

Biljana Mišić Ilić / Vesna Lopičić

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ZNAČENJE: JEZIČKA ISTRAŽIVANJA

Biblioteka
NAUČNI SKUPOVI

Urednice:

Prof. dr Biljana Mišić Ilić

Prof. dr Vesna Lopičić

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr Bojana Dimitrijević

Akademski odbor:

Prof. dr Vesna Lopičić

Prof. dr Đorđe Vidanović

Prof. dr Biljana Mišić Ilić

Prof. dr Mihajlo Antović

Prof. dr Miloš Kovačević

Prof. dr Sofija Miloradović

Prof. dr Slávka Tomaščíková

Prof. Walter Epp

Prof. dr Colin Nickolosn

Prof. dr Yunichi Toyota

Prof. dr Snežana Bilbija

Prof. dr Marija Krivokapić

Sekretari konferencije:

Aleksandar Pejčić

Vladimir Figar

Recenzenti:

Prof. dr Sofija Miloradović

Prof. dr Snežana Bilbija

Prof. dr Vladimir Jovanović

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ZNAČENJE
JEZIČKA ISTRAŽIVANJA

Zbornik radova

Urednice:
Biljana Mišić Ilić
Vesna Lopičić

Niš, 2016.

Recenzenti pojedinačnih radova:

Mihajlo Antović
Snežana Bilbija
Savka Blagojević
Ivan Cvetanović
Đorđe Vidanović
Snežana Gudurić
Mirjana Ilić
Vladimir Jovanović
Miloš Kovačević
Jelena Lepojević
Sofija Miloradović
Biljana Mišić Ilić
Mirjana Mišković Luković
Dragana Pavlović
Vladan Pavlović
Tvrtko Prčić
Vladislava Ružić
Amira Sadiković
Dušan Stamenković
Ivana Stojanović Prelević
Violeta Stojičić
Violeta Džonić

SADRŽAJ

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ZNAČENJE: JEZIČKA ISTRAŽIVANJA

UVOD

Biljana Mišić Ilić, Vesna Lopičić ZNAČENJE OD REČI DO DISKURSA	11
---	----

I

ZNAČENJE: OD LEKSIKE DO GRAMATIKE

Predrag Novakov GRANICE ZNAČENJA: GLAGOLSKA SEMANTIKA I GLAGOLSKI VID	31
Vladislava Ružić SEMANTIČKA I SINTAKSIČKA VALENTNOST IMENICE VREME	43
Marija Vučković KONCEPT POSESIJE I SEMANTIKA GLAGOLA <i>GUBITI</i> I NJEGOVIH DERIVATA	59
Ivana Lazić-Konjik, Jovanka Milošević ZNAČENJE REČI DOM/KUĆA U SVAKODNEVNOM JEZIKU	73
Nataša Milanov O ZNAČENJU LEKSEMA <i>VATRA</i> I <i>OGANJ</i> U SRPSKOM JEZIKU	89
Ana Jovanović, Divna Tričković KONTRASTIVNI PREGLED SEMANTIČKIH PROŠIRENJA REČI „□” (USTA) U KINESKOM I JAPANSKOM JEZIKU I NJENA ULOGA U FORMIRANJU PIKTOFONETIKA	101
Jovana Jovanović KOMPONENTA VELIČINE KAO MOTIVATOR POGRDNOG ILI AFIRMATIVNOG ZNAČENJA LEKSEMA KOJIMA SE IMENUJE ČOVEK	113
Mariya Bagasheva-Koleva ANALYTIC AND SYNTHETIC DIMINUTIVE FORMATION IN ENGLISH, RUSSIAN AND BULGARIAN	131
Ana Halas OBRADA METAFORIČKIH ZNAČENJA U JEDNOM OPŠTEM I JEDNOM PEDAGOŠKOM REČNIKU ENGLESKOG JEZIKA	139
Stefan Pajović IRISH AND SERBIAN PLACE NAMES WITH A COMMON BASE	153
Milica Stojanović ZNAČENJE PREFIKSA <i>DO-</i> U POLIPREFIGIRANIM GLAGOLIMA	165

Aleksandra Janić SEMANTIČKE NIJANSE KOD VIŠEZNAČNIH IZVEDENIH PRIDEVA NA -(LJ)IV U SRPSKOM JEZIKU	177
Bojana Tomić O ZNAČENJU JEDNOG TIPA POZAJMLJENICA U SRPSKOM JEZIKU	189
Miloš D. Đurić ZNAČENJE I KOMPLEKSNI NOMINALI U DISKURSU ELEKTROTEHNIKE	201
Jasna Trajić ZNAČENJE SKRAĆENICA U INTERNET KOMUNIKACIJI	217
Snežana Gudurić U POTRAZI ZA IZGUBLJENIM ZNAČENJEM	231
Ivan Jovanović O SEMANTIČKOM ASPEKTU SEKSUALNOG ČINA U FRANCUSKOM I SRPSKOM JEZIKU	243
Gordana Ristić, Mirjana Zarifović ZNAČENJA LEKSEME <i>BLUT/KRV</i> U FRAZEOLIZMIMA NEMAČKOG I SRPSKOG JEZIKA	255
Tamara Jevrić THE PORTRAIT OF WOMEN IN ENGLISH AND SERBIAN – A STUDY INTO THE MEANING OF WORDS THROUGH COLLOCATIONS	267
Predrag Mutavdžić, Ana Sivački, Anastassios Kampouris O MOGUĆNOSTI PRENOŠENJA FRAZEOLIZAMA SA KOMPONENTOM VLASTITE IMENICE IZ SRPSKOG NA GRČKI, RUMUNSKI I ALBANSKI JEZIK (PRILOG SEMANTIČKOJ ANALIZI)	279
Meysun Gharaibeh Simonović 99 IMENA ARAPSKOG JEZIKA: BROJNOST I SLOJEVITOST NAPOREDNIH ODREDNICA I EPITETA ARAPSKOG JEZIKA	305
Nada Arsenijević PRILOG TUMAČENJU GENITIVA U SISTEMU OBJEKATSKIH PADEŽA	317
Jelena Lepojević i Danica Igić PADEŽNE FORME SA ZNAČENJEM MESTA I PRAVCA U SRPSKOM, RUSKOM I NEMAČKOM JEZIKU	333
Branimir Stanković ADJECTIVAL ASPECT IN SERBIAN – EPISTEMIC, PARTITIVE SPECIFICITY OR DEFINITENESS?	345
Violeta Stojičić THE MEANING OF QUALITY GROUP TEMPERERS IN THE CARDIFF GRAMMAR	355
Vladan Pavlović THE <i>WAY</i> CONSTRUCTION IN ENGLISH AND ITS TRANSLATION EQUIVALENTS IN SERBIAN	365

Mile Živković SEMANTIC CHARACTERISTICS OF SERBIAN AND ENGLISH LIGHT VERB CONSTRUCTIONS	377
Miloš Kovačević REČENICE S KONVERZIJOM PRIDJEVSKOG ATRIBUTA I PRILOŠKE ADVERBIJALNE ODREDBE	389
Boban Arsenijević TRI OPŠTA TIPA ADNOMINALNIH ZAVISNIH KLAUZA	409
Tanja Rusimović ZNAČENJA ADJEKTIVNIH KLAUZA SA LIČNOM ZAMENICOM U ANTECEDENTU	419
II	
ZNAČENJE U KONTEKSTU	
Zhanna Maslova MEANING, SENSE AND INFORMATIVITY IN METAPHORIC LANGUAGE	433
Ivana Stojković, Miljana Nikolić ZNAČENJE MEDIJSKIH PORUKA I SOCIJALNI KONTEKST	445
Velibor Petković, Milan Dojčinović TEHNOLOŠKI NAPREDAK MEDIJA KAO PREDUSLOV VIŠEZNAČNOSTI	457
Ivana Stojanović Prelević, Vladeta Radović ZNAČENJE PORUKE U PROPAGANDNOJ KOMUNIKACIJI	473
Dobrivoje Stanojević ZNAČENJE HUMORA I MEDIJSKI DISKURS	487
Melina Nikolić (C)OVERT MEANINGS OF INTERTEXTUALITY IN NEWS INTERVIEWS	497
Stefan Todorović ZNAČENJA I STILSKI EFEKTI EUFEMISTIČKIH PERIFRASTIČKIH IZRAZA U PUBLICISTIČKOM STILU	509
Strahinja Stepanov SERBIAN POLITICAL HOARDING: PRAGMALINGUISTIC AND SEMIOTIC ASPECTS	521
Sandra Stefanović KARIKATURA KAO MULTIMODALNO SREDSTVO U SLUŽBI ZNAČENJA ...	541
Vanja Miljković (DE)KOMPRESIJA KAO SEMANTIČKI MEHANIZAM U POLITIČKOJ KARIKATURI	557
Nina Manojlović FUZZY EXPRESSIONS IN LEGAL TEXTS	577

Jelica Tošić CREATING MEANINGS IN INTERSPACES – 'PLURALIZATION CONTINUED'	587
Snežana Grujić ПРОМЕНА РОДНОСТИ, ГОВОРНИ ЧИНОВИ И ЗНАЧЕЊЕ	599
Sanja Vuletić RODNE RAZLIKE KOMUNIKATORA I ZNAČENJE KOJE PRIPISUJEMO NJIHOVOM GOVORU	611
Ivan Stamenković THE INDIVIDUAL CONSTRUCTION OF MEANING THROUGH THE PERCEPTION OF IMPOLITENESS – THE ASPECTS OF FACE MOST FREQUENTLY ENDANGERED IN SERBIA	623
Katarina Milenković, Maša Mladenović NAME SYMBOLISM IN "HARRY POTTER"	637
Jasmina Đorđević TRANSLATION ISSUES: BRIDGING MEANING IN POLITICALLY SENSITIVE TEXT	649
Milena Sazdovska-Pigulovska THE IMPACT OF LITERAL AND FREE TRANSLATION ON THE RE-CREATION OF MEANING.....	663
Olga Panić Kavgić, Aleksandar Kavgić TEDI JE U BIZNISU: KAKO GREŠKE U PREVODU <i>PEPE PRASETA</i> <i>I TRAKTORA TOMA</i> UTIČU NA ZNAČENJE	673
Kimeta Hrnjak Hamidović, Ivana Nešić ULOGA REČNIKA U NASTAVI PREVOĐENJA NA UNIVERZITETSKOM NIVOU	687
Slobodanka Gligorić THE INFLUENCE OF LANGUAGE POLICY AND SOCIO-POLITICAL CONTEXT ON INTERPRETING THE MEANING OF STUDENT AUTONOMY – THE TEACHERS' PERSPECTIVE	701
Nadežda Silaški, Tatjana Đurović THE MEANING OF MOTIVATION IN ESP AT TERTIARY LEVEL	715
Maja Stanojević Gocić INFERRING THE MEANING OF UNKNOWN WORDS AS A READING STRATEGY IN ESP COURSE	727
Jelena Mllovanović EFL LEARNERS' IDIOM COMPREHENSION: PROCESSING STRATEGIES AND FACILITATING FACTORS	739
Radmila Bodrič ULOGA ZNAČENJSKO-KOMUNIKATIVNOG KONTEKSTA U NASTAVI GRAMATIKE ENGLESKOG JEZIKA – POGLED IZ UGLA UČENIKA	751

Sabina Halupka-Rešetar TESTING EFL LEARNERS' UNDERSTANDING OF CONVERSATIONAL IMPLICATURE	771
Danica Jerotijević Tišma SERBIAN EFL LEARNERS' UTTERANCE MEANING INTERPRETATION BASED ON INTONATION CUES	785
Bojana Jakovljević, Nataša Milićević COMPREHENSION OF NATURAL AND SYNTHESIZED SPEECH: THE INFLUENCE OF SYNTAX-PROSODY INTERFACE	799
Maja Marković , Tanja Milićev SYNTHETIC AND NATURAL SPEECH INTELLIGIBILITY AND COMPREHENSION: EFFECTS OF PROSODY	809

ZNAČENJE OD REČI DO DISKURSA

Multidisciplinarna konferencija koju organizuje Filozofski fakultet u Nišu, a koja se bavi proučavanjem jezika i književnosti u odnosu na neke od aktuelnih društvenih pojava i fenomena značajnih za društveno-humanistička istraživanja, održana je po deveti put 24. i 25. aprila 2015. godine pod naslovom *Jezik, književnost, značenje*.

Tematski zbornik *Jezik, književnost, značenje: jezička istraživanja* jedan je od dva toma radova sa ovog međunarodnog naučnog skupa. Već tradicionalno, široko koncipirana tema koja je omogućila mnoštvo različitih pristupa, privukla je veliki broj istraživača iz raznih filoloških i srodnih disciplina, tako da je na konferenciji bilo preko 160 učesnika sa univerziteta i naučnih institucija u Srbiji i iz zemalja iz okruženja (Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Makedonija, Slovenija), kao i iz Slovačke, Rusije, čak i Malezije. Nakon selekcije prispelih radova, odabrano je devedeset, koji se i ovoga puta objavljuju u dva toma – jedan koji sadrži pedeset devet radova iz oblasti jezičkih, kako teorijskih tako i primenjenolingvističkih istraživanja, a drugi koji donosi trideset jedan rad iz oblasti književnih i sociokulturoloških proučavanja.

Osnovna ideja od nastanka ovog sada već tradicionalnog multidisciplinarnog skupa bila je da se bavi proučavanjem jezika i književnosti u odnosu na neke od aktuelnih društvenih pojava i pojmova. Nakon bavljenja raznim značajnim društvenim fenomenima kao što su politika, globalizacija, identitet, promene, komunikacija, vrednosti i marginalizacija, iz ugla lingvističkih i književnoteorijskih nauka, tema konferencije iz 2014. godine bila je diskurs. To je predstavljalo izvestan zaokret ka više filološkoj perspektivi, uz prepoznavanje značaja tog pojma u mnogim akademskim disciplinama, uključujući i lingvistiku, književnoteorijske studije, komunikologiju i druge društvene nauke. Konferencija iz 2015. nastavlja u tom smeru, okrećući se jednom od primarnih pitanja u ovim naukama – značenju, kako onom direktno iskazanom, tako i onom impliciranom, a smislenom.

Pre skoro jednog veka Č. K. Ogden, lingvista, i I. A. Ričards, književni kritičar, objavili su knjigu provokativnog naslova *Značenje značenja* i njome postavili osnove savremenog pristupa intrigantnom i nedokučivom fenomenu značenja. Umesto pojednostavljene direktne veze između znaka i označenog, njihov čuveni trougao, kao model značenja, predstavljao je iskorak u odnosu na Sosirov, dajući veći značaj misli, našem umu kao mestu gde značenje nastaje i gde se interpretira. Ovo je širom otvorilo vrata za različite discipline koje značenje posmatraju ne samo kao svojstvo reči već i kao nešto svojstveno ljudima.

Sledeći Odgena i Ričardsa i brojne njima inspirisane lingviste, književne kritičare i filozofe jezika, cilj nam je bio da kroz prizmu različitih lingvističkih disciplina i književnoteorijskih pristupa, ali i interdisciplinarnih veza sa kognitivnim naukama, filozofijom jezika i drugim društvenim naukama, doprinesemo proučavanju fenomena

značenja – kako ono nastaje, kako se interpretira ili maskira i koji jezički i kontekstualni faktori utiču na značenja.

Radovi izloženi na konferenciji *Jezik, književnost, značenje* u okviru jezičkih sesija, koji su uvršteni u zbornik *Jezik, književnost, značenje: jezička istraživanja*, bave se fenomenom značenja u jeziku na vrlo raznovrsne načine. S jedne strane su primarno lingvistička istraživanja mikrolingvističkih tema značenja na nivou morfoloških jedinica, preko značenja leksema i frazema, do značenja sintaksičkih konstrukcija. Drugu grupu čine radovi koji se bave fenomenom značenja kao nečim što nije dato već nastaje u konkretnoj upotrebi, u diskursu i u zavisnosti od jezičkog, vanjezičkog, situacionog i društvenog konteksta. Iako pokrivaju širok spektar tema i pristupa, radovi su se lako mogli grupisati u dve velike tematske celine:

- Značenje: od leksike od gramatike
- Značenje u kontekstu

Prvi segment Zbornika *Jezik, književnost, značenje: jezička istraživanja*, naslovljen *Značenje: od leksike do gramatike* sadrži trideset radova koji su primarno usmereni na značenjske komponente elemenata jezičkog sistema, bilo da se radi o morfemama, leksemama, frazeologizmima, kolokacijama ili sintaksičkim konstrukcijama. Radovi u ovom segmentu razmatraju semantičke elemente kroz teme iz oblasti leksikologije, morfologije, sintakse i kontrastivnih istraživanja, u teorijskim modelima koji idu od strukturalizma, do generativne, kognitivne, konstrukcione i funkcionalne lingvistike.

Zbornik prigodno otvara jedno od dva plenarna izlaganja, rad Predraga Novakova *Granice značenja: glagolska semantika i glagolski vid*, u koje autor, imajući u vidu kompleksnost pojma značenja u prirodnim jezicima, razmatra prožimanje leksičkih i gramatičkih značenja kada se radi o glagolskoj semantici i glagolskom vidu u engleskom i srpskom jeziku. U fokusu su kategorije leksičkog vida, gramatičkog vida i teličnosti, pri čemu se teličnost sagledava kao postojanje cilja ili rezultata, a perfektivnost kao ograničenost date situacije. Autor zaključuje da sadejstvo te dve komponente omogućava precizniji opis ukupnog rečeničnog vida u engleskom i srpskom jeziku, što ilustruje i odgovarajućim primerima.

Na početku ovog segmenta su radovi koji se bave semantikom leksičkih jedinica, kao i njihovim odnosima sa drugim elementima jezičkog sistema. Vladislava Ružić u radu *Semantička i sintaksička valentnost imenice vreme* nastoji pokazati kako se na sintaksičko-semantičkom planu srpskog jezika odražava filozofska i kognitivno-psihološka dimenzija vremena. Koncept vremena kao kretanja, kao procesa i kao dejstvjuće sile sadržan je u semantičkoj valentnosti imenice *vreme*. Marija Vučković u radu *Koncept posesije i semantika glagola gubiti i njegovih derivata* analizira paralele u semantičkom razvoju posesivnih konstrukcija i glagola *gubiti*, kao i specifičnosti pojedinih podznačenja u okviru semantike 'gubiti' koje se mogu dovesti u vezu sa različitim tipovima relacija između posesora i posesuma. Dva rada bave se semantikom leksema. Ivana Lazić-Konjik i Jovanka Milošević analiziraju

značenje reči *dom* u odnosu prema leksemi *kuća* na osnovu materijala ankete sprovedene među savremenim govornicima srpskog jezika i pokazuju elemente značenja lekseme *dom* koje su ustaljene u njegovom svakodnevnom shvatanju a nisu dovoljno istaknute u leksikografskoj definiciji, dok Nataša Milanov analizira polisemantičke strukture imenica *vatra* i *oganj*.

Ana Jovanović i Divna Tričković u , na našim prostorima inovativnom, radu *Kontrastivni pregled semantičkih proširenja reči „□” (usta) u kineskom i japanskom jeziku i njena uloga u formiranju piktofonetika*, polazeći od osnovnih pretpostavki teorije konceptualne metafore, nastoje da objasne razloge zbog kojih je došlo do semantičkih proširenja reči „□“ (USTA) u kineskom i japanskom i daju kontrastivni pregled tih proširenja u ova dva jezika a uz to objašnjavaju i kognitivnu osnovu za nastanak velikog broja piktofonetskih karaktera, koji kao semantički element sadrže istoznačni radikal.

Slede dva rada u čijem su fokusu augmentativi i deminutivi. Jovana Jovanović u radu *Komponenta veličine kao motivator pogrđnog ili afirmativnog značenja leksema kojima se imenuje čovek* sa tvorbno-semantičkog, sociolingvističkog i pragmatičkog aspekta analizira pomenute augmentativne i deminutivne lekseme u cilju da pokaže kako dolazi do metaforičke transformacije i da istakne kako se kod leksema iz sfere ‘čovek’ u zavisnosti od semantičke kategorije osnovne imenice, seme veličine razlikuju kako pozitivna ili negativna ocena. S drugačijeg, kontrastivnog polazišta Mariya Bagasheva-Koleva u radu *Analytic and Synthetic Diminutive Formation in English, Russian and Bulgarian* bavi se tvorbom, značenjem i funkcijom deminutiva u tri jezika, na korpusu književnosti za decu.

Naredna dva rada bave se, uslovno rečeno, mehanizmima razumevanja značenja reči. Rad Ane Halas *Obrada metaforičkih značenja u jednom opštem i jednom pedagoškom rečniku engleskog jezika* analizira leksikografske strategije primenjene pri obradi metaforičkih značenja u dva jednojezična rečnika istog izdavača, u smislu transparentnosti obrazaca izvođenja metaforičkih značenja od odgovarajućih doslovnih, a polazeći od stava da mogućnost uvida u mehanizam izvođenja metaforičkih značenja značajno doprinosi razvoju strategija za usvajanje i kreativno korišćenje metaforičkog vokabulara stranog jezika. Stefan Pajović poredi irske i srpske nazive mesta sa zajedničkim korenom reči, sa ambicioznim ciljem da postavi lingvističke temelje za poređenje irskog i srpskog jezika, kao i njihovih kultura, na osnovu proučavanja naziva mesta. Za osnovu poređenja autor uzima fonološku i semantičku sličnost (korenskih) reči, za razliku od ranijih istraživanja, koja su se bavila etimologijom ili značenjem samih toponima.

Nekoliko radova bavi se fenomenom značenja na nivou nižem od reči, ulazeći i u semantiku tvorbenih procesa. Prva dva rada iz ove podgrupe razmaraju značenje koje u leksičke derivative unose afiksi u srpskom jeziku. Milica Stojanović razmatra značenje prefiksa *do-* kao prvog u poliprefigiranim glagolima, dok Aleksandra Janić analizira semantičke nijanse kod višeznačnih izvedenih prideva na *-(lj)iv* i zaključuje da pored primarno modalnog značenja, analizirani sufiks može imati i semantičko grananje na pasivno i aktivno značenje, a uključuje i komponentu skalarnosti. Bojana Tomić analizira pozajmljenice u srpskom koje u jeziku davaocu imaju pluralni oblik,

u cilju da utvrdi kako morfološki oblik modela pojamljenice utiče na značenje i gramatičku kategoriju replike u jeziku primaocu, i da li se relacija oblik-značenje prenosi iz jezika davaoca, kao u slučaju engleskog *ham and eggs* pl : prema srpskom *hemendegs* sg – pržena šunka s jajima c *jajuma*). Miloš D. Đurić daje pregled istraživanja koja se bave semantičkim relacijama između konstituenata u složenicama, sa posebnim osvrtom na tradicionalne pristupe, računarsku lingvistiku i generativnu semantiku, uz ilustracije iz opšteg engleskog jezika i diskursa elektrotehnike. Jasna Trajić razmatra značenje skraćenića u internet komunikaciji. Imajući u vidu izrazitu dinamičnost ovog specifičnog vida komunikacije kao i veliku slobodu i kreativnost učesnika/sagovornika, autorka na osnovu analize zaključuje da je značenje skraćenića izuzetno subjektivno, neobavezno i prepušteno slobodnoj proceni sagovornika, pa nije neobično sresti sa pojavom da se jednoj istoj skraćenići u različitim situacijama pripisuje više različitih značenja.

Jedna grupa radova donosi kontrastivna istraživanja u kojima se porede lekseme i frazeme u srpskom i nekim drugim jezicima. U radu provokativnog naslova *U potrazi za izgubljenim značenjem* Snežana Gudurić upoređuje značenja nekoliko leksema iz srpskog i francuskog jezika sa lingvističkog, istorijskog, kulturološkog i pragmatičkog stanovišta, istražujući njihovo jezičko i društveno-istorijsko poreklo i formalne i semantičke puteve kojima su se dalje kretale u različitim jezicima. U drugom provokativnom radu, Ivan Jovanović piše o semantičkom aspektu seksualnog čina u francuskom i srpskom jeziku. Polazeći od Giroovog stava da je ljudsko telo sedište svih naših osećaja i saznanja, te da tradicionalna psihologije poima nevidljivu psihu kao odraz vidljivog tela, tri ključne psihičke funkcije — inteligencija, osećajnost i želja su u skladu sa somatskim komponentama — glava, grudi i polni organi. Zahvaljujući toj slici, ukorenila se semiologija opscenosti. Autor analizira opscenu leksiku iz obimnog korpusa srpskog i francuskog jezika na osnovu kulturološko-lingvističkog modela i kognitivnolingvističkog modela. Gordana Ristić i Mirjana Zarifović ispituju značenja lekseme *blut / krv* u frazeologizmima nemačkog i srpskog jezika, u teorijskom modelu kognitivne lingvistike, na osnovu rečničkog korpusa. Autorke nalaze semantičke sličnosti i razlike između frazeologizama nemačkog i srpskog jezika i daju prikaz i analizu konceptualnih polja u kojima su lekseme *Blut / krv* zastupljene, sa posebnim naglaskom na polju emocija. Tamara Jevrić u radu *The portrait of women in English and Serbian – a study into the meaning of words through collocations* metodama korpusne lingvistike i kontrastivne analize ispituje kolokacijsko ponašanje čvora *žena*. Analizom se otkrivaju ne samo sličnosti i razlike u kolokacionom potencijalu u engleskom i srpskom, već i u prikazima žene, što daje ne samo lingvističke podatke već i uvid u kulturu i razne ideologije koje ih prožimaju. Frazeologizmima se bave Predrag Mutavdžić, Ana Sivački i Anastassios Kampouris u radu koji je prilog proučavanju balkanske frazeologije i semantike pod naslovom *O semantičkoj (ne)mogućnosti prenošenja frazeologizama sa komponentom vlastite imenice iz srpskog na grčki i albanski*. Odabrani frazeologizmi se analiziraju iz perspektive i formalno-strukturalne i leksičko-semantičke ekvivalentnosti metodama kontrastivne, komparativne i konfrontativne analize unutrašnje strukture frazeologizama u cilju nalaženja najadekvatnijeg načina kako se oni mogu preneti

sa srpskog na grčki i albanski kao ciljne jezike, a ukazuje se i na značajne razlike između ovih nesrodnih jezika. Zanimljivost ovog zbornika je da po prvi put imamo i prilog koji se bavi arapskim jezikom, i to pridevima koji ga opisuju, dočaravajući različite aspekte i nijanse značenja. Meysun Gharaibeh Simonović u radu *99 imena arapskog jezika: brojnost i slojevitost naporednih odrednica i epiteta arapskog jezika* ističe da uprkos relativnoj vekovnoj stabilnosti arapskog jezika kao jezičkog sistema postoji veliki registar epiteta i naporednih odrednica, koje su kroz minulu i živu povest utkivani u pisane tekstove, a koji ideološku, političku i kulturološku poziciju onoga koji se njima koristi. U tom smislu, sistematizacija naziva arapskog jezika, prikazana u ovom radu, upotpunjuje predstavu o identitetu arapskog jezika i njegovoj dinamici razvoja.

Prelazeći sa nivoa leksike ka nivou morfosintakse, sintakse fraze i rečenice, u poslednjem segmentu prvog dela Zbornika su radovi koji se bave gramatičkom aspektima značenja. Nada Arsenijević u radu *Prilog tumačenju genitiva u sistemu objekatskih padeža* proučava bespredložki genitiv, uočava njegovu povezanost i sa pravim i sa nepravim objektima i zalaže se za reinterpretaciju pojedinih objekatskih sintagmi u odnosu na dosadašnja tumačenja. U radu *Padežne forme sa značenjem mesta i pravca u srpskom, ruskom i nemačkom jeziku* Jelena Lepojević i Danica Igić konfrontativno-komparativnom metodom analiziraju padežne forme kojima se izražava pravac kretanja (akuzativ u sva tri jezika), kao i padežne forme sa mesnim značenjem (lokativ u ruskom i srpskom, odnosno dativ u nemačkom jeziku). Branimir Stanković je u radu *Adjectival aspect in Serbian – Epistemic, partitive specificity or definiteness?* preispitivao postojeća tumačenja pridevskog vida i na osnovu rezultata testova zastupa tezu da ustanovio da je u srpskom morfološki nemarkirani neodređeni pridevski vid u stvari semantički markiran nasuprot morfološki markiranom određenom vidu koji je dvosmislen u pogledu dve vrste tumačenja. Pridevi, odnosno pridevske sintagme su i u fokusu rada Violete Stojičić *The meaning of quality group temperers in the Cardiff Grammar*. Varijanta funkcionalno-sistemske lingvističke, poznata kao Kardifska gramatika daje precizan tretman kvalifikatorima (engl. ‘temperer’) u pridevskoj sintagmi u engleskom jeziku, a sama pridevska sintagma (engl. ‘Quality group’) služi opisu kvaliteta entiteta dok je sistem kvalifikacije (engl. ‘tempering’) pridevskih sintagmi u vezi samo sa kvalitetima koji se mogu modifikovati. Autorka ističe da što se značenja tiče, veliki broj priloga u engleskom jeziku u funkciji kvalifikatora u pridevskim sintagmama je izgubio značenjsku vezu sa svojim pridevskim osnovama i poprimio značenje kvalifikatora za pokazivanje najvišeg stepena kvaliteta pa tako se, recimo, prilog *seriously* (kao u sintagmi *seriously neglected*), više se ne dovodi u značenjsku vezu sa pridevskom osnovom *serious*. U radu je posebno razmotreno značenje priloških kvalifikatora (engl. ‘adjunctival temperer’) i kvalifikatora najvišeg stepena gradacije i hiperbole (engl. ‘simple degree temperer’).

Dva rada iz ove grupe bave se specifičnim sintaksičkim konstrukcijama u engleskom jeziku. Vladan Pavlović u radu *The way construction in English and its translation equivalents in Serbian* najpre daje pregled literature o konstrukciji tipa *SUBi V POSSi’s way PP* (kao u primeru *John elbowed his way across the room*) sa

posebnim osvrtom na stavove konstrukcije gramatike. Autor dalje predstavlja rezultate sopstvenog istraživanja zasnovanog na podacima iz posebno pripremljenog korpusa u vezi sa tim kako su sintaksičke i semantičke karakteristike date konstrukcije prevedene na srpski jezik uz zaključni osvrt o mogućnostima pedagoške primene dobijenih rezultata.

Mile Živković bavi se semantičkim karakteristikama konstrukcija sa lakim glagolima (KLG) u engleskom i srpskom jeziku. Radi se o posebnom tipu perifrastičnih konstrukcija koje se sastoje od lakog glagola i deverbale imenice, gde semantički 'laki' glagol gubi nešto od svog originalnog značenja tako da ukupno značenje konstrukciji daje deverbala imenica. U ovom radu govori se o semantičkim karakteristikama srpskih i engleskih KLG, prvenstveno tako što se istražuju razlike koje se javljaju između KLG i njihovih sintetičkih parova (*shower* naspram *take a shower*, *želeći* naspram *izraziti želju*).

Poslednja tri rada iz prvog segmenta Zbornika ispituju problematiku vezanu za određene rečenične tipove u srpskom jeziku i njihove funkcionalne i semantičke specifičnosti. Miloš Kovačević u radu *Rečenice s konverzijom pridjevskog atributa i priloške adverbijalne odredbe* analizira sintaksičko funkcionalnu konverziju priloga u funkciji načinske priloške odredbe uz glagol u predikatu i prideva u funkciji kongruentnih atributa u supstantivnu objekatsku leksemu, kao u primerima *Odlično su odigrali utakmicu* → *Odigrali su odličnu utakmicu*. Konverziji ovog tipa podložni su samo oni prilozi i pridevi koji označavaju kvalitet glagolske radnje koji je istovremeno prisutan i u njenom rezultatu iskazanom pravim objektom. Autor analizira sintaksičke modele funkcionalno konverzivnih rečenica i njihove strukturne i semantičke karakteristike. Boban Arsenijević razmatra tri opšta tipa adnominalnih zavisnih klauza, to jest izrične i odnosne klauze uvedene rečima *da* i *što* i pokazuje da ove dve reči imaju slične semantičke efekte u oba tipa upotrebe klauza. Autor nudi analizu koja ujedinjuje ove klauze u jedinstvenu klasu klauza sa situacijskom referencijom, i gde se njihove specifičnosti izvode iz specifičnosti konteksta u kom su upotrebljene. U poslednjem radu iz sintaksičko-semantičke tematike, Tanja Rusimović analizira značenja adjektivnih klauza sa ličnom zamenicom u antecedentu. Iako prema referencijalno-semantičkom kriterijumu lične zamenice karakteriše referencijalna određenost, autorka pokazuje da nakon ličnih zamenica u antecedentu mogu slediti kako adjektivalne klauze sa nerestriktivnim značenjem, tako i one sa restriktivnim značenjem, što zavisi od tipa lične zamenice, prisustva količinskih priloga ili egzistencijalnih glagola u nadređenoj klauzi ili semantike adjektivalne klauze.

Drugi segment Zbornika *Jezik, književnost, značenje: jezička istraživanja*, naslovljen *Značenje u kontekstu*, sadrži dvadeset devet radova u kojima se autori bave fenomenom značenja kao nečim što nije dato već nastaje u konkretnoj upotrebi, u diskursu i kontekstualizovanim situacijama, a u zavisnosti od jezičkog, vanjezičkog, situacionog i društvenog konteksta. Kroz teorijske modele koji idu od semiotike, kognitivne lingvistike, analize diskursa i kritičke analize diskursa, pragmatike, soci-

olingvistike, do teorija medija, primenjene lingvistike, prevođenja i nastave stranih jezika, autori pokrivaju širok spektar tema kojima je zajedničko upravo da se bave značenjem u upotrebi jezika u određenim kontekstima.

Na početku ovog segmenta je kognitivistička studija Zhanne Maslove *Meaning, sense and informativity in metaphoric language* o metaforičkom jeziku, gde autorka, na primerima iz poezije, razmatra odnose između reči kao jezičkog znaka, značenja, smisla i informativnosti. Autorka zastupa i ilustruje tezu da se metaforički smisao formira kao posledica kontekstualizovanih aktualizacija značenja reči, dok se informativnost formira na osnovu interakcije sa stvarnošću a smisao je posledica interakcije sa umom pojedinca.

Jedna grupa radova fokusirana je na pitanja značenja u jeziku medija, sa različitim teorijskih polazišta. Ivana Stojković i Miljana Nikolić u radu *Značenje medijskih poruka i socijalni kontekst* analiziraju medijske tekstove, otkrivaju da su poruke rezultat pažljive selekcije, filtriranja i oblikovanja određenih aspekata percipirane stvarnosti i razmatraju načine kako bi se mogla urediti medijska agenda i pridavati smisao i pripisivati značenje medijski posredovanim porukama. Velibor Petković i Milan Dojčinović u radu *Tehnološki napredak medija kao preduslov višeznačnosti* ukazuju na činjenicu da je digitalno medijsko doba uslovalo rapidan protok ogromne količine informacija, dovelo do difuzije značenja i višestruko uvećalo broj medija, i na zadatak savremenog novinarstva i teorije medija da izučavaju specifičnu medijsku stvarnost i medijski diskurs kojim se plasiraju određena, često poželjna značenja, kojima se utiče na mišljenje, stavove i ponašanje ljudi. Iz različitog teorijskog ugla, Ivana Stojanović Prelević i Vladeta Radović u svom radu *Značenje poruke u propagandnoj komunikaciji* navode da performativni model komunikacije Džona Ostina može da se primeni kao propagandni model komunikacije i da prepoznavanje namjere i konteksta omogućava razumevanje značenja poruke u propagandnoj komunikaciji, što odgovara svakodnevnoj komunikaciji. U radu *Značenje humora i medijski diskurs* autor Dobrivoje Stanojević bavio se opisom retoričkih svojstava pojedinih oblika humora u političkom diskursu srpskih medija i uočio da dolazi do nesadržajnosti, gubitka prave informativnosti i usmerenog značenja. U radu *(C) overt meanings of intertextuality in news interviews* Melina Nikolić, u modelu Krićke analize diskursa razotkrva prikrivena značenja upotrebe intertekstualnosti u diskursu učesnika u intervjuima i zaključuje da se intertekstualnost mora sagledati iz mnogo različitih uglova, uključujući i kako intertekstualnost utiče na odnose moći u diskursu. Stefan Todorović u radu *Značenja i stilski efekti eufemističkih perifrazičkih izraza u publicističkom stilu* razmatra sa lingvostilističkog aspekta upotrebu eufemističkih perifrazičkih izraza u novinarskom diskursu.

Tri rada se bave semiotičkim i multimodalnim aspektima značenja u političkom diskursu. Strahinja Stepanov u radu *Serbian political hoarding: pragmalinguistic and semiotic aspects* proučava srpske političke postere s pragmalinguističkog i semiotičkog stanovišta. Autor posmatra politički poster kao kombinaciju slogana kao maksimalno kontenzovane tekstualne forme zasićene impliciranim značenjima i netekstualnih semiotičkih elemenata, koji zajedno stvaraju značenje koje primalac te političke poruke dekodira. Sandra Stefanović u radu *Karikatura kao multimodalno*

sredstvo u službi značenja na primera analize multimodalnog diskursa o Evropskoj uniji pokazuje koliko karikatura, kao svojevrsan nosilac metaforičnosti, doprinosi intertekstualnom/ kontekstualnom, tj. dubinskom značenju teksta, dok Vanja Miljković u radu *(De)kompresija kao semantički mehanizam u političkoj karikaturi* sa teorijskog stanovišta razmatra odnos kompresije i pojmovne integracije u Fokoniyevoj i Tarnerovoj kognitivnolingvističkoj teoriji. Autorka posebno razmatra razliku između direktne i indirektna kompresije i ilustruje karikaturama P.K. Koraksa, scijeljem da objasni potencijalne varijacije u razumevanju slikovnog narativa.

Reflektujući raznovrsnost sfera društvenog života koje mogu predstavljati kontekst u kome nastaje i interpretira se značenja, u Zborniku su našli svoje mesto i radovi koji su se bavili značenjem bilo u odnosu na specifične registre ili specifične učesnike u komunikaciji. Nina Manojlović u radu *Fuzzy expressions in legal texts* ispituje značenje fazi izraza *reasonable* i pragmatičke faktore koji utiču na njegovu denotaciju i ekstenziju. U radu *Creating meanings in interspaces – 'pluralization continued'* Jelica Tošić razmatrala je kako se pretpostavke, principi, pojmovi i značenja menjaju u globalizacijskim procesima tako da izražavaju prisustvo plurala i različitosti i to ilustruje pluralom *World Englishes*. Tri rada dovode u vezu upotrebu jezika i značenjske implikacije. U dva rada je u fokusu rodnost, a to su radovi *Promena rodnosti, govorni činovi i značenje* Snežane Grujić i *Rodne razlike komunikatora i značenje koje pripisujemo njihovom govoru* autorke Sanje Vuletić, dok se Ivan Stamenković bavi fenomenom neučtivosti u svom radu *The individual construction of meaning through the perception of impoliteness – the aspects of face most frequently endangered in Serbia*, gde na osnovu empirijskog istraživanja, a u teorijskom modelu lingvističke teorije neučtivosti proučava lingvističku neučtivost na kvantitativan način i pokušava da reši pitanje kako pojedinci konstruišu značenje neučtivih iskaza percepcijom napada na lice. U radu *Name symbolism in "Harry Potter"*, koji se bavi značenjem u diskursu fikcije, Katarina Milenković i Maša Mladenović analizom imena biblijskih, književnih i mitoloških likova i stvorenja, kao i načina na koji ta imena upućuju na mnogobrojne likove iz romana pokazuju da vlastita imena u romanima o Hariju Poteru postaju simboli ukoliko se osobine prvobitnih referenata koji su nekada bili nosioci tih osobina prebace na njih.

Nekoliko radova ima za temu značenje u prevodenju. Jasmina Đorđević u radu *Translation issues: bridging meaning in politically sensitive texts* na korpusu novinskih članaka iz tri jezika pokazuje kako u izvesnim slučajevima prevodilac mora pokušati da „premosti“ značenje, a ne da ga „prevede“, imajući u vidu pojedinačne kognitivne i kulturne aspekte govornika ciljnog jezika. Milena Szadovska-Pigulovska u radu *The impact of literal and free translation on the re-creation of meaning* fokusira se na prevodenje stručnih tekstova sa engleskog na makedonski, a Olga Panić Kavgić i Aleksandar Kavgić, u svom radu *Tedi je u biznisu: kako greške u prevodu Pepe Prase-ta i Traktora Toma* utiču na značenje bavili su se semantičkim, pragmatičkim i gramatičkim greškama u prevodu popularnih kratkometražnih animiranih filmskih serijala sa engleskog na srpski jezik, dok su Kimeta Hrnjak Hamidović i Ivana Nešić u svom radu istakle ulogu rečnika u nastavi prevodenja na univerzitetskom nivou.

Jedan broj autora u svojim prilogima posmatrao je značenje u kontekstu nastave stranih jezika. Dva rada razmatraju i preispituju značenje, odnosno značaj odre-

đenih koncepata vezanih na nastavu – učeničke autonomije i motivacije. Slobodanka Gligorić se u radu *The influence of language policy and socio-political context on interpreting the meaning of student autonomy – the teachers' perspective* bavi opštim značenjem koncepta učeničke autonomije u nastavi jezika i ističe da pojam može da označava različite stvari nastavnicima iz različitih kulturoloških i sociopolitičkih okruženja, što pokazuje empirijskim istraživanjem stavova nastavnika prema učeničkoj autonomiji i samoevaluaciji među nastavnicima osnovnih škola u Srbiji i regionu. Nadežda Silaški i Tatjana Đurović u radu *The meaning of motivation in ESP at tertiary level*, razmatraju vrstu, stepen i značenje motivacije u nastavi engleskog jezika kod studenata ekonomske struke i predlažu praktična rešenja koja bi se mogla iskoristiti u kreiranju nastavnog materijala u nastavi na visokoškolskom nivou.

U nekoliko radova autori se bave pojedinačnim strategijama u nastavi engleskog jezika koje doprinose usvajanju i razumevanju značenja u oblasti leksike, frazeologije, gramatike, pragmatike i fonologije, ističući značaj konteksta. Maja Stanojević Gocić bavi se leksičkom inferencijom značenja nepoznatih reči u nastavi jezika struke u radu *Inferring the meaning of unknown words as a reading strategy in ESP course*, dok Jelena Milovanović u radu *EFL learners' idiom comprehension: processing strategies and facilitating factors* predstavlja rezultate empirijskog istraživanja kojim pokazuje kako učestalost i transparentnost značenja engleskih idioma, kao i kontekst i sličnost sa maternjim jezikom utiču na njihovo razumevanje. Rad *Uloga značenjsko-komunikativnog konteksta u nastavi gramatike engleskog jezika – pogled iz ugla učenika* Radmile Bodrić ističe značaj metodičke tehnike 'usmerenost na formu' (engl. *focus on form*) koja potencira predstavljanje i forme i značenja kroz komunikativne zadatke koji doprinose tumačenju i razumevanju značenja kroz upotrebu gramatičkih oblika. U fokusu rada Sabine Halupka-Rešetar pod naslovom *Testing EFL learners' understanding of conversational implicature* su elementi pragmatičkog značenja. Autorka na osnovu empirijskog istraživanja zaključuje da postoji pozitivna korelacija između opšte jezičke kompetencije učenika engleskog jezika kao stranog i njihove pragmatičke kompetencije, to jest sposobnosti da razumeju i tačno protumače konverzacione implikature. Rad Danice Jerotijević Tišma pod naslovom *Serbian EFL learners' utterance meaning interpretation based on intonation cues* istražuje percepciju intonacije engleskih iskaza kod srpskih učenika engleskog kao stranog jezika. Autorka empirijski analizira postignuti nivo interpretacije značenja iskaza i emocionalnog stava govornika, na osnovu različitih intonacionih obrazaca iz korpusa, zaključuje da postoji nizak opšti nivo percepcije intonacije, i ukazuje na neophodnost podrobnijeg vežbanja percepcije, koja bi postepeno dovela do napretka u produkciji.

Zbornik zatvaraju dva rada koja se takođe bave odnosom fonologije i značenja. Radi se o dve empirijske pilot studije koje istražuju faktore u razumevanju prirodnog i sintetizovanog govora, u eksperimentalnom testiranju AlfaNum sintetizatora za srpski jezik. Bojana Jakovljević i Nataša Milićević u radu *Comprehension of natural and synthesized speech: the influence of syntax-prosody interface* na osnovu odgovora ispitanika i merenja uzoraka govora zaključile su da temporalne odlike sintaksičko-prozodijskog interfejsa imaju veoma bitnu ulogu u procesu razumevanja govora, kao i da njihova primena može značajno popraviti kvalitet konkretnog sintetizatora. U drugom radu, *Synthetic and natural speech intelligibility and comprehen-*

sion: effects of prosody, autorke Maja Marković i Tanja Milićev, polazeći od hipoteze da u sintetizovanom govoru segmenatska razumljivost nije u direktnoj korelaciji sa razumevanjem značenja, budući da shvatanje smisla poruke predstavlja složeniji kognitivni proces od prepoznavanja fonemsko-fonoloških jedinica zaključuju da bi inkorporiranje prirodnih prozodijskih sredstava u sintetizovanom govoru moglo da doprinese boljem razumevanju njegovog značenja.

Puni uvid u kompleksnost tematske konferencije *Jezik, književnost, značenje* može se steći ukoliko u ovom uvodu ukratko predstavili i drugi tom zbornika, pod naslovom *Jezik, književnost, značenje: književna istraživanja*, koji sadrži trideset jedan odabral rad iz oblasti proučavanja književnosti i kulture. Ovi radovi, izloženi u okviru književnih sekcija, u književnom tomu Zbornika grupisani su u tri celine, koje odražavaju različite pravce traganja za značenjem:

- U potrazi za značenjem u različitim kulturama,
- U potrazi za značenjem kroz književni tekst,
- U potrazi za značenjem kroz vreme.

Prvu tematsku grupu *U potrazi za značenjem u različitim kulturama* otvara rad Slavke Tomašćikove kao prvo plenarno izlaganje na samom naučnom skupu *Jezik, književnost, značenje* održanom 24. i 25. aprila 2015. godine. Naslov priloga *Food, Culture, Identities, the Media* ukazuje na fokus istraživanja u kome se Tomašćikova usredsredila na narativnu kategoriju hrane u diskursu starih i novih medija, a sa ciljem da pokaže odnos između kulture, nasleđa i medija. U poslednje vreme, veliki medijski prostor odvaja se za sve što je u vezi sa hranom, tako da je postalo važno utvrditi kako ovaj narativ definiše stvaranje značenja u postmodernim medijima kao i u kojoj meri on utiče na stil života konzumenata i programe javnih servisa. Autorka na kraju zaključuje da se svi relevantni teoretičari slažu u stavu da narativi o hrani koje prenose mediji mogu značajno da utiču na formiranje individualnog i grupnog identiteta. Kultura hrane ujedinjuje ili razjedinjuje ljude jer sa njom počinju da se dele i vrednosti u vezi sa hranom tako da konzumiranjem određene hrane osoba konzumira i određeni identitet i prenosi iskustva svoga društva i kulture.

Još jedan fenomen savremene kulture, abortus, zaokuplja pažnju Dubravke Popović Srdanović koja je zaključke svog istraživanja iznela u radu *Problematizacija značenja i/ili kulturalne, političke i religijske poruke u pesmama o abortusu*. Na primerima četiri odabrane pesme savremenih američkih i kanadskih pesnikinja, autorka ukazuje na specifičnost čitanja i tumačenja ove vrste poezije u kulturi koja je i dalje ambivalentna prema problemu abortusa, kako na privatnom tako i na pravnom nivou. Ovo pitanje se razmatra sa aspekta žena koje su iskusile abortus, onih koji vrše abortuse, sve do onih koje ovupojavu sagledavaju u svoj njenoj kompleksnosti i vide kulturalne, političke ili religijske poruke u pesmama o abortusu.

Sledeća tri rada u ovoj grupi povezuje etnološko interesovanje za prirodu folklora, prošlost i narodnu tradiciju i folklorni fenomen vilinog kola. Marina Mlade-

nović u tekstu *Folkloristički pristup Alana Dandesa između strukturalizma i psihoanalize* obrađuje stavove ovog teoretičara iznete u njegovoj knjizi eseja *Značenje folklor* o neophodnosti proučavanja teksta u kontekstu, kao i o teksturi usmenog teksta i usmenoj književnoj kritici koji su i danas aktuelni iako je njegova metodologija zasnovana na kombinaciji strukturalizma i psihoanalize prevaziđena. Jasmina M. Katinski u prilogu *Vilino kolo – kontekst i značenje* objašnjava pojam vilinog kola kao vid prostorne organizacije čovekovog života i kretanja koji se smatra tabuisanim jer je opasan i nečist. Jasno određeni omeđen prostor vilinog igrališta predstavljao je svojevrsan iskorak demonskog sveta u ljudski prostor tako da je to do danas poseban mikrosvet koji čuva jasnu granicu između dozvoljenog i zabranjenog, oličenog u simboličkom potencijalu kruga, putem čega se u vezu dovode vilino i vrzino kolo. Monika Bala pak u radu *U potrazi za značenjem u autobiografskim narativima banatskih Sekelja* akcenat stavlja na značaj etničkih narativa i proučava vezu između sećanja i identiteta. Iščitavajući životne narrative banatskih Sekelja, ona ispituje u kojoj meri je individualno sećanje socijalno determinisan fenomen i zaključuje da neproživljena prošlost koja živi u narativima potomaka utiče na formiranje identiteta pripadnika zajednice i na taj način afirmiše smisao života i daje mu značenje.

Radovi koji slede prelaze sa prostora naše kulture na književne prostore drugih naroda. Na primer, Milena Kaličanin i Vesna Lopičić u radu *The Meaning of "Caledonian Antysyzygy" in Margaret Laurence's "To Set Our House in Order"* proučavaju jedan fenomen vezan za kulturu Škotske koji danas dobija na aktuelnosti. Ovaj termin (uglavnom poznat kao škotski antitetički um) prvobitno je skovao književni kritičar Gregori Smit da označi nenadano povezivanje protivrečnih ili paradoksalnih kulturnih stanovišta. Margaret Lorens, kanadska književnica škotskog porekla, u svojoj pripovetki *Da dovedemo kuću u red* prikazuje osnovne karakteristike „kaledonijskog polariteta“ kroz opis konflikta između tradicionalnih škotskih i modernih kanadskih tendencija. Očigledno je da duboko ukorenjena podeljenost postaje štetna po osobu jer proizvodi stalnu ambivalentnost, tako da kroz svoja dela Lorensova pokazuje kako se unutrašnji rasep može prihvatiti i potom prevazići u cilju razvoja i jačanja ličnog integriteta. Podjednako važnom arhetipskom temom uspostavljanja veze između suprotstavljenih značenja bavi se i Danijela Prošić Santovac u tekstu *Cinderella vs. Cinderedna: Negotiating the (Opposing) Meanings*, u kome nastoji da utvrdi koja se značenja mogu izdvojiti iz dve varijante jedne bajke, tradicionalne priče *Pepeljuga* i priče Elen Džekson *Pepeljana*, moderne reinterpetacije te bajke. Zanimljivo je da se namere autora sasvim drugačije tumače, kao i da čitaoci i deca kojoj čitaju imaju različit doživljaj pomenutih tekstova, pri čemu je i interpretacija autorke drugačija od ispitivanih subjekata. Nameće se potreba da se čitaoci edukuju za kritičko čitanje književnosti da bi iz nje izvukli najviše „koristi“.

Različite vrste aberacija ili bar pojava koje se konvencionalno ne prihvataju kao norma predmet su sledećih pet priloga koji se bave abjektnim, homoseksualnošću, porodičnim nasiljem, paranojom i psihopatologijom kao fenomenima koje obrađuje književni tekst. Oslanjajući se na teorijske uvide Julije Kristeve i Džudite Batler koje abjektno sagledavaju kao nešto odvratno, ogavno i zastrašujuće, Dušica Filipović obrađuje abjektno u prozi Miloša Crnjanskog u istoimenom prilogu. Ona

dovodi abjektno u vezu sa pojmovima granice i transgresije zato što Crnjanski neiskaziv višak ružnog ili lepog prikazuje kao neoprostiv manjak koji deluje kao etički normative kako za zajednicu tako i za pojedinca. Autorka istražuje modalitete oblikovanja abjektnog i dramatične efekte koje ono ima, posebno u kreiranju i potonjem interpretiranju ženskih likova.

Homoseksualnost takođe može biti jedan vid abjektnog, ali u svom radu *One Possible Interpretation of Homosexuality in E. M. Forster's Posthumous Fiction* Aleksandra Žeželj Kocić tvrdi da Forster konstruiše sopstveni svet u kojem homoseksualnost nije jedna izopačena predstava tzv. prirodne heteroseksualnosti, već podjednako vredan izbor među raznovrsnim seksualnim diskursima. Autorka je svoje zaključke izvela na osnovu teorija koje tumače androginiju Grupe Blumbzberi i koncept maskuliniteta u 19. veku. Abjektno je i dramsko prikazivanje porodičnog nasilja angloirskog pisca Martina Makdone jer njegova sirovost u pozorištu izaziva osećaj teskobe i mučnine. U radu *Nasilje kao označitelj besmisla u Linejn trilogiji Martina Makdone* Biljana Vlašković Ilić prikazuje na koji način Makdona koristi različite eksplicitne vidove porodičnog nasilja kako bi ih kod gledaoca doveo u vezu sa besmisлом i na taj način proizveo jednu novu vrstu značenja koje služi kao podsticaj za promenu, a istovremeno promovise i tradiciju popularnog britanskog *in-yer-face* teatra.

Sve prisutnija paranoja u modernom američkom društvu predstavlja problem kojim se bave poznati romani *Objava broja 49* i *Beli šum*. Oba romana govore o teorijama zavere koje protagoniste odvlače u stanje paranoje u svetu koji je naizgled lišen bilo kakvog smisla. Pinčonova parodija detektivske priče i DeLilova apokaliptična satira ilustruju paranoju koja postaje vid kognitivnog mapiranja savremenog sveta, tvrdi autorka Vedrana Stanojević u tekstu *Paranoja i jezičke igre u romanima Objava broja 49 Tomasa Pinčona i Beli šum Dona DeLila* i ističe da specifičan jezik i jezičke igre zastupljene u originalnim naslovima ovih romana samo pojačavaju utisak beznačajnog traganja za smislom u svetu simulacija i privida. U poslednjem prilogu u ovom delu zbornika književnih radova, Ljubiša Zlatanović kreće u potragu za psihopatološkim značenjem stihova na slučaju Emili Dickinson u istoimenom članku i naglašava da je neprihvatljiva psihijatrizacija njene ličnosti i traženje psihodijagnostičke potvrde jednostavnim povezivanjem stihova i jednostranim tumačenjem njihovih značenja. Takav prekomerno reduktivan pristup krajnje je sumnjiv kao način dolaženja do razumevanja umetnika i njegovog dela i za psihobiografsku studiju suštinski nepotreban, a navodno nesumnjivo psihotičan poremećaj ove slavne pesnikinje potpuno je nevažan.

Budući da je koncepcija naših aprilskih konferencija od početka bila da se različiti pojmovi istražuju kroz funkcije jezika ili njihovu obradu u književnosti, donekle je neopravdano jednu grupu radova nasloviti *U potrazi za značenjem kroz književni tekst*, ali pošto se tu nalaze oni koji se izrazito oslanjaju na književni tekst ostajemo pri ovakvom tematskom određenju sledeće sekcije zbornika. U njemu se nalazi devet priloga veoma zgusnutog izraza i jake teorijske potke. Prvi je prilog Sergeja Macure *Lik i plamen: Jejtsov verbalni ikonopis* čiju osnovu čine ikonološke

studije Borisa Uspenskog, Leonida Uspenskog i Vladimira Loskog uz autorovo temeljno poznavanje Vizantije i Jejtsove poezije. Macura pokazuje kako se Jejts služi arhileksemom *image* uz lekseme *dome* i *flame* u pesmi *Vizant* iz 1932. godine da bi stvorio idiosinkrazijski svet u kome se odvija preobražaj propadljivih ljudskih bića u eterične i pročišćene duhove, a u podsvesnoj želji jednog starca za pročišćenjem pred smrt. Autor zaključuje da je kod Jejtisa upravo plamen najneopisiviji i najneuhvatljiviji element celokupnog obreda prelaska i očišćenja kao i ireverzibilna etapa ka konačnoj transcendenciji vremena i materije što je sve deo njegovog ezoteričnog znanja o ciklusu duše. Macura uspešno povezuje delove vizantijske ikonopisne kompozicije sa poetskim slikama Vilijama Batlera Jejtisa.

U sličnom maniru, a u sasvim drugačijem kontekstu, Marijan K. Mišić u prilogu *Telo i značenje: dimenzije estetskog prevrednovanja sveta u američkoj i srpskoj međuratnoj prozi o Prvom svetskom ratu* ispituje percepciju tela u narativnom diskursu proze protesta, koja predstavlja književno-kulturnu pobunu protiv romantičarsko-epske retorike u imaginaciji ratnog prostora. Verovati da je smisao pisanja o strahotama Prvog svetskog rata postizanje konačnog mira ili romantična reinterpretacija mita o „ratu koji će okončati sve ratove“ predstavlja previd modernističko-avangardnog konteksta u kojem se dati tekstovi moraju razumevati, ističe autor. Erotsko percepiranje tela ukazuje na estetsko prevrednovanje tradicionalnih obrazaca u imaginaciji neposrednog iskustva rata i na površno viđenje datog diskursa kao antiratnog angažmana i pacifističke propagande.

Danijela Petković se takođe bavi percepcijom tela ali u neoviktorijanskom kontekstu u članku *Cor Sanctum / Ectopia Cordis: The Meaning of the Human Heart Between the Clinical Gaze and Romanticism in The Dress Lodger*. Roman Šeri Holman *Stanarka haljine* prikazuje grozote koje telu nanose bolest, smrt, klinička medicina kao i kapitalistička eksploatacija kako živog tako i mrtvog tela. Međutim, Danijela Petković uočava dve vrste diskursa u romanu: naučno-medicinski koji srce konstruiše kao animalno i mehaničko i sa druge strane romantičarski pogled na srce kao Sveto srce sa svom propratnom simbolikom ljubavi. Autorka zaključuje da uprkos postmodernističkoj formi ovaj roman Holmanove insistira na romantičarskoj suštini jer ilustruje dostojanstvo čoveka koje se postiže ljubavlju i pripovedanjem te prkosi uništenju tela kroz individualnu transcendenciju. I sama činjenica da je ljudsko srce u centru ovog romana dovoljno govori o stavu Holmanove, zaključuje autorka.

Sledeća dva rada analiziraju određene aspekte ljudske prirode koji se manifestuju u susretu različitih kultura na kontinentima Južne Amerike i južne Afrike, prikazanih u Konradovom romanu *Nostromo* i Kucijevim romanima *Dečastvo* i *Sramota*. *‘Get a new master, be a new man’: The Meaning of Authority in Conrad’s Nostromo*, naslov je pod kojim Nataša Tučev analizira Nostromovo osvešćenje i propao pokušaj emancipacije da bi ukazala na suštinski problem nedostatka političkog autoriteta koji bi mogao obrazovati neki drugačiji svet od ovog u kome materijalizam vlada ljudskim srcem. Spoznaja istine o sopstvenoj ličnosti i potpuna životna predanost ljubavi i saosećanju kao jedinim mogućnostima iskupljenja predmet je Kucijevih romana koje Ana Mandić Ivković tumači u tekstu *Žig sramote belong čove-*

ka: značenje ispovesti i iskupljenja u Kucijevim romanima Dečaštvo i Sramota. Kuci se neprestano bavi temom kolonijalne prošlosti i gorkom istorijom ugnjetavanja pod vladavinom aparthejda, što autorka ističe kao posebnu vrednost njegovog stvaralaštva. Još jednog velikana svetske književnosti, Albera Kamija, i njegovo slavno delo *Stranac*, odabrala je Jasmina Ahmetagić da bi proučila značenje koncepta lične vrednosti u prilogu sa istoimenom naslovom. Po njenom viđenju, odsustvo ambicija i želje za potvrđivanjem čini glavnog junaka Merso strancem u društvu u kome se sve okreće oko koncepta lične vrednosti kojeg je Merso lišen jer veruje da je smrt jedina neminovnost. Zaključak koji se nameće jeste da je, budući lišen koncepta lične vrednosti, Merso otvoren ka bezuslovnom nekritičkom samoprihvatanju.

Poslednja tri rada u drugom delu zbornika književnih radova sa konferencije *Jezič, književnost, značenje* bave se ideologijama, društvenim i umetničkim pokretima i filozofskim doktrinama koje su obeležile određene periode dvadesetog veka. Petra Mitić daje još jedan doprinos feminističkoj teoriji kroz tekst sa indikativnim naslovom *Značenje termina „feministički“ – afirmativna pluralnost ili ideološki sukob vrednosti?* Pored kritičkog osvrta na genezu feminističkih dekonstrukcija patrijarhata, autorka pod ovim naslovom zastupa tezu da se moraju povući određene linije semantičkog razgraničenja da feminizam ne bi postao samo još jedan od -izama savremene teorije čija će politička dimenzija ostati marginalizovana, a moć kritičke dekonstrukcije poražena i nedelotvorna ukoliko se ne predupredi „postmodernistička amnezija“ na koju preko Terija Igltona upozorava sama autorka. Sa druge strane, Vladimir Perić u još jednom prilogu na temu dadaizma pojašnjava da manipulacija besmislom, odnosno pravljenje semantičkih pukotina, predstavlja konstantu dade, a njegov zadatak u radu *Dadaematika: semantika broja i relacije u dadi* je da rasvetli strategije, namere i ishode interpoliranja matematičkih izraza (jednačine), ali i geometrijskih slika (pravougaonika na primer) u dada diskurs. Odgovor do koga dolazi jeste da u dadaističkom diskursu broj i geometrijska relacija deluju kao faktor entropije teksta, tako da se dada stoga dosledno smešta u pukotinama, odnosno ona egzistira u konstantnoj nepotrazi za jezikom. Ovaj deo *Zbornika* zaokružuje Ivan Nikolić radom *Dekonstrukcija Žaka Deride i otvaranje novog polja značenja izvornih tekstova* koji najpre sažeto upućuje na neka od formalnih mesta 'afirmativne interpretacije' Žaka Deride i upoređuje ga sa Sosirom i Serlom, a zatim ukazuje na mogućnosti koje donosi interpretativni model baziran na metodu dekonstrukcije Žaka Deride. U kontekstu istorije kulture, autor smatra da bi govoreći iz perspektive nauke o jeziku, pristupajući nasleđu valjalo izbeći metonimiju, a težiti idiomu koji u krajnjoj liniji uvek ostaje otvoren za neki novi kontekst sagledavanja.

Treći deo *Zbornika* književnih radova čini deset tekstova koje na izvestan način objedinjuje lajtmotiv vremena, sinhronijski ili dijahronijski sagledanog, uz niz drugih književno-teorijskih aspekata na koje se autori fokusiraju. Prilozi su raspoređeni hronološki u smislu vremena kada su umetnici živeli i stvarali, te otpočinju člankom Jelene Pilipović *Musam Meditaris: Preplet značenja u Vergilijevoj poetici*. Vergilijeva dela nastala su u prvom veku pre nove ere, ali njihova višeznačna arhi-

tektonika još uvek predstavlja neiscrpan izvor za istraživače, naročito njegova *Prva ekloga*. Pilipovićeve je analizira iz perspektive semantičkih domena koje razdvaja u tri kategorije zavisno od toga da li nude uživanje u mimetičkom opredmećivanju fikcionalnosti, u interliterarnom i intertekstualnom dijalogu sa drugim poetsko-filozofskim delima ili u prodiranju u autentičnu metaforičko-misaonu mrežu čija je suština fikcionalnost. Preplet tri semantička i jednog subsemantičkog domena uzet je kao distinktivni kriterijum u pokušaju da se Vergilijev semantički preplet nastao pre dvadeset i jednog veka kritički rasplete.

Ser Tomas Malori je živeo u 15. veku, a njegovo slavno delo *Smrt Arturova* bazira se na arturijanskoj legendi začetoj verovatno još u 6. veku. Od 19. veka književni kritičari proučavaju dve verzije ovog speva, Kakstonovo izdanje i *Vinčesterski rukopis*, da bi 2013. Piter Fild objavio svoje dvotomno izdanje pri čemu prvi tom sadrži samo delo, a drugi kritičke komentare, glosar i indeks imena. Fild nalazi da je *Vinčesterski rukopis* bliži originalu ali da su oba neophodna za rekonstrukciju originala, a autorka Milica Spremić Končar zaključuje u *Značenju novog Malorija* da je Fildovo delo novo, osobeno i preko potrebno izdanje *Smrti Arturove*.

Vladislava Gordić Petković se osvrće na još uvek nedovoljno precizno definisan termin 'minimalizam' koji označava avangardni pokret u umetnosti iz sredine 20. veka i pridev izveden iz ovog pojma. Čehovljeva jezgrovita karakterizacija, Kafkin faktografski iskaz i Džojsovo umeće razotkrivanja suštine ideja uz pomoć epifanije samo su neki od mogućih uticaja koji oblikuju realistički minimalizam Stivena Krejna, Šervuda Andersona i Ernesta Hemingveja, ali se autorka u svom radu *Minimalizam u američkoj prozi: tumačenja i značenja* zadržava na primeru proze američkih književnika En Biti i Rejmonda Karvera i prati njihovu minimalističku poetiku i fokusiranost na vizuelizaciju naracije. Autorka smatra da potvrđeni, ali nedovoljno istraživani potencijali anglofonog proznog minimalizma omogućavaju pisanje proze koja će biti samo prividno lišena otkrovenja, klimaksa i epifanije, a obogaćena vizuelnim, potpuno nesemantičkim uvidom u „suštinu stvari“.

Ciklizacija savremenog srpskog pesništva kao značenjski dinamizam procesualne forme u modernoj kontekstualnosti je tekst Sanje Golijanin Elez koji istražuje kontekstualnu istorijsku i poetičku zadatost međuratnih književnih tokova kod nas praćenjem funkcionalnosti pesničkog pamćenja i preispitivanjem antičkih, narodnih i istorijskih iskustava srpske srednjovekovne književnosti, te biblijskih/hrišćanskih i arhetipskih intertekstualnih matrica sa stanovišta ciklizacije širih lirskih struktura. Autorka se koristi korpusom poetskih dela Momčila Nastasijevića i prikazuje opalizaciju značenja u književnom, društvenom, situacionom i jezičkom kontekstu. Ostajemo na terenu srpske književnosti jer prilog Jelene Ristović *Značenja snova u romanu Opsada crkve Sv. Spasa G. Petrovića* analizira status oniričkog sveta u ovom poznatom delu. Autorka smatra da su značenja koja u ovom romanu nosi onirički svet, kao poseban entitet, višestruka i kompleksna. Kao što je i sam prostor snova ispunjen velikim brojem rukavaca snevanja tako se značenja snova pluralizuju kroz aspekte karakterizacije likova, strukture romana, fantastike, mitologije, istorije i ideologije. Na istom terenu Sena Mihailović analizira značenje autopoetičkih iskaza u poeziji Miroslava Cere Mihailovića i ukazuje na njegovu autentičnost kao dijalekatskog pesnika. Takođe na kor-

pusu srpskog pesništva, Jelena Veljković Mekić proučava jezičke igre u poeziji za decu u istoimenom radu i ilustruje fonološke, leksičke i semantičke igre koje se mogu registrovati kao brzalice, onomatopeje, paradoksi, preterivanja, kovanice, čudne, smešne reči, izokretaljke itd. Jezičke igre deci otkrivaju da pored gramatički pravilnih jezičkih struktura postoje i one koje se jezikom igraju bez formalnih ili semantičkih stega. Autorka napominje da ovakve pesme bogate doživljajni svet dece, podstiču ih na govorno stvaralaštvo i pospešuju njihovu verbalnu kreativnost.

Na samom kraju zbornika književnih radova *Jezik, književnost, značenje* nalaze se tri teksta koji obrađuju dela van srpskog govornog područja. Tijana Matović najpre proučava narativno modelovanje traumatične memorije u prilogu *Trauma and the (De) Construction of Meaning in Leslie Marmon Silko's "Lullaby"*. Ova starosedelačka književnica meksičkog porekla uspeva u svojoj kratkoj priči „Uspavanka“ da marginalizovane smesti u sam centar društvenih zbivanja i tako podrije taj ideološki utemeljen centar. Matovićeva zaključuje da na taj način Silkova demistifikuje percepiranu utemeljenost i neposrednost zapadnjačkih matrica ostvarivanja značenja te konstruiše potencijalno revolucionarno značenje time što potkazuje dostupne obrasce produkcovanja značenja i razotkriva ih kao konstriktivne i obespravljajuće. Sava Stamenković i Zoran Stamenković zatim u svom prilogu *The Meaning of Robot – Karel Čapek's R.U.R.* dijahronijski proučavaju odnos prema robotima u književnosti počev od Čapekove drame *R.U.R.* iz 1920. u kojoj je reč robot upotrebljena po prvi put. Autori problematizuju veliki broj pitanja relevantnih za naučnu fantastiku, odnosno fenomen robota i postavljaju stvar u kontekst odnosa Ja-Drugo da bi rezimirali opštim pitanjem stava naše civilizacije prema tehnologiji i njenim uticajem na čoveka. Istim pitanjem drugosti bavi se i Doris Lesing koju izučava Radojka Jevtić u radu *Brisanje granica i razvijanje koncepta drugosti u romanu Trava peva*. Ovaj roman govori o poslednjoj fazi kolonijalnog sistema i mogućnostima njegovog urušavanja u mikrokosmosu glavnih likova čiji se značenjski sistem usled toga redefiniše.

Relevantnost i intrigantnost odabrane teme za našu devetu konferenciju, teme značenja, potvrđen je kako brojem od preko 160 učesnika tako i raznolikošću konkretnih tema i pristupa, koji su prevazišli čvrste granice i okvire lingvističkih i književnokulturoloških disciplina, idući ka multidisciplinarnim pristupima. Međunarodna konferencija *Jezik, književnost, značenje* nastavila je dosadašnju praksu naučnog skupa jasno definisanog profila i poligona za predstavljanje istraživanja i razmenu mišljenja na temu međusobne povezanosti jezika, književnosti i važnih društvenih pojava. Najpre je to bila politika, zatim su sledile teme globalizacija, identitet, promene, komunikacija, vrednosti, marginalizacija, diskurs i, 2015. godine, značenje.

Kao i ranijih godina, zadovoljstvo nam je da predstavimo dva toma Zbornika *Jezik, književnost, značenje*, sa ukupno 90 radova, koji su prošli proces selekcije i recenzije. Zahvaljujemo se svim učesnicima međunarodne konferencije *Jezik, književnost, značenje* na izloženim radovima i priložima koje su poslali za zbornike,

kao i svim brojnim recenzentima pojedinačnih radova i celih tomova koji su svojim sugestijama doprineli kako kvalitetu objavljenih radova tako i publikacije u celini.

Zahvaljujemo i Ministarstvu nauke, prosvete i tehnološkog razvoja na pomoći prilikom održavanja ovog i svih prethodnih skupova, a posebnu zahvalnost izražavamo dekanu Filozofskog fakulteta u Nišu, prof. dr Goranu Maksimoviću na svesrdnoj podršci u svakom pogledu.

Biljana Mišić Ilić i Vesna Lopičić

Niš, februar 2016.

I

**ZNAČENJE:
OD LEKSIKE DO GRAMATIKE**

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ZNAČENJE

UDK 811.111'367.625'37:811.163.41'367.625'37
811.111'367.625'366.587
811.163.41'367.625'366.587

Predrag Novakov
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet

GRANICE ZNAČENJA: GLAGOLSKA SEMANTIKA I GLAGOLSKI VID¹

Sažetak: Imajući u vidu kompleksnost pojma značenja u prirodnim jezicima, u radu se razmatra prožimanje leksičkih i gramatičkih značenja, kao i mogućnost njihovog razgraničenja kada se radi o glagolskoj semantici i glagolskom vidu u engleskom i srpskom jeziku. U prvom delu rada se prikazuju pojedini stavovi iz relevantne anglističke i srbističke aspektološke literature da bi se na osnovu njih razmotrila određenja i moguća razgraničenja leksičkog vida, gramatičkog vida i teličnosti. Konstatuje se da u srpskom jeziku aspektualna afiksacija (koja se sreće u takozvanom izvedenom vidu) unosi u glagolsku semantiku nijanse značenja koje se tretiraju kao situacioni tip ili akcionsart, a da određeni situacioni tipovi (na primer, aktivnosti i stanja) postoje i u engleskom jeziku. Konačno, teličnost se sagledava kao postojanje cilja ili rezultata, a perfektivnost kao ograničenost date situacije, odnosno kao obuhvatanje ivičnih tačaka situacije. Sadejstvo te dve komponente (teličnosti i perfektivnosti/imperfektivnosti) omogućava precizniji opis ukupnog rečeničkog vida u engleskom i srpskom jeziku, što se ilustruje odgovarajućim primerima.

Ključne reči: engleski, glagolska semantika, glagolski vid, situacioni tip, srpski, teličnost

1. Uvod

Jedan od bazičnih, a istovremeno i najkompleksnijih lingvističkih koncepata je koncept značenja. Naime, taj koncept se sa jezikom može povezati na dva bitna načina: s jedne strane, kroz prenos značenja koji predstavlja suštinu, svrhu komunikacije koja se realizuje kroz jezički sistem, a s druge kroz načine kodiranja različitih vrsta značenja u jeziku. Pri tome, kompleksnosti ovog koncepta svakako doprinosi i dobro poznata činjenica da u sferi značenja postoje mnoga preklapanja, da postoji takozvana *fazi* (*fuzzy*) zona u kojoj se ivični delovi koncepata prožimaju i prepliću. Takvo prožimanje sreće se među konceptima istog tipa (na primer, imeničkim značenjima), ali i među različitim vrstama značenja, što će biti i centralna tema ovog rada, sa primerima iz engleskog i srpskog jezika.

Naime, značenje kao opšti pojam u lingvistici obično se deli na nekoliko vrsta, a jedna od tih podela podrazumeva leksičko i gramatičko značenje. Prema tome,

¹ Pad je urađen u okviru projekta 178002: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

značenja mogu da se odnose na same koncepte iz konkretnog fizičkog ili idejnog sveta, pa čine konceptualna značenja ili denotaciju jezičkih jedinica; s druge strane, pojedina značenja su gramatikalizovana i upućuju na koncepte unutar jezičkog sistema – gramatičke kategorije. Dakle, gramatikalizacija podrazumeva integrisanje datog koncepta u gramatički sistem datog jezika, a leksikalizacija integrisanje u leksikon tog jezika (Comrie 1986: 10). Kao što je već pomenuto, granice između ove dve vrste značenja (leksičkog i gramatičkog) takođe nije uvek moguće jasno postaviti, pa isti koncept može biti i leksikalizovan i gramatikalizovan, na primer koncept vremena, odnosno temporalna determinacija predikacije, kroz temporalne adverbe i glagolsko vreme.

Uz ove polazne postavke, u radu će se razmotriti prožimanja i moguća razgrničenja leksičkog vida, gramatičkog vida i teličnosti u odnosu na osnovnu glagolsku semantiku.

2. Leksičko značenje glagola i glagolski vid

Glagolska semantika predstavlja jedno od polja u kojima dolazi do znatnog prožimanja i prelamanja značenja. Naime, u sintaksičkom kontekstu finitne klauze na denotativna značenja glagola se obično dodaju gramatikalizovane oznake za temporalnu determinaciju (glagolsko vreme), lice, broj i još eventualno druge gramatikalizovane koncepte. Jedan od takvih konceptata (koji u različitim jezicima može biti leksikalizovan i gramatikalizovan) jeste glagolski vid, koji opet može biti vrlo tesno povezan sa glagolskom semantikom. Naime, u literaturi se obično pravi razlika između gramatičkog i leksičkog vida (za ovaj drugi se tradicionalno koristi i naziv akcionsart), pri čemu i ta distinkcija ostavlja znatan prostor (neku vrstu „sive zone“) za prožimanja. Konačno, ovde u raspravu treba uključiti i pojam teličnosti, koji je takođe relevantan za prožimanje značenja u ovom kontekstu i čini deo te „sive zone“. Počecemo prikazom nekoliko odabranih stručnih izvora kako o gramatičkom i leksičkom vidu uopšte, tako i o vidu u engleskom i srpskom jeziku.

2.1. Glagolski vid i glagolska semantika u relevantnoj literaturi

Kategorija glagolskog vida tradicionalno (posebno u starijoj literaturi) povezuje se tipično sa slovenskim jezicima, ali se u novijoj aspektologiji sagledava kao opštelingvistička kategorija koja se genealoški ili tipološki različitim jezicima može izražavati na različite načine, uz različit stepen gramatikalizacije i leksikalizacije.

Koncizan prikaz literature počecemo opštelingvističkim studijama koje se bave glagolskim vidom kao opštelingvističkom kategorijom. Prvo će biti pomenuta studija o glagolskom vidu B. Komrija (Comrie 1976) u kojoj se navodi opšte određenje aspekta kao unutrašnjeg temporalnog ustrojstva glagolske situacije (*internal temporal constituency of a situation*, Comrie 1976: 3). Takvo određenje s jedne strane odražava suštinu ove kategorije, a s druge je dovoljno uopšteno da obuhvati različite tipove jezike, pa i slovenske (ne poričući tradicionalna slovenska vidska određenja);

naima, tradicionalno određenje slovenskog vida se u stvari može sagledati kao podvrsta ili specifikacija ovog opšteg određenja, potpuno u skladu sa njim. Dalje, Komri aspekt deli na uobičajene dve vrste: perfektivni i imperfektivni, uz takođe uopštena određenja; prvi označava sagledavanje situacije kao celine, bez ukazivanja na njene segmente (holistički pristup aspektu), a drugi sagledavanje situacije kao strukture sa segmentima (Comrie 1976: 4). Dakle, i ovom slučaju navedena određenja su samo uopšteniji načini izražavanja koji obuhvataju tradicionalne slovenske pojmove svršeno/nesvršeno i ne podrazumevaju njihovu zamenu. Kada se radi u međusobnom uticaju glagolske semantike i aspekta, Komri vrlo eksplicitno konstatuje da taj uticaj postoji, jer pojedine semantičke odlike glagola ulaze u interakciju sa glagolskim vidom, a u engleskom jeziku mogu dovesti i do negramatičnih kombinacija (dobro poznata kombinacija stativnih glagola i progresivnog vida) (Comrie 1976: 41). Konačno, ovaj autor komentariše i semantičku komponentu teličnosti (Comrie 1976: 44–48) navodeći da telična situacija podrazumeva proces koji vodi ka jasno definisanoj krajnjoj tački posle koje se taj proces ne može nastaviti (o tome više u odeljku 4).

Druga studija koju ćemo navesti prikazuje obimnije empirijsko proučavanje (Dahl 1987), odnosno tipološko upoređivanje relevantnih podataka iz jezika iz različitih porodica uz oslanjanje na pojedine elemente kognitivne lingvistike (prototip). Važno je naglasiti da je istraživanjem obuhvaćemo 64 jezika proporcionalno zastupljenih iz različitih jezičkih porodica (na primer, semitski, altajski, austronežanski, kavkaski, eskimsko-aleutski, nigerijsko-kongoanski, kinesko-tibetanski, uralški i drugi jezici; od indoevropskih jezika zastupljeni su engleski, hindi, grčki, francuski i drugi neslovenski jezici, a od slovenskih bugarski, češki, poljski i ruski). Prema tome, ovako koncipirano istraživanje omogućava da se aspekt sagleda nepristrasno, bez perspektive povezane sa samo sa određenom grupom jezika. Ovo istraživanje pokazalo je da je u proučavanoj grupi jezika slovenski tip glagolskog vida sa tipološke tačke gledišta po mnogo čemu idiosinkratičan (Dahl 1987: 69). Dakle, kada se radi o prototipskom ili preovlađujućem određenju perfektivnosti, perfektivan glagol tipično označava pojedinačni događaj (jedan prelazak od jednog stanja do drugog) koji se sagledava kao celina, sa jasno definisanim rezultatom ili završnim stanjem, a najčešće je lociran u prošlosti (Dahl 1987: 78). U vezi sa odnosom leksikona i gramatike, Dal piše da se radi o kompleksnom međuodnosu (Dahl 1987: 26). Naima, u nekim jezicima pojedina aspektualna značenja izražavaju se morfološki, ali se glagolske lekseme u nekim jezicima razlikuju i po svom aspektualnom potencijalu, što se odražava na kontekst u kojem se javljaju; te razlike među leksemama spadaju u akcionsart. Međutim, tu razliku između morfoloških aspektualnih oblika i inherentnih aspektualnih značenja ponekad je vrlo teško jasno odrediti u konkretnom jezičkom materijalu (Dahl 1987: 26–27). Konačno, Dal konstatuje da se ta inherentna aspektualna značenja klasifikuju na različite načine, najčešće na dinamične i stativne situacije, kao i na ograničene i neograničene (*bounded/unbounded*) (Dahl 1987: 29).

U ovom kratkom pregledu svakako treba pomenuti studiju Aleksandra Belića *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku* (Belić 1958: 231–236) u kojoj on iznosi vrlo značajan stav da slovenski glagolski vid ne predstavlja ništa što se ne može naći u drugim jezicima ili što se ne bi moglo razumeti sa stanovišta nekog drugog jezika.

Prema tome, koncept koji se označava terminom glagolski vid je opšti semantički pojam koji se na različite načine može izraziti u različitim jezicima; tako je on u nekim jezicima fakultativna sintaksička odlika, a u nekima je leksikalizovan. Čini se da posebno treba istaći Beličev stav da u slovenskim jezicima postoji primarni i sekundarni (ili izvedeni) glagolski vid; primarni postoji kod glagolskih leksema koje ne sadrže derivativne afikse, pa su samo imperfektivne ili perfektivne. Sekundarni, izvedeni vid postoji kod glagolskih leksema sa derivativnim afiksima (odnosno prefiksima i infiksima) i u tom slučaju se uz osnovno vidsko značenje javljaju i dodatne semantičke komponente koje impliciraju prisutni afiksi (na primer, terminativnost, ingresivnost i slično). Ta dodatna značenja ponekad se nazivaju glagolski likovi; imperfektivni likovi su durativni i iterativni, a perfektivni trenutno-svršeni, početno-svršeni, svršeno-produžni, završno-svršeni (Stevanović 1979: 528–539).

Još jedna relevantna studija za ovu temu jeste monografija Đure Grubora *Aspektna značenja* (Grubor 1953). Naime, Grubor raspravlja o čitavom nizu vidskih značenja kod srpskih glagola koja nisu striktno deo glagolske denotacije već su povezana sa glagolskim vidom. On prvo navodi dva opšta kriterijuma za podelu glagola, količinu izvršenosti i vrstu radnje, a zatim glagole dalje deli unutar ta dva kriterijuma. Tako se po količini izvršenosti radnje glagoli dele na pantivne, totivne, inhoativne, finitivne, deminutivne, augmentativne, majorativne, intenzivne, sativne, supstitutivne i slepe glagole, a po vrsti radnje na kreativne, transformativne i motivne glagole. Utisak je da druga podela više seže u samu glagolsku semantiku, a da prva obuhvata značenja koja su povezana sa glagolskim vidom i prefiksacijom. Pored toga, Grubor pravi i opštu razliku između razvojnih glagola i glagola stanja (odnosno između dinamičnih i stativnih glagola), koja takođe predstavlja specifičnu semantičku komponentu koja se barem delimično prožima sa glagolskom denotacijom.

I drugi autori izlažu slične semantičke podele glagola (na primer, Vendler 1967; Riđanović 1976; Novakov 2005), pa se može zaključiti da u aspektološkoj literaturi postoji preovlađujući stav o postojanju gramatikalizovanog (gramatičkog) i leksikalizovanog (leksičkog) aspekta koji se u različitom stepenu prožimaju sa osnovnom glagolskom semantikom.

3. Semantička i gramatička međuzavisnost

Kao što je već pomenuto, glagolska semantika (ili barem neke njene komponente) mogu da stupe u interakciju sa aspektualnim opozicijama i da utiču na njihov izbor ili na njihovo značenje, što jezgrovitno konstatuje i Komri:

„...inherent aspectual (i.e. semantic aspectual) properties of various classes of lexical items... and see how these interact with other aspectual oppositions, either prohibiting certain combinations or severely restricting their meaning.” (Comrie 1976: 41).

Sličnu konstataciju iznosi i K. Smit kada u svom članku (Smith 1986) piše da se rečnični aspekt (*sentential aspect*) sastoji od aspekta kao tačke gledišta

(*viewpoint aspect*) i tipa situacije (*situation type*) o kojoj se govori; interakcija te dve komponente čini celokupni rečenični aspekt. Naime, u procesu formiranja rečenice govornik/pisac prvo određuje tip situacije glagolske lekseme koju želi da upotrebi upoređujući tu leksemu sa idealizovanim situacionim tipovima koji (po mišljenju K. Smit) nisu specifični za pojedine jezike, već predstavljaju bazičnu kategorizaciju situacija zasnovanu na percepciji i kogniciji – drugim rečima predstavljaju prototipove pohranjene u ljudskom umu. Te apstrakne predstave dele glagolske lekseme na nekoliko tipova, na primer na dinamične aktivnosti i na stanja, na trenutne i trajne situacije, na telične i netelične situacije. Jedna od često navođenih podela ove vrste (a koju navodi i K. Smit) jeste Vendlerova podela (Vendler 1967) na aktivnosti, stanja, ostvarenja (*accomplishments*) i dostignuća (*achievements*). Govornik zatim projektuje odgovarajući morfosintaksički kontekst za dati situacioni tip pri čemu treba da uzme u obzir i aspektualne opozicije (u engleskom su to progresivni i neprogresivni vid), ali može da se odluči i za nestandardni izbor glagolskog vida, na primer:

- 1) a) John was really liking the play.
b) The birds were in flight. (Smith 1986: 98).

Tako se u primeru (1a) stativan glagol nestandardno koristi u progresivnom vidu, a u primeru (1b) situacija je prikazana kao stativna (*were in flight*), umesto uobičajene upotrebe dinamičnog glagola *fly*.

Dakle, kao što je već pomenuto, po K. Smit govornik/pisac nakon izbora situacionog tipa bira odgovarajuću aspektualnu tačku gledišta – perfektivni ili imperfektivni vid. Perfektivno gledište prikazuje datu situaciju kao celinu posmatranu spolja, pri čemu su i početna i završna tačka (ivične tačke – *endpoints*) situacije uključene u taj prikaz. Nasuprot tome, imperfektivni vid posmatra situaciju iznutra, a početna i završna tačka nisu uključene. Konačni, rečenični vid, predstavlja kombinaciju ove dve komponente (leksičke i gramatičke). Tako, na primer, aktivnosti i stanja kao situacioni tipovi ne podrazumevaju završnu tačku, dok je ostvarenja i dostignuća podrazumevaju:

- 2) a) James fixed the clock.
b) Mr. Ramsey reached the lighthouse.
c) Lily strolled along the beach.
d) The visitors lived in London.
e) Prue always swam in the pond. (Smith 1986: 102).

K. Smit ovim primerima ilustruje osnovne situacione tipove: (2a) predstavlja ostvarenje koje ima cilj i završnu tačku, (2b) je trenutno dostignuće, (2c) aktivnost koja nema cilj niti prirodnu završnu tačku, (2d) stanje koje takođe ne obuhvata ivične tačke, a (2e) predstavlja iterativnu situaciju, dakle situaciju sa ponavljanjima. Da bi pokazala prisustvo ili odsustvo ivičnih tačaka, autorka navodi sledeći test:

- 3) a) *James fixed the clock and he still may be fixing it.
b) *Mr. Ramsey reached the lighthouse and she still may be reaching it.
c) Lily strolled along the beach and she still may be strolling.
d) The visitors lived in London and they still may be living there.
e) Prue always swam in the pond and she still may be swimming there.

Naime, nastavak rečenice “and X still may be Ving” daje gramatične strukture samo sa situacijama koje ne podrazumevaju cilj (koje nisu telične) i koje se mogu nastaviti; u suprotnom implicirani cilj postavlja granicu nakon koje se situacija samo može početi iz početka.

Dakle, u ovom članku autorka naglašava interakciju situacionog tipa i aspektualne tačke gledišta, jer ta interakcija utiče na konačno tumačenje situacije u rečenici: perfektivni vid po definiciji obuhvata ivične tačke, ali samo ukoliko ih situacioni tip podrazumeva. Prema tome, ovakvo sadejstvo situacionog tipa i perfektivnog vida dovodi do dva moguća slučaja:

- a) tip situacije podrazumeva ivične tačke i perfektivni vid ih naznačava;
- b) tip situacije ne podrazumeva ivične tačke, pa ih ni perfektivni vid ne podrazumeva (mada predstavlja situaciju kao celinu).

Ovakvo sadejstvo se dalje razrađuje u narednom odeljku o teličnosti.

4. Teličnost i perfektivni vid

Prvo pitanje koje se postavlja u vezi sa pojmovima teličnosti i perfektivnosti jeste da li su to dva potpuno odvojena koncepta ili između njih postoji delimična ili potpuna podudarnost. U literaturi teličnost se tipično određuje kao implikacija o postojanju cilja kojem data situacija teži. Međutim, taj pojam je kompleksan što pokazuju i sledeći stavovi iz relevantnih izvora. Već je pomenuto da Komri (Comrie 1976: 44–46) sagledava teličnost kao semantičku aspektualnu odliku, krajnju tačku ugrađenu u situaciju nakon koje se ta situacija definitivno okončava, postaje završena; drugim rečima, takva situacija predstavlja proces koji vodi ka jasno određenoj završnoj tački nakon koje se on ne može nastaviti. Uz to, autor teličnost razmatra ne samo kao odliku glagolske lekseme, već i kao odliku šireg konteksta koji čine pojedini argumenti glagola, a naglašava i činjenicu da sintaksičke strukture nisu uvek nedvosmisleno isključivo telične ili netelične. Konačno, on navodi i povezanost teličnosti i glagolskog vida: tako perfektivni vid uz teličnu situaciju implicira i dostizanje prisutnog cilja.

U novijoj srbišćkoj literaturi teličnost se detaljnije obrađuje u *Sintaksi savremenoga srpskog jezika* (Piper i dr. 2005; odeljak „Teličnost“ napisao je P. Piper, str. 803–812). Konstatujući da teličnost, odnosno postojanje cilja, pripada kompleksu kauzalnosti, autor navodi da se radi o situaciji čije se ostvarenje želi, da postoji određeni uslov za to ostvarenje i da se naznačava da li je on ispunjen. Uz to, pojam cilja je složen po svojoj semantičkoj strukturi: on podrazumeva animatnost, agentivnost, vreme, modalnost i ima strukturu X želi Y, pri čemu je X čovek ili drugo živo biće (Piper i dr. 2005: 804). Dakle, cilj se sagledava kao posledična situacija uzrokovana ili omogućena drugom situacijom i ta situacija je jednosmerno orijentisana u vremenu, a lokalizacija podrazumeva kognitivnu percepciju cilja kao dostizanja krajnje prostorne tačke (Piper i dr. 2005: 804). Kada se radi o načinu izražavanja teličnosti u srpskom jeziku, autor napominje da se za to koriste padežno-predložke konstrukcije,

prilozi s ciljnim značenjem, infinitiv i druga sredstva. Prihvatajući stavove iz ove sintakse, može se postaviti pitanje da li teličnost uvek mora da podrazumeva animatnost i svesnog agensa; naime, cilj može postojati i bez intencionalnosti subjekta, ako se shvati kao rezultat okolnosti u datoj situaciji, na primer:

- 4) a) Grom je pogodio antenu na krovu kuće.
b) Vetar je razbio prozor.

U dva navedena primera neanimatni subjekat dovodi do određene dinamične situacije i rezultata te situacije koji se mogu sagledati kao vrlo široko shvaćeni cilj, mada očito nema intencionalnosti da se taj cilj dostigne, jer subjekat nije animatan.

Doprinos raspravi o teličnosti i perfektivnosti svakako je dao R. Deklerk u starijem članku (Declerck 1979). Naime, on u ovom članku razmatra određenja ograničenosti (*boundedness*), odnosno teličnosti, i glagolskog vida, pri čemu pravi razliku između ograničenosti/teličnosti i neograničenosti/neteličnosti. Teličnost definiše kao usmerenost ili težnju situacije ka cilju ili završetku uz dostizanje tog cilja koji predstavlja krajnju tačku, klimaks koji treba dostići da bi situacija imala dati kvalitet, odnosno granicu naznačenu u samoj situaciji koja se i realizuje zbog dostizanja te granice.

Razvijajući dalje odlike teličnosti, Deklerk konstatuje da su netelične situacije kompatibilne sa durativnim adverbijalima tipa *koliko dugo*, a telične sa *za koliko dugo*; uz to, postoji i test sa strukturom kondicionala *ako neko bude prekinut tokom situacije V, da li je on V (If one was verb-ing and was interrupted while verb-ing, has one verb-ed?)* (Declerck 1979: 763); ovaj drugopomenuti test ukazuje na homogenost neteličnih situacija, kod kojih svaki segment može da prikaže kvalitet cele situacije, odnosno nehomogenost teličnih situacija kod kojih postoji kumulacija zbog kretanja ka cilju, pa se one ne mogu prekinuti uz očuvanje kvaliteta cele situacije.

Nakon ovog uvodnog dela, Deklerk ukazuje na činjenicu da u literaturi obično postoji binarna podela na +/- ograničeno (odnosno telično), dakle na dve vrednosti koje se međusobno isključuju. Međutim, u engleskom jeziku postoje rečenice sa situacijama koje nisu inherentno ni ograničene ni neograničene, na primer (Declerck 1979: 767):

- 5) a) The endless procession walked by the church.
b) The insect crawled through the tube.
c) John filled the tank with water.

Ranije pomenuti testovi pokazuju da primeri (5) mogu imati i ograničeno i neograničeno tumačenje:

- 6) a) For how long did the procession walk by the church?
b) The insect crawled through the tube for hours.
c) All afternoon John filled the tank with water.
- 7) a) How long did it take the procession to walk by the church?
b) The insect crawled through the tube in two hours' time.
c) John filled the tank with water in 13 minutes.

Naime, u testovima su primenjeni takozvani neinkluzivni i inkluzivni temporalni adverbijali i pitanja (Declerck 1979: 779), od kojih prvi podrazumevaju samo trajanje u vremenu, a drugi trajanje uz dostizanje cilja. Svi engleski primeri (5) su dvosmisleni kada se radi o teličnosti: ukoliko se jave uz neinkluzivne adverbijale i pitanja (primeri 6) dobijaju netelično tumačenje, a ako se jave uz inkluzivne adverbijale i pitanja (primeri 7) impliciraju teličnost, odnosno ostvarenje cilja. Zbog toga Deklerk (Declerck 1979: 770) predlaže trodelnu (a ne binarnu) poddelu na:

- a) + ograničeno/telično
- b) – ograničeno/telično
- c) 0 ograničeno/telično (neutralno, bitan je kontekst).

Nakon ovih razmatranja, Deklerk (Declerck 1979: 777) definiše ograničenost/teličnost na sledeći način:

- a) situacija je ograničena/telična ako predstavlja dinamičnu durativnu situaciju koja se sastoji od ograničenog broja podsituacija (uz moguće ograničeno ponavljanje) i podrazumeva kumulativnost, na primer *Ben kicked the ball ten times*;
- b) durativna dinamična situacija je neograničena/netelična ako se sastoji od neograničenog broja podsituacija, na primer *Ben was working in the garden*.

Na kraju prikaza Deklerkovog članka treba konstatovati da on termine ograničeno/neograničeno i telično/netelično koristi kao istoznačne, mada postoji mogućnost da se oni razgraniče, što će se i učiniti u narednom delu rada.

Polazeći od stavova koje iznosi Deklerk, kao i ostalih pomenutih stavova iz relevantne literature, uz izvesne modifikacije može se sastaviti opšta slika kada se radi o odnosu glagolske semantike i glagolskog vida, odnosno leksičkog i gramatičkog vida. Naime, moguće je pojmove ograničenost (*boundedness*), teličnost i perfektivnost dovesti u drugačiju vezu tako da čine dva parametra u odnosu na glagolsku semantiku: teličnost se može uopšteno odrediti kao postojanje cilja čije ostvarenje dovodi do određenog rezultata (pozitivnog ili negativnog). S druge strane, ograničenost bi trebalo razdvojiti od teličnosti i ne povezivati je direktno sa ciljem/resultatom, već sa prikazivanjem situacije kao celine, odnosno sa perfektivnošću – sa obuhvatanjem ivičnih tačaka date situacije, odnosno realizacijom cilja koji je prisutan jer je naznačen teličnošću. Taj teorijski okvir sa dva parametra daje sledeće moguće kombinacije:

- a) telično i perfektivno: cilj je prisutan u situaciji i dostignut je, postoji rezultat;
- b) telično i imperfektivno: cilj je prisutan u situaciji, ali nije naznačeno da je dostignut;
- c) netelično i perfektivno: cilj nije prisutan u situaciji pa perfektivni vid ne može ni da naznači da je on dostignut;
- d) netelično i imperfektivno: cilj nije prisutan u situaciji, a imperfektivni vid ni ne naznačava da li je on dostignut.

Naravno, ove kombinacije predstavljaju teorijske mogućnosti i pružaju precizniju aparaturu za opis eventualnih varijacija u glagolskim situacijama u različitim kontekstima. Imajući u vidu znatne varijacije (pre svega tipološke) koje postoje među jezicima sveta, može se pretpostaviti da neki jezici neće realizovati sve ove kombinacije, odnosno da će se u konkretnom jezičkom materijalu nekih jezika javljati samo neke od tih kombinacija. U ovom radu zadržaćemo se na primerima iz engleskog i srpskog jezika.

Počaćemo sa primerima iz engleskog jezika koji se zasnivaju na već prikazanim primerima iz komentarisane literature:

- 8) a) Sarah filled the red stocking with paper balls.
 b) Sarah was filling the red stocking with paper balls.
 c) They ran.
 d) They were running.

Primer (8a) implicira teličnu situaciju zbog prisustva objekta *the red stocking* koji označava cilj, odnosno rezultat koji treba postići. Uz to, sam glagol *filled* je u neprogresivnom, perfektivnom obliku koji označava ograničenost, odnosno dostizanje postojećeg cilja. Jedina razlika između ovog primera i narednog primera (8b) je u glagolskom vidu: u primeru (8b) vid je imperfektivan, progresivan, pa i pored postojanja istog cilja kao u (8a) situacija ne pokazuje da li je taj cilj dostignut ili ne. Preostala dva primera (8c i 8d) ilustruju neteličnu situaciju u perfektivnom (neprogresivnom) i imperfektivnom (progresivnom) vidu; ni jedan od ta dva primera ne podrazumeva cilj, pa se kombinacijom pomenutih parametara (teličnosti i glagolskog vida) može ukazati na razliku u tumačenju: primer (8c) podrazumeva ograničenost, uključenost ivičnih tački situacije, dok drugi (8d) samo beleži proces u toku, bez naznake obuhvata krajnje završne tačke. Dakle, perfektivni vid implicira ograničenost čak i kada sama situacija nije telična.

Kada se radi o srpskom jeziku, prokomentarišaćemo nekoliko tipičnih primera koji su strukturisani po modelu pominjanih engleskih primera:

- 9) a) Ona je punila bocu vodom.
 ("She was filling a bottle with water")
 b) Ona je napunila bocu vodom.
 ("She filled a bottle with water")
 10) a) Pauk je mileo kroz cev.
 ("Spider was crawling through the tube")
 b) Pauk je promileo kroz cev.
 ("Spider crawled through the tube")

U primerima (9) i (10) uz srpske rečenice u zagradi dati su engleski dubleti koji predstavljaju njihove prevodne ekvivalente. Kao što se može zapaziti, srpski primeri (pa samim tim i engleski ekvivalenti) razlikuju se po glagolskom vidu; primer (9a) je teličan i imperfektivan, cilj postoji, ali situacija ne pokazuje da li je on (tj. završna tačka situacije) i dostignut; primer (9b) je teličan i perfektivan, dakle ograničen ivičnim tačkama, što implicira obuhvaćenost cilja. Primeri (10a i 10b) odgovaraju ranije citiranoj engleskoj rečenici koja je bez dodatnog konteksta neutralna u odnosu na

parametar teličnosti; zbog srpskog leksikalizovanog aspekta ta neutralnost se gubi i moguća su dva srpska ekvivalenta koja nisu neutralna u odnosu na teličnost: glagol sa prefiksom (10b) je perfektivan, a situacija ograničena svojim ivičnim tačkama, a primer (10a) je imperfektivan i samim tim neograničen.

5. Zaključak

Polazeći od kompleksnosti i višeslojnosti koncepta značenja u sistemu prirodnih jezika, u ovom radu se ukazuje na prožimanja pojedinih tipova značenja, odnosno na izvesne nedoumice u njihovom razgraničenju, posebno kada se radi o preplitanju glagolske semantike i glagolskog vida u engleskom i srpskom jeziku. U prvom delu rada prikazuju se pojedini stavovi iz literature o značenjima prisutnim u glagolskoj sintagmi, počevši od osnovnih denotativnih leksikalizovanih koncepata do gramatikalizovanih značenja koja se dodaju glagolu u finitnom predikatu. Tako se u vezi sa značenjem glagolskog vida u literaturi (na primer Comrie 1976) konstatuje da postoji leksički i gramatički aspekt; leksički aspekt delimično zalazi u glagolsku denotaciju, modifikujući osnovno značenje. Ta modifikacija se u srpskom jeziku sreće u slučajevima koje Belić naziva sekundarni ili izvedeni vid (Belić 1958), kada se osnovnom glagolu dodaju prefiksi i infiksi koji unose čitav niz nijansi u osnovno značenje. U literaturi se takve nijanse, grupisane u leksički vid, zbirno nazivaju akcionsart ili glagolski lik; detaljno ih obrađuje Grubor (Grubor 1953) navodeći pantivne, totivne, sativne, majorativne i druge glagole. Dakle, jedan sloj leksičkog značenja glagola, tesno povezan za osnovnom semantikom glagolskih leksema, može se izdvojiti u posebnu kategoriju – leksički aspekt; taj sloj barem delimično zadire u glagolsku semantiku i barem donekle zavisi od nje – koja se nijansa javlja nakon afiksacije svakako zavisi i od interakcije sa osnovnom glagolskom semantikom.

Osim ovih značenja, koncept teličnosti izgleda da predstavlja vrlo važnu komponentu u semantičkoj strukturi glagolske sintagme. Naime, u literaturi o aspektu teličnost se često prepliće sa perfektivnošću i to u tolikoj meri da se ponekad izjednačava sa njom. Međutim, imajući u vidu pojedine stavove iz literature iznete u prvom delu ovog rada (Declerck 1979; Smith 1986) moguće je povući koliko-toliko jasnu granicu između ta dva koncepta: teličnost bi, naravno, predstavljala postojanje široko shvaćenog cilja ili rezultata koji treba ostvariti, a perfektivnost (leksikalizovana ili gramatikalizovana) ograničavanje situacije, obuhvatanje ivičnih tački (posebno one završne). Sadejstvom ta dva parametra dolazilo bi se do potpunijeg tumačenja glagolske sintagme kada se radi o prisustvu cilja i njegovom dostizanju.

Na samom kraju može se konstatovati da razmatrani segment kompleksnog koncepta značenja – deo glagolske semantike i glagolski vid – predstavlja dobru ilustraciju neuhvatljivosti linija koje bi se mogle postaviti između pojedinih vrsta značenja, ilustraciju njihovog prožimanja i međusobnog dopunjavanja ili uslovljavanja. U ovom radu ta prožimanja razmatrana su na materijalu iz engleskog i srpskog jezika, a svakako ih treba dalje proučavati na odgovarajućem korpusu sa primerima iz tih i drugih jezika.

Literatura

- Belić, A. 1958. *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku I*. Beograd: Nolit.
- Comrie, B. 1976. *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. 1986. *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, O. 1987. *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Basil Blackwell.
- Declerck, R. 1978. Aspect and bounded/ unbounded (telic/atelic) distinction. *Linguistics* 17/7–8: 761–794.
- Grubor, Đ. 1953. *Aspektna značenja*. Zagreb: JAZU.
- Novakov, P. 2005. *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Piper, P. i dr. 2005. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Riđanović, M. 1976. *A Synchronic Study of Verbal Aspect in English and Serbo-Croatian*. Cambridge, Mass: Slavica.
- Smith, C. 1986. A speaker-based approach to aspect. *Linguistics and Philosophy* 9/1:97–115.
- Stevanović, M. 1979. *Savremeni srpskohrvatski jezik II*. Beograd: Naučna knjiga.
- Vendler, Z. 1967. *Linguistics in Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.

Predrag Novakov

BORDERLINES OF MEANING – VERB SEMANTICS AND VERBAL ASPECT

Summary

Having in mind the complexity of the notion of meaning in natural languages, the paper discusses the overlap of lexical and grammatical meanings as well as the possibility of delimiting them when it comes to the verb semantics and aspect in English and Serbian. The first part of the paper presents specific standpoints from the relevant English and Serbian monographs and articles about aspect; within the given framework, the second part of the article discusses possible delimitations between lexical and grammatical aspect and telicity. The paper states that in Serbian aspectual affixation (resulting in the so-called derived aspect) introduces the nuances of meaning into the verb semantics, creating specific situation types or *Aktionsarten*; the same basic situation types exist in the English language (for instance, activities, states etc.). Moreover, telicity is viewed as the existence of a goal or a result, while perfectivity is determined as the boundedness of a given situation, that is, the inclusion of endpoints of that situation into its grammatical aspect. Interaction of these two components (telicity and perfectivity/imperfectivity) enables a more precise description of the sentential aspect in English and Serbian, which is illustrated with specific examples.

predragnovakov@sbb.rs

СЕМАНТИЧКА И СИНТАКСИЧКА ВАЛЕНТНОСТ ИМЕНИЦЕ *ВРЕМЕ*¹

Сажетак: У раду се настоји показати како се на синтаксичко-семантичком плану српског језика одражава филозофска и когнитивно-психолошка димензија времена. Концепт времена као кретања, као процеса и као дејствујуће силе садржан је у семантичкој валентности именице *време*, што је формализовано на одговарајући начин у реченици српског језика. Синтаксичка реализација именице *време* и њена лексичкосинтагматска спојивост откривају суштину појма времена: *као форме појавā*, трајања, непрекидног кретања и мењања и *као форме опажања субјекта*, која има велику моћ деловања на човека и његову околину. Будући да се категорија времена у филозофским и лингвистичким учењима доводи у везу са простором (то је заправо апстракција просторних релација), реч *време* у позицији субјекатског аргумента често се повезује на метафоричкој основи с глаголским предикатима који означавају кретање човека у простору: *иде, долази, приближава се, пролази*.

Кључне речи: српски језик, семантика и синтакса, валентност, предикатско-аргументска структура, именица *време*, концепти времена

1. Увод

Појам времена је био предметом филозофских учења од давнина. Како су филозофи овај феномен тумачили о томе постоји огромна литература, јер је време, поред простора, један од два основна облика постојања света.² На временској оси пројектовани су просторни односи (*време* пред нама, испред нас /*време* иза нас), тако да они метафорички пресликавају првенствено кретање човека у простору. Време је неограничено трајање, непрестано кретање, што се прелама у човеком уму, у његовој спознаји као представа о неумитном пролажењу, протицању времена које утиче на човека, како на његово физичко и психофизиолошко, тако и на ментално стање.

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178004: *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Према Словенској митологији (2001), „време је једна од основних категорија (упоредо с простором) митолошке слике света. Укључује схватање природног и животног времена. Природно време се састоји од астролошких циклуса – сунчаних (година, дан и ноћ), лунарних и вегетативних“.

Појам времена ипак је за човека и дан-данас велика, недокучива тајна битисања и опстајања. Та тајна времена заокупљала је пажњу и чувеног филозофа Ничеа, који је настојао да у њу проникне.³ Једино апстраховањем једног момента континуума промена, тока збивања, човек добија представу времена. Време је метафизичка категорија, а према тумачењу неких филозофа, време је немерљиво, то је интуиција трајања.⁴

Кант време одређује као облик чулног опажања а приори, оно је услов свег нашег сазнања и неодвојиво је повезано са субјектом.⁵ Како човек доживљава време и чиме је то условљено, о томе постоје различита гледишта у филозофији и у психологији.⁶

У науци о језику говори се о граматичким категоријама за означавање времена, морфосинтаксичким средствима којима се изражавају на различите начине временска значења; посматра се распоређивање и комбиновање форми и израза с временским значењем, и са синтаксичко-семантичког, и са текстуалног, и са прагматичког аспекта, како би се сагледале темпоралне релације успостављене међу појединим сегментима исказа или текста као целине, као и текста и дискурса.⁷

У когнитивној лингвистици, рецимо, о времену се говори као о појмовној метафори, као о апстрактном, циљном домену, будући да су у њему пресликани односи из просторног, конкретног, изворног домена.⁸ Примењујући резултате тих истраживања на корпусу српског језика, Д. Кликовац у својој књизи *Метафоре у мишљењу и језику* (2004), између осталог, тврди да је: „Време простор који се постојањем прелази“, а „Човек је путник кроз време“.⁹

³ Ничеово схватање времена као игре има у његовој филозофији метафизички призив у смислу у којем она стално изнова даје вредност опстанка на Земљи (www.philosophymr.com/pdf/Nietzsche.pdf).

⁴ За француског филозофа Анрија Бергсона време је кључни појам у његовој филозофији трајања (Тадић 2006).

⁵ Према Канту, простор и време су само субјективне форме опажања (Марић 2004: 162). „Prostor, kao čista forma spoljašnjih opažaja, ograničen je kao uslov, samo na spoljašnje opažaje“, a priroda vremena se, po Kantu, otkriva kao forma uopšte. „Vreme nije ništa što bi postojalo samo za sebe ili što bi pripadalo stvarima kao njihova objektivna odredba“. Оно се у Кантовој *Критици чистог ума* одређује као један од основних извора сазнања, неодвојиво повезаног са субјектом.

⁶ У психологији је у већој мери прихваћено Кантово учење о времену као чулном искуству (Крстић 1996: 102–103), али се у новије време говори о психолошкој а не чулној процени протока времена. Опажање протицања времена условљено је узрастом, полом, мотивацијом, емоционалним или физиолошким стањем и другим факторима (Крстић 1996: 433).

⁷ Милка Ивић је глаголска времена у српском језику прва посматрала у систему тако што је издвојила основне семантичке и морфосемантичке параметре по којима се она могу сучелавати (Ивић 1958). О прагматичким вредностима глаголских облика у србрократистици писала је В. Половина (1985), која је у коауторству са С. Савић 1989. објавила студију *Разговорни српскохрватски језик* (Нови Сад: Филозофски факултет). Н. Арсенијевић (2013) представила је са дијахроно-синхроног аспекта промене у систему предлошких временских конструкција у српском језику.

⁸ У циљне, апстрактне домене Ковечеш (Kövecses 2002: 15–25) у својој књизи *Metaphor – A Practical Introduction* убраја и 'време' (као предмет у покрету), према Д. Кликовац (2004: 19).

⁹ Д. Кликовац (2004: 130–134) даје неколико метафоричких сценарија карактеристичних и за концептуализацију времена, који су рецимо изражени метафорама: *Време је линија усмерена од прошлости ка будућности* и *Постојање је кретање по временском путу* (Кликовац 2004: 119–122).

О томе како се у фразеологији одражава поимање времена као перцепције засноване на колективном искуству и културним стереотипима, писала је Д. Мршевић (2006: 45–99) у одељку своје књиге *Фразеологија и национална култура*, који је насловљен: *Како мислимо време*.¹⁰

1.1. Овом приликом анализа је вршена првенствено са лексичкосемантичког, синтаксичког и когнитивнопсихолошког аспекта, а заснована је на постулатима теорије валентности,¹¹ концептуалне анализе и новијих лексиколошко-семантичких истраживања.¹² Основни задатак овог истраживања био је да испита синтаксичку валентност именичке лексеме *време*, и то у њеном основном, општем, неодређено-темпоралном значењу, да притом покаже како та њена специфична семантичко-синтаксичка валентност одражава општу филозофску и психолошку концепцију времена (да је време *кретање, трајање, континуум промена* и својеврсни субјективни доживљај човека, условљен његовом спознајом).¹³ Међутим, ово је примарно концептуално-семантички приступ (Драгићевић 2007: 89–108) категорији времена, отелотвореној именичком лексемом *време*, а са аспекта теорије валентности осветљена је аргументска улога именице *време* у основним реченичним моделима српског језика са глаголским предикатима (нпр. *време иде, тече, лети, носи, лечи, гази; човек троши време, прилагођава се времену*), као и њена употреба у саставу фразеолошких израза (нпр. *красти, убијати време*), чије семантичке вредности одговарају основним симболичним представама о времену.¹⁴

Иначе, у својој полисемантичкој структури именица *време* садржи и друге основне семантичке и диференцијалне компоненте које условљавају њене различите синтаксичке реализације и употребе у различитим контекстима. Може се појавити и као део темпоралног предикатског израза деонтичке мо-

¹⁰ Драгана Мршевић (2008: 46) протицање времена илуструје фраземама са значењем времена које тече *од како је света и века а траје док је сунца и док је месеца*, што је за човека бесконачност. „У језику, као и у перцепцији, вријеме симболизира границу у трајању и најизраженију разлику од свијета онкраја, који је свијет вјечности. Људско време је коначно, а божанско је бесконачно.“ (Рјечник симбола 1983).

¹¹ Служимо се постулатима теорије валентности, модификоване и надограђене у учењу немачких депеденцијалиста, чији је најизразитији представник У. Енгел, који модел те граматике даје у *Контрастивној граматизи немачко-српскохрватског језика* (Енгел, Мразовић 1986).

¹² Новији зборници радова еминентних српских (в. Грковић- Мејдор 2008) и хрватских лингвиста (в. Nikolić-Ноут 2005) посвећени су семантичким, лекиколошким и прагматичким истраживањима.

¹³ Феномен времена лежи у опажању и чини јединство са феноменом кретања. „Он не uobličava samo nešto što se nalazi izvan duše, već najpre, ono što она razabira unutar sebe. Pored duše, teorijski okvir razumevanja fenomena vremena čine i aristotelovski pojmovi bivstva i njemu pripadnog kretanja“ (Радосављевић 1997: 35).

¹⁴ Примери за илустрацију модела у овом истраживању ексцерпирани су из етикетираног електронског корпуса (ЕК) Д. Витаса, из савремених књижевних текстова, који су унети у Антологију српске књижевности (АСК), у дигитализованој форми, и из дескриптивних (РСАНУ, РМС) и фразеолошких речника српског односно српскохрватског језика чији су аутори Ђ. Оташевић и Ј. Матешић.

далности чији садржај тражи екпликативну допуну (*време је да ручамо*, тј. сад треба да ...).¹⁵ Такви модели одражавају другачију, нединамичку концепцију времена, о чему овога пута неће бити речи.

Појам времена, дакле, концептуализован је у основи тако да долазе до изражаја његове компоненте динамичност, процесуалност, дуративност, делотворност: оно је актер кретања, чинилац промена, покретач, градитељ и рушитељ (јер како каже народна пословица: *Време гради, време разграђује*, Вук); оно има и деструктивну и исцелитељску моћ (уп. оно *гази, ломи*, али и *лечи*). Времену као субјективној категорији човек приписује и улогу тзв. трпиоца (када га користи, расипа, троши), или пак улогу коагенса (пратиоца и супарника, контраагенса: *иде у корак с временом, бори се с временом, опире се времену*).

2. О дефинисању лексеме *време* у речнику

Да је филозофска концепција времена као непрекидног трајања, облика нашег битисања, постојања и кретања света, као и нашег чулног доживљаја, уграђена у лексикон језика, показују лексикографске одреднице из РСАНУ.

Ако пођемо од прве семантичке дефиниције именице *време*, видећемо да је управо у њој садржана филозофска димензија тога појма: под 1 (само јд.) а. фил. *један од двају објективних и свеобухватних облика постојања материје*, чему је редакција додала и ово: „време се најбоље уочава кроз кретање“, а у пододредници 1.б. истакнута је посебно компонента темпоралне неодређености ове лексеме (б. *трајање онога што се збива или што постоји*). У тој сингуларној форми и датом семантичком лику именица *време* се везује за различите групе глагола кретања, чије лексикографске пододреднице обавезно садрже и информације о њиховој могућој синтагматској спојивости с именицом *време*.¹⁶

Синтаксичке реализације лексеме *време* у другим значењским ликовима и употребним вредностима, издвојеним у речницима, неће бити разматране овом приликом.¹⁷

¹⁵ О таквој употребној вредности именице *време* говорила сам у раду: Парадигматика предикатских израза типа *време је* (Петровић 1999).

¹⁶ В. рецимо семантичке описе глагола: *ићи* (3.в. протицати, тећи (о времену)); *тећи* (РМС 2.фиг. пролазити, протицати, трајати (о времену, временском периоду, животу)); *протећи* (1.в. проћи, минути (о времену)); *минути* (РМС, 3. спроћи, протећи (о времену, о појавама и др.)); *летети* (РСАНУ, 6.в. брзо пролазити, тећи, нестајати (о данима, о времену уопште)); *милетити* (РСАНУ, 5.а. споро пролазити, протицати (о времену)). У Речнику синонима (Лалевевић 1974) уз *протицање* дају се као синоними *пролажење, промицање* уз именицу *време*.

¹⁷ Тако рецимо у 6. одредници именица *време* (само јд.) дефинисана је као атмосферске прилике у одређеном тренутку, па су њени еквиваленти *гром, киша*, или се она обавезно удружује са квалификативним придевима *лепо, облачно, сунчано, ветровито* итд. када се временске прилике на тај начин одређују. У *Систематском речнику српскохрватског језика* (1980) *време је* и термин који има своје посебне домене употребе: у граматички, метеорологији, спорту итд.

3. Концепти времена и синтаксичка валентност именице *време*

О времену говорим, дакле, првенствено као о апстрактној, општој динамичкој категорији, што се очитује на синтаксичком плану српског језика, у одговарајућим синтаксичким моделима. Које то концепте *времена* открива валентност именице *време*?¹⁸

По првом, *време је актер кретања у простору, кроз простор* (време *иде, лети, тече*).¹⁹ У основи тог кретања имамо заправо метафоре: ход времена (*иде, одмиче, пролази брже /спорије, неосетно; лети, тј. „брзо пролази“*), односно ток времена (*тече, протиче*). А таква концепција времена као непрестаног кретања (усмереног ка будућности), бесконачног процеса, протицања, садржана је у синтаксичким моделима српског језика са непрелазним глаголским предикатима типа кретања уопште, где именица *време* заузима позицију субјекатског аргумента.²⁰

Према руској лингвисткињи Падучевој, човек категорију времена доживљава управо тако, као покретни објекат (Падучева 2004: 394), при чему је он агентивни перцепијент²¹ (*време иде напред*,²² *време бежи, измиче*, или *време му се приближава, а он чека*). Човек је времену тако приписао самоактивну улогу: време се креће као и земља, а по хришћанским теолозима и неким филозофима, то је праволинијско кретање, усмерено ка бесконачности.

По другом концепту, *време у релацији са човеком и другим ентитетима има дејствујућу снагу*. Таквом персонификованом времену човек приписује улогу каузатора који чини шта над ким / чим остављајући видљиве, невидљиве последи-

¹⁸ О различитим тумачењима термина 'концепт' у руској когнитивној лингвистици в. код: Попове, Стернина (2007: 29–35), који концепт дефинишу као „дискретное менталное образование, являющееся базовой единицей мыслительного кода человека“. Исти аутори говоре и о синтаксичким концептима (Попова 2007: 72–73): „Структурные схемы простого предложения – знаки разных видов отношений между сущностями, устанавливаемые мыслящими людьми. Именно виды отношений, осмысленные и классифицированные человеком, и являются синтаксическими концептами“.

¹⁹ Сваки од тих глагола примарно означава специфичан вид кретања: по земљи, кроз ваздух или је то кретање воденог тока. Изузетно се ретко употребљавају у пренесеном значењу и метафорички уз именицу *време* глаголи *прохујати, цурити, минути, стати, нестати*.

²⁰ Под термином аргумент подразумевам морфосинтаксички, именски конституент који има одређену семантичку улогу. Према тумачењу Всеволодове (2000: 134) као и неких следбеника Тенијерове теорије валентности, то су тзв. актанти. В. код Алановића (2006) више о семантичким улогама реченичних чланова у српском језику.

²¹ У семантичком опису глагола визуелне перцепције Ж. Марковић показује на примерима из српског језика како улога перцепијента зависи од лексичке семантике перцептивног предиката.

²² Научнике већ дуже од једног века мучи и питање: „Зашто време иде само у једном смеру и зашто је будућност толико другачија од прошлости? По једној новој теорији, научници су на ова вечна питања добили одговор – по њој, време не истиче и постоји још један свемир који је паралелан са нашим и у њему време тече уназад“ (http://www.b92.net/zivot/vesti.php?уууу=2014&mm=12&dd=11&nav_id=935215). Примере за такво поимање времена, истина ретко, налазимо и код неких наших писаца (према извору: АСК).

це (*лечи, разара, убија, мења, гуши ...*). Оно може и да ради за кога, у чију корист или пак против кога, што је заправо субјективни осећај или опажање човека како време делују на њега и на друге ентитете, при чему је он доживљавач, трпилац или пак посматрач (нпр. *време лечи, мења, носи, гура у заборав, ломи, гута, гази, убија*), на шта упућује лексичка семантика датих глагола.

По трећем концепту, што се такође рефлектује на синтаксичком, али често и на фразеолошком плану српског језика, *човек у релацији са временом има улогу прототипичног агенса*²³ и када: а) покушава да *иде* упоредо са временом,²⁴ па и да га прстигне (*хвата, држи корак са временом*, или пак *иде испред времена* или *заостаје за временом*), и када б) овладава временом као предметом (*испуњава га, губи, троши, скраћује, краде, купује*), и када в) покушава да се прилагоди времену или да победи време. По тој концепцији, човек као свесно биће у првом је плану, он је увек активан, и када испуњава своје време чиме и када му се прилагођава или му пркоси, опире се, одолева му, а посебно када води борбу са временом, тј. против времена а за опстанак у времену, али и време испољава динамичност као своје обележје, иманентно таквом онтолошком поимању времена.

Овакво концептуализовано време као човекова трка, јурњава за њим, борба да га стигне, савлада и покори уткано је посебно у фразеологију српског језика.²⁵

4. Синтаксички модели с именицом *време* према концептима

4.1. У позицији субјекатског аргумента именица *време* се појављује у синтаксичким моделима (1) уз интранзитивне и (2) транзитивне пунозначне предикате.

4.1.1. Синтаксички модел 1: [Арг₁ (← Им. „*време као актер*“) + П (← Гл. непрелазни типа *ићи*)]²⁶ изражава први концепт времена као персонификованог самоактивног појма. У основи овога концепта су метафоре: *корак, ход времена*²⁷ и *ток времена* (непрекидно протицање).²⁸ Глаголски предикати оз-

²³ Та семантичка улога подразумева свесност и одговорност онога који перципира објекте (М. Ивић 2002: 51–52).

²⁴ То је такође динамички модел времена, који Падучева (2014: 395) зове модел „встречног движения“.

²⁵ О томе како се фразеолошким изразима слика *кретање* човека кроз простор и време, које је аблативно-адлативно конципирано писала сам у свом раду (Ружић: 2012).

²⁶ Уведени симболи упућују на синтаксичке чланове: Арг₁ = први, субјекатски аргумент, Арг₂ = други аргумент, П = предикат, који су отелотворени одговарајућом именицом (Им.) и (Гл.) глаголом.

²⁷ У Речнику САНУ налазимо и пример са глаголом *корачати* и именицом *време*, под одредницом *напред* (1.а „у смеру куда је неко окренут“...), што је обележено као *фиг.* у примеру: *Вријеме корача напријед, али мени се чини, да оно што је најбоље оставља за собом.*

²⁸ Према тумачењу руског фразеолога Мокијенка, ток времена или река времена јесте античка митолошка метафора „когда текущую воду сравнивают с невозвратным потоком Времени“,

начавају у највећем броју примера а) кретање по земљи (*ићи*), затим б) ваздуху (*летети*) и в) кретање воде (*тећи*, *цирити*).

Тако уз глаголе групе а) *ићи*, *пролазити*, *одмицати* ... често се одредбама за смер и путању кретања или за брзину истиче како се кретање времена одвија из перспективе онога који има статичну улогу свесног перципијента (доживљавача):

1.а. Промене у перформансу су уједно и промене у друштву, јер време иде напред (ЕК); Време иде само у једном смеру – напред. Неке ствари се не могу вратити награг али не морамо никог понижавати (ЕК); Ни звезда ни пространства, ни очевог муклог кашља, ни жеље да време иде брже или спорије (АСК); Сваке године, кад је било суђења, морали смо да продамо краву и теле за адвоката. Време иде својим путем (ЕК); Време пролази, али вредности остају и памте се (ЕК); Време нам брзо пролази (АСК); Време пролази, а правда је спора: ... (ЕК); ...мисли непрестано навиру у главу, и тако су нове и необичне и тако крупне да потискују све друго и да време пролази брзо и неосетно (АСК); И ту је помислио да време пролази брзо, а да ће тај сат откуцавати сате, и кад он оде из Леобена ... (ЕК); ... тајни снови где се живи интензивније, па време пролази брже прошлост је дубља, а будућност непрегледнија (ЕК); Овако боли, али време пролази ... и човек са њим (АСК); ... и кад је лежао, могао да посматра време како пролази док не пролази (АСК); Реално време и простор постоје само изван наше индивидуалне свести. Наше лично време пролази другачије и зависи од емоционалног стања (ЕК); Време одмиче или сувише брзо или сувише споро ... (ЕК); Време одмиче и ради за њега ... (ЕК).

Насупрот том динамичном, некрекидном пролажењу времена, у ретким примерима из корпуса предикатско-аргументском структуром с именицом *време* и глаголима *зауставити се*, *стати* изражен је концепт привидног, субјективног осећаја да се време може зауставити,²⁹ тј. прекинути временски ток: *У сећању му је само след црних расветљења у којем се дани не разликују од ноћи и у којем време стаје на нестаје* (АСК); *Да ли је стварно прошло двадесет година? Или у главама неких време стоји, а код повика „промене“, мисле само на „замене“* (ЕК); *Али казаљка у коју се гледа обично се не миче, а време стоји као устајала бара* (ЕК); *Чинило се да је забринута. Тако некако морала је изгледати пре пола века, кад се време коначно зауставило за њу, само са једним младим лицем уместо овог, преплављеног борама* (АСК).

Именица *време* удружује се и са глаголским предикатима (група б) типа *летети* (*пролетети*) или *прохујати*. У Речнику САНУ у једном свом семантичком лику глагол *летети* (б.б) и глагол *пролетети* (з.б) везују се за именски појам *време*. Њихов семантички потенцијал садржи компоненту брзине, као

која је садржана у руском фразеолошком изразу *много воды утекло* (Мокиенко 2005: 42-43). У српском језику томе одговара фразема *много ће воде протећи / Дунавом!*. О таквим фраземама које у српском језику имају у свом саставу компоненте *вода* и *ватра* говорим у ранијем свом раду (Ружић 2011).

²⁹ Филм чувеног мађарског редитеља Годара носи наслов: *Време је стало*.

и глагол *прохујати*, који се такође везује за субјекатски аргумент *време*. То илуструје мањи број примера из електронског корпуса:

1.б. Живот је дуг и живот је кратак и време лети као лудо, али свашта у њега стане (ЕК); Време високих полета беше прохујало, а стари дух александријске науке угасио се у елементарној непогоди, у пожару славне библиотеке александријског Музеиона (ЕК); А Срби, присталице покрета Ђенерала Михаиловића, поступак краља Петра сматрали су издајничким. Време је прохујало. Ране нанете у братоубилачком рату морају се лечити (ЕК).

У оквиру подмодела в) са глаголима процеса типа *мећу* (*протицати*, *истицати*) и *цурити* (*исцурити*) именица *време* гради аргументско-предикатску структуру коју често проширују сликовите поредбене конструкције:

1.в. Човек постаје анахрон. Време тече мимо њега (ЕК); Као и у приповеци Стари дани, у првој верзији Нечисте крви време тече уназад, од садашњости ка прошлости (АСК); „Време тече и у циклусима, баш као и праволинијски. Планета кружи: схваташ? (ЕК); ... Чарапић би да призове бар неке од догађаја који су му, ваљда, испуњавали простор у оном времену што је за њега протицало (АСК); осећао да је време које протиче последње које му је дато за деловање па је журио (АСК). ... док време цури као живи песак, ми још немамо јасно постављене оријентире за предумљиве појединце (ЕК); У друштву се не води много рачуна како то време цури и како, у ствари, упропашћава и људе ... (ЕК); Времена је било мало ... исцурело је као на пешчаном часовнику (ЕК)“.³⁰

4.1.2. Синтаксички модел 2 [Арг₁ (← Им. „*време као каузативни агенс*“) + П (← Гл. прелазни) + Арг₂] изражава други концепт времена као персонификоване дејствујуће силе над каквим објектом, ентитетом. Оно има конструктивну, трансформациону, деструктивну моћ.

Са когнитивно-психолошког аспекта, човек време перципира као силу, која може да изазове, проузрокује видљиве и невидљиве последице над неким, нечим: време може да *лечи* (оно чини да све падне у заборав),³¹ да ствара, мења, односи, да превари, круни, разара, гази, гута, убија, уништава ..., оно може и да тражи, збуњује. Узмимо примере:

2. Време лечи ране ... (ЕК); Ако је истина да време лечи сломљена срца, да ли ће онда ... моје остати вечно сломљено ... (АСК); ... верујем да ће време све

³⁰ Метафора *цурење времена* заснована је на поређењу са пешчаним сатом.

³¹ О забраву психолози кажу да је то процес губљења и мењања психолошких садржаја, праћен сталним и подједнако природним процесом стицања нових садржаја (Крстић). Ниче је сматрао да је заборав неопходан услов живота јер без сећања се још може живети, али без заборава то није могуће, о чему говори у књизи *On the Advantage and Disadvantage of History for Life* (www.philosophymr.com/pdf/Nietzsche.pdf).

излечити (АСК); Нисте волели карте; али време доноси многе промене (ЕК); ... време мења и људе и навике (ЕК); ... те закон не може све то предвидети, нити обухватити све промене које време носи (ЕК); Ма како музеји били и суморни и у извесном смислу гробља уметности, они стрпљиво чекају и време пролази, гута све сензације, нестају све ствари које су медији величали (ЕК); „Устај, живи, бори се, не клони!“ — те су речи песникове уљебљене у срце његово и ништа их није у стању истрти оданде, ништа! Ни умор, ни претња, ни сила, ни време које круни и руби мисирске пирамиде, па ни сама смрт, ни сами гроб! (АСК);... прегазило га је време (АСК); Време је тражило нешто друго: да се зло излечи – да се Анка одвоји од мене (АСК); Време не само што га је увек збуњивало него га је и замајавало. (АСК).

Моћ времена у односу на човека је велика, непредвиљива, јер време може да *ради за нас а против њега* (АСК), да *иде наруку вашој путеној природи* (АСК), па човек покушава да се носи са временом: *Не да он да га време претекне ни за један корак, а камоли да га прегази* (АСК).

4.2. Модели са именицом *време* у позицији другог аргумента

Синтаксички модели [Арг₁ (← Им. „човек као агенс“) + П (← Гл – непрелазни, прелазни) + Арг₂ (← Им. „време“)] са именицом *време* у позицији другог аргумента осликавају сасвим другачију концептуализацију времена које је сада у улози пратиоца, оријентира, трпиоца, адресата, при чему је човек прототипични агенс, који

а) *иде у корак са временом, иде испред времена (или хвата, држи корак са временом)*³², а понекад *заостаје за временом, губи трку*)³³, нпр.

3.1а. ... улажу напоре да ухвате корак за временом (ЕК); Живећи испред времена, Боби Фишер је финансијски обезбедио своје наследнике (ЕК); Нисам ја ишао испред времена, него су други заостали (ЕК); ... од способности људи који у спорту раде, од њихове маркетиншке вештине, од храбрости да крену можда и испред времена у којем живе и широм отворе врата приватизацији (ЕК); Он је био заостао за временом, заборавио је већ на кафански амбијент (ЕК); Морао сам се насмејати. Ови стварно каскају за временом, помислио сам (ЕК),

затим

³² У својој студији *О важности појмовних метафора за проучавање лексикона српскохрватског језика* Душка Кликовац (2004: 125–127) употребљава метафору *Постојање је трка с временом* како би објаснила метафорички сценарио по којем се крећу и време и човек; то може бити, у канонском случају, истом брзином (*држати корак са временом*), али човек може ићи спорије (*заостајати за временом*) или брже (*ићи испред* свог времена).

³³ У примеру из нашег корпуса дата је упечатљива метафорична слика такве трке: ... *та непрестана јурњава за временом које подмукло одмиче и увек је на корак од тебе. А време се не зауставља* (ЕК).

б) влада временом (троши, скраћује, купује, краде,³⁴ отима, па и убија време³⁵)

и, на крају

в) покушава да се прилагоди времену или да победи време.

4.2.2. Занимљиво је како се експресивним језичким јединицама обликавају³⁶ човекова настојања да свој осећај неумитног, незаустављивог брзог пролажења времена некако превлада, да га испуни чиме, макар и бескорисним активностима, или да га некако превари, уштеди (уп. фраземе *преварити вријеме*,³⁷ *добити на времену*, *куповати време*³⁸).

3.16. Нису знали да онај који ратује против Бога губи време. А онај који губи време губи себе (ЕК).³⁹ ... прекраћивао /је/ време коцком (ЕК); ... да убијемо време ... (АСК); Они трезвенији нису губили време на лудорије (АСК); Помислих да би спавање било најбољи начин да се утуца време, али су ме опекотине мучиле као ђавола (АСК); Свима нама је, последњих неколико деценија, украдено много времена (ЕК); За паметне је довољно јасно да су Црногорци све до данас заправо само куповали време да би остварили крајњи циљ – оспоравање ФСЈ (ЕК); Не може се куповати време преговорима док наша држава и њени грађани и даље живе у агонији (ЕК).

Колико је за човека време драгоценост, показују и примери из књижевног корпуса са глаголима *разумети* и *умети*: *Разумели смо време у коме живимо* (АСК); *Умео је са људима, умео са марвом, чак и са временом* (АСК).⁴⁰

4.2.3. Човекова борба с временом може да буде пренета фраземом: *пркосити (одолевати) времену* („трајати веома дуго, преко очекивања“, према

³⁴ Бележимо фраземе: *красти /коме/ време*, *красти богу (од бога) време*. В. објашњење у нап. 33.

³⁵ Мокијенко (2005, 10) сматра да је у основи руских фразеологизама *убијати време*, *красти коме време* и сл. снажна интернационална слика о времену које треба убити, отети, украсти од другог а па и од Бога, будући да *време нас гута, прождире*, онако како је, према митолошким изворима, Крон син Титана, или Хронос (време) као његова персонификација, јео своју децу.

³⁶ У свом прилогу семантичко-концептуалној анализи фразеологије српског језика, фраземе као експресивна језичка средства груписала сам у једно фразеолошко-асоцијативно поље на основу општег значења које преносе, а то су 'нестанак, смрт, губитак, пропаст, мењање физичког или пак психофизиолошког стања' (Ружић 2012).

³⁷ Матешкић (1982) наводи ту фразему са значењем: „скратити вријеме, забављати се“.

³⁸ Оташевић (2012) бележи ова два последња наведена фразема у значењима: „одуговлачењем стећи предност, добити/добити време потребно за доношење одлуке“ и „одгајати решавање проблема, разним поступцима настојати добити на времену“.

³⁹ Занимљиво је да израз *губити време* није забележен ни код Матешкића ни код Оташевића.

⁴⁰ Чувени Прустов опус романа *У трагању за изгубљеним временом* (1917–1927) насловљен је тако да симболизује човекову тежњу да испуни време и овлада њиме.

Оташевићу 2012). Из спознајне визуре човека нешто опстаје или истрајава у времену упркос томе што *време* пролази и све носи собом или мења. Ту сада долазе до изражаја симболичке представе о непомичности, непролазности, неограниченом трајању. Тако је значење синтагматског споја *опстати у времену*⁴¹ еквивалентно глаголу *трајати* (дакле, опстати ту, на том месту или уопште, заувек, за сва времена):

3.1в. ... реалне гимназије која неочекивано опстаје у времену (АСК); ... одједном је препознао да је, у темељ тога Здања, свакако зато да би што дуже опстајало у времену, као жртву, уградио оног себе до којег му је највише било стало ..., себе који је, кроз цео свој век, одбијао да призна како у моћи има понекад, може да буде, и нешто доброте (АСК); Такав, од палисада, шанац је истрајавао у времену које је промицало, годинама и деценијама ...(АСК); Према Христићу, Дорт-јол није био само раскршће четири главна пута него и простор на којем су се, у турско доба, нарочито крајем XVIII и почетком XIX века, извршавале смртне казне, на необичан начин. У том је начину било много од оне суровости која, изгледа, опстаје у сваком времену, а плод је моћне маште зла (АСК).

Према тумачењу Хусерла (1988: 92–93), ток времена је бескрајан, као и ток свести, тј. ток свих наших доживљаја. То илуструје и овакав овај пример из корпуса: ... *čovек nestaje u vremenu, to je nepobitno, ali i vreme nestaje u ljudima. Umirući, svako odnosi svoj deo vremena u grob u koji dospeva upravo zbog delovanja vremena* (ЕК).

4. Закључци

4.1. Ово истраживање је показало како се основне филозофске и когнитивно-психолошке концепције о времену огледају у синтаксичким моделима с именицом *време*, где су њој као аргументу глаголских предиката приписане одговарајуће семантичке улоге: агенса, каузатора, коагенса, пратиоца, адресата, пацијенса ... На семантичком плану таквих реченица долазе до изражаја првенствено компоненте *динамичност*, *процесуалност*, *дуративност*, *каузативност*, а истовремено и основне симболичне представе о времену (какве важе пре свега за индоевропски културолошки контекст): *непрекидност* трајања, *незауштављивост* и *брзина* протицања, *бесповратност*, *пролазност* (време пролази а са њим и човек), *променљивост*.

4.1.1. У фокусу су нам била заправо три основна концепта времена као динамичке категорије, сагледана на основу семантичко-синтаксичке валентности именице *време*, као и семантичких вредности фразеолошких израза у чијем је саставу иста именска компонента.

⁴¹ У РМС глагол *опстати* има значење: „одржати се, сачувати живот, постојање; издржати“.

По првом концепту, време се креће (у простору / кроз простор) одређеном брзином (*иде, пролази, тече, лети, цури*), при чему је човек имплицитни перципијент или објекат локализације (*време иде* својим путем, мимо њега, одмиче; *иде* му у сусрет, *долази, приближава се*). У основи то је метафорично представљање времена, коме је својствена самоактивност и интенционалност. У самој лексичкој семантици глагола кретања може бити дата информација о темпу кретања, односно брзини и начину протицања или је то пак експлицитно посебним адвербијалним одредбама: време иде (*брже/спорије*), лети (*као лудо*), протиче (*брзо, споро; неприметно, неосетно*). Изузетно ретко именица *време* може се наћи у синтагматском споју с глаголима *стати, зауставити се*, чиме се ствара утисак, привид о прекиду тока времена, које се, иначе, не може зауставити, напротив (то иначе, сликовито преноси и пример из књижевног текста: ... *време подмукло одмиче и увек је на корак од тебе. Време се не зауставља*, ЕК).

По другом концепту, време у релацији са човеком и другим ентитетима има дејствујућу снагу (*лечи, разара, убија*), што је заправо чулно опажање или субјективни осећај човека како време делује на њега и друге ентитете (у позитивном или негативном смислу). Човек тако времену приписује улогу каузатора, тзв. каузативног агенса, а притом он или неки други ентитет имају улогу трпилаца, доживљавача промена ... (то персонификовано време *мења, гура у заборав, нагриза, ломи, гута, гази, убија*; оно има моћ и да *ради за кога, да иде* коме *наруку* али и да *ради против кога*).

По трећем концепту, који се испољава такође на синтаксичком, али веома често и на фразеолошком плану српског језика, човек је у релацији са временом, што је могуће развити бар на три начина. Као прво: а) човек корача упоредо са временом (тј. *иде у корак с временом, држи корак са временом*) или *хвата корак с временом* (а понекад *иде испред времена* или *заостаје за временом, добија и губи трку с временом*); затим б) човек влада временом као „предметом“ (*располаже својим временом, испуњава га, троши, скраћује, продужава, купује*, па чак и *отима, краде, убија*); и, коначно, в) човек се бори са временом, метафорички, непосредно или посредством својих материјалних и духовних продуката (*пркоси му, опире му се, одолева*). По овако концептуализованом појму времена, човек је у првом плану, он је агенс, каузатор, а време је у улози пратиоца, контраагенса, пацијенса, адресата. Његова борба са временом је борба против времена а за опстанак у времену. Ту несумњиво долази до изражаја човекова исконска тежња да савлада време, да се утркује с временом, без обзира на исход, тако да све оно што представља највише, опште људске вредности, тековине човечанства, опстаје и трајаће *док је света и века*. Оваква концептуализација времена открива колико је човеку драгоцено време. У својим промишљањима о феномену времена неки филозофи су отишли толико далеко да су увели категорије 'интуитивног трајања' и 'феноменолошког', доживљеног, трансценденталног, интерсубјективног времена као првобитно датог у искуству, пре самог космичког, физичког, реалног времена.⁴²

⁴² Таква поимања времена налазимо у филозофији Бергсона и Хусерла (Мићић 1988: 91-94).

4.2. И на крају да закључим: иако време (како то иначе већина филозофа тврди за наше кинетичко једнодимензионално, текуће време), иде незауоста-вљиво напред (*пролази, измиче, бежи, лети*) а притом, према нашем чулном доживљају, *односи, руши, све мења*, па и човека (у физичком и сваком дру-гом смислу), ипак човек истрајава у својој борби са временом, и на крају, сви артефакти (архитектура, уметност, књижевност, научна достигнућа) опстају у времену, али не само у пресликаним просторним релацијама као непокретни објекти, већ и у надпросторним, недимензионалним, вечним, општевремен-ским, релацијама; другим речима, остаје да траје, тј. опстаје управо оно што оличава, симболизује човека у најширем смислу те речи, што је заправо сушти-на његовог бивствовања.

Тако наша језичка слика о времену као апстрактној, семантички не-одређеној, динамичкој категорији, открива, кроз предочене предикатско- аргу-ментске структуре с именицом *време* и фразеолошке моделе с истом именском компонентом, да се *ток времена* ипак не може свести само на кретање времена у простору, већ да је временска димензија одраз првенствено нашег доживљаја света и тока наше свести о времену. Време као онтолошка категорија јесте суштина људског битисања, садржина која испуњава његово свесно биће, а ок-вири тога су дати просторним релацијама као формама спољашњег опажања (*Да човек нестаје у времену, то је непобитно, али и време нестаје у људима, АСК*).

Извори

- Matešić, J. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Оташевић, Ђ. 2012. *Мали српски фразеолошки речник*. Београд: Алма.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (књ. I–XVIII). 1959–2010. Београд: САНУ – Институт за српски језик. (РСАНУ)
- Речник српскохрватског књижевног језика* (књ. I–VI). 1967–1976. Нови Сад: Матица српска (I–VI), Матица хрватска (I–III). (РМС)
- <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php> (ЕК)
- <http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/> (АСК)

Литература

- Алановић, М. 2006. Формулација и формализација семантичких улога. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XXXI, 207–224.
- Арсенијевић, Н. 2013. Време кроз време: о неким падежним конструкцијама у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LVI/1: 61–76.
- Атанацковић, Л., Р. Јовановић 1980. *Систематски речник српскохрватског језика*. Нови Сад: Матица српска.

- Всеволодова, М. В. 2000. *Теория функционально-коммуникативного синтаксиса*. Москва: изд. Московского университета.
- Грковић-Мејдор, Ј. 2008. О когнитивним основама семантичке промене. *Семантичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ, 49–64.
- Драгићевић, Р. 2007. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Крстић, Д. 1996³. *Психолошки речник*. Београд: Савремена администрација.
- Лалевић, М. 1974. *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika*. Београд: Лексикографски завод – Свезнање.
- Марковић, Ж. 2006. О различитим приступима семантичком опису глагола визуелне перцепције. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XXXI*: 191–206.
- Мићић, З. 1988. *Феноменологија Едмунда Хусерла. Студија из савремене филозофије*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Мокиенко, В. М. 2005. *Загадки русской фразеологији*, 2-е изд. Санкт-Петербург: Авалон – Азбука-классика.
- Мршевић Радовић, Д. 2008. *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, Чigoја штампа.
- Падучева, Е. В. 2004. *Динамические модели в семантике лексики*. Москва: Языки славянской культуры.
- Петровић, В. 1999. Парадигматика предикатских израза типа „време је“. *Научни састанак слависта у Вукове дане 28/2*. Београд: МСЦ, 167–173.
- Половина, В. 1985. О употреби глаголских времена у савременом српскохрватском разговорном језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане, 14/2*, 97–103.
- Попова, З. Д., Стернин, И. А. 2007. *Когнитивная лингвистика*. Москва: АСТ: Восток – Запад.
- Ружић, В. 2011. Фразеолошке јединице са компонентама *вода* и *ватра*. *Зборник у част Гордани Вуковић. Лексикологија Ономатика Синтакса*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 109–122.
- Ружић, В. 2012. Концепт нестанка осликан фраземама српског језика. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. LX/2*: 93–103.
- Словенска митологија. Енциклопедијски речник*. 2001. (ред. Светлана М. Толтој, Љубинко Раденковић). Београд: Zepher Book World.
- Талми, Ј. 2014. Когнитивна семантика: преглед (превод са енглеског). *Језик и сазнање. Хрестоматија из когнитивне лингвистике* (ур. К. Расулић и Д. Кликовац). Београд: Филолошки факултет.
- Chevalier, J., A. Gheerbrant. 1983. *Rječnik simbola. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Nakladni zavod МН.
- Engel, U. und P. Mrazović. 1986. *Kontrastive Grammatik Deutch-Serbokroatich*. München: Verlag Otto Sagner.
- Ivić, M. 1958. Систем личних глаголских глаголских облика за обележавање времена у српскохрватском језику. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, knj. 3. Нови Сад: FF, 139–152.
- Ivić, M. 2002. *Red reči. Lingvistički ogledi, četiri*. Београд: Библиотека XX век, Čigoја штампа.

- Klikovac, D. 2004. *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Marić, Svetislav 2004. *Filozofski rečnik*. Beograd: Dereta.
- Milisaavljević, V. 2010. Mišljenje imanencije (Arnaud François, *Bergson, Schopenhauer, Nietzsche: Volonté et réalité*, Paris: Presses Universitaires de France, 2008, 287. str.) *Filozofija i društvo* 3: 205–216.
- Tadić, I. 2006. Bergsonovo poimanje Einsteinove teorije relativnosti. *Filozofska istraživanja*, god. 26, sv. 3, 515–529.
- Nikolić-Hoyt, A. 2005. Struktura semantičkoga polja: odnosi značenja i registri, u: *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike* (zbornik). Zagreb, HDPL: 525–534.
- www.philosophymr.com/pdf/Nietzsche.pdf
- http://www.b92.net/zivot/vesti.php?yyyy=2014&mm=12&dd=11&nav_id=935215 (prema Independent)

Vladislava Ružić

SEMANTIC AND DYNCTACTIC VALENCE OF THE NOUN *TIME (VREME)*

Summary

This research shows how the philosophic and cognitive psychological dimensions of time are reflected on the syntactic-semantic plane in the Serbian language. We focused on the three fundamental concepts of time as a dynamic category, viewed from the perspective of the semantic-syntactic valence of the noun *time (vreme)* and the semantic values of the idiomatic expressions containing this noun as the main component (*keep up with times, losing the race against time*). The fact that time is conceptualized as constant motion, as well as a process and an active force, is revealed by the predicate-argument structure of the simple sentence in the Serbian language, primarily employing the predicates of the type *go, pass, fly, flow, heal, destroy*, etc.

vlaslo@ptt.rs

KONCEPT POSESISIJE I SEMANTIKA GLAGOLA *GUBITI* I NJEGOVIH DERIVATA¹

Sažetak: Glagol *gubiti* ima vrlo složenu i razgranatu semantiku, sa značenjima koja su tokom vremena menjala mesto u hijerarhijskoj strukturi. U ovom radu se razmatraju neki aspekti njegovog danas dominantnog značenja 'gubiti' koje s etimološkog staništa nije izvorno, već sekundarno. Koncept posesije je bitan za značenjski kompleks 'gubiti' zato što su mnogi tipovi posesivnih odnosa (od prototipičnih pa da onih sa margine kategorije posesije) prisutni kao presupozicija u razmatranom semantičkom sadržaju. Jednostavnije rečeno, sve što se gubi moralo se prethodno, na neki način, imati. Cilj rada je da se osvetle paralele u semantičkom razvoju posesivnih konstrukcija i glagola *gubiti*, kao i specifičnosti pojedinih podznačenja u okviru semantike 'gubiti' koje se mogu dovesti u vezu sa različitim tipovima relacija između posesora i posesuma. Pored značenja glagola *gubiti* analizirana je i semantika nekih njegovih derivata.

Ključne reči: posesija, semantika, kognitivna lingvistika, etimologija, srpski jezik, glagol *gubiti*

1. Semantika glagola *gubiti* i njegovih derivata – sinhronijski i dijahronijski pogled

Na sinhronijskom planu glagol *gubiti*² se, zajedno sa svojim derivatima, odlikuje vrlo složenom i razgranatom semantikom, kao što pokazuju sledeći primeri preuzeti iz PMC³ s.vv. *zýðumu, uzýðumu: gubiti krompire* 'ostajati bez čega što se imalo, zaturati', *izgubiti kišobran* 'prestati imati kao svojinu usled zaboravljanja', *izgubiti ruku, ugled* 'nemati više mogućnosti služiti se čime (u fizičkom ili moralnom smislu)', *izgubiti brata* 'biti odvojen od koga njegovom smrću', *gubiti na kartama* 'trpeti neuspeh', *izgubiti bitku, partiju* 'biti pobeđen', *izgubiti put* 'zalutati', *gubiti na megdanu* 'ubijati', *izgubiti nekome sreću* 'upropastiti', *gubiti vreme* 'sedeti zaludan; raditi nepotreban posao', *gubiti glavu* 'ginuti; zbunjivati se', *gubiti iz vida* 'zaboravljati, previdati', *gubiti u nečijim očima* 'ne biti više cenjen i poštovan kao pre', *gubiti se* 'nestajati, biti sve manje vidljiv; ostajati bez svesti, prisebnosti; postajati

¹ Rad je urađen u okviru projekta 178007: *Etimološka istraživanja srpskog jezika i izrada Etimološkog rečnika srpskog jezika*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Glagol *gubiti* ima i reflektivni oblik *gubiti se*, ali budući da se semantika refleksiva neće podrobnije razmatrati, glagol se navodi u redukovanoj formi *gubiti* umesto potpune *gubiti (se)*.

³ Primeri i definicije značenja se navode u prilagođenom, skraćenom vidu.

beznačajan; telesno slabiti; ne snalaziti se u nečemu; jedan drugog ubijati', *izgubiti se* 'nestati; zbuniti se; zalutati' itd.

Gledano sa dijahronijskog stanovišta, glagol *gubiti* karakterišu velike promene u hijerarhijskoj strukturi značenja. Rekonstrukcija njegove semantičke evolucije, ostvarena primenom komparativno-istorijskog metoda, otkriva da njegovo danas dominantno značenje 'gubiti, perdere' nije i s etimološkog stanovišta izvorno, prvobitno, već je, zapravo, sekundarno.

Koje je onda značenje etimološki primarno i kakav je njegov status danas? Prema podacima iz etimoloških rečnika slovenskih jezika, *gubiti* vodi poreklo od praslovenskog glagola **gubiti*, koji je srodan s praslovenskim glagolima **gьbnŋti* 'savijati' (odakle srpsko-hrvatsko -*gnuti* u *nagnuti*, *sagnuti* i sl.) i **gybnŋti* 'nestajati, propadati, ginuti' (odakle srpsko-hrvatsko *ginuti*), i pripada kategoriji kauzativa sa rekonstruisanim primarnim značenjem 'dovoditi do propasti, nestajanja, uništavati, ubijati' i sekundarnim značenjem 'gubiti, tratiti zbog nepažnje' koje je prisutno u većini slovenskih jezika (ЭССЯ 7: 166; SP 8: 297–298). U savremenom srpsko-hrvatskom jeziku, ova druga semantička realizacija je dominantna, dok je izvorno značenje potisnuto na periferiju, što pokazuje i leksikografska obrada glagola *gubiti* u PCA, gde se kao prvo, osnovno značenje navodi 'nepažnjom zaturati', dok je značenje 'ubijati, upropašćivati' dato tek pod tačkom 6, i to sa kvalifikatorom zastarelo i narodno. Treba dodati da, sudeći prema podacima iz PMC, stvari drugačije stoje s nekim prefigiranim oblicima. Tako se u ovom rečniku kao prvo značenje glagola *pogubiti* navodi izvorno 'lišiti života, ubiti, smaknuti, usmrтити', a zatim sledi 'izgubiti jedno za drugim, postepeno', 'izgubiti mnogo, sve' itd. Inače je poznato da tvorbeni derivati neretko bolje čuvaju primarno etimološko značenje ili njegove tragove nego što je to slučaj sa samom motivnom reči (Толстая 2008: 176).

Ako se posmatra značenje 'gubiti' na širem slovenskom planu, uočavaju se dve stvari: prvo, da ono nema neki opšteslovenski leksički eksponent, budući da slovenski jezici tu iskazuju različite preference, up. za glagole koji ne potiču od praslovenskog **gubiti* npr. rusko *терять*, češko *tratit*, poljsko *tracić* (pored *gubić*), i drugo, da se pomenuto značenje uvek javlja kao sekundarno i to najčešće uz glagole kojima se primarno referiše na neku aktivnost destruktivnog karaktera.⁴

Postavlja se pitanje kako se iz primarnog značenja 'uništavati' razvilo sekundarno 'gubiti'. Može se pretpostaviti da su takav razvoj omogućili konteksti u kojima su agens i pacijens istovremeno u ulozi posesora i posesuma: kada uništava nešto što mu na neki način pripada, agens ujedno ostaje bez toga, tj. gubi ga. Nastanak sekundarnog značenja je, dakle, mogao biti vezan za kontekste u kojima uništenje implicira gubitak. Do osamostaljivanja tog drugog značenja moglo je zatim doći usled metonimijskog pomeranja fokusa sa uzroka (uništenje) na posledicu (gubitak). U novom značenju posesivni odnos dobija na značaju, dok komponenta destrukcije i agentivno obeležje posesora više nisu obavezni: uzrok gubitka može biti i nešto drugo sem uništenja, a i onda kada posredi jeste destrukcija, njen vršilac ne mora

⁴ Slovenska onomasiološka slika za 'gubiti' dobro se uklapa u širu indoevropsku koju sažima K. D. Bak: "Words for 'lose' mostly reflect such notions as 'destroy, injure' or 'let loose, let go, throw away', in a few cases 'rub' (through 'rub out, wear out')" (Buck 1949: 766).

biti posesor. U ponuđenoj hipotezi o semantičkom razvoju glagola *gubiti* dotičem se pojma posesije, pa ću sada razmotriti detaljnije zašto je taj koncept bitan za značenje 'gubiti'.

2. Koncept posesije i semantika glagola *gubiti* i njegovih derivata

Prethodno je rečeno da je posesivna relacija relevantna za, po poreklu, sekundarno, a danas osnovno značenje glagola (*iz*)*gubiti* čija je opisna leksikografska definicija 'presta(ja)ti znati gde se nalazi nešto čime se raspolagalo, što je negde zaboravljeno, nehotice ispušteno i sl.' (up. PCA s.v. *uzzybumu*). U pitanju je složen semantički kompleks u kome se spajaju saznavno-opažajna komponenta ('prestati znati gde se nalazi nešto') i ideja posesije ('nešto čime se raspolagalo'). Posesivna komponenta ima presupozicijski karakter: kada neko izgubi nešto, pretpostavka je da je on prethodno, na neki način, imao to što je izgubio.⁵ Načini na koje se nešto može posedovati vrlo su različiti, o čemu će malo kasnije biti više reči, pa glagol *gubiti* veliki deo svoje značenjske razgranatosti duguje tome što su mnogi tipovi posesivnih odnosa (od prototipičnih pa do onih koji se nalaze na periferiji kategorije posesije) prisutni kao presupozicija u njegovom semantičkom sadržaju. Može se pomenuti i lokalistički pogled na mesto glagola *gubiti* u okviru semantičke kategorije posesije koje se određuje posredstvom njegovih relacija s glagolima *imati* i *dobiti*: ovi glagoli se tumače kao posesivne konstrukcije koje referišu o različitim dinamičkim aspektima lokalizacije — ablativnom, lokativnom i adlativnom (Piper 2001: 116). Tako se glagol *gubiti* može posmatrati kao eksponent kategorije posesije s ablativnom semantičkom komponentom.

3. Tipovi posesivnih odnosa – centar (prototip) i periferija

Važnost koncepta posesije proističe iz uloge koju iskustvo posedovanja ima u psihološkom i socijalnom pogledu: „the feeling experience of possession is no less than the cornerstone of our conscious lives, possibly also the source of our morality, the origin of the conscientiousness that links us to others in some ethical way“ (Rochat 2014: 21). Često se ističe da je posesija pojam krajnje nezahvalan za definisanje (Taylor 1995: 202; Langacker 1995: 51; Heine 1997: 1; Mazzitelli 2015: 9), a zašto je to tako, postaje jasno nakon uvida u vrlo razudenu semantičku strukturu jezičkih sredstava kojima se ovaj koncept iskazuje. I. Grickat, opisujući značenja s.-h. glagola *imati*, navodi da se kao posesija mogu razumeti: 1. držanje pri sebi nečega i vlast nad nečim što je uvek potčinjeno, prisutno i neodvojivo, kao svojstvo, organ tela (*imati nos, glas*); 2. ono što je odvojeno od čoveka, ali je u njegovoj vlasti (*imati prsten, lulu, psa*); 3. prolazne osobine i pojave, telesne, pa i duhovne, koje se u datom trenutku ne

⁵ Uopšte uzev, “[d]ispossession is the counterpart of possession. Both are co-defined like two sides of the same coin” (Rochat 2014: 8).

mogu odvojiti od čoveka, kao da su njegov deo (*imati apetit, zauške; imati zadovoljstvo, muku*); 4. ono što se po nekim uvreženim običajima i konvencijama shvata kao predmet svojine, iako o pravom vlasništvu ne može biti reči (*otac ima dete; onda i dete ima oca*); 5. neposredna blizina, služba nečega što ne mora ni u kojoj meri biti predmet svojine (*ima tuđe cipele na nogama; ako ovde svratimo, imaćemo bar krov nad glavom dok ne prestane kiša*); 6. odnos između subjekta i bilo kakvog drugog predmeta ako kod subjekta postoji zainteresovanost, stav prema predmetu, tj. subjekat poseduje ono što je u sferi njegovog saznanja, njegovog posmatranja, njegovih potreba, osećanja i sl., što može biti i mimo i protiv njegove volje (*od prvoga imamo praznike, imali smo stalno lepo vreme, ima neprijatelje, imate voz u pet sati* i sl.); 7. i druge još apstraktnije stvari, figurativno prema stalnom ili privremenom posedovanju fizičkih predmeta (*Tebi ima tek šesnaest godina* (Maglajlić), *imati dva metra dužine, imati nedostatke, imati predosećanje* prema *imati dugu kosu, imati džepove na kaputu*); 8. pripisivanje stvarima onoga što one uopšte mogu 'imati' kao kvalitet i sl. (*sunce ima ogromne dimenzije, taj događaj ima veliki značaj* itd.) (Grickat 1961: 69–70).

Ova sažeta a opet vrlo minuciozna analiza obuhvata, i to redom od najtipičnijih slučajeva do udaljenih ekstenzija, mnoge bitne tipove posesivnih odnosa po različitim osnovama klasifikacije (neotuđivu – otuđivu,⁶ konkretnu – apstraktnu, stalnu – privremenu, živu – neživu posesiju), a takođe i sve važnije faktore koji utiču na to da se odnos između dva entiteta konceptualizuje kao posesivni, kao što su vlast i kontrola posednika nad posedovanim, njihova blizina, funkcionalna vrednost posesuma, zainteresovanost posesora itd.⁷ Sve ovo je predmet razmatranja i novijih radova posvećenih ovoj temi.

Posesija i jezička sredstva kojima se ona izražava opsežno su ispitivani u okviru različitih teorijskih orijentacija (za pregled istraživanja up. Митковска 2005: 16–36; Stolz et al. 2008: 3–9; za slavistička proučavanja up. прр. Калнынь/Молошная 1986: 132–247; Головачева et al. 1989). Ja sam za analizu nekih aspekata semantike glagola *gubiti* teorijski oslonac našla u radovima koji posesiji pristupaju sa stanovišta kognitivne lingvistike, pa ću ukratko izložiti njihove nalaze, zasnovane na teoriji prototipa, o tome kako je organizovana ova kategorija. Polazeći od toga da je u pitanju prototipski organizovan koncept, Dž. Tejlor izdvaja nekoliko karakteristika koje odlikuju prototipičnu posesiju: 1. posesor je određeno ljudsko biće; 2. posesum je određena konkretna stvar (obično neživa) ili skup takvih stvari; 3. odnos je isključivo jednostruk u smislu da za svaki posesum postoji samo jedan posesor; 4. posesor ima pravo da se koristi posesumom, dok je drugim ljudima za to potrebna njegova

⁶ Neotuđiva i otuđiva posesija imaju suštinski različito značenje s egzistencijalnog stanovišta (Rochat 2014: 79), u ontogenetskom pogledu iskustvo prve vrste posesivnog odnosa prethodi iskustvu druge (id. 178–203), a jezici i tradicije u različitim kulturama notiraju tu razliku na različite načine (id. 79–81, Гамкрелидзе/Иванов 1984: 289–291; Heine 1997: 10–25; Stolz et al. 2008). O razlikama u upotrebi pojedinih s.-h. posesivnih konstrukcija prilikom označavanja ta dva tipa posesije, v. Matasović 2002; Пипер et al. 2005: 683, 690, 692, 697, 699.

⁷ Up. svojstva posesije koja B. Hajne izdvaja kao često navođena u zaista obimnoj literaturi o ovoj temi, a koja tačno odgovaraju činionicima koje je uočila I. Grickat: „some kind of control of the possessor over the possessee“, „contiguity of location or spatial proximity between possessor and possessee“, „schema of interest or involvement“ (Heine 1997: 3).

dozvola; 5. posesor stiče pravo nad posesumom na osnovu transakcije (npr. kupovine, poklona, nasleđivanja); 6. posesor je odgovoran za posesum, tj. očekuje se da se brine o njemu i da ga održava u dobrom stanju; 7. posesor i posesum su u blizini jedno drugog; 8. odnos posesije je dugoročan (Taylor 1995: 202–203). Posesivnim konstrukcijama (on konkretno razmatra engl. posesivni genitiv) izražavaju se, međutim, i mnoge druge vrste odnosa između dva entiteta koje predstavljaju ekstenzije u odnosu na prototipičnu posesivnu relaciju, jer se u njima i dalje može prepoznati bar neka od navedenih karakteristika (Taylor 1995: 203–204).

Neke od relacija na koje se referiše posesivnim konstrukcijama naveo je R. Lanaker u podužoj listi⁸ (uz komentar da ona i dalje nije iscrpna), pri čemu status prototipa – po njegovom mišljenju, policentričnog – imaju prve tri relacije naznačene u napomeni: posedovanje, srodstvo i odnos deo – celina (pre svega, delovi tela) (Langacker 1995: 56–57).

Prema B. Hajneu, osnovni tipovi posesivnih relacija jesu: 1. fizička posesija koja podrazumeva fizičku vezu između posesora i posesuma, 2. privremena posesija u slučajevima kada posesor raspolaže posesumom, ali ga ne može smatrati svojim vlasništvom, 3. stalna posesija koja podrazumeva da je posesum u posedu posesora, 4. neotuđiva posesija označava da se posesum poima kao neodvojiv od posesora, npr. kao deo tela ili kao rođak, 5. apstraktna posesija u slučajevima kada posesum nije vidljiv ili opipljiv, 6. neživa neotuđiva posesija, pod kojom se često podrazumeva odnos deo – celina, odnosi se na situacije u kojima je posesor inanimatan, a posesum neodvojiv od njega, 7. neživa otuđiva posesija kada je posesum odvojiv od inanimatnog posesora (Heine 1997: 34–35). Primenivši maločas pomenute Tejlorove parametre za procenu prototipičnosti — konkretno one koji su ovde navedeni pod 1, 2, 4, 7. i 8. – Hajne zaključuje da stalna posesija pokazuje najveći stepen prototipičnosti, da su fizička, privremena i neotuđiva posesija nešto dalje od prototipa, dok su na konceptualnoj periferiji tipovi apstraktne i nežive posesije, pri čemu najdalje od prototipa stoji podtip nežive otuđive posesije (Heine 1997: 39–40).

Oslanjajući se na istraživanja Lanakera i Hajnea, M. Nomači dolazi do zaključka da je kategorija posesije bicentrična jer njen prototip čine stalna i živa neotuđiva posesija i ukazuje još na to da i prototipični tipovi posesivnih odnosa mogu i sami biti prototipski organizovani (Номачи 2006: 166–168).

L. Stasen izdvaja četiri posesivna podtipa: 1. otuđivu, 2. neotuđivu, 3. privremenu ili fizičku i 4. apstraktnu posesiju⁹ i na osnovu dva parametra (stalni kontakt ili

⁸ Tako posesoru posesum može biti: 1. nešto što poseduje (*his Porsche*), 2. srodnik (*your aunt*), 3. deo (*my knee*), 4. nešto što mu pripada, ali nije u njegovom vlasništvu (*the baby's crib*), 5. nešto čime rukuje, upravlja (*her rook*), 6. osoba sa kojom je na neki način povezan (*our waiter*), 7. skupina kojoj pripada (*their group*), 8. nešto što mu je na raspolaganju (*my office*), 9. fizička osobina (*his height*), 10. duhovno svojstvo (*her equanimity*), 11. stalna lokacija (*our neighborhood*), 12. privremena lokacija (*my spot*), 13. stanje, okolnosti (*your predicament*), 14. aktivnost koju je izvršio (*Oswald's assassination*), 15. aktivnost koju je pretrpeo (*Kennedy's assassination*), 16. nešto što je izabrao (*your candidate* [tj. onaj koga podržavaš]), 17. nešto što mu služi, ispunjava određenu funkciju (*our bus*), 18. nešto čemu je domaćin (*the dog's fleas*) (Langacker 1995: 56–57).

⁹ Tip posesije sa neživim posesorom tretira kao sekundarnu, metaforičku ekstenziju (Stassen 2009: 17, napomena 13).

blizina između posesora i posesuma i kontrola posesora, koji je tipično čovek, nad posesumom) status prototipa dodeljuje otuđivoj posesiji, dok na periferiju smešta apstraktnu posesiju (Stassen 2009: 16–20).

L. G. Maciteli smatra da je prototipična posesivna relacija posedovanje, vlasništvo, da prirodu posesije definišu pored Stassenova dva parametra i treći – vreme u smislu vremenskog trajanja posesivne relacije, i predlaže sledeću klasifikaciju posesivnih značenja zasnovanu na binarnom variranju četiriju karakteristika¹⁰: 1. otuđiva stalna posesija (posedovanje, vlasništvo), 2. privremena posesija, 3. posesija koja se tiče delova tela, 4. apstraktna posesija, 5. socijalna posesija (koja može biti neotuđiva kada uključuje srodničke i bračne odnose i otuđiva kada se odnosi na nesrodničke odnose), 6. neživa posesija (koja može biti neotuđiva kada obuhvata odnose tipa deo – celina i apstraktna sa neživim apstraktnim posesorom),¹¹ i 7. fizička posesija¹² (Mazzitelli 2015: 14–32).

4. Dijahronijski razvoj posesivnih konstrukcija i glagola *gubiti*

Lanaker ističe da su se posesivni glagoli, po pravilu, razvili od glagola sa konkretnim značenjima kao što su 'zgrabiti, uhvatiti', 'držati',¹³ u kojima se odražava arhetipsko iskustvo upravljanja, rukovanja fizičkim predmetima, i da je primenom tih glagola na nove i nove situacije pojam upravljanja, kontrole i prenosa energije postajao sve apstraktniji ili manje izrazit (Langacker 1995: 63–64).

Hajne takođe naglašava da posesija spada u srazmerno apstraktnu konceptualnu domenu i da se oslanja na bazična iskustva, ali, budući da je njegovo istraživanje tipološki orijentisano, on izdvaja ukupno osam izvornih šema pomoću kojih objašnjava dijahronijski razvoj posesivnih konstrukcija predikatskog tipa u mnogim jezicima sveta. Gorenavedenom Lanakerovom opisu razvoja posesivnih glagola odgovara akciona izvorna šema (Action Schema) koju opisuje formula 'X uzima Y' → 'X ima, poseduje Y' (Heine 1997: 45–47).

Ovo jasno pokazuje da posesivne konstrukcije nisu bazične, izvorne, već da su nastale od izraza koji imaju neposesivna značenja (Heine 1997: 76). S obzirom na to da glagol *gubiti* ima u svom semantičkom sadržaju posesivnu komponentu, njegova bi semantička evolucija mogla biti uporediva s obrascima razvoja posesivnih konstrukcija. Tako se uočava sledeća paralela: u oba slučaja je došlo do razvoja apstraktnijeg posesivnog značenja ('imati' / 'gubiti') iz konkretnog značenja delovanja ('hvatati' i sl. / 'uništavati') putem metonimijskog pomeranja fokusa sa uzroka

¹⁰ Te karakteristike su: 1. +/- ljudski kao svojstvo oba člana relacije, 2. +/- apstraktan, 3. +/- otuđiv (2. i 3. su obeležja posesuma) i 4. +/- stalan, što je odlika same relacije.

¹¹ Hajneova kategorija nežive otuđive posesije je isključena jer se interpretira kao deo domena lokacije, a ne posesije (Mazzitelli 2015: 25, 28).

¹² Fizička posesija se tumači kao prelazni tip koji više spada u kategoriju lokacije nego posesije (Mazzitelli 2015: 26–28).

¹³ Takva semantička evolucija je karakteristična i za srpsko-hrvatski glagol *imati*, up. Grickat 1960: 67, Grković-Major 2011: 40, 46–47. Za indoevropske paralele v. Гамкрелидзе/Иванов 1984: 225, 289.

na posledicu¹⁴, kao i do smanjivanja stepena agentivne kontrole. Ukoliko usvojimo Hajneov sistem šema i formula, semantičku promenu do koje je došlo kod glagola *gubiti* možemo opisati formulom 'X uništava Y' → 'X gubi Y' koja korespondira sa Hajneovom akcionom šemom čija je formula 'X uzima Y' → 'X ima, poseduje Y' (up. Heine 1997: 47–50).

5. Tipovi posesivnih odnosa i semantička analiza glagola *gubiti* i njegovih derivata

Ovom prilikom ću ukazati na specifičnosti pojedinih značenja u okviru semantike 'gubiti' koje se mogu dovesti u vezu sa različitim tipovima relacija između posedora i poseduma. Ukoliko razmotrimo pojedine gorenavedene primere upotrebe glagola *gubiti* i *izgubiti* (t. 1), ustanovićemo da se značenja koja oni ilustruju temelje na različitim vrstama posesivnih odnosa, npr. *izgubiti kišobran* reflektuje otuđivu posesiju, *izgubiti ruku* neotuđivu posesiju koja se odnosi na delove tela, *gubiti vreme*¹⁵ apstraktnu posesiju itd.

5.1. Značenje 'gubiti osobu'

Sledeći primeri izražavaju opšte značenje '(iz)gubiti', koje se u svakom primeru modifikuje pomoću specifične značenjske komponente ili implikacije. Zajedničko im je to što podrazumevaju posesivni odnos u kome su i posesor i posedum osobe. Uslov za uspostavljanje posesivnog odnosa ovog tipa jeste postojanje biološke, emocionalne, ekonomske ili socijalne veze neke druge vrste među ljudima, odnosno različite vrste interpersonalnih odnosa konceptualizuju se i izražavaju kao posesivne relacije, up. npr. *imati sestru / prijateljicu / dobavljača, moj otac* itd.

1. *Predstavljena je ideja za novi dron 'Friend Finder' koji vam može pomoći da nađete svoje prijatelje ako ih slučajno izgubite u gužvi na festivalu* (Budućnost pred vratima: evo kako ćete tražiti prijatelje koje ste izgubili u gužvi, <http://onlyclubbing.com/vesti/buducnost-pred-vratima-evo-kako-cete-traziti-prijatelje-koje-ste-izgubili-u-guzvi> [2. 9. 2015]).

2. *Moja bolka neje od boles nego o[d]-tugu za dete što sam izgubila* Crna Trava (Стојановић 2010: 71 s.v. *болка*)¹⁶

¹⁴ Up. sledeće opise prenošenja fokusa na ishod, rezultat u akcionoj šemi: „Givon characterizes the evolution of the Action Schema thus: 'Most commonly, a "have" verb arises out of the semantic bleaching of active possession verbs such as "get", "grab", "seize", "take", "obtain" etc., whereby the sense of "acting to take possession" has been bleached, leaving behind only its *implied result* of "having possession" (Givon 1984: 103; 1993, 1:145)“ (Heine 1997: 47). Slično tumačenje sreće se i kod drugih autora, up. „...the notion of possession is seen as an outcome of some previous act of acquisition. In other words, because of its very nature the notion of possession is seen as an aftermath, as a result“ (Hirtle 1969: 25).

¹⁵ Za značenje up. i *dàngubiti, dànguba / dąnguba* i sl., *gubivrijeme* 'besposličar, zaludna osoba' (PCA).

¹⁶ Up. i značenje derivata *gubit* u primeru: *To su Miličina dva brata što su također izgubila majku ali im se ne vidi na licu ni na odeći taj gubit* Đ. Zvekić (PCA s.v. *zyđūm*).

3. *Na svetskom vašaru Sent Luis 1904. godine, Enrest (sic) Hamvi ulični prodavac sladoleda ostao je bez čaša za tu poslasticu. Kako ne bi izgubio mušterije, on se dosetio da od vafila napravi ono što danas zovemo kornet* (Hrana koja je slučajno nastala, a odličnog je ukusa, <http://arhiva.24sata.rs/vesti/svet/vest/hrana-koja-je-slucajno-nastala-a-odlicnog-je-ukusa/print/42694.phtml> [8. 4. 2015]).

Prvi primer ilustruje značenje koje sadrži perceptivno-saznajnu komponentu, drugim rečima, neko je prethodno imao nekoga u svom opažajno-saznajnom polju (tj. video je ili znao gde se nalazi), a potom je prestao da ga ima. Značenje druga dva primera nema ovu semantičku komponentu, već se svodi na čistu posesiju i može se definisati kao 'prestati biti u određenom odnosu s nekim, prestati imati neku vrstu odnosa s nekim', što je specifična realizacija opšte semantike 'neko je učinio (češće, dozvolio ili mu se to dogodilo) da nešto ili neko prestane da bude u njegovom posedu ili pod njegovom kontrolom'.

U vezi s ovim značenjem, treba ukazati na to da postoje razlike u implikacijama koje ima gubitak srodnika (v. 2. primer) i drugih osoba (v. 3. primer). Naime, prekid odnosa u prvom slučaju implicira da je osoba u ulozi posesuma umrla, u drugom slučaju takva implikacija izostaje: smrt je samo jedna od okolnosti koje su mogle da dovedu do okončanja odnosa koji nisu zasnovani na srodstvu. Pomenute razlike u implikacijama proističu iz različite prirode posesivnih odnosa između srodnika i nesrodnika. Naime, srodnički odnosi imaju poseban status. Pošto su konstantni i s obzirom na to da posesor nad njima nema kontrolu, u smislu da ih ne može raskinuti po svojoj volji (na primer, ako neko ima sestru, imaće je sve do svoje ili njene smrti), oni se ubrajaju u prototipične slučajeve neotuđive posesije (Heine 1997: 10; Stassen 2009: 18–19). Budući da srodnički odnosi traju doživotno, njihov prekid implicira smrt osobe koja se konceptualizuje kao posesum.

S druge strane, nad drugim vrstama interpersonalnih relacija posesor ima kontrolu u tom smislu što ima slobodu izbora prilikom njihovog uspostavljanja i što može da odlučuje o njihovom trajanju. Prema tome, nesrodnički odnosi ne spadaju u neotuđivu posesiju i stoga iskazi poput 3. primera ne sadrže implikaciju o smrti osobe u ulozi posesuma.¹⁷

Treba, međutim, imati u vidu da se srodstvo i srodnički odnosi ne svode samo na biološku datost, već da imaju vrlo važna sociokulturna značenja koja se reflektuju i u jeziku. O tome svedoče primeri u kojima se pomenuta implikacija ne realizuje, poput naslova vesti:

Kristina se odrekla Aleksandre: Ja sam sestru izgubila pre 20 godina, ona mene danas! (<http://arhiva.alo.rs/v-i-p/estrada/kristina-se-odrekla-aleksandre-ja-sam-sestru-izgubila-pre-20-godina-ona-mene-danas/69130> [10. 8. 2015]).

¹⁷ Vratimo se sada na kategoriju socijalne (otuđive i neotuđive) posesije u klasifikaciji posesivnih značenja L. G. Maciteli (t. 3). Na osnovu analize svog materijala ona je zaključila da distinkcija unutar kategorije socijalne posesije nije relevantna u beloruskom i litavskom (v. Mazzitelli 2015: 199). Ovdje razmatrani primeri pokazuju da data distinkcija, premda nije univerzalna, za s.-h. jezik jeste relevantna. U ovom slučaju ta relevantnost se očituje u značenjskom variranju, dakle, na planu leksičke semantike, dok se u islandskom, kako navodi Maciteli oslanjajući se na podatke iz rada T. Štolca, ona ispoljava na paradigmatomskom planu, tj. u izboru leksičke jedinice: u slučaju socijalne neotuđive posesije koristi se glagol *eiga* 'imati', a u slučaju socijalne otuđive posesije istoznačni glagol *hafa* (id. 32, napomena 9).

Naime, jasno je da u ovom slučaju do prekida odnosa nije dovela smrt srodnika. Međutim, primeri poput ovog ne predstavljaju izuzetak od pravila zato što se u njima termini srodstva ne javljaju u svom osnovnom značenju. Usled tog semantičkog pomeranja interpersonalni odnosi se ne konceptualizuju kao neotuđiva posesija, te iz tog razloga izostaje opisana implikacija. Tako u gorenavedenom naslovu semantičko težište termina *sestra* nije na njegovom primarnom denotativnom značenju 'kći istih roditelja u odnosu prema drugoj deci tih roditelja' već na konotativnom 'bliska, duhovno srodna ženska osoba' (up. PMC s.v. *cècempa*). Stoga posredi nije gubitak biološki srodne osobe (što se može desiti samo usled njene smrti), već lošim odnosima uzrokovan prestanak bliskosti i prekid jake emocionalne povezanosti karakteristične za sestriński odnos među osobama koje ostaju i dalje u biološkoj vezi.

5.2. Značenje 'propustiti, ne iskoristiti, ostati iza nečega što je izmaklo, ne stići, ne zateći (obično prevozno sredstvo)'

Ovo značenje ilustruju sledeći primeri:

Pa, trebalo bi da pođemo sad. Ne smem da izgubim izletnički voz prevod Ž. Simića, Izgubio sam jutarnji autobus, pa sam sledeći čekao čitava dva sata Red. (PCA s.v. *uzzýõumu*)

Upotreba glagola *izgubiti* u ovom kontekstu upućuje na to da se čovek i prevozno sredstvo koje propusti konceptualizuju kao posesor i posesum, ali je jasno da je reč o posebnoj vrsti posesivne relacije koja je dosta udaljena od posedovanja sensu stricto. Izneću stavove nekoliko autora koji opisuju taj tip posesivnog odnosa. On može biti iskazan nominalnim sintagmama i predikatskim konstrukcijama.

Prema Lanakeru, sintagme poput engl. *our bus* iskazuju relacije između čoveka i različitih predmeta koji ispunjavaju određenu funkciju, koji mu nečemu služe (Langacker 1995: 57). Piper značenje s.-h. izraza *njegov trolejbus* opisuje kao vrstu otuđive posesije koja se odnosi na redovno korišćenje (Piper et al. 2005: 682). Tejlor ističe da se neprototipična vrsta posesivnog odnosa koju odražava engl. sintagma *John's train* u značenju 'voz kojim Džon putuje' zasniva na karakteristici posesivne relacije koja se tiče prava posednika da koristi posedovano, s tim što su ta prava u ovom slučaju ograničena i svakako nisu ekskluzivna (Taylor 1995: 203), up. 4. karakteristiku u gorenavedenoj Tejlorovoj listi (t. 3).

Kako je maločas rečeno, posesivna relacija ove vrste može se izraziti i predikatskom konstrukcijom, up. *Imate voz u pet sati, Imam autobus u tri*. Prvi iskaz I. Grickat navodi kao primer posesivne konstrukcije u kojoj se kao posesum konceptualizuje nešto što je u sferi subjektovog interesovanja, potrebe i sl. (Grickat 1961: 69). Drugi iskaz M. Ivić interpretira na sledeći način: 'postoji autobus koji polazi u tri, a kojim se ja služim' (Ivić 2008: 188). Semantiku konstrukcija ovog tipa u južno-slovenskim jezicima razmatrala je i S. Kordić koja zaključuje da one imaju strukturu tipičnu za posesivnu upotrebu glagola *imati*, a da im je, kako je već konstatovala M. Ivić, značenje egzistencijalno sa dodatnom dispozicionom komponentom 'stoji na raspolaganju; može se iskoristiti', tj. da zajedno s postojanjem nečega izražavaju i

moгуćnost da to nešto neko iskoristi (Kordić 2002: 150–151).¹⁸

5.3. Značenje 'gubiti delove tela'

Do sada su u ovom radu rezultati ispitivanja različitih aspekata posesije korišćeni za osvetljavanje različitih značenja glagola *gubiti* i njegovih derivata. Da li, s druge strane, analiza semantike glagola *gubiti* može, na neki način, da doprinese istraživanju kategorije posesije? To se, u načelu, može očekivati s obzirom na to da je „dispossession [is] the necessary counterpart and defining element of possession. Without the knowledge of losing, we would not have any reasons to control and hold on to things the way we do“ (Rochat 2014: 1). U završnom delu rada biće reči o tome kako uvid u primere sa značenjem 'gubiti delove tela' može biti od koristi za utvrđivanje unutrašnje strukture kategorije neotuđive posesije.

Značenje 'neko je učinio (češće, dozvolio ili mu se to dogodilo) da nešto prestane da bude u njegovom posedu ili pod njegovom kontrolom' realizuje se i kada je posesor animatni entitet, a posesum deo njegovog tela. S malopre pominjanim srodničkim odnosima ovaj tip posesije čini jezgro neotuđive posesije (up. npr. Heine 1997: 10; Номаћи 2006: 167–168; Stassen 2009: 18). Inherentnost relacije se ogleda u trajnom kontaktu između posesora i posesuma i u činjenici da posesor nema kontrolu¹⁹ nad tim odnosom (Stassen 2009: 18–19). Nomaći, inspirisan jednim radom M. Radovanovića (Radovanović 1990), ističe da su u tom tipu posesivnog odnosa neke relacije prototipičnije od drugih jer su određeni delovi tela funkcionalno i životno važniji u poređenju sa drugima i predlaže različite kriterijume za određivanje prototipa (Nomaći 2006: 167–168). Jedan od njih se tiče mogućnosti nepostojanja ili gubitka nekog dela tela, što je dobar pokazatelj stepena nužnosti posesije i, samim tim, njenog prototipa (Nomaći 2006: 168). Treba pri tome uzeti u obzir činjenicu da je stepen nužnosti posesije delom kontekstualno uslovljen i podlozan promenama u zavisnosti od različitih činilaca, npr. stalnost posedovanja zuba ima vrednost (+/-) jer varira u zavisnosti od starosti posesora (up. Nomaći l.c.). Građa koja ilustruje značenje 'gubiti delove tela' može, dakle, poslužiti za utvrđivanje unutrašnje strukture jedne od centralnih kategorija neotuđive posesije. Prema prikupljenoj građi, gube se oči (zenice), nos, uši, ruke, noge, vlasi (kuždrava kosa, životinje dlaku), zubi (kutnjaci).²⁰ Kako se može zaključiti, stepen nužnosti posesije u vezi je sa stepenom udaljenosti posesuma od telesnog centra posesora. Delovi tela koji su periferni (pre svega udovi, a zatim nos, uši, pa i oči), a naročito oni koji izrastaju, poput kose, manje su neotuđivi od onih koji su

¹⁸ O posesiji raspoloživosti up. i Stojanović 1996: 215.

¹⁹ Hajne ukazuje na to da se u literaturi pojam kontrole tumači na bar dva različita načina: pod njim se podrazumeva sposobnost posesora da upravlja posesumom ili mogućnost da posesor okonča vlasništvo nad posesumom. Otuda neki autori smatraju da odnos posesora prema delovima sopstvenog tela uključuje kontrolu zato što je moguće na različite načine upravljati, recimo, glavom, dok drugi drže da se o kontroli u toj posesivnoj relaciji ne može govoriti iz prostog razloga što čovek ne može poništiti vlasništvo nad pomenutim delom tela (Heine 1997: 3).

²⁰ Up. npr. *Već je post'o sasvim star / Organizam stek'o kvar / A nije znao šta je prava stvar / Od rada se ubio / Zube je pogubio / Ali žene nije ljubio* Laboratorija zvuka, *Ljubite bez razlike* (<http://www.svastara.com/muzika/?tekst=15446> [17. 8. 2015]), *Prirodni načini za lečenje gubitka kose* (<http://www.b92.net/mobilni/superzena/694456> [10. 8. 2015]).

bliži središtu.²¹ Prilikom interpretacije primera treba uzeti u obzir semantičke promene zasnovane na metonimijskom modelu 'deo tela' → 'njegova funkcija ili svojstvo'²². Naime, iz pojedinih citata je jasno da posesor ne ostaje bez određenog dela tela usled njegovog potpunog fizičkog odvajanja od celine čiji je, inače, manje ili više neotuđivi deo, već se iskazom referiše na negativno kvalifikovano odstupanje od uobičajenog stanja, svojstva ili funkcije telesnog dela o kome je reč, up. npr. *Ti ne plači, ne gubi očiju* NP Petranović (RJA s.v. *gùbiti*).²³

6. Zaključak

U ovom radu sam pokušala da pokažem da, na sinhronoj ravni, pojam posesije predstavlja okosnicu velikog dela semantike glagola *gubiti* i njegovih derivata, te da su specifičnosti različitih njegovih značenja određene karakteristikama različitih vrsta posesivnih odnosa. Ukazala sam takođe, na dijahronom planu, na paralelizam semantičkog razvoja posesivnih predikatskih konstrukcija i razmatranog glagola. Ali budući da posedovanje i otuđenje posedovanog predstvaljaju, kako je već rečeno, dve strane istog novčića, pokazalo se ne samo da je uvid u kompleksan koncept posesije omogućio bolje poimanje složene značenjske strukture leksičke porodice okupljene oko glagola *gubiti*, već i da podaci o tome šta se i na koji način može (ili pak ne može) izgubiti bacaju svetlost na određene aspekte organizacije pojma posesije.

Literatura

Buck, C. D. 1949. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. A Contribution to the History of Ideas*. Chicago, London: University of Chicago Press.

ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков*, 1–. Москва: Наука, 1974–.

²¹ O tome da je ovakva diferencijacija delova tela po principu centar / periferija relevantna za neke semantičko-sintaksičke modele u ruskom jeziku v. Головачева et al. 1989: 97–98. U klasifikaciji posesivnih odnosa prema stepenu neotuđivosti, primenjenoj u ovom radu, delovi tela, sem onih koji izrastaju, ubrajaju se u apsolutno neotuđive posesume, dok se telesni delovi koji izrastaju smatraju relativno neotuđivim posesumima, jer je stepen nužnosti posesije u tom slučaju manji (id. 49).

²² Na pojavu iz domena predikacije neotuđive posesije da se ljudskom biću u ulozi posesora može pripisivati neko svojstvo ili funkcija tako što mu se pripisuje odgovarajući telesni deo koji to svojstvo ili funkciju zastupa, npr. Taj ima oči! [= Taj ima (dobre) oči! = Taj ima (dobar) vid!] — ukazao je, ispitujući pojavu implicitnog obaveznog determinatora, M. Radovanović (Radovanović 1990: 109, 110).

²³ Ista semantička promena prisutna je kod prideva s prefiksom *bez-*, obrazovanih od imenica kojima se referiše na neotuđive posesume, koji često označavaju neposedovanje odgovarajuće funkcije posesuma, a ne samog poseuma, up. rus. *бездущный* 'bezosećajan, nemilosrdan', *бессердечный* 'koji nije sposoban za saosećanje', *безрукий* 'koji ne ume da obavlja manuelne poslove', *безмозглый* 'koji nije sposoban da razmišlja' (Головачева et al. 1989: 60), s.-h. *bezglav* 'zbunjen, izbezumljen; nepromišljen, nerazuman', *bezdušan* 'koji nema sažaljenja, nemilostiv', *besrdan* 'nemilosrdan', *bezmoždan* 'praznoglav, sulud' (PCA).

- Гамкрелидзе, Т. В., В. В. Иванов. 1984. *Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры*. I. Тбилиси: Издательство Тбилисского университета.
- Головачева, А. В., В. В. Иванов, Т. Н. Молошная, Т. М. Николаева, Т. Н. Свешникова. 1989. *Категория посевивности в славянских и балканских языках*. Москва: Наука.
- Grickat, I. 1961. Razvoj značenja glagola imati. *Radovi*, XVIII. Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 6, 67–81.
- Grković-Major, J. 2011. The Development of Predicative Possession in Slavic Languages. U *The Grammar of Possessivity in South Slavic Languages: Synchronic and Diachronic Perspectives*, Slavic Eurasian Studies 24, M. Nomachi (ur.), 35–54. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University.
- Heine, B. 1997. *Possession. Cognitive sources, forces, and grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hirtle, W. H. 1969. -Ed Adjectives like ‘verandahed’ and ‘blue-eyed’. *Journal of Linguistics*, 6/1, 19–36.
- Ivić, M. 2008. *Lingvistički ogledi*. Treće, dopunjeno izdanje. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Калнынь, Л. Э., Т. Н. Молошная (ур.). 1986. *Славянское и балканское языкознание. Проблемы диалектологии. Категория посевивности*. Москва: Наука.
- Kordić, S. 2002. *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Langacker, R. W. 1995. Possession and possessive constructions. U *Language and the Cognitive Construal of the World*, J. R. Taylor, R. E. MacLauray (ur.), 51–79. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Matasović, R. 2002. Otudiva i neotudiva posvojnost u hrvatskome jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 28, 151–160.
- Mazzitelli, L. F. 2015. *The Expression of Predicative Possession. A Comparative Study of Belarusian and Lithuanian*. Berlin, Munich, Boston: De Gruyter Mouton.
- Митковска, Л. 2005. *Изразување посевивност на ниво на именската синтагма во македонскиот и во англискиот јазик*. Докторска дисертација. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Номаћи, М. 2006. О прототипу посевивности и питању неутуђиве посевивности (на материјалу српског језика). У *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*, П. Пипер (ур.), 163–173. Београд: САНУ.
- Piper, P. 2001. *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Пипер, П., И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић. 2005. *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*, М. Ивић (ред.). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Нови Сад: Матица српска.
- Radovanović, M. 1990. *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad: Dobra vest.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- РСМ: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–III. Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- Rochat, P. 2014. *Origins of Possession. Owning and Sharing in Development*. Cambridge: Cambridge University Press.

- РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–. Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- SP: *Słownik prasłowiański*, 1–. Wrocław etc.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1974–.
- Stassen, L. 2009. *Predicative Possession*. Oxford: Oxford University Press.
- Стојановић, Р. 2010. Црнотравски речник. *Српски дијалектолошки зборник*, LVII.
- Stojanović, S. 1996. *Binarne relacije posesije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.
- Stolz, T., S. Kettler, C. Stroh, A. Urdze. 2008. *Split Possession. An areal-linguistic study of the alienability correlation and related phenomena in the languages of Europe*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Taylor, J. R. 1995. *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*. Second Edition. Oxford: Clarendon Press.
- Толстая, С. М. 2008. *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*. Москва: Индрик.

Marija Vučković

THE CONCEPT OF POSSESSION AND THE SEMANTICS OF THE VERB *GUBITI* AND ITS DERIVATIVES

Summary

The verb *gubiti* is characterised by very complex semantics with meanings which have changed their place in the hierarchical structure over time. In the paper I deal with some aspects of its presently dominant meaning ‘to misplace, lose’ which, etymologically speaking, is not a basic but a secondary one. The concept of possession is particularly important for this meaning because many types of possessive relations, both prototype and marginal, are present as a presupposition in it. Simply put, everything that is lost had to be previously somehow possessed. The aim of the paper is to highlight parallels in the semantic development of possessive constructions and the verb *gubiti* as well as the specific characteristics of certain submeanings within the sense ‘to misplace, lose’ which can be linked to different types of relations between the possessor and the possessee. In addition to the meanings of the verb *gubiti*, the semantics of some of its derivatives is analysed too.

marivu74@gmail.com

ЗНАЧЕЊЕ РЕЧИ ДОМ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹

Сажетак: У раду се представља значење речи *дом* у односу према лексеми *кућа* на основу материјала анкете спроведене међу савременим говорницима српског језика. Показане су оне особине овог појма, елементи значења лексеме *дом*, које су устаљене, стереотипне у његовом свакодневном, уобичајеном схватању, а нису довољно истакнуте у лексикографској дефиницији. То су: породица, заједништво, топлина, љубав и др. позитивна осећања, људи се у њему осећају добро, слога. Истакнут је значај породице у актуелној концептуализацији ДОМА у српском језику, те важност психосоцијалног и психолошког аспекта и изразито позитивно емоционално вредновање овог појма.

Кључне речи: значење, концепт, дом, анкета, језичка слика света, српски језик

1.0. Увод

Настављајући започета испитивања концепта ДОМ у српском језику, у радовима Ristić, Lazić-Konjik 2014 и Ристић 2013а, 2013б, у овом раду представиће се значење и начин концептуализације речи и појма *дом* савремених говорника српског језика на основу материјала анкете и других релевантних извора (подаци из *Асоцијативног речника српскога језика – АРСЈ* и *Обратног асоцијативног речника српскога језика – ОАРСЈ*) који репрезентују уобичајен начин концептуализације овог појма и откривају оне његове особине које се претежно испољавају на когнитивном и комуникативно-прагматичком плану.

Реконструкција језичке слике (ЈС) ДОМА у претходним радовима је заснована на анализи системских података, на материјалу *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (РСАНУ) (Ristić, Lazić-Konjik 2014)², и текстуалних података, у различитим функционалним стиловима репрезентативним за национални језик (Ристић 2013а, 2013б)³. Предмет анализе у овом

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² У овом раду концепт ДОМА је показан на лексикографском материјалу тезаурусног РСАНУ, који је, осим речничког чланка лексеме *дом* и чланка њеног најближег синонима *кућа*, обухватио и лексичке јединице њихових творбених гнезда.

³ У раду Ристић 2013а представљени су стилски аспекти концептуализације појма ДОМ у књижевном дискурсу, док је у раду Ристић 2013б представљен концепт ДОМА у религијском хришћанском дискурсу.

раду биће трећи тип података – конвенционални подаци, добијени путем анкетних испитивања. Овако широко постављено истраживање, ослоњено на теоријске основе и методолошке поставке Лублинске етнолингвистичке школе⁴, има за циљ да се у светлу савремених националних схватања и актуелних теоријских приступа свестрано сагледа и детаљно опише концепт ДОМА у српском језику.

1.1. Анализом анкетних података у овом раду настоји се открити начин на који просечни савремени говорник српског језика разуме реч *дом*, у односу према синонимној лексеми *кућа*, тј. да ли прави разлику између ових речи на семантичком и на когнитивном плану, затим који су то елементи значења ДОМА које доживљава обавезнијим, типичнијим и по ком редоследу се они наводе, те какве су оцене и вредности повезане с појмом ДОМА.

1.2. Подаци из анкете су значајни јер се добијени одговори (особине појма ДОМ) могу статистички обрадити, бројчано и процентуално представити у односу на укупан број испитаника и одговора, као и упоредити са одговорима добијеним у асоцијативном тесту (одговори на реч-стимулус ДОМ у АРСЈ). У том смислу они доприносе откривању начина разумевања значења речи *дом* савремених говорника, због чега се анкета сматра важним допунским извором у реконструкцији ЈС неког појма и поступком верификације ваљаности лексикографске дефиниције (Бартмињски 2011: 67, 249; Bartmiński 2014).

1.3. Одговоре на питања из анкете и податке из АРСЈ⁵ и ОАРСЈ сматрали смо нормалним језичким текстовима који репрезентују најшире распрострањену варијанту националног језика (разговорни стил) и који одражавају свакодневну, уобичајену језичку слику света (ЈСС), односно њеног анализiranог фрагмента (према Бартмињски 2011: 47, 63–69).

1.4. Материјал тезаурусног РСАНУ показао је да се у српској лингвокултури за појам ДОМА, поред лексеме *дом*, употребљава и лексема *кућа*, и да ове две лексеме функционишу као синоними на вербално-семантичком плану, а да се разлике међу њима јављају на когнитивном и комуникативно-прагматичком плану, што се најопштије испољава у виду маркиране употребе лексеме *дом* и неутралне употребе лексеме *кућа* (Ristić, Lazić-Konjik 2014). Исто је потврдила анкета, указујући нарочито на разлике које постоје међу њима на когнитивном и комуникативно-прагматичком плану, што ће се у даљем раду показати кроз анализу одговора добијених анкетом.

⁴ Лублинска етнолингвистичка школа настала је и развија се у Пољској, у Лублину, под руководством проф. Лежија Бартмињског. Њене теоријске и методолошке поставке и резултати досадашњих истраживања представљени су у бројним радовима Бартмињског и његових сарадника, а на српском језику претежно у Бартмињски 2011.

⁵ Стимулус *кућа* није обрађен у АРСЈ.

1.5. С обзиром на то да се у лексикографским дефиницијама значењске компоненте по правилу ограничавају на „нужне и довољне” (Апресјан 1995: 95; Бартмињски 2011: 95), експериментална истраживања у виду анкете могу пружити много више особина (типичних и индивидуалних) које се приписују неком предмету. Стога ће се у раду најпре представити елементи значења лексеме *дом*, наведени у лексикографској дефиницији, у односу према елементима значења лексеме *кућа*, а затим кроз анализу резултата из анкете издвојити они елементи у значењу лексеме *дом* који су устаљени, стереотипни у свакодневном, уобичајеном схватању овог појма, а нису довољно истакнути у лексикографској дефиницији.

2.0. Дом и кућа у речнику. Значење

У табели 1 дат је упоредни приказ значења лексема *дом* и *кућа* релевантних за наше истраживање (на основу лексикографских дефиниција из РСАНУ). Подаци из РСАНУ показују да лексема *кућа*, иако млађа по пореклу⁶, има знатно богатију и разгранатију полисемантичку структуру од лексеме *дом* – за *дом* је наведено 16, а за *кућу* чак 37 значења, подзначења и значењских нијанси.⁷

Скраћенице кориштене у раду:

А – аспект (**Ж** – животни, свакодневни аспект; **Пор** – породични аспект; **П** – психолошки аспект; **ПС** – психосоцијални аспект; **С** – социјални, друштвени аспект; **Ф** – функционлни аспект; **Физ** – физички аспект)

Р – ранг

БО – број одговора

УБО – укупан број одговора

Д – дескриптор

КС – коефицијент стереотипизације

⁶ Исп. Skok: dom, kuća.

⁷ У табелу нису унета покрајинска, застарела и термилошка значења лексема *дом* и *кућа* будући да нису релевантна за ово истраживање: *дом* 2. б. покр. део куће где станује домаћин са породицом, стан; в. покр. кућа са окућницом; 3. пол. једно од тела из којих се, у већини држава, састоји народно представништво; 5. б. покр. породица у коју се девојка (одн. жена) уда; в. покр. породица у којој девојка живи пре него што се уда; г. покр. добра, угледна, племенита породица; б. маш. део парног простора на највишем месту парног котла, одакле се одводи пара; 7. у дечјим играма место где играч стоји на почетку игре и одакле почиње да чини оно што игра захтева; *кућа* 1. г. покр. скуп зграда, све зграде једног домаћинства или једне задруге; 2. покр. а. део, одељење у згради за становање у којем је огњиште, где се кува, једе, борави итд.; кухиња; б. соба; в. одељење у згради за становање, у којем се држи стока; 3. в. покр. већа породична заједница (обично браћа са својим породицама), чији чланови живе на заједничком имању; исп. задруга (2); 8. в. кућица (2а, 4); 9. покр. дечја игра у којој се надмеће у убацивању новчића, дугмади и сл. у рупицу ископану у земљи; таква рупица; 10. у народној загонци, о роју пчела; 11. анат. покр. чашица у зглобу плећке; 12. астр. заст. свако од дванаест звезданих јата сазвезђа Зодијака; 13. покр. врста божићног колача; 14. покр. лопатица за преношење жара, ватраљ.

Табела 1. Упоредни приказ значења лексема дом и кућа

ДОМ	КУЋА	А
1. а. кућа као место где човек живи са својом породицом.		Пор-Ф
1. б. домаће огњиште, породица, породична заједница.	1. б. родни, породични дом, домаће огњиште; породица.	Пор
1. в. станиште, пребивалиште (животиња).	1. в. станиште, пребивалиште (животиња).	Ф
1. г. фиг. родни крај, постојбина, отаџбина.	5. фиг. место пребивања (село, град и сл.); родни крај, родна земља, завичај, домовина.	Физ
	1. д. кућни послови, кућанство, домаћинство; газдинство.	Ж
	1. њ. кућне потрепштине, покућство и др. потребно за вођење кућанства.	Ф
2. а. кућа, зграда уопште.	1. а. грађевински објекти, зграда за пребивање, становање или какву друштвену потребу. фиг. велика количина нечег, велики број нечег.	Физ
4. зграда у којој је смештена нека друштвена установа: ~ културе, ~ просветних радника, ~ народног здравља, ~ стараца, дечији ~, инвалидски ~, раднички ~ и др.	4. а. културно-просветна, административна и др. установа; суд, судница; општина; зграда у којој је смештена таква установа. 4. б. предузеће (обично са додатком који га ближе обележава); зграда у којој је смештено такво предузеће; исп. фирма.	Физ-Ф
5. а. род, племе; породица, лоза (често са додатком који значи ближе обележје лозе).	3. а. они који живе у једном кућанству, домаћинству, породична заједница, породица. 3. б. породица; род; лоза, династија (често са додатком породичног имена као ближег обележја). 3. г. заједница од више породица истог презимена, везаних пореклом од истог претка, братство.	Пор
	6. а. фиг. (обично у вок.) назив од миља (обично у обраћању мајке детету, често са атрибутом моја).	П
	6. б. фиг. особа која кући, унапређује своје домаћинство.	Ж
	7. породична имовина, кућанство, домаћинство.	Ж

2.1. Упоредни табеларни приказ значења јасно показује да су лексеме *дом* и *кућа* на лексичко-семантичком плану најближи синоними (исп. Ristić, Lazić-Konjik

2014), те да је за појам КУЋЕ примаран физички аспект (Ф) – „кућа као зграда, стамбени објекат“,⁸ док је за појам ДОМА у првом плану породични аспект (Пор) уз физички – „кућа као зграда, стамбени објекат у којем живи породица“.⁹ Лексема *дом* секундарно реализује општије значење „зграда, стамбени објекат“¹⁰ (*дом* 2а), са којим је у директном синонимском односу са примарним значењем лексеме *кућа*.¹¹ Лексикографска дефиниција, међутим, не пружа податак о томе у којој је мери сема 'породица' (породични аспект) доминантна, устаљена у семантичкој структури лексеме *дом*.

3.0. ДОМ У СВЕТЛУ АНКЕТЕ

Анкета је обављена у току школске 2011/2012. године на репрезентативном узорку (укупно 112 студената), на три факултета Универзитета у Новом Саду – Филозофском, Природно-математичком и Технолошком, што је омогућило да равноправно буду заступљени студенти друштвених (хуманистичких) и природних (техничких) наука (по 56 студената сваког профила), те подједнак број особа мушког и женског пола. Анкета је имала претежно отворен карактер, што значи да су студенти сами дописивали одговоре на задата питања, осим у првом питању где је требало заокружити један од два понуђена одговора. Питања су била следећа: 1. Да ли је дом исто што и кућа? ДА/НЕ (заокружи одговор); 2. Суштину правога дома представља (допуни); 3. Опиши изглед типичног дома; 4. Напиши што више особина/појмова које се односе на дом/кућу; 5. Допуни реченицу: *Ја имам дом али, ...*¹²

Једино су на прво питање одговорили сви испитаници, што се може објаснити природом питања, јер је у првом питању требало изабрати један од понуђених одговора, док је у свим осталим питањима одговор требало дописати.

⁸ кућа (номинатив) и куће (генитив у синтагмама са именицом која је стимулус) чести су одговори у ОАРСЈ на стимулусе који се тичу физичких карактеристика куће као стамбеног објекта: *темељ* (кућа 326; куће 79), *праг* (кућа 302; куће 30), *кров* (кућа 274; куће 25) и *кровови* (кућа 180; куће 69).

⁹ Иако је у АРСЈ кућа као парадигматска реакција (синоним) најфреквентнији одговор на стимулус *дом* (од 800 испитаника 257 је дало одговор кућа), реакције које се односе на физички аспект дома нису фреквентне (нпр. зграда 5).

¹⁰ У пољском и руском, на пример, то је примарно значење лексеме *дом* (исп. Pintarić 2006: 235–236).

¹¹ И друга значења из полисемантичке структуре ових лексема, која су углавном индукована метафором, односно метонимијом, ступају у синонимске односе. Реч је о значењима заснованим на семама 'место живљења': „станиште, пребивалиште животиња“, „родни крај, отаџбина“, 'место обављања некаквих послова': „зграда у којој је смештена нека друштвена установа“, тј. „културно-просветна, административна и др. установа; суд, судница; општина; зграда у којој је смештена таква установа“, као и на формули 'зграда – људи у њој': „породица“, „род“ и др. (в. *дом* 5 и *кућа* 3).

¹² Формулација питања у анкети у складу је са теоријским поставкама садржаним у раду Ј. Бартмињског (Бартмињски 2011).

3.1. Прво питање: Да ли је *ДОМ* исто што и *КУЋА*?

Одговори на прво питање (табела 2) откривају да, иако ове две лексеме на семантичком плану функционишу као синоними (речничке дефиниције показују да им се већина значења подударна), на когнитивном и комуникативно-прагматичком плану у свакодневном, разговорном језику постоје значајна одступања. Највећи број испитаника (99) не поистовећује *дом* и *кућу*, из чега следи да данашњи говорници српскога језика за зграду или кућу не употребљавају лексему *дом*. Одговори на друго, треће и четврто питање откривају разлоге за то, скривене у начинима концептуализације.

Табела 2. Да ли је *ДОМ* исто што и *КУЋА*?

Да ли је ДОМ исто што и КУЋА?			
Р	одговор	БО	% од УБО
1.	не	99	88.39%
2.	да	13	11.61%

3.2. Друго питање: Суштину правога дома представља (допуни)

На друго питање одговорило је 111 испитаника (од 112), а УБО износи 201. Одговори на друго анкетно питање указују на високу стереотипизованост дома у српском језику. Издвајају се две особине „правог“¹³ дома: **породица / људи који у њему живе у заједници**¹⁴ и **топла, пријатна атмосфера**, чији КС износи чак 48.26%.¹⁵

¹³ У анкетним истраживањима Лублинске етнолингвистичке школе користе се различити модификатори као нпр. „прави“, „типичан“, „идеалан“ да се свестраније сагледају начини стереотипизације појмова и разлике које постоје међу њима. Суштина модификатора „прави“ је у томе што обогаћује и уједно субјективно релативизује квантификаторе „сви“, „сваки“ због чега има кључни значај за механизам стереотипизације појмова (исп. Бартмињски 2011: 325); исп. судове: *Сваки дом представља породица на окупу и Сваки прави дом представља породица на окупу*.

¹⁴ Увидом у АРСЈ закључује се да одговор породица (43) заузима важно место у асоцијативном пољу лексеме *дом*, са којим се могу довести у везу и одговори: РОДИТЕЉИ (7), МАЈКА (3), МАМА И ТАТА (2), БРАТ, ДЕДА, МАЈКА ОТАЦ (1). Поред тога, бројни су и одговори, тзв. синтагматске реакције, којима се именује установа или зграда у којој је смештена таква установа, и који због типа везе нису релевантни за наше истраживање: СИВИ (20), СТУДЕНТСКИ (8); СТУДЕНТ (6); СТАРАЧКИ (5); ЗДРАВЉА (4); КУЛТУРЕ, РУСКИ, ЗДРАВЉЕ (3); МЛАДОСТИ, НАПУШТЕНА ДЕЦА, ПОПРАВНИ, СТАРАЦА, СТАРЦИ, СТУДЕНТИ, УЧЕНИКА, ЗА УЧЕНИКЕ (2), НЕЗБРИНУТА ДЕЦА, ОМЛАДИНА, ОМЛАДИНЕ, ОМЛАДИНСКИ, РУСКИ ДОМ, СИНДИКАТА, СИВ, СИВА, СИВИ ДОМ, СТУДЕНТСКИ ДОМ, СТУДЕЊАК, ШКОЛА, УЧЕНИЦИ, ЗА ДЕЦУ, ЗА НЕЗБРИНУТЕ, ЗА НЕЗБРИНУТУ ДЕЦУ, ЗА СЛЕПЕ, ЗА СТАРА ЛИЦА, ЗА СТАРЦЕ (1) (у ОАРСЈ дом је био одговор на стимулусе *дечи* (11), *сив* (6), *руски* (3), *југословенски*, *младост* (2), *институт*, *култура* (1)).

¹⁵ КС је израчунат према формули Ј. Бартмињског (исп. Бартмињски 2011: 319; Silva 2014: 312, 314):

$$Ws = \frac{(D^1 + D^2)}{W} \times 100\%$$

где је Ws – коефицијент стереотипизације (КС), W – број свих одговора на постављено питање (УБО), D^1 – број одговора који припадају најбројнијем дескриптору, D^2 – број одговора који припадају дескриптору другом по бројности.

Табела 3. Суштина правог ДОМА¹⁷

Суштину правог дома представља...					
Р	БО	% од УБО	А	Д	примери одговора/цитати
1.	75	37.31%	Пор	породица / људи који у њему живе у заједници	породица (40) ¹⁶ ; представљају људи који живе у њему (2); породица која живи у њему; породица која чини неки простор домом; углавном представља породицу; породица у том дому; породична заједница; породица на окупу; првенствено породицу на окупу; то да је читава породица на скупу; присуство чланова породице; ближа родбина; родбина; заједница; пуно људи; представљају људи који га са нама деле; много људи који живе у заједници; простор у коме живи породица; место где је породица
2.	22	10.95%	П	топла, пријатна атмосфера	топлина (9); топлина дома (2); топла породична атмосфера (2); топлина породичне заједнице; топлина у кругу породице; топлина породице; нормална и пријатна атмосфера; пријатна породична атмосфера; позитивна породична атмосфера
3.	22	10.95%	ПС	људе у њему повезују љубав и др. позитивна осећања / поштовање, разумевање и др.	љубав (9); разумевање (4); љубав породице; љубав која постоји међу укућанима; љубав и подршка; где постоји љубав, топлина, подршка и поверење; љубав и поштовање према укућанима; поштовање; пажња и поштовање међу укућанима; разумевање и подршка
4.	14	6.97%	ПС	у њему влада слога	слога (6); сложеност између чланова породице; слога у породици; и слагање породице; слога у дому; слога која се може осетити кад неко дође; јединство; јединство у породици; сви за једног, један за све
5.	14	6.97%	П	људи се у њему осећају добро	задовољство; срећа; [место где се човек осећа] и срећно; када се пријатно осећамо у кући у кругу својих најближих; место у којем се најпријатније осећамо; место у коме се неко осећа најпријатније; место где се осећамо као код куће; осећај припадности, пријатности; место за опуштање и уживање; добро расположење; расположење; смех; добро; благостање

¹⁶ У заградџи је укупан број појављивања датог одговора.

¹⁷ У табелу нису унети дескриптори који обухватају мање од 3 одговора (мање од 1.5% од УБО). То су: **пребивалиште** (пребивалиште у коме се живи; место у којем живим са породицом), **зграда, стамбени објекат** (кућа је објекат, зграда, не мора да значи да је свака кућа и дом; кућа је објекат, зграда у којој је одређена породица смештена); **комуникација** (разговор; договори и разговори); **други људи који су нам блиски или који живе у његовој близини** (баба из Црне Горе; добар комшија који се не жали кад појачаш музику). Такође нису унети ни појединачни одговори који се односе на различите аспекте (представља место у којем сваки од чланова породице може да нађе уточиште било када; удобност; јединственост; карактеристичан мирис; стабилност; окружење и духовно стање а кућу представља физичка структура и локација; целокупно човеково окружење). Обе групе одговора заједно чине 7.46% од УБО.

6.	8	3.98%	ПС	мир, хармонија (у породици)	мир (3); хармонија; хармонија између чланова породице; хармонија у породици; породични склад; складан однос свих чланова породице
7.	7	3.48%	П	пружа осећај сигурности	сигурност (6); место где се човек осећа сигурно
8.	7	3.48%	ПС	односи међу укућанима / породични односи / добри односи	однос међу укућанима; повезаност међу члановима дома; породични односи; однос између њених [од породице] чланова; добри породични односи; добар однос у породици са доста комуникације; одлични односи
б.	6	2.99%	ПС	атмосфера у њему / породична атмосфера	породична атмосфера (2); атмосфера у дому; кућна атмосфера; атмосфера која влада у кући; атмосфера која влада у датом објекту
9.	5	2.49%	Ф	има одређену опрему и предмете који задовољавају човекове потребе	камин са ватрицом; огњиште; опран веш; скуван ручак; кабловска телевизија
10.	3	1.49%	Ж	свакодневне животне ситуације у њему	када се тучеш око даљинског; када не пере само Ивана судове, него и Тамара и Маја; суделовања чланова породице у заједничким активностима дома
11.	3	1.49%	П	прошлост / успомене	место где смо рођени; место где сам одрасла; успомене у том дому

3.2.1. Подаци показују да су, према наведеним дескрипторима, најчешће особине у свакодневној, уобичајеној концептуализацији, које изграђују стереотипну представу ДОМА у савременом српском језику: породица, топлина, љубав, слога, срећа (пријатност, задовољство), мир и хармонија, сигурност, добри породични односи, породична атмосфера. То су особине које се у првом реду односе на психосоцијални аспект (ПС), који обухвата породични (Пор) – 132 (57+75), затим психолошки (П) – 46, и са малим бројем особина функционални (Ф) – 5 и животни, свакодневни (Ж) – 3.¹⁸

3.3. Треће питање: Опиши изглед типичног дома

На треће питање одговорила су 92 испитаника (од 112), наводећи укупно 159 особина. Као и у случају претходног питања, одговори указују на високу стереотипизованост дома у српском језику. Издвајају се две особине „типичног“¹⁹ дома чији КС износи 33.33%. То су: **стамбени објекат (одређених физичких**

¹⁸ У пољској слици дома/куће доминирају врло сличне особине: породица, љубав, топлина, место коме се враћамо, разумевање, сигурност, заједништво, поверење, кућна атмосфера, помоћ, ослонац, мир, поштовање (Бартмињски 2011: 236–237). У португалској слици дома доминантне су особине које се тичу удобности и задовољавања човекових потреба, за којима следе: сигурност, породица, пријатна атмосфера, физичке одлике дома, приватност, уточиште, љубав, мир и хармонија, успомене (Silva 2014).

¹⁹ Модификатором „типичан“ настоји се избећи субјективна и добити језичка слика устаљена у српској култури, без прецизирања временског тренутка.

карактеристика – има зидове, просторије, одређених је димензија и др.) са окућницом и породица / људи који у њему живе у заједници.

Табела 4. Изглед типичног ДОМА²⁰

Опиши изглед типичног дома					
Р	БО	% од УБО	А	Д	примери одговора/цитати
1.	32	20.13%	Физ	стамбени објект (одређених физичких карактеристика – има зидове, просторије, одређених је димензија и др.) и окућница	кућа са неколико спаваћих соба, кухињом, купатилом и дневном собом; кућа са кухињом, дневним боравком, собама; велика кућа, вишесобна, са великом дневном собом и кухињом; четворособан стан са купатилом, терасом и кухињом; стан, пар соба, терасица; кухиња, спаваћа соба, дневни боравак; кухиња, дневни боравак, трпезарија; тераса, више спаваћих соба, велики дневни боравак; дом је споља окружен цвијећем, травом, а унутра пространа дневна соба; грађевина средње величине, осветљена, са великим двориштем и баштом; кућа, двориште, башта, воћњак, њива; стамбени објект просечне вличине, лепо двориште; кућа са пространим двориштем; велико двориште (2); двориште, ограда и др.
2.	21	13.21%	Пор	породица / људи који у њему живе у заједници	породица на окупу (5); породица; чланови породице; жена, муж и деца; Не постоји типичан изглед дома јер њега не чини изглед већ људи; људи који живе ту; заједница и др.
3.	16	10.06%	ПС	људе у њему повезују љубав и др. позитивна осећања / поштовање, разумевање и др.	љубав (2); типичан дом представља кућу пуну љубави; дом у коме влада љубав; мала кућица која је испуњена љубављу; пун љубави; поштовање, љубав; међусобна брига (2); разумевање, толеранција, топлина коју осећате када сте са вашом породицом и др.
4.	11	6.92%	Физ-Ф-Пор	то је место, стамбени објект у којем живи породица	стамбени објект у коме живи једна породица; кућа или неки стамбени објект у коме живи породица; кућа у којој живи породица; кућа или стан са породицом; кућа са породицом на окупу; простор намењен боравку, животу једне породице и др.
5.	9	5.66%	П	топла, пријатна атмосфера	топлина (2); [пун] топлине; пуно топлине; пријатна атмосфера (2); пријатна и опуштена атмосфера; топла породична атмосфера; удобна и топла атмосфера

²⁰ У табелу нису унети дескриптори који обухватају мање од 3 одговора (мање од 1.5% од УБО): **одражава карактер власника** (зависно од станара; простор уређен по укусу и потребама чланова породице); **задовољава потребе укућана** (довољно просторија за све чланове породице; лепа храна); **комфор** (комфор; комфорност); **карактеристичан мирис** (мирис кухиње (2)), као ни појединачни одговори који се односе на различите аспекте, односно именују различите особине (имати кров над главом; хоћеш рећи куће? пошто ми то није исто... кућа ми је конкретан појам а дом апстрактан. Некоме могу да се покlope значења али мени не; типичан дом не постоји он може бити било које место; осветљеност – доста светлости; приватност – [то је ... место] можда мало издвојено, интимно; варошица), који заједно чине 8.81% од УБО.

6.	8	5.03%	Ф	има одређену опрему и предмете који задовољавају човекове потребе	скроман намештај; дрвени намештај; кревет, телевизор; [кућа или стан у којој постоје ...] кревет; [да имаш] зими грејање, а лети климу и не мораш. Бојлер, телевизор, пећ и чезва; ²¹ породичне слике по зидовима; и наравно предмети личне природе који су својина чланова породице; камин са ватрицом; бицикли и љуљашка у дворишту
7.	7	4.40%	П	људи се у њему осећају добро	то је пријатно, угодно место; пријатан простор где се можеш одморити и забавити; место за одмор; пријатно окружење; удобан и топао амбијент; [мала кућица] пуна осмеха и радости; смех
8.	7	4.40%	Ж	свакодневне животне ситуације у њему	сви заједно седе за ручком и једу; цела породица заједно једе ручак у кухињи итд.; родитељи заједно са својом децом једу у исто време, увече гледају заједно телевизор и играју друштвене игре.; насмејано и радосни разговор за време недељног ручка; мајка у кухињи, деца се играју, а отац гледа телевизор; интимни породични разговори; разговор о проведеном дану и плановима
9.	7	4.40%	ПС	мир, хармонија (у породици)	мир; [дом у коме влада ...] мир; [пун] спокоја; склад и мир у породици, која ради све своје обавезе заједнички, али свако има простора и могућности да ради нешто што воли и што га интересује; складни односи у породици; хармонија; [дом у коме ...] и хармонија
6.	6	3.77%	ПС	у њему влада слога	слога (2); [дом у коме влада ...] слога; [пун] слоге; слога или неслога; породична сложеност
10.	6	3.77%	ПС	односи међу укућанима / породични односи / добри односи	породични односи; онако како се укућани опходе једни према другима; одлични односи; дружење; делење мисли и осећања; гужва, бука, прави мали хаос
6.	5	3.14%	ПС	породична атмосфера	породична атмосфера (4); фамилијарна атмосфера
11.	4	2.52%	Ж	Пас	пас; [кућа са] псом; [угодно место са] псом; пас у дворишту
12.	3	1.89%	Физ	светла боја	светле, веселе боје; светле веселе боје; светле боје
13.	3	1.89%	П	изазива одређене осећаје	изглед дома са стране архитектуре је небитан. Битан је осећај док боравите у њему; није ствар у изгледу дома, није ту разлика између дома и куће, већ у емоционалном доживљају. Дом је материјално исто што и кућа; не постоји опис, дом је нешто што се осећа унутар породице или друштва

3.3.1. Треће питање било је усмерено на физички аспект дома (карактеристике које се визуелно могу опазити), с циљем да се установи изглед и редослед важности појединих његових делова (просторија). Одговори показују да се типичан дом концептуализује у виду куће са окућницом, двориштем (ређе

²¹ Други део свога одговора прецртао је испитаник, али смо га сматрали релевантним за истраживање због чега га наводимо.

у виду стана), која има одговарајуће просторије (кухиња, дневна соба, спаваћа соба, купатило, дечја соба). Физички аспект дома се такође сагледава из угла емоционално-социјалног (породица, заједништво, љубав, топлина) и животно-функционалног (место, стамбени објекат, опрема и предмети који задовољавају човекове потребе, животне ситуације), као израз њихове међусобне интеграције. Без обзира на то што је у самом питању наглашен физички аспект, у одговорима су поред особина које се односе на овај аспект веома заступљене особине које се односе на породични, психосоцијални и психолошки аспект.

3.3.2. Редослед важности просторија одређен је у одговорима на следећи начин: кухиња (11), дневни боравак (10), спаваћа соба (6), купатило (6), дечија соба (1).²²

3.4. Четврто питање: Напиши што више особина/појмова које се односе на дом/кућу

На четврто питање одговорило је 97 испитаника наводећи 398 особина/појмова (15 није одговорило). У табели је наведено дванаест дескриптора, у оквиру којих су груписана 333 одговора.

Табела 5. Особине ДОМА/КУЋЕ²³

Напиши што више особина/појмова које се односе на дом/кућу					
Р	БО	% од УБО	А	Д	примери одговора/цитата
1.	63	15.83%	ПС	људе у њему повезују љубав и др. позитивна осећања / поштовање, разумевање и др.	љубав (31); [кућа] пуна љубави; поштовање (7); узајамно поштовање укућана; разумевање (8); толеранција (4); подршка (3); искреност (2); нежност (2); нежно; нега; брига; пажња

²² Да говорник српског језика кухињу и дневну собу доживљава као централне просторије у кући и породичном животу, потврђују не само одговори који заузимају прво место у табели (Р 1) него и они који се односе на свакодневне животне ситуације у дому (Р 8).

²³ У табели нису дати дескриптори који обухватају мање од 6 одговора (1.5%): **место у којем живе људи** (сам простор живота, место за окупљање, станиште у ком живи породица, место у којем боравим (објекат)); **уточниште** (уточниште (3), склониште); **изазива одређене осећаје** (осећања, како се осећате у дому или кући, испуњеност (2)); **обавезе, радне навике** (рад, обавезе, кућни послови, кување, радне навике у дому); **пространост** (пространост (3), простран); **задовољава потребе укућана** (зимница, добра клопа, ручак који мама спрема); **осветљеност** (прозрачност, осветљеност, светао); **други људи који су нам блиски или који живе у његовој близини** (комшије, пријатељи); **слобода** (слобода (2)); **приватност** (приватност, ушшуканост); **властито место човека** (своје, нешто само ваше); **уредност** (уредност, чистоћа); **кућни љубимци** (кућни љубимац, кер); **биљке** (биљка, цвијеће); затим одговори: кров над главом (2), огњиште (3), као ни остали појединачни одговори који се односе на различите аспекте, односно особине дома/куће (величина, лепо уређен, студентски дом, светле боје, доступност, база, стабилност, здравље, здраво окружење, туга, бол, вера, познато, фамилијарна атмосфера, околина, живот, одрастање, мирис, нешто изван оног материјалног), који заједно чине 16.33% од УБО. Треба, такође, напоменути да су у овом питању наведене обе лексеме *дом/кућа* будући да је анкета део ширег истраживања у којем је анализиран концепт ДОМА, што је у уводном делу овог рада наглашено. Одговори показују да су испитаници и у том случају претежно наводили особине које се односе на апстрактно, емоционално значење речи *дам*, а не на конкретно, физичко значење 'зграда, кућа', што потврђује примарност овога значења за реч *дам* и њену обележеност у односу на синоним *кућа*.

2.	55	13.82%	П	топла, пријатна атмосфера	топлина (41); топло (2); топло огњиште (2); топли дом; топла атмосфера; пријатност (3); пријатно (2); пријатно место; пријатна атмосфера; добра атмосфера
3.	44	11.06%	Пор	породица / људи који у њему живе у заједници	породица (21); велика породица; заједништво (4); заједница (2); родитељи (3); деца (2); мама; тата; сестра; сестре; брат; браћа; родбина; укућани
4.	40	10.05%	П	људи се у њему / њој осећају добро	срећа (11); срећно; [кућа пуна] среће; радост (10); весеље; осмех (3); смех (2); опуштеност (3); опуштено; лепо (2); добро расположење; расположено; уживање; одмор; ведро
5.	36	9.05%	Физ	стамбени објект (одређених физичких карактеристика – има зидове, просторије, одређених је димензија и др.) и окућница	објект (2); зграда (2); стан (2); кућа (2); мала, скромна кућа; кућа са двориштем; вила; колиба; двориште (3); кров (2); зид (2); има 4 зида и кров; прозор; цигла; малтер; фасада; соба (4); простране собе; светле простране собе; просторије; дневна соба; трпезарија; кухиња; купатило; ходник
6.	28	7.04%	П	пружа осећај сигурности	сигурност (22); сигурно (2); физичка и емоционална сигурност; осећај безбедности; заштићеност; заштићено
7.	20	5.03%	Ф	има одређену опрему и предмете који задовољавају човекове потребе	телевизор (4); тв; кабловска; кревет (2); намештај; трпеза; пећ; камин са ватрицом; тепих; бојлер; сат; цезва; резервна сијалица; фотографија; сувенири; косилица
8.	13	3.27%	ПС	мир, хармонија	мир (7); спокој; хармонија (4); склад
9.	12	3.02%	ПС	у њему влада слога	слога (11); сложеност укућана
10.	8	2.01%	Ж	удобност	удобност (4); удобно (2); комфор; комфоран
11.	8	2.01%	С	у њему/њој има комуникације	разговор (2); породични разговори (2); разговори са родитељима; комуникација; добра комуникација; договор
12.	6	1.51%	ПС	односи међу укућанима	стање унутар породице; одлични односи; пријатељство; ситне препирке; патријархални поредак; генерацијски јаз

3.4.1. Будући да се од испитаника тражило да наведу што више особина ДОМА, добијене су неке карактеристике које се нису појављивале у свим претходним питањима (удобност, комфор; разговор, комуникација), или им је учесталост другачија у односу на претходна питања (нпр. већа учесталост особине сигурност).

3.4.2. Скоро све наведене особине су позитивне или неутралне особине, емоционално обојене (изузев одговора: ситне препирке, и – генерацијски јаз, који се могу сматрати негативним). Издвајају се две доминантне особине: **људе**

у њему повезују љубав и др. позитивна осећања / поштовање, разумевање и др. и топла, пријатна атмосфера, чији је КС нешто нижи него за особине издвојене у претходна два питања, али и даље висок, и износи 29.65%.

3.4.3. Особине ДОМА сагледавају се превасходно са психосоцијалног аспекта (ПС, Пор) (138): породица, велика породица, заједништво, родитељи, деца, родбина, људи које волите, мир, хармонија, слога, одлични односи, пријатељство, ситне препирке, патријархални поредак, генерацијски јаз.

Затим са психолошког аспекта (123): љубав, поштовање, разумевање, толеранција, подршка, искреност, нежност, брига, пажња, сигурност.

Треће место заузимају карактеристике које се односе на физички аспект, на физичка својства дома, димензије, материјал од ког је направљен, његове делове, просторије (36): објекат, зграда, стан, кућа, мала, скромна кућа, кућа са двориштем, вила, колиба, двориште, кров, зид, прозор, цигла, малтер, фасада, соба, просторије, дневна соба, трпезарија, кухиња, купатило, ходник.

У поређењу са одговорима на претходна питања, подједнако је испољена представа ДОМА са животног аспекта (8): удобност, комфор, а појављује се и социјални аспект (8): разговор, породични разговори, комуникација, договор.

Наведена учесталост особина према аспектима показује степен њихове устаљености, који је, што се види из табеле 5, знатно већи за особине које се односе на психолошку и психосоцијалну димензију, него за остале.

3.5. Пето питање: Допуни реченицу: *Ја имам дом али, ...*

Пето питање формулисано је у складу са теоријским ставовима Лублинске етнолингвистичке школе према којима је за проучаваоца ЈСС битно оно што се у исказу третира као несумњиво и очигледно, оно што је тривијално, банално, а не ново и неочекивано (Бартмињски 2011: 64). Са тог становишта, посебну вредност имају супротне, допусне, закључне и узрочно-последичне реченице, које се уводе везницима „али“, „иако“, „па“, „јер“/„зато“, јер се оваквим реченицама добија пресупонирани суд као устаљена особина/вредност, нпр. *Јан је отац, али не брине о својој деци* (пресупонирани суд [Очеви брину о својој деци]).

3.5.1. Одговори на пето питање показују да се могу пресупонирати следећи судови за концепт ДОМА:²⁴

[ДОМ ЈЕ СТАЛНО МЕСТО БОРАВКА / ДОМ ЈЕ МЕСТО У КОЈЕМ СЕ ЖИВИ]: Ја имам дом али, сам тренутно ван њега; Ја имам дом али, не живим у њему, недостаје ми; Ја имам дом али, тренутно нисам у њему; Ја имам дом али, не живим тамо; Ја имам дом али, тренутно не боравим тамо; Ја имам дом али, тренутно нисам

²⁴ На пето питање нису одговорили сви испитаници и нису сви одговори релевантни у погледу добијања пресупонираниог суда. Зато су узети они најзаступљенији, репрезентативни одговори-судови који осликавају устаљене, стереотипне представе о ДОМУ (обухватају три и више одговора).

тамо; Ја имам дом али, не проводим много времена у њему; Ја имам дом али, нисам често тамо јер студирам у другом граду;

[ДОМ ЈЕ ТАМО ГДЕ ЈЕ ПОРОДИЦА / Дом је породица]: Ја имам дом али, тренутно сам одвојена од своје породице; Ја имам дом али, могао бих мало да се одвојим; Ја имам дом али, далеко је, у другом граду; Ја имам дом али, сам одвојена од родитеља; Ја имам дом али, немам породицу;

[ДОМ ЈЕ КУЋА]: Ја имам дом али, немам фасаду; Ја имам дом али не и кућу (3); Ја имам дом али далеко од куће; Ја имам дом али немам кућу;

[ДОМ НИЈЕ КУЋА]: Ја имам дом али имам и кућу (6);

[У ДОМУ ЈЕ ТОПЛИНА]: Ја имам дом али недовољно топао; Ја имам дом али немам топлину дома; Ја имам дом али некад фали породична топлина.

4.0. ЗАКЉУЧАК.

Подаци из анкете показују да је у свакодневној слици ДОМА српских говорника (студената) психосоцијални (ПС) аспект, који обухвата породични (Пор), осетно претежнији у односу на све друге појединачне аспекте: психолошки (П), животни (Ж), функционални (Ф) и физички (Физ). Приметна је, такође, превага психосоцијалне, друштвене димензије над физичком, материјалном. Све то даје основа да се истакне значај породице у уобичајеној концептуализацији ДОМА у српском језику, и важност психосоцијалног и психолошког аспекта, док се физички и функционални у свом основном виду (’место/кућа/стан’ и ’живети/становати’) у значењу ове лексеме подразумевају (пресупозиција) (зато су у одговорима место и функција готово увек директно или индиректно присутни, исп. срећна породица која ту живи; представљају људи који живе у њему; породица која живи у њему; место где је породица; битно је да је то простор у коме борави једна породица која тај дом испуњава својим присуством и особинама, изглед је небитан, итд.).²⁵

4.1. На овакво јасно психосоцијално профилисање српског ДОМА, могло је, свакако, утицати постојање у језику друге лексеме за означавање овог појма, блискозначнице *кућа*, која је у том погледу необележена (исп. одговоре: није ствар у изгледу дома, није ту разлика између дома и куће, већ у емоционалном доживљају. Дом је материјално исто што и кућа; кућа је објекат, зграда. Не мора да значи да је свака кућа и дом).

4.2. Физички аспект ДОМА повезан је са психолошким кроз емоционално сагледавање животног простора према критеријуму блискости. ДОМ у свакодневном језику није МЕСТО/КУЋА, већ МЕСТО/КУЋА у којем/којој

²⁵ Само се у једном малом броју одговора потпуно искључује физичка димензија ДОМА, исп. не постоји опис, дом је нешто што се осећа унутар породице или друштва; не постоји типичан изглед дома јер њега не чини изглед већ људи; хоћеш рећи куће? пошто ми то није исто... кућа ми је конкретан појам а дом апстрактан. Некоме могу да се поклопе значења али мени не.

ЖИВИ/СТАНУЈЕ ПОРОДИЦА. Емоционално-социјални аспект ближе је одређен особинама: топла, пријатна атмосфера, љубав и др. позитивна осећања / поштовање, разумевање и др., слога, људи се у њему осећају добро, мир, хармонија, сигурност, добри породични односи, што појму ДОМА придаје статус стабилне емоционалне и културне вредности.

4.3. Значај вредности високо је изражен у савременој уобичајеној слици правога ДОМА. Дословно све наведене особине су позитивне и профилишу изразито позитивну вредност овог појма, смештајући га у групу највиших вредности.

4.4. У раду је представљено речничко значење лексема *дом* и *кућа* с циљем да се упореди слика која је забележена у речнику са сликом коју нуди анкета, тј. актуелно језичко стање, како би се речничка дефиниција допунила карактеристикама појма које нису забележене а односе се на културне и аксиолошке конотације.

Анкета је показала да ове две лексеме у језичком систему савремених говорника нису истозначнице. Разлике се јављају превасходно на когнитивном и комуникативно-прагматичком плану, што се најопштије испољава у виду маркиране употребе лексеме *дом* и неутралне употребе лексеме *кућа*. *Дом* у савременом српском језику примарно има апстрактно, психосоцијално, емоционално-људско значење: породица, породична заједница, породица на окупу. Ово значење је изразито позитивно емоционално вредновано са особинама: топлина, љубав и др. позитивна осећања, људи се у њему осећају добро, заједништво, слога.

Све то треба имати у виду приликом будућих дефинисања у речницима и, у складу са модерним лексиколошким и лексикографским схватањима, која првенствено полазе од потреба корисника речника, са тежњом ка свеобухватном представљању формалних и садржинских односа, на одговарајући начин представити у лексикографској обради.

Литература

- Апресјан, Јо. 1995. *Лексическа семантика. Синонимическе средства језика*. 2. изд. Москва: Језици руској културе.
- Бартмињски, Ј. 2011. *Језик – Слика – Свет*. Београд: Slovo Slavia.
- Ристић, С. 2013а. Стилски аспекти концептуализације појма ДОМ у књижевном дискурсу. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 42/1, 381–394.
- Ристић, С. 2013б. Концепт дома у религијском дискурсу. *Теолингвистичка истраживања српског и других словенских језика*, 293–313.
- Пипер, П., Драгићевић, Р., Стефановић, М. 2005. *Асоцијативни речник српског језика*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет.

- Пипер, П., Драгићевић, Р., Стефановић, М. 2011. *Обратни асоцијативни речник српскога језика*. Београд: Београдска књига, Службени гласник.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (IV, XI). Београд: Институт за српски језик САНУ, 1966, 1981.
- Bartmiński, J. 2014. Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata. U: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata słowian i ich sąsiadów 3 Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (ur.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 279–308.
- Pintarić N. 2006. Emotivan odnos prema prostoru u kojemu živimo: jezična slika DOMA u hrvatskom, poljskom i ruskom jeziku. *Rasprave* 31/1, 227–248.
- Ristić, S., Lazić-Konjik I. 2014. Dom w języku serbskim. U: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata słowian i ich sąsiadów 3 Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (ur.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 103–137.
- Silva, Z. B. 2014. Jaki obraz DOMU mają młodzi Portugalczycy? Badanie ankietowe. U: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata słowian i ich sąsiadów 3 Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (ur.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 309–322.
- Skok, P. 1971–1972. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (I–II). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Ivana Lazić-Konjik, Jovanka Milošević

MEANING OF THE WORD *HOME* IN THE SERBIAN LANGUAGE (IN THE LIGHT OF QUESTIONNAIRE DATA)

Summary

This paper presents the meaning of the word *home* in relation to the word *house* based on questionnaire data, which was conducted among speakers of contemporary Serbian language. The survey covered a total of 112 students from 3 faculties of the University of Novi Sad during the 2011/2012 school year. The results have shown that in the conceptualization of HOME or within the meaning of this word in contemporary Serbian, the following characteristics settled: family, togetherness, warmth, love and other positive feelings, people feeling good at home, harmony. The paper emphasizes the importance of family in the current conceptualization of HOME in the Serbian language, the importance of psychosocial and psychological aspects, and its highly positive emotional evaluation.

ivana.konjik@gmail.com
Jovanka.Milosevic@isj.sanu.ac.rs

О ЗНАЧЕЊИМА ЛЕКСЕМА *ВАТРА* И *ОГАЊ* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹

Сажетак: У раду ће бити анализирани полисемантичке структуре именица *ватра* и *огањ* и њихових полисемичних деривата (*ватрен*, *огњен*, *огњевит*, *огњиште*). На основу анализе покушаћемо да утврдимо семантички потенцијал анализираних лексема. Испитаћемо које су семе у семантичкој структури ових лексема најпродуктивније, а које су слабије активне, али и утврдити начин на који говорници концептуализују ватру.

Кључне речи: лексема, значење, *ватра*, *огањ*, полисемија, архисема, сема

1. Уводне напомене

1.0. За лексику која припада општем лексичком фонду важи да је давно укореењена у лексички систем једног језика, да је углавном домаћег порекла, да је најчешће творбено немотивисана и да је веома фреквентна. Општеупотребну лексику одликује богатство значења и велики деривациони потенцијал, пошто је блиска човековом искуству и користи се у свакодневном говору: то је лексика која се односи на делове тела човека, на породицу и друштвени живот, предмете из свакодневне употребе, биљке и животиње из човековог окружења итд. (исп. Дешић 1990: 6). Лексеме *ватра* и *огањ* такође припадају језгру лексичког фонда српског језика. Њима се именује један од основних елемената неопходних за живот, који је од великог значаја и чији је симболички потенцијал великог обима још од античког времена.²

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² За Платона је ватра била идеал и мудрост живота, док је за Хесиода ватра представљала човеково приближавање знању и, истовремено, његово удаљавање од природе. У речнику *Словенска митологија* (даље: СМР) наводи се да је *ватра* у народним представама један од основних елемената универзума (упоредо са водом, земљом и ваздухом). Символика ватре имала је двојак карактер – „жарки и осветнички пламен који прети смрћу и уништењем и елемент очишћавајућег пламена који је оличење стваралачког, активног начела“ (СМР, под ватра). Ватра је сматрана посредником између човека и божанства.

Према речима А. Ломе, о значају ватре говори и чињеница да су три основне одлике које су одвојиле људе од животиња могућност међусобног општења путем артикулисаног говора, поседовање оруђа и владање ватром. „Када се прачовек осмелио да посетне за елементом чија је појава у природи углавном стихијна и разорна и пред којим све животиње осећају само страх и ставио га себи у службу, то је био преломни тренутак не само у његовом материјално-технолошком превазилажењу властите животињске прошлости, него и у духовном прерастању“ (Лома 2008: 263).

1.1. Предмет нашег рада биће упоредна анализа полисемантичких структура лексема *ватра* и *огањ*, затим анализа њихових семантички најразуђенијих деривата: именице *огњиште* и придева *ватрен*, *огњен* и *огњевит*, као и утврђивање односа између значења ових синонимичних лексема.³ Према нашим сазнањима, у досадашњим истраживањима пажња је посвећивана етимолошким истраживањима ових лексема,⁴ као и фолклорним и културолошким својствима ватре, али не и лексичко-семантичким проучавањима ових именица.⁵ На основу анализе покушаћемо да утврдимо семантички потенцијал лексема *ватра* и *огањ* и њихових полисемичних деривата у српском језику. Испитаћемо које су семе у семантичкој структури ових лексема најпродуктивније, а које су слабо активне или неактивне. У обзир неће бити узет део речничког чланка који обрађује изразе у чији састав улазе наведене лексеме. У раду ћемо се користити методом компоненцијалне анализе. Као основни корпус користили смо *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (даље: РСАНУ), где су најпотпуније описани систем значења и деривациона разубуђеност ових лексема, а као контролни корпус коришћени су шестотомни *Речник српскохрватског књижевног језика* (даље: РМС) и једнотомни *Речник српског језика* (даље: РСЈ).

1.2. Лексеме које су предмет ове анализе одликује разграната полисемантичка структура и велики број деривата. Разлог за њихово семантичко богатство је тај што спадају у групу простих, неизведених речи које су подложније семантичком и деривационом раслојавању, као и чињеница да се оне у нашем језику употребљавају од давнина.⁶

1.3. Према речничким потврдама за поменуте именице, оне су подједнако распрострањене на српском говорном подручју, с тим да лексема *огањ* има више територијално маркираних значења.⁷ У лексикографској обради именица

³ Уколико се не пореде сва значења двеју полисемичних лексема него само поједина, могу се издвојити три типа синонимских односа (исп. Гортан Премк 1997: 141; Драгићевић 2007: 253): када у синонимски однос ступају примарна значења двеју лексема (*ватра* 1a : *огањ* 1a), за чије остваривање није потребан контекст. Овакви се синоними називају типични, прави синоними. Други случај је када у однос синонимије ступају примарно значење једне лексеме и секундарно значење друге лексеме, што представља неправу, контекстуалну синонимију. За реализацију оваквог типа синонимије неопходан је контекст (*књига* и *писмо*). Пример контекстуалне синонимије је и трећи тип синонимије, а чиниле би га лексеме код којих у синонимски однос ступају њихова секундарна значења (*изврнути* и *одсећи* 'оштро изговорити нешто').

⁴ Д. Петровић (Petrović 1980: 71) у свом раду у коме говори о потреби израде *Опитекарпатског словенског атласа* помиње и порекло именица којима се бавимо, наводећи да је лексема *ватра*, која је карпатског порекла, потиснута са простора југа и југоистока српскохрватског говорног подручја пред најездом Османлија, а уместо ње се раширила именица *огањ*.

⁵ Тако је, нпр., један број часописа *Кодови словенских култура* (2008) посвећен културолошком истраживању феномена ватре.

⁶ Како наводи П. Скок, именица *ватра* је „prvobitno riječ raširena na istoku, na zapadu samo ogañj ... Balkanska pastirska riječ, koju su i u hrv.-srp. mogli raširiti srednjovjekovni Vlasi“ (Skok3, s. v. *vatra*), док је лексема *огањ* старијег постања и, према наводима Скока, потиче из 13. века, „данас [је] ograničena na zapad“ (Skok2, s. v. *ogañj*) и у прасродству је са именицом *ватра*. Исп. и фусноту 3.

⁷ М. Стевановић као пример најдоследније синонимије наводи лексеме *огањ* и *ватра*. Али, напомиње да је за њега *огањ* оно што гори у кући, јер је такву представу понео из родног краја, док је *ватра* оно што гори на отвореном огњишту, односно на отвореном простору (Стевановић 1963: 82–83). Прегледом Корпуса савременог српског језика, може се закључити о односу

ватра и *огањ* наглашава се њихова значењска равноправност тиме што се дефинишу једна помоћу друге⁸ – у дефиницији именице *ватра* даје се синоним *огањ*, а код лексеме *огањ* синоним је лексема *ватра*.

Најчешће се о синонимији говори као о показатељу језичког богатства, којом се исказују семантички преливи и доприноси креативности и прецизности у изражавању (в. Драгићевић 2007: 248).⁹ Ови теоријски ставови говоре нам да у језику нема сувишне и непотребне лексике и да свака лексема има своју улогу у језичком систему. Синоними су лексеме које имају исту архисему и бар једну исту сему или више истих сема (Гортан Премк 1997: 141). Даље, синоними су често различитог гласовног састава и различите етимологије, али припадају истој врсти речи. Д. Гортан Премк (1997: 140–145) наводи да је за одређивање синонима потребно утврдити позицију коју свака од посматраних лексема заузима у лексичком систему, која је детерминисана творбеним типом лексеме, типом значења и местом његове реализације. То значи да је потребно анализирати која је лексема фреквентнија, уобичајенија у језику, која има већу способност деривације итд. У језику је мањи број лексема за које се може рећи да су апсолутни синоними (да се подударују и семантички и стилски), а највећи број је оних за које се каже да су делимични, непотпуни синоними. Када се говори о синонимији полисемичних лексема ту се разликују тотална синонимија (када су у синонимском односу сва значења неке лексеме) и парцијална синонимија (када је синонимија својствена деловима полисемантичке структуре двеју лексема, односно кад им се не подударују сва значења). Пример парцијалне синонимије су и лексеме *ватра* и *огањ*, пошто су у синонимичном односу делови њихових полисемантичких структура.

На основу прегледа корпуса утврдили смо да лексема *ватра* има укупно 42 семантичке реализације, а *огањ* нешто мање, 37. Изузетно богату полисемантичку структуру имају и њихови деривати: именица *огњиште* има 18 значења, придеви *ватрен* и *огњен* по 21, а *огњевит* 17 значења.¹⁰ Остали бројни деривати лексема *ватра* и *огањ* су мање семантички разуђени.

2. О значењима именице *ватра*

2.1. У РСАНУ дефиниција именице *ватра* гласи: „запаљена материја која горећи развија топлоту, огањ“. У поређењу са другим речницима, ова дефи-

савременог говорника српског језика према ове две лексеме: именица *ватра* је фреквентнија од именице *огањ* чак десет пута.

⁸ Ако се у лексикографској обради једној лексеми која је стандарднија или уобичајенија даје предност у односу на синоним, то се сигнализира упућивачком дефиницијом, нпр. *виљењаст* в. виловит; *већи* в. велики итд.

⁹ Р. Драгићевић (2007: 249–250) наводи четири продуктивна начина настанка синонима: стварањем експресивне лексике (*спавати* и *моњати*), стварањем секундарних значења лексема (*говорити* и *зукати*), творбеним процесима (*заћутати* и *ућутати*), позајмљивањем (*извоз* и *експорт*).

¹⁰ Д. Гортан Премк (1997: 129) наводи да је у семантичком садржају двореферентних деривата број сема веома мали, код неких да готово изостају или су десемантизоване, па је последица тога слабо развијена полисемантичка структура и мали број деривата који у творбеној основи имају дериват (деривати се даље слабо развијају).

ниција је, чини се, непотпуна. У Речнику МС именица *ватра* дефинисана је као „природна појава која настаје кад што гори, појава високе температуре и светлости при наглој оксидацији, огањ“, док је у једнотомном Речнику српског језика (РСЈ) дата најкомплетнија дефиниција: „топлотно-светлосна појава која прати процес нагле оксидације, сагоревање уз појаву пламена, светлости и високе температуре, огањ“. Лексема *ватра* састоји се из следећих компонената: ’топлотно-светлосна појава’ (архисема), ’која се одвија нагло’, ’која је резултат сагоревања, разлагања материје’, ’праћена пламеном’, ’праћена светлошћу’, ’праћена високом температуром’ (семе). У следећој табели даћемо преглед полисемантичке структуре именице *ватра*.¹¹

основно значење	секундарна значења	механизми полисемије
1. а. запаљена материја која горећи развија топлоту и светлост, огањ.	б. <i>жеравица, жар.</i>	С
	в. <i>пламен:</i> сламна ~; испухати ватру. ¹	С
	г. <i>фиг. сигнал устанка или чега сличног.</i>	МТН (МТФ)
	д. <i>ист. група војника поред једне ватре.</i>	МТН
	ђ. <i>пожар.</i>	С
	е. <i>искра, вариџа:</i> ~ из копита.	С
	ж. <i>огњиште, ватра на огњишту:</i> <i>фиг. кућа, породица.</i>	МТФ (МТН)
	з. <i>оно што се једанпут наложи:</i> додати још једну ватру.	МТН
	и. <i>средство за паљење ватре (жар, упаљач, кресиво, жижица).</i>	С
	2. <i>боја ватре, румен, руменило (на лицу).</i>	МТФ
	3. <i>а. врелина, жегга, припека. б. топлота уопште.</i>	МТФ
	4. <i>повишена телесна температура, буњило:</i> бити сав у ватри.	МТФ
	5. <i>а. пуцање из ватреног оружја, паљба, плотун; напад ватреним оружјем. фиг. писмени или усмени напад, грдња, оштра критика. ~ из пушака, привући ватру на себе; клеветничка ~</i>	МТН
	б. <i>оружана борба, битка, окријај.</i>	МТФ
	б. а. <i>ватрено оружје:</i> пет стотин’ ватара.	МТН
	б. <i>метак, меџи:</i> сасути ватру у груди.	МТН
	7. <i>а. тешка болест, епидемија. б. Куга.</i>	МТФ
	8. <i>жестокост пиће.</i>	МТФ
	9. <i>а. страст, страственост, љубав, љубавна жудња; жар. ~ мрзости. б. занос, одушевљење. в. топлина осећања.</i>	МТФ
	10. <i>а. љутња, гнев, јарост:</i> пасти у ватру. б. <i>жучност. ~ мрзости, ~ борбе. в. силина; жестина; ватреност. ~ истине. ~ патње. г. жив темперамент.</i>	МТФ
11. <i>раздор, неслога; узбуна.</i> посејати ватру међу народ.	МТФ	
12. <i>храброст, смелост, одважност; надахнуће, духовна снага, инспирација. ~ јуначка ватра.</i>	МТФ	
13. <i>опасност, тешкоћа:</i> проћи кроз ватру, избавити се из ватре.	МТФ	
14. <i>сјај:</i> ~ очију, ~ дијаманта.	МТФ	
16. (у прид. служби) а. <i>веома вредан, окретан; жустар, хитар (у послу). ~ човек б. брз као муња, ватрен (за коња). в. храбар, одважан, куражан (човек, јунак). г. чочоперан:</i> ~ кока. д. <i>веома привлачан, заносан:</i> ~ девојка. ђ. <i>јак, жесток (о алкохолном пићу).</i>	МТФ	

¹¹ Ради боље прегледности и што мањег оптерећивања текста примерима, полисемантичке структуре именица *ватра* и *огањ* биће представљене табеларно, а значења ће се обележавати навођењем броја, односно слова из речничког зланика. Метафоричка значења означена су скраћено МТФ, метонимијска са МТН, а значења настала синегдохом обележена су скраћено С. Уколико је код неких значења уочено садејство два механизма полисемије, они су наведени један поред другог. Начин представљања полисемантичке структуре анализираних лексема преузели смо од А. Спасојевић (2014: 51–67), којим се она користила приликом анализе значења полисемичних соматизама.

¹² Лексема *пламен* која означава један од продуката процеса горења ватре такође има низ значајних симболичких функција, али она није предмет разматрања у овом раду.

2.2. Прегледом полисемантичке структуре именице *ватра* запажамо да су секундарне семантичке реализације настајале метафором, метонимијом и синегдохом. Навешћемо продуктивне и индуктивне семе из основног значења именице *ватра* и примере секундарних значења насталих њиховом метафоричком трансформацијом. То су семе: сјајан (**1е**, **14**), врео, врућ (**3а**, **3б**, **4**). Сема врео, врућ може се даље разложити на функционалне семе топлина, заједништво активне у фигуративном значењу **1ж** „кућа, породица“, где се значење успоставља на основу колективног схватања о осећању емотивног испуњења и љубави према члановима породице.

Иако се у основном семантичком садржају не наглашава боја ватре, сема који је боје ватре, пламена (при чему се мисли на боју ватре (нуспојава пламена)) активирана је у значењу **2**, „боја ватре, румѐн, руменило“ (Помене ли ко њено име ... ватра му удари у образе, Срет. М., РСАНУ).¹³ Код значења **8** „жестоко пиће“, активна је и сема која је велике јачине, великог интензитета. Значење **5а** „пцање из ватреног оружја“ настало је уз учешће сема коју прати сагоревање, разлагање материје и коју прати светлост.

Сема коју прати сагоревање, разлагање материје значајна је код фигуративних значења где се модификацијом полазне семе формирају семантичке реализације са семом који изазива трансформацију неког унутрашњег стања (значења **9**, **10**, **11**, **12**, **13**). Код фигуративних семантичких реализација насталих метафором садејствује и сема интензивно у значењу „јако силно (у интензитету нечега)“ (значење **10**). Када именица *ватра* има атрибутску функцију у реченици (значење **16**), она именује особе различитих духовних особина и животиње различитих позитивних карактеристика (вредну и спретну особу, храбру особу, физички привлачну особу; брузу животињу, живахну, кочоперну животињу).

Семантичке реализације настале метонимијски могу се објаснити формулама – ВАТРА – ОНО ШТО СЕ ЊОМ ИСПОЉАВА (**3а**, **4**), ВАТРА – СРЕДСТВО ЗА ПАЉЕЊЕ ВАТРЕ (**1и**, **6а**)¹⁴, ВАТРА – МЕСТО ГДЕ ГОРИ ВАТРА (**1ж**). Значења настала синегдохом илуструју модел целина – део: ВАТРА – ОНО ШТО ЈЕ КОМПОНЕНТА ВАТРЕ (**1б**, **1в**, **1е**, **1з**), односно део – целина: ВАТРА – ПОЖАР (**1ђ**).

3. О значењима именице *огањ*

3.1. За лексему *огањ* се у дескриптивним реченицама српског језика наводи да је у основном значењу синоним лексеме *ватра*: РСАНУ: **1а** „запаљена материја (дрва, угаљ и сл.) која горећи развија топлоту и светлост, ватра“; РМС

¹³ Овакву врсту семантичког слагања Д. Гортан Премк назива лексичко слагање са заданим семантичким детерминатором (Гортан Премк 1997: 53), које се не може реализовати у свакој ситуацији, већ је условљено контекстом.

¹⁴ Ова се метонимијска формула може применити и на друге лексеме када оне значе средство за паљење ватре (*Имаш ли ватре/ шибицу/ кресиво/ жара/ упаљач да запалим цигарету*). Именица *ватра* се у овом значењу употребљава искључиво у генитиву.

1 „ватра“; РСЈ „ватра, пламен; пожар“. Дајемо сада табелу полисемантичке структуре именице *огањ*.

основно значење	секундарна значења	механизми полисемије
1. а. запалена материја (дрва, угаљ и сл.) која горећи развија топлоту и светлост, ватра.	б. <i>ужарени остаци чврстог горива (дрвета, угља и сл.), жар, жеравица; лава.</i>	С
	в. <i>усијани, светлећи гасови који се јављају при горењу чега, пламен.</i>	С
	г. <i>светлост, осветљење од нечега што гори или од каквог другог извора светлости.</i>	МТН
	д. <i>ватра ширих размера на отвореном простору, пожар.</i>	С
	ђ. <i>покр. скупљена гомила дрва (и сл. материјала) запалена на отвореном пољу, ломача.</i>	С
	е. <i>покр. средство за паљење ватре (кресиво, жар, шибица и сл.).</i>	МТН
	ж. <i>покр. место у кући где се ложи ватра, огњиште.</i>	МТН
	з. <i>покр. количина дрва предвиђена за једно ложење: ~ дрва.</i>	МТН
	и. <i>покр. породична заједница, домаћинство, породица.</i>	МТФ
	2. а. <i>врелина, жега, припека (од сунца.</i>	МТН
	б. <i>муња, светлица.</i>	МТН (МТФ)
	3. а. <i>пуцање из ватреног оружја, паљба; усредсређена, концентрисана паљба, плотун.</i>	МТН
	б. <i>пушчано тана, метак, меци; набој, патрона.</i>	МТН
	в. <i>покр. део старинске пушке којим се врши опаљивање, обарач, ороз.</i>	МТН
	4. а. <i>љубавна жудња, страст, страственост, занос. б.</i> <i>занос, надахнуће, одушевљење.</i>	МТФ
	5. а. <i>љутња, гнев, бес, јарост. б.</i> <i>врелина, жар, руменило на лицу (као одраз снажног узбуђења). в.</i> <i>жестина, ватреност. г.</i> <i>сјај, блесак (очију). д.</i> <i>онај који је жесток, силовит, ватреног темперамента. ђ.</i> <i>животност, живост.</i>	МТФ
	б. <i>сукоб, непријатељство, завада; борба, рат.</i> ¹⁵	МТН
	7. <i>мед. нар. а.</i> <i>повишена телесна температура, ватра; б.</i> <i>в. маларија; в.</i> <i>акутна заразна болест typhus abdominalis, трбушни тифус, коју прати врло висока температура г.</i> <i>в. живи огањ (б б).</i>	МТФ
8. <i>вет. нар. а.</i> <i>заразна сточна болест праћена високом температуром б.</i> <i>врста обољења код свиња, црвени ветар.</i>	МТФ	
9. <i>вој. вишецевни ракетни бацач југословенске производње велике разорне моћи.</i>	МТН	
10. (у придевској служби, обично као први део полусложеница) а. (у нар. песми) <i>за појачавање основног значења именице „ватра“: који пламти, букти: наложити ватру огањ. б.</i> <i>темпераментан, ватрен (човек). в.</i> <i>нар. који је подешен за пуцање, за пуцању: огањ бомба. г.</i> <i>песн. светао, сјајан, блистав (о ножу, мачу и сл.). д.</i> <i>песн. пун одушевљења, заноса, страстан: огањ осећање. ђ.</i> <i>песн. који делује врло оштро, строг, жесток (о речима).</i>	МТФ	

3.2. Већ смо рекли да именице *ватра* и *огањ* нису прави, типични синоними, већ су то у неким значењима. У складу с тим, могу се уочити неки идентични модели настајања секундарних значења код ове две лексеме. За значења добијена метафором и код лексеме *огањ* важна је сема настала из представе о томе да огањ мења, модификује оно што је њом захваћено. Тако су се развила

¹⁵ Код ове семантичке реализације можемо успоставити ланац значења од којих је потекла: ватра → резултат „активности“ ватре (пламен и топлота) → средство (оружје које производи пламен и топлоту) → сукоб који се одвија уз употребу оружја.

фигуративна значења **4, 5, 7, 8 и 10**. И код именице *огањ* семе топлина и заједништво учествовале су у метафоричном значењу **1и** „породична заједница, породица“.

И код значења добијених метонимијом такође можемо за обе лексеме успоставити неколико идентичних формула: ВАТРА – РЕЗУЛТАТ АКТИВНОСТИ ВАТРЕ (**1г, 2а, 6**), ВАТРА – СРЕДСТВО ЗА ПАЉЕЊЕ ВАТРЕ (**1е**), ВАТРА – МЕСТО ГДЕ ЈЕ НАЛОЖЕНА ВАТРА (**1ж**). Код именице *огањ* запажамо и метонимијску формулу РАДЊА (пуцање из ватреног оружја) – РЕЗУЛТАТ РАДЊЕ (плотун) (**3а**).

Значења настала синегдохом илуструју модел целина – део, односно ВАТРА – САСТАВНИ ДЕЛОВИ ВАТРЕ (**1б, 1в, 1ђ**), као и модел део – целина ВАТРА – ПОЖАР (**1д**).

4. Коментар полисемантичких структура лексема *ватра* и *огањ*

4.1. Након представљања полисемантичких структура именица *ватра* и *огањ* можемо приметити да им је, према дефиницијама у РСАНУ, синонимно 50% значења. Ове лексеме су потпуни синоними када означавају следеће денотате: 1. „жеравица, жар“, 2. „пламен“ (на ватри опалити кошницу : вије се огањ), 3. „пожар“ (ватра се шири : огањ прождро Топоље), 4. „место у кући где се ложи ватра, огњиште“, 5. „средство за паљење ватре“, 6. „породична заједница, породица“ (више ватара после деобе [браће] : од огња иште по дебела овна), 7. „количина дрва предвиђена за једно ложење“, 8. „врелина, жега“, 9. „пуцање из ватреног оружја“, 10. „метак, меци“, 11. „страст, страственост, љубавна жудња“, 12. „занос, одушевљење“, 13. „гнев, јарост“, 14. „руменило на лицу“, 15. „повишена телесна температура“, 16. „жестина, ватреност“, 17. „онај који је жестоког темперамента“, 18. „борба, битка“, 19. „сјај, блесак (очију или чега другог)“. Код неких семантичких реализација може се приметити сличност која некад зависи и од лексикографског поступка (нпр. значење лексеме *ватра* дато под **1ж** разложено је код лексеме *огањ* на два значења (**1ж** и **1и**)), па се може рећи да је семантичка сличност међу овим двема лексемама и већа. Заступљена су значења настала метафором, метонимијом и синегдохом. Код метафоричких семантичких реализација најпродуктивнија је сема измене настала из представе о томе да ватра (огањ) мења, модификује оно што је њом захваћено (човеков карактер, осећања и сл.).

4.2. Семантичким варирањем именица *ватра* и *огањ* настали су разноврсни појмови који се односе на човека, животиње и, ређе, на биљке. Осим значења која се односе на ватру као физичку појаву (пламен, жар, светлост итд.), можемо издвојити следеће тематске групе на основу секундарних семантичких реализација ових двеју лексема: оружје, временске прилике, обољења, духовне особине човека, осећања, физичке особине животиња.

4.3. На основу прегледа лексикографског поступка у РСАНУ уочавамо да су неким квалификаторима нормативне или стилске вредности маркирана два значења именице *ватра*, према девет маркираних семантичких реализација именице *огањ*. Таква ситуација може зависити и од природе грађе која је лексикографу била доступна приликом описивања лексеме, али може бити условљена и временом када је реч лексикографски обрађивана (лексема *ватра* ушла је у други том који је објављен 1962, док се лексема *огањ* налази у 16. тому РСАНУ, који је изашао 2001. године), имајући у виду чињеницу да се језик непрекидно богати, да се појављују нови појмови које је потребно именовати. Пример за то је значење лексеме *огањ* дато под тачком **9**, из области војне терминологије, „вишецевни ракетни бацач југословенске производње велике разорне моћи“, којим се именује врста оружја која се у некадашњој југословенској војсци почела користити осамдесетих година прошлог века. Затим, код именице *ватра* значење „група војника поред једне ватре“ оквалификовано је као историзам и оно именује појаву несталу из друштвеног живота, која се везивала за једну историјску епоху (пример: у логорском животу војска се дијелила на ватре, те су се за једном ватром гријали ... обично војници, који су били од једне породице, БВ 1910, 26).¹⁶

5. Деривати лексема *ватра* и *огањ*

5.1.0. Анализом деривационог система неке лексеме може се утврдити хијерархијска организација појединих значења у оквиру њене полисемантичке структуре и установити која је семантичка реализација из полисемантичке структуре мотивне лексеме била значајна за настанак деривата. Значења деривата лексема *ватра* и *огањ* у извесној мери су се развијала према семантичким реализацијама лексема од којих су изведени, и то највише према онама добијеним метафором – на пример, од значења именице *ватра* **9б** „занос, одушевљење“ (патриотска ватра) настало је значење придева *ватрен* **7**. „одушевљен, пун заноса“ (ватрени говорник). Или, према значењу лексеме *огањ* **5а** „љутња, бес“ (душманског огња одсев) потврђена су значења придева *огњевит* **4б** и *огњен* **5б** „љутит, срдит“ (огњевита девојка, огњени чауши).

5.1.1. Мотивна реч преко творбене основе уноси своје значење у мотивисану реч. Ту се, према Д. Гортан Премк (1997: 131–132) могу разликовати три случаја: мотивна реч може пренети свој целокупан семантички садржај у дериват (нпр. именица *вршилац* је преузела цео семантички садржај мотивног глагола *вршити*), може пренети само архисему, без сема (нпр. именица *зубар*), или може преузети само неке семе (нпр. код у дериват *муњевитод* великог броја сема мотивне именице *муња* ушле су само семе које се односе на брзину и наглост атмосферског пражњења).

¹⁶ Историзми у језику немају синониме, а дефиниција ове врсте лексике садржи и временску одредницу која лоцира реч у одређеном времену, или је граматички облик употребљен у перфекту (исп. Радовић Тешић 2009: 33–38).

5.2. Од укупно 79 деривата именице *ватра*, њих 18 има више од једног значења, а без нормативне и стилске обележености је око половина деривата (40). Именица *огањ* има 87 деривата, од којих је полисемично 19, а без нормативне и стилске маркираности је око трећина (27). Дакле, именице *ватра* и *огањ* карактерише приближно исти број деривата, с тим да више деривата лексеме *огањ* не припада стандардном језику, већ су у грађи употребљени како би се стилизовао текст или су пак кованице.¹⁷ Већ смо напоменули да изузетно развијену полисемантичку структуру има неколико деривата анализираних мотивних именица: то су именица *огњиште* (18 значења), придеви *ватрен* и *огњен* (по 21 значење) и *огњевит* (17 значења).

5.3.1. О именици *огњиште*. Лексемом *огњиште* означава се „овичени, отворени простор у приземљу сеоске куће где се ложи ватра“. Огњиштем се називају и различите врсте пећи или делови пећи (камин, део топионице, казана), али и простор захваћен ватром, пожаром. Неколико значења добијено је синегдохом по моделу део – целина и може се успоставити читав ланац значења добијен овим механизмом: ОГЊИШТЕ → ДЕО КУЋЕ У КОМ ЈЕ ОГЊИШТЕ → КУЋА → РОДНИ КРАЈ („одељење у кући у којем је огњиште, где се кува, једе и борави“, „место под надстрешницом где се ложи ватра“, а одатле „породични дом, кућа; имање“, „родни крај, завичај; домовина“). Од значења „породични дом, кућа“, механизмом метонимије добијено је значење „породична заједница, чланови породице“ по формули КУЋА – ЉУДИ КОЈИ ЖИВЕ У КУЋИ.

5.3.2. Метафорички је настало неколико секундарних семантичких реализација, уз учешће семе положаја која се односи на место које у кући заузима огњиште. Иако у лексикографској дефиницији то није експлицитно наведено, зна се да је огњиште у традиционалним породичним заједницама било смештено у централном делу куће (око кога су се окупљали чланови домаћинства), па је сема који се налази у средини важна за настајање неколико секундарних значења – „епицентар земљотреса“, „центар вулкана“, „жариште болести“ (туберкулозно огњиште), „центар неког покрета, идеје“ (огњиште устанка).¹⁸

На основу наведеног може се закључити да на развитак значења лексеме *огњиште* велики утицај има значај који за човека представља огњиште као централно место око кога се води породични живот, око кога се најинтензивније живи (исп. Марковић 1991: 73).

5.4.1. О придевима *ватрен*, *огњевит* и *огњен*. Придеви *ватрен*, *огњевит* и *огњен* су семантички најразуђенији придевски деривати именица *ватра* и *огањ*. Код ових придева у примарном значењу и осталим значењима датим под тачком 1 цео семантички садржај мотивне именице прешао је у деривате, а форманти су ту само за додатно уобличавање (*ватрен*: који служи као гори-

¹⁷ То потврђују и квалификатори уз деривате лексеме *огањ*: песн.(ички), ков.(аница), песн.(ички) заст.(арело), сткњ. (старокњижевно), индив.(идуално) и сл.

¹⁸ Могу се запазити још два значења која су заједничка основној лексеми *огањ* и деривату *огњиште*: пожар (кућа бејаше у огњу: огњиште се повећава), породица (у селу има 57 огњева : стекао сам своје огњиште).

во, који букти; који је од ватре, пламени итд.; *огњен*: који је од огња; који је захваћен ватром; који сипа огањ итд.) – ватрена река, ватрени језици, ватрени бог, огњена киша, огњени змај, огњевити језици итд. Код секундарних значења (датим у лексикографском чланку од тачке 2 и даље) само су неке од сема из основног семантичког садржаја учествовале у формирању деривата.

5.4.2. Секундарна значења деривата најчешће су настајала метафором уз учешће неких сема из основног семантичког садржаја мотивних именица. Највише је значења настало уз учешће семе интензитета који се одвија нагло, а коју можемо препознати у следећим семантичким реализацијама – *жустар*, *плах* (ватрена нарав, огњени карактер); *жесток*, *силан* (о осећањима, жељама) (ватрено одушевљење, огњена жудња, огњевита милина); *силовит*, *бесан* (ватрен коњ, огњевити хрт); *живахан*, *темпераментан* (ватрена деца, огњевита љуба); *који се одликује жестином*, *изражајношћу* (огњене речи); *опојан*, *жесток* (ватрено вино, огњени ликер итд.).

Сема праћено светлошћу учествује у значењу *сјајан*, *блистав* (ватрено око, огњени зраци, огњевита светлост). Сема праћено високом температуром учествује у значењу *врео*, *врѹћ* (ватрени ветар, огњена чорба). Из основног семантичког садржаја мотивних лексема у значење *који је румен*, *црвен* (ватрена црвен на небу, огњевита боја, огњена јабука) пренета је имплицитна сема који је боје ватре, пламена.

5.5. Анализирани придеви у секундарним значењима могу означавати својства различитих денотата којима се наглашава оно што значи мотивна именица – означавају се својства човека, животиња, предмета (ватрена влакна, огњене јабуке, огњена пећ итд.), различитих појава у природи (ватрени ветар, огњевите стене итд.). Придеви *ватрен*, *огњен* и *огњевит* могу означавати позитивне и негативне човекове особине: храбру особу (огњевит војник, огњени војно), привржену, одану особу (ватрени присталица); живу, темпераментну особу (ватрена играчица, огњени карактер); особу плахе нарави (ватрен човек, огњевита љуба); љутиту, срдиту особу (огњевита девојка, огњени чауши), упорну, ревносну особу (најватренији педагог класичног доба). Овим се придевима могу означавати и особине животиње: силовита, бесна животиња (јашио је шарца ватренога; води арапскога ата огњевита), као и похотљива животиња (пастув је био веома ватрен и плодан).

6. Закључак

6.1. Због своје изузетно богате полисемантичке и деривационе структуре, лексеме *ватра* и *огањ* спадају у лексику која заузима централно место у лексичком систему српскога језика. Семантичким варирањем именица *ватра* и *огањ* настали су разноврсни појмови, и физички и духовни – тако се ватром и огњем могу назвати временске прилике, оружје, обољења, осећања, духовне особине човека, особине животиња итд. И деривати именица *ватра* и *огањ* развијају своје полисемантичке структуре према именицама од којих су изведени.

У дериват се може пренети цео семантички садржај мотивне именице (ватрени материјал, огњене муње), или пак само неке од сема (огњени јунак, огњевита снага). У речнику обе именице имају велики број значења, али је више значења лексеме *огањ* стилски или нормативно маркирано. Такође, више деривата лексеме *огањ* не припада стандардном језику већ су, посебно у сложеницама, створени за потребе превода страних текстова.

6.2. Веома богата полисемантичка и деривациона структура лексема *ватра* и *огањ* потврђују и богатство језика чији су део, јер „богатство једног језика не мери се само бројем речи него и способношћу тих речи да искажу посебна изражајна нијансирања и танане семантичке преливе“ (Радовић Тешић 2009: 95).

Извори

Korpus savremenog srpskog jezika. <http://korpus.matf.bg.ac.rs/>

Речник српског језика. 2007. Нови Сад: Матица српска.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика. 1959–. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик.

Речник српскохрватског књижевног језика, I–VI. 1967–1976. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.

Литература

Гортан Премк, Д. 1997. *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. 1. изд. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Драгићевић, Р. 2007. *Лексикологија српског језика*. 1. изд. Београд: Завод за уџбенике.

Лома, А. 2008. Вулканологија и митологија. *Кодови словенских култура – Ватра*, 10, 262–299.

Марковић, Р. 1991. Гранање значења речи које означавају кућу и њене делове. *Наш језик*, 29/1–2, 55–76.

Радовић Тешић, М. 2009. *С речима и речником*. Београд: Учитељски факултет.

Словенска митологија (енциклопедијски речник). 2001. Београд: Zepher book world.

Спасојевић, А. 2014. О полисемији лексема које означавају делове људског тела. *Наш језик*, 45/3–4, 51–67.

Стевановић, М. 1963. Синтаксичка семантика. *Књижевност и језик*, 10/2, 81–95.

Dešić, M. 1990. Iz srpskohrvatske leksike. Nikšić: Univerzitetska riječ.

Petrović, Dr. 1980. Srpskohrvatski jezik i Opštcarpatski dijalektološki atlas. *Zbornik Filozofičke fakulty Univerzity Komenského, Philologica*, Ročník XXX, 195–199 (сепарат).

Skok, P. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Nataša Milanov

**ON THE MEANING OF THE NOUN
VATRA AND OGANJ IN THE SERBIAN LANGUAGE**

Summary

This paper analyzes the structure of the polysemantic nouns *vatra* and *oganj* and their polysemic derivatives (*vatren*, *ognjen*, *ognjevit*, *ognjište*). Due to their rich polysemantic and derivational structures, the lexemes *vatra* and *oganj* are parts of the lexicon which occupies a central place in the lexical system of the Serbian language. The results of the study show that the semantical varying of the nouns *vatra* and *oganj* create a variety of concepts, both physical and spiritual – *vatra* and *oganj* are names used to denote the weather, weapons, diseases, spiritual qualities of man, feelings, physical characteristics of animals, etc. Semantically scattered derivatives of the nouns *vatra* and *oganj* form their polysemantic structures based upon the nouns from which they were derived.

natasa.milanov@isj.sanu.ac.rs

KONTRASTIVNI PREGLED SEMANTIČKIH PROŠIRENJA REČI „□“ (USTA) U KINESKOM I JAPANSKOM JEZIKU I NJENA ULOGA U FORMIRANJU PIKTOFONETIKA

Sažetak: Vođen potrebom da shvati načine na koje nastaje značenje kao i odnose između označitelja i označenog, čovek je prešao dug put od stava da su označitelji samo simbolične reprezentacije višeg sveta ideja, koji iako njemu nedostupan, realno postoji, do poimanja značenja kao produkta tesne sprege čovekovog tela, kao polazišta koje, svojim osobenostima, određuje i ograničava mogućnosti interpretacije sveta u kome živimo i sposobnosti figurativnog mišljenja. Polazeći od osnovnih pretpostavki teorije konceptualne metafore, nastojaćemo da pojasnimo razloge zbog kojih je došlo do semantičkih proširenja reči „□“ (USTA) u kineskom i japanskom i damo kontrastivni pregled tih proširenja u ova dva jezika. Osim toga, nastojaćemo i da objasnimo kognitivnu osnovu za nastanak velikog broja piktofonetskih karaktera, koji kao semantički element sadrže istoznačni radikal. Ova tema ne samo da uopšte nije analizirana kod nas, nego joj se iz kognitivnog ugla i u svetu uopšte pristupilo relativno skoro. Smatramo da jedan ovakav uvid u drugačiji odnos znaka-značenja-reči/morfeme može inspirisati novi pogled i na alfabetske kulture i pristupe proučavanjima njihovih jezika.

Ključne reči: čovekovo telo, figurativno mišljenje, metafora, metonimija, piktofonetik

1. Uvod

Čovek od svog nastanka pokušava da shvati svet u kome živi i svoju ulogu u njemu, oslanjajući se u tim pokušajima na njemu lako razumljiva i dobro poznata saznanja koja su u vezi sa sopstvenim telom i telesnim iskustvima. Ta saznanja on dalje prenosi na brojne druge sfere, kako konkretnih entiteta spoljašnjeg sveta, tako i apstraktnih pojmova, i na taj način, nesvesno se služeći mehanizmima figurativnog mišljenja, metaforom i metonimijom, poima složene koncepte s kojima se sreće. Opšteprihvaćen stav u lingvističkoj literaturi kognitivističkog opredeljenja jeste upravo neosporiva uloga ljudskog tela s jedne, i metaforičkih i metonimijskih preslikavanja, s druge strane, čijom se uzajamnom spregom ostvaruju složeni procesi konceptualizacije. Osnovni mehanizmi figurativnog mišljenja, gorepomenuta metafora i metonimija, možda su najuočljiviji na nivou leksike, konkretnije semantičkih proširenja reči i nastanka novih značenja.

U ovom radu bavićemo se kontrastivnom analizom mehanizama koji su doveli do proširenja značenja reči „□“ (USTA) u kineskom i japanskom jeziku i pokušati da utvrdimo da li ti isti mehanizmi imaju ulogu u procesu nastanka karaktera, koji

kao jednu od komponenti imaju upravo ovaj karakter. Drugim rečima, pokušaćemo da uobičajenu praksu izučavanja metafora i metonimija dovedemo u vezu sa neindoevropskim jezicima, koji počivaju na sasvim drugačijim osnovama, što zbog svojih specifičnosti, u jednu ruku otežava, a u drugu olakšava ovaj vid istraživanja.

Rad se sastoji iz sledećih delova: kratkog teorijskog okvira koji je primenjivan u ovom istraživanju; ukazivanja na problem lingvističke terminologije, tj. specifičnosti odnosa između morfeme – reči – karaktera, koji postoji u ovim istočnoazijskim jezicima; liste konkretnih mehanizama koji su doveli do semantičkih proširenja reči „□“ (USTA) u kineskom i japanskom jeziku, ali i nastanka piktofonetskih karaktera u čijem građenju ona učestvuje kao komponenta (radikal). Na samom kraju, biće izneti zaključci do kojih smo došli.

Razlog zbog koga smo izabrali reč „□“ (USTA) kao predmet našeg istraživanja leži u samoj činjenici da koncepti kao što su reči za delove tela pripadaju jednoj od najvažnijih kategorija koncepata (istraživanje koje je Ana Jovanović sprovedla u okviru svoje doktorske teze 概念隐喻论与汉语人体词及其相关表达研究 — “人体”在概念化过程中的作用¹, pokazalo je da je gotovo 6% ukupnog vokabulara kineskog jezika, datog u najprestižnijem monolingvalnom rečniku kineskog jezika Kineske akademije društvenih nauka², zapravo izgrađeno od 51 reči za delove tela) (Jovanović 2009: 5). Drugi razlog leži u tome što naše telo u velikoj meri određuje i ograničava načine na koji mi razumemo svet oko sebe, kao što je ukazano na početku.

Koliko je nama poznato, kod nas ne postoje radovi koji se iz ovog ugla bave kontrastiranjem kineskog i japanskog jezika (up. Jovanović, Tričković 2012), iako je tema uloge ljudskog tela u procesu konceptualizacije opšteprisutna u lingvističkim istraživanjima naročito indoevropskih jezika. Smatramo da ovakav, drugačiji pogled kakav unosi nealfabetska kultura obogaćuje i znanja o alfabetskim kulturama i njihovim jezicima i obrnuto, te da je ovaj vid istraživanja podjednako značajan za neazijske jezike i kulture kao i za njih same.

2. Teorijski osvrt

Metafora i metonimija su kognitivni mehanizmi koji se nalaze u osnovi semantičkih proširenja reči „□“ (USTA) u kineskom i japanskom jeziku. U ovom radu, mi se priklanjamo stavu, koji je u okviru opšte rasprave utemeljene na Lejkofovoj i Džonsonovoj teoriji (Lakoff and Johnson 1980, Lakoff 1990 itd.), a koja se tiče odnosa METAFORE s jedne i SLIČNOSTI s druge strane, formulisala Šu Dingfang (2000: 90), koja kaže da treba razlikovati „one metafore koje su zasnovane na sličnosti“, od onih „koje kreiraju sličnost“.³ „Prvu vrstu čine metafore kod kojih

¹ U prevodu na srpski jezik: Primena teorije konceptualne metafore u istraživanju reči za delove tela i fraza izgrađenih od njih u kineskom jeziku – uloga ljudskog tela u procesu konceptualizacije.

² U originalu 中国社会科学院语言研究所词典编辑社编《现代汉语词典》第5版

³ 作者将隐喻分为[...]以相似性为基础的隐喻与创造相似性的隐喻. Prevod na srpski autorke Ane Jovanović.

su izvorni i ciljni domen u izvesnom smislu slični, a ta sličnost postoji i ljudima je jasna i pre no što je sama metafora upotrebljena[...]Metafore koje kreiraju sličnost su uglavnom one kod kojih, pre njihove upotrebe, ljudi nisu bili svesni postojanja sličnosti između izvornog i ciljnog domena[...]“⁴ (Shu 2000: 58). Mi verujemo da je najočitiji, ali naravno, ne i jedini, primer prve vrste o kojoj govori Šu, metafora u čijoj osnovi leži, uslovno rečeno, „fizička sličnost“, tj. sličnost po izgledu, položaju ili funkciji dva entiteta koja je prilično očigledna, i sveprisutna u slučaju semantičkih proširenja reči „□“ (USTA) o kojima će biti reči u ovom radu.

Metonimija, kao mehanizam kod koga se jedan element kognitivnog domena, zbog svoje reprezentativnosti, koristi da zameni čitav kognitivni domen, pokazala se izuzetno važnom kako u procesu semantičkih proširenja ove reči, tako i u procesu nastanka karaktera.

3. Problemi opštelingvističke terminologije u vezi sa kineskim i japanskim jezikom

Naše istraživanje obuhvatilo je veliki broj složenica i neke fraze koje su izgrađene od reči „□“ (USTA) u kineskom i japanskom jeziku. Morfema/reč/karakter „□“ (USTA) ta svoja proširena značenja ispoljava u kolokacijama s drugim morfemama/rečima, odnosno karakterima. Pitanje zašto koristimo ova tri termina istovremeno, dovodi nas do pitanja odnosa morfeme, reči i karaktera u ovim jezicima, pa samim tim i do problema opštelingvističke terminologije, s kojim se susrećemo svaki put kada terminologiju indoevropskih jezika pokušamo da primenimo na jezike koji su tipološki potpuno različiti od njih (za jap. jezik v. Tričković 2010).

Ukratko, u starokineskom, jedna morfema bila je zapravo jedna samostalna reč. U savremenom kineskom, situacija je nešto drugačija, s obzirom na to da postoji tendencija „udvosložnjavanja“, tj. većinu reči savremenog kineskog čine složenice izgrađene od dve korenske morfeme, ili pak sintagme u kojima je jedna reč nosilac osnovnog značenja, dok ona druga to značenje pojačava ili bliže određuje. Kako u kineskom postoji izuzetno mali broj vezanih morfema, postavlja se pitanje, da li je za jezik, u kome ogromnu većinu reči čine korenske morfeme, uopšte neophodna upotreba tog termina? Iz tog razloga postoje predlozi (Pakard 2001: 14–15), da je, za kineski jezik, adekvatnije uzimati karakter kao osnovnu jedinicu koja predstavlja spoj zvuka i značenja. Drugim rečima, mogli bismo reći da u kineskom važi sledeća jednačina: Reč = morfema = slovo.

Verovatno je iz tog razloga, u kineskom i japanskom jeziku, koji imaju dugu tradiciju izučavanja sopstvenog jezika znatno različitu od zapadne, fokus u velikoj meri stavljen na izučavanje etimologije pojedinačnih znakova, odnosno karaktera, dok je manje pažnje poklanjano njihovoj kombinaciji.

Uz to, japanski jezik je aglutinativan, tipološki različit i od kineskog i od indoevropskih jezika, ali razvijan pod snažnim uticajem kineske civilizacije. Ovaj

⁴ 所谓以相似性为基础的隐喻，就是喻体和话题之间存在着某种方面的相似性，而这一相似性是在隐喻使用前人们已经了解的。[...]而所谓的创造相似性的隐喻主要指在隐喻使用前，人们并没有意识到喻体和话题之间存在什么相似性的隐喻[...]。Prevod na srpski autorke Ane Jovanović.

uticaj je nama teško zamisliv, jer mu je po sličnosti najbliži uticaj latinskog u Evropi, s tom razlikom što je latinski uticao na srodne, indoevropske jezike, dok je kineski često uticao na jezike koji se od njega u velikoj meri razlikuju, što je uslovljavalo nastajanje brojnih, specifičnih upotreba. Najjači i danas vidljiv uticaj kineskog jezika na japanski jeste na nivou pisma. Zbog pomenutih razlika, kinesko pismo je moralo biti prilagođeno kako bi bilo primenljivo i za japanski jezik, te jednačina reč = morfema = slovo ne važi u slučaju japanskog jezika, ali je na njega u velikoj meri uticala i zadržala se na nivou: slovo kineskog porekla (karakter) = morfema. Ipak, i ovde je pitanje da li je termin 'morfema' odgovarajući, jer ako je morfema „najmanja jedinica jezičke strukture koja ima samostalno značenje ili gramatičku funkciju“ (Bugarski 1991: 108), onda to znači da ona predstavlja spoj 'samostalne jedinice' + 'samostalnog značenja', gde se obično pod 'samostalna jedinica' podrazumeva određeni zbir fonema. U slučaju kineskog, a pogotovo možda u japanskom jeziku 'samostalna jedinica' bi morala da se vezuje za grafemu, kojoj je moguće pridružiti više različitih fonetskih realizacija. Tako jedan isti znak u japanskom jeziku usled suptilne razlike u značenju može imati brojna, sasvim različita čitanja/izgovore, koja su spojena preko sličnih ili istih sema, a što je obeleženo istim karakterom u ispisu (primer: tabela 1).

Tabela 1: Izgovori i čitanja karaktera 生 u samostalnoj upotrebi u japanskom jeziku dati u rečniku *The Original Modern Reader's Japanese-English Character Dictionary*

Izgovor	Značenje
SHŌ; SEI	Birth, life, existance, living; subsistence; student.
<i>Ha(eru)</i>	Grow, spring up; cut (teeth)
<i>Ha(yasu)</i>	Grow, cultivate, wear (a beard)
<i>I(kasu)</i>	Revive, resuscitate; restore to life; let live, spare a life; make a most of; give life to; stet
<i>I(keru)</i>	Keep alive; arrange flowers (in a vase); living (adj.)
<i>I(kiru)</i>	Live, subsist, exist; be enlivened; stet; be safe (of first)
<i>Na(rasu)</i>	Cause to bear (fruit)
<i>Na(ru)</i>	Grow (on a plant), bear (fruit), breed; happen, result from
<i>Na(su)</i>	Bear (a child)
<i>Shō(jiru), shō(zuru)</i>	Produce, yield, create, give rise to, bear, breed; happen, result from
<i>U(mareru)</i>	Be born
<i>U(mu)</i>	(see under 産 3354.0)
<i>nama</i>	Raw, uncooked, fresh; unripe; half-boiled; rare; hard cash; impertinent, conceited; inexperienced; (beer) on tap; crude (rubber), unprocessed
<i>I(ki)</i>	Living; freshness; stetting
<i>U(mare)</i>	Birth, origin, lineage; birthplace
<i>U(mi)</i>	Childbirth, bearing a child
<i>-fu</i>	Grassy place; woods
<i>Ki-</i>	Pure, undiluted, genuine; raw, crude

Iz tog razloga je bitno izučavanje znaka iz perspektive značenja koje mu se pripisuje ili koje se njime obeležava. Često je to značenje moguće uočiti tek na nivou složenica, odnosno kada se spaja sa drugim karakterima. Takođe je interesantno posmatrati kineski i japanski zajedno, jer budući da je japanski jezik primalac, u njemu su neretko sačuvana značenja koja su postala ili manje dominantna u izvornom, kineskom jeziku, ili su nekada čak u savremenom jeziku sasvim iščezla.

S druge strane, za razliku od japanskog, gorenavedeni karakter u kineskom jeziku ima samo jednu fonetsku realizaciju (*sheng*, u visokom i ravnom tonu), ali se tom potpuno istom fonetsko-grafičkom realizacijom, u rečniku koji je između ostalih nama poslužio kao korpus za ovo istraživanje (外研社《汉英词典》(修订版缩印本, 1997/2006: 1095)označavaju čak tri lekseme, obeležene brojevima, i to: 生¹, 生², 生³, čija su značenja navedena u tabeli ispod:

Tabela 2: Lekseme označene karakterom 生 u samostalnoj upotrebi u kineskom jeziku

Leksema	Značenje
生 ¹ shēng	1. give birth to; bear
	2. be born, come to existence
	3. grow
	4. life; living
	5. alive; living
	6. be afflicted with; get; have
	7. light (a fire)
生 ² shēng	1. unripe; green
	2. raw; uncooked
	3. unprocessed; unrefined; crude
	4. unfamiliar; unacquainted; strange
	5. stiff; mechanical
	6. (adverb, used before certain words indicating feeling or perception) very, much
生 ³ shēng	1. pupil; student
	2. intellectual; scholar
	3. male role (one of the four main roles in traditional opera...)
	4. (noun suffix, used in names of occupations or stations of persons)

Iz priložene tabele jasno je da, iako se neka značenja ovih leksema mogu u izvesnoj meri dovesti u vezu, pojedina predstavljaju pravi izazov za etimološka istraživanja i, smatramo, vrlo slikovito ilustruju sve teškoće s kojima je ovaj istočnoazijski jezik suočen i to ne samo prilikom primene kriterijuma za određivanje i razgraničavanje morfema i reči, već i pri određivanju posebnih leksema.

4. Proširena značenja reči „口“ (USTA) u kineskom i japanskom jeziku

U ovom delu izložićemo glavna proširenja značenja reči/morfeme „口“ (USTA), i to po principima utvrđenim u lingvističkoj praksi sličnih analiza u svetu, da bismo se u sledećem poglavlju osvrnuli na karaktere i njihov međusobni uticaj, što je specifičnost jezika i kultura koje koriste ideogramsko pismo.

4.1. Metaforička proširenja

Metaforička proširenja zasnovana na SLIČNOSTI PO SPOLJAŠNJEM IZGLEDU u osnovi su prenesenog značenja „posekotina, rupa“ i u kineskom i u japanskom jeziku, ilustrovana u primeru:

1) 伤口 kin. /shāngkǒu/⁵, jap. 傷口 /kizuguchi/ (doslovno: povrediti – usta) „otvor rane“, „rana“, „posekotina“.

Metaforičko proširenje značenja zasnovano na KOMBINOVANOJ SLIČNOSTI PO SPOLJAŠNJEM IZGLEDU I FUNKCIJI nalazi se u osnovi proširenog značenja „otvor (koji se koristi za komunikaciju između unutrašnjosti i spoljašnjosti nekog objekta)“, „ulaz“, kao u:

- 2) 出口 kin. /chūkǒu/, jap. /deguchi/ (doslovno: izaći – usta), „izlaz“;
- 3) 入口 kin. /rùkǒu/ i 入り口 jap. /iriguchi/ (doslovno: ući – usta), tj. „ulaz“;
- 4) 瓶子口 kin. /píngzi kǒu/ (doslovno: flaša – usta), tj. „grlić flaše“;
- 5) 蛇口 jap. /jaguchi/ (doslovno: zmija – usta), tj. „česma“;
- 6) 港口 kin. /gǎngkǒu/ (doslovno: luka – otvor), tj. „luka“;
- 7) 路口 kin. /lùkǒu/ (doslovno: put – usta; usta puta), tj. „raskrsnica, prelaz“.

Interesantno je napomenuti da slična semantička proširenja postoje i u engleskom i u srpskom jeziku, što je ilustrovano primerima „usta cevi“ i “mouth of a cave”.

4.2. Metonimijski transferi

Jedan od najvažnijih metonimijskih transfera koji se nalazi u osnovi semantičkih proširenja reči „口“ (USTA) i u kineskom i u japanskom jeziku jeste DEO STOJI ZA CELINU posredstvom koga nastaju značenja: „član porodice“, „osoba koju treba nahraniti“ i „stanovništvo“, što je ilustrovano sledećim primerima:

8) 家口 kin. /jiākǒu/ (doslovno: porodica – usta; usta u porodici), tj. „član porodice“;

9) 人口 kin. /rénkǒu/; jap. /jinkou/ (doslovno: osoba – usta), tj. „broj stanovnika“ ili „broj članova porodice“.

Isti metonimijski transfer doveo je i do upotrebe ove reči kao klasifikatora za ljude i životinje u kineskom jeziku:

10) 我家有三口人 /Wǒ jiā yǒu sān kǒu rén/ (doslovno: Ja – porodica – imati

⁵ Primeri iz kineskog i japanskog jezika dati u ovom radu kao i objašnjenja njihovog značenja preuzeti su iz rečnika navedenih na kraju pod odrednicom REČNICI.

– tri – usta- osoba), tj. „Moja porodica ima tri člana“.

Metonimija DEO STOJI ZA FUNKCIJU KOJU OBAVLJA dovela je do pojave značenja „ukus“, što je ilustrovano primerima:

11) 口重 kin./kǒuzhòng/ (doslovno: usta – težak, jak; jak ukus; tj. „slan“, „voleti jako začinjenu hranu, posebno slanu“;

12) 口に合う jap. /kuchi ni au/ (doslovno: usta – odgovarati, slagati se (sa)) „odgovarati nečijem ukusu“.

Ta ista vrsta metonimijskog transfera dovela je i do pojave značenja „govor“, „govorni jezik“, kao što je to slučaj u primerima:

13) 口語 kin./kǒuyǔ/ (doslovno: usta-jezik), tj. „govorni jezik“;

14) 口試 kin./kǒushì/ (doslovno: usta – ispit), tj. „usmeni ispit“;

ali i značenja „reći, govoriti“, ilustrovanog u japanskim rečima:

15) 口述試験 /kǒjutsushiken/ (doslovno: usta – govoriti – ispit), tj. „usmeni ispit“;

16) 口上 /kǒujō/ (doslovno: usta – gore), tj. „izjava“;

17) 口利 /kuchikiki/ (doslovno: usta – imati uticaj), tj. „elokventna osoba“, „uticajna osoba“, „posrednik“;

18) 口言葉 /kuchi-kotoba/ (doslovno: usta – reč), tj. „reči u svakodnevnom govoru“;

19) 口弁 /kouben/ (doslovno: usta – razlikovati), tj. „veština govora“, „elokvencija“;

20) 口下手 /kuchi-beta/ (doslovno: usta – nespretan), tj. „spor govor, defektan govor“, „slab govornik“;

21) 口早 /kuchibaya/ (doslovno: usta – brz), tj. „brzo pričanje“.

Ovo značenje se dalje proširuje u „hvalisati se“:

22) 口幅ったい /kuchi-haba-ttai/ (doslovno: usta – širina), tj. „praviti se važan, hvaliti se“;

i „kritikovati“, što je ilustrovano sledećem primerima:

23) 口小言 /kuchi-kogoto/ (doslovno: usta – kritika, grdnja), tj. „grdnja“;

24) 口汚い /kuchi-gitana-i/ (doslovno: usta – prljavo), tj. „koji ružno govori“;

25) 口喧しい /kuchi-yakama-shii/ (doslovno: usta – bučan, problematičan), tj. „koji zanoveta, ogovara, kritikuje“.

5. Uticaj znaka na znak

Gorepomenuta praksa da se u kineskoj i japanskoj tradiciji reč/morfema izjednačava sa znakom i značaj koji se posvećuje pisanju je teško zamisliv iz naše perspektive. U kulturama koje koriste karaktere, pisanje nije samo zapis fonetske realizacije jezika (ako je to suštinski igde), već je daleko više od toga. I kineski i japanski imaju veliki broj sinonima ili reči sličnog značenja upravo iz tog razloga: zamenom karaktera u reči dolazi do suptilne promene njenog značenja.

Karakteristi se doživljavaju kao živi i u dijalogu, a ta perspektiva nije moguća u alfabetskim kulturama. Deo značenja za koji smo napomenuli da je možda ključniji

od fonetske realizacije kada su karakteri u pitanju, zadržava se pri kombinovanju sa drugim znacima kako bi se dobilo složenije ili apstraktnije značenje. Nekada se pak upotrebljava jedan znak da bi zadržao ili sugerisao izgovor drugog karaktera, koji ima drugačije, često nesrodno značenje. Ceo karakter ili njegov deo koji se upotrebljava pri građenju drugih karaktera da bi u njih uneo odgovarajuću semu, naziva se radikal. Ceo karakter ili njegov deo koji se pri građenju drugih karaktera upotrebljava kako bi preneo ili ukazao na fonemu, naziva se fonetik.

Tradicionalno su, u zavisnosti od odnosa pojedinačnih znakova u složenom znaku koji je od njih nastao, karakteri kineskog i japanskog jezika podeljeni na tri osnovne vrste: piktograme (karakter predstavlja sliku denotata), asocijativne karaktere (ideograme tj. kosemantičke složenice koji su nastali kao rebusi, spajanjem dva značenja) i piktofonetske karaktere. Dok je kod prve dve vrste, piktogama i ideograma, značenje dominantno za njihovu strukturu, piktofonetici su oni karakteri u kojima je jedan deo rezervisan za značenje, a drugi za zvuk koji se s tim karakterom povezuje. Piktofonetika, razumljivo, ima najviše u oba jezika. Zanimljivo je, međutim, to da fonetski deo znaka, fonetik, najčešće nije sasvim proizvoljan već je u nekoj vezi sa značenjem koje se karakterom beleži (Tričković 2006, Marković et al. 2013).

6. Proširena značenja radikala „口“ (USTA) u kineskim i japanskim karakterima

Radikali su, dakle, deo karaktera rezervisan za značenje, prema kome su karakteri razvrstani u rečnicima, a koji su nastali ili od celog karaktera, nekada njegovim uproščavanjem, ili uzimanjem jednog njegovog dela. Namera našeg istraživanja ovoga puta nije iscrpna elaboracija o kineskim karakterima i njihovim delovima, već pre želja da se ukaže na jedan poseban problem. Pošto smo obavile analizu složenica i pravaca semantičkih proširenja reči „口“ (USTA) u ova dva jezika, pokušale smo da utvrdimo, da li su slični mehanizmi poslužili i kao kognitivna osnova za nastanak složenih karaktera, budući da je dati karakter u celosti upotrebljen i kao radikal.

Dosadašnje analize upotrebe piktograma „口“ (USTA) za građenje složenih karaktera mogli bismo sažeti na sledeći način: piktogram „口“ (USTA) koristi se za formiranje četiri kategorije složenih karaktera, i to: 1. kosemantičkih složenica u kojima taj karakter funkcioniše kao simbol; 2. piktofonetika u kojima taj karakter funkcioniše kao radikal koji služi za kategorizaciju, tj. sastavni je deo onih složenica kojima se označavaju delovi tela blisko povezani s čovekovim ustima (kao na primer „usne“ itd.), ili slični organi kod životinja; 3. piktofonetika u kojima ovaj karakter takođe ima ulogu da kategorizuje značenje, drugim rečima pojavljuje se u onim piktofoneticima kojima se označavaju funkcije ovog dela tela, kao što su uzimanje hrane i pića, govor itd.; 4. pojavljuje se u karakterima kojima se označavaju onomatopeje (Vang 2000: 129, Vang 2009: 223–224).

Naša preliminarna analiza kognitivnih mehanizama koji su učestvovali u građenju piktofonetika koji ovaj znak imaju kao svoju semantičku komponentu

(radikal), pokazala je da su u ovom procesu od svih onih mehanizama detektovanih pri analizi semantičkih proširenja reči „口“ (USTA), najvažniji metonimijski transferi. Drugim rečima, karakter „口“ (USTA) se najviše sreće upravo kod onih piktofonetika kojima se označavaju funkcije ovog dela tela, kao što su „pričanje“, „disanje“, „povraćanje“, „mrmljanje“, „lajanje“ i slično, dok je broj piktofonetika u kojima se zapaža metaforički transfer izuzetno mali. Ovde ćemo samo navesti primer piktofonetika 口 jap./kamasu/ (doslovno: usta – ući), tj. „slamena, pletena kesa“ koji je, verujemo, nastao posredstvom metaforički percipirane sličnosti po funkciji. Budući da je u slučaju nastanka piktofonetika metonimija najvažniji kognitivni mehanizam, o njoj ćemo detaljnije govoriti, dok pitanje u kojoj je meri metafora uticala na nastanak ovog, ali i ostalih tipova karaktera ostavljamo kao temu nekog kasnijeg, detaljnijeg istraživanja.

6.1. Metonimijski transferi

METONIMIJA – DEO STOJI ZA FUNKCIJU KOJU OBAVLJA: zapravo se nalazi u osnovi sledećih piktofonetika, odnosno predstavlja vezu između radikala i značenja karaktera kao celine.

26) 唾 kin. /tuò/, jap. /tsuba/ „pljuvačka“, „pljunuti“; Ovaj karakter se sastoji iz radikala „口“ i fonetika „垂“.

27) 吐 kin. /tù/, jap. /ha-ku; to/ „izdahnuti“, „povraćati“; Ovaj karakter se sastoji iz radikala „口“ i fonetika „土“.

28) 吹 kin. /chuī/, jap. /fu-ku; sui/ „duvati“; Ovaj karakter izgrađen je od radikala „口“ i fonetika „欠“.

29) 告 kin. /gào/, „reći, obavestiti“; jap. /tsu-geru; koku/ „preneti (poruku)“; Sastoji se iz radikala „口“ i fonetika „牛“.

30) 吼 kin. /hǒu/: „rikati, urlikati“; jap./hoeru; kou; ku/ „lajati i sl.“; Sastoji se od radikala „口“ i fonetika „孔“.

Iako gorenavedeni karakteri spadaju u grupu piktofonetika kod kojih je karakter „口“ (USTA), kao radikal, zadužen za kategorizaciju značenja (označava da je karakter kao celina u semantičkom smislu „u vezi s ustima“), ovde ćemo još jedanput istaći da ni fonetski deo nije sasvim nasumično izabran, već se, na neki način, i njegov odabir vršio na osnovu značenja koje se njime izražava. Moglo bi se u tom smislu reći da, dok radikal „口“ određuje osnovnu kategoriju značenja, fonetik specifikuje potkategoriju, tj. sužava izbor na neku od mogućih funkcija koje usta imaju.⁶ Tako u primeru 26) fonetik „垂“ ima značenje „visitati ili „spuštati nadole“, što ukazuje na neku radnju kojom se nešto iz usta izbacuje; u primeru 27) „土“ kao fonetik koji ima osnovno značenje „zemlja“, preko konotacije da zemlja iz sebe „izbacuje“ izdanak biljke, uspostavlja vezu s onim što se na sličan način izbacuje iz usta. Fonetik „欠“ u primeru 28) kao osnovno značenje ima „zevati od umora“, pa je veza sa značenjem karaktera kao celine prilično jasna. U piktofonetiku u primeru 29) za fonetik je izabran karakter „牛“ (krava, bivo), a veza je, kako se to objašnjava

⁶ U delu koji sledi navodili smo samo po jedno značenje koje se poklapalo u rečnicima za oba jezika, mada moramo da napomenemo da među njima postoje razlike u koje ovom prilikom nećemo ulaziti.

u rečniku u tome što je originalno značenje piktofonetika „告“ bilo „prinošenje žrtvi bogovima“. Naposljetku, osnovno značenje fonetika „孔“ u primeru 30) jeste „rupa“, što se može dovesti u vezu s „jazbinom, jamom“ pa samim tim i životinjama čiji se način oglašavanja upravo i označava piktofonetikom kao celinom.

7. Zaključak

Analizom konkretnih leksičkih primera iz kineskog i japanskog jezika došle smo do zaključka da između njih postoji velika sličnost kako na konceptualnom planu, tako i na planu jezičke realizacije, bar što se semantičkih proširenja reči „口“ (USTA) tiče. Metafore zasnovane na percipiranoj sličnosti po spoljašnjem izgledu kao i one zasnovane na kombinovanoj sličnosti po spoljašnjem izgledu i funkciji, ali i metonimijski transferi prisutni su i u jednom i u drugom jeziku, a ta sličnost verovatno je posledica uticaja koji je, istorijski gledano, kineski jezik izvršio na japanski. Osim toga, u ovom radu zavirile smo u svet ideogramskog pisma, koje krije još jednu, u alfabetskoj kulturi nevidljivu sferu. Već ova preliminarna pionirska ispitivanja pokazala su da kognitivni mehanizmi prisutni u svim jezicima, postoje i na nivou znakova, tj. pisma. U našem konkretnom slučaju, čini se da su metonimijski transferi daleko zastupljeniji u procesu formiranja karaktera spajanjem piktograma „口“ (USTA) s drugim karakterima, dok metafora daleko zaostaje za njima. Pa ipak, tek znatno dublja analiza od one koju smo mi ovde mogle da ponudimo može da pruži konačni odgovor na to koja je konkretna razlika u toj zastupljenosti. Međutim, verujemo da smo uspele da ukažemo na činjenicu da se seme obeležene delovima znaka takođe ponašaju na sličan način koji bi nam možda mogao reći nešto o načinu na koji ljudi uopšte shvataju svet oko sebe i povezuju koncepte koje svesno i nesvesno formiraju, što nam je i bio primarni cilj.

Literatura

- Bugarski, R. 1991. *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Jovanović, A. and Tričković, D. 2012. Contrastive Study of the Metaphor and Metonymy Driven Semantic Extensions of the Body Part Word Hand “手” in Chinese and Japanese Language. In *Dogu Arastirmalari (A Journal of Oriental Studies)*, 181–192. Istanbul, Issue 10.
- Jovanović, A. 2009. 概念隐喻论与汉语人体词及其相关表达研究 — “人体”在概念化过程中的作用, Pekinški Normal univerzitet. (neobjavljena doktorska teza)
- Lakoff, G., M. Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. 1990. *Woman, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press, (paperback edition).

- Marković, Lj., Tričković, D. et al. 2013. *Kanđi*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu i Kokoro.
- Packard, L. J. 2001. *The Morphology of Chinese: A Linguistic and Cognitive Approach*. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press (originally published by Cambridge University Press, 2000).
- Shu, D. 2000. *Yinyuxue yanjiu (Studies in Metaphor)*. Shanghai: Shanghai waiyu jiaoyu chubanshe, (束定芳《隐喻学研究》, 上海: 上海外语教育出版社, 2000)
- Tričković, D. 2006. Japansko pismo – lepota u nagoveštajima. U *Svet reči*, br. 21–22, 40–43. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost.
- Tričković, D. 2010. Pridevi kao zasebna vrsta reči u japanskom jeziku – neke njihove odlike i problem definisanja. U *Anali Filološkog fakulteta* br 22, 317–339. Beograd: Univerzitet u Beogradu Filološki fakultet.
- Vang Jusin. 2000. *Hanzi Renzhi yanjiu*. Jinan: Shandong Daxue chubanshe, (王玉新.2000.汉字认知研究. 济南: 山东大学出版社.)
- Vang Jusin. 2009. *Hanzi bushou renzhi yanjiu*. Jinan: Shandong Daxue chubanshe. (王玉新.2009.《汉子部首认知研究》.济南: 山东大学出版社.)

Rečnici

- 『新漢語林・用例プラス対応』. 2004–2008.(大修館書店, © Tadashi Kamata, Torataro Yoneyama & Taishukan, 2004-2008) inkorporiran u elektronski rečnik Casion Ex-Word XD-A6500.
- Kuratani, Nao'omi, Kobayashi, Akemi, Okunishi, Shunsuke. 1982. *A New Dictionary of Kanji Usage*. Tokyo: Gakken.
- Nelson, A. 1995. *The Original Modern Reader's Japanese-English Character Dictionary*, Classic edition. Tokyo: The Charles E. Tuttle Company, Inc.
- 北京外国语学院英语系《汉英词典》组编.1997/2006.外研社《汉英词典》*Chinese – English Dictionary* (修订版缩印本).北京: 外语教学与研究出版社.
- 王朝忠. 2006.《汉子形义演释字典》.成都: 四川出版集团, 四川辞书出版社.
- 中国社会科学院语言研究所词典编辑社编. 2005.《现代汉语词典[第5版]》.北京: 商务印书馆.

Ana Jovanović, Divna Tričković

A CONTRASTIVE STUDY OF SEMANTIC EXTENSIONS OF THE WORD “口” (MOUTH) IN THE CHINESE AND JAPANESE LANGUAGE AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF PICTOPHONETICS

Summary

In his aspirations to understand the ways in which meaning is created and the relations between the signifier and signified, man has progressed from the belief that the signifier is nothing more than a symbolic representation of some higher world of ideas which exists despite its inaccessibility to humans, and has come to understand that meaning is a product of the synergy between, on the one hand, the human body, whose abilities dictate and restrict the way we interpret the world, and on the other hand, figurative thought. Taking the theory of conceptual metaphor as the starting point, we will try to explain the reasons behind the semantic extensions of the word „口“ (mouth) in the Chinese and the Japanese language, and give a contrastive analysis of these extensions. Furthermore, we will try to offer our view of the cognitive basis of pictophonetic characters which have the aforementioned sign as their component. In doing this we will give an overview of the most important semantic categories covered with pictophonetics formed through a combination of this sign and a phonetic element. This topic has never been examined in this way in this country, and has only relatively recently caught the attention of linguists in the world. We believe that a brand new perspective on the relation between signifier – signified – morpheme/word can inspire a new view on alphabetic cultures and novel approaches in the study of these languages.

jovanna762004@yahoo.com
divnaili@gmail.com

УДК 811.163.41'373.611'367.622.22
811.163.41'373.611'367.622.23
81'371

Јована Јовановић

Институт за српски језик САНУ, Београд

КОМПОНЕНТА ВЕЛИЧИНЕ КАО МОТИВАТОР ПОГРДНОГ ИЛИ АФИРМАТИВНОГ ЗНАЧЕЊА ЛЕКСЕМА КОЈИМА СЕ ИМЕНУЈЕ ЧОВЕК¹

Сажетак: У раду се са творбено-семантичког, социolingвистичког и прагматичког аспекта анализирају деминутивне и аугментативне именичке лексеме у чијем се семантичком језгру, уз компоненту величине ('мали, мањи од уобичајеног представника врсте'/ 'велики, већи од уобичајеног представника врсте'), као архисема јавља компонента 'човек'. Циљ је да се покаже у којим лексичко-семантичким класама речи у српском језику долази до метафоричке трансформације деминутива и аугментатива, те да се истакне како се код лексема из сфере 'човек', у зависности од семантичке категорије основне именице, семе величине 'мало/умањујуће', 'велико/увећавајуће' реализују као позитивна или негативна оцена.

Кључне речи: деминутив, аугментатив, компонента величине, евалуација, субјективна оцена, пејорација, афирмација

1. Предмет, метод и циљеви истраживања

Предмет нашег истраживања представљају деминутивне и аугментативне лексеме којима се у српском језику именују људи, а које показују тенденцију да у одређеним семантичким позицијама реализују пејоративно, погрдно, презриво или подругљиво значење, у случају деминутива, односно указују на афирмативан, лаудативан став говорника према именованој особи, у случају аугментатива. Овом проблему приступићемо са творбено-семантичког, социolingвистичког и прагматичког становишта, настојећи да покажемо који когнитивни и лексички механизми омогућавају да се од примарног, квантитативног значења ('који је мале величине, димензија', 'који је физички мали/мањи од прототипичног представника исте врсте', односно, 'који је великих димензија/већи од прототипичног представника исте врсте') у полисемантичкој структури деминутива и аугментатива развија квалитативно, евалутивно значење, којим се предмет номинације (у овом случају – особа) ниподаштава или афирмише. До овакве трансформације компоненте величине по правилу долази у одговарајућем контекстуалном окружењу, обично уз наглашену интенцију говорног

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског стандардног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

лица да својим исказом, односно, избором лексичке јединице којом именује одређену особу – делује на остале учеснике у датој комуникацији, креирајући њихов вредносни став према именованој особи или целој класи чији је она представник. Притом се из семске структуре формалне умањенице/увећанице активирају потенцијалне компоненте квалитета, а у процесу обраде примљене информације у свести саговорника јавља вредносни суд о датој особи (класи).² Досадашња истраживања показују да је семантички распон деминутива далеко шири, те да се протеже од хипокористичности и потврде симпатије, преко еуфемизма, па све до покуде, презира и пејорације (Грицкат 1995: 2). Предмет нашег интересовања представљају деминутивне лексеме чија је функција у комуникативној ситуацији таква да се као конотација компоненте 'који је мале величине' активира вредносна компонента 'који је безвредан/безначајан/лош, према коме гајимо презир/антипатије и сл.', као и аугментативне лексеме³ код којих се компонента величине разуме као позитива оцена – „који је изузетно добар, успешан, храбар, снажан и сл.". С тим у вези, посебно ћемо се усредсредити на испитивање тематских група лексема у којима се уочавају овакве семантичке трансформације. Циљ нам је да још једном укажемо на чињеницу која се често пренебрегава, нарочито када је посреди лексикографски опис деминутива⁴ и аугментатива, а то је да се код ових двају типова јединица, као речи субјективне оцене, осим уобичајених нијанси хипокористичности код деминутива, односно пејорације код аугментатива⁵, неретко уочавају сасвим супротне

² Д. Вељковић Станковић (2007: 389) истиче да се хипокористичност и пејоративност најчешће везују за деноминалне деминутивне и аугментативне изведенице јер се именовањем овим двама типовима лексема заиста може усмеравати на физичке, димензионарању подложне реалије, али и због „психолошки заснованих, чврсто устројених каузалних релација димензија ↔ осећање“. Ауторка објашњава да се за поткатегорију квантитета „мало“ обично везују осећања симпатије и нежности, док поткатегорија „велико“ имплицира одбојност. Према њеном мишљењу, овакве семантичке модификације последица су доживљаја „малог“ као „нејаког, безбедног, потенцијално угроженог“, што субјекту оцене омогућава да заузме заштитнички став/однос, док „велико“, односно „веће од уобичајеног“ – може сугерисати опасност, а самим тим изазива одбојан став и негативне емоције (в. и Вељковић Станковић 2011: 35).

³ Анализа значења и прагматичке употребе аугментатива коју је спровео В. Јовановић показује да лексеме овог типа којима се именују особе функционишу „на основу стереотипне перцепције пола“, те се могу посматрати кроз концепт поларизације мушко – женско (Јовановић 2010: 108; 114).

⁴ Испитујући значења деминутива са суфиксима *-че* и *-(ч)ић* у Речнику САНУ, С. Ристић, Б. Милосављевић и В. Јовановић покушали су да утврде основна правила њихове лексикографске обраде, при чему су се посебно осврнули на случајеве у којима се јављају семантичко-стилска „померања значења“. За наше истраживање нарочито су значајни резултати који се тичу деминутива из сфере 'човек'. Аутори су на исцрпној речничкој грађи показали да деминутиви овог типа нису доследно обрађивани у описном речнику, те да се у дефиницијама, упркос сличној семантици и примерима, употребљавају и комбинују различити квалификатори: нпр. *дем. и хит.* (најфреквентнија комбинација), *дем. и ир.*, *дем. и пеј.*, *дем. и презр.*

⁵ Истраживање именичких аугментатива на *-ина*, *-стина*, *-урина*, које је спровела М. Киршова, показује да ове лексеме не означавају увек „објективно већи размер предмета, појаве“, него сугеришу однос говорника према појму означеном основном речи, односно његову субјективну оцену тог појма. Ауторка истиче да се квалификатори аугм. и пеј. најчешће употребљавају заједно,

семантичке нијансе.⁶ Самим тим, покушаћемо и да испитамо од чега зависи да ли ће се значење одређеног деминутива/аугментатива кретати у смеру хипокористичности, афирмације или пак пејоративности. Имајући у виду ограничења у погледу обима рада, а с циљем да будемо што информативнији када је посреди семантички опис лексема из сфере 'човек' чије је евалутивно значење мотивисано компонентом величине, пажњу ћемо првенствено посветити корпусу деминутивних деривата који развијају пејоративно, погрдно, презриво, подругљиво и/или иронично значење.

2. Теоријски оквир истраживања

У српској лингвистици проблему деминуције именица истраживачи су махом приступали са формално-граматичког, дериватолошког аспекта, испитујући творбене морфеме које семантички модификују основну лексему. Један од првих и најзначајнијих радова у коме је творба деминутива испитивана са становишта дијахроније јесте Даничићев рад *Српска деминуција и аугментација*. Када је реч о деминутивним изведеницама, аутор их је поделио према сложености суфикса и према консонантском елементу у његовој структури. За наше истраживање, које се бави *семантиком* деминуираних лексема, важно је Даничићево запажање да су скоро све именице овог типа уједно и хипокористични. Након Даничића, проучавању ове категорије дијахронијски су приступили А. Белић и Р. Бошковић, који су пре свега испитивали формалне карактеристике деминутива на материјалу већег броја словенских, односно јужнословенских језика и поредили их са различитих аспеката: фонетског, морфолошког, деривационог и семантичког. У студији *О историјском развоју деминутивних и амплификативних суфикса* Белић је, слично Даничићу, деминутивне и аугментативне творбене наставке поделио према сложености, наглашавајући такође функцију консонанта у њиховој структури. Проблемом деминуције и продуктивним деминутивним суфиксима у српском језику Р. Бошковић бавио се у оквиру обимне студије о развоју суфикса у јужнословенској језичкој заједници, при чему је посебну пажњу посветио суфиксима с елементима /к/ и

те да се пејоративност схвата као најчешћа „реализација општије категорије аугментатив“ (Киршова 1988: 48).

⁶ Д. Вељковић Станковић (2011: 40–43) објашњава да, поред примарне, објективне оцене, именички деминутиви и аугментативи могу изражавати и субјективну оцену, која се често остварује преваходно у пољу квалитета, при чему се потискују квантитативне семе 'мало'/'велико' и добијају се творенице хипокористичног или пејоративног значења. Наше је мишљење да није реч о потискивању у основном значењу тог појма, већ је посреди трансформација семе квалитета која резултира потенцијалним, конотативним компонентама квалитета. Како Вељковић Станковић (2011: 43) истиче, код оба типа изведеница могуће су двојачке семантичке реализације: *дем.* → *хип.* или *дем.* → *пеј.*, односно *аугм.* → *пеј.* или *аугм.* → *хип.* Слична запажања изнео је и Тејлор (2003: 174), истичући као необичност чињеницу да исту деминутивну форму у различитим позицијама може карактерисати двосмисленост, те да она може развити хипокористичну или депрецијативну семантику.

/ц/. Истичући неке особености деминуције, подробније је о семантичкој структури и употреби *именичких* деминутива у различитим комуникативним ситуацијама у српском језику писала тек Ирена Грицкат (1995). Ауторка запажа да се деминутивима „примарно денотира умањење“, али и да из такве формалне карактеризације „израђају вишедимензионалне модификације“, које можемо сматрати лингвистичком чињеницом, а не нужно последицом контекстуалне (стилске) ситуације. И. Грицкат објашњава да је семантички спектар деминуираних именица велики, те да се протеже од објективне процене физичке величине денотираног појма, па до разних повољних и неповољних особености које га карактеришу – објективно или са становишта говорног лица. Полазећи од Даничићеве констатације да се сви „деминутиви говоре и одмила“, ауторка такође примећује да у већини случајева формалну деминуцију прати хипокористичност. Она, међутим, истиче и то да конотација умањенице може бити еуфемистичка, при чему подразумева „атенуирање, ублажавање, мирење са недостацима“ именованог појма. Коначно, у случајевима афиксације неке неадекватне лексеме или пак налажења деминутива у неодговарајућем стилском окружењу – као резултат деминуције могу се јавити ниподаштавање, презир, па чак и пејорација (Грицкат 1995: 1–2).

Уопште узевши, савремени лингвисти – како српски, тако и страни – проблему деминуције махом приступају синхронијски, са семантичког или прагматичког аспекта, интересујући се за комуникативну функцију деминутива у различитим дискурсима, тј. за њихову употребу у говорним чиновима као што су молба, извињење, изражавање блискости, фамилијарности и другим. В. Јовановић у студији о деминутивним и аугментативним именицама у српском језику (2010) полази од граматичке ка семантичкој анализи, односно од анализе творбених средстава ка значењу, функцији и употребној вредности деминутива у комуникацији. Таквим приступом проблемима деминуције и аугментације именица, аутор указује на међусобну зависност творбено-морфолошких елемената ових двају типова лексема и њихових семантичких, односно прагматичких карактеристика.

Коначно, Д. Вељковић Станковић бавила се деминутивима у оквиру обимног истраживања о речима субјективне оцене у српском језику (2011), стављајући у центар интересовања њихову улогу у настави српског језика и књижевности. Ауторка закључује да деноминални деминутиви могу бити „репрезенти искључиво квантитативних својстава“ именованог појма и тада је њихова оцена објективна, „без афективних елемената“. С друге стране, деминутивима се изражава субјективна оцена објекта именовања тако што се неутрализује семантика квантитета и творенице се реализују искључиво у пољу квалитета, развијајући притом значење „мило, добро, вредно / мрско, лоше, штетно“ (Вељковић Станковић 2011: 43). Иста ауторка посветила је пажњу деминутивима као евалутивним твореницама и са когнитивистичког аспекта (Вељковић Станковић 2008), настојећи да утврди захваљујући којим појмовним метафорама разумевамо хипокоризацију и пејорацију ових изведеница. Она притом истиче да важну улогу у евалуацији појмова именованих демину-

нутивним лексемама имају метафоре ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ВЕЛИЧИНА, ВАЖНО/ВРЕДНО ЈЕ ВЕЛИКО, односно НЕВАЖНО/БЕЗВРЕДНО ЈЕ МАЛО, које структурирају човеково мишљење, обликују његов систем вредности и утичу на формирање емоционалних ставова (Вељковић Станковић 2008: 499).

Семантичком потенцијалу деминутива, а посебно њиховој прагматичкој и комуникативној функцији, пажњу су посветили и бројни страни лингвисти. Укрштајући синхронијски и дијахронијски приступ, Д. Јурафски (1996) проучавао је универзалне тенденције које се јављају у семантици деминутива, при чему је разматрао различита значења овог типа именичких лексема у преко 60 индоевропских језика. Аутор наглашава предности дијахронијски засноване анализе у опису деминутива, будући да је на плану синхронije посреди изузетно комплексна лексичко-семантичка категорија, односно да у погледу значења деминутиви показују неку врсту „контрадикторног распона“. Јурафски под тиме подразумева да се деминутивне изведенице могу односити на појам мале величине, али да се њима неретко изражавају наклоност, симпатија, апроксимација, интензификација, па чак и пејорација (Јурафски 1996: 533). С Адоњева и О. Левицки (2006) истраживале су социо-прагматичку функцију деминутива у руском језику, истакавши, супротно општеприхваћеном мишљењу, да лексеме овог типа заправо ређе преносе семантику 'мало, умањујуће', те да заправо у већини случајева служе као маркери појединих социјалних ситуација и говорних чинова. Оне такође запажају да се употреба деминутива претежно везује за дијалогске форме, за које је карактеристично постојање потенцијалног примаоца поруке, при чему је очигледна интенција говорног лица да избором деминутивне лексеме делује на примаоца, производећи жељену реакцију/став/мишљење. С тим је у вези и закључак ових двеју ауторки да учесталост употребе деминутива значајно расте у говорним чиновима попут молбе, захтева, захваљувања, као и формулативним исказима којима се изриче некаква дозвола или позив на дружење.⁷ Пољски истраживачи Аугустин и Гњечка испитивали су ироничну семантику деминутивних лексема са становишта когнитивне лингвистике, имајући пре свега у виду Фокоњеову и Гарнерову теорију појмовне интеграције и концептуалног блендирања. Аутори показују да се деминутиви одликују полисемијом, те да се, захваљујући когнитивним механизима метафоре и метонимије, мала димензија може разумети као недостатак квалитета, те као нешто што је у вези са говорниковим системом вредности и емотивним односом према именованом појму. У раду је посебно истакнута

⁷ До сличних запажања када је посреди фреквенција употребе деминутива у одређеним комуникативним ситуацијама дошла је деценију раније И. Грицкат (1995: 7, 10–11). Ауторка истиче да постоје неке говорне ситуације када је употреба хипокористички обојених деминутива уобичајена, премда није посреди „стварно тепање“. У питању је нпр. говорни чин изјављивања саучешћа, када говорник користи деминуирану именицу у циљу куртоазног исказивања симпатије према покојнику (нпр. „Када ћете давати помен *Тањици*?“ – истакла И. Г.). Постоји чак и конвенционална употреба деминутива у појединим говорним обичајима – када нпр., нудећи госта кафом, кажемо: „Хоћемо ли једну кафицу?“ (Грицкат 1995: 10). И В. Јовановић, испитујући прагматички потенцијал деминутива у српском језику, такође запажа да је употреба лексема овог типа конвенционализована у неким формулативним изразима (Јовановић 2005: 102–103).

контекстуална условљеност деминутивног значења, као и међузависност семантичких и прагматичких елемената у структури овог типа лексема. У таквим случајевима неретко је посреди иронична интерпретација деминутива, која се јавља као последица конструисања значења на релацији говорник–реципијент (Augustyn, Gniecka 2011: 47).

Наше истраживање има за циљ да покаже у којим се лексичко-семантичким класама деминутива из сфере 'човек' у одређеним контекстима и говорним ситуацијама развија пејоративно, погрдно, презриво, подругљиво или иронично значење. При анализи ћемо се осврнути и на лексикографски опис овог типа лексема у дескриптивним речницима. Поћи ћемо од чињенице да се деминутиви традиционално у лингвистици и лексикографији третирају као морфолошка категорија. Њима се, дакле, примарно денотира умањење физичке величине неког појма и њихово прототипично значење јесте *димензионално*: у компонентијалној анализи исказује се семом 'мала физичка величина'. Међутим, семантички спектар деминутива далеко је шири: појам о коме говоримо, уколико је посреди какав конкретан предмет, заиста можемо квантитативно одредити у простору као „мали / мањи од уобичајеног за своју врсту“ (нпр. *сточић*, *шољица*); исто је углавном и са лексемама којима се именују жива бића као ентитети који представљају одређену врсту (нпр. *цветић*, *зечић*; *женица*). У претежном броју случајева као пратилац деминуције јавља се хипокористичност, потврда симпатије, говорникове наклоности, нежности, ганућа и слично. Уколико се пак деминутиви не односе на конкретне, већ на апстрактне појмове из различитих домена – њихово значење се метафоризује. Метафоричким преносом типа *конкретно* → *апстрактно* сема величине из примарног семантичког садржаја деминутива трансформише се и лексема развија потенцијална, периферна значења, која се исказују семама 'нежно', 'лепо', 'драго', 'вредно' и сл., али и сеама 'безвредно', 'бескорисно', 'лоше', 'ружно' (нпр. *слободица*, *домовиница*, с једне стране, односно *државица*, *званце*, с друге стране).⁸

3. Корпус истраживања

Као корпус за ово истраживање користили смо *Речник српскохрватско-га књижевног језика* Матице српске, а као контролни корпуси послужили су нам *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, Електронски

⁸ Испитујући семантику једнореферентних деривата, Д. Гортан-Премк (2004: 130) говори о речима субјективне оцене, међу којима посебно издваја деминутиве. Ауторка објашњава да је за једнореферентне деривате овог типа уобичајено да се у споју са суфиксом семантички садржај основне лексеме само модификује (нпр. основна реализација деминутива *кљунић* иста је као код лексеме *кљун*, „само са детерминативом *мали*“). Постоје, међутим, и такви деминутивни деривати код којих се додавањем форманта на мотивну лексему развијају нове семантичке компоненте (нпр. у семској структури деминутива *кућица* у односу на лексему *кућа* уочавају се компоненте „дотрајао, трошан, рушеван“). Имајући ово у виду, ауторка посебно истиче да при деминуцији лексема код којих „с обзиром на оно што означавају, деминутивна карактеристика није у исто време и позитивна“ – постоји „могућност развијања пејоративних значења (као, нпр., професорчић и сл.)“.

корпус српског језика, као и корпус сачињен прикупљањем грађе из различитих извора са интернета. Најпре смо из Матичиног речника ексцерпирани све именичке лексеме које су маркиране квалификатором *дем.* и у чијем се семантичком језгру уочава архисема 'човек', да бисмо у следећем кораку у Електронском корпусу и Академијиним речнику проверавали контексте у којима се деминуиран облик реализује и бележили примере где лексичко окружење деминутива сугерише неко ниподаштавање, омаловажавање, презир и сл.

4. Анализа грађе

Из Речника Матице српске ексцерпирани смо око 130 деминутивних лексема из семантичке сфере 'човек' и поделили их према тематским групама, при чему је као критеријум за класификацију послужила семантичка компонента која, уз архисему 'човек' и сему величине 'мали', чини семантичко језгро дате лексеме. У раду ћемо испитати лексичко-семантичке групе деминутива који, употребљени у одговарајућим контекстима, наговештавају негативну оцену говорника, тачније, њихово ниподаштавање именоване особе, презир који осећају према њој, поругу или покуду нечега што је у тесној вези са њом. Настојаћемо такође да представимо семску структуру значења појединих деминутива из издвојених подгрупа, ослањајући се у погледу методологије на анализу коју је Стана Ристић спровела на корпусима експресивних именица типа „особа + психичка или морална особина“, односно „особа + спољашња особина“, као и на нашу анализу пејоративних лексема којима се у српском језику именују припадници одређених друштвених група (Ристић 2004: 61–76, 87–94; Јовановић 2014: 143–157).

Приметили смо да многе деминутивне именице које као архисему имају компоненту 'човек' не реферишу на физички малог човека, на оног ко је ситног раста, нити на човека према коме осећамо симпатију, наклоност, већ је њихов денотат човек према коме осећамо презир, који је недорастао професији чији је представник, друштвеној улози коју има, чину који поседује и сл. Формом деминутива, исто тако, можемо погрдно именовати човека према некој физичкој карактеристици, махом недостатку, односно некој духовној особини или облику понашања које сматрамо непожељним. Деминутивно значење, како напомиње Јурафски, реализује се у зависности од семантичке категорије основне именице, па се зато сема величине 'мало' код лексема из сфере 'човек' реализује као позитивна или негативна оцена. Управо семантички садржај полазне именице која се модификује суфиксом у већини случајева утиче на то да деминутив реализује пејоративно значење 'безначајан', 'безвредан'. Стога смо при семантичкој анализи деминутивних лексема нужно имали у виду и денотативно значење мотивне именице, као и продуктивне конотативне компоненте у њеној семској структури.

Семантичка анализа ексцерпираних грађе показала је да сви деминутиви који су обухваћени нашим корпусом, без обзира на диференцијалну денота-

тивну сему на основу које је извршена подела на подгрупе, имају заједничку конотацију. Пејоративна конотативна семантика производ је трансформације компоненте квантитета 'мало/умањујуће', при чему се формира субјективна оцена именованог појма (особе), која је заправо последица евалуације говорног лица, његовог вредносног суда о датој особи, као и субјективног емотивног односа према њој или целој класи коју она представља. Избор номинативне јединице, односно деминуиране лексеме, сведочи о говорниковој намери да делује на реципијента, те да утиче на његову евалуацију именоване особе. Имајући, дакле, у виду да све јединице које су ушле у наш корпус имају заједничку архисему 'човек', као и компоненту квантитета (којом се формално реферише на малу физичку величину, а која се затим трансформише у сему квалитета) – подела деминутива заправо је извршена према денотативној компоненти у семантичком језгру мотивне лексеме. Диференцијална денотативна сема у структури основне именице носи објективну, репрезентативну информацију о именованом појму – у овом случају особи – нпр. о њеној друштвеној улози, физичким/духовним карактеристикама које поседује и сл. и заједничка је мотивној и деминуираној лексеми. На тај начин у ексцерпираној грађи издвојило се шест већих лексичко-семантичких група деминутива пејоративног значења, којима се денотира човек као представник/носилац: 1) друштвеног слоја; 2) професије/занимања; 3) војног/полицијског чина; 4) етничке скупине; 5) духовне особине; 6) физичке особине/недостатка и сл.

4.1. Деминутиви којима се именује човек као представник друштвеног слоја

У прву групу сврстали смо деминутиве којима се пејоративно одређује човек као припадник одређеног друштвеног слоја, при чему су у највећем броју случајева у фокусу његов материјални статус или образовање – нпр. *газдић, газдица, дамица, интелектуалчић, јадничкић, сељачић, сиромашак, сиромашчић, слугица, тежачић, чиновничкић, шушица* итд. (нпр. у РСАНУ: *Мигољи се живот и у својој куљавој утроби вуче [...] сувоњава интелектуалчиће; На тај би се начин [...] радничке породице избавиле од [...] влаге у ћумезима београдских газда и газдица*; у РСМ: *[Срески начелник] је сада [...] њемачка слугица; Остат ће заувек биједник, ситни чиновничкић*; у ЕК: *Он није ништа друго до сиромашак који нема новца за аутомобил; Крлежа је Џосића, наводно, сматрао „partizanskim seljačićem“* и др.). Пејорација је неретко усмерена према представницима моћи и високих позиција у друштву, који се извргавају подсмеху, порузи, критици јер нису дорасли својим положајима. Тако у грађи налазимо деминутиве *владарчић, вођица, кнешчић, краљчић, поглаварчић* и др. (нпр. у РСАНУ: *Он [брест] је надживео три велика цара [...] и десетак домаћих српских краљчића и кнежића, и ти [...] да га исечеш?; Немачка [...] је била подељена на много кнезова и кнежића*; у РСМ: *Ухваћена је маса вођа и вођица беле и плаве гарде*; у ЕК: *Povikao je [...] : „Živeli, poglavari! Slavni poglavari! Pokažite se, poglavarčići! Vaši životi su mi u šaci.“*). Конотативна семантика већине наведених деминути-

ва реализује се у специфичном лексичком окружењу, које сугерише негативну евалуацију и емотивни став говорног лица према именованој особи. Пејоративно значење деминутива у датом контексту неретко је појачано и на плану форме – употребом у напоредном односу са неутралном мотивном именицом (нпр. *газда* и *газдица*; *кнезова* и *кнежића*; *вођа* и *вођица*; *поглавари* и *поглаварчићи*). Ипак, контексти наведених и многих других примера из ексцерпираних извора сугеришу да је депрецијативна семантика деминутива у овој подгрупи двојако условљена. Презрив, ироничан, омаловажавајући тон у појединим случајевима само је појачан деминуираном лексемом, а заправо је последица вредносног става и емотивног односа говорника према целокупној класи особа именованих мотивном речју, које представљају одређену друштвену групу и обично имају изразито низак материјални статус: нпр. *служица*, *сиромашак*, *сељачић*.⁹ Претпостављамо да је у наведеним примерима посреди специфична метафоричка пејорација, чији је предмет особа именована лексемом у основи, а деминутивним суфиксом¹⁰ и избором форме умањенице само се додатно истиче већ уобличен аксиолошки суд говорног лица. С друге стране, пејоративно значење већине деминутива из ове групе последица је додавања творбеног наставка на основу семантички неутралне мотивне лексеме, при чему се формира субјективна оцена по којој је именована особа недостојан представник високог друштвеног положаја или незаслужено има висок материјални статус: нпр. *газдица*, *краљчић*, *кнежић*, *поглаварчић*. Имајући у виду вредносно-емотивни однос говорника према особи именованој деминутивом *сиромашак*, сматрамо да се компоненцијалном анализом у семској структури ове лексеме издвајају следеће компоненте: [особа + мушкарац + сиромашан + сиромаштво у мени изазива презир + избором деминутивне форме изражавам своје непоштовање, омаловажавање и ниподаштавање особе која је носилац дате особине]. На сличан начин, осврћући се притом на семантику мотивне лексеме, могуће је представити и компоненцијалну анализу деминутива *поглаварчић*: [особа + мушкарац + који је на челу власти, управе → који је главни + сматрам да би онај ко је главни, врховни управитељ требало да буде најбољи/најквалитетнији и сл. + сматрам да особа није достојна врховне позиције, моћи, власти које поседује + избором деминутивне форме изражавам своје непоштовање, презир и сл.].

⁹ Ову констатацију поткрепљује истраживање Ј. Јовановић (2014) чији су предмет пејоративне лексеме којима се именују припадници одређених друштвених група. Семантичка анализа коју је ауторка спровела показала је да су у српском језику у основи пејорације често управо социјални и/или материјални статус појединца. Приликом класификације грађе, Ј. Јовановић (2014: 147) издвојила је подгрупу пејоратива чије се заједничко лексичко значење може представити компонентама „особа + друштвени/материјални статус“ (нпр. *малограђанин*, *одруља*, *провинцијалац*, *сељак*, *сељачина*, *слуга*, *гоља*, *никоговић*, *дроњак*, *одрпанац*, *клошар*).

¹⁰ Како истиче и И. Клајн, деминутивни суфикси у српском језику неретко развијају афективна секундарна значења, која подразумевају пејорацију, ниподаштавање, подругљив тон и сл. Такви су нпр. суфикси *-ић*, *-чић* (в. Клајн 2003: 108–111: нпр. *чиновничић*, *новинарчић*, *професорчић* итд.) или *-ица* („увек дуг и наглашен у подругљиво-пејоративним изведеницама од именица м. рода типа *писарица*, *капларица*, *пандурица*“) (Клајн 2003: 115).

4.2. Деминутиви којима се именује човек као представник професије/занимања

Друга група обухвата деминутиве којима се пејоративизује човек као недостојан, лош представник одређене професије, занимања¹¹, нпр. *адвокатић*, *бријачић*, *глумчић*, *калфица*, *келнерчић*, *новинарчић*, *професорчић*, *репортерчић* и др. (нпр. у РСАНУ: *Сваки литератић усуђује се издати своје незреле продукте; Мисао да од сада мора рачунати и са тим новинарчићем, једила га је*; у РСМ: *Одмах би узео своје адвокатиће [...] и отели [би] старицу три тисуће; Пић је поткачио и неке [...] новинарчиће који трчкају и праве incidente*; у ЕК: *Sve ove reklame su pravljene na osnovu jedne iste ideje: ubaciti nekog voditeljčića/ glutčića sa „smisлом за humor“; Šta zna kelnerčić glupi*). Приметно је да се и у групи деминутива чији је денотат особа која представља одређену професију/занимање уочавају два подтипа лексема, а оне се разликују по улози коју субјекат именована остварује у комуникативном процесу, односно по његовом аксиолошком ставу и емоционалном односу према именованој особи. Чини се да говорникове критика, покуда, погрда, изречене на рачун одређеног појединца избором деминутивног имена – могу, с једне стране, бити мотивисане презривим односом према самом занимању које тај појединац обавља (нпр. *бријачић*, *калфица*, *келнерчић*¹²), док, с друге стране, сугеришу недопадање конкретне особе као представника тог занимања, при чему се имплицира да именовани том занимању није дорастао, тј. да га лоше обавља (нпр. *докторчић*, *литератић*, *професорчић*). У првом случају обично су посредни занимања која се везују за низак социјални и материјални статус, те се конкретна особа посредно ниподаштава на исти начин као у претходној скупини деминутива. Отуда закључујемо да се нпр. у компонентној структури деминутива *келнерчић*

¹¹ Међу деминутивним лексемама на *-че* и *-(ч)ић* у РСАНУ, С. Ристић и др. издвојили су групу деминутива који се односе на човека, при чему посебно наглашавају деминутиве са значењем занимања, нпр. *детективчић*, *докторчић*, *кројачић*, *писарчић*, *келнерче* и др. Аутори објашњавају да су пејоративна значења типа презирања, ниподаштавања код деминутива из сфере занимања, посебно престижнијих занимања, стилски маркирана, те да се „често употребљавају и као средства за експресивизацију и иронију“ (Ристић и др. 2005: 604–605).

¹² Од мотивне именице са значењем занимања *келнер* у РСАНУ забележена је само деминутивна изведеница *келнерче*, „дем. и хип. од келнер, млади келнер“ (*Ако нема газде, а он се разговара са келнерчетом*). Уочавамо да се суфиксом *-че* постиже другачија семантичка модификација основе него суфиксом *-чић*, односно да је резултат деривације лексема другачијег конотативног значења. Примери које за облик *келнерчић* налазимо у ЕК потврђују висок степен пејорације, презира, ниподаштавања, док облик *келнерче* у РСАНУ и примери којима је он потврђен сугеришу хипокористичан, емпатичан тон, гануће. С. Ристић и др. (2005: 605) сматрају да у подгрупи деминутива са значењем занимања постоје они код којих се компонента величине „на прагматичком плану у складу са традицијом српске културе доживљава као хипокористичност типа ублажавања, сажалења, саосећања“. Овде би ваљало истаћи да су сви деминутиви код којих аутори запајају хипокористичну семантику без изузетка изведени суфиксом *-че*, попут поменуте лексеме *келнерче* (нпр. *млекарче*, *рибарче*, *говедарче*, *шегрче*), што говори о другачијем творбеном значењу облика деривираних овим наставком. Можемо закључити да су се деминутивни облици на *-че* са архисемом 'човек' и семом 'занимање' на неки начин специјализовали за хипокористичност, а не пејорацију.

уочавају следеће семантичке компоненте: [особа + мушкарац + који послужује госте у ресторану/кафићу и сл. + сматрам да је занимање келнера понижавајуће за сваког човека / не поштујем особе које обављају ово занимање + избором деминутивне лексеме изражавам презир према свим представницима овог занимања]. У вези са другим подтипом деминутива чији су денотат представници одређеног занимања/професије запажамо да субјекат именована има начелно афирмативан став према датом занимању, а његове критика и покуда усмерене су према неком конкретном појединцу, по правилу недораслом професији коју обавља. У семском саставу уочавамо компоненте 'лош/лошији него што би требало да буде', 'никакав' и сл. Имајући тако у виду компоненте које чине семантичку структуру лексеме *доктор* [особа + мушкарац + стручњак + образован на медицинском факултету + који се бави лечењем, сузбијањем болести и сл. + то је, као што се зна, добро и вредно поштовања], претпостављамо да би се компоненцијална анализа деминутива *докторчић* могла представити на следећи начин: [особа + мушкарац + образован на медицинском факултету + који се бави лечењем + лош, никакав, недовољно стручан + то је, као што се зна, лоше и каља углед професије која је вредна поштовања + избором деминутивне форме изражавам свој презир, непоштовање конкретне особе која је представник професије].

4.3. Деминутиви којима се именује човек као носилац војног/полицијског чина

У трећој тематској скупини нашли су се деминутиви пејоративног значења чији је денотат човек као носилац одређеног војног или полицијског чина, при чему у говорниковом фокусу може бити недораслост појединца датог позицији или пак презир према целокупној класи коју тај појединац представља: нпр. *војводица*, *војничкић*, *жандарица*, *капетанчић*, *капларица*, *мајорчић*, *официрчић*, *пуковничкић* (нпр. у РСАНУ: *Муслиманско Дубово спалио је четнички војводица Тривун*; у РМС: *Докле ће све неотесане пандурице [...] да прете нашој слободи!*; у ЕК: *U ratu je bio obični vojničić, koji se nije pitao ni za šta*). Анализа ексцерпираних грађе и контексти у којима се деминутиви овог типа појављују сугеришу да је пејорација у већини случајева усмерена према носиоцима високих војних чинова. Посреди су лексеме из сфере војне и полицијске хијерархије, чија је функција титулирање и апострофирање представника моћи и високог статуса који, из позиције субјекта именована, незаслужено поседују одређени чин/звање/титулу (нпр. *официрчић*, *пуковничкић*). С друге стране, у овој подгрупи уочавамо и деминутиве којима се презриво/подругљиво именују представници нижих војних чинова, чиме се имплицира изостанак способности, квалитета или неких одговарајућих личних особина, због чега конкретни појединац није дорастао вишем чину (*капларчић*, *капларица*, *капетанчић*, *наредничкић*). Контексти такође показују да је говорникова погрда каткад усмерена према војној/полицијској хијерархији уопште, што нарочито долази до изражаја у деминуцији лексема којима се именују начелно неутрални стату-

си/чинови (нпр. *војничкић, жандарица*). Насупрот њима, посебно треба истаћи деминутив *пандурица*, маркиран у РМС квалификатором *подр.* (*подругљиво*), код којег је формом умањенице заправо само појачана већ постојећа експресивна, пејоративна конотација мотивне лексеме *пандур* (1. „сеоски полицијски стражар“; 2. фиг. „слуга, извршилац грубог насиља, самовоље, деспотизма“). Имајући у виду семантику мотивне именице, контексте у којима се деминутив појављује, те двојак потенцијални емотивно-вредносни однос говорника према одређеном чину/титули, односно појединцу који их представља, сматрамо да се лексема *официрчић* може разложити на следеће компоненте: [особа + мушкарац + носилац једног од највиших чинова у војсци + сматрам да је конкретна особа недостојан, лош представник високог и поштовања вредног звања / не поштујем војску, војну хијерархију и особе које су носиоци војних чинова (могуће су обе варијанте сема) + избором деминуиране лексеме у номинацији особе изражавам/наглашавам свој презир, непоштовање, покуду].

4.4. Деминутиви којима се именује човек као представник етничке скупине

Међу ексцерпираним деминутивима издвојили смо групу оних којима се погрдно именују представници одређених етничких скупина¹³: нпр. *Влаице, Влаицић, Хрватчић, Црногорчић, Швапчић* (у РСАНУ: *Ово Влаице [кнез Милош] што је до јучер робовало нуди нам своје окрље*; у РМС: *Нашли су врело нектара и амброзије! У шепелунки некаква Швапчића*; у корпусу на интернету: *Sećam se ja jednog klipa u kome nekakav hrvatić kaže da bi voleo da mi zemlja bude do Zemuna; Što se tiče Koštunice, bar je Srbijanac i nije neki Crnogorčić-poluhrvat; Umislio crnogorčić da je neko i nešto, treba ga staviti na tribine dok mi ugovor ne istekne*). Премда је уобичајеније да се пејорација припадника етничких група постиже аугментацијом семантички неутралних етнонимских основа, анализа спроведена за потребе овог истраживања показује да се и компонента величине ’мали’ каткад трансформише у смеру негативне оцене одређеног етника. Депрецијација може бити заснована на објективном знању које субјекат именована поседује о конкретном припаднику етничке групе, али је далеко чешће мотивисана различитим колективним представама и уверењима која се везују за целокупну групу. Такви културолошки стереотипи обликују говорников емотивни однос према датом етнику и место целе етничке скупине у говорниковом систему вредности. Деминуирана форма у таквим случајевима не носи информацију о старосном добу именоване особе, односно не сугерише компоненту ’младо’ у њеној семантичкој структури¹⁴, која

¹³ Семантичка анализа пејоративних лексема којима се именују припадници одређених друштвених група, спроведена у раду Ј. Јовановић, показује да се особе неретко погрдно именују и ословљавају на основу припадности некој етничкој скупини. Међу лексемама овог типа ауторка издваја подгрупу творбених пејоратива, чије се погрдно значење формира у процесу суфиксације етнонимске основе „аугментативно-пејоративним творбеним наставцима“ – нпр. *Мађарентина, Циганитина, Црногорчина, Швабурина* (Јовановић 2014: 150).

¹⁴ Исп. нпр. у РСАНУ *Македонче* „дем. и хип. од Македонац; дете македонске народности, млад Македонац“, *Циганчић* (РМС) „дем. и хип. од Циганин; циганско дете, Циганче“ и сл.

је знак хипокористичности, нежности, ганућа, већ деминутивним обликом говорник омаловажава, ниподаштава конкретног појединца, истовремено посредно изричући свој негативан суд и мишљење о целој етничкој групи коју тај појединац представља. Чињеница да су примери за деминутиве овог типа махом бележени у корпусу на интернету, и то у контекстима из разговорног језика, показује да су посредни изразито стилски маркиране, експресивне лексеме. У семској структури деминутива *Црногорчић* издвојили смо следеће компоненте: [особа + мушкарац + који је (пореклом) из Црне Горе + не волим Црногорце + избором деминутивне форме изражавам свој презир, антипатије према целој етничкој скупини чија је особа представник].

4.5. Деминутиви којима се именује човек као носилац неке духовне особине

Засебну скупину представљају деминутиви којима се погрдно, с презрењем именују носиоци непожељних духовних особина, односно човек као представник одређеног карактерног типа или облика понашања¹⁵: нпр. *гадић, гњидица, дангубица, гушчица, пацовчић* итд. (нпр. у РСАНУ: *Други [...]* *веле, да немаш никаква заната, да си шкрабало и дангубица*; у РМС: *У ту су гњидицу [човека] уперени сви окулари државне безбедности; У питању је била [...] гушчица, којој је тата, зеленаш [...] купио мужа*; у корпусу на интернету: *Iza tvog profila se krije totalni debilčić; Sami smo dopustili da nam sve to uradi jedan kretencić*). Пејоративна семантика деминутива из ове подгрупе може бити мотивисана различитим психичким, интелектуалним или етичким обележјима појединаца који су припадници друштва и као такви се извргавају критици, покуди и сл., а у основи погрдног именовања заправо је негативна оцена и емотивни однос културно-језичке заједнице према наведеним обележјима. Примећујемо да лексеме овог подтипа имају изразито негативну конотацију, упркос деминутивној форми, чија је једна од потенцијалних функција ублажавање, еуфемизација, атенуирање одређеног (у овом случају духовног) недостатка. С тим у вези, посебно имајући у виду лексичко окружење деминутива, као и емотивни однос говорника према именованој особи, запажамо да се деминуцијом у поменути случајевима, супротно еуфемизму, заправо додатно истичу, потенцирају недостаци, мане и сл., те да се компонента величине 'мало/умањујуће' конотира као негативна субјективна оцена, при чему номинативна јединица реализује презрив, а неретко и увредљив¹⁶ тон. У практично свим случајевима посредни

¹⁵ Међу пејоративима који се користе у именовању припадника друштвених група, Ј. Јовановић (2014: 153–154) издваја и лексичко-семантичку подгрупу погрдних назива за особе са физичким/психичким/интелектуалним недостацима и менталним поремећајима.

¹⁶ Ово се посебно односи на именице *дебилчић, кретенчић*, тј. деминуиране облике лексема које примарно представљају медицинске термине за особе ометене у развоју, а секундарно се употребљавају у разговорном језику и њима се погрдно именују особе које немају менталне поремећаје, већ показују интелектуалне недостатке или се понашају на начин који говорна заједница оцењује као лош, неприхватљив и сл. Ј. Јовановић запажа да је код лексема овог типа посредни сложени процес двоструке пејоративизације, при чему је погрдно значење индуковано

су деминуирани облици именица које и саме имају негативно експресивно значење. Оно се у компонентној структури обеју лексема може представити конотативним семама типа 'лоше је', 'не допада ми се', 'не волим' и сл., које носе информацију о емотивно-вредносним ставовима говорног лица и целе културне заједнице. Тако бисмо нпр., ослањајући се на дефиницију лексеме *гњида* у РСАНУ, компоненцијалну анализу деминутива *гњидица* могли представити на следећи начин: [особа + мушко/женско + која је безвредна, неморална, пакосна, одвратна + то је, као што се зна, лоше + особа са таквим особинама не завређује моје поштовање + избором деминутивне форме у номинацији особе додатно истичем свој презир, гнушање, антипатију].

4.6. Деминутиви којима се именује човек као носилац неке физичке особине/телесне мане, недостатка и сл.

У грађи бележимо и тематску групу деминутивних лексема којима се денотирају особе према физичком изгледу или каквом телесном недостатку, при чему постоји извесна презрива конотација: нпр. *богаљче*, *богаљчић*, *главоњица*, *жгољица*, *крмчић*, *ћора* (нпр. у РСАНУ: *Боље чедо и пређаволасто нег' богаљче и слепо и кљасто*; у РМС: *Нисам га ја зато хранила ни чувала да га жгољица ко ти улови и одвуче*; у корпусу са интернета: *Ako Ružić uspe ima da postane krmčić kao Dačić*; *Atraktivan muškarac će pre odabрати neku lutkicu за ženu, nego što će pred oltar odvesti skromnu devoјku, iako је она praktičnija i pametnija*). Чини се, међутим, да је степен пејорације која се постиже деминутивима овог типа далеко нижи него у случају претходно описаних лексичко-семантичких скупина. Конотативна семантика умањенице истовремено је мање презрива у односу на конотацију мотивне лексеме. Деминуиране форме у именовану носилаца неких мање пожељних или непожељних естетских обележја у извесној мери имају функцију еуфемизације, ублажавања, што истовремено имплицира и нијансу емпатије, те би се, независно од контекста, могло говорити о подврсти хипокористичног значења ових облика. Ипак, лексичко окружење деминутива у примерима из корпуса најчешће сугерише презрив, подруглив тон, који сведочи о негативном вредносном и емотивном односу говорника према именованој особи. Пејоративна семантичка нијанса може бити производ индивидуалног односа/мишљења субјекта именовану према одређеној особи, а каткад је пак последица негативног колективног става, предрасуда које културна заједница гаји према неким физичким недостацима и особама које их поседују. Сматрамо да се у семској структури деминутива *жгољица* издвајају следеће компоненте [особа + мушко/женско + телесно неразвијена/веома мршава + то је, као што се зна, лоше + избором деминутивне форме у номинацији изражава према тој особи антипатију/негодовање/ругање, али и сажалење]. С друге

имплицитним семантичким компонентама, заснованим на емотивном односу говорне заједнице према ментално поремећеним особама (Јовановић 2014: 153). Анализа корпуса формираног за потребе овог рада показује да деминутиви *дебилчић* и *кретенчић* реализују искључиво пејоративно значење.

стране, у овој подгрупи деминутива посебно се издвајају лексеме *лепотанчић* и *луткица*, којима се остварује виши степен пејорације у односу на мотивну именицу. Притом имамо у виду да се ови деминуирани облици везују за тачно одређене семантичке реализације мотивних лексема *лепотан* (РСАНУ „веома леп мушкарац, мушкарац изразите лепоте; **налицкан, претерано гиздав мушкарац**“ – истакла Ј. Ј.) и *лутка* (РСАНУ: „3. фиг. а. лепа, дотерана, женска особа; у пеј. значењу: уопште особа без правих, обично духовних вредности, празна, испразна особа“). Запажамо да у полисемантичкој структури лексеме *лутка* долази до метафоричке трансформације типа физичко → духовно, која је индукована семама колективне експресије (‘лепа’ → ‘духовно празна, глупа и сл.’). Затим се у процесу деминуције реализована пејорација само додатно потенцира, и то трансформацијом компоненте величине у сему негативне субјективне оцене.

5. Закључне напомене

Семантичко-прагматичка анализа деминутива из сфере ‘човек’ које региструју описни речници српског језика РМС и РСАНУ, као и *Електронски корпус српског језика* и корпус на интернету, потврђује да се компонента величине ‘мало/умањујуће’ често трансформише у квалитативну компоненту субјективне оцене. Насупрот лексемама у чијем семантичком језгру уочавамо компоненту вишег ранга ‘неживо’, код којих квантитативно одређење обично сугерише хипокористичност, нежност, гануће и сл., код лексема којима се именује човек, сема ‘мала физичка величина’ по правилу индукује пејоративно, презриво или подругљиво значење. Погрдна конотативна семантика ексцерпираних лексема заправо је последица евалуације говорног лица, његовог вредносног суда о датој особи (неодобравања нечега у вези са њом), као и субјективног емотивног односа према њој или целој класи коју она представља. Избор пејоративне деминуиране форме као јединице номинације показује намеру говорника да делује на остале учеснике у комуникацији, односно да утиче на њихову евалуацију и субјективни став о објекту именовања.

Лексичко-семантичка анализа корпуса формираног за потребе овог истраживања показала је да постоји неколико тематских скупина деминутива из сфере ‘човек’ који у одговарајућем контекстуалном окружењу и одређеној комуникативној ситуацији развијају пејоративно, презриво, подругљиво и/или иронично значење. То су деминутиви којима се именује човек као: представник неког друштвеног слоја, као представник одређене професије/занимања, као носилац војног или полицијског чина, као припадник одређене етничке скупине, као носилац неке непожељне духовне или физичке особине, мане, недостатка и сл.

Ексцерпиране лексеме у описним речницима српског језика (РСАНУ и РМС) најчешће се дефинишу граматичком формулом „дем. од ...“, а неретко и комбинацијом квалификатора *дем.* (који указује на морфолошку категорију) и

хип. (који сугерише субјективну оцену). Деминуиране форме спорадично се у речничкој дефиницији маркирају квалификаторима *неј.*, *погрд.*, *презр.*, или *ир.*, али примећује се недоследност у лексикографској пракси када је посреди опис лексема из ове творбено-семантичке категорије, а каткад и неусаглашеност дефиниције са наведеним примерима, као и са семантичким реализацијама које дата лексема има у електронском корпусу српског језика.

Литература

- Adonyeva, S., Levitski, O. 2006. *Socio-Pragmatic Functions of Russian Diminutives* [Online]. Апстракт доступан на: <http://www.ibrarian.net/>¹⁷
- Augustyn, R., Gniecka, A. 2011. Irony behind diminutives: a cognitive linguistic analysis of popular technical terms. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*, Issue No. 35, 31–49.
- Белић, А. 2000. О историјском развоју словенских деминутивних и амплификативних суфикса; Природа и порекло именица субјективне оцене. У *Упоредна словенска лингвистика 1*, Изабрана дела Александра Белића, том 2, 9–81. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бошковић, Р. 2000. Развојак деминутивних наставака с елементима *k* и *s*. У *Основи упоредне граматике словенских језика*, 268–302. Београд: Требник.
- Вељковић Станковић, Д. 2007. Деноминални деминутиви и аугментативи – значење и творба. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 36/1, 387–403.
- Вељковић Станковић, Д. 2008. Когнитивни приступ евалуативним твореницама и његова примена у настави српског језика. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 37/1, 497–510.
- Вељковић Станковић, Д. 2011. *Речи субјективне оцене у настави српског језика и књижевности*. Београд: Филолошки факултет.
- Гортан-Премк, Д. 2004. *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Грицкат, И. 1995. О неким особеностима деминуције. *Јужнословенски филолог*, LI, 1–30.
- Даничић, Ђ. 1860. Српска деминуција и аугментација. *Гласник Друштва српске словесности*, XII, 474–499.
- Јовановић, В. 2010. *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јовановић, В. 2005. Неки аспекти прагматичке употребе деминутивних именица. *Наш језик*, XXXVI/ 1–4, 100–103.
- Јовановић, Ј. 2014. Пејоративи у именовању припадника неких друштвених група у српском језику. У *Језик, књижевност, маргинализација: Језичка истраживања, Зборник радова*, Биљана Мишић-Илић, Весна Лопић (ur.), 143–157. Ниш: Филозофски факултет.
- Jurafsky, D. 1996. *Universal Tendencies in the Semantics of the Diminutive*. *Language*, Vol. 72, No. 3, 533–578.

¹⁷ Датум приступа подацима: 21. 8. 2015. године.

- Киршова, М. 1988. Аугментативи са суфиксима *-ина, -етина, -урина* у Вуковом речнику. *Наш језик*, XXVIII/1–2.
- Клајн, И. 2003. *Творба речи у савременом српском језику. Други део, Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Ристић, С. 2004. *Експресивна лексика у српском језику (теоријске основе и нормативно културолошки аспекти)*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ристић, С., Милосављевић Б., Јовановић, В. 2005. Деминутиви са суфиксима *-че* и *-(ч)ић* (лексикографско-лексиколошки приступ). *Српски језик*, X/1–2, 597–616.
- РМС. 1967–1976. *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- РСАНУ. 1959–. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XVIII*. Београд: САНУ.
- Taylor, J. R. 2003. *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, 3rd ed. Oxford: Oxford University Press.

Jovana Jovanović

THE QUANTITATIVE COMPONENT AS THE MOTIVATOR OF DEROGATIVE OR AFFIRMATIVE MEANING OF LEXEMES DENOTING PEOPLE

Summary

The paper deals with the formational, semantic and socio-pragmatic function of Serbian diminutive nouns containing the component ‘human’ beside the quantitative component which indicates ‘smallness’ in its semantic structure. Our research shows that diminutivized forms are sometimes being used to designate and qualify members of some social groups and have complex connotative meaning. Via metaphorical and metonymic transformations, many of these diminutives express the attitude on the part of the speaker that is affectively negative. This article points out that diminutives which denote people may evoke an attitude of depreciation because ‘smallness’ implies lack of worth, lack of importance, triviality, etc. Those lexemes usually develop a highly expressive pejorative meaning.

j.jovanovic85@gmail.com

UDC 811.111'373.611'367.622.22
811.161.1'373.611'367.622.22
811.163.2'373.611'367.622.22

Mariya Bagasheva-Koleva

South-West University "Neofit Rilski" – Blagoevgrad, Bulgaria
Faculty of Philology

ANALYTIC AND SYNTHETIC DIMINUTIVE FORMATION IN ENGLISH, RUSSIAN AND BULGARIAN

Abstract: The paper deals with the category of diminutiveness and its characteristic features in English, Russian and Bulgarian. The paper focuses on the meaning and function of diminutives in the three languages and points out their specific features and means of expression illustrated by appropriate examples from English, Russian and Bulgarian. It also investigates the analytic and synthetic diminutive formation in these languages based on a corpus of excerpted examples from English, Russian and Bulgarian texts written or adapted for children.

Key words: diminutiveness, diminutive formation, synthetic, analytic, subjective attitude

Introduction

Diminutiveness as a linguistic phenomenon proves to be an interesting topic for investigation. Many studies of different aspects of diminutiveness have been carried out through the years investigating the specifics of this phenomenon in different languages. Naturally, languages which are characteristic of using diminutives have been more thoroughly investigated alone or in comparison to other diminutive-rich languages. Thus contrastive studies between socio-culturally linked languages are rather common. What needs a more extensive investigation and deserves a more careful consideration is a contrastive analysis of languages which are not necessarily socio-culturally linked or languages which have quite a big difference in the degrees of expressing diminutiveness.

For the purposes of my contrastive analysis I chose English, Russian and Bulgarian. The reason for this is that English is considered a language which has very few diminutives, whereas Bulgarian and Russian, as Slavic languages, both have a huge number of diminutive forms. In the paper I will try to analyze the analytic and synthetic diminutive formation in the three languages mentioned above and investigate the specifics of diminutive meaning in the adjective-noun patterns combining the analytic and synthetic diminutive formation.

Theoretical background

The category of diminutiveness is not easy to define because of its multifunctional character. The prototypical meaning of the term “diminutive” is “smallness” but the cases in which the diminutive conveys only the idea of ‘small size’ are very rare. Usually, when a diminutive form is used, its main function is to express the speaker’s or writer’s attitude towards the referent. As Schneider puts it, this subjective attitude “can be either positive or negative, i.e. either affectionate or derogatory, depending on the specific interplay of linguistic and situational factors in a given context” (2003: 1). He also suggests that diminutivity can be referred to as “a concept related to such concepts as quantification, qualification, modification, gradation, intensification, and evaluation” (Schneider 2003: 1).

According to Jurafsky (1996: 534–535), the diminutive “can express a bewildering variety of meanings” among which he points out “affection, contempt, playfulness, pragmatic contexts involving children or pets, ...”.

The primary meaning of diminutiveness is to express smallness, but due to the pragmatic use of the diminutive forms in a variety of contexts, these forms have acquired additional meanings expressing “not merely an assessment of size, but also, or even exclusively, the speaker’s response to small things, a response ranging from affection through condescension to contempt” (Strang 1963: 121–122).

Thus, the category of diminutiveness can be defined as a semantic and pragmatic linguistic category indicating smallness as well as expressing a wide spectrum of emotional nuances ranging from extremely positive to utterly negative, depending on the context.

One of the basic means of expressing diminutiveness in Russian and Bulgarian is by means of diminutive suffixes or the **synthetic** diminutive formation. But, due to the polysemic nature of most diminutive suffixes in these languages, it is difficult to identify the exact meaning of the diminutive suffix unless there is a context. According to Volek (1987: 56), there are three factors which facilitate the identification of the meaning of the diminutive suffix:

- 1) The lexical factor, i.e. the character of the base stem to which they adhere;
- 2) The textual factor, i.e. the broader linguistic context in which they appear;
- 3) The pragmatic factor, i.e. their relationship to the units of the discourse situation.

The **analytic** diminutive formation is also quite common in Russian and Bulgarian, but it is very often combined with the synthetic type due to the fact that in these languages adjectives can agree with the noun they modify not only in gender, number and case, but also in expressiveness.

Expressing the category of diminutiveness in English is not so complicated, as the basic means of rendering diminutive meaning is the **analytic** type. The analytic type of diminutive formation, which reflects the general structure of the English language, is more characteristic of English than the synthetic type, which reflects the general structure of, e.g. Slavic languages (Schneider 2003: 123). The analytic type means

that the diminutive meaning is conveyed by the “adjective + noun” constructions where the noun is the base word and the adjective is the diminutive marker. The adjective in this pattern belongs to the semantic field SMALL, with LITTLE being the most common adjective. “The diminutive marker *little* is generally regarded as the functional equivalent to diminutive suffixes in other languages” (Schneider 2003: 123). Therefore the numerous diminutive meanings rendered by diminutive suffixes in Russian and Bulgarian often correspond to this analytic type in English. However, the analytic diminutive formation in English cannot express all the nuances in the diminutive meaning in Russian and Bulgarian, which makes it difficult to properly translate all the diminutive forms from Russian and Bulgarian into English.

Diminutives in English can be formed either synthetically (by means of affixation, predominantly, suffixation), or analytically (by means of adjectives denoting smallness or littleness), or by means of other processes such as reduplication, truncation (clipping) and compounding. As it seems, the major type of diminutive formation in English is analytic diminutive formation.

Due to the analytic character of the language, diminutive suffixation is not characteristic of English (in contrast to Russian and Bulgarian) but it is quite common in deriving diminutive forms of personal names and nicknames, as well as diminutive forms denoting the young of animals and birds, which are frequently used in children’s books.

Research data

In this paper I have used the statistical data gathered for my doctoral thesis. The statistics analyses were carried out on a corpus of excerpted examples of diminutives used in children’s books written in English and their translated versions in Russian and Bulgarian. The total number of excerpts from the three languages is 5010. The number of excerpts in English is 1248, from Bulgarian – 1442, and from Russian – 2320. They are excerpts from texts, whose total number of words amounts approximately to 960 417. The total number of pages of the excerpted texts in the three languages is approximately 2179. In order to analyze the similarities and differences of diminutive formation in the three studied languages I have used the contrastive method based on the theoretical framework of James (1980) and Danchev (2001). In the present study I have focused on the analytical diminutive formation in the three languages, but as the synthetic diminutive formation is more common in Russian and Bulgarian, I have investigated the four patterns of adjective-noun constructions in relation to diminutiveness.

Results

In English, the analytic diminutive formation is ranked first with the highest frequency of appearance (51%). It is usually presented by the ‘adjective + noun’ construction, in which the adjective belongs to the semantic field SMALL, and thus

expresses the notion of diminutiveness. The adjectives which belong to the semantic field SMALL and are usually used in analytic diminutives are: *small, little, tiny, teeny, teensy, teeny-weeny, teensy-weensy, wee, diminutive, minute, miniature, minimal, lilliputian and petite* (according to Schneider 2003: 124). They can be considered synonyms since they share the same basic meaning, i.e. denoting qualities that are evaluated as being below average size. As all synonyms in English, however, they have their specific meanings and are restricted to particular collocations and contexts (ibid.). Schneider (2003: 125) classifies them into three groups, depending on the level of formality:

- a) **Informal:** *tiny, teeny, teensy, wee, weeny, teeny-weeny, teensy-weensy;*
- b) **Neutral:** *small, little;*
- c) **Formal:** *minimal, miniature, minute, diminutive, lilliputian.*

The adjectives in group a) and c) are stylistically marked and express intensity, i.e. a higher degree of smallness or littleness, e.g. ‘very small’, ‘remarkably small’, ‘extremely small’, ‘very little’, etc. Accordingly, adjectives from these two groups cannot be used with intensifiers, e.g. **very tiny, *extremely diminutive* (Schneider 2003: 125).

The two most frequent adjectives used to express diminutiveness in English are *small* and *little*, with *little* being multifunctional. The basic meaning of *small* is to denote small size as it lacks any affectionate connotations, e.g. *a small house, a small bird, a small town*, etc. The connotations of *little* are various, for it has inherent emotional implications and can convey a variety of meanings such as ‘feelings of affection, sympathy, pity’ on the one hand, and ‘feelings of scorn, annoyance, sarcasm’, on the other. *Small* expresses objective smallness and refers to a quality of the referent, while *little* expresses the subjective attitude of the speaker towards the referent or the addressee. Other qualitative adjectives are frequently used in combination with *little* to convey a variety of expressive nuances, e.g. *dear little girl, sweet little boy, poor little girl*, etc. Although *small* and *little* are supposed to be synonymous, they are not interchangeable in English. But they can be used together in relation to the same referent, e.g. ‘*a small black little box*’, where *small* expresses small size and *little* conveys a subjective attitude of affection or tenderness. In my research data the three analytic formations attained in English are: ‘little’ + base noun (44.47%), ‘small’ + base noun (5.6%) and ‘tiny’ + base noun (0.96%).

In Russian, the analytic diminutive formation, i.e. adjective + base noun, is ranked third (5.86%) after the synthetic diminutive formation (66.42%) and the cases of lexicalized diminutive forms (6.72%). But, as I already mentioned, the adjectives and nouns in Russian (and in Bulgarian) can agree in expressiveness, which facilitates several combinations of adjective-noun agreement. For instance, the pattern ‘Base Adj. + Dim. Noun’ is ranked 6th (3.23%), the patterns ‘Dim. Adj. + Base Noun’ and ‘Dim. Adj. + Dim. Noun’ takes 8th (2.03%) and 9th (2.02%), respectively.

The same patterns can be attested in Bulgarian, in which the analytic diminutive formation, i.e. adjective + base noun, is ranked second (13.52%) after the synthetic type of diminutive formation (54.16%). The other three combinations of the pattern appear as follows: ‘Base Adj. + Dim. Noun’ – 4th (5.20%), ‘Dim. Adj. + Base Noun’ – 7th (2.70%) and ‘Dim. Adj. + Dim. Noun’ – 16th (0.40%).

Although these four combinations take different positions in Russian and Bulgarian, they have similar usages and specifics in these languages. I will illustrate their specific features and suggest their functional equivalents in English.

Pattern 1 - Base adjective + Base noun

In Russian and in Bulgarian, this pattern can be considered to render diminutiveness only if the adjective belongs to the semantic field SMALL as in *маленький город* (Rus); *малък град* (Bul). In this case it denotes the small size of the referent without any emotional nuances. If the adjective in the first pattern does not belong to the semantic field SMALL as in *хороший кот* (Rus); *хубав котарак* (Bul), it cannot be considered a diminutive pattern. This pattern, as used in the first case, can be defined as a purely analytic diminutive formation in Russian and Bulgarian.

The functional equivalent of this pattern in English can be *small/ tiny town*, pointing out the small size of the referent as well.

Pattern 2 – Base adjective + Diminutive noun

According to the data in my research, this pattern is ranked 4th in Bulgarian and 6th in Russian, but has three different variants in English, namely, SMALL + Diminutive noun (ranked 17th), POOR/DEAR + Diminutive noun (ranked 20th) and LITTLE + Diminutive noun (ranked 23rd).

In Russian, this pattern can convey a variety of emotional meanings, depending on the functions of the nominal diminutive, which can derive diminutive forms of the first, second or third degree of expressiveness, and thus convey a range of emotional nuances. This pattern is not restricted to adjectives which belong only to the semantic field SMALL, but any adjective can be part of it, e.g. *хороший домик/домишко; маленькая книжка/книжечка/книжонка; пушистый медвежонок/медвежоночек*.

In Bulgarian, this pattern has the same function as in Russian, although nominal diminutive suffixes are, as a rule, less numerous, e.g. *хубава къщичка/къщурка; малка книжка/книжчица; пухкаво мече/меченце*.

As mentioned above, in English this pattern has three different variants, but their frequency is very low because of the limited number of nominals which can be diminutivized by a diminutive suffix. E.g. *a tiny booklet; a small bunny*. In all other cases an analytic diminutive formation can be equivalent to this pattern, e.g. *a nice little house; a little table; a little glass bottle; a sweet little bird*.

Pattern 3 – Diminutive adjective + Base noun

This pattern is possible but quite uncommon in Russian and in Bulgarian, because of the agreement in expressiveness of the adjective and noun. In cases when this pattern is actually used, it usually conveys irony, condescension or disapproval, e.g. *хубавичка къща; скромничко обзавеждане* (Bul); *малюсенькая машина; хорошенький город* (Rus).

In English, as most adjectives cannot be diminutivized, this pattern is very rare, probably with some adjective forms such as *bluish curtain, greenish bottle*, in which the suffix *-ish* expresses approximation rather than diminutiveness proper. In all other cases, the functional equivalent to this pattern will be of the analytic type, with a combination of an opinion adjective and an expressive/diminutive one, e.g.

a nice small house; poor furnishing; a tiny little car; a nice little town. However, the analytic diminutive formation in English cannot convey the exact expressive meaning that this pattern has in Russian and Bulgarian.

Pattern 4 – Diminutive adjective + Diminutive noun

This pattern can be considered to be the most expressive of all, taking into account the combination of two diminutive forms. According to the data in my research, this pattern is ranked 9th in Russian and 16th in Bulgarian, which marks it as a pattern of lower frequency of use compared to pattern 2. It can be explained by the extremely expressive meaning that this pattern has, which limits its usage in most contexts. As Vaseva (2006: 138) remarks, patterns 2 and 3 have a stronger emotional-expressive meaning in Bulgarian than the one expressed by pattern 4, i.e. phrases such as *тъничка фигура*, *тънка фигурка* are more expressive than *тъничка фигурка*. However, in Russian, this pattern is used on a regular basis, e.g. *тоненькая фигурка*. If the diminutive adjective in this pattern belongs to the semantic field SMALL, e.g. *малюсенький городок/ городишко*, then it expresses intense smallness and the emotive-expressive nuance denoted by the respective diminutive suffix (diminutive-hypocoristic in the former and diminutive-pejorative in the latter). But if the diminutive adjective is qualitative and does not belong to the semantic field SMALL, e.g. *хорошенький котик*, then this pattern denotes only hypocoristic meaning.

As this pattern is hardly possible in English, its functional equivalent will be similar to the analytic type in pattern 3 intensified by accumulation of adverbs or several opinion adjectives and the adjective of the semantic field SMALL, e.g. *a cute tiny little kitten, a very nice little town, a teeny-weeny little wooden fork.*

Conclusion

To sum up, the most common ADJ. + N. combination which in Russian expresses diminutiveness is BASE ADJ. + DIM N., i.e. pattern 2, whereby the base adjective belongs to the semantic field SMALL or denotes size (e.g. *маленький домик, крохотные стульчики*) and thus intensifies the meaning of the nominal diminutive. Combinations in which the adjective and the noun are both diminutivized, i.e. pattern 4, are highly expressive and used predominantly in colloquial speech or in literature to intensify the diminutive meaning of the noun. In such cases, the adjectives are usually qualitative and their diminutive forms can express hypocoristic or pejorative meaning, depending on the lexical meaning of the base form and on the context, e.g. *серенький самолётик, зелёнькая баночка*. Patterns 1 and 3 are rather uncommon in Russian.

In Bulgarian the most frequent patterns of the ADJ. + N. combination are 2 and 3 and are predominantly used instead of pattern 4, which is rarely used. Pattern 1 is diminutive only in the case of *малка къща, дребнисладки*, i.e. when the adjective belongs to the semantic field SMALL and thus denotes smallness. Combinations of this type are fairly common in Bulgarian.

In English the division into these four patterns of expressing diminutiveness does not exist as there is no adjective-noun agreement at all. However, some combinations are possible because they coincide with the analytical diminutive formation and

to some extent with the synthetic diminutive formation. As indicated above, the possible functional equivalents to the four patterns of ‘adjective – noun’ constructions expressing diminutiveness are mainly presented by the analytical type in which two or more qualitative or quantitative adjectives can combine so that different expressive nuances are rendered. The gradation of expressiveness in English can be illustrated as follows (1 – no expressiveness, and 5 – the highest expressiveness):

- 1) **asmall** house/ cat;
- 2) **alittle** house/ cat;
- 3) a **little kitten**;
- 4) **apoor/sweet/dear little** house/ cat;
- 5) **apoor/sweet/dear little kitten**;

References

- Danchev 2001: Данчев, А. *Съпоставителноезиковедение. Теория и методология*. София: Университетскоиздателство „Св. Климент Охридски“, 2001.
- James 1980: James, C. *Contrastive analysis*. Longman, London and New York, 1980.
- Jurafsky 1996: Jurafsky, D. Universal tendencies in the semantics of the diminutive. // *Language*, 1996, V.72, №3, 533–578.
- Schneider 2003: Schneider, K.P. *Diminutives in English*. Max Niemeyer Verlag GmbH, 2003.
- Strang 1963: Strang, B. M. *Modern English Structure*. London, Arnold, 1963.
- Vaseva 2006: Васева, И. *Умалителност, експресивност, емоционалност*. Авангард Прима, С. 2006.
- Volek 1987: Volek, B. *Emotive Signs in Language and Semantic Functioning of Derived Nouns in Russian*. Amsterdam: Benjamins., 1987, 55–177.

Mariya Bagasheva-Koleva

ANALITIČKO I SINTETIČKO IZVOĐENJE DEMINUTIVA U ENGLESKOM, RUSKOM I BUGARSKOM JEZIKU

Rezime

Rad se bavi kategorijom deminutiva i njihovim odlikama u engleskom, ruskom i bugarskom jeziku. U radu se fokusiramo na značenje i funkciju deminutiva u ova tri jezika i ističemo njihove posebne odlike i izraze, ilustrovane odgovarajućim primerima iz engleskog, ruskog i bugarskog. Takođe smo istražili analitičko i sintetičko izvođenje deminutiva u ovim jezicima na osnovu korpusa primera iz tekstova pisanih za decu na engleskom, ruskom i bugarskom.

m_bagasheva@abv.bg

OBRADA METAFORIČKIH ZNAČENJA U JEDNOM OPŠTEM I JEDNOM PEDAGOŠKOM REČNIKU ENGLESKOG JEZIKA¹

Sažetak: U ovom radu analiziraju se leksikografske strategije primenjene pri obradi metaforičkih značenja u the *Oxford Dictionary of English* i *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Posmatraju se dva aspekta obrade metaforičkih značenja: njihova organizacija unutar rečničkog članka i način njihovog definisanja. Cilj analize je poređenje efikasnosti strategija primenjenih u datom opštem i pedagoškom rečniku istog izdavača u postizanju transparentnosti obrazaca izvođenja metaforičkih značenja od odgovarajućih doslovnih polazeći od stava da mogućnost uvida u mehanizam izvođenja metaforičkih značenja značajno doprinosi razvoju strategija za usvajanje i kreativno korišćenje metaforičkog vokabulara stranog jezika. Rezultati ovakve analize ukazaće na aspekte do sada primenjivanih strategija koji zahtevaju dalje unapređenje i razvoj u pravcu teorijski utemeljenog, a posledično i jasnijeg, preciznijeg i preglednijeg prikaza metaforičkih značenja.

Ključne reči: leksikografija, engleski jezik, rečnik, metafora, značenje

1. Uvod

Ovaj rad predstavlja analizu leksikografskih strategija primenjenih prilikom obrade metaforičkih značenja u dvama rečnicima engleskog jezika istog izdavača, i to: the *Oxford Dictionary of English* 2. izdanje (ODE 2), koji se ovde posmatra kao primer prakse rečnika engleskog jezika opšte namene i the *Oxford Advanced Learner's Dictionary* 8. izdanje (OALD 8), kao primer prakse takozvanih studentskih rečnika ili rečnika namenjenih učenicima engleskog jezika kao stranog, ili pak uopštenije formulisano, rečnika pedagoške namene. Zapravo, rečnici namenjeni učenicima određenog jezika kao stranog predstavljaju jednu od podvrsta pedagoških rečnika prema klasifikaciji koju je ponudio Hartman (Hartmann 2001: 75–76). Cilj ovakve analize je poređenje efikasnosti prakse organizovanja i definisanja metaforičkih značenja u datom opštem i pedagoškom rečniku i to u pogledu postizanja transparentnosti mehanizma i obrasca po kome su metaforička značenja izvedena od odgovarajućeg doslovnog značenja. Dakle, analizom u ovom radu proverava se u kojoj meri posmatrani rečnici svojim strategijama obrade značenjskih struktura pojedinačnih odrednica omogućavaju korisnicima da prepoznaju metaforičku prirodu

¹ Rad je urađen u okviru projekta 178002: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

određenog značenja, kao i da uvide na koji način, tj. na osnovu kog metaforičkog obrasca je ono izvedeno, što je od značaja, kako se u literaturi navodi, a o čemu će u daljem tekstu biti više reči, za razvoj strategija usvajanja metaforičkog vokabulara stranog jezika, njegovog korišćenja i daljeg kreativnog razvijanja. U ovome bi rečnici trebalo da ostvare važnu ulogu kao izvor saznanja o postojećim metaforičkim značenjima, načinima njihove upotrebe, ali i izvođenja.

Rezultati pomenute analize daju doprinos daljem razrađivanju teme obrade metafore u rečnicima, koja zahteva pažnju istraživača posebno zbog činjenice koju navodi Mun (Moon 2004: 197) o tome da su se do sad leksikografi malo bavili metaforom, ali i da se oni koji izučavaju metaforu gotovo uopšte nisu bavili rečnicima.

2. Metafora kao mehanizam izvođenja značenja

Pojmovna metafora je kognitivnolingvistički pojam koji se definiše kao mehanizam mišljenja. Na ovom mehanizmu zasniva se leksička metafora koja je, zapravo, mehanizam izvođenja novih značenja u okviru polisemičnih struktura. Upravo zato je najpre neophodno objasniti funkcionisanje mehanizma pojmovne metafore.

Lejkof i Džonson (Lakoff, Johnson 1980: 5) kažu da pojmovna metafora predstavlja razumevanje jednog pojma pomoću nekog drugog. Zapravo, pomenuti autori zagovaraju postojanje metaforičkih obrazaca utemeljenih u našem iskustvu, a po kojima se vrši preslikavanje strukture izvornog domena na ciljni domen na osnovu uočene sličnosti i sledeći, kako tvrdi Dragičević (2007: 90), pravac od konkretnog ka apstraktnom (što bi značilo da apstraktnije pojmove razumevamo preko konkretnijih, nama iskustveno bližih), pa tako život razumevamo kao jedno putovanje, ljubav kao vatru, vreme kao novac itd. Kovečeš (Kövesces 2002: 6), tako, objašnjava preslikavanje po obrascu LJUBAV JE PUTOVANJE (LOVE IS A JOURNEY) koristeći primer *We aren't going anywhere* gde usled preslikavanja strukture izvornog domena putovanja na ciljni domen ljubavi, putnici predstavljaju ljubavnike, putovanje tok emotivne veze dvoje ljudi, a krajnje odredište putovanja ishod pomenute veze, krunisanje brakom i sl. Isto tako, rečenicu *He lost control and spat fire at us* tumačimo aktiviranjem obrasca LJUTNJA JE VATRA (ANGER IS FIRE) na osnovu kojeg bljuvanje vatre poistovećujemo sa iskazivanjem besa prema nekome.

Mehanizam pojmovne metafore, kako je već objašnjeno, nalazi se u osnovi funkcionisanja mehanizma čijim se delovanjem izvode nova značenja jedne reči, a to je leksička metafora. Dragičević (2007: 148) objašnjava da leksička metafora podrazumeva prenos imena s jednog pojma na drugi na osnovu izvesne sličnosti, koja može biti u pogledu oblika, boje, funkcije, mesta, položaja itd. Delovanje pomenutog mehanizma sasvim se jasno uočava na primeru imenice *glava* koja primarno označava deo ljudskog tela, ali u jednom od svojih sekundarnih značenja odnosi se na gornji deo eksera po kome se udara čekićem, što je značenje izvedeno od prethodno pomenutog osnovnog značenja i to aktivacijom metafore na osnovu sličnosti po obliku i položaju. Ovde se naglašava i metaforički obrazac koji se nalazi u osnovi objašnjenog prenosa, a koji glasi: OKRUGLI GORNJI ZAVRŠETAK ENTITETA JE GLAVA. U

engleskom jeziku, imenica *hand* primarno označava deo ljudskog tela, šaku, a sekundarno kazaljku na satu, gde ponovo prepoznajemo delovanje leksičke metafore i to na osnovu uočene sličnosti po funkciji (što je u konkretnom slučaju funkcija pokazivanja na određeni entitet), a prema obrascu: THE POINTING PART OF AN ENTITY IS THE HAND.

Dakle, opisani prenos nominacije s jednog semantičkog sadržaja na drugi, kako Gortan-Premk (2004: 86) objašnjava leksičku metaforu, predstavlja vrlo produktivan, a i dominantan mehanizam izvođenja značenja i širenja polisemičnih struktura.

3. Metafora u rečnicima

S obzirom na prethodno istaknut značaj metafore kao mehanizma izvođenja značenja, prirodno se leksikografima nameće zahtev da promišljeno i sistematski pristupe obradi, a to znači identifikaciji, adekvatnom definisanju i prikazu metaforičkih značenja u okviru rečničkog članka. Pojedini autori posebno ističu značaj adekvatne obrade metaforičkih značenja u pedagoškim rečnicima, jer se tako doprinosi efikasnijem usvajanju vokabulara kod učenika datog jezika kao stranog. Ovu tvrdnju u potpunosti podržava i Mun (Moon 2004: 200) pozivajući se na niz istraživanja koja su pokazala da učenici koji imaju saznanja o funkcionisanju mehanizma metafore u određenom stranom jeziku efikasnije usvajaju vokabular datog jezika, što uključuje i razumevanje i pamćenje značenja. Upućujući na ono o čemu piše Skolfild (Scholfield 1999), Van der Mir (Van der Meer 1999: 196) podseća na to da je jedna od primarnih funkcija studentskih rečnika, pored pružanja objašnjenja pojedinih značenja, i širenje opsega vokabulara korisnika rečnika u okviru njihovog učenja određenog jezika, pri čemu ističe da je svest o načinu proširenja i nastanka značenja jedan od vitalnih aspekata učenja vokabulara stranog jezika. On smatra (1996: 423) da je u razvoju pomenute svesti, vrlo važno za učenike određenog jezika kao stranog, npr. engleskog, to da uvide način i osnov po kome su određena značenja povezana sa drugim, jer im to znanje omogućava bolje razumevanje samog traženog značenja, kao i strukture i načina unutrašnjeg funkcionisanja i razvoja vokabulara engleskog jezika. U slučaju metaforičkih značenja, o kojima je ovde reč, isti autor (1996: 423) napominje da je neophodno ukazati, u okviru rečničkog članka, na povezanost metaforičkog značenja sa doslovnim značenjem od koga je izvedeno, jer to korisnicima rečnika omogućava potpuno razumevanje određenog figurativnog značenja. Važno je istaći i to da je ovakav postupak opravdan ukoliko je dato doslovno značenje još uvek prisutno u savremenoj jezičkoj upotrebi, pa makar i u nižem stepenu frekventnosti. U funkciji prikaza povezanosti metaforičkog značenja sa odgovarajućim doslovnim značenjem jeste i strategija koju predlaže Van der Mir (Van der Meer 1999: 196), a koja se odnosi na to da je potrebno navesti metaforička značenja nakon doslovnog značenja, a ne pre njega kako bi se jasnije pokazalo derivaciono poreklo datih metaforičkih značenja.

Dakle, u literaturi se sasvim jasno ističe potreba za primenom teorijski čvrsto utemeljenih leksikografskih strategija pri definisanju ali i organizaciji metaforičkih

značenja u okviru rečničkog članka kojima će se postići verodostojan i lako razumljiv prikaz njihovog statusa i pozicije u celokupnoj semantičkoj strukturi jedne odrednice.

4. Analiza

Analiza u ovom radu uključuje identifikaciju strategija za obradu metaforičkih značenja primenjenih u dvama posmatranim rečnicima: ODE 2 i OALD 8. Takođe, analizom se proverava i koliko su primenjene strategije efikasne u postizanju transparentnosti metaforičkih značenja i obrazaca po kojima su izvedena, a samim tim i transparentnosti njihove povezanosti sa odgovarajućim doslovnim značenjima.

Obrada metaforičkih značenja u navedenim rečnicima analizira se na osnovu dva kriterijuma kojima su obuhvaćeni različiti vidovi prikaza ovog tipa značenja. Prvi obuhvata organizaciju metaforičkih značenja u rečničkom članku, dok se drugi kriterijum odnosi na definisanje metaforičkih značenja, ili konkretnije, na proveru toga da li i u kojoj meri je u definicijama odslikano motivisano izvođenje metaforičkih značenja koje sledi obrasce utemeljene u iskustvu govornika.

Analiza se vrši na uzorku koji čine tri odrednice i, pri tom, isti se uzorak posmatra i u jednom, i u drugom rečniku. Pomenute odrednice su: *head*, *hard*, *fall*, dakle, jedna imenica, pridev i glagol, odabrani kao pogodan uzorak za ovu analizu jer imaju bogatu i raznovrsnu semantičku strukturu, što znači da imaju značajan broj značenja, među kojima su mnoga izvedena metaforom, te omogućavaju jasno uočavanje tendencija, potencijalnog sistema i modela obrade figurativnih značenja. Odabrane odrednice pripadaju različitim vrstama reči, i to onima koje se odlikuju visokim stepenom višeznačnosti, a kako bi se obezbedila raznovrsnost i opsežnost posmatranog uzorka.²

U ovom odeljku biće tabelarno predstavljena pojedina metaforička značenja analiziranih odrednica kao i putanja njihovog izvođenja od odgovarajućeg doslovnog značenja kao neophodna osnova za obrazloženja uočenih tendencija i strategija obrade koja slede u narednim odeljcima analize.

Naime, u ovim tabelama, u prvoj koloni prikazane su sažete definicije pojedinih metaforičkih značenja iz analiziranog opšteg rečnika, dok su u drugoj sažete definicije iz analiziranog pedagoškog rečnika. U svakoj od tabela, najpre je, za svaki rečnik zasebno, navedeno osnovno ili primarno značenje date odrednice jer su od njega, po određenom obrascu, izvedena sva prikazana metaforička značenja. Potom slede metaforička značenja za svaki rečnik posebno, grupisana na osnovu zajedničkog obrasca prema kome su izvedena od osnovnog značenja, i to tako da je najpre ispisan zajednički obrazac dok ga neposredno slede značenja koja su po njemu izvedena. U pojedinim slučajevima, u pedagoškom rečniku je na osnovu jednog obrasca izvedeno nekoliko preciznije definisanih i finije izdiferenciranih odvojenih značenja od kojih su sva i navedena u tabelama.

² Relevantni delovi sva tri originalna članka iz ODE 2 prikazani su u dodatku radu. S obzirom da je OALD 8 dostupan u elektronskom obliku u dodatku radu dati su linkovi ka analiziranim odrednicama.

<i>head</i>	
ODE 2	OALD 8
1 the upper part of the human body or the body of an animal ¹	1 the part of the body on top of the neck
THE ROUND ENDING PART OF AN ENTITY IS THE HEAD	
2 a thing resembling a head in form like the end of a nail, the top of a pillar, the top of the stem of cabbage, etc.	8 the end of a long narrow object
	9 the top of something
THE FRONT OR UPPER PART OF AN ENTITY IS THE HEAD	
3 the front or upper part or end of something like a table, bed, queue, page, river, etc.	10 the place where a river begins
	11 the most important seat at a table
	12 the front of a line of people
THE GOVERNING PART OF A BODY IS THE HEAD	
4 a person in charge of something	5 the person in charge of a group of people
	6 the person in charge of a school

Tabela 1: Pojedina metaforička značenja odrednice *head* u ODE 2 i OALD 8

<i>hard</i>	
ODE 2	OALD 8
1 solid, firm and rigid	1 solid, firm or stiff
MENTAL STRENGTH IS PHYSICAL HARDNESS	
☐ (of a person) tough	8 showing no fear or weakness
BEING DIFFICULT TO BE DONE, ACHIEVED OR ENDURED REQUIRING PHYSICAL OR MENTAL EFFORT IS BEING PHYSICALLY HARD	
3 requiring physical or mental effort	4 needing physical strength or mental effort
BEING RELIABLE AND ACCURATE IS BEING PHYSICALLY HARD	
4 (of information) reliable	9 definitely true

Tabela 2: Pojedina metaforička značenja odrednice *hard* u ODE 2 i OALD 8

<i>fall</i>	
ODE 2	OALD 8
1 move from a higher to a lower level	1 to drop down
DECREASING IS FALLING	
3 decrease in number, amount, intensity, or quality	5 to decrease in amount, number or strength
BEING DEFEATED IS HAVING FALLEN DOWN	
4 be captured or defeated	6 to be defeated or captured
PASSING INTO A STATE IS FALLING INTO SOMETHING	
5 pass into a state	8 to pass into a state

Tabela 3: Pojedina metaforička značenja odrednice *fall* u ODE 2 i OALD 8

³ U svim tabelama, definicije značenja su date u skraćenom obliku radi uštede prostora i preglednosti tabela. Pun tekst definicija nalazi se u rečničkim člancima u dodatku radu.

Dakle, značenje **2** u ODE 2 i **8,9** u OALD 8 odrednice *head* izvedena su od osnovnog značenja na osnovu metaforičkog obrasca po kome se okrugli gornji završetak nekog entiteta poistovećuje sa glavom kao delom ljudskog ili životinjskog tela, jer je uočena sličnost sa njom po obliku, ali i poziciji u odnosu na ostatak celine čiji je dati entitet sastavni deo, te je izvršen prenos imena s dela ljudskog i životinjskog tela na okrugli gornji završetak, recimo, eksera, stuba, kupusa itd. Obrazac po kome je izvedeno značenje **3** u ODE 2 i **10,11,12** u OALD 8 iste odrednice pokazuje da je uočena sličnost po položaju između prednjeg odnosno gornjeg ili početnog dela određenog entiteta i glave kao dela tela na osnovu koje je izvršen prenos imena s ovog dela tela na početak, prednji deo npr. stola, reke, reda u kojem stoje ljudi itd. Imenica *head* u engleskom jeziku označava i osobu koja je na čelu neke organizacije i upravlja njom (značenja **4** u ODE 2 i **5,6** u OALD 8), što je, kako se na osnovu obrasca u tabeli vidi, značenje izvedeno na osnovu sličnosti po funkciji, jer se glava percipira kao deo koji upravlja čitavim telom.

Primarno značenje prideva *hard* odnosi se na posedovanje osobine fizičke tvrdoće i čvrstine, koja se delovanjem metafore prenosi u sferu ljudskih karakternih osobina, pa se tako mentalna snaga i čvrstina povezuje sa fizičkom čvrstinom, te se otuda pridevom *hard* opisuje i neustrašiva, mentalno snažna osoba (podznačenje osnovnog značenja u ODE 2 i značenje **8** u OALD 8). Pridevom *hard* se opisuje i ono što je teško uraditi ili postići jer zahteva mentalni ili fizički napor (značenje **3** u ODE 2 i **4** u OALD 8), a što je značenje izvedeno na osnovu sličnosti koja se ogleda u naporu koji se mora uložiti i za probijanje ili slamanje predmeta koji je čvrst ili tvrd, te se tako ono što je teško uraditi poistovećuje sa čvrstim predmetom koji bi trebalo slomiti. Međutim, u umu govornika, tačnost i pouzdanost se kao odlika informacije takođe povezuje sa fizičkom čvrstinom predmeta na osnovu sličnosti po osobini postojanosti, stabilnosti, te je tako izvedeno značenje **4** u ODE 2 i **9** u OALD 8.

Primarno značenje glagola *fall* koje podrazumeva vertikalno kretanje od više ka nižoj tački obično brzo i nekontrolisano, odnosno padanje predstavlja osnovu od koje su izvedena različita metaforička značenja od kojih su neka data u tabeli 3. Smanjenje broja, količine, intenziteta ili kvaliteta nečega percipira se kao nevoljno i nekontrolisano kretanje od više tačke u prostoru ka tlu, što se vidi na osnovu obrasca po kome je izvedeno značenje **3** u ODE 2 i **5** u OALD 8, dok se situacija u kojoj je neko poražen ili zarobljen poistovećuje se situacijom u kojoj je neko pao na tle, pa je tako formulisan i obrazac po kome je izvedeno značenje **4** u ODE 2 i **6** u OALD 8. Situacija nastanka određenog stanja kod inanimatnih entiteta ili osobe (u potonjem slučaju je to stanje često psihološke prirode) obuhvaćena je posebnim metaforičkim značenjem glagola *fall* (značenje **5** u ODE 2 i **8** u OALD 8) izvedenim prenosom od osnovnog značenja prema obrascu koji pokazuje da se opisana situacija vizualizuje u umu govornika kao pad predmeta u unutrašnjost određenog entiteta.

U narednim odeljcima biće predstavljeni različiti aspekti prikaza ovih metaforičkih značenja i njihovih derivacionih putanja, koje su u ovom odeljku rada objašnjene.

4.1. Organizacija metaforičkih značenja

Pod organizacijom metaforičkih značenja u ovom radu podrazumeva se način određivanja njihove pozicije u rečničkom članku, odnosno utvrđivanja redosleda njihovog navođenja u listi svih značenja jedne odrednice, kao i označavanje pomenutih značenja.

4.1.1. Pozicija metaforičkih značenja u rečničkom članku

Uočeno je poštovanje tri principa utvrđivanja pozicije metaforičkih značenja u rečničkom članku u posmatranim rečnicima.

Prvi princip poštovan od oba posmatrana rečnika može se okarakterisati kao semantički ili logički princip utvrđivanja redosleda značenja, a čija bi definicija bila sledeća: metaforička značenja uvek slede doslovno značenje od koga su izvedena. Poštovanje ovog principa sasvim se jasno uočava na osnovu prikaza osnovnih i metaforičkih značenja u tabelama 1, 2 i 3 gde se jasno vidi da se osnovna, a istovremeno i doslovna značenja uvek navode prva u rečničkim člancima.

Drugi princip, zajednički za oba rečnika, koji se ovde naziva principom 'od centra ka periferiji', podrazumeva utvrđivanje redosleda značenja u članku tako da se metaforička značenja uvek navode nakon značenja izvedenih metonimijom ili specijalizacijom. Zapravo, ovaj princip se svodi na navođenje značenja u članku redosledom koji se zasniva na opadajućoj skali bliskosti značenja sa osnovnim, odnosno, kazano jezikom teorije prototipa, prototipskim značenjem u polisemičnoj strukturi date odrednice. Ukoliko se polisemična struktura lekseme posmatra sa stanovišta teorije prototipa i vizualizuje prema njenim principima, onda se u njenom centru mora naći osnovno ili prototipsko značenje od koga su sva ostala značenja u toj strukturi izvedena a koja se pozicioniraju oko prototipa na manjoj ili većoj udaljenosti od njega u zavisnosti od svoje bliskosti sa njim. Očigledno se u slučaju posmatranih rečnika značenja izvedena metonimijom ili specijalizacijom smatraju bližim prototipu od metaforičkih koja pripadaju periferiji date polisemične strukture okupljene oko pomenutog prototipa. Ovakvo viđenje pozicije značenja u polisemičnoj strukturi, a posledično i redosleda njihovog navođenja u rečničkom članku, može se objasniti činjenicom da metonimija kao mehanizam izvođenja značenja povezuje pojmove koji pripadaju istom domenu, te se takva značenja percipiraju kao bliža prototipu u odnosu na značenja izvedena metaforom koja povezuje pojmove koji pripadaju različitim domenima. Na primer, metonimijsko značenje odrednice *head* u ODE 2 pozicionirano je u okviru prvog paragrafa kao prvo podznačenje osnovnog značenja (videti ilustraciju 1 u dodatku radu) a izvedeno je po obrascu THE HEAD STANDS FOR THE MIND ili po opštijem obrascu THE CONTAINER STANDS FOR THE CONTENT, gde se imenom sadržatelja (glava) naziva i njegov sadržaj, ono što se u njemu nalazi (um). Dakle, jedan entitet stoji u logičkoj vezi sa drugim entitetom, dok oba pripadaju istom domenu. U OALD 8 isto metonimijsko značenje navedeno je kao drugo u članku za odrednicu *head*, neposredno nakon osnovnog značenja (videti ilustraciju 4 u dodatku radu). U kontekstu izvođenja značenja, specijalizacija znači nastanak novog značenja sužavanjem nekog već postojećeg značenja, kao što je

to značenje **2** odrednice *fall* u ODE 2, koje je izvedeno kao specifičnija upotreba osnovnog značenja usled konkretizacije referenta (*a person*), ili takođe, značenje **2** iste odrednice u OALD 8 izvedeno na isti način kao prethodno pomenuto (referenti su *a person* i *a structure*) (videti ilustracije 3 i 6 u dodatku radu), a oba značenja su navedena odmah nakon osnovnog. Dakle, navedeni primeri jasno pokazuju to da se značenjima izvedenim metonimijom ili specijalizacijom dodeljuju one pozicije u članku koje su bliže osnovnom značenju nego što je to slučaj sa metaforičkim značenjima kojima se dodeljuju perifernije pozicije u članku.

Treći princip, 'od opšteg ka specifičnom', za razliku od prethodno pomenutih, nije jednako dosledno poštovan u posmatranim rečnicima. Ovaj princip podrazumeva grupisanje metaforičkih značenja koja su izvedena po istom obrascu u jedan numerisani paragraf u okviru članka. ODE 2 dosledno primenjuje ovaj princip i to tako da je među grupisanim značenjima izdvojeno ono najšireg opsega ili najopštije definisano koje se postavlja na čelo paragrafa kao nadređeno ostalim značenjima u tom paragrafu a koja predstavljaju njegova podznačenja, kakav je slučaj, recimo, sa paragrafom **2** u članku za odrednicu *head* čija su sva značenja izvedena po obrascu THE ROUND ENDING PART OF AN ENTITY IS THE HEAD (videti tabelu 1 i ilustraciju 1 u dodatku radu), paragrafom **4** u članku za odrednicu *hard* čiji je obrazac izvođenja značenja BEING RELIABLE AND ACCURATE IS BEING PHYSICALLY HARD (videti tabelu 2 i ilustraciju 2), ili paragrafom **3** u članku za odrednicu *fall* a zajednički obrazac je DECREASING IS FALLING (videti tabelu 3 i ilustraciju 3 u dodatku radu). Zapravo, može se reći da su pomenuti paragrafi zasnovani na odnosu subordinacije između opštijeg značenja i specifičnijih podznačenja (Halas 2014: 165). OALD 8, pak, ne primenjuje dosledno ovaj princip organizacije značenja. U pojedinim slučajevima, značenja izvedena po istom obrascu jesu grupisana u okviru odeljka naslovljenog zajedničkom, dominantnom značenjskom komponentom, kao što je to slučaj sa značenjima **2** i **3**, kao i **4**, **5** i **6** u članku za odrednicu *hard* (videti ilustraciju 5 u dodatku radu), dok u drugim takva praksa nije prisutna (npr. značenja **5** i **6** u članku za odrednicu *head* ili **6** i **7** u članku za odrednicu *fall*; videti i ilustracije 4 i 6 u dodatku radu).

4.1.2. Obeležavanje metaforičkih značenja u rečničkom članku

ODE 2 i OALD 8 ne koriste posebne oznake za obeležavanje metaforičkih značenja, odnosno ona su, u tom smislu, tretirana isto kao i sva ostala značenja u članku. Prema tome, u vizuelnom smislu, metaforička značenja nisu posebno istaknuta u člancima. Ipak, ODE 2 u svom uvodu najavljuje da će prenesena značenja, tj. podznačenja izvedena metaforom od svog nadređenog značenja biti obeležena oznakom *fig.* Međutim, analizom je utvrđeno da nijedno od metaforičkih značenja u posmatranim člancima nije na takav način obeleženo, pa se zaključuje da pomenuta praksa, čak i ako je u nekim slučajevima primenjena, svakako nije dosledno i sistematično sprovedena.

4.2. Definisanje metaforičkih značenja

U ovom odeljku izlažu se rezultati analize definicija metaforičkih značenja u ODE 2 i OALD 8 kojom se proverava da li je i u kojoj meri motivisano izvođenje

metaforičkih značenja po određenom obrascu od odgovarajućeg doslovnog značenja vidljivo u njihovim definicijama.

I u ovom aspektu ustanovljena je razlika između dva rečnika. Formulacija definicija u pojedinim slučajevima u ODE 2 je takva da se njom u izvesnoj meri postiže transparentnost obrasca izvođenja značenja, kao u slučaju značenja **2** odrednice *head* u čijoj definiciji između ostalog stoji 'resembling a head either in form or in relation to a whole' (videti ilustraciju 1 u dodatku radu) čime je sasvim eksplicitno prikazano motivisano izvođenje ovog značenja od doslovnog na osnovu sličnosti datog entiteta sa glavom kao delom tela po obliku i poziciji, te korisnici mogu dovesti izvedeno značenje u vezu sa osnovnim i uvideti putanju njegovog nastanka. Ipak, neophodno je naglasiti da je ovakav pristup definisanju značenja prepoznat samo u pojedinim, ali ne i svim analiziranim slučajevima, što govori o nedoslednosti ove prakse. Već ukoliko se analizira definicija sledećih značenja iste odrednice, **3** i **4** (videti ilustraciju 1 u dodatku radu), prepoznaje se nedoslednost u primeni prethodno prikazanog modela definisanja metaforičkih značenja, jer su ova dva značenja definisana kao potpuno nezavisna, bez ikakve naznake njihove povezanosti sa osnovnim značenjem i ekspliciranja obrasca njihovog izvođenja. Isti je slučaj i sa značenjima **3** i **4** odrednice *hard* i **3**, **4**, **5** odrednice *fall* (videti ilustracije 2 i 3 u dodatku radu). Dakle, ne može se govoriti o postojanju teorijski utemeljenog sistema definisanja metaforičkih značenja u ODE 2, već samo o njegovim sporadičnim nagoveštajima.

U definicijama koje, pak, nudi OALD 8 ne prepoznaje se nikakav trag pokušaja odslikavanja motivisanog izvođenja metaforičkih značenja. Očigledno je da ovaj rečnik teži sažetosti pri definisanju značenja, ali su ona, takođe, definisana i kao potpuno nezavisna, zasebna tako da se na osnovu teksta definicije ne može ni naslutiti da su ona motivisano izvedena od odgovarajućeg doslovnog značenja, npr. **5**, **6**, **8–12** za odrednicu *head*, **4**, **9** za odrednicu *hard*, **5–8** za odrednicu *fall* (videti ilustracije 4, 5, 6 u dodatku radu).

5. Zaključci

Predstavljena analiza je, dakle, pokazala da između posmatranog opšteg i pedagoškog rečnika istog izdavača postoje značajne sličnosti u praksi obrade metaforičkih značenja bez obzira na to što ovi rečnici imaju različitu namenu i ciljnu korisničku grupu.

Najpre, u pogledu organizacije značenja ili, konkretnije, utvrđivanja njihovog redosleda u članku, dva rečnika drže se dva zajednička principa: semantičkog ili logičkog i principa 'od centra ka periferiji', kako su okarakterisani u ovom radu. Poštovanje ova dva principa se ovde smatra dobrom praksom, koja ima i čvrsto teorijsko utemeljenje u savremenoj kognitivnolingvističkoj leksikološkoj teoriji, a istovremeno obezbeđuje i sistematičnu i logičnu organizaciju značenja unutar članka.

Ipak, uočena razlika između dva rečnika ogleda se u tome što ODE 2 dosledno poštuje i princip 'od opšteg ka specifičnom' što OALD 8 ne čini. Međutim, grupisanje značenja na način na koji to čini ODE 2 omogućava korisnicima rečnika da

uvide semantički potencijal svakog od aktiviranih metaforičkih obrazaca, što može podstaći razvoj strategija za razumevanje mehanizma metafore i njegovo kreativno korišćenje, a postiže se i viši stepen sistematičnosti prikaza metaforičkih značenja u članku. Dakle, u ovom organizacionom aspektu, opšti rečnik pokazuje veću predusretljivost prema korisnicima u odnosu na OALD 8 jer u potpunosti ima planski i osmišljen pristup utvrđivanju redosleda značenja u članku kojim postiže ispunjenje korisničkih potreba u širem opsegu.

Dva rečnika su slična i po tome što nijedan od njih ne ističe metaforička značenja unutar članka specifičnom oznakom, što se, s obzirom na zapažanje da se na osnovu definicija ne može uvideti da se radi o metaforičkim značenjima (jer definicije ne ekspliciraju obrazac izvođenja ovih značenja), može smatrati nedostatkom u pogledu jednostavnog i brzog identifikovanja metaforičkih značenja u članku.

Dok u opštem rečniku postoje tek retki, sporadični nagoveštaji prakse kojom se postiže transparentnost obrazaca izvođenja metaforičkih značenja u definicijama, što svakako nije dovoljno da bi se govorilo o sistematičnoj primeni ove strategije, u pedagoškom rečniku nema ni traga ovakvoj praksi tako da je u ovom aspektu ODE 2 načinio sasvim mali korak napred u odnosu na OALD 8. Međutim, ni za jedan od ova dva rečnika ne može se tvrditi da u svojim definicijama korisnicima pruža informaciju potrebnu za potpuno razumevanje metaforičkih značenja i mehanizma kojim su izvedena, što bi im olakšalo memorisanje značenja, usvajanje vokabulara stranog jezika i njegovo kreativno korišćenje.

Konačno, na osnovu analize predstavljene u ovom radu zaključuje se da je, u odnosu na pedagoški, praksa opšteg rečnika ipak čvršće teorijski utemeljena, u pojedinim aspektima pažljivije osmišljena i realizovana u smislu jasnog, preciznog i preglednog prikaza metaforičkih značenja, koji je u službi potpunog razumevanja i kreativnog korišćenja metaforičkog vokabulara engleskog jezika od korisnika različitih profila. Ipak, neophodno je unapređenje definisanja metaforičkih značenja u obama rečnicima u smislu odslikavanja motivisanog izvođenja ovih značenja.

Izvori

- Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 8. izdanje. 2010. J. Turnbull (ur.). Oxford: Oxford University Press. Dostupno na: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
- Oxford Dictionary of English*. 2. izdanje. 2005. C. Soanes i A. Stevenson (ur.). Oxford: Oxford University Press.

Literatura

- Dragičević, R. 2007. *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Gortan-Premk, D. 2004. *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. 2. izd. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Halas, A. 2014. The Treatment of Polysemy in the *Oxford Dictionary of English*. U *Engleski jezik i anglofone književnosti i teoriji i praksi*. Zbornik u čast Draginji Pervaz, T. Prčić i ur. odbor (ur.), 155–172. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Kövesces, Z. 2002. *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G. and M. Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Moon, R. 2004. On Specifying Metaphor: an Idea and its Implementation. *International Journal of Lexicography*. 17, 2, 196–222.
- Meer, G. van der 1996. The Treatment of Figurative Meanings in the English Learner's Dictionaries (OALD, LDOCE, CC and CIDE). *EURALEX '96 PROCEEDINGS*. 423–429.
- Meer, G. van der 1999. Metaphors in Dictionaries: the Morass of Meaning, or How to Get Two Ideas for One. *International Journal of Lexicography*. 12, 3, 195–208.

Ana Halas

TREATMENT OF METAPHORICAL SENSES IN A GENERAL-PURPOSE AND PEDAGOGICAL DICTIONARY OF ENGLISH

Summary

This paper has set forth an analysis of lexicographic strategies used for the treatment of metaphorical senses in two dictionaries by the same publisher: the *Oxford Dictionary of English* 2nd edition (ODE 2), a general-purpose dictionary and the *Oxford Advanced Learner's Dictionary* 8th edition (OALD 8), a pedagogical dictionary. The aim has been to compare the treatment of metaphorical senses in the two dictionaries taking into account two aspects of representing these senses in a dictionary entry: on the one hand, the organisational aspect including ordering and labelling of metaphorical senses, and on the other, the aspect related to their defining. This comparison has been focused upon determining the extent to which each of the two practices achieves the transparency of metaphorical patterns on the basis of which these senses have been derived from a particular literal sense and, consequently, the transparency of mutual relatedness among senses listed in a dictionary entry. The analysis has shown that there is a considerable similarity between the practices of the two dictionaries, especially regarding labelling and defining metaphorical senses since none of the two dictionaries uses special labels for metaphorical senses and none of them defines these senses in a way which makes their derivational pattern transparent. Definitions in which it is possible to recognize an attempt of revealing the motivated derivation of metaphorical senses only sporadically occur in ODE 2. However, ODE 2 does have a more systematic and logical positioning of metaphorical senses in its entries. Finally, it has been concluded that the treatment of metaphorical senses in the general-purpose dictionary has a firmer theoretical basis in cognitive-linguistic principles and, in certain aspects, it is more efficient in terms of achieving the transparency of metaphor as a powerful

mechanism for sense derivation, which is important as a way of enabling dictionary users to completely understand and creatively use the metaphorical vocabulary of the English language.

anahalas@gmail.com

Dodatak: Članci analiziranih odrednica

Ilustracija 1: Deo članka za odrednicu *head* u ODE 2

head ► noun **1** the upper part of the human body, or the front or upper part of the body of an animal, typically separated from the rest of the body by a neck, and containing the brain, mouth, and sense organs.

2 a thing resembling a head either in form or in relation to a whole, in particular:

- the cutting, striking, or operational end of a tool, weapon, or mechanism. ▪ the flattened or knobbed end of a nail, pin, screw, or match.
- the ornamented top of a pillar or column.
- a compact mass of leaves or flowers at the top of a stem, especially a capitulum: *huge heads of fluffy cream flowers*. ▪ the edible leafy part at the top of the stem of such green vegetables as cabbage and lettuce.

3 the front, forward, or upper part or end of something, in particular:

- the upper end of a table or bed: *he sat down at the head of the cot*. ▪ the upper horizontal part of a window frame or door frame. ▪ the flat end of a cask or drum. ▪ the front of a queue or procession.
- the top of a page. ▪ short for **HEADLINE**. ▪ the top of a flight of stairs or steps. ▪ the foam on top of a glass of beer, or the cream on the top of milk. ▪ the source of a river or stream. ▪ the end of a lake or inlet at which a river enters. ▪ [usu. in place names] a promontory: *Beachy Head*. ▪ the top of a ship's mast. ▪ the bows of a ship. ▪ short for **CYLINDER HEAD**.

4 a person in charge of something; a director or leader: *the head of the Dutch Catholic Church*.

Ilustracija 2: Deo članka za odrednicu *hard* u ODE 2

- hard** ► adjective **1** solid, firm, and rigid; not easily broken, bent, or pierced: *the slate broke on the hard floor | rub the varnish down when it's hard.*
- (of a person) not showing any signs of weakness; tough: *only a handful are hard enough to join the SAS.*
- 3** requiring a great deal of endurance or physical or mental effort: *airship-flying was pretty hard work | it's hard for drummers these days | [with infinitive] she found it hard to believe that he could be involved.*
- 4** (of information) reliable, especially because based on something true or substantiated: *hard facts about the underclass are maddeningly elusive.*

Ilustracija 3: Deo članka za odrednicu *fall* u ODE 2

- fall** ► verb (past **fell**; past participle **fallen**) [no obj., with adverbial]
- 1** move from a higher to a lower level, typically rapidly and without control: *bombs could be seen falling from the planes | my purse fell out of my bag | [as adj. falling] she was injured by a falling tree.*
- 3** decrease in number, amount, intensity, or quality: *imports fell by 12 per cent | we're worried that standards are falling.*
- 4** be captured or defeated: *their mountain strongholds fell to enemy attack.*

Ilustracija 4: Članak za odrednicu *head* u OALD 8

http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/head_1?q=head

Ilustracija 5: Članak za odrednicu *hard* u OALD 8

http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/hard_1?q=hard

Ilustracija 6: Članak za odrednicu *fall* u OALD 8

http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/fall_1?q=fall

Stefan Pajović

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy

IRISH AND SERBIAN PLACE NAMES WITH A COMMON BASE¹

Abstract: The goal of the research presented in this paper is to provide a linguistic base for the comparison of Irish and Serbian language (and culture) through the study of place names. The base for comparison was the phonological and semantic resemblance of common words found in place names in both languages. The scope of the research was comprised of one hundred and twenty-nine different morphemes found in place names in Ireland. Root words of place names were compared semantically and phonologically so as to discover the ones that matched entirely in both languages (both their meaning and pronunciation had to be identical). After a common base was confirmed, examples of place names in both countries were provided. The results were divided into three categories: stems that match semantically *and* phonologically, stems that match *either* semantically or phonologically and stems with *no* similarity whatsoever. The results of the research reveal the nature of similar base words in Irish and Serbian toponyms, which was corroborated by a short etymological overview. The main value of the research was that it was focused on the *meaning of base words* found in toponyms, rather than the toponyms themselves, which gives linguistic insight into the comparative study of place names.

Key words: Toponym, place name, Celtic, Ireland, Serbia, stem, etymology

1. Introduction

At a time when there is an Irish pub in almost every Serbian city, it is of great importance to assert the bonds between the Serbian and Irish nation. In the past, both of their lands have been populated by Celts whose legacy is still alive today. In Ireland, one of the official languages today is the Celtic language: Irish, but in Serbia the Celtic influence is less strong since it was supplanted by Slavic and subsequent ones (Roman, Turkish, German, etc.) However, when it comes to the issue of place names, it is a fact that numerous place names in Serbia have pre-Slavic origins. In Ireland, almost all place names have Celtic roots, which were later either altered or supplanted by their English variants. Having this in mind, we have conducted a study to prove, from the linguistic point of view, which places in both countries can be doubtlessly deemed as having the same root word, i.e. sharing the

¹ The paper was a research project which was part of the course *Contrastive Lexicology* at the Faculty of Philosophy in Novi Sad, under the supervision of Professor Tvrtko Prčić, PhD.

same etymology. The possible similarity would be a great asset not only to linguists, but also to scholars of other fields of humanities.

The topic of place names is the spearhead of most Irish-Serbian culturological research. The most renowned researcher was Ranka Kuić, a Belgrade professor of English literature,² who has spent a significant amount of time of her life in Wales where she has researched extensively on the similarity of Welsh and Serbian toponymy. The result of her study was a book entitled *Crveno i belo: srpsko-keltske paralele*,³ which contains a multitude of etymologies for place names. However, in terms of linguistics, many of the explanations require a great deal of conjectures. i.e. they do not follow the principle of Occam's razor. On the other hand, culturologically speaking, the etymologies provided in the book are plausible. Our research is a continuation of Kuić's research, with one major difference: it is firmly based on the *linguistic* data, namely semantic and phonological similarities. We do not conjecture nor use hypotheses but exclusively the linguistic data readily available. For instance, Kuić writes for the Welsh word *bwth* the following:

„Bwth (читај: брус, значи: збрка), док BRWS (читај: брус) значи: четка, метла. Отуда назив Русничка река тумачимо као: ускомешана река, или река која брише све пред собом“ (2000: 28).

She openly states that she “interprets” the data beforehand, conjecturing beyond the evident linguistic data. In this one example, we would not confirm a similarity between Welsh and Serbian since the base of the toponym is pronounced differently, has a different meaning, and there is a far more a plausible etymology for the toponym provided (from *rus*, meaning “red” (See section 3.1.).

The methodology used in our research is clearly defined, which is evident through the categorized results we have yielded. Had we based our research on the vague parameters Kuić set previously, we would have had a multitude of results of questionable verisimilitude.

2. Methodology

The research was conducted based on the one hundred and twenty-nine most common words found in Irish place names. The source for these words was an online database in the public domain at the following Internet address: www.logainm.ie. The site was created by the Placenames Database of Ireland in collaboration with The Placenames Branch (Department of Arts, Heritage and the Gaeltacht) from Dublin City University (DCU). It is:

„a comprehensive management system for data, archival records and placenames research conducted by the State. The public website is primarily aimed at journalists

² For more on Ranka Kuić the reader can watch the episode of the show *Raskršća* about her, hosted by Raša Popov and aired on RTS.

³ *Red and White: Serbo-celtic Parallels*. The monograph has not been translated into English.

and translators, students and teachers, historians and researchers in genealogy. It is a public resource for Irish people at home and abroad, and for all those who appreciate the rich heritage of Irish place names” (Fiontar 2008: *About*).

Basically, the site was created exactly for the type of research we have conducted. It is sponsored by the Republic of Ireland and the National Lottery, and conducted by university researchers, which shows great care by the state for the issue of place names in Ireland. Moreover, it is a guarantee that the project, which began in April 2007, is valid enough so that we could base the methodology of our research on it. The most useful page on the website is the “Glossary of words commonly found in Irish placenames” in which the most common words found in toponyms are listed alphabetically. There are one hundred and twenty-nine of them in total and *all* of them have been the subject of our research. We have compared the meaning and pronunciation of each of these words with their Serbian counterparts.

The Serbian sources for the comparison were various etymology dictionaries and general dictionaries listed in the reference list. Additionally, we have used several general purpose geographical maps of the Balkans and the index lists on their backsides to corroborate the existence of the toponyms, and to get a better overview of their location.

In terms of geography, in this research the terms “Irish” and “Ireland” encompass the territory of the Republic of Ireland. The same toponymy can be found in Northern Ireland as well, but the source website for our research has yet to add that areas to their online database. On the other hand, the terms “Serbian” and “Serbia” are used more elaborately in our research. Namely, they encompass *historical* areas where the Serbian nation lives or has lived. We have opted for this solution for toponyms do not change immediately if an ethnicity leaves a certain area. Because of this, the aforementioned terms do not only apply to the territory of the Republic of Serbia, but to Montenegro and parts of FYR Macedonia, Croatia and Bosnia and Herzegovina as well.

In terms of methodology, the bases of place names found at www.logainm.ie were compared semantically and phonologically to any existing Serbian counterparts. The aim was to determine which root words match in entirety. This meant that they had to be pronounced roughly the same, i.e. to have at least 80% exact pronunciation and that their meaning in both languages, respectively, had to be the same with a 20% error margin, same as in the pronunciation. Based on these criteria the results were divided into three categories:

- Complete matches
- Partial matches
- Phonologically and semantically unrelated words.

For the first category of results, and partially for the second category, after the stem was listed, we have provided in the results a shortlist of place names in both countries which contain this word. This list is by no means exhaustive, unless stated otherwise, and primarily serves as an example of the frequency and the importance of a given stem.

Besides Irish and Serbian, we have used the English language as a sort of a mediator tongue. English is the *lingua franca* of today's world and as such has many words from both Irish and Serbian. In addition, we have checked the target word in other languages as well, but including those results would surpass the scope of this paper. Therefore we only occasionally provide an example in a fourth language beside the three listed (German for example).

In order to phonologically compare the two languages, we have had to set down (transcribe) the Irish pronunciation into Serbian, which we have accomplished with the help of the audio section of *logainm.ie* and Prčić's dictionary: "The principles of phonological and graphological adaptation" (2004: 10–20).

Finally, we would like to point out that our research was primarily *synchronic* since we have observed the *present-day* toponyms of Serbia and Ireland. However, in explaining the connections between words, it was impossible to bypass their etymologies and their diachronic features. But again, these are only auxiliary. The results of the research were based on the current toponymy, which can be seen through the examples of place names provided after each entry in the following section.

3. Results

Based on such a methodological approach, our research has yielded three distinctive categories of results:

3.1. Complete matches

We have singled out six toponyms that fall under the category of complete matches. These words have roughly the same meaning both in Irish and Serbian, and are pronounced roughly the same. The following words are:

- *caiseal* / *kaštel*

English, like Irish, uses the same word to describe a large fortified building with thick walls, usually dominating the surrounding country. The word comes from Latin *castellum*, meaning "a fort, or a fortified village." The Serbian word for castle is *zamak*, or *dvorac*, but here is also a third, least common word: *kaštel* or *kastel*. The word has the same etymology and meaning (Vujaklija 1980: 407) as both the English and Irish words.

Most of the Serbian toponyms with this base are located in the north of present-day Serbia (the province of Vojvodina) or in Dalmatia, regions which have throughout the centuries been under the influence of the Catholic Church, whose official language is Latin. In Ireland, literacy was spread by missionaries sent by the Pope and they wrote in Latin.

Irish place names: *Cashel*, *Caiseal*, *Caiseal na gCorr*, *Gleann Chaisil*, *Cnoc na gCaiseal*

Serbian place names: *Kaštel Ečka*, *Kaštel*, *Kaštel Lukšić*, *Kaštel Gomilica*

- *mulieann / mlin*

The word for a “mill” is also a Latin word that has entered both Irish and English. The original *molina*, *mollinum* has spread to all of European languages, including Serbian. Furthermore, the word has its origin in Proto Indo-European (PIE) (OED: *mill*), and Telebak lists that in PIE the root word is *mel-* and in Old Slavonic *mol-* (2003: 88; Hlebec 2010: 111). *Online Etymology Dictionary* (OED) lists that in Old Church Slavonic the word for “mill” was *mulinu*, which is pronounced like the word provided by *logainm.ie*: *mulin or malin*. Modern Serbian has lost the /u/ sound between the m and l sounds,⁴ but the evidence still remains of the word’s etymology, and the same meaning it has in Irish and the place names there.

Irish place names: *Mullinahone, Mullinavat, Mullingar*

Serbian place names: *Ćatovića mlin, Stari mlin, Mlin, Kmečki mlin*

- *trá, traigh / štrand*

The root word *trá* is from PIE and can be found in numerous languages, including Irish, English (*strand*) and German (*der Strand*), bearing the same meaning: “coast” or “coastline.” The English word *strand* is used mostly rhetorically or poetically (Hlebec 2010: 173). The Serbian word *obala* is of different origin,⁵ but the language has a German loanword, a barbarism: *štrand*, which is almost solely used to name beaches. All of the Serbian toponyms provided below are not names of places, but of beaches in towns and cities in the north of Serbia (the part of Serbia geographically and historically closer to Germanic influence).

Irish place names: *Trá Lí, Ceann Trá, Tralee, Tramore*

Serbian place names: *Štrand (Novi Sad, Sombor, Bogojevo), Ženski štrand (Subotica)*.

- *mainistir / manastir*

The Irish word for “monastery” had entered the language directly from Latin: *monasterium*, and its origins are Greek: *monasterion* (OED: *monastery*). Vujaklija confirms the same etymology for the Greek word *manastir* or *monastir* in Serbian (1980: 579), with the exception that the word entered Serbian directly from Greek, due to religious and geographical proximity of the two countries. In Irish, the second sound can be pronounced both as /a/ and as /v/, which is the case in Serbian as well, but /a/ is more common. In Serbian the word is usually associated to another, more precise toponym.

Irish place names: *Mainistir Laoise, Dún na Mainistreach*

Serbian place names: *Manastir Studenica, Manastir Ostrog, Manastir*

- *rua, ruadh / rujno*

Red is the only color from PIE that can be found in all present-day European languages, including Irish, English and Serbian (Hlebec 2010: 130). In English, the

⁴ For example, the word for “milk” in Serbian is *mleko*, while in Russian it is *moloko*. The latter word has retained a vowel between the m and l sounds.

⁵ *Obala* comes from the verb *obaliti*, which means to knock over, because river coastlines are prone to erosion (Telebak 2013: 24).

most common words are *red* and *ruddy*, the latter usually collocating with *dawn*. In Serbian there is a similar collocation: *rujna zora*, relating to the morning redness of the sky. Serbian has several words with the same meaning as Irish *ruadh*, or Breton *ruz*: *rus*, *riđ*, *rumen*, *rud*. However, the most common word for the color red in Serbian is *crveno*, while in Irish, the word *déarg* is used more than *ruadh*. Additionally, in both languages, the respective words for the color red are used in a collocation with hair: *ruse kose* and *ruadh gu brath*.

Irish place names: *An Aill Rua*, *Rua-oileán*, *Cill Ruaidh*.

Serbian place names: *Rujan*, *Rujno*, *Rujak*, *Rujiš*, *Rujevac*, *Rujnik*.

- *crois* / *raskršće*, *krst*

The final word that our research yielded as a complete match is the word *cross*, originating in Latin *crux*, and found in Early Irish as *cross*. (OED: *cross*). The word has two meanings, a religious one, and a literal one, as a “crossroads” and both are used in Irish and Serbian. When it comes to toponymy, the latter etymology is more frequent. Vavić-Gros points out that even before Christian times the word was used to denote a crossroads, or a place where there is a border between pieces of land (Serbian: *međa*) (2014: 305).

Irish place names: *Crois Mhaoilíona*, *Cros Doire*

Serbian place names: *Mala Krsna*, *Velika Krsna*, *Krstac*, *Krstur*, *Krstin*, *Krstaj*, *Krstan*

3.2. Partial matches

The second category of results of our research is comprised of words that are similar either phonologically, or semantically, but never by both standards. We have discovered eight words that do not fall into the scope of complete matches, but have to be accounted for, since a certain similarity between Irish and Serbian exists. In the future, some of these words could be proven by other researchers to be the same, and it is the aim of our paper to make ground for such future examination that could provide the scientific community with more thorough results.

- *áth* / *gaz*

The place where the river is the shallowest and can be crossed has a fairly similar pronunciation in Irish and Serbian: /a:θ/ and /gɑ:z/. Both have a long /a/ as a monosyllabic word. It is interesting to mention that the English *ford*, with the same meaning as Irish *áth* is pronounced similarly as the Serbian synonym for *gaz*: *brod*. Despite the semantic match, the phonological similarity is not conclusive and therefore the two words do not match entirely.

- *loch* / *lok(va)*

Irish and Scottish *loch*, meaning “lake” in English, correspond to Serbian *lokva* which means “a small pond,” or “a lake” in some regions of Serbia. Moreover, it is more commonly found in its contracted form *lok*, which is phonologically closer to the Irish *loch* (Vavić-Gros 2014: 133). However the word is quite rarely used in the meaning of “lake,” since the primary Serbian word is *jezero*. When it comes to place

names, the word is more frequent, and is usually associated with a place where there used to be a small lake of some kind: *Lokva, Lokar, Lokas, Lokin, Lokma, Loknar, Lokner* (Ibid.). In this case, the Serbian frequency of use renders the pair unsuitable for a complete match.

- *bun / bunar*

In Irish, *bun* marks “an estuary or a confluence,” or in general, “low ground, bottomland” (Fiontar 2008). A Turkish loan word in Serbian, *bunar*, has a similar meaning since it signifies “an artificially dug out hole in the ground from which water is extracted” (*Rečnik*: 304). Furthermore, the word *bun* is present in Persian, and one its variants as well (MacBain 1982), the language which Turkish owes its origins. Both meanings are in relation to something low and in proximity to water, but the semantic scopes of the respective meanings do not match to a sufficient degree, although their pronunciation coincides.

- *páirc / park*

The Irish word *páirc* stands for a “field,” and is similar to the word *park* which is present in Serbian, but with a slightly different meaning: “a garden in a city with trees and flowers” (*Rečnik*: 337). The latter can be found in rural areas in Ireland according to the distribution map accompanying the entry on *logainm.ie*, while in Serbia the toponym is found mostly in urban areas, as is the case with other European languages the word originally came from (Vujaklija 1980: 670).

- *nua / nov*

The word for “new” is present in PIE and the meanings are the same in both Irish and Serbian, but because it is a monosyllabic word, the pronunciations do not match to a sufficient degree since only the first sound is the same /n/.

- *ceathrú / četvrt*

The Latin word *quartarius* is present in Irish, English and Serbian with the same meaning, but the Irish pronunciation varies significantly and cannot be rendered as a complete match. It a curiosity though, that if the written form of the word were to be set down according to Serbian orthographic standards, the word would sound similar to number four in Serbian: /tʃetru/ : *četiri*.

- *Béalgrád / Beograd*

The name of the Serbian capital is spelled *Béalgrád* or *Bhéalgrád* in Irish. The morpheme *béal* means “an approach, mouth of a river” (Fiontar: 2008), which coincides with the location of Belgrade, which is situated at a confluence of two big rivers. In Serbian, *beo* signifies the color “white” which is *bán* in Irish. All in all, *Beograd* is a Slavic word meaning “a white city,” but the similarity to the Irish variant still remains interesting, although semantically impossible to corroborate.

- *ava / reka*

In Irish, *abha* /ava/ or *abhainn* stands for “a river.” The suffix *-ava* is present in the names of numerous Serbian rivers: *Morava, Mlava, Sava, Tamnava, Drava* etc. Although the suffix could be of Celtic origin, the sememe *ava* has no meaning

in Serbian. When it comes to the name of the biggest Serbian river, *mor* in Morava is the contracted form of *modar* (“dark blue”) and is the same as Irish *mór*, but with a different meaning: “big.” If we were to etymologically rename the Morava river it would be called: “The Big River.”

That names of rivers in the Balkans region are of Celtic origin has been claimed before. Miloš Crnjanski, a renowned Serbian writer who spent time in exile in London claimed that “av[a] is one of the Celtic roots in river names meaning ‘water’” (Novaković 1997: 44). We quoted his translation of Morava in our paper, which he claims is similar to place names of “Marav” and “Marava” (Ibid.: 76), which we were not able to find anywhere in Ireland nor on the British Isles. Furthermore, we could not find any meaning of the *-av* suffix in Serbian, except the one Vavić-Gros lists, relating it to as “a suffix used mainly to form adjectives” (2014: 43). As one of the examples, the author lists *morav*, which she translates as “being of a dark blue color,” thus straightening the Slavic etymology of the aforementioned Morava river in Serbia.

3.3. Phonologically and semantically different

The final category of results presented in our paper is comprised of words which are completely unrelated in Irish and Serbian. We will only list them here so as to demonstrate the scope of our research.

<i>achadh / polje</i>	<i>cillín / crkvica</i>
<i>aill / litica</i>	<i>clais / jaruga</i>
<i>ard / vis</i>	<i>clár / brvno</i>
<i>bá / zaliv</i>	<i>cloch / kamena zgrada</i>
<i>baile / naselje</i>	<i>clochán / popločana staza</i>
<i>bán / belo</i>	<i>clochar / kamenjar</i>
<i>barr / vrh</i>	<i>cluain / livada, pašnjak</i>
<i>beag / malo</i>	<i>cnoc / breg</i>
<i>bealach / prevoj</i>	<i>cnocán / brežuljak</i>
<i>bearna / suteska</i>	<i>coill / drvo</i>
<i>binn / vrh, litica</i>	<i>coillín / malo drvo</i>
<i>both / koliba</i>	<i>coimín / atar</i>
<i>bóthar / put</i>	<i>com / šuplje</i>
<i>buaille / pašnjak</i>	<i>cora / kamena ograda</i>
<i>buí / žuto</i>	<i>corr / okomito brdo</i>
<i>caisleán / zamak</i>	<i>cos / po(dno)</i>
<i>caol / tesnac</i>	<i>creag / kamen</i>
<i>carn / hrpa kamenja, mogila</i>	<i>creagán / krš</i>
<i>carraig / stena</i>	<i>cuan / zaliv, pristan, zaton</i>
<i>ceann / glava, špic</i>	<i>cúil / kutak</i>
<i>ceapach / plac</i>	<i>currach / močvara</i>
<i>cill / crkva</i>	<i>díseart / letnjikovac</i>

doire / gustiš
domhnach / crkva
droichead / most
droim / greben, prevoj
dromainn / greben, prevoj
dubh / crno
dún / utvrda
eanach / močvara
éadan / čelo
fada / dugačko
fearann / zemlja
fiodh / drvo
fionn / belo
gabha / tvornica
gall / stranac
garbh / grubo
garrai / bašta
garrán / gaj
geal / svetlo
gearr / kratko
glas / zeleno
glas / potok
gleann / dolina
gléib / metoh
goirtín / poljana
gort / polje
gráig / seoce
gráinseach / manastirsko dobro
inis / ostrvo
íochtar / sever
ladhar / račvanje
leac / položen kamen
leaca / strana brda
leacht / grob, humka
leath / polovina
liath / sivo

lios / zabran
log / kotlina
lorgain / duž, venac
machaire / ravnica
maol / ogoljeno
mín / planinski pašnjak
móin / vresište
muine / gustiš, čestar
mullach / vrh
oileán / ostrvo
poll / rupa, basen
port / luka, okuka
ráithín / mali hum
ráth / hum
rinn / špic
ros / vis
sean / staro
seisceann / močvara
sián / brdašce
sliabh / planina
srath / ada
tamhnach / oranica
taobh / strana
teach / kuća
teampall / crkva
tír / zemlja, teritorija
tobar / bunar
tóchar / prilaz
tóin / dno
tuaim / humka
tuairín / mala ergela
tuar / ergela
tulach / brežuljak
uachtar / jug
uaimh / pećina

4. Conclusion

In our research, we have examined a possible connection between Irish and Serbian place names. We have formed a pool of words found in Irish toponyms with the help of the database found at www.logainm.ie

, and compared the root words present there to Serbian place names. The results were divided into three categories, the first of which was the most important, containing pairs of word found in the toponymy of both countries with the same meaning and pronunciation. In the second category we gave an overview of the words that only partly match, in the hope that our analyses could serve as a starting point for some other research of a similar kind. Finally, in the third category we merely listed the words that are entirely different in Irish and Serbian.

Based on the six words found in the first category of results (*castle, mill, strand, monastery, red, and cross*) we noticed the following: all six words are present not only in Irish, English, and Serbian, but in many other languages as well. In other words, they are all internationalisms, i.e. they originate from either Latin or Greek, and variants of which can be found in PIE. Although our research was diachronic, the results it yielded point to a synchronic connection between Irish and Serbian place names. Rather than directly influencing each other, it is more plausible to claim that their similarity simply comes from the same sources languages, primarily Latin.

When it comes to the second category of results, all the evidence provided is superficial, and could be the object of a scientific argument, but it would be difficult to prove anything beyond a doubt. Some examples lack the level of similarity (*ford, park*), some are archaisms (*lokva*), and some are just interesting coincidences (*bunar, Bhealgrad*). The most interesting example is the one of hydronyms in Serbia, their common suffix, and its debatable origin. In this case, it is highly likely that the *-ava* ending *does* come from a Celtic language and is present in Modern Irish through the word *abha* in numerous toponyms.⁶

All in all, our research has clearly demonstrated the existence of a bond between place names in Ireland and Serbia. As it was expected, the two languages are not directly linked, but rather through mediator languages, in the past namely Latin. We hope that our research could serve as a basis for the further study of Irish and Serbian place names in any form it may take.

References

- Fiontar (DCU) and The Placenames Branch (Department of Arts, Heritage and the Gaeltacht). 2008. *Placenames Database of Ireland* [Online]. Available at: <http://www.logainm.ie/> [2015, August 20].
- Harper, D. 2015. *Online Etymology Dictionary* [Online] Available at: <http://www.etymonline.com/> [2015, August 20].
- Хлебџ, Б. 2010. *Српско-енглески речник етимолошких парова*. Београд: Београдска књига.
- Куић, Р. 2000. *Црвено и бело: српско-келтске паралеле*. Бања Лука: Глас српски.
- MacBain, A. 1982. *An Etymological Dictionary of the Gaelic Language* [Online]. Available

⁶ The website www.logainm.ie has over 750 toponyms listed with the word *abha* or its variants contained in them.

at: <http://www.ceantar.org/Dicts/MB2/index.html> [2015, August 20].

- Новаковић, Р. 1997. *Непознати Црњански: древни Срби на британском тлу*. Београд: „Мирослав“.
- Prčić, Т. 2004. *Englesko-srpski rečnik geografskih imena*. Novi Sad: Zmaj.
- Група аутора. 1967–1976. *Речник српскохрватског књижевног језика: од књиге прве до књиге шесте*. 2. фототипско изд. 1990. Нови Сад; Загреб: Матица српска; Матица хрватска,.
- Вавић-Грос, З. 2014. *Топоними су чувари нашег језика*. Нови Сад; Обреновац; Прометеј; Библиотека „Влада Аксентијевић“.
- Вујаклија, М. 1980. *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.

Stefan Pajović

IRSKI I SRPSKI NAZIVI MESTA SA ZAJEDNIČKIM KORENOM REČI

Rezime

Cilj istraživanja bio je da postavi lingvističke temelje za poređenje irskog i srpskog jezika, kao i njihovih kultura, na osnovu proučavanja naziva mesta. Osnova za poređenje bila je fonološka i semantička sličnost reči koje se koriste za nazive mesta u oba jezika. Raspon istraživanja je predstavljalo stotinu dvadeset i devet morfema koje sačinjavaju nazive mesta u Irskoj. Koreni ovih reči su upoređeni fonološki i semantički kako bi se otkrilo koji se u potpunosti poklapaju u oba jezika (identični su morali da budu i značenje i izgovor samih reči). Nakon što smo utvrdili zajednički koren, izlistali smo primere mesta sa tim imenom u obe države. Rezultati su podeljeni u tri kategorije: potpuna poklapanja (koreni reči koji se poklapaju *i* semantički *i* fonološki), delimična poklapanja (koreni reči koji se poklapaju *ili* semantički *ili* fonološki) i semantički *i* fonološki različite reči. Rezultat istraživanja otkriva sličnosti između irskih i srpskih toponima, što smo nastojali da potkrepimo sažetim etimološkim objašnjenjima. Smatramo da je najveća vrednost našeg istraživanja u tome što je ono bazirano na značenju i izgovoru *korenskih reči*, a ne etimologiji ili značenju samih toponima, pružajući time lingvistički uvid u komparativno proučavanje naziva mesta.

stefan@capsred.com

СЕМАНТИКА ПРЕФИКСА *до-* КАО ПРВОГ У НИЗУ У ДВОПРЕФИГИРАНИМ ГЛАГОЛИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА¹

Сажетак: Предмет рада је семантика префикса *до-* као првог у двопрефигираним глаголима. Циљ нам је да осветлимо све нијансе значења које овај префикс уноси у већ префигиране глаголе. Наводећи опште закључке о особинама полипрефигираних глагола, показаћемо колико се глаголи из нашег корпуса уклапају у већ оформљену слику.

Кључне речи: префикс *до-*, двопрефигирани глаголи, комплетивно значење, значење префикса, функција префикса

1. Увод

Предмет нашег рада је семантика префикса *до-* као првог у низу у двопрефигираним глаголима. Двопрефигирани глаголи тек у новије време улазе у центар интересовања српских лингвиста (Терзић 1997; Клајн 2002; Драгићевић 2013 и др.), док је у словенској лингвистици ова тема и раније обрађивана (в. Ројзензон 1974). Такође, полипрефиксација у фокусу је истраживања групе научника окупљене у Норвешкој (Свенониус 2004 и др.).

Одлучили смо се да представимо двопрефигиране глаголе изведене префиксом *до-* због тога што ранија лингвистика наводи или да овај префикс не учествује у творби двопрефиксалних глагола (Белић 1949: 313–314) или се, у случајевима када се он јавља у оваквим деривацијским процесима, као једино значење наводи комплетивно. Међутим, увид у грађу показује да овај префикс учествује у творби двопрефигираних глагола², као и да осим комплетивног значења развија још неке нијансе значења.

Наш циљ је да представимо један творбени и семантички тип глагола, осветлимо нијансе значења које префикс *до-* даје већ префигираним глаголима и да утврдимо да ли се значење овог префикса као другог у глаголском префиксалу разликује од значења које овај префикс уноси у монопрефигиране глаголе. Дакле, анализа ће обухватити семантику префикса, али и основног глагола и

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Овај префикс учествује у творби двопрефигираних глагола и као префикс који се налази непосредно уз глаголску основу, тада се испред њега могу додати префикси: *из-*, *пре-*, *при-*, *с-* и *по-*.

изведеног глагола. Испитаћемо и утицај овог префикса на стилске карактеристике глагола у чијој творби учествује.

Иако је комплетивно значење јасно и недвосмислено дефинисано у науци, користећи традиционални приступ проучавању семантике, показаћемо да се могу издвојити одређени варијетети и у оквиру овог значења, а да префикс *до-*, који се узима као типичан носилац комплетивног значења, може означити још неке fine семантичке нијансе. Користећи се овим примером, трудићемо се да покажемо да проучавање појава које припадају периферији језичког система и којима се не придаје велика пажња у науци, као што су, у овом случају, семантика мање продуктивног префикса и појава полипрефиксације, има своју улогу у расветљавању начина функционисања целог система.

Анализирајући полипрефигиране глаголе на материјалу руског језика Бељаков (2001: 168) закључује да ће префикси који се често јављају у монопрефигираним глаголима бити чешћи и у двопрефигиранима и обрнуто, префикси који творе мали број монопрефигираних глагола неће имати ни велики број полипрефигираних твореница. Сва значења другог префикса припадају модификационом типу, тј. улога другог префикса је у семантичком прецизирању или конкретизацији једнопрефиксалних образовања. Њихово одређивање је искључиво семантичко-прагматичко: с једне стране они усложњавају значење глагола додајући нове значењске нијансе, а с друге стране – пребацују реч с неутралног плана у стилски обојен, тј. јављају се као сигнал да се глагол налази на периферији књижевног језика (Бељаков, Гиро-Вебер 1997: 174). Један од важнијих закључака научника који су се бавили проучавањем двопрефигираних глагола је да се број значења првог префикса у полипрефигираним глаголима редукује (в. Атанасова 2011).

Испитаћемо усклађеност ових закључака са стањем у српском језику и употребом префикса *до-* као првог у низу у полипрефигираном глаголу.

Основни корпус чине глаголи забележени у РСАНУ, али смо грађу допунили и примерима са интернет-форума који одлично осликавају стање у говорном језику, јер двопрефигирани глаголи, због своје природе, често настају спонтано и користе се у живом говору без забелешке о томе у било којем од постојећих речника.³

Анализа је извршена на корпусу од 53 глагола (46 забележених у речнику и 7 са интернета). Префикс *до-* као први у низу префикса јавља се у комбинацијама са следећим префиксима: *доза-* (2 глагола), *доиз-* (*доис-*)(4), *дона-* (17), *доо-* (1), *допо-* (7), *допре-* (1), *допри-* (7), *дораз-*(1), *доу-*(4). Дакле, префикс *до-* никад се не налази испред префикса *над-*, *од-*, *под-*, *про-*, *с-* и *уз-*.⁴

³ А. Терзић (1997: 310–312) констатује да постојећи дескриптивни и двојезични речници у недовољној мери бележе вишепрефиксалне глаголе који се активно употребљавају у говору и пита се да ли је то мањкавост речника или се такви глаголи не генеришу у писаном језику, или се пак ради о латентним могућностима језичког потенцијала. Иако се већина ових глагола налази на периферији књижевне норме, аутор сматра да се они не смеју третирати као периферна лексика, већ као засебан лексикографски проблем. Сигурни смо да још много полипрефигираних глагола постоји у говору и да њихова употреба није искључена без обзира на то што их лексикографија није нотирала, јер се они не усвајају и не чувају у готовом виду, већ се граде из доступног морфолошког материјала по одређеним правилима (в. Татевосов 2013: 5).

⁴ Нису све комбинације префикса продуктивне ни могуће, неки аутори (нпр., Бељаков 2011)

Граматице и речници бележе префикс *до-* и слажу се у његовом дефинирању.⁵ Издавају се следећа значења: 1. просторно значење вршења радње до одређеног места (аткурзивност); 2. временско значење трајања радње до неког тренутка; 3. значење успостављања везе, контакта са циљем радње; 4. комплетивно значење, извршење радње до краја.

Детаљније се семантиком префикса *до-* као првог (и јединог) у глаголском префиксалу бавила Б. Бабић (2008). Ауторка, такође, издава наведена четири значења ових префиксала: спацијално адлативно значење (као основно), темпорално, значење успостављање контакта с циљем радње и, на крају, најзаступљеније значење извршења радње до краја (комплетивно значење). Један од закључака је да се основно значење префикса – усмереност у простору, и то приближавање локализатору и досезање циља – може препознати и у осталим његовим значењима, притом се конкретни, просторни односи преносе на план апстрактних односа. Такође, ауторка сматра да у сваком значењу постоје елементи оних других значења јер свака радња може бити доведена до краја, баш као што досезање циља у простору подразумева и свршетак радње и контакт с њеним циљем, или као што успостављање контакта с циљем радње није могуће без усмерености и приближавања, укључујући притом и извршење радње до краја.

2. Комплетивно значење

Због тога што је најзаступљеније значење префикса *до-* у двопрефигираним глаголима комплетивно, обично се оно наводи и као једино значење. Комплетивно значење представља достизање одређене тачке, а та тачка (просторна или временска) изражена је контекстом.

Комплетивно значење⁶, односно 'потпуно, до краја извршење радње иска-

разлог за то траже у семантичким факторима, а неки (припадници формалистичког правца) у синтаксичким.

⁵ Консултовали смо следеће приручнике: Белић 1949, Стевановић 1974, Клајн 2002, РСАНУ. Приликом анализе префикса не треба заобићи формалистичку поделу префикса на лексичке и суперлексичке, у којој је *до-*, према својим особинама, сврстано у суперлексичке префиксе: нпр. не утиче на аргументску структуру глагола, то значи да не додаје нови аргумент глаголу, не чини објекат обавезним, може да се додаје испред лексичких префикса и сл. (в. Свенониус 2004). Према Татевосову (2008), комплетивно *до-* у руском језику спада у посебну групу префикса (*intermediate*), различите од суперлексичких и лексичких. Овом приликом, бавићемо се само семантиком префикса, а не његовом синтаксичком улогом.

⁶ М. Стевановић не користи посебан термин за комплетивне глаголе са префиксом *до-*, али их спомиње као глаголе „завршно-свршеног лика свршеног глаголског вида“ и додаје да су они „неоспорно свршени, што ће рећи да као главно означавају опет свршени моменат завршетка радње, али не само то, већ и вршење једног дела радње која се казује основним глаголом“ (Стевановић 1974: 538–539). Поповић Љ. (2008: 227) наводи да је основна одлика овог типа глагола фокусирање на последњој фази обављања радње, али и обимна концептуализација која подразумева потпуну обухваћеност субјекта или објекта радњом. Основни формални показатељ овог типа акционалности јесте префикс *до-*: *довршити*, *дописати*.

Према речима М. Ивановић (2012: 140), „Комплетивност подразумева комплекс значења обједињених у једну лексему – завршност и резултативност (по чему је блиска тзв. општој

зане основним глаголом', понекад са семом до детаља, у нашој грађи имају следећи глаголи: *дозапети* („запети, притегнути до краја“), *дозастивати* („потпуно се предавати сну“), *доизгавити* „изговорити до краја, дорећи“, *доизрећи*, *доизустити*, *доиспунити*, *донабити*, *донадојити*; *донасладити се*, *доначинити*, *дообријати*, *допримакнути*= *допримаћи(се)*, *доразгневити*, *доубити*, *доумрети*.⁷

Приправи коња, стегнувши му колане и зауздавши га. И баш му *дозапео* чело, кад Имбро полети к коњу; Тихо мрије гробље старо, *дозастива* све отако; Анђине ријечи... су јој на срцу, за то не пушта, да их *доизрече*, већ попут дјетета забија главу у материна скута; Док те ријечи *доизусту*, бјеше већ фењери ужежени и Турци почели се разилазити; Ту ... празне синцире [гробља] *доиспуну*; *Донабиј* ми ову пушку; Ма-лиш се није могао *донасладити* проматрајући је у полушалјивом али њој спутном опонашању момчића; И старину тиме *доразгневе*; Уговарају они лажну одбрану и договоре се, да су срну само *доубили* у свом ловишту; Не опростиш ли, неће ни теби опростити, кад узмеш умирати, а не могнеш *доумријети*; Умро је ... у цвиету свога живота ... С њим *доумре* и његова породица.

Ови глаголи садрже сему која се лексички обично изражава помоћу глагола *довршити*, *завршити* нпр. *дообријати* „завршити бријање“, *доубити* „завршити убијање“ и сл. Да је префикс *до-* довољно средство изражавања комплетивности и да нема потребе истицати је контекстом, показује и чињеница да је ова сема експлицитно истакнута контекстом само на два места⁸:

Чувши од њега за чим иде и шта говори, недадне му све ни *доизгавити*, већ му одсјекне; Још нијесам све куће изнутра земљом *донабио*.

Издваја се и група комплетивних глагола означавајући радњу која се може допуњавати или накнадно вршити до извесне границе⁹: *донасути*, *допоменути*, *допомињати*, *допомоћи*, *допомагати*, *допотегнути*=*допотећи* (1), *донаплатити* односно до извесне, потребне, задовољавајуће мере *донаслађати се*, *донахвалити*, *донадопунити*, *донапунити*, *донасипати*, *доналевати*:

резултативности), уз актуелизацију последње фазе ситуације (чиме се и разликује од тзв. опште резултативности). Другим речима комплетивним глаголима и комплетивним конструкцијама изражава се последња фаза и завршетак терминативне ситуације“.

⁷ Примери су преузети из РСАНУ, осим ако није назначено да су са интернета.

⁸ Тиме се потврђује теза да се поновним коришћењем префикса у творби сажето изражава глаголски садржај, који би иначе био изражен с неколико лексичких јединица, што одражава идеју језичке економије (Филъ *О глаголској полипрефиксацији у старословенском језику*). То не значи да је главни узрок постојања полипрефиксираних глагола принцип језичке економије, већ полипрефиксација има читав низ језичких узрока, од којих се као главни јавља семантичко обогаћивање глагола, појачавање, кориговање његовог значења, творба нових значења на основу почетне јединице итд. (Ю. В. Филъ *О глаголској полипрефиксацији у старословенском језику*).

⁹ Стевановић наводи да ови глаголи изражавају завршетак „обично њеног [радње] раније недовршеног крајњег дела“ или значе „довршити дотичну радњу“ (Стевановић 1974: 539). Другим речима, глаголи са префиксом *до-* могу изражавати завршну фазу ситуације било после њеног прекида (значење додатне радње, „довршити недовршено“) било ситуације која се одвијала у континуитету, без прекида (комплетивно значење). Често је без ширег контекста немогуће разграничити које значење се реализује.

Узми 7 жишки, па стуци и метни у једну ђезву па *донасти* воде нека добро увре; Вино им точи Злате диздарева, | *Доналива* га сузом из очију; „Тако, тако, Бог му здравље дао“ — *допомену* Јовица; Видјело се по том, како нису налазили ријечи, да *донахвале* њу и дијете; *Допотегни* коњу колан или магарцу самар; Ја мислим да сви морају *донаплатити* још 100-200 000 (интернет); Тежак (је ормар) 200 кг, али да би одговарао стандарду мора укупна тежина бити 400 кг, па је потребно и *донапунити* са врећама са пијеском (интернет); У октобру сам мијењао турбину и уље. Прије тога, никад нисам морао *донасипати* (интернет).

Комплетивни глаголи припадају фазним глаголима који означавају завршну фазу обављања радње, при чему је пажња фокусирана не само на завршни моменат, већ на целокупну завршну етапу уз истицање њене дефинитивне окончаности (Ивановић 2012: 139). Ипак, префиксом *до-* може се означити и допуњавање или продужавање радње до извесне границе која не мора бити и њен завршетак (Клајн 2002: 251). То значење налазимо и у примерима двопрефигираних глагола: *донавезати* „довезати на нешто, надовезати“, *донапуњавати*, *донастављати*:

Прикидај, *донавеж*, прикидај, *донавеж*, никако ... не може да састави; ВИП карта је неограничена, можете је *донапуњавати* колико желите (интернет). Сутра вам *донастављам*, не могу сада! (интернет).

Глаголи са префиксом *до-* могу имати и сему допунске радње, односно представљати ситуацију која се одвија након идентичне ситуације како би се променио и побољшао резултат те претходне ситуације, због чега се могу посматрати и у вези са ретроспективном фазом¹⁰: *допотегнути* ’јаче притегнути, причврстити, попритегнути’, *доприсејати*, *доукрасити*.

Допотегни коњу колан или магарцу самар; Обично се претходно сеје зрнени усев, па се њему *доцније*, пошто већ изникне, *доприсеје* пићни усев.

Творбеноу¹¹ базу за образовање комплетивних глагола најчешће чине глаголи говорења и менталне делатности: *доизглатити*, *доизрећи*, *доизустити*, *донахвалити*, *допоменути*, *допронаћи*, *донагатати*, али и терминативни глаголи који најчешће означавају конкретне радње: *доналити*, *донасејати*, *донадојити* итд.

3. Остала значења

Иако се у лингвистици наводи да други префикс у структури глагола не може имати спацијално значење (в. Бељаков), има ретких примера који оповргавају то мишљење. Спацијално адлативно значење налазимо код глагола *допоте-*

¹⁰ Допунска радња која се обавља са циљем побољшања резултата адекватне претходне радње може да се посматра као ретроспективна (в. Поповић 2008: 223).

¹¹ У целини фреквенција глаголских лексема је један од фактора који доприносе творбеној активности других префикса. У сферу активне двојне префиксације спадају најчешће глаголи који припадају активном речничком фонду. Додавање других префикса глаголима нпр. научно-техничког или поетског стила веома је ретко (Бељаков 2001: 166).

зати се 'с муком доћи, доући се' и *допримакнути се* 'сасвим се примаћи, приближити се'. Ови глаголи тичу се кретања кроз одређени простор и префикс *до-* носи податак о усмерености, о приближавању локализатору и досезању циља:

И *допоземасмо се* тромо, између многошарних кућица и разасутијех ступова, до Сорговога дворца; Трећем сам *се* кругу *допримако*; Кад *се* брод крају *допримакне*, видиш горе и доље просуту мнош лијепијех кућа; Морила куга сусједе Арбанасе цијеле године а јесени *се допримакла* к нашој граници. *Допоземали су га на силу*; фиг. Гледај Феба, ка је ухитио | на крилатим својим коњма | и пламеносипној колесници, | да нам ново љето *допоземе*.

Темпорално значење глаголског префикса *до-*, које је, према мишљењу Б. Бабић (2008: 288), проистекло из његовог основног спацијалног адлативног значења¹², најмање је заступљено приликом прве префиксације, и то се понавља и приликом друге префиксације; ово значење самостално се остварује само у једном глаголу забележеном у нашем корпусу – *донарастити*.

Док *донарасту* дјеца, бави се с њима ... мати.

Као треће значење префикса *до-* наводи се и успостављање контакта са циљем радње. Б. Бабић (2008) за ово значење, такође, сматра да се развило из основног – спацијалног адлативног значења префикса *до-*, јер и у овом случају префикс показује приближавање локализатору, односно циљу радње, и досезање тог циља, док основни глагол прецизира начин успостављања везе.

Контакт може означавати само приближавање субјекта и објекта (*допогледати* 'дочекати изгледајући, сагледати'):

На далек ми ти пут од [умревши], | С'ког те нећу допогледат.

Апстрактна веза са циљем радње може се успоставити менталним, сазнајним путем, али је и овде присутна сема комплетивности: *донагатати* 'допунити гатајући, нагађајући, претпостављајући', *донаметати*, *доузнати* 'узнати до краја, до танчина сазнати':

И душмани наши којешта наплету и *донагатају*, што се не би чоек, ни у сну снило; Дуго је требало, док је погађајући, *донамећући* сама сазнала стотину ситуација из свагдашњег мужевог живота; Милоша много забрину, што није могао чисто *доузнати* на који су начин и уговор пуштени Турци.

Успостављање контакта са циљем радње може се препознати и код глагола *доповезати се* 'закупити (некога), наврсти се, навалити (на некога)':

Доповез'о ме се Тетко да му позажим вранца један дан.

Значење адлативности и успостављања контакта са циљем у глаголима са префиксом *до-* може бити десемантизовано (*допринети/доприносити*), а последица тога је да такви глаголи функционишу као метафоре:

¹² „Овај префикс и са темпоралним значењем указује на усмереност – на приближавање локализатору и досезање циља, с тим што се у овом случају ради о апстрактним односима, па локализатор и циљ радње заправо представљају тачку у времену ка којој радња тече и коју достиже“ (Бабић 2008: 288).

Мој дјед је највише *допринео*, да се сагради та црква; Обојица (Вук и Гај) ... *доприносили* (су) изграђивању јединства нашег књижевног језика.

Префикс *до-* је најпре додат глаголу *принети/приносити* и примарна функција такве префиксације било је истицање адлативног аспекта радње, док је допунска сема комплетивности истицала да је радња доведена до коначне фазе:

Ако (слушалац) не *допринесе* потврду о уплаћеној такси мора ју поново платити.

Временом је такво значење десемантизовано па глаголи *допринети/доприносити* у значењу 'омогућити/омогућавати', 'потпомоћи/потпомагати' функционишу као резултативни (в. Поповић 2008: 204).¹³

Има примера у којима додавање овог префикса на већ префигирани глагол не утиче на промену његовог значења (*допријавити*, *донагађати*, *допреградити*), што представља плеонастичку употребу префикса *до-*¹⁴ (према М. Ковачевићу 2010). Функција гомилања префикса у овом случају је прагматична – јаче истицање потпуности извршења радње, али и експресивна, постизање веће изражајности и сликовитости израза:

Осим тога му је ... дао и са стране и к'о испод руке *допријавити*, да је и Бенингзен ... са четрдест хиљада ... војске, а на самој његовој останио се граници; Надали се и *донагађали*, да ће онај то једва дочекати.

3. Префиксални обрт и редупликација префикса

Још једна појава својствена двопрефигираним глаголима је и могућност префиксалног обрта.¹⁵ То је могућност промене редоследа префикса када се добијени глаголски парови могу посматрати као синоними¹⁶: *донавезати* – *надовезати*; *доналевати* – *надолевати*; *доналивати* – *надоливати*; *доналити* – *надолити*; *донаметати* – *надометати*; *донасути* – *надосути*; *допринети* – *придонети*; *доприносити* – *придоносити*; *надовезивати* – *донавезивати*; *надоплатити* – *донаплатити*; *надоплаћивати* – *донаплаћивати*; *надопунити* – *донапунити*; *надопуњавати* – *донапуњавати*; *надосипати* – *донасипати*; *надостављати* – *донастављати*.

Ова појава не може се сматрати системском јер се јавља само код појединих глагола који се углавном односе на додавање неког објекта. Атанасова (2011: 161) закључује да се могућност или немогућност остваривања префик-

¹³ Данас ово значење нестаје из језика готово пред нашим очима – док га РСАНУ бележи, РМС и РСЈ као једино значење глагола *допринети* наводе 'омогућити да се нешто постигне, уради, оствари, потпомоћи, утицати на потпуније остварење (нечега)'.
¹⁴ „Први и други префикс имају плеонастичку вриједност, тј. могу се редуковати а да се значење лексеме не примјени (вероватно штампарска грешка: промјени)“ (Ковачевић 2010: 103, 9. фуснота).

¹⁵ Ројзензон (1974) користи термин „префиксална обратимост“, који смо ми превели као префиксални обрт.

¹⁶ Овакви глаголи не морају увек бити у синонимском односу, нпр. *наподизати се* – *понадизати се*.

салног обрта крије како у могућности семантичке комбинаторике међу значењима одређених префикса, тако и у могућности семантичке комбинаторике међу значењима првог префикса и основе којој се додаје.

У вези са двопрефигираним глаголима су и појаве контактне и дистантне редупликације. Речник не бележи појаву контактне редупликације¹⁷ овог префикса, али се јавља дистантна редупликација – случај код тропрефигираних глагола, да се исти префикс јавља два пута, раздвојен неким другим префиксом – *донадопунити* 'надопунити, још напунити'.¹⁸ Крајњи леви префикс додатно појачава семантику префикса који се налази уз основни глагол и притом чини реч стилистички обојеном, приближавајући је разговорној лексиси.

4. Стилска маркираност

За истраживање семантике двопрефигираних глагола изведених префиксом *до-* важно је истаћи чињеницу да је велики број ових глагола у речнику маркиран неким од квалификатора који упућује на њихову употребну вредност. То значи да они не припадају општеупотребном речнику, већ је њихова употреба на неки начин обележена. С друге стране, велики број ових глагола забележен на интернет форумима указује на њихов разговорни карактер. Највећи број глагола (11) означен је квалификатором *необ(ично)*. Необично је према класификацији С. Бабића нормативни квалификатор који даје нормативна одређења о речима које означавају и њихову стилску вредност. Н. Марковић (2011), која се бавила употребом нормативних квалификатора у РМС, за овај квалификатор наводи следеће запажање: „Квалификатор *необ.* није типичан нормативни квалификатор. Речи означене овим квалификатором не одступају од граматичке норме, али им је употреба сужена, обележена на неки начин. Док се квалификаторима *некњиж.(евно)* и *непр.(авилно)* указује на ненормативност на граматичком плану којом се руше правила система, квалификатор *необ.(ично)* указује само на ограниченост употребе неке речи, па је таква реч блиска оказионализму. Овим квалификатором обухватају се речи које се налазе обично на периферији лексичког система“. Квалификатор *необично* често стоји уз речи које се срећу код једног аутора или са малим бројем потврда и њиме су обележени следећи глаголи: *дозапети, доизрећи, доизустити, донасладити се, доразгневити, доубити, доумрети, донаслађати се, донахвалити*.

Према С. Бабићу (1981: 88), квалификатор *необ.* треба разграничити са *индив.(идуално)* иако су „означенице с *индив.* добрим дијелом и *необичне*, а оне са *необ.* већином су индивидуалне по употреби“. Индивидуализми су резултат активног пишчевог односа према језичкој творби. Квалификатором *индив(идуализам)*¹⁹

¹⁷ Термин преузет од Атанасове (2011). У српском језику се контактна редупликација јавља само код глагола са префиксом *по-* (нпр. *попојести, попостајати* итд.), док се у другим словенским језицима и други префикси могу јавити у тој позицији.

¹⁸ *Надопунити* значи „допунити посуду до врха или до потребне мере“.

¹⁹ Индивидуализми или хапакси су речи које су измислили поједини књижевници и уношене су у речник с ознаком *индив.* ако имају одређено стилско значење типично за време, подручје или писца

означено је 7 глагола, а најчешћи су из језика С. М. Сарајлије²⁰: *дозаспивати* (Крањчевић С.), *доиспунити* (Сарајлија), *донагађати* (Сарајлија); *донагатати*, *донадојити*, *допреградити*, *доузнати* (Сарајлија), *доукрасити* (Сарајлија).

Сарајлија је стварао нове рече по већ постојећем моделу, али је са стaновишта семантике спој префикса и основе необичан у односу на стандардни језик. Истргнути из контекста и посматрани самостално ови глаголи имају додатну семантичку компоненту, али ако их посматрамо у поетском окружењу, видимо да за додавање префикса *до-* нема оправдања у прављењу семантичке разлике, већ може бити само потреба за допуњавањем стиха, реч је само о промени формалне структуре глагола и постизању одређеног стилског ефекта. Ове речи можда јесу само једном употребљене, али оне показују реалне језичке могућности које су у складу са принципима творбе нашег језика.

Као нераспр(острањено) обележен је глагол *допримакнути* (*се*).

Територијална ограниченост употребе глагола у речнику наглашава се квалификатором покр.(ајинско) и има 5 таквих глагола: *доначинити*, *дообријати*, *доповезати се*, *допотегнути* (*допoteћи*), *допотезати* (*се*). Временски квалификатор заст(арело) користи се уз два глагола *допомагати*, *допомоћи*. Комбинацију ова два квалификатора налазимо уз један глагол: *донаћи*.

5. Закључак

Можемо закључити да је значење префикса *до-* заступљено у највећем броју примера комплетивно, али се јављају случајеви у којима семантику комплетивности потискују просторно или временско значење или значење успостављања контакта са циљем радње. Када се дода префигираном глаголу, префикс доноси додатну семантичку нијансу, обogaђује његов садржај и повећава комуникативне могућности његовог коришћења. Овај префикс као први у линеарном реду реализује готово исти број значења као и код монопрефигираних глагола, и то: вршење радње до одређеног места, трајање радње до неког тренутка, успостављање везе, контакта са циљем радње и комплетивно значење. Запажен је одређен број глагола код којих префикс *до-* не уноси промену у значење. У вези с овим префиксом треба поменути појаву дистант-

који је такву реч употребио. Хапак према РМС је реч „коју је неко измислио или само једном употребио“. У предговору РСАНУ (1 књ, XXIX) хапак се тумачи као реч употребљена само једном или више пута, али само код једног аутора, а ништа се не говори о измишљености речи, већ се каже „оне су стављене у Речник ако су писац или сакупљач поуздани у свом послу или ако се речи по значењу или облику своје лако укључују у нашу језичку систему; иначе нису увођене у Речник“.

²⁰ Говорећи о језику С. М. Сарајлије, М. Радовић-Тешић (2009: 151) каже да његов језик има „лексику старе књижевности са изразито много успешних и потпуно неуспешних, тј. натегнутих кованица и окационализама ... која је у доброј мери, посебно у неким књигама, оптеретила Речник САНУ. После рецензентских напомена П. Ивића датих уз 16. књ. Речника, Сарајлијина лексика је у наредним књигама делимично редукована. За њега се моће рећи да је прекорачивао лексичко-творбене могућности језика и сам трагао за натегнутим творбеним формама сматрајући да се за све замишљено може направити одговарајућа реч. Стога није ни чудо што је добар део његове лексике окационално индивидуалан, остао на маргини српског лексичког фонда“.

не редупликације, коју иначе остварује још само префикс *по-*, и појаву префиксног обрта заступљеног код великог броја примера. Значајна је и стилска функција другог префикса која се огледа у преношењу речи из неутралног у стилски обојен речнички фонд и творба глагола различитог степена узуалности. Велики број глагола маркиран је у речнику нормативним квалификаторима необ.(ично) и индив.(идуално), а највећи број таквих примера је из језика С. М. Сарајлије. Глаголи из наше грађе углавном су једнозначни, ређе двозначни и не мотивишу творбу нових речи, осим у неким случајевима глаголских именица. Једини глагол који мотивише творбу нових речи је *допринети*, који има и развијену полисемантичку структуру и чини одређено творбено гнездо (*допринос*, *доприносак*, *доприносник*, *доприношење*). Полипрефигирани глаголи испољавају различите особине у односу на једнопрефигиране, па њихово даље истраживање доприноси бољој информисаности о особинама глаголског система савременог српског језика.

Литература

- Атанасова А. 2011. *Полипрефигирани глаголи в съвременния български книжовен език*. Софија. Необјављена докторска дисертација.
- Бабић, Б. 2008. Семантика префикса *до-* (као првог) у глаголском префиксалу. *Прилози проучавању језика*, 39, 273–315.
- Вабич, С. 1981. *Stilske odrednice u našim rječnicima*, *Jezik* 28/3. 79–91.
- Белић, А. 1949. *Савремени српскохрватски књижевни језик. II део: Наука о грађењу речи*. Београд: Научна књига.
- Беляков, В. 2001. О комбинаторике глагољних приставок, *Московский лингвистическиј журнал*, 5, 16–170.
- Beliakov, V., Guiraud-Weber, M. 1997. О некоторых свойствах вторичных глагольных приставок, *Russian Linguistics* 21, 165–175.
- Драгићевић, Р. 2013. Глаголи са сва префикса у српском језику с освртом на стање у другим словенским језицима. *Зборник Матице српске за славистику*, 83, 257–268.
- Ивановић М. 2012. *Истраживање акционалности у украјинском и српском језику*. Београд. Необјављена докторска дисертација.
- Клајн, И. 2002. *Творба речи у савременом српском језику, први део: Слагање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства–Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Ковачевић, М. 2010. Плеонастичка употреба префикса у српском језику. *Научни саставак слависта у Вукове дане*. 39/1, 97–112.
- Марковић, Н. 2011. О најчешће коришћеним нормативним квалификаторима у Речнику српскохрватског књижевног језика МС. *Савремена проучавања језика и књижевности*, година II/ књ. 1. Филолошко-уметнички факултету Крагујевац, 95–100.
- Радовић-Тешић, М. 2009. *С речима и речником*. Београд: Учитељски факултет.
- Речник српскохрватског књижевног језика I–IV*. 1967–1976. Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб.

- Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XIX*. 1959 – САНУ – Институт за српски језик САНУ.
- Ройзензон, Л. И. 1974. *Многоприставачные глаголы в русском и других славянских языках*. Самарканд.
- Svenonius, P. *Slavic Prefixes and Morphology: An Introduction to the Nordlyd volume* [Он-лине]. Доступно на: <http://www.ub.uit.no/baser/septentrio/index.php/nordlyd/article/view/67> [2014, април 24].
- Стевановић, М. 1974. *Савремени српскохрватиски језик (Грамаички системи и књижевнојезичка норма) II Синтакса*. Београд: Научна књига.
- Татовосов, С. 2013. Множественная префиксация и ее следствия (Заметки о физиологии русского глагола). *Вопросы языкознания* 3, 42–89.
- Tatevosov, S. 2008. Intermediate Prefixes in Russian. *Formal approaches to Slavic Linguistics*, 423–442.
- Терзић, А. 1997. Структурно-семантичке карактеристике глагола са префиксалном групом *пона-* у руском и српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 26/2, 309–320.
- Филью, В. О глагольной полипрефиксации в старославянском языке.
Доступно на: <https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&cad=rja&uact=8&ved=0CD8QFjAFahUKEwjG-aWSxrfHAhUGhywKHe93Aic&url=http%3A%2F%2Fcyberleninka.ru%2Farticle%2Fn%2Fo-glagolnoy-poliprefiksatsii-v-staroslavjanskom-yazyke.pdf&ei=v7jVVYaeJlaOsgHP74G4CA&usg=AFQjCNHAKwZdm5BmRsTogPymVSi9R7jUfQ&sig2=SuBlq8aR2XOJtpkxLcgYhQ&bvm=bv.99804247,d.bGg>[2014, април 24].

Milica Stojanović

THE MEANING OF THE INITIAL PREFIX *DO-* IN MULTI-PREFIXED VERBS IN SERBIAN

Summary

The meaning of the prefix *do-* in the initial position in multi-prefixed verbs in Serbian is mainly completive, but there are cases in which this prefix has a spatial meaning, a temporal meaning or a meaning signaling goal achievement. There are verbs in which this prefix has no meaning. The significant role of this prefix is its stylistic role in transferring words from a neutral lexical group into a stylistically coloured lexical fund. These words are marked in dictionary entries.

milica.stojanovic@isj.sanu.ac.rs

СЕМАНТИЧКЕ НИЈАНСЕ КОД ВИШЕЗНАЧНИХ ИЗВЕДЕНИХ ПРИДЕВА НА *-(Љ)ИВ* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак: Предмет овог рада су вишезначни изведени придеви на *-(љ)ив* у српском језику. Циљ нам је да помоћу комбинација значења ових придева покажемо карактеристике суфикса *-(j)ив/-љив*. Издвојили смо три основна значења, и то на основу постојања компоненте модалности и скаларности, или пак њихове комбинације (уз могућност додатног обележја попут узрока, способности, тежње). Такође, од значаја су у литератури раније помињано активно и пасивно значење, а у интеракцији са оним која смо издвојили. Закључак до ког смо дошли је да суфикс *-(j)ив/-љив* има примарно модално значење, које се структурним амбигвитетом грана на пасивно и активно, те да укључује и скаларност (при чему скала може бити бинарна или континуална).

Кључне речи: придеви, суфикс *-(j)ив/-љив*, полисемичност, модалност, скаларност, српски језик

1. Увод

Српски суфикс *-ив* и његове палаталне варијанте *-јив* и *-љив* сврставају се у продуктивне придевске суфиксе, а њихови (приближни) еквиваленти у другим језицима били би, на пример, латинско *-bilis*, енглеско/француско *-ble*, немачко *-bar*; холандско *-baar*. Поменути суфикси се у литератури често анализирају с аспекта модалности (нпр. Oltra-Massuet 2013; Roepel, van Hout 1999), а значења ових изведених придева се и у србистици и сербокroatистици сврставају у опозицију активно–пасивно значење (нпр. Шакић 1965; Клајн 2003). С друге стране, Предраг Пипер и Иван Клајн (2013: 236) код суфикса *-(љ)ив* издвајају два значења: 1. „значење типичне особине или понашања“ и 2. „значење могућности извршења радње коју означава глагол у основи“, од чега друго повезују са латинским *-bilis*.

У овом раду бавимо се значењским нијансама код вишезначних придева на *-(љ)ив*. Тим нијансама доприноси суфикс, али и граматичке, те семантичке карактеристике саме мотивне речи (најчешће глагола, али се може радити и о именици или другом придеву). Све вишезначне придеве на *-(љ)ив*, за разлику од досадашњих подела, разврстали смо на основу присуства модалне и скаларне компоненте (или њихове комбинације, односно јављања скаларности над модалношћу), посматрајући притом и њихову интеракцију са тзв. активним и пасивним значењем.

Структура рада је следећа: у другом одељку укратко наводимо нека од досадашњих истраживања придева на *-(љ)ив* и њихових (приближних) еквивалената у другим језицима, затим у трећем објашњавамо компоненте значења које ћемо користити (модалну, скаларну и њихову комбинацију). Поделом анализираних вишезначних придева на *-(љ)ив* на основу присуства поменутих компоненти, значењским нијансама и повезивањем различитих значења бавимо се од четвртог до седмог одељка. Осми одељак доноси закључак рада.

2. Досадашња истраживања придева на *-(љ)ив* и њихових еквивалената

Да извођење придева суфиксом *-љив* и *-(ј)ив* спада у продуктиван тип творбе код придева у српском језику показује и преко 1400 примера које смо ексцерпирани из *Обратног речника српскога језика*. Најчешћи су са глаголском основом (попут *предвид(љ)ив*), мање их је са именичком основом (попут *вашљив*), а још се ређе јављају са придевском (попут *лењив*). С друге стране, према груписаним значењима у оквиру лексикографских одредница (РСМ 2007), вишезначних има четрдесетак. Заједничко свим овим придевима је то што се завршавају на *-(љ)ив*, било да се ради о суфиксу *-љив*, *-јив*, *-ив* или пак сложеном суфиксу који их садржи.

Анализирајући све поменуте придеве, Антун Шојат (1959: 102–105) оне изведене суфиксом *-ив* превасходно повезује са тзв. пасивним значењем, док активно значење доводи у везу са придевским изведеницама на *-љив*. У прву групу сврстава придеве попут *обрадив*¹ (оно што се може обрадити, што може бити обрађено), *недопустив*, *неопазив*, *неодржив* (оно што се не може допустити, опазити, одржати), а у другу: *попустљив* (онај који попушта, који је склон попуштању), *непажљив* (онај који не пази), *издржљив* (онај који може нешто издржати). Напомињемо да се код поделе на активно и пасивно значење аутори (нпр. Драгићевић 2001; Клајн 2003) углавном ограничавају на граматичку пасивност/активност (*обрадива земља* је она која може бити обрађена, док је *попустљив човек* онај човек који попушта). С друге стране, надаље у раду поред граматичког аспекта пасивности посматрамо и само семантичку пасивност (*издржљив човек* је онај који може издржати различите проблеме – он сам их трпи).

Једино за пар примера *горив* и *горљив* Стјепан Бабић (1991: 439) наводи да се ради о „случајном разједначавању синонимних ликова“ због другачије употребе (*гориво дрво : горљив човек*). Иначе не запажа разлике између *-љив*, *-јив* и *-ив*, нити тежње у њиховој расподели с обзиром на значење изведених

¹ У овом делу рада значења смо наводили описно, а у наредним поглављима, у којима их детаљније анализирамо, користили смо једнотомни *Речник српскога језика* у издању Матице српске (РСМ 2007), при чему нам је битна композиционалност значења. Значења која смо према принципу композиционалности сами обликовали за потребе рада дата су у угластим заградама. Придевима са фигуративним значењима нисмо се детаљније бавили.

придева. На основу грађе коју је анализирао, Иван Клајн (2003: 282) закључује да су суфикси *-ив* и *-љив* подједнако присутни код придева са пасивним значењем, док код оних са суфиксом *-љив* доминира активно. У свим случајевима у којима се значење придева описује помоћу модалног глагола *моћи*, аутори наводе значење могућности.

Уместо опозиције пасивно–активно, Михаило Стевановић (1963) користи изразе *одређивање објекта* и *одређивање субјекта*, док се Јања Шакић (1985: 83) опредељује за поделу на придеве који показују „константност остваривања дате радње“ (*миришљив* – који мирише) и „константно присутну способност да се оствари дата радња“ (*изводљив* – који се може извести). Сложене суфиксе са *-(љ)ив*, попут *-алив*, *-елив*, *-ажљив*, *-ајив*, издваја Клајн (2003: 287–288).

Поред поменутих аутора, у вези са придевима на *-(љ)ив* у српском језику и њиховим (приближним) еквивалентима у другим језицима упућујемо, између осталих, и на истраживања Михаила Поповића (2000), Рајне Драгићевић (2001; 2009); Томаса Ропера и Анђелик ван Хаут (Roepel, van Hout 1999), Петре Слеман (Sleeman 2011), Изабел Олтре Масует (Oltra-Massuet 2013), Анђелике Крацер (Kratzer 2013). Синтаксичко-семантички приступ анализи придева имали су, између осталих, и Гиљермо Чинкве (Cinque 2010), Ивана Митић (2012), Бранимир Станковић (2015).

3. Компоненте значења придева на *-(љ)ив*

Вишезначни изведени придеви на *-(љ)ив*, без обзира на то да ли садрже суфикс *-ив*, *-јив* или *-љив*, омогућавају нам да испитамо који све фактори поред карактеристика самог суфикса утичу на разноврсност значења. Затим, колико и како оно заправо варира, узимајући у обзир и граматичка обележја мотивних речи, најчешће глагола.

Анализирани корпус обухвата следеће вишезначне придеве: *бодљив*, *болешљив*, *варљив*², *видљив*, *гадљив*, *говорљив*, *грабљив*, *грожљив*, *дељив*, *димљив*, *досетљив*, *дражљив*, *забрањив*, *заношљив*, *запаљив*, *запамтљив*, *збунљив*/*збуњив*, *лажљив*, *надраж(љ)ив*, *невљив*, *плачљив*, *плашљив*, *повер(љ)ив*, *покретљив*, *поучљив*, *примљив*, *променљив*/*промењив*, *пропадљив*, *раздраж(љ)ив*, *реш(љ)ив*, *саблажњив*, *слутљив*, *страшљив*, *сумњив*, *трпелљив*, *трпљив*, *тугаљив*, *убедљив*, *увредљив*, *узбудљив*, *уморљив*, *уочљив*.

Повезује их то што су доминантно мотивисани глаголом. С именичким основама могу се довести у везу *тугаљив* и *болешљив* (од *туга* и *болест*), али се први придев може повезати са глаголом *туговати* као мотивним, а други са придевом *болестан*. Придев *плачљив* може се повезати са *плакати* и *плач*, у зависности од дефинисаног значења (‘који лако заплаче’ и ‘сличан плачу’), *покретљив* са *покретати* (*се*) и *покрет* (‘који се може покретати’ и ‘који је бр-

² Настао од глагола *варити*, а не од *варати*, као што је случај са хомонимичним придевом *варљив*.¹

зих покрета'), *саблажњив* са *саблазнити* и *саблазан* ('који саблажњује', 'који се да, може саблазнити'; 'који изазива саблазан') и сл. Семантички гледано, предност ипак углавном дајемо глаголској мотивацији. На то нас наводи композиционалност значења, на пример, *покретљив* '[који се брзо покреће]' уместо у РМС (2007: 962) наведеног 'који је брзих покрета'.

Као важне компоненте на основу којих ћемо разврстати значења свих вишезначних придева на *-(љ)ив* издвојили смо:

1. модалну компоненту,
2. скаларну компоненту,
3. скаларност над модалношћу,
4. скаларност над модалношћу и додатно обележје (попут узрока, тежње/склоности, способности).

Само модалну компоненту имају они придеви чије се посматрано значење објашњава помоћу модалног глагола *моћи* (нпр. *видљив* 'који се може видети'), а сама радња мотивног глагола извршава се у одређеном броју могућих ситуација – најмање у једној. С друге стране, само скаларну компоненту имају они придеви у чијем посматраном значењу нема модалности (*лажљив* 'који лаже'), већ се радња исказана мотивним глаголом извршава увек када се за то створе услови (када је ситуација таква да се та особина може испољити, а не друге могуће).

Када се скаларност јави над модалношћу, вероватноћа да ће се радња мотивног глагола извршити већа је од стандардне вредности за њено извршење (нпр. код придева *гадљив* 'који се лако гади'). Тако ће се, на пример, *гадљив* човек у највећем броју релевантних ситуација гадити нечега. Од додатних обележја издвојили смо узрок (код придева попут *страшљив*, *уморљив*), тежњу/склоност (*лажљив*, *пропадљив*), способност (*слутљив*, *убедљив*), о чему ће бити више речи у наставку рада.

Додатно, све наведене придеве посматраћемо са становишта тзв. активног и пасивног значења, које смо већ помињали. Наиме, под пасивним значењем подразумевамо и оне случајеве где пасивност постоји само семантички, али не и граматички, што посебно наглашавамо (када се подударају, не наглашавамо). Тако су, семантички гледано, придеви са пасивним значењем они попут *грожљив* (човек), док су граматички активни, „субјекатски“.

Свим наведеним компонентама бавићемо се у наставку рада на вишезначним придевима, што ће показати какве су међусобне интеракције међу оствареним значењима и какве то импликације има за суфикс *-(j)ив/-љив*.

4. Придеви са модалном значењском компонентом

У овом делу рада издвојили смо она значења вишезначних придева која имају чисто модалну компоненту, те је у њиховом опису присутан модални глагол за изражавање могућности (*моћи*). Посматрано с аспекта могућих ситу-

ација, код оваквих примера довољно је да постоји бар једна у којој ће се извршити радња исказана мотивним глаголом. Будући да су придеви девербативни, у обзир ћемо узимати и граматичка обележја мотивних глагола, те њихову повезаност са значењем придева.

Пасивно значење и модалну значењску компоненту имају *варљив* 'који се може сварити', *видљив* 'који се може видети', *дељив* 'који се може делити, раздвајати на делове', *забрањив* 'који може бити забрањен', *поучљив* 'који се може поучити', *променљив/промењив*³ 'који се може променити', *пропадљив* 'кроз који се може пропасти (снег)', *саблажњив* 'који се да, може саблазнити', *слутљив* 'који се може наслутити'.

Наизглед између граматички активног модалног и пасивног модалног је придев *покретљив* 'који се може покретати', будући да се може мотивисати повратним глаголом *покретати се* или пак прелазним *покретати* (при чему у другом случају *се* у опису значења није део мотивног глагола, већ рефлексивна партикула која даје пасивну интерпретацију). У оваквим случајевима за мотивни глагол узимамо прелазни будући да су повратни глаголи у основи прелазни јер је елемент *се* код повратних глагола абсорбер тематске улоге.

Као специфичне у лексикографским одредницама издвајамо вишезначне придеве *трпељив* и *трпљив*, и то због синонимних значења и оног које се диференцирало. Наиме, *трпељив* има модално граматички активно и модално семантички пасивно значење: 'који може да трпи (судија, сиротиња)', те скаларно семантички пасивно 'који одражава трпљење (лице), [који трпи]', док се *трпљив* сматра или синонимом за *трпељив*, или се пак наводи његово модално пасивно значење (и граматички и семантички) 'који се може трпети, [може бити трпљен]'

Придев *решљив* се у једнотомном речнику Матице српске наводи као синониман са *решив* у модалном пасивном значењу 'који се може решити'. Ипак, једно значење првог придева издиференцирало се у скаларно-модално активно, о коме ће бити речи у шестом одељку. Значење придева *поверив* ' [који се може поверити]' не региструје се у једнотомном речнику Матице српске, а заправо обухвата и активно ' [који се поверава]' (од рефлексивног глагола *поверити се*) и пасивно значење ' [што се може поверити, што може бити поверено]' (од прелазног глагола *поверити*). Насупрот томе, за придев *поверљив* везују се скаларно и модално-скаларно значење, о којима ће такође бити речи у наставку.

Модалност се у описном, лексикографском значењу може испољити и поредбеним везником *као* или придевом *сличан*, што показује придев *плачљив* у значењу 'сличан плачу, [који је као плач]', те *димљив* 'који је као дим, сличан диму'.

³ Код придева на *-(љ)ив* чести су дублети попут овог, без икакве разлике у значењу. Посебно ћемо их помињати уколико их речници српскога језика наводе одвојено и дефинишу без упућивања са једног на други.

5. Придеви са скаларном компонентом

Под придевима чије значење има скаларну компоненту подразумевали смо оне случајеве у којима постоји хабитуалност, односно придевом исказана особина је или трајна или се испољава кад год се за то створе услови. За разлику од придева код којих је присутна модална компонента, ови без ње имају граматички активно значење, те релативна атрибуцка реченица иде увек уз граматички субјекат *болешљив* 'који одаје болест', *поверив* '[који се поверава]' и *поверљив* 'који одаје поверење', па и лексикализовано 'који није за јавност, који се мора тајити'.

Уз скаларност, подударност између граматички и семантички активног (непасивног) значења постоји у примерима *лажљив* 'који лаже, заварава', *сумњив* 'који изражава сумњу, [који сумња]', *увредљив* 'који вређа' јер је *лажљив/сумњив/увредљив човек* онај који заварава/сумња/вређа – придев се везује за граматички субјекат (*човек*), а семантички он сам не трпи лагање/сумњу/вређање. Исто је и са придевима *бодљив* 'који бодје, који има бодље', *грабљив* 'који има особину да граби, [који граби]', *димљив* 'који се у већој мери дими, пуши', *дражљив* 'који дражи, надражује чула', *заношљив* 'који заноси', *надражљив* 'који надражује', *раздраж(љ)ив* 'који раздражује (мирис, бука)', *саблажњив* 'који саблажњује, наводи на грех', *убедљив* 'заснован на реалности, очигледан, уверљив, [који убеђује]'. Осим *сумњив*, све их повезује транзитивност мотивног глагола, а у опису значења доминантан је несвршени глаголски вид. Исто у вези са активним, „субјекатским“ значењем важи и за придеве који се према дескриптивном значењу у оквиру лексикографске одреднице наизглед мотивишу именицама: *покретљив* 'који је брзих покрета' од девербативне именице *покрет*, *поучљив* 'који у себи носи поуку' од девербативне именице *поука*. Ипак, држећи се композиционалности значења, мотивишемо их глаголом: '[који се брзо (по)креће]', односно '[који поучава]'.

Семантички пасивно значење (а граматички активно, „субјекатско“) постоји код придева мотивисаних рефлексивним глаголима: *грожљив* 'који се грози, осећа грозу', те прелазним *видљив* 'који се види, видан', *дељив* 'који се дели', *запаљив* 'који служи за паљење ватре', *променљив/промењив* 'који се мења, варира', *трп(е)љив* 'који одражава трпљење (лице), [који трпи]'. Међу примере са семантички пасивним и граматички активним значењем убрајамо, дакле, оне попут *променљив/промењив* 'који се мења, варира (променљиво време)', јер то нешто само трпи промену, а у парафрази је граматички субјекат (нпр. време које се мења). С друге стране, двосмисленост између скаларног граматички пасивног и активног значења постоји код придева попут *плашљив* 'који се свега плаши, [који буде уплашен од свега/сваког]' и 'који плаши'. Пасивно значење има и *забрањив* 'који се забрањује' (нпр. *забрањив поступак*).

Придев *тугаљив* посебно издвајамо јер се често повезује са именицом *туга*, а на тај начин је лексикографски представљено и у описном скаларном значењу 'који изражава тугу'. Међутим, то значење бисмо, у овом случају, ком-

позиционално представили као ' [који тугује]'. На крају, лексикографска одредница за придев *уочљив* обухвата и значење 'који се истиче, издваја, [уочава]', које бисмо на основу ње сврстали у скаларно активно значење.

6. Придеви у којима је скаларност над модалношћу

Придеве у чијем значењу постоји скаларност над модалношћу карактерише то да постоји већи број релевантних могућих ситуација од стандардне вредности у којима се процес исказан мотивним глаголом реализује.

Такви су *варљив* 'који се лако вари, кува, [који лако буде сварен, скуван]', *дражљив* 'који се лако дражи, надражује, осетљив на дражи [који лако буде (на)дражен]', *заношљив* 'који се лако заноси, поводљив, [који лако буде занесен]', *запаљив* 'који се лако, брзо пали, [који лако буде запаљен]', *запамтљив* 'који се лако памти, [који лако буде запамћен]', *збунљив/збуњив* 'који се лако, брзо збунује, [који лако буде збуњен]', *раздраж(љ)ив* 'који се лако раздражује (човек, пас), [који лако буде раздражен]', *увредљив* 'који се лако увреди, [који лако буде увређен]', *узбудљив* 'који се лако узбуди, [који лако буде узбуђен]', *уморљив* 'који се лако и брзо умори, [који лако буде уморен]', *уочљив* 'који се лако уочава, [који лако буде уочен]', у којима постоји пасивно значење. Тако је, на пример, *раздражљив/увредљив/збуњив* човек онај који у већем броју могућих ситуација буде раздражен/увређен/збуњен, а слично важи и за придев *надражљив* – неко ко је иначе 'осетљив на надражаје, [ко се лако надражи]'. Активно, „субјекатско“ значење је код *болешљив* 'који често болова', *говорљив* 'који радо, много говори', *запамтљив* нар. 'који лако, добро памти', *плачљив* 'који лако (за)плаче', *поверљив* 'који се лако поверава', *решљив* 'који брзо доноси одлуку, [који брзо решава нешто]'.

Опозицију граматичког активног и пасивног значења илуструјемо на значењима придева *примљив* 'који се лако прима' (пасивно), 'који лако прима' (активно). Наспрам наведеном пасивну значењу у стандардном српском језику, постоји и жаргонска употреба од мотивног глагола *примити се*, а односи се на особу која лако поверује у све што јој се каже. У односу мотивних глагола *примити* и *примити се*, други је лексикализован (у жаргонској употреби, при чему је значењем прелазна алтернатива блокирана), тако да су значења мотивисаног придева 'који (се) лако прима' и 'лаковеран, који лако поверује у све што му се каже'. Значењска опозиција граматичког активног и пасивног значења постоји и међу значењима придева *певљив* 'који радо пева' (активно) и 'лак за певање, [лако се пева]' (пасивно).

Што се тиче додатних компоненти значења за придеве код којих постоји скаларност над модалношћу, најчешћа је компонента узрока, па склоности/тежње и способности. Придеви *страшљив* и *гадљив* имају по два значења која се тичу скаларности над модалношћу. Једно нема додатну компоненту 'који се лако страши, страшљиво дете', односно 'који се лако гади', а друго има додатну компоненту узрока 'који изазива страх, страшан (пуцњава, шкрипа)

’, односно ’који изазива гађење (гадљива рана)’. Придев *досетљив*, поред значења без додатне компоненте ’који се лако досети’, има и значење са додатном компонентом склоности ’склон досеткама’. Са додатном компонентом узрока су и придеви *грожљив* ’који изазива грозу’, *збунљив/збуњив* ’који изазива забуну’, *саблажњив* ’који изазива саблазан’, *сумњив* ’који изазива сумњу, неповерење, подозрење у себе’, *тугалјив* ’који изазива тугу’, *узбудљив* ’који изазива узбуђење’, *уморљив* ’који изазива умор’.

Придев *слутљив* ’који има способност да наслути (мајчино срце)’ има активно, модално-скаларно значење, са додатном компонентом способности, као и *говорљив* ’уме да говори’, *убедљив* ’који има способност убеђивања, уме да убеди’. Додатна компонента тежње, склоности постоји и код придева *бодљив* ’склон бодењу’, *грабљив* ’склон грабљењу, отимању’, *лажљив* ’који је склон лагању’, *пропадљив* ’склон пропадању’ и *сумњив* ’који је склон сумњицењу’.

7. Комбиновање значења код полисемичних придева на *-(љ)ив* и дискусија

Фреквентност вишезначних придева у анализираном лексичко-фреквенцијском корпусу⁴ (Арсенијевић 2015) изгледа овако: *бодљив* (1), *болешљив* (1), *варљив* (6), *видљив* (31), *гадљив* (1), *говорљив* (1), *грабљив* (1), *грожљив* (1), *дељив* (2), *димљив* (1), *досетљив* (2), *дражљив* (2), *заношљив* (1), *запаљив* (14), *запамтљив* (1), *забрањив* (0), *збунљив* (1) / *збуњив* (1), *лажљив* (1), *надражљив* (2) / *надражљив* (2), *певљив* (2), *плачљив* (2), *плашљив* (0), *поверљив* (3) / *поверив* (0), *покретљив* (1), *поучљив* (1), *примљив* (0, али *гостопримљив* 1), *променљив* (12) / *промењив* (12), *пропадљив* (0), *раздражљив* (1), *решив* (31) / *решљив* (2), *саблажњив* (1), *слутљив* (0), *страшљив* (1), *сумњив* (31), *трпељив* (1), *трпљив* (1), *тугалјив* (4), *убедљив* (85), *увредљив* (2), *узбудљив* (1), *уморљив* (1), *уочљив* (1).

Иако ови вишезначни придеви нису фреквентни, три од њих имају мотивни глагол који се налази међу двеста најфреквентнијих глагола у истом корпусу: *видети* је 25. по реду (5483), 125. је *забранити* (1325), 171. је *трпети* (959). Што се тиче броја регистрованих значења у речницима, као и према принципу композиционалности, изузев придева *поверив/поверљив*, *саблажњив*, *сумњив* и *трпељив* са по три значења, остали вишезначни придеви на *-(љ)ив* су двозначни.

Иако су у великом броју случајева варијанте придева на *-љив* и *-ив* синонимичне када су мотивисане истом мотивном речју (попут *надраж(љ)ив*, *оствар(љ)ив*, *поколеб(љ)ив*, *савлад(љ)ив*), постоје и случајеви у којима се један облик диференцирао и има лексикализовано значење. Придев *поверив* ’[који се може поверити]’ има композиционо значење и у вези је са мотивним гла-

⁴ Бројевима у заградџи представљамо њихову фреквентност у *Лексичко-фреквенцијском корпусу савременог српског језика*, који нам је на коришћење љубазно уступио Бобан Арсенијевић (2015), на чему му овом приликом захваљујемо.

голом *поверити*, док се облик *поверљив* лексикализовао, те има значење које формулишемо као '[који не треба свако да види или зна]', односно 'који није за јавност, који се мора тајити' (*поверљив документ, поверљив извор, поверљива информација* и сл.). Ради илустровања употребе придева *поверљив/поверив*, на основу *Електронског корпуса савременог српског језика* Математичког факултета Универзитета у Београду издвојили смо најчешће колокације: *поверљив документ, поверљив извор, поверљив материјал, поверљив податак, поверљив посао, поверљив сарадник, поверљив фонд, поверљив човек, поверљив круг људи, поверљиви телефонски разговор, десет касета са поверљивих компјутера; поверљива документација, поверљива информација, поверљива муштерија, поверљива особа, поверљива пријатељица, поверљива војна архива; поверљиво писмо*; док за облике придева *поверив* у овом корпусу није било подударана.

Посматрајући поделу према компонентама значења, најмање чести су они придеви који оба значења имају у оквиру исте групе, диференцирајући их према обележју +/- [пасивно]. Таквих је највише међу придевима код којих постоји скаларност над модалношћу: *гадљив, говорљив, запамтљив, певљив, примљив, страшљив, уморљив; досетљив* (код овог оба активна), *збунљив* (оба пасивна). При томе треба имати на уму да некада једно значење има додатну компоненту, а друго не (нпр. *гадљив, говорљив, досетљив, узбудљив*). Код прелазних глагола могућа комбинација су пасивно модално и пасивно скаларно значење (*видљив, дељив, забрањив*), пасивно модално и активно скаларно (*поучљив, променљив*), пасивно модално и активно модално-скаларно (*решљив*).

Најмање је придева који комбинују чисто модално и модално-скаларно значење са додатном компонентом (*пропадљив и слутљив*). По заступљености следи комбинација чисто модалног и чистог скаларног значења (*видљив, дељив, забрањив, покретљив, поучљив, променљив*), као и модално-скаларног без додатне компоненте и са додатном компонентом (*гадљив, говорљив, досетљив, збунљив, страшљив, узбудљив, уморљив*). Највише је примера за комбиновање скаларног и модалног скаларног у ширем смислу – са додатном компонентом или без ње (*бодљив, болешљив, грабљив, грожљив, дражљив, заношљив, запаљив, лажљив, надражљив, раздражљив, тугаљив, убедљив, увредљив, уочљив*). Комбинација чисто модалног и модално-скаларног значења без додатне компоненте потврђена је код придева *варљив*, док је за *поверљив* и *решљив* специфична по томе што је то случај где је могућ облик придева на *-љив* и *-ив*. При томе, ти облици на *-љив* и *-ив* имају синонимична значења, али један од њих има и значење које се издиференцирало и лексикализовало (међу нашим примерима придев на *-љив*).

Код трозначних придева, присутне су следеће комбинације значења: модално, скаларно и скаларност над модалношћу (*повер(љ)ив*); модално, скаларно, и скаларност над модалношћу са додатним обележјем узрока (*саблажњив*); скаларно и скаларност над модалношћу са додатним обележјем узрока или склоности (*сумњив*); активно модално, пасивно модално и скаларно (*трп(е)љив*).

Мотивни глаголи несвршеног вида имају тенденцију да мотивишу придев са чисто скаларним значењем. То се и види у описном значењу придева. Међу-

тим, при повезивању са обликом мотивног глагола, у неким се случајевима недвосмислено види да је свршеног вида (*досетити се – досетљив, запалити – запалљив, променити – променљив, узбудити – узбудљив*), а негде постоји простор за колебање између свршеног и несвршеног, будући да се суфикс *-(љ)ив* додаје на редуковану глаголску основу (*забранити/забрањивати – забрањив, надражити/надраживати – надражив, поверити/поверавати – поверљив, поучити/поучавати – поучљив, раздраживати/раздражити – раздражљив*).

Да би се боље разумела појава скаларног значења и уопште односа суфикса *-(љ)ив* и *-ан/-ни*, издвојили смо сва значења оних на *-(љ)ив* који имају пандан са *-ан/-ни*: *видљив* 'који се може видети, који се види, који се лако може видети' (31) и *видан* 'који се види, који се лако може видети, учљив' (0), *грозљив* 'који се грози, осећа грозу, који изазива грозу' (1) и *грозан* 'који изазива грозу, језив' (3), *лажљив* 'који лаже, заваравач, лажан, склон лагању' (2) и *лажан* 'који представља лаж, неистину' (1), *покретљив* 'који се може покретати, покретан, који је брзих покрета, окретан' (1) и *покретан* 'који нешто покреће, који има способност покретања, који се лако може покретати, који је у покрету' (1), *поучљив* 'који у себи носи поуку, поучан, који се може поучити' (1) и *поучан* 'који у себи носи, има поуку, који може послужити као поука' (1), *страшљив* 'који се лако страши, који изазива страх' (1) и *страшан* 'који садржи претњу, који изазива осећање страха' (31), *уморљив* 'који се лако и брзо умори, који изазива умор' (1) и *уморан* 'исцрпљен, који одаје, одражава такво стање' (14). Међу њима су три придева на *-љив* који имају и скаларно и модално значење: *видљив, покретљив, поучљив*. Повезаност овде наведених *-ан/-ни* и *-љив* придева са истим мотивним глаголима огледа се у томе што и они из прве групе у свом лексикографском значењу у овим случајевима углавном имају компоненту модалности (попут *моћи, лако, способност, изазивати*). Закључак је да се синонимичност овде наведених придева на *-(љ)ив* и *-ан/-ни* не огледа само у чисто скаларном значењу, већ и у модалном, при чему је *видљив* међусобни утицај типичних значења двеју група придева.

На основу свих анализираних значења придева на *-(љ)ив*, и интеракцијама међу различитим значењима истих придева, закључујемо да суфикс *-(j)ив/-љив* примарно има модално значење, које се структурним амбигвитетом грана на пасивно и активно, те укључује и скаларност, а скала притом може бити бинарна (дискретна) или континуална.

8. Закључак

У овом раду смо на основу вишезначних придева на *-(љ)ив* показали могућности комбиновања значења и карактеристике суфикса *-љив/-јив/-ив*. При посматрању свих њихових значења, најважније нам је било присуство значењских компоненти које смо издвојили: модалну, скаларну, те њихову комбинацију, односно јављање скаларности над модалношћу (уз могућност додатног обележја способности, тежње или узрока). Поред тога, постоји могућност активног или пасивног значења (граматички и/или семантички).

Међу анализираним вишезначним придевима најмање честа је комбинација чисто модалног и модално-скаларног значења без додатне компоненте, као и придева који комбинују чисто модално и модално-скаларно значење са додатном компонентом. По заступљености следи комбинација чисто модалног и чисто скаларног значења, затим придеви који имају модално-скаларно значење без додатне компоненте и са додатном компонентом. Најбројнији су они који имају скаларно и модално-скаларно значење у ширем смислу – са додатном компонентом или без ње.

На основу истраживања значења вишезначних придева на *-(љ)ив* и њихових комбинација, закључили смо да суфикс *-(j)ив/-љив* има примарно модално значење, које се структурним амбигвитетом грана на пасивно и активно, те укључује и скаларност, при чему скала може бити бинарна (дискретна) или континуална.

Литература

- Арсенијевић, Б. 2015. *Лексичко-фреквенцијски корпус савременог српског језика*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Babić, S. 1991. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Драгићевић, Р. 2001. *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић, Р. 2009. Утицај полисемије на творбу речи. *Књижевност и језик*, LVI, 1-2, 147–153.
- Клајн, И. 2003. *Творба речи у савременом српском језику*, књига 2. Београд, Нови Сад: ЗУНС, Институт за српски језик САНУ, Матица српска.
- Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду*. Доступно на: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs> [16. 3. 2015]
- Kratzer, A. 2013. *The modality for the 21st century* [Online]. Available: <http://semanticsarchive.net/Archive/DR1ZmNmY/modality-21century.pdf> [2015, April 15]
- Митић, И. 2012. *Скаларност и поларност код придева у српском језику*, необјављен мастер рад. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Николић, М. (ур.). 2007. *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Oltra-Massuet, I. 2013. *Deverbal Adjectives at the Interface: A Crosslinguistic Investigation into the Morphology, Syntax and Semantics of -ble*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Пипер, П., И. Клајн. 2013. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Поповић, М. 2000. Суфиксално поље француских придева на *-ble (able, -ible, -uble)*. *Анали Филолошког факултета*, 20, 327–342.
- Roeper, T., A. van Hout. 1999. The Impact of Nominalization on Passive, *-able* and Middle: Burzio's Generalization and Feature-Movement in the Lexicon. *MIT Working Papers in Linguistics*, 35, 185–211.

- Sleeman, P. 2011. Verbal and adjectival participles: Position and internal structure, *Lingua*, 121, 1569–1587.
- Станковић, Б. 2015. *Синтакса и семантика придевског вида у српском језику*, необјављена докторска дисертација. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Стевановић, М. 1963. Придеви с наставцима *-ив* и *-љив*, *Наш језик*, 13, н. с., 197–207.
- Cinque, G. 2010. *The syntax of adjectives*, Cambridge: MIT Press.
- Шакић, Ј. 1965. Придеви са суфиксом *-ив*, *-љив* у српскохрватском језику, *Прилози проучавању језика*, 1, 75–100.
- Шојат, А. 1959. Придејевски наставци *-ив* и *-љив*, *Филологија*, 2, 93–110.

Aleksandra Janić

SEMANTIC NUANCES OF POLYSEMIC DERIVED ADJECTIVES ENDING IN *-(LJ)IV* IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The subject of this paper are polysemic derived adjectives ending in *-(lj)iv* in the Serbian language. Using their different combinations of meanings, the aim was to present characteristics of the suffix *-(j)iv/-ljiv*. We presented three basic meanings regarding whether there is a modal or scalar component on the one hand, or both of them (with or without an additional one, such as cause, tendency, ability). In connection with these meanings, the important ones are also those often mentioned in the literature: the active and passive meaning. Our conclusion is the following: the suffix *-ljiv/-(j)iv* primarily has a modal meaning, which is diverged into an active and passive meaning by the structural ambiguity, and it includes a scale, which can be binary (discreet) or continuous.

aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs / lingvistkinja@gmail.com

О ОДНОСУ ЗНАЧЕЊА И КАТЕГОРИЈЕ БРОЈА КОД ЈЕДНОГ ТИПА ПОЗАЈМЉЕНИЦА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹ (адаптација множинских и једнинских облика именица страног порекла у српском језику)

Сажетак: У раду се анализирају позајмљенице² у српском језику које у језику даваоцу имају плурални облик (нпр. фр. *pommes frites* : *помфрит*, лат. *scripta* : *скрипта*, енгл. *cake(s)* : *кекс*). Испитује се веза између значења ових речи и категорије броја у српском језику; имајући у виду формални и семантички аспект, утврђују се услови који доводе до тога да ове позајмљенице у српском језику имају једнински, односно множински облик. Интересује нас да утврдимо на који начин морфолошки облик модела позајмљенице утиче на значење и граматичку категорију репликае у језику примаоцу, и да ли се релација облик–значење преноси из језика даваоца (*ham and eggs pl* : хемендекс *sg* – пржена шунка с *јајима*). Посебна пажња се обраћа на речи које у српском језику добијају (нови) множински наставак како у номинацији, тако у парадигми (нпр. *Битлси*, *шортсеви*).

Кључне речи: позајмљенице, плуралија тантум, категорија множине, семантички аспект

0. Проучавајући именске речи које се јављају само у множини у српском језику, уочили смо да се као посебна група издвајају позајмљенице које у српском језику имају плурални облик. То нас је навело да се заинтересујемо за проблематику и оних позајмљеница које у језику даваоцу имају плурални облик, било да се ради о речима које припадају групи плуралија тантум, или парадигматским множинским облицима (нпр. фр. *pommes frites* : *помфрит*, лат. *scripta* : *скрипта*, енгл. *cake(s)* : *кекс*). На корпусу *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, *Речника српскохрватског књижевног језика Матице српске*, *Речника страних речи и израза Ивана Клајна* и *Милана Шипке*, као и у контролном *Електронском корпусу*³, испитаћемо везу између значења ових речи и категорије броја у српском језику. Дескриптивним

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израза Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² У вези са терминологијом напомињемо да под позајмљеницом сматрамо сваку реч страног порекла у неком језику, без обзира на степен адаптираности (исп. Њомаркаи 1984).

³ У даљем тексту РСАНУ, РМС, К–Ш, ЕК.

речницима српског језика придодали смо и речник страних речи, јер смо желели да проширимо корпус (не)довољно адаптираним страним речима да бисмо направили паралелу са адаптираним позајмљеницама истог типа (нпр.: *дезидерата* : *агенда* : *скрипта*).

Циљ нам је да, имајући у виду формални и семантички аспект, утврдимо услове који доводе до тога да ове позајмљенице у српском језику имају једнински, односно множински облик. Анализираћемо примере из неколико светских језика поредећи облик и значење модела и реплике, с нагласком на множинске компоненте како на семантичком, тако и на морфолошком плану.

Информације о пореклу лексема у корпусу добили смо из њихових лексикографских дефиниција. Корпус чине лексеме обележене етимолошким квалификатором које у српском језику имају множински облик, односно оне које такав облик имају у језику из ког су позајмљене. Нове изведенице, тј. оне настале у српском језику нисмо укључили у корпус.

1. Као што смо већ напоменули, за наше истраживање веома је битан облик лексеме. Адаптација стране лексеме изузетно је значајан језички процес и њено проучавање заузима важно место у језичким приручницима, па се тако и у Правопису пажња усмерава и на уобличавање интернационалне лексике (Правопис 2010: 160–250). Литература која се бави питањем језичког позајмљивања, позајмљеница и њихове адаптације, језичких контаката уопште веома је опширна. У раду смо користили терминологију Рудолфа Филиповића (Филиповић 1971, 1981, 1986, 1990). Стране речи се прилагођавају фонетским и морфолошким правилима новог језика а тачка од које се полази јесте облик који чујемо или изговарамо (Предић 1952: 32). Према Филиповићу, језици на морфолошком нивоу не утичу један на други у оној мери у којој утичу на фонетском и фонолошком плану и све појаве које се јављају на морфолошком нивоу зависе од сличности и разлика морфолошких система језика у контакту (Филиповић 1971: 124). Ипак, приликом позајмљивања врши се и процес трансморфемизације, и у зависности од тога на који начин се нова лексема адаптира, степен трансморфемизације може бити тројак, те постоје нулта, компромисна и потпуна трансморфемизација (према Филиповић 1986: 116–126). Наша почетна претпоставка била је да ће лексеме у корпусу исказивати нулти степен трансморфемизације, што се у већини случајева и показало као тачно, али је један део корпуса показивао и потпуну трансморфемизацију. Део корпуса чине лексеме (реплике), чији се облик не разликује од облика модела. Други део чине лексеме настале потпуном трансморфемизацијом, тј. оне код којих се у језику примаоцу уочавају нови, множински наставци. На основу истраживања плуралних елемената у лексемама српског језика сматрамо да на процес трансморфемизације не утиче само компатибилност морфолошких система језика даваоца и примаоца, већ и семантички ниво. Штебих (2006: 304) сматра да се категорија броја приликом лексичког позајмљивања не перцепира, те да се један број позајмљеница обликује у једнини, иако су у језику даваоцу

множински, док се један број адаптира као плуралија тангум, што доводи у везу са природном плуралношћу означенога предмета.

Навешћемо и тумачење Хаугена (Хауген 1969: 441, према Филиповић 1981: 199–200), које се односи на категорију рода, али се може применити и на категорију броја – он говори о адаптацији позајмљеница и сматра да се примарна адаптација заснива на асоцијацијама на постојеће облике у језику примаоцу, јер се одабир нових облика заснива на сличности по звучању. Секундарна адаптација је у вези са сличностима у значењу, тако да се број одређује природним бројем и контаминацијом са речима из истих лексичко-семантичких група.

Будући да говоримо о више различитих језика, морамо имати у виду да се множинске речи не концептуализују на исти начин у свим језицима. Оно што је плурал у једном језику, не мора да буде у другом и обрнуто. Чак и у једном језику, у оквиру истог или сличног семантичког разреда, не концептуализују се на исти начин.

2. Модел, написан или изговорен, може се завршавати на вокал или на консонант. У случају да се завршава на -а, -е, или -и и да се реплика такође завршава овим вокалима, реплика ће се својим обликом подударати са именицама које у српском језику у множини имају наставке -а, -е и -и. У другом случају, реплика ће се завршавати консонантом, те ће се у класификацији приклонити именицама у једнини мушког и женског рода I и IV врсте. То је посебно интересантно у примерима из језика код којих су множински наставци консонанти (нпр. енглески, немачки, шпански итд.). Ипак, наведени завршеци -а, -е и -и нису карактеристика само множине, они се јављају и код именица у једнини, што може збунити говорнике, поготово у случајевима у којима не препознају да ли је у питању једнински или множински облик, најчешће у примерима на -а, будући да се овај наставак јавља код именица женског рода једнине и средњег рода множине. Претпостављамо да се због тога пример *скрипта* налази у већини приручника за решавање језичких недоумица. Слични примери су *агенда*, *виза*⁴, *гравамина* (1. терет, тешкоће; 2. правн. заст. жалба, тужба), *дата*, *дубиоза* (1. нешто неизвесно, несигурно, сумњиво; 2. фин. и банк. сумњиво потраживање, несигурна наплата каквог дуга), *инедита* (а. необјављени, неиздати рукописи; б. Музичка дела која нису јавно изведена), *инсектифуга*, *јура*, *лаксатива*, *препаратива*, *патронимика*, *регеста* (хронолошки сређен попис, списак свих важнијих списа, аката, повеља и сл.), итд., које ће највећи број говорника препознати као једнинске облике (барем ове фреквентније). Поставља се питање граматичког и нормативног статуса ових речи. Оне се третирају као множинске јер су такве у језику даваоцу⁵, али их

⁴ Може се тумачити као множина од *visum*, али и од немачког *Visa*.

⁵ У Нормативној граматици видимо напомену да именица фак(а)т има облик множине факти, „али није погрешно ни факта (с. р.) према латинском“ (Нормативна граматика, 57). То значи, да и српски језик, као и нпр. енглески, прихвата начин формирања множинског облика који се јавља

говорници не препознају као такве, вероватно због тога што се концептуализују као збир, скуп, што углавном имплицира једину. Код лексеме *инсектифуга* то се види и у лексикографској обради у РСАНУ јер се, поред граматичке ознаке за средњи род множине, налази и ознака за женски род и збирност:

инсектифуга ж (зб.) и с мн. (према лат. *insectum* и *figare*) *разна природна и вештачка средства (обично непријатног, неподношљивог мириса) којима се терају, одстрањују инсекти* (Енц. Просв.).

Уочавамо да се у дефиницији употребљавају облици у множини: *разна природна и вештачка средства, којима* који упућују на множинско значење дефинисане лексеме.

2.1. С друге стране, бележимо и већи број латинизама који се препознају као облици плуралија тантум. У питању су именице мушког и женског рода: *анали, егзеквије* (свечане задушнице; помен), *инсигније* (спољашњи знаци, обележја, ознаке власти, достојанства, занимања и сл.), *овације, скрофуле* (оболеле, натекле вратне жлезде), *тонзиле, ферије*. У вези са транскрипцијом позајмљеница из класичних језика у Правопису из 1960. се истиче да географски називи који имају облик плуралија тантум у грчком или латинском, уколико су женског или средњег рода, у српском језику добијају наставак женског рода једине: нпр. *Атина, Кана*; у примеру *Делфи*, видимо друго правило, а то је да именице мушког рода задржавају и мушки род и множину у српском језику (као изузетак се наводи двородни облик *Термопиле* и *Термопили*). Ово је разлог због ког је име главног града Грчке у неким језицима (нпр. енглеском и руском) задржало множински облик, док у српском има једински.

У примерима *велити, епулони, пенати, примати, регулари* уочавамо да и у српском језику имају плурални облик, као и у латинском (*velites, epulones, penates, primates, regulares*), али су реплике прилагођене множини у српском језику. Латински множински облик није утицао на облик у српском језику, али је пренето множинско значење. С друге стране, и облик *акрије* је множински и потиче од латинског, такође множинског *astia*; дакле, иако је модел такав да оставља могућност да реплика нултом трансморфемизацијом задржи плуралност, реплика ипак добија другачији, али и даље множински облик.

Будући да су позајмљенице из латинског језика интернационалног карактера, могле су бити преузете и из језика посредника. Тако бележимо један тип множинских именица на -алија које имају различит род у случају да су преузете преко немачког језика: *архивалија* с мн. (лат.) и *архивалије* ж мн. (нем.), *атмосферилије* ж мн. (нем.), *натуралија* и *натуралије*. Овај принцип није доследно спроведен у РСАНУ и РМС, те уз именице *вегетабилеје, Луперкалије, меморабилеје, регалије, универзалије* (дата је и у облику средњег и женског рода) не стоји да су позајмљене преко немачког језика, већ се

у језику из кога реч потиче (мисли се на латински језик). Претпостављамо да ово правило важи само у случајевима када се множински наставак подудара са множинским наставцима у српском језику (-и, -е, -а).

наводи квалификатор лат. Преостале лексеме овог типа се такође квалификују као латинизми – лексеме *нептуналије* нема у немачком језику; *репресалије* је једнинска, док се *цереалије* као множинска реч односе на фестивал у част богиње Церере. Клајн (2003: 224) сматра да је облик средњег рода множине карактеристичан за старије текстове и да су облици на -алије обичнији. Као изузетак наводи именицу *хемикалија*, која се јавља и у једнини и у множини (И.). За суфиксе -алија и множински облик -алије Бабић (2002: 226–227) наводи да имају збирно значење.

2.2. Позајмљенице из грчког језика, као и из латинског, спадају у интернационализме. Већину грађе чине номенклатурни називи тј. примери из ботанике, зоологије, биологије, хемије и сл. наука, али се њима нећемо бавити, јер је у питању посебан тип множинских лексема, које се у том облику реализују у случајевима именовања и у лексикографским одредницама, с том разликом што се и њихови једнински облици регуларно употребљавају. Нас интересују примери као што су (*х*)*артија*, *горила* – у грчком су то множински облици, док су у српском једнински. Лексеме *маља* и *оргија* се обично јављају у множини, док су у грчком наведени облици множински. Као и код примера из латинског, неки облици су се одомаћили у једнинској форми, док су други истог или сличног типа задржали множину (*анegdота* : *аналекта*). *Анагности*, *дидаскалије*, *перијеци*, *Харпије*, *хеликониде* итд. имају множински облик у оба језика. Уочавамо да се модел и реплика у већини случајева разликују, те да се множински облик реплике махом заснива на њеном значењу.

2.3. У терминологији кулинарства у српском језику значајан део заузимају позајмљенице из италијанског језика. За нас је овај слој лексике значајан јер се неколико назива јавља у множинском облику – *вермичели*, *канелони*, *макарони*, *трипе*, *тортелини*, *фиделини*, *фритуле*, *шпагете*. И назив *лазање* у К–Ш дат је у множини, док се у РСАНУ ова лексема даје у једнини са дефиницијом „у множини“ и назнаком да се ретко употребљава у једнини:

*лазања*² ж (тал. lasagne) покр. у мн.: *уске траке танко развијеног и изрезаног теста (као додаток супи, чорбастим јелима или као главно јело с неким умаком, сиром, месом и др.), резанци (ретко у јд.: трака, комад таквог теста).*

У италијанском језику облик lasagne је множина, али се јавља и у једнини. Множински назив ових италијанских јела у вези је са неизбројивим мноштвом елемената, мноштвом састављеним од одељивих елемената и масом у којој се распознају засебни елементи (Томић 2014: 41–46). Споменућемо и пример *пастафажол*, јело од макарона с пасуљем, које потиче од pasta e fagioli. Као и енглеско *хемендекс*, у српском језику има облик једнине, али је у језику даваоцу синтагма чији крајњи члан има облик множине.

2.4. У језику у коме су множински наставци консонанти (енглески нпр.), ситуација је утолико интересантнија, јер ће реплика настала према таквом

моделу, у случају да на њен број утиче сема плуралног значења, добити додатни множински наставак. Тако ће речи код којих се препознаје јасна издиференцираност (нпр. означавање некакве групе више одвојивих елемената) добити додатни множински наставак у српском језику нпр. *Битлси*, (*Чикаго*) *Булси*, *Дорси*. С друге стране, поставља се питање зашто неке друге лексеме код којих се такође препознају особине које захтевају множински облик (нпр. бипартитност, недељива и небројива множина) добијају нулти наставак и постају именице у једнини (*Виндоус*, *дропс*, *корнфлекс*, *мумпс*, *чипс*, *цинс*, *шортс/шорц*). Тумачење облика *шорц* пружила је Љиљана Суботић у свом раду о именицама плуралија тантум (Суботић 1999). Она сматра да се ова реч због изгледа појма који означава (недовољно дугачке ногавице) не концептуализује као именице типа *панталоне* и да стога има једнински облик. Будући да је лексичко-семантичка група одевних предмета са хиперонимом *панталоне* веома развијена у српском језику и да покрива називе за одевни предмет овог типа свих дужина ногавица (од *танги* до *шалвара*), сматрамо да је за ову конкретну именицу морфолошки облик пресудан да се она перцепира као једнина. Дакле, именица *шорц/шортс* има облик једнине јер се завршава на консонант (нулта трансморфемизација), који је у српском језику карактеристичан за именице у једнини. Модели који се завршавају на вокал ослањају се на могућности нашег исказивања множине, док се они на консонант перципирају као једнина, или изискују грађење новог облика множине, јер у српском језику немамо такав начин исказивања множине. Филиповић (1986: 132–133) наводи пример *пицама*, који губи енглески множински наставак и по аналогији са *кошуља* и *спаваћица* постаје именица женског рода на -а са регуларним плуралом на -е: *пицама* – *пицаме*. За остале позајмљенице које имају множински облик у енглеском наводи да се понашају као друге позајмљенице на консонант. Такође, Филиповић истиче да оне добијају сингуларно значење и облик мушког рода и да се плурални облик формира према деклинацији именица мушког рода на консонант: *кекс*–*кекси*, *дропс*–*дропси* (Филиповић 1986: 133). Дакле, оне су изведене од плуралног облика модела, задржавају тај облик у сингуларном значењу и формирају плурал према правилима језика примаоца (Филиповић 1990: 62). Филиповић (1971: 127), наводећи овакве примере, истиче да се ради о иновацијама у језику.

2.5. За разлику од именице *шорц*, позајмљенице из немачког језика које припадају лексичко-семантичкој групи *панталоне* у српском језику имају облик множине. Оно што је специфично у вези са њима јесте да оне у немачком језику нису плуралија тантум, већ регуларне именице са облицима за оба броја. Ипак, оне се завршавају на -(н)е па се и облички уклапају у плурални систем српског језика: *пумпхозне*, *рајтхозне*, *шпилхозне* (*пумпарице* и *штрамплице*). Не само да се адаптацијом ових речи добијају облици који се уклапају у српски језички систем, већ се добијају облици који су прилагођени постојећим речима сличног значења.

У примерима из немачког језика бележимо оба случаја – да се немачке именице плуралија тантум понашају као именице у једнини у српском (*актива*,

дијета у значењу скупштина, сабор, односно дневница члана парламента; *фрас*), и обрнуто *крезде*, *руне*. Такође, бележимо и пример множинског облика и модела (поред постојећег регуларног облика једнине), и реплике – *хаушиуе*, *шнешуе*. Имајући у виду већ поменуте називе за панталоне који су пореклом из немачког језика, можемо закључити да крајње -е у позајмљеном облику утиче на перцепцију облика као плуралног, али вероватно утиче и контаминација са лексемама истог семантичког разреда.

2.6. Сличну ситуацију као у примерима из енглеског језика имамо и у неколико галицизама које смо забележили – *антирид*, *нотес*, *помфрит*, *рипс*. Именица *нотес* се понаша слично као и *агенда* у значењу бележнице. Обе речи се односе на конкретне предмете, те је и употреба једнинског облика у српском језику у вези са тим. Лексема *агенда* у РСАНУ има и множинско значење:

агенда с мн. и **агенде** ж мн. (ген. агенда и агенда) (лат. agenda, ствари које треба свршити) **1.** адм. *пословање, послови који су у току, несвршена акта.* – Њихове агенде, у границама надлежности ... предузимају нове Финансијске Дирекције (ЗБФЗ 1, 142⁶). Министар правде поставиће комисију која ће спровести предају имовинскоправних агенда ... управном одбору (Зак. 15, 38). Пред полазак предај своја агенда секретару (Ред.).

Именица *помфрит* у разговорном језику има свој плурални синоним *кромпирићи*, док се именица *рипс* пре перцепира као градивна именица. Њом се именује врста тканине и код ње не препознајемо ни семантичке ни морфолошке разлоге да се адаптира као множинска именица.

2.7. У корпусу имамо и неколико примера из турског језика. Они су посебно интересантни јер турски језик спада у аглутинативне језике, те у овим примерима препознајемо турски наставак за множину -lar: *агалар* (нижи племић) се, према дефиницији из РСАНУ, обично користи у множини и добија додатни наставак -и → *агалари*, и *дослари* (пријатељи, блиски људи).⁷

Једна од најкарактеристичнијих именица која означава предмет бипартитне структуре и прототипичан пример за именицу плуралија тантум јесте позајмљеница из турског језика – *маказе*. Она у језику даваоцу има регуларан облик једнине, као и нпр. у немачком језику.⁸ Она је, дакле, у српском језику добила множински наставак, јер се концептуализује као предмет који се састоји из два симетрична, спојена дела, који функционишу као целина (исп. Љашевскаја 2001: 288–293). Бележимо још неколико позајмљеница из ове лексичко-семантичке групе: *декцангле*, *мумаказе*. Сличну ситуацију налазимо

⁶ Скраћенице извора у примерима су коришћене према онима у РСАНУ и РСМ.

⁷ Петровић (2012: 350) наводи и примере из призренског говора: *агалари*, *атлари*, *аџилари*, *бабалари*, *оџалари*, *пашалари*, *чаушлар*.

⁸ *Наочаре*, *панталоне* и *маказе* су међу најфреквентнијим именицама плуралија тантум у европским језицима; приликом анализе грађе из четрдесет једног језика утврђено је да половина има плуралне облике за ове лексеми; в. Дал – Коптјевскаја-Там 2001: 631.

и код примера *ђозлук*; за њега је карактеристично да се у РСАНУ бележи у облику једнине, какав има и у језику даваоцу, али са напоменом да се обично јавља у множини (у контекстима који илуструју значење ове речи не наводи се ниједан пример у једнини; сматрамо да је одредницу требало ставити у множински облик).

2.8. За мађаризме који у српском језику имају плурални облик карактеристично је да у мађарском језику имају једнинске облике – *негве*, *арњеви*, *чезе*, *егеде*. За чезе можемо претпоставити да су се приклониле лексичко-семантичкој групи *кола*, која је веома развијена у српском језику, те су због свог значења добиле множински облик. Исто би се могло рећи и за *негве*, будући да се код овог појма препознаје бипартитна структура. За нас је интересантан облик *егеде*, којим се означава музички инструмент виолина. Овај облик бележе РМС и К–Ш, али је у РСАНУ одредница дата у једнини – *егеда*. У српском језику, виолина се концептуализује као један објекат, те се основни облик речи регуларно јавља у једнини. Још је у XIX веку Кухач (1877: 49) тумачио да овај инструмент припада семантичком разреду у коме су и гајде, дуде, дипле, двојнице и гусле, и да због тога треба да има плурални облик. С друге стране, Вјежбицка, управо на анализи множинског назива за виолину у пољском језику, истиче да различити језици на различит начин доживљавају оно што именују (Вјежбицка 1988: 536–537). У вези са овим истаћи ћемо мишљење Душанке Игњатовић (1963: 215) да се стране речи ослањају на речи са чијим се значењем подударају, па ће тако добити и множински облик, уколико га постојеће речи имају. Она наводи примере *маказе* према *ножице*, *каруце* према *кола*, *мердевине* према *стубе* и *лествице*, *чакшире* и *шалваре* према *гаће* или *хлаче*, *хинтови* према *кола* (Игњатовић 1963: 216).⁹

2.9. У корпусу смо забележили и речи португалског и шпанског порекла, које у српском језику имају облик једнине – *кокос*, *кампо(с)*. Наведене речи у језицима из којих потичу имају регуларну једину на вокал -о, али у српском језику постоји колебање у облику, што се може видети у бележењу одреднице са наставком -с у загради. Наведене речи формирају множину додавањем множинског наставка -и типа *кокоси*, *кампоси*. Сматрамо да се у овом случају употребљавају облици који су једноставнији за флексију. Облик *кампо* би било тешко изговорити у множини. Ајџановић (2014: 193) наводи да се у номинативу користе дублетни облици *кампо* и *кампос*, а да се у парадигми јавља суплетивизам (*кампоса*, *кампосу* итд.). С друге стране, бележимо и такве примере, нпр. *фламинго*, *фламинзи* (према РМС), мада се јавља и облик *фламингоси*:

⁹ Много пре ове ауторке Маретић (1899: 451) и Белић пишу о овој појави. Белић (1999: 216) констатује да многе стране речи у српском језику имају облик плурала због гласовног облика у коме су позајмљене, односно због утицаја домаће плуралне речи сличног значења, иако у језику даваоцу те речи немају множински облик.

Имале су главе као *фламингоси*, тела као ћурке (ЕК, Прачет, Чудотворац). Најзначајније су врсте из рода шљукарица, те туристички атрактивни *фламингоси*, лабудови (ЕК, Политика 20. 10. 2007).

2.10. Навешћемо и неколико примера из јапанског језика, који не познаје граматичку категорију множине. У питању су примери *карате*, *караоке* и *камиказе*. На први поглед, све три речи имају исти наставак, али се у српском језику не понашају на исти начин. Именица *карате* је једнина за коју бисмо рекли да не представља проблем говорницима – перцепира се као именица мушког рода једнине, и у генитиву има облик *каратеа*. Друге две именице захтевају детаљнију анализу. Именица *камиказе* у РСАНУ наводи се као именица мушког рода и дефинише као историзам са значењем *јапански пилот у II светском рату, који се заједно с авионом или торпедом пуним експлозива сручио на непријатељски бојни брод или какав други ратни објекат жртвујући тако свој живот, пилот самоубица* односно у атрибутој служби *који себе жртвује, самоубилачки*. У примеру који се наводи није употребљена именица I деклинационе врсте *камиказе* већ *камиказа* III врсте:

Одбрана је понела главни терет на својим плећима и добро се носила с необузданим противником који је у извесним тренуцима подсећао на јапанске *камиказе* (Пол. 1958, 16191/8).

Јапански облик који се завршава на -е асоцира на множински облик женског рода у српском језику, па се додатно јавља и облик једнине на -а. Сматрамо да би требало успоставити одредницу *камиказа* у једнини, са напоменом да се често јавља у множини. К–Ш наводи облик *камиказе*, *камиказеа* са напоменом да се код нас јавља као *камиказа* м (у ЕК је забележен само пример: Постоји 'камиказе' који убија и који се убија, Политика, 25. 4. 2009; преостали примери потврђују облик *камиказа*). За лексему *камиказе* Марковић 2009: 215 предлаже да буде непромењивог облика, „jer bi ... dekliniranje izazivalo određene teškoće“. Други пример, *караоке*, у К–Ш се наводи као именица мушког рода, са генитивом *караокеа*. Претрагом ове лексеме у ЕК, утврдили смо да се најчешће употребљава као непромењиви члан именичке синтагме (*караоке бар*, *караоке биоскоп*, *караоке извођач*, *караоке клуб*, *караоке машина* итд.), на неколико места у множинском облику (такмичење у *караокама*) и у једном тексту као именица мушког рода у једнини:

То је телевизијски *караоке*, где се учесници покоравају стандардима (ЕК, Политика 16. 11. 2009). Он је ову емисију окарактерисао као телевизијски *караоке* (ЕК, Политика 16. 11. 2009).

У разговорном језику се овај облик најчешће третира као множински, што опет сматрамо да има везе са завршетком у јапанском облику. У овом случају, значење не утиче на облик одреднице, не постоји компонента која захтева плуралност. У корист множинског облика иде и уобичајена парадигматска промена, за разлику од „правилне“ у којој се јављају два вокала на споју:

Ном.	караоке	караоке
Ген.	караока	караокеа
Дат.	караокама	караокеу

Сматрамо да би се и лексема *карате* понашала на исти начин, али будући да спада у спортску терминологију која је веома заступљена у језику медија, а самим тим се јавља и у општем лексикону, код ње су се одржали нормативно правилни облици и парадигма.

3. Можемо закључити да се категорија броја код позајмљеница може посматрати на два нивоа – примарни број који их карактерише у језику даваоцу, и секундарни који добијају у језику примаоцу. Они се могу поклапати, али и не морају, што зависи од њихове морфолошке и семантичке особености. С тим у вези није ретка ни појава да плурална реч у једном језику добије нови плурални наставак у другом. Иако је шире посматрано оваква појава логички погрешна, она је показатељ да су језички аргументи снажнији од нормативнолингвистичких. Прво што се уочава код новоусвојене речи јесте њен облик, и према њему се лексема приклања постојећим морфолошким типовима, али и одређеној семантичкој групи. Ово може условити додавање нових множинских наставака у циљу добијања нових плуралних облика.

Литература и извори

- Ајџановић, М. 2014. Морфолошка адаптација географских термина страног порекла. *Зборник у част Вери Васић*. Нови Сад, 189–204.
- Вабич, С. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. HAZU/Globus: Zagreb.
- Белић, А. 1999. *Историја српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Wierzbicka, A. 1988. *The Semantics of Grammar*. Amsterdam/Philadelphia
- Dahl, Ö., Кортјевскаја-Тамм, М. 2001. *Circum Baltic Languages. Vol. 2: Grammar and Typology*. Amsterdam, Philadelphia.
- Игњатовић, Д. 1963. Новине у морфологији унесене најновијим именицама страног порекла, *Наш језик*, XIII/3–5, 208–224.
- Клајн, И. 2003. *Творба речи у савременом српском језику. Други део. Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Матица српска.
- Кућаџ, Ф. 1877. Prilog za povjest glasbe južnoslovenske, *Rad JAZU*, 38, 1–79.
- Ляшевская, О. 2001. Сложные предметы и их части. *Russian Linguistics*, 25/3, 285–313.
Доступно на <http://link.springer.com/article/10.1023/A%3A1013369229399> [17. 6. 2014]

- Maretić, T. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Štampa i naklada Knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutch).
- Marković, Lj. 2009. Transkripcija i adaptacija imena iz japanskog jezika, *Анали Филолошког факултета*, 21, 203–218.
- Nyomárkay, I. 1984. *Strane riječi u hrvatskosrpskom (srpskohrvatskom jeziku): problem morfološke i sintatičke adaptacije*. Budimpešta: Tankönyvkiadó.
- Петровић, С. 2012. *Турцизми у српском призренском говору*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Правопис. 1960. *Правопис српскохрватскога књижевног језика*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- Правопис. 2010. *Правопис српскога језика*. Београд: Матица српска.
- Предић, С. 1952. О роду страних именица. *Наш језик*, III Н. С., 28–33.
- Суботић, Љ. 1999. О категорији броја код именица. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 28/2, Београд, 87–96.
- Томић, Б. 2014. Категорија броја и бројивости у називима за јела у српском језику. *Наш језик*, XLV/3–4, 39–49.
- Filipović, R. 1971. *Kontakti jezika u teoriji i praksi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Filipović, R. 1981. Morphological categories in linguistic borrowing, *SRAZ*, XXVI (1-2), 197–207.
- Filipović, R. 1986. *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: JAZU/Školska knjiga.
- Filipović, R. 1990. *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*. Zagreb: JAZU/Školska knjiga.
- Haugen, E. 1969. *The Norwegian language in America*. Indiana University Press.
- Štebih, B. 2006. Transmorfemizacija imeničkih germanizama u kajkavskome književnom jeziku, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, 295–310.
- ЕК: *Електронски корпус српског језика*, <http://korpus.matf.bg.ac.rs/>
- К–Ш: Клајн, Иван, Шипка, Милан, Велики речник страних речи и израза, Београд, 2008.
- РСМ: *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*, Нови Сад – Загреб, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XIX*, Београд, 1959–. <http://srpskijezik.com/>
- енглески <http://www.oxforddictionaries.com/>
- немачки <http://www.duden.de/>
- француски <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue>
- италијански <http://www.dizionario-italiano.it/>

Bojana Tomić

**ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SEMANTICS
AND THE NUMBER CATEGORY OF LOANWORDS
IN THE SERBIAN LANGUAGE
(the adaptation of plural and singular foreign nouns
in the Serbian language)**

Summary

This paper is about loanwords in the Serbian language which have a plural form in the donor language (plural forms and/or pluralia tantum such as *pommes frites*, *scripta*, *cakes*). It analyzes the relationship between the semantics and the number which pertains to the meaning of any such word. The aim is to determine the conditions under which the morphological aspect of the loanword influences the semantics and the grammatical category in the borrowing language.

bojana.mojsilovic@gmail.com

ZNAČENJE I SLOŽENICE U DISKURSU ELEKTROTEHNIKE

Sažetak: Iako su pojedini autori pokazali nizom psiholingvističkih eksperimenata da na relacije između konstituenata složenica može uticati mnoštvo pragmatičkih faktora, izvestan broj autora ipak se slaže da postoji jedan ograničen broj relacija koje se redovno javljaju između centra složenice i njenog modifikatora. Međutim, postoji izvesno neslaganje oko tipa i broja ovih semantičkih relacija. U ovom radu analiziramo tradicionalne pristupe, klasifikacije prema istraživačkim rezultatima iz računarske lingvistike i pristup iz okvira generativne semantike. Sve navedene analize ilustrujemo primerima iz opšteg engleskog diskursa, a zatim sopstvenim korpusnim primerima iz diskursa elektrotehnike.

Ključne reči: složenice, semantičke relacije, konstituenti, opšti engleski diskurs, diskurs elektrotehnike

1. Uvodne napomene

U lingvističkoj literaturi konstatuje se da su složenice sredstva za kompresiju teksta, odnosno, složenice pakuju značenje u minimalnu količinu jezičke strukture (Marsh 1984). U ovom radu se ispituje kakav je odnos između tih informacija unutar složenice, odnosno, na koji način možemo interpretirati semantičke odnose između konstituenata složenice, zato što je odnos između centra složenice i njegovog modifikatora često implicitan, a na interpretaciju ponekada mogu uticati izvesni kontekstualni i pragmatički faktori. Pogledaćemo različite načine tretiranja semantičkih relacija konstituenata kod složenica u relevantnoj literaturi, a onda ih primeniti na primere iz vlastitog korpusa.

Prema literaturi, ponekada je teško utvrditi interpretaciju složenice čak i kada dobro poznajemo značenje konstituenata složenice. Na primer, Pamela Dauning (Pamela Downing) (1977: 820) za složenicu *bullet hole* navodi interpretacije: „a hole made by a bullet“, „a hole shaped like a bullet“, „a fast-moving hole“, „a hole in which to hide bullets“, „a hole into which to throw (bullet) casings“, itd. Uprkos tome što je Dauningova pokazala nizom psiholingvističkih eksperimenata da na podležne relacije može uticati mnoštvo pragmatičkih faktora, izvestan broj autora (Finin 1980; Isabelle 1984; Leonard 1984) ipak se slaže da postoji jedan ograničen broj relacija koje se redovno javljaju između centra složenice i njenog modifikatora, međutim, prisutno je izvesno neslaganje oko tipa i broja ovih semantičkih relacija.

Znatni naponi su uloženi u specifikovanje i utvrđivanje skupa semantičkih relacija koje postoje između centra složenice i modifikatora. Izvesni autori pokušali su

da utvrde nedvosmislen skup relacija koje bi bile opštevažeće, ili koje bi barem važile za veći broj složenica. U narednom delu rada prikazujem (uglavnom hronološki) kako različiti autori tretiraju semantičke relacije između konstituenta složenica. Navodim primere iz opšteg diskursa, a zatim za svaki od njih navodim svoje primere iz vlastitog korpusa¹ kako bih ilustrovao kako i u kojoj meri se semantičke relacije mogu primeniti na složenice u diskursu elektrotehnike.

2. Tradicionalne semantičke analize

Jespersen (1954) se fokusira na imeničke složenice, a njegova klasifikaciona šema relacija može se svesti na ukupno 9 relacija, koje navodimo u tabeli.

Naziv relacije	Primeri složenica u opštem diskursu	Primeri složenica u diskursu elektrotehnike
Subjekat (SUBJECT)	<i>earthquake</i> <i>sunrise</i>	<i>head crash</i> <i>job stream</i>
Objekat (OBJECT)	<i>sun-worship</i> <i>childbirth</i>	<i>buffer register</i> <i>character display</i>
Mesto (PLACE)	<i>garden party</i> <i>land-breeze</i>	<i>field engineer</i> <i>boiler plate</i>
Vreme (TIME)	<i>daydream</i> <i>wedding breakfast</i>	<i>daylight</i>
Cilj (PURPOSE)	<i>keyhole</i> <i>dining room</i>	<i>breakpoint</i> <i>entry point</i>
Instrument (INSTRUMENT)	<i>gunshot</i> <i>footstep</i>	<i>footprint</i> <i>handshake</i>
Sadrži se u (CONTAINED IN)	<i>feather bed</i> <i>sandpaper</i>	<i>junction box</i> <i>file server</i>
Liči na (RESEMBLES)	<i>needle fish</i> <i>silver-fox</i>	<i>virgin medium</i> <i>hole trap</i>
Material (MATERIAL)	<i>gold ring</i> <i>stone wall</i>	<i>silicon chip</i> <i>selenium rectifier</i>

Tabela 2.1. Jespersenove relacije i primeri njihove primene na složenice u opštem diskursu i složenice u diskursu elektrotehnike

¹ Da bi se stekao jasniji uvid u adekvatnost korpusa, koji obuhvata pisani i usmeni medijum, a koji je korišćen u radu, ukratko ću ga i opisati. Pisani medijum obuhvata tri engleska monolingvalna stručna rečnika, i to dva iz oblasti računarske tehnike i informatike (skraćeno: ODC_PDCW) i jedan iz oblasti elektronike i elektrotehnike (skraćeno: PE), kao i pet engleskih udžbenika iz elektrotehnike (skraćeno: EUE). Usmeni korpus obuhvata pet akademskih predavanja iz elektrotehnike koja su održana na Masačusetskom institutu za tehnologiju, u ukupnom trajanju od 6 sati i 14 minuta, a koja su zatim transkribovana i anotirana (skraćeno: MIT_1_5). Detaljne reference su navedene u literaturi. Iz korpusa ODC_PDCW ekstrahovao sam 2348 složenica, iz PE 3715 složenica, iz EUE 608, a iz MIT_1_5 918 složenica. Odnosno, ukupno iz svih korpusa, ekstrahovao sam 7589 složenica (obuhvaćene su i kanoničke, tj. binarne/dvočlane složenice, kao i nekanoničke, tj. višočlane složenice).

Kao što vidimo iz tabele 2.1, Jespersenove relacije mogu se primeniti na složenice u diskursu elektrotehnike, neke u većoj, a neke u manjoj meri. Neke od složenica iz mog korpusa se uklapaju, druge se ne uklapaju baš najbolje, ili se preklapaju. Na primer, za relaciju „vreme“ našli smo samo jedan primer u korpusu koji odgovara ovoj Jespersenovoj relaciji (*daylight*). Zatim, našli smo na ambigvitet. Uočili smo da se jedan od naših primera može uklopiti u dve relacije. Složenica *entrypoint* može da bude predstavnik i relacije „mesto“ i relacije „cilj“. Takođe, za relaciju „liči na“ jedan od naših primera (*virgin medium*) više je metaforički nego „po izgledu“, jer mi nemamo prototipičan izgled device, nego se ovde više metaforički odnosi na neiskvaren medijum, u smislu medijuma koji ne sadrži nikakve podatke, fajlove, itd. Kao što vidimo, većina Jespersenovih relacija se, uglavnom, u velikoj meri uklapa i može primeniti na složenice u diskursu elektrotehnike, međutim, mnoge složenice iz mog korpusa ostaju van opsega ovih relacija, te ćemo stoga pogledati kako se semantičke relacije sagledavaju u teorijskom okviru transformaciono-generativne gramatike i u kojoj meri se mogu primeniti na složenice u diskursu elektrotehnike.

Klasifikacija koju predlaže Liz (Lees) jeste iz teorijskog okvira transformaciono-generativne gramatike, a zasnovana je na gramatičkoj relaciji između imenice modifikatora i imenice centra u jezgrenoj rečenici. Na primer, složenica *population growth* ispoljava relaciju „Subject-Verb“, pošto je u jezgrenoj rečenici *population* subjekat, a *grow* je glagol. Kod njega klase prate poredak jezgrenih rečenica. Liz (Lees 1960: 125) je utvrdio 8 klasa relacija, koje ilustrujemo u sledećoj tabeli.

Naziv relacije	Primeri složenica u opštem diskursu	Primeri složenica u diskursu elektrotehnike
Subject-Predicate	<i>girl child, pine tree</i>	<i>alternator transmitter, printer plotter</i>
Subject-Middle Object	<i>apple core, arrow head</i>	<i>video memory, disk cartridge</i>
Subject-Verb	<i>dance team, population growth</i>	<i>character display, band switch</i>
Subject-Object	<i>oil well, disease germ</i>	<i>report generator, virus scanner</i>
Verb-Object	<i>stock exchange, mail delivery</i>	<i>ion exchange, case change</i>
Subject-Prepositional Object	<i>country club, farm boy</i>	<i>circuit card, boiler plate</i>
Verb-Prepositional Object	<i>dance hall, escape hatch</i>	<i>line editor, colour decoder</i>
Object-Prepositional Object	<i>bull ring, banana port</i>	<i>decay time, dead room</i>

Tabela 2.2. Tabela relacija prema Lizu sa primerima složenica u opštem diskursu i diskursu elektrotehnike

Kao što vidimo iz tabele 2.2, ove relacije mogu da se primene i na složenice u diskursu elektrotehnike. Međutim, postojala je neodlučnost kako klasifikovati pojedine složenice, pošto neke od njih mogu da se uklope u dve, pa i u tri relacije. Pogledaćemo kako Liz, u jednom kasnijem radu (možda i pod uticajem radova koji su izašli u međuvremenu, a koji su sofisticiranije obrađivali ovu tematiku, npr. Chomsky 1972) utvrđuje malo sofisticiraniju shemu od 16 relacija (Lees 1970: 182–185), koje vidimo u sledećoj tabeli.

Naziv relacije	Generalizovani glagoli (<i>Generalized Verbs</i>)	Primer složenice u opštem diskursu	Primer složenice u diskursu elektrotehnike
V-O-A	(reconstructible from head-noun)	<i>airplane pilot, car thief</i>	<i>frequency changer, current transformer</i>
V-O-I (a)	energize, drive, impel	<i>air rifle, oil stove</i>	<i>oil switch, current generator</i>
V-O-I (b)	cause, yield, produce	<i>battle fatigue, diaper rash</i>	<i>electron coupling, contact separation</i>
V-O-A-I (a)	repel, prevent, suppress	<i>bug spray, headache pill</i>	<i>virus scanner, noise limiter</i>
V-O-A-I (b)	preserve, ensure, protect	<i>chastity belt, safety lock</i>	<i>security backup, overload capacity</i>
V-O-A-I (c)	provide, supply, produce	<i>coke machine, water pistol</i>	<i>resistance box, current generator</i>
V-O-A-I (d)	determine, measure	<i>deflection gauge, hour glass</i>	<i>flowmeter, reflection factor</i>
V-O-A-I (e)	exhibit, portray, show	<i>fashion show, flowchart</i>	<i>block diagram, reactance chart</i>
V-O-L (a)	live, work (endocentric)	<i>bedbug, cave man</i>	<i>space charge, space wave</i>
V-O-L (b)	(exocentric)	<i>prairie dog, water moccasin</i>	<i>valve sockets</i>
V-O-L (c)	(inanimate)	<i>body fluids, house dust</i>	Nema odgovarajućih primera za ovu relaciju.
V-O-A-L (a)	keep, nurture, put	<i>bird cage, duck pond</i>	<i>screen greed</i>
V-O-A-L (b)	sell, deal in, service	<i>fruit market, grocery store</i>	<i>systems analyst</i>
V-O-A-L (c)	use, put	<i>curry powder, garden party</i>	<i>crystal counter, echo box</i>
V-O-A-Ab (a)	get, obtain, derive	<i>coal mine, honey bee</i>	<i>cat's whisker, clock frequency</i>
V-O-A-Ab (b)	make, prepare, concoct	<i>apple sauce, wood alcohol</i>	Nema odgovarajućih primera za ovu relaciju.

Tabela 2.3. Tabela revidovanih relacija prema Lizu (Lees 1970). Lizovi generalizovani glagoli, primeri složenica koje ispoljavaju datu relaciju u opštem jeziku i primeri složenica u diskursu elektrotehnike

Kao što se iz tabele 2.3. vidi, ne postoje primeri za sve relacije prema njegovoj revidiranoj verziji semantičkih relacija. Pogledaćemo kako se semantičke relacije tretiraju kod drugih autora.

Pamela Dauning (Downing 1977) se fokusira na funkcionalne uloge, pošto smatra da se rečenične parafraze nepotpune. Ona predlaže 12 relacija, ilustrovanih u sledećoj tabeli.

Relacija Dauningove	Primer složenice u opštem diskursu	Primer složenice u diskursu elektrotehnike
Whole-part	<i>duck foot</i>	<i>network node</i>
Half-half	<i>giraffe-cow</i>	<i>host computer</i>
Part-whole	<i>pendulum clock</i>	<i>radar fence</i>
Composition	<i>stone furniture</i>	<i>silicon rectifier</i>
Comparison	<i>pumpkin bus</i>	<i>pancake coil</i>
Time	<i>summer dust</i>	<i>daylight</i>
Place	<i>Eastern Oregon meal</i>	<i>Winchester disk</i>
Source	<i>vulture shit</i>	<i>image enhancement</i>
Product	<i>honey glands</i>	<i>noise diode</i>
User	<i>flea wheelbarrow</i>	<i>radar receiver</i>
Purpose	<i>hedge hatchet</i>	<i>capacitance relay</i>
Occupation	<i>coffee man</i>	<i>systems programmer</i>

Tabela 2.4. Dvanaest semantičkih relacija Dauningove i primeri njihove primene na složenice u opštem diskursu i na složenice u diskursu elektrotehnike

Semantičke relacije Dauningove mogu se relativno dobro primeniti na složenice u diskursu elektrotehnike, međutim, postoje relacije za koje je ili bilo teško iznaći odgovarajući primer, ili su pojedini primeri, najblaže rečeno, problematični. Na primer, za relaciju „Time“ postoji samo jedan primer iz mog korpusa (*daylight*), a za relaciju „Place“ naveo sam primer koji možda nije baš odgovarajući (*Winchester disk*). Semantičke relacije ove autorke ne mogu da zadovolje sve ispoljene relacije kod složenica u diskursu elektrotehnike. U sledećem odeljku, pogledaćemo kako se semantičke relacije tretiraju u okviru računarske lingvistike.

3. Semantičke relacije prema istraživačkim rezultatima iz računarske lingvistike

Semantičke relacije između konstituenata složenica obrađene su i u okviru računarske lingvistike. Autori koji se bave računarskom lingvistikom trude se da

ponude pristup kojim bi podležne semantičke relacije učinili eksplicitnim. Odabrao sam autore Finina (Finin 1980) i Izabel (Isabelle 1984), zato što se bave semantičkim relacijama složenica u stručnim jezicima, pa su stoga njihovi korpusi slični mom.

Finin (1980) razmatra jedinice koje su u njegovom sistemu predstavljene kao semantički okvir sa bilo kojim brojem *slotova (otvora)* koji se ispunjavaju ili markiraju u skladu sa svojim *zahtevanim ispunjivačem (required filler)* ili *preferiranim ispunjivačem (preferred filler)*. U svom sistemu, utvrdio je ukupno 16 semantičkih relacija, koje vidimo u tabeli.

Relacija prema Fininu	Primer složenice u opštem diskursu	Primer složenice u diskursu elektrotehnike
Agent + Verb	<i>cat scratch</i>	<i>program run</i>
Object + Verb	<i>engine repair</i>	<i>propagation delay</i>
Instrument + Verb	<i>knife wound</i>	<i>loop gain</i>
Vehicle + Verb	<i>boat ride</i>	<i>carrier beat</i>
Recipient + Verb	<i>UNICEF donations</i>	<i>library program</i>
Location + Verb	<i>ocean fishing</i>	<i>lighthouse valve</i>
Time + Verb	<i>summer rains</i>	<i>daylight</i>
Source + Verb	<i>Chicago flights</i>	<i>Winchester disk, RAM refresh</i>
Destination + Verb	<i>target shooting</i>	<i>target capacitance</i>
Cause + Verb	<i>drug killings</i>	<i>coincidence gate</i>
Verb + Agent	<i>repair man</i>	<i>software analyst</i>
Verb + Object	<i>throwing knife</i>	<i>timesharing system</i>
Verb + Instrument	<i>cooking fork</i>	<i>programming language</i>
Verb + Location	<i>meeting room</i>	<i>storage location</i>
Verb + Time	<i>election year</i>	Nema odgovarajućeg primera.
Verb + Source	<i>shipping depot</i>	<i>storage tube</i>

Tabela 3.1. Semantičke relacije prema Fininu (1980). Primena na složenice u opštem diskursu i složenice u diskursu elektrotehnike

Kao što se iz tabele 3.1 vidi, nisam pronašao odgovarajući primer za relaciju „Verb+Time“ u svom korpusu, što, svakako, ne znači da ne postoji u diskursu elektrotehnike, ali ga nema u mom uzorku ove vrste diskursa.

Pjer Izabel (Isabelle 1984: 509) konstatuje da složenice mogu da ispoljavaju različite stepene leksikalizacije i predlaže 5 semantičkih relacija. Međutim, klasifikacija ovog autora

nije sveobuhvatna i čini nam se nedovoljno precizno definisanom, naročito peta grupa složenica koje sadrže relaciju „ostalo“ jer dozvoljava klasifikovanje velikog broja složenica.²

Prva istraživačica koja se bavila semantičkim relacijama konstituenata složenica sinhronijski i dijahronijski u okviru računarske lingvistike jeste Rouzmeri Leonard (Leonard 1984). Leonardova je predstavila svoju tipologiju imeničkih složenica kao skup 8 tipova, a uvodi i podtipove, što vidimo u sledećoj tabeli.

Tip (podtip)	Primer složenice u opštem diskursu	Primer složenice u diskursu elektrotehnike
1 Sentence	<i>hire car, Mongo language</i>	<i>read channel</i>
(Fuel - powered by)	<i>paraffin cooker</i>	<i>current generator, gas cell</i>
(Disease - causing/caused by)	<i>sleeping sickness</i>	<i>partition noise</i>
(Ownership - made by or belonging to)	<i>school magazine, town property</i>	<i>MIT coop, disk memory</i>
2 Locative sentence	<i>Birthday</i>	<i>propagation time</i>
3 Locative (in or on)	<i>Lincolnshire estate, evening hour</i>	<i>code area, service area</i>
(that lives in or works in)	<i>dairy woman</i>	<i>systems analyst</i>
(to)	<i>parlour stair, street door</i>	<i>sheet feeder</i>
(for or containing)	<i>sponge-bag, sick chamber</i>	<i>chip set,</i>
4 Annex (of)	<i>bone structure, mountain top, goose skin</i>	<i>valve base, rectifier filter</i>
(in)	<i>army captain</i>	<i>bus architecture</i>
(with)	<i>chestnut avenue, currant bush</i>	<i>magnet gap</i>
5 Equative	<i>baby crocodile, divan bed, picture puzzle</i>	<i>slave processor, master-trigger</i>
6 Material (of)	<i>stone lion</i>	<i>crystal counter; silica gel</i>
(for / in the form of)	<i>shoe-leather, plate glass</i>	<i>banana tube, pancake coil</i>
(of)	<i>thorn hedge, pine forest</i>	<i>metal rectifier, mica capacitor</i>
7 Additive	<i>Lampton-Lufford report</i>	<i>Carey-Foster bridge</i>
8 Reduplicative	<i>plop-plop</i>	<i>flip-flop, ping-pong</i>

Tabela 3.2. Semantičke relacije Leonardove (tipovi i podtipovi). Primena na složenice u opštem diskursu i na složenice u diskursu elektrotehnike

² Upravo zbog ovakvog ponavljanja i preklapanja relacija, a usled ekonomisanja prostorom, nećemo navoditi posebnu tabelu, koja bi ilustrovala ne manje zanimljive primere relacija.

Kao što se vidi iz tabele 3.2, složenice iz diskursa elektrotehnike se prilično fino uklapaju u ovu klasifikaciju. Ipak, primetio bih da nije baš najjasnija delimitacija podtipa 6.1. i 6.2, ali to ne pravi neki naročiti problem prilikom klasifikacije složenica u diskursu elektrotehnike.

Lukrecija Vandervende (Vandervende 1995) proučava relacije sa ciljem da razvije računarski sistem koji bi uspešno tretirao *imeničke sledove* (*noun sequences*), koje ona eksplicitno izjednačava sa složenicama (Vandervende 1995: 1). Stvorila je sistem SENS (System for Evaluating Noun Sequences), odnosno mali skup opštih pravila za interpretiranje složenica. Algoritam koji je razvila sastoji se od primene svih pravila na imeničke složenice i evaluacije rezultata na osnovu ponderisanja pripisanih pravilima.

Nakon uspostavljanja SENS-a i klasifikacione sheme sa 14 bazičnih klasa, Vandervendeova kreira SESEMI (System for Extracting SEMantic Information). SESEMI je implementacija pristupa koji automatski stvara veoma detaljne semantičke resurse iz onlajn rečnika. Ovaj pristup obuhvata potpunu sintaksičku analizu teksta definicije složenice i obrasce koji identifikuju semantičke informacije tako što ih sravnjuju u odnosu na strukturu koju obezbeđuje analiza. Ovi obrasci identifikuju kako semantička obeležja (*semantic features*), koja imaju binarne vrednosti, tako i semantičke atribute (*semantic attributes*), a koji već imaju kompleksu strukturu. Ova istraživačica iskazuje relacije kroz „wh“ pitanja, što ilustrujemo u sledećoj tabeli.

„Wh“ pitanja Vandervendeove za semantičke relacije	Konvencionalni naziv relacije	Primer složenice u opštem diskursu	Primer složenice u diskursu elektrotehnike
Who/what?	Subject	<i>press report</i>	<i>cathode drop</i>
Whom/what?	Object	<i>accident report</i>	<i>commutation switch</i>
Where?	Locative	<i>garden party</i>	<i>bus topology</i>
When?	Time	<i>night attack</i>	<i>daylight</i>
Whose?	Possessive	<i>family estate</i>	<i>collision frequency</i>
What is it part of?	Whole-Part	<i>duck foot</i>	<i>picture element</i>
What are its parts?	Part-Whole	<i>daisy chain</i>	<i>network software</i>
What kind of?	Equative	<i>flounder fish</i>	<i>emitter follower</i>
What with?	Instrument	<i>paraffin cooker</i>	<i>plasma display</i>
What for?	Purpose	<i>bird sanctuary</i>	<i>field coil</i>
Made of what?	Material	<i>alligator shoe</i>	<i>crystal filter</i>
What about?	Topic	<i>budget vote</i>	<i>network topology</i>
What does it cause?	Causes	<i>disease germ</i>	<i>noise diode</i>
What causes it?	Caused-by	<i>drug death</i>	<i>induction balance</i>

Tabela 3.3. „Wh“ pitanja za semantičke relacije Vandervendeove (1995). Konvencionalni nazivi relacija sa primerima složenica u opštem diskursu i diskursu elektrotehnike

Kao što se iz tabele 3.3. vidi, složenice iz diskursa elektrotehnike mogu da se uklope u semantičke relacije Vandervendeove, što govori o visokoj primenljivosti njene klasifikacije relacija na složenice u diskursu elektrotehnike.

Razlika između SENS-a i drugih sistema za klasifikaciju ogleda se u tome što SENS ima višestruke klase tamo gde ostali sistemi klasifikacije imaju jednu. Drugo, SENS ima jedinstvenu klasu tamo gde drugi sistemi prave više distinkcija.³ Treće, postoje neke složenice koje ne mogu da se tretiraju sistemom klasifikacije koji se primenjuje u SENS-u, a mogu u drugim sistemima klasifikacije. Ovu manjkavost autorka uočava i ističe kao bitnu (Vanderwende 1995: 44).

Sa ciljem da razvije sistem koji bi mogao da identifikuje semantička obeležja i attribute i da ih ekstrahuje iz onlajn rečnika, Vandervendeova je razvila SESEMI, koji može da prikuplja semantičke informacije automatski.⁴ SESEMI ekstrahuje semantičke informacije, a uzima u obzir: 1. sintaksičke analize rečenica definicija u onlajn rečniku i 2. obrasce koji identifikuju skup semantičkih relacija i njihove vrednosti na osnovu sintaksičke analize (Vanderwende 1995: 261).

Ukoliko uporedimo sve prethodno navedene relacije sa semantičkim relacijama Vandervendeove (kao i sa njenim SENS-om i SESEMI-jem), primećujemo da, za razliku od Lenardove, ni Liz ni Dauningova nemaju ekvivalent za relacije „Who/What?“, „When?“, „What is it part of?“, „What are its parts“, „What with?“.

Takođe, ukoliko sve navedene klasifikacije primenimo na složenice iz specifičnog diskursa elektrotehnike, vidimo da se u našem korpusu ne javlja previše primera za relaciju „vreme“. Sem toga, za razliku od prethodno prikazanih autora, Vandervendeova jedina predlaže pristup u kome se barata malim skupom opštih pravila za interpretiranje složenica koristeći semantičke informacije ekstrahovane iz definicija iz onlajn rečnika.

Međutim, Vandervendeova analizira opšti diskurs, dok se u mom radu analizira diskurs elektrotehnike. Uporedivši sve ove navedene klasifikacije, zaključio bih da nisu savršeno primenjive na diskurs elektrotehnike, pa sam pogledao i sledeće autore.

4. Primer semantičke klasifikacije u generativnoj semantici

Pogledaćemo kako se tretiraju semantičke relacije konstituentna složenica u okviru generativne semantike u modelu autorke Džudit Levi (Judith N. Levi), tipične generativne semantičarke. Prethodni autori nisu obuhvatili složenice sa strukturom „pridev+imenica“, dok ih Levijeva uključuje u svoju klasifikaciju. S obzirom na to

³ Zanimljivo je je Vandervendeova utvrdila 17 relacija u jednom ranijem svom radu (Vanderwende 1994: 783).

⁴ SESEMI koristi gramatiku širokog opsega, MEG (Microsoft English Grammar) da bi se obezbedila sintaksička analiza definicija. MEG ima nekoliko karakteristika koji ga čine dobrim parserom za analiziranje definicija. Najpre, MEG može da tretira rdavo obrazovan tekst (*ill-formed text*), da proizvodi parcijalna raščlanjavanja i veoma je brz. Rezultati SENS-a koji se koristi u SESEMI-ju bazirani su na definicijama iz LDOCE (*Longman Dictionary of Contemporary English*).

da su složenice sa strukturom „pridev+imenica“ statistički relevantne u mom korpusu (u korpusu ODC_PDCW ih ima 547, u PE ih ima 886, u EUE 123, a u MIT_1_5 ih ima 395), nalazim opravdanim da se uzme u obzir i klasifikacija Levijeve radi što potpunijeg opisa ispitivanih jezičkih fenomena.

Levijeve tretira semantičke relacije konstituenata iz ugla generativne semantike, odnosno, složenice se tretiraju u skladu sa skupom transformacija koje izvode/deriviraju površinsku realizaciju iz dubinskog nivoa logičke strukture. Sve imeničke složenice se mogu derivirati uz pomoć samo jednog od ova dva sintaksička procesa, a to su: 1. nominalizacija predikata (*predicate nominalization*) i 2. brisanje predikata (*predicate deletion*).

Levijeve je predložila 9 povrativo obrisivih predikata⁵: 1. CAUSE, 2. HAVE, 3. MAKE, 4. USE, 5. BE, 6. IN, 7. FOR, 8. FROM i 9. ABOUT. Međutim, postoje primeri složenica kod kojih neke od ovih relacija važe u oba pravca, te stoga Levijeve predlaže ukupno 12 relacija, kod kojih je N1 prva imenica odnosno modifikator, a N2 je druga imenica, odnosno, centar. Složenice se deriviraju nizom transformacija u kojima se predikat briše da bi se formirala složenica.

Povrativo obrisivi predikat	N1 direktni objekat relativne rečenice (OD)	N1 je subjekat relativne rečenice (OD)	N1 direktni objekat relativne rečenice (DE)	N1 je subjekat relativne rečenice (DE)
CAUSE	CAUSE1 <i>tear gas</i> <i>disease germ</i>	CAUSE2 <i>drug deaths</i> <i>viral infection</i>	CAUSE1 <i>breakdown voltage</i> <i>burst signal</i>	CAUSE2 <i>gas noise</i> <i>thermal stress</i>
MAKE	MAKE1 <i>honeybee</i> <i>silkworm</i>	MAKE2 <i>daisy chains</i> <i>snowball</i>	MAKE1 <i>scintillation crystals</i> <i>capacitance bridge</i>	MAKE2 <i>transmission loss</i> <i>data chaning</i>
HAVE	HAVE1 <i>picture book</i> <i>apple cake</i>	HAVE2 <i>government land</i> <i>lemon peel</i>	HAVE1 <i>memory register</i> <i>output impedance</i>	HAVE2 <i>disk drive</i> <i>computer family</i>
USE	<i>voice vote</i> <i>steam iron</i>		<i>solar generator</i> <i>current generator</i>	
BE	<i>soldier ant</i> <i>mammalian vertebrates</i>		<i>printer plotter</i> <i>interrogator resposner</i>	

⁵ Koristimo notaciju Levijeve za obeležavanje predikata.

IN	<i>field mouse</i> <i>marital sex</i>		<i>core memory</i> <i>buffer register</i>	
FOR	<i>horse doctor</i> <i>avian sanctuary</i>		<i>measuring amplifier</i> <i>diode rectifier</i>	
FROM	<i>olive oil</i> <i>test-tube baby</i>		<i>computer power</i> <i>cloud pulse</i>	
ABOUT	<i>tax law</i> <i>abortion vote</i>		<i>reflection factor</i> <i>correctness proof</i>	

Tabela 4.1. Primena klasifikacija Levijeve na složenice u opštem diskursu (OD) i diskursu elektrotehnike (DE)

Kao što vidimo iz tabele 4.1, složenice iz diskursa elektrotehnike fino se uklapaju u relacije Levijeve.

Prema Levijevoj, drugu veliku grupu složenica čine složenice nastale nominalizacijom predikata. Drugi element složenice je nominalizovan glagol čiji se modifikator derivira ili iz podležnog subjekta ili podležnog direktnog objekta ovog glagola. Levijeva klasifikuje složenice na dva načina: 1. prema kategorijama koje određuje centar složenice i 2. prema kategorijama koje određuje modifikator. Za prvi slučaj Levijeva utvrđuje četiri tipa nominalizacije: 1. Act Nominalization (npr. *parental refusal, birth control*), 2. Product Nominalization (npr. *musical critiques, royal orders*), 3. Agent Nominalization (npr. *city planner, film cutter*), 4. Patient Nominalization (npr. *student inventions, mammalian secretions*).

Levijeva obezbeđuje eksplicitna pravila i derivacije. Iako neki autori kritikuju njen pristup kao redukcionistički⁶, smatramo da se on može sasvim solidno primeniti barem na složenice u diskursu elektrotehnike. Nadovezujući se na klasifikacije Levijeve, ponikle u teorijskim okvirima generativne semantike, Ingo Plag sa saradnicima proširuje relacije na ukupno 18 semantičkih relacija (Plag et al. 2007), koje su ilustrovane primerima u tabeli.

⁶ Iako pojedini autori kritikuju Levijevu (Dauningova eksplicitno, Izabel implicitno) ni sami ne pružaju neke pouzdane sisteme semantičkih relacija konstituenata složenica koji bi obuhvatili sve, ili barem veći deo, složenica. Uzgred, Dauningova kritikuje ovaj redukcionizam, ali njen sistem bismo tek mogli da nazovemo apsolutni relativizam.

Br. relacije	Plagova semantička relacija	Primer složenice iz opšteg diskursa	Primer složenice iz diskursa elektrotehnike
1	N2 CAUSES N1	<i>teargas</i>	<i>breakdown voltage</i>
2	N1 CAUSES N2	<i>heat rush</i>	<i>ignition noise</i>
3	N2 HAS N1	<i>stock market</i>	<i>memory register</i>
4	N1 HAS N2	<i>lung power</i>	<i>disk drive</i>
5	N2 MAKES N1	<i>silkworm</i>	<i>scintillation bridge</i>
6	N1 MAKES N2	<i>firelight</i>	<i>transmission loss</i>
7	N2 IS MADE OF N1	<i>potato crisp</i>	<i>silicon rectifier</i>
8	N2 USES N1	<i>water mill</i>	<i>caesium clock</i>
9	N1 USES N2	<i>handbrake</i>	<i>operand field</i>
10	N1 IS N2	<i>child prodigy</i>	<i>printer plotter</i>
11	N1 IS LIKE N2	<i>kettle drum</i>	<i>butterfly resonator</i>
12	N2 FOR N1	<i>travel agency</i>	<i>spreadsheet program</i>
13	N2 ABOUT N1	<i>mortality table</i>	<i>stage efficiency</i>
14	N2 IS LOCATED N1 AT/IN/...	<i>garden party</i>	<i>core memory</i>
15	N1 IS LOCATED N2 AT/IN/...	<i>taxi stand</i>	<i>buffer register</i>
16	N2 DURING N1	<i>night watch</i>	<i>Nije pronađen primer</i>
17	N2 IS NAMED N1 AFTER	<i>Wellington boot</i>	<i>Turing machine</i> <i>Stanford mouse</i>
18	OTHER	<i>school fellow</i>	<i>unbundled software</i>

Tabela 4.2. Plagovih 18 semantičkih relacija na primerima složenica iz opšteg diskursa i diskursa elektrotehnike

Iz priložene tabele možemo da primetimo da je Plag obuhvatio neke relacije koje Levijeva nije obuhvatila. Na primer, Levijeva je svojom klasifikacijom obuhvatila relaciju N2 USES N1, ali nije obuhvatila obratnu relaciju N1 USES N2. Međutim, i pored toga što Plag čak i proširuje neke relacije, on izostavlja složenice sa strukturom „pridev+imenica“ koje su statistički zastupljene i relevantne u diskursu elektrotehnike. Upravo zbog toga sam kao primer za klasu 18 (u tabeli 4.2), koju Plag naziva „ostale“ [relacije] i naveo primer složenice *unbundled software*, kako bih pokazao da ovom klasifikacijom nisu obuhvaćene složenice sa strukturom Adj+N.

5. Diskusija i zaključne napomene

Kao što sam pokazao, poredeći primere iz diskursa elektrotehnike sa navedenim modelima klasifikovanja semantičkih relacija konstituenata složenica prema različitim pristupima, mogu da konstatujem da iako je dosta napisano o tome kako se mogu interpretirati semantičke relacije konstituenata složenica, može se videti da su se, u zavisnosti od pristupa, pokazale izvesne razlike. Tako u tradicionalnim klasifikacijama (Jespersen 1954; Lees 1970; Downing 1977) uglavnom se značenja zadržavaju na vrlo opštem nivou sa očiglednim preplitanjem tradicionalnih gramatičkih kategorija (kao što su subjekat i objekat) i semantičkih (kao što je npr. *material*). Doduše, možemo primetiti da za razliku od nekih početnih klasifikacija (kod Jespersena), kod Liza, koji se oslanja na generativnu gramatiku, te klasifikacije bivaju preciznije određene i usložene.

Liz uvodi pojam *generalizovanih glagola*, odnosno grupu glagola koji imaju zajedničke semantičke osobine. Pored toga, za opisivanje semantičkih relacija koristi glagol, opštu dopunu, agens, instrument, lokativ. Njegova šema klasifikacije zasniva se na gramatičkoj relaciji modifikatora i centra u jezgrenoj rečenici. Ako pogledamo primenu klasifikacija na složenice iz diskursa elektrotehnike, uočavamo da je Jespersenova klasifikacija u najmanju ruku problematična kada se primeni na diskurs elektrotehnike, jer postoje složenice iz diskursa elektrotehnike koje mogu da se istovremeno uklope u dve, pa i u tri Jespersenove relacije, što ih čini nedovoljno diskriminativnim za složenice u diskursu elektrotehnike.

U vezi sa semantičkom interpretacijom treba reći da pojedini autori insistiraju na parafrazi (npr. Lees), dok drugi autori smatraju parafraze nepotpunim mehanizmom i fokusiraju se na funkcionalne uloge (Downing 1977). U okviru računarske lingvistike, u starijim radovima (Finin 1980), složenice se posmatraju kao semantički okviri koji se ispunjavaju ili zahtevanim ispunjivačem ili preferiranim ispunjivačem, dok u modernijim radovima (Leonard 1984) računarska obrada obuhvata leksikon i skup pravila za njegovu interpretaciju. Lenardova predlaže četiri skupa semantičkih obeležja, međutim oni su primenjivi samo na binarne imeničke složenice, te stoga ne mogu u potpunosti da se primene na sve složenice iz našeg korpusa.

U vezi sa tretiranjem tipova i podtipova složenica prema semantičkim relacijama, primetio sam da pojedini autori koriste nedovoljno precizno određene tipove (Finin 1980), dok drugi autori imaju rafinirane podtipove (Leonard 1984; Vandervende 1994, 1995). Upravo zbog toga, Lenardova predlaže seriju testova, čiji redosled primene određuje verovatnoću interpretacije složenice. Lenardova i Vandervendeova mnogo više razvijaju i daju podtipove, s tim što, Vandervendeova dodatno još iskazuje 14 relacija kroz „wh“ pitanja.

Vandervendeova razvija sistem SENS, jedan atraktivan mali skup opštih pravila kojima se mogu interpretirati složenice, ali samo funkcioniše kod imeničkih složenica. Rafiniranijom implementacijom pristupa SESEMI, Vandervendeova postiže više od drugih autora, tako što stvara u SENS-u otvara mogućnost za višestruke klase za one slučajeve složenice kod kojih drugi autori imaju samo jednu klasu. SENS obezbeđuje najverovatniju interpretaciju složenice.

I pored toga što su klasifikacije Lenardove i Vandervendeove izazovne i sofisticirane (npr. klasifikacija Vandervendeove je prilično sveobuhvatna, ali se odnosi samo na strukture N+N, a Lenardova obraća pažnju čak i na dijahronijske detalje), ipak primjećujemo da Džudit Levi ima najsofisticiraniju, lingvistički obrađenu i dokazanu klasifikaciju. Za razliku od prethodnih autora koji svoje klasifikacije zasnivaju na detaljnim empirijskim analizama korpusa, Levijeva daje klasifikaciju koja je zasnovana na teoriji jezika⁷, pa tek onda u skladu sa tim daje pregršt primera kojima potkrepljuje svoje relacije i klasifikacije. Pored toga, za razliku od mnogih drugih autora, Levijeva je relativno dosledna u svojoj klasifikaciji, što se vidi i u primeni na našim primerima iz diskursa elektrotehnike. Naime, nismo našli nijednu relaciju koja ne odgovara Levijevoj. Sem toga, svi prethodno analizirani i navedeni autori su restriktivni, zato što se ograničavaju samo na strukture N+N, dok Levijeva, pored analize struktura N+N, proširuje opseg uvođenjem složenica sa strukturom „Adj+N“, što nije zanemarljivo kada su u pitanju složenice u diskursu elektrotehnike, jer u mom korpusu ima dosta primera sa ovom strukturom, pa su ti primeri statistički relevantni.⁸ Na ovu klasifikaciju Levijeve nadovezao se i Ingo Plag sa saradnicima (Plag et al. 2007) i njene semantičke relacije proširio je sa još četiri dodatne relacije. Međutim, registar koji je obuhvaćen našim korpusom može se tretirati i daleko jednostavnijim, ali vrlo rasprostranjenim i izuzetno citiranim sistemom klasifikacije koju predlaže Džudit Levi.

U ovom radu naveo sam tradicionalne, računarsko-lingvističke i neke generativne pristupe složenicama, pošto sam najviše podataka o semantičkoj klasifikaciji konstituenata složenica našao u okvirima ovih pristupa. Iako svaki od tih pristupa na neki način upućuje na određeni tip semantičkih relacija u složenici, nijedan od njih zapravo ne razrešava pitanje koje je postavljeno na početku rada, a to je na koji način možemo sa sigurnošću interpretirati semantičke odnose između konstituenata jedne složenice. Tako, na primer, čak i u tipologiji Levijeve, koja mi se čini najdoslednijom, derivacija složenice, odnosno, objašnjenje semantičkih odnosa, u velikoj meri mora da se oslanja na naše znanje značenja leksičkih jedinica koje su ukomponovane u složenicu i nema dovoljno formalnih tipova testova koji bi pomogli pri semantičkom određivanju.

Ponekada je ipak potrebno u pomoć prizvati i kontekst, tj. pragmatičku upotrebu složenica, pa se stoga ovaj rad može uzeti kao polazna osnova za dalje kontekstualno-pragmatičko ispitivanje značenja konstituenata složenica.

Korpus

Korpus ODC_PDCW

Pyne, S., A. Tuck. 1996. *Oxford Dictionary of Computing*. Oxford: Oxford University Press.
Bly, R. W. 1984. *The Puffin Dictionary of Computer Words*. Harmondsworth: Puffin Books and Penguin Books Ltd.

⁷ Preciznije, njeno istraživanje je poniklo u teorijskim okvirima generativne semantike.

⁸ Kao što je pomenuto, složenica sa ovakvom strukturom u korpusu ODC_PDCW ima 547, u PE ih ima 886, u EUE 123, a u MIT_1_5 ih ima 395.

Korpus PE

Handel, S. 1972. *A Dictionary of Electronics (Penguin Electronics)*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

Korpus EUE

Cormen, T. et al. 2001. *An Introduction to Algorithms. Second Edition*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Mailloux, R. J. 2005. *Phased Array Antenna Handbook. Second Edition*. Boston and London: Artech House.

Schenck, H. 2003. *Computational Algebraic Geometry*. Cambridge: Cambridge University Press.

Staffans, O. J. 2005. *Well-Posed Linear Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zomorodian, A. J. 2005. *Topology for Computing*. Cambridge: Cambridge University Press.

Korpus MIT_1_2

Korpus audio predavanja (MIT Computer Science Department, jesen 2005. godine) koja su najpre konvertovana iz MP3 u wav fajlove u ukupnom trajanju od 6 sati i 14 minuta, zatim su preslušana, transkribovana i anotirana. Transkript sadrži 56 strana u Microsoft Word 2007 formatu. Sadrži ukupno 45273 reči. Iz transkripta je ekstrahovano 918 složenica.

Literatura

Chomsky, N. 1972. *Studies on Semantics in Generative Grammar. Third Printing*. The Hague and Paris: Mouton.

Downing, P. 1977. On the Creation and Use of English Compound Nouns. *Language* 53(4), 810–842.

Finin, T. W. 1980. The Semantic Interpretation of Nominal Compounds. In *Proceedings of the First National Conference on Artificial Intelligence*, Jay M. Tenenbaum, ed., 310–312. Stanford, California: Stanford University Press.

Isabelle, P. 1984. Another Look at Nominal Compounds. In *Proceedings of the 10th International Conference on Computational Linguistics and 22nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, Yorick Wilks, ed., 509–516. Stanford, California: Association for Computational Linguistics.

Jespersen, O. 1954. *A Modern English Grammar on Historical Principles VI*. London: Allen and Unwin.

Lees, R. B. 1960. *The Grammar of English Nominalizations*. Bloomington, Indiana: Indiana University.

Lees, R. B. 1970. Problems in the Grammatical Analysis of English Nominal Compounds. In *Progress in Linguistics*, M. Bierwisch and K. E. Heidolph, eds., 174–186. The Hague: Mouton.

Leonard, R. 1984. *The Interpretation of English Noun Sequences on the Computer*. Amsterdam: North Holland.

Levi, J. N. 1978. *The Syntax and Semantics of Complex Nominals*. New York: Academic Press.

- Marsh, E. 1984. A Computational Analysis of Complex Noun Phrases in Navy Messages. In *Proceedings of the 10th International Conference on Computational Linguistics*, Yorick Wilks, ed., 505–508. Stanford, California: Association for Computational Linguistics.
- Plag, I. et al. 2007. Testing Hypotheses about Compound Stress Assignment in English: A Corpus-Based Investigation. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 3.2, 199–233.
- Vanderwende, L. 1994. Algorithm for Automatic Interpretation of Noun Sequences. In: *Proceedings of the Fifteenth International Conference on Computational Linguistics. Volume 2*, M. Nagao and Y. Wilks, eds., 782–788. Kyoto: Kyoto University Press.
- Vanderwende, L. H. 1995. *The Analysis of Noun Sequences Using Semantic Information Extracted from On-Line Dictionaries*. Redmond, Washington: Microsoft Research and Microsoft Corporation.

Miloš D. Đurić

MEANING AND COMPOUNDS IN ELECTRICAL ENGINEERING DISCOURSE

Summary

There is no general agreement on semantic relations between compound constituents. Still, research on semantic relations of these constituents has been dominated by diverse classifications. More traditional approaches usually draw on a small set of semantic relation characteristics typically attributed to compounds. While these criteria may apply, and then only partially, to a limited group of compounds, attempts at bringing together semantic relations of constituents under unitary classification systems have turned out to be extremely difficult. The aim of this paper is to illustrate different classifications (i.e. transformational-generative classifications, typologies based on the research in the field of computational linguistics research, and classifications within generative semantics), found in the pertinent linguistic literature, and to investigate to what extent they can be applied to compounds in electrical engineering discourse.

djuric@etf.rs
djuric@etf.bg.ac.rs

ZNAČENJE SKRAĆENICA U INTERNET KOMUNIKACIJI

Sažetak: Opšte je poznato da ljudi imaju sklonost ka prilagođavanju jezika konkretnoj situaciji, tj. komunikacijskom mediju kojim se koriste. Jezik je živa materija, menjao se u prošlosti, menja se i danas. Informaciona tehnologija, odnosno računarski posredovana komunikacija, ubrzala je ovaj proces i donela novu, jezičkim puritancima neprihvatljivu terminologiju, jer je internet nepresušan izvor novina u jeziku. Net komunikacija, koja se odvija u realnom vremenu, najčešće je neozbiljna, neformalna, veoma „tolerantna“ prema gramatičkim greškama i često oslobođena svih vrsta cenzure, pre svega zbog velike brzine odvijanja komunikacije. Kompiuterski i internet žargoni i skraćenice toliko su pustili koren da su govornici svojom kreativnošću i učestalošću upotrebe počeli da u sopstvenim jezicima šire semantičko polje reči. Značenje skraćenica izuzetno je subjektivno, neobavezno i prepušteno slobodnoj proceni sagovornika. U svakom slučaju, sve zavisi od situacije, sagovornika i vrste i oblika komunikacije. Tako ćemo se neretko susresti sa pojavom da se jednoj istoj skraćenici u različitim situacijama pripisuje više različitih značenja.

Ključne reči: internet, komunikacija, skraćenice, žargoni, engleski jezik, standardizacija

Viber ili *vajber*, dilema je sa kojom se susrećemo već nekoliko meseci u televizijskim reklamama. Slušajući naratora, ne preostaje nam ništa drugo sem da se složimo sa njegovim zaključkom: „I viber i vajber, neograničeno do kraja godine“. Ovim solomonskim rešenjem udovoljava se i onima koji žele da se pridržavaju engleskog izgovora date reči /'vai bə/ i onim drugim koji žele da je prilagode srpskom jeziku /viber/. Međutim, ozbiljan naučni pristup iziskuje relevantan sud lingvista.

Lektor srpskog jezika Milja Lukić u *Blicu* tvrdi da je ispravno datu reč izgovarati isključivo kao viber, jer, kako tvrdi, ona nema veze sa engleskom rečju 'vibe'.¹ „Mi ne kažemo 'vajbrirati' već – 'vibrirati'“, kaže ona, što je u ovom slučaju bez značaja. Isti izvor navodi i mišljenje Ivana Klajna o dvostrukom izgovoru navedene reči: „U pitanju je čisto komercijalan naziv, koji nije vezan za tradicionalnu reč koja ima koren u nekom jeziku, već je izmišljena. Nije nepravilno izgovarati ni viber ni vajber. Jednostavno je preovladalo vajber“. U polemiku, kako navodi dnevni list *Kurir*, uključio se i Atanas Rajkov, generalni direktor Vajbera za centralnu i istočnu

¹ (usually vibes) A person's emotional state or the atmosphere of a place as communicated to and felt by others: we've been picking up some bad vibes on that guy [1960s: abbreviation of vibrations] (<http://www.oxforddictionaries.com/>)

Evropu: „Kaže se Vajber, zato što je nastalo od reči *vajb*, što znači dobar osećaj“ (<http://bulevar.b92.net/>).

Činjenica je da je reč *viber* engleska kovanica, koju su zajedno sa istoimenom aplikacijom osmislili izraelski i beloruski partneri. U osnovi termina je reč iz engleskog žargona *vibe* koja znači pozitivan osećaj (filing), dobru vibraciju, što bi u ovom slučaju moglo biti prouzrokovano brojnim besplatnim povoljnostima koje ova aplikacija nudi. Sufiks *-er*, inače latinskog porekla, u engleskom jeziku označava vršioca radnje. Takva kovanica je zaživela u engleskom jeziku, a iz njega se dalje prenosila u sve ostale jezike.

Vajber nije skraćunica, ali smo je upotrebili zbog njene savremenosti i direktne veze sa temom našeg rada – problemi sa skraćenicama i uopšte rečima koje dolaze sa engleskog govornog područja a usko su vezane za internet. Internet je verovatno jedan od najznačajnijih izuma prošlog veka, jer je najviše uticao na čovekov svakodnevni život i razvoj. Internet tehnologija danas predstavlja najefikasniju podršku razvoju informacionog društva, a ujedno je i nezamenjiv faktor njegovog ekonomskog rasta i napretka. Danas je skoro nemoguće proceniti koliko se stanovnika zemljine kugle njime služi pa se svaka procena broja korisnika interneta mora uzeti sa rezervom. Statistički podaci objavljeni na zvaničnoj internet stranici Ministarstva trgovine, turizma i telekomunikacija iz 2013. godine pokazuju da u Srbiji danas oko 55,8 % domaćinstava ima priključak za internet, što je za 8,3% više od godine koja joj je prethodila. Međutim, u nekim drugim zemljama Evrope, recimo Finskoj, bežičnim internetom pokrivena je cela zemlja.

Razgovor putem interneta odvija se na nešto drukčiji način nego komunikacija uživo (ili kako naši savremenici često kažu: „licem u lice“ – engl. “face to face”). Dakle, govorimo o računarski posredovanoj komunikaciji, tj. RPK (engl. CMC – Computer Mediated Communication). Sem komunikacije, internet nudi i veliki broj drugih mogućnosti koje zadovoljavaju potrebe i najzahtevnijeg njegovog korisnika. Nikad nam u ljudskoj istoriji svet, druge kulture i drugi jezici nisu bili bliži nego danas. Različiti su razlozi zbog kojih čovek pristupa internetu. Rezultati jedne od anketa predstavljeni su na internet stranici <http://msacademic.rs/>.

Evidentno je da ubedljivo prvo, četvrto i šesto mesto, od ponuđenih 13 odgovora, zauzima potreba za nekim oblikom komunikacije. Dakle, život nameće zaključak da komunikacija posredstvom interneta zauzima primat u komunikaciji na daljinu. Jezik, kao osnovno sredstvo komunikacije među ljudima, na internetu obogaćuju specifični načini sporazumevanja – „jezik skraćenica“, „jezik smajlića“ itd. U ovom smislu, dakle, internet bismo mogli nazvati „Vavilonskom kulom savremenog doba“, jer su i tu jezici različiti i pomešani. Međutim, po učestalosti upotrebe ubedljivo se izdvaja engleski jezik.

Komunikacija na internetu u velikoj meri zavisi i od poznavanja engleskog jezika. Naravno, možemo se služiti i svojim maternjim jezikim, ali da bismo prethodno otvorili nalog ili se registrovali na nekom sajtu, neophodan nam je engleski. U novije vreme srpski jezik na našim prostorima zauzima nešto značajnije mesto među jezicima korišćenim na internetu, što je olakšalo sam čin registracije i pretrage. Na taj način se internet prilagođava korisnicima tzv. „malih jezika sveta“, kojima engleski nije dobro poznat.

Ljudi imaju sklonost da prilagođavaju jezik konkretnoj komunikacijskoj situaciji, odnosno mediju kojim se koriste, što unosi u jezik novu terminologiju koja je za puritance neprihvatljiva. O toj terminologiji biće reči u nastavku ovog rada.

Književni jezik se u velikoj meri razlikuje od jezika koji koristimo u prepisci, elektronskoj poruci ili u nekom obliku četa.² Govor koji se koristi na internetu, takozvani net govor (engl. *netspeak*)³, utiče u velikoj meri na jezik svakodnevice, a samim tim polako ulazi i u književni jezik. Ovde će biti reči o upotrebi skraćenica u takozvanom net govoru, jer je internet nepresušan izvor ovakvih novina u jeziku. Kažemo novina zato što nikad pre nije bilo toliko izraza, termina pa i čitavih rečenica u određenoj komunikaciji sažetih u skraćenice od po samo nekoliko slova. Nikada dosad nije postojala tolika potreba za detaljnijim objašnjenjima ovih skraćenica, naročito u oblasti interneta i računarski posredovane komunikacije. Pokušaćemo u ovom radu da razrešimo neke nedoumice vezane za ovu problematiku.

Da se zadržimo najpre na net komunikaciji. To je vid sinhronne komunikacije, koja se odvija u realnom vremenu. Vrlo često je neozbiljna, neformalna, veoma „tolerantna“ prema gramatičkim greškama i često oslobođena svih vrsta cenzure, pre svega zbog velike brzine odvijanja komunikacije prilikom koje „sagovornici“ nemaju vremena za planiranja i prepravke. Brzina u komunikaciji i jeste najveći uzrok pojave mnogobrojnih skraćenica. Kompjuterski i internet žargoni i skraćenice su toliko zaživeli da su govornici svojom kreativnošću i učestalošću upotrebe počeli da u sopstvenim jezicima šire semantičko polje reči. Veliki broj lingvista smatra da su svi jezici ugroženi anglicizmima i skraćenicama koje dolaze sa engleskog govornog područja. Međutim, na osnovu istraživanja sprovedenih u Velikoj Britaniji⁴, i Britanci su zabrinuti za svoj standardni jezik. Na engleskom govornom području svakako se najduže koristi ovakav oblik komunikacije pa se ovaj jezik u neku ruku smatra maternjim jezikom novih tehnologija. U skladu sa tim, ovaj jezik je, pre svih ostalih, pretrpeo invaziju brojnih skraćenica i žargona masovno korišćenih u internet komunikaciji.

Na osnovu istraživanja, došlo se do deset najpopularnijih skraćenica u Velikoj Britaniji:

- A/S/L - *age?/sex?/location?* (godišće/ pol/ lokacija)
- B4 - *before* (pre)
- BRB - *be right back* (vraćam se odmah)
- CYA L8R - *see you later* (vidimo se kasnije)
- IMO - *in my opinion* (po mom mišljenju)
- IMHO - *in my humble opinion* (po mom skromnom mišljenju)
- LOL - *laughing out loud* (smejati se glasno)
- ROTFL - *rolling on the floor laughing* (valjati se po podu od smeha)
- TY - *thank you* (hvala)
- U - *You* (ti)
- WB - *welcome back* (dobro došao natrag)

² Od engleske reči chat /tʃæt/ koja u srpskom jeziku označava pojam ćaskanja. U ovom radu, kao i u većini slučajeva, vezuje se uglavnom za internet ćaskanje.

³ Vidi Dejvid Kristal internet portal.

⁴ Istraživanja je sproveo BBC, 2005.

Ovom tematikom se, između ostalog, bavio i profesor Dejvid Kristal. On je primer jedne vrste komunikacije – ćaskanje putem mobilnog telefona, što je veoma slično internet ćaskanju, dao u jednom od članaka za “*The A-level English magazine*”.

Evo primera jednog razgovora, odnosno internet četa. Pozabavićemo se sadržinom razgovora, ne ulazeći u vrstu odnosa sagovornika, niti u to da li su jedno drugom odranije poznati. Jednostavno, posmatraćemo njihov razgovor kao treće, apsolutno nepristrasno i objektivno lice.

Sagovornik br. 1: Hey, F2T?

Sagovornik br. 2: AFAIK, yes :) Y?

Sagovornik br. 1: Not CN U 4 a while... QPSA?

Sagovornik br. 2: MIA ;) JK! I was studying 4 my TOEFL.

Sagovornik br. 1: OIC. I KHUF, BTDT : (

Sagovornik br. 2: It's a WOMBAT!

Sagovornik br. 1: ROFLOL!!! PLZ 4GV ME :)

Sagovornik br. 2: U R 4gvn ;)

Sagovornik br. 1: Hey, U know about the party, don't U? RU CMNG?

Sagovornik br. 2: When?

Sagovornik br. 1: 2NITE

Sagovornik br. 2: Oh, 2NITE I can't ! IMTNG! I'll BHL8...

Sagovornik br. 1: NP, and 2MORO? U Wan2 C a moV? IAD8 ;)

Sagovornik br. 2: OMG, IMTNG 2, but if I finish RLR, I will CUB,OK?

Sagovornik br. 1: OK... WIBNI if we could Gt2gthr 4 a bit...?

Sagovornik br. 2: Yes, it WFM2...Hey, it is T2Go! I am RINGL8! SPK 2 U L8R...

Sagovornik br. 1: OK, I'll B W4u to CMeB

Sagovornik br. 2: B4N, CUL8R ...HAND

Sagovornik br. 1: U 2, X

Sagovornik br. 2: H&K ;)⁵

Najblaže rečeno, ne ocenjujući „učtivost“ razgovora, ovo je jedna neobična konverzacija. Na prvi pogled je očigledno da, ukoliko niste upoznati sa brojnim skraćenicama navedenim u primeru, nećete razumeti najveći deo razgovora. Naravno, skraćenice poput U i 2, recimo, mogli biste prepoznati na osnovu artikulacije ovih, nazovimo ih u ovom slučaju, simbola. LOL (laughing out loud) je takođe uveliko poznata internet skraćenica koja označava nečiji glasan smeh, a često se sreće u čet komunikaciji i skraćenica OMG (Oh, my God) koja znači O, bože!

U nastavku je dat isti razgovor, ovog puta iskazan kompletnim rečenicama koje su sagovornici „izgovorili“ kroz navedene skraćenice. Dati primer je ipak ličan i krajnje privatn vid razgovora u kojem su ovakvi oblici izražavanja dozvoljeni i tolerisani. Dok je ovakav način prepiske za književnu jezičku normu neprihvatljiv, u internet komunikaciji „dozvoljeno je skoro sve“. Može se biti nejasan, nerazumljiv

⁵ Celokupna konverzacija je proizvoljno sastavljena, dakle izmišljena, na osnovu skraćenica datih u raznim rečnicima internet skraćenica i pojmova, prosto da bi se dao adekvatan primer kako može izgledati jedan internet četa i da bi se skrenula pažnja na preveliku učestalost upotrebe skraćenica u ovoj oblasti.

svima sem određenoj grupi sagovornika koja poznaje isti jezik skraćenica i žargona. Razlozi za ovako učestalu i omasovljenu upotrebu skraćenica u internet komunikaciji su različiti. Skraćenice se ponekad koriste kako bi se sadržina razgovora sakrila od drugih, kako niko ne bi mogao da pronikne u njegovu tajnu. Dobar primer za ovo je skraćenica BIL (Boss is listening).⁶

Često se ovakve skraćenice koriste s ciljem da se misao što pre saopšti, da se skрати vreme potrebno za kucanje dugih rečenica i sl. Kada se pročita prepiska „prevedena na normalni jezik“, shvatamo da namera sagovornika nije bila da sakrije sadržaj poruke, već da se poruka pošalje što pre:

Sagovornik br. 1: Hey, free to talk?

Sagovornik br. 2: As far as I know, yes :) Why?

Sagovornik br. 1: Not seen you for a while... Que pasa? (what's happening?)

Sagovornik br. 2: Missing in action ;) Just kidding! I was studying for my test of English as a foreign language.

Sagovornik br. 1: Oh, I see. I know how you feel, been there done that :(

Sagovornik br. 2: It's a waste of money, brain, and time!

Sagovornik br. 1: Rolling on the floor laughing!!! Please forgive me :)

Sagovornik br. 2: You are forgiven ;)

Sagovornik br. 1: Hey, you know about the party, don't you? Are you coming?

Sagovornik br. 2: When?

Sagovornik br. 1: Tonight.

Sagovornik br. 2: Oh, tonight I can't ! I am in a meeting! I'll be home late ...

Sagovornik br. 1: No problem, and tomorrow? You want to see a movie? It's a date ;)

Sagovornik br. 2: Oh, my God, I am in a meeting too, but if I finish earlier, I will call you back, OK?

Sagovornik br. 1: OK... Wouldn't it be nice if we could get together for a bit...?

Sagovornik br. 2: Yes, it works for me too...Hey, it is time to go! I am running late! Speak to you later ...

Sagovornik br. 1: OK, I'll be waiting for you to call me back.

Sagovornik br. 2: Bye for now, call you back later. Have a nice day!

Sagovornik br. 1: You too, kiss ;)

Sagovornik br. 2: Hugs and kisses ;)

Sada ovaj razgovor ima daleko više smisla svim poznavacima engleskog jezika. Ako bismo ovu varijantu razgovora „prevedenu“ na običan, razumljiv engleski jezik preveli na tinejdžerski, žargonski, srpski jezik, mogli bismo doći do zaključka da se u obema varijantama koriste manje-više opštepoznate fraze i rečenice, karakteristične baš za ovaj vid komunikacije. Naravno, stil je slobodan, bez gramatičkih i sintaksičkih tabua (Uzmimo za primer rečenicu na španskom jeziku „Que pasa?“ koja nije prihvatljiva niti opravdana u srpskom, pa ni u engleskom jeziku.). Ali, u ovom obliku razgovora skoro sve je dozvoljeno pa i upotreba ovakvih opštepoznatih rečenica.

Nedoumice se javljaju i u vezi sa skraćenicama i njihovim ekvivalentima u srpskom jeziku, naročito u vezi sa njihovom transkripcijom, njihovim izgovorom i pre-

⁶ Šef nas sluša

vodom na naš jezik. Recimo, skraćenica IT.⁷ Postavlja se pitanje, prvo, kako pročitati ovu skraćenicu, da li kao /aj-ti/, ili kao /i-t/ ili pak kao /i-ti/? Problemi sa kojima se suočavamo leže možda u nemogućnosti srpskog i većine drugih jezika da prate tempo razvoja informacione tehnologije i leksike vezane za nju. Ubrzani tempo svakako prevazilazi sposobnosti srpskog jezika da „apsorbuje“ ovakav razvoj, primeni ga i razvije sopstvenu, lokalnu leksiku, pa svesrdno prihvatamo terminologiju koju nam nudi engleski jezik. Neke od ponuđenih skraćenica prilagođavamo našem jeziku, a pojedine prihvatamo bez rezerve iako nemaju nikakve sličnosti sa našim sličnim izrazima. Stoga je neophodno napamet naučiti značenja ovih skraćenica ukoliko želimo da učestvujemo u bilo kojoj vrsti internet komunikacije.

Kao doprinos rešavanju ovakvih problema neki autori su dali odgovarajuća objašnjenja brojnih akronima. Recimo, na sajtu Netlinga dat je spisak akronima i skraćenica koje se najčešće koriste u četvrti, imejlu i onlajn-igricama. Na sajtu www.internetslang.com predstavljen je čitav internet rečnik skraćenica i slengova korišćenih u internet komunikaciji. Link www.no-slang.com vodi vas do internet stranice koja nudi prevod čitavog teksta u kojem se nalazi određeni broj skraćenica. U ovom takozvanom prevodu ostali bismo uskraćeni za prevod nekih „nepoznatih“ skraćenica. Ovaj nedostatak mogao bi biti posledica nepostojanja standardizovanih rečnika internet skraćenica i slenga, zbog čega se vrlo često dešava da su određenim sajtovima neke skraćenice apsolutno nepoznate ili se pak tumače na različite načine. Tumačenje skraćenica, bar kada je ovaj oblik komunikacije u pitanju, izuzetno je neobavezno i prepušteno slobodnoj proceni sagovornika. Tako ćemo se neretko sresti sa pojavom da se jednoj istoj skraćenici pripisuje više različitih značenja, a koje od njih ćete upotrebiti, naravno, zavisi od već navedenih faktora.

Link www.acronymfinder.com takođe nudi prevod velikog broja skraćenica iz svih oblasti života pa i iz oblasti internet komunikacije. Postoji još mnogo internet stranica koje nude slične programe za prevod skraćenica, ali uglavnom na engleski jezik. Osvrnućemo se samo na još jedan veoma koristan link, naročito kada su u pitanju roditelji čija deca provode više vremena na internetu: www.noslang.com/parentguide.php. Komunikacija dece i mladih može biti, u najmanju ruku, neprikladna, naročito kada deca veruju da odrasli ne razumeju njihov govor i skraćenice koje koriste. Zato ova internet stranica predstavlja svojevrstan vodič roditeljima kroz dečji i tinejdžerski svet interneta, upućuje ih na brojne načine na koje mogu zaštititi svoje dete na internetu, ali i daje priliku da roditelji oprobaju svoje znanje i poznavanje internet slenga i skraćenica kroz kvizove slenga.

Postoje neke inicijative da se i u srpskom jeziku pronikne u tajne novogovora mladih, kao što je nezvanični i naučno neverifikovani projekt na internet adresi: <http://www.hack.in.rs/cysis/>. Naziv sajta „cysis“ predstavlja skraćenicu za „Cyber srpske internet skraćenice“. Na ovu adresu upućuje i jedan od osnivača domaćeg internet sajta <http://www.baguje.com/>, koji se i sam bavio skraćenicama na internetu. Princip po kojem funkcioniše sajt „cysis“ je sledeći: korisnici unose skraćenicu

⁷ IT (IT) je skraćenica koja potiče iz engleskog jezika i označava termin informacione tehnologije (informational technology).

i njeno objašnjenje u prazno polje predviđeno za to, a zatim administrator pregleda ponuđenu skraćenicu i, ukoliko je odobri, stavlja je na spisak objašnjenih skraćenica koje su dostupne svim korisnicima. Tako su dobijena objašnjenja i sledećih skraćenica: ŠBBKBB – šta bi bilo kad bi bilo, NZM – ne znam, O5 – opet, NNČ – nema na čemu itd.

I internet magazin <http://www.24sata.rs/> bavi se ovim pitanjem. U jednom članku objavljuje razgovor sa Slobodanom Markovićem iz Digitalne agende, koji se i sam bavi internet skraćenicama. Prema rečima sagovornika, ove skraćenice su sve češća pojava u srpskom jeziku, kao npr. UBR (uzgred budi rečeno). On smatra da je jedan od uzroka česte upotrebe skraćenica i društvena mreža Tviiter, koja dopušta najviše 140 karaktera za iznošenje mišljenja, pa je korisnicima „praktičnije“ da skraćuju reči kako bi im objašnjenje bilo duže. Navodi se i primer skraćenice GSP, koja bi većinu navela na pomisao da je reč o gradskom saobraćajnom preduzeću. Međutim, reč je o frazi „gledaj svoja posla“.

Čestu upotrebu internet skraćenica potvrđuje i internet stranica <http://www.thoughttrot.com/> koja ukazuje na upotrebu skraćenice LOL (laugh out loud) u okviru engleske verzije kviza „Želite li da postanete milioner“.

Iz odgovora publike jasno se vidi da je 66% njih znalo tačno značenje skraćenice. Ukoliko na internetu ili u „živoj“ komunikaciji postavite isto pitanje, uverićete se da daleko veći broj sagovornika, naročito među mlađom populacijom, zna tačan odgovor. Učestala upotreba ove skraćenice, zatim OMG i znaka ♥⁸ na internetu i u telefonskim porukama, naterala je jezičke stručnjake da ove skraćenice i znak unesu u Oksfordski rečnik, koji važi za jedan od najpouzdanijih i najuređenijih rečnika engleskog jezika.

Početak 2011. godine vođena je polemika oko ispravnosti ovakvog čina. Naravno, jezički puritanci su se grčevito borili protiv unošenja ovih reči i simbola u standardizovani rečnik, ali su autori objasnili da je presudnu ulogu u ovakvoj odluci imala zastupljenost reči u internet i telefonsko-tekstualnoj komunikaciji. Dalje, kako se u rečniku navodi, skraćenica OMG se, recimo, pojavila još davne 1917. godine u jednom ličnom pismu, dok se LOL pojavila nešto kasnije (1960), ali ne sa današnjim, već sa značenjem „little old lady“, što doslovno znači „mala stara gospođa“ (www.oed.com).

Kada je reč o simbolu ♥ (to heart), objašnjenje je nešto drukčije: „The new sense added to heart v. in this update may be the first English usage to develop via the medium of T-shirts and bumper-stickers. It originated as a humorous reference to logos featuring a picture of a heart as a symbol for the verb love, like that of the famous ‘I ♥ NY’ tourism campaign. Our earliest quote for this use, from 1984, uses the verb in ‘I heart my dog’s head’, a jokey play on bumper stickers featuring a heart and a picture of the face of a particular breed of dog (expressing a person’s enthusiasm for, say, shih-tzus) which itself became a popular bumper sticker. From these beginnings, heart v. has gone on to live an existence in more traditional genres of literature as a colloquial synonym for ‘to love’.“ (<http://www.huffingtonpost.com>).

⁸ to heart – „nacrtati srce“

Ukratko, ovaj simbol se masovno počeo koristiti pošto se pojavio kao deo turističke kampanje vezane za grad Njujork, u obliku „I ♥ NY“ („Ja volim Njujork“). Nakon toga mogao se videti u svim mogućim reklamama, na svim natpisima i parolama koje su bile vezane za izražavanje ljubavi prema nekome ili nečemu. Međutim, prvo pojavljivanje simbola desilo se je još 1984. godine na nalepnicama na branici-ma, koje su izražavale ljubav ljudi prema određenim rasama pasa. Na nalepnici je stajao natpis „I ♥ my dog’s head“ („Ja volim glavu svog psa“), a natpis je pratila i slika glave određene vrste psa.

Opravdano ili ne, uprkos brojnim neistomišljenicima, ove reči su ušle u zva-nični, standardizovani engleski jezik.

Napomenuli smo da se skraćenice LOL i OMG i u našem jeziku najčešće ko-riste u ovom obliku, bez ikakvih izmena i prilagođavanja, naročito među mlađom populacijom. Te i mnoge druge skraćenice prisutne su svakodnevno u jeziku i bilo bi nemoguće sprečiti njihovu upotrebu. Jedan takav pokušaj zabeležen je u gradiću Miltonu u SAD. Tokom maja 2012. godine jedna osnovna škola pokušala je svojim učenicima da zabrani upotrebu ovih skraćenica u njihovom godišnjaku. Učitelji su čak primoravali decu da potpišu saglasnost da u godišnjaku neće koristiti nikakve skraćenice, u suprotnom, biće kažnjeni. Nakon žustre rasprave učenika i roditelja sa jedne i uprave škole sa druge strane, brojnih polemika preko Fejsbuka, novina i ostalih sredstava informisanja, nastavnici su morali da se izvine roditeljima.

Dakle, činjenica je da internet skraćenice, poželjne ili ne, opravdane ili ne, leksički i gramatički ispravne ili neispravne, pristojne ili nepristojne (uzmimo za primer skraćenicu WTF⁹), postaju deo svakodnevnog vokabu-lara engleskog jezika, a zatim i svih ostalih jezika na koje engleski vrši uticaj. Pojedine skraćenice ulaze u govor u izvornom obliku, na engleskom jeziku, dok su za druge njihovi korisnici pronašli određeni, adekvatan ili neadekvatan prevod. Ukoliko skraćenicu prihvatimo onakvu kakva je u engleskom jeziku, onda je njen proces standardizacije u srpskom nešto teži, samim tim što je reč stranog porekla i što njeno značenje nije apsolutno poznato svim govornicima srpskog jezika. Međutim, mnoge druge reči sa engleskog govornog područja su na mala vrata, kroz određene oblasti nauke i života, ušle u srpski jezik i u njemu pronašle svoje mesto. Na drugoj strani su skraćenice koje su prevedene na srpski jezik pa je samim tim njihova upotreba prihvatljivija i onim korisnicima kojima engleski jezik nije dobro poznat.

I da zaključimo. Internet skraćenice u velikoj meri se razlikuju od skraćenica koje se koriste u drugim oblastima života i neophodna je njihova standardizacija, bar kada je internet komunikacija u pitanju. Ma koliko se tradicionalna pa i savremena lingvistika protivila novinama takve vrste, evidentno je da je taj proces u svim jezicima u zamahu. Naravno, neophodno je da se razgraniči i ograniči upotreba i da se putem rečnika ustanovi zvaničan i morfološki manje-više regularan pregled ovakvih skraćenica.

O ovoj temi moglo bi se pisati mnogo – počev od nastanka skraćenica pa do posledica njihove preterane upotrebe. Mi smo, međutim, pokušali ono najneophod-

⁹ What the fuck

nije – da se uz pomoć velikog broja ponuđenih rečnika internet žargona i skraćenica upoznamo sa značenjem brojnih skraćenica i da bar u sopstvenom govoru i pisanju njihovu upotrebu ograničimo na najmanju meru. Pred jezičkim stručnjacima je zadatak da se pobrinu o nekom obliku standardizacije internet govora i upotrebi internet skraćenica.

Literatura

- Blažević Z. 2006. *Jezik na internetu*, seminarski rad. BARN.
- Bugarski, R. 1997. *Žargonizacija u tvorbi reči*. NSSUVD, 26/2.
- Grupa autora. 2002. *Oxford-ilustrovani engleski rečnik*. Novi Sad: Mladinska knjiga nova.
- Gauger, H-M. *Mnogi i jedan*. Prevela s nemackog Maja Krstic. *O problemu jezika*, http://www.yurope.com/zines/mostovi/arhiva/98/111/111_2.HTM [2015, Avgust 12]
- Dragičević, R. *Tradicionalno i moderno u srpskoj lingvistici (tvorba reči)*, Beograd, <http://www.staff.amu.edu.pl/~sipkadan/TRIB43.HTM> [2015, Avgust 12]
- Ivić, P., Klajn, I., Pešikan, M., Brborić, B. 1991. *Jezički priručnik*. Radio-Televizija Beograd: Centar za istraživanje programa i auditorijuma.
- Kavgić, A. *Jezik u službi informacionih tehnologija i obratno*, http://www.bos.rs/cepit/evolucionija/html/10/jezik_u_sluzbi_tehn.htm [2015, Avgust 12]
- Klajn, I. 1990. *Jezik oko nas*. Beograd: Nolit.
- Klajn, I. 2004. *Rečnik jezičkih nedoumica*. Beograd: Srpska školska knjiga.
- Klajn, I. i Šipka, M. 2008. *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, treće dopunjeno izdanje. Novi Sad: Prometej.
- Courtenay, E. S. C. 1855. *Dictionary of abbreviations*. London: Groombridge & Sons.
- Crystal, D. 1997. *English as a Global Language*. Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Crystal, D. 1999. *Interlanguage on the Internet*. The Hong Kong Linguist 19–20, 1999, 12–15. (Adaptation of ‘Interpreting interlanguage’, 1998.) *Keypad shorthand*, The A-level English magazine, str. 26 i 27. http://www.davidcrystal.com/DC_artic-les/Internet5.pdf [2015, Avgust 15]
- Crystal, D. 1995. *The Cambridge Encyclopaedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Longman. 1984. *Longman Active Study Dictionary of English*. London: Longman Group Limited.
- Merriam–Webster. 1989. *Webster’s Dictionary of English Usage*. Merriam–Webster Inc. Publishers, Springfield, Mass.
- McArthur, T. 1992. *The Oxford companion to the English language*. Oxford: Oxford University Press / OUP.
- Morton Benson. 1990. *Srpskohrvatsko-engleski rečnik*. Prosveta: Beograd.
- Pešikan, M. 1994. *Pravopis srpskoga jezika*: ekavsko izdanje (drugo izdanje). Novi Sad: Matica srpska.

- Radić-Bojanić, B. 2005. Gramatičke osobine diskursa elektronskih časakaonica. *Naš jezik*, 36, 1/4, 6–15.
- Radić-Bojanić, B. *Strukturisanje konverzacije u elektronskim časakaonicama*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
Dostupno na: <http://www.bos.rs/cepit/evoluci-ja/html/10/cas-kaonice.htm> [2015, Avgust 17]
- Stevanović, M. 1989. *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, peto izdanje. Beograd.
- Tadić, B. 2001. *Mobilne komunikacije*, Prvo, dopunjeno elektronsko izdanje, 10/2001. Dostupno na <http://www.znanje.org/knjige/mobtel/01/mobcomm.pdf> [2015, Avgust 17]
- Mc Arthur, T. *The Oxford Companion to the English language*, internet edition.
Dostupno na:
<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780192800619.001.0001/acref-9780192800619> [2015, Avgust 17]
- Hall, J. R. C., H. D. Meritt. 1984. *A Concise Anglo-Saxon dictionary*. Published by University of Toronto Press in association with the Medieval Academy of America, Toronto-London.
- Hartmann, D., Đ. R. Đorđević, M. Lj. Gocić. 2004. *Uvod u inženjersku informatiku I. Osnovi inženjerske informatike I*. Niš: Građevinsko-arhitektonski fakultet.
- Herring, S. C. 1996. *Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspectives*. Amsterdam: Philadelphia.
- Hornby, A. S. 1974. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. London: Oxford University Press.
<http://www.acronymfinder.com/> [2015, Jul 17]
<http://www.all-acronyms.com/> [2015, Avgust 13]
<http://archive-rs.com/page/999419/2012-12-17/http://msacademic.rs/Blog.aspx?id=121>
Objavljeno 28.02.2011 [2015, Avgust 17]
- <http://arhiva.24sata.rs/vesti/aktuelno/vest/da-k-brb-skracenicice-savremenih-komunikacija/29897.phtml> datum objave članka 21.02.2012. [2015, Avgust 17]
<http://www.blic.rs/Slobodno-vreme/Zanimljivosti/583280/Strucnjaci-za-Blic-otkrivaju-Dali-se-kaze-VIBER-ili-VAJBER> objavljeno 16. 08. 2015. [2015, Avgust 17]
<http://www.bos.rs/cepit/evolucija/html/10/uvodnik.htm> [2015, Avgust 17]
http://bulevar.b92.net/popkultura.php?yyyy=2015&mm=08&dd=18&nav_id=1028372 datum objave članka 18.8.2015. [2015, Avgust 18]
http://www.davidcrystal.com/David_Crystal/internet.htm [2015, Avgust 15].
http://funnyjunk.com/funny_pictures/1497860/Lets/ [2015, Avgust 15]
<http://www.merriam-webster.com/.../etymology.ht...> [2015, Avgust 12]
<http://mtt.gov.rs/slider/raste-broj-korisnika-interneta-u-srbiji/> Objavljeno 24. septembra 2013. [2015, Avgust 17]
<http://www.netlingo.com/emailsh.cfmm> [2015, Avgust 11]
<http://oaadonline.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/> [2015, Jul 17]

<http://www.oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/> [2015, Jul 17].

http://www.thoughtrot.com/who-wants-to-be-a-millionaire/3544-acronym-lol-tv-who-wants_to_be_a_millionaire/ [2015, Avgust 17]

Šipka, M. 2010. *Pravopisni rečnik srpskog jezika*. Prometej: Novi Sad.

Šolajić, M. 2003. *Džepni kompjuterski rečnik*. Čačak: Kompjuterska biblioteka, Svetlost.

Jasna Trajić

THE MEANING OF ABBREVIATIONS IN COMMUNICATION OVER THE INTERNET

Summary

When it comes to standardization of abbreviations, justification and regularity of their use, the results are devastating. Internet technology as an indispensable factor of the economic growth and social progress, through the so-called netspeak, has a huge impact on everyday language. Net communication is very often frivolous, informal, very “tolerant” towards grammatical mistakes and often exempt from all kinds of censorship. This process of creating abbreviations in all languages is in full swing, and the need for fast communication is probably the main cause of their occurrence. We started our scientific research with some common and generally known abbreviations, such as OMG, LOL, B4 and similar, in order to expand the research to include numerous conversations on the internet, chats and the language that Internet users use in general. Citing numerous abbreviations, we have tried to show their use and their meaning, but it is only a small part of the whole spectrum of abbreviations that increases and changes from day to day. Exploring this area of language, we conclude that there is an urgent need to introduce certain rules and standards within the use of abbreviations. There is also a need to develop a dictionary that would be updated on a daily basis, because it is practically impossible for one dictionary to include all the expressions, jargon and abbreviations that appear every day in this form of communication. Such dictionaries could establish an official and morphologically more or less regular review of the abbreviations. However, the biggest challenge faced by those who attempt to commit themselves to this task is the volatility of abbreviations, lack of a single, final and definitive meaning of each abbreviations individually, as well as a high degree of subjectivity to their use (each speaker or group of speakers gives each acronym its own meaning, recognizable only in that particular set of speakers). During the research, we came to the conclusion that within the English-speaking world there are numerous sites dedicated to the use of abbreviations.

Throughout this paper, considerable attention was paid to a site which is a kind of an Internet guide to parents through the children’s and teenage world of the Internet, which directs them to the various ways they can protect their child on the Internet, but also gives them an opportunity to test their knowledge and understanding of internet slang and abbreviations. In the Serbian linguistic environment, unfortunately, hardly

anyone does this kind of research.

Based on our studies in this area, we can finally conclude that, no matter how much effort and time are invested in the study of a language, it still represents a field of great doubts, especially when it comes to abbreviations, their transcription, their pronunciation and translation into another language. Language is subject to change and lexical enrichment – both through literature, and through numerous linguistic contacts or by the inclusion of foreign words and creation of abbreviations and neologisms. Internet abbreviations, justified or not, lexically and grammatically correct or not, are increasingly becoming part of the everyday vocabulary of the English language, and thus of all the other languages impacted by English. Therefore, their standardization becomes a kind of imperative.

jasna_trajic@yahoo.com

УДК 811.163.41'367.62'37:811.133.1'367.62'37
81'373.6
811.163.41:811.133.1

Снежана Гудурић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

У ПОТРАЗИ ЗА ИЗГУБЉЕНИМ ЗНАЧЕЊЕМ: СЛУЧАЈ НЕКОЛИКО ЛЕКСЕМА У СРПСКОМ И ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ¹

Сажетак: За разлику од многих речи чије нам порекло није тајна, постоји и велики број оних које, и поред тога што их свакодневно употребљавамо, крију тајну свога настанка. Упоредили смо неколико речи из српског и француског језика чија значења, по нашем мишљењу, заслужују да се посебно размотре са лингвистичког, историјског, културолошког и прагматичког становишта. Реч је о лексемама чији су се путеви у неком тренутку у прошлости (највероватније) укрестили и које су у различитим језицима наставиле своје особене формалне и семантичке животе. Указаћемо на могуће везе између, с једне стране, српске лексеме *бан* и француске *ban*, а са друге српског придева *баналан* и француског *banal*, као и на сасвим извесну историјску повезаност српске речи *тестија* са француским обликом *tête*. На примерима лексема фр. *coquette* и ср. *koketa* показаћемо како реч настала из потребе да се обележи специфично понашање мушкарца, може постати квалификатор особе женског пола, а на примеру фр. *testament* и ср. *testament*, показаћемо како се поједини сегменти друштвених односа очитују крозе лексички фонд. Заједничко свим овим лексемама је што се њихово језичко и друштвено-историјско порекло, као уосталом и порекло многих других речи, постепено губи у магли времена, поготово уколико се оне крећу из једног језика у други.

Кључне речи: дијакронија, етимологија, значење, језици у контакту, *бан*, *тестија*, *кокета*, *тестамент*, српски, француски

1. Увод

Бањалука или *Бања Лука*? У *Бањалуци*, у *Бања Луци* или у *Бањој Луци*?²

Придев *'бања'*, односно *'бањи'* у мушком роду, изведен од именице *'бан'*, није више у потпуности препознатљив у савременом српском језику и задаје поприличну главобољу говорницима овог језика с десне стране Дрине. Ова појава се нарочито очитује у топониму *Бања Лука* (*Бањалука*) у којем многи,

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178002: *Језици и културе у времену и простору*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² О топониму *Бања Лука* видети више у Гудурић 2010: 397–402.

уместо придева *бањи*, виде именицу *бања* или пак посматрају овај сложени топоним као једночлани (*Бањалука*). Управо ова десемантизација придева *бањи*, подстакла нас је то да „заронимо“ мало дубље у временску перспективу ове и још неколико речи које данас употребљавамо, не размишљајући о томе када, како и на основу чега су оне настале.

У овом раду задржаћемо се управо на речи *бан* на коју смо наишли и у француским текстовима, као и на придеву *баналан*, који је у савременом српском позајљеница, а у чијем корену се налази лексема *бан*. Показаћемо и каква би се паралела могла повући између француског облика *tête* и српске речи *тестија*, као и каква је веза између *петла* и *кокете*. А колико друштвени статус може утицати на лексику показаћемо на примеру речи *тестамент* (фр. *testament*) која се данас сусреће у скоро свим језицима света, чак и у онима чији правни поредак не почива на тековинама римског права.

2. О лексемама *бан* и *баналан*

У раном средњем веку *бан* је био управник краљевог поседа, односно области, најпре у Босни, а затим у Хрватској, док су се у Краљевини Југославији *бановинама* називале тадашње југословенске покрајине. Ова реч данас постоји у склопу топонима, посебно у именима насеља или области у којима су некада владали банови (*Бања Лука*, *Бановићи*), као и у називима регија (*Банат*³, *Банија*) и појединих административних центара (*Бански двор* у Бањој Луци, *Бански двори* у Загребу, *Бановина* у Новом Саду).

Уз ову лексему, поред горепоменутог значења, Петар Скок наводи и њену употребу у значењу *господин*, *господар* и то у Дубровнику и Црној Гори.⁴

О пореклу речи *бан* не постоји потпуна сагласност код аутора. По једни-ма, реч је о лексеми аварског порекла насталој од *бајан* 'аварски каган' (Šišić 1925; Skok 1971), по другима, порекло јој је у монголско-турској речи *бајан* са значењем 'богат', 'имућан' и која је у српскохрватски ушла преко Авара (Rački 1881; Лома 2006), трећи сматрају да је у основи ове речи илирска лексема *баниус* која се налази у неколико археолошких налазишта у Босни. Има и оних који опет сматрају да је *бајан* сарматска реч и да је означавала титулу која је одговарала титули *кана* (*кагана*) или да је чак реч о староиранском називу за најближег владаревог сарадника (Grabovac 1941). Становиште о могућем аварском пореклу речи *бан* спомиње и Фасмер у свом делу *Руски етимолошки речник* (Vasmer 1953 in *Trésor de la langue française*⁵ – TLF), упућујући на монголску реч *бајан* „богат, имућан“, а исти став заступа и Ђоранеску у *Румунском етимолошком речнику* (Ciogănescu 1966: 67), који још спомиње и облик *βοεάνος* присутан у делу Константина Порфирогенита из 10. века, по чему би

³ *Банат* у основи има реч *бан* иако ова област никада није била бановина.

⁴ Скок наводи да се исто значење сусреће и у бугарском.

⁵ Доступно на <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?13;s=1654513185;r=1;nat=;sol=2>.

се етимологија речи *бан* могла повезати и са старогрчким (подаци преузети из *Trésor de la langue française en ligne*). И овим листа теорија о пореклу лексеме *бан* није исцрпена. Као што ћемо видети у даљем тексту, постоји још неколико веома занимљивих ставова аутора са различитих језичких подручја.

У до сада најобухватнијем етимолошком речнику српскохрватског језика, (*Етимологијски речник хрватскога или српскога језика*) Петар Скок наводи да је лексема *бан* настала од аварске речи *бајан* која је имала значење 'владалац хорде' и да се најраније појавила код Хрвата (Skok 1971: 105).

Александар Лома, позивајући се на Скока, наводи да је реч о предосманском турцизму, насталом од старотурског *бајан*, што је било високо војно звање код Авара. Код Хрвата се прво појавила у неконтрахованом облику *бојан* (код Константина Порфиогенита, око 950, βοεάνος што је потврђено и у стлат облику *banus*).

Поред основне речи *бан*, Лома наводи и придев *банални* у значењу 'бански' (Лома 2006: 144).

У делу Константина VII Порфиогенита *De administrando imperio*⁶, на које се позива више аутора, могу се наћи два облика са истим значењем⁷:

„[...] Беше подељена њихова земља у једанаест жупанија, на име Ливно, Цетина, Имотски, Плива, Песента, Приморје, Брибар, Нона, Книн, Дидрага Нин; и њихов бан (βοάνας) држи под влашћу Крбаву лику и Гацку [...]“ (Константин Порфиогенит у Ферјанчић 1959: 33).

„[...] његов син Мирослав владао је четири године и био је убијен од бана Прибуне (ὄλιθ τοῦ Πριβουνία βοεάνου ἀναρρεθέντος) [...] (Константин Порфиогенит у Ферјанчић 1956: 45).

И Вујић (Vujić 2005–2007: 157) наводи да је реч у (српско)хрватски ушла преко Авара, а да јој је порекло у монголско-турској речи *бајан* чије је значење било 'богат', 'имућан'.

Миклошич (Miklosich 1886: 7) сматра да је *ban* персијског порекла и да су ову лексему у Европу донели Турци, док се Анјонс слаже са хипотезом о персијском пореклу, али тврди да су реч на просторе југоисточне Европе пренели Авари (Onions 1969: 72).

У романским изворима лексема *ban* постоји самостално, али и у склопу изведеног придева *banal/ banale*.

У француској литератури, потврђена је у 13. веку и то са значењем везаним за феудално уређење, односно, означавала је територију под јурисдикцијом суверена. Сама реч, према француским изворима (TLF), потиче од

⁶ Реч је о трактату о народима најчешће навођеном под овим насловом, који му је дао први издавач Meursius (1611) и који не одговара садржају дела (видети више у Ферјанчић 1959: 2).

⁷ Није само реч о два различита падежа, номинативу и генитиву, већ постоји и разлика у испису основе речи. Будући да су се у основи вокали *o* и *a* нашли у контакту, у говорном ланцу се између њих природно јавља латентно [j]. У другом случају, међутим, то латентно [j] забележено је као *ε* које се у говорном ланцу, у контакту са вокалом, затвара у кратко [i], односно даје рефлекс јода [j]. (видети више у Гудурић 2009 и Гудурић 2010).

франачког *ban*⁸ што је означавало „закон чије непоштовање повлачи за собом казну“. Током времена, франачка реч је постала вишезначна па је означавала и позив суверена вазалима да му се придруже најчешће у ратном походу, а затим и сваки јавни проглас.

У данас најобухватнијем француском речнику (TLF), међутим, постоји и посебна одредница *ban*⁹ уз коју се наводи да је реч дошла из српскохрватског и да означава ’управитеља области у средњем веку у Хрватској’.¹⁰ Речник наводи да је лексема вероватно дошла од аварског *бајан*, а као изворе за ову тврдњу наводи Фасмера (Vasmer 1924) и Ђоранескуа (Cioranescu 1866).

У *Општем етимолошком речнику шпанског језика* (Echegaray 1887: 611) налазимо лексему *ban* у значењу ’губернатора провинције у Мађарској’, која је дошла од германског *banujan* ’именовати’, ’поставити’.

И италијански етимолошки речници порекло лексеме *ban* везују за германски (Cortelazzo i Zolli 1999; Battaglia 1961–2002.), при чему се овај податак налази уз одредницу *banale*, изведену од *ban*, будући да облик *ban* не постоји у савременом италијанском.

Ђијак у свом *Речнику дако-романске етимологије*, у којем обрађује словенске, мађарске, турске, грчке и албанске елементе у румунском, тврди да је *ban* настало од *вајанос*, речи грчког порекла, и да означава ’espece de préfet de Banat de Crajova’ – ’врсту управитеља Крајовског баната, тј. бановине’ (Cihac 1879: 8).

Сорин Палига, говорећи о пореклу лексеме *ban*, доводи је у везу са хомографном речју *ban* која означава новац у Румунији, некада и у Пољској и Бугарској¹¹, али и са именом *cioban* ’чобан’ (Paliga 2007: 23–24). Он сматра да је *ban* трачког порекла и да је настало од реконструисаног облика **bān*- сродног персијском *bān* у значењу ’господар’, али и ’кућа’ (Horn 1893: 40 у Paliga 2007: 25). Његова хипотеза је да је у трачком постојао облик *ban* у значењу ’господар’ или чак ’врховни поглавар’, а да је исти облик у значењу ’новац’ другог порекла. Палига се, наиме, приклања занимљивој хипотези Секстила Пушкириуа који је сматрао да је румунска реч за новац *ban* у уској вези са ару-

⁸ У англосаксонском је потврђен облик *bann*, а у енглеском *ban* (Kluge 1889: 19). У савременом енглеском *ban* има исто значење као именица *бан* у српском, а поред овог, има и значења ’забрана’, ’осуда’, ’прогонство’, а као глагол значи ’забранити’.

⁹ Доступно на <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?13;s=1654513185;r=1;nat=;sol=2>.

¹⁰ Занимљив је пример који TLF наводи и у којем се спомиње темишварски бан, при чему треба имати у виду да Темишвар није био под влашћу хрватске државе:

„M. de Pressensé, ci-devant vidame, (...), (la prochaine fois nous affirmerons en plus qu'il a été lieutenant de louveterie), (et la fois d'après nous affirmerons qu'il a été *ban* de Temesvar), M. de Pressensé, président de la Ligue des Droits de l'Homme, n'a-t-il jamais entendu parler de la République une et indivisible. PÉGU, *L'Argent*, 1913, p. 1249.“

(доступно на atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?13;s=3175254900;r=1;nat=;sol=2).

¹¹ Већина аутора сматра да је облик *ban* као ознака за новац дошао од чињенице да је то био новац који је ковао Бан (слично као на пример у италијанском *duca* → *ducato* или у енглеском *Sovereign* → *sovereign*). Детаљније видети у Paliga 2007, Hassdeu 1887–1888, Tiktin 1903, Tamás 1967.

мунским¹² глаголом *bǎnǎ* 'живети', речју која представља трачанско наслеђе од *bann**- 'живот – стока – новац' и која је претрпела исту промену значења као и лат. *pecus* 'стадо' > *pecunia* 'новац' (Rušcariu 1923 у Paliga 2007: 24).

Клуге у *Етимолошком речнику немачког језика* наводи облик *bann*, потврђен у средњовисоконемачком, као и облик *ban* из старовисоконемачког, настао од, већ у оно време застарелог, глагола *bannan* чије је основно значење било 'наредити под претњом казне' (Kluge 1891: 19).

Уколико упоредимо различите хипотезе о настанку лексеме *ban*, приметимо да већина релевантних општих и етимолошких речника са германско-романског подручја не наводи аварско порекло ове именице, односно, уколико га и спомиње, онда је то кроз навођење ставова других аутора и искључиво уз лексему преузету из српскохрватског. С друге стране, реч *ban* у романским језицима и германским језицима везује се за феудално уређење и за германске корене.

На основу свега изнетог, могли бисмо издвојити три основне теорије о пореклу именице *ban*: 1) да је реч о именици аварског порекла, 2) да је реч дошла из германског и 3) да је реч о лексеми чије је порекло у неком од ишчезлих језика са Балканског полуострва (трачки, илирски, сарматски).

На основу доступне литературе, можемо закључити да словенски аутори заступају тезу да је реч *бан* у српскохрватски дошла из аварског језика, а већина се позива и на текстове Константина Порфирогенита, који представљају изванредно значајне изворе за историју јужнословенских народа, и на облик **βοάινος (βοεάινος)** који се у њима јавља.

Сматрамо, међутим, да, у вези са овим изворима, треба напоменути још две чињенице: прва је та да Константин Порфирогенит није правио јасну разлику између Словена и Авара, па тако у његовом тексту стоји и следеће:

„[...] ... [Романи] желећи да пређу реку и упознају становнике с оне стране реке, прешавши нађоше словенска племена ненаоружана која се зваху и Авари [...]. (Константин Порфирогенит у Ферјанчић 1959: 10).

Претпоставља се да је до оваквог мешања двају различитих народа дошло зато што су они заједнички нападали византијске провинције.

Други податак односи се на чињеницу да су се, према Константину Порфирогениту, српске и хрватске земље граничиле са германским територијама, и то са Франачком коју аутор још назива и Саксонијом (Константин Порфирогенит у Ферјанчић 1959: 31). С обзиром на то да су ова два словенска народа (Срби и Хрвати) била у непосредном контакту са суседним им германским језицима, сасвим је могуће да су преузели и лексему за означавање владаровог поседа којим управља заступник. Нама се ова могућност чини врло вероватном будући да је реч о народима који су са номадског прешли на седелачки начин живота, док су аварска племена још увек била покретна и познавала су другачије уређење. Поред тога, *бан* је пре свега заступник, а не богаташ, а посебно није био власник територије којом је управљао. Не треба занемарити ни чиње-

¹² Македо-румунски.

ницу да је *Бајан* у овим крајевима заправо било име аварског кагана (највиша државничка и војна титула код Авара) који је 568. године добио превласт над осталим паганским племенима северно од Дунава,¹³ а да је аварска држава у Панонској низији пропала 795–796. године.¹⁴

Авари су оставили доста материјалних трагова¹⁵, а у византијским изворима описани су као дивљаци, номади без сталног места боравка, лукави и добри ратници, али не и успешни градитељи седелачких држава.

Који елементи говоре у прилог теорији да је бан настало од *бајан*? Пре свега уобичајена фонетска промена по којој интервокално јод пропада, што доводи до асимилације два иста самогласника, а што затим оправдава данашњи дугосилазни акценат моносилабичке речи *бан*. Други елемент који иде у прилог овој теорији је део значења који се односи на то да је *бан* био не само на челу управе и судства, већ и војске, као краљев заменик и представник. Ова титула је у Босни означавала најпре владара, а касније војног заповедника, односно означавала је лице у војно-административној служби.

Шта говори против ове теорије? *Бајан* је у нашим крајевима у доба Авара било лично име, док заједничка именица са изворним значењем 'богат, имућан' није потврђена на овим теренима. Поред тога, *бан* је пре свега био управитељ краљеве, дакле не своје сопствене, територије, тако да су његово богатство или иметак могли да представљају његову секундарну, а никако примарну одлику.

Теорија по којој је *бан* германског порекла чини нам се веродостојнијом, пре свега зато што је реч у истоветном облику и са одговарајућим значењем везаним за административно устројство постојала у германском друштву, а Германи су били суседи Словена на овим просторима. Односи се на седелачко уређену заједницу и самим тим не може се повезати са номадском организацијом живота карактеристичном за Аваре, који су, чак и када су се населили у Панонији, више били у покрету него на једном месту. Поред тога, реч је везана за феудално уређење присутно на нашим територијама у средњем веку, када је аварски каганат увелико престао да постоји.

И хипотеза по којој *бан* потиче из неког од ишчезлих језика са простора Балканског полуострва (трачки, илирски, сарматски), чак и ако се повеже са

¹³ У то време Авари су заправо завладали већином Словена. Почетком VII века, Авари су помогли Лангобардима у борби против Гепида и за то су добили гепитску земљу, данашњи Славонија и Срем, док су Сирмијум и Сингидунум остали под византијском влашћу. Међутим, већ средином VII века Балканско полуострво се потпуно пословенило, с тим што Словенима није била насељена само моравска долина као главни путни правац (*Via militaris*). О Аварском каганату у нашим крајевима видети више у Ковачевић 1997.

¹⁴ Тада је Карлмајнска (*Charlemagne* – Карло Велики) војска уништила Аварски каганат; Аваре је потукао Пипин Мали, син Карла Великог.

¹⁵ У аварским гробовима, расутих по целој Панонији и источној Европи, пронађени су разни предмети закопани са погинулима, између осталог и златни појас са драгим камењем аварског војсковође пронађен у Срему, затим златни шлем са драгим камењем, разном оружје и друго.

индоевропским кореном **pā*-¹⁶ 'штитити', али и 'хранити', односно са кореном *pōi*- 'чувати стоку, напасати' (Pokorny 1959: 782, 839 у Paliga 2007: 25), чини нам се мање веродостојном од оне која заговара германско порекло ове лексеме.

На основу именице *ban* изведен је придев *banal*, у српском *баналан* (Лома 2006: 144) који је историјски такође везан за феудално државно устројство.¹⁷ У француском језику, *banal* је све оно што проистиче из суверенове јурисдикције на одређеној територији која му припада (TLF том 4: 111). Тако је постојао *un moulin banal, un four banal, une prairie banale...* Са нестанком феудалног уређења, придев *banal* добио је у француском значење 'општи, заједнички', односно, 'заједнички за становнике села', да би се у 18. веку употребљавао са пренесеним значењем за нешто што није оригинално, што је обично, једноставно, до крајњих граница опште. И ето речи *баналан* коју је савремени српски преузео као релативно новију позајмљеницу и чије је значење 'поједностављен до крајњих граница'. С друге стране, придев *баналан*, изведен од *бан*, не осећа се као позајмљеница већ као лексема која припада основном фонду српско(хрватско)г језика.

Данас се реч *баналан* налази у инвентарима речи многих језика који припадају различитим језичким групама: словенској (*баналан, банален, баналньий...*), романској (*banal, banale*), германској (*banal, banale*), угрофинској (*banális, banaali*), а значење ове лексеме креће се од 'убичајен', 'једноставан' преко 'општи, заједнички' до 'прост'.

3. О могућој вези између ср. тестија и фр. tête

У српском језику реч *тестија* означава 'бокал', 'врч' у коме су се некада носили вода или вино. Обично се правио од печене глине, али понекад и од бакра или лима. До недавно, врч (*тестија*) је био у честој употреби у домовима ради доношења воде са извора или са бунара, и заузимао је веома важно место у кући. Био је једноставан за употребу, лак за преношење, а одржавао је воду и вино свежим за свакодневну употребу.

Према *Речнику турџицама у српскохрватском/хрватскосрпском језику* Абдулаха Шкаљића, реч *тестија* дошла је из турског *testi*, што је опет дошло од персијског *destī*, тј. *dest* у значењу 'рука' (Škaljić 1985: 615).

Иако ова реч има карактеристичан турски наставак *-ија*, склони смо да поверујемо да је у њеној основи заправо латинска реч *testa* која је означавала производ направљен од печене земље – циглу, цреп, кору (одатле и љуску и

¹⁶ О алтернацији *p/b* видети више у нпр. E. Benveniste (1962), *Origines de la formation des noms en indo-europééen*, Paris : Aadrien Maisonneuve.

¹⁷ У француском језику постоји и реч *banlieue* која је означавала територију (од око једне врсте) око града над којом је управитељ имао јурисдикцију. И ова лексема везана је за феудално уређење државе и за феудално право, а у употреби је од 1185. године. Извор: TLFi <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?s=334283325>; [приступљено 3. марта 2015]

љуштуру), али и посуду од печене земље у облику бокала, врча. У француском је, путем подсмешљиве метафоре, ова латинска реч дала значење облику *tête* 'глава'.¹⁸

Чињеница је да је латински језик био распрострањен на територији данашње Србије далеко пре доласка Турака, а новија археолошка истраживања показују да су словенски народи били присутни на овим просторима већ у првом веку нове ере (наговештаји о томе могу се наћи и у Цезаровом делу *Коментари о галском рату*). Поред тога, Римљани су имали своје територије све до Сингидунума и Сирмијума, а долином Мораве чак до Пелопонеза и Тесалије протезала се *via militaris* и у време када су Словени већ увелико населили већину територије од северне Грчке до ушћа Саве у Дунав.

Све ово нам даје добру основу да реч *тестија* вежемо за истозначну латинску реч, која је у неком тренутку могла добити турски суфикс, као што је то случај и са неким другим речима нетурског порекла (нпр. чувена ракија *стомаклија*). Овом приликом би се могло поставити оправдано питање зашто латинска група *st* није дала рефлекс *шт*, као што је то случај са, нпр., речима *фешта*, *каштел*, *бештија* и сл. Одговор би могао лежати у чињеници да је реч највероватније раније ушла у српски језик у којем се потпуно одомаћила те није претрпела утицај немачког који је у основи изговора групе *шт* на овим просторима.

4. Шта је заједничко *кокети* и *петлу*?

Многи мушкарци српско(хрватско)г говорног подручја сматрају да је питање да ли је нека жена или девојка *кокета*, *кокетна* или склона *кокетирији* погрешно постављено и да би оно заправо требало да се односи на меру у којој је нека од припадница тзв. лепшег пола *кокета*, *кокетна* или склона *кокетирији*. При томе, велики број оних који употребљавају ове речи није свестан шта оне изворно значе.

Нисмо сигурни ни да сви они који су учили или говоре француски језик као страни, знају да је у основи речи *кокета* именица *coq* 'петак', те да је придев *coquet* првобитно означавао искључиво мушкарца који се разметао у друштву на исти начин на који се петак кочопери у свом кокошарнику, чинећи све како би се допао супротном полу и освојио женска срца својим изгледом. Веома брзо, придев је добио и женски облик, *coquette*, и почео је да означава заводницу, жену која ужива да показује своју лепоту и заводљивост (St-Pierre 2011: 86). Изведеница *кокетирија* је у XVII веку у Француској означавала понашање усмерено ка допадању, завођењу. Временом је глагол *coqueter*, који је некада значио 'заводити, кокетирати', престао да се употребљава у том значењу, а од средине XX века много је чешћи као замена за *bavarder* 'говорити', 'брбљати', вероватно под утицајем сличног облика *caqueter* 'кокодакати'. Међутим, у српском језику, посебно у речнику шоу-бизниса, глагол *кокетирати* је чест

¹⁸ Занимљива је и чињеница да је, кроз историју, доњи део лобање такође служио као посуда.

у колокацији *кокетирати с публиком*. У француском се, нпр. код Сартра, овај глагол среће у фигуративној употреби и тада му је значење слично оном које има и у горе наведеној српској колокацији – *coqeter avec le populisme* (TLF: <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?12;s=2306265135;r=1;nat=;sol=1;>) 'кокетирати с популизмом'.

У савременом француском језику, облици *coquette* и *coquetterie*, немају више у свом значењу завођење, већ пре жељу за исказивањем кроз одећу и одмерен изглед (St-Pierre 2011: 86), тако да је данас синоним за придев *coquette* 'élégante', односно 'елегантна, дотерана', а не 'séduisante' – 'заводљива' (*une petit Parisienne coquette = une petite Parisienne élégante*).

5. Од облика *testis* до облика *тестамент*

Именица *тестамент* јавља се у многим европским језицима: на пример, у француском, енглеском, немачком, норвешком, пољском и румунском има облик *testament*¹⁹, у италијанском, шпанском и португалском *testamento*, у баскијском *testamentu*, а у данском и шведском *testamente*.

Тестамент у значењу 'завештање, опорука, последња воља' представља законом уређени облик једностране, строго личне и опозиве изјаве воље за то способног лица (тестатор, оставилац), којом оно одређује расподелу своје имовине после своје смрти и, евентуално, даје друге изјаве и наредбе у вези са својом смрћу.

У француском језику, *testament*, поред напред наведеног, има и значење 'завета' (у библијском смислу – Стари и Нови завет / Ancien et Nouveau Testament). Ову реч је у старофранцуском први употребио Тертулијан 1120. године да би превео грчку реч *diathêkê* „*тестаментарно располагање*“ али и „уговор, споразум“, којим су чланови Септуагинте превели хебрејску реч *berith* „заједница“; од *testari* „*témoigner*“ (сведочити) (Dubois 2006).

Речи из истог семантичког поља, настале на основу латинског етимона, употребљавају се данас у многим европским језицима: фр. *témoignage*, *témoïn*, *témoigner*, ит. *testimonianza*, *testimone*, *testimoniare*, енгл. *testimony*, *testify*, итд., преваходно у правном језику.

Када се постави питање настанка ове речи, многи су склони да њено порекло траже у горепоменутој речи *testa*, односно у њеном значењу 'глава', сматрајући да у основи правних радњи мора стајати разум. Порекло лексеме *тестамент* је, међутим, сасвим друго.

Латинска именица *testamentum* изведена је од депонентног глагола *testor* 'посведочити', 'изјавити као сведок', али и 'доказати', 'очитовати'. Исто тако, овај глагол је значио и „позвати за сведока“, али и 'направити' или 'написати опоруку', последњу вољу. Глагол је изведен од именице *testis* која је имала два основна значења – 'мушка полна жлезда' и 'сведок' (Divković 1997).

¹⁹ При чему је изговор различит од језика до језика.

Значење 'сведок' изведено је управо од оног првог и то захваљујући правном устројству римске државе. Наиме, у римском праву сведоком се сматрао само мушкарац, као онај који води рачуна о породици и/или држави, ко ратује, бира и може да буде биран. Мушкарац је био поштован и њему се могло веровати. Жене су сматране превртљивим, несталним и непозданим, о њима је рачуна водио најпре отац, евентуално брат и коначно муж. Жена није имала право наследства, односно, наследство је прелазило са родитеља (оца) директно на мужа. Због свега тога, жена није могла бити валидан сведок нити је могла бити оставилац.

Као што се данас у појединим правним системима, сведоци заклињу на Библију, тако су се они у старом Риму заклињали на потомство, при чему су симбол потомства, као што је то, уосталом, случај и данас, биле мушке полне жлезде. Будући да је мушкарац без потомства био предмет подсмеха у друштву, страх од немања деце сигурно је у великој мери утицао на искреност сведока на суду.

Закључак

Речи *бан*, *тестија*, *кокета* и *тестамент* само су неке од мноштва које указују на непрекидне и вишеструке везе које постоје не само међу језицима чији су говорници у непосредном контакту, већ и међу онима између којих се контакт остварује посредним путем. Исто тако, ове речи сведоче и о неумитној судбини лексема чије се првобитно значење губи у магли времена, али које би се могло докучити уколико се оне сагледају у ширем језичком, друштвеном и историјском контексту.

Порекло именица *бан* и *тестија* тешко да ће са сигурношћу бити откривено, док порекло лексема *кокета* и *тестамент*, није спорно, али је било потребно забележити специфичне друштвене околности у којима су оне настале и у којима је дошло до померања њиховог првобитног значења.

Истраживања овакве врсте дају подједнако значајан допринос како лингвистичкој тако и друштвено-историјској и културолошкој области, те помажу очувању цивилизацијског континуитета у времену и простору.

Литература

- Гудурић, С. 2010. Топоними у светлу језичких промена. У *Језик, књижевност, промене, Језичка истраживања, зборник радова*, ур. Биљана Мишић Илић и Весна Лопичић, 397–402. Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет.
- Ковачевић, Ј. 1977. *Аварски каганат*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Лома, А. 2006. *Етимолошки речник српског језика*, Св. 2: БА-БД, оснивач: академик Павле Ивић, уредник Александар Лома, Израдили: М. Бјелетић, Ј. Влајић-Поповић, М. Вучковић, М. Ђокић, А. Лома и С. Петровић, Београд: САНУ, Одељење

- језика и књижевности, Одбор за етимолошки речник, ИСЈ САНУ, Етимолошки одсек.
- Константин Порфиригенит. *Спис о народима*. У Ферјанчић, Б. 1959. *Византијски извори за историју народа Југославије*, том II. Београд: Српска академија наука. Посебна издања. књ. СССХХ II, Византолошки институт, књ.7
- Battaglia, S. 1961–2002. *Grande dizionario della lingua italiana*, dir. G. Barberi-Squarotti. Torino: Utet.
- Benveniste, E. 1962. *Origines de la formation des noms en ind-européen*. Paris: Adrien Maisonneuve.
- Cihac, A. de. 1879. *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Eléments slaves, maguars, turcs, grecs-moderne et albanais*. Francfort s/M : Ludolphe St-Goar.
- Cioranescu, A. 1966. *Diccionario etimológico rumano*. La Laguna, Canarias: Universidad de La Laguna.
- Cortelazzo, M., Zolli, P. 1999. *Dizionario Etimologico della Lingua Italiana*, Seconda edizione. Bologna: Zanichelli.
- Divković, M. 1997. *Latinsko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Naprijed.
- Dubois J., H. Mitterand et A. Dauzat (dir.) 2006. *Dictionnaire étymologique et historique du français*. Paris: Larousse.
- Echegaray, E. de. 1887. *Diccionario general etimologico de la lengua española*. Madrid: ed. José Mari Paquineto.
- Grabovac, J. 1941. Ban. *Hrvatska enciklopedija II*. Zagreb: Hrvatski izdavački zavod.
- Kluge, F. 1891. *An etymological dictionary of the German Language*, translated from the 4th german edition by J.F. Davis, D. Lit. M. A London: George Bell & sons. New York: Macmillan&CO.
- (dostupno i na: <https://archive.org/stream/etymologicaldict00kluguoft#page/n5/mode/2up>)
- Miklosich, F. 1886. *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: Wilhelm Braumüller
- Onions, C. T. 1969. *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford: Oxford University Press, USA.
- Paliga, S. 2007. *Etymologica et Anthropologica Maiora*. București: Fundația Evenimentul.
- Pope, M. K. 1952. *From latin to modern french, with especial considerations of Anglo-Norman. Phonology and Morphology*. 2° éd. Manchester : Manchester University Press.
- Rački, F. 1881. Hrvatska prije XII vieka glede na zemljišni obseg i narod. *Rad JAZU* 56.
- Skok, P. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke, sarađivao u predradnjama i priredio za štampu Valentin Putanec, knjiga prva: A-J. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- St-Pierre, G. 2011. *Histoire de mots solites et insolites*. Québec: Les Éditions du Septentrion.
- Šišić, F. 1925. *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb: Naklada školskih knjiga.
- Škaljić, A. 1985. *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*. Biblioteka kulturno nasljeđe Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Svjetlost.
- Imps, P. 1975. *Trésor de la langue française*, tome IV. Paris: INALF.

- Imps, P., Quemada, B. (éd.) *Trésor de la langue française informatisé*. ATILF. Доступно на: <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv4/showps.exe?p=combi.htm;java=no;> [приступано више пута између јануара и септембра 2015]
- Vasmer, M. 1953. *Russisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Indogermanische Bibliothek.
- Vujić, A. 2005–2007. *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 svezaka*. ur. A. Vujić. Zagreb: Pro Leksis i Večernji list.

Snežana Gudurić

À LA RECHERCHE DE LA SIGNIFICATION PERDUE : LE CAS DE QUELQUES LEXÈMES SERBES ET FRANÇAIS

Résumé

Ce texte porte sur quelques lexèmes français et serbes dont on a essayé de montrer les liens étymologiques communs et de démontrer les circonstances socio-culturelles particulières dans lesquelles ils sont apparus. Il s'agit des mots ser. *ban*, *banalan* / fr. *ban*, *banal*; ser. *testija* / fr. *tête*, ser. *koketa* / fr. *coquette* et ser. *testament* / fr. *testament*. D'abord nous proposons de rediscuter l'étymologie du mot serbo-croate *ban* (prob. de l'avare *bayan*) pour la rapprocher à l'étymologie de la forme pareille française *ban*, qui est d'origine germanique. Puis, nous faisons une parallèle entre les mots fr. *tête* et ser. *testija*, démontrant la possibilité de leur racine commune. L'étymologie des lexèmes ser. *koketa* / fr. *coquette* fait voir le changement de l'emploi pragmatique d'un mot indiquant premièrement une caractéristique d'homme à un mot désignant presque exclusivement le comportement d'une femme. L'exemple du mot *testament* existant dans la plupart des langues vivante d'aujourd'hui, reflète une partie des rapports sociaux homme – femme à travers le temps.

Ce qui est commun aux lexèmes mentionnés dans ce texte, c'est que leur sens primordial se perd dans le temps, surtout s'ils se promènent d'une langue à l'autre.

Les recherches de ce type, portant sur les étymologies cachées, permettent de restaurer le continuum culturel dans le temps et dans l'espace.

guduricsn@gmail.com

УДК 811.133.1'276.2'373.47
811.163.41'276.2'373.47

Иван Н. Јовановић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

О СЕМАНТИЧКОМ АСПЕКТУ СЕКСУАЛНОГ ЧИНА У ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак: У раду се, контрастивним приступом, анализирају сличности и разлике на пољу опсцене лексике, у нашем случају у домену сексуалног чина, у француском и српском језику. Полазећи од Гироовог става да је људско тело седиште свих наших осећаја и сазнања, будући да су све наше психичке функције засноване и именоване на основу слика које оно пројектује, те да традиционална психологија поима невидљиву психу као одраз видљивог тела, три кључне психичке функције – интелигенција, осећајност и жеља у потпуном су складу са соматским компонентама – глава, груди и полни органи. Ови соматизми и њихове функције симболизују нашу психолошку активност, а посебно наш однос са спољашњим светом. Захваљујући тој телесној слици, посебно полним органима, дубоко се укоренила семиологија опсцености. Са семантичког аспекта, опсцена лексика је анализирана на основу културолошколингвистичког и когнитивнолингвистичког модела. Културолошколингвистички модел заснован је на опусу Ане Вјежбицке, док се когнитивнолингвистички модел базира на идеји когнитивне лингвистике о симболичкој природи језика, класификацији семантичких проширења, те на грађи сцене као једне од симболичких функција језика. На основу морфолошких критеријума, опсцену лексику смо класификовали у шест група: а) просте речи, б) изведене речи, в) сложенице и вишечлане лексеме, г) изрази, д) пословичне форме, њ) псовке, клетве и заклетве. Грађа за овај рад ексерпирана је из жаргонских и еротских речника, са друштвених мрежа и дискусијских форума.

Кључне речи: опсцена лексика, сексуални чин, француски језик, српски језик, семантика, морфологија

1. Увод

Опсцена лексика припада групи емотивног и експресивног говора и најчешће се јавља као део разговорног стила. У највећем броју случајева испољава се у виду псовки које служе као средство за избацивање фрустрација, реаговање на доживљени шок, испољавање агресивности или за идентификацију припадности јединке одређеном друштвеном слоју. Употреба опсцене лексике присутна је код особа различитог узраста и оба пола, а као узроци њене широке распрострањености могу се навести негативни утицаји различитих друштвених фактора, попут телевизијских садржаја (ријалити програми), друштвених мрежа, спортских догађаја или коришћења такозваних агресивних видео иг-

рица, посебно међу млађом популацијом. Историјске прилике су такође имале важну улогу у ширењу и употреби опцене лексике у француском и српском језику. Француска колонијализација земаља Северне Африке допринела је да се одређени број опцених лексема и израза из сфере сексуалног чина из арапског пренесе у француски језик; период владавине комунизма у Србији, утицао је на ширење атеизма и скрнављење светиња, а посебно на употребу великог броја псовки усмерених ка Богу, Богородици и светитељима.

Опсцена лексика све више продира и у књижевне и уметничке текстове са сврхом стилизације и говорне карактеризације и обликовања ликова, а у последње време и у језик јавних медија. Као њени извори, најчешће се спомињу сфере сексуалног чина, екскреције, натприродног и религије. У француским и српским речницима (TLF 2005; LeGrandRobert 2008; Littré 2007; РСМ 2007) указује се на чињеницу да опсени садржај изазива револт, отворено вређа и нарушава пристojност, а такође бележе и да је синоним за непристойност, неморалност, порнографију, неукус, простаклук, скарадно и развратност. Катрин Руеран (Catherine Rouaуenc) наглашава да опсценост може означавати и неку врсту претње и да је реч о друштвено неприхватљивој лексици кроз чију се употребу манифестују табуи једне друштвене заједнице. Руеран додаје да се појам опсцености темељи на социјалном аспекту и да је временом подложен променама сходно друштвима и социјалним групама (Rouaуenc 1996: 5). Из тог разлога лексеме које припадају опсценом вокабулару можемо посматрати као језичку појаву будући да су превасходно језички знаци, али такође и као психолошку, социолошку и антрополошку појаву.

У нашем раду приказ поља опцених речи заснован је на радијалном когнитивнолингвистичком моделу. Радијални модел подразумева постојање централне тачке из које се развијају остали елементи система (Langacker 1987). На пример, из француске лексеме *baiser*¹, суфиксалном деривацијом, настале су именице *baiseur*, *baise*² и придев *baisable*.

У српском језику, од глагола *јебати*³ изведене су именице: *јебач*, *јебаљка*, *јебаоница*, глаголи: *изјебати*, *појебати*, придев: *јебен*. Дакле, у нашем корпусу механизам проширивања поља опцених речи базиран је на проширивању творбом и на семантичком проширивању.

Код проширивања творбом опсценост изведених речи произилази из творбене везе са основом и не зависи од њиховог семантичког садржаја. Оне могу, попут основе, да упућују на опцене елементе стварности и тада се њихов семантички садржај подводи под општа творбена правила (Шипка 2011: 20–21).

¹ Наведени француски глагол, осим денотативног, има развијена и конотативна значења: *преварити*, *обманути некога*, док се његове изведенице везују искључиво за контекст вршења сексуалног чина.

² У овом примеру, реч је о такозваној регресивној деривацији, где се грађење нових лексичких јединица заснива не на додавању, већ на одбијању суфикса.

³ Српски глагол као и његови глаголски и придевски деривати, најчешће се користе у пренесеном значењу и упућују на неопцене елементе стварности (*преварити*, *обманути*, *уништити*; *преварен*, *обманут*) док се изведене именице користе искључиво у свом основном, денотативном, значењу.

Опцене лексеме настале семантичким проширењем недвосмислено показују да је метафора најпродуктивнији принцип овог начина грађења поља. У случају опценних радњи, какав је сексуални чин, као основ метафоре узима се читав ситуациони оквир, односно, грађење сцена у целини.

2. Просте речи

У француском језику, опцена лексика која реферира на сексуални чин обухвата глаголе који могу бити непрелазни са значењем *водити љубав*, или прелазни са значењем *сексуално поседовати*. *Foutre* потиче из латинског језика, од глагола *futuere*⁴, и значи *сексуално општити са женама*; *piquer*, који се први пут појавио 1890. у Северној Африци, води порекло од глаголског облика *i-nik* који се користи у арапском мароканском дијалекту и значи *он води љубав*. Глагол *baiser*, који од 12. века значи *пољубити некога у уста*, развио је своје секундарно значење у контексту опцене лексике: *имати сексуалне односе са партнером без емотивног везивања за њега*. Овај глагол потиче од латинске речи *basiare*, *пољубити*, али такође и од старофранцуског глагола *boiser*, у значењу *преварити*. Неколико глагола којима се исказују темељно чишћење, гланцање и полирање, метафорички упућују на сексуални чин: *ramoner*, *brosser*, *fourbir*, *limer*.⁵ Такође, наилазимо на глаголе који се односе на пенетрацију која понекада може бити груба: *tirer*, *bourrer* и *mettre*.⁶ Грубо сексуално општење у

⁴ *Futuere* припада класичном латинском, а *foutre* од вулгарног латинског *füttēre* (основа на кратко е које по закону синкопе пропада – ненаглашена пенултима).

⁵ Ова четири наведена глагола у основи су неопцена: *ramoner* – очистити димњак/оцак, *brosser* – очекати, *fourbir* – очистити, полирати, гланцати, *limer* – гланцати. Међутим, у жаргонском регистру (Caradec 1998: 85, 96, 125, 179), ови глаголи упућују на опцене ентитете: *ramoner* – сексуално општити са женама (у метафоричном смислу, по аналогији са обликом, димњак је овална, мрачна цев са којом се поистовећује женски полни орган, а штап предмет којим се димњак чисти и који представља симбол за мушки полни орган. Дакле, у француском, *чистити димњак*, а у српском *процарати оцак*, имплицира вршење сексуалног чина); *brosser* – уживати у сексуалном чину. Опцено значење произилази из сличности мушког полног органа и четке. Наиме, након коришћења четке на одређени предмет, скидају се одређени слојеви прљавштине или друге штетне материје, након чега се предмет доводи у блиставо стање и посматра се са уживањем. „Наношење четке“, односно, мушког полног органа на „предмет“, тј. на женски полни орган, упућује на сексуално општење током којег се код оба партнера јавља осећај задовољства и радости. Глаголи *fourbir* и *limer* у пренесеном значењу такође реферирају на сексуалну активност која је слабијег интензитета. Наиме, аналогија се успоставља на основу функције и улоге коју има турпија (*lime*, *fourbi*) приликом употребе на одређени предмет или део тела. Уколико се користи појачаним интензитетом, дати предмет или део тела може да се оштети, а уколико се користи умереним интензитетом, њена права функција и улога долазе до изражаја. Дакле, приликом грубљег сексуалног општења, осећај за уживањем и задовољством се смањује, јавља се бол, те његова основна функција престаје и губи смисао.

⁶ Наведени глаголи по форми и садржају нису опценени: *tirer* – вући, повлачити, пуцати; *bourrer* – напунити, пунити, попунити; *mettre* – ставити, убацити, додати. Међутим, у жаргонском језичком регистру, метафоричним путем, ови глаголи попримају опцену конотацију и упућују на сексуални чин. Сматрамо да је код глагола *tirer* пресудан утицај на формирање опценог

француском језику може се исказати прелазним повратним глаголима као што су: *secogner* и *setaper*, а њихова опсцена семантичка компонента се развила из примарног значења лексема од којих су потекли: *secogner* од латинског глагола *cunear* – *забити клин*, *setaper* од немачке речи *tappen* у значењу *чен*.

У српском језику наилазимо на прелазне глаголе који се употребљавају у значењу *водити љубав*: *јебати*, *прцати*, *туцати*, *карати*, *мркати* који су својствени жаргонском регистру. Потребно је нагласити да се глаголом *мркати* исказује сексуални чин код животиња, конкретно код оваца и коза, али да се у појединим деловима Србије, на пример на југу, овим глаголом номинира и сексуални чин код људи, а његова употреба садржи негативну и увредљиву ноту.

3. Изведене речи

У француском језику, за исказивање сексуалног чина, користе се глаголи са значењем: *сексуално поседовати*, а изведени су од именица са неопсценом формом (осим именица *bitte* и *cul*) које својим садржајем упућују на опсцене ентитете, у највећем броју случајева на мушки полни орган, затим на женски, и најзад на задњицу: *chibrer* (*chibre*), *verger* (*verge*), *guiser* (*guisot*), *égoïner* (*égoïne*); *biter* (*bite*), *piner* (*pine*); *fourailler* (*four*), *godiller* (*godille*), *culeter* (*cul*). Одређени број глагола са неопсценом формом (изузетак чини глагол *enculer*) својим семантизмом фигуративно упућује на пенетрацију, која понекада може бити груба, а опсцено значење засновано је на основу сличности са примарном радњом наведених глагола која испољава снажан интензитет и динамичку компоненту: *miser*, *emmancher*, *embrocher*, *enfiler*, *tringler*, *défoncer*, *fouiller*, *poinçonner*, *bourriquer*, *tromboner*, *enquiller* (*quille*), *dauffer* (*daufe*), *enculer* (*cul*), *emproser* (*prois*), *eviander* (*viande*), *entuber* (*tube*).

У српском језику, од глагола *јебати* изведене су именице, придеви и глаголи с примарним и секундарним значењем којима се исказује сексуални чин.

Именице с примарним значењем. *Јebaње* (сношај), *јебавање* (сексуално уживање)⁷, *јебаоница* (јавна кућа), *јебац* (мушкарац који сексуално општи са проституткама), *јебач* (љубавник), *јебачина* (изванредан сексуални однос), *јебачица* (проститутка која има велики број сексуалних односа).

Именице с метафоричним значењем: *јебада* (проблематична ситуација), *јебанија* (компликован проблем који треба решити), *јебанија* (губљење вре-

садржаја имала његова полисемичност, посебно сегмент *пуцати*, *опалити*, јер сам чин испаливања метка изазива непријатност у непосредном окружењу због продорног и снажног праска који се том приликом јавља. На основу сличности са карактеристикама дате радње, нагла и снажна пенетрација на почетку сношаја изазива бол и непријатност код партнера. Слично објашњење можемо дати и када је у питању семантизам глагола *bourrer* и *mettre*. Наиме, њихова значења *пунити* и *ставити* у фигуративном смислу имлицитно упућују на сексуални чин: *пуњење* и *стављање* подразумевају убацивање неког предмета који се налази у тачки А, у неки други предмет који се налази у тачки Б, приликом чега долази до непосредног контакта двају предмета, односно до спајања наведених тачака. У зависности од интензитета и динамике вршења радње наведених глагола, одређује се и квалитет сексуалног чина.

⁷ Дата лексема има и метафорично значење: малтретирање; компликовање (Имами 2008: 207).

мена; неред), *зајѣбанџија* (неозбиљна активност, ствар коју је лако обавити), *зајѣбант* (особа неозбиљног понашања).

Придеви с примарним значењем: јебежљив (особа која се лако стимулише за сексуални однос), *јебозован* (сексуално привлачна особа), *недојебан*⁸ (особа која није задовољна сексуалним односом), *изјебан*⁹ (који је прошао кроз сношај).

Придеви с метафоричним значењем: зајѣбан (опасна особа; изманипулисана особа), *разјебан, сјебан* (уништен), *ујебан* (изнервиран).

Придеви с основним и метафоричним значењем: јебан (особа која је прошла кроз сношај; особа која је несрећна у животу).

Глаголи с примарним значењем: дојебати (довршити сношај), *појебати* (сексуално општити), *пријебати* (имати жељу за сексом), *пројебати се* (започети активан сексуални живот).

Глаголи с метафоричним значењем: зајебати, прејебати (преварити некога), *зајебунити се* (бити конфузан), *јебавати* (малтретирати; компликовати; шалити се)¹⁰, *одјебати* (отарасити се некога), *разјебати се* (покварити се), *сјебати се* (преварити се).

4. Сложенице и вишечлане лексеме

Унутрашња структура француских сложеница¹¹ и вишечланих лексема које упућују на сексуални чин разноврсна је. Први конституент је, у већини случајева, супстантив *coup* (ударац, удар), док је други конституент именица која по облику асоцира на мушки полни орган. У нашем корпусу појављују се два морфолошка типа трансформационих сложеница које се манифестују у виду глагола и именице : *pousse-café* и прилога и придева: *mal-baisée*. Када је реч о вишечланим лексемама, оне су исказане именицом, предлогом и именицом : *coup de queue, coup de sabre, coup de guise au, coup d'arbalète, café du pauvre*¹², *trou du cul*.

⁸ Наведени придев има и конотативно значење: *несвршен* (нпр. посао). Женски род истоименог придева, *недојебана*, осим денотативног значења (сексуално незадовољна жена), развија и секундарно, метафорично, значење: жена незадовољна свим и свачим.

⁹ У фигуративном смислу, приказани придев значи: *преварен; упропаићен*.

¹⁰ Осим метафоричног, овај глагол се употребљава и у свом денотативном значењу: *упражњавати секс*, а послужио је као основа за настанак неколико израза чија је форма опсцена, а чији садржај упућује на неопсцене ентитете: а) *не јебава уопште* (не мари уопште), б) *не јебава никога* (не мари ни за кога), в) *немој ме јебавати* (немој ме малтретирати). Такође, у разговорном језику наилазимо и на облик с повратном заменицом *се*: *јебавати се*, који се искључиво користи у пренесеном значењу: а) губити време: *јебавам се са аутом, неће да упали*; б) досађивати *се*: *немам времена да се јебавам с тим*.

¹¹ Под термином *сложеница* подразумевамо лексичку јединицу насталу спојем двају слободних морфема које су најчешће повезане споном или су срасле у једну целину.

¹² Дуго времена кафа је била ретка и скупа роба коју су након obroка себи могли приуштити једино богаташи. Сиромашни су то задовољство заменили упражњавањем секса будући да је та врста активности била бесплатна. И данас се секс сматра забавом сиромашних. Зато сиромашне

У српском језику, сложенице које реферирају на сексуални чин формира-не су на различите начине и употребљене су с основним и секундарним значењем: а) глагол + глагол: *јѐбозов* → јѐбати + звати: позив на сексуални чин ; *јѐбољуб* → јѐбати + љубити: особа која обожава сексуални чин ; б) именица + глагол: *вукојѐбина* → вук + јѐбати: забачено место; в) глагол + именица: *јѐбиветар* → јѐбати + ветар: неодговорна особа ; *јѐбигузица* → јѐбати + гузица: хомосексуалац; *јѐбоманија* → јѐбати + манија: уживање у сексуалном чину.

5. Изрази

Изрази који су својствени сексуалном чину метафорички исказују два сегмента: сегмент грубог сексуалног општења: *tirer un coup*¹³, *fler le coup de guisot*, *fler un coup de baguette à qqn* и сегмент који се односи на пенетрацију: *ramoner la cheminée*¹⁴, *mettre le poisson dans le bocal*¹⁵, *mettre une brioche au chaud*, *tremper son biscuit*¹⁶, *jouer au bilboquet*. Поједини изрази су, на неки начин, двоструко метафорични будући да имплицирају метафору која означава пенис: *dégraissier son panais*, *dérrouiller son petit frère*, *se baguer le nœud*, *mener le petit au cirque*. У варијантама *mener Prosper au cirque* и *emmener Popaul au cirque* метафора укључује антономазу. У изразу *danser sur le baquet*, *le baquet* представља застарело метафорично значење за женски полни орган.

Један број израза описује сексуални чин путем метонимије. Неки од њих, заменицом, имплицитно упућују на пенис: *l'introduire à*, *la mettre à quelqu'un*, *la mettre au chaud*, *englisser une petite paire*, с обзиром на то да се њиховом употребом постиже велики степен експресивности, у први план истиче перлокуциони ефекат исказа и осветљава његова динамичка компонента.

Неколицину израза, који припадају жаргонском регистру, чини глагол *aller* иза кога следи прилошка одредба за место: *aller au cul*, *aller à la cacasse*, *aller chez Crampmann*.

породице имају много деце, а богате једно или ниједно, ређе два, а сасвим ретко три. Почев од 19. века, израз: *prendre son café* почео се користити у значењу: *уживати*.

¹³ Реч је о метафори коју је једноставно разумети с обзиром на то да је пушка експлицитан фалички симбол, а у време када је овај израз настао, почетком 17. века, овим оружјем се могло само једном опалити, пре него што се ручно поново пунило. Дакле, примарно значење израза је било *пуцати из ватреног оружја*, а секундарно значење, са сексуалном конотацијом, развило се касније. Поједини лингвисти истичу да је израз егоистичан и подругљив јер се у први план истиче жена чији је задатак да задовољи сексуалне потребе мушкарца.

¹⁴ Израз, који потиче из 19. века, представља алузију на димњак који се чисти померањем штапа напред-назад у мрачном простору, а фигуративно упућује на жену која пролази кроз сношај (Видети стр. 2, фусноту 5).

¹⁵ У приказаном изразу лексема *poisson*, по облику, алудира на пенис, док именица *bocal* асоцира на женски полни орган.

¹⁶ Овај израз који се званично почео употребљавати средином 20. века, развио се из архаичног облика *tremper son pain au pot*, кога је између осталог користио и Рабле, а супстантив *biscuit*, у значењу слатка посланица, проистекао из лексеме *bistoquette* која је означавала мушки полни орган.

Потребно је нагласити да се сексуални чин искључиво сагледавао из угла мушкараца, односно, да лексеме и изрази који упућују на њега истичу мушкарце у први план. Међутим, неки од њих могу бити неутрални и подједнако се односити и на мушкарце и на жене: *s'envoyer, se farcir, se faire*. Изрази с пасивном вредношћу: *se faire mettre, se faire ramoner* могу се посматрати из женске визуре, али такође и израз: *laisser aller le chat au fromage* који је заснован на метафори мачке као длакаве животиње или асоцира на иглене уши (*chas*) које симболишу рупу. С друге стране, сир је метафора за одређену врсту искушења, по угледу на неодољиви сир из Лафонтенове басне *Гавран и лисица*. Дакле, наведени израз упућује на девојку која ступа у сексуални однос с мушкарцем пре брака, јер не може да одоли његовој привлачности.

У српском језику, у поређењу с француским, пронашли смо мањи број израза, с глаголом *јebати* као централном компонентом, који формално упућују на сексуални чин, али значењски, путем метафоре, описују различите негативне појаве у друштву: *јebати знање* (обрачунати се с ким; правити коме неприлике), *јebати јежа* (*у леђа*) (лоше проћи), *јebати кеву* (поразити; преварити), *јebати у здрав мозак* (малтретирати; правити будалу од некога).

Израз компаративне структуре: *јebати се као штука* експлицитно упућују на сексуални чин и осликава жену која се проституише. Претпостављамо да је израз мотивисан сликом штуке, рибе грабљивице, која је у сталној потрази за пленом, па се метафоричним путем та слика пренела на жене које константно јуре за мушкарцима, као својим сексуалним пленом, како би задовољиле своје интимне потребе и жеље. Такође, хипоним *штука* у фигуративном смислу означава женски полни орган и јавља се у оквиру хиперонима *риба* која по облику асоцира на њега.

У истом семантичком контексту користи се и израз: *јebати се као зечеви*. Мотивација је очигледна ако узмемо у обзир чињеницу да су зечеви једине животиње које се паре чак и када су бремените.

6. Пословичне форме

Када је реч о пословичним формама које упућују на сексуални чин, у француском корпусу нисмо наишли ни на један облик, док смо у српском језику издвојили неколико примера који номинирају различите друштвене околности и прилике као и лични живот појединца: а) незаборавну ситуацију: *јebан и бијен не заборављају, јebан и дужан не заборављају*, б) неизвесна ситуација: *јебе луд збуњеног*, в) сексуални неуспех: *јебо сам те, а као да нисам*, г) себичност: *би да се јебе, а да јој не уђе* (хоће и јаре и паре), д) лењост: *то би се јebало, у пичку не би дирало*, љ) успех: *не јебе ко је леп, него ко је упоран*, е) прекомерност у неком послу: *јебо, јебо, па се зајебо*.

7. Псовке, клетве и заклетве

Псовке представљају најизразитије поље унутар кога се реализује опсцена лексика. Опсцене речи се укрштају са чином вербалне агресије, што осветљава агресивну нагонску сферу. У француском језику, наишли смо на четири псовке које у себи садрже идеју о сексуалном чину, а које, у фигуративном смислу исказују презир, бес, неодобравање: *va te faire foutre, va te faire enculer, je te baise la gueule, nique ta mère*. Лексичко-семантички еквиваленти наведеним француским псовкама у српском језику би такође биле псовке: *јеби се, јеби се у дупе, јебем те у уста, јеби си*¹⁷ *матер*.

У француском и српском језику, псовка почива на симболици сексуалне перверзије и осликава немогућ или недопуштен сексуални чин као и вербални израз акције која се нити може нити намерава остварити (Roueaygens 1996: 33; Богдановић 1998: 13). Недељко Богдановић наглашава да симболизација сексуалне перверзије, поред људских бића, обухвата и све оне појмове са којима је сексуални чин немогућ. То су појаве у природи, појмови митолошке, обредне или апстрактне природе, али и животиње, ствари, космичке појаве (Богдановић 1998: 13). Симболизација псовке обухвата не само бића, појаве и предмете реалног света, већ и начин сексуалног чина који се или не може остварити: *јебем ти главу луду*, или је недопустив: *јебем ти мртву мајку*. Напомињемо да је заступљеност таквих псовки у српском језику и српској култури далеко већа него у француском језику и француској култури.

У нашем корпусу, најдоминантнији глагол у псовкама којима се исказује сексуални чин јесте глагол *јебати*. Псовке с овим глаголом усмерене су на породицу (мајку, оца, децу, сестру), религију (Бога, Богородицу, светитеље, небо), соматизме (уста, дупе, крв, глава) и једним делом на животиње (миша). Култ породице као светиње проузрокује велики број псовки упућених псованој страни како би се разорио њен морални и духовни интегритет. Псовке с лексемом *мајка*, уз коју у већини случајева стоје различити атрибути чија је улога постизање што већег степена експресивности, искључиво се користе у контексту проклињања као и псовке које укључују именице *отац*, *дете* и *сестра*: *јебем ти мајку, јебем ти мртву мајку, јебем ти мајчино млеко, јебем ти крваву мајку, јебем ти мајку педерску, јебем ти мајку милосну, јебем ти сису која те је дојила; јебем ти оца, оца ти јебем очинског, јебем ти и оца и мајку, јебем ти оца на мртвој мајци; јебем ти сестру, јебем ти сестру, јебем ти сестру сестрину; јебем ти дете у дупе, јебем ти мртво дете, јебем ти први ред сахране*.

Псовке с компонентом *сунце*, *небо*, *хлеба*, *миш* и *крв* такође упућују на духовно, физичко и морално разарање псоване стране: *јебем ти сунце, јебем ти сунце у дупе, јебем ти лебац, крв ти јебем, небо ти јебем, јебем ти миша у дувар*.

Одређени број псовки које реферирају на сексуални чин у први план

¹⁷ Реч је о субстандардном енклитичком облику повратне заменице *себе*, *се* који је карактеристичан за говоре Југоисточне Србије, а његова употреба има за циљ да се на саговорника остави што већи утисак.

истичу појам заклетве која се такође испољава кроз култ породице с обзиром на то да се заклинањем у њене чланове, које сматрамо светињом, саговорнику стављамо до знања да говоримо истину: *јебеш ми мајку, јебеш ми сестру, јебеш ми оца, јебеш ми све живо и мртво* (кунем ти се мајком, сестром, оцем, породицом).

Опсцена лексика такође налази своје место и у претњама, а у њима такође доминирају чланови породице, али и други појмови: *јебаћу ти мајку, јебаћу ти нану нанину, јебаћу ти дете крваво, јебаћу те отпозади, јебаћу те у уста, јебаћу те кад-тад, јебаћу те лоше*.

Закључак

У раду су, методом контрастивне анализе, из културолошколингвистичке и когнитивнолингвистичке перспективе, сагледане семантичке вредности опсене лексике која се јавља у сфери сексуалног чина. Дата лексика, међутим, метафорички упућује на различите ситуације које не припадају посматраном домену.

У категорији лексема, сексуални чин је у оба језика искључиво исказан глаголима који упућују на два сегмента: сегмент вођења љубави и сегмент сексуалног поседовања. Глаголима *foutre, niquer, baisier* изриче се њихов основни опсцени садржај, док одређени број глагола, чија примарна семантичка компонента упућује на неопсцену реалност, у контексту опсцене лексике развија секундарна опсцена значења: *ramoner, brosser, fourbir, limer*. Глаголи *se cogner, se taper* номинирају грубо сексуално општење, а њихов опсцени садржај произилази из глагола са којима су етимолошки повезани. У српском језику, сексуални чин је изречен глаголима који су својствени жаргонском регистру: *јебати, прцати, туцати, карати, мркати*.

У категорији изведених речи, у француском језику сексуални чин номинирају глаголи са значењем *сексуално поседовати* изведени од именица суфиксалном деривацијом које упућују на мушки и женски полни орган као и на задњицу. За разлику од француског, у српском језику на сексуални чин упућују не само глаголи, већ и именице и придеви чије деривационо гнездо чини глагол *јебати*. Они развијају примарна значења, па самим тим упућују на опсцени садржај, и/или секундарна, односно, метафорична значења која упућују на неопсцени фрагмент стварности (малтретирање, мучење, превара): *јебање, јебада, јебежљив, изјебан, појебати, зајебати*.

Француске и српске сложенице и вишечлане лексема које реферирају на сексуални чин поседују разноврсну унутрашњу структуру, њихово значење може бити основно, али најчешће је метафорично.

Што се тиче категорије израза, можемо закључити да су засновани на метафори и метонимији. Међу онима који су исказани метафором, уочили смо два концепта: концепт грубог сексуалног општења и концепт који се односи на пенетрацију. Међу метонимијским изразима, заменице *la* и *en* су те које им-

плицитно упућују на мушки полни орган и у функцији су постизања перлокуционог ефекта исказа. Српски језик поседује мањи број израза који реферирају на сексуални чин, а који, метафоричним путем, описују различите негативне појаве у друштву.

У категорији пословичних форми из домена сексуалног чина, нисмо пронашли ниједан облик у француском језику, док смо у српском анализирали неколико примера и закључили да њихов семантички садржај, упркос опсценој форми, у фигуративном смислу, упућује на различите друштвене околности и прилике као и на лични живот појединца.

У последњој категорији, категорији псовки, клетви и заклетви разлика у испољавању сексуалног чина је најочљивија у посматраним језицима будући да постоје међукултурне различитости условљене географским и културноисторијским неподударацима. Лексичко-семантичка подударност се једино јавља у псовкама које номинирају презир, бес и неодобравање: *va te faire foutre: jebi ce, va te faire enculer: jebi ce u dyne, je te baise la gueule: jebem te u usta, nique ta mère: jebi si mater*. У анализираном корпусу установили смо да се као најувредљивија осећају проклињања која укључују два у патријархалној култури најзаштићенија лика: мајку и сестру. Псовке су такође усмерене и на људски пород, на Бога, Богородицу, светитеље, небо, сунце, хлеб, соматизме и животиње.

На основу анализираног корпуса можемо констатовати да је у српском језику, култури и традицији опсцена лексика која се јавља у домену сексуалног чина фреквентнија (93 лексичке јединице) него у француском језику, култури и традицији (81 лексичка јединица). Овај резултат се може аргументовати чињеницом да су друштвено-историјски фактори, однос према религији и религијским елементима, присуство магијских садржаја наслеђених из традиције и културе старих Словена као и приснији однос према деловима тела условили настанак и развој опсцених лексема и њихову широку распрострањеност у поређењу са француском традицијом и културом у којој наведени фактори, осим друштвено-историјских, нису имали кључну улогу у стварању и ширењу опсцене лексике.

Литература

- Богдановић, Н. 1998. *Опсцена лексика*. Ниш: Просвета.
- Дешић, М. 1998. Неки аспекти проучавања опсцене лексике. *Опсцена лексика, зборник радова*, 29–39.
- Caradec, F. 1998. *Dictionnaire du français argotique et populaire*. Paris: Larousse.
- Édouard, R. 1983. *Dictionnaire des injures*. Paris: Sand et Tchou.
- Guiraud, P. 1975. *Les gros mots*. Paris: Presse universitaire de France.
- Guiraud, P. 1956. *L'argot*. Paris: Presse universitaire de France.
- Guiraud, P. 1967. *Les locutions françaises*. Paris: Presse universitaire de France.

- Guiraud, P. 1993. *Dictionnaire historique, stylistique, rhétorique, étymologique de la littérature érotique*, Paris: Payot.
- Huston, N. 1980. *Dire et interdire, éléments de jurologie*. Paris: Presse universitaire de France.
- Imami, P. 2007. *Beogradski frajerski rečnik*. Beograd: NNK International.
- Јовановић, И. 2015. Дискурзивна вредност опцене лексике у француском и српском језику. *Језик, књижевност, дискурс, зборник радова*, 567–587.
- Larguèche, E. 1983. *L'effet injure*. Paris: Presse universitaire de France.
- Langacker, R. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar, vol. I, Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press.
- Langacker, R. 1990. *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin.
- Largoette, D. 2008. *Les insultes en français: de la recherche fondamentale à ses applications*. Université de Savoie.
- Lemonier, M. 2009. *Insultes, gros mots et injures*. Paris: City Editions.
- Milner, J.-C. 1992. *De la syntaxe à l'interprétation: quantités, insultes, exclamations*. Paris: Seuil.
- Мутавцић, П., Сивачки, А. 2015. Балкански језици и опцени дискурс. *Језик, књижевност, дискурс, зборник радова*, 551–565.
- РМС. 2007. Нови Сад: Матица српска.
- Rouayrenc, C. 1996. *Les gros mots*. Paris: Presse universitaire de France.
- Ruwet, N. 1982. *Grammaire des insultes et autres études*. Paris: Seuil.
- Шипка, Д. 2011. *Речник опценених речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Wierzbicka, A. 1990. Podwójne życiezłowiekadwujęzycznego. *Język polski w świecie*, PWN, 71–104.

Ivan N. Jovanović

DE L'ASPECT SÉMANTIQUE DE L'ACTE SEXUEL EN FRANÇAIS ET EN SERBE

Résumé

Dans cet article, à travers l'analyse contrastive, nous analysons l'aspect sémantique de l'acte sexuel en français et en serbe dans le domaine du lexique obscène. Nous partons du cadre théorique de Pierre Guiraud d'après lequel le corps représente le siège unique de toutes nos sensations étant donné que toutes nos fonctions psychiques en particulier sont conçues et nommées d'après des images corporelles. Les trois grandes fonctions psychiques : intelligence, affectivité et volonté sont respectivement liées à la tête, au ventre et au sexe, organes dont les fonctions symbolisent notre activité psychologique et notre relation au monde. En ce qui concerne le plan morphologique, nous classifions le lexique obscène en six catégories : mots simples, mots dérivés, mots composés, locutions, phrases figées et insultes. Notre analyse est basée sur deux

modèles : le modèle culturel et linguistique se référant aux travaux d'Anne Wierzbicka et le modèle de la linguistique cognitive dont les axes principaux sont constitués par la nature symbolique de la langue, sur la classification des extensions sémantiques et sur la construction de scènes représentant l'une des fonctions symboliques de la langue.

ivan.jovanovic@filfak.ni.ac.rs

ZNAČENJA LEKSEME *BLUT* / *KRV* U FRAZEOLOGIZMIMA NEMAČKOG I SRPSKOG JEZIKA

Sažetak: Rad pripada oblasti kontrastivne i kognitivne lingvistike. U radu se analiziraju nemački i srpski frazeologizmi koji sadrže komponentu *Blut*, odnosno *krv*. Korpus je ekscerpiran iz semasioloških i onomasioloških jednojezičnih i dvojezičnih rečnika nemačkog i srpskog jezika. Cilj rada je utvrđivanje semantičkih sličnosti i razlika između frazeologizama nemačkog i srpskog jezika, prikaz i analiza konceptualnih polja u kojima su lekseme *Blut* / *krv* zastupljene, sa posebnim naglaskom na polju emocija, a samim tim i utvrđivanje denotativnih značenja leksema *Blut/krv* u nemačkom i srpskom jeziku. Naučne metode primenjene prilikom istraživanja su kontrastivna i konceptualna analiza. Polazni jezik rada je nemački, a ciljani srpski jezik.

Ključne reči: kontrastivna i konceptualna analiza, konceptualna metafora, frazeologizmi, ekvivalentnost

1. Uvod

Frazeologizmi predstavljaju nezaobilazan deo ljudske svakodnevice, bilo da je reč o razgovornom, stručnom ili književnom jeziku, oni su deo svih pora života i jezika. Koristeći takve izraze čovek retko zastane da razmisli o poreklu ili pravom smislu ustaljenog spoja reči ili o razlogu za upotrebu određene komponente u tom spoju.

Jedna od takvih komponenti sadržanih u velikom broju frazeologizama i nemačkog i srpskog jezika je leksema *Blut/krv*. *Krv* predstavlja obeležje života, životnu silu i životni princip, dušu, vitalnost, regenerativnu moć i energiju, ali i božanski element u čoveku, te je zbog toga deo mnogih obreda i rituala, npr. prinošenje žrtve u krvi da bi se umilostivili bogovi (Biderman 2004: 186; Kamings 2004: 287). Osim toga, ona je, prema učenju starih naroda, odlučivala o temperamentu, govorila o poreklu, ali i bila ekvivalent za rasnu pripadnost (Biderman 2004: 186). U frazeologizmima *krv* se pojavljuje uglavnom u prenesenom značenju kao sedište temperamenta (LSR: 223).

Predmet istraživanja ovog rada su nemački frazeologizmi koji sadrže komponentu *Blut/krv* i njihovi prevodni ekvivalenti u srpskom jeziku. Kako je *krv* imala različit značaj i značenje u kulturama i u istoriji, tako se i leksema *krv* koristi u frazeologizmima koji pripadaju različitim semantičkim poljima, što će i biti prikazano u radu.

Cilj rada je utvrđivanje sličnosti i razlika sa morfosintaksičkog, leksičkog i semantičkog stanovišta između frazeologizama u nemačkom jeziku koji sadrže

komponentu *Blut/krv* i njihovih prevodnih ekvivalenata u srpskom jeziku, kao i prikazivanje semantičkih polja kojima pripadaju ovi frazeologizmi, odnosno značenja lekseme *Blut/krv*. Frazeologizmi su, na osnovu toga koju emociju izražavaju, svrstani u odgovarajuća semantička polja.

Naučne metode korišćene u radu su kontrastivna i konceptualna analiza. Primenjena je interlingvalna kontrastivna analiza, pri čemu je polazni jezik nemački, a ciljni srpski. Konceptualna analiza u ovom slučaju podrazumeva klasifikaciju frazeologizama prema određenim konceptima. U centru analize nalaze se metaforički procesi, odnosno postulisane pojmovne metafore u pozadini frazeoloških izraza i načini njihove semantičke transpozicije.

Korpus rada čini 17 frazeologizama koji sadrže leksemu *Blut/krv* i njihovi prevodni ekvivalenti u srpskom jeziku sakupljeni iz semasioloških rečnika nemačko-nemačkog, nemačko-srpskog, hrvatsko-nemačkog i hrvatsko-hrvatskog jezika. Radi pronalaženja većeg broja ekvivalenata, kako je navedeno, korišćeni su i rečnici hrvatskog jezika, te je u nekim frazeologizmima, radi autentičnosti izvora, zadržana ijekavica, kao i druga obeležja hrvatskog narečja.

U ovom radu koristi se izraz *frazeologizam*. On podrazumeva čvrste spojeve reči koji se reprodukuju, što znači da ne nastaju u govoru, već ih sam govornik koristi kao naučene. Različiti autori iznose obeležja koja spoj reči mora da ima da bi bio smatran frazeologizmom. Većina se slaže da je jedno od tih obeležja polileksikalnost, odnosno, osobina frazeologizama da se oni sastoje od najmanje dve reči. Najmanje jedna od tih komponenti ima preneseno ili slikovito (Fink-Arsovski 2002: 6) značenje, što je svrstano pod osobinu idiomatičnost. Stabilnost frazeologizama znači da se spoj reči koristi upravo u toj kombinaciji, pri čemu mogu postojati i varijante frazeologizama. Leksikalizacija je frazeološka osobina koja znači čuvanje frazeologizama kao leksičkih jedinica u frazeoleksikonima, a reprodukovanje znači upotrebu gotovih leksičkih jedinica (Burger 1982: 67).

2. Kontrastivna i kognitivna frazeologija

2.1. Pojam ekvivalentnosti

Kontrastivna frazeologija predstavlja granu frazeologije koja istražuje frazeološke sisteme uporedno i koja se, prema Korhonenu, može posmatrati intralingvalno i interlingvalno (Korhonen 2007: 574). Interlingvalna kontrastivna frazeologija podrazumeva poređenje frazeologizama dva ili više jezika radi isticanja podudarnosti, sličnosti i razlika među frazeologizmima, odnosno jezicima.

Osnovni pojam kontrastivne frazeologije je ekvivalentnost. Ekvivalentnost je stepen sličnosti, odnosno razlika koje se uočavaju prilikom poređenja frazeologizama dva (ili više) jezika. Ovaj pojam lingvisti shvataju na različite načine, a za analizirani korpus najprimerenije je bilo shvatanje Pavice Mrazović. Mrazović (1964–65: 10) razlikuje

- 1) potpunu ekvivalentnost – frazeologizmi se podudaraju na morfosintaksičkom, leksičkom i semantičkom nivou;

- 2) lažne prijatelje – frazeologizmi imaju istu morfosintaksičku strukturu, isti leksički sastav, ali različito semantičko značenje. U analiziranom korpusu nije zabeležen ni jedan ovakav primer;
- 3) parcijalnu ekvivalentnost sa morfosintaksičkim razlikama – frazeologizmi se podudaraju na leksičkom i semantičkom nivou;
- 4) parcijalnu ekvivalentnost sa leksičkim razlikama – frazeologizmi imaju istu strukturu i značenje, ali različit leksički sastav;
- 5) parcijalnu ekvivalentnost sa morfosintaksičkim i leksičkim razlikama – frazeologizmi imaju isto semantičko značenje, ali su razlike uočljive na planu strukture i leksike;
- 6) nultu ekvivalentnost – za frazeologizam polaznog jezika u dolaznom jeziku ne postoji frazeološki ekvivalent, već se frazeologizam prevodi slobodnom vezom reči.

Proučavajući dati korpus pokazalo se da bi trebalo sagledati i strukturno-semantički aspekt frazeologizama, odnosno podelu, tj. zastupljenost frazeologizama prema tematskim poljima (Burger 1982: 291).¹

2.2. O konceptualnoj analizi

Dragičević (2007: 96) smatra da se u semantičkim istraživanjima poslednjih decenija najviše pažnje posvećuje konceptualnoj analizi, jer je njen kognitivni mehanizam (pojmovna metafora, pojmovna metonimija i tipični scenarij), pomoću kojih konceptualizujemo apstraktne pojmove, najprikladniji za proučavanje apstraktne leksike. Konceptualna analiza pogodna je za proučavanje leksema koje označavaju emocije, a njeni rezultati se ne odnose samo na jednu leksemu, već i na celokupno semantičko polje.

Konceptualni pristup naročito je podesan za stvaranje različitih koncepata u frazeologiji, pri čemu se frazeologizmi svrstavaju u određena semantička polja. Takav pristup omogućava analizu semantičkih taloga na bazi kojih je nastao frazeologizam. Za kognitiviste frazeologizmi su psiholingvističke jedinice mentalnog leksikona koji je strukturiran poput mreže.

2.3. O konceptualnoj/pojmovnoj metafori

Koncept metafore je od centralnog značaja za semantičku analizu frazeologizama. Jezik je prožet metaforama, a pri tome se ne radi o metaforama konkretnog jezičkog nivoa, već o konceptualnim/pojmovnim metaforama koje počivaju na apstraktnoj ravni.

Pojmovna metafora, kao kognitivni mehanizam pomoću kojeg poimamo i organizujemo našu stvarnost, predstavlja osnovno sredstvo za doživljavanje i ra-

¹ Prema Burgerovoj klasifikaciji treba sagledati sledeće aspekte: leksički aspekt (proučavanje zastupljenih komponenti), strukturno-sintaksički aspekt (pri čemu je nekad neophodno odvojeno proučavati i morfološki aspekt) i strukturno-semantički aspekt (zastupljenost frazeologizama prema tematskim poljima).

zumevanje apstraktnih iskustava i jedan je od osnovnih načina organizacije našeg pojmovnog sistema (Lakoff, Johnson 1980; Klikovac 2004). Priličan broj frazeologizama u pozadini svog izraza ima pojmovnu metaforu, dakle one nastaju putem metaforičkih koncepata (Lakoff, Johnson 1980: 51) koji su odraz našeg mišljenja i ponašanja. Važno pitanje koje zaokuplja pažnju kognitivistima je pitanje motivisanosti i transparentnosti frazeologizama (Dobrovolskij 1995/1997/2009; Lakoff 1987; Kovecses, Szabo 1997). Motivisanost može počivati na različitim kognitivnim modelima, a najčešće su u pitanju metaforička motivacija i motivacija putem simbola.

3. Kontrastivna i konceptualna analiza somatizma *Blut/krv*

3.1. Somatizam *Blut/krv* u semantičkim poljima

U istraživanom korpusu izdvajaju su sledeća semantička polja u kojima se nalaze frazeologizmi motivisani asocijativno-semantičkim potencijalom lekseme *Blut/krv*.

Semantička polja sa pozitivnim emocijama		
Semantička polja	nemački	srpski
LJUBAV/NAKLONOST	4	4
HLADNOKRVNOST	2	1

Semantička polja sa negativnim emocijama		
Semantička polja	nemački	srpski
MRŽNJA	3	3
LJUTNJA/BES/GNEV	3	4
STRAH	3	2
STID	2	3

3.1.1. Somatizam *krv* u semantičkom polju LJUBAV/NAKLONOST

3.1.1.1. Potpuna ekvivalentnost

Za nemački frazeologizam *jmdm im Blut liegen/ stecken*² sa značenjem 'eine Begegnung/ein Gefühl für etwas haben' utvrđen je frazeološki ekvivalent *biti/ležati u krvi nekome*, koji Matešić objašnjava (FRHSJ 288): '*biti prirodjeno/urođeno/od rođenja/u naravi*'. Svrstan je u semantičko polje LJUBAVI/NAKLONOSTI, zato što označava osobu kojoj je, nešto što je u krvi, blisko, milo i drago, iako zapravo označava i naviku.

Kontrastivnom analizom konstatovana je potpuna ekvivalentnost, pošto se frazeologizmi podudaraju na svim nivoima. Međutim, u srpskom jeziku, iako to u rečnici nije navedeno, ovaj frazeologizam ima i značenje 'osećati naklonost, simpatije i sl. prema nekome', npr. *ti si mi u krvi*, a to značenje u nemačkom nije utvrđeno.

² "Man kann nur Musiker werden, wenn einem die Musik wirklich im Blut liegt" (LR 2005: 65).

Frazeologizam je nastao metaforizacijom. Konceptualna metafora na kojoj počiva frazeologizam glasi: LJUBAV JE TEČNOST/FLUID.

3.1.1.2. Potpuna i parcijalna ekvivalentnost

Nemački frazeologizam *jmdm in Fleisch und Blut übergehen* sa značenjem 'jemandem zur selbstverständlichen Gewohnheit werden; etwas beherrschen, ohne überlegen zu müssen' ima i redukovanu varijantu *ins Blut übergehen* sa istim značenjem. Kao ekvivalent Matešić (HNFR 247) navodi frazeologizam *ući u krv*. U RSJ (585) frazeologizam je objašnjen na sledeći način: „preći (prelaziti), ući (ulaziti) i sl. u krv, preći (prelaziti), ući (ulaziti) u naviku, posta(ja)ti navika, potreba i sl. – Ušlo mu u krv da krade“.

Frazeologizam *ući/preći u krv* ima i značenje 'postati drag/mio nekome, obuzeti, zaokupiti nekoga' (up. Mušović 2002: 28). Kontrastivna analiza je pokazala sledeće:

- 1) prvi frazeološki par pokazuje parcijalnu ekvivalentnost, jer su ustanovljene razlike na strukturnom, tj. morfosintaksičkom nivou. Nemački jezik ima komponentu više (leksemu *Fleisch/meso*) u odnosu na srpski: nem. *jmdm in Fleisch und Blut übergehen* i srp. *ući/preći u krv*;
- 2) drugi frazeološki par nem. *ins Blut übergehen* i srp. *ući/preći u krv* smatraju se potpunim ekvivalentima. Frazeologizmi su nastali metaforizacijom, a emocija je konceptualizovana u pojmovnoj metafori LJUBAV JE TEČNOST/FLUID.

3.1.1.3. Parcijalna ekvivalentnost

Frazeologizam polaznog jezika *Herzblut für jmdn/etw hingeben* u značenju 'jmdn/etw. sehr mögen/lieben; für etw./ jmdn Opfer bringen' kao ekvivalente u srpskom jeziku ima frazeologizme *dati (svoje) krvi nekome* i *dati za koga zadnju kap krvi*, u značenju 'osećati naklonost, ljubav prema nekom, biti spreman na žrtvu zbog nekoga'.

Kontrastivnom analizom utvrđeno je sledeće:

- 1) prvi frazeološki par pokazuje parcijalnu ekvivalentnost, jer su ustanovljene razlike na leksičkom (*Herzblut: krv*) i morfološkom nivou (razlike uslovljene glagolskom rekcijom).
- 2) za drugi frazeološki par utvrđena je leksička razlika, koja se odrazila i na strukturu frazeologizma, ali ne i na globalnu semantiku (*Herzblut: zadnja kap krvi*).

Frazeologizmi su motivisani predstavom o značaju krvi za čoveka, a nastali su perifrazom bazne sintagme (up. Mušović 2002: 33). Prema Mršević-Radović (1987: 44–46) perifraza je semantička figura koja nastaje na bazi leksičko-semantičkog funkcionisanja reči: jedan pojam se zamenjuje njegovim višechlanim opisom, s ciljem da se oživi slika koja je motivisala frazeologizam. Dobrovolski i Pirainen (Dobrovolski, Pirainen 2009: 31) ovakav način motivacije nazivaju simboličkom

motivacijom: jedna konstituenta frazeologizma koja je semantički relativno samostalna motiviše celi frazeologizam. Frazeologizmi, koji nastaju motivacijom simbola, ne mogu biti opisani na isti način kao i metaforički motivisani frazeologizmi.

3.1.2. Somatizam *krv* u semantičkom polju HLADNOKRVNOST

3.1.2.1. Parcijalna ekvivalentnost

U nemačkom jeziku pronađen je frazeologizam *kaltes Blut bewahren/behalten* sa leksičkom varijablom *ruhiges Blut bewahren* u istom značenju – ‘ruhig und beherrscht bleiben, kaltblütig sein’. Njegov odgovarajući ekvivalent u srpskom jeziku je frazeologizam *biti/ostati hladne krvi* sa značenjem ‘biti miran, priseban, ravnodušan, hladnokrvan’.

Na semantičkom nivou nema razlike, pošto počivaju na istoj slici. Razlike su utvrđene na leksičkom nivou i to: različite glagolske komponente i razlika u adjektivnoj komponenti, ako je u pitanju varijantni frazeologizam *ruhiges Blut bewahren*. Osim leksičkih razlika iskazale su se i morfosintaksičke, uslovljene različitim glagolskim rekcijama.

Frazeologizmi počivaju na metonimiji. Smatra se da je metonimija česta u osnovi mnogih metafora (Klikovac 2004: 407–409). Prema Barseloni (Barcelona 1997: 3) pojmovna metonimija je kognitivni proces u okviru jednog domena, a podrazumeva da se pomoću dela datog domena uputi na čitav domen. Emocija je konceptualizovana pojmovnim metaforama koje počivaju na metonimiji: HLADNOKRVNOST JE HLADNOĆA i HLADNOKRVNOST JE MIRNOĆA/MIR.

3.2.1 Somatizam *krv* u semantičkom polju MRŽNJA

3.2.1.1. Parcijalna ekvivalentnost

Frazeologizam u polaznom jeziku *sich bis aufs Blut bekämpfen*³ sa značenjem ‘einen unerbittlichen Kampf/Krieg austragen’ ima svoj frazeološki ekvivalent u srpskom frazeologizmu *klati se s kim na krv i nož/na krv i nož biti s nekim*, a znači ‘međusobno se mrzeti, ne tolerisati se’. U RMS (585) naveden je i kraći oblik *krv i nož*.⁴ Kontrastivnom analizom utvrđena je parcijalna ekvivalentnost na leksičkom i morfosintaksičkom, tj. strukturnom nivou.

U oba jezika zastupljen je somatizam *Blut/krv*. Ispoljene kontrastivne razlike nisu se bitnije odrazile na semantički nivo, jer je slika, koja je motivisala nastanak frazeologizma, slična.

Mušović (2002: 189) smatra da je „u motivisanju globalnog značenja posebno aktivna naporedna imenička sintagma, čiji su konstituenti međusobno povezani asocijativnim sinonimskim odnosom (nož asociira na krv), na čemu se bazira ekspresivnost frazeologizma“. Kada jedna konstituenta frazeologizma, koja je semantički relativno samostalna, motiviše ceo frazeologizam, radi se o motivaciji putem simbola, pa takvi frazeologizmi ne mogu biti opisani na isti način kao i oni koji su nastali metaforizacijom (up. Dobrovolski, Pirainen 2009: 31).

³ Ovaj frazeologizam ima i svoju varijantu *sich bis aufs Messer bekämpfen*.

⁴ „Tu je krv i nož između dve porodice“ (RMS: 585).

3.2.1.2. Nulta ekvivalentnost

Za frazeologizam sa leksičkim varijablama⁵ *jmdn bis aufs Blut peinigen/quälen/reizen/ärgern/hassen* koji znači ‘jemanden sehr quälen/peinigen; jemanden bis zum Äußersten reizen/provozieren’ nije utvrđen odgovarajući frazeološki ekvivalent u srpskom jeziku. Mrazović/Primorac (NSFR: 146) navode: „*etw/jmdn bis aufs Blut hassen – mrzeti nekoga do krajnjih granica*“.

Frazeologizam je nastao semantičkom transpozicijom bazne sintagme, a motivisan je semantičkom dominantom *krv*, što znači da je i ovaj frazeologizam kao i prethodni nastao motivacijom simbola.

3.2.1.3. Potpuna ekvivalentnost

Podudaranje na svim nivoima, tj. potpuna ekvivalentnost utvrđena je u frazeološkom paru nem. *böses Blut schaffen/machen/erzeugen* sa značenjem ‘Unzufriedenheit, feindselige Gefühle erregen’ i srp. *stvoriti/uneti zlu krv* koji znači ‘netrpeljivost, nesloga, razdor’.

Oba frazeologizma imaju i leksičke varijable i u tom slučaju zastupljena je parcijalna ekvivalentnost na leksičkom nivou. Razlika se ispoljava ako je u frazeologizmu sadržana glagolska komponenta frazeologizma *machen* u nem. ili u srpskom glagolska komponenta *uneti*. Neznatne leksičke razlike ne utiču na semantiku frazeologizma u celini. Frazeologizmi su, kao i prethodni frazeologizmi u ovom semantičkom polju, nastali motivacijom simbola.

3.2.2. Somatizam *krv* u semantičkom polju LJUTNJA/BES/GNEV

3.2.2.1. Leksička razlika

Kontrastivnom analizom utvrđena je parcijalna ekvivalentnost na leksičkom nivou u sledećem frazeološkom paru. U nemačkom i srpskom zastupljene su različite glagolske komponente: nem. *das Blut steigt jmdm zu Kopf/in den Kopf/ ins Gesicht/ in die Wangen*, a znači ‘jemand wird rot; jemand regt sich auf udarila/pojurila’ i srp. *navire/navrla je jurnula krv u glavu/lice/obraze nekome*, čije je značenje ‘postati uzrujan, uznemiren, razdražljiv, ljut, besan itd.’. Na semantičkom nivou nema ispoljenih razlika, tako da su u pitanju potpuni ekvivalenti.

Nastali su procesom metaforizacije. Emocija je konceptualizovana kao tečnost u posudi u pojmovnoj metafori LJUTNJA/BES/GNEV JE FLUID/TEČNOST.

3.2.2.2. Leksičke i morfološke razlike

Nemački frazeologizam *Blut kocht jmdm in den Adern* – ‘jemand ist sehr erregt/zornig/wütend’ u srpskom jeziku ima posvedočen ekvivalent *ključa/kipi krv u nekome* u značenju ‘biti razdražen, ljutit, besan i sl.’. Kontrastivnom analizom uočene su razlike na leksičkom, morfosintaksičkom, tj. strukturnom nivou: u nemačkom

⁵ Postoje oprečna mišljenja i nedoumice kada je u pitanju razlikovanje varijantnih frazeoloških jedinica i frazeoloških sinonima (up. Tanović 2000: 46).

frazeologizmu *krv ključa nekome u žilama*, a u srpskom *ključa/kipi u nekome*. Na semantičkom nivou nema bitnijih razlika, slikovitost koja se odražava u dubinskoj strukturi frazeologizma je potpuno sačuvana.

Kao motivacija za nastanak frazeološkog značenja poslužila je slika osobe u stanju besa, ljutnje ili gneva sa zajapurenim obrazima i crvenilom u licu (up. Mušović: 118). Pojmovna metafora kojom je konceptualizovana emocija je metafora LJUTNJA/BES/GNEV JE VRELINA (up. Kövecses 2002: 165–177).

Frazeologizam polaznog jezika *jmds Blut gerät in Wallung* – ‘jemand ist sehr erregt/zornig /wütend’ i frazeologizam ciljnog jezika *krv mu je proključala/ uzavrela* u značenju ‘biti ljutit, besan, gnevan’ pokazuju leksičke i morfosintaksičke, tj. strukturne razlike. U nemačkom jeziku frazeologizam je izražen u formi dekomponovanog predikata.⁶

Navedene razlike na planu leksičkog sastava i gramatičke strukturiranosti nisu uticale na semantiku idioma u celini, tako da su oba frazeologizma motivisana istom slikom ljutite osobe zajapurene i crvene u licu. Ljutnja, bes i gnev obično su praćeni fiziološkim reakcijama (up. Dragičević 2007: 105). Emocija je konceptualizovana pojmovnom metaforom LJUTNJA/BES/GNEV JE VRELINA.

3.2.2.3. Nulta ekvivalentnost

Za frazeologizam u srpskom jeziku *nagnati/naterati krv u glavu nekome* koji ima značenje ‘naljutiti, razbesneti, razgneviti nekoga’ nije utvrđen odgovarajući frazeološki ekvivalent u nemačkom jeziku. Frazeologizam je nastao metaforizacijom bazne sintagme, a motivisan slikom ljutite osobe, crvene u licu, usled navale jakih osećanja (up. Mušović 2000: 118, 144). Emocija je konceptualizovana kao tečnost u posudi u pojmovnoj metafori LJUTNJA/BES/GNEV JE FLUID/TEČNOST.

Frazeologizam *pala/pada/navukla/navlači se i sl. krv na oči* sa značenjem ‘izgubiti prisebnost/kontrolu nad sobom od jakog uzbuđenja, besa i sl.’ takođe nema odgovarajući frazeološki ekvivalent u nemačkom jeziku. Postoje mogućnosti da se ovaj frazeologizam prevede na nemački, što je, naravno, kontekstualno uslovljeno. Nastao je metaforizacijom, a motivisan je slikom besne osobe zaslepljene jakim emocijama (up. Mušović 2000: 129). Emocija je konceptualizovana pojmovnom strukturnom metaforom LJUTNJA/BES/GNEV JE FLUID/TEČNOST KOJA OSLEPLJUJE.

3.2.3. Somatizam *krv* u semantičkom polju STRAH

3.2.3.1. Potpuna ekvivalentnost

Nemački frazeologizam ima nekoliko leksičkih glagolskih varijabli. Varijanta *das Blut gefriert jmdm in den Adern* ima svoj potpuni ekvivalent u srpskom frazeo-

⁶ Dekomponovani predikat je prema Radovanoviću (1997: 53–78) „svaki dvočlani predikat konstituisan po modelu Verbum (glagolska kopula ili semikopulativan glagol) + Nomen deverbativum, a sinoniman (pa i komutabilan) sa semantički ekvivalentnim jednočlanim predikatom (predstavljenim punoznačnom glagolskom leksemom iz koje je izvedena deverbativna imenica dvočlanog predikata“. Nemački termin je Funktionsverbgefüge.

logizmu *krv se ledi/sledila u žilama nekome* u značenju 'bojati se, osećati preveliki strah, užas i sl.'. Poređenjem ostalih varijanti sa srpskim jezikom uspostavljena je parcijalna ekvivalentnost sa leksičkim razlikama. Na semantičkom nivou nema bitnijih razlika, tako da se smatraju ekvivalentnim.

Frazeologizmi su nastali metaforizacijom. Slika na kojoj počiva frazeologizam motivisana je izgledom osobe kojoj je hladno (up. Mušović 2000: 201). Pojmovna metafora kojom je konceptualizovana emocija straha glasi: STRAH JE HLADNOĆA (up. Dobrovolski 1997: 171–203; Chen 2007: 133–146; Ristić 2011: 119–130).

3.2.3.2. Nulta ekvivalentnost

Za nemački frazeologizam *jmdm weicht das Blut aus den Adern* sa značenjem 'jmd wird sehr blass' nije utvrđen odgovarajući frazeološki ekvivalent u ponuđenim frazeološkim rečnicima, tako da je konstatovana nulta ekvivalentnost. Frazeologizam je nastao metaforizacijom. Motivaciona slika frazeologizma počiva na fiziološkim reakcijama veoma uplašene osobe koja od straha probledi. Emocija je izražena pojmovnom metaforom STRAH JE GUBITAK KRVI.

Frazeologizam polaznog jezika *Blut (und Wasser) schwitzen* ima dva značenja: 1. 'sehr große Angst haben; unter Stress stehen', 2. 'sich sehr anstrengen'. U ciljnom jeziku ne postoji potpuni frazeološki ekvivalent sa sastavnicom *krv* koji bi pokrio prvo značenje. Primorac i Mrazović (NSFR: 145) navodi sledeće: 1. plašiti se, biti obliven hladnim znojem (od straha), probio ga je hladan znoj, 2) znojiti se od napora, raditi do iznemoglosti; veoma se naprezati, propljuvati krv. Za drugo značenje postoji parcijalni ekvivalent, ali taj frazeologizam ne izražava strah, pa u ovom polju neće biti analiziran.

Kontrastivnom analizom frazeološkog para nem. *Blut (und Wasser) schwitzen* i srp. *biti obliven hladnim znojem (od straha)/probio ga je hladan znoj* ustanovljena je samo semantička podudarnost. Frazeologizmi su nastali metaforizacijom. U nemačkom jeziku emocija je konceptualizovana u pojmovnoj metafori STRAH JE HLADNOĆA.

3.2.4. Somatizam *krv* u semantičkom polju STID

Frazeologizmi nem. *das Blut steigt/schießt jmdm in den Kopf/ins Gesicht/in die Wangen* i srp. *udarila je/pojurila, jurnula i sl) krv u glavu/lice/obraze nekome* analizirani su i u semantičkom polju LJUTNJA/BES/GNEV (up. 3.2.2.1). Stid se konceptualizuje na isti način u konceptualnoj metafori STID JE FLUID/TEČNOST.

Frazeologizam *nagnati/naterati krv u glavu nekome* 'postideti nekoga' već je analiziran, kao i prethodni, u semantičkom polju LJUTNJA/BES/GNEV (up. 3.2.2.3). Emocija stida je konceptualizovana na isti način kao i emocija ljutnje i besa u pojmovnoj metafori STID JE FLUID/TEČNOST.

Naredni frazeološki par nem. *das Blut stand jmdm in den Ohren* i srp. *pocrveneo je do ušiju* kojim se izražava stid razlikuje se i na morfološkom i leksičkom planu, jedino je semantički podudaran, pošto počiva na istoj slici: osoba koja se stidi gori od stida, toliko da su joj uši crvene. Emocija je konceptualizovana pojmovnom metaforom STID JE CRVENILO.

4. Zaključak

U radu su metodom kontrastivne analize upoređeni frazeologizmi sa komponentom *Blut/krv* nemačkog i srpskog jezika, pri čemu je nemački polazni, a srpski ciljani jezik. Frazeologizmi su dalje svrstani onomasiološkim putem u odgovarajuća semantička polja metodom konceptualne analize koja podrazumeva i postulisanje pojmovnih/konceptualnih metafora. Korpus rada čini 17 frazeologizama nemačkog jezika i njihovi odgovarajući ekvivalenti u srpskom jeziku.

Jedan od ciljeva istraživanja bio je kontrastivni opis frazeologizama sa komponentom *Blut/krv* kojim se izražavaju emocije i ustanovljavanje sličnosti i razlika sa morfološkom, leksičkom i semantičkom aspekta, odnosno različitih tipova ekvivalentnosti. Pod pojmom ekvivalentnosti podrazumevali smo podudaranja na leksičkom i morfološkom, tj. strukturno-formalnom i semantičkom nivou, pa je u radu bilo govora o potpunoj, parcijalnoj i nultoj ekvivalentnosti.

Kontrastivnom analizom utvrđeno je da frazeologizmi u oba jezika, naročito na planu izraza, ali i sadržaja, pokazuju određene sličnosti i razlike, na osnovu kojih su se iskazale 3 grupe brojačno različito zastupljenih frazeologizama: frazeologizmi sa potpunom ekvivalentnošću – podrazumevaju odsustvo razlika na svim nivoima, kako leksičkom i morfološkom, tako i na semantičkom (5), frazeologizmi sa nultom ekvivalentnošću (4) i frazeologizmi sa parcijalnom ekvivalentnošću, najzastupljenija grupa u radu, a iskazana je kroz 4 numerički različito zastupljene podgrupe, a to su: frazeologizmi sa leksičkim razlikama (1), frazeologizmi sa morfološkim/morfosintaksičkim razlikama (1) i frazeologizmi sa leksičkim i morfološkim razlikama (6). U radu se iskazala još jedna grupa, a to su frazeologizmi sa semantičkom ekvivalentnošću (2) koje karakteriše nešto drugačiji leksemski sastav, morfosintaksička struktura, a podudarna slika, tj. isto značenje.

Drugi cilj našeg istraživanja bio je da uvrđimo koliki je stepen semantičke simetrije u analiziranom korpusu, odnosno na koji način se transponuje semantičko značenje, na koji način se konceptualizuju somatizmi, a na koji emocije u frazeologizmima sa komponentom *Blut/krv* nemačkog i srpskog jezika, što podrazumeva izradu pojmovnih/konceptualnih metafora.

Veći deo frazeologizama nastao je semantičkom transpozicijom bazne sintagme, odnosno metaforičkim putem. Koncept metafore je od centralnog značaja za semantičku analizu somatizama. Konceptualna analiza u ovom slučaju podrazumeva klasifikaciju somatizama prema određenim konceptima (u centru analize nalaze se metaforički procesi). Kada je reč o semantičkim poljima, utvrđeno je da frazeologizmi sa komponentom *Blut/krv* mogu da iskažu različite koncepte, tako da su frazeologizmi, na osnovu toga koju emociju izražavaju, svrstani u odgovarajuća semantička polja: semantička polja sa pozitivnim emocijama (LJUBAV/NAKLONOST i HLADNOKRVNOST) i semantička polja sa negativnim emocijama (MRŽNJA, LJUTNJA/BES/GNEV, STRAH i STID).

Za konceptualizaciju pozitivnih i negativnih emocija postulirane su sledeće pojmovne metafore: LJUBAV JE TEČNOST/FLUID, LJUTNJA/BES/GNEV JE FLUID/TEČNOST, LJUTNJA/BES/GNEV JE FLUID/TEČNOST KOJA OSLEPLJUJE, STID JE FLUID/TEČNOST, LJUTNJA/BES/GNEV JE VRELINA, HLADNOKRVNOST JE HLADNOĆA, STRAH JE HLADNOĆA, HLADNO-

KRVNOST JE MIRNOĆA/MIR, STRAH JE GUBITAK KRVI i STID JE CRVENILO. Simboličkom motivacijom nastaju samo 4 frazeologizma.

Analiza je pokazala da su negativne emocije više zastupljene u frazeologizmima nego pozitivne. Pojedina semantička polja su bliska i preklapaju se. Istraživanja su dalje pokazala da se emocije u oba jezika konceptualizuju na isti način, što govori o univerzalosti pojmovnih metafora

Izvori

<http://www.duden.de/rechtschreibung>, 3.8.2014.

<http://www.redensarten-index.de>, 11.8.2014, 13.8.2014.

Literatura

- Barcelona, A. 1997. "Clarifying and applying the notions of metaphor and metonymy within cognitive linguistics." *Atlantis*, 19: 121–148.
- Biderman, H. 2004. *Rečnik simbola*. Beograd: Plato.
- Burger, Harald / Buhofer, Annelies, Sialn, Ambros et al. 1982. *Handbuch der Phraseologie*. Berlin; New York: Walter de Gruyter.
- Chen, L. 2007. *Bilder menschlicher Emotionen in deutschen und chinesischen Phrasemen, Phraseologie und Parämiologie*, Band 22.
- Dobrovol'skij, D. 1995. *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik. Studien zum Thesaurus deutscher Idiome*. Tübingen: Gunter Narr Verlag
- Dobrovol'skij, D. 1997. *Idiome im mentalen Lexikon*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag.
- Dobrovol'skij, D., Piirainen, E. 2009. *Zur Theorie der Phraseologie, kognitive und kulturelle Aspekte*. Stauffenburg Verlag
- Dragičević, R. 2007. *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Duden. 2012. *Redensarten*. Mannheim, Zürich: Dudenverlag.
- Duden 11. 2002. *Redewendungen*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- Fink-Arsovski, Ž. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.
- Kamings, E. 2004. *Sve o simbolima*. Beograd: Narodna knjiga-Alfa.
- Klikovac, D. 2004. *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Korhonen, J. 2007. *Phraseme im Sprachgebrauch und in der Übersetzung*, In: *Phraseologie – Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 574–589.
- Kovecses, Z., Szabo, P. 1997. Idioms: A View from Cognitive Semantics. *Applied Linguistics* 17 (3): 326–355.
- Kövecses, Z. 2002. *Metaphor and emotion: language, culture and body in human feeling*. Cambridge.

- Lakoff, G. and Johnson, M. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Matešić, J. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Matešić, J. 1988. *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Mrazović, P. 1964–65. *Pokušaj klasifikacije frazeoloških izraza nemačkog jezika, njihovi izvori i stilske funkcije*, Godišnjak Filozofskog fakulteta, knjiga 8, Novi Sad: Filozofski fakultet, 283–303.
- Mrazović, P., Primorac, R. 1981. *Nemačko-srpskohrvatski frazeološki rečnik*. Beograd: Narodna knjiga.
- Mršević-Radović, D. 1987. *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Müller, K. 2005. *Lexikon der Redensarten, Herkunft und Bedeutung deutscher Redewendungen*. Basserman Verlag
- Mušović, A. 2002. *Somatske frazeološke jedinice za izražavanje emocija i njihova sintaksička funkcija*. Kosovska Mitrovica.
- Otašević, Đ. 2012. *Frazeološki rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Prometej.
- Radovanović, M. 1978. Dekomponovanje predikata (na primerima iz srpskohrvatskog jezika). *Južnoslovenski filolog*, knj. XXXIII, Novi Sad, 53–86.
- Ristić, G. 2011. *Konceptualna analiza nemačkih i srpskih somatizama u semantičkom polju STRAH*, Zbornik za jezike i književnosti FF u Novom Sadu, 119–131
- Rečnik srpskoga jezika*. 2011. Novi Sad: Matica srpska.
- Röhrich, L. 1991–1992. *Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. Band 1, 2, 3. Freiburg im Breisgau: Herder Verlag.
- Tanović, I. 2000. *Frazeologija bosanskog jezika*. Zenica: Dom štampe.

Gordana Ristić, Mirjana Zarifović

THE MEANING OF THE LEXEMES *BLUT/KRV* (BLOOD) IN IDIOMS IN GERMAN AND SERBIAN

Summary

This paper deals with idioms in German and Serbian which contain the lexemes *Blut/krv* (blood). The paper belongs to the field of contrastive linguistics and cognitive semantics. The corpora have been compiled from various semasiological and onomasiological monolingual and bilingual dictionaries of idioms in both languages. This paper aims to point out the semantic similarities and differences between the idioms of German and Serbian and the denotative and connotative meanings of the lexemes *Blut/krv*. The contrastive analysis method examines the equivalence, the of conceptual analysis method examines the metaphors and the ways of their semantic transposition. The source language is German, the target language is Serbian.

goca33@yahoo.de
mirjanche1712@gmail.com

Tamara Jevrić

University of Prishtina

Faculty of Philology

THE PORTRAIT OF WOMEN IN ENGLISH AND SERBIAN – A STUDY INTO THE MEANING OF WORDS THROUGH COLLOCATIONS

Abstract: The study of meaning can refer to not only the analysis of the basic meaning of words but it can also tell us how the meaning of words is affected by the presence of other words which share their immediate environment, i.e. collocations. In this paper we examine the collocational behaviour of the node *woman*. The aim of this research is to contrast the meaning of the lemma WOMAN in English and Serbian, based on the views of Firth (1957, 1964), Sinclair (1991) and Stubbs (2002), in order to determine how their meaning is influenced by the collocates. For that purpose, the *British National Corpus*, the *Corpus of Contemporary Serbian* and *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika 1-6* were used. The analysis of collocations demonstrates the similarities and differences of the aforementioned languages in their portrayal of women, but it also has far-reaching implications because it gives us a glimpse into the culture and various ideologies that lie beneath them.

Key words: meaning, woman, English, Serbian, collocations, corpora

1. Introduction

Before the appearance of corpus linguistics, the study of meaning had long been disregarded in linguistics. During the age of American structuralism, one of the central points of language study was authentic language. However, meaning was, according to Leonard Bloomfield (1935: 140) “the weak point in language-study”. Unlike structuralists, linguists belonging to the school of transformational-generative grammar devised by Noam Chomsky, disregarded the use of authentic language but continued to omit the study of meaning. In *Language and Responsibility* Chomsky (in Lynne Murphy & Koskela 2010: 183) even advocated that the study of meaning “should be excluded in the field of linguistics”, affirming instead that a grammatical theory and its composition “must be chosen to provide the best possible explanation of semantic phenomena, as well as others”. His concept of universal grammar rules which apply to all languages should have been the foundation for all issues raised in semantics.

Corpus linguistics, however, offered an entirely new approach to language study. Whilst Ferdinand de Saussure insisted on the study of *langue*, which corresponded with Chomsky’s insistence on *language competence*, corpus linguistics supported

the importance of the second element of the polar opposition – the idea of *language in use* – since meaning is language in use.

It was John Rupert Firth (1964: 7, 227) who first argued that dichotomies propagated by Saussure and Chomsky ought to be abandoned and that his approach to meaning is the study of language in use: “The complete meaning of a word is always contextual, and no study of meaning apart from a complete context can be taken seriously.” Firth’s (1957: 11) philosophy of language led to his formulating a well-known postulate: “You shall know a word by the company it keeps.” The introduction of collocations was not new in the field of linguistics¹ and his rendition of collocations may have differed to a small degree compared to its original design², but Firth’s treatment of lexical units paired with the notion of meaning as a social phenomenon brought about a much needed change in linguistics. His ideas were rendered possible by John Sinclair.

With the development of computer technology, Sinclair took it upon himself to deploy computers in linguistics through the creation of a database specifically designed for linguistic analysis. By interpreting raw, unaltered data, instead of making up sentences to support certain theoretical claims³, the study of the meaning of words was conceived in such a way that linguistic theories would transpire only in the final stages, rather than as starting points of linguistic study⁴. Sinclair’s work on large online collections of data further improved the field of lexicography⁵, and also placed the importance of collocations in the foreground.

Collocations are viewed as being a fundamental organisational principle of language in use (Stubbs 2002: 60). According to Sinclair (1991: 17) frequency of linguistic patterns – collocations – is of importance to linguistic discussions and observations, because it describes what is central and typical in a language. A study into the meaning of words through collocations can tell us how the meaning of words is affected by the presence of other words which share their immediate environment.

2. Methodology

The aim of this research is to contrast the meaning of the word WOMAN in English and Serbian by examining its collocational behaviour. For this purpose the *British National Corpus*, the *Corpus of Contemporary Serbian* and *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika 1-6* (1967, 1971, 1973, 1976) were used. We began our research with an overview of the most frequent attributive adjectives

¹ See Palmer (1933).

² See Lindquist (2009: 78) for Palmer’s and Firth’s interpretations of collocations.

³ Charles Fillmore (1992: 35) calls these theoreticians “armchair linguists”.

⁴ See Elena Tognini Bonelli (2001) for *corpus-based* and *corpus-driven approaches* in corpus linguistics. Martin Wynne (in Lüdeling&Kytö 2008: 712) claims that most corpus research is, most likely, the first type.

⁵ See <http://www.mycobuild.com/about-john-sinclair.aspx>.

in English and Serbian, one word to the left of the node word. By focusing on adjectives solely, as advised by Anatol Stefanowitch and Stefan Th. Gries (2008: 1–3), many functional words⁶ are eliminated, which often cannot usefully inform us about the linguistic profile of the node word. They explain that by studying the relationship between adjectives and nouns, we learn about the syntax and semantics of the adjectival modifications of nouns. However, we came across two obstacles. The *British National Corpus* contains the option of abstracting the most frequent collocates, of 100 words or more. In *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* we looked for words that appear not only in the examples for lemmata which are simultaneously headwords in the dictionary, but in all six volumes, wherever that word appears contextually. A problem arises since many of the sentences are repeated throughout the six volumes, while each time the focus was on a different word i.e. headword within the sentence. Thus the wrong impression about the frequency of the collocate being analysed was given. This makes enumerating collocates significantly more difficult alongside the corpus not being of the same standard as the British computerised version. The *Corpus of Contemporary Serbian* provides no information on frequency. The second idea was to formulate another criteria of frequency, and to divide those words into four categories: contemporary – frequent and rare, archaic and obsolete⁷. We had to abandon this idea as well, for the following reason: whereas *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* and the *Corpus of Contemporary Serbian* have the aforementioned categories, the *British Corpus* will not generate archaic and obsolete words because they are infrequent. Nor does it contain words from before 1980. Instead of talking about the frequency of attributive collocates within the corpus, we will address frequency in terms of the number of different adjectives within a semantic field. We will then make a comparison of semantic fields between the languages.

Contrary to Sinclair's (1991: 41–42, 173–174) advice, we also decided to utilise lemmatisation. The reason for this decision lies in the synthetic nature of the Serbian language. If we apply the rules of lemmatisation, then we must classify the noun WOMAN under 14 different categories, based on the grammatical categories of number and case. The corpus of Serbian language is not extensive enough for that categorisation to produce material worthy of analysis. For the same reasons Lüsi Piits (2013: 146) applied lemmatisation to her corpus, because Estonian contains as many as 28 inflective suffixes for nouns, and there is also the problem of grammatical homonymy. The author cites Sara Gesuato (2003) who gives examples of collocates of nouns *woman* and *women*, and then provides general conclusions about the context of *woman*.

⁶ Dave Willis (in Hunston, 2002: 150) argues that functional words, such as *would*, should be learnt as words with meaning, rather than being a part of abstract conditional.

⁷ We discovered, for example, the following archaic and obsolete words denoting women in Serbian: *naobražena, nečudoredna, kremenita, krvomutna, krošnjata, pogledna, privlašiva, pritkasta, provikanija, mramorna, ondulirana, osmagla, cerebralna*.

3. Analysis and discussion

Nouns that denote women as one of the basic social categories⁸ occur as lemmata WOMAN, WIFE, MOTHER. The collocates that precede them are grouped into semantic fields based on the research of several authors. In the lexical system of Serbian language Gordana Štanski (2013) attributes man with positive and negative *character traits*, denotes man according to *intellectual properties* – man with developed and diminished mental capabilities, man according to *physical appearance*, with the basic aesthetic categories – beautiful and ugly. Note that these categories manifest in duality, through antonymy⁹. S. Gesuato in collocational analysis covers some parts of speech. Thus the following groups appear: *physical attractiveness, age, physical appearance, family and personal relationships, women's liberation, religion, (groups of) people*. A special section is dedicated for attributive adjectives: *states or conditions experienced by their referents, their area of origin, permanent properties, traits of behaviour, physical and emotional characteristics, and group or category membership; women's past or present role as victims, mental or emotional instability, lack of control upon their behaviour, limited intellectual ability, socially marginalised love life or low-qualified professional position, physical attributes and the non-prototypicality of their playing certain social roles*. Boris Hlebec (1974) divides adjectives into positive, neutral and negative. A modified version of these categories follows¹⁰:

- The semantic field used to mark the exterior is divided into two categories: *physical appearance* and *physical attractiveness*, within which there is a lexical set – positive /negative dichotomy,
- *age*, and young/old dichotomy,
- semantic area of character divided into two categories: *character* and *intelligence*, and positive/negative dichotomy,
- *value system* – values that exist within a society, and the positive/negative dichotomy,
- *love relations and marriage*, and the married/single dichotomy
- *children and maternity*, and to have children/not to have children dichotomy,
- *financial situation*, and the rich/poor dichotomy,
- *health*, and the positive/negative dichotomy,
- *death and dying*, and the dead/living dichotomy, and
- *other* – includes words whose distinctive semantic contents are impossible to classify under any aforementioned category.

⁸ See Cliff Goddard and Anna Wierzbicka (2014: 22-54) and their analysis of basic social categories from the perspective of semantic primitives.

⁹ Paradigmatic relations between collocates that denote human beings, as claimed by L. Piits (2013: 143), in most cases establish antonymy.

¹⁰ Certain criteria not relevant to the analysis were left out. For example, *their area of origin* or *group or category membership*.

In keeping with the results of the analysis, we allow for the amendment of the list of categories.

3.1. Collocates of the lexeme *woman*

physical attractiveness – positive: attractive, beautiful, fine-looking, good-looking, handsome, sexy, striking

physical attractiveness – negative: –

physical appearance – positive: best-dressed, efficient-looking, elegant, fancy, fashionable, feminine, fine-boned, improbably-garbed, respectable-looking, slim, smiling, thin, well-dressed

physical appearance – neutral: black, blonde, businesslike, clothed, coally-skinned, dark-haired, fair-haired, grey-haired, naked, nude, peach-faced, pinafore-clad, red-haired, round-faced, sandy-haired, scarlet, steely-haired, *tall*¹¹, *white*

physical appearance – negative: big, big-bosomed, bald headed, blowsy, butch, dreadful-looking, dumpy, fat, frowning, large, filthy, gaunt, gaunt-looking, forbidding, grimy, huge, large, little, mannish-acting, miniature, muscly, plump, scruffily-dressed, small, square, stout, unsmiling, unfit, vast, warlike, wee

age – young: young/younger/youngest

age – old: elder/elderly, grown, mature, middle-aged, old/older/oldest, prematurely aged

character – positive: amiable, *apolitical*, articulate, brave, charming, competent, contemporary, courageous, decent, emotionally committed, experienced, family-based, friendly, generous, gracious, hard-working, honest/honestest, honourable, independent, jolly, knowledgeable, (hard) labouring, level-headed, liberated, loyal, maternal, mature, motherly, modern, modernist, noble, observant, optimistic, particular, passionate, positive, post-feminist, practical, pragmatic, private, professional, psychic, quiet, responsible, Samaritan, seductive, self-assured, self-supporting, sensible, sensuous, strong, strong-minded, stoical, successful, sympathetic, thoughtful, virtuous, warm, well-mannered

character – negative: acquiescent, angry, anxious, bad, celibate, complaining, demanding, difficult, dreadful, enfeebled, fallen, feisty, forbidding, fragile, frivolous, hard, hellish, hysterical, imperious, impertinent, intimidating, jealous, loose, loud, lunatic, manipulative, nervous, nutty, peculiar, ruthless, shallow-changing, shrill, silly, sinful, treacherous, uncharitable, unsympathetic, vain, wild

intelligence – positive: clever, intelligent, wise

intelligence – negative: dumb, stupid

emotional state – positive: happy, lucky

emotional state – negative: disgruntled, distraught, helpless, mad, miserable, sad, sobbing, terrified, unfortunate, unhappy, weeping, wronged

¹¹ Adjectives in italics in this and the following sections can fall into the opposite member of the pair, depending on the context and point of view.

value system – positive: best/better, chaste, dear, *different*, emblematic, exact, exceptional, extraordinary, famous, fantastic, fine, formidable, front, godly, honorary, ideal, important, individual, innocent, leading, lovely, marvelous, nice, perfect, primal, prominent, proper, quintessential, real, respectable, respected, right, special, token, top, typical, wonderful, well

value system – negative: alarming, average, bloody, changed, contemptible, damned, delinquent, dissident, feared, guilty, mere¹², only, ordinary, scorned, unwanted, wrong

love relations and marriage – to be married: married

love relations and marriage – not to be married: divorced, free, single, unmarried, widowed

sexuality – opposite sex: heterosexual

sexuality – same sex: lesbian

children and motherhood – to have children: pregnant

children and motherhood – not to have children: –

financial situation – to be rich: kept, rich, richest, wealthiest, well-to-do

financial situation – to be poor: poor, unsupported

health – positive: able-bodied, healthy

health – negative: anorexic, arthritic, deaf, disabled, frail, ill, infected, sick

death and dying – living: live, living, dying

death and dying – dead: dead

other: abused, alien, busy, drunk/drunken, extra, foreign, gummed, homeless, home-owning, jobless, local, lone, maltreated, medieval, menstruating, middle-class, new, near-unconscious, raped, saved, seated, settled, specified, stoned, stranded, unidentified, unarmed, unconscious, unemployed, unnamed, unofficial, unseen, upper-class, working

3.2. Collocates of the lexeme *žena*

physical attractiveness – positive: bujna, krasna, lepa, lepša, meka, najlepša, najnegovanija, negovana, nežna, prekrasna, privlačna, sveža, slatka, skladna, zgodna

physical attractiveness – negative: brkata, buljava, grudata, nosata, rošava, ružna, sparušena, suva

physical appearance – positive: mršava, otmjena, raskošnoodevena, *visoka*, vitka

physical appearance – neutral: bela, bosa, crna, gola, mrka, naga, plava, polugola, smeđa, tamnokosa, seda, sedokosa

physical appearance – negative: debela, gojazna, golema, izborana, koščata, kratkovratna, kratkoglava, krupna, kršna, majušna, mala, malena, malska, omalena,

¹² Meaning *ordinary*.

omanja, osedela, povijena, pogibljena, poniska, prurušena, prljava, puna, sitna, utegnuta, velika, velikonoga, vrljooka, zabrađena, znojava

age – young: mlada, mlađa

age – old: izandala, matora, postara, postarija, sredovečna, stara, starija, starovita, vremešna

character – positive: brižna, časna, čedna, čestita, divna, dobra, duhovita, duševna, energična, hrabra, imperativna, iskusna, jaka, jednostavna, koketna, mila, mirna, ojaka, osetljiva, otesita, ozbiljna, pjevucava, plemenita, pouzdana, poštena, prisna, pristojna, silna, snažna, srdačna, stidna, suvremena, tiha, topla, širokogruđa, valjana, vrijedna, zrela

character – negative: bludna, brbljiva, čudna, đavolasta, *ekscentrična*, gruba, histerična, javna, jezična, laka, neduhovna, nerazumna, neverna, oholita, oslaba, oštra, pakosna, plašljiva, pokvarena, ponizna, pohotljiva, poplašena, poslušna, posrnula, prigovorljiva, priprosta, prometljiva, raspusna, samotna, slaba, srdita, teška, trapava, zla

intelligence – positive: inteligentna, mudra, naočita, pametna, umna

intelligence – negative: glupa, plitkoumna

emotional state – positive: ljubljena, raznežena, vesela, voljena, zaljubljena

emotional state – negative: lomna, nesretna, nesrećna, ojađenja, preplašena, ponesrećna, raskukana, skrhana, skršena, uspaljena, ucveljena, zbunjena, žalosna

value system – positive: bitna, bolja, cela/cijela, čarobna, drukča, drukčija, elegična, fina, idealna, izvanredna, misitčna, najbožanstvenija, najpoznatija, nedužna, neobična, neodoljiva, obrazovana, pobožna, poetična, poznata, ponajbolja, potpuna, prava, superiorna, tajanstvena, uočljiva, školovana, vatrena, zamišljena, znana

value system – negative: jedna, najgora, neznana, nemoćna, nepoznata, neshvaćena, nikakva, obična, odvratna, opasna

love relations and marriage – to be married: druga, jedina, nedostupna, nova, prva, rođena, tuđa, udata, vjenčana, vlastita, zakonita

love relations and marriage – not to be married: bivša, nevenčana, ničija, ostavljena, razvedena, svačija, slobodna

children and motherhood – to have children: blagoslovena, bremenita, trudna

children and motherhood – not to have children: –

financial situation – to be rich: najbogatija

financial situation – to be poor: bedna, sirota, sirotinjska

health – positive: držeća, zdrava

health – negative: bolešljiva, bolesna, bolešljiva, ćorava, izmućena, nemušta, onesvešćena, šepava

death and dying – living: polumrtva

death and dying – dead: pokojna

other: gladna, gospodska, građanska, jučerašnja, kućanska, napita, poslana, pijana, seljačka, seoska, smrznuta, starozavetna, zaklana, zaposlena

The portrait of women in English and Serbian languages in terms of semantic field comparison is almost identical, with certain variations in their contents. The *fields character* and *value system* have the greatest number of collocates, and *physical appearance* is the only field containing a neutral category for adjectives such as: *dark, red-haired, bela, bosa*. This field was the most difficult to sort because we would often be guided by introspection, or would sort the adjectives based on our assessment of how the society would characterise them. For that reason we divided them, to the greatest degree possible, based on their dictionary definitions¹³. The *field value system* contains evaluative adjectives, wherein a woman is described in a predominantly positive manner, emphasising her ideality, excellence and perfection. Adjectives in the semantic group *character* are significantly more precise in describing the character traits of women, and they are also more numerous in both languages in the positive group of adjectives. It is interesting that the research of G. Štanski (2013: 66) confirms that nouns denoting man with negative character traits are more numerous, because positive traits are traits of a prototype which by implication does not need to be proven. The same conclusion was reached by Radmila Žugić (1997) through analysis of the dialectic material of Serbian language, with its focus on adjectives. Thus it was expected that this approach to language would also yield the same results. Adjectival collocates, contrary to expectations, are used in Serbian to highlight the moral downfall of women and their evil, malicious nature, but the properties of meekness and humbleness, as well as strong, firm character generate more adjectives. In English the focus is on woman's unstable, impetuous nature but, more significantly, on firm character and courage, honesty and maternal, caring nature.

In studying adjectives that designate human attributes, Rajna Dragičević (2010: 84-88) singles out the adjectives *dobar* and *lep* as prototypes, but also *zao, iskren, pametan, pošten, hrabar*. The results of her analysis demonstrate that adjectives *dobar* and *lep* have the greatest number of meanings (they are polysemic) in comparison to other analysed adjectives, that they are desemantised, central¹⁴, synonymous¹⁵, and that they represent one of the language universals¹⁶. The author concludes that their centrality is based on appreciation and great respect for certain qualities within a culture. This can also explain the dominance of positive adjectives

¹³ For the English and Serbian languages the *Collins Cobuild English Dictionary for Advanced Learners* (2001) and *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika 1-6* (1967, 1971, 1973, 1976) and *Rečnik srpskoga jezika* (2011) were used respectively.

¹⁴ Central in the context of prototype theory, even though in this paper it refers to the most frequent adjectives.

¹⁵ In *Rečnik sinonima* (2008: 151) the entry *goodness* functions as a hyperonym for morals, decency, purity, virtue etc. which is in accordance with the findings of R. Dragičević.

¹⁶ It is precisely the adjectives *good* and *bad* that are classified as semantic universals or semantic primitives that together form the group *evaluators* (Goddard & Wierzbicka, 2014: 12).

describing the character of women in our analysis. Likewise, R. Dragičević states that character qualities rank above physical ones, demonstrating why, as a rule, *physical attractiveness* and *physical appearance* categories contain fewer words.

In English the category *physical attractiveness* did not produce adjectives which described the woman as ugly, while in Serbian half the adjectives have semantic contents used to describe body parts which are, according to G. Štanski (2013: 116) “noticeable because they are more protruding and larger than normal”. The category *children* and *motherhood* does not have collocates describing women without children¹⁷. The category *emotional state* is significantly more productive in its negative polarity – both vocabularies provide various adjectives used to emphasise the unhappiness and dissatisfaction of women. The adjectives within this semantic field actualise a paradigmatic relation of synonymy between themselves, which is a characteristic also noticeable in other semantic groups.

The only field observed in English but not in Serbian is *sexuality* – offering one lexeme each for both polarities. The count is quite small, but the fact that the category is missing in Serbian is a clear indicator that sexuality of women in this regard is not a part of woman’s meaning.

4. Conclusion

The analysis of the meaning of the lemma WOMAN through collocations elucidated that adjectival collocates, which precede the lexeme, constitute its content. The most important semantic fields that collocates comprise are: *physical attractiveness*, *physical appearance*, *character*, *value system*, *children and motherhood*, and *emotional state*, to which significant attention is given. Being a woman means to be admired for one’s allure and a woman’s appearance is under the utmost scrutiny. A woman is admired for being a mother (there is no alternative other than being one), but criticised for oversensitivity – hence the collocates denoting woman’s misery and grief. Woman’s characters in English and Serbian share similarities – strength of character, pureness of heart and honesty. Wickedness and evil, features which share the underlying connection between women and the devil were found in Serbian – adjectives *đavolasta*, *oholita*, *pakosna*, *zla*, but marginally less in English¹⁸ – *bad*, *hellish*. Adjectives within and between semantic fields in both languages establish semantic relations of synonymy and antonymy.

The analysis of collocations outlines what the similarities and differences of the aforementioned languages are in their portrayal of women, but it also has far-reaching implications because it gives us a glimpse into the culture and various ideologies that lie beneath them. It tells us about the nature of women, what is expected from them and what characteristics of women are deemed favourable in

¹⁷ In more recent English lexis the adjective *childfree* appeared, in an attempt to reduce the usage of the adjective *childless* with a word that has neutral or positive connotations.

¹⁸ See T. Jevrić and A. Radosavljević (2013) for comparison.

a society. With a contrastive analysis between the languages, we determined some characteristics that span the languages, but also those that have a unique feature quintessential in a particular language system, and are in line with dominant societal cultural models. For example, the category of *sexuality* teaches us that some topics are still considered taboo and are not a point of discussion in Serbian culture. Thus, one of the functions that language may perform is to promote a single idea of social categories and their roles, with numerous effects upon their condition and place in a society.

Further research will focus on other social categories, i.e. WIFE and MOTHER, as well as their male counterparts, namely MAN, HUSBAND and FATHER. The study will also include lemmata which denote children: CHILD, BOY and GIRL, SON and DAUGHTER, and in Serbian DETE, DEČAK and DEVOJČICA, SIN and KĆERKA/ĆERKA.

References

- Bloomfield, L. 1935. *Language*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- British National Corpus*[Online]. Available: <http://corpus.byu.edu/bnc/>[2015, February 02].
- Ćosić, P. et al. 2008. *Rečniksinonima*. Beograd: Kornet.
- Hlebec, B. 1974. Odnos značenja, obličkih promena i kompatibilnosti imenica i preideva u engleskom i srpskom jeziku. *Anali Filološkog fakulteta* 11, 431–445.
- Dragičević, R. 2010. *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Fillmore, C. 1992. Corpus Linguistics or Computer-aided Armchair Linguistics. In *Directions in Corpus Linguistics*, J. Svartvik, ed., 13–38. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Firth, J. R. 1957. A Synopsis of Linguistic Theory 1930–1955. In *Studies in Linguistic Analysis*, J. R. Firth et al., 1–32. Oxford: Blackwell.
- Firth, J. R. 1964. *Papers in Linguistics 1934–51*. London: Oxford University Press.
- Gesuato, S. 2003. The Company Women and Men Keep: What Collocations Can Reveal about Culture. *Proceedings of the Corpus Linguistics 2003 Conference*, 253–262.
- Goddard, C. & Wierzbicka, A. 2014. *Words & Meanings. Lexical Semantics across Domains, Languages, & Cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- Jevrić, T. & Radosavljević, A. 2013. Slika žene u poslovice u engleskom i srpskom jeziku: jezik kao sredstvo promovisanja prihvatljivog ponašanja. *Tradicije i inovacije u savremenom srpskom jeziku* 1, 467–474.
- Korpus savremenog srpskog jezika*[Online]. Available: <http://korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>[2015, February 04].
- Lindquist, H. 2009. *Corpus Linguistics and the Description of English*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Lüdeling, A. & Kytö, M. eds. 2008. *Corpus Linguistics. An International Handbook. Vol. 1*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Lynne Murphy, M. & Koskela, A. 2010. *Key terms in Semantics*. London: Continuum.

- Palmer, H. E. 1933. *Second Interim Report on English Collocations*. Tokyo: Kaitakusha.
- Piits, L. 2013. Distributional Hypothesis: Words for ‘Human Being’ and Their Estonian Collocates. *Trames*, 17/2, 141–158.
- Sinclair, J. 1991. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Sinclair, J. ed. 2001. *Collins Cobuild English Dictionary for Advanced Learners*. Birmingham: Collins Cobuild.
- Stevanović, M. et al. 1967, 1971, 1973, 1976. *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika 1-6*. Novi Sad, Zagreb: Matica srpska, Matica hrvatska.
- Stubbs, M. 2002. *Words and phrases. Corpus studies of lexical semantics*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Štanski, G. 2013. *Reči o čoveku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Tognini-Bonelli, E. 2001. *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam: John Benjamins.
- Vujanić, M. 2011. *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.

Tamara Jevrić

PORTRET ŽENE U ENGLESKOM I SRPSKOM – PROUČAVANJE ZNAČENJA REČI PUTEM KOLOKACIJA

Rezime

Proučavanje značenja može se odnositi ne samo na analizu osnovnog značenja reči, već nam ono može reći kako na značenje reči utiče prisustvo drugih reči iz njihove bliske okoline, tj. kolokacije. U ovom radu ispitujemo kolokacijsko ponašanje čvora *žena*. Cilj istraživanja je upoređivanje značenja leme ŽENA u engleskom i srpskom, zasnovano na viđenjima Ferta (1957, 1964), Sinklera (1991) i Stabsa (2002), radi utvrđivanja kako na njihovo značenje utiču kolokati. Za ovu svrhu koriste se *Britanski nacionalni korpus*, *Korpus savremenog srpskog jezika* i *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika 1–6*. Analiza kolokacija nam govori koje se sličnosti i razlike pomenutih jezika ogledaju u njihovim prikazima žene, ali takođe ima dalekosežne implikacije jer nam daje uvid u kulturu i razne ideologije koje ih prožimaju.

tamarajevric@yahoo.com

УДК 811.163.41=14'06]’373.7
811.163.41=18]’373.7
811.163.41:811.14'06:811.18]’373.23

Предраг Мутавцић, Ана Сивачки

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Anastassios Kampouris

University of Patras

Faculty of Philosophy

**О СЕМАНТИЧКОЈ (НЕ)МОГУЋНОСТИ ПРЕНОШЕЊА
ФРАЗЕОЛОГИЗАМА СА КОМПОНЕНТОМ
ВЛАСТИТЕ ИМЕНИЦЕ (АПЕЛАТИВОМ) ИЗ СРПСКОГ
НА ГРЧКИ И АЛБАНСКИ ЈЕЗИК
(прилог проучавању балканске фразеологије и семантике)¹**

Сажетак: Одабрани број фразеологизама у српском, грчком и албанском језику са компонентом антропонима се у овом раду посматра како из перспективе формално-структуралне еквивалентности тако и из лексичко-семантичке. Због трансоимизације властито име постаје апелатив који овде подразумева имена особа, топониме, ојкониме, орониме, хидрониме и етнониме у саставу фразеологизама у наведеним језицима. Методологија рада заснива се на контрастивној, компаративној и конфронтативној анализи унутрашње структуре поменутих фразеолошких обрта у циљу истраживања могућности најадекватнијег и најпрецизнијег начина њиховог преношења са српског на грчки и албански као циљне језике, као и на указивање на значајне разлике између ових несродних језика.

Кључне речи: антропоними, фразеологизми, српски, грчки, албански, подударност, неподударност

Nomen est omen.

1. Уводно разматрање

Фразеологизми² са компонентом властите именице представљају посебан облик културног и цивилизацијског наслеђа једног народа. Њихова појава је условљена многобројним факторима, понајпре чињеницом да је у природи човека да свим појавама, предметима, стварима и догађајима надене одређено име.

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178002: *Језици и културе у времену и простору*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Без обзира на то што се у бројној стручној литератури идиоматске структуре различито класификују и, следствено томе, различито схватају и називају, у нашем раду смо се определили да их именујемо двојачко – или као фразеологизми или као фразеолошке јединице (у даљем тексту ФЈ), не улазећи при томе у (сва) могућа теоријска и термилошка разграничавања.

Лично име унутар фразеологизма постало је временом синоним за, на пример, неку одређену појаву, за појавни начин понашања или за какву карактерну особину чиме је прерасло у категорију апелатива. Отуда је оно за сваку културу и за сваки народ крајње специфичан социолошки, психолошки, историјски, национални и културни маркер путем кога се један народ разликује од другог.³

Разматрајући појам имена, Пети (Peti 1999) је у својој краћој студији указао на неколико одлика, од којих ћемо истаћи две релевантне за наш рад:

- а) прва је та да име носи (тј. садржи) само ономастичко значење које,
- б) по другој, током деонимизације, у непосредном контексту добија конкретизовану употребу и значење. То значи да властито име више није име, него постаје (општи, конкретан, асоцијативан, алузиван итд.) појам који, носећи у себи нов (квалитативан) садржај, изражава сасвим нову информацију у облику искуствено стеченог сазнања.

Стари Египћани су, према извесним истраживањима антрополога (Posener et al. 1962: 181), заиста веровали да властито име значи много више од простог облика идентификације особе. Име се директно везивало за особу и било је њен саставни део: уколико се особи оскрнави или одузме име, то је било једнако као да је она повређена или убијена. Ова спрега је јаснија уколико знамо да су Египћани веровали и у креативну и у присилну моћ речи. Зато је властито име сматрано живим обликом безмало поистовећено са самим бићем. Било записано или изговорено име неке особе, тој особи се даривао живот и опстанак на овом свету, а свако ко је умео да запише њено име могао је и да поседује моћ над том особом, што је сасвим одговарало магично-мистичним аспектима египатске митолошке свести. Знање нечијег имена био је део ритуала бацања чини, уништења, поседовања итд, при чему се сматрало да име особе више не припада категорији живог. Другим речима, ово је био посебан облик изрицања такозване „вечне смртне казне“ који се често примењивао код убица и пљачкаша гробова фараона.

И код старих Јевреја постојала је спрега између имена и моћи: уколико нам је познато име особе те уколико га гласно и правилно изговоримо, могуће је да се тада испољи одређена моћ над том особом или неким предметом. У том погледу су библијска традиција и јеврејска мисао у тесном саодносy, па се зато име Свемогућег Творца није никада гласно изговарало, пошто је цео свемир могао да занеми у тренутку, а његово откривање би свакако довело до појаве бласфемија у народу, док би га чаробњаци (тј. зли магови) у потпуности оскрнавили.

Код Келта, лично име се увек налазило у саодносy са функцијом: име особе је одговарало стварном идентитету имена особе и њених друштвених или религијских дужности. Додатно, у Галији и у Ирској велики број личних имена био је изведен од имена богова, што се сматрало изузетно важним и крајње повољним чиниоцем.

³ Овде би требало да имамо на уму да се на српско-хрватском говорном подручју, за разлику од остале територије Балканског полуострва, уочавају бројни фразеологизми који, у данас засебним језицима, потпуно исто и гласе и значе.

2. Циљ и методологија рада, претпоставке и корпус

Како фразеологизми с апелативима сачињавају један изузетно богат и посебан лексичко-семантички подсистем у склопу целокупног фразеолошког система безмало сваког језика, може се рећи да због тога припадају такозваној сфери језичких универзалија. Додатно, уколико их упоредимо с осталим фразеологизмима, попут соматизама или кулинаризама, увиђамо да се они знатно разликују од језика до језика, како структурално тако и семантички, што ће рећи да се преко њих може сагледати за сваки народ његов крајње специфичан начин поимања света, односа човека према човеку, општа генерализација те карактеризација једног доброг дела човекових особина.

Сагледано с методолошке тачке, у нашем раду ћемо под властитим именима подразумевати имена особа, топониме, ојкониме, орониме, хидрониме те етнониме који улазе у састав ФЈ у српском, грчком и албанском језику. Такође, у једном ширем захвату укључујемо и придеве изведене од властитих имена. Посебна карактеристика ових апелатива јесте да се у 99% свих забележених случајева у сва три језика налазе искључиво у једнини, што је сасвим разумљиво, пошто је то њихова природна морфолошка форма. Овде се искључују топоними у форми *pluralia tantum*.⁴

Оно што се показало као сасвим тачна и очекивана полазна претпоставка јесте да се у сваком од разматраних језика лична имена у фразеологизмима разликују, односно да је у сваком језику образован фразеолошки фонд са само њему специфичним апелативима, а да су једино подударни они фразеологизми који су преузети (калкирани) и који припадају такозваној ученој сфери. Отуда се као основни циљ нашег рада поставља покушај да путем контрастивне и компаративне методе анализе упоредимо унутрашњу структуру једног броја одабраних фразеологизама с апелативима у три несродна савремена балканска језика – српском, грчком и албанском – и то на основу њихове идентичности, поклапања или непоклапања у оквиру значења. Исто тако, наша је тежња да истражимо како је могуће на најадекватнији и најпрецизнији начин пренети ове фразеологизме на грчки и албански као циљне језике (тј. пронаћи им најадекватнијег семантичког парњака) те да утврдимо колико постоји, односно не постоји међујезичка подударност између њих.

Такође, контрастивно-компаративна анализа фразеолошких јединица с властитом именицом заснива се још и на следећим претпоставкама:

- (i) у првом реду, заједничко за све балканске језике су одређене (у већој или мањој мери) изражене структуралне разлике које последично доводе и до различитог степена еквиваленције код фразеологизама. У том смислу се полази од претпоставке да ће категорија потпуне подударности међу анализираним ФЈ представљати и најмалобројнију, посебно уколико се има у виду не толико изражен степен конвергенције између језичких система разматраних језика и сами апелативи

⁴ Уколико је неки топоним у овом облику унутар фразеологизма, он ће бити подвучен.

као посебно маркирана категорија језичких универзалија обликована различитим културолошким и цивилизацијским приликама; и

- (ii) с тим у вези, очекује се изванредан број примера на неком од полазних језика код којих не постоје одговарајући преводни еквиваленти у виду идиоматизованих израза, па се у таквим случајевима може говорити о унутарјезичким специфичностима чије је преношење на неки страни језик могуће само путем израза нултог степена фразеологизованости.

Као грађа за анализу фразеологизама послужили су нам следећи извори⁵:

- A) једнојезични речници;
- B) двојезични грчко-српски, српско-грчки, албанско-српски, српско-албански речници;
- C) двојезични речници на другим страним језицима.

Укупан број фразеологизама с антропонимима варира, сасвим природно, од језика до језика – сходно резултатима Фелдешевог истраживања (Földes 1996: 245), у руском, немачком и енглеском, њих је између 1.200 и 1.300. У савременим балканским језицима њихов је број далеко мањи – колико смо успели да сагледамо, ослањајући се на одабрани корпус, забележили смо:

- у српском језику – 242,
- у грчком језику – 268,
- у албанском језику – 165.

Дакле, семантичком типологизацијом фразеолошких јединица обухваћено је укупно 675 израза који се на основу различитих критеријума могу сврстати у одређен број категорија и поткатегија класификованих најпре у оквиру две основне подгрупе:

а) фразеологизми с апелативом домаћег порекла, који уједно чине и најбројнији тип, а у питању су имена такозваног локалног подручја непозната другим културама и народима; и

б) фразеологизми с апелативом страног порекла, при чему се разликују они који су у неки од посматраних језика ушли путем културно-цивилизацијског позајмљивања и изрази које не можемо окарактерисати као фразеологизме ученог типа.

Са друге стране, формално-структурална класификација спроведена је на основу степена подударности које полазни изрази остварују у односу на преводне еквиваленте, што је резултирало следећим категоријама: потпуна, парцијална (делимична) и нулта еквиваленција.

Такође, ради јасноће у погледу превода на циљни језик/циљне језике, сви примери код којих постоји било какво одступање у значењу су глосизирани, односно дати су у заградама буквални преводи целокупних ФЈ.

⁵ Сви извори су дати на крају раду у оквиру Литературе.

3. О антропонимима у фразеологизмима

Фразеологизми с антропонимима, без обзира на њихово порекло и врсту, и на дијахроном и на синхроном нивоу нису ништа друго до једна релативно стварна слика у оквиру које се могу сагледати:

- а) све социјалне и културне појаве једног друштва, и
- б) односи тог друштва како према појединцу, односно човеку, као друштвеном бићу, тако и према другим колективима, односно друштвима, нацијама и социјалним групама, који су за дату друштвену средину битни.

Када је реч о појединцу, појављују се како имена историјских и неисторијских личности тако и имена само једног броја народа, суседних или не. Тако, на пример, у српском језику готово да нема ниједног фразеологизма у коме се појављује етноним Албанац, а тек је неколико с етнонимом Влах, Грк или Бугарин – нагласимо овде: искључиво у негативном семантичком контексту! – што би се могло сматрати безмало парадоксалном ситуацијом, сагледано из једне шире историјске перспективе, пошто између ових балканских народа постоји вишевековна упућеност једних на друге. Отуда се може рећи да је појава и личних имена и етнонима у фразеологизмима условљена одређеним разлозима који су за сваки народ понаособ били битни у неком историјском тренутку када су ти антропоними ушли у фразеолошке конструкције. Како је у питању реципрочан однос, преко оваквих фразеологизама сагледавају се уврежена схватања и стереотипи, сазнања и/или чувења, ставови те убеђења једног народа према другом а који су последица најчешће вишеструких културних, политичко-цивилизацијских, историјских, религијских и иних односа.

4. Врсте антропонима као апелатива у фразеологизмима

Епонимизација апелатива, која подразумева процес преласка властитог имена из категорије посебне маркираности у категорију опште, није нова појава, пошто се имена у језику употребљавају у најразличитијим контекстима и значењима која се знатно удаљују од оног основног. То се најбоље може видети у наше време када су називи одређених производа, домаћих или страних, постали опште именице, пре свега захваљујући маркетингу и масовним медијима. Тако се каже да већ увелико постоје памперс бебе, Кока Кола или галофак генерације. Слично је и са слоганом *или јеси или ниси Лав* који се већ може чути у говору младих из урбаних средина као израз у значењу „преломити ствар“. Иако ово још нису фразеологизми у правом смислу, постоји добра вероватноћа да ће то једног дана бити. У свима њима се запажа оно што је Џесперсен добро приметио: „Када властите именице, како се заправо схватају, не би конотирале многе атрибуте, не бисмо могли да разумемо или да објаснимо свакодневну појаву да властита именица постане општа“ (Jespersen 1992 [1924]: 66). Другачије речено, властита именица у ширем контексту сагледана губи своју ауто-

номност у значењу и путем метафоре постаје апелатив које се може приписати свакоме. Тако се властито име Марија преко трансонимизације у фразеологизму *бити / држати се као дрвена Марија* не налази у функцији именовања конкретне особе женског пола овог имена, него означава било коју особу крутог, грубог односа и понашања. Чињеница је да се у међувремену изгубила основна конотација – да се апелатив првобитно односио на дрвени кип Мајке Божије.

Како смо претходно већ истакли, постоје две врсте ФЈ с апелативима:

а) **прву** сачињавају оне с апелативом домаћег порекла. Ова група је и најбројнија. Реч је о именима такозваног локалног подручја непозната другим културама и народима, као што су, на пример, српски фразеологизми *и Курта и Мурта, цврц Милојка, бити радио Милева* и многи други. Овакви фразеологизми су, по правилу, и најтежи за преношење на било који страни језик или са страног језика;

б) **другу** представљају апелативи страног порекла где разликујемо две подгрупе:

- у прву подгрупу сврставамо оне интернационалног порекла који су ушли у језике путем директног културно-цивилизацијског позајмљивања. То су фразеологизми ученог карактера који су, као такви, калкирани, односно дословно пренесени у језик примаоца, и лако препознатљиви, попут: *Дамоклов мач, Пандорина кутија, прећи Рубикон, Потемкинова села* и њима слични. У ову групу улазе и сви најважнији библијски фразеологизми;
- у другу подгрупу убрајамо апелативе такође интернационалног порекла, али који нису ученог карактера. У питању су етноними који описују, семантички посматрано, какву негативну људску особину, мада постоје и они, додуше у нешто мањем обиму, који указују на позитивне стране као што су: *понављати као Шваба тра-ла-ла, растурити као Бугарин ћурку, правити се Енглез(ом), (бити) тачан као ивајцарски сат* и њима слични. И ове ФЈ, баш због своје специфичности значења, представљају посебну тешкоћу при преношењу на стране језике. Овде, у знатно ширем контексту, могу се убрајати и они релативно малобројни фразеологизми који су, преко метонимијске употребе, ушли у језик и попримили посебно (сужено) значење, попут: *бити Тарзан, изгледати као неандерталац, савремени робинзони* и други. Они се углавном сусрећу у жаргону млађе популације.

5. Класификација фразеологизама

У основи, класификација фразеологизама с апелативима може се извршити према кључној речи која учествује у њиховој градњи. Тако,

1. у прву групу сврставано оне који садрже неки топоним, ојконим или, у ређем случају, хидроним, попут:

Магараца одведи у Јерусалим, он ће остати магарац

Ο γάιδaros και στους Αγίους Τόπους να πάει, γάιδaros γυρίζει.

(„магарац и на Света места да оде, магарац се враћа“)

**nuk e nxjerr gomarin nga balta⁶ / * hall me buaj, hall me qe*

(= „не вадити магараца из блата“ / *)

открити Америку = *ανακαλύπτω την Αμερική* = *zbuloj Amerikën*

као Скадар на Бојани

σαν το γιοφύρι της Αρτας (= „као мост на Арти“⁷)

**(si) kullë në ajër / kullë me gjizë*

(= „/као/ кула у ваздуху / кула са згрушеним млеком“)

српска Голгота⁸

έπος της Αλβανίας (= „албански еп“ / „албанска епопеја“)

Golgota Shqiptare

прави Тексас / дивљи Запад = *Άγριο Τέξας / Άγρια Δύση* = *perëndimi i egër*

као да је из Бијафре = *σαν παιδί της Μπιάφρας* (= „као дете Бијафре“)

duket si lugat / asht e lekurë / **iu ka tha shpirti* (= „изгледа као вампир /

кост и кожа / душа му се осушила“)

⁶ Свуда у раду је неодоговарајући фразеологизам као преводни еквивалент на циљном језику означен звездицом. Како се види на основу свих преводних еквивалената, то може бити друга врста фразеологизма, нефразеолошки израз (облик) или неподударни фразеологизам. Такође, уколико не постоји могућност транспонована српског фразеологизма на циљни језик, будући да за њу нисмо могли установити одговарајући преводни еквивалент, чак ни онај приближан, у пољу ће нужно стајати цртица.

⁷ Арта, град у северозападном делу Грчке (периферија Епир), опевана је у грчкој лирског балади *Мост на Арти* у којој се препознаје исти мотив узиђивања као и у српској *Зидане Скадра*.

⁸ Док се српска ФЈ употребљава да би објаснила патњу приликом повлачења кроз Албанију за време Првог светског рата, мада се у последње време чује и у контексту егзодуса српског народа из Хрватске током акција *Бљесак* и *Олуја*, грчка ФЈ означава успешне ратне операције грчке војске на територији Албаније и прве победе савезника против сила Тројног пакта после италијанске објаве рата Грчкој октобра 1941. године. Албанска ФЈ (= „албанска голгота“), јесте калк са немачког. Ова синтагма се појавила у наслову књиге аустријског публицисте Леа Фрондлица (Leo Freundlich, 1874–1954) *Albaniens Golgatha, Anklageakten gegen die Vernichter des Albanervolkes* (Албанска Голгота, оптужница против уништења албанског народа) 1913. године. У њој аутор износи наводне доказе о извршавању геноцида српске и црногорске војске над Албанцима на Косову и Метохији, док Европа, иако свесна чињенице шта се дешава, намерно ћути. Ова синтагма је поново постала актуална почетком 90-их година прошлога века и означава борбу Албанаца са Косова и Метохије за независност, почевши од времена стварања друге Југославије па до данас. Обрађујући ту тематику, под овим насловом је Исмет Јонуз-Кроси објавио историјску књигу у шест томова: *Golgota shqiptare I (1945–1952)*, *Golgota shqiptare II–III (1953–1963; 1964–1970)*, *Golgota shqiptare IV–V (1970–1974; 1974–1980)*, *Golgota shqiptare VI (1980–1990)*.

Поред ових, мање или више заједничких за сва три језика, уочава се један низ фразеологизама који је карактеристичан за сваки језик понаособ. Тако издвајамо оне:

а) који имају свој одговарајући еквивалент у грчком и албанском, с том разликом што у фразеологизму у циљном језику / језицима одсуствује топоним / хидроним. Због тога овде је реч углавном о парцијалној структуралној еквиваленцији, док је семантичка сасвим подударна:

много ће проћи воде Савом и Дунавом

θα κολήσει πολύ νερό στο αυλάκι (= „проћи ће много воде кроз поточић“) /
sa ujë do të kalojë nën urë (= „колико ће тек воде проћи испод моста“)

исправити криву Дрину

τετραγωνίζω τον κύκλο (= „круг исправити у четвороугао“) /
**bëj një vërë në ujë / mih në ujë / rrah ujë në havanë*
 (= „правити вино у води“ / „копати у води“ / „ударати воду у аван“)

однела је (кога / шта) мутна Марица

e mori Buna (= „однела га Буна“)

земља Индијо, отвори се!

να ανοίξει η γη και να (με) καταπιεί! (= „да се земља отвори и да /ме/ прогута!“) /
huj në dhe (= „ући / пропасти у / под земљу“)

б) у којима је саставница топоним, ојконим, понекад и назив планете, а који се у циљним језицима обично исказују путем других типова фразеолошких обрта услед нултог степена и структуралне и семантичке еквиваленције, попут

- српских:

бити (коме) равно до Косова

**καρφί δεν του καίγεται* (= „не изгара му ексер“) /
**atij s'i bëhet kurrë vonë* (= „за /кога/ никада није касно / доцкан“)

бити дужан као Грчка

**χρωστάω τα μαλλιά της κεφαλής μου* (= „дуговати и косу са главе“) /
**është borxh deri në fyt* (= „до гуше је дуг“)

пасти с Марса

**για κανένα μωρό με πέρασες;* (= „ма да ли ме за будалу узимаш?“) /
**e kam kokën / mendjen tym (lëmsh)* (= „имати главу / памет као дим / клупко“)

све (је) у реду као у Бечу **ко те шиша кад ниси из Ниша!**

⁹ У албанском је ово назив реке Бојане.

обилазити као киша око Крагујевца

γυρίζω γύρω γύρω από (κάτι) (= „ићи око-наоколо“)
i vjen / bie rrotull (diçkaje) (= „долазити / ићи око чега“)

бити зрео за Губеревац

*γίνομαι μουρλός (= „постати ћакнут“)
*shkalloj nga mendtë (= „сићи с ума“)

и мирна Босна / Бачка!

*μπα ησυχία! (= „тја, мир!“)
*e po mirë! (= „и сад добро!“)

отићи у Тунгузију / Недођију

*shkoi në drejt / djall = πάω στο διάβολο (= „отићи до врага“)

(кога) (ни)је брига што Мађарска нема море

*(κάτι) τρέχει στα γύφτικα (= „нешто/ се дешава у циганлуку“)
*grinden për mustaqet e Çelas / nuk (më) zë qederi
(= „свађају се око Чељасових бркова“ / „не хвата /ме/ брига“)

- грчких:

κομίζω γλαύκα εις Αθήνας (= „успављивати сову у Атини“)

*бацати со у море = *hedh kripë në ujë

ψήφος της Αθήνας (= „глас Атине“)

*одлучујући / пресудан глас = *votim vendimtar

συν Αθηνά και χείρα κίνει (= „с Атином¹⁰ и рука се помера“)

*помози себи и Бог ће ти помоћи

*për atë që bëson, kujdeset Zoti (= „за оног који верује стара се Бог“)

η ψυχή μου πήγε στην Κούλουρη (= „душа ми отишла у Кулури¹¹“)

*срце ми сишло у нете

*i bie zemra në fund të barkut / këmbëve (= „пасти коме срце на крај стомака / ногу“)

είμαι πασάς στα Γιάννενα (= „бити паша у Јањини“)

*живети као бубрег у лоју = *jetoj si veshka në mes të dhjamt

φυλάω Θερμοπύλες (= бранити Термопиле“)

*бранити своју ствар = *mbroj pikëramjet e mia

χρωστέαι της Μιχαλούς (= „дугује Михалу¹²“)

*сићи с ума / пореметити памећу = *luaj mendsh / meç¹³

¹⁰ Мисли се на богињу Атину. Ова ФЈ је као учена преузета у савремени грчки из античког наслеђа.

¹¹ Кулури је било старо (античко) име насеља Саламине на истоименом острву.

¹² У грчком је реч о женској особи, тачније презимену, па би приближно српском било: Михаловићки.

¹³ Упоредиво са: *shkalloj nga mendtë*.

περνάω από Σιμπληγάδες¹⁴ (= „проћи кроз Симплигаде“)

**проћи кроз пакао*

**zihet me vaj e me uthull* (= „мазати се уљем и сирћетом“)

τα κάνω της Μαδιάμ (= „учинити као у Мадијаму¹⁵“)

**направити русвај / ваишар = *běj rrëmtijë*

- албанских:

nuk ka sy për Qabe (= „нема очи за Ћабу“)

**тапкати у месту*

**προχωρώ σαν τη χελώνα* (= „напредовати као корњача“)

i ka shkuar zëri deri në derë të Stambollit (= „глас му отишао све до Стамбола“)

**за њега зна цео свет / сви га (по)знају = *τον γνωρίζει όλος ο κόσμος*

nuk u shkemb Roma! (= „није се срушио Рим!“)

**није смак / крај света!*

**δεν χάλασε ο κόσμος!* (= „није се срушио свет!“)

hane Shan, hane Bagdat (= „ханови Шана, ханови Багдада“)

**ко у клин, ко у плочу*

**άλλος θέλει ο ένας κι άλλα ο άλλος* (= „једно жели један, а други друго“)

ii. у другу групу убрајамо све фразеологизме који садрже као кључну реч

A) **назив празника** (дат је курзивом у циљним језицима):

Није сваки дан Божић

δεν είναι κάθε μέρα του Αϊ Βασιλή (= „св. Василије“)

nuk është çdo ditë festë / nuk ka dasmë çdo ditë (= „није сваки дан празник“ / „нема сваког дана свадбе“)

Не гоји се прасе уочи Божића

**κίνησε ο Εβραίος στο παζάρι και ήταν Σάββατο* (= „кренуо Јеврејин на пазар а била субота“)

**nuk majmet dashi për një natë* (= „не гоји се ован за једну ноћ“)

као Божић и Бадњи дан

**είναι τάτσι-μίτσι-κότσι* (= „на циле-миле су“)

**janë mish e gjak / miell i një thesi / motër e vëlla* (= „месо и крв су“ / „брашно и врећа су“ / „брат и сестра су“)

¹⁴ У грчкој митологији Симплигаде су две стене које су „се ударале једна од другу“ чиме су затварале пут кроз Босфор (отуда им и порекло назива), а тек након што су Јасон и Аргонаути прошли између њих постале су сасвим чврсте.

¹⁵ Реч је о древном граду Мадијаму који се наводи у Библији.

слави / прославља се као Ивкова слава

*γίνεται του Κουτρούλη ο γάμος*¹⁶ (= „дешава се свадба Кутрулиса“)
sikur t'i jetë çdo ditë Bajram (= „баш као да је сваки дан Бајрам“)

Б) **лично име** – од свих забележених примера у сва три језика, безмало 72% припада овој категорији, а како преводни еквиваленти показују, знатан број припада нултој категорији и структуралног и семантичког поклапања:

иду као Пат и Паташон

пáνε δύο-δύο сан τους Χιώτες (= „иду двоје по двоје као Хиоћани“)
**një kokë kanë* (= „једно зрно чине“)

бити женски Петко

*είναι Γυναικοθόδωρος*¹⁷ (= „он/ је женски Тодор“)
**njeri i feminizuar / si femër* (= „он је/ феминизиран / као жена“)

бити сека Перса

**είμαι γυναικούλα* (= „бити женица“)
**i sëtmuri për mend / bën si nusja e lalës* (= „болестан у главу / бити као братова невеста / снаша“)

та њидиа Пантелáкћ мов, та њидиа Пантéлћ мов (= „исто Пантелеаки мој, исто Пандели мој“)

понављати као Шваба тра-ла-ла
**flet si gramafon i prishur* (= „говорити као покварени грамофон“)

касно Марко / Јанко на Косово стиже

**τέτοιες ώρες, τέτοια λόγια* (= „такви часи, такве речи“)
**shkoi për kulm të Drinit* (= „отишао за талас Дрима“)

бити лењи Гаша

**είμαι φυγόπονος / τζαμπατζής / τεμπελόσκυλο* (= „бити дембел / бадавација“)
**është dembel Stambolli* (= „он/ је дембел из Стамбола“)

кошта ме као светог Петра кајгана

**με κόστιζε ο κούκος αηδόνι* (= „коштала ме кукавица [као] славуј“)
**e bleva (diçka) si frëngu pulën* (= „платио сам /шта/ као Француз кокошку“)

имати своје Косово / проћи као Јанко на Косову

**την παθαίνω* (= „награбусити“)
**do vejë dhelpira sa do vejë, gëzofçiuñ do ta gjejë* (= „доћи ће лисица, итекако ће доћи, крзнара ће наћи“)

¹⁶ Ова ФЈ се у савременом грчком употребљава више у контексту дизања велике халабуке и галаме, па би у том погледу била сасвим подударна семантички са српском.

¹⁷ Подвучена лексема је сложеница, а састоји се од два елемента, опште именице „жена“ (γυναίκα) и апелатива Тодор (Θεόδωρος / Θόδωρος).

опет Јово наново

**φτού και από την αρχή* (= „пу¹⁸ па из почетка“)
 **përsëri / nga e para / fillimi* (= „опет из почетка“)

цери Милојка!

**και πράσινα άλογα!* (= „и зелени коњи““)
 **ti jeton në ëmdrra!* (= „живиш у сновима““)

као дрвена Марија

**σα να κατάπιε σπαθί* (= „као да је прогутао мач“)
 **duket si nuse* (= „изгледа као млада““)

као луди Наста

**σαν χαζός* (= „као луд / лудак““)
 **sillet si dudi i Behlulit / balosh* (= „понаша се као Бехљуљијев голуб / баљаш“¹⁹)

шио ми га Ђура!

**ναι, πώς! / άκου λέει!* (= „ма да / како не / ма чуј то! / није него““)
 **runë e madhë!* (= „велика ствар / посао““)

Ali Hoxhe e Hoxhe Aliu

**није ишја него врат*
 **όχι Γιάννης Γιαννάκης*

Максим / Мартин у Загреб, Максим / Мартин из Загреб

**άλλαξε ο Μανόλης ο έβγαλε τα ρούχα του αλλιώς* (= „променио се Манолис па обукао туђу одећу““)

**shko e eja si Hajdar / Adem Peja* (= „иди и врати се као Хајдар / Адем [из] Пећи““)

për Hajdarin nuk doli zhguni (= „за Хајдара није остало сукна““)

**за Марка / Рајка нема капа*
 /

e di Meta punët e veta (= „зна Мета своје послове““)

**гледати само себе = *φροντίζω / βλέπω τον εαυτό μου*

e hëngri Hasa në vend të Hyses (= „појео је Хаса уместо Хусе““)

**снају кара, кћерки приговара*

**φωνάζει ο κλέφτης να φοβηθεί ο νοικοκύρης* (= „виче лопов да се уплаши газда““)

si hala avazi i Mukës (= „и опет Мукин аваз²⁰““)

**ко о чему, баба о уштитцима*

**εκείνος πάντα βιολί βιολάκι* (= „он опет виолина виолиница““)

puthu me Milon! (= „поздрави се Миљоном““)

**поздрави се са (чиме) / оде маст у пропаст!*

**κλαυ' τα Χαράλαμπε!* (= „отплач' Харалампе!““)

¹⁸ Овде је у питању оноματοпеја, тј. имитација плувања.

¹⁹ balosh / balash – ср. *баљаш*, домаћа животиња (обично коњ или во) с белом шаром на глави или белегом на телу (FGjSSh, 1: 1981)

²⁰ Аваз = напев, мелодија.

Како је у грчкој култури име Јанис једно од најзаступљенијих мушких имена, сасвим је природно што је оно ушло у ФЈ. Забележили смо 26 таквих фразеологизама, што представља готово 7% од укупног броја свих регистрованих фразеологизама с апелативима. Такви су следећи примери:

<p>Γιάνης κερνάει, Γιάνης πίνει (= „Јанис части, Јанис пије“) <i>*нреча је кошуља од хаљине</i> <i>*Zoti më parë vetes ia kangjit mjekrën</i> (= „Господ је прво себи браду погладио“)</p>
<p>Τι είχες Γιάννη, τι είχα πάντα (= „шта си имао, Јанисе, оно што сам имао увек“) <i>*нит се шипје, нит се пара</i> <i>*as mish, as peshk</i> (= „нити месо, нити риба“)</p>
<p>όχι Γιάννης, Γιαννάκης (= „није Јанис, Јанакис²¹“) <i>*није шипја него врат</i> <i>*Ali hoxha e hoxhë Aliu</i> (= „Алија хоца и хоца Алија“)</p>
<p>Γιάνης πήγε, Γιάνης ήρθε (= „Јанис пошао, Јанис дошао“) <i>*како пошао, тако и дошао</i> <i>*si ardhi edhe vajti</i> (= „како дошао, тако пошао“)</p>
<p>Ακόμα δεν τον είδαμε και Γιάννη τον εβγάλαμε (= „још га не видесмо, а Јанисом га прозвасмо“) <i>*поставити ствари наопако / наглавачке</i> <i>*e kthen me kokë poshtë</i></p>
<p>Σπίτι χωρίς Γιάννη, проκοπή δεν κάνει (= „дом без Јаниса не чини помака“) <i>*кућа без домаћина није кућа = *shtëpia pa zot s'është shtëpi/ s'ka shtëpi pa zot</i></p>
<p>Ακόμη δεν το είδαμε, Γιάννη τον βαφτήσαμε / εβγάλαμε <i>*правити рошиљ, а зец у шуми</i> <i>*Iepuri në mal e kusia në zjarr / peshku në det e tigani në zjarr</i> (= „зец у планини, а котло на ватри“ / „риба у мору, а тигањ на ватри“)</p>
<p>Πότε ο Γιάννης δεν μπορεί, τότε ο κόλος του πονεί (= „час Јанис не може, час га задњица боли“) <i>*што можеш данас урадити, не остављај за сутра = *punën e sotme mos e lër për nesër</i></p>

В) **етноним** – у односу на све друге апелативе, најмањи проценат (свега 0,37%) припада категорији ФЈ са компонентом етнонима. И код ових ФЈ је присутна нулта еквиваленција како у семантичком тако и у структуралном погледу:

²¹ Јанакис је деминутив од апелатива Јанис.

буну се као Грк у апсу

*φωνάζει σα να τον δέρνουν (= „драти се као да га деру“)

leh sikur qeni në zingjir* (= „лајати као пас на ланцу“)растурио као Бугарин ћурку**/
/**да се Власи не досете**

*αλλάζω την κουβέντα (= „променити разговор“)

/

умесити (кога) као Влах питу

*μαυρίζω (κάποιον) στο ζύλο (= „зацрнити /кога/ од батина“)

i jar një dru të mirë (dikujt)* (= „дати /коме/ добре батине“)είμαι Εγγλέζος (= „бити Енглез“)****bitu tачан као (швајцарски) сат = *jam / bëhem i peripiktë si sahat***βρήκε ο Γύφτος τη γενιά του κι αναγάλλιασε η καρδιά του**

(= „пронашао Цига свој род и срце му се разиграл“)

kyð he крушка но под крушку / куд ðe вештица (чума) до у свој род*korbi i keq e bëh vezën e keqe / nga korbi nuk lindin kanarina*

(= „зли гавран леже зла јаја“ / „од гаврана се не рађају канаринци“)

Код следећих ФЈ с личним именом референт може бити особа мушког и/или женског пола посебних карактерних одлика:

и Курта и Мурта

*η Σάρα κι η Μάρα / οι Μήτσοι με τις Κατίνες (= „и Сара и Мара“ / „Миће и Катине“)

si ditë pazari* (= „као пазарски дан“ / „и кусо и репато“)правити се Енглез / Тошо = bëhem Toshë***кάνω τον Κινέζο / *την πάτια***бити Нарцис = είμαι Νάρκισσος = është narcisist****Беспослен Мујо фишкеке савија²²****Οποιος έχει πολύ πιπέρι βάζει και στα λάχανα* (= „који има пуно бибера, ставља га и у купусе“)**tund derën tërë ditën* (= „цео дан трести вратима“)**црн као Циганин = μαύρος σαν Αράπης (= „Арапин“)****i zezë si fundi i tiganit* (= „црн као дно тигања“)**два лоша убише Милоша****Προς δύο ουδέ Ηρακλής* (= „против двојице /не може/ ни Херакле“)**dy tace mundin një ari* (= „две мачке сређују једног лава“)

²² Упоредиво са: *беспослен поп јариће крсти*.

село гори а Мара / баба се чешља = εδώ ο κόσμος καίγεται και η *Μαριώ* χτενίζεται
(= „овде свет изгара а Марио се чешља“)

**tjetrit i digjet mjekra, ai kërkon të ndezë cigaren*
(= „другоме гори брада, он тражи да запали цигарету“)

бити Катица за све

**είμαι πολυτεχνίτης κι ερημοσπίτης* (= „бити политехничар и бедник / сваштар“)
**jam mjeshtër / i zoti për gjithçka / i zgjuari i dunjasë* (= „бити мајстор / способњаковић за све / зналац сијасета“)

лупа као Максим по дивизији

**λέω τρίχες* (= „говорити длаке“)
**flas kodra pas bregut* (= „говори брег за брдом“)

γίνομαι Λούης (= „постати Луис“)

**имугнути / испарити у виду ластина репка*
**humbi si gjilpëra në kashtë / u shkri (u tret/humbi) si kripa në ujë*
(= „изгубио се као змија у слами“ / „истопио се / нестао је као со у води“)

о Манόλης ме та λόγια χτίζει ανώγια και κατώγια (= „Манолис речима зида чардаке и подруме“)

**кад би то баш тако било као што се вели = *sikur të ishte ashtu!*

βρήκε ο Φίλιππος τον Ναθαήλ (= „нашао Филип Натаила“)

**нашла врећа закрпу*
**çdo tenxhere ka karakun e vet* (= „свака тенцера има свој поклопац“)

Όλα τα έχει η Μαριωρή, ο φερετζές τής λείπει (= „свега има Мариори, фереца јој фали“)

**josh nam samo ale fale!*
**për këtë s'kemi pasur nevojë / kjo s'është dashur* (= „нисмо имали потребу за тиме“ / „то нисмо још искали“)

πες τα, Χρυσόστομε! (= „реци то, Хризостоме!“)

**уста ти се позлатила! = *t'u bëftë goja flori!*

Έχει μπάρμπα στην Κορώνη

**имати дебелу везу / залеђину = *e ka lidhe të forta / shpinën e fortë*

Μπαινάκης-Βγαινάκης

**како (му/јој) ушло, тако (му/јој) изашло*
**nik i merr vesh / nuk i dëgjon koka (dikuji)* (= „не слуша“ / „не слуша глава / кога“)

zbrit Hysa e hip Hasa! = *сјашу Курта, да узјаше Мурта!*

*άλλαξε ο Μανόλης κι έβγαλε τα ρούχα του αλλιώς*²³ (= „променио се Манолис и навукао туђе рухо“)

dy Kamberë në një derë (= „двојица из Камбере на једна врата“)

**два зла за једно добро*
**три καλά για δύο κακά* (= „три добра за два зла“)

²³ Упоредиво још са српским: *Максим у Загреб, Максим из Загреба* те албанским: *nuse hyra, nuse dola* (= „млада сам дошла, млада сам отишла“).

или само мушка, попут:

бити Ромео / Дон Жуан / Казанова = /ai/ əshtë Don Zhuan
 *είμαι γυναικάς / μεγάλος εραστής (= „бити женскарош / велики љубавник“)

Из наведеног се увиђа да је код преводних еквивалената у циљним језицима реч о ФЈ с делимичним поклапањем, у смислу да се унутар структуре разлике уочавају у оквиру апелатива²⁴, или је реч о нултој еквиваленцији, што је и најчешћи случај. Грчки фразеологизам *Μπαϊνάκης-Βυαϊνάκης* је игра речи: од антонимијског глаголског пара – *μπαίνω* (= „ући“) те *βγαίνω* (= „изаћи“) – начињена су одговарајућа презимена према аналогiji са релативно раширеним презименом *Μπενάκης*.

У српским вицевима и шалама се редовно сусрећу два муслиманска мушка имена, Мујо и Хасо, којима се понекад придружи и Суљо, а у грчким се искључиво појављују хришћанска, Јорикас и Костикас, уз понекад и Паникас (*Γιωρίκας, Κωστίκας, Πανίκας*), као деминутиви антропонима Јоргос, Костас и Панос (*Γιώργος, Κώστας, Πάνος*).

Као посебно истакнут етноним се у српском и грчком, а само у једном забележеном примеру и у албанском језику, појављује етноним Турчин, као у фразеологизмима:

пушити као Турчин
καπνίζω σαν Τούρκος / Αράπης / φονγάρο / Βούλγαρος
rij duhan si një turk

куд сви Турци ту и мали Мујо
 *ακολουθώ το ρεύμα (= „следити ток“)
 *si *Μιτσα pas daive* (= „као Муча за делијама“)

рука руци нисмо Турци!
 /
 *i *shtriu / zgjati / ndeu dorën (dikujt)* (= „истегнуо / продужио / издужио је руку [некоме]“ (тј. у знак измирења)

γίνομαι Τούρκος (= „постати Турчин“)
 **бити преке нарави / оштар / разгоронадити се = *əshtë i ashpër / zemërohem* (= „он је оштар“ / „расрдити се“)

κάνω (κάποιον) Τούρκο (= „учинити / кога/ Турчином“)
 **пасти (коме) мрак на очи*
 **hidhëroj (dikë)* (= „разбеснети / кога“)

У овим фразеологизмима доминира изразита негативна семантичка конотација. У грчком у свега два случаја – у једној народној пословици и у фразеологизму – фигурира и етноним Арапин:

²⁴ Они су дати курзивом.

Тον Αράπη κι αν το πλένεις, το σαπούνι σου χαλάς (= „Арапина све и да переш, трошиш сапун“)

**бук* *длаку мења, али њуò никада*

**ilaç i vjetër në shishe të re* (= „стари лек у новој бочици“)

γίνομαι μαύρος σαν Αράπης

поцрнети као Циганин

**duket si magjir* (= „изгледа као Египћанин“)

За разлику од другог фразеологизма, где се потенцира или инсистира на боји коже, без залажења у каква даља детаљисања, први фразеологизам се, у једном ширем контексту, може посматрати као изузетно увредљив и чак националистички обојен. Уједно, ови фразеолошки обрти могу се односити и на мушку и на женску особу.

Посебну подрупу унутар ове оличавају у сва три језика оне ФЈ са саставницом у форми присвојног придева, на пример:

француска собарица <i>γαλλική καμαριέρα</i> <i>çupë frëngjisht</i>	француски пољубац <i>γαλλικό φιλί</i> <i>puthje franceze</i>	
енглеска болест²⁵ <i>αγγλική αρρώστια</i> <i>sëmundje angleze</i>	француска болест²⁶ <i>γαλλική αρρώστια</i> <i>sëmundje franceze</i>	
шведска гимнастика <i>σουηδική γυμναστική</i> <i>gjimnastikë suedeze</i>	γαλλικός καφές <i>*филтер кафа = *kafë filtër</i>	
Венерин брег <i>όρος της Αφροδίτης</i> <i>Mons Veneris</i>	тројански коњ <i>Δούρειος ἵππος</i> <i>kali i Trojës</i>	руски рулет <i>ρωσική ρουλέτα</i> <i>ruletë ruse</i>

Сви ови обрти су пореклом страни и ученог карактера. Такав је и фразеологизам *руска салата / ρωσική σαλάτα / sallatë ruse* која није свуда позната под тим називом – на немачком и руском се зове *Oliviersalat, салат оливье* према презимену њеног творца Лисијена Оливијеа, чувеног француског куvara у московском ресторану „Ермитаж“. Њој слична по састојцима је *француска салата* која је више заступљена у гастрономији Француза, Словенаца и Хрвата. Нешто слично се запажа и када је реч о фразеологизму:

²⁵ Рахитис.

²⁶ Сифилис.

седети по турски

κάθομαι αλά τούρκα
 sedeti po turško (слов.)
 седи по турски (мак.)
 сења по турски (буг.)
 a se așeza turcește (рум.)

који је ушао у балканске језике као последица директног културног уплива и прихватања посебног начина седења на властитим укрштеним ногама. Изузетак је у овом погледу албански, у коме се овај начин седења изражава на другачији поетско-дескриптивни начин – *ulur në pozitën zambak uji*, у преводу „онај који седи у позицији воденог лотоса“.

Као посебно национално-културолошки обележени се појављују следећи фразеологизми:

проћи као поред / мимо турског гробља

**προσπεράω / αγνοώ (κάποιν / κάτι)* (= „проћи / занемарити кога“)

**nuk ia vë veshin fare* (= „уопште не узети ухо коме“)

είμαι αλβανικό κεφάλι (= „бити албанска глава“)

бити тврда босанска глава

**është tre mal e dy grurë* (= „/он/ је три планине и две пшенице“)

κάνω αρμενική βίζιτα (= „чинити јерменску посету“)

**засести / не умети отићи*

**java shtatë, ai tetë* (= „недеља седам [дана], он осам“)

έχω αράπικο πείσμα (= „имати арапски инат“)

**бити тврдоглав као мазга*

**është kokëfortë si një mushkë / si mushka në lundër* (= „као мазга у чуну“)

το σκάω αλά γαλλικά (= „шмугнути по француски“)

**извући се као тарана из лонца*

**zhduket pa lënë gjurmë* (= „нестати не оставивши трага“)

који носе негативну семантичку конотацију насталу због антагонизма, стереотипа, чувења или чак националне антипатије према другом народу. На основу превода увиђа се да је реч о нултом степену еквиваленције у циљним језицима. Са друге стране, у фразеологизмима:

то су шпанска села за мене

όλα είναι κινέζικα για μένα (= „све је кинески за мене“)

**s'ia rrok fare /koka/* (= „уопште не“)

αράπικα μάτια (= „арапске очи“)

**крупне, црне очи*

**sytë i zi si penda e korbit* (= „очи црне као гавраново перо“)

нагласак се ставља на дескрипцију каквог непознатог чињеничног стања или на асоцијацију. Када је реч о присвојним придевима у ФЈ, овде бисмо посебно указали на један фразеологизам који се, у данашње време, све ређе сусреће на српском говорном подручју, будући замењен новим фразеолошким обртом. Тако се у ресторанима може прочитати да се нуди *домаћа / кувана / црна кафа* уместо устаљене *турске кафе*. На питање зашто је учестала оваква врста еуфеминистичке супституције, одговор би се могао потражити у нашој непосредној историјској прошлости и у ратним сукобима вођеним на подручјима Босне и Херцеговине, са једне стране, односно са порастом антагонизма и национализма, са друге. У Београду се на појединим местима може затражити и добити *српска кафа*, што је тек посебан социо-културни и феноменолошки парадокс. Ова језичка иновација је, по нашем убеђењу, образована према грчком фразеологизму *ελληνικός καφές* који је, такође, неологизам. У грчком вокабулару појавио се током 1974. године после турске инвазије на северни Кипар и буквално је преко ноћи заменио дотадашњи устаљени назив *τουρκικός καφές*.

У последње време у грчкој штампи²⁷ готово редовно се појављује фразеологизам *Βάστα, Ρόμελ!* којим се описује тренутно стање грчке економије. Њен превод би могао гласити *издржи до краја / не предај се*. Настанак ове ФЈ, са презименом немачког фелдмаршала Ромела, приписује се атинским црноберзијанцима којима је одговарала немачка окупација Грчке – што је Ромел дуж држао своје позиције у Северној Африци, њима је то ишло у прилог, јер су тиме сваки даном стицали све веће богатство.

Како смо навели, у посебну категорију фразеологизама с апелативима сврставају се и они који припадају културно-цивилизацијском слоју, односно наслеђу. Ту се уочавају две скупине:

а) прву сачињавају сви фразеологизми чије је *порекло античко* (грчко-римско). Они су, по свом карактеру, учени и као такви су ушли у језике. Почетно су били познати тек одређеном кругу људи, пре свега образованим и школованим, док су за преостали део народа били непознати и неразумљиви.

hic Rodos hic salta = ηδού η Ρόδος και το πήδημα = *këtu është Rodi , këtu kërcë*
**ако је далеко Багдад, близу је аршин*

Херкуловски подвизи

Ηράκλειος άθλος
veprat e Herkullit

отворити Пандорину кутију

ανοίγω το κουτί της Πανδώρας
kutia e Pandorës

између Сциле и Харибде

μεταξύ Σκύλλας και Χάρυβδης
midis Skillës dhe Karibdës

Пирова победа

Πύρρειος νίκη
fitore si e Piros

²⁷ На пример: Η "πολιτική" μας στην ενέργεια, τις αερομεταφορές, και τα ...κουφώματα: Βάστα Ρόμελ! (http://archaeopteryxgr.blogspot.com/2014/06/blog-post_28.html); Βάστα, Ρόμελ! (<http://www.avgi.gr/article/5288369/basta-romel->); «Βάστα Ρόμελ» και «τσοντοκάναλα» από τον Απόστολο Κακλαμάνη (<http://newpost.gr/post/292783/basta-romel-kai-tsonokanala-apo-ton-apostolo-kaklamanh>).

Ахилова пета
Αχιλλεῖος πτέρνα
thembra e Akilit

Дамоклов мач
Δαμόκλειος σπάθη
shpata e Damokleut

платонска љубав
πλατωνικός έρωτας
dashuri platonike

почистити Аугијеве штале
καθαρίζω τους στάβλους του Αυγεία
t'i pastruar hauret / shtallat e Augjisë

радити Сизифов посао
κάνω τη δουλειά του Σίσυφου
guri i Sizifit

б) другу оличавају ФЈ релативно млађе хришћанско-библијске традиције која је, захваљујући религијској свести, ушла у подједнакој мери у све слојеве народа:

соломонско решење
σολομώντειος λύσις
gjykimi i Salomonit

имати јобовска искушења
έχω / περνάω τα πάθη του Ιώβ
i kam vuajtjet e Jobit

проћи Голготу
περνάω έναν Γολγοθά
kaloj nëpër rrugën e Golgotës

неверни Тома
άπιστος Θωμάς
Thomai mosbesues

Адамова јабучица
το μήλο του Αδάμ
molla e Adamit

Содома и Гомора
Σόδομα και Γόμορα
Sodoma dhe Gomora

Јудин пољубац
φιλή του Ιούδα
puthja e Judës

ићи од Понтија до Пилата
*πάω από τον Άννα στον Καϊάφα*²⁸
nxitoj prej Kaifes te Pilati

борба Давида са Голијатом
μάχη μεταξύ Δαβίδ και Γολιάθ
dueli midis Davidit dhe Goliathit

од Адама и Еве = *që nga Adami dhe Eva*

**από τον καιρό του Νώε* (= „од Нојевог времена“)

добар Самаритјанин = *καλός Σαμαρείτης* = *Samaritan i mirë*

бити матор / стар као Метузалем / Библија
είμαι Μαθουσάλας
jam Methuselah / kanë argjilii/vjetër sa vetë bot

У грчком су се појавиле временом ФЈ с апелативима које се могу сврстати у религијско-хришћанске, а које се као такве углавном не сусрећу у српском и у албанском. И овде је реч о нултом степену и структуралне и семантичке еквиваленције, попут:

στην ενχή της Παναγίας! (= „са жељом Богородице“)
υздравље / срећан нум! = *udha e mbarë!*

²⁸ Како показују грчка и албанска ФЈ, разлика се уочава у апелативима: Ана и Кајафа у грчкој, Кајафа и Пилат у албанској.

το ζωνάρι της Παναγίας (= „појас Богородице“)
duga = shoka e Kumbarës (= „другарица Куме“) / *ylber*

το ζωνάρι της καλογριάς (= „појас калуђерице“) =
Млечни пун = Rruga / udha e qumështit / Kashta e kumtrit

περνάω τα πάθη του Χριστού
проћи (кроз) Танталове / Христове муке = frutat e Tantalit

μοιάζω με το Λάζαρο
**личити на мртваца = duket si lugat / zbehur për vdekje*

χορεύω το χορό της Ησαΐα (= „плесати Исаијину игру“)
**оженити / удати се = martohet*

кάνω την οσία Μαρία = *изигравати преподобну Марију*
**duket / bëhet si melaqe* (= „постаје / чини се као вила“)

Оποιος πρόλαβε, τον Κύριον είδε (= „ко је стигао, Господа је видео“)
**ко рано рани, две среће граби*
**kush mëngoi, bloi/ kush mëngoi, gëzoi* (= „ко је поранио, самлео је / ко је поранио, обрадовао се“)

Δια τον φόβο των Ιουδαίων (= „у страху од Јудеја“)
**у страху од казне / да се не сазна*
**frika i ruan vreshtat* (= „страх чува винограде“)

7. Закључак

У складу с првобитном претпоставком, фразеологизми с конституентом у виду властите именице део су посебног културног, традиционалног и цивилизацијског наслеђа сваког народа, а њихова семантичка мотивисаност налази се у крајње специфичним социо-психолошким, историјско-националним и културним појавама које можемо одредити и као маркере на којима почивају неке од фундаменталних разлика између два народа. Поред тога, међусобна перцепција друштвених група/народа такође је богат извор семантичког материјала за настанак фразеологизама, како је показала и анализа спроведена у сврхе овог истраживања.

Анализа обрађеног корпуса ФЈ на српском, грчком и албанском језику заснована на кључној речи која учествује у њиховој изградњи резултирала је класификацијом у две основне групе ФЈ, чијом се даљом стратификацијом (и семантичком и формалном) поменуте групе могу поделити на неколико подгрупа:

I **прва** обухвата оне са неким топонимом, ојконимом или, у ређем случају, хидронимом, а који су даље значењски и граматички раслојени на две основне подгрупе:

- (i) фразеологизми с одговарајућим еквивалентом у грчком и албанском, с том разликом што у фразеологизму у циљном језику / језицима одсуствује топоним / хидроним; и

- (ii) фразеологизми са саставницом топоним / ојконим, понекад и назив планете, а који се у циљним језицима исказују путем других типова фразеолошких обрта услед ученог нултог степена еквиваленције;

II **друга**, семантички разноврснија група, обухватила је фразеологизме који садрже као кључну реч:

- (i) назив празника – у овом смислу се албански издваја од српског и грчког, јер највећи број фразеологизама садржи верски празник као конституент, те је разумљив њихов изостанак у фразеолошком фонду народа чији верски плурализам обухвата припаднике православне, римокатоличке и исламске вероисповести;
- (ii) лично име – више од две трећине корпуса (72%) у сва три језика припада овој категорији, уз забележен низак степен међусобне конгруенције;
- (iii) етноним – бројност ових фразеологизама је на нивоу статистичке грешке (0,37%) у односу на све друге апелативе, при чему је очекивано присутна нулта еквиваленција на семантичком и морфолошком плану.

Још један аспект анализираних корпуса скренуо је пажњу на постојање апелатива који припадају културно-цивилизацијском наслеђу, чија се подела може извршити на основу хронолошког критеријума и обухвата две јасно диференциране групе:

- (i) фразеологизми чије је порекло античко, тачније речено грчко-римско, а који су по свом карактеру ученог типа и само као такви су ушли у језике, и
- (ii) фразеологизми релативно млађе хришћанско-библијске традиције која је, захваљујући религијској свести, ушла у подједнакој мери у све слојеве народа. Одређен број ових фразеологизама (из обе подгрупе) није забележен у српском и албанском, већ се самостално развио у грчком језику, те је код њих констатован нулти степен еквиваленције уз присуство кореспондирајућих ФЈ које могу садржати било апелатив, било неку другу врсту конституента.

Групу посебно занимљивих фразеолошких елемената из аспекта уврежених (стереотипних) погледа и међусобне перцепције народа, чине специфично национално-културолошки обележени фразеологизми, који, како се анализом показало, носе искључиво негативну семантичку конотацију засновану на антагонизмима, стереотипима или чак националној антипатији према другом народу. Присуство оваквих фразеологизама у великој мери надовезује се на одређена теоријска истраживања у области „репродукције оријентализма“ (видети код Вакис-Науден 1992) и може пружити нове смернице даљим социолошко-лингвистичким истраживањима, обезбеђујући посебан угао сагледавања

проблематике међусобне перцепције различитих (не)суседних) народа на материјалу сачињеном од (до сада) неистражених лингвистичких међу-релација у области фразеологије.

Уочене разлике код свих анализираних ФЈ су у највећем броју примера двојачке и видљиве, с једне стране, по питању апелатива употребљених као носилаца фразеологизама, док је, с друге стране, у питању изостанак еквиваленције (парцијалне и/или нулте) изазван формално-структуралних разлика присутних у датим језицима. Оба аспекта нееквиваленције очекивана су услед културолошких и лингвистичких разлика, мада је одређен број подударних фразеологизама потврдио постојање заједничког балканског семантичког (фразеолошког) талоба.

Литература

1. Речници

А) једнојезични:

- Вуци, М. 2008. *Fjalor me shprehje e njësi frazeologjike nga Dibra*. Tiranë: Fan Noli.
- Речник српскохрватског књижевног језика*. 1995. Нови Сад: Матица српска.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1998. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*. (Β' έκδοση). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Κριαράς, Ε. 1995. *Νέο Ελληνικό λεξικό – Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής δημοτικής γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Оташевић, Ђ. 2012. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.
- Τεγόπουλος-Φυτράκης, 1995. *Ελληνικό λεξικό* (δέκατη έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Αρμονία.
- Fjalor i gjuhës së sotme letrare shqipe I-II*. (FGjSSh). 1981. Biblioteka Linguistikë. Prishtinë: Rilindja.
- Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*. 1980. Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë. Tirana: Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.
- Zeneli, P. 1999. *Fjalor me shprehje dhe fjalë të rralla*. Tiranë: Botimet Toena.

Б) двојезични грчко-српски, српско-грчки, албанско-српски, српско-албански:

- Albansko-srpskohrvatski rečnik*. 1981. (1. izdanje). Priština: Albanološki institut u Prištini.
- Војаци, А. 1997. *Српско-грчки речник*. (3. издање). Θεσσαλονίκη: s.e.
- Мутавцић, Предраг. 2007. *Грчко-српски речник идиома*. (1. издање). Београд: ИК Јасен.
- Марковић, А. 2001. *Српско-грчки речник*. (1. издање). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μιχάλη Σιδέρη.
- Oxford Albanian-English Dictionary* (edited by Leonard Newmark). 1999. Oxford: Oxford University Press.
- Srpskohrvatsko-albanski rečnik*. 1981. (2. izdanje). Priština: Albanološki institut u Prištini.

Стојановић, М., Балаћ, А. 2009. *Грчко-српски речник* (2. издање). Београд: Завод за уџбенике.

В) двојезични на другим страним језицима:

Collins Еλληνο-αγγλικό λεξικό. 2003. Glasgow: Harper Collins Publishers.

Collins Greek-English Dictionary. 1997. Glasgow: Harper Collins Publishers.

Dizionario Greco moderno-Italiano, Italiano-Greco moderno. 2006. Bologna: Perugia Edizioni.

Drimo, Ali - Bezhani, Hamlet. 1996. *Deutsch-Albanisches Wörterbuch: Band 1: A-M*. Wiesbaden: Otto Harassowitz Verlag.

Drimo, Ali - Bezhani, Hamlet. 1996. *Deutsch-Albanisches Wörterbuch: Band 2: N-Z*. Wiesbaden: Otto Harassowitz Verlag.

Fjalor rusisht-shqip. 2005. Tiranë: EDFFA.

Guerini, N. 2007. *Fjalor i proverbave. Thënie dhe shprehje frazeologjike të traditës popullore*. Tiranë: Botimet Toena.

Murati, Q. 2004. *Fjalor i Fjalëve shqipe në maqedonishten dhe idiomatikë shqiptaro-maqedonase*. Prishtinë: Logos – A.

Stavropoulos, D. N. 1995. *Oxford Greek-English Learner's Dictionary*. (7th edition). Oxford: Oxford University Press.

Stavropoulos, D. N., Hornby, A. S. 2011. *Oxford English-Greek Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

Stefanllari, I. 2000. *English-Albanian Dictionary of Idioms*. New York: Hippocrene Books inc.

Τσουκανάς, Α. 1997. *Γερμανο-ελληνικό λεξικό*. (2η έκδοση). Εκδόσεις Κακουλίδης.

Τσουκανάς, Α. 1996. *Ελληνο-γερμανικό λεξικό*. (1η έκδοση). Εκδόσεις Κακουλίδης.

2. Основна литература

Bakic-Hayden Milica. (1995). "Nesting Orientalisms - The Case of Yugoslavia," *Slavic Review*, Vol. 54, No. 4, 917-931.

Bakic-Hayden, M. and Hayden, R. 1992. "Orientalist Variations on the Theme "Balkans": Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics". *Slavic Review*, Vol. 51, No. 1, 1-15.

Földes, C. 1996. Eine besondere Strukturgruppe: Eigennamen im Bestand deutscher Verbidiome. In: *Studien zur Phraseologie des Deutschen und des Finnischen, II*, (hrsg. J. Korhonen). Bochum.

Jespersen, O. 1992 [1924]. *The Philosophy of Grammar*. With a New Introduction and Index by James D. McCawley. Chicago – London: The University of Chicago Press.

Peti, M. 1999. O tzv. sadržaju imena. *Folia onomastica Croatica* 8, Zagreb. 97-122.

Posener, G., Sauneron, S., Yoyotte, J. 1962. *A Dictionary of Egyptian Civilization*. London: Methuen & Co Ltd.

Predrag Mutavdžić, Ana Sivački, Anastassios Kampouris

**ON POSSIBLE MANNERS OF CONVEYING
PHRASEOLOGISMS CONTAINING PERSONAL NAMES
FROM SERBIAN INTO GREEK AND ALBANIAN**

Summary

A selected number of phraseologisms in contemporary Serbian, Greek and Albanian containing an appellative are herein examined not solely from the perspective of formal-structural equivalence, but also from the lexical-semantic aspect. The term *appellative* is ambivalent and here denotes both personal names, as well as toponyms, oikononyms, oronyms, hydronyms and etnonyms contained in phraseological units in the afore-mentioned languages. The basic principle of our methodology is focused on a contrastive, comparative and confrontative analysis of the inner structure of said phraseological units aimed at finding most adequate and precise manners of translation thereof from Serbian into Greek and Albanian as the target languages.

In addition to determining grammatical and semantic concordances within this group of phraseologisms otherwise important for understanding a part of the phraseological semantic layer of each of the analysed languages considered to be universal, the focus is in this manner directed toward those units that lack their adequate counterparts in some of the target languages, thus contributing to this still insufficiently explored area of Balkan phraseology.

predrag.mutavdzic@fil.bg.ac.rs
anasivacki@yahoo.com
anastassios.kampouris@gmail.com

99 IMENA ARAPSKOG JEZIKA: BROJNOST I SLOJEVITOST NAPOREDNIH ODREDNICA I EPITETA ARAPSKOG JEZIKA

Sažetak: Arapski jezik je na prvi pogled relativno stabilan jezički sistem, koji odoleva prirodnoj lingvističkoj evoluciji preko trinaest vekova. Stoga ne čudi da se sintagmi „arapski jezik“ pridruživalo, i još uvek se pridružuje pozamašni registar epiteta i naporednih odrednica, koje su kroz minulu i živu povest utkivani u pisane tekstove, i to u sličnom broju koliko je Alahovih „najlepših imena“ ukrojeno u kuranske ajete. Pored dograđivanja slike o opštoj lingvističkoj anamnezi, u dežurnim odrednicama arapskog jezika očitava se ideološka, politička i kulturološka pozicija onoga koji se njima koristi. U tom smislu, sistematizacija naziva arapskog jezika, prikazana u ovom radu, upotpunjuje našu predstavu o njegovom identitetu i oličava dinamiku razvoja ovog, za muslimane izvorno božanskog, a za Arape po lepoti božanstvenog jezika.

Ključne reči: jezički kontinuum, arapski jezik, fusha, amija, međunivoi arapskog jezika

Svaki jezički kod može se imenovati i opisati kroz gramatičke, leksičke i upotrebne karakteristike shodno njegovoj poziciji u jezičkom kontinuumu – registru kojim se obuhvata raspon različitih nivoa jednog jezika, od apsolutnog standardnog i njegovih varijanti, do apsolutnog nestandardnog koda i njegovih varijeteta:¹

Apsolutni STANDARDNI $x - x^1 - x^2 - x^3 \dots$ Apsolutni NESTANDARDNI x
nivoi x^n

Na formiranje nekog nivoa u kontinuumu utiču kontakt datog jezika s drugim jezicima, ali i kontakt između samih nivoa unutar jezičkog registra. U potonjem slučaju, „sile“ koje utiču na formiranje novonastalog jezičkog nivoa (x^1 , x^2 , x^3 , itd.) posmatraju se kroz manji ili veći stepen *koinizacije*, kada nestandardni kod deluje na „omekšavanje“ normiranog, ili *klasicizacije*, koja podrazumeva upliv klasiciziranih normi i „legitimne“ leksike na međunivoe bliže kraju na kojem je nestandardni kod.²

Udaljenost standardnog i nestandardnog pola i umnožavanje međunivoa u kontinuumu jednog jezika mogu biti veće, usled delovanja nekih činilaca koji utiču na jezičko raslojavanje. To može biti geografska rasprostranjenost jednog jezika, brojnost njegove govorne zajednice, ali i promenljivost stanja u kontinuumu jednog

¹ O jezičkom kontinuumu v. D. DeCamp, *Toward a Generative Analysis of a Part-Creole Continuum*, 1971, 350.

² O uticaju *koinizacije* i *klasicizacije* na formiranje jezičkih nivoa v. H. Palva, (2006, 405–411).

jezika kroz vreme. Upravo je za poslednji činilac karakteristično da se „zastarela“ varijanta standardnog koda vremenom preinači u njegovu „mlađu“ varijantu, ili pak da ustupi mesto nekom od narodnih varijeteta, koji je stekao poziciju prestižnog jezičkog medijuma, nakon čega se nekadašnji normirani kod potiskuje i diferencira atributom *klasični* u korist *savremene* verzije novog standardnog jezika. Ova uobičajena lingvistička zakonitost zaobilazila je i još uvek zaobilazi arapski jezik, zbog čega je njegov kontinuum daleko složeniji i otporniji na promene u poređenju s većinom ostalih jezika.

Stabilnoj poziciji klasičnog arapskog jezika, čiji se gramatički sistem nije suštinski menjao trinaest i više vekova, doprinelo je pisano nasleđe na tom kodu, a posebno sveta knjiga *Kuran* i upotreba arapskog jezika u obredima koje islamska veroispovest iziskuje. Na sakralnu dimenziju standardnog arapskog jezika ukazuje i nekoliko islamocentrično obojenih sintagmi, među kojima je na prvom mestu *luġat al-Qurān* (jezik *Kurana*), zatim, *luġat Kitāb Allāh* (jezik *Alahove Knjige*), *luġat al-Wahī* (jezik *Objave*), *luġat al-rasūl al-karīm* (jezik plemenitog poslanika), *luġat al-dīn al-samāwī* (jezik *nebeske vere*), *luġat ahl al-ġanna* (jezik *žitelja raja*) ili, skraćeno, *luġat al-ġanna* (jezik *raja*). Upotreba ovih naziva, naporedo s opštijim i neutralnijim odrednicama za arapski jezik, bila je u klasičnoj tradiciji podrazumevani kliše, a njihovoj dugovečnosti doprinosi veliki broj arapskih lingvista, koji se njima još uvek služe.

Sakralna dimenzija standardnog arapskog jezika vekovima je uticala na održivost njegove sekularne dimenzije. U prilog tome govori podatak da je arapski jezik opstao kao zvanični jezik u 21 državi, koje njegovi govornici još uvek prihvataju kao teritorijalnu celinu, oslovljavajući je „Arapskom domovinom“ (al-Waṭan al-‘arabī). Kada se tome doda status arapskog jezika u nekim okolnim državama,³ može se pretpostaviti da s njim dolazi u kontakt preko 400 miliona ljudi kroz obrazovanje, medije ili svakodnevnu komunikaciju.

Uzevši stoga u obzir pomenute podatke, očekivano je da tako rasprostranjen jezik ima složenu sociolingvističku sliku i mnoštvo lingvističkih osobenosti, evidentnih u sinhronijskoj ravni, a svakako ih nije malo ni u i dijahronijskoj. Kao prvo, među najapsurdnijim, a ipak validnim konstatacijama u vezi s arapskom *koine* jeste ta da ona od svog normiranja u VIII veku, kao i u potonjih trinaest vekova, nije u punoj meri zaživela kao jezik svakodnevne komunikacije. Elikzir života i kontinuiranu infuziju *rečitom* arapskom jeziku – *fushi* (al-fuṣḥā) davali su, zapravo, pisani tekstovi. To je, logično, uslovalo paralelno koegzistiranje alternativnih kodova kao medijâ komunikacije, koje „bez vrednosnog suda“ (Fishman 1979: 35), nazivamo *narodnim arapskim varijetetima*, dok se lingvistički opravdano, ujedno, mogu nazivati i „arapski jezici“.

Raskorak između fushe i njoj srodnih, ali konkurentnih narodnih varijeteta – *amija* (al-‘āmmiyāt) retko se ili samo pojedinačno terminološki specifikuje među govornicima arapskog jezika. Naime, dominantni vrednosni sud arapske jezičke za-

³ Pored „Arapske domovine“, arapski je zvanični jezik u još pet okolnih država (Čad, Eritreja, Južni Sudan, Somalilend i Izrael), a prisutan je i kao jezik manjina u Iranu, Turskoj i Avganistanu.

jednice uslovio je podvođenje svih nivoa u kontinuumu arapskog jezika pod kapu jedinstvene odrednice *al-ʿarabiyya* (arapski). Nasuprot njima, pojedinci iz intelektualnih krugova oduvek su pravili razliku između „rečitog“ arapskog jezika, kojeg su nastojali da održe u poziciji nadređenog koda na lingvističkom tronu arapskog sveta, dok su amije uglavnom tretirane kao njegovi „iskrivljeni“ ili „iskvareni“ izdanci. Na blago simboličko i vrednosno pomeranje statusa svakog od njih uticali su savremeni društveno-politički trendovi, kao što su liberalizam, panarabizam, lokalni nacionalizam, zatim, mediji (posebno svet zabave), brojnost govorne zajednice, ali i njihova kulturna afirmacija.

Iako je odnos prema standardnom arapskom kao jedinstvenom i ujedinjujućem jeziku podstican duž čitave istorije Arapa, ipak su uz termin „al-arabija“ uvek bile prisutne i druge odrednice za arapski jezik, od kojih smo, za sada, naveli samo neke. Njima su se obično služili autori iz oblasti književnosti u humanističkih nauka, u želji da ukažu na svoj ili na opšti simbolički odnos prema nekom nivou arapskog kontinuumu. Oni su katkad nastojali i da definišu ili formiraju neki novi jezički međunivo koji bi, zatim, obeležili posebnim odrednicama. Tako je nataložen neobično veliki broj ideološki obojenih termina, naziva i epiteta, koji „dežuraju“ iza sintagme *al-luġa al-ʿarabiyya* (arapski jezik). Njihov opseg podseća na brojnost Alahovih imena, ukupno 99,⁴ uz napomenu da odrednice za arapski jezik nisu isključivo afirmativne poput Alahovih „najlepših imena“ (*al-asmāʾ al-ḥusnā*), utkanih u kuranske ajete.

1. Standardni arapski jezik

Sosirovi opšti lingvistički pojmovi language/langue/parole imaju u arapskom jeziku jasne leksičke ekvivalente *luġa/lisān/kalām*, odnosno *luġa* u smislu jezika uopšte, a ako se odnosi na jezik neke posebne zajednice – *lisān*, dok *kalām* označava govor (Šahīn 1980: 27, 29). Međutim, danas se u upotrebnom smislu ne pravi jasna razlika među njima, kao što se to nije činilo ni u ranijim epohama, kada su sve tri reči bile u opticaju. Tako se, na primer, u klasičnim izvorima *luġa* pojavljuje u nekoliko značenja, među kojima i kao tip govora kojima se odlikuje neka podgrupa govornika arapskog jezika, recimo govor nekog plemena, dok su se za jezik u tom slučaju koristili termini *al-naḥū*, *al-ʿarabiyya* i *al-lisān*, sva tri gotovo sinonimi u prvim vekovima po hidžri. Kasnije se rečju *luġa* sa određenim članom – *al-luġa* – označavalo bavljenje jezikom i rečima u okviru teološko-interpretativnog tumačenja *Kurana*, zatim, se njom nazivao govor svih Arapa, a koristila se i u značenju jezika uopšteno, kako je to u X veku definisao gramatičar Ibn Džini (Ibn Ğinnī 1952: 33).

Treba naglasiti da u klasičnom razdoblju nisu terminološki jasno izdvajani ni krajnji polovi kontinuumu arapskog jezika, niti njegovi međunivoi, iako su izvesno oduvek postojali. Sve jezičke debate kretale su se u pravcu prepoznavanja rečitog i ispravnog govora na arapskom jeziku, nasuprot kojeg stoji specifičan govor sa manjim ili većim odstupanjima od gramatičkih pravila i legitimnog leksičkog korpusa.

⁴ Više o Alahovim „najlepšim imenima“, v. D. Tanasković, *Islam: dogma i život*, 2008, 74–75.

Stoga se u klasičnoj literaturi sreću termini koji opisuju samo ova dva vida verbalne realizacije arapskog jezika, „čistog“ i „iskvarenog“.

Specifičan govor ili odstupanje u govoru označavao se nekim izrazima. Već je ukazano na *luġa*, ali tu su i druge višeznačne reči s prenesenim značenjem, kao što je *ħarf* (slovo), *lahn* (melodija), *luġayya* (jezičak), *ġars al-kalām* (ton govora), *naġama* (melodija, tonalitet) i, pomalo prekorno, *ġars* (hrapav zvuk) i *lukna* (pogrešan izgovor, nepravilno izražavanje) – dakle, sve ono što bi danas, u širem smislu, moglo biti označeno terminom *lahġa* (narečje), koji arapski gramatičari u to vreme nisu ni koristili da označe narodni varijetet. Upotreba datih reči nije nužno imala negativnu konotaciju. Ponekad su sve ove reči korišćene da naznače da se radi o nečijem posebnom tipu govora, manje ili više cenjenom, obično nekog od arapskih plemena, čiji varijetet nije ili jeste imao prava da učestvuje u „doterivanju“ leksičko-gramatičkog korpusa rečitog i čistog arapskog jezika – fushe.

Jedna od leksema koja, takođe, ima središnji značaj za promene u jeziku, katkad podrazumevajući njegovo „kvarenje“, jeste *muvalad* (muwallad). Njom se prvobitno nazivao nearapski mladić ili sluškinja, odnosno „građanin drugog reda“ ili „klijent“ koji se rodio među Arapima, odrastao s njihovom decom i stekao arapsko-islamsko obrazovanje. Vremenom je izraz *muvalad* zadobio šire i apstraktno značenje, kao „novo u svemu“, a u gramatičkom smislu Abu Amr Ibn al-Ala (Abū ‘Amr ibn al-‘Alā’, u. 770) njime označava „tip novih reči“ (Maġāhid 2004: 317, 319). U vezi s tim je izraz za priučeni govor u koji se propuštaju „muvaladski“ elementi – *al-‘arabiyya al-rakīka* ili *al-luġa al-rakīka* (nepravilan ili netačan govor na arapskom jeziku), što je u tadašnje vreme bilo suprotno od vrlo cenjene *al-saliqa al-luġawiyya* ili *al-‘arabiyya al-saliqa* (prirodnog osećaja, nadarenosti ili intuicije za arapski jezik), obično pripisivane rečitim arabljanskim beduinima.

Svi navedeni izrazi, ustaljeni u klasičnoj tradiciji, a u sprezi sa jezikom/varijetetom uopšteno, doveli su do daljeg umnožavanja pojmovno-terminološkog aparata u označavanju „arapskog jezika“.

Već smo naglasili da je jedan od najopštijih termina za arapski jezik *al-‘arabiyya*, što je skraćeni deo sintagme *al-luġa al-‘arabiyya*, dok je u narodu raširen naziv *‘arabī*, delom preuzet iz sintagme *al-lisān al-‘arabī*. U zapadnoj orijentalistici, kako navodi Fišer (Fischer 2006: 397–399), *al-‘arabiyya* se u užem smislu odnosi na jezik koji su opisali i utvrdili gramatičari u VIII veku, dakle na *klasični* arapski jezik, dok se u širem smislu može razlikovati nekoliko etapa „al-arabije“: prestandarna, standardna, zatim, delimično inovirana varijante i, na kraju, najnovija varijanta, koja se dopunjuje atributom „moderni“ ili „savremeni“. Jasne granice između ovih etapa ne postoje, jer se navedene varijante arapskog jezika prelivaju jedva primetno iz jedne u drugu. Štaviše, sve varijante standardnog arapskog jezika često su koegzistirale naporedo, što je posledica lingvističkih ideala pojedinca ili trenda neke epohe.⁵

⁵ U savremenom dobu nailazimo na one koji su negovali „klasičniju“ varijantu arapskog jezika, kao što je to, na primer, očevidno u delima savremenog tuniskog književnika Mahmuda al-Masadija (Maḥmūd al-Mas‘ādī, 1911–2005), dok se u nekim ranijim epohama mogu naći dela u kojima se autori koriste pristupačnijom varijantom fushe, kao što je to slučaj sa jezičkim ustrojstvom u Ibn Mukafainom (Ibn Muqaffā’, u. 756) prevodu zbirke basni *Kalila i Dimna*.

Pored najopštije i uvek žive odrednice *al-ʿarabiyya*, vremenom je u opticaj ušao veliki broj atributa, naziva i termina za arapski jezik, koji su u sebi okupljali temporalnu i sociolingvističku obojenost. Tako su među arhaičnim određenjima za arapski jezik najčešće u upotrebi bili *kalām al-ʿArab* (govor Arapa), *kalām al-aʿrāb* (govor beduina/Arabljana) i *lisān al-ʿArab* (jezik Arapa), a nešto ređe *al-ʿarabiyya al-bāqīya* (dosl. arapski koji je opstao, odn. severni arapski), *ʿadnāniyya* (adnanitski), *quršīyya makiyya* (kurejšitsko-mekanski), *nağdiyya hiğāziyya* (nedždansko-hidžaski), *al-luġa al-muʿarraba* (dosl. arabizovani jezik, odn. severni arapski). U ovom nizu treba pomenuti i nazivanje arapskog jezika sintagmom *luġat Muḍar* (jezik Mudarita), kojim se, na primer, često služio čuveni istoričar Ibn Haldun (Ibn Ḥaldūn, 1332–1406) u svom delu *al-Muqaddima* (Uvod), dodajući joj druge varijante ovog naziva u značenju „mudaritski“, kao što su *al-muḍariyya*, *lisān Muḍar*, *al-lisān al-muḍarī* i *al-luġa al-muḍarīyya* (2004: 379–384).

Među arhaičnim imenima arapskog jezika zanimljiv je i *luġat al-ḍād* (jezik slova *ḍād*), kojim se razlikovao čist govor Arapa od iskrivljene inetepretacije arapskog jezika kod nearapa, naročito Persijanaca i Turaka. Ukazivanja na slabiju fonetsku realizaciju slova *ḍād* prisutna su još u VIII veku u Sibavejhijevoj gramatici (Sībawayh 1982: 432–433), ali je mešanje izgovora glasova *z* i *d* postalo izraženije od druge polovine IX veka. To je navelo šiitskog učenjaka Ibn Abada (Ibn ʿAbbāda, u. 995) da sastavi knjigu *al-farq bayna al-ḍād wa al-zāʾ* (Razlika između slova *ḍād* i *zāʾ*), nakon čega se sve češće moglo čuti da jedino arapski jezik ima slovo *ḍād* i da se po tom slovu naziva.

Savremena *al-ʿarabiyya* i dalje je u osnovi koherentan sistem, uz samo poneke stilske i leksičke razlike, jedva razlučive od jedne do druge zemlje, u kojoj arapski ima status zvaničnog jezika. Njena veza s klasičnim jezikom tumači se različito od autora do autora; od mišljenja da je ona jednaka klasičnom ustrojstvu sa malo drugačijom leksikom, do toga da je savremeni arapski jezik plod „muvaladskog“ arapskog (*al-ʿarabiyya al-muwallada*), koji je ne samo leksički, već i sintaksički evoluirao. No, svi se slažu oko toga da su suština tog jezika, kao i njegove najprepoznatljivije (ali i najspornije!) gramatičke kategorije – posebno morfološke, ostale nepromenjene.

Bilo da se jeste ili nije menjao, najuniverzalniji i najprecizniji naziv za standardni arapski i dalje je *al-luġa al-ʿarabiyya al-fuṣṣḥā*, uz kraće varijante tog naziva *al-ʿarabiyya al-fuṣṣḥā*, *al-ʿarabiyya al-faṣīḥa*, *al-faṣīḥa* i *al-fuṣṣḥā*, pri čemu svi pridevi od korena *f-ṣ-ḥ* nose u sebi značenja kao što su (naj)rečiti(ji), -jasni(ji), -razumljivi(ji), -pravilni(ji) i slično. Normiranost arapskog jezika vidna je i u njegovim ostalim atributima sa srodnim značenjem, „visok“, „zdrav“, „ispravan“ i „gramatičan“, kao kod sintagmi *al-fuṣṣḥā al-ʿāliya*, *al-ʿarabiyya al-salīma*, *al-ʿarabiyya al-ṣaḥīḥa* i *al-luġa al-naḥawīyya*.

S tačke gledišta većine govornika arapskog jezika, ne postoji prelaz s klasičnog na moderni arapski jezik, zbog čega oni i ne osećaju potrebu za atributima kao što su *klāsikiyye*, *ḥadīta* ili *muʿāšira*, kako bi njima specifikovali o kojem sloju arapskog jezika se radi – klasičnom, modernom ili savremenom, iako se ti termini pojavljuju u studijama nekih arabista i arapskih lingvista. Ovaj odnos prema arapskom jeziku je tokom XX veka ojačan idejom o opstanku i negovanju *al-luġa al-muwahḥada*

wa al-muwahhida (jedinствен i ujedinjujuć jezik) – ideal za čiju je afirmaciju zaslužan rodonačelnik modernog arapskog nacionalizma, Sati al-Husri (Sāṭi' al-Huṣrī, 1882–1968), koji je nastojao, i donekle uspeo, da utiče na obnovu i sekularizaciju političkog, kulturnog i lingvističkog ustrojstva „Arapske domovine“.

Među nazivima za standardni arapski jezik treba istaći i nekoliko problematičnih sintagmi koje se poistovećuju s normiranim kodom. U tom nizu se posebno ističu *luġat al-kitāba* (pisani jezik) i *luġat al-ġarā'id/ġarāyid* (jezik štampe), pri čemu je kod Arapa uvreženo mišljenje da je varijanta standardnog jezika nešto „stroža“ u slučaju književnih i naučnih tekstova, a „prostija“ u štampi. Međutim, nestandardni arapski varijeteti sve su prisutniji u pisanim tekstovima uopšteno, dok u štampi nalazimo značajna jezička odstupanja, pa čak i čitava glasila na „narodnom jeziku“. Stoga je navedene odrednice poželjno izbegavati kao sinonime za standardni jezik, ili ih navoditi uz precizno određenje šta se pod njima podrazumeva, pošto je danas standardni arapski jezik jednak svim pisanim tekstovima, i jedino se stilski može ocenjivati kao svedeniji ili kompleksniji od jednog do drugog autora.

Uz pozamašni inventar naziva za standardni arapski jezik, neophodno je napomenuti da se izraz *al-luġa al-adabiyya* (književni jezik) ni u kom delu istorije nije kod Arapa koristio u značenju normiranog jezika (*al-luġa al-mi'yāriyya*). Tu su funkciju, kako smo istakli, vršile odrednice koje povezuju jezik i njegovu teološku funkciju ili jezik i njegov stepen ispravnosti. Štaviše, izrazi kao što su *luġat al-adab* (jezik književnosti) i *al-luġa al-adabiyya* u arapskom jeziku nose slično značenje, odnosno podrazumevaju jezik u književnosti. Stoga je na našem jeziku najprikladnije koristiti univerzalni termin *fusha* onda kada se uopšteno govori o normiranom jezičkom kodu, što je uobičajeno u arapskom svetu, ali i u zapadnoj arabističkoj literaturi.

2. Nestandardni arapski varijeteti

Diskrepanca među polovima u kontinuumu arapskog jezika je „napokon“ priznata tek u savremenom dobu. Na diglosijsko stanje u arapskom jeziku su najpre ukazali evropski orijentalisti krajem XIX veka, na koje su se, zatim, nadovezali arapski lingvisti i književnici, priznajući ili pak poričući postojeći problem. Debate ovog tipa iznedrile su nove termine za polove arapskog kontinuumu, ne nužno obezvređujuće za amiju, ali ni afirmativne i superiorne u korist fushe. Štaviše, moglo se naići i na podrugljiva imenovanja standardnog arapskog jezika, gde se kao primer može navesti Vilkoksovo (William Willcocks, 1852–1932) određenje datog koda kao „nepopularnog jezika“ (*luġa ġayr mašhūra*), ili kao „beduinskog jezika“ (*al-luġa al-badawiyya*) kako ga je nazvao Selama Musa (Salāma Mūsā, 1887–1958) (Sa'īd 1964: 108, 121). Nešto noviji nazivi za standardni arapski jezik su i *luġat al-turāṭ* (jezik nasleđa), *al-luġa al-adabiyya al-taqlīdiyya* (tradicionalni književni jezik) i *luġat al-kuttāb* (jezik pisaca), kojima se katkad nagoveštava tradicionalizam i komunikacijska nepristupačnost ovog koda, ali i njegova suženost na pisani tekst.

S druge strane, nestandardni kod se počeo proučavati kroz različite podele, normirati kroz brojne priručnike za učenje kolokvijalnog govora i označavati neu-

tralnijim terminima. Pored već pomenutih termina *al-lahġa* i *al-‘āmmiyya*, za nestandardni arapski kod su u opticaju i sledeće odrednice: *al-dāriġa*, *al-šakal al-luġawī* *al-dāriġ*, *al-lahġa al-šā’ī’a*, *al-lahġa al-‘arabiyya al-‘āmmiyya*, *al-lahġa al-dāridža*, *al-lahġa al-‘āmiyya*, *al-kalām al-‘āmmī*, *al-‘arabiyya al-‘āmmiyya*, *al-luġa al-dāriġa*, *al-kalām al-dāriġ*, *luġat al-ša‘b*, *al-luġa al-mutadāwala*, *al-luġa al-maḥaliyya* i slično, pri čemu se svi dati nazivi mogu okvirno prevesti kao „narodni/pučki/svakodnevnik/kolokvijalni/lokalni jezik“. Ove odrednice se, potom, mogu precizirati kroz šire geografsko određenje, kao što je *šāmīya* (sirijski), *‘irāqiyya* (irački), *ḥaliġiyya* (zalivski), *mišriyya* (egipatski) ili *maġribiyya* (magrepski), ali i kroz uže geografsko određenje, odnosno subdijalekte (furū‘), kao što su, na primer, *lubnāniyya* (libanski), *baġdādiyya* (bagdatski), *imārātiyya* (emiratski), *ša‘īdiyya* (severoegipatski), *tūnisiyya* (tuniski), itd.

U problematične odrednice za nestandardni kod spadaju one koje sadrže reč „govor“, kao što su *luġat al-ḥadīf*, *luġat al-kalām*, *al-luġa al-maḥkiyya* i slično – sve u značenju „govornog jezika“. Naime, kao i u slučaju „pisanog“ jezika, koji tobože označava fushu, iako se tekstovi, delimično ili u celini, pišu i na narodnom varijetetu, tako se u jezičkoj stvarnosti može čuti govor koji je u rangu standardnog arapskog jezika, gramatički donekle redukovan, a koji ne uključuje nužno i elemente amije. Isto tako, zanimljivo je obratiti pažnju i na opisne nazive amije, poput *luġat al-ḥayāt* (jezik života), *luġat al-qalb* (jezika srca), *luġat al-tafkīr* (jezika misli), *al-luġa al-dīmūqrātiyya* (demokratski jezik) i slično, koji često impliciraju da fusha to nije. Narodni govor naziva se katkad i *luġatunā al-qawmiyya* (naš nacionalni jezik) i *luġat al-umm* (maternji jezik), pri čemu potonji izraz postaje sve uobičajenije određenje za amiju, koji ukazuje na pomeranje njene pozicije na jezičkoj skali arapskog sveta.

Za pojedine intelektualne figure iz klasične epohe karakteristična je upotreba osobenih binarnih terminoloških opozicija za suprotne polove arapskog jezika, fushu i amiju. Među takvim primerima mogu se navesti izrazi kojima Džahiz (al-Ġāḥiẓ, u. 868) početkom IX veka imenuje jezički nivo koji se koristi samo u uskim krugovima ljudi, nazivajući ga *luġat al-‘rāb* (jezik beduina/Arabljana), dok izrazom *luġat al-muwalladīn wa al-baladiyyīn* (jezik muvalada i građana) imenuje jezik naroda (Ġāḥiẓ 2008: 145–146). Nešto docnije, književni teoretičar Kudama Ibn Džafar (Qudāma Ibn Ġa‘far, u. 948?) pravi sličnu razliku, koristeći izraz *ġazālat al-lafẓ* (čistota izraza) za fushu, a *al-saḥīf fi al-kalām* (loše u govoru) za odstupanje od nje (Ibn Ġa‘far 1995: 139). Pojmovno-terminološkim određenjima binarnog karaktera pribegli su i mnogi intelektualci modernog doba, poput dramskog pisca i prevodioca Jakuba Sanue (Ya‘qūb Šanū‘, 1839–1912), koji je svakodnevni govor ljudi nazvao *al-luġa al-ištilāḥiyya* (idiomatski jezik), a sintagmom *al-luġa al-naḥawīyya* (gramatični jezik) standardni jezik (Šārūnī 2007: 12–14), dok je lingvista Halifa fushu nazivao *al-luġa al-qā’ima* („uspravan“ jezik), a sintagmom *al-‘arabiyya al-manšūda* („traženi“ jezik) koristio se u označavanju amije (Ḥalīfa 1974: 118).

Iako bi za maternji jezik Arapa u domaćoj terminologiji bilo preciznije koristiti se odrednicom „narodni arapski jezik/jezici“ (al-luġa/al-luġāt al-‘arabiyya al-ša‘biyya), zbog već ustaljene prakse je i u ovom slučaju najbolje zadržati termin *amija*, koja može biti bliže određena pridevima egipatski, kairski i slično.

3. Međunivoi arapskog jezika

Ubrzo nakon rasprava o diskrepanci između krajnjih kodova arapskog kontinuuma, kao i o simboličkoj i upotrebnoj vrednosti svakog od njih, došlo je do promene odnosa prema uobličavanju, kreiranju i imenovanju međunivoa arapskog jezika. Naime, početkom XX veka, iz nastojanja da se izmire polovi arapskog jezika i formira vrsta „arapskog esperanta“, iskristalisala se teorija o trećem jeziku, odnosno pokušaj da se iznađe srednje rešenje za postojeću jezičku situaciju. Tako je sve veću istraživačku pažnju počeo pleniti proces međusobne interakcije normiranog arapskog jezika i narodnih arapskih varijeteta, u čijem se ishodu kristališu jezički „prelazi“. Ovi prelazi vremenom obrazuju nešto drugačije, donekle uprošćenije varijante standardnog jezika, kao i sve funkcionalnije narodne varijetete, koji iz čisto komunikacijske funkcije mogu preći u upotrebu i u drugim tipovima diskursa (u izlaganju ili pisanju). Tako se u kontinuumu između fushe i amije razvija set jezičkih hibrida, odnosno „srednjih rešenja“.

Najraniji pisani dokazi o postojanju prelaznih varijanti između fushe i amije predstavljaju dokumenti na srednjem hrišćanskom arapskom iz IX i X veka, pronađeni na jugu Palestine, među kojima su najpoznatiji spisi iz manastira Svete Katarine na Sinaju. Mimo ovog, takoreći spontanog hibrida fushe, starih arapskih dijalekata i varijeteta osvojenih područja, neki savremeni arapski lingvisti (Sa'īd 1997: 150–151) nalaze u lingvističkom nasleđu Arapa i planski „tafṣīḥ al-‘āmiyya“ u smislu podizanja narodnog koda na rečitiji nivo. Međutim, ako je takva zamisao kod nekih i postojala teorijski, u zvaničnim krugovima je proces namernog doterivanja amije tekao sporo i gotovo neprimetno. Savremena epoha svedoči o mnogo svesnijem radu na „slivanju“ standardnih varijanti i nestandardnih arapskih varijeteta.

Shodno beskrajnom potencijalu hibridizacije dvaju arapskih kodova – fushe i amije, kao i tumačenju i razgraničavanju karakteristika pravog srednjeg ili srednjih jezika, složeni terminološki aparat nije ni ovde mogao izostatati.⁶ Pored najfrekventnijeg i najneutralnijeg izraza *al-luġa al-wuṣṭā* (srednji jezik), alternativni termini, koji značenjski nisu uvek najjasniji niti ujednačeni, su *al-luġa al-tālīta* (treći jezik), *luġat bayna bayna* (međujezik), *al-luġa al-ġadīda* (novi jezik), *al-‘āmmiyya al-munaqqāḥa* (doterana amija), *al-‘āmmiyya al-muḥaddaba* (uglašena amija), *al-‘āmiyya al-rāqiya* (kultivisana amija), *al-‘āmmiyya al-faṣīḥa* (kolokvijalizovana fusha) i *al-faṣīḥa al-‘āmmiyya* (rečita amija), pri čemu se dve potonje odrednice mogu kontaminacijom obuhvatiti terminom *fus‘āmmiyya* (fusamija). U rasponu srednjih rešenja jedna od omiljenih i problematičnih odrednica je i *‘arabiyyat al-muṭaqqafīn* (jezik intelektualaca), koju bi, zahvaljujući kulturno-obrazovnoj saradnji i medijskoj intervenciji, mogli razumeti i manje obrazovani i nepismeni ljudi, kojih u arapskom svetu još uvek ima u popriličnom broju.

⁶ Tačne karakteristike srednjeg arapskog je problematično do kraja definisati, ali ono što se najčešće pominje kod njegovih „revolucionarnijih“ pobornika jeste upotreba nekih kolokvijalnih izraza uz standardne, izostavljanje konjugacijsko-deklinacijskih nastavaka (i'rāb), pa samim tim i drugačije sintaksičko ustrojstvo u rečenici. Tretira se kao „malo viši“ formalni registar u odnosu na amiju, ali varira od govornika do govornika.

Navedeni i drugi nazivi za srednji jezik često su povezani s lingvističkim i književnim manifestima arapskih kulturnih delatnika. Kao primer se može navesti dramski pisac Farah Anton (Farah Anṭūn, 1874–1922) koji u jednom od svojih komada srednji jezik naziva *al-fuṣḥā al-muḥaffafa* (olakšana fusha) ili *al-‘āmmiyya al-mušarrafa* (cenjena amija) (Šārūnī 2007: 10). Sličnom je težio i pisac kratkih priča Isa Ubejd (‘Īsā ‘Ubayd, u. 1922) početkom XX veka, koji se koristio terminom *al-‘arabiyya al-mutawassiṭa* (srednji arapski), definišući ga kao jezik lišen arhaičnih gramatičkih konstrukcija, obogaćen ponekim izrazima iz amije (Ibrāhīm 1980: 44). Ipak, najomiljenija referenca teorijskog i praktičnog otelotvorenja srednjeg jezika ostaje Hakimov (1898–1987) koncept arapskog jezičkog hibrida, kojeg najpre naziva (Ḥakīm 1988a: 157) *tağriba ṭālīṭa* (treći pokus), a zatim (1988b: 183) i *luḡat al-taḥāṭub al-muwahḥada* (jedinstven jezik ophođenja) i *al-‘āmmiyya al-fuṣḥā* (rečita amija).⁷

Zanimljivo je istaći da se i reforme arapskog jezika u pravcu njegovog pojednostavljenja ili olakšavanja, s raznovrsnim i diskutabilnim predlozima o stepenu promena, mogu, takođe, posmatrati kao potencijalne intervencije iz okrilja kovanja srednjeg jezika. U tom slučaju, obično se uz sintagmu „arapski jezik“ nadodaju epiteta poput *muyassara* (olakšan), *sahla* (jednostavan), *ḥafīfa* (lagan) i *muḥaffafa* (olakšan), koji podrazumevaju težnju ka pojednostavljenju fushe u gramatičkom smislu i pristupačnosti u leksičkom, pri čemu se iza njih ne krije uvek neko istinsko, praktično srednje rešenje, već naklonost fushi ili amiji.

Lista „novih“ i tobože jednostavnijih gramatika je imponantna, kao i obilje studija u kojima se apeluje za izmene u tom pravcu. Jedan takav primer „apela“ za pojednostavljenje, na koji se lingvisti najčešće pozivaju, uputio je libanski lingvista i etnolog Anis Furejha (Anīs Furayḥa, 1903–1993), koji rešenje diglosijskog raskoraka u arapskom jeziku nalazi u uobličavanju *lahḡa muwahḥada* (jedinstven jezik). Furejha iz fushe i amije prebire elemente neophodne za tvorenje „arapskog esperanta“, ukratko ga definišući (Furayḥa 1955: 182) kao „jezik obrazovanih u svim zemljama arapskog sveta“ (*lahḡat al-muta’addibīn fī ḡamī’ al-aqtār al-‘arabiyya*). Njegov identitet se ogleda i u drugim određenjima kojima se ovaj autor koristi, kao, na primer, *luḡat al-nādī wa al-ṣālūn* (jezik klubova i salona), *al-lahḡa al-‘arabiyya al-muštaraka* (zajednički arapski jezik), *luḡat al-muḡtama’ al-‘arabī al-rāqī* (jezik sofisticiranog arapskog društva) i slično (Furayḥa 1955: 181–182). Furajhina nastojanja predstavljaju tipični uzorak predloga konkretne hibridizacije fushe i amije, ali ne i jedini.

4. Arapski jezik kao registar kodova

Ne tako dugo nakon Fergusonovog ogleda o diglosiji u arapskom jeziku (1959) i traganja za srednjim rešenjem, pojavio se veliki broj studija o jezičkim nivoima

⁷ Hakim je koncept o trećem jeziku dao u predgovorima svojih komada *al-Ṣafaqa* (Pogodba, 1956) i *al-Warṭa* (Nevolja, 1966), u čijim je dijalogima nastojao da piše u duhu „trećeg pokusa“, koji se po jezičkim karakteristikama razlikovao od jednog do drugog dela.

(al-mustawayāt al-luġawiyya), u kojima su Fergusonove odrednice H (viši) i L (niži) nivo proširene na četiri ili više „prelomnih“ arapskih kodova. Naime, arapski jezik se počeo posmatrati kao zbir nivoa njegovog kontinuuma. Dva krajnja idioma – apsolutna fusha i apsolutna amiya – prelivaju se i prespajaju međunivoima, od kojih autori izdvajaju i opisuju one koje smatraju najključnijim prelaznim tačkama.

Pionirsko promišljanje na temu prepoznavanja ključnih kodova u kontinuumu arapskog jezika dao je Haim Blank u jednoj svojoj studiji (Blanc 1960), izdvojivši pet gramatičkih nivoa arapskog jezika: 1. *Standard Classical* (standardni klasični), 2. *Modified Classical* (modifikovani klasični), 3. *Semiliterary ili Elevated Colloquial* (poluliterarni ili viši kolokvijalni), 4. *Koineized Colloquial* (koinizovani kolokvijalni) i 5. *Plain Arabic* (jasan arapski). Slični primeri mogu se naći u velikom broju kasnijih studija, pri čemu se u svakoj od njih različito nijansira pojmovno-terminološki aparat za svaki odabrani ključni nivo. Među omiljenim referencama ovog tipa je i studija egipatskog lingviste Badavija (Badawī 1973), u kojoj je sa sociolingvističkog aspekta izdvojio i opisao, takođe, pet nivoa arapskog jezika: 1. *fushā al-turāt* (fusha nasleđa), 2. *fushā al-‘aṣr* (savremena fusha), 3. *‘ammiyyat al-mutaqqafīn* (amiya intelektualaca), 4. *‘ammiyyat al-mutanawwirīn* (amiya prosvećenih) i 5. *‘ammiyyat al-ummiyyīn* (amiya nepismenih).

Iako su navedene i slične razuđene skale odrednica korisne pri lingvističkoj analizi arapskog jezika, one mogu biti preuzimane ili slobodnije kreirane u svakom pojedinačnom autorskom istraživanju. U zavisnosti od ideoloških, lingvističkih i estetskih načela arapskih književnika i ostalih figura iz domena humanističkih nauka, čija se mišljenja i dela navode i analiziraju u istraživanjima, mogu doći u obzir, uz nabrojane, i neki drugi opisni nazivi, koji u sebi nose manifest autorovog odnosa prema jeziku ili pak najpreciznije ukazuju na njegovo opredeljenje.

Zaključak

Sistematizacija naporednih imena arapskog jezika u ovom radu, kojoj će se tokom vremena, verujemo, pridruživati i druge, ilustruje dijahronijsku i sinhronijsku kompleksnost prestižne simboličke pozicije standardnog arapskog jezika u odnosu na praktičnu jezičku raslojenost, uočljivu u verbalnom repertoaru arapskog sveta. Pored dograđivanja slike o opštoj lingvističkoj anamnezi, dežurnim nazivima i atributima arapskog jezika očitava se i ideološka, politička i kulturološka pozicija onoga koji se njima koristi. U tom smislu registar termina, naziva i epiteta arapskog jezika upotpunjuje našu predstavu o njegovom identitetu i oličava dinamiku razvoja ovog, za muslimane izvorno božanskog, a za Arape po lepoti božanstvenog jezika.

Literatura

- Badawī, al-Saʿīd. 1973. *Mustawayāt al-ʿarabiyya al-muʿāšira fī Miṣr*. Al-Qāhira: Dār al-Maʿārif.
- Blanc, H. 1960. Stylistic Variation in Spoken Arabic. In *Contributions to Arabic Linguistics*, Charles Ferguson, ed., 81–156, Cambridge – Massachusetts: Harvard University.
- DeCamp, D. 1971. Toward a Generative Analysis of a Part-Creole Continuum. In *Pidginization and Creolization of Languages*, Dell Hymes, ed., 349–370. Cambridge University Press.
- Ferguson, C. A. 1959. Diglossia. *Word*, 15, 325–340.
- Fischer, W. 2006. Classical Arabic. In *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, vol.1, A-Ed, Kees Versteegh, ed., 397–405, Leiden: Brill.
- Fishman, J. A. 1978. *Sociologija jezika*. Sarajevo: Svjetlost.
- Furayḥa, Anīs. 1955. *Naḥwa al-ʿarabiyya al-muyassara*. Bayrūt: Dār al-Ṭaqāfa.
- Ġāḥiẓ (al-), Abū ʿUṭmān. 2008. *Al-Bayān wa al-tabyīn* (I). Al-Qāhira: Maktabat al-Ḥāngī.
- Ḥakīm (al-), Tawfīq. 1988a. *Al-Ṣafaqa*. Al-Qāhira: Maktabat Miṣr.
- Ḥakīm (al-), Tawfīq. 1988b. *Al-Warṭa*. Al-Qāhira: Maktabat Miṣr.
- Ḥalīfa, al-Ġanīdī. 1974. *Naḥwa al-ʿarabiyya afdal*. Bayrūt: Manšūrāt Dār Maktabat al-Ḥayāt.
- Ibn Ḥaldūn, Abū Zayd. 2004. *Al-Muqaddima* (II). Al-Dār al-Bayḍāʾ: Bayt al-Funūn wa al-ʿulūm wa al-ādāb.
- Ibrāhīm, Maġdī. 1980. *Našʿat al-qiṣṣa al-qaṣīra fī Miṣr min ḥilāl muḥāwalāt ʿĪsā ʿUbayd wa Ṣaḥāta ʿUbayd*. Baġdād: Dār al-Šuʿūn al-ṭaqāfiyya al-ʿamma.
- Ibn Ġaʿfar, Qudāma. 1995. *Naqd al-naṭr*. Bayrūt: Dār al-Kutub al-ʿilmiyya.
- Ibn Ġinnī, ʿUṭmān. 1952. *Al-Ḥaṣāʾiṣ* (I). Al-Qāhira: Dār al-Kutub al-miṣriyya.
- Maġāhid (al-), ʿAbd al-Karīm. 2004. *ʿIlm al-lisān al-ʿarabī*. ʿAmmān: Ġāmiʿat al-Qudus al-maftūḥa.
- Palva, H. 2006. Classicism. In *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, vol.1, A-Ed, Kees Versteegh, ed., 405–411. Leiden: Brill.
- Saʿīd, ʿAbd al-Wāriṭ. 1997. *Al-Lisān al-ʿarabī*. Al-Qāhira: Dār al-Našr lil-ġāmiʿāt.
- Saʿīd, Naffūsa. 1964. *Tārīḥ al-daʿwa ilā al-ʿammiyya wa āṭaruha fī Miṣr*. Al-Iskandariyya: Dār Našr al-Ṭaqāfa
- Sībawayh, Abū Bišr. 1982. *Al-Kitāb* (IV). Al-Qāhira: Maktabat al-Ḥāngī; al-Riyāḍ: Dār al-Rifāʿī.
- Šahīn, ʿAbd al-Šabbūr. 1980. *Fī ʿilm al-luġa al-ʿam*. Bayrūt: Muʿassat al-Risāla.
- Šārūnī (al-), Yūsuf. 2007. *Luġat al-ḥiwār bayna al-ʿammiyya wa al-fuṣḥā fī ḥarakāt al-taʿlīf wa al-naqd fī adabīnā al-ḥadīṭ*. Al-Qāhira: al-Hayʿa al-miṣriyya al-ʿamma lil-kitāb
- Tanasković, D. 2008. *Islam: dogma i život*. Beograd: Srpska književna zadruga.

Meysun Gharaibeh Simonović

**99 NAMES OF THE ARABIC LANGUAGE:
MULTIPLICITY AND DIVERSITY OF ALTERNATIVE NAMES
AND EPITHETS OF THE ARABIC LANGUAGE**

Summary

At first glance, the Arabic language appears to be a stable system that has defied natural linguistic evolution for over thirteen centuries. Hence, not surprisingly, 'Arabic language' syntax was being linked – over time, past and present – to a broad spectrum of epithets and alternative names, and they are as numerous as Allah's 'most beautiful names' embedded into the ayat of the Quran. Such a large array of names for the Arabic language illustrates the diachronic and synchronic incomprehensibility and perplexity of its reputable symbolic position in relation to the practical linguistic diversity, apparent in the verbal repertoire of the Arabic world. By opting for one name or the other for the Arabic language, the speaker reveals his ideological, political and cultural bias, but at the same time provides guiding principles to induce general linguistic anamnesis. As this paper will demonstrate, a systematic approach to the subject expands our understanding of its identity, as it portrays the progression of a language, perceived by Muslims as divine in its origin, whereas Arabs relate to it as heavenly beautiful.

mey_gar@yahoo.com

УДК 811.163.41'366.543
81'367.333

Нада Арсенијевић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

ПРИЛОГ ТУМАЧЕЊУ БЕСПРЕДЛОШКОГ ГЕНИТИВА У СИСТЕМУ ОБЈЕКАТСКИХ ПАДЕЖА¹

Сажетак: У раду се разматра статус беспредлошког генитива у систему објекатских падежа. На основу установљених обележја, директног и парцијалног ангажовања, али и директног и контактеног односа уочава се повезаност овог падежног облика и са правим и са неправим објектима. Анализа је показала да је у појединим случајевима неопходна реинтерпретација објекатских синтагми у односу на досадашња тумачења.

Кључне речи: српски језик, синтакса, семантика, допуњавање, објекат у генитиву

1. Увод

Тема овог реферата уско је везана за проблематику која је као део научно-истраживачких пројеката новосадске лингвистичке школе последњих неколико година била у фокусу пажње, о чему сведоче многобројни радови посвећени како дијахроном (Грковић-Мејдор 2004, 2007, 2010, 2013) тако и синхроном плану (Аланиновић 2008, 2011, 2012; Арсенијевић 2006, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013; Арсенијевић 2008; Петровић 1992, 2000; Ружић 2006, 2009) укључујући и студију под насловом *Падежи правог објекта у стандардном српском језику* (Арсенијевић 2012а).

Истраживачи су у неколико наврата истицали актуелност анализе транзитивних глагола и објекатских синтагми и то из више разлога. Један од њих је свакако неуједначен став у лингвистичким круговима готово о свим битним питањима везаним за дату проблематику, па чак и у терминолошким решењима. Покушај да се установе поуздани критерији при класификацији ових глагола и њихових комплемената дат је на увид у претходним радовима овог аутора. Међутим, даљим проучавањем истог проблема отворила су се нова питања и појавила су се нека нова могућа решења. Њихова презентација овом приликом има за циљ да подстакне научну јавност како би критичким освртом будуће истраживачке подухвате упутила у правом смеру. Због тога све што је у реферату речено треба да послужи и самом аутору, али и другима за даља промишљања, допуне и реинтерпретације.

¹ Рад је урађен у оквиру рад пројекта 178004: *Стандардни српски језик*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Полазну тачку представља установљена комплементарност обличних решења и семантичких обележја објекатских конституената. Другим речима, креће се од тога да је објекат у одређеном падежном облику обавезно директно или индиректно укључен у глаголску радњу, а уз то је њоме или обухваћен или је радња ка њему усмерена. Функционалност овако укрштених обележја проверена је у већем броју конкретних примера, те је закључено да дата комбинација обележја може послужити као веома поуздан критериј за идентификацију објекатског значења. Ради лакшег увида у функционисање овог система послужиће следећа табела.

	о б у х в а т н о с т		у п р а в љ е н о с т
	к о м п л е т н о с т	п а р ц и ј а л н о с т	
д и р е к т н о с т	АКУЗАТИВ	ГЕНИТИВ	ДАТИВ
и н д и р е к т н о с т	ИНСТРУМЕНТАЛ	ЛОКАТИВ	ПРЕДЛОШКИ АКУЗАТИВ

Захваљујући улози типичног објекта, у почетку је нашу пажњу привукао првенствено акузатив, а са њим и примери генитива који се и традиционално помињу као алтернативни облици. У том моменту системски односи су само назначени, без детаљног проучавања осталих објеката и њихових међусобних односа. Међутим, наговештај извесне реинтерпретације овако постављеног објекатског система представљала је чињеница да се специфичност генитива као падежа и правог и неправог објекта са два обличка решења – како је наведено у стручној литератури, у овако постављеним односима јасно не види.

Логично је стога да у односу на остале падеже, предност при анализи добије управо генитив. Под претпоставком да је типологија допуна заступљених овим падежним обликом разрешена, као најупечатљивије питање остаје оно које се односи на статус и форму тзв. неправог објекта у генитиву – да ли је он директно или индиректно укључен у предикатску радњу и да ли га обавезно заступа предлошки облик. Комплексност изложеног проблема, а с друге стране ограниченост простора утиче на сужавање теме, тако да ће овом приликом бити изложени резултати анализе везани за синтагме у којима се реализује беспредлошки генитив.

2. Објекатски генитив у нашој лингвистичкој литератури

У разрешавању поменутих недоумица, с циљем да се пре свега идентификује синтаксичка функција генитива уз поједине глаголе кренућемо од разматрања и критичког осврта на понеке дефиниције и описе ових глаголских син-

тагми у актуелним граматикама српског језика. Иако генитивну рекцију наши лингвисти углавном доводе у везу са истим семантичким класама глагола међу којима су на пример: *дотаћи се*, *прихватити се*, *лишити (се)*, *одрећи се*, *сећати (се)*, *стидети се*, *раставити (се)*, *плашити (се)*, *спасити (се)*, *најести се*, *накуповати се* и други, ситуација је веома шаролика.

Став о функционалном статусу овог падежног облика није јединствен и не само то, већ готово да нема граматике у којој је експлицитно дефинисана његова улога. Обично се у први план ставља неко од обележја, као што су аблативност или партитивност и узгред, најчешће непрецизно, помиње допунски однос. На пример, у реченици *Пренао се мрака* генитив је идентификован као појам „од чега потиче препадање и налази се у функцији даљег објекта, али има и нијансу значења шта је узрок препадања“ (Minović 1987: 126). Или у другом случају, иако се у први мах чини да је став аутора јасан, када су у питању синтагме с глаголима типа *бојати се*, *стидети се*, *одрећи се*, помињана интерференција значења замагљује ту слику следећом констатацијом: „И ови су генитиви допуне тим глаголима, њихови даљи (или неправни) објекти, јер су процеси означени управним глаголима или тачније речено стања, односно расположења која се тим глаголима казују, проузроковани појмовима означеним генитивима који их допуњују“ (Стевановић 1979: 194). Запажа се, такође, да је код једног од аутора у оптицају и више могућих тумачења истих глаголских синтагми – објекатско и аблативно, с обзиром на полисемантичност допунског генитива, али и експликативно и предикатско, у складу са семантичком непотпуношћу глагола психолошког дистанцирања, као што су: *клонити се*, *ослободити се*, и психолошких и физиолошких процеса и стања: *мицати се*, *зажелети се* (Антонић 2005: 135, 138).

Збуњујуће је и образложење зашто у једном случају генитивне објекте који су замењиви акузативом можемо сматрати правим објектима (Долити вина/Долити вино), а у другом случају не, иако су, поред тога, како констатије овај аутор, дати појмови још и обухваћени у целости (Дохватити се *тла*/Дохватити *тло*). Чини се да је овде пресудан био формални моменат, па је због присуства морфеме *се* повратни глагол посматран искључиво као непрелазан и спојив само са неправим објектом, док се појава правог објекта очекује једино у синтагмама с (правим) прелазним глаголима (Стевановић 1979: 198).

3. Реинтерпретација тумачења беспредлошког објекатског генитива

Познато је, а то потврђују и граматике, да се комбинабилност генитива своди на неколико семантичких класа глагола. Међу њима су се већ на први поглед издвојили глаголи страховања по својој природи „центрипетално конципираних менталних стања“ (Грковић-Мејдор 2013: 181) репрезентованих јединственом субјекатско-објекатском улогом, тј. медијалном семантиком, која је на изванредан начин у колизији с обележјем транзитивности. Такође, у синхроно-

дијахроној анализи (Арсенијевић 2015) показано је да допунски конституенти ових глагола по својим обележјима нису објекти, већ адвербијалне допуне узрочног значења. Другим речима, није остварена комплементарност обличког решења, у овом случају беспредлошког генитива (Плашим се/ бојим се/страх ме је *nca*), и комбинације семантичких компонената које би требало да има генитивни објекат – непосредно укључивање у глаголску радњу и парцијална обухваћеност њеном реализацијом. Будући да појам у генитиву иницира страх, а емоционално стање доживљавача је резултат њиме покренуте „латентне мисли“ (Ковачевић 1988: 102), обележје непосредности изостаје, а тиме и могућност објекатског функционалног статуса.²

Исто би се могло констатовати за синтагме с глаголима *стидети се*, *гадити се*, *грозити се*, *гнушати се*, којима се испољава одговарајућа психолошка или психо-физиолошка реакција покренута индиректно, односом субјекта с појмовима или појавама који су у његовој менталној матрици забележени као веома лоши. Поистовећивањем сваког таквог ентитета са већ постојећом негативном сликом манифестује се на начин који показују примери:

Дјеца ваша ће се стидити свога имена и одрицати богатства (Андрић, *Госпођица* 184); Боловала је кратко, стидећи се своје болести (Андрић, *Госпођица*, 255); Гад нам се потпаролка НАТО. (Телеграф, 25. 03. 2014); Гадите се буба у храни? (Жена, 19. 03. 2014); Гнушам се гледања на живот с висока (Данас, 26. 05. 2014); Гнушам се уметничке фотографије (Блиц, 07. 05. 2010); Грозимо се његовог ратног хушкања (Вести РС, 27. 11. 2014).

Како се чини, а то ће потврдити или оповргнути и ова и будуће анализе, генитивне допуне осталих помињаних глагола имају статус неправог објекта, чије је директно или индиректно укључивање у глаголску радњу за сада, такође, дискутабилно, као и двојако обличко решење. У питању су синтагме с глаголима физичког, физиолошког или психолошког успостављања везе али и дистанцирања, раскидања претходне везе, одвајања на физичком, психолошком или когнитивном плану.

Приликом класификације глаголских синтагми с генитивом без предлога уочене су четири врсте односа: дисјунктивно-елиминативни, дистантни, конективни и сативно-аблативни.

3.1. Дисјунктивно-елиминативни однос

Дисјунктивно-елиминативним је назван однос раскидања дотадашње везе, извесне симбиозе између субјекатског или неког другог појма с генитивним појмом, што илуструју примери с глаголима типа: *решити (се)*, *ослободити (се)*, *лишити (се)*, *одрећи се*, *отрести се*, *манути се*, *оканити се*:

² Узрочно значење овој генитивној допуни приписују и аутори дијахроно конципираних студија (Вечерка 1963: 212; Гортан-Премк 1963–64: 441; Грковић-Мејдор 1993: 137–139; Павловић 2006: 253–256), али исто тумачење може се наћи и међу резултатима синхроних анализа (Ковачевић 1988: 102–104; Пипер 2005: 790).

Царед Лето се решио *косе и браде* (Вести РС, 3. 03. 2015); Ђоковић: најбоље да ставе видео бим па да публика гледа Марија и реше *нас мука* (Телеграф, 2. 07. 2014); Срећна што се ослободила *оног живота без мере* (Андрић, *Госпођица*, 187); Тадија Чемеркић се још у затвору ослобађа *букагија* (Нин, 29. 01. 2015); Спознаја тајне времена ослободиће *нас тог космолошког ропства* (Политика 05. 06. 2003); Сама себе је лишавала *не само сваког задовољства него и најнужнијих потреба често и лекова* (Андрић, *Госпођица*, 214); Да ли ти је тешко да се лишаваш *све хране коју не једеш* (Здрава храна, 14. 04. 2012); Само један час му би некако жао и стидно што се тако брзо одриче *своје туге и оне гњевне одлуке* (Андрић, *Пут Алије Ђерзелеза*, 46); Чини им се да су тек онда живнули кад су се отресли *заједничке каријере* са Данском (Секулић, 31); Оканите се *Твитера*, разговарајте уживо (Б92, 01. 01. 2015); Умало да се манем *писања* и постанем физикалац (Блиц, 16. 01. 2014).

Беспредлошки генитив се појављује и у синтаagmaма с глаголима *спасти* (*се*) и *избавити* (*се*) само уколико ови глаголи имају значење слично претходно посматраним глаголима (*спасао се беде, мука*), где је аблативност обележје неког друго појма а не генитива (’отклонио је беду, муке *од себе*’), јер је у противном то посебно маркирано употребом предлога уз овај падежни облик (зато није **спасао се пса, поплаве* већ *спасао се од пса, од поплаве* = ’склонио је себе *од пса, од поплаве*’).

Такође, значење лишавања или барем избегавања непријатне појаве, неповољне ситуације, психофизиолошког стања или чега другог што се у негативном смислу одражава на субјекат или какав други појам, подразумева реализацију беспредлошког генитива као заступника највероватније постојеће, реалне, непријатности (*човек се спасао болести* = *човек се лишио болести*, тј. ’био је болестан па је оздравио’), за разлику од потенцијалне, претпостављене која је присутна у синтаagmaма с предлошким генитивом (*он се ове године спасао од грипа* = *он се ове године доборо заштитио од грипа* тј. ’он се ове године није разболео од грипа’). За илустрацију употребе беспредлошког генитива одабрани су следећи примери:

Човек се спасио *болести* (Нин, 29. 01. 2015); Они ће обећати да ће нас *немаштин* спасти ако их ми изаберемо (Хроника, 21. 12. 2014); Сириза се неће избавити *дуга* (Нин, 29. 01. 2015).³

Ако се на однос који илуструју сви приказани случајеви примени локалистички приступ посматрања, запажа се једна важна чињеница на коју треба скренути пажњу. Иако се у основи ради о аблативном односу, полазну тачку у процесу раздвајања не представља генитивни појам, већ други поменути аргумент, што очигледно показује и трансформ примера: *она ме је лишила старих ствари* [← она је од мене/мени узела/однела старе ствари]. То потврђује и семантичка разлика у односу на предлошки облик који је аблативан (*ослободили*

³ Иако се у црквеним текстовима могу наћи примери типа: Јер ако будем плакао овде, избавићу се *огња неугасивог* тамо (Псалм 112), у савременом језику беспредлошки генитив није уобичајен у синтаagmaма с овим глаголом уколико он нема дисјунктивно значење.

су се непријатељских војника ~ ослободили су се од непријатељских војника). Због тога у овом случају не би требало говорити о беспредлошком аблативном генитиву, иако је он тако квалификован у неким нашим граматикама (нпр. Стевановић 1979: 194; Миповић 1987: 126; Антонић 2005: 137).

С обзиром на то да је овим процесом покренут поступак одвајања и елиминације дела који се осећа као „вишак“, као нешто што је по мишљењу субјекта непотребно, а заступљено је генитивом, пре би се могло говорити о његовој партизивној природи, што му, уосталом, још Даничић приписује (Даничић 1858: 104–107), придружујући синтагме с овим глаголима осталим примерима у којима се мисли на одређену количину нечега.

Такође, било би упутно поменути да је дати генитивни појам, као и други обавезни аргумент ове семантичке класе глагола, непосредно ангажован, јер приликом процеса раздвајања морају бити укључена барем два дела дисјунктивног односа. Разлика међу њима је у начину ангажмана – субјекат (ја сам се лишила ...) или какав други појам (Она је неког лишила ...) потпуно је обухваћен овим процесом, док генитивни аргумент представља део који се издваја из целине, из онога што је чинило заједништво. Сам чин елиминације (он се решава невоља) и његов крајњи резултат воде ка негацији постојећег односа а тиме и негацији генитивног појма, што потврђује следећа парафраза: он се решио невоља → он више нема невоља. То показује да се генитивним обликом не обележавају само делимично и потпуно необухваћени објекти већ и сви они који имају такву тенденцију.

По свему судећи, постоје индиције да се овде ради о објекту чији је семантички корелат беспредлошки акузативни објекат, са којим генитивни објекат у конкретном случају може бити у синтаксичкој алтернацији (манути се писања/манути писање), али и не мора (решити се мука ~ решити муке; лишавати се хране ~ *лишавати храну).

3.2. Дистантни однос

Дистантни однос обухвата мањи број глаголских синтагми, углавном оне с глаголима *клонити се*, *чувати се*, *штедети (се)* којима се обележава субјектово настојање да до контакта с појмом у генитиву, који се процењује као негативан, штетан, и не дође. Понекад се субјекту на ову чињеницу само скреће пажња. Он се глаголом имперфективног облика или значења упозорава (*чувај се*, *треба да се чувате*), како би према датом појму био на одговарајућој дистанци. Да субјектово избегавање по њега неповољне ситуације или контакта са лошим, а некада чак и погубним појавама има функцију самозаштите, показује и повратни облик глаголске лексеме, а илуструју је следећи примери:

Био се клонио сваког истицања и марио је само за своју трговину (Велмар-Јанковић, 43); Клоним се текуће моде (Новости, 02. 08. 2008); Ове хране треба да се чувате лети (Жена, 11. 02. 2012); Комараца се чувамо и због опасног вируса који преносе (Телеграф, 14. 07. 2014); Како се греха сачуваше, да ми је знати?

(Ковачевић, 32); Шупи, слушај маму и чувај се, док си год жив, *Турчина*, проклетника (Андрић, *На Дрини ћуприја*, 48); Била је извесна срећа која га је штедела *ужасавајућих догађаја* (Демић, 94).

Учешће аргумента заступљеног генитивом неопходно је пре свега на семантичком плану, јер представља непосредну референтну тачку дистантности, а због веома широког круга таквих појава његова експликација је нужна и на синтаксичком плану (Ружић 2005: 505). Отклон према генитивном актанту уочава се и у трансформу ових примера (*клонити се комараца* [← удаљити се што више од комараца]) где физичко удаљавање може бити метафоризовано и у другим врстама односа, па се испољава и као негација саме активност чији је генитив површински експонент (*био се клонио сваког истицања* [← није се био истицао]), или неке имплицитне радње коју овај појам допуњује (*клоним се текуће моде* [← не пратим текућу моду]; *чувајте се Турчина* [← немојте контактирати с Турчином]). Узрок због којег субјекту прети опасност од дотичног појма и због које се он удаљава или треба да се удаљи од њега понекад је садржан у ширем контексту (комараца се чувамо *због опасног вируса који преносе*).

Све овде речено наговештава да комбинацијом обележја директне и (не) контактне укључености генитивни објекат у овим примерима представља допуну која једним својим обележјем остварује везу са правим, а другим са неправим објектима. По томе би он као облик директног дистантног односа могао бити кореспондентан објекатском дативу директне управљености, а с друге стране предлошком генитиву као свом индиректном парњаку.

3.4. Конективни однос

Беспредлошки генитив се појављује и у синтагмама с глаголима који обележавају субјектову физичку и менталну ангажованост и посебну посвећеност остваривању конективног односа с неким другим појмом. То је нарочито изражено код глагола, *докопати се*, *домоћи се*, *дочепати се*, али и других из те семантичке групе, као што су *дохватити се*, *латити се*⁴, *машиити се*, *дотаћи се*, *прихватити се*, *држати се*, *придржавати се*, што илуструју следећи примери:

Чим се он докопа *оружја, коња и вина*, заборави све муке (Домановић, 47); За њега је то главна предрадња, ..., како би се домогао главног циља (Демић, 24); Бомбом разнео стан да га се банка не дочепа (www.021.rs, 26. 02. 2015); И ја планирам да се дохватим скобаљског штана (Риборевија 12, 5); И најзад се латио свог цртаћег блока (Ћопић, 48); Да се човек сељак може мирно прихватити свога посла (Ћопић, 110); Често одлазим у лов и не машим се оружја (www.lovaski-savez-srbije.com); Министар се ни једном речју не дотаче питања финансијских (Домановић, 92); У извршењу посла мандатар је дужан да се држи овлашћења и упутства која је добио од манданта (Стојаковић, 276); Лутао је излоканом стазом држећи се плотова и сагорелих ивица (Андрић, *Аникина времена*, 16); Но, закона се не треба придржавати у екстремним случајевима (Стојаковић, 115).

⁴ Белић (1999: 478) сматра да је аналогјом према *хватати се сламке* настала и синтагма *латити се посла*.

Евидентно значење *субјектива* (Семеренђи 1980: 270–271), односно субјекта унутар процеса (Грковић-Мејџор 2002–2003: 91–92), граматикализовано у виду морфеме *се*⁵ као обавезног пратиоца ових глаголских лексема, одраз је субјектовог пожртвовања које је обично праћено и одговарајућим афективним стањем. Својом пацијативном страном субјекатски појам се приближава другом директно укљученом аргументу, па како то примећује Фелешко (1995: 61): „објекат само једним својим делом учествује у радњи коју означава глагол: радња не прелази у целини на објекат, него се пре свега врши у сфери агенса“. Оваква констатација је разумљива, јер субјекат ступа у неку врсту конективног односа приносећи властиту физичку и менталну жртву, што је нарочито уочљиво при спровођењу акција као што су *докопати се*, *дочепати се*, *домоћи се*, јер с напором, борбом, вештином или лукавством (РСЈ, дочепати) он досеже до жељеног циља чији је експонент објекатски генитив (*дочепати се стана* = 'доћи до стана, постати поседник стана'). Такође, започињањем нове активности и њеним спровођењем субјекат је потпуно заокупљен у акцијама с глаголима *дохватити се*, *латити се*, *машићи се*, *дотаћи се*, јер синтагме *дохватио се скобаљског штапа* ('почео је ловити рибу'), или *латио се цртаћег блока* ('почео је цртати') представљају цео комплекс активности, с наглашеном инхотативношћу, и са усмерењем ка истом циљу – улову рибе, односно готовом цртежу, што превазилази субјектов ангажман при успостављању прости конекције и транслокације објекта, као у примерима где је допуна у акузативу – *дохватио је скобаљски штап* ('узео је скобаљски штап и принео га').

Да је дистинкција у односу на типични акузативни објекат евидентна, показују и примери у којима ови облици нису у алтернацији (*докопати се вина* ~ **докопати вино*, *латити се посла* ~ **латити посао*) или, ако и јесу, разлика у значењу је очигледна (*држати се плота* ~ *држати плот*). Међутим, питање је колико се овај генитивни објекат разликује од правога објекта, па и оног заступљеног истим падежом, и да ли се уопште разликује (*докопао се*, *латио се вина* ~ *купио је*, *долио је*, *пио је вина*), па чак и тамо где је упитна природа његове партитивности.⁶ Импликацију да се у анализираним примерима ипак ради о правом објекту у генитиву на изванредан начин сугерише и Милка Ивић (Ivić 1983: 116) објашњавајући да алтернација *дотаћи зид/дотаћи се зида* није ништа друго до манифестација исте падежне јединице различитим граматичким облицима.

Употпуњавању слике о овом генитивном објекту свакако ће допринети и нека општа запажања изведена на основу овде анализираних примера. Пр-

⁵ Објашњавајући значење морфеме *се* уз наведене глаголе Стевановић (1988: 25) износи претпоставку о њеном изходном облику, па каже да би она могла бити експонент инструменталног облика заменице (дохватити *собом* оружје) или, вероватније, датива (дохватити *себи* оружја).

⁶ Пипер (2005: 62–621) сматра да су као партитивни обележени једино појмови заступљени градивним и збирним именицама нпр. *Докопао се нића*, а да друге именице немају такво значење, нпр. *Латио се посла*, и да се у том случају термин партитивни генитив користи више по традицији.

венствено треба рећи да је генитивни објекат непосредни круцијални појам с којим субјекат ступа у конективни однос циљано усмеравајући сав свој потенцијал ка њему, али и да се овај генитив на граматичком плану понаша као експонент ширег семантичког садржаја којим се финализује спровођење глаголске активности (*латио се цртаћег блока*).

Одговарајућом метонимијском заменом (*латио се књиге* ~ узео је књигу *да би учио/и почео да учи*) лако се могу уочити његова основна обележја, директно учешће у радњи с финалном спецификацијом, која се у неким случајевима, захваљујући семантици глагола, испољава као метафора просторног адлативног позиционирања (*докопати се, дочепати се* = доћи до ...) чиме се овај генитивни објекат придружује претходно поменутиим објектима у синтагмама дистантног односа, с тим што је у овом случају за генитив карактеристична контактност, што је уједно и његово дистинктивно обележје у односу на датив који му је коресподентан својом управљеношћу.

3.4. Сативно-аблативни однос

Обележје аблативности имају генитивне конструкције с тзв. сативним глаголима којима је заступљена радња чије је извршење „онолико колико је доста субјекту“ (Грубор 1953: 38). Другим речима, стање у којем се налази субјекат акције назначене глаголима типа: *најести се, напити се, надисати се, нагледати се, наслушати се, надобијати се, накувати се, наслужити се* и сл. није ништа друго већ резултат спровођења активности коју обележава глагол. Њих илуструју следећи примери:

Него је просто одлазила до малог прозора да се надише свежег ваздуха са реке, другог ваздуха (Андрић, *На Дрини ћуприја*, 229); Нагледа се мој дјед Раде *разноврсних чуда* (Ђопић, 64); Најпосле, народ се најео, начудио, находао и наслушао стихова из натписа (Андрић, *На Дрини ћуприја*, 64); Када се беше напила толог млека (Црњански, 124); Тек треба да се наједем соли и стекнем животно и глумачко искуство (Независне новине, 28. 09. 2014); Надобијао се награда у свом досадашњем животу (Данас, 30. 01. 2014); Накувала се кафа, наслужила *закуски*, наслушала сензационалистичких питања новинара (Глас јавности, 18. 11. 2001).

Овај тип глагола Стевановић (1988: 22) посматра као праве повратне глаголе, уз констатацију да „резултат добивен у процесу радње је једно, а сама акција која је довела до тога резултата друго“. Објашњавајући примере с глаголима *најести се* и *напити се*, он каже да ове радње значе свесним узимањем пића и хране учинити себе ситим и напијеним. Када су у питању објекатски појмови који се концептуализују као појединачни ентитети, генитив је заступљен плуралским обликом (*накувала се кафа*, *наслужила се закуски*), а глаголом је обележена вишекратна радња.

Значење сативности пре свега је везано за стање или вољу субјекта (Грубор 1953: 81); врхунац је постигнут задовољењем његових потреба, или у тренутку губитка воље и интересовања, односно када му је доста уживања у нечему, а то се може десити у било којој фази вршења дате радње – на самом почетку, или

када је она извршена до пола, односно када је ближе крају. То значи да је на исти начин регулисана и количина ангажованог објекатског појма – засићење се може осетити и после неколико гутљаја млека или неколико скуваних кафа, док ће се у другом случају то десити после конзумирања целе расположиве количине млека или кувања великог броја кафа. Због тога је улога субјекта у оваквим примерима двојака, активна, у смислу покретања процеса обележеног глаголском основом, и медијална, јер се он појављује као (несвесни) проценитељ врхунца започетог процеса, што је маркирано и на граматичком плану.

Будући да психофизиолошко или ментално стање субјекта у оваквим примерима директно потиче од појма у генитиву, несумњива је његова аблативна природа. С друге стране, потребама и вољом субјекта регулисана је и количина ангажованог објекатског појма, што говори о његовом квантификативном обележју којем је по правилу приписивана партитивност (Даничић 1858: 94–96; Стевановић 1979: 196; Антонић 2005: 134–135, 144), што га свакако повезује с правим објектима у том падежном облику. Међутим, не треба заборавити да се ради о непосредно анагажованом актанту аблативног односа са субјектом. Таквом комбинацијом обележја он кореспондира не само са правим већ и са неправим објектом директне усмерености у дативу, али и са индиректним предлошким објектом у генитиву.

3.5. Анализа неукључених примера

Ван посматраних синтагми остала су три глагола: *зажелети се*, *сећати се* и *играти се* који регирају исти облик зависног конституента, а заслужују да буду поменути. Први од њих својом модалном семантиком ограничава могућност самосталног наступа у предикатској улози, тако да би се њему придружени беспредлошки генитив могао протумачити и као лексичка допуна у предикативној функцији. То је још уочљивије у трансформу таквих примера где је овај глагол модификатор значења (Zvekić-Dušanović 2011: 36) имплицитне предикације:

И он, грешник, на овој зими, зажелио се ораха (Ћопић, 122) [←зажелио се да једе ораха]; Је ли се поново зажелио Норд-Америке (Ћопић, 40) [←зажелио се да види Норд-Америку]; Зажелела се конверзације (Капор, 117) [← зажелела се да конверзира].

Што се тиче другог наведеног глагола *сећати се/сетити се* неопходно је размотрити његову семантику мало подробније. Иако се у речницима углавном објашњава као 'чување у свести' (РСЈ, 1216, *сетити*), 'обнављање у памети' (РСЈ, 1216, *сећати*), према тумачењу психолога „ми не бележимо „пасивно“ слике или приче; њихово памћење није слично фотографији или звучном запису“ (Zlatanović 2010: 32), тј. „наше сећање (памћење) није само процес репродукције, него је оно и процес конструкције (или реконструкције) – узајамног односа између онога што се доживљава (памти) и врло апстрактних когнитивних репрезентација света“ (Zlatanović 2010: 36). Према овоме субјекат није само медијатор већ и активан учесник у процесу (при)сећања, док појмови у генитиву представљају „теме које приликом сећања извлачимо и које су често

организоване око схема: менталних оквира или организованих образаца мисли о неком аспекту света“ (Zlatanović 2010: 30 према Bartlett 1932/192; Koriat et al, 2000). Илустрације ради наводи се неколико примера:

Да је дјед само уздахнуо и сјетио се својих спасоносних вила (Ђопић, 42); Сјетио се чак и брата Саве (Ђопић, 52); Сећа се неких соба у којима је било топло и зашущкано, сећа се можда неке фине плавокосе деце (Капор, 119); Човек се сети Чехова, и доктора Астрова, и његове туге над изумирућим шумама (Велмар-Јанковић, 23); Сећамо се једне чајне вечери (Велмар-Јанковић, 47); А ми се досетисмо у јаду *Марка* (Домановић, 26); Он се бесомучно присећа сваког трена са робије (Демић, 126).

Према свим параметрима који су поменути однос субјекта с појмом у генитиву не представља само просту конексију двају појмова, већ и субјектов активан ментални ангажман који је директно подстакнут генитивним актантом при чему је обухваћен онолики део стварности колико то покрива овај појам, који би се према томе могао прикључити објекатским допунама у генитиву истих примарних обележја.

Разлоге издвајања тзв. *генитива игре* у Даничићевој граматици (Даничић 1858: 111) Стевановић (1979: 209) оправдава корпусом у којем су веома фреквентни глагол *играти* и именице изведене од њега, па и он сам засебно анализира ову групу примера, констатујући да је то веома жива категорија (*играти се рата*). Међутим, специфичност синтагми с глаголом *играти*, по речима Д. Гортан-Премк (1971: 108), лежи у другачијим рекцијским способностима у односу на друге словенске језике. Ширење акузативних допуна (*играти шах*) и допуна у виду генитива, када је у питању недовољно детерминисани појам (*играти шаха*), није неуобичајено за развој српског објекатског система. Овде су, како констатује поменута ауторка, у објекатској улози појмови који су на одређени начин ангажовани глаголским процесом, односно они којима се субјекат ангажује, што илуструју и следећи примери:

Затим скачу, рву се и играју се рата. (Огњеновић, 67); Деца се у башти у тим приликама најчешће играју воза (Огњеновић, 69); Дане је проводила блажено, играјући се путовања (Огњеновић, 87).

Генитивним појмом заступљена је активност коју субјекат предузима ради властите забаве, а у тој улози се може наћи и сам кондензат одговарајуће предикације (*играју се рата, путовања*), али и општепознати назив друштвене игре (*играју се скривача, жмурке*), као и оно што је резултат спроведене физичке активности (*играју се воза*), или реквизит који се при њеном спровођењу користи (*играју се лопте, кликера*).

Разлика у односу на акузативну (и генитивну) допуну глагола без морфеме *се*, *играти*, није очигледна у свим случајевима њихове напоредне појаве (*играју шах/шаха ~ играју се шаха; играју кликере/кликера ~ играју се кликера*), међутим, постоје и примери јасне дистинкције (*играју кошарку ~ играју се кошарке; играју представу ~ играју се представе*). Пре свега она је заснована на семантичком размимоилажењу између глагола *играти* и *играти се*. Отуда ова два облика и нису увек у опозицији

**играју рат/рата ~ играју се рата*. Првим су најчешће обележене активности везане за каква спортска такмичења, глуму и плес. Ту се сам процес одвија по одређеним правилима, што свакако представља вид рекреације и забаве, али спроведен на другачији начин од онога што означава глагол *играти се*. Овим обликом глагола заступљена је интелектуална или физичка активност карактеристична првенствено за дечији узраст као део одрастања и развоја личности, а сам субјекат је и агенс и пацијенс, јер то што чини уједно га и забавља. Будући да стање задовољства и усхићености субјекта директно потиче од онога што представља генитивни појам (*играју се воза* = 'праве воз и воз их забавља'), њему се могу приписати релевантна објекатска обележја, која подразумевају непосредно учешће и аблативан однос.

4. Закључна разматрања

Све до сада речено упућује на следећи закључак. Већ и сама чињеница да субјекат улаже све своје физичке и менталне снаге, дакле свесно чини, да појмове заступљене посматраним генитивом доведе у сферу свог деловања или их елиминише, показује да се улога тих појмова не може много разликовати од осталих правих објеката. Једина разлика у неким случајевима тиче се улоге субјекта који спроводећи дату радњу и сам остаје унутар процеса, тако да појам с којим ступа у однос бива само делимично ангажован. Да је у питању ипак непосредно тицање прецизира Белић (1999: 478) својом констатацијом да „ова медијална форма почиње значити какву заједницу, у којој је један члан субјекат радње, а други члан објекат“. У два наврата исти статус ове падежне допуне потврдила је и М. Ивић наводећи примере беспредлошког генитива, као падежа конексије којим је изражен однос контакта (Ивић, 1957–1958: 143), а који по њеном убеђењу „сасвим изузетно функционише као (позициона) варијанта исте апстрактне падежне јединице“. Тиме се досадашњи статус посматраног беспредлошког генитива у нашим граматицима може довести у питање, а свакако треба размотрити и могућност његове реинтерпретације.

Анализирани примери показују да у синтагмама дисјунктивно-елиминативног односа генитивни објекат представља део који је обухваћен елиминацијом те се по својим семантичким обележјима може придружити осталим правим објектима у овом падежном облику. У свим осталим примерима, дистантног, конективног и сативно-аблативног односа, генитивни актант је директно укључен у предикатску радњу и за њега је релевантно обележје контактнoг односа, било да се оно у конкретном случају испољава као непостојање контакта, тј. као дистантност (*клоним се моде*), или као контактни однос адлативне (*докопао се стана; латио се цртаћег блока*), односно аблативне спецификације (*надисао се свежег ваздуха*).

Оно што се после ове анализе може наслутити, а то би требало да потврди и посматрање обимнијег корпуса примера с предлошким генитивним допунама, да је беспредлошки генитив увек директни објекат, који у зависности од односа према управном глаголу, тј. својим другим обележјем, остварује везу или са правим или

са неправим објектима. Као што га с првима повезује обухватност, тако га маркира и контактност указујући на природу неправог објекта, који је у постављеном систему односа коресподентан дативу управљености, док му је индиректни корелат предлошки генитивни објекат. Свакако да се потпунија слика о статусу генитивних објеката уопште очекује после анализе свих синтагми с овим падежним обликом.

Извори

Књижевна дела:

- Андрић, И. 1981. *Госпођица*. Просвета: Београд.
- Андрић, И. 2012. *Аникина времена*. Новеле о жени. Лагуна: Београд.
- Андрић, И. 2012. *Пут Алије Берзелеза*. Новеле о жени. Лагуна: Београд.
- Велмар-Јанковић, С. *Дорћол*. Антологија српске књижевности. [Online]. Доступно на / Available: [http:// www.ask.rs](http://www.ask.rs). [2014, новембар 15.]
- Демић, М. 2008. *Молски акорди*. Агора: Зрењанин.
- Домановић, Р. 1963. *Изабране сатире*. Просвета: Београд.
- Капор, М. *Белешке једне Ане*. Антологија српске књижевности. [Online]. Доступно на / Available: [http:// www.ask.rs](http://www.ask.rs). [2014, септембар 1.]
- Ковачевић, Д. 2009. *Професионалац*. Рад: Београд.
- Огњеновић, В. 1995. *Отровно млеко маслачка*. Просвета: Београд.
- Секулић, И. 1964. *Писма из Норвешке*. Рад: Београд.
- Станојевић, О. 1987. *Римско право*. Новинско-издавачка установа Службени лист СФРЈ: Београд.
- Стојаковић, П. 2007/2012. *Психологија за наставнике*. Бањалука: Филозофски факултет.
- Ћопић, Б. *Башта слезове боје*. [Online]. Доступно на / Available: [http:// www.ask.rs](http://www.ask.rs). [2014, септембар 1.]
- Црњански, М. *Сеобе*. [Online]. Доступно на / Available: [http:// www.ask.rs](http://www.ask.rs). [2015, јануар 21.]

Новине:

- Телеграф*, 25. 03. 2014; 02. 07. 2014; 14. 07. 2014.
- Жена*, 11. 02. 2012; 19. 03. 2014.
- Блиц*, 07. 05. 2010; 16. 01. 2014.
- Нин*, 29. 01. 2015.
- Здрава храна*, 14. 04. 2012.
- Политика* 05. 06. 2003.
- Хроника*, 21. 12. 2014.
- Независне новине*, 28. 09. 2014.
- Данас*, 30. 01. 2014.

Глас јавности, 18. 11. 2001.

Риборевија 12. Нови Сад, Дневник.

Електронски извори:

Вести РС [Online]. Доступно на / Available: https://www.google.rs/?gws_rd=cr&ei=5MVVUvirFYjIswa9xIH0Dw#q. [2014. новембар 27; 2015. март 03.].

Б92 [Online]. Доступно на / Available: https://www.google.rs/?gws_rd=cr&ei=5MVVUvirFYjIswa9xIH0Dw#q=+%D0%9192%2C+01.01.+2015. [2015. јануар 01.].

Ловачки савез Србије [Online]. Доступно на / Available: https://www.google.rs/?gws_rd=cr&ei=5MVVUvirFYjIswa9xIH0Dw#q=www.lovacki-savez-srbije.com [2015. фебруар 20].

021 – новосадски информативни портал [Online]. Доступно на / Available: https://www.google.rs/?gws_rd=cr&ei=5MVVUvirFYjIswa9xIH0Dw#q=www.021.rs, [2015. фебруар 26.].

Литература

- Алановић, М. 2008. Објекат – формалносинтаксички обрасци идентификације и семантичка диференцијација. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 37, 1, 137–151.
- Алановић, М. 2011. *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Алановић, М. 2012. О комплементарности синтаксичких и семантичких јединица реченице. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LV, 1, 149–177.
- Антонић, И. 2005. *Синтакса и семантика падежа*. Генитив. У *Синтакса савременог српског језика, Проста реченица*, М. Ивић (ур.), 127–175. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска.
- Арсенијевић, Н. 2006. О глаголима *волети* и *заљубити се*. У *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*, П. Пипер (ур.), 71–85. Београд: САНУ.
- Арсенијевић, Н. 2007. *Tranzitivnost i padeži objekta u srpskom jeziku*. *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 71–72, 377–389.
- Арсенијевић, Н. 2008. Један тип реификације у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LI, 1, 67–74.
- Арсенијевић, Н. 2009. Синтаксичке улоге семантичког (дубинског) објекта у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LII, 1, 179–191.
- Арсенијевић, Н. 2011. Језик Меше Селимовића: објекат као лексичко-семантички и синтаксички феномен. У *Меша Селимовић и Скендер Куленовић у српском језику и књижевности*, *Зборник радова*, Р. Поповић (ур.), 97–106. Бања Лука – Источно Сарајево: АНУРС, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет Пале.
- Арсенијевић, Н. 2012. Прилог класификацији објекатских синтагми у језику Андрићевих приповедака. У *Ivo Andrić – književnik i diplomata u sjeni dvaju svjetskih ratova*

- (1925–1941), *Zbornik radova Andrić-Initiative 5*, В. Тошовић (ур.), 449–461. Graz: Institut für Slavistik der Karl-Franzens Universität Graz; Beograd: Beogradska knjiga.
- Арсенијевић, Н. 2012а. *Падежи правог објекта у стандардном српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Арсенијевић, Н. 2013. Транзитивно-интранзитивна концепција неких глагола у српском језику. У *Валентност речи и израза: синтаксички, семантички и прагматички аспект*, *Зборник радова*, В. Петровић, С. Павловић (ур.), 163–176. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Арсенијевић, Н. 2015. Глаголи страховања и њихове допуне. *Лингвистичке свеске*, 7, 176–191.
- Вечерка, Р. 1963. Синтаксис беспредложног родителног падежа в старославянском языке. *Исследования по синтаксису старославянского языка, Зборник статей*, Ј Курц (ур.), 183–223. изд. Прага: Чехословацкая академия наук.
- Гортан-Премк, Д. 1963–64. Падежне и предлошкопадежне узрочне коснструкције код Вука. *Јужнословенски филолог*, XXVI, 2, 437–458.
- Грковић-Меџор, Ј. 1993. *Језик „Псалтира“ из штампарије Црнојевића*. Подгорица: ЦАНУ.
- Грковић-Меџор, Ј. 2002–2003. Прасловенски глаголи стања на индоевропском плану. *Зборник Матице српске за класичне студије*, 4–5, 87–94.
- Грковић-Меџор, Ј. 2004. *Увод у историјску синтаксу*. У *Лингвистичке свеске*, 4, *Зборник радова*, Љ. Суботић, В. Васић, С. Павловић (ур.), 101–144. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Грковић-Меџор, Ј. 2007. Развој синтаксичке транзитивности. *Зборник Матице српске за славистику*, 71–72, 417–435.
- Грковић-Меџор, Ј. 2010. Когнитивни аспекти развоја транзитивности. У *Теорија дијакронујске лингвистике, Зборник радова*, Ј. Грковић-Меџор, М. Радовановић (ур.), 43–62. Београд: САНУ.
- Грковић-Меџор, Ј. 2013. *Историјска лингвистика*. Когнитивно-типолошке студије. изд. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Грубор, Ђ. 1953. *Аспектна значења*. Загреб: ЈАЗУ.
- Даничић, Ђ. 1858. *Србска синтакса*. Део први. изд. Београд: Државна штампарија.
- Zvekić-Dušanović, D. 2011. *Modalnost: motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Zlatanović, Lj. 2010. Viko i Bartlet: сећање као процес конструкције. *Godišnjak za psihologiju*, 7, 9, 19–40.
- Ivić, M. 1983. Iskazivanje direktnog objekta u (standardnom) srpskohrvatskom. U *Lingvistički ogleđi*, M. Ивић (ур.), 115–139. Beograd: Prosveta.
- Kovačević, M. 1988. *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost.
- Minović, M. 1987. *Sintaksa srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog književnog jezika*. Sarajevo: Svjetlost.
- Петровић, В. 1992. Прилог класификацији допунских конструкција у српскохрватском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXV, 2, 115–133.
- Петровић, В. 2000. О предлошком објекту у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLIII, 437–445.

- РСЈ. 2007. Речник српског језика. Мирослав Николић (ур.). Нови Сад: Матица српска.
- Ружић, В. 2005. *Проста реченица као синтаксичка целина*. Објекат као допуна. У *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*, М.Ивић (ур.), 500–510. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига. Нови Сад: Матица српска.
- Ружић, В. 2006. Исказивање типичног објекта номиналном допуном у српском језику. У *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*, П. Пипер (ур.), 283–301. Београд: САНУ.
- Ружић, В. 2009. Глагол типа *чекати* као управни предикат. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, ЛП, 1, 191–203.
- Павловић, С. 2006. *Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној писмености*. Нови Сад: Матица српска.
- Пипер, П. 2005. *Агентивност и пацијативност*. У *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*, М. Ивић (ур.), 608–631. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска.
- Семеренђи, О. 1980. *Морфологија III*. Глагол. У *Введение в сравнительное языкознание*, Н. С. Чемоданов (ур.), 245–272. Москва: Прогрес.
- Стевановић, М. 1979. *Савремени српскохрватски језик II*. (Грамматички системи и књижевнојезичка норма). Београд: Научна књига.
- Стевановић, М. 1988. Глаголски род и питања у вези с њим. У *Студије и расправе о језику*, Б. Остојић (ур.), 13–28. Никшић: НИО Универзитетска рјеч.

Nada Arsenijević

A CONTRIBUTION TO THE INTERPRETATION OF THE GENITIVE WITHOUT PREPOSITIONS WITHIN THE SYSTEM OF OBJECTIVE CASES

Summary

The analyzed examples show that in the phrases of disjunctive-eliminative relations of the genitive object represent a part which is covered by elimination. Therefore, thanks to its semantic features it may join other direct objects in this case form. In all other instances, such as distance, connective and ablative-dative relations, the genitive actant is directly involved in the predicate action which makes contact relationship relevant for it, whether it is in a particular case manifested as a lack of contact, i.e. as distance (*klonim se mode*), or as a contact relationship of adlative (*dokopao se stana; latio se crtaćeg bloka*), or ablative specification (*nadisao se svežeg vazduha*). In accordance with this, it joins other indirect objects as a correspondent of directive dative case.

mikinada@yahoo.com

UDK 811.163.41'366.54

811.161.1'366.54

811.112.2'366.54

Jelena Lepojević

Univerzitet u Nišu

Filozofski fakultet

Danica Igić

Gimnazija „Svetozar Marković“, Niš

PADEŽNE FORME SA ZNAČENJEM MESTA I PRAVCA U SRPSKOM, RUSKOM I NEMAČKOM JEZIKU

Sažetak: Upotreba gramatički pravilnih formi za izražavanje mesta i pravca kretanja predstavlja problem za većinu izvornih govornika srpskog jezika, čak i za studente filološkog usmerenja. Činjenica da je u srpskom jeziku pitanje za mesnu odredbu (*gde?*) apsolutno potisnulo pitanje za pravac (*kuda?*) našim studentima predstavlja veliki problem u savladavanju normi drugih gramatičkih sistema, konkretno ruskog i nemačkog jezika, u kojima se insistira na diferencijaciji pomenutih značenja. U radu će biti istražene padežne forme kojima se izražava pravac kretanja (akuzativ u sva tri pomenuta jezika), kao i padežne forme sa mesnim značenjem (lokativ u ruskom i srpskom, odnosno dativ u nemačkom jeziku). Uzimajući u obzir način obrazovanja, značenjski aspekt, kao i korist od proučavanja navedenih dvaju jezika za razumevanje sistema maternjeg jezika, pomenute padežne forme analizirane su i ilustrovane primerima iz jezika svakodnevne komunikacije. U istraživanju je primenjivana konfrontativno-komparativna metoda.

Ključne reči: padež, mesno značenje, pravac kretanja, dativ, akuzativ, lokativ, interferencija

0. **Umesto uvoda.** Svedoci smo da se u svakodnevnoj komunikaciji ne poštuju gramatičke norme, jer to ne utiče previše na sadržaj poruke uobličene u jezički kod. Iako nismo pobornici *jezičkog puritanizma*, kako ga neki nazivaju, smatramo da normativizacija jezika nije sama sebi svrha i da propisane norme valja poštovati. Čak i onda kada odstupanje od norme ne utiče na semantiku iskaza.

Govoriti pravilno u našem društvu nije prioritet, pogotovo među mladom populacijom, čiji je vokabular prepun pejorativnih izraza za nekoga ko koristi standardizovanu varijantu jezika. Učenička i studentska populacija kao da vlada dvema varijantama srpskog jezika: jedan, blizak normi, koristi se u školi, na fakultetu, u komunikaciji sa profesorima; dok se drugim, apsolutno oslobođenim svih pravila, služe među vršnjacima. I sve bi to bilo u redu kada ovakav tip hibridnog „bilingvizma“ ne bi negativno uticao na dalji jezički razvoj i učenje stranih jezika. Baza za učenje stranog jezika svakako je maternji jezik. Što je poznavanje maternjeg jezika dublje i temeljnije, savladavanje stranog jezika biće uspešnije. Uočavanje sličnosti

i razlika posebno je bitno kod jezika koje karakteriše visok stepen systemske i genetske srodnosti, ali je podjednako važno i kod proučavanja jezika koji ne pripadaju istim porodicama jezika.

Kako ruski i srpski jezik pripadaju slovenskoj jezičkoj porodici i kako ih karakteriše velika genetska srodnost i systemska bliskost, razumljivo je da među njima postoji i visok stepen interferencije koji otežava savladavanje ruskog jezika govornicima čiji je maternji jezik srpski i obrnuto.

Problem sa nemačkim jezikom nastaje iz sasvim drugačijih razloga: u slučaju ovog jezika, zbog njegove pripadnosti germanskoj jezičkoj porodici, očekivana systemska bliskost sa engleskim jezikom sasvim izostaje.

Iako se interferencija među navedenim jezicima može uočiti na više lingvističkih nivoa, naše istraživanje je orijentisano na oblast morfologije u korelaciji sa sintaksičkim nivoom.¹ Istraživanje je sprovedeno na srednjoškolskoj i studentskoj populaciji čiji je maternji jezik srpski, a koji uče strane jezike poput ruskog i nemačkog. Primeri koji se u radu navode su sastavni deo svakodnevne komunikacije ili su deo metodičke prakse autorki ovog rada.

Imajući u vidu sve navedeno, u radu se ispituje kojim se padežnim formama iskazuje pravac kretanja, a kojim mesto u ruskom, srpskom i nemačkom jeziku. Zatim, opisuju se morfološke, sintaksičke i semantičke karakteristike ovih padežnih normi i vrši poređenje među navedenim jezicima. I, na kraju, ispituje se stepen interferencije.

Inicijalni istraživački impulsi mogli bi biti ovako obrazloženi:

- a) *Zbog čega istraživati padežne oblike kojima se iskazuje mesto odnosno pravac kretanja?* Naši učenici u velikom broju slučajeva gramatički nepravilno upotrebljavaju akuzativ, odnosno lokativ u adverbijalnoj funkciji. Prilikom učenja ruskog i nemačkog jezika primorani su da nauče njihovu pravilnu upotrebu.
- b) *Zašto smo se odlučili za poređenje ovih jezika?* Lingvistička istraživanja na rusko-srpskom planu uobičajena su pojava. Radi se o dva genetski i systemski bliska jezika koja se podjednako uspešno mogu i komparirati i konfrontirati. Međutim, kako se u ovu jednačinu uklapa nemački jezik? Razlike između ruskog i srpskog kao predstavnika slovenskih jezika, s jedne strane, i jednog germanskog jezika, s druge, trebalo bi da budu toliko velike da ih je nemoguće porediti. Ali samo naizgled. Između ova tri jezika postoji više systemske sličnosti nego između nemačkog i engleskog.
- c) *Međujezička interferencija.* Učenje stranog jezika bazira se na saznanjima iz maternjeg. Makar ta saznanja i ne bila teorijski uobličena već sasvim intuitivna, do poređenja jezičkih sistema će neminovno doći. Da li će takvo poređenje rezultirati pozitivnim ishodom ili će interferencija biti negativ-

¹ „Падeж је и морфолошка категорија (један од облика у промени именских речи), и синтаксичка категорија, јер омогућује именским речима да успостављају различите синтаксичко-семантичке односе у синтагми и реченици. Значење падежног облика у синтагми не зависи само од општег значења тог облика него и од лексичког и граматичког састава синтагме и реченице“ (Пипер, Клајн 2013: 323).

na zavisi od mnogih faktora, u prvom redu od nivoa poznavanja jezičkih sistema koji se porede.

Ruski je, upravo zbog velike sličnosti sa srpskim jezikom, u nezavidnom položaju jer većina govornika srpskog jezika veruje da ume tečno da govori i ruski.

S druge strane, učenici najčešće nemački upoređuju sa engleskim jezikom. Iako se radi o germanskoj porodici jezika, engleski i nemački se nalaze na suprotnim krajevima lestvice. Savremeni engleski jezik ne poznaje deklinaciju, dok je nemački sačuvaao sistem fleksija te spada u flektivne jezike.

Između ruskog i srpskog, kao i između nemačkog i engleskog, veliki je stepen interferencije na leksičko-semantičkom planu. Na primer, nemačko *Wer?* 'ko?' učenici najčešće mešaju sa engleskim *where?* 'gde?' pa se na pitanje *Wer bist du?* često može čuti odgovor *Ich bin in der Schule*.

1. Teorijske postavke. U srpskom jeziku pitanje za mesnu odredbu (*gde?*) apsolutno je potisnulo pitanje za pravac (*kuda?*). Za većinu nosilaca srpskog jezika, među njima, nažalost, ima i visokoobrazovanih i studenata filoloških usmerenja, *kuda?* je postalo svojevrsni arhaizam, sasvim nepotreban znak puritanizma u jeziku. Njegovo izbacivanje iz upotrebe povuklo je za sobom neke druge probleme kao što je nerazlikovanje akuzativa i lokativa u adverbijalnoj funkciji, pa se često može čuti da je neko 'došao u Nišu', 'zakasnio na vežbama', 'izašao u hodniku' i tome slično.

Kod izvornih govornika ruskog i nemačkog jezika do ovakvih kardinalnih gramatičkih grešaka ređe dolazi, jer i jedan i drugi jezik insistiraju na očuvanju razlika u pitanjima: za adverbijalnu odredbu pravca će u ruskom uvek biti *куда?*, odnosno *whihin?* u nemačkom, dok će se na pitanja *где?* u ruskom i *wo?* u nemačkom dobiti odgovor gde je nešto u prostoru smešteno, gde se nešto nalazi.

1.1. *Padežne forme za izražavanje pravca kretanja.* Oblik akuzativa u sva tri jezika vrši funkciju adverbijalne dopune uz glagole kretanja. U *Normativnoj gramatici srpskog jezika* može se pročitati da je „акузатив првенствено падеж директног објекта, чији је типични облик акузатив без предлога“ (Пипер, Клајн 2013: 368). Među sintaksičkim funkcijama akuzativa autori izdvajaju *adverbijalni akuzativ*, za koji kažu da je „акузатив у функцији адвербијала. Може имати просторно, временско, или неко друго значење које га повезује са просторним, временским или неким другим акузативом: *Иде у парк.*“ (Пипер, Клајн 2013: 368).

U klasifikaciju na osnovu semantičkih funkcija autori sposobnost akuzativa da izražava pravac kretanja nazivaju *prostornim akuzativim* koji „у дијалогској форми долази у одговору на питање *куда?* а употребљава се за изражавање правца или, уже, смера кретања: *Ушао сам у собу. Изађимо на терасу. Пас се завукао под клупу.*“ (Пипер, Клајн 2013: 374).

Bez obzira na eventualno drugačiju klasifikaciju i terminologiju, sposobnost ovog padežnog oblika da vrši datu sintaksičku funkciju svojstvena je i ruskom i nemačkom jeziku. U oba slučaja se radi o predložkom akuzativu, kao u primerima koji slede:

Idem u park(0). Prolazim kroz park(0).	Я иду в парк(0). Я иду через парк(0).	Ich gehe in den Park. Ich gehe durch den Park.
--	--	---

Oblik akuzativa (rus. винительный падеж) neživih imenica² u srpskom jeziku, kao i u ruskom, jednak je obliku nominativa, a oba karakteriše nulta fleksiona morfema.

Nemački jezik, s druge strane, iako ulazi u grupu flektivnih jezika, sintaksične odnose pokazuje promenom određenog, odnosno neodređenog člana po rodu, broju i padežu, otuda u navedenim primerima imamo formu *den* koja predstavlja oblik akuzativa određenog člana muškog roda *der*.

Sledeći primer ilustruje mimoilaženje u rodovima: u srpskom jeziku *bioskop* je imenica muškog roda i oblik akuzativa karakteriše nulta fleksija. U ruskom jeziku leksičko-semantički ekvivalent ove imenice glasi *кино*, pripada srednjem rodu ali i nultoj deklinaciji (nepromenljive imenice) pa ona jednim oblikom izražava sve sintaksičke funkcije. I nemačka imenica *Kino* ima morfološke karakteristike srednjeg roda i akuzativ gradi spajanjem predloga *in* i oblika određenog člana *das*.

Idem u bioskop(0).	Я иду в кино.	Ich gehe ins Kino.
--------------------	---------------	---------------------------

Akuzativ imenica ženskog roda u srpskom jeziku i kod većine imenica u ruskom ima zasebnu formu sa prepoznatljivom fleksijom *-u*. Izuzetak od ovog pravila u ruskom jeziku čine apstraktne imenice treće deklinacije i dve imenice koje označavaju bića – *мать* i *дочь*, čiji oblik akuzativa jednine ima sve morfološke karakteristike nominativa, dok se u pluralu na osnovu dodaje zasebna fleksija.

Idem u školu.	Я иду в школу.	Ich gehe in die Schule.
---------------	----------------	--------------------------------

U nemačkom jeziku akuzativ imenice *die Schule*, kao i ostalih imenica ženskog roda, homonimičan je sa nominativom, to jest, ne postoji posebna fleksija za obrazovanje ovog padežnog oblika.

Što se imenica srednjeg roda tiče, u sva tri jezika oblik akuzativa ovih imenica jednak je nominativu. To se vidi iz navedenog primera: u srpskom i ruskom jeziku ovaj padežni oblik gradi se pomoću fleksione morfeme *-e*, a u nemačkom jeziku dolazi do spajanja predloga *an* i određenog člana za srednji rod *das*, koji je istovetan nominativu.

Idem na more.	Я еду на море.	Ich fahre ans Meer.
---------------	----------------	----------------------------

² „Облик акузатива јединице аниматних именица мушког рода једнак је облику генитива, а у јединици инаниматних именица мушког рода акузатив је једнак номинативу, док је облик акузатива других именица или једнак номинативу или има посебан облик (нпр. жену)“ (Пипер, Клајн 2013: 368).

Međutim, navedeni primer otvara drugo pitanje neraskidivo povezano sa adverbijalnom funkcijom akuzativa – leksičko-semantičko polje *glagoli kretanja*. O tome više u pododeljku 1.2.

I da zaključimo, navedenim primerima izražava se pravac nekog kretanja, odnosno, prostorno premeštanje. U sva tri jezika nosilac ovakvog značenja je imenica u akuzativu. Kao što se iz primera moglo videti, obrazovanje ovog padežnog oblika je različito. U ruskom i srpskom jeziku, pošto se radi o flektivnim jezicima, gramatičko značenje je sadržano u fleksiji. I u srpskom i u ruskom jeziku akuzativ je uglavnom jednak nominativu kada je u pitanju muški rod i odlikuje ga nulta fleksija (*Idem u park(0)*) ali nam, pored semantike, i predlog sugeriše da to nikako ne može biti forma nominativa. Istovetna situacija je i sa imenicama srednjeg roda, s tim da one imaju materijalno izraženu fleksionu morfemu, a što se ženskog roda tiče on ima zasebnu formu sa fleksijom *-u* i u ruskom i u srpskom jeziku.

Akuzativ imenica muškog roda u nemačkom jeziku je najprepoznatljivija padežna forma, dok se kod ženskog, srednjeg i u pluralu ovaj padežni oblik ne razlikuje od nominativa.

1.2. *Glagoli kretanja*. Za proučavanje adverbijalne funkcije akuzativa neraskidivo je vezana kategorija glagola kretanja. Glagoli iz ove grupe su nosioci dela semantike usmerenog kretanja koje se pojačava upotrebom akuzativa u funkcije odredbe pravca kretanja.

U ruskom i nemačkom jeziku se radi o dobro definisanim i klisifikovanim grupama glagola koji mogu zahtevati jednu ili više dopuna od kojih jedna mora biti u vidu akuzativa.

U nemačkim gramatikama u glagole kretanja³ ubrajaju se glagoli poput *gehen, fahren, stellen, legen, hängen, setzen, tun, bringen*. Ovi glagoli neizostavno zahtevaju dopunu u akuzativu i semantika usmerenog kretanja pojačava se prisustvom ovih glagola. U okviru ove grupe pojedini glagoli kretanja moraju se proučavati naporedo sa svojim parnjacima, glagolima mirovanja, jer se tek u poređenju sa njima jasno uočava njihova semantika usmerenog kretanja (*sitzen – setzen, liegen – legen, hängen – hängen, stehen – stellen*).

Leksičko-semantičko polje „glagoli kretanja“ u ruskom jeziku veoma je kompleksno i čini ga 18 parova besprefikslnih glagola od kojih se prefiksacijom može obrazovati veliki broj perfektivnih i imperfektivnih glagola. Ti su glagoli u frekventnoj svakodnevnoj upotrebi i neki su veoma slični glagolima srpskog jezika, recimo *идти – ходить, плыть – плавать, лететь – летать, нести – носить, вести – водить* i tome slično.⁴

U poređenju sa nemačkim jezikom, ruski glagoli kretanja su kudikamo kompleksniji što zbog većeg broja glagola koji čine ovu grupu, što zbog kategorije vida koju germanski jezik ne poznaje.

³ Više o glagolima kretanja u nemačkom jeziku vidi u: Srđić, Smilja (2008), *Morphologie der Deutschen Sprache*, Beograd: Jasen, str. 55.

⁴ Više o glagolima kretanja u ruskom jeziku vidi u: Белошаркова ред. (1999), *Современный русский язык*, Москва: Азбуковник, str. 476.

S druge strane, u našim gramatikama glagoli kretanja nisu prepoznati kao zasebna leksičko-semantička grupa, a i tu je u srpskom jeziku, kao što je slučaj sa *gde?* i *kuda?*, došlo do uprošćavanja pa je svojevrsni sinonim za sve glagole kojima se označava neko kretanje u srpskom jeziku postao glagol *ići*.

Ovakav odnos glagola kretanja više je nego očigledan u gorenavedenom primeru: retko kada se može čuti *Putujem na more već Idem na more*, što je apsurdno, jer se niko od nas zapravo ne uputi pešice na more. Bukvalni prevodi ove rečenice na ruski i nemački bili bi *Я иду на море* i *Ich gehe ans Meer* u kojima glagoli *идти* i *gehen* imaju upravo takvo značenje – fizičko premeštanje u prostoru podrazumeva hodanje. S obzirom na to da se putuje nekim prevoznim sredstvom, lingvistička realnost ruskog i nemačkog jezika to i odražavaju – otuda upotreba glagola *ехать*, odnosno *fahren*.

1.3. *Padežne forme za izražavanje prostorne pozicioniranosti*. Za označavanje pozicioniranosti u prostoru koriste se drugačiji glagoli, glagoli mirovanja koji, logično, zahtevaju drugačiju dopunu. Za srpski i ruski je to dopuna u lokativu, dok se u nemačkom adverbijal mesta izražava oblikom dativa.

a) Lokativ, prema ruskoj terminologiji *предложный падеж*, u srpskim i ruskim gramatikama tradicionalno se određuje kao padež mesne dopune.

Nešto slično može se pročitati i u *Normativnoj gramatici*:

„У семантичком погледу локатив је примарно падеж са значењем смештености нечега у простору, у времену, у одређеној ситуацији и сл., нпр. *Марија је у школи*, *Конференција је у априлу* и сл. Значење локатива изражава се употребом у конструкцији с неким предлогом (*на, о, при, у*) ... (Пипер, Клајн 2013: 356).

U ruskom jeziku je nekada postojala posebna padežna forma zvana *местный падеж*⁵, ali kako je ovaj oblik u većini slučajeva bio homonimičan sa oblikom lokativa, došlo je do njihovog spajanja u jedan padežni oblik. Kod nekih se imenica još uvek čuva razlika između značenja savremenog lokativa i nekadašnjeg oblika sa značenjem mesta. Ta se razlika održava kroz sistem fleksija pa će oblik na *-e* predstavljati lokativ, a stari *местный падеж* (koji se danas u gramatikama, ukoliko ga navedena imenica ima, obeležava kao П₂) odlikuje fleksija *-и*: *о лесе – в лесу, о снеге – в снегу, о поле – на полу* i tome slično.

Ni srpskom jeziku homonimija padežnih oblika nije strana, i to upravo homonimija lokativa i dativa. Klajn i Piper to ovako definišu: „Датив и локатив се у српском језику морфолошки не разликују, а по акценту се врло ретко разликују, него исти граматички облик именице има или функцију датива (*Иду ка западу*) или функцију локатива (*Живе на западу*)“ (Пипер, Клајн 2013: 348).

Ako bismo adverbijalnu dopunu pravca zamenili adverbijalom mesta, naš go-reanalizirani primer *Idem u park* bi sada glasio:

Ja sam u parku.	Я в парке.	Ich bin im Park.
-----------------	------------	------------------

⁵ Više o tome u: Белашапкова ред. (1999), *Современный русский язык*, Москва: Азбуковник, str. 427

U srpskom i ruskom jeziku funkciju adverbijalne dopune mesta vrše oblici lokativa.⁶ Nosioци morfološkog značenja u ovim slovenskim jezicima su padežni nastavci: u srpskom jeziku je to fleksija *-u* kako za navedenu, tako i za ostale imenice muškog i srednjeg roda, dok u ruskom jeziku većina imenica oblik lokativa gradi pomoću fleksije *-e*.

I imenica *bioskop*, koju smo već analizirali, u obliku lokativa ima prepoznatljivu fleksiju *-u*, a njen ruski ekvivalent, s obzirom na to da je nepromenljiv, istim grafijskim oblikom vrši funkciju adverbijala mesta.

Ja sam u bioskopu.	Я в кино.	Ich bin im Kino.
--------------------	-----------	------------------

Nemački ekvivalenti u oba ova primera interesantni su iz razloga što je adverbijal mesta izražen dativom koji karakteriše promena predloga *in* u *im*, odnosno dolazi do spajanja predloga sa oblikom *dem* – dativom određenog člana. Ovaj oblik važi kako za imenice muškog, tako i za imenice srednjeg roda.

Ja sam u školi.	Я в школе.	Ich bin in der Schule.
-----------------	------------	------------------------

Imenice ženskog roda u srpskom jeziku oblik lokativa grade pomoću fleksije *-i*, dok u ruskom i u ovom slučaju imamo oblik na *-e* jer je došlo do uprošćavanja pa većina ruskih imenica, nezavisno od roda, oblik lokativa gradi uz pomoć fleksije *-e*. Izuzetak predstavljaju neke imenice muškog roda poput *пол, шкаф, бок* i njima slične koje sa predlozima *в* i *на* lokativ obrazuju pomoću fleksije *-u*, kao i neke imenice ženskog roda koje imaju lokativ na *-i*.

Što se nemačkog jezika tiče, adverbijal mesta u navedenoj rečenici izražen je dativom singulara koji je najprepoznatljiviji padežni oblik čitave paradigme ženskog roda. Promena se sastoji u tome da određeni član ženskog roda *die* sada ima oblik *der*, a imenica i dalje zadržava svoj osnovni oblik. Za razliku od muškog i srednjeg, kod imenica ženskog roda ne dolazi do sinteze predloga i člana.

- b) Dakle, nosilac adverbijalne funkcije mesta u nemačkom gramatičkom sistemu je oblik dativa. Dativ se kao adverbijal mesta koristi uz glagole mirovanja kao što su *sein, bleiben, liegen, stehen, sitzen*. Ovo predstavlja najveći problem u usvajanju nemačkog jezika – nosiocu srpskog jezika nije bliska ovakva glagolska rekcija. Naša gramatička norma izdvaja sedam padeža među kojima se lokativ tradicionalno definiše kao padež mesne dopune, a padežni sistem nemačkog jezika funkcioniše sa manjim brojem padeža, među kojima nema lokativa već njegovu sintaksičku funkciju vrši druga padežna forma – dativ.

To je, naizgled, najveća razlika između padežnih sistema srpskog i nemačkog jezika. Međutim, ova razlika je suštinski mnogo manja nego što to na prvi pogled izgleda zahvaljujući homonimičnosti dativa i lokativa.

⁶ Uzimajući u obzir sintaksičku funkciju ovog oblika, Klajn i Piper ovakav lokativ nazivaju *adverbijalnim lokativom* i kažu: „Адвербијални локатив је локатив у функцији прилошке одредбе. У семантичком погледу адвербијални локатив може имати просторно, временско или неко друго значење ... Седи на тераси. У септембру је отишао на лечење“ (Пипер, Клајн 2013: 357).

Naime, autori *Normativne gramatike srpskog jezika*, Klajn i Piper, nude rešenje koje do sad nije bilo zastupljeno u gramatikama srpskog jezika: „Датив и локатив су у историји српског језика били засебни падежи, с различитим облицима, али су се данас у наставцима сасвим изједначили, а скоро увек и у нагласку.“ (Пипер, Клајн 2013: 62).

„У морфолошком погледу датив и локатив у савременом српском језику нису два падежа него један падеж датив-локатив, чија значења и функције зависе од избора предлога, значења управне речи, лексичког значења именице у облику датив-локатив и других околности. У сразмерно малом броју случајева, у промени једносложних именица мушког рода, разлика између датива и локатива требало би да се исказује акцентом, дугосилазним у дативу и дугоузлазним у локативу нпр. дат. *dānu*, лок. *dānu*, што је правило кога се ни многи образовани људи не држе или нису у стању да га спроводе у свом говору“ (Пипер, Клајн 2013: 356).

Они, дакле, овакав став правдају чињеницом да је у српском језику мало именица код којих је разлика између ових падежних облика већа од разлике у акценту, а како већина говорника није у станју да поштује прозодијске норме, и та разлика нестaje.⁷ Овакав концепт у српском језику још нико није заступао, али се не може рећи да у њему нема истине. Морфолошки гледано, форме датива и локатива у српском језику образују се уз помоћ исте флексије *-u*. Можда је ово, заправо, прво запажање упрошћавања нашег граматичког система, манифестација принципа јежицке економике.

У руском језику нема места оваквом упрошћавању код именица мушког рода, јер се ови падежни облици образују уз помоћ различитих наставака (датив *-u*, локатив *-e*), док су код именица женског рода ови облици хомонимични: код друге деклинације у оба случаја флексија је *-e*, код треће *-i*.

Немачки језик је на овом путу најдалје одмакао: падежни систем, поред номинатива, чине још три коса падежа – акузатив, којим се изражава циљано кретање, генитивом се изражава посесивност али он врло често бива замењен дативом са предлогом. Поред тога, дативом се у немачком језику изражава адverbijал места (еквивалентне форме у руском и српском су *lokativ*, односно *предложный падеж*), друштво или средство (што се у српском и руском језику изражава instrumentalom) а такође преузима синтаксичку улогу нашег и руског датива.

У ранијој фази развоја немачког језика, у starovisokonemačkom (*althochdeutsch*), поред номинатива, генитива, датива и акузатива, и instrumental је имао засебан падежни облик. Постоје писани споменици из овог периода који сведоче о постојању петопадежног система.⁸ Од 9. века instrumental је замењен предлошким frazom и овај облик више није део падежног система немачког језика.

⁷ „У српском језику је мало именица у чијим се морфолошким парадигмама разликују облици за датив од облика за локатив, па и код тих именица разлика између датива и локатива је само акценатска, а многи говорни представници српског језика је не препознају као функционално битну (ка грађу, али у грађу). Зато не би било погрешно рећи да је у српском језику морфолошка разлика између датива и локатива скоро сасвим нестала и да се синтаксичке и семантичке функције та два падежа скоро увек изражавају истим падежним обликом“ (Пипер, Клајн 2013: 325).

⁸ Више о томе у: Srdić (2006: 43).

1.4. *Adverbijalni dativ*. Kao što smo već napomenuli, dativ je u nemačkom jeziku najkompleksniji padežni oblik. U zavisnosti od značenja, ekvivalentne sintaksičke funkcije u srpskom jeziku vrše tri padežna oblika. Iz komparativno-konfrontativne perspektive najinteresantniji je oblik dativa u ulozi adverbijalne dopune. Međutim, situacija se dodatno komplikuje kada se oblikom dativa⁹ označava cilj kretanja. Ovo je jedan od najvećih problema u procesu usvajanja nemačkog jezika: za dativ se najpre vezuje sintaksička funkcija adverbijala mesta, a onda se uvodi i njegova upotreba kao adverbijalne dopune pravca kretanja. Oblik dativa se i u srpskom i u ruskom jeziku može koristiti za izražavanje pravca kretanja, mada je njegova upotreba u ovoj funkciji znatno uža u odnosu na upotrebu lokativa kojim se u ova dva jezika izražava mesna odredba.

Dativ u funkciji adverbijalne odredbe pravca kretanja karakteriše upotreba predloga *k(a)* i *prema* u srpskom jeziku, dok u nemačkom jeziku karakteristični predlog *zu* ima varijantne oblike *zum*, to jest *zur* u zavisnosti od toga da li je imenica koja sledi muškog/srednjeg, odnosno ženskog roda.

Idem <i>k(a)</i> , <i>prema</i> pošti, banci, fakultetu, železničkoj stanici.	Ich gehe <i>zur</i> Post, Bank, Fakultät, <i>zum</i> Bahnhof.
---	---

U ovoj situaciji više ne važi prethodno rečeno o rekaciji glagola kretanja (imenica u akuzativu), obavezna je upotreba predloga *zu* koji se isključivo upotrebljava sa dativom. Uvođenje ovog predloga u nastavu predstavlja poseban izazov zbog činjenice da se dativom u kombinaciji sa drugim predlozima izražava mirovanje. Važno je napomenuti da praksa pokazuje da je potrebno dosta vremena da učenici usvoje ovakvu sintaksičku funkciju nemačkog dativa.

I u ruskom jeziku dativ se može koristiti u ulozi odredbe za mesto, odnosno cilja kretanja (*движение к Луне, повернуть к дому*) ali se izbegava njegova upotreba sa glagolima koji pripadaju grupi glagola kretanja. Glagoli kretanja su veoma kompleksno leksičko-semantičko polje ruskog gramatičkog sistema i ako se koriste sa adverbijalnim dativom i predlogom *k(a)*, obično su u pitanju prefiksni glagoli kretanja sa prefiksom *pod(o)-*, gde i sam prefiks ima tvorbeno značenje približavanja nekome ili nečemu: *Подойти к дому, к станции, к магазину, к такси*.

Našim studentima u ruskom jeziku problem mogu predstavljati imenice stranog porekla poput *метро, кино, такси*, koje se nisu uklopile u postojeće deklinacione modele već čine takozvanu nultu deklinaciju, tačnije, jednim morfološkim oblikom vrše sve sintaksičke funkcije. Takve imenice srpski i nemački jezik ne poznaju.

2. Izazovi prevođenja. Svaki od pomenutih problematičnih aspekata najjasnije se vidi kroz vežbe prevođenja. U toj metodičkoj situaciji teorijski stečena znanja iz stranih jezika dolaze u koliziju sa uzusom maternjeg jezika.

⁹ „Према синтаксичкој функцији овај се облик назива **адвербијални датив**. У семантичком погледу адвербијални датив може имати просторно, узрочно, или неко друго значење које га повезује с просторним, узрочним или неким другим дативом. *Трчи ка циљу*“ (Пипер, Клајн 2013: 348–349).

Nekada problem pri prevodu predstavlja razlika u rodu imenica, a ponekad problem predstavljaju nemački glagoli sa dvostrukom dopunom. Najčešće je to slučaj sa glagolima koji zahtevaju dve dopune u akuzativu.

Akuzativ imenica muškog roda u nemačkom jeziku je najprepoznatljivija padežna forma, ali su zato oblici akuzativa imenica ženskog i srednjeg roda, koji su istovetni oblicima nominativa, veliki izazov našim učenicima.

Stavljam kapu na komodu/policu.	Ich tue <u>die Mütze</u> auf <u>die Komode</u> .
On stavlja jastuk na krevet(0).	Er legt <u>das Kissen</u> auf <u>das Bett</u> .
Ona stavlja tašnu na sto(0).	Sie stellt <u>die Tasche</u> auf <u>den Tisch</u> .
Kačim sliku na zid(0).	Ich hänge <u>das Bild</u> an <u>die Wand</u> .

U navedenim rečenicama imamo dve imenice u obliku akuzativa: akuzativ bez predloga predstavlja pravi objekat, dok je akuzativ sa predlogom *auf* ili *an* mesna odredba. Problemi sa primerima poput ovih nastaju zbog interferencije sa srpskim jezikom i sa činjenicom da oblik akuzativa imenica ženskog roda u srpskom jeziku ima materijalizovanu fleksiju (-u), dok u nemačkom jeziku akuzativ ženskog roda formom podseća na nominativ. Pored toga, postoji problem zbog nepodudarnosti rodova: srp. *zid* (m. rod), nem. *die Wand* (ž. rod), tako da i kada u radu sa učenicima utvrdimo da se radi o ciljanom kretanju, moguće su greške u prevođenju zbog razlike u rodu.

Što se ruskog jezika tiče, imenice ženskog roda na meki suglasnik osnove imaju iste morfološke karakteristike kao u nemačkom jeziku – akuzativ je jednak nominativu. Ova činjenica učenicima pravi problem iz dva razloga: prvi je taj što zbog prakse iz maternjeg jezika, i saznanja da većina ruskih imenica ženskog roda u akuzativu ima materijalizovanu fleksiju, očekuju da ih imaju sve imenice.

Я иду в церковь(0), степь(0).	Idem u crkvu, stepu.	Ich gehe in die Kirche.
----------------------------------	----------------------	--------------------------------

Drugi razlog bi bio taj, da se odnos padežne homonimije, konkretno akuzativa i nominativa, obično javlja među imenicama muškog roda, te studenti ovakav sistem fleksija retko povezuju sa ženskim rodnom.

3. Zaključna razmatranja. Poređenjem padežnih oblika kojima se u srpskom, ruskom i nemačkom jeziku izražava mesto, odnosno pravac kretanja, mogu se među pomenutim jezicima uočiti brojne sličnosti. Na morfološkom planu, tačnije u načinu građenja ovih oblika, razumljivo je da će sličnost biti veća među slovenskim jezicima koji imaju razvijene sisteme fleksija. Nemački jezik svoju flektivnost izražava na nešto drugačiji način, promenom određenog, odnosno neodređenog člana.

Sintaksički aspekt istraživanja pokazao je da u sva tri jezika postoje padežne forme koje u sintagmatskoj vezi sa određenim glagolom nose značenje prostorne pozicioniranosti ili usmerenog kretanja. Glagoli kretanja u svim jezicima zahtevaju

dopunu u akuzativu, dok se sa glagolima mirovanja koriste dopune u lokativu u ruskom i srpskom, odnosno dativu u nemačkom jeziku.

Metodički aspekt ovog istraživanja sprovedenog na učenicima i studentima omogućio nam je da dođemo do sledećih zaključaka:

1. Nepravilna upotreba akuzativa i lokativa u srpskom jeziku prouzrokovana je neadekvatnom i, u najvećem broju slučajeva, neprimerenom upotrebom lokatora *gde?*.
2. U savladavanju normi nemačkog jezika najveći problem za učenike predstavljaju raznovrsne sintaksičke funkcije nemačkog dativa.
3. Oblici akuzativa ženskog i srednjeg roda nemačkih imenica takođe stvaraju određene probleme zbog interferencije sa maternjim jezikom.
4. Problematična je i upotreba dativa sa predlozima *k(a)*, *prema*, odnosno *zu* u nemačkom jeziku jer se u značenju ciljanog kretanja najčešće upotrebljava akuzativ.
5. Veoma produktivan sistem glagola kretanja u ruskom jeziku našim učenicima zadaje velike poteškoće s obzirom na to da se u srpskom jeziku uglavnom koristi glagol *ići*.
6. Kod imenica nulte deklinacije, koje predstavljaju specifičnu pojavu u ruskom jeziku, oblici akuzativa i lokativa su apsolutni homografi, razlikuju se samo pomoću upotrebljenih predloga i semantike iskaza.

I na kraju, ovo istraživanje nije imalo za cilj samo da ukaže na sličnosti i razlike u analiziranim padežnim oblicima među pomenutim jezicima već i da skrene pažnju na razloge negativnog transfera kod onih koji uče ove strane jezike. Nastavnici stranih jezika se moraju oslanjati na maternji kako bi učenicima približili gramatički i leksički sistem stranog jezika, ali i poznavanje stranih jezika može biti višestruko korisno u usvajanju normi maternjeg. Recimo, na osnovu metodičke prakse znamo da je učenicima i studentima koji proučavaju gramatički sistem ruskog jezika deklinacija brojeva u srpskom jeziku mnogo bliža i jasnija, iako se u gramatikama navodi da normu niko ne sprovodi u praksi. Verujemo da postoji još mnogo sličnih primera pozitivnog uticaja drugih jezičkih sistema na maternji, koji zaslužuju da budu opisani i primenjivani u praksi.

Literatura

- Белошапкова ред. ³1999. *Современный русский язык*. Москва: Азбуковник.
- Jung, W. 1973. *Grammatik der deutschen Sprache*. Leipzig: Bibliographisches Institut Leipzig.
- Пипер, П., Клајн, И. 2013. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Стевановић, М. ⁵1986. *Савремени српско-хрватски језик (Грамматички системи и књижевно-језичка норма)*. Београд: Научна књига.
- Srdić, S. 2006. *Das Hildebrandslied*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Srdić, S. 2008. *Morphologie der deutschen Sprache*. Beograd: Jasen.
- Тошовић, Б. 1988. *Руска граматика у поређењу са српскохрватском*. Сарајево: Светлост.
- Fabricius-Hansen, C. 2009. Dudenredaktion, *Die Grammatik*. Bibliographisches Instituta AG, Mannheim; Сри books GmbH, Leck.
- Helbig/Buscha. 2001. *Deutsche Grammatik – ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Berlin: Langenscheidt.
- Шведова, Н. Ю. (ред.) и др. 2005. *Русская грамматика*, в 2 томах. Институт русского языка им. В. В. Виноградова, Москва: РАН.

Jelena Lepojević, Danica Igić

KASUSFORMEN MIT DER ORT- UND RICHTUNGSBEDEUTUNG IN SERBISCHEN, RUSSISCHEN UND DEUTSCHEN SPRACHEN

Zusammenfassung

Der Gebrauch der grammatischen Regeln zum Ausdrücken von Ort und Richtung der Bewegung stellt ein großes Problem dar, nicht nur für die Muttersprachler sondern auch für die filologischen Studenten. Die Tatsache ist, dass man in der serbischen Sprache eine Frage nach dem Ort *Wo* statt Frage *Wohin* stellt. Diese Fragen sind problematisch für unsere Studenten bei der Bewältigung der Regeln der anderen grammatischen Systeme und zwar der russischen und deutschen Sprache, in denen die Differenzierung der genannten Bedeutungen sehr wichtig ist. In dieser Arbeit werdendie Kasusformen untersucht, mit denen Richtung der Bewegung (Akkusativ in drei erwähnten Sprachen) sowie die Kasusformen mit der örtlichen Bedeutung (Lokativ in der serbischen und russischen Sprache, aber Dativ in der deutschen Sprache) sgedrückt werden. Die genannten Kasusformen wurden analysiert und mit Beispielen der Sprache der täglichen Kommunikation illustriert, indem die Ausbildungsart, der Bedeutungsaspekt, sowie der Nutzen von der Erforschung dieser zwei Sprachen im Verstehen des Systems der Muttersprache berücksichtigt wurden. In dieser Erforschung wurde die konfrontativ-komparative Methode verwendet.

jelena.lepojevic@filfak.ni.ac.rs
danica.igic.85@gmail.com

ADJECTIVAL ASPECT IN SERBIAN – EPISTEMIC, PARTITIVE SPECIFICITY OR DEFINITENESS?

Abstract: The paper deals with the basic semantics of the definite and indefinite adjectival aspect in the Serbian language. Based on the results of the applied tests, we argue that adjectival aspect is located between Greenberg's (1987) 1st (definiteness marker) and 2nd phase (specificity marker) of grammaticalization of demonstratives into definite articles, with the conclusion that the morphologically non-marked indefinite adjectival aspect is semantically marked, while the morphologically marked definite aspect is ambiguous between the two introduced sets of available interpretations.

Key words: adjectival aspect, Serbian, definiteness, specificity, partitive specificity

1. Introduction

The category of adjectival aspect in Serbian is encoded via the distinction between the **short** (traditionally labeled **indefinite**) and **long** (**definite**) adjectival form (SAF and LAF, respectively):

- (1) a. umoran-Ø student b. umorn-i student
 tired_{SAF} student tired_{LAF} student
 'a tired student' 'a/the tired student'

As visible from the glosses and translations in (1), a rough correlation can be established between the semantic contribution that the two adjective forms provide to the entire nominal expression in adnominal position, and English indefinite and definite articles. Still, this is just a plain observation that needs to be elaborated. As we will show, although **morphologically non-marked**, SAF is **semantically marked**, as it contributes to an unambiguous indefinite interpretation of the modified NP, while **the morphologically marked** LAF yields both definite and indefinite reading, behaving as the **semantically non-marked form**. We will introduce other semantic categories (such as **specificity**) that correlate (to a certain extent) with Serbian adjectival aspect and ascertain the same pattern of inversion between morphological and semantic markedness.

This is the outline of the paper. In Section 2 we will elucidate **definiteness**, defined semantically as **uniqueness** of the nominal referent by Russell (1905) and Strawson (1950), followed by a brief outlook of the pragmatics perspective, that of **familiarity**, as treated in the work of Christophersen (1939), Jespersen (1949) and

Heim (1983), altogether with analysis of the correlation between definiteness and adjectival aspect. Given the fact that some linguists interpret adjectival aspect as a marker of (**epistemic**) **specificity** (Trenkić 2004) and **partitive specificity** (Aljović 2000, 2002), we will introduce these categories and examine their consistency with adjectival aspect in the follow-up, in Section 3. Finally, as a conclusion, in Section 4 we will argue that adjectival aspect is located between Greenberg's (1979) first phase (definiteness marker) and second phase (specificity marker) of grammaticalization of demonstratives.

2. Theoretical background – definiteness

Two approaches to definiteness are present in linguistic literature. The first one, uniqueness, emerges from the philosophical research of Bertrand Russell (1905), later labeled as *semantical definiteness* by Löbner (1985). The other approach (familiarity), or Löbner's pragmatic definiteness, can be traced back to the work of Christophersen (1939), Jespersen (1949) and Heim (1983). In this section we will present the notions of uniqueness and familiarity, and investigate their correlation with adjectival aspect in Serbian.

2.1.1. Uniqueness

Russell (1905) was among the first ones to make an attempt at formalizing the semantics of the definite and indefinite article. In his view, a definite NP, or more broadly a definite description, refers to the unique entity in the universe that satisfies the descriptive content. The definite article expresses the uniqueness condition as an **assertion** (Russell 1905), but later scholars, such as Strawson (1950), argued this condition to be a **presupposition**. As a matter of fact, the presupposition partition in the analysis was already present in Frege's (1892) seminal work on definites. Without going into deeper details, we will just provide Abbott's (1999) illustration of this difference in the use of the definite and indefinite article – contrasting the two articles in (2) brings out clearly the uniqueness element that distinguishes them:

(2) That wasn't A reason I left Pittsburgh, it was THE reason. (Abbott 1999)

While the indefinite article in the first clause indicates that there are other reasons for leaving the city of Pittsburgh, the definite article in the second clause brings the unique interpretation, asserting/presupposing that there is just one single reason for it.

2.1.2. Adjectival aspect and uniqueness

Uniqueness does seem to be in correlation with Serbian adjectival aspect, especially when modifying Löbner's (1985) functional nouns, such as *father*, *president* or *name*. These nouns bring a strong presupposition of uniqueness, because of their internal semantic structure, so they cannot combine with SAFs (3). Unlike semantically

non-marked LAFs, SAFs yield a strong presupposition of existence of other NP referents in the relevant discourse domain. For this reason, in (3) the adjective *dobar* ‘good’ has to be used in its LAF when modifying the noun *otac* ‘father’, as SAF would trigger the presupposition that Maria has other fathers, who are not so good.

- (3) Marijin *dobar-Ø / dobr-i otac (unique)
 Maria’s good_{SAF} good_{SAF} father
 ‘Maria’s good father’

Although a strong co-relation can be ascertained between LAFs and adjectives modifying functional nouns, which implicitly satisfy the uniqueness condition, in other contexts this relation is not as strong as could be assumed. Let us imagine the following scenario. Suppose we are giving instructions to our co-locutor, who has never been in a certain room, to enter it and bring us an object that he/she has never seen, and which has never been a topic of our discussion. The latter requirement simply excludes the familiarity condition, i.e. it excludes discourse-old NP referents, which will be a subject of our interest in the following subsection. As can be seen from example (4-a), SAF in the Serbian sentence *Donesi mi sa stola reckast nož* can be translated as ‘Bring me A serrated knife from the table’, presupposing a set of at least two serrated knives in the relevant context, while the other, unique interpretation – ‘Bring me THE serrated knife from the table’ is out with most of the total of 20 speakers examined in our survey (16/20).

- (4) a. Donesi mi sa stola **reckast-Ø** nož. (non-unique)
 bring me fromtable serrated_{SAF} knife
 ‘Bring me a serrated knife from the table.’
 #?? ‘Bring me the serrated knife from the table.’
- b. Donesi mi sa stola **reckast-i** nož. (ambiguous)
 bring me fromtable serrated_{LAF} knife
 ‘Bring me a serrated knife from the table.’
 ‘Bring me the serrated knife from the table.’

Regarding LAF in (4-b) – *Donesi mi sa stola reckasti nož* – in our survey, it was evaluated as ambiguous between the non-unique and unique reading by all of the participants. The non-unique reading of Serbian LAF is available because LAF can be interpreted either as an object-referring definiteness marker, or as a kind-referring marker (Stanković 2015). Still, we can conclude that the morphologically marked LAF is semantically non-marked for uniqueness, while the morphologically non-marked SAF behaves more like the semantically marked form in this opposition, presupposing non-uniqueness of the nominal referent in the relevant discourse.

2.2.1. Familiarity

At the beginning of this section we mentioned that there are two main lines of research of definiteness: uniqueness and familiarity. The latter can simply be defined as follows: A **definite** is used to refer to something that is already **familiar at the current stage of the conversation**, while an **indefinite** is used to **introduce a**

new referent (Christophersen 1939, Jespersen 1949, Heim 1983). This approach to definiteness is very well known among linguists, but for the sake of clarity, we have illustrated it here in (5).

(5) Una has bought [a balloon]_i. [The balloon]_i is big and heart-shaped.

While the indefinite article in example (5) marks that the referent of the NP *a balloon* is discourse-new and not part of the so-called interlocutors' common ground, the definite article in the nominal expression *the balloon* serves as an index, pointing to the referent already introduced to the discourse by some of its participants.

2.2.2. Adjectival aspect and familiarity

The explanatory correlation between the familiarity condition and adjectival aspect is present in Serbian linguistic literature ever since Karadžić's (1814) grammar – SAF is indefinite and indicates that the referent of the entire NP is discourse-new, while LAF is definite and marks NP referents already introduced to the discourse (5). Nevertheless, even in Karadžić's collections of folk fables one can find a lot of examples of LAFs in indefinite contexts.

(5) Una je kupila [sjajan / sjajn-i balon]_i. [Sjajn-i / *Sjajan balon]_i
 Una aux bought glossy_{SAF} glossy_{LAF} balloon glossy_{LAF} glossy_{SAF} balloon
 drži u ruci.
 holds in hand
 'Una has bought a glossy balloon. She is holding the glossy / a glossy balloon in her hand.'

SAF in the first sentence of (5) can only have the unfamiliar reading, i.e. it cannot mark that the referent of the expression *sjajan balon* 'glossy_{SAF} balloon' is already established as a part of the discourse. As for LAF *sjajni* 'glossy_{LAF}' in the same context, it is ambiguous between the familiar and the unfamiliar interpretation. The presented phenomenon is slightly more frequent in modern language, so a lot of contemporary scholars deem that the adjectival aspect opposition is undergoing the process of neutralization (Maretić 1899, Stevanović 1986, Trenkić 2004, Klajn 2005). In the remainder we will offer a different analysis, namely, that the semantics of the adjectival aspect is in the process of further grammaticalization, becoming a specificity marker, in line with Greenberg's (1979) definiteness cycle of grammaticalization of demonstratives (the notion of epistemic specificity and its correlation to adjectival aspect will be the objective of our next section).

As for the adjective form in the second sentence in example (5), SAF cannot be used to refer to a discourse-old referent, but only to introduce new referents for the same nominal expression, while LAF is highly preferable when pointing to old referents. Just like in the case of uniqueness, the morphologically marked LAF is ambiguous, while the morphologically non-marked SAF unambiguously indicates non-familiarity.

2.3. Section summary

In this section we examined the co-relation between adjectival aspect and the category of definiteness, defined as uniqueness and familiarity, and in the presence of Löbner's (1985) functional nouns. Based on the exposed data, with ambiguous LAFs and semantically marked SAFs, an inversion between morphological and semantic markedness of Serbian adjectival aspect was ascertained. In the next section we will shed more light on different approaches to the category of specificity and its relations to adjectival aspect.

3. Theoretical background – specificity

This section explores specificity and partitive specificity, looking for patterns in the semantic behaviour of adjectival aspect in these types of contexts. Only a partial co-relation with specificity will be determined, while no relation will be affirmed between adjectival aspect and partitive specificity.

3.1.1. Many shades of specificity

In his 2002 paper on specificity, von Heusinger summarizes five different approaches to specificity:

- (i) certainty of the speaker about the identity of the referent
- (ii) the referent is fixed / determined / not depending on the interpretation of the matrix predicate
- (iii) specific indefinite NPs are 'scopeless' or 'referential terms', i.e. they behave as if they always have the widest scope
- (iv) specific indefinite NPs are referential terms, i.e., they are existentially presupposed
- (v) specific indefinite NPs can be paraphrased by *certain*.

We will take a third perspective, treating specific NPs as ones that are always out of scope of the present quantifiers, such as *every* in sentence (6):

- (6) Every boy wants to kiss **a girl**. (ambiguous)

The indefinite nominal expression *a girl* is ambiguous because it can be interpreted as non-specific, meaning, that for every boy there is some other girl, or as specific, indicating that there is a single, particular girl that every boy wants to kiss. In its latter reading the noun phrase is scopeless (i.e. out of the scope of quantifiers, modal verbs etc.), existentially presupposed and can be paraphrased by *a certain girl*.

3.1.2. Adjectival aspect and specificity

Based on examples such as (7), specificity appears to be in correlation with adjectival aspect.

- (7) a. Svakistudent je položio **težak** ispit.
 every student AUX passed hard_{SAF} exam
 ‘Every student (has) passed some hard exam or another’
 *‘Every student (has) passed a specific hard exam.’
- b. Svaki student je položio **teški** ispit.
 every student AUX passed hard_{LAF} exam
 ‘Every student (has) passed some hard exam or another’
 ‘Every student (has) passed a specific hard exam.’

SAF *težak* in (7-a) can only have the non-specific interpretation that for every student there is some difficult exam he or she has passed. Unlike SAF, LAF in (7-b) can have both readings, the previous, non-specific one, as well as the specific interpretation that there is a particular difficult exam that every student has passed. Once again, like with definiteness, the morphologically non-marked SAF is semantically marked for non-specificity, while the morphologically marked LAF is ambiguous.

Although it appears that specificity is relevant for use of the adjectival aspect, this correlation is only partial. Namely, there are cases in which both adjective forms can trigger ambiguous readings, as illustrated in (8).

- (8) a. Svakistudent je pročitao **obiman** rad o pridevima.
 every student AUX read huge_{SAF} paper on adjectives
 ‘Every student (has) read some huge paper on adjectives or another.’
 ‘Every student (has) read a specific huge paper on adjectives.’
- b. Svaki student je pročitao **obimni** rad o pridevima.
 every student AUX read huge_{LAF} paper on adjectives
 ‘Every student (has) read some huge paper on adjectives or another.’
 ‘Every student (has) read a specific huge paper on adjectives.’

In both cases, irrelevant of the adjective form, the modified NP is ambiguous between the specific and non-specific interpretation. This shows us that Danijela Trenkić’s (2004) analysis of adjectival aspect as a marker of specificity (and not definiteness) is not acceptable, at least, not unconditionally acceptable. The non-specific interpretation of SAF in (8-a) is available only if the short form is marking the discourse-new status of the referent of the entire NP.

At the end of this subsection, we can remark that in some specificity contexts, such as (7), LAF is ambiguous, while SAF has an unambiguous non-specific interpretation, exactly like one could expect, bearing in mind the behavior of adjectival aspect in relation to definiteness. In the following subsection, though, we will introduce partitive specificity, arguing that this category is irrelevant for the distribution of adjectival aspect in Serbian.

3.2. Partitive specificity and adjectival aspect

Nadira Aljović has a somewhat different approach to the semantics of adjectival aspect. In her analysis (Aljović 2000, 2002), the two adjective forms indicate **partitive specificity**, a category present in modern Turkish, as described by Enç (1991). Namely, in Turkish the accusative morpheme signals that the referent of the NP is an element of a set of referents previously introduced to the discourse, while the absence of this morpheme indicates that the referent is not part of a discourse-old referent-set. So, in some way, Turkish partitive specificity is a combination of familiarity and partitivity. Still, when these conditions are applied to the adjectival aspect, there appears to be no genuine correlation. Consider example (9).

- (9) A: Imam tri dobra predloga i jedan neobičan.
 have threegood proposals and one unusual
 ‘I have three good proposals, as well as an unusual one.’
 B: Reci mi prvo (neki) dobar / *dobri predlog!
 tell me first some good_{SAF} good_{LAF} proposal
 ‘First, tell me about some of the good proposals!’

At the beginning, speaker A introduces a set of three good proposals to the discourse. Then, speaker B makes a reference to any of these proposals. Contrary to expected, LAF is misplaced, and only SAF can appear in this context. This simply leads to the conclusion that partitive specificity is not relevant for the distribution of Serbian adjectival aspect. Moreover, the acceptability of SAF in this context confirms the findings from the previous subsection – that SAF is favored in non-specific contexts.

3.2. Section summary

In this section of the paper we have determined the status of the categories *specificity* and *partitive specificity*, and their relevance for the Serbian adjectival aspect. A partial co-relation with (epistemic) specificity was confirmed, but no co-relation was found between the two adjective forms and partitive specificity. In the following, concluding section, we will introduce Greenberg’s (1979) grammaticalization cycle of demonstratives and locate adjectival aspect somewhere between the first and second phase of grammaticalization in this model.

4. Conclusion. Greenberg (1979) and adjectival aspect

Greenberg (1979) differentiates 3 stages in the life cycle of definite articles, in the process of the grammaticalization of demonstratives (10). First, the definite article functions as a simple definiteness marker. In the second phase, it becomes a specificity marker. Finally, in the third stage, the article loses its semantic and pragmatic value and becomes a pure syntactic marker of nominality or gender.

(10) definiteness → specificity → nominality/gender

Adjectival aspect emerged from the post-adjectival use of the anaphoric pronoun *jb, ja, je* in definite contexts, which dates back to before the X Century A.D. and the first Old Church Slavonic documents. It is a well known fact that anaphoric pronouns usually originate from demonstratives. This allows us to treat adjectival aspect equally like regular definite and indefinite articles, and place them in the same model.

Based on all of the facts presented in this paper, we can conclude that Serbian adjectival aspect is probably located somewhere between the first and second stage of this process of grammaticalization (*cf.* Hansen 2006, for a different opinion on this issue). In addition, we can remark that there is an interesting mismatch between morphological and semantic markedness of the Serbian adjectival aspect. Although morphologically non-marked, SAF is semantically marked, as it contributes to an unambiguous non-unique, unfamiliar and non-specific interpretation of the modified NP, while the morphologically marked LAF yields ambiguous readings (non-unique and unique, familiar and unfamiliar, as well as specific and non-specific interpretation), behaving as the semantically non-marked form, which is a consequence of the fact that LAF can be interpreted either as an object-referring definiteness/specificity marker, or as a kind-referring marker.

References

- Abbott, B. 1999. Support for a Unique Theory of Definiteness, Matthews, T. & D. Strolovitch, eds., *SALT IX*, 1-15, Ithaca, NY: Cornell University.
- Aljović, N. 2000. *Recherches sur la morpho-syntaxe du groupe nominal en ser-bo-croate*. Thèse de doctorat, Sciences du langage, Linguistique Générale, Université Paris 8 (Saint-Denis – Vincennes), Paris.
- Aljović, N. 2002. Long Adjectival Inflection and Specificity in Serbo-Croatian. *Recherches Linguistiques de Vincennes* 31, 2002, 27–42.
- Christophersen, P. 1939. *The articles: A study of their theory and use in English*. Copenhagen: Munksgaard.
- Enç, M. 1991. The Semantics of Specificity. *Linguistic Inquiry* 22, 1–25.
- Frege, G. 1892. Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* 100, 25–50.
- Greenberg J. H. 1987. How does a language acquire gender markers? In *Universals of Human Language Vol. IV*, Greenberg J. H., ed., Stanford, 47–82.
- Hansen, B. 2006. The life cycle of a definiteness marker: the long and short form of the adjective in Old Church Slavonic, Russian, Serbian and Croatian. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XLVII/1-2, 51–74.
- Heim, I. (1983) 2002. File Change Semantics and the Familiarity Theory of Definiteness. Reprinted in *Formal Semantics: The Essential Readings*, Portner, P. & B. H. Partee,

- eds., Oxford: Blackwell, 223–248.
- von Heusinger, K. 2002. Specificity and definiteness in sentence and discourse structure. *Journal of Semantics* 19, 245–274.
- Jespersen, O. 1949. *A modern English grammar on historical principles*. Heidelberg: Carl Winter.
- Karadžić, V. 1814. *Pismenica serbskoga jezika*. Vienna.
- Klajn, I. 2005. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Löbner, S. 1985. Definites. *Journal of Semantics* 4, 279–326.
- Maretić, T. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb, 1899, III izdanje (bez stilistike), Zagreb: Matica hrvatska, 1963.
- Russell, B. 1905. On Denoting. *Mind* 14 (4), 479–493.
- Stanković, B. 2015. *Sintaksa i semantika određenog i neodređenog pridevskog vida u srpskom jeziku*. Doktorska disertacija, Filološko-umetnički fakultet, Kragujevac.
- Stevanović, M. 1986. *Savremeni srpskohrvatski jezik 1 (Gramatički sistemi i književnojezička norma)*. Beograd: Naučna knjiga.
- Strawson, P.F. 1950. On referring. *Mind* 59, 320–344.
- Trenkić, D. 2004. Definiteness in Serbian/Croatian/Bosnian and some implications for the general structure of the nominal phrase. *Lingua* 114, 1401–1427.

Branimir Stanković

PRIDEVSKI VID U SRPSKOM JEZIKU – EPISTEMIČKA, PARTITIVNA SPECIFIČNOST ILI ODREĐENOST?

Rezime

Rad se bavi osnovnom semantikom određenog i neodređenog pridevskog vida u srpskom jeziku. Na osnovu rezultata sprovedenih testova, zastupamo tezu da se pridevski vid nalazi između Grinbergove (1987) prve (marker određenosti) i druge faze (marker specifičnosti) gramatikalizacije demonstrativa u određeni član, uz zaključak da je morfološki nemarkirani neodređeni vid prideva semantički markiran, dok je morfološki markirani određeni vid dvosmislen u pogledu dvaju uvedenih skupova interpretacija.

branimir.stankovic@filfak.ni.ac.rs

THE MEANING OF QUALITY GROUP TEMPERERS IN THE CARDIFF GRAMMAR

Abstract: The paper is concerned with the Cardiff Grammar account of the temperer in the Quality Group. In the Cardiff Grammar, the Quality group is a label which refers to the adjectival phrase expressing meaning related to Qualities. The tempering system is a function of Qualities which can be premodified. The lexicogrammar of adjectives considers the following factors in tempering: a) the potential of adjectives for tempering and b) the resources of tempering. Numerous temperers in English have lost their core Quality meaning to become degree temperers, such as the adverb *seriously* (*seriously neglected*), which is no longer associated with the adjective *serious*. We shall examine a sample of tempered Quality groups in English clauses to explore the meaning of adjunctival temperers, simple degree temperers and hyperbolic intensity.

Key words: Cardiff Grammar, Quality group, adjunctival temperer, degree temperer, hyperbolic intensity

1. Introduction

1.1 The Cardiff Grammar

The Cardiff Grammar is the Cardiff school of Systemic Functional Grammar. For the account of its fundamentals we shall rely on Butler (2003: 186–190) and Tucker (1998: 36–41). The Cardiff grammar approach has adopted the concept of ‘lexis as the most delicate grammar’ proposed in Hallidayan grammar. The research within the Cardiff model has suggested that systemic networks should account for the grammatical behaviour of particular sets of words, for which it is necessary to allow delicate choices with lexical items to dictate conditions on re-entry into networks with grammatical outcomes. The level of form also has a potential, and it consists of realisation rules and templates which indicate the potential structures.

The Cardiff Grammar is oriented towards explicitness in grammatical rules which link semantic choice to structural output. Realisation rules consist of the feature to be realised, any conditional features involved in the specification, and the action to be taken. Potential structures specify fixed sequences of elements, particularly in the groups, whereas no potential structure is postulated for the clause, the structure being variable. Furthermore, the model proposes that units do not function directly as constituents of higher units, since constituency is decomposed into componenceand

filling. Accordingly, a unit is composed of one or more elements, but an element may either be filled by another unit or expounded by an item in case of particular words. Filling probabilities specify how likely it is that a given element (e.g. Subject) will be filled by a particular class of unit (e.g. nominal group), and also how likely it is that a given class of unit will fill a particular element.

Apart from the syntactic rank scale, which contains the units of clause and group, the grammar has designed a semantic rank scale which involves units such as Situation, Thing, Quality, etc. The semanticized system network is not an expression of choices between formal items and syntactic constructions, but between the semantic features. The relationship between meaning and form is expressed by the 'reflex in form' that semantic features have in terms of their formal representations and by the realization rules that are attached to the semantic features. Features in system networks must be motivated, predominantly by the criterion that they should have 'some reflex in form'.

1.2. Units and structures in the Cardiff Grammar

On the syntactic rank scale, the Cardiff Grammar uses only two ranks – the clause and group. As Tucker (1998: 43) explains, even though the category of class is recognized at the rank of a group, groups are not defined with reference to structure, but according to their competence. Namely, a unit of structure is composed of elements of structure (competence), an element of structure is filled by a unit of the rank below or by a unit of the same or higher rank, and the element of structure which is not filled by another unit is expounded (exponence) by an item. Classes express meanings that are associated with the major classes of entities in semantics (Fawcett 2000: 193–210). For the English language, these entities are termed Situations, Things, Qualities and Quantities. The arrays of meanings expressed are those with respect to which choices are made in the system network of semantic features from which each syntactic unit is generated.

Butler (2003: 187–188) explains that, apart from the nominal and prepositional groups, the Cardiff Grammar recognizes two new classes of groups – (1) the Quality group, headed by adjectives or adverbs, which expresses a quality of the entity represented by a head noun (e.g. *a very fast journey*) or a process represented by the verb (*He drove very fast*), and (2) the Quantity group, which deals with measure in expressions such as *He loves her very much indeed*. As for modifiers, a distinction is drawn between a classifying function, where the class of Thing is sub-classified, and a depicting function, where the speaker or writer wishes to give non-essential background information (Butler 2003: 309). Certain elements in this structure can themselves be filled by units with their own structure. Qualifiers are usually prepositional groups; quantifying determiners can be filled by quantity groups.

1.3. The Quality group

Butler (2003: 312) distinguishes between adjectival and adverbial types of Quality groups. The former modifies the head of a nominal group or acts as Complement in clause structure, while the latter acts as Adjunct in the clause or as an intensifying

modifier in another Quality group. Tucker (1998: 114–166) presents an account of the system networks involved in the generation of some 200 adjectival senses in English Quality groups. The selection of the [QUALITY PRESENTED] meaning leads to three simultaneously entered networks, for quality role, quality type and coordination of qualities. The quality role network is concerned with specifying a quality for a thing (*a very expensive dress*), a situation (*shedresses very expensively*) or another quality (*that dress is very considerably more expensive*) (Butler 2003: 312). If [QUALITY OF THING] is chosen, there is a choice between [QUALITY AS ATTRIBUTE] and [QUALITY AS MODIFIER], which is important in preventing the generation of nominal groups which contain an adjective in predicative position, as an attribute (e.g. *asleep*). The feature [THING-ORIENTED] leads to a choice between [EPITHETIC] and [CLASSIFYING] qualities. The former involves the following qualities [EVALUATIVE] (e.g. *good, incorrect, beautiful*), [EFFECT] (e.g. *amusing, frightening*), [DIMENSION] (e.g. *big, low, short*), [PHYSICAL] (e.g. *hot, heavy, open, dry*), [TYPICALLY HUMAN] (e.g. *idle, fat, ill, kind*), [AGE] (e.g. *young, ancient*) and [COLOUR] (e.g. *black, red*), which are in turn subdivided into yet more detailed senses. The feature [CLASSIFYING] leads to the following choices in the basis for classification: [SUBSTANCE] (e.g. *wooden*), [IDENTITY] (e.g. *Spanish*), [SOCIAL] (e.g. *male, married*), and [DOMAIN] (e.g. *scientific, linguistic*).

The central element of the Quality group is the apex, which may be an adjective, if the semantic element of Quality refers to a quality of a Thing, or an adverb, if the semantic element of Quality refers to a quality of a Situation (Fawcett 2000: 206–207; 2004: 68–72). The apex is the obligatory element; the label is preferred to the term ‘head’ in the Cardiff Grammar since it is necessary to distinguish between the structures of the nominal group and the Quality group (Tucker 1998: 66). The function of the adjectival apex is that of an element which provides a place in the structure for the expression of the meaning of Quality, which is used to classify, identify or describe a Thing. The apex may optionally be modified by a temperer.

Following Tucker (1998: 67), we list the word classes which serve the function of temperers:

- de-adjectival adverbs which preserve the meanings of the corresponding adjectives, e.g. *inexplicably careless* (*his carelessness was inexplicable*);
- de-adjectival adverbs whose meanings are no longer related to the meanings of their corresponding adjectives, but are intensified, e.g. *extremely clever*;
- morphologically simple words traditionally classified as adverbs, e.g. *so, very, too*, etc.;
- determiners such as *that* and *no*;
- adjectives in a collocational relationship with the adjective, e.g. *dead tired*;
- nouns in a collocational relationship with the adjective, e.g. *stone cold*;
- quantifying expressions, e.g. *three miles long*;
- verbal forms in a collocational relationship with the adjective, e.g. *raving mad*.

2. Tempering

Before discussing the system of tempering, it is important to consider certain semantic and formal prerequisites for the tempering of adjectives in English. In semantic terms, only gradable adjectives are tempered for degree; on the other hand, Tucker (1998: 173) notices that secondary senses of non-gradable adjectives used with a classifying function may allow tempering, as in *He is more French than the French themselves*. As heads of structures, adjectives may be subject to modification and complementation, but this potential is not equally distributed across the full set of adjectives (Tucker 1998: 55). Thus, modification in the form of intensification and comparison is typically associated with gradable adjectives. The modification of adjectives is typically premodification, with the exception of *enough* (*happy enough*).

The system of tempering itself specifies the potential for pre-modification of gradable adjectives (Tucker 1998: 123). Tempering is a function of Qualities or classes of Qualities which can be premodified. Classifying Qualities are not typically tempered, as in **very retired* and **extremely metal* (Tucker 1998: 123). Since not all adjectives have the potential to be tempered, there is a correspondence between the gradability of adjectives and the potential for tempering. To a large extent, tempering is primarily concerned with expressing a degree of Quality. Accordingly, non-gradable adjectives are not tempered for degree, but they may be tempered by adjunctival temperers, as in *apparently foreign*. A temperer represents a Quality group itself, but it does not receive any modification.

2.1. Classification of temperers

The most frequent type of temperer used in English answers the question *How much of the quality is there?* Traditionally, this element is described as expressing the degree of the Quality, so this type of temperer is labeled a degree temperer. Degree temperers include a subtype of referencing degree temperers, employed to identify the degree of the Quality with reference to the degree of the same Quality in some other situation. The meaning of this type of temperer predicts the presence of the element labeled 'finisher'. This element provides the comparison and finishes off the meaning initiated by the temperer. The referencing degree temperers are found in the constructions such as *more/less ... than, as ... as, too ... for, sufficiently ... for*, etc. Referenced degree indicates that a degree of Quality is not specified only by giving a scalar value, but also by reference to some other phenomenon (Tucker 1998: 186). Referencing degree temperers, therefore, do not assign a scalar value, but are referenced to various information or designate a reference to standard (with comparison and superlativization), telic reference (with temperers of sufficiency) and reference to result (with *so*).

The most frequent degree temperers in English Quality groups are *very* and *quite*. Tucker (1998: 68) observes that many other adverbs have undergone the process of delexicalization and signal a degree or are in the diachronic process of coming to do so. For instance, such adverbs are *frightfully* and *awfully*, which do

not mean [IN A FRIGHTFUL WAY] and [IN AN AWFUL WAY] respectively. As temperers, they do not co-occur with common degree adverbs, as in **very awfully nice*. The process of delexicalization is gradual; Tucker (1998: 68) notes that it is not clear whether *amazingly* in *amazingly clever* currently indicates that one's cleverness amazes you or signals a high degree of cleverness. Since the co-occurrence of **very amazingly clever* is unusual, the latter should be the case. Halliday (2004: 356) labels degree temperers 'intensifiers', and classifies them into general, i.e. interpersonally neutral, e.g. *very, much, quite, really, utterly, fairly*, etc., and those which suggest an interpersonally significant scale, e.g. *amazingly, extraordinarily, incredibly, perfectly, terrifically, unbelievably*, etc. Downing and Locke (2006: 488) hold that general intensifiers, such as *very* and *extremely*, can intensify very many adjectives. On the other hand, other intensifiers are limited to specific types of adjectives or to individual lexical items, as *dreadfully* and *horribly*, for example, which can intensify only bad qualities.

The class of emphasizing temperers comprises the word *so* (*so sad*), which has two usages. The simple quantifying usage gives emphasis to the quantity of the Quality, in which case it resembles an amplifying determiner and can be reiterated, as in *He is feeling so, so sad*. The referencing usage demands a finisher, which is always a clause introduced by *that*, as in *He is so fat that he can hardly get into a car*. Tucker (1998: 70) distinguishes *so* from other forms of temperers and suggests that it should be treated as an emphasizing temperer whether it occurs alone with the adjective at apex or whether it precedes other kinds of temperers. The option to have both a temperer and an emphasizing temperer depends on the class of temperer selected. If *quite* and *too* are selected for tempering, for instance, then *so* is excluded; otherwise the network would allow expressions such as **so too big*.

The class of temperers which corresponds to the function of Adjunct is the adjunctival temperer. This type serves diverse functions, the most frequent being to express a viewpoint, e.g. *militarily weak*, result, e.g. *disappointingly poor results* and manner, e.g. *very strongly suggestive*. These items are generated from the same part of the system network as they would be generated from if they were functioning as Adjuncts, and they are therefore to be analyzed as Quality groups that fill the adjunctival temperer.

2.2. Temperers in English – Sample Analysis

We have examined a sample of clauses from the British National Corpus which contain the classes of adjunctival and degree temperers described above. We are primarily concerned with the semantics of the temperer element in the Quality groups analysed. The sample indicates that adverbs functioning as simple degree temperers have lost the association with the meaning of the adjectives they derive from, which is the effect of the grammaticalization process. On the other hand, adverbs functioning as adjunctival temperers retain the semantic association with their bases.

The sample can be described with regard to the following lexicogrammatical phenomena in relation to the tempering of adjectives in English:

A) The following adverbs are semantically associated with one of the senses of the adjectival bases and function as adjunctival temperers with non-gradable adjectives:

a) manner:

- 1) *It's just being **brutally** [brutal DIRECT] honest about the nasty side of splitting up with someone.*
- 2) *Almost as many again would be returned to local authorities **bitterly** [bitter ANGRY] opposed to opting out.*
- 3) *He was so **blatantly** [blatant LACKING IN SUBTLETY], **shamelessly** [shameless SHOWING A LACK OF SHAME] inquisitive, so ready to place the most sensational interpretation on the smallest of circumstances and, under the guise of concern, to savour to the full the trials and tragedies of his neighbours.*
- 4) *The advantage of telling the story to the group is that a group of sufferers from the same disease cannot easily be fooled, nor can they be **harshly** [harsh UNSYMPATHETIC] judgmental.*
- 5) *He told everyone he met, pulling a **maliciously** [malicious INTENDED TO DO HARM] funny face to represent Bill Brice's holy expression.*
- 6) *It would be absurd to adopt a **rigidly** [rigid NOT FLEXIBLE] determinist view of what has gone on in the formation of culturally transmitted marriage laws.*
- 7) *Richard Reeves, for instance, is quite **savagely** [savage SEVERE] critical, presenting Ford as a rather vain, ignorant and vacuous man with no attachment to goals or principles, but a great talent for ingratiating.*

b) result/effect:

- 1) *From her survey of high school classrooms, Barbara Tye, for instance, concludes that all classrooms are **discouragingly** similar. ['the similarity is discouraging' (CAUSING SOMEONE TO LOSE CONFIDENCE OR ENTHUSIASM)]*
- 2) *Gilbey was the man Diana trusted to reveal sympathetically her suicide attempts and her **disastrously** unhappy marriage. ['the unhappiness of the marriage was disastrous' (CAUSING DAMAGE)]*
- 3) *I realize that my unconsidered remarks were **dangerously** indiscreet. ['the indiscretion of my remarks was dangerous' (CAUSING HARM)]*
- 4) *The arguments in support of cheap nuclear power have always derived from a **deceptively** simple premise. ['the simplicity of the premise is deceptive' (GIVING AN IMPRESSION DIFFERENT FROM THE TRUE ONE)]*
- 5) *After the early promise of Madrid, the peace talks have been **disappointingly** slow. ['the slowness of the peace talks has been disappointing' (FAILING TO FULFIL EXPECTATIONS)]*
- 6) *But of course one evening gown and one day dress soon proved to be a **woefully** insufficient wardrobe for someone who was being escorted around Boston as much as Ellie now was. ['the insufficiency of the wardrobe was woeful' (CAUSING SORROW OR MISERY)]*

c) domain:

- 1) *There is no better yardstick of a party's fitness to govern than its attitude to inflation. Nothing is so **politically** immoral as a party that ignores that yardstick.*
- 2) *Man has a **biologically** unique history defined by an extreme development of complexity in his cognitive functions, perceiving remembering, analysing, states of awareness, and communicating.*
- 3) *The most **geologically** interesting and romantically appealing of the three islands is Niuafu'ou, a sunken volcanic caldera set off to the west.*
- 4) *Labour party politicians came to view this examination and the consequent dichotomy between grammar and secondary modern schools as **educationally** questionable and **socially** divisive...*
- 5) *Thus the introduction of many cash crops, particularly peanuts, coffee, cotton and maize into **ecologically** fragile areas has had disastrous effects.*
- 6) *This is an easy way of obtaining equal balance, but is weak and unresourceful and **musically** unsatisfying.*
- 7) *Although a **medically** biased book, there are some useful care plans accompanying each disorder as well as some excellent patient teaching guides that would be useful for reference on the ward and as teaching aids in the classroom.*
- 8) *Some people are very **mathematically** inclined, others excel in verbal skills.*

B) Adverbs no longer semantically associated with their adjectival bases are used as simple degree temperers with gradable adjectives; the following adverbs are employed to emphasize that the quality tempered is present to a very great degree:

- 1) *Kaplan made it **abundantly** [VERY] clear that we weren't welcome.*
- 2) *He and Packford had to work under **appallingly** [TO A HORRIFYING OR SHOCKING DEGREE] difficult circumstances...*
- 3) *I'm so little used to late nights that I do feel **absurdly** [TO A VERY SURPRISING DEGREE] tired.*
- 4) *It has been an **abnormally** [TO A DEGREE THAT DEVIATES FROM WHAT IS NORMAL OR USUAL] hot summer.*
- 5) *Thought I could fix a complex system, and I couldn't even look in the face of a **mind-blowingly** [TO AN OVERWHELMING DEGREE] simple problem.*
- 6) *Public opinion in Colombia is **overwhelmingly** [TO A VERY GREAT DEGREE] hostile to extradition.*
- 7) *Even standing on the same broad step as him, she seemed **pitifully** [TO A VERY POOR OR INADEQUATE DEGREE] small.*
- 8) *Although a dolphin's echolocation mechanism is **remarkably** [TO A SURPRISING DEGREE] sensitive, it probably cannot detect the thin strands of nylons.*
- 9) *He worked at the course twelve hours a day and found it exhausting but **staggeringly** [TO AN ASTONISHING DEGREE] easy.*

- 10) *Outside Scotland and Wales politicians have often been able to be **singularly** [TO A NOTICEABLE DEGREE] insensitive to local issues.*

C) Certain degree temperers disassociated from their basic Quality sense express hyperbolic intensity; yet, the intensity rests on the sense selected in derivation, with a motivated hyperbole, as in the following instances:

- 1) *Depriving our police force of a cup of tea is **astronomically** [EXTREMELY; astronomic EXTREMELY LARGE] vindictive and silly.*
- 2) *Milligan says his **crazily** [TO AN ABSURD EXTENT; crazy FOOLISH] abstract poems, such as *Bald Twit Lion*, are merely a 20th century equivalent of Egyptian hieroglyphics showing cats and other animals dancing.*
- 3) *The **FADS'criminally** [TO A SHOCKING DEGREE; criminal DESERVING STRONG CONDEMNATION] disappointing first album, 'Pigeonhole', hung, albatross-like, around their necks for the whole of last year, marking them out as no-marks, never-rans, couldn't-have-beens.*
- 4) *Apparently, he never wore much jewellery, unlike the majority of nobles that visited him, but that which he did wear was of **fabulously** [TO AN IMMENSE DEGREE; fabulous EXTRAORDINARY] high value.*
- 5) *There are even more examples of very thin units that persist over **fantastically** [TO AN EXTRAORDINARY DEGREE; fantastic OF AN EXTRAORDINARY SIZE OR DEGREE] large areas in particular sedimentary basins.*
- 6) *When the parent bird, with the predator only inches away, finally takes flight, the nest is **horribly** [EXTREMELY; horrible SHOCKING] vulnerable, its position revealed and all too easily accessible.*
- 7) *The man was an aristocrat, **inconceivably** [TO AN UNBELIEVABLE DEGREE; inconceivable UNBELIEVABLE] wealthy, brother to an Earl, a Member of Parliament, a Colonel...*
- 8) *If we don't eat soon,' said Tim,' this **ineffably** [TO AN INDESCRIBABLE DEGREE; ineffable INDESCRIBABLE] delicious dish will either burn to a crisp or go cold, depending on how I decide to proceed.*
- 9) *She was just using the fact that I was desperate to hold me up for an **outrageously** [TO AN EXCESSIVE DEGREE; outrageous SHOCKINGLY EXCESSIVE] high fee.*
- 10) *Particularly among the urban poor, there is a **phenomenally** [TO AN EXCEPTIONAL DEGREE; phenomenal EXCEPTIONAL] high number of single mothers.*
- 11) *Henrietta, tall for her age and **spectacularly** [TO AN IMPRESSIVE DEGREE; spectacular IMPRESSIVE] thin, stood by them in the bikini...*

3. Discussion and conclusions

We have examined a sample of Quality groups in English in which the adjectival apex as the pivotal element is tempered by an adjunctival or simple degree temperer. The Quality group with an adjectival apex refers to the quality of entities. Judging by

the lexico-grammar of the patterns examined, the exponence rules for tempering of the Quality group apex are conditioned by the semantic specification of the adjective which expounds the apex. It is suggested in Tucker (1998: 182) that the temperer-apex relations are rather complex and that the meaning of an adjectival apex places certain constraints on options in the tempering network.

As for adjunctival temperers, Tucker (1998: 181) proposes that meanings used in adjunctival tempering draw directly on the potential for Quality. Accordingly, our sample indicates that adjunctival temperers under A) have retained their semantic association with the adjectival bases. They combine with non-gradable adjectives to modify or complement the quality denoted by the adjective. Adjunctival temperers refer to the following:

- a) the manner in which the quality is manifested;
- b) the result/effect the quality produces under the circumstances; and
- c) the domain, i.e. a field of human interest, in which the quality is adequate or required.

Manner adjunctival temperers predominantly derive from negative Qualities and imply a negative evaluation of the Quality tempered. The Qualities selected for tempering are typically human Qualities (cf. Tucker 1998: 132), especially attitude and verbal behaviour (*honest, judgmental*). With result/effect temperers the adjectival bases are also negative, so that temperers serve to evaluate the negative effect produced by the Quality tempered. Domain temperers are neutral as to the evaluation, and they merely ascribe the Quality tempered to a sphere of knowledge, influence or activity.

The temperers examined under B) and C) above have a neutral evaluative meaning. They lean towards the grammatical side of the lexicon-grammar of adverbials due to their disassociation from the lexical bases. As Tucker (1998: 181) points out, degree temperers are Quality-derived but have become disassociated from the original Quality meaning. We have also noted that some degree temperers indicate a level beyond the highest degree of Quality and provide maximization of the degree present through hyperbolic intensity. The recurrence of 'hyperbolic degree temperer + Quality' pattern under C) above implies that the qualities which are tempered are a) general physical qualities, such as size, taste, height, etc., b) qualities of entities' design or structure (*abstract*) and c) human qualities (*vindictive*). The adverbs under B) and C), therefore, function as simple degree temperers in Quality groups, but have become semantically weak and do not contribute to or modify the meaning of the Quality, as they principally intensify the degree of the Quality present.

References

- Butler, Ch. S. 2003. *Structure and Function: A Guide to Three Major Structural-Functional Theories. Part 1: Approaches to the Simplex Clause*. Amsterdam: John Benjamins.
- Downing, A., Ph. Locke. 2006. *English Grammar: A University Course*, 2nd edition. Abingdon and New York: Routledge.

- Fawcett, R. P. 2000. *A Theory of Syntax for Systemic Functional Linguistic*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Fawcett, R. P. 2003. *A Generative Systemic Functional Micro-grammar for Some Central Elements of the English Clause*. Cardiff: Cardiff University.
- Halliday, M. A. K., Christian M. I. M. Matthiessen. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*: Third Edition. London: Arnold.
- Tucker, G.H., 1998. *The Lexicogrammar of Adjectives: a Systemic Functional Approach to Lexis*. London: Cassell Academic.

Resources

The British National Corpus, version 3 (BNC XML Edition). 2007. Distributed by Oxford University Computing Services on behalf of the BNC Consortium. URL: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

Violeta Stojičić

ZNAČENJE KVALIFIKATORA U ENGLESKOJ PRIDEVSKOJ SINTAGMI PREMA KARDIFSKOJ GRAMATICI

Rezime

U radu se bavimo kvalifikatorima (engl. 'temperer') u pridevskoj sintagmi u engleskom jeziku. Prema Kardifskoj gramatici, pridevska sintagma (engl. 'Quality group') služi opisu kvaliteta entiteta. Sistem kvalifikacije (engl. 'tempering') pridevskih sintagmi u vezi je samo sa kvalitetima koji se mogu modifikovati. Leksikogramatika prideva prema Kardifskoj gramatici obuhvata sledeće faktore kvalifikacije prideva: a) potencijal prideva da budu kvalifikovani i b) resurse kvalifikacije. Što se značenja tiče, veliki broj priloga u engleskom jeziku u funkciji kvalifikatora u pridevskim sintagmama je izgubio značenjsku vezu sa svojim pridevskim osnovama i poprimio značenje kvalifikatora za pokazivanje najvišeg stepena kvaliteta. Prilog *seriously* (*seriously neglected*), na primer, više se ne dovodi u značenjsku vezu sa pridevskom osnovom *serious*. Ispitaćemo uzorak engleskih rečenica da bismo razmotrili značenje priloških kvalifikatora (engl. 'adjunctival temperer') i kvalifikatora najvišeg stepena gradacije i hiperbole (engl. 'simple degree temperer').

violeta.stojicic@filfak.ni.ac.rs

THE *WAY* CONSTRUCTION IN ENGLISH AND ITS TRANSLATION EQUIVALENTS IN SERBIAN

Abstract: The paper first presents the view of the *SUBi V POSSi's way PP* construction in English (e.g. *John elbowed his way across the room*) in literature. It especially relies on the way in which Construction Grammar approaches the given construction type, i.e. on the standpoint this theory puts forward that the syntax of the given construction is, at least partly, motivated by its semantics. Then the paper presents the results of a corpus-based study of the ways this construction type has been translated into Serbian, i.e. of the different translation models used in rendering the various semantic and formal properties of the given construction into Serbian. Lastly, it points to the ways the results of such an analysis can be used in a pedagogical setting.

Key words: Construction Grammar, constructions, the *way* construction, syntax-semantics interface, translation equivalence

1. Introduction

Constructions such as the comparative-correlative construction (*The darker the roast, the stronger the taste*), the caused-motion construction (*The audience laughed Bob off the stage*), the null-instantiation construction (*Contains sulphates*), the (relatively ordinary looking) subject-predicate construction (*He sang*), the *way* construction (*John elbowed his way across the room*), and many other constructions and construction types have received a significant amount of attention in the theory now known as Construction Grammar over the last approximately twenty years. Among other things, the given theory puts forward the following ideas: a) that syntactic constructions, like traditional lexical items, are learned pairings of form and function; b) that grammar does not involve any transformations or derivational component (and that semantics is associated directly with surface form); c) that syntactic constructions, words and morphemes are related in a network in which nodes are related by inheritance links; d) that the crosslinguistic generalizations are explained by domain-general cognitive processes and by the functions of the constructions involved; e) that the knowledge of a language involves a large network of constructions and nothing else in addition. For these and other related ideas in the field the reader is referred to Goldberg 1995, Hilpert 2014, Hoffman and Trousdale 2013, Taylor 2002, Jackendoff 1990 and 2013, Israel 1996, and Östman/Fried 2005, among others.

In the following sections, this paper will first focus on the *way* construction in English in literature in the framework of Construction Grammar. Then it will move on to present the results of a corpus-based study of the ways this construction type has been translated into Serbian, i.e. the different models of translation used in rendering the various semantic and syntactic properties of the given construction into Serbian and point to the implications of such an analysis for TEFL and translation.

1.1 Theoretical Background

The views given below on the construction in question have been taken from Goldberg (1995: 199–218), Hilpert (2014: 36–39), Taylor (2002: 572–573), Jackendoff (2013: 76–78 and 1990: 211–223), and Israel (1996).

These sources claim that the syntax of the given construction is, at least partly, motivated by its semantics. This is a result of the following observation: the word *way*, naturally, can designate a path along which a person moves towards a destination (e.g. *I took the shortest way home*). However, it can also be used with this meaning: *make one's way to / towards a destination* – a person, in proceeding to their destination, makes / creates / traverses the path along which they proceed – *I made my way to the exit, They tried to prevent illegal goods from making their way across the border*. Along these lines, the given syntactic form (*SUBi V POSSi's way PP*) is remarkable in that it provides the basis for a very productive constructional schema, with a variety of specific semantic traits, as exemplified in the following examples: *I had to fight my way to the exit, He lied his way into their confidence, Frank dug his way out of the prison*. (i.e. *Frank moved through the created path out of the prison*), *John elbowed his way across the room, She slept her way to the top, Bob worked his way to the top of his profession, The three girls sang their way into the hearts of the audience* (but not, for example **We went our way home, *I ran my way to the exit, *She flew her way to London*).

In other words, this construction often evokes a scenario in which an agent moves in a directed way along a self-created path despite some (literal or metaphorical) external difficulty, or in some indirect way.

In that sense, the following is claimed: a) the construction's semantics cannot be fully predicted on the basis of the semantics of the constituent parts of the construction, wherefore it is argued that the syntax of the construction is motivated by its semantics; b) the *way* construction most often entails *motion along a path* although none of the lexical items involved need actually entail such motion (i.e. **Frank dug his way out of prison, but he hasn't gone yet*); c) the *way* argument cannot be replaced by other lexical elements that refer to paths or trajectories more broadly (**She steadily climbed her track up to the summit*); d) the *way* construction may impose the above meaning on its component words and add up to two arguments in the process, namely *X's way* and the *path / goal* argument; for example, *climb* does indeed imply movement along a trajectory (so that just the former argument is added), but *elbow* and *dig* do not, i.e. both arguments are added (cf. *dig a hole / Frank dug his way out of the prison / *Frank dug his way*); e) it can severely violate the argument structure of the main verb used in it (e.g. the verb *lie* does not

normally require a direct object and an adverbial modifier but it is used with both of them in *He lied his way to the top*; in other words, the sentential semantics is not naturally attributed to any of the lexical items' inherent semantics; this goes against the trend of placing an increased emphasis on lexical – particularly verbal – semantics and trying to predict overt complement configuration exclusively from the lexical semantics of the main verb.

“In a sense, the way-construction can be thought of as a kind of ‘constructional idiom,’ a specialized syntactic form with an idiomatic meaning, marked by the noun *way*. [...] [It represents] a conventional correspondence between a syntactic form and a conceptual structure. It is much like that of a simple lexical entry, differing only in that instead of specifying the syntactic head and leaving the complements open, it specifies a complement (NP's *way*) and leaves the head open.” (Jackendoff, 1990: 221– 222)

As far as the semantic classes of verbs that occur in this construction are concerned, they are verbs of winding motion (*pick, thread, wind, wend, worm, snake, serpent, weave*), laborious motion (*plod, crawl, grind, slog, stumble*), fighting verbs (*fight, force, claw, elbow, knee, push*), cutting verbs (*cut, hack, plow, dig, tunnel, eat, chew*) and verbs denoting noise (*crash, crunch, clang, warble, sob, snarl*), among others. (Goldberg 1995: 133–136). “Pure” motion verbs (e.g. *come, go*), and the verbs designating a manner of motion (e.g. *walk, run*), seem not to be possible. A few verbs are largely restricted to occurring in the construction: *worm one's way (into someone's confidence)*, *elbow one's way (towards the door)*.

The given construction has two major interpretations—the *means* and the *manner* interpretation.

The *means* interpretation can be subdivided into three related ones:

a) the one where the verb conveys the means by which the path is being created – through digging, climbing, elbowing, shooting, etc. The path along which the subject referent moves is not pre-existing, but has to be created, typically with some effort (which explains why the basic motion verbs – *move* or *step*, as mentioned above, are not acceptable in this construction); for example: *He dug his way out of prison*, **She moved her way into the room*. In addition, a sentence such as *Sally made her way into the ballroom* implies that Sally moved through a crowd or other obstacles, i.e. it cannot be used to mean that Sally simply walked into an empty ballroom (compare *Sally drank her way through a case of vodka* and *??Sally drank her way through the glass of lemonade*);

b) the one with verbs such as *thread, wend, weave*, and others that involve deliberate, careful, methodical, or winding motion because of some external difficulty, with no pre-established path given (*The novice skier walked her way down the ski slope*, **She went/walked/ran her way to the nearby New Berwick*);

c) the one where a (metaphorical) path may need to be created if there are social obstacles standing in the way (*Joe bought his way into the exclusive country club*, *??Welcome our new daughter-in-law, who just married her way into our family*).

In the (*co-occurring*) *manner* interpretation, the verb describes the manner in which a movement is performed. The action denoted by the verb occurs

simultaneously with the movement, but that action neither causes nor enables the movement (*Triathlete Paula Finley cried her way across the finish line*).

Sometimes ambiguity occurs between the two interpretations (the sentence *Sam joked his way into the building* can be assigned both the means interpretation – *Sam got into the building by joking*, and the manner interpretation – *Sam went into the building joking*).

In addition, Goldberg (1995: 202–204) says that the former interpretation is basic. She does so on the basis that the latter interpretation: a) comprises less than 4% of the data this author dealt with (various large e-corpora); b) its form is not motivated by the semantics associated with the means interpretation, c) speakers' judgments as to the acceptability of the manner cases range from unacceptable to marginal to acceptable, while the means cases are all fully acceptable. Apart from that, the means interpretation is diachronically preceded by the manner interpretation by several centuries (cf. also Israel 1996), and the syntactic form of the construction can be motivated by the means interpretation but not by the manner interpretation.

For additional details on the syntax and semantics of the given construction type, the interplay of the two (and especially how exactly the semantics of the construction motivates its syntax), the fact that *way* can be analysed as a meaningful element (instead of being simply a syntactic flag of the construction), the semantic constraints characterizing this construction type, and similar related issues, the reader is referred to the literature quoted above.

To sum up, given the semantics of the means interpretation described above, the construction in question can be viewed as a kind of a conventionalized amalgam / blend that combines the syntax and semantics of creation expressions such as *He made a path*, which have two arguments – a creator and a “createe-way” – with the intransitive motion construction, exemplified by *He moved into the room*, which has two arguments – a mover (theme) and a path, while nevertheless existing as an independent construction in its own right (Goldberg 1995: 207).

As this paper deals with translation equivalence as well, the approach to translation against which the Serbian translation equivalents of the given construction will be judged in this paper will also be briefly outlined here. That approach has been termed pragmatic or contextual, and insists that the essence of translation lies in finding the closest and the most natural functional and communicative equivalents in the target language for the content expressed in the source language in the given sentential and situational context (Prčić 2005: 196–197). Thereby, the translator must attempt to find a balance between adherence to the original text and how natural the translation into the target language will be, choosing thereby among various translation techniques. For details on this approach, apart from the given source, the reader is also referred to Newmark 1981.

1.2. The Corpus

Two sets of corpora were used in the paper, one of them belonging to the journalistic, and the other one to the literary register. The two registers were chosen

as it was presumed that the construction in question, owing to its semantics, would be more likely to appear in those registers, rather than in, for example, the administrative one, which is characterised by a high degree of formality.

The first set is *SETimes – A Parallel Corpus of English and South-East European Languages* (available at: <http://elx.dlsi.ua.es/~fran/SETIMES/corpora/sr/full/en-sr.txt> [March, 2015]) The corpus is based on the content published on the SETimes.com news portal. The news portal publishes news and views from Southeast Europe in ten languages: Bulgarian, Bosnian, Greek, English, Croatian, Macedonian, Romanian, Albanian and Serbian, cf. <http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/setimes/>). The parallel corpus of English and Serbian texts used in this research, as a subset of the given larger corpus, has approximately 110,000 words for each language, and will be subsequently referred to in this paper as SET.

The second set, containing a total of approximately 308,000 words, includes two novels written in English, and their translations into Serbian:

- Hornby, N. 1992. *Fever Pitch*. London: Victor Gollancz. (hereinafter NH-E);
- Hornbi, N. 2000. *Stadionska groznica*. (prevod s engleskog: Vesna Mostarica). Beograd: Plato. (hereinafter NH-S);
- Baldacci, D. (2004 [2003]): *Split Second*. Basingstock and Oxford: Pan Macmillan Ltd. (hereinafter DB-E);
- Baldači, D. 2004. *Delić sekunde* (prevod s engleskog: Mila Perišić). Beograd: Narodna knjiga. (hereinafter DB-S).

The corpus also includes the realizations of the given construction at various levels below the sentential one. For example, the construction in question can be realized as:

- a part of a nominal clause: [...] *he said Greek Cypriot leaders had “cheated” their way into the EU by suggesting [...]* (SET)
- a relative clause: *The boy who fretted his way through the first part of this book has gone* (NH-E, 136)
- a non-finite *-ing* adverbial clause: *Threading her way to the building, she found another broken window and slipped inside*. (DB-E, 233), and in a number of other formal ways.

The examples where an adverbial particle is used instead of the prepositional phrase also constitute a part of the corpus: *Assailants reportedly forced their way in and threatened a priest* (SET).

2. Data and Discussion

The total number of excerpted examples of the *way* construction from English is 51 (20 from SET, 15 from NH-E and 16 from DB-E).

The main verbs used in the examples excerpted are as follows (the number next to each verb refers to the total number of tokens, which, in turn, is followed

by an example of the use of that verb in the given construction and an abbreviation referring to the source that example is taken from):

- *battle* (1): *As Croatian fans watch their team battle its way through the Group F first round, many will be remembering [...].* (SET)
- *brawl* (1), *bitch* (1): *I don't like the fact that for the last couple of years Arsenal have brawled and bitched their way through their seasons.* (NH-E, 153)
- *buy* (1): *Strbac added that Ivanovic is under suspicion of having "bought" his way onto Gotovina's defence team by hiding the documents.* (SET)
- *cheat* (1): *Several days earlier, in response to polls, he said Greek Cypriot leaders had "cheated" their way into the EU by suggesting they were in favour of a settlement.* (SET)
- *claw* (1): *Arsenal had clawed their way back into the Championship race simply by [...]* (NH-E, 51)
- *find* (1): *The first bicycles didn't find their way to Croatia until 1860.* (SET)
- *force* (7): *According to Reuters, some 1,500 protesters forced their way into City Hall and called on local deputies, who were holding an extraordinary session to discuss the incident, to take action.* (SET)
- *push* (3): *Almost immediately a couple of Arsenal suedeheads with an unmistakable and ominous fury in their eyes pushed their way through the crowd towards the four of us.* (NH-E, 41)
- *fret* (1): *I'm writing about me, now. The boy who fretted his way through the first part of this book has gone [...].* (136)
- *groove* (1): *Thomas grooved his way through to the edge of the area, with the sort of insouciance we later came to love and hate, and shot just past the post.* (NH-E, 114)
- *huff* (2), *puff* (1): *[...] as Arsenal huffed and puffed their way towards 1-0 wins and nil-nil draws I wriggled with embarrassment, [...]* (NH-E, 76)
- *inch* (1): *thus inspired, the team bravely inched their way back into the game* (NH-E, 111)
- *make* (17): *Moreover, flowers were often thrown onto those tanks as they made their way to the border*
- *muscle* (1): *[...] but such was his ambition that he seems to have succeeded in muscling his way into the Arsenal Hall of Fame.* (NH-E, 58)
- *pave* (1): *Nevertheless, a large number are believed to be willing to return home to help their country pave its way to a better future.* (SET)
- *pick* (1): *[...] he wore a crash helmet throughout the entire ninety minutes, [...], picking his way through mud and over debris, [...]* (NH-E, 151)
- *skid* (1): *And I would rather that Tony Adams hadn't skidded his way down a residential street after a bucketful of lager [...]*
- *smooch* (1): *CULTURE AND SPORTS: KISSING COMPETITION HELD IN TUZLA, BIH—Around 7,000 couples strive to smooch their way into the Guinness Book of World Records* (SET)

- *thread* (2): *Threading her way to the building, she found another broken window and slipped inside.* (DB-E, 233)
- *work* (3): [...] *she'd joined the Service, ferociously worked her way up the ladder at double-quick time and was currently enjoying [...]* (SET)
- *worm* (1): *For a moment I saw myself through his eyes, [...], desperately trying to worm my way into places I had no right to be, [...]*. (NH-E, 87)

The frequency of occurrence of personal determiners preceding the word *way* in the given construction is as follows: *my way* – 2, *your way* – 0, *his way* – 13, *her way* – 6, *its way* – 4, *our way* – 1 and *their way* – 25. This shows that the personal determiners for the third person singular and plural predominate in the construction (they appear in 47 out of 51 instances).

As far as the frequency of occurrence of the two types of interpretation of the *way* construction is concerned, it is the *means* interpretation that predominates, which is in keeping with Goldberg's findings presented above. For example, *According to Reuters, some 1,500 protesters forced their way into City Hall [...]*. (SET)

Several special cases of the use of the main verbs in the given construction were noticed in the corpus, notably with the verbs *worm*, *thread*, *make*, and *work*, which have special meanings in the *way* construction. What makes these cases special is that the *way* constructions they appear in (as in the examples under *a* below) do not have paraphrases like those under *b* and *c*, unlike *means* and *manner way* constructions

- a. *Bill wormed / threaded / made / worked his way down the narrow alley.*
- b. **Bill went down the narrow alley wending / worming / threading / making / working.*
- c. **Bill got down the narrow alley by wending / worming / threading / making / working.*

In the rest of this section, the paper will focus on the Serbian translation equivalents of the *way* construction, i.e. on a potential classification of the translation models used. It will also point to how successful those translation models are in view of the relevant standpoints briefly outlined above.

As corpus data shows, the *way* construction, with the particular focus on the predicate of that construction, has been translated into Serbian by using the following:

1) an ordinary (“vanilla”) motion verb (such as *ući*) modified by an adverbial (ADV) or a prepositional phrase (PP), the combination of which successfully transfers the relevant aspects of meaning of the English main verb followed by a PP:

a) *The strikers had tried to force their way into a branch of the ATEbank in Athens, [...]*. (SET)

b) *Štrajkači su pokušali nasilno [na silu] da uđu u filijalu ATE banke u Atini, [...]*. (SET)

2) the lexical counterpart of the main verb followed only by a PP, which contains the lexical counterpart of the word *way*; in other words, in this case there is no noun phrase (NP) that would formally correspond to the noun phrase

represented by the *POSSi's way* part from the original:

a) *He said Greek Cypriot leaders had "cheated" their way into the EU by suggesting [...]* (SET)

b) *on je izjavio da su lideri kiparskih Grka "varali" na putu ka EU ukazujući [...]* (SET)

Alternatively, there can indeed appear a noun or a NP (containing a non-lexical counterpart of the word *way*) followed by a PP:

a) *Štrbac added that Ivanovic is under suspicion of having "bought" his way onto Gotovina's defence team by hiding the documents.* (SET)

b) *Štrbac je dodao da se sumnja da je Ivanović "kupio" mesto u Gotovininom advokatskom timu sakrivši dokumenta* (SET)

3) a semantically (appropriately) marked motion verb followed by a PP or NP:

a) *She then pushed her way through the reporters and photographers and set up her command center inside the funeral home.* (DB-E, 13–14)

b) *Zatim se probi kroz gomilu fotografa i reportera da bi unutar kapele smestila komandni centar.* (DB-S, 17)

4) a semantically (appropriately) marked motion verb followed by a NP containing the lexical counterpart of the word *way*, which in turn is followed by a PP or other ADV appropriately adding to the meaning of the main verb); two pairs of examples follow:

a) [...], *she'd joined the Service, ferociously worked her way up the ladder at double-quick time.* (DB-E, 26)

b) [...], *pridružila se Službi, surovo krčeći put ka vrhu dvaput brže od ostalih.* (DB-E, 28)

c) [...], *Around 7,000 couples strive to smooch their way into the Guinness Book of World Records* (SET)

d) [...], *Oko 7.000 parova trudilo se da ljubljenjem utre sebi put do Ginisove knjige svetskih rekorda* (SET)

5) the main verb translated by an ADV containing a noun morphologically related to the lexical counterpart of the main English verb; two pairs of examples follow:

a) *but such was his ambition that he seems to have succeeded in muscling his way into the Arsenal Hall of Fame.* (NH-E, 58)

b) *...ali njegova je želja bila tolika da je izgleda uspeo na mišice da uđe u Arsenalovu Aleju slavnih* (NH-S,97)

c) [...], *desperately trying to worm my way into places I had no right to be.* (NH-E, 87)

d) [...], *u očajničkom nastojanju da se kao crv uvučem na mesta gde nemam pravo da budem* (NH-S, 145)

6) a main verb that does not contain some key semantic components of the original main verb of the construction, nor are those components compensated for in any way in the subsequent part of the translation, all of which brings

about consequent partial loss of meaning:

a) Arsenal had clawed their way back into the Championship race simply by being [...] (NH-E, 51)

b) Arsenal je ponovo uspeo da se uključi u trku za šampionat jednostavno zato što je bio [...] (NH-S, 84)

To be more specific, the meaning of *claw one's way somewhere* is to *move somewhere with great difficulty, trying desperately to find things to hold on to*. The Serbian verb *uspeti* does not seem to express all those elements of meaning, wherefore we suggest the following alternative translation equivalents: *uz puno muke uspeo da se vrati u ... / grčevito izborio za povratak u trku za...*

7) the main verb (and the *POSSi's way* part of the construction) are not translated at all, leading to a consequent loss of meaning:

a) As Croatian fans watch their team battle its way through the Group F first round, [...] (SET)

b) Dok hrvatski navijači budu gledali svoj tim u mečevima Grupe F u prvom krugu, [...] (SET)

An alternative translation, more in keeping with the semantics of the given construction, could be the following: *dok budu gledali svoj tim kako se bori za pobedu u*

8) two coordinated main verbs translated by a semantically (appropriately) marked manner verb, with the original PP getting translated by an adverb, a PP, or both:

c) as Arsenal huffed and puffed their way towards 1-0 wins and nil-nil draws (NH-E, 76)

d) dok se Arsenal mučio da pobedi sa 1:0 ili završi nerešeno bez golova. (NH-S, 32)

9) constructions containing words (i.e. adverbs) that mistranslate the meaning of the original construction:

a) Threading her way to the building, she found another broken window and slipped inside. (NH-E, 411)

b) Brzo je prešla put do zgrade, otkrila još jedan razbijen prozor i skliznula unutra. (NH-S, 365)

Thread one's way PP means to *move carefully or slowly, changing direction frequently as you move*, in which sense the use of the Serbian adverb *brzo* (i.e. *quickly*) is out of place in the given context.

3. Conclusions

The *way* construction in English is a good example of a construction as described in Construction Grammar. First of all, it can be considered an example of a pairing of form and meaning. Secondly, it, rather than the main verb or any other

individual element in it, can be considered a possible semantic centre of the relevant sentences, i.e. it may carry meaning in and of itself, independent of the actual words that appear in it. Thirdly, it has clear communicative functions so that its existence is not arbitrary and *ad hoc*.

All this is quite important in translation as well as for pedagogical purposes, especially in foreign language learning. Being acquainted with the syntax and especially the semantic intricacies of the given construction is important in translation in both directions. An example quoted above—*As Croatian fans watch their team battle its way through the Group F first round*, and its translation into Serbian as *Dok hrvatski navijači budu gledali svoj tim u mečevima Grupe F u prvom krugu*, is a good instance of how some important aspects of meaning are lost when the translator does not pay attention to the general meaning of the construction. Conversely, if a sentence such as *Tim XY se grčevito izborio za povratak u trku za ...* is to be translated from Serbian into English, the use of the *way* construction turns out to represent a very good choice as its own meaning is aligned with the meaning of the Serbian sentence, so that the whole sentence can felicitously be translated into English like this: *The XY team clawed their way back into the Championship*.

The Construction Grammar idea that constructions have meaning in and of themselves regardless of whether they are completely schematized (*NI V N2 N3*), or completely lexicalized / substantivized (*It takes one to know one*), or both (*The X-er; the Y-er; the way* construction), is important not only in translation, but in teaching at various levels as well. Let us give a single additional example of that apart from the *way* construction. The verbs used in light-verb constructions do not appear in them randomly. For example, one can say *That child had a roll down the grassy slope* or *She had a slide on the ice*, but not **That stone had a roll down the grassy slope* or **She had a slip on the ice*. This is because the *have a* construction implies in and of itself that someone does something voluntarily and indulges in that enjoyable activity. On the other hand, the *take a* construction, implies volitional, premeditated activity involving physical effort (Dixon 2005: 459–481), so that one can say *Have a look at Maggie!* if she's doing something cute, but *Could you go and take a look at Maggie?* if she were asleep and the speaker wanted to make sure she was all right. A similar distinction can be seen in *have a walk in the park* as opposed to *take a walk around the big lake*.

All of this once again gives support to the thesis that Construction Grammar approach to the *way* construction, as well as to many other types of construction, can prove useful in a pedagogical setting in addition to having significant theoretical ramifications.

References

- Dixon, R.M.W. 2005 [1991]. *A Semantic Approach to English Grammar*. 2nd ed. OUP: Oxford.
- Goldberg, A. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Hilpert, M. 2014. *Construction Grammar and its Application to English*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hoffman, T. / G. Trousdale (eds). 2013. *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. New York: OUP.
- Israel, M. 1996. The Way Constructions Grow. In *Conceptual Structure, Discourse and Language*, A. Goldberg, ed., 217–230. Stanford: CSLI Publications.
- Jackendoff, R. 2013. Constructions in the Parallel Architecture. In *The Oxford Handbook of Construction Grammar*, Hoffman, T. and G. Trousdale, eds., 70–92. New York: OUP.
- Jackendoff, R. 1990. *Semantic structures*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Newmark, P. 1981. *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press
- Östman, J. and M. Fried, eds. 2004. *Construction Grammars: Cognitive Grounding and Theoretical Extensions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Prčić, T. 2005. *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
- Taylor, J. R. 2002. *Cognitive Grammar*. New York: Oxford University Press Inc.

Vladan Pavlović

KONSTRUKCIJA SA WAY U ENGLESKOM JEZIKU I NJENI PREVODNI EKVIVALENTI U SRPSKOM JEZIKU

Rezime

U radu je najpre predstavljen način na koji se konstrukcija tipa *SUBi V POSSi's way PP* u engleskom jeziku (kao u primeru *John elbowed his way across the room*) posmatra u literaturi. Akcenat je stavljen na pristup koji datoj konstrukciji ima konstrukciona gramatika, u kojoj se iznosi stav da sintaksu date konstrukcije, bar u jednom delu, određuje značenje koje ona inherentno nosi. Potom su predstavljeni rezultati istraživanja zasnovanog na podacima iz posebno pripremljenog korpusa u vezi sa tim kako su sintaksičke i semantičke karakteristike date konstrukcije prevedene na srpski jezik. Na kraju je dat osvrt na mogućnosti praktične (pedagoške) primene dobijenih rezultata.

vladanp2@gmail.com
vladan.pavlovic@filfak.ni.ac.rs

Mile Živković

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy

SEMANTIC CHARACTERISTICS OF SERBIAN AND ENGLISH LIGHT VERB CONSTRUCTIONS

Abstract: Light verb constructions (LVCs) are a specific type of periphrastic construction consisting of a light verb and a deverbal noun. These constructions are specific because the verb is “light” and loses some of its original meaning, thus the overall meaning of the constructions is provided by the deverbal noun. This research investigates the semantic properties of Serbian and English LVCs, primarily by looking at the differences that occur between an LVC and its synthetic counterpart (*shower* vs. *take a shower*; *želeći* (wish) vs. *izraziti želju* (express a wish)). Since Serbian literature on light verbs is rather dated, with notable examples of Radovanović (1990), Ivić (1988) and Samardžić (2009), this paper takes a fresh look at their semantic characteristics, in comparison with the more recent work on English light verbs.

Key words: light verb constructions, light verbs, decomposed predicate, English, Serbian

1. Introduction

Ever since Jespersen (1965), the phenomenon of light verbs has received much attention in linguistic literature. Since their first mention, they have been discussed cross-linguistically in detail, with several authors such as Butt (2010) and Yokota (2005) pointing out differences and similarities across languages. Light verbs are parts of constructions such as *make a suggestion*, which consists of a light verb and a noun.

LVCs display a specific relationship between the verb and the (often deverbal) noun and have very interesting lexical, syntactic and semantic properties. In these constructions, the primary semantic content of the predicate is provided by the deverbal noun following it, rather than the verb (Kearns, 2002). Although light verbs in English have been discussed at length, there are only a few notable and rather dated works on Serbian light verbs, e.g. Radovanović (1990) and Ivić (1988).

The purpose of this paper is to determine the semantic characteristics of LVCs with true light verbs in English and Serbian, through various types of analyses. The primary means of analysis is comparing LVCs with their synthetic counterparts (*walk* vs. *take a walk*) and checking whether the use of the LVC creates a distinction in the meaning of the predicate, and to what extent. The second way of assessing the semantic characteristics of these constructions is by investigating the type of deverbal nouns which enter verb+noun combinations.

2. Light verbs

The notion of a “light” verb goes back to Jespersen (1965: 117), who was the first to notice that there are cases where “an insignificant verb” is attached “before the really important idea.” Jespersen was the first to describe periphrastic verb+noun constructions such as those in (1), and he coined the term “*light verb*.”

1. He had a laugh after Eleanor had gone.

The term “light” is used intuitively, as the verbs partaking in these constructions also have their regular uses, as in (2).

2. These show Tito had fewer than half the men he claimed.

The verb *have* in (1) loses some of its original meaning and the difference between the use of this verb in (2) is evident. *Have* in (1) does not involve any original meaning of possession, as is the case in (2). It is in fact the case that in (1), *he laughed*. The verb *have* loses some or most of its original meaning and the semantic core of the periphrastic construction is provided by the noun.

As stated by Butt (2010: 18), verbs such as *have*, *take*, *make* and *give* are “semantically bleached versions of the main verb,” and in LVCs the semantic focus of the construction is provided not by the verb, but the “action nominal complement” (Kearns 2002:1). Grimshaw and Mester (1988: 210) describe light verbs as those “whose argument structure is skeletal or incomplete.”

One of the most plausible explanations for the emergence of light verbs is given by Butt (2010: 205), who states that it is diachronically most likely that the light form of these verbs evolved from the “full” form which lost some of its semantic content due to historical change.

2.1. The corpus

Some of the most prominent works on LVCs in Serbian literature state that LVCs (decomposed predicates) are most commonly found in formal contexts. For this reason, the Serbian corpus consists of 50 examples taken from the electronic edition of the newspaper *Politika* (www.politika.rs).

Articles from equivalent English newspapers (*The New York Times*, *The Guardian*, *The Independent*, *The Telegraph* and *The Daily Mail*), hardly contained any cases of LVCs. Wierzbicka (1982: 757) points out a compelling reason for this phenomenon: these constructions are “highly colloquial” and as such, technical or high-style verbs cannot be used in them at all. Thus one can *have a think*, but not **a contemplate*. For this reason, the English corpus consists of 50 examples gathered from the British National Corpus.

3. English light verb constructions

Using Butt's (2010: 205) classification, the LVCs chosen for the English part of the discussion are those including the verbs *have*, *make*, *take* and *give*. The vast majority of examples involve *have*, which appears to be the most frequent light verb. According to Dixon's (2005: 460) research, of the 700 most common English verbs, about one quarter can enter into constructions with *have*, *make*, *take* and *give*. In their analysis, Huddleston and Pullum (2002: 309) state that the usage of an LVC in English allows for greater syntactic versatility in comparison with a traditional verb construction, enabling a greater range of modifiers and determiners.

Not all types of periphrastic constructions with light verbs are analyzed in this research¹. This paper looks only at those expressions such as (3) where light verbs are followed by an indefinite article and a verb stem identical to that of the infinitive.

3. Can I just have a smell?

Constructions such as *take a beating* are not proper LVCs and are not analyzed.

3.1. Have

Wierzbicka (1982: 757) states that one of the primary characteristics of LVCs with *have* is in aspect. That is, the periphrastic construction appears to be limited in time compared to the synthetic verb counterpart. Consider the example (4).

4. So we had a walk round town.

The action is limited in time and in this example the person most likely walked for an indefinite shorter period of time. While it is true that one can *have a long walk*, Wierzbicka (1982: 757) states that *long* here refers to distance rather than time. "Have a" LVCs go on for a short period of time but are not momentary.

Discussing further properties of *have* LVCs, Wierzbicka (1982: 758) notes that these constructions cannot have an external goal. In other words, their goal should be either aimless or aimed at the experience of the agent in the sentence. Examples (5) and (6) show this principle at work.

5. I've already had a walk this morning.

6. I've had a walk to the store to buy some groceries.

The author adds that this type of LVC should not only be seen as lacking an external goal, but also possibly having an internal one. Furthermore, the action should be seen as repeatable. Summing up the basic properties of these constructions, Wierzbicka (1982: 759) states that they are "agentive, experiencer-oriented, antidurative, atelic, and reiterative."

Additionally, these LVCs generally represent situations which are pleasurable or potentially beneficial for the agent. Consider the examples (7) and (8).

¹ This research does not include phrasal verbs, multi-word verbs and verb+ing combinations, among others.

7. 'I'll have a stroll,' said the woman, 'haven't taken any exercise all day.'
 8. *He had a work at the office.

Based on subtle semantic differences, Wierzbicka makes a classification of LVCs with *have*, showing that this is a productive pattern and that these sentences "are not a jungle of idiosyncrasies, but exhibit orderly and systematic behavior," proving that LVCs with *have* are systematic and show distinct patterns which are to some extent different than their synthetic verb counterparts (1982: 788).

3.1. Give

Kearns (2002: 2) states that LVCs with *give* are similar to those with *have*, they are brief, casual and nondelimited compared to the synthetic counterparts. This can easily be seen from the examples (9) and (10).

9. He gave a kick, and something skittered across the alley and bounced against the wall opposite.
 10. *He was giving a kick for 2 hours.

The action is indeed brief, rendering the example (10) infelicitous. However, it seems that the situation is not entirely the same as with *have*. From the corpus it can be seen that these LVCs seem to always be momentary.

11. Iris gave a nod of approval.
 12. He shifted again and gave a groan.

As Kearns (2002: 5) points out, some of this can be altered by modifying the predicate so that *give the floor a sweep* becomes *give the floor a thorough sweep*. However, both Kearns (2002: 5) and Wierzbicka (1982: 759) agree that many speakers prefer a gerund NP to express this notion, such as *give the floor a good sweeping*. I found that this is not possible in most cases of LVCs with *give*, combinations such as **give a nodding* or **give a tugging* are unacceptable. Kearns (2002: 5) also notices that using these constructions creates a difference, in that it "trivializes or minimizes the denoted action or event" for example, *give something a little poke*.

As far as other characteristics discussed by Wierzbicka (1982), unlike LVCs with *have*, LVCs with *give* are not always pleasurable to the agent, as exemplified in (13).

13. He gave a shake of his head and Robyn squirmed at the disbelief on his face.

Constructions with *give* such as *give the ball a kick* or *give the table a wipe* can have an external goal, unlike *have* LVCs. *Give* is a three-place predicate and as such requires, apart from the agent theta-role, a patient and a theme, even in LVCs.

LVCs with *give* have a specific set of semantic properties, differentiating them from their synthetic counterparts, as well as LVCs with *have*. The events are brief, casual, and they minimize or trivialize the action described compared to the synthetic verb.

3.2. Make

The vast majority of examples with *make* are semantically different from their synthetic counterparts. Consider the examples (14) and (15) as illustration.

14. It's 1000 years old and I haven't been diving that long to make a find like that.
 15. We hope that you will never need to make a claim!

In (14), *make a find* presents an interesting case when compared with its synthetic counterpart *find*. Namely, if one *makes a find*, they discover something completely new, while merely finding something has no specific implications. *Make a claim* in (15) is semantically different from its counterpart *claim* to an even higher degree.

Through all the analyzed examples, the light verb *make* contributes to the meaning of the entire LVC and changes it to different extents. Kearns (2002: 24) states that *make* usually means “[to] create, bring about the existence of, as it does in *make a noise, make a scene, make a disturbance, make a fuss*” and others, and contributes some of this meaning in LVCs.

Regarding the aspectual properties of LVCs with *make*, there seems to be no difference between a periphrastic construction and a synthetic verb, as exemplified in (16) and (17).

16. I would not make an offer if I was told a player was not for sale.
 17. I would not offer if I was told a player was not for sale.

There are no aspectual differences between the LVC and the synthetic counterpart, the actions last for the same (relatively short) period of time and end quickly after they start. However, there are some cases which do show discrepancies.

18. Let's make a wish, said Alleycat.
 19. Let's wish, said Alleycat.

When one *makes a wish*, the action is usually momentary, while *wishing* denotes an action lasting for a longer period of time. Furthermore, the addition of *make* in the LVC makes the construction more agentive, while in (19), it is marginally acceptable to use *wish* without an external argument.

Thus the main characteristic of LVCs is that there is always some degree of change in the meaning of the construction compared to the synthetic verb, and this extent is determined by the type of noun entering the construction.

3.3. Take

Wierbicka (1982: 794) notices that LVCs with *take* seem to be most similar to those with *have*, in one aspect – they usually denote an activity which is pleasurable to the agent. Consider the examples (20) and (21).

20. He'd cool off while he took a walk.
 21. Then she took a shower and changed into a cool sundress.

In both cases, *take a walk* and *take a shower* represent a leisurely activity pleasant to the agent, much like *have a walk* and *have a shower*.

Similarly to LVCs with *have*, Brugman (2001: 566) notices that LVCs with *take* present short activities which cannot be split into phases, so that examples such as (22) are possible while (23) is unacceptable.

22. So I drew into the side and went to take a look.

23. *So I drew into the side and went to take a stare.

Furthermore, Brugman (2001: 566) states that *take* LVCs denote achievements and less frequently accomplishments, indicating that this is most likely the consequence of *take* transferring its force-dynamic schema from regular into use as a light verb.

Brugman also takes a look at LVCs with *take* and *give* which have the same deverbal noun, comparing the force-dynamic properties of both constructions. Consider examples (24) and (25) below, taken from Brugman (2001: 569).

24. Take a {sniff /taste} of the sauce, will ya?

25. Give the sauce a {sniff /taste}, will ya?

As Brugman states, speakers are more likely to use the first sentence when inquiring on how to season the sauce. On the other hand, the second sentence would be used if the speaker wanted to inquire whether the sauce had spoiled.

Concluding the analysis on *take* and its role in LVCs, Brugman (2001: 570) states that it is polysemous across all its senses. Furthermore, due to many different aspects of these LVCs, several different subclasses can potentially be listed, depending on the deverbal noun in the combination.

Through the analysis of the light verbs *have*, *give*, *make* and *take*, it can be seen that these light verbs indeed contribute meaning in LVCs. Each of the LVC types have their own specific characteristics and the meaning of the constructions depends largely on the type of noun used in combination with the light verb.

4. Serbian light verb constructions

The most detailed and precise classification of LVCs in Serbian is that of Radovanović (1990: 57–65). The author gives a very clear division of constructions used in decomposed predicates, according to which, Serbian uses two main groups of LVCs. The first group consists of copulas/semicopulas + preposition + deverbal noun in a certain case (such as Semicop + NDev(Acc)). These are not of interest for this specific research because they are not true light verbs. The second group are those constructions comprised of verbs + deverbal nouns. Samardžić (2009: 65) notes that in Serbian, the noun complements are either derived (e.g. *osećaj* (feeling) from *osećati* (to feel)), or do not have a corresponding verb (e.g. *inspekcija* (inspection)).

The following light verbs are very specific: *vršiti/izvršiti/izvršavati* (perform); *počiniti* (do); *izraziti/izražavati* (express); *ispoljiti/ispoljavati* (manifest); *obaviti/*

obavljati (carry out). They are used exclusively in LVCs and rarely, if ever, as full lexical verbs. These verbs seem to be semantically more bleached than the remaining group of LVCs in Serbian. According to authors such as Piper et al. (2005: 315), these verbs are not completely desemanticized – rather, there are different degrees of meaning for each of them.

There seem to be many examples of LVCs which do not have synthetic counterparts, and this holds true for each of the five light verbs in the analyzed LVCs. I postulate that LVCs have unique semantic properties which make this construction productive so that even non-deverbal nouns are extensively used in LVCs.

4.1. Vršiti

Vršiti (perform), with its variants *izvršiti* and the imperfective *izvršavati* it is the most common light verb in the corpus. According to Piper et al. (2005: 315), it is the most desemanticized of light verbs in Serbian. As such, it is worth investigating whether using a construction with *vršiti* makes any difference in the semantic properties of the entire construction compared to its single word counterpart.

26. Kod nas se vrše unutrašnje konsultacije.

At us_{REFL} perform_{3rd pl pres} internal consultations
 ‘Internal consultations are performed here.’

The example (26) from the corpus illustrates one of the major points mentioned by Radovanović (1990) and Ivić (1988). Both authors claim that using an LVC, *vršiti konsultacije* (perform consultations) in this case, creates a difference in comparison with the synthetic verb *konsultovati* (to consult). If this sentence contained a synthetic counterpart predicate as in (27), it would be questionable at best.

27. Kod nas se konsultuje.

At us_{REFL} consult_{3rd sg pres}

It’s being consulted with us.

As stated by Ivić (1988: 1), Serbian LVCs are analytical in nature. This way they are useful when one wishes to avoid mentioning the agent in the sentence. However, as example (27) shows, the sentence with a synthetic predicate *konsultovati* (to consult) is marginally acceptable, as *konsultovati* is a verb requiring at least two arguments.

There are also cases where using an LVC instead of a synthetic verb creates significant difference in the overall meaning of the structure. Consider the examples (28) and (29).

28. Policija je vršila pritisak i na svedoke.

Police is put_{3rd pl part} pressure and on witnesses
 ‘The police also put pressure on the witnesses.’

29. ?Policija je pritiskala i svedoke.

Police is pressure_{3rd pl part} and witnesses
 ‘The police also pressured the witnesses.’

Because the agent is *policija* (the police), the situation requires an LVC to have the desired interpretation.

Another interesting property of LVCs with *vršiti* is that they seem to take on only agents which represent institutions of some sort and thus require a higher level of formality. Consider examples (30) and (31).

30. Zajednica bi vlast vršila samo u prvom stepenu.

Community would_{pot} authority perform_{3rd sg part} only in first degree.

‘The community would perform the authority only in the first degree.’

31. Dušan bi vlast vršio samo u prvom stepenu.

Dušan would_{pot} authority perform_{3rd sg part} only in first degree.

‘Dušan would perform the authority only in the first degree.’

(31) is grammatically correct, but not entirely acceptable. The reason for this could be the fact that *zajednica* (community) represents an institution, and the entire sentence demands a higher level of formality, hence the use of LVC. However, a scan be seen from (32), the agent does not necessarily have to be an institution. Instead, it can be an individual which represents some sort of authority.

32. Ostale promene izvršiće direktor Uprave za zaštitu bilja.

Others changes perform_{fut} director of-management for protection of-herbs.

‘The other important changes will be made by the director of the Management for the protection of herbs.’

There is however an example from the corpus of the LVC which proves that this is more of a tendency than a rule.

33. Džajić svoje obaveze izvršava.

Džajić his obligations fulfill_{3rd sg pres}

‘Džajić fulfills his obligations.’

4.2. Obaviti

According to Radovanović (1990: 55), *obaviti* and its imperfective counterpart *obavljati* are one of the most desemanticized light verbs next to *vršiti* and LVCs with these verbs present an interesting case for semantic analysis. This verb is in no way related to the reflexive *baviti se* (engage in). There is less formality and *obaviti* allows both institutions and individuals as agents without any limitations. In sentences with LVCs including *obaviti*, the agent can be both an authority (government official or a representative of a certain body), as in (34) and a single individual (35), this largely depends on the noun in combination with *obaviti*.

34. Trudim se da plaćanja obavim preko interneta.

Try_{1st sg pres REFL} to payments make_{1st sg pres} over internet.

‘I try to make payments over internet.’

35. Petrović obavlja funkciju vicepremijera.

Petrović perform_{3rd sg pres} function of-vice prime minister.

‘Petrović performs the function of vice prime minister.’

There is a clear difference in meaning between *obaviti plaćanje* (make payment) and *platiti* (pay) in that the LVC is more formal and seems to encompass several stages. Thus when someone *pays*, it is regarded as a simple money transfer, while *making a payment* implies a process that involves several stages, e.g. signing a contract, visiting a bank, etc.

The difference is clearer with the example (35) as the LVC *obaviti funkciju* (perform a function) has a completely different meaning from its synthetic counterpart *funkcionisati* (function). While *vršiti funkciju* is usually related to performing duties at a certain position, *funkcionisati* simply refers to the property of an item to operate properly.

4.3. Izraziti

LVCs with *izraziti* (express) and its imperfective counterpart *izražavati* have a specific set of properties that differentiate them from the other analyzed verbs. Firstly, these LVCs include only a certain type of nouns, as can be seen in (36).

36. U Prištini su, međutim, izrazili ogorčenost.

In Priština are however express_{3rd pl part} bitterness.
'In Priština, however, they expressed bitterness.'

The only types of nouns that enter LVCs with these verbs are those denoting a person's attitude, as in (36), or emotion. Other examples from the corpus include *izraziti* are *nada* (hope), *sumnja* (doubt), *uverenje* (belief), *zadovoljstvo* (satisfaction) and others.

Using these LVCs, instead of a one-word, synthetic counterpart, creates a difference in meaning. For example, *izraziti sumnju* (express doubt) on the one hand, and *sumnjati* (to doubt) on the other. While it seems that there is practically no difference between the two predicates, a distinction can be seen. The true light verb *izraziti* contributes to the meaning of the entire LVC. That way, the state or condition expressed by the deverbal noun *sumnja* (doubt) in *izraziti sumnju* (express doubt) is actually manifested in a certain way.

4.4. Ispoljiti

Ispoljiti (manifest/show/express) and its imperfective variant *ispoljavati* are very similar in meaning and use to the previously discussed *izražavati*.

37. Ta tužna vest učinila je da se ispolji još veća darežljivost.

That sad news make_{3rd sg part} is that REFL manifest_{3rd sg pres} even more generosity.

'That sad piece of news made even more generosity manifest itself.'

There are a number of examples of LVCs from the corpus where *ispoljiti* is combined with abstract nouns denoting personal attitude, such as *vernost* (fidelity) and *nezadovoljstvo* (dissatisfaction). Within these LVCs, the verb *ispoljiti* is interchangeable with *izraziti*.

There is a second group of nouns which enter LVCs with *ispoljiti*, as illustrated in (38).

38. [...] koje će ispoljiti svoje nedostatke vrlo brzo.

Which will show_{fut} its deficiencies very quickly.

‘[...] which will show its deficiencies very quickly.’

The LVCs with these nouns are non-volitional and always denote a sort of a consequence or an aftermath of a certain doing. Some other examples from the corpus include *negativna dejstva* (side effects), *simptomi* (symptoms), *efekti* (effects) and others.

LVCs with *ispoljiti* and this group of nouns have one more characteristic – they do not have a synthetic verb counterpart at all. There are examples with nouns such as *simptomi* (symptoms) or *efekti* (effects), where there are no synthetic verb counterparts **simptomovati* (symptomize) or **efektovati* (effectivize) in Serbian.

4.5. Počiniti

LVCs with these verbs are specific in that they only involve one type of deverbal nouns. Consider the example (39).

39. Sumnja se da je D. Đ. prvo počinio krivično delo ubistvo u pokušaju.

Suspect_{partREFL} that is D.Đ. first commit_{3rd sg part} criminal act murder in attempt

‘It is suspected that D.Đ. first committed a felony of attempted murder.’

It can be seen from the example that LVCs including the light verb *počiniti* always denote a criminal activity, misdeed or wrongdoing. Consider the example (40).

40. Ona je počinila promene.

She is commit_{3rd sg part} changes.

‘She committed changes.’

The sentence is grammatical but semantically unacceptable because of the deverbal noun participating in the construction. Other examples of nouns combined with this light verb include *genocide* (genocide), *zloupotreba* (misuse), *ubistvo* (murder) and others.

5. Conclusions

Regarding the Serbian LVCs discussed in this paper, it is evident that they have unique semantic characteristics which set them apart from their semantic counterparts. There are a number of cases where a synthetic counterpart is unavailable for comparison, however certain patterns still arise and general properties are easily seen.

LVCs with *vršiti* (perform) are the most frequent of the analyzed verbs; unlike the other verbs discussed in the paper, they impose very little restriction on the type

of deverbal noun they allow in the construction. However the agents in *vršiti* LVCs are primarily institutions or individuals of a certain rank. The situation also becomes more formal in nature in comparison to the synthetic verb. Similarly, LVCs with *obaviti* (perform) impose no restrictions on the types of nouns (or even agents), but they do contribute in that the situation gains in formality. LVCs with *počiniti* (commit) are specific in that they only combine with nouns denoting some type of criminal activity or misdeed. LVCs with *izraziti* only contain nouns denoting emotion or attitude – the LVCs have the additional element of expressing these states. Those with *ispoljiti* are similar, as stated previously, however there is an additional group of non-volitional nouns specific to this verb only. Similar to English, Serbian LVCs allow one noun to be combined with several verbs, with certain changes in meaning.

LVCs with true light verbs in Serbian are indeed specific regarding their semantic characteristics. There is a range of differences in meaning once an LVC is used instead of a synthetic counterpart. Furthermore, the characteristics of the individual LVCs differ from one light verb to another, depending on the meaning of the light verb in question.

LVCs with *have* are limited in time and repeatable, and in the majority of examples present activities which are pleasant to the agent. These LVCs are experience-oriented and do not have an external goal, rather their goal should be internal. LVCs containing *give* are also brief in nature, but unlike those with *have*, they are momentary. They trivialize or minimize the action or event denoted in the LVC. Finally, they seem to always have an external argument, as *give* requires three arguments. Although LVCs with *make* create no distinction in the aspectual analysis of the situation, they contribute to the meaning, which is changed to at least some extent in comparison with the synthetic counterpart. These LVCs also allow external arguments. Finally, LVCs with *take* present short activities which cannot be split into phases. Semantically they are most similar to *have*. *Take* is polysemous in all of the instances used in LVCs and many subclasses can be found depending on the deverbal noun used.

Each of the four English light verbs in this research have their specific meanings and some general common features. There is a difference in meaning between the synthetic verb and an LVC, ranging from verb to verb.

One of the most interesting topics for future research would be to compare those situations in Serbian when one deverbal noun can be combined with two different light verbs, and analyze those cases for differences in meaning. Furthermore, since these constructions have been given little attention in modern Serbian linguistic literature, it would be beneficial to come up with a detailed classification of the discussed LVCs.

References

- Butt, M. 2010. The light verb jungle: still hacking away. *Complex predicates: Cross-linguistic perspectives on event structure*, Mengistu Amberber, Brett Baker & Mark Harvey, eds., Cambridge: Cambridge University Press, 48–78.
- Brugman, C. 2001. Light Verbs and Polysemy. *Language Sciences* 23, 551–578.

- Grimshaw, J. & Mester A. 1988. Light verbs and θ -marking. *Linguistic Inquiry* 19 (2), 205–232.
- Huddleston, R., & Pullum, G. K. 2002. *The Cambridge Grammar of English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ivić, M. 1988. Još o dekomponovanju predikata. *Južnoslovenski filolog XLIV*, 1–5.
- Jakić, M. 2011. O tipologiji dekomponovanih konstrukcija u srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 54(1), 151–165.
- Jespersen, O. 1965. *A Modern English Grammar on Historical Principles, Part VI, Morphology*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Piper, P. et al. 2005. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika, Prosta rečenica*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU/Beogradska knjiga, Novi Sad: Matica srpska.
- Radovanović, M. 1990. O dekomponovanju predikata kao jezičkom postupku. *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 53–74.
- Samardžić, T. 2008. Light Verbs and the Lexical Category Bias of Their Complements. Available: <http://www.unige.ch/lettres/linguistique/samardzic/dea2.pdf> [2015, May 12]
- Stojanović, A. 2006. Dekomponovani predikat u naučnom stilu srpskog jezika. *Srpski jezik XI/1-2*, 223–239.
- Samardžić, T. 2009. Light verb constructions in English and Serbian, *The Proceedings of English Language and Literature Studies — Structures across Cultures (International conference)*. Belgrade: Faculty of Philology, 59–73.
- Wierzbicka, A. 1982. Why can you have a drink when you can't* have an eat?. *Language*, 753–799.

Mile Živković

SEMANTIČKE KARAKTERISTIKE KONSTRUKCIJA SA LAKIM GLAGOLIMA U SRPSKOM I ENGLESKOM

Rezime

Konstrukcije sa lakim glagolima (KLG) su poseban tip perifrastičnih konstrukcija koje se sastoje od lakog glagola i deverbale imenice. Ove konstrukcije su specifične jer je glagol „lak“ i gubi nešto od svog originalnog značenja tako da ukupno značenje konstrukciji daje deverbale imenice. U ovom radu govori se o semantičkim karakteristikama srpskih i engleskih KLG, prvenstveno tako što se istražuju razlike koje se javljaju između KLG i njihovih sintetičkih parova (*shower* naspram *take a shower*, *želiti* naspram *izraziti želju*). Pošto je srpska literatura o lakim glagolima dosta zastarela, gde su značajni radovi Radovanović (1990) i Ivić (1988), u ovom radu se pruža novi pogled na njihove semantičke karakteristike, u poređenju sa skorijim radovima o engleskim lakim glagolima.

milezivkovic@yahoo.com

Милош Ковачевић

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

РЕЧЕНИЦЕ С КОНВЕРЗИЈОМ ПРИЛОШКЕ АДВЕРБИЈАЛНЕ ДОПУНЕ ИЛИ ОДРЕДБЕ И ПРИДЈЕВСКОГ АТРИБУТА

Сажетак: У раду се анализира посебан тип конверзије: синтаксичко функционална конверзија једног типа прилога и придјева. Анализирају се случајеви међусобне супституентности прилога у функцији начинске прилошке одредбе уз глагол у предикату и придјева у функцији конгруентних атрибута уз супстантивну објекатску лексему, као нпр.: *Одлично су одиграли утакмицу* → *Одиграли су одлично утакмицу* и сл. Конверзији прилога у придјеве и обрнуто у реченицама овога типа подложни су само они прилози и придјеви који означавају квалитет глаголске радње истовремено присутан и у њеном резултату исказаном правим објектом. У раду се анализирају синтаксички модели функционално конверзивних реченица и њихове структурне и семантичке карактеристике.

Кључне ријечи: конверзија, синтаксичко функционална конверзија, адвербијална допуна, адвербијална одредба, прави објекат, перифрастички предикат, конверзивне реченице

1. Конверзија у лингвистичкој литератури има два значења. Она се сматра или 1) творбеном категоријом, или 2) лексичкосемантичком категоријом.

1.1. Као творбена категорија конверзија подразумијева неафикасалну творбу врста ријечи. У својој монографији о творбеној конверзији у српском и енглеском језику В. Јовановић конверзију дефинише као „процес у творби речи који подразумева промену врсте (класе), функције, а тиме и значења неке лексичке јединице, а да се при томе не догађа никаква пратећа формална промена дате речи у смислу додавања деривационих афикса“ (Јовановић 2007: 38). На сличан начин творбену конверзију, наводећи и њене терминологије „конкуренте“ – преобразба, мутација и трансфигурација – дефинише и С. Бабић: „Преобразба је постанак нове ријечи пријелазом из једне врсте ријечи у другу без посебнога додавања творбених елемената“ (Бабић 1986: 35–36). „Врста речи у којој налазимо најмасовнију, систематску примену конверзије јесу прилози. Прилози се образују од придева у свим европским језицима, мада је у многима у ту сврху обичнија употреба суфикса. Према уобичајеној подели прилога по значењу, то би били углавном прилози за начин (нпр. *хитро*, *јунач-*

ки), а у мањој мери они за време (*претходно*), за место (*далеко*) и количину (*много*)“ (Клајн 2003: 385).¹

1.2. Као лексичкосемантичка категорија конверзија подразумејева „семантички однос између две лексеме које се налазе у реципрочном и симетричном односу, па могу заменити места у реченици“, као „на пример:

Петар је Марков гост. Марко је Петров домаћин.
Петар је Марков слуга. Марко је Петров господар.

У конверзивном односу могу бити глаголи: *говорити-слушати, узети-дати*; именице: *учитељ-ученик, муж-жена, брат-сестра*; придеви: *старији-млађи, ужи-шири, светлији-тамнији*; прилози: *улево-удесно, одозго-одоздо, испод-изнад*. (*Ако Марко живи изнад Петра, онда Петар живи испод Марка*)“ (Драгићевић 2007: 286).²

1.3. Конверзија као лексичкосемантичка категорија увијек подразумејева однос између лексема које припадају истој врсти ријечи (глагол–глагол, именица–именица, придјев–придјев, прилог–прилог, предлог–предлог и сл.), док конверзија као творебна категорија увијек подразумејева однос између различитих врста ријечи (нпр. придјев–именица, придјев–прилог, замјеница–именица, број–именица, именица–прилог, именица–предлог и сл.).

2. У овој раду бавићемо се конверзијом која је блиска али не и подударна с творбеном конверзијом. Предмет анализе је *синтаксичко функционална конверзија* прилога и придјева, односно придјева и прилога у приглаголској и присупстантивној објекатској позицији. Друкчије речено, анализирају се случајеви међусобне супституентности прилога у функцији начинске прилошке одредбе уз глагол у предикату и придјева у функцији конгруентних атрибута уз супстантивну објекатску лексему, као нпр.: *Одлично су одиграли утакмицу* → *Одигра-*

¹ Интересантно је да се у монографији В. Јовановића уопште не помиње могућност конверзије придјева у прилоге ни у српском ни у енглеском језику; кад је ријеч о конверзији придјева, он разматра само конверзију типа: *придев > именица*; *придев > властита именица*; *глаголски придев > придев* (Јовановић 2007: 121–127). С. Бабић, међутим, констатује да „веома често нови прилози настају преобразбом других ријечи, а најчешће поприложавањем придјева. У поприложавању придјева постоје нека ограничења. Поприложавају се описни придјев и односни на *-ски*, остали само изнимно“ (Бабић 1986: 506).

² Категорија лексичкосемантичке конверзије у уској је вези са лексичкосемантичком категоријом антонимије. Неки, попут нпр. Џ. Каца, конверзију смјештају само у оквир антонимије, пошто су код њих „у антониме убројане и функционалне опозиције (типа *купити: продати*). Кац, наиме, антонимију одређује као инкомпатибилност између семантичких елемената на које се смисао ријечи декомонује, па су тако релационе опозиције одређене као подгрупа антонимије – конверзивни тип“ (Шипка 1998: 47). Међутим, „конверзиви могу, али не морају бити антоними“, јер „суштина конверзије није у строгој супротстављености конверзива, већ у узајамној реципрочности. Само се понекад реципрочност манифестује као антонимија“ (Драгићевић 2007: 286).

ли су одличну утакмицу; Студенти добијају бесплатно уџбенике → Студенти добијају бесплатне уџбенике; Ђоковић игра добар тенис, можда и бољи него прошле године → Ђоковић игра добро тенис, можда и боље него прошле године; Сада игра најбољу кошарку у каријери → Сада игра најбоље кошарку у каријери и сл. Конверзија која је предмет овога рада тиче се, дакле, лексема које припадају двема категоријама ријечи: прилозима и придјевима, а које су међусобно замјењиве у оквиру реченице, односно које преласком из присупстантивне у приглаголску позицију, или обрнуто, не мијењају значење реченице.

Синтаксичко функционални конверзиви дијеле једну од иманентних особина творбених конверзива, а то је промјена синтаксичке функције конверзивне лексема, тако да се у литератури за творбену конверзију као синониман сусреће и термин „функционална промена (*functional change* или *funfunctional shift*)“, јер се конвертована ријеч увијек „употребљава у другој, односно 'новој' граматичкој функцији“ (Јовановић 2007: 23, 24). Друкчије речено, „у промјени граматичких обиљежја (конверзива) најочитија је промјена синтактичних функција“ (Тафра 2005: 103), пошто „конверзијом ријечи губе једне, а добивају нове морфолошке категорије. Поименичени придјеви губе опреку по роду, поприложени придјеви губе категорију рода, броја и падежа и постају непромјенљиви“ (Тафра 2005: 102).

2.1. У анализи синтаксичко функционалних конверзива, односно конструкција са овим типом конверзива, неопходно је издвојити и семантички класификовати тип управног глагола (регенса) и тип његовог објекта (ректума), али и тип придјева у позицији конгруентног атрибута уз ректум (објекат), јер уз све типове глагола нити долазе исти лексичкосемантички типови именица у објекту, нити уз све типове тих именица долазе исти лексичкосемантички типови придјева.

У синтаксичко функционалним конверзивним конструкцијама функцију предиката врше по правилу синтаксички непотпуни глаголи. Ти глаголи, наиме, сами у споју са субјектом не могу пренијети потпуну минималну обавијест, него за своју „комуникативну потпуност“ захтијевају навођење или право објекта или прилошке допуне. Глаголи што долазе у предикату конструкција са синтаксичко функционалним конверзивима могу бити или *прелазни* (нпр. Ученици *добијају уџбенике*) или *редундантно прелазни глаголи* (нпр. Он *игра тенис*, и Он *игра добро*), с тим да су у употребно неупоредиво бројнији редундантно прелазни од правих прелазних глагола.

Употребно и творбено најфреквентнији модел конструкција са синтаксичко функционалним конверзивима чине оне са глаголима *играти* или *одиграти* у предикату. Минималну потпуну обавијест с тим глаголима као предикатима могуће је пренијети навођењем једне од двију синтаксичких допуна: или а) адвербијалне допуне, или б) право објекта.

2.1.1. Ако је модел остварен са прилошком (адвербијалном) допуном, том се допуном најчешће исказује *квалитет (начин) реализације* (остварења) игре,

као нпр. *(од)играли добро/сјајно/лоше/озбиљно/фуриозно/ најбоље* и сл., што потврђују и следећи примјери из нашег корпуса³:

(1) Ришар је играо одлично. (Политика, 11. 7. 2015, 32); Убеђен сам да ћемо одиграти одлично. (Вечерње новости, 3. 10. 2015, 45); Партизан је добро играо. (Политика, 19. 8. 2015, 40); Нема везе колико лоше играм. (Политика, 5. 7. 2015, 36); Звезда је играла очајно. (Вечерње новости, 20. 7. 2015, 38); Новак је одиграо сјајно. (Вечерње новости, 13. 7. 2015, 40); Одиграо је веома добро. (Политика, 8. 11. 2015, 32); ...када је најтеже, он одигра максимално. (Вечерње новости, 11. 7. 2015, 40); Партизан је играо фантастично. (Вечерње новости, 17. 6. 2015, 45); Играо је Новак прилично ефикасно. (Вечерње новости, 2. 7. 2015, 36); Ривалке су играле све сигурније. (Вечерње новости, 27. 6. 2015, 48); ...увек је на Вимблдону играо најбоље. (Вечерње новости, 27. 6. 2015, 45); Циребс је одиграо квалитетно. (Вечерње новости, 13. 6. 2015, 48); Мислим да смо одиграли коректно. (Политика, 14. 6. 2015, 36); ...а у другом полувремену смо играли прилично повучено. (Вечерње новости, 14. 6. 2015, 40); Хрвати и Италијани [су] играли нерешено. (Вечерње новости, 14. 6. 2015, 39); У веома чврстом и неизвесном сусрету оба ривала су играли динамично, пожртвовано. (Политика, 15. 6. 2015, 32); Одиграли смо лако. (Вечерње новости, 26. 4. 2015, 37); Ђоковић је играо мирно. (Политика, 18. 5. 2015, 28); Шпанац игра променљиво у последње време. (Политика, 19. 5. 2015, 36); Немања је одиграо јако интелигентно (Вечерње новости, 20. 10. 2015, 37); Домаћин је од почетка утамице заиграо офанзивно. (Политика, 1. 11. 2015, 35); Играо сам заиста добро. (Политика, 16. 11. 2015, 32); Надао сам се да ћу заиграти боље после брејка у другом сету. (Вечерње новости, 18. 11. 2015, 40); Екипа игра чврсто. (Политика, 10. 11. 2015, 34) и сл.

У свим наведеним и сродним примјерима с експлицирањем самог глагола „играња“ у предикату реченица комуникативно није потпуна, него ту потпуност остварује тек навођењем начинског прилога. Тај прилог није факултативни него комуникативно обавезни реченични члан, тако да има функцију прилошке (адвербијалне) допуне. У свим наведеним примјерима употријебљени прилози имају, дакле, функцију *адвербијалне начинске допуне*. Глаголи „играња“ за своју комуникативну потпуност траже адвербијалну допуну, која, иако је то најчешће, ипак нужно не мора бити начинска. Наведени глаголи спадају у семантички непунозначне глаголе који не подразумевају семантички спецификовану адвербијалну компоненту.

2.1.1.1. Уз начинску као најчешћу, та адвербијална компонента може бити семантички врло разнородна: мјесна, временска, социјативна, поредбена, узрочна, финална, допусна, пропратнооколносна и сл., и може бити исказана не само прилозима него и различитим падежним и предлошко-падежним формама супстантивних ријечи, чему су потврда и следећи корпусни примјери:

³ За изворе смо изабрали новин(ар)ски језик публицистичког стила српског стандардног језика; списак извора дат је на крају рада.

(1a) *Игра са линије* веома агресивно. (Политика, 11. 7. 2015, 32); ...сутра *играмо са Јапаном*. (Вечерње новости, 28. 7. 2015, 37); *Против Јапана* никада нисам *играо*. (Политика, 29. 7. 2015, 30); *Заједно смо играли у Партизану*. (Политика, 27. 7. 2015, 30); Женски НБА се увек *игра* у току летњих месеци. (Политика, 22. 7. 2015, 34); Живим сан, *играм* у финалу Вимблдона. (Политика, 11. 7. 2015, 32); 2); Последњи пут, Партизан је *играо* у Лиги шампиона пре пет година. (Блиц, 31. 7. 2015, 34); *Игра левом ногом*, на свим местима у везном реду. (Курир, 30. 7. 2015, 39); После два гостовања, за викенд коначно *играмо на нашем стадиону*. (Политика, 28. 7. 2015, 35); Милиони *не играју на травнатом терену*. (Вечерње новости, 28. 7. 2015, 40); Прва и финална утакмица СП биће *одигране на стадиону „Лужњаки“* у Москви. (Вечерње новости, 25. 7. 2015, 48); Током каријере *играо је за суботички и московски Спартак*, као и Црвену звезду. (Вечерње новости, 25. 7. 2015, 47); У финалу ћемо *играти из све снаге*. (Вечерње новости, 19. 7. 2015, 40); Не би ваљало да *се игра* у Македонији. (Политика, 23. 7. 2015, 35); Други део утакмице *играли смо без њега*. (Вечерње новости, 4. 7. 2015, 31); Али, ипак мислим да *ће играти још годину дана*. (Вечерње новости, 13. 7. 2015, 39); Ни Италија и Француска *не играју по бриселским фискалним правилима*. (Политика, 3. 7. 2015, 5); Марко Грујић овог пролећа *није одиграо ни секунду*. (Вечерње новости, 29. 4. 2015, 40); Рукометни турнири, и мушки и женски, *играју се у по две групе*. (Политика, 7. 7. 2015, 30); Увек ми је задовољство да *играм у Паризу*. (Вечерње новости, 9. 11. 2015, 40); Волим што сви *играју у белом*. (Вечерње новости, 6. 7. 2015, 37); *Играли смо у неком трансу*. (Вечерње новости, 21. 6. 2015, 40); ...тек сада може да каже да *игра без болова*. (Политика, 4. 7. 2015, 31); Наша репрезентација је на овом такмичењу пре свега *играла као тим*. (Политика, 30. 6. 2015, 35); *Играо сам у Италији и ван ње*. (Вечерње новости, 31. 5. 2015, 37) и сл.

Како и наведени примјери показују, глаголи типа *(од)играти* припадају групи глагола са факултативним семантичким типом адвербијалне допуне, будући да своју комуникативну потпуност остварују навођењем семантички врло разнородних адвербијалних допуна. У семичкој структури тих глагола постоји, дакле, сема „допуна“, али та сема није једнозначно спецификована. И не само да није семантички него није ни функционално, јер допуна уопште не мора бити адвербијалног него може бити и објекатског типа. Промјеном адвербијалне објекатском допуном дати глаголи мијењају свој род: нису више непрелазни него су прелазни. У питању су, дакле, глаголи и са семантички и са функционално редундантним типом допуне: допуна може бити или адвербијална или објекатска.

2.1.2. Уколико се реченични модел с глаголом *(од)играти* остварује са правим објектом, онда се тим објектом може именовати (2) неспецификована игра, игра која упућује на спортску борбу, али не и њен тип (нпр.: утакмица, меч, сусрет, дуел, игра, и сл.), чему су потврда сљедећи примјери:

(2) ...једном смо *одиграли*, на мале голиће, *утакмицу*. (Политика, 21. 2. 2015, КУН, 3); Нас двојица смо одиграли *толико добрих мечева*. (Вечерње новости, 23. 6. 2013, 36); Играли смо *тешку утакмицу*. (Вечерње новости, 15. 8. 2014, 40); Челси је у Кијеву против Динама опет *одиграо незанимљив меч*. (Вечерње новости, 21. 10. 2015, 39); Чукарички је до сада *одиграо четири утакмице*. (Политика, 23. 7. 2015, 36); *Одиграо сам два добра сусрета*. (Вечерње новости, 30. 12. 2012, 37);); Ђоковић и Колшрајбер *су одиграли тесан меч*. (Вечерње новости, 4. 6. 2013, 36); Колумбијац Бака, који је такође поцрвенео, *неће играти један сусрет*. (Вечерње новости, 20. 6. 2015, 47); ...али је потом Монфис почео да *игра своју најбољу игру*. (Политика, 31. 10. 2014, 38); *Одиграћемо један веома важан меч*. (Политика, 17. 11. 2015, 36); *Одиграо сам сјајну партију* (Вечерње новости, 3. 1. 2015, 36); *Сепи је одиграо невероватан дуел*. (Вечерње новости, 25. 1. 2015, 40); Мирослав Радуљица ... је поново *одиграо сјајну партију* са њиховим центрима. (Вечерње новости, 11. 9. 2014, 37); и сл.

Правим објектом често се изражава плесна или спортска игра, и њихове врсте. Друкчије речено, објектом се може именовати или врста плесне игре или врста спорта, као нпр.:

(2а) Циљ пројекта је *одиграти сплет игара* из Србије. (Вечерње новости, 26. 4. 2015, 18); Уз српски научио сам и ваше народне песме, али и да *играм ваша кола*. (Вечерње новости, 6. 10. 2015, 15); Ноле *играо ужичко коло* с малишанима на „Другаријади“ (Политика, 23. 9. 2015, 1); Најбоље српске тенисерке Ана Ивановић и Јелена Јанковић могле би да *заиграју коло* за Гиниса! (Вечерње новости, 26. 4. 2015, 18); Веселиновићу сада, како каже, преостаје да им упути званични позив да *заиграју највеће српско коло* на свету. (Вечерње новости, 26. 4. 2015, 18); Звезда није *играла фудбал* (Вечерње новости, 27. 4. 2015, 38: наслов); Пре осам година сам напустио Сенту, отишао да *играм фудбал* у Мађарској. (Вечерње новости, 18. 11. 2015, 39); У то време сам суботом пре подне *играо мали фудбал*. (Блиц, 13. 5. 2015, 32); ...а стиже чак и професионално да *игра кошарку!* (Наше новине, 30. 4. – 2. 5. 2015, 38); Сви *играју тенис*. (Вечерње новости, 7. 11. 2015, 44); *Играм најгори тенис!* (Вечерње новости, 7. 8. 2013, 35: наслов); Руси *играју озбиљну тактичку одбојку*. (Вечерње новости, 29. 9. 2013, 40); *Играли смо допадљиву кошарку* (Вечерње новости, 31. 8. 2012, 36); Израел је незгодан противник, *играју* атипичан *рукомет*. (Политика, 14. 6. 2015, 35); Сматрам да *смо одиграли најбољи ватерполо* и да смо заслужено освојили титулу. (Вечерње новости, 1. 2. 2012, 40); и сл.

Објектом се, посебно кад су спортске игре у питању, често означава тип такмичења (турнир, првенство, бараж, и сл.) или пак нека од фаза такмичења (прво коло, полуфинале, финале, групна фаза, и сл.), као нпр.:

(2б) *Одиграли смо одлично првенство*. (Политика, 13. 9. 2014, 31); Ана *неће играти турнире* до прве недеље августа. (Вечерње новости, 2. 7.

2015, 36);... а осам најбоље другопласираних селекција *играће бараж* за преостала четири места. (Данас, 25–26. 7. 2015, 20); Играм од 1995. *Дејвис куп*. (Вечерње новости, 20. 7. 2015, 36); ...у Хамбургу смаграју да би могао одмах да *игра Бундеслигу*. (Вечерње новости, 6. 7. 2015, 40); Српски квартет *игра летњу лигу* (Вечерње новости, 4. 7. 2015, 44: наслов); ...а одговара му да уз Евролигу *игра само домаће такмичење*. (Политика, 12. 6. 2015, 36); Верујем ... да има гаранције да ће Звезда *играти Евролигу*. (Политика, 12. 6. 2015, 36); Косово тренутно *игра квалификације* за Светско првенство. (Политика, 10. 11. 2015, 35); Четири пута сам *играо финале* овде. (Вечерње новости, 20. 8. 2015, 38); Ана Ивановић свој *дубл игра* тек сутра. (Вечерње новости, 12. 5. 2015, 38); Три пута је до сада Виктор Троицки *играо осмину финала* на грен слем турнирима. (Политика, 6. 7. 2015, 31); *Играо је финале* на Квинсу. (Политика, 4. 7. 2015, 31); ...где ће наш тим *играти групну фазу* (Политика, 17. 7. 2015, 40); Одиграо је *целу сезону* испод свог стандарда. (Политика, 5. 6. 2015, 40); На Квинсу је *одиграо и прво финале* у каријери. (Политика, 6. 7. 2015, 32); Интересантно је да је Андерсон чак шест пута *играо осмину финала*. (Политика, 6. 7. 2015, 32); и сл.

Неријетко се уз глагол *(од)играти* објектом исказује период трајања игре, најчешће представљен њеном временском или структурном компонентом, као нпр.:

(2г) Кевин Андерсон ... *одиграо је прва два сета* као да је светски шампион. (Политика, 7. 7. 2015, 31); *Игра добро ову сезону*. (Блиц, 4. 6. 2013, 39); Марин је сјајно *одиграо прошлу сезону*. (Политика, 8. 7. 2015, 32); Бобан Марјановић *одиграо је сезону каријере*. (Политика, 17. 7. 2015, 40); Федерер је *одиграо сјајну недељу*, и био бољи у финалу. (Вечерње новости, 20. 8. 2012, 45); Мислим да се то догодило и зато што је Кукушкин сјајно *одиграо ову деоницу* (Политика, 29. 6. 2014, 33); Ђоковић је *одиграо очајан први гем* на свој сервис у четвртм делу игре. (Политика, 7. 9. 2014, 33); Ђоковић је потом у полуфиналу против Мареја одлично *одиграо почетак и крај(меча)*. (Политика, 9. 6. 2015, 38); Српски тенисер је одлично *одиграо први сет*. (Политика, 16. 11. 2014, 34); Одиграла сам *неколико добрих поена* у том гему. (Вечерње новости, 25. 5. 2015, 37); Ђоковић је *одиграо добар тај-брејк* (Вечерње новости, 29. 1. 2013, 38); Прошле године *сте одиграли савршене слемове*. (Вечерње новости, 8. 7. 2012, 37); и сл.

У правом објекту уз глагол *(од)играти* може бити именован и неки интегрални елемент игре (нпр. волеј, ретерн, шрауба, сервис, бекхенд, и сл.), али и начин реализације игре (напад, одбрана, дефанзива и сл.), што потврђују и сљедећи примјери:

(2д) Похвалио бих Околића, који је ... одлично *одиграо одбрану*. (Вечерње новости, 19. 7. 2015, 40); Вашек ... *волеје игра* одлично. (Вечерње

новости, 5. 7. 2015, 37); Ноле је одиграо страшан ретерн (Политика, 1. 7. 2014, 32); *Одиграли смо* одличну одбрану у другом полувремену. (Вечерње новости, 9. 6. 2013, 35); Вождовац је играо невероватан бункер. (Вечерње новости, 20. 4. 2015, 38); Искуство ми је помогло да останем миран и одиграм праве потезе у кључним тренуцима. (Вечерње новости, 19. 5. 2014, 40); Хрватска је сјајно играла дефанзиву (Вечерње новости, 20. 6. 2012, 38); *Одиграо сам* одличне потезе против Роџера (Вечерње новости, 27. 8. 2012, 42); и сл.

Уз прелазни глагол (*од*)играти, као што се види, прави објекат може бити изражен различитим именицама које улазе у семантичко поље *игре такмичарског и плесног типа* (2-2д), док уз непрелазни глагол (*од*)играти адвербијална допуна може бити изражена начинским прилозима и семантички различитим падежним и предлошко- падежним формама супстантивних ријечи (1-1а).

2.1.3. Међутим, то не значи да се та два типа допуне искључују у оквиру исте реченице, тј. да се реченица са глаголом (*од*)играти у предикату реализује или само са правим објектом или само са адвербијалном допуном. Чести су случајеви када се уз предикатски употребијебљен глагол (*од*)играти експлицирају и прави објекат и адвербијална допуна. Но, будући да су предмет нашега рада само конверзивни начински прилози, овдје наводимо само примјере реченица с глаголом (*од*)играти уз који се реализују и допунски начински прилог и прави објекат. При навођењу корпусних примјера и начински прилог и прави објекат (изражен супстантивном лексемом или синтагмом) истицаћемо курзивом, а глагол у предикату подвлачењем:

(3) Одиграли смо *одлично* утакмицу. (Вечерње новости, 18. 1. 2013, 37); Похвалио бих Околића, који је ... *одлично* одиграо одбрану. (Вечерње новости, 19. 7. 2015, 40); Вашек ... *волеје* игра *одлично*. (Вечерње новости, 5. 7. 2015, 37); Одиграла сам *веома лоше* први гем. (Вечерње новости, 29. 5. 2013, 37); Одиграо је *феноменално* трећи сет. (Вечерње новости, 8. 6. 2015, 39); Новак је одиграо *фантастично* два последња турнира. (Вечерње новости, 31. 3. 2013, 40); Одиграли смо *квалитетно* одбрану у првом делу [утакмице] (Вечерње новости, 28. 4. 2013, 40); Надам се да ће рећи и да сам *одлично* играла *тенис*. (Курир, 28. 5. 2013, 48); Одлично смо одиграли *први меч*. (Вечерње новости, 22. 6. 2014, 40); Ђоковић је потом у полуфиналу против Мареја *одлично* одиграо *почетак и крај* [меча]. (Политика, 9. 6. 2015, 38); Српски тенисер је *одлично* одиграо *први сет*. (Политика, 16. 11. 2014, 34); Одиграо сам *прилично добро* први сет. (Политика, 15. 9. 2015, 32); И наши су *последњих осам минута* одиграли *беспрекорно*. (Вечерње новости, 26. 7. 2014, 40); Хрватска је *сјајно* играла *дефанзиву* (Вечерње новости, 20. 6. 2012, 38); Веома се добро осећам на терену и чини ми се да сам *одлично* одиграо *меч* (Блиц, 7. 10. 2012, 40); Драго ми је због *Королија*, одиграо је *турнир фантастично* (Вечерње новости, 6. 6. 2011, 48); и сл.

Када се особина изражена начинским прилогом може приписати и радњи и резултату радње, тј. када ту особину дијеле и глагол у предикату и именица у објекту – тада је комуникативно редундантно да ли се реченица с глаголом (*одиграти*) остварује с квалификативним начинским прилогом у функцији адвербијалне допуне (нпр.: *Одиграли смо ОДЛИЧНО утакмицу*) или пак с еквивалентним квалификативним придјевом у функцији конгруентног атрибута уз именицу у објекту (нпр.: *Одиграли смо ОДЛИЧНУ утакмицу*)⁴. Кад год су начински квалитативни прилог уз глагол и квалитативни придјев уз именицу у објекту међусобно супституентни, при чему њихова замјена не доводи до промјене значења реченице, остварује се *синтаксичко функционална конверзија прилога и придјева*.

2.1.3.1. Функционално синтаксичка конверзија прилога и придјева најочљивија је у *функционално бисемичним* примјерима. Наиме, када је уз глагол (*одиграти*) у објекту употријебљена именица средњег рода а прилошка или придјевска лексема долази између глагола и именице, с тим да је антепонирана именици, тада је та лексема, без обзира на то да ли припада прилошкој или придјевској категорији, хомоформна (ту спадају описни придјеви средњег рода и квалитативни прилози на -о, и једна група релационих прилога и придјева мушкога рода на -ски). Хомоформност и глаголско-именичка интерпозиција таквој лексеми задају категоријално-функционалну бисемичност. Таква се лексема, будући да она квалитативно детерминише и глагол у предикату и именицу у објекту, може, с обзиром на своју синтаксичку функцију и категоријалну припадност (припадност врсти ријечи), тумачити на два начина: или а) као прилог у функцији прилошке допуне или одредбе глаголу у предикату, или б) као придјев у функцији конгруентног атрибута уз именицу средњег рода у објекту. Наредни примјери, у којима ћемо у загради са стрелицом давати обје категоријално-функционалне интерпретације, то на најочигледнији начин потврђују:

(4) *Одиграли смо одлично првенство* [→ *одлично смо одиграли првенство* // *одлично првенство* смо одиграли]. (Политика, 13. 9. 2014, 31); *Одиграли смо добро прво полувреме* [→ *добро смо одиграли прво полувреме* // *добро прво полувреме* смо одиграли] (Прес, 12. 8. 2011, 41); *Чак су Каталонци поново одиграли слабо прво полувреме* [→ *слабо су одиграли прво полувреме* // *слабо прво полувреме* су одиграли] (Вечерње новости, 1. 3. 2015, 37); *Одиграли смо лоше друго полувреме* [→ *лоше смо одиграли друго полувреме* // *лоше друго полувреме* смо одиграли] (Вечерње

⁴ У литератури је већ уочено да покаткад „до посредног обавештења о начину вршења глаголске радње долази и у примерима где се прилогом именује, у ствари, особина њеног објекта. Та особина се, међутим, стиче у резултату одређеног (говорнику и саговорнику познатог) начина на који се радња остварује, тако да се квалификација ипак индиректно и ње тиче: беланце ПЕНАСТО умути = беланце ТАКО умути да оно постане ПЕНАСТО; тесто МЕКО замеси; КРАТКО се подшишај, и сл.“ (Ивић 1995: 264). У литератури се, међутим, колико нам је познато, не биљеже, нити освјетљавају примјери конверзије таквих прилога у придјеве у оквиру предикатско-објекатског модела реченице.

новости, 13. 11. 2011, 38); Играли смо *најбоље* прво полувреме [→*најбоље смо играли* прво полувреме // *најбоље прво полувреме* смо играли] (Политика, 11. 8. 2012, 34); Голгетер Тромса верује да ће његов тим у Хумској играти *нападачки* фудбал [→*нападачки ће играти* фудбал // *нападачки фудбал* ће играти] (Вечерње новости, 30. 8. 2012, 48); ... који је одиграо *одлично* финале [→*одлично је одиграо* финале // *одлично финале* је одиграо] (Политика, 29. 6. 2014, 33); Ливерпул је одиграо *сјајно* прво полувреме [→*сјајно је одиграо* прво полувреме // *сјајно прво полувреме* је одиграо] (Вечерње новости, 10. 11. 2014, 39); Швајцарац опет игра *врхунски* тенис [→Швајцарац опет *врхунски игра* тенис // Швајцарац *врхунски тенис* опет игра] (Политика, 15. 11. 2014, 28); Одиграли смо *фантастично* друго полувреме [→*фантастично смо одиграти* друго полувреме // *фантастично друго полувреме* смо одиграли] (Вечерње новости, 6. 4. 2011, 39) и сл.

У наведеним примјерима „до двозначности реченице долази и услед интеракција реченичног и синтагматског реда речи“ (Поповић 1997: 231). Хооморфне прилошке и придјевске (-о или -ски) лексеме којима се изражава особина што је дијеле и глагол и његов објекат смјештене у интермедијалну глаголско-именичку позицију могу се тумачити или као адвербијални додатак глаголу или као атрибутски додатак објекатској именици.

2.1.3.2. Много су чешћи случајеви у којима је не само контекстуално него и морфолошки извршена категоријална диференцијација конверзивних прилога и придјева. Најприје облици: квалитативни прилози су непромјењиве ријечи па су хооморфни само са сингуларно употријебљеним придјевима средњег рода на -о, или придјевима мушкога рода на -ски. Свака друга сингуларна и све плуралске форме квалитативних придјева немају своје формалне прилошке еквиваленте. Осим тога, уколико хооморфна прилошко-придјевска лексема није употријебљена иза глагола а испред објекатске именице искључује се могућност њене придјевско атрибутске интерпретације. А управо те „небисемичне“ форме и контексти отварају неупоредиво шире могућности за функционално синтаксичку конверзију прилога и придјева.

2.1.3.2.1. Показаћемо то најприје могућношћу преобразбе приглаголског адвербијално допунског начинског квалитативног прилога у објекатски присупстантивни семантички еквивалентни придјевски конгруентни атрибут, при чему се најчешће (дакле, не и нужно) мијења унутарреченична позиција функционално конверзивне лексеме, с тим да значење реченице остаје непромијењено:

(5) *Одлично сам одиграо* први сет [→ *Одиграо сам одличан први сет*] (Вечерње новости, 31. 3. 2012, 45); *Одиграли смо херојски* финале [→ *Одиграли смо херојско* финале] (Вечерње новости, 6. 6. 2011, 48); Хрватска је *сјајно играла* дефанзиву [→ *Хрватска је играла сјајну дефанзиву*] (Вечерње новости, 20. 6. 2012, 38); *Веома се добро осећам* на терену и

чини ми се да сам *одлично одиграо* меч [→ ...да сам одиграо *одличан меч*] (Блиц, 7. 10. 2012, 40); Драго ми је због *Королија, одиграо је* турнир *фантастично* [→ одиграли је *фантастичан турнир*] (Вечерње новости, 6. 6. 2011, 48); Прво полувреме *смо одиграли одлично* [→ Одиграли смо *одлично прво полувреме*], али је уследио пад у наставку. (Вечерње новости, 27. 5. 2014, 39); Прво полувреме *смо играли сјајно* [→ Играли смо *сјајно прво полувреме*] (Вечерње новости, 13. 9. 2014, 37); Новосадски фудбалери *су одлично одиграли* прво полувреме [→ ...одиграли су *одлично прво полувреме*] (Вечерње новости, 10. 8. 2012, 39); ...поготово *смо добро одиграли* друго полувреме [→ ...поготово смо одиграли *добро друго полувреме*] (Вечерње новости, 8. 9. 2014, 40); *Слабије смо одиграли* прво полувреме [→ Одиграли смо *слабије прво полувреме*] (Вечерње новости, 27. 8. 2015, 39); Похвалио бих *Околића, који је ... одлично одиграо* одбрану [→ ...одиграо је *одличну одбрану*] (Вечерње новости, 19. 7. 2015, 40); Вашек ... *волеје игра одлично* [→ ...игра *одличне волеје*] (Вечерње новости, 5. 7. 2015, 37); *Одиграла сам* веома *лоше* први гем [→ Одиграла сам веома *лош први гем*] (Вечерње новости, 29. 5. 2013, 37); *Одиграо је феноменално* трећи сет [→ Одиграо је *феноменалан трећи сет*] (Вечерње новости, 8. 6. 2015, 39); *Новак је одиграо фантастично* два последња турнира [→ ...одиграо је *два фантастична последња турнира*] (Вечерње новости, 31. 3. 2013, 40); *Одиграли смо квалитетно* одбрану [→ Одиграли смо *квалитетну одбрану*] (Вечерње новости, 28. 4. 2013, 40); Надам се да ће рећи и да *сам одлично играла* тенис [→ ...да сам играла *одличан тенис*] (Курир, 28. 5. 2013, 48); *Одлично смо одиграли* први меч [→ Одиграли смо *одличан први меч*] (Вечерње новости, 22. 6. 2014, 40); Српски тенисер *је одлично одиграо* први сет [→ Српски тенисер је одиграо *одличан први сет*] (Политика, 16. 11. 2014, 34); *Одиграо сам прилично добро* први сет. [→ Одиграо сам *прилично добар први сет*] (Политика, 15. 9. 2015, 32); *Немамо право ни реч да кажемо* јер *смо* поново *катастрофално одиграли* друго полувреме [→ ... одиграли *катастрофално друго полувреме*] (Политика, 27. 7. 2012, 36); *Тај гем сам одиграо веома добро* [→ ... одиграо сам *тај веома добар гем*] (Политика, 8. 9. 2012, 36); и сл.

2.1.3.2.2. У корпусу публицистичког стила, одакле смо ексцерпирали примјере, неупоредиво чешће се од наведених сусрећу примјери с (прилогу конкурентном) квалитативним придјевом у функцији конгруентног атрибута уз именички прави објекат, као нпр.:

(6) Ми смо одиграли *фантастичну* [→*фантастично*] одбрану (Вечерње новости, 6. 6. 2011, 48); ...иако је наш ас протекле седмице одиграо *изванредан* [→*изванредно*] турнир у Канади. (Вечерње новости, 14. 8. 2011, 37); Енди је одиграо *сјајан* [→*сјајно*] меч. (Политика, 3. 3. 2012, 40); Црвена звезда је одиграла јако *добру* [→*добро*] утакмицу. (Вечерње новости, 11. 3. 2012, 40); Играм *невероватан* [→*невероватно*] тенис ове године и не размишљам о поразима (Блиц, 16. 8. 2011, 30); Екипа може да осцили-

ра, да игра боље или лошије, али не може да прима *лаке* [→*лако*] голове. (Вечерње новости, 23. 8. 2011, 48); Мислим да је одиграо *фантастичну* [→*фантастично*] годину и остварио је много победа. (Вечерње новости, 29. 8. 2011, 44); Руси играју *одличну* [→*одлично*] кошарку. (Правда, 13. 9. 2011, 30); Лејтон игра *одличан* [→*одлично*] тенис (Вечерње новости, 22. 1. 2012, 36); Сматрам да смо одиграли *најбољи* [→*најбоље*] ватерполо и да смо заслужено освојили титулу. (Вечерње новости, 1. 2. 2012, 40); ...одиграла је *феноменалан* [→*феноменално*] меч после дуго времена (Вечерње новости, 15. 3. 2012, 45); Фернардо је одиграо *савршену* [→*савршено*] утакмицу (Вечерње новости, 16. 6. 2012, 46); Одиграли смо *перфектан* [→*перфектно*] меч и нисмо много марили да ли ће неко да каже да играмо *најлепши* [→*најлепше*] фудбал. (Вечерње новости, 3. 7. 2012, 47); Прошле године сте одиграли *савршене* [→*савршено*] слемове. (Вечерње новости, 8. 7. 2012, 37); Против Грчке су одиграли *најбољу* [→*најбоље*] утакмицу у последње четири године. (Вечерње новости, 8. 8. 2012, 21); Србија игра *слаб* [→*слабо*] фудбал (Вечерње новости, 16. 8. 2012, 48); Играла смо *допадљиву* [→*допадљиво*] кошарку (Вечерње новости, 31. 8. 2012, 36); Нових 90 минута потврдило је да су Норвежани далеко од европског крема и да се у Србији игра *бољи* [→*боље*] фудбал. (Курир, 31. 8. 2012, 34); Обе екипе су играле *добар фудбал*. (Вечерње новости, 30. 9. 2012, 40); Наши играчи су одиграли *феноменалну* утакмицу и заслужено је требало да победе. (Курир, 1. 10. 2012, 37); Француз је оптимист и поручује да игра *најбољи* [→*најбоље*] тенис у последњих неколико година. (Вечерње новости, 7. 10. 2012, 37); Нисам играо овако *добар* [→ овако *добро*] тенис неколико месеци. (Вечерње новости, 7. 10. 2012, 37); ...српски шампион је смогао снаге да с неочекивано леденом мирноћом одигра *беспрекорну* [→*беспрекорно*] утакмицу. (Вечерње новости, 23. 10. 2012, 44); Ваљадолид игра *најлепши* [→*најлепше*] фудбал у лиги. (Вечерње новости, 6. 11. 2012, 47); ...да су црно-бели у појединим тренуцима играла *наорганизовану* [→*неорганизовано*] одбрану. (Вечерње новости, 12. 11. 2012, 45); Играла смо *допадљиву* [→*допадљиво*] кошарку (Вечерње новости, 31. 8. 2012, 36); Црвена звезда је иначе одиграла веома *слабу* [→ веома *слабо*] утакмицу против Јагодине (Блиц, 4. 11. 2012, 35); Ђоковић је одиграо *очајан* [→*очајно*] први гем на свој сервис у четвртм делу игре. (Политика, 7. 9. 2014, 33); ... али је Србија играла *најгору* [→*најгоре*] одбрану од почетка шампионата. (Вечерње новости, 14. 9. 2015, 40); и сл.

Минимална семантичка разлика између примјера с квалитативним прилаголским прилогом и еквивалентним присупстантивним придјевом условљена је фокусом квалитативне детерминације. У реченицама с допунским квалитативним прилогом фокусиран је квалитет акције изражене глаголом, детерминација акције је комуникативно у првом плану. У реченицама с атрибутским квалитативним придјевом фокус је на квалитету резултата радње израженог именицом у правом објекту. И у једном и у другом случају подразумејева

се и семантичка детерминација другог члана, само што је она комуникативно секундарнија. То значи да квалитативни прилог као адвербијална допуна примарно наглашава квалитет вршења радње предиката а секундарно тај квалитет преноси и на резултат радње представљен именицом у објекту. Са квалитативним атрибутским придјевом комуникативни аспекти су обрнути: примарно се наглашава квалитет резултата радње датог у објекту, док се исти тај квалитет имплицитно приписује и самој радњи израженој глаголом у предикату.

2.1.3.2.3. Конверзији прилога у придјеве и обрнуто у реченицама овога типа подложни су само они прилози и придјеви који означавају квалитет глаголске радње истовремено присутан и у њеном резултату исказаним правим објектом.

Уколико се особина квалитета реализације „игре“ не може приписати и резултату игре, једино рјешење остаје модел са адевербијалном допуном, као нпр.: *Одиграо је врхунски целу полусезону* [→ *Одиграо је *врхунску целу полусезону*] (Вечерње новости, 16. 1. 2013, 35); *Одиграо је елегантно први сет* [→ *Одиграо је *елегантан први сет*] (Вечерње новости, 8. 11. 2015, 37) и сл.

Уколико пак квалитет резултата игре (исказане објектом) није истовремено и квалитет који прати њену реализацију, онда се остварује искључиво неконверзивни модел са придјевом као конгруентним атрибутом, као нпр.: *Одиграли смо велику утакмицу* [→ **Велико смо одиграли утакмицу*] Новак Ђоковић игра *досадан тенис* [→ **Новак Ђоковић досадно игра тенис*] (Курир, 25. 3. 2015, 39); *Тешка утакмица у којој смо одиграли сиромашно прво полувреме* [→ **...у којој смо сиромашно одиграли прво полувреме*]. (Политика, 11. 8. 2012, 34) и сл.

Нормално, уз све именице у објекту које означавају тип или резултат игре, нису могући сви типови атрибута, ту постоје колокациона ограничења, као нпр.: *Одиграли су неорганизовану одбрану/напад/ утакмицу*, али не. **неорганизован сервис, тенис, кошарку* и сл.; *Одиграли су нападачки фудбал*, али не: **нападачку одбрану/недељу*, и сл.

2.2. У досадашњој смо се анализи бавили само синтаксичко функционалном конверзијом прилога и придјева у конструкцијама с глаголом (*од*)играти у предикату, али смо при том посебно указали на семантичке типове прилога у функцији адвербијалне допуне и лексикосемантичке типове именица у функцији правог објекта уз те глаголе. Међутим, конверзија адвербијално допунских начинских прилога у квалитативне придјеве у функцији конгруентног атрибута уз објекатске именице и обрнуто, не остварује се само у реченицама с глаголом (*од*)играти у предикату, мада је с тим глаголом и творбено најплоднија и најфреквентнија у употреби. Мимо глагола (*од*)играти у корпусу смо забиљежили врло мало (свега десетак) пунозначних глагола уз које долази до синтаксичко функционалне конверзије допунског начинског прилога у конгруентни атрибутски придјев. То су глаголи: *губити, добити, живети, (за)тражити, одсервирати, организовати, правити, примати, пустити, точити*, и за сваки од њих забиљежили смо у корпусу по правилу само по једну потврду, коју овдје и наводимо:

(7) Сви будући правници који сами плаћају студије *добивају бесплатно* уџбенике [→*добивају бесплатне уџбенике*] (Вечерње новости, 15. 6. 2010, 5); ...а студенти *добивају бесплатно* уџбенике [→*добивају бесплатно* уџбенике] и прва пријава испита се не плаћа. (Вечерње новости, 15. 6. 2010, 5); Ноле је имао меч лопту, да би Роџер одсервирао *две сјајне лопте* [→*одсервирао сјајно* две лопте] и спасао се. (Вечерње новости, 7. 7. 2014, 40); Два пута сам од ње губила *тесне мечеве* [→*губила тесно* мечеве] (Вечерње новости, 15. 5. 2013, 37); Екипа може да осцилира, да игра боље или лошије, али не може да прима *лаке голове* [→*прима лако* голове] (Вечерње новости, 23. 8. 2011, 48); Можда је *мало прегласно* пуштена музика [→ Можда је пуштена *мало прегласна* музика] (Национал, 7. 11. 2002, 17); За себе могу рећи да сам човек који је живео *нормалан живот* [→*живео нормално* живот] (Блиц, 2. 9. 2012, 1); Траже *хитан састанак* [→*Траже хитно* састанак] са премијером (Вечерње новости, 26. 4. 2012, 11: наслов); Колегијум агенције за приватизацију затражио је *хитан састанак* [→*затражио је хитно* састанак] са премијером (Вечерње новости, 26. 4. 2012, 11); Певач Марко Булат *занимљиво* проводи слободно време [→ *проводи занимљиво слободно време*] (Вечерње новости, 15. 5. 2013, 19: наднаслов); Валентино Роси је опет точио *слављенички шампањац* [→ опет *слављенички точио* шампањац] (Вечерње новости, 1. 7. 2013, 35); Знате, ресторан је *врхунски организовао* ово весеље [→ организовао ово *врхунско весеље*] (Вечерње новости, 7. 12. 2014, 27); АТП прави *фантастичан новац* [→*прави фантастично* новац] (Печат, 24. 2. 2012, 50); и сл.

Синтаксичко функционални конверзивни модели реченица с напријед наведеним глаголима прије су околионални неголи творбено плодни.

2.3. У плодне конверзивне моделе адвербијалнодопунских прилога и приобјекатских конгруентних придјевских атрибута, осим реченичног модела с глаголом типа (*од*)*играти* у предикату, може се убројати само још један модел у савременом српском књижевном језику. То је реченични *модел с перифрастичким*, најчешће *декомпонованим предикатом* с глаголском именицом у позицији правог објекта, типа: *бацити поглед, дати подршку, имати разговор, одиграти напад, савладати писање* и сл. Пошто је декомпоновање глагола „облик испољавања општег процеса номинализовања исказа“ (Радовановић 1990: 53), уколико је декомпоновани глагол био праћен прилогом у функцији начинске прилошке одредбе, онда се тај прилог преобразује у придјев који постаје конгруентни атрибут уз глаголску именицу у објекту, као нпр.: *Поверљиво* су разговарали [→ *Водили су поверљиве* разговоре]; *Сјајно* су напали [→ *Одиграли су сјајан* напад] и сл. Покаткад се, међутим, изневјерава системско правило преобразбе прилога у придјев тако да и у перифрастичкој (декомпонованој) конструкцији остаје прилог, да би се фокусирао квалитет глаголског процеса именованог цијелом перифрастичном конструкцијом (и непотпуним глаголом и глаголском именицом), а не само на радња означену глаголском именицом,

уп.: *Емотивно* су одлучивали [→*Емотивно* су доносили одлуке – Доносили су *емотивне* одлуке]. У таквим случајевима прилог има ширу семантичку „ирадијацију“ од придјева: као да се њим упућује не само на карактеристику предиката, што ће рећи и његовог непотпуног глагола и глаголске именице у објекту, него и на стање субјекта, па он има вриједност сличну реченичном прилогу у функцији предикатског апозитива (о предикатском апозитиву и конкурентним терминима в. исцрпно Ковачевић 2013).

2.3.1. Под *перифрастичке конструкције* с конверзијом прилошкодопунског квалитативног прилога у квалитативни атрибутски придјев подводимо све конструкције с глаголском именицом у објекту без чијег је навођења њихов управни глагол у личном глаголском облику семантички и комуникативно непотпун, што ће рећи да сам без објекта израженог глаголском именицом не може пренијети минималну информацију, нити творити минимални реченични модел. У корпусу из публицистичког стила српског књижевног језика забиљежили смо десетак типова таквих перифрастичких предиката (*доносити одлуке, савладати писање, бацати поглед, захтевати извињење, дати подршку, имати разговор, одиграти напад, урадити/одрадити припреме, водити кампању, слати поруке, одрадити тренинге, (од)радити посао*) у оквиру којих долази до синтаксичко функционалне конверзије прилога у придјев и обрнуто. При навођењу корпусних примјера трансформе у конверзивне еквиваленте даваћемо у загради са стрелицом:

(8) Не доносите одлуке *емотивно* [→ Не доносите *емотивне* одлуке] (Политика, 6-7. 1. 2014, 24); Неки заиста и *заинтересовано* „бацају“ поглед [→ „бацају“ *заинтересован* поглед] на позорницу. (Политика, 13. 8. 2011, 18); Челници клуба *добро* обављају посао [→ обављају *добар* посао] (Куир, 4. 10. 2012, 39); Требало би да водите *поверљиве* [→ *поверљиво*] разговоре са Биком или Вагом. (Вечерње новости, 24. 7. 2013, 29); Исправне облике футура издвојило је подвлачењем 71,5% наших испитаника у просеку, што сведочи о томе да *ваљано* писање футура није савладано [→ није *ваљано* савладано писање футура] (В. Брборић, *Правопис српскога језика у наставној пракси*, Београд: Филолошки факултет, 2004, 141); После Монте Карла сам одрадио *напорне* [→ *напорно*] тренинге. (Политика, 8. 6. 2015, 32); Одбор за хитна питања ФСС дао јуче *једногласну* [→ *једногласно*] подршку селектору Синиши Михајловићу да настави са радом (Вечерње новости, 16. 4. 2013, 40); Ни с једном од странака нисмо имали *званични* разговор [→ *званично* нисмо имали разговор] (Вечерње новости, 6. 6. 2012, 2); Мислим да смо урадили *сјајну* [→ *сјајно*] припрему утакмице. (Блиц, 21. 12. 2013, 40); Одрадио је *сјајне* [→ *сјајно*] припреме и игра фантастично. (Вечерње новости, 20. 8. 2014, 38); Нушић је будућој кумици ... увелико *слаодобронамерне* [→ *добронамерно*] поруке са жељом да је што пре види на сцени. (Вечерње новости, 24. 7. 2013, 22); Црвена звезда је одрадила *одличан* [→ *одлично*] посао у досадашњем делу Евролиге. (Куир, 25. 3. 2015, 34); Водили смо *фер* и *коректну*

[→ *фер и коректно*] кампању (Вечерње новости, 24. 6. 2013, 3); Истицали су последњи секунди првог дела, када су „црно-бели“ извели *фантастичан* [→ *фантастично*] контранапад (Политика, 19. 9. 2014, 36); Награда је доказ да смо у претходним годинама радили *добар* [→ *добро*] посао. (Вечерње новости, 14. 7. 2012, 18); Урадио је *фантастичан* [→ *фантастично*] посао тиме што се пробио у 50 на свету после свега шест месеци. (Вечерње новости, 23. 1. 2015, 36); Начин на који се Мас обратио захтева његово *хитно и неодложно* извињење [→ *хитно и неодложно* захтева извињење] (Печат, 17. 2. 2012, 3); и сл.

2.4. Синтаксичко функционални конверзивни модел с перифрастичким (декомпонованим) предикатом битно се структурносемантички разликује од модела с глаголом (*од*)играти у предикату. Перифрастички предикат унутар овог модела као нужне компоненте има значењски непотпуни глагол и глаголску именицу у објекту. Он је дакле нужно одражава структуру реченице с прелазним глаголом у предикату. Због тога код њега употреба објеката није, као код модела с глаголом (*од*)играти, факултативна него обавезна. Непотпуни глагол из декомпонованог предиката не може формирати минимални реченични модел нити пренијети минималну информацију ни са једним другим реченичним чланом уколико није наведена глаголска именица у позицији правог објекта (уп.: *Не донесите одлуке; Водите разговоре*, али не: **Не донесите емотивно/данас /овдје* и сл.; *Водите званично /увек/ никад / на тај начин*, и сл.). Због тога се у овоме моделу, за разлику од модела с глаголом (*од*)играти, не може за преношење минималне информације алтернативно бирати адвербијална прилошка начинска допуна (нпр.: *Играли су одлично / Играли су кошарку*, али: *Водити разговоре / *Водити поверљиво*). Из тога онда производи да у перифрастичком прилошко-придјевском конверзивном моделу навођењем прилога није могуће остварити минимални комуникативни модел, него само навођењем објекта израженог глаголском именицом. Зато прилог у перифрастичком моделу и није нужни конститутивни елемент, па и *нема функцију адвербијане допуне*, него, будући структурно и комуникативно факултативан, *има функцију адвербијалне одредбе* (уп.: *Извели су фантастично контранапад – Извели су контранапад*).

2.4.1. За разлику од функционално конверзивних реченица с перифрастичким предикатом које увијек имају структуру прелазног реченичног модела (модела с нужно експлицираним глаголом и његовим правим објектом), реченице с глаголом (*од*)играти у предикату факултативно су прелазне, јер се минимални реченични модел, како смо видјели, може реализовати навођењем како адвербијалне прилошке допуне тако и правог објекта. Комбинацијом та два минимална модела – глаголског прилошко допунског и глаголског објекатског – остварује се модел са могућношћу конверзије приглаголске прилошке допуне у конгруентни придјевски атрибут уз именицу у објекту (уп.: *Он игра добро / Он игра кошарку* → *Он игра добро кошарку / Он игра добру кошарку*). Унутар неконверзивних модела и прилог и објекат имају допунску функцију: прилог

адвербијалну допунску, именица објекатску. И кад се та два минимална неконверзивна модела „уједине“, именица задржава допунску објекатску функцију, али прилог често губи улогу нужног конститутивног елемента модела, а самим тим и функцију адвербијалне допуне. Постајући факултативни члан минималног реченичног модела, прилог добија функцију адвербијалне одредбе. Само у случајевима када прилог у конверзивном моделу има улогу неиспустивог (обавезног) детерминатора, он задржава функцију адвербијане допуне, као нпр.: Ђоковић је *одлично* одиграо почетак и крај меча // *Ђоковић је одиграо почетак и крај меча; Одиграо је *невероватно* годину // *Одиграо је годину.

Кад год је прилог у конверзивном моделу структурно и комуникативно испустив, он има функцију адвербијалне одредбе, као нпр.: Они играју *добро* кошарку // Они играју кошарку; Добили су *бесплатно* уџбенике // Добили су уџбенике.

Према томе, док у конверзивном моделу с перифрастичким предикатом прилог увијек има одредбену функцију, дотле његова функција у конверзивном моделу с глаголом (*од*)играти – зависно од тога да ли је његово навођење комуникативно нужно или факултативно – може бити или допунска или одредбена.

3. Закључак

Конверзија се у лингвистичкој литаратури сматра или творбеном категоријом, или лексичкосемантичком категоријом. У овоме раду конверзија се разматра као функционалносинтаксичка категорија. Анализирана је *синтаксичко функционална конверзија* прилога и придјева, односно придјева и прилога у приглаголској и присупстантивној објекатској позицији. Таква конверзија подразумева случајеве међусобне супституентности прилога у функцији начинске прилошке допуне или одредбе уз глагол у предикату и придјева у функцији конгруентних атрибута уз супстантивну објекатску лексему, као нпр.: *Одлично су одиграли утакмицу* → *Одиграли су одличну утакмицу*; *Студенти добијају бесплатно уџбенике* → *Студенти добијају бесплатне уџбенике*; *Ђоковић игра добар тенис, можда и бољи него прошле године* → *Ђоковић игра добро тенис, можда и боље него прошле године*, и сл.

3.1. Конверзији прилога у придјеве и обрнуто у реченицама овога типа подложни су само они прилози и придјеви који означавају квалитет глаголске радње истовремено присутан и у њеном резултату исказаном правим објектом.

3.1.1. Овај тип конверзије најчешће се остварује у реченицама с глаголом (*од*)играти у предикату, који се у минималном реченичном моделу реализовати и као непрелазни (нпр. *Они играју добро*) и као прелазни глагол (нпр. *Они играју кошарку*). Уједињењем та два модела твори се модел с конверзијом приглаголског начинског прилога у функцији прилошке допуне у конгруентни придјевски атрибут уз именицу у објекту (нпр.: *Они играју добро кошарку* /

Они играју *добру* кошарку). Модел с глаголом (*од*)*играти* у предикату врло је плодан функционално синтаксички конверзивни модел.

3.1.2. Мимо глагола (*од*)*играти* у корпусу је забиљежено врло мало (свега десетак) пунозначних глагола (*зубити, добити, живети, (за)тражити, одсервирати, организовати, правити, примати, пустити, точити*) уз које долази до функционалносинтаксичке конверзије допунског начинског прилога у конгруентни атрибутски придјев, али су ти модели, судећи по корпусу, врло неплодни, јер је сваки од њих у корпусу по правилу потврђен са само по једном примјером.

3.1.3. У плодне моделе конверзије приглаголских адвербијалнодопунских прилога у приобјекатске конгруентне придјевске атрибуте, осим реченичног модела с глаголом типа (*од*)*играти* у предикату, може се убројати само још модел с *перифрастичким*, најчешће *декомпонованим предикатом* с глаголском именицом у позицији правог објекта, типа: *бацити поглед, дати подршку, имати разговор, одиграти напад, савладати писање* и сл. (нпр.: *Водили су дуго / дуг разговор; Извели су фантастично/фантастичан контранапад*).

3.1.4. Будући да прилог у перифрастичком моделу није нужни конститутивни елемент, он *нема функцију адвербијалне допуне*, него, будући структурно и комуникативно факултативан, *има функцију адвербијалне одредбе* (уп.: *Извели су фантастично контранапад – Извели су контранапад*). За разлику од конверзивних модела с перифрастичким предикатом, у конверзивним моделима с пунозначним глаголима у предикату прилог може имати функцију или адвербијалне допуне или адвербијалне одредбе. У случајевима када прилог у конверзивном моделу има улогу неиспустивог (обавезног) детерминатора, он задржава функцију адвербијалне допуне, као нпр.: *Ђоковић је одлично одиграо почетак и крај меча // *Ђоковић је одиграо почетак и крај меча; Одиграо је невероватно годину // *Одиграо је годину*.

Кад год је прилог у конверзивном моделу структурно и комуникативно испустив, он има функцију адвербијалне одредбе, као нпр.: *Они играју добро кошарку // Они играју кошарку; Добили су бесплатно уџбенике // Добили су уџбенике*.

Извори

Блиц – *Blic*, dnevne novine iz Beograda.

Вечерње новости – *Вечерње новости*, дневне новине из Београда.

Данас – *Danas*, dnevne novine iz Beograda.

Курир – *Kurir*, dnevne novine iz Beograda.

Национал – *Nacional*, dnevne novine iz Beograda.

Наше новине – *Naše novine*, dnevne novine iz Beograda.

Печат – *Печат*, недељне новине из Београда.
Политика – *Политика*, дневне новине из Београда.
Правда – *Правда*, дневне новине из Београда
Прес – *Press*, dnevne novine iz Beograda.

Литература

- Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: Nacrt za gramatiku*, Zagreb: JAZU, Globus, 1986.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Ивић 1995: Milka Ivić, „O priložima 'za način'“, *O zelenom konju: novi lingvistički ogledi*, Beograd: Biblioteka XX vek, 1995, 254–282.
- Јовановић 2007: Владимир Ж. Јовановић, *Конверзија у енглеском и српском језику*, Ниш: Филозофски факултет, 2007.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Део други: Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска, 2003.
- Ковачевић 2013: Милош Ковачевић, „Предикатски апозитив без непосредне везе с предикатом“, *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 83, Нови Сад, 2013, 243–256.
- Поповић 1997: Љубомир Поповић, *Ред речи у реченици*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 1997.
- Радовановић 1990: Milorad Radovanović, „O 'dekomponovanju predikata' kao jezičkom postupku“, *Spisi iz sintakse i semantike*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad: Dobra vest, 1990, 53–73.
- Тафра 2005: Branka Tafra, „Konverzija kao gramatički i leksikografski problem“, *Od riječi do rječnika*, Zagreb: Školska knjiga, 2005, 99–114.
- Шипка 1998: Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i leksikografije*, Novi Sad: Matica srpska, 1998.

Miloš Kovačević

SENTENCES WITH THE CONVERSION OF AN ADVERBIAL COMPLEMENT OR A MODIFIER AND AN ADJECTIVAL MODIFIER

Summary

The paper analyzes a special type of conversion: syntactic functional conversion of one particular type of adverb and adjective. The analysis deals with cases of mutual substitution of adverbs functioning as adverbial modifiers of manner linked to the verb in the predicated and adjectives functioning as prenominal modifiers of a substantive object lexeme, as in the examples: *Odlično su odigrali utakmicu* → *Odigrali su odličnu utakmicu*, etc. The conversion of adverbs into adjectives and vice versa in sentences of this type can be made only with those adverbs and adjectives that denote the quality of the verbal action which is also present in its result, expressed by the direct object.

The paper analysed syntactic models of functionally convertible sentences and their structural and semantic characteristics. It is demonstrated that this type of conversion is most frequent with the verb (*od*)igrati in the predicate (e.g. *Odigrao je sjajan/sjajno turnir*), and sentences with a periphrastic predicate (e.g. *Donose emotivno/emotivne odluke*), and that in them convertible adverbs have either the function of a adverbial complement or the function of an adverbial modifier.

mkovacevic31@gmail.com

ТРИ ОПШТА ТИПА АДНОМИНАЛНИХ ЗАВИСНИХ КЛАУЗА¹

Сажетак: У раду разматрамо изричне и односне клаузе уведене речима *да* и *што*. Показано је да ове две речи имају сличне семантичке ефекте у оба типа употребе клауза које уводе, и то ефекте који су неочекивани за односне клаузе. Понуђена је анализа која уједињује ове клаузе у једну јединствену класу клауза са ситуацијском референцијом, и где се њихове специфичности изводе из специфичности контекста у ком су употребљене.

Кључне речи: изричне клаузе, односне клаузе, одређеност, ситуацијска семантика, оператор, референцијална рестрикција

1. Изричне клаузе уведене речима *да* и *што*

У номиналном домену, односне и изричне клаузе представљају фреквенцијски убедљиво најзаступљеније типове. Ова два типа клауза по многим синтаксичким параметрима носе супротстављене вредности. Односне клаузе су модификатори, док су изричне аргументи. О различитом синтаксичком статусу сведочи и то да изричне клаузе за разлику од односних, као што је показано у примеру (1), дозвољавају дислоцирање конституената изван њихових граница.

- (1) а. *Кога си звао пријатеља који познаје?
б. Кога си ми рекао да твој пријатељ познаје?

Изричне реченице уводе речи *да* (далеко најфреквентнији и најнеутралнијег значења), *што*, *како*, *када*, *где* и још неколико мање типичних. Везник *да* је неутралан јер може да уводи и фактивне и пропозиционалне клаузе (Kiparsky and Kiparsky 1971), и котемпоралне и некотемпоралне, и директно перципиране и оне које то нису. Остале речи су ограниченије употребе, па се *што* не може употребити без фактивности, а *како*, *када* и *где* обавезно иду уз котемпоралност и директну перципираност (Grickat 1952, Ivić 1978).

- (2) а. Сматрам / жалим / примећујем да Вас то вређа.
б. *Сматрам / жалим / *примећујем што Вас то вређа.

¹ Истраживање о коме извештавамо рађено је у оквиру пројекта 178020: *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и пројекта BRAIN2014 Бранденбуршке академије. Захваљујем се обема институцијама на финансијској и инфраструктурној подршци.

в. *Сматрам / *жалим / примећујем како Вас то вређа.

Иако везник *да* уводи и друге типове клауза, у овом раду се ради једноставности и јасноће закључака усредсређујемо само на изричне и односне клаузе. У друге типове клауза уведене везником *да*, као ни у остале семантичке и синтаксичке асиметрије између изричних клауза уведених различитим везнички употребљеним речима нећемо улазити јер се не тичу директно нашег рада. Усредсредимо се на однос изричних клауза уведених везником *да*, и оних уведених речју *што*.

Очигледно је да се специфичност клауза које уводи *што* не исцрпљује њиховом фактивношћу. Велики је број фактивних глагола и именица који се не комбинују са везником *што*.

(3) а. Још увек памтим *што / да је било лепо време.

б. Касно је схватила *што / да ће закаснити.

в. признање *што / да се налазио на месту злочина

За један број глагола и именица, у колоквијалној употреби, постоји претежно географска варијација код употребе везника *што*. Фактивни глаголи попут *сетити се* и *знати* за неке говорнике дозвољавају клаузе уведене речју *што*.

(4) а. %Знаш што смо јуче закаснили на пробу?

(са деакцентованим *што*, у смислу *Знаш да смо јуче закаснили на пробу?* – не у смислу *Знаш зашто смо јуче закаснили на пробу?*)

б. %Вељко је признао што је анонимно коментарисао текст.

(са деакцентованим *што*, у смислу *Сетио сам се да данас нема часова.* – не у смислу *Сетио сам се зашто данас нема часова.*)

Овако уведене клаузе контрастирају се према клаузама уведеним везником *да*, са којима деле фактивност – јер она долази од управне речи, пресупозицијом о познатости њиховог садржаја у неком дискурсу домену који укључује говорника. Реченица у примеру (4а) носи пресупозицију да је догађај кашњења на пробу чињеница која је позната релевантним учесницима у дискурсу, укључујући и саговорника. Питање се поставља да би се подразумевана упознатост потврдила, и да би се потврдио степен упознатости са детаљима (интонација одговара исказу *Ти, наравно, знаш да смо јуче закаснили на пробу*). Слично, реченица у примеру (4б) носи пресупозицију да је то да је Вељко анонимно коментарисао текст чињеница која је позната свим учесницима у дискурсу, и самом говорнику, и само је о њој прибављено признање. Са везником *да*, исказ би дозвољавао интерпретацију према којој је информација да је Вељко коментарисао текст нова, да ју је локутор сазнао Вељковим признањем, а колокутор локуторовим исказом о признању.

Исти тип пресупозиције налазимо код клауза чије је увођење речју *што* прихватљиво свим говорницима српског језика.

- (5) а. Предраг жали што је изнео нетачне податке.
б. Рада се каје што није боље испратила дискусију.
в. Иваново извињење што је терао мак на конач

У свим примерима под (5), садржај уведен речју *што* носи пресупозицију истинитости, а тамо где постоји и индивидуални епизодни догађај (попут догађаја изношења података, праћења дискусије, догађаја квалификованог као терање мака на конач) – и познатости тог конкретног догађаја свим интерлокуторима.

Семантички ефекти речи *што* на изричне клаузе може се описати као ефекат одређености на нивоу догађаја: клауза овако уведена реферише на догађај који је стар у дискурсу и познат учесницима. Код клауза заснованим на стању или на генеричком предикату, одређеност долази од генеричности. Фактивност клаузе је тако само импликација одређености.

2. Односне клаузе уведене речима *да* и *што*

У литератури о српском језику, обично се наводи да су односне реченице уведене односно-упитним заменицама, које својим обликом показују род, број и падеж или тип значења када су у питању неименичке заменице², и непромењлива реч *што* (Стевановић 1991).

- (6) а. понуда која се не може одбити
б. понуда што се не може одбити

Клаузе уведене неконгруентном речју *што*, неопходно резумирају антецедента, осим ако је овај са функцијом субјекта, и, под одговарајућим условима, уколико врши функцију правог објекта.

- (7) а. колега са којим играм тенис
б. колега што са њим играм тенис

За резумптивну заменицу се може показати да функционише као права заменица, а не као реализација трага помереног оператора. На пример, изостављена субјекатска резумптивна заменица може имати различита обележја од антецедента. Глагол у односној клаузи слаже се са изостављеном множинском резумптивном заменицом док у антецеденту имамо јединински облик. Ово указује да резумптивна заменица референта узима из дискурса, а није за њега везана синтаксичким механизмом дислокације.

- (8) колега што петком играмо тенис после посла

Поређењем клауза са епизодним догађајем, можемо запазити да и релативне клаузе са *што* упућују на пресупониране, познате – једном речју одређене догађаје.

² Отворено је питање јесу ли клаузе уведене адвербијалним односно-упитним заменицама односне или временске, месне, начинске и друге клаузе, али како је ово питање ирелевантно за нашу расправу, нећемо о њему ни говорити. За увид у расправу, видети Ковачевић (1998).

- (9) а. филмови које је Јанко одгледао у уторак
 б. филмови што их је Јанко одгледао у уторак

Док пример (9а) дозвољава да интерлокутори немају на уму ниједан конкретан догађај Јанковог гледања филмова нити је број одгледаних филмова неопходно одређен и ограничен, пример (9б) се једино може интерпретирати уз пресупозицију о одређеном догађају гледања филма и ограниченем, утврдивом скупу одгледаних филмова.

Литература спорадично наводи још један тип односних реченица: субјунктивне односне клаузе уведене везником *да* (Тополинска 1994, Мишеска Томић 2004).

- (10) понуда да се не може одбити

Субјунктивне односне клаузе карактерише не-веридички садржај, те самим тим и услов да се могу јавити само у не-веридичким контекстима (у контекстима доњег следства).

- (11) а. Нема понуде да се не може одбити.
 б. Ретке су понуде да се не могу одбити.
 в. Можда постоје понуде да се не могу одбити.
 г. #Има понуде да се не може одбити.
 д. #Добио сам понуду да се не може одбити.

(овај пример постаје прихватљив у интерпретацији степена, који елидира израз са значењем степена, на пример *толико добру понуду*; израз са значењем степена уводи не-веридични контекст, па тако ово није противпример)

Како именички изрази одређене и специфичне референције узимају широк интерпретативни опсег, и тиме напуштају неверидички контекст, односне клаузе уведене везником *да* не могу се јавити у таквим именичким изразима.

- (12) *Нема оне понуде да се не може одбити.

Тако односне клаузе уведене везницима *да* и *што* остају у комплементарној дистрибуцији, с обзиром на то да се потоње јављају управо искључиво у одређеним и специфичним именичким изразима.

Субјунктивне односне клаузе захтевају (псеудо-)резумпцију истог типа као и оне уведене речју *што*.

- (13) а. мапа да на њој имаш и фонолошке и морфолошке изоглосе
 б. Нисам још упознао човека да смо се спријатељили из прве.

3. Ка унификацији *да-* и *што-*клауза

Закључке прве две секције можемо резимирати на следећи начин. Клаузе уведене речима *да* и *што* јављају се и као аргументи и као модификатори, у првом случају класификоване као изричне, а у другом као односне клаузе.

Као релативне клаузе, показују понашање које на први поглед изгледа као резумпција, али где се може показати да однос заменице према антецеденту не подлеже ни синтаксичком ни семантичком везивању, већ заменица самостално узима референта из скупа референата доступних у дискурсу – као и свака самостална заменица.

У науци, када се уоче две класе које се подударају по важним особинама, као што је овде случај са везничким речима, неопходно је увести хипотезу о идентичности двеју класа, и затим је тестирати, и према потреби ослабити (блискост, дељење неких особина...) до степена на који емпиријска провера укаже. Хипотезу додатно подржавају две упадљиве чињенице. Прва је да у односној употреби ове клаузе не показују праву резумпцију, већ само услов да (типично заменички) израз у односној клаузи у дискурсу успоставља неку везу са референтом антецедента. Друга је да се ова два типа клауза у модификацијској употреби јављају у комплементарној дистрибуцији у односу на особине референцијалности.

Оваква хипотеза је значајна из два разлога. Први је да води једноставнијем моделу, и тиме и једноставнијој теорији. Место две класе, такав модел има само једну, са различитим контекстуалним варијантама. Други разлог је да тестирање такве хипотезе води препознавању нових законитости, до којих се долази преко објашњења за заједничке особине препознате међу двама типовима реализације једне исте класе (или двама блиским класама уколико се покаже да је неопходно слабљење хипотезе). Хипотеза додатну занимљивост добија на позадини приступа зависним клаузама који даје Арсенијевић (2006), и према коме се сви одредбени типови зависних клауза лако своде на односне клаузе у ширем смислу, док аргументске клаузе, пре свега изричне, траже мало озбиљнију интервенцију да би се припојиле релативном моделу. У овом раду показујемо да ни тај последњи корак није ни усиљен, ни емпиријски немотивисан.

Циљ овог рада није тестирање хипотезе о томе да изричне и односне *што* клаузе, као и изричне и односне *да* клаузе, чине јединствени тип клауза и имају идентичну основну синтаксичку и семантичку структуру. Циљ рада је скромнији, и састоји се у налажењу елегантног начина да се помире модификаторска и аргументска употреба ових израза. Другим речима, циљ је семантичка анализа која ће објаснити како то да се један исти тип клауза може јавити и на месту аргумента, које тражи засићене изразе, и на месту модификатора, које тражи изразе са најмање једном незасићеном позицијом.

4. Релативизација ситуације

Значајан део синтаксичке и семантичке литературе о односним клаузама релативизацију репрезентује механизмом померања оператора (нпр. Heimand Kratzer 1998, Haegeman and Ürgödi 2010). Логички оператор генерисан у позицији неког аргумента или одредбе се помера ка врху синтаксичке структуре како би заузео позицију која одговара његовом широком опсегу.

Односна клауза се интерпретира према следећем обрасцу. Један конституент у клаузи се генерише са оператором, лексикализованим односно-упитном заменицом. Оператор дислоцира конституент ка левој периферији клаузе остављајући у изворној позицији траг који везује као везану логичку варијаблу. На овај начин, добија се израз са вредношћу предиката, који има капацитет да модификује. Нашавши се на ободу, оператор се засићује антецедентом. Предикат је засићен и инертан у даљој деривацији.

$$(14) \quad \begin{array}{llll} \text{рука} & [\text{којаOp}]_i & \text{те} & \text{храни } t_i \\ \lambda x & \text{ruka}(x) \lambda y & & \text{hrani}(ti, y) \\ x & \text{ruka}(x) \ \& \ \text{hrani}(ti, x) & \end{array}$$

Новија литература у области референције значајну пажњу поклања проблему референцијалне рестрикције. У овој области, све ширу примену налази ситуацијска семантика, у којој се референцијална рестрикција репрезентује као ситуацијска заменица у детерминаторској пројекцији именичког израза (ДП) – детаљну разраду налазимо у Ebourne (2005), Schwarz (2011).

Овакви приступи предвиђају да именички изрази могу бити модификовани на два начина. Један је да се модификује њихов предикат, описна компонента израза реализована лексичком именицом. Други је да се модификује рестрикција, да се додатно ограничи ситуацијска заменица која одређује домен референције израза.

Наша је тврдња у овом раду да односне *да*- и *што*- клаузе представљају ситуацијске релативне клаузе, да денотирају предикате (када су уведене везником *да*) или аргументе (када су уведене речју *што*, и остварују дефинитнуреференцију) у домену ситуација, и да модификују индиректно сужавајући домен референције укупног именичког израза. Овим и појму индиректне модификације (Sinque 2010) дајемо дубљу основу и структурну деривацију.

Тако, анализа у терминима понуђеног модела изгледа као у (15).

$$(15) \text{ а.} \quad \begin{array}{llll} \text{рука} & [\text{штоOp}]_i & t_i & \text{те} \quad \text{храни} \\ ix_i, \text{pro}_s \text{ruka}(x_i) \text{is} & & & \text{hrani}(s, ti, \text{pro}_i) \\ \Leftrightarrow & ix_i, \text{pro}_s \text{ruka}(x_i) \ \& \ \text{hrani}(s, ti, \text{pro}_i) & \end{array}$$

дефинитна рука у домену дефинитне ситуације храњења колокутора

$$\text{б.} \quad \begin{array}{llll} \text{рука} & [\text{даOp}]_i & t_i & \text{те} \quad \text{храни} \\ \lambda x & \text{ruka}(x_i) \lambda s & & \text{hrani}(s, ti, \text{pro}_i) \\ \Leftrightarrow & \lambda x \lambda s \text{ruka}(x_i) \ \& \ \text{hrani}(s, ti, \text{pro}_i) & \end{array}$$

дефинитна рука у домену апстраховане ситуације храњења колокутора

Као што је приказано, *да*-клаузе се разликују од *што*-клауза у томе што оне опстају само у именичким изразима који су уведени без ситуацијске заменице (одређени именички изрази без спецификованог домена референције, чији домени референције услед јављања у не-веридичком контексту остају неодређени и без егзистенцијалног 'усидравања'). Ово им даје субјунктивну интерпретацију, и ограничава им јављање на именичке изразе неспецифичне ре-

ференције. Други именички изрази имају ситуацијску заменицу, која засићује ситуацијски оператор, и тиме гради неку *што*-клаузу. Овим објашњавамо комплементарну дистрибуцију двају типова клауза.

Како је централна хипотеза овог рада то формулисала, изричне *да*- и *што*-клаузе имају идентичну структуру као њихови односни пандани. Разлика је у томе да код изричних клауза ситуацијски лямбда оператор може да се инкорпорира у глагол (Arsenijević 2009), или да буде засићен егзистенцијалним квантификатором који је уведен помоћу глагола. У потоњем случају, као и у случају дефинитне ситуације код *што*-клауза, ситуација означена изричном клаузом добија тематску улогу и падеж од управног елемента (глагола, именице или предлога).

Почнимо од првог наведеног случаја. Код глагола епистемичког става и такозваних именица садржаја (енгл. content nouns), третираних нпр. код Крацера (Kratzer 2006), ситуацијски оператор са својим предикатом се инкорпорира у иначе десемантизовани глагол имања или чињења. Инкорпорирани предикат спецификује један скуп ситуација (оне описане предикатом деривираним у изричној клаузи) као ситуације одговарајућег епистемичког домена (овде домена тврдње). Квантификатори у реченици у којој се оваква именица (или глагол овог типа) употреби везују три апстраховане варијабле, и допуњују одређење статуса датих ситуација.

$$(16) \text{ тврдња} \quad [\text{да Op}]_i t_i \quad \text{ормани лете} \\ \lambda y \lambda s_1 \lambda s. \text{ act}(s_1, y, s) \quad \lambda s \text{ tvrdi}(s) \quad \exists x. \text{ ormani}(x) \ \& \ \text{lete}(s, x) \\ \lambda y \lambda s_1 \lambda s \exists x. \text{ act_tvrdi}(s_1, y, s) \ \& \ \text{ormani}(x) \ \& \ \text{lete}(s, x)$$

У оваквим случајевима постоји однос предиката и субјекта између управног елемента (именице или глагола) у који је инкорпорирани предикат над ситуацијама, и самог скупа ситуација. Стога су могући изрази попут оних у примерима под

- (17) а. Тврдња је да ормани лете.
 б. То да ормани лете је једна тврдња.

Други случај подразумева фактивне предикате без пресупозиције одређености. Овде смо ради једноставности пресупозицију унели у семантичку репрезентацију, кроз егзистенцијалну квантификацију над зависном ситуацијом (у пуној репрезентацији би овде стајала лямбда апстракција, а егзистенцијални квантификатор би стајао у посебној репрезентацији пресупозиције која се односи само на зависну клаузу). Овде изрична клауза има вредност аргумента, услед егзистенцијалне пресупозиције, и од управног елемента (овде именица свест) добија тематску улогу.

$$(18) \text{ свест} \quad [\text{да Op}]_i \quad t_i \quad \text{долази зима} \\ \lambda y \lambda s_1 \exists s. \text{ svest}(s_1, y, s) \quad \exists s \quad \text{dolazi}(s, \text{zima}) \\ \lambda y \lambda s_1 \exists s. \text{ svest}(s_1, y, s) \ \& \ \text{dolazi}(s, \text{zima})$$

Изричне клаузе овог типа, услед додељене тематске улоге, не остварују однос субјекта и предиката са управним елементом.

- (19) а. *Свест је да долази зима.
 б. *То да долази зима је једна свест.

Конечно, поједине именице и поједини глаголи траже (или у одговарајућој употреби дозвољавају) допуну са одређеном референцијом. У таквом случају, клауза се уводи везником *што*, који доноси дефинитну пресупозицију за ситуацију из изричне клаузе. Све остало је исто као код других фактивних клауза.

- (20) кајање [штоOp]_i t_i сам заспао
 λyλs λs₁. svest(s₁, y, s) is заспао(s, ja)
 yλs₁ is.svest(s₁, y, s)&заспао(s, ja)

Очекивано, ни ове клаузе не остварују однос предиката и субјекта са управним елементом.

- (21) а. *Кајање је што сам заспао.
 б. *То што сам заспао је једно кајање.

Понуђени модел даје неколико емпиријски проверљивих предикција. На пример, очекује се да за разлику од односних клауза уведених односно-упитном заменицом, оне које уводе речи *да* и *што* неће моћи да стоје у аргументским позицијама јер не означавају индивидуе већ ситуације.

- (22) а. Изнервирао ме је студент што учи напамет.
 б. *Изнервирао ме је што (год) учи напамет.
 в. Изнервирало ме је што (*год) учи напамет.
 г. Изнервирао ме је студент који ме је јуче звао.
 д. Изнервирао ме је ко (год) ме је јуче звао.

Као што показује контраст између конгруенције и интерпретације примера (22б) и (22в), слободна клауза уведена речју *што* може да денотира само ситуације, никако индивидуе.

5. Закључак

Увођењем ситуацијске семантике отворили смо пут за формулисање елегантног модела који изричне и односне *да*- и *што*-клаузе уједињује под заједничку анализу, а њихове специфичне особине изводи из контекста у коме су употребљене. Ове клаузе увек реферишу у домену ситуација. Када су употребљене уз именицу која не дозвољава инкорпорацију и својом семантиком не укључује предикат над ситуацијом, ове клаузе сужавају њену референцијалну рестрикцију, интерсекцијом или идентификацијом са денотатом њихове ситуацијске заменице. Када су употребљене са глаголом или именицом који дозвољавају ситуацијску инкорпорацију (десемантизовани глаголи и именице),

или са глаголом или именицом који укључују предикат над ситуацијама, оне или подлежу делимичној инкорпорацији, или добијају тематску улогу од управног елемента, овим путем постајући изричне клаузе.

Детаљније емпиријске хипотезе идентификоваће и евентуалне даље теоријске проблеме, али и дати генералну евалуацију одрживости хипотезе о јединственој структури и самосталној семантици изричних и односних *да-* и *што-*клауза.

Литература

- Арсенијевић, Б. 2006. Доследно семантички приступ релативним клаузама и категорији зависности. *Српски језик*, 11, 1/2, 487–500.
- Грицкат, И. 1952. О једном случају мешања свеза да и што. *Наш језик*, књ. III, св. 5-6, 196–207.
- Ивић, М. 1978. О српскохрватским речењичним прилозима. *Јужнословенски филолог*, 34, 1–16.
- Ковачевић, М. 1998. *Синтакса сложене реченице*. Београд: Рашка школа.
- Стевановић, М. 1991. *Савремени српскохрватски језик 2. Синтакса*, пето издање. Београд: Научна књига.
- Арсенијевић, В. 2009. Clausal complementation as relativization. *Lingua*, 119: 39–50.
- Cinque, G. 2010. *The Syntax of Adjectives. A Comparative Study*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Elbourne, P. 2005. *Situations and Individuals*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Haegeman, L. and B. Ürgödi. 2010. Referential CPs and DPs: an operator movement account. *Theoretical Linguistics*, 36, 111–152.
- Heim, I. and Kratzer, A. 1998. *Semantics in Generative Grammar*. New York: Blackwell.
- Kiparsky, P. and C. Kiparsky. 1971. *Fact*. In *Semantics: An interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology*, D. D. Steinberg and L. A. Jakobovits, eds., 345–369. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kratzer, A. 2006. Decomposing attitude verbs. Handout from a talk honoring Anita Mittwoch on her 80th birthday at the Hebrew University of Jerusalem, July 4 2006.
- Tomić-Mišeska, O. 2003. The Syntax of the Balkan Slavic future tenses. *Lingua*, 114, 517–549.
- Topolinska, Z. 1994. Factivity as a grammatical category in Balkan Slavic and Balkan Romance. *Slavia Meridionalis*, 1, 105–121.
- Schwarz, F. 2011. *Situation pronouns in determiner phrases*. Ms. University of Pennsylvania.

Boban Arsenijević

THREE GENERAL TYPES OF ADNOMINAL SUBORDINATE CLAUSES

Summary

The paper discusses complement and relative clauses introduced by the items *da* and *što*. It is known that these two items have the same semantic effects in both types of uses, and that the effects shown are quite unexpected for relative clauses modifying in the domain of individuals. An analysis is proposed which unifies the two types of clauses into one general type of subordinate clauses referring in the domain of situations. The specifics of each subtype are derived from the context of their occurrence.

b.arsenijevic@gmail.com

ЗНАЧЕЊА АДЈЕКТИВНИХ КЛАУЗА СА ЛИЧНОМ ЗАМЕНИЦОМ У АНТЕЦЕДЕНТУ

Сажетак: Према референцијално-семантичком критеријуму *личне заменице* карактерише референцијална одређеност. Наше истраживање ће потврдити да након личних заменица у антецеденту које у дискурсу анафорички упућују са мањим или већим дометом на именицу, следи адјективна клауза са *нерестриktivним значењем* јер је реч о одређеном ентитету. Међутим, истраживање ће показати да и личне заменице могу катафорички упућивати на адјективну клаузу, тј. адјективна клауза може имати и *рестриktivно значење*. Када су у антецеденту множински облици личних заменица, адјективна клауза својим садржајем може упућивати и на подскуп скупа означеног личном заменицом у антецеденту. Такође, у ситуацијама када количински прилог или егзистенцијални глагол у надређеној клаузи захтевају заменицу у генитиву (којем је својствено изражававање неодређене количине нечега), тада адјективна клауза представља неопходну одредбу. И на крају, уколико адјективна клауза садржи специфично својство због којег имамо различиту интензију, њено значење биће рестриktivно без обзира на исту екстензију ентитета којег заступа лична заменица у антецеденту.

Кључне речи: антецедент, лична заменица, адјективна клауза, (не)рестриktivност, екстензија, интензија

1. Увод

Категорија *одређеност/неодређеност* је упућивачка (деиктичка) категорија јер било који референт може бити познат или непознат само одређеном лицу. Према референцијално-семантичком критеријуму *личне заменице* карактерише референцијална одређеност. Наше истраживање ће потврдити да након личних заменица у антецеденту које у дискурсу анафорички упућују са мањим или већим дометом на именицу, тј. интрафрастички или чешће трансфрастички, следи адјективна клауза са *нерестриktivним значењем* јер је реч о одређеном ентитету. Међутим, показаћемо да и личне заменице могу катафорички упућивати на адјективну клаузу, тј. адјективна клауза може имати и *рестриktivно значење*. Како смо већ помињали (види Русимовић 2014: 52–54), деикса подразумева егзофору и ендофору. Првобитна и основна употреба заменица је егзофоричка, тј. упућивање се односи директно на ентитет. Из егзофоричке употребе заменица настаје ендофоричка употреба, која је усмерена не више

директно на ентитет¹ него на његово „име“, на супстантив као антецедент – анафора или постцедент – катафора.² Значења термина антецедент (оно што претходи) и постцедент (оно што следи) показују „позициону диференцијацију анафоре и катафоре“ (Ковачевић 2007: 49). Тако се форичност у лингвистици најчешће „разматра с обзиром на структурисање везаног текста као надреченичног јединства“ (Ковачевић 2007: 49).

Како је наш корпус пре свега писана реализација дискурса, искази ће бити из књижевнојезичког и публицистичког стила, а разговорни стил је заступљен у анализи преко форума и блогова.

2. Рестриктивност и нерестриктивност релативних клауза

Када говоримо о семантичкој разлици која постоји између релативних реченица, говоримо, у ствари, о разлици у односима између антецедента и релативне клаузе, тј. о дихотомији *рестриктивност/нерестриктивност*. Када релативна клауза не спецификује значење антецедента јер је оно већ спецификовано, тако да се релативна клауза може анулирати без промене смисла надређене клаузе, говоримо о нерестриктивној релативној клаузи. Када релативна клауза спецификује значење антецедента, односно из класе се издваја поткласа, а исказ надређене клаузе важи само за поткласу спецификовану релативном клаузом, реч је о рестриктивној релативној клаузи. Анулирање релативне клаузе довело би до промене смисла надређене клаузе (в. Михаиловић (1973: 164–165) и Кордић (1995: 25–30)).

Традиционално се под термином *одређеност/неодређеност* подразумевају познатост/непознатост, поменуто у претходном тексту. Станојевић је прецизнији истичући да се одређени и неодређени именски изрази могу употребити референцијално и неререференцијално, али „тек у домену референцијалних употреба одређеност номиналне синтагме подразумева познатост, док неодређеност подразумева непознатост њихових референата“ (Станојевић

¹ *Ентитет* означава све оно што посебно и самосвојно постоји, не само у материјалном смислу. Код великог броја ентитета физичко постојање се не може доказати, тако да се због тога ванјезичком ентитету приписује хипотетичко постојање, „уз обавезну условљеност и тесну повезаност са *универзумом дискурса*, тј. засебним светом, стварним или измишљеним“ (Прћић 2008: 70), који комуникатори претпостављају.

² Термини *анафора* и *катафора* поред тога што су лингвистички, они су и реторички термини (види Ковачевић 2007: 49–50) и значење им је слично и у лингвистици и у реторици. *Анафора* у реторици подразумева понављање истих речи или скупова речи на почетку неколико узастопних стихова или реченица. Лингвистичка анафора такође подразумева понављање, али је то понављање остварено супституцијом, као новим именовањем антецедента. Реторика *катафору* одређује као фигуру речи којом се каква реч уплиће у конструкцију тако да јој претходи. И лингвистичка и реторичка катафора јесу језичке јединице које претходе конструкцији из које се разабере њихово значење. „Та компонента антиципације постаје основна дистинктивна црта према граматичкој анафори, с којом граматичку катафору готово архисемски повезује компонента супститутивности“ (Ковачевић 2007: 50).

2010: 125). За нас је релевантно и дефинисање одређене референцијалности које узима у обзир и говорника и саговорника. Тако да о одређености говоримо и „ако контекст омогућава говорном лицу: 1) да идентификује индивидуу на коју упућује именска синтагма и 2) да закључи да је и саговорник идентификовао исту индивидуу“ (Станојевић 2010: 128).

У разграничавању рестриктивних од нерестриктивних адјективних клауза ослањамо се и на Фрегеово³ раздвајање референције од смисла, тј. екстензионалног од интензионалног значења. Ово раздвајање уграђено је у темеље савремене семантике⁴, у којој се тежи да се симболичком апаратуром интензионалне логике опише семантичка страна синтаксичких конструкција природног језика. Тако су у интензионалној логици средишње две категорије: *екстензија*, тј. ентитет на који се реферира и *интензија*, тј. смисао њоме означен.

Дакле, ови термини из филозофије и логике, често се користе у теоријском оквиру за лингвистичку семантику, у којој се термин екстензија „односи се на класу ентитета на које се нека реч исправно примењује. На пример, екстензија (или „екстензионо значење“) назива *цвет* јесте списак свих ентитета на које се тај назив односи, нпр. *невен, ружа, каранфил...*“ (Кристал 1988: 61). Термин интензија употребљава се „да значи скуп дефинишућих својстава којима се одређује применљивост неког термина. На пример, „ноге“, „равна површина“ итд. одређују интензију именице *сто*, (...)“ (Кристал 1988: 102).

У овом раду неки сегменти истраживања базирани су на чињеници да два израза која имају исту референцију (екстензионално значење), могу имати различит смисао⁵ (интензионално значење). Како у анализи посматрамо адјективну клаузу и њен антецедент, то значи да кад антецедент и адјективна клауза реферирају на исти ентитет, тј. имају исту екстензију и уколико интензија није иста, тј. релативном клаузом се издваја својство истог ентитета које је актуелно, онда ће адјективна клауза бити рестриктивна (нпр. *То исто сунце ШТО је на нашим ширинама добри и мили друг, под ЧИЈОМ се топлотом пријатељства расцветавала наша крв, овде* је за белца највећи душманин, једини непријатељ који га прати у стопу и с ким се не може измирити (Р. Петровић, 22)).

³ Готлоб Фреге (Gottlob Frege (1848–1925)) немачки математичар, творац модерне логике и филозофије језика.

⁴ Парафразираћемо познати Фрегеов пример: *Звезда Зорњача је звезда Вечерњача/Звезда Зорњача је звезда Зорњача/Звезда Зорњача није звезда Зорњача/већ планета*. Овде је реч о логички истовредним изразима, јер и звезда Зорњача и звезда Вечерњача реферирају на исти ентитет – на планету Венеру, али различито јер немају исти смисао, тј. интензионално значење (Frege 1995: 167–194).

⁵ *Смисао* као прву компоненту значења Прћић одређује као „уређен скуп довољног броја дескриптивних обележја, којима се дефинише извесна класа ванјезичких ентитета“ (2008: 50). Смисао се усредсређује на инваријантност дескриптивних обележја, али се дескриптивна обележја не везују толико за својства ванјезичког ентитета, колико за улогу, или улоге, додељене том ентитету у датој култури (Прћић (2008: 50–51) према Тејлору (Taylor 1989: 41)).

3. Анафоричко упућивање личне заменице у антецеденту

Традиционалне граматике личне заменице⁶ убрајају у именичке заменице јер имају улогу главне речи у именичком изразу и по томе се граматички разликују од присвојних и показних заменица,⁷ које такође имају категорију лица, али су чешће одредбе у именичком изразу. Према референцијално-семантичком критеријуму личне заменице⁸ карактерише референцијална одређеност. Заменице које значе лице разграничавају људску јединку од групе лица (*ја, ти – ми, ви*)⁹ уз додатно разграничење полних и узрасних разлика међу људским бићима, ми бисмо били прецизнији – међу живим бићима (*он – она: оно*)¹⁰, с тим да се треће лице односи и на ентитете који се одликују својствима [–живо].

Једно од универзалних својстава језика јесте да имају деиктичке (упућивачке) језичке јединице¹¹ и да међу тим јединицама једна увек означава говор-

⁶ У личне заменице не убрајамо повратну заменицу *себе*, у вези са којом Пешикан закључује да је ова заменица „субјекатска заменица, прецизније речено – заменик субјектовог зависног падежа“ (1967: 253). Радић за заменицу *себе* тврди да она не указује на предмет или лице, што доказује чињеница да *себе* нема облик номинатива „а реч која познаје само падежне, тј. говорне (синтагматске) ликове, не може указати на било какав „предмет“ па ни на ’лице или не-лице“ (2009: 223).

⁷ Проблематика личних заменица повезана је са проблематиком показних заменица на шта упућују и чињенице да су личне заменице у многим језицима постале од показних, док се у неким језицима показне заменице употребљавају уместо личних; и личним и показним заменицама својствено је упућивање на говорника (Мајтинскаја 1969: 141).

⁸ Још је Белић (1956, 1998: 53) писао да се личне заменице издвајају својим особинама у засебну врсту заменичких речи, и то тако да личне заменице првог и другог лица упућују на лица у говору, тј. на лице које говори и лице којему се говори, док заменица трећег лица упућује на познато лице које се обележава и као лице које не учествује у говору. На тај начин учешће или неучешће у говору, дакле оцена према говору, спаја треће лице са првим и другим у систему; непосредно упућивање на лице или предмете доводи их у везу са демонстративним заменицама. Зато заменица трећег лица има, с једне стране, особине личних заменица (наглашени и ненаглашени облик *њега, га; њему, му* и сл.), а с друге стране, особине демонстративних заменица (нпр. род: *он, она, оно*). Дакле, како истиче Белић „нарочито значење које имају личне заменице, ограничавање њихово на посредно (1. и 2. л. (Т.Р.)) или непосредно (3. л. (Т. Р.)) упућивање на лица која учествују у говору (1. и 2. л. (Т.Р.)) или не учествују (3. л. (Т. Р.)), учинило је да се оне одвоје од свих осталих заменица и сачувају неке своје особине, врло карактеристичне и често врло старе“ (Белић 1998: 53).

⁹ Бенвенист (Benveniste 1956: 37) је наглашавао разлику између личних заменица првог и другог лица наспрам личних заменица трећег лица, тако је по његовом мишљењу треће лице немаркирани члан у категорији лица, оно је „не-лице“.

¹⁰ Мразовић/Вукадиновић (1990: 309–310) такође одвајају личне заменице првог и другог лица називајући их *личним заменицама саговорника* и у вези са њим истичу да „не стоје уместо именица већ представљају говорника и ословљеног“ (1990: 309), наравно ова констатација у потпуности одговара личним заменицама првог и другог лица у једнини, а делимично овим заменицама у множини. Заменице трећег лица представљају *личне заменице несаговорника*, оне су упућивачке и оне за разлику од заменица првог и другог лица „заиста замењују именице“ (1990: 310).

¹¹ Иако Е. Бенвенист наводи да личне заменице чине „скуп ’празних’ знакова, неререференцијалних у односу на ’стварност’, знакови који (...) постају ’пуни’ чим их неки говорник преузме у свакој

ника и једна увек означава саговорника. У вези са личним заменицама првог и другог лица једине и множине (*ја, ти, ми, ви*) Кордић истиче да је њима својствено „да су егзофоре, тј. да указују директно на предмет у изванјезичкој стварности“ (1996: 58), али и напомиње да могу бити и ендофоре. Сматрамо, такође, да личне заменице првог и другог лица могу имати улогу у изградњи кохезивних односа у писаном дискурсу, тј. да могу бити анафорички и катафорички употребљене и то у наводима директног говора, у дијалозима, у приповедању (ЈА-форма, ТИ-форма). Када су у питању заменице трећег лица, тј. заменице несаговорника, Кордић их сматра ендофорама „премда се користе и егзофорички кад је потребно указати на предмет или особу која не судјелује у разговору“ (Кордић 1996: 58).

У досадашњој литератури (Леман (Lehmann) 1984, Браун (Browne) 1980, Кордић 1995) већ је уочено да након антецедента који је лична заменица следи нерестриктивна релативна клауза. Кордић иде даље па наводи и ретке примере у којима је „референција личне заменице одређена садржајем релативне реченице“ (1995: 68) и да на то пре свега утичу конструкције које „садрже безлично употријебљене глаголе *имати* и *бити* кад имају егзистенцијално значење ‘постојати’“ (Кордић 1995: 70).

Личне заменице *ја* и *ти* не именују, већ упућују на саговорнике. Употребом заменице *ја* одређена особа преузима на себе улогу говорника и дискурс је уређен из њене перспективе, на тај начин конкретни референт на који заменица упућује је ситуационо зависан, тј. током дијалога заменица *ја* реферира и на једног и на другог учесника у дијалогу, тако да је у писаном дискурсу неопходна интервенција приповедача који ће одређени референт придружити заменици *ја* или *ти*.

Када је у питању наш разнофункционални корпус и адјективне клаузе са личном заменицом у антецеденту, ексцерпирани смо примере (1) и то углавном из књижевноуметничког и разговорног стила у писаној реализацији:

(1) **Ја, КОЈИ** још не разликујем културно од дивљег тропског биља, имам утисак да се још увек налазим усред прашуме (Р. Петровић, 19). Још истог дана утврдише за мене **КОЈИ** сам ноћу први прешао преко младог леда на Морави, давио се и спасао, да нисам из Прерова (Д. Ћосић, 2). **Ја, КОЈИ** сам се за живота најмање бавио тражењем правде између Морава, хоћу само да исправим грешку у твом презимену (Д. Ћосић, 187). **Ја ШТО** гребах овај летопис јесам Никола, први рудар Србијице, старац с гороломничким гласом и житељ без гроба (Д. Ћосић, 188). Мурињо: „**Ја КОЈИ** нисам газда у својој кући успевам водити Реал“ (www.jedan-nula.com/.../murinjoja-koji-nisam-gazda-u-svojoj-kuci).

инстанци свога говора“ (Бенвенист 1975: 195), Радић сматра „да је услов сваког ‘пуњења’ неки оквир, нека елементарна ‘референција’ ‘у односу на стварност’, неки минимум значења захваљујући коме заменице задобијају надговорну форму и бивају спремне да упуте на предмет и преузму улогу реченичног субјекта“ (Радић 2009: 220). Тако се тврдња Бенвениста може односити на заменицу *себе*, јер се она „будући без сопственог референцијално-семантичког оквира никада не пуни сопственим садржајем – увек је сенка, тј. рефлексција субјекта“ (Радић 2009: 220).

Зато **ти КОМЕ** ће она до сунца постати мати, кад дорастеш да ореш по женама, никад их не жали (Д. Ћосић, 142). **Тебе ШТО** ти ноћас Симка постаје мати, донео је ветар на стабло Катића (Д. Ћосић, 143).

Употреба заменице *ја* у антецеденту најчешћа је у наративној прози у првом лицу, тзв. ЈА-форма. На тај начин заменица *ја* упућује на наратора, а то је анафоричко упућивање, што значи да следи нерестриктивна адјективна клауза. Неретко се у приповедању и идентификује наратор (четврти пример), што илуструје и катафоричко упућивање личне заменице до властите именице (*Никола*). Употреба заменице *ти* у антецеденту везана је за обраћање одређеном, већ помињаном лицу, тако да поново говоримо о анафоричком упућивању и нерестриктивној клаузи.

Такође, како је експресивност одлика разговорног и књижевноуметничког стила, учестала су и понављања референата, са циљем истицања:

(2) Ако си шуљак и јаловак, **ти ШТО** се пилиш у овој облачини мокрој, онда липши у њој да земљу не поганиш и жене не прљаш. А ако си женско, **ти, крвавче мало ШТО** њој сада крста разваљујеш, онда да си њива поред реке што сваке године рађа (Д. Ћосић, 142). На Кама, **ти КОЈА** имаш среће стигла си. **Ти КОЈА** си дивна да те гледају; ја се забављам (Р. Петровић, 111). Ох, боже, **ти КОЈИ** си свемогући; **ти КОЈИ** си васкрснуо Лазара и **КОЈИ** си чак од воде начинио вино (Л. Лазаревић, 13).

Личне заменице трећег лица, и у једнини и у множини, пре свих учествују у изградњи кохезије текста упућујући на именицу или замењујући је. Како оне упућују на неког трећег, тј. на неговорника и несаговорника или на нешто треће, ове се заменице врло често појављују у наративном и дескриптивном дискурсу књижевноуметничког стила:

(3) Зар да дозволи да један полицијски зликовац, мундирџија, саслушава **њег**а **КОЈИ** је овој земљи законе и уставе кројио и дизао буне против кнежева и влада? (Д. Ћосић, 104); Кад би га смрт сад згромила, овде пред **њим ШТО** дрхти, али зна да га смрт неће, и зна да Мијат седла коња. (Д. Ћосић, 145); Свирка бриди њеним костима, одваљеним, расутим по влажној и тврдој постели, костима што се само влакнима и жилама бола држе за њу, **њу КОЈА** је само умор **немоћан** да се **наднесе над** колевку, иако једино то жели. (Д. Ћосић, 150); **Он КОЈИ** је донео, кад нам је изгорела кућа, **сомун под мишком**, и... (Л. Лазаревић, 19); *Аћим* зна, мисли Андра, зато се и усправио и, задављен тугом, стоји без речи, расплињава се, шири, расте, испуњава собу од нетесаног камена, а не миче се, **он КОГА** сви **напуштају**. (Д. Ћосић, 153); Кад је почео да је туче, Никола је скочио, усправио се, главом притискао греду, претио *Ђорђу* да ће га заклати, **њег**а, **силника и незахвалника ШТО** га је **удес** наградио **добрим** **каким** само **цареве** **награђује**, а мрак је тутњао у кацама, јечао и хуктао у црним гомилама: (Д. Ћосић, 33).

Примери показују да је анафоричко упућивање најчешће трансфрастичко, али да може бити и интрафрастичко (последња два примера где лична заменица у антецеденту упућује на именички израз у надређеној клаузи (*Аћим*, *Ђорђе*)).

Заменице трећег лица нису оријентисане само на именице чији референти имају својство [+живо] и [+људско], већ се могу односити и на референте који имају својство [-живо] и [-људско]:

(4) Усправна, као слап *воде*. Поред **ње** *ШТО* је отицала у ледину, јабука је гранама била обешена о лук неба, са кога ретко падају црвљиве јабуке. (Д. Ћосић, 150).

Наведени пример илуструје анафоричко упућивање заменице трећег лица у антецеденту, тј. адјективна клауза односи се на антецедент који је већ одређен, јер са ближим или даљим дометом у дискурсу анафорички упућује на именицу.

(5) Крстић: Потпуно смо надиграни, **ми** *КОЈИ* смо носиоци игре највише смо криви! (www.telegraf.rs/.../693569-krstic-potpuno-smo-nadigrani-mi 05.10.2013)

Множински облик личне заменице првог лица може упућивати анафорички (мада је чешће катафоричко упућивање (види поглавље *Катафоричко упућивање личне заменице у антецеденту*). У примеру (5) анафора је асоцијативна јер *ми* упућујући на именицу Крстић, подразумева тим чији је Крстић део.

Именски изрази са личном заменицом у антецеденту најчешће јесу неопредно одређени референцијални изрази. Наше истраживање потврдило је да након личних заменица у антецеденту које анафорички упућују са мањим или већим дометом на именицу, тј. интрафрастички или чешће трансфрастички, следи нерестриктивна клауза јер је реч о одређеном ентитету.

4. Катафоричко упућивање личне заменице у антецеденту

Већ смо истакли да се личне заменице издвајају својим особинама у засебну врсту заменичких речи, и то тако да личне заменице првог и другог лица упућују на лица у говору, тј. на лице које говори и лице којему се говори, док заменица трећег лица упућује на познато лице које се обележава и као лице које не учествује у говору, а може упућивати и на ентитете чије је семантичко обележје [+/-живо] и [-људско]. Говор може бити у усменој или писаној реализацији дискурса, а наш корпус је пре свега писана реализација дискурса (разговорни стил присутан је преко форума и блогова).

4.1. Према референцијално-семантичком критеријуму личне заменице карактерише референцијална одређеност, тј. оне анафорички упућују на одређене именице и већ смо видели да након личних заменица у антецеденту следи нерестриктивна адјективна клауза. У вези са нерестриктивношћу адјективне клаузе која у антецеденту има заменице првог и другог лица, Кордић истиче да су „говорници и саговорници увијек присутни у комуникацијској ситуацији, па заменице које их представљају у принципу не требају рестриктивну одредбу“ (Кордић 1995: 69). Међутим, наше истраживање даје и другачије резултате:

(6) **Оно ја ШТО** је поникло из мога првога плача прошло је кроз живот заливајући се сузама.(...) **Оно ја ШТО** је никло из тренутка моје збиље пошло је у живот под тешким теретом и посртало је под бригом.(...) **Оно ја ШТО** је никло из првога мога осмеха прошло је кроз живот са осмехом на уснама, гледајући све око себе веселим погледом и ведре душе (Б. Нушић, 6). О, преваро! Тебе **ШТО** си гусле измислио требало би сваке ноћи клати (Д. Ћосић, 99).

У првом примеру из групе (6) три пута се упућује заменицом *ја* и увек је референт исти, дакле, говоримо о истој екстензији коју има *ја* (наратор) и три пута издвојено (*оно*) *ја*. Реконструисаћемо пример тако што ћемо анулирати адјективне клаузе:

[←***Оно ја** прошло је кроз живот заливајући се сузама.(...) **Оно ја** пошло је у живот под тешким теретом и посртало је под бригом.(...) **Оно ја** прошло је кроз живот са осмехом на уснама, гледајући све око себе веселим погледом и ведре душе.]

Реконструисани пример је неинформативан и синтаксички непотпун. Без обзира на исту екстензију употребљене заменице *ја*, интензија није иста. Управо адјективна клауза врши рестрикцију зато што упућује само на одређено својство референта. Такође, и демонстративна заменица у антецеденту (*онај*) својим емфатичким акцентом катафорички упућује и истиче адјективну клаузу као неиспустиву.

У другом примеру уз групе (6) заменица *ти* у антецеденту је неререференцијално употребљена, односно отворена је за придруживање референата јер има значење *било ко* и тек са адјективном клаузом добијамо одређење референта по својству, али не и идентификацију¹², тако да поново говоримо о рестриktivној клаузи.

4.2. Личне заменице *ми* и *ви* имају исту улогу као заменице *ја* и *ти*, с тим што означавају множину (мноштво) референата. Тако је адјективна клауза након заменице *ми* или *ви* у антецеденту нерестриktivна уколико адјективна клауза упућује на цео скуп референата означених заменицом *ми* или *ви*. Међутим, у корпусу су фреквентнији примери (7):

(7) Забадава му се нуди да му плате и остали, забадава му се објашњава да **ми КОЈИ смо платили** имамо права да идемо на свој брод (Р. Петровић, 10). И не знаш да си од отрова порасло и да се од њега зелениш, јер мртваци су земљу отровали, па је **много нас око ових Морава ШТО** нисмо на правом месту **посађени**, и са свакојаким другим како не ваља (Д. Ћосић, 143). Кукавице сте и јад **сви ви ШТО** сте песме о бунама и храбрима певали (Д. Ћосић, 99).

У примерима (7) адјективна клауза садржи критеријум за издвајање подскупа из скупа референата означених у антецеденту и тада недвосмислено имамо рестриktivну клаузу. Реконструисаћемо први пример:

[← Забадава му се нуди да му плате и остали, забадава му се објашњава да **ми** имамо права да идемо на свој брод.]

¹² Лична заменица *ти* у неререференцијалној употреби карактеристика је лирске поезије (нпр. **Ти КОЈА** имаш руке невиније, Весна Парун).

Реконструкција првог примера у којој је анулирана адјективна клауза показује да је надређена клауза без адјективне информативна, али има двосмислено значење (*ми* може на основу садржаја надређене клаузе и даље упућивати на оне који су платили; међутим иста заменица може упућивати и на оне који су платили и на оне који нису платили). То значи да је исказ двосмислен и адјективном клаузом се та двосмисленост анулира јер се њоме издваја подскуп референата који је релевантан надређеној клаузи, тј. заменица *ми* (као и *ви*) катафорички упућују на адјективну клаузу као неопходну.

4.3. Множински облици заменице трећег лица у антецеденту ретки су у нашем корпусу. Издвојили смо примере:

(8) Има *их* за *КОЈЕ он плаћа и до сто франака*, што представља дуге недеље рада (Д. Тосић, 116). Има *их*, на пример, *КОЈИ налазе да је мицђуша остатак варварства...* можда... али се ипак мора признати да је леп украс (Б. Нушић, 15).

У наведеном примеру упућивање личне заменице одређено је садржајем адјективне клаузе. Иста би ситуација била када бисмо на место заменице ставили општу именицу: [←Има *људи* за *КОЈЕ он плаћа и до сто франака*, што представља дуге недеље рада.]. То значи да тип одредбе није условљен антецедентом већ „оно што доиста утјече на тип одредбе у наведеним примјерима јесу конструкције *мало их је*, *има их*“¹³ (Кордић 1995: 70). Такође, овако употребљене конструкције представљају, заправо, прилог за количину или егзистенцијални глагол који захтевају допуну у генитиву. У питању је партитативни генитив којем је својствено изражавање неодређене количине нечега (Мразовић/Вукадиновић 1990: 463), тако да одредба која се односи на личну заменицу у генитиву јесте рестриктивна. У нашем корпусу је мало таквих примера, а у конструкцијама са безлично употребљеним глаголима *имати* и *бити* са егзистенцијалним значењем *постојати* чешће се сусрећемо са показном заменицом трећег лица множине¹⁴ (види Русимовић 2014: 74–82, 118–122).

5. Закључак

Наше истраживање потврдило је да након личних заменица у антецеденту које у дискурсу анафорички упућују са мањим или већим дометом на именицу, тј. интрафрастички или чешће трансфрастички, следи нерестриктивна клауза јер је реч о одређеном ентитету.

Међутим, показали смо да и личне заменице могу катафорички упућивати на адјективну клаузу, тј. адјективна клауза уз њих може имати и рестриктив-

¹³ Још је Леман (1984: 266) за примере са именицом у антецеденту и егзистенцијалним глаголом у надређеној клаузи закључио да је адјективна клауза рестриктивна.

¹⁴ У руском и енглеском језику у конструкцијама овог типа могу се појавити само показне заменице.

но значење. Лична заменица у антецеденту захтеваће одредбу у виду адјективне клаузе у ситуацијама када адјективна клауза садржи специфично својство због којег имамо различиту интензију, без обзира на исту екстензију ентитета о којем је реч. Такође, када су у питању множински облици личних заменица у антецеденту, те адјективна клауза својим садржајем упућује на подскуп скупа означеног личном заменицом у антецеденту. И на крају у ситуацијама када количински прилог или егзистенцијални глагол у надређеној клаузи захтевају заменицу у генитиву којем је својствено изражавање неодређене количине нечега, тако да адјективна клауза представља неопходну одредбу.

Извори

- Растко Петровић, *Африка*, www.ask.rs
 Бранислав Нушић, *Аутобиографија*, www.ask.rs
 Добрица Ћосић, *Корени*, www.ask.rs
 Лаза Лазаревић, *Приповетке*, www.ask.rs
 Политика, *Политика*, дневне новине из Београда
 www.telegraf.rs

Литература

- Белић 1998: Александар Белић, *О језичкој природи и језичком развоју*, књ. I, Београд, Нолит.
 Бенвенист 1975: Emil Benvenist, *Problemi opšte lingvistike*, Beograd, Nolit.
 Браун 1980: Wayles Browne, *Relativna rečenica u hrvatskom ili srpskom jeziku u poređenju s engleskom situacijom*, Doktorska disertacija, Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
 Ковачевић 2007: Милош Ковачевић, *Србистичке теме*, Крагујевац, Филолошко-уметнички факултет.
 Кордић 1995: Snežana Kordić, *Relativna rečenica*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 25, Zagreb, Matica hrvatska.
 Кордић 1996: Снежана Кордић, „Замјенице у изградњи кохезије текста“, Загреб, *Радови Завода за славенску филологију*, 55–100.
 Кристал 1998: Deјvid Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd, Nolit.
 Клајн 1985: Иван Клајн, *О функцији и природи заменица*, Београд, Институт за српскохрватски језик САНУ.
 Леман 1984: Christian Lehmann, *Der Relativsatz: Typologie seiner Strukturen; Theorie seiner Funktionen; Konpendium seiner Grammatik*, Tübingen.
 Мајтинскаја 1969: К. Е. Майтинская, *Местоимения в языках разных систем*, Москва, Наука.
 Михаиловић 1973: Љиљана Михаиловић, „Релативне клаузе и њихова улога у остваривању хипотаксичких односа у реченици“, *Зборник Филозофског факултета у Нишу*, 1, 159–176.

- Мразовић, Вукадиновић 1990: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za stranc.*, Sremski Karlovci, Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Dobra vest.
- Пешикан 1967: Митар Пешикан, „О систему заменичких речи“, *Науи језик*, XVI/4, Београд, Институт за српскохрватски језик, 245–267.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антоноћ, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременога српског језика: проста реченица*, Београд, Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Прћић 2008: Твртко Прчић, *Semantika i pragmatika reči*, 2. dopunjeno izdanje, Novi Sad, Zmaj.
- Радић 2009: Јованка Радић, „Заменички систем и заменица себе, се“, у: М. Ковачевић (ред.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. 1, *Српски језик у употреби*, Крагујевац, Филолошко-уметнички факултет, 213–226.
- Русимовић 2014: Тања Русимовић, *Релативне реченице са форичким супстантивним антецедентом у савременом српском језику*, Докторска дисертација (необјављена), Крагујевац, Филолошко-уметнички факултет у Крагијевцу.
- Станојевић 2010: Веран Станојевић, О неким аспектима референцијалности у француском и у српском језику, у: М. Ковачевић (ред.), *Интердисциплинарност и јединство савремене науке*, књ. 4, том 1, Универзитет у Источном Сарајеву, Пале, 123–135.
- Тејлор 1989: John R. Taylor, *Linguistic categorization: prototypes in linguistic theory*, Oxford.
- Фреге 1995: Gottlob Frege: *O smislu i značenju*, у: Gottlob Frege, *Osnove aritmetike i drugi spisi*, prev. Filip Grgić i Maja Hudoletnjak grgić, Zagreb, Kruzak.

Tanja Z. Rusimović

THE MEANING OF ADJECTIVAL CLAUSES WITH A PERSONAL PRONOUN ANTECEDENT

Summary

According to the referential-semantic criterion, personal pronouns are characterized by being referentially defined. Our research will confirm that a personal pronoun antecedent, which in discourse anaphorically points to a noun of a lesser or higher degree, is followed by a non-restrictive adjectival clause because it refers to a certain definite entity. However, the research will show that even personal pronouns can cataphorically imply an adjectival clause, i.e. adjectival clauses can also be restrictive in meaning. With a personal pronoun antecedent in the plural, the contents of an adjectival clause may refer to the subset of the nominal clause designated by the personal pronoun antecedent. Also, in situations in which a quantifier or an existential

verb in the main clause require the pronoun in the genitive case (which is typically used for indicating an unspecified amount of something), then the adjectival clause has to be restrictive. Finally, if the adjectival clause includes a specific feature for which we have a different intension, it will be restrictive in meaning regardless of the same extension of the entity designated by the personal pronoun antecedent.

tanjarusimovic@yahoo.co.uk

II

ZNAČENJE U KONTEKSTU

Zhanna Maslova

Balashov Institute (Branch) of Saratov State University after N.G. Chernyshevsky
Philology Department, Chair of Foreign Languages

MEANING, SENSE AND INFORMATIVITY IN METAPHORIC LANGUAGE¹

Abstract: Any language is created for communication purposes, but there is no direct correspondence between language structures and structures of thinking. A word is not always related directly with its meaning. We distinguish meaning and sense in metaphorical language as a way of representing the figurative perception of the word and consider special relationships between the word (linguistic sign), word meaning, sense and informativity from a cognitive aspect. Meaning fixes a stable component of collective knowledge and reflects the relationships between objects in the real world. Sense is a unique individual understanding of the word, associated with a particular moment. It is not only a sum of elements of meanings. Metaphorical sense is formed as a result of the contextual actualization of word meanings.

Metaphorical language shows how the interpretive ability of the individual mind works. Informativity and sense are the results of different types of interaction. We consider the triangle-model and correlation between linguistic sign, reality and human consciousness. The linguistic sign interacts with external reality and with a reader's individual human mind. Informativity is formed on the basis of interaction with reality; sense appears as a result of interaction with the individual mind. Meaning and informativity are combined as the result of different relationships in the linguistic sign.

Key words: cognitive linguistics, human mind, informativity, linguistic sign, metaphorical language, meaning, sense, triangle-model

1. Special aspects of metaphoric language

Any language is created for communication purposes. We consider communication the exchange of thoughts, messages, or information through speech, signals, writing, or behavior. Also, people can represent aesthetic experience through language, and the sense we should represent through linguistic signs is wide enough. So, one of the main logical postulates states: there is no direct correspondence between language structures and structures of thinking. We cannot investigate language separately from other phenomena, because many linguistic facts are the result of interaction between language and other systems. "It is impossible to carry out the study of mental structures through language, especially if it is artistic and

¹ The research has been conducted with financial support from the Council for Grants under the President of the Russian Federation (МД-181.2014.6).

poetic language, without putting emphasis on the fact that we are dealing with the synthesis of objects of different nature” (Maslova and Minakhin 2015: 85). We can represent things of different nature in the language simultaneously, and from this position language looks like a kind of broadband connection: “texts are not stable and fixed, but evolve like a living organism with the function to respond to a particular recurring rhetorical situation” (Singh and Singh 2013). Therefore, a word is related to its meaning in a complicated way. Language, the world and human consciousness are three relatively independent systems. In these conditions, text comes out to be the most suitable material for investigating this subject, because texts are “instances of linguistic interaction in which people actually engage” (Halliday 1975: 24). This is especially the case in literary texts where “aesthetic material where the language is artistically modified and the content of these texts is ‘possible world’, not the world derived from the actual world” (Singh 2003: 60).

From this point of view, poetry is the unique material for the investigation of complex interaction between the word (linguistic sign), word meaning, sense and informativity from a cognitive aspect. Lexical meaning comprises everything speakers know about the type of entity designated (encyclopedic view); meaning is limited to a small, strictly delimited portion of the knowledge (dictionary view). At the same time, the same is said about “senses” which arise through usage (Langacker 2007: 432–433). Poetry is a special sphere of language function. Poetry fixes various results of the complex human spiritual experience in the discrete form of the poetic text. Poetic language is opposed to everyday language and has the ability to represent the deep, unexpected sense of the word in special, preferably metaphoric, forms. It is a metaphoric language.

Every text contains information that is to be informative, and at the same time, a text should be endowed with sense. Informativity and sense are not equal and a distinction should be made between these categories. While reading a poetic text we do not expect to get some objective information, therefore poetic text with its metaphorical or figurative nature reveals a special relationship between sense and informativity. There are several main phenomena under consideration – the linguistic sign, meaning, sense, informativity. To investigate them we should point out that metaphoric language correlates with a special denotation – poetic denotations.

As poetic or metaphoric language develops on the basis of everyday language, it uses and modifies the structures and categories of everyday language. It does not mean that metaphor is absent from “everyday” language and discourse, but in the language of poetry it is one of the most important features and has a different status. It is common knowledge that linguistic categories differ from the categories of natural objects. Natural objects for metaphoric (poetic) language are specific, they are – poetic denotations. A word in poetic language has the ability to represent a number of conceptualizations. In everyday language, the word is related to the denotation – the non-linguistic object. In poetic or metaphoric language the word has a double correlation: it relates to a non-linguistic object and to a set of some stable associative aesthetic-emotional conceptualizations which are assigned to a specific object in poetry. In this case, the everyday meaning of the word becomes a source of associations for the poetic denotation.

For example, the Moon in everyday language refers to a celestial object. In poetic language, associations with the ideas of romanticism, sadness, love, etc. are more important. The poetic Moon is not the same as the Moon is in its plain meaning.

Another example is the Heart which often is often substituted for ideas of love, grief and so on:

The man who says good-bye to his wife – / A path through a wood full of lives, and the train / Passing, after all unchangeable / and not now ever to stop, like a heart (Randall Jarrell, “The Orient Express”), My true-love hath my heart, and I have his, / By just exchange, one for the other giv’n (Philip Sidney, “My True Love Hath My Heart, And I Have His”), There is a quiet in my heart / Like on who rests from days of pain (Edward Lee Masters, “Rain In My Heart”).

In poetry words are not used in the same way as in everyday language and poetic denotation can be changed or be relatively stable. However, bear in mind that not only words, but some prototypical situations as well can behave in such a manner. The perception of light, for instance, in many cases represents faith in God:

I see, or think I see, / A glimmering from afar, / A beam of day, that shines for me, / To save me from despair (William Cowper, “The Shining Light”).

2. Sense and informativity

All these phenomena are the result of the interaction between the human being, language and the world. For the study of this problem, two terms which date back to Heidegger’s idea that the world (reality) can be interpreted as a picture (Heidegger, 1993) are used in cognitive linguistics: the conceptual picture of the world and the linguistic picture of the world (Aune, 1991). They do not coincide completely. There are zones where the conceptual model of the world is fully represented in the language, there are ones where concepts can hardly be represented. We use the term “concept” in the cognitive context as a mental unit of knowledge. This fact points out different relations between the linguistic sign, linguistic meaning, denotation and concept. The result of these relations is fixed in such qualities of the text as sense and informativity.

Informativity is the factual base of the text, the logical information which the text contains. This quality has logical measurability, which can be regulated through information compression. Informativity is related to the language because the words are linked in the text with syntagmatic and paradigmatic bounds. Poetic text cannot be changed with information compression mechanisms unless it loses its artistic value. As a result, poetic text has a special feature – fascination.

We define this term as a result of the juxtaposition of categorical and parts-of-speech opposites, morphological forms and meanings. In poetry there is an assimilation of grammatical forms in the structure of the verse, as well as the selection and use of such linguistic forms which create associative connections, the intensification of imagery, structuring and rhythmization of the text, expressiveness.

It is not a widely accepted term, which means “a set of characteristics of the text, which turns the text into an object of attraction” (Karasik, 2007: 412).

So, we cannot explain the nature of the poetic text and metaphoric language with informativity only. We should distinguish between informativity and sense.

Sense – a result of subjective understanding, recognition, evaluation or reaction to something. The sense of the text is directly related to the linguistic implementation of conceptual content: it is the way in which people come to the name of the object in language (Frege, 1997: 352-361). Sense is dynamic, it is a process of activating concepts and associations in the human consciousness. Also it is a process of forming new interconceptual links. Sense is formed as a result of this activity. In this case, it is considered a gestalt with entire bounds of interconceptual relations arising in the perception of a particular text. Sense combines objective and subjective features, and its formation depends on many factors: subjective context, a certain point of view, etc. The sense of the text is determined not only by the ability of the human consciousness to perceive and interpret metaphoric language, but the inducement of text creation.

3. Sense and meaning

Sense is different from meaning. The distinction between them described in research papers confirms the attempts to clear up the base of their interaction. Meaning is defined as a “sensually perceived object” (Arutyunova, 2000: 411). In the cognitive view, meaning is defined as “a cognitive phenomenon for which there is a certain structure of knowledge” (Kubryakova, 1997: 256). As a fact of language, the word allows us to make an exchange of ideas in the process of communication, and meaning becomes the starting point for the formation of new and individual senses. Meaning is the link between linguistic and conceptual levels. Sense forms through the interaction of the meanings of the words in sentences and in the text as a collection of many ideas and associations that arise in our minds because of the word.

In Russian psychology in the 1930s, L. Vygotsky (1962) divided the sense and meaning of the principle of the general and individual: sense is unique, individual, the meaning of collective.

We claim that the linguistic basis for representation of new knowledge and new sense is the flexibility of the linguistic sign and meaning. Because of the specific features of the linguistic sign, representation of the concept in the language is associated with some restrictions. Firstly, words are only partial verbalization of concepts; in addition, in the human mind there are concepts that do not have linguistic representations. Secondly, words are not signs with rigidly fixed meaning components. The common meaning of the word is the only clue to thought and directions.

Words in the language are linked by certain relations. G. Lakoff (Lakoff and Johnson, 1980) argues that words are connected to a network:

lexical units like words should be treated as conceptual categories, organized with respect to an ICM or prototype. According to this point of view, polysemy arises because words are linked to a network of lexical concepts rather than to a single such concept. However, there is usually a central or 'typical' meaning that relates the others (Evans, Green 2006: 169).

The network of words enables us to represent the conceptual content in different ways, by different linguistic means.

There are criteria which limit and guide the choice of the author. It leads to the fact that the word has a different potential in poetry. In cognitive linguistics, the terms 'coded meaning' and 'pragmatic meaning' (Evans, Green, 2006) have been affirmed, where the first meaning is abstracted, taken out of context, the ideal meaning of the word, and the second one is related to the context, the situation of use. Although the speech word always gets contextual meaning in poetry, contextual meaning, arising on the basis of associative links, becomes the basis of the poetic text.

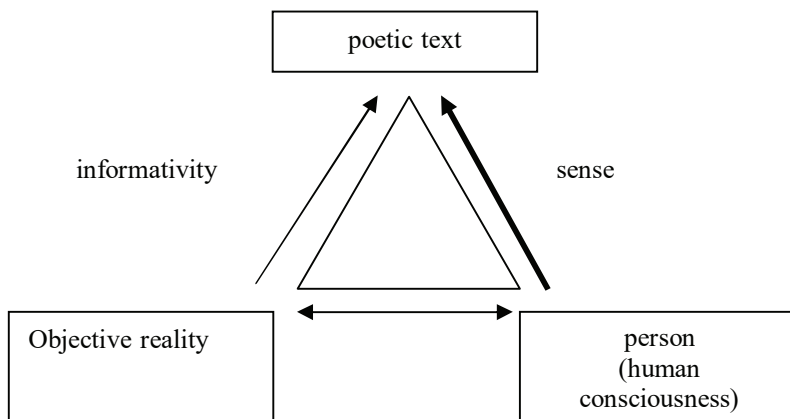
Meaning is important, especially for everyday language, as it objectively reflects a system of connections and relationships. It is a stable component of collective knowledge. Sense is a unique individual understanding of the word extracted from the system of connections associated with a particular moment and situation.

Poetry is a special sphere of language function. Poetry aims to put into language a part of the complex human spiritual experience. It converts the infinity of emotional senses into discrete linguistic signs. Thus, poetry is an example of special relationships between sense and informativity. Poetic text contains certain information and has informativity; however, its main quality is sense. Poetry can generate a special sense. Therefore, sense in relation to the poetic text is considered an integral interpretation of any statements that cannot be reduced to the meanings of its parts and components, but can integrate these components of meaning.

The possibility of combining pieces of knowledge, content and its interpretation in different proportions in the human mind provides an infinite variety of individual interpretations. Thus, one should distinguish between the processes of sense and informativity formation.

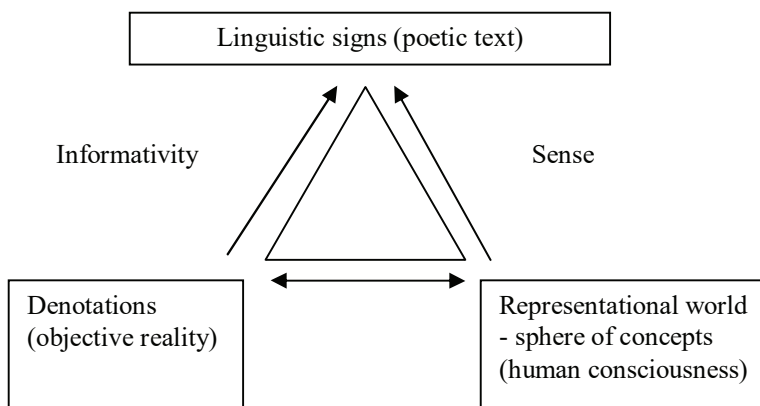
4. The triangle-model

On the one hand, text corresponds with the external reality. On the other hand, it relates to the individual human consciousness. Informativity of the text arises from the relationships with reality, and from the relationship with the human consciousness (individual subjective human mind), the sense of the text is born.

This leads to the conclusion that the relationship “text – the real world” is not determinative in poetry. Poetic text reveals itself in the interaction with the perceiving human consciousness and makes it possible to understand the author’s subjectivity. These considerations are confirmed by the work of Ogden Ch., Richards I.A. (Ogden, Richards 1956), G. Frege.

The German philosopher and mathematician emphasizes the denotation of the sign, representation and sense of the sign (Frege 1997). In fact, Frege draws attention to the same components and captures the same relationship:

The informational component of the poetic text (informativity) is formed on the basis of the relationship with reality; the sense of the text is born as a result of the relationship with the individual mind.

In linguistics, the mechanism of sense formation is associated with the term of valence of the linguistic sign, i.e., the ability of the sign to enter into a relationship with other linguistic signs. Two types of valence are contrasted: systemic valence (in grammar), and interpretively-semantic valence, which applies to both language and text (Losev 2006). Spontaneous interpretively-semantic valence predominates in poetic text (Maslova 2014).

5. Levels of sense representation

Sense is not objectively located either in reality or in language. It is formed due to mental preconditions existing in the human mind. To penetrate the mental foundation of the poetic text and language, researchers focus primarily on the analysis of lexical units. Meanwhile, sense formation takes place at different levels of the text. Only the ability to perceive the text as a whole provides the possibility of sense formation.

The phonetic level of the text is the most abstract way of coding abstract sense. The phonetic level of metaphoric language remains on the periphery of research interest. This occurs mainly due to the fact that sound in linguistics is traditionally considered a lack of meaning and its cognitive component is not so obvious. Numerous studies have cleared up the connection between sound and sense (Voronin, 1982). In metaphoric language, emotions (cheerfulness, anxiety, tranquility etc.) are encoded in a cluster of identical or similar sounds. This quality of sound is based on the psycho-physiological mechanism that allows setting interaction between different modalities and sensations, sensations and emotions (ibid).

Sound has phonetic meaning, which gets national-specific characteristics under the influence of the phonological and lexical system of a particular language. Phono-semantic mechanisms occur at the level of individual sounds and words (particularly, onomatopoeic) and at the level of the text. In our point of view, we should talk about sound-concepts that are presented in the language graphically, alphabetically or in the form of transcription, and conceptualize the most generalized sense:

Where the chalk wall falls to the foam and its tall ledges / Oppose the pluck / And knock of the tide, / And the shingle scrambles after the suck- / -ing surf, and a gull lodges / A moment on its sheer side (Wystan Hugh Auden, "Seascape").

Hushing sibilants combined with sonorants imitate the splash of the tide and, simultaneously, the rolling of pebbles.

Sense can be formed at the level of rhythm. For poetic text, rhythmically organized units are important. Rhythmic organization of the language has national specificity. As a result, for the interpreter it is often easy to transfer content, but not sense. On the one hand, rhythm is "a manipulation of speech in time" (Losev, 2006: 189). According to the author's intention, it may be smooth and melodious, fast and ragged. On the other hand, rhythm contains cultural memory which affects the understanding of the text and sense formation distinct from the author's will.

Rhythm becomes an independent semantic component forming the sense of the text, and should be considered a concept-gestalt. In most cases, the image of specific rhythmic patterns is associated with poetic meter or musical genre:

Can the rough stuff ... now a Mississippi steamboat pushes / up the night river with a hoo-hoo-hoo-oo ... and the green / lanterns calling to the high soft stars ... a red moon / riders on the humps of the low river hills ... go to it, / O jazzmen (Carl Sandburg, "Jazz Fantasia").

In this case, jazz rhythm is imitated by means of poetic language.

Metaphoric language is not free from the morphological structure of everyday language and it contains morphological concepts. Morphological concepts encode fundamental stable elements of sense and they are related to the most common and important characteristics of events and their components. Grammatical categories have also become a source of sense, forming, when they are represented as an independent phenomenon, the aesthetic object:

The placement / of the preterite tense / at the entrance / of a lubricated sentence / assures the inevitable / apostrophe. However, / if the apostrophe occurs / prematurely the result / is then a dangling / modifier, also / commonly known as / a pathetic fallacy. (Nick Carbo "Grammarotics"), Living with a Christ in the present tense / HE IS RISEN; Christ IS risen indeed! (Raymond A. Foss, "Risen, in the Present Tense").

At the figurative-lexical level of the poetic text, presentive and indicative senses are encoded. For example, in the lines

what America did you have when Charon quit poling his ferry and / you got out on a smoking bank and stood watching the boat / disappear on the black waters of Lethe (Allen Ginsberg, "A Supermarket In California")

Charon, his boat, the black waters of Lethe are linked to one event and represent one complex symbol of Death. The figurative-lexical level shows that the word in a poetic text, as a rule, is a part of its synthetic structure. This figurative structure represents a result of the work of the mechanisms of sense formation, such as metaphor (Minakhin 2014), metonymy, etc. In the lines

the earth was veiled in a late rain (Robinson Jeffers, "Continent's end")

the image of the earth under a veil of rain represents the earth as a woman and as the rain as a translucent substance. Senses which are formed at different levels are components of the complex sense occurring at the level of the text.

6. Categories of absurdity and alogism in metaphoric language

Another feature of metaphoric language is that sense often arises from absurdity (nonsense). "Absurdity correlates with the lack of understanding, but this is a particular misunderstanding, lack of awareness of sense where sense should be" (Karasik, 2007: 79). Nonsense, a lack of sense, is considered to be an existential

catastrophe. For this reason, pursuance of sense is a basic aspiration of the human being. The type of ontological absurdity as an emotional protest against alienation from the world is peculiar to fiction and poetry. Absurdity –the awareness of intellectual obstacles which, if overcome, become a source of new sense (Karasik, 2007: 83).

We can define the following semantic characteristic of absurdity in poetry and metaphoric language: words have almost arbitrary meanings due to the dramatically increasing number of new associations. Absurdity expressed by means of language takes the form of an alogism. Alogism in poetry means using all kinds of illogical moments, the destruction of logical and causal relationships between words and parts of sentences, a focus on random associations.

In accordance with the cognitive approach, an alogism means a complex of words arranged without complying with the established order of our thought flow (Sewel, 1952). Metaphoric language overcomes borders established by the everyday consciousness. Human mental activity is related to “a system of taboos” which prohibits the use of inconsistent or illogical judgments entering into conflict with reality. In this case, an alogism is a way of avoiding strict logical rules. Alogism aims at avoiding a logical sequence, on the one hand, and the transferring of sense, on the other. Illogical patterns are created at different levels of the text. For example, through the mechanism of conceptual integration:

The eye is clogged horizon cries (Joseph Brodsky, “Odysseus Telemachus”).

An oxymoron is also a kind of alogism:

Nature’s first green is gold (Robert Frost, “Nothing gold can stay”).

The alogism is not limited to single words or images and it can be represented with the whole illogical situation:

I want you, she murmured, to eat Dr. James. / I was hungry. The doctor looked good ... I stowed all the studs on the edge of my plate (Vladimir Nabokov, “A Literary Dinner”).

The eating of a guest at a dinner party is not possible; however, this content is not meaningless. It gives a different vision of the situation and the formation of new knowledge. Here we find another artistic logic or logic of the artistic image which is represented by means of metaphoric language. So, the model of “man – food” is represented in English poetry through other figures of speech:

O little restaurant where the lovers eat each other (Wystan Hugh Auden, “The Capital”).

The formation of artistic or poetic sense is a movement from misunderstanding to understanding of the creative process and the creation of an image of the world and human subjectivity.

7. Conclusion

The investigation of literary texts shows that their specific nature is a result of complex interaction between the word as a linguistic sign, word meaning, human consciousness and the world. This interaction is different from the one which takes place in the non-literary text. The study of poetic text and metaphoric language leads to the conclusion that it has a completely different correlation of informativity and sense and a special quality (fascinatingity). This quality appears as a result of different relations between reality, human consciousness and language, which are fixed in the following qualities: sense and informativity. Informative text captures the relationship between reality, sense – the author's and reader's subjectivity. Sense as a unique impression arises as a result of interaction between the reader's mind and various levels of the text and it is formed at these levels, starting with the phonetic level. Another feature of sense in a literary text and metaphoric language is that it can be mapped to the category of absurdity (alogism). The relationship "text – human mind" and sense is crucial for poetry and literal text. The relationship "text – the world (reality)" and informativity is crucial for non-literal text.

References

- Arutyunova, N. D. 2000. Reference. In *Linguistics. The great encyclopedic dictionary*, ed. by Yartsev V.N., 411. Moscow: Bol'shaya Rossiyskaya entsiklopediya.
- Aune, B. 1991. *Knowledge of the External World*. London ; New York: Routledge.
- Brodsky, J. 2000. *Collected Poems in English, 1972–1999*. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Evans, V., Green, M. 2006. *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh: University Press Ltd., Edinburgh.
- Frege, G. 1997 Function and Concept. In *The Frege Reader*, ed. by Beaney M., 130–148. Oxford: Blackwell.
- Gehlmann J. and Bowman M. R. 1958. *Adventures in American Literature*. New York-Chicago: Harcourt, Brace and Company.
- Halliday, M. A. K. 1975. *Learning How to Mean*. London: Edward Arnold.
- Heidegger, M. 1993. Phänomenologie der Anschauung und des Ausdrucks. Theorie der philosophischen Begriffsbildung // *Gesamtausgabe. II. Abteilung: Vorlesungen 1919–1944*, Bd.59, Frankfurt a.M.: Vittorio Klostermann.
- Karasik, V. I. 2007. *Language keys*. Volgograd: Paradigma.
- Kubryakova, E. S. 1997. *Parts of speech from cognitive point of view*. Moscow: IYa RAN.
- Lakoff, G., Johnson, M. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. Gognitive Grammar. 2007. In: Geeraerts D., Cuyckens H. (Eds.). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. 421-462. New York: Oxford University Press.
- Losev, L. 2006. *Brodsky: The experience of literary biography*. Moscow: Molodaya gvardiya.

- Maslova, Zh. 2014. *Introduction to Cognitive poetics*. Tambov: Publishing House of TSU named after G.R. Derzhavin.
- Maslova, Zh. and Minakhin, D. 2015. Cognitive-ontological approach to metaphor. In *Communication across genres and discourses*. VI Brno conference on linguistics studies in English. 11-12.09.2014. Conference proceedings., 83–91. Brno: Masarykova univerzita.
- Minakhin, D. V. 2014. Role of mythological metaphor and mythological image in metaphor phenomenon evolution. In *Cognitive Studies of Language. XVII. Actual issues of cognitive and language structures interaction.*, 516–522. Tambov: Publishing House of TSU named after G.R. Derzhavin.
- Nabokov, V. 1970. *Poems and Problems*. New York; Toronto: McGraw-Hill.
- Ogden, Ch. and Richards, I.A. 1956. *The meaning of meaning: A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Sewel, E. 1952. *The Field of Nonsense*. London: Chatto and Windus.
- Singh, Ch. and Singh, S. 2003. Genre variations and the interpersonal features: an SFL study of the Indian and the British editorials and news-reports. *Indian Journal of Applied Linguistics*, vol.39, 2, 2013.
- Singh, S. 2003. Functional Perspective on Teaching of English as a Second Language South. *Asian Language Review*, XIII, 1&2, 60–68.
- Voronin, S. V. 1982. *Basic principles of phonosemantics*. Leningrad. Izdatel'stvo LGU.
- Vygotsky, L. S. 1962. *Thought and language*. Cambridge, MA: MIT Press.

Zhanna Maslova

ZNAČENJE, SMISAO I NIVO INFORMATIVNOSTI U METAFORIČKOJ UPOTREBI JEZIKA

Rezime

Svaki jezik za cilj ima ostvarivanje komunikacije, ali još uvek ne postoji direktna korespondencija između jezičkih jedinica i misaonih struktura. Reč se ne povezuje uvek direktno sa njenim značenjem. Pravimo distinkciju između značenja i smisla u metaforičkoj upotrebi jezika kao načina za predstavljanje figurativne percepcije reči i razmatramo posebne odnose između reči (lingvističkih znakova), značenja reči, smisla, i nivoa informativnosti sa kognitivnog aspekta. Značenje uspostavlja stabilnu komponentnu zajedničkog znanja i odslikava odnos između objekata u stvarnom svetu. Smisao je jedinstveno razumevanje reči, koje se povezuje sa određenim trenutkom. To ne predstavlja samo skup elemenata značenja. Metaforički smisao formira se kao posledica kontekstualizovanih aktualizacija značenja reči.

Metaforička upotreba jezika pokazuje nam sposobnost pojedinačnog uma da pruži interpretaciju. Informativnost i smisao posledice su različitih vrsta interakcija. Razmatramo model trougla i korelacije između lingvističkog znaka, stvarnosti i svesti.

Lingvistički znak saraduje sa spoljašnom stvarnošću i sa umom svake pojedinačne osobe koja neki tekst čita. Informativnost se formira na osnovu međusobne saradnje sa stvarnošću; smisao je posledica saradnje sa umom pojedinca. Značenje i informativnost kombinuju se kao posledica različitih odnosa u okviru lingvističkog znaka.

maslovajecanna@mail.ru

ZNAČENJE MEDIJSKIH PORUKA I SOCIJALNI KONTEKST

Sažetak: Neusaglašenost medijske i objektivne stvarnosti, odavno je poznata činjenica. Još je Volter Lipman (Walter Lippman) u epohalnom delu „Javno mnjenje“, ukazao na to da predstave u našoj svesti počivaju na informacijama koje dobijamo od medija. Analiza medijskog teksta otkriva da su poruke rezultat pažljive selekcije, filtriranja i oblikovanja određenih aspekata percipirane stvarnosti. Ono što zabrinjava je to što informacije bivaju interpretirane na način koji odgovara vladajućem političko-ekonomsko-medijskom krugu, dok je nedostatak kritičko-analitičkog duha primalaca medijskih poruka – evidentan. Otuda mogućnost da mediji aktivno konstruišu stvarnost i kreiraju svet kojem pripadamo. Imajući u vidu da komunikacijski proces uključuje i primaoca poruka, koji moraju dešifrovati prispele materijale, važnost socijalnog konteksta moramo uzeti u obzir. Cilj ovog rada je razmatranje načina kojim je moguće urediti medijsku agendu, pridavati smisao i pripisivati značenje medijski posredovanim porukama. Takođe, cilj je i preispitivanje faktora iz socijalnog okvira od kojih zavisi dekodiranje plasiranih informacija. Imajući sve ovo u vidu, oslonićemo se na teoriju i koncept frejminga (framing) koji je etabliran u studijama masovnih komunikacija, a uobičajeno je vezivan, između ostalih, za imena poznatih socijalnih psihologa (Goffman 1974; Entman 1991; Gitlin 1980).

Cljučne reči: medijska poruka, značenje, socijalni kontekst, model frejminga, medijska agenda

1. Uvod

Masovni mediji su neizostavni deo naših života i njima, često naivno, poklanjamo poverenje kako bi nas informisali i obavestavali o važnim društvenim pitanjima, ali i zarad zabave, opuštanja i odmora. Naša svesnost da su mediji uticajni, ako ne i ključni vodiči u formiranju mišljenja i stavova publike naročito popušta pred zabavnim sadržajima. Oštrica kritičke misli otupljuje i u susretu sa pažljivo odabranim informacijama i njihovim interpretativnim prikazom sa određene tačke gledišta koji je potpuno u skladu sa logičko-razumskim sistemom publike. Dok građanin savremenog megalopolisa gubi kontrolu nad organizovanjem slobodnog vremena i selekcijom kanala, programa i sadržaja kojima je izložen, masovni mediji sve uspešnijim, perfidnijim i sofisticiranijim metodama rukovode temama i načinom na koji publika razmišlja o njima. Takav stav zastupa veliki broj autora, teoretičara i istraživača medija počev od Voltera Lipmana (Walter Lipman), Mekomba (McCombs), Šoa (Show), Gofmana (Goffman) Entmana (Entman) i drugih. Relevantnost ovog odnosa između publike, koja je sve više dezorijentisana, i

medija koji je smišljeno, a na osnovu planova moćnih političkih, ekonomskih i medijskih aktera, vode kroz sredinu zasićenu informacijama, potvrđuje veliki broj istraživačkih radova koji se iznova vraćaju i revitalizuju ovu oblast, ali i pokušavaju da joj priđu iz različitih uglova. Neposredni, direktni susreti sa događajima koji su predmet komuniciranja među ljudima zamenjeni su posredovanim iskustvima kao važnom karakterističom odrednicom svih aspekata medijskog procesa. Nepoznavanje izvora informacija, skrivanja iza zavese anonimnog, ali diskutabilno proverenog i pouzdanog odašiljača poruke, kao i netransparentnost vlasničke strukture medijskih kuća, pogoduju manipulaciji javnim mnjenjem. Ne samo problematična pouzdanost izvora, već i selekcija informacija koje teku od medija do publike, važna je dimenzija medijsko-komunikacijske realnosti. Do „kapije“ dolazi veliki broj informacija, ali nju prelazi i dospeva u javni prostor samo ono što su „čuvari“ i budni kontrolori informativnog obilja odobrili. Odbačene, odabrane i redigovane vesti indikator su moći i ideoloških ubeđenja društvene elite, odnosno, onog dela društva koje je preuzelo kormilo u upravljanju svešću, mišlju i ponašanjem publike. Pored toga, na postojanje posredovanja na svakom stupnju između događaja i transmisije, ukazao je i Votson (James Watson) koji transmisiju medijskih poruka ne smatra krajem komunikacijskog kruga, već mestom gde otpočinje druga faza „na strani publike, koja zauzvrat praktikuje otvaranje i zatvaranje kapija *pažnje* i *razumevanja*“ (Watson 2007: 111). Otuda dolazi do kontinuiranog napora da se probiju granice i prepreke u prijemu poruka, da se one učine razumljivim i privlačnim i da se osvoji pažnja publike. Dok s jedne strane imamo medijsko uređenje informativnog displeja (odluke o tome šta valja prikazati, šta zanemariti, koje informacije treba korigovati i redigovati, šta potisnuti od svesti javnosti po svaku cenu), s druge imamo primaoce medijskih sadržaja koji tumače poruku u zavisnosti od konteksta. Ovde je reč o pragmatičnoj, dinamičnoj dimenziji semioze (procesa stvaranja značenja) koja „ispituje relacije koje postoje, i koje se lako menjaju, između znakova i njihovih interpretatora. Ona se zanima za fenomen značenja u dinamičkom aspektu, u kontekstu, zavisno od namera subjekta komunikacionog čina“ (Radojković, Đorđević 2005: 56). Otuda postaje jasno da isti znak ili ista medijska poruka mogu imati različita dejstva na komunikatore (publiku), što određuje kontekst u kome se razmenjuju poruke.

Cilj ovog rada je razmatranje načina kojim je moguće urediti medijsku agendu, pridavati smisao i pripisivati značenje medijski posredovanim porukama. Takođe, cilj je i preispitivanje faktora iz socijalnog okvira od kojih zavisi dekodiranje plasiranih informacija. Sa tim ciljem, oslonićemo se na teoriju i koncept frejminga (framing) koji je etabliran u studijama masovnih komunikacija, a uobičajeno je vezivan, između ostalih, za imena poznatih socijalnih psihologa (Goffman 1974; Entman 1991; Gitlin 1980).

2. Informativni haos iza kulisa javne scene

Informaciono-komunikaciona tehnologija otvorila je novo poglavlje u našoj komunikativnoj praksi. Sve veća blizina gradova, predela i drugih kultura postala je moguća zahvaljujući razvoju interneta i drugih novih, interaktivnih medija. Istovre-

meno, klasični, tradicionalni mediji ne gube svoje mesto u masmedijskom arhipelagu, a uređivači medijske agende budniji su nego ikad ranije. Kako se umnožavaju izvori i medijski posrednici, informacija je sve više, a publici je sve teže da se orijentise u mozaičnom informativnom okruženju. S obzirom na to da celina događaja izmiče, a količina plasiranih informacija o njemu zbunjuje, često se pristaje na ponuđene interpretacije i odustaje od distancirane kritičke analize medijske poruke. Tako se često može čuti da recipijenti medijskih poruka postaju pasivni konzumenti i potrošači, i svoju ulogu aktivnih korisnika informacija i angažovanih građana lagano napuštaju. Ponuda površnih, senzacionalnih, tabloidnih pakovanja vesti i zabave pasivizuje i narkotizuje publiku kojoj je sve teže da razlikuje zabavne i informativne segmente, a samim tim im i pristupa na istovetan način: emocionalno (afektivno) umesto racionalno-razumski. Pored mnoštva informacija sa kojima se suočavamo, svesno i/ili nesvesno, treba imati na umu da ono što prodire u javni prostor i postaje deo javnog diskursa, predstavlja rezultat opreznog i promišljenog strateškog delovanja redakcije i uredništva. Evidentan tržišno-kapitalistički model funkcionisanja medija i borba za opstanak u sve surovijim uslovima sveopšte komercijalizacije društva, o čemu svedoči glorifikovanje medijskih formata koji se najviše prodaju, predstavlja relevantan i aktuelan društveni problem. Zasjepljena i omamljena sadržajima koji njenu misao umrtvljuju i blokiraju, a njeno raspoloženje dovode do iscrpljujuće ekstaze i apatije, publika često nije svesna da uprkos, prividnom informativnom „blagostanju“, iste teme, pitanja i predlozi kruže unutar medijske orbite, uspravljajući glasove neistomišljenika. Apostrofiranjem određenih tema, njihovim ponavljanjem, dobijamo više informacija o naglašenom pitanju (problemu), a time se povećava i stepen naše svesnosti o predloženoj temi. O takvim obrascima komuniciranja u masovnim medijima, a pre svega u štampi, pisao je Volter Lipman još 1922. godine. Razotkrivajući ulogu i moć štampe da utiče na javno mnjenje, Lipman je postulirao tvrdnju da predstave u našim glavama počivaju na informacijama koje dobijamo od medija. Čovek je u stanju da zahvati samo partikularne elemente stvarnosti, da iskustveno dogradi jedino deo svog neposrednog okruženja na osnovu komunikacionih relacija koje uspostavlja i zahvaljujući kojima razmenjuje informacije sa drugima. Politički i širi društveni svet sa kojima se njegov svakodnevni život ne dodiruje, čovek upoznaje posredstvom medija. Posebno u današnjem društvu, gde ceo svet postaje Makluanovo (Marshall McLuhan) „globalno selo“, medijske kompanije imaju presudnu ulogu u informaciono-komunikacionom sistemu, a publika se prvenstveno okreće njima kako bi im pružile orijentaciju u sve složenijoj realnosti. Otuda se masovni mediji slikovito poistovećuju sa *prozorom u svet*, čime se naglašava njihova odražavajuća funkcija društvene stvarnosti. Međutim, informacijama, selektovanim, filtriranim i obrađenim, mediji pre konstruišu stvarnost nego što je reflektuju. U stalnom dosluhu sa svojim mecenama, uz obostrano poštovanje interesa i prisvajanje određenih privilegija, medijske kuće učestvuju u izgradnji određenog pogleda na svet. Ta konstruisana slika sveta deluje potpuno prirodno i ne izaziva nikakvu sumnju u pouzdanost, što medijskom tekstu obezbeđuje legitimnost, a sloju moćnih aktera osigurava hegemonijski pristanak publike. Odnosi moći prožimaju svaku odluku, radnju i pojavu u društvenim okvirima predstavljajući čistu simulaciju, opsenu i laž kao realnost.

Mediji, kao važno sredstvo manipulacije javnim mnjenjem koje obezbeđuje nesmetano i neprimetno nametanje vrednosti, verovanja, uverenja, ideja i prihvatljive osećajnosti, oduvek su deo političkog i ideološkog projekta upravljanja svešću građana. Obezbediti pristup mislima i imaginaciji publike, zadatak je medija, koji su često u funkciji očuvanja određenih političkih režima. Stoga ne čudi da pristup mehanizmi- ma obrade sirovog informativnog materijala imaju politički, ekonomski i medijski moćni subjekti.

„Stvarnost se sve češće deformiše i prekraja prema interesima onih koji vladaju, a što je sistem autoritarniji manipulacija je veća i bezobzirnija. Semantički prostor unutar kojeg nastaju novi konvencionalni skupovi i pojmovi pripada onima koji ga kontrolišu, što znači da komunikološkim promenama podršku mogu dati samo medijski pismeni građani“ (Jevtović, Aracki 2011: 162).

Medijska teorija i praksa odavno su utvrdile da vlasništvo nad medijima diktira sadržaje. Informacije, međutim, poprimaju robni karakter i postaju roba kojom se trguje na medijskom, informativnom tržištu. Nasuprot nekoj drugoj vrsti robe koja zadovoljava konkretne potrebe, informacije imaju specifične, dublje i dalekosežne uticaje na svoje primaoce. Otuda, Veljanovski ističe „...činjenicu da informacije i mediji utiču na svest ljudi, formiranje stavova, saznajni, obrazovni i kulturni nivo i da u velikoj meri mogu da usmere političko ponašanje građana“ (Veljanovski 2009: 58). Delotvorne političke aktivnosti građana nužno zahtevaju slobodan protok informacija, razmenu mišljenja i stavova i proliferaciju raznovrsnih pogleda na društvenu realnost. U savremenom svetu kojim su zagospodarile ideje i principi neoliberalnog kapitalizma, postaje upitno da li mediji rade u korist građana ili predstavljaju moćnu polugu vlasti i u bescenje „prodaju“ poverenje onih zbog kojih su nastali. Na medijskoj trepezi sve je manje proizvoda koji bi probudili kritičku misao, jer takva roba ne privlači profit, već budi otpore. Politički i ekonomski moćnici se trude da obezvrede bilo kakvu vrstu kritike i trezvenosti jer im to stoji na putu ostvarenja njihovih interesa. Sporadične reakcije građana su sve ređe i bezazlenije, a prihvatanje medijski fabrikovanih značenja se više i ne doživljava kao čin nametanja, već kao svojevolan akt pristajanja na veštački proizvedene priče.

3. Pozornica odabranih medijskih poruka

Mediji nude publici simulaciju realnosti, pa građani dobijaju informacije koje su samo predstave društveno relevantnih događaja. Kreatori javnog mnjenja, pažljivo biraju činjenice i postavljaju ih na odgovarajuće mesto u građi manipulativne poruke. U prvi plan stavljaju teme koje im pogoduju dok druge, koje smetaju slici koju pokušavaju da plasiraju, kao i da ne postoje. Samim tim što se o njima ne priča implicira, medijima naklonjenoj publici, da te informacije nisu značajne za njihov društveni život. Upravo tu problematiku razmatra teorija dnevnog reda ili agende seting (agenda setting). Ovaj teorijski model razvijen je na osnovu komunikoloških istraživanja političke socijalizacije. Lipman je, međutim, svojim idejama o ulozi

štampe u društvu, postavio kamen temeljac ovom teorijskom pristupu koji je kasnije razvio, uz analizu socijalnih implikacija, Mekomb sa svojim saradnicima. „Prema teoriji postavljanja agende, na osnovu koje su sprovedena mnoga istraživanja, štampa nam govori šta da mislimo time što uspostavlja relativnu važnost određenih pitanja“ (Tabs 2013: 666). Na taj način istaknute i upadljive teme pokazuju se kao prioriteta u medijskom sadržaju, privlače pažnju i dominiraju našim intrapersonalnim, interpersonalnim, ali i grupnim oblicima komunikacije. Odnosno, „rezultat posredovanog pogleda na svet je taj da prioriteta medija snažno utiču na prioriteta javnosti. Elementi istaknuti u medijskoj agendi postaju istaknuti, naglašeni i u ljudskom umu“ (McCombs 2002: 2). Iako je inicijalno nastala na polju političke komunikacije, u odnosu na vesti i oblast politike, ova teorija je podjednako primenljiva i na ostale medijske teme. Tako, na primer, Haris (Harris 2008) navodi da su mejnstrim mediji u Americi ignorisali religiju u svojim sadržajima i programima i da su na taj način poslali poruku publici da duhovnost nije važna za njihov život. Prikazane teme, pitanja, problemi i rešenja, utiskuju se u um i strukturisu kogniciju recipijenata. S druge strane, uprkos prividnoj heterogenosti tema, medijske analize utvrđuju da sve one pripadaju istom, selekcionisanom spektru i da način njihovog predstavljanja homogenizuje mišljenje o njima. Posledica političke, ideološke i kulturne interpretativne šeme je dominacija jednoumlja u stavovima, tumačenju i eventualnom delovanju. Pored objekata, figura i dešavanja maskiranih u medijskoj obradi stvarnosti, njihova karakterizacija i aspekti koji se izdvajaju postaju relevantni za shvatanje delovanja medijskih priča. Na tom planu koncept frejminga (framing) pokazuje svu svoju moć. On je u službi stvaranja okvira na osnovu kojih publika percipira, shvata i tumači predočene objekte (ličnosti, događaje, odluke). Pojava obilja informacija, hiperizbor, prolaznost i gubitak sigurnih oslonaca u postmodernom svetu izazivaju nesigurnost, neizvesnost i strepnju što rađa potrebu za usmerenjem i vodičem koji bi ne samo ukazao na ono što je važno, već i smestio u određeni okvir i kontekst društveno relevantne pojave. U stanju dezorijentisanosti unutar informativnog vrtloga, savremeni građanin se okreće masovnim medijima. Gofman (Goffman 1974) je postavio temelje konceptu frejminga prepoznajući u socijalnim okvirima pravila koja organizuju i rukovode događajem, ali i pojavu subjektivnog angažovanja novinara. Težnja individue da dâ smisao i značenje svojim iskustvima u društvu i da ih interpretira na smisaoni način, čine bazu delovanja frejminga. Uokviriti, odnosno kadirati, znači izdvojiti neke aspekte percipirane realnosti i učiniti taj aspekt posebno naglašenim u kontekstu određene situacije, odnosno, definisati problem iz određenog ugla, ponuditi interpretaciju i ocenu, i preporučiti rešenje. Usko povezani koncepti, frejming i karakteristike agende seting, usmeravaju pažnju publike prema temama koje su dobile posebno mesto u vestima. Specifično naglašavanje određene karakteristike nekog događaja, osobe ili teme, postaje okvir i definiše dominantnu perspektivu određenog objekta agende seting. Okviri predstavljaju primarni put oblikovanja i strukturisanja slike nekog objekta čiji je rezultat uspešna recepcija. Oni su plod društvene konstrukcije koja se zasniva na postojećoj političkoj klimi, kulturnim vrednostima, društvenim očekivanjima i uverenjima. Prema postmodernističkim tendencijama, sve društvene kategorije mogu se posmatrati kao konstrukcije, u koje

su upisane ideologije moćnih i čije „čitanje“ zavisi od konteksta. Frejming, u skladu s takvim određenjem, može da objasni kako se pomoću okvira (frejмова) definišu problemi, razvijaju strategije za njihovo rešavanje i kako se ljudi mobilisu na delovanje. Šofel (Scheufele 1999) je ukazao na potencijal koji frejming (kadriranja) ima za učestovanje u konstrukciji socijalne stvarnosti. Ovaj fenomen posebno dolazi do izražaja u domenu političke komunikacije, polju inicijalne upotrebe koncepta kadriranja, koji uključuje i medije kao aktivne saveznike u projektu upravljanja političkim ponašanjem publike. Ustanovljene okvire preporuka (referenca) mediji nude publici u paketu sa medijskim sadržajem očekujući da se oni njima rukovode u interpretaciji i diskusiji o javnim događajima. Šeme za tumačenje događaja i problema iz medijske perspektive, dobile su potpunije objašnjenje u Entmanovom radu (Entman 1993). On je definisao okvire na sledeći način: „Uokviri znači selektovati neke aspekte percipirane stvarnosti i učiniti ih naglašenijim u komunikacionom tekstu, na takav način da promovisu posebnu definiciju problema, uzročnu interpretaciju, moralnu procenu, i/ili preporuče tretman za opisane ajteme“ (Entman 1993: 52). Prema njegovom mišljenju, komunikatori se uvek na svesnom ili nesvesnom nivou vode okvirima prosuđivanja i predrasuda, kada stupaju u diskusiju i žele nešto da kažu. Efekti koje mediji proizvode dolaze od okvira prezentacija različitih tema, a oni zavise od određenog ugla gledanja, stanovišta ili predrasuda. U bilo kojoj vrsti komunikacije okviri se prepoznaju po ključnim rečima, frazama koje motivišu na akciju, stereotipnim slikama, izvorima informacija. On u medijskim sadržajima prepoznaje dva procesa koji konstituišu okvire medijskih tekstova. Selekcija i naglašavanje (salience) su suštinski faktori procesa kadriranja. Iako bliski teorijskim pristupima agende seting i „čuvara kapija“ (gatekeeping) koji su inkorporirali ove faktore kao sastavne delove uticaja medija na publiku, u Entmanovoj teorijskoj perspektivi ne govori se o namećanju selekcionih tema kao celina, već o isticanju posebnih aspekata tih tema. Naglašavanje podrazumeva specifično oblikovanje određenih delova informacija tako da oni budu uočljiviji, značajniji i pamtljiviji. Ovi elementi mogu da dobiju karakter istaknutosti na osnovu mesta u tekstu, repeticije u određenom periodu i/ili povezivanjem sa poznatim simbolima kulture (Entman 1993). Uspešno oblikovanje okvira (frejмова) i njihovo uključivanje u medijski tekst isključuje nasumičnost u koracima i zahteva poznavanje bazičnih elemenata procesa privlačenja pažnje publike, ali i procesa obrade i pamćenja informacija.

Kognitivni koncepti pristupačnosti i upotrebljivosti upleteni su u složeni odnos između delovanja postavljene medijske agende i aktivacije svesti i znanja recipijenta. Mekomb u svom radu navodi dva autora, Vinsenta Prajsa (Vincent Price) i Dejvida Toksberija (David Tewksbury), koji su diferencirali značenje ovih koncepta. Istaknute teme aktiviraju određene konstrukte čija je verovatnoća upotrebe, kao odgovor na poruku, povećana. U tome je suština procesa pristupačnosti. Proces upotrebljivosti se odnosi na mogućnost da se ranije aktivirani konstrukti upotrebljavaju u kasnijim evaluacijama. Prema ovom tumačenju, pomenuti autori su povezali agendu seting sa konceptom pristupačnosti. Mediji aktiviranjem ovog modela efekata mogu učiniti pristupačnijim neke teme ili aspekte tema, a kasnije i doprineti formiranju stavova i mišljenja o nekoj javnoj ličnosti, političkim, ekonomskim, kul-

turnim akterima. Prikazana svojstva neke ličnosti, predstavljaju informacije koje se pohranjuju u memoriji recipijenata i mogu kasnije biti aktivirane kad pristignu nove informacije za memorijsku obradu. Nasuprot pristupačnosti, frejming spada u efekte upotrebljivosti, odnosno, on se odnosi na ishode poruka. Ukoliko su poruke – signali usaglašeni sa postojećom kognitivnom shemom recipijenta, nastupiće efekti frejminga (kadriranja) koji se ispoljavaju u stavovima ili predrasudama. Ovi kognitivni procesi smatraju se neodvojivim što je naglašeno i u modelu koji su predložili Prajs i Toksberi. Oni naglašavaju da „pojave zajedno utiču da li će konstrukt biti aktiviran i ističu da je konstrukt daleko primenljiviji i upotrebljiviji onda kad je aktiviran proces dostupnosti“ (Scheufele, Tewksbury 2007: 16).

Kadrovi i okviri koje je moguće prepoznati u tekstu, još ubedljivije deluju u konstelaciji sa vizuelnom podrškom, što predstavlja kombinaciju koja paralelno izaziva i racionalni i afektivni odgovor. U savremenom, postmodernom dobu, u kome fluktuacija i stalno smenjivanje priča i informacija privremeno osvajaju pažnju, vodi se nemilosrdna borba za pridobijanje naklonosti publike. Šokantne, spektakularne, opskurne, dramatične slike i scene preplavljaju ponudu štampanih i elektronskih medija. One podjednako kao i tekstualni sadržaj mogu da se tretiraju kao izvori informacija daleko prihvatljiviji i uticajniji u vremenu kada slika dominira društvom spremnim na svaku vrstu instant tumačenja događaja, pa makar ona bila vođena manipulativnim namerama. Apostrofiranjem pet zajedničkih tema, koje su predmet popularne i akademske diskusije u vezi s javnom sferom, među kojima su trivijalnost, komercijalizacija, spektakl, fragmentacija i apatičnost, Meki (Alan McKee) objašnjava prirodu mejnstrim kulture. Sklonost publike ka spektaklu u dominantnoj, popularnoj kulturi, on tumači na sledeći način: „Publika ima kratak raspon pažnje. Oni samo žele kratke vizuelne i površne efekte zabave – ne ozbiljne, duboke diskusije o važnim pitanjima“ (2005: 3).

Vizuelni okviri doprinose kadriranju stvarnosti i upravljaju utiskom o temi, smanjujući raznovrsnost mogućih pogleda nametanjem konkretnog, izabranog stava medijske kuće/novinara/fotografa. Određeni ugao snimanja, isecanje fotografije, eliminisanje nepoželjnih elemenata okruženja koji bi mogli da naruše željeni utisak i efekat, deo su manipulativnog procesa realizacije strateškog plana medijskih aktera. Značaj slike i njenu ulogu u konstruisanju značenja prepoznali su mnogi teoretičari, odakle proizlazi i mišljenje da slika ostavlja trajniji utisak u svesti publike i da gubi karakter neutralnog i objektivnog izveštaja koji se javnosti podnosi na uvid (Ali, Mahmood 2013; Kruif 2009). Prirodne katastrofe, ratovi, sukobi, finansijske i, uopšte, društvene krize, predmet su medijske projekcije stvarnosti koja se služi različitim vizuelnim kadrovima. Njihov cilj često nije refleksija objektivne situacije na terenu, već određeni kadar stvarnosti koji može dobro da se proda. Fotografije ljudske patnje, suza, zagrljaja, očaja, beznađa kroz koji prolaze stvarni učesnici drame u kojoj gube sve, najprodavaniji su proizvod beskrupulozne medijske industrije. Njihov rezultat je identifikacija sa prikazanim ličnostima i emocionalni odgovor koji nadilazi svaku kritičko-analičku reakciju. Podjednako kao i reprezentacija ljudske drame, ličnosti i događaji koji se predstavljaju u medijima dobijaju značaj u javnosti na osnovu prostora koji se posvećuje njihovim fotografijama, ali i kontekstualnom

određenju i pripisanim svojstvima. S markiranjem značaja vizuelnog u savremenoj, aktivnoj medijskoj proizvodnji znakova, učinjeni su napori medijskih istraživača da se klasifikuju dominantni vizuelni okviri tema prisutnih u medijima. Broj kategorija vizuelnih okvira može da varira, ali su u kontekstu medijskog prikazivanja prirodnih katastrofa i društvenih i političkih kriza, najprisutniji sledeći okviri: okvir ljudskih interesa (human interest), ekonomski i politički okvir. Dok se prva vrsta okvira fokusira na unutrašnje doživljaje i emocije prikazanih ličnosti i izaziva naglašen afektivni odgovor publike, druga oslikava loše ekonomske uslove u oblastima pogođenim prirodnim katastrofama, a treća vrsta okvira prikazuje predstavnike vlasti i vladinih organa kao društveno poželjnim ulogama kao aktivne pomagače i spasioce.

Integrativni pristup koji su ponudili određeni istraživači medijske stvarnosti, podrazumeva ujedinjenje tekstualnih (jezičkih) i vizuelnih elemenata budući da se izolacija ovih komunikacionih kanala smatra veštačkom (Iorgoveanu, Corbu 2012). Vizuelni i tekstualni elementi trebalo bi da se posmatraju zajedno kao vodiči u približavanju slici stvarnosti. U redefinisanoj konceptu, prema rečima ovih autora, frejmovi (okviri) se mogu posmatrati kao medijski paketi sastavljeni od reči i slika, kao skup organizovanih ideja koji su deo identifikujuće opreme okvira.

Vizuelne poruke se u vremenu proliferacije fleš informacija eksploatišu u velikoj meri, jer predstavljaju važne elemente koji utiču na procenu publike. Izbor vizuelnih „pomagala“ učestvuje u kreiranju privida stvarnosti nudeći verodostojne dokaze da su se događaji odigrali na opisan i reprezentovan način. Slika ima daleko veće šanse da se prihvati bez kritičke analize nego pisani tekst u kome publika prepoznaje plod aktivne režije urednika i skrivenih vladara medijskog tržišta. Pred slikom njihovo poverenje raste. Mediji traže aktivne saveznike u tekstovima i fotografijama kako bi podesili optiku publike prema vlastitim, odnosno, interesima i potrebama grupe kojoj pripadaju. Javnost, uskraćena za celovitu sliku stvarnosti, prepušta se prezentacionim i interpretativnim šemama medijske proizvodnje opsena i laži. Da li na njenoj strani postoji i tračak mogućnosti za otpor, vlastito izražavanje i samostalno pripisivanje značenja ponuđenim medijskim kreacijama, razmatra sledeće poglavlje.

4. Publika i njeno socijalno okruženje

Model jednosmerne medijske komunikacije od masovnih medija ka publici, potpuno je preobražen s tehnološkim razvojem i pronalaskom boljih tehničkih rešenja koja su vodila pojavi novih interaktivnih i digitalnih medija. Menja se način na koji se doživljava medijski svet, nekada potpuno „posvećena“ sfera u koju običan gledalac nije ni mogao da kroči sa svojim mislima, idejama i osećanjima, već samo da odgovara na sadržaj koji mu mediji isporučuju. Danas, svojim opcijama, uslugama i sadržajima, mediji ne samo da privlače svoju publiku, već je uvlače u njihov univerzum čineći je aktivnim saučesnikom u stvaranju medijskog proizvoda i programa. Gledaoci biraju emisije praveći svoju ličnu programsku šemu, premotavaju i preskaču sadržaje, angažovano prate informacije iz različitih izvora, ostaju u kontaktu s najnovijim vestima o događajima koji ih interesuju, nepotpune informacije dopunjavaju, proveravaju činjenice o izveštajima

prema kojima zauzimaju skeptičan stav. Glas članova publike postao je sve glasniji u kompjuterski posredovanoj komunikaciji s nastankom virtuelnih društvenih zajednica koje su slavile oslobođenje svojih misli, osećanja i prohteva i učestvovanje u razgovoru na lokalnom, nacionalnom, ali i globalnom planu. U odnosu na tradicionalne medije, razvija se kritička distanca koju podupire mnoštvo faktora. Odnos koji pojedinci uspostavljaju sa medijskim sadržajima zavisi od ličnog iskustva, „značajnih drugih“ sa kojima se stupa u interakciju, kao i od interpretacija koje nude masovni mediji (Neumann et al. 1992, prema Scheufele, D. 1999). Obrada informacija zavisi od postojeće strukture značenja ili šema (isto). Mnoge šeme mogu biti oblikovane ličnom istorijom pojedinca, ali i kulturno uslovljene i često otporne na promenu. Bartlet (Bartlett 1932) je prvi ukazao na postojanje šema koje aktivno upravljaju informacionim procesom i relacijama sa drugim ljudima i događajima. To su složene, organizovane strukture znanja čije se delovanje odvija na nesvesnom nivou. Nove informacije smeštaju se, kako pokazuje ovaj model, u postojeće kalupe znanja i pojedinci ih primećuju, pamte i reaguju na njih čineći ih konzistentnim s prethodnim saznanjima i stvorenim memorijskim strukturama. U tom procesu, moguća su iskrivljavanja, deformisanja i izobličavanja informacija koje nisu usaglašene s našim modelima. U skladu sa ovim teorijskim određenjem Čong i Drakman (Chong & Druckman 2007) pojašnjavaju na temelju kojih psiholoških procesa deluje kadriranje kao proces oblikovanja mišljenja publike. Raspoloživa uverenja i verovanja uskladištena u memoriji pojedinca predstavljaju krucijalnu osnovu za formiranje mišljenja. Uokviravanje, prema njihovom mišljenju, deluje na sva tri nivoa: nova uverenja o nekom pitanju postaju dostupna, dostupna uverenja postaju pristupačna ili primenljiva, odnosno, uticajna u procenama pojedinca, člana publike (Chong, Druckman 2007). Oni su, pored toga, razmatrali i faktore – moderatore koji mogu usloviti efekte frejminga. Među njih su svrstali individualne predispozicije, pre svega vrednosti, koje mogu umanjiti delovanje medijskih okvira ako oni nisu u saglasnosti s postojećim verovanjima. Na individualnom planu deluje i znanje kao moderišući faktor efekata frejminga. Međutim, početni rezultat da jači efekat okviri ostvaruju na publici koja nije upoznata s temom, nisu kasnije bili potvrđeni. Kredibilitet i verodostojnost izvora informacija još jedan je odlučujući agens uticaja procesa uokviravanja. Takav izvor povećava verovatnoću da će publika usvojiti ponuđene okvire. Takođe, ukoliko su medijski okviri usaglašeni s kulturnim vrednostima društvene zajednice, može doći do promene stavova publike (Isto).

5. Zaključak

Medijsko posredovanje stvarnosti i sveta postaje sastavni deo savremenog društva koje uporno traga za pouzdanim osloncem u orijentaciji prema sebi i drugima. Izgubljeni postmodernistički čovek se okreće prvenstveno medijima u potrazi za informacijama i od njih očekuje da mu ukažu na događaje i teme koje su društveno relevantne. Osnovna misija novinara je da služi građanima izveštavajući o istini, međutim danas dolazi do beskompromisne eksploatacije uticaja koji imaju mediji od moćnijih subjekata. Konglomerati, koji su danas glavni ekonomski igrači, kao i politički moćnici, koriste medijske kuće za ostvarenje sopstvenih interesa.

Usled tehnološkog razvoja i usavršavanja sredstava masovnog komuniciranja, građani su danas izloženi preobilju informacija. U informativnom haosu dominiraju trivijalne, površne i senzacionalističke priče, u kojima nema dublje analize i kojima je cilj narkotizovanje i uspavlјivanje masa. U globalnom društvu, mediji su ti koji pružaju orijentaciju, nudeći svoje slike stvarnosti. Ljudi prihvataju te konstrukcije, ne shvatajući da na taj način usvajaju vrednosti, stavove i obrasce ponašanja koji su u skladu sa potrebama elita iz senke. Vodeći se principom *Ako se nije pojavilo u vestima, kao da se nije ni dogodilo*, mediji smišljeno filtriraju informacije koje služe njihovim interesima. Oni u prvi plan stavljaju određene teme i događaje i na taj način im pridaju važnost, dok druge, koji se ne uklapaju u njihov prikaz realnosti, potpuno ignorišu. Publika od medija upravo to i očekuje, a novinari svakog dana izdaju poverenje onih zbog kojih postoje, dokazujući odanost vladarima iza zavese. Prihvatajući okvire koje im medijske kuće nude, građani bez kritičke distance, usvajaju poglede na svet. Jedini način da se ograniči uticaj medija je znanje, koje obuhvata dublju analizu, traženje više izvora i gledišta na određenu temu koja im je servirana i poznavanje mehanizama kojima se kreatori javnog mnjenja služe u konstrukciji stvarnosti. Medijska pismenost je uslov snalaženja u savremenom svetu, i jedini način da ljudi preuzmu kontrolu nad sredstvima masovnog komuniciranja, a samim tim i nad svojim životima.

Literatura

Ali, A. & S. Mahmood. 2013. Photojournalism and Disaster: Case Study of Visual Coverage of Flood 2010 in National Newspapers. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, Vol. 2, 9. 168–176.

Dostupno na: http://www.researchgate.net/publication/258994051_Photojournalism_and_Disaster_Case_Study_of_Visual_Coverage_of_Flood_2010_in_National_Newspapers, (2014, avgust 19)

Aracki, Z., Z. Jevtović . 2011. Medijski uticaji, političke elite i društvena moć u Srbiji na početku 21. veka. *Kultura polisa*, god. VIII, br.15, 159–176.

Dostupno na: <http://kpolisa.com/KP15/PDF15/kp15-II-1-Jevtovic-Aracki.pdf> (2014, decembar 15)

Chong, D. & J. N. Druckman. 2007. Framing theory. *Annu. Rev. Polit. Sci.* 10, 103–126, doi: 10.1146/annurev.polisci.10.072805.103054 (2014, decembar 10)

Entman, M. R. 1993. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication* 43(4), 51–58.

Dostupno na: https://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/inquiries/cornwall/en/hearings/exhibits/Mary_Lynn_Young/pdf/05_Entman.pdf, (2014, mart 20)

Goffman, E. 1974. *Frame Analysis*. New York: Harper & Row.

Harris, Richard Jackson. 2008. *A cognitive Psychology of Mass Communication*, Taylor & Francis e-Library.

Dostupno na: http://turveyresearchpage.wikispaces.com/file/view/%28Lea's_Communication_Series%29Richard_Jackson_Harris-A_Cognitive_Psychology_of_Mass_Communication-Routledge%282004%29.pdf (2015, maj 15)

- Iorgoveanu, A. N. Corbu. 2012. No consensus on framing? Towards an integrative approach to define frames both as text and visuals. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, Volume 2012; 14(3), 91–102.
Dostupno na: http://journalofcommunication.ro/archive2/027/27/Iorgoveanu_Corbu_27.pdf, posećeno (2015, februar 15)
- Kruif, J. D. 2009. Death Shall Have No Diminon: Disaster by Dutch Flood in the Press. *Edizioni Plus – Pisa University Press*, Lungarno Pacinotti 43, 91–121.
Dostupno na: <http://www.cliohres.net/books4/4/04.pdf>, posećeno (2014, septembar 19)
- Lippmann, W. 1995. *Javno mnijenje*. Zagreb: Naprijed.
- McCombs, E. M. 2002. The Agenda-Setting Role of the Mass Media in the Shaping of Public Opinion. *Mass Media Economics 2002 Conference, London School of Economics*, 1–21.
Dostupno na: http://www.infoamerica.org/documentos_pdf/mccombs01.pdf, (2015, februar 21)
- McCombs, E. M. 2005. A Look at Agenda-setting: past, present and Future. *Journalism Studies*, Volume 6, Number 4, 543–557.
Dostupno na: <http://users.ipfw.edu/tankel/PDF/McCombsAgendaSetting.pdf>, (2014, april 6)
- McKee, A. 2005. *The public sphere: an introduction*. New York: Cambridge University Press.
- Radojković, M., T. Đorđević. 2005. *Osnove komunikologije*. Beograd: Čigoja štampa.
- Scheufele, A. D. & D. Tewksbury. 2007. Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models. *Journal of Communication* 57, 9–20.
Dostupno na: <http://www.davidryfe.com/here/wp-content/uploads/2013/01/scheufele.pdf>, posećeno (2014, mart 15)
- Scheufele, A. D. 1999. Framing as a Theory of Media Effects. *Journal Of Communication*. 103–122.
Dostupno na: http://www.researchgate.net/profile/Dietram_Scheufele/publication/209409815_Framing_as_a_theory_of_media_effects/links/0fcfd510e9ad629f50000000.pdf, (2014, novembar 25)
- Tabs, S. 2013. *Komunikacija – principi i kontekst*. Beograd: Clío.
- Veljanovski, R. 2009. Medijska koncentracija, javnost vlasništva i pokušaj regulacije u Srbiji. *CM – Časopis za upravljanje komuniciranjem*, 13, 57–80.
- Watson, J. 2007. Representing Realities: An Overview of News Framing. *Keio Communication Review*, 29, 107–131.
Dostupno na: <http://www.mediacom.keio.ac.jp/publication/pdf2007/pdf/James%20WATSON.pdf>, (2015, mart 29)

Ivana Stojković, Miljana Nikolić

FREEDOM OF THE MEDIA AS A PRECONDITION FOR THE PRESERVATION OF JOURNALISM

Summary

Freedom of the media has always been a precondition for the existence of democracy as well as one of the most important civil rights. As journalists, aware of the significance of the freedom of the press, and have never given up the struggle to win and maintain that freedom. On the other hand, those in power, who rule, are trying in all possible ways to 'enslave' it and use the press for the realization of their own goals and interests. Journalism as a profession is in crisis today, and violating the freedom of the media is one of the most urgent problems in our contemporary society. People working in the media are facing everyday threats, pressure and financial insecurity, which leads to self-censorship and censorship.

This paper will focus on the amount of attention that the mass media themselves are dedicating to talking about their independence, in other words, it is considering whether and to what degree the media are discussing the issue of their freedom. On account of the space given to topics related to the freedom of the media, the media themselves can revitalize and strengthen that struggle for freedom, or, in case such texts are missing, they can at least give the impression that their work is independent of any outside influences and pressures. The analysis in this paper will reveal what the position and the role of both journalists and the media are concerned with these problems.

stojkoviczi@yahoo.com

miljana.nikolic1005@gmail.com

TEHNOLOŠKI NAPREDAK MEDIJA KAO PREDUSLOV VIŠEZNAČNOSTI

Sažetak: Budući da mediji predstavljaju posrednike u međuljudskoj komunikaciji, premrežuju svet i utiču na to da se vreme i prostor doživljavaju asinhrono, jedan od zadataka savremenog novinarstva i teorije medija je i da izučava specifičnu medijsku stvarnost i medijski diskurs kojim se plasiraju određena, često poželjna značenja, utičući na mišljenje, stavove i ponašanje ljudi. Tehnološki i medijski pismena publika sve je zahtevnija u pogledu analize događaja, društvenih kretanja i previranja, te se od savremenog novinara očekuje da bude i tumač i eksplikator aktuelnih i društveno značajnih tema. Međutim, vreme u kojem je infotejment novinarstvo dominantan oblik novinarskog izražavanja a mediji deo jedne konglomeratsko-kapitalističke mašinerije koja informaciju tretira kao robu, došlo je do prenaplašavanja zabavne funkcije medija nauštrb informativne i edukativne. Izveštavanje u novom medijskom poretku se odvija po konceptu *fabula rasa (prazna priča)*, koji podrazumeva nagomilavanje slika i obilje informacija prilikom čije se transmisije ne pružaju odgovori na pitanje „zašto se nešto desilo“ već isključivo na pitanje „kako se nešto desilo“. Digitalno medijsko doba uslovalo je rapidan protok ogromne količine informacija, dovelo do difuzije značenja i višestruko uvećalo broj medija.

Ključne reči: medijska stvarnost, informativna mećava, simulacija, digitalno doba, informacija, značenje

1. Uvod

Savremeni način života, karakterističan naročito za drugu polovinu XX veka, do koga je došlo tehnološkim inovacijama kako u medijskoj tako i u drugim društvenim sferama, uslovio je razvoj „digitalne kulture“ koja je ubrzala protok informacija i premrežila svet spletom telekomunikacionih snopova i signala. Pojava novih medija i novih načina komunikacije zaslužuju najveću pažnju u izučavanju uzroka transformacije čovekovog načina života i njegovog habitusa. Sa izradom treće generacije kompjutera i korisničkog interfejsa koji je doprineo masovnoj upotrebi personalnih računara popularizovan je jedan revolucionaran način ljudske komunikacije – komuniciranje putem interneta u tzv. *virtuelnom prostoru*.¹ Eksponencijalna

¹ Termin virtuelni prostor ili sajberspejs (cyberspace) prvi put je upotrebio pisac naučne fantastike Vilijam Gibson u noveli „Burning Chrome“ iz 1982. da bi ovaj koncept razradio u romanu „Neuromanser“ iz 1984. čime je 80-ih godina XX veka inaugurisao novi podžanr u naučnoj fantastici nazvan *sajberpank* (engl. cyberpunk) koji prikazuje svet budućnosti u kojem dominiraju tehnologija, mediji i informacije.

vremena u kojima se napredak medijskih tehnologija meri mesecima dovela su do krize *tradicionalnih medija* (štampa, radio, televizija).²

Ovo je „epoha opšte dostupnog sajberporna, informatičkog zagušenja i opadanja ili nestajanja nekih tradicionalnih medija“ (Brigs, Kobli 2005: 276).

Kao i svaki drugi tekst, i medijski tekst predstavlja poruku sa određenim značenjem³, koju prema određenom kodu pošiljalac upućuje primaocu posredstvom određenog kanala komuniciranja. Međutim, medijski tekst predstavlja izuzetno složenu i slojevitu poruku koja nosi neke značajne informacije. To znači da se informacija (izvesna količina značenja) realizuje u određenoj strukturalnoj organizaciji jezika, a da se smisao prenosi medijskim diskursom. Pre svega, struktura medijskog teksta je „opalescentna“, njegova značenja se presijavaju u zavisnosti od datog konteksta. Za razliku od književnog dela koje u sebi sadrži mesta nedorečenosti zbog čega se u procesu čitanja ono nužno upotpunjuje, medijski tekst je u „kolektivnom procesu“ čitanja konkretizovan, a značenja su nametnuta.

U medijskoj reprezentaciji stvarnosti, u kojoj se medijski tekst tretira po principu tržišne ekonomije kao roba, važi pravilo pseudoindividualizacije. Ovo pravilo podrazumeva proizvodnju i distribuciju informacija za „široke narodne mase“ pod lažnom maskom individualizacije – proizvodnje sadržaja za pojedince. Napredak medija uslovljen tehnološkim inovacijama u medijskoj sferi doveo je do paradoksa. S jedne strane digitalno doba je prouzrokovalo nastajanje hipersfere – kulture neprekidnog strujanja informacija, umrežilo privrede različitih zemalja, rapidno povećalo brzinu protoka informacija i pospešilo njihovu dostupnost. Ono je umnogome olakšalo komunikaciju, trgovinu i pružilo pojedincu moć da se gotovo trenutno poveže sa bilo kim, bilo gde u svetu kao nikada pre u istoriji telekomunikacionih sistema. Sa druge strane, sa postepenim napretkom medija ubrzan je protok informacija, koji je kulminirao pojavom *web* novinarstva, izazvavši informativno zagušenje u medijskoj trci za ekskluzivnošću koja je dovela do višeznačnosti medijske poruke, dezorijentisanosti auditorijuma, stvaranja medijskog spektakla, kojim se često skreće pažnja sa suštinskih pitanja, te utičući negativno na dinamiku kolektivnog pamćenja.

Pored teorijskih okvira koje ćemo ponuditi u radu, od velikog značaja će biti i navođenje primera iz prakse medijskog izveštavanja kako bismo potkrepili teorijske stavove i iskaze. Teza ovog rada je da klasični (mejnstrim mediji) u koje se ubrajaju: štampa, radio i televizija imaju deskriptivni karakter, odnosno da izveštavaju o pojavama, ličnostima i događajima jednostrano odgovarajući na pitanje „kako se nešto desilo“. Za razliku od mejnstrim medija, alternativni načini informisanja pu-

² Pod tradicionalnim medijima podrazumevamo novine, radio i televiziju kod kojih je prilikom distribucije medijskih sadržaja zastupljena jednosmerna komunikacija. Teoretičari medija smatraju da je komunikacija u njima jednosmerna, jer korisnici ne utiču direktno na sadržaj i formu, već mogu naknadno reagovati pismima i telefonskim pozivima.

³ Značenje definišemo u semiološkom smislu kao ono po čemu neki predmet, događaj ili postupak nešto znači, što je bitna komponenta ljudskog delovanja. Značenje jednog dela, postupka ili događaja nije identično s njegovom egzistencijom, datošću i pojavnošću. Ono je nešto unutrašnje, skriveno, neočigledno – što tek treba pronaći, otkriti, dokučiti. Utvrđivanje značenja znaka je dinamički proces: „Znak je upravo ono što se može tumačiti“ (Eko 1989: 177).

tem interaktivnih veb portala nude odgovor na pitanje „zašto se nešto desilo“ i „šta dalje“ eksplicirajući događaj, izveštavajući o obe strane priče i služeći se visokim stepenom analitičnosti.

U poređnom analizom izveštavanja alternativnih veb medija u Srbiji, *Peščanika*, *Istinomera* i *Telepromptera* i onlajn izdanja dnevnih listova *Politika*, *Blic* i *Kurir* o slučaju plagiranja doktorata ministra unutrašnjih poslova Nebojše Stefanovića autori će pokušati da utvrde koji od navedenih medija je izveštavao detaljnije i analitičnije, a koji je pribegao konceptu *fabula rasa*.

Svedoci smo činjenice da je u eri tehnokratije dovoljno imati pristup internetu, bazično informatičko znanje i nalog na jednom od mnogobrojnih sredstava za objavljivanje sadržaja, poput blogova, društvenih mreža i sve popularnijih alternativnih interaktivnih portala, da bismo učestvovali u javnom komuniciranju kreiranjem i objavljivanjem značenja poruke.

Teza Endija Vorhola, najvećeg umetnika pop-arta dvadesetog veka, da će „u budućnosti svako imati svojih 15 minuta slave“, potvrđuje je medijske upotrebe ljudi. Ali žal za istinskim veličinama počeo je mnogo ranije: još u I veku nove ere Pseudo Longin u delu „O uzvišenom“ jadikuje:

„Čudim se, a to se događa uopšte mnogima, da u naše vreme žive doduše neobično sposobni ljudi u govorništvo te iskusni u raspravljanju o politici te oštroumniji i spremniji, a i zaista skloni slatkim rečima, ali se ipak ne rađaju ili samo retko stvarajući sposobni za uzvišeno i veličanstveno. Toliko je opšta jalovost u govorništvo i književnosti koja prati naše vreme.“ (Pseudo Longin 1980: XLIV)

Da li se išta za dve hiljade godina promenilo? Ili je degradacija postala još uočljivija, zahvaljujući medijima koji te lažne veličine – celetoide, stalno drže u fokusu?

„Danas je i u Srbiji sve više takozvanih celetoida, običnih ljudi koji u kratkom periodu dostižu status medijskih ličnosti. (...) Celetoidi predstavljaju osobe koje imaju medijsku pažnju jedan dan, a već sutra su zaboravljene. Oni podsećaju na zvezde, ali se ne mogu nazvati zvezdama.“ (Vukadinović 2013: 170–171).

Uloga medija ključna je u kreiranju i očuvanju, kako demokratskog društva, tako i demokratske svesti. Samim tim, zahtev za plasiranjem potpunih i analitičnih informacija, prirodan je, kao odgovor na zahteve javnosti za odgovornošću prema istini. Koncept *građanskog novinarstva*⁴ u svojoj osnovi propagira demokratičnost, međutim, građansko ili participativno novinarstvo ima i po koje negativne strane. Naime, internet prostor se može odrediti i kao preslobodno mesto u kojem ne postoje posledice i odgovornost za pogrešno iznesenu informaciju. Drugo pitanje koje se postavlja je i u kojoj meri su građani stručni, obučeni i kompetentni za izveštavanje o pojedinim događajima, dok bi se treće pitanje moglo odnositi na kredibilitet izvora

⁴ „Građansko novinarstvo je koncept modernog doba koji podrazumeva aktivno učestvovanje građana u prikupljanju, kreiranju, analiziranju i širenju informacija. Na engleskom jeziku postoji nekoliko različitih naziva za građansko novinarstvo: *citizen*, *participatory*, *people's* ili *grassroots journalism*.“ (Bogdanović 2013: 71). Ekspanziji građanskog novinarstva naročito je doprineo stravičan događaj rušenja Kula bliznakinja 11. septembra u SAD. Internet je bio preplavljen materijalom očevidaca – snimcima i fotografijama kao i komentarima prisutnih na licu mesta.

i relevantnost informacija. Stoga, može se zaključiti da se priroda medija usled napretka medijske tehnologije menja, te u tom smislu američka profesorka novinarstva i komunikologije Barbi Zelizer objašnjava:

„Danas je teško odrediti ko se može smatrati novinarom i šta se može smatrati novinarstvom.“ (Zelizer 2004: 23).

Zbog toga, iako se na društvenim mrežama oglašavaju i eksperti, uloga profesionalnih novinara čija je dužnost da provere svaku informaciju i imaju barem dva nezavisna izvora, ostaje nezamenljiva.

2. Fikcionalni realizam

Nije samo sloboda pojedinca, uslovljena tehnološkim inovacijama, da plasira informacije ugrozila način na koji se tumači neki događaj. Paradoksalno, ali potiskivanju značaja značenja medijskih sadržaja, doprinela je i estetizacija medija. Nova medijska realnost je *estetična i prividna* u mnogo većoj meri nego ikada u istoriji. To je čulnost bez saznanja, *kaleidoskopske slike* u kojima se uživa, ali koje vode ka gubljenju granica između virtuelnog i stvarnog sveta. Usvajanjem sintagme „prozor u svet“ realnost smo pomešali s prividom.

„Jedan argument jeste da se mediji ponašaju kao 'prozor u svet', tako da , kada deca gledaju, recimo, Duška Dugouška, ona veruju da negde zaista postoji zec koji priča i koji gricka šargarepe dok ga smešni mali čovek sa puškom po imenu Elmer neumorno lovi, ili možda veruju da ti likovi žive u unutrašnjosti televizora.“ (Džajls 2010: 176).

Upravo je preobilje svakodnevnih informacija o nekom događaju, a u medijskoj trci za ekskluzivnošću, dovelo i do višeznačnosti jedne poruke ili jednog događaja, dezorijentisanosti auditorijuma i stvaranja medijskog spektakla, kojim se često skreće pažnja sa suštinskih problema i pitanja.

Mediji poseduju:

„...moć da na određene načine predstave svet. I baš zato što postoji toliko mnogo različitih i suprotnih načina na koje se značenje sveta može izgraditi, od suštinske je važnosti šta se i ko se izostavlja i kako se predstavljaju stvari, ljudi, događaji i odnosi.“ (Stuart Hall, 1986).

Pojam „mimesis“ (grčki *mimos*; latinski *imitatio*) označava „oponašanje“, odnosno „podražavanje“ i jedan je od centralnih pojmova evropske književnoteorijske tradicije. Još od antičkog doba pomoću mimezisa ili mimeze objašnjava se način na koji umetnost gradi i prenosi svoja značenja. Posle više od dve hiljade godina stiglo se do shvatanja da je ovo prikazivanje stvarnosti sredstvima umetnosti fikcionalno, odnosno da je umetnička stvarnost slična realnom svetu, ali nije ista. Međutim, kada je reč o medijima, od njih se očekuje realno prikazivanje stvarnosti, barem u informativnom programu, što je zapravo pretežak zadatak. Medijski prizori nisu pogled kroz prozor, a korisnici to često previdaju, uvereni da gledaju STVARNOST.

Tehnološki razvoj medija nije samo omogućio razvoj novih izražajnih sredstava već je i ubrzao proces proizvodnje imaginarnog. Upravo zbog toga može se reći da mediji reprezentuju stvarnost, a ne prezentuju. Oni selektuju i oblikuju informacije, konstruišu značenja.

„Živimo doba imaginacije, u kome sva nekadašnja realnost, tehnički-pojmovno isposredovana do same granice mogućeg iskustva, i gotovo sasvim iščezla u imaginarnim čulnim pojavama, biva pretvorena u privid kao egzistenciju.“ (Vuksanović 2007: 59).

2.1. „Fabula rasa“ princip

Težnja za raznorodnim TV programom, šarene naslovnice dnevnih listova, veseli džinglovi ispraznih radio programa, kao i animirani grafički dizajn veb-portala vode ka medijskom larpurlartizmu, u kome dizajn odnosno „pakovanje“ pobeđuje informaciju. Doba *četvrte tehnološke revolucije*⁵ iznedrilo je medijski koncept *fabula rasa* (*prazna priča*), model nagomilavanja slika i obilja informacija prilikom čije se transmisije ne pružaju odgovori na pitanja „zašto se nešto desilo i šta dalje“ već isključivo na pitanje „kako se nešto desilo“. Time je deskriptivna uloga medija pobedila istraživačko novinarstvo, a *informativna mećava*⁶ dovela do zagušenja medijskih kanala utičući negativno na dinamiku kolektivnog pamćenja. Auditorijum izložen *informativnoj mećavi* iz tog razloga ne ume da protumači svakodnevne događaje čime se stvara iskrivljena slika realnosti, a mediji više predstavljaju imaginaciju nego stvarnost nudeći senzacije i simulakrum.

Informativni program se povlači pred zabavnim, pri čemu mediji neguju privid u svakom smislu, poput onog koji nudi kič – umetnost sreće za široke mase. Sa medijima se događa upravo ono što je već obezvređilo veliki deo stvaralaštva, što je zapazio španski filozof Hose Ortega i Gaset pišući o „dehumanizaciji umetnosti“ još 1925. godine, a istakao estetičar Mario Perniola:

„Umetnost je postala nešto odmah do igara i maltene do sporta, a ceo Zapad kao da je ušao u fazu detinjarija.“ (Perniola 2005: 48).

Do korisnika stiže isuviše informacija i slika koje oni ne uspevaju da obrade tako što će razumevati značenja. Umesto toga prihvataju gotove, ideološki usmerene direktive, koje im pomažu da se orijentišu u svetu koji se neprekidno menja – svetu kaleidoskopa.

⁵ Ovde se prvenstveno misli na komunikaciju, produkciju i distribuciju sadržaja korišćenjem računara. Prva tehnološka revolucija desila se otkrićem štamparske prese, 1450. godine. Druga tehnološka revolucija desila se pronalaskom vizuelnog, semafor telegrafa 1791. u Francuskoj. Treća tehnološka revolucija se odnosi na otkriće elektronskih medija, pre svega radija 1906. godine, kada je kanadski naučnik Redžinald Fesenden izvršio prvi prenos zvuka koji bi mogao da se smatra emitovanjem, a potom i na otkriće televizije 1925. kada je Džon Ledži Berd izvršio prvi prenos slike sa potkrovlja u prizemlje svoje kuće. Najzad, četvrta tehnološka revolucija se odnosi na digitalno doba koje započelo 1989. godine osnivanjem world wide web-a (www).

⁶ Ekvivalent ovom izrazu je engleska sintagma *information overload*, koja podrazumeva čovekovu nesposobnost da iz ogromne količine informacija izvuče potrebno znanje.

Postmoderna nas oslobađa od robovanja utopijskim „velikim pričama“ koje su neslavno završavale u svetskim ratovima, koncentracionim logorima i sve savršenijim oružjima. Umesto toga dobili smo tehnološki napredniju direktnu komunikaciju pojedinaca u digitalnom svetu. Ali, nije li i to još jedno lukavstvo da se pojedinac drži pod kontrolom? Umesto stvarnosti dobijamo „simulacije“, prazne znakove bez referenci u stvarnosti.

Suvišne i minorne informacije ne predstavljaju ništa drugo do masku za važne, često kompromitujuće vesti za vladu koje se preobiljem novih, ekskluzivnih i naravno, aktuelnih događaja potiskuju sa medijske scene. Ukoliko ni trenutno najnapredniji oblik žurnalizma – veb-žurnalizam ne ponudi kvalitetan sadržaj, onda su novi mediji samo tehnološki naprednija šarena laža.

Kada u naše doba kritikujemo prvenstveno političare zbog govorenja neistine, moramo se priseliti da je Platon, u delu „Država“, opravdavao takozvane „korisne laži“:

„Ako dakle, ikome dolikuje da laže, onda to pripada vladarima, pa i to jedino na korist države, ukoliko ovoj pretila opasnost od spoljnih neprijatelja ili od sopstvenih državljanina. Svima ostalima laž mora biti zabranjena.“ (Platon 2013: 389/b).

Demokratizacija laži u savremeno doba medijske ekspanzije dovela je do nerazlikovanja istine od neistine i stvarnosti od privida. Značenje je postalo beznačajno. Pobedio je spektakl i simulakrum, svet „Alise u zemlji čuda“, nestvarno lep ali zastrašujući.

*Infotejment novinarstvo*⁷ je postalo dominantan oblik medijskog izražavanja, dok su se mediji pretvorili u zvečke za odrasle. Čitava socio-kulturna stvarnost postala je industrijski reprodukovana zabava, baš kao što su predviđali Adorno i Horkhajmer u „Dijalektici prosvetiteljstva“, pišući da je „kulturna medijska industrija postala industrija zabave podređena interesima tržišta, što dalje vodi ka stvaranju pasivnih, nekritičkih potrošača“. Kritikujući emisije vesti Nil Postman (Neil Postman) ističe:

„...da nam one ne prezentuju samo fragmentirane vesti, već i vesti bez konteksta, bez posledica, bez vrednosti, te stoga i bez osnovne ozbiljnosti, odnosno vesti se predstavljaju isključivo kao zabava.“ (Fidler 2004: 162).

Novinarstvo u demokratiji XXI veka možemo da uporedimo sa tržišnom ekonomijom gde su vesti roba, a auditorijum potrošači, gde u informacije (kapital) ulažu vlasnici medija, izdavači, oglašivači, pa shodno tome i očekuju da jedna medijska kuća poštuje i zastupa njihove interese. Iz ove analogije sledi da savremeno novinarstvo možemo posmatrati kao industriju iza koje često stoje velike korporacije koje u svom koncernu poseduju medije isključivo kao sekundaran izvor prihoda tretirajući medijski tekst kao robu. Tako tretirani tekstovi bivaju standardizovani, odnosno napisani/emitovani po tabloidnoj matrici, smatra engleski teoretičar medija Dik Hebdidž:

⁷ Infotejment novinarstvo je termin skovan od engleskih reči „information“ i „entertainment“, a označava informativni program dizajniran po principima koji važe za zabavne i komercijalne emisije.

„Znak ne postoji samo kao deo stvarnosti – on odražava i prelama drugu stvarnost. Stoga on može da iskrivi tu stvarnost ili da joj bude veran, ili može da je opaža sa posebne tačke gledišta itd. Svaki znak je podložan merilima ideološkog vrednovanja...“ (Hebdiž kod Đorđević J. 2012: 291).

U doba „totalitarnog kapitalizma“ i mediji su morali da se uklope, postavši veliki bilbord za reklamiranje etabliranih brendova, podlegavši reklamokratiji i izgubivši autonomiju u odnosu na oglašivače.

„Na primer, niko ne govori o redistributivnim učincima nove političke ekonomije koju stvaraju društvene mreže. Toliko smo se navikli na činjenicu da su mnoge od usluga koje koristimo putem Interneta besplatne – od Fejsbuka i Gugla do Gardijana i nacionalne železnice – da to više i ne primećujemo. Naravno, te usluge nisu besplatne; razlika je samo u tome što ih ne plaćamo novcem, već svojim podacima – ličnim podacima o navikama, izborima i planovima koje otkrivamo svaki put kada usluge koristimo. Ti podaci se mogu pretvoriti u novac kroz reklame“.⁸

Ipak, novi mediji, poput alternativnih portala pružaju mogućnost za revitalizaciju medija jer ostvaruju zavidne rezultate u pogledu analitičnosti, ažurnosti i kredibilitnosti u odnosu na tradicionalne medije. O alternativnim interaktivnim portalima biće više reči u poglavljima koja slede.

3. Veb novinarstvo

Prvo internet izdanje štampanih novina u svetu izradio je američki list *Chicago Tribune* 1992. godine. Do kraja 1995. godine gotovo svaka značajna TV mreža, radio stanica i novine imale su izrađen veb-sajt. Većina elektronskih medija je na svojim sajtovima nudila mešavinu promotivnog materijala programskih šema i sadržaja, vesti, kao i ograničen izbor audio i video inserata. Radio stanice su otprilike u isto vreme počele da nude informacije o svojim programima i digitalne audio inserte na mreži. U to vreme veb-sajtovi su bili korišćeni kao dopuna za njihove emitovane programe. Sa razvojem kablovskih operatera, koji su nekoliko godina kasnije počeli da nude relativno jeftin širokopolasni pristup mreži, razvila se i ideja o otvaranju veb redakcija. Srbiju je četvrta medijamorfoza zahvatila sa par godina zakašnjenja usled građanskog rata, ali su ubrzo nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma 1995. godine počeli da se pojavljuju komercijalni internet provajderi.

„U zimu 1996. godine dešavali su se građanski i studentski protesti, a uz dve radio stanice i par novina internet je bio još jedno mesto sa vestima koje režimski cenzori nisu kontrolisali.“⁹

U prvoj deceniji XXI veka počelo je otvaranje veb redakcija koje su funkcionisale kao potpuno novi medij sa novinarima, urednicima, oglašivačima pa čak i karikaturistima. Od tada je kod nas započelo da se praktikuje građansko novinarstvo

⁸ Dostupno na linku: <http://pescanik.net/digitalna-politika/>

⁹ Dostupno na linku: <http://www.domen.rs/istorija-srpskog-interneta-od-yu-do-srb/>

koje je nastalo kao odgovor na potrebu za opozicionim medijima i slobodnom misli. Međutim, u takvoj situaciji gde građani sami preuzimaju inicijativu za rešavanje problema, postavlja se pitanje gde su profesionalni mediji i zašto se oni ne bave takvim temama. Konstantni pritisci na medije i ugrožavanje medijskih sloboda vode ka njihovoj pasivizaciji zbog čega krilatica „sedma sila“ ima sve manje smisla.

Promišljajući samu prirodu medija i njihov razvoj uočava se da je sa razvojem medijskih tehnologija rastao i protok informacija. Pored toga što veb-portali kao nijedan medij do sad nude interaktivnost, multimedijalnost, sadržaj obogaćen audio i video materijalom, dokumentima i transkriptima, što sve zajedno doprinosi povećanju kredibiliteta u odnosu na tradicionalne medije, i u onlajn novinarstvu zbog „informativne mećave“ dolazi do difuzije značenja. Pritom, novinari zaboravljaju svoj zadatak: da pomažu publici da od mnoštva informacija napravi red. Holandski komunikolog Mark Deuze u tom pravcu navodi da novinari:

„...umesto da predstavljaju neku vrstu kontrole nad poplavom informacija u javnoj sferi, danas predstavljaju samo još jedan od mnogobrojnih glasova u javnoj komunikaciji.“ (Hermida 2012: 324).

Tome je naročito doprinela gotovo trenutna mogućnost ažuriranja sadržaja, stvarajući vrtlog informacija o određenoj temi i marginalizujući prioritetne društvene teme.

„Nemoguće je i zamisliti da vesti putuju brže i da stižu sa veće udaljenosti. I da ih stiže više... Tehnologija je već nadmašila maštu, što je evidentno i u načinima sortiranja i distribuciji vesti.“ (Stephens: 29, kod Nede Todorović 2002: 31).

Odgovor na zagušenje medijskih kanala i svojevrsni gromobran od informativne mećave mogli bi da budu *alternativni interaktivni mediji*.¹⁰ Jedan od uzroka pojavljivanja sve većeg broja alternativnih medija na internetu jeste i činjenica da novinarstvo evoluiralo zajedno sa napretkom društva i medijskih institucija, kao i menjanjem kulturnih obrazaca. O načinu na koji će pomenuto uticati na novinarsku profesiju Karolin Marvin tvrdi da nove tehnologije imaju tendenciju da koegzistiraju s onim starijim, a ne da ih ukidaju (Marvin 1988), pa se od interaktivnih alternativnih medija očekuje da budu svojevrsna dopuna tradicionalnoj sferi komunikacije. U ovakvoj vrsti novinarstva dnevna aktuelnost nije imperativ, a akcenat je na istraživačkom novinarstvu.

Slaba zastupljenost novih medija u odnosu na stare ne treba da nas obeshrabri. Ni novine, u vreme kada su se pojavile, nisu bile široko prihvaćene zbog nedovoljne pismenosti stanovništva. Veb-portali zahtevaju osnovnu tehnološku pismenost, ali pružaju mogućnost interaktivnog odnosa autora i korisnika, čime jačaju medijsku pismenost i kritičku svest. Novi medijski prostor koji su stvorili alternativni mediji predstavlja veliki potencijal za razvoj objektivnog onlajn novinarstva, koji bi selek-

¹⁰ Alternativni interaktivni mediji predstavljaju onu vrstu internet glasila koja se bazira na kombinaciji rada novinara profesionalaca i angažovanih građana, nastali kao odgovor na degradaciju novinarske profesije usled zahteva kapitalističkog tržišta. Mediji ovog tipa transparentne su vlasničke i finansijske strukture.

cijom društveno relevantnih događaja mogli da se izbore sa uniformnim značenjem događaja plasiranim putem mejnstrim medija.

Jedan od primera koji ide u prilog ovoj tvrdnji, a koji dokazuje i našu tezu da je ljudska potreba za smislenom komunikacijom moguća i u multiplikovanoj „medijskoj“ stvarnosti jeste slučaj plagiranog doktorata Nebojše Stefanovića, aktuelnog ministra unutrašnjih poslova koji je juna 2014. godine bio osumnjičen da je plagirao svoj doktorski rad, koristeći se tehnikom preuzimanja delova već objavljenih radova drugih autora, navodeći ih kao svoje. U poređnom analizom medijskih veb sadržaja, tačnije članaka i izveštaja o ovoj temi sa tri alternativna interaktivna portala u Srbiji (*Peščanik*, *Istinomer*, *Teleprompter*) i sa tri onlajn izdanja štampanih medija (*Politika*, *Blic*, *Kurir*) došli smo do zaključka da je izveštavanje alternativnih medija bilo objektivnije, nepristrasnije, analitičnije i verodostojnije, te da su korišćenjem raznorodnih izvora dali ravnomenan prostor obema stranama.

Alternativni interaktivni medij *Istinomer* obrađuje ovu temu u tekstovima „Plagijat ili 'izuzetno naučno delo'?“¹¹ (tim *Istinomera*, objavljen 2. juna 2014. godine), „Koliku to biblioteku ima Megatrend?“¹² (tim *Istinomera*, objavljen 7. juna 2014. godine) i „Ovo je 'konačna verzija' Stefanovićevog doktorata!“¹³ (autor Peđa Popović, objavljen 13. juna 2014. godine). Tekstovi su u potpunosti objektivni i verodostojni jer su informacije potkrepljene autentičnim dokumentima, odnosno fotografijama i linkovima na kojima može da se nađe kompletna doktorska disertacija.

Peščanik u svojim tekstovima „Kako do doktorata? Lako! Slučaj Stefanović“¹⁴ (grupa autora, objavljen 3. juna 2014. godine) i „Slučaj Stefanović – zatvoren?“¹⁵ (autor Sofija Mandić, objavljen 17. juna 2014. godine) ovu temu posmatra kritički. U tekstovima su zastupljeni raznorodni izvori, a date su i iscrpne informacije o temi. Takođe, u okviru pomenutog teksta „Slučaj Stefanović – zatvoren?“ dostupan je i tekst „Predstavke“ koji je upućen „Megatrendu“, u kojem se navode delovi doktorata koji su plagirani i u kojem se zahteva da se doktorat poništi.

Teleprompter ovu temu obrađuje u tekstu „Bruka od države! Niko nije nadležan za Stefanovićev plagijat“¹⁶ (objavljen 9. jula 2014) koji se završava rečenicom: „Ako je jedna država nesposobna da ispita jedan obični doktorski rad, o kakvoj pravnoj državi mi govorimo?“ kojom pokušava da podigne kritičku svest čitalaca i pozove ih na akciju.

Najstariji dnevni list u Srbiji *Politika* obrađuje ovaj slučaj u tekstu „Plagijat ministra Stefanovića“¹⁷ (autor Danica Popović, objavljen 5. juna 2014. godine). Pored toga što autorka navodi primere (čak i broj stranica) prepisanih delova, takođe navodi kako određenih poglavlja nema, kao i to da istraživanja koja se navode u sa-

¹¹ <http://www.istinomer.rs/stav/analize/plagijat-ili-izuzetno-naucno-delo/>

¹² <http://www.istinomer.rs/stav/analize/koliku-biblioteku-ima-megatrend/>

¹³ <http://www.istinomer.rs/stav/analize/ovo-je-konacna-verzija-stefanovicevog-doktorata/>

¹⁴ <http://pescanik.net/kako-do-doktorata-lako-slucaj-ministra-stefanovica/>

¹⁵ <http://pescanik.net/slucaj-stefanovic-zatvoren/>

¹⁶ <http://www.teleprompter.rs/bruka-od-drzave-niko-nije-nadlezan-za-stefanovicev-plagijat.html>

¹⁷ <http://www.politika.rs/rubrike/Pogledi-sa-strane/Plagijat-ministra-Stefanovica.lt.html>

držaju nisu sprovedena, niti se navode u tekstu. Zatim u tekstu „Pravno nepostojeći doktorat“¹⁸ (autor Zoran Ivošević, objavljen 21. juna 2014. godine) autor objašnjava kako doktorat uopšte nije važeći jer je branjen pred nepotpunom komisijom.

Što se tiče onlajn izdanja tradicionalnih medija, za razliku od izveštavanja *Politike*, u *Kuriru* i *Blicu* ova tema je obrađivana jednostrano, tačnije, samo su predstavnici vlasti komentarisali događaj, indirektno i direktno braneći Stefanovića. U tekstu „Vučić o Stefanovićevom doktoratu: Najgluplje obrazloženje o plagijatu koje sam čuo“¹⁹ (objavljen 3. juna 2014. godine) i „Mihajlovićeva: Nadam se da je Stefanović poštovao etički kodeks“²⁰ (objavljen 5. juna 2014. godine) političari iz istog tabora se služe sintagmom „odgovoran čovek“, kao i time, kako su obrazloženja onih koji Stefanovića kritikuju „najgluplja“ umanjujući na taj način značaj afere. *Blic* je u sledećem tekstu o ovoj aferi pod nazivom „Nova komisija o doktoratu Stefanovića“²¹ (objavljen 16. juna 2014. godine, autor M. Leskovic) ponovo izneo lični stav premijera Vučića, ne objavljujući reči predstavnika nove komisije, već prenevi izjavu zaštitnika građana Saše Jankovića koju je dao za portal *Istinomer*.

4. Četvrta medijamorfoza

Termin medijamorfoza prvi put je upotrebio američki teoretičar medija Rodžer Fidler 2004. godine u svojoj knjizi *Mediamorphosis: Understanding New Media* definišući je kao složen proces preplitanja potreba, konkurentskih i političkih pritisaka i društvenih i tehnoloških inovacija. Fidler je u ovoj studiji medija došao do zaključka da se razvoj novih medija dešava postupno, kroz transformaciju starih medija, pri čemu pojava novog medija ne znači automatski odbacivanje starih. Prema njemu, do pojave prve velike medijamorfoze ljudskog sistema komunikacije došlo je sa pojavom govornog jezika, druga medijamorfoza nastaje otkrićem pisma, dok treća nastaje pronalaskom električne struje početkom XIX veka. Mi bismo dodali da danas već uveliko traje četvrta medijamorfoza do koje je došlo najnovijom tehnološkom revolucijom – digitalnom. Iako je era digitalnog inženjeringa započela sedamdesetih godina XX veka sa pojavom treće generacije kompjutera i korisničkog interfejsa, do ekspanzije u digitalnoj sferi je došlo u prvoj deceniji XXI veka kada je omasovljena upotreba širokopojasnog kablovskog interneta, a nešto kasnije i bežične (wireless) tehnologije. Upravo je četvrta medijamorfoza i digitalizacija društva uslovlila razvoj digitalnog televizijskog signala i televizije na zahtev (*TV on demand*)²² i dovela do

¹⁸ <http://www.politika.rs/rubrike/Pogledi-sa-strane/Pravno-nepostojeci-doktorat.lt.html>

¹⁹ <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/470592/Vucic-o-Stefanovicevom-doktoratu-Najgluplje-obrazlozenje-o-plagijatu-koje-sam-cuo>

²⁰ <http://www.kurir.rs/mihajloviceva-nadam-se-da-je-stefanovic-postovao-eticki-kodeks-clanak-1405809>

²¹ <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/473711/Nova-komisija-o-doktoratu-Stefanovica>

²² Internet televizija koja omogućuje korisnicima da preotavaju program ili da pretražuju bazu filmova na određenom TV kanalu. Termin IPTV (Internet protokol televizija) prvi put je upotrebljen još 1995. godine. Od 1998. godine kompanija „Cisco system“ je kupila ovu tehnologiju i od tada zadržava prava na IPTV znak.

razvoja onlajn žurnalizma. Sve ove inovacije u medijskoj sferi dovele su i do pomeranja „prioriteta pismenosti“. Ovo znači da se:

„...pre pojave medija pismenim čovekom smatrao se onaj koji je znao napamet odlomke klasičnih dela i odlomke iz pesama. Sa pojavom časopisa, radija i televizije učenje napamet je sve više ustupalo mesto razvoju novih veština. Umesto sticanja specijalizovanog znanja kroz intenzivno čitanje, od učenika se očekivalo da steknu uopšteni pogled na svet kroz ekstenzivno čitanje. Naglasak je takođe počeo da se pomera s ciljanog analiziranja informacija i kritičkog mišljenja na brzu procenu i obradu informacija.“ (Fidler 2004: 159).

Strahovanja od promene paradigme obrazovanja su pokazatelj neizbežnih promena koje nam donosi četvrta tehnološka revolucija i razvoj onlajn novinarstva – a to je promena percepcije pismenosti i sve veća važnost digitalnog jezika u društvu.

Centralna teza Fidlerove studije je da princip medijamorfoze potiče od tri koncepta. Prvi koncept je nazvao koevolucijom ili koegzistencijom koji znači da pojava novih medija ne gasi stare. Drugi koncept je nazvao konvergencijom i označio ga kao ideju o spajanju, uz transformaciju, različitih tipova medija. I najzad, treći koncept je naslovio složenost. On se odnosi na to da je ljudski sistem komunikacija složen i da su mediji u dinamičnom, međuzavisnom okruženju. Dodali bismo još da je srž medijamorfoze da svaka tehnološka inovacija dovodi do reorganizacije medija uz prilagođavanje najnovijem mediju tako da u medijskoj trci za što detaljnijim informacijama koje treba što pre isporučiti javnosti dolazi do neprestanog strujanja nemarno filtriranih informacija što dovodi do višeznačnosti jedne iste vesti pa i do gubljenja na značaju samog događaja. U tom vrtlogu informacija kojima smo svakodnevno „zatrpani“ javlja se transformacija značenja – proces u kome se poruka pojednostavljuje, pa i iskrivljuje. Tako će značenje odaslatih poruka zavisiti od konteksta izveštavanja određenog medija, a sami mediji se mogu označiti kao kreatori smisla.

„Svako prikazivanje sadrži samo jedan delić onoga što je moglo da se prikaže, te je to, stoga, samo *selektivna apstrakcija*. (...) Sve ovo toliko je očigledno da je vrlo lako prevideti činjenicu da je svako predstavljanje (a) selektivno, (b) ograničeno ili kadrirano, (c) „univokalno“ (tj. sa samo jedne pozicije), i da je (d) rezultat mehaničke obrade ili posredovanja.“ (Mek Kvin 2000: 180, 181).

Koliko „informativna mećava“ postaje burnija sa napretkom medijske tehnologije govori i podatak da je radiju, kao tradicionalnom mediju, trebalo 38 godina da dostigne broj korisnika od 50 miliona. Televiziji je za to trebalo 13 godina, dok je internetu bilo potrebno samo četiri godine.

Posmatrajući genezu medija uočava se pravilo neshvatanja nadmoći jednog novog medija u odnosu na stariji. Tridesetih godina XX veka kada je radio bio u usponu, emisije vesti su informacije preuzimale od novina, ne shvatajući svoju tehnološku prednost u brzini prenošenja vesti u odnosu na štampu. Iz tog vremena je ostao zabeležen izraz „zvučna novina“ koji najbolje opisuje zakasnelo razumevanje nove medijske tehnologije. Vrhunac ovog zakasnelog razumevanja je bio uređaj po imenu „radio-faksimil“ gde su radio talasi korišćeni za slanje vesti, a sam radio aparat je bio

preteča današnjih štampača. Nakon što je na praznik „Noć veštica“ američka radio stanica „CBS“ (Columbia Broadcasting System) emitovala kao specijal radio-dramu „Rat svetova“ koju je režirao po istoimenom romanu Herberta Džordža Velsa tada dvadesetogodišnji Orson Vels, sa idejom da bude realizovana kao direktan prenos invazije Marsovaca na Zemlju, (nad)moć radija je bila napokon shvaćena s obzirom na to da je veliki broj ljudi pohrlio da napusti svoje kuće.

4.1. TV slika versus stvarnost

Nakon što je prvi redovan program televizijskog kanala „BBC“ bio prekinut Drugim svetskim ratom, po njegovom završetku 1946. godine ova TV stanica ponovo otvara svoj studio i nastavlja sa emitovanjem redovnog programa. I u to vreme je auditorijum bio skeptičan po pitanju nove medijske tehnologije, pa televizija nije bila popularna što zbog visoke cene TV uređaja, što zbog privrženosti radio aparatu. Dvanaest godina kasnije, 2.000 km od Londona, u Beogradu počinje sa emitovanjem redovnog programa prva jugoslovenska (i srpska) televizijska stanica „TV Beograd“. I u ovom slučaju pravilo neshvatanja nadmoći novog medija u odnosu na stare ponovo važi, s obzirom na to da je naš najstariji dnevni list *Politika* slao vesti televiziji, a voditelji prvih zabavnih TV emisija bili su radio voditelji. U to vreme je ponovo skovana interesantna sintagma – „kutija sa malim ljudima u sebi“, koja ponovo odslikava zakasnelo usvajanje nove medijske tehnologije. Ipak, i u današnjem vremenu hipersfere (kultura neprestanog protoka informacija) televizija uspeva da održi korak sa svojim najvećim suparnikom – internetom.

„Čak i posle pola veka postojanja televizije i dalje smo intelektualno zatečeni njenom naizgled neograničenom sposobnošću da apsorbuje naše vreme i menja naša shvatanja. Bez obzira na to koliko je znalci nazivali „ogromnom pustom“ ili bezumnim i kumpirajućim uticajem, njene treperave slike niske rezolucije i dalje nas privlače kao što plamen privlači noćne leptire.“ (Fidler 2004: 160).

Ideja da sve više postajemo nalik nepismenim plemenskim ljudima okupljenim oko televizijskih aparata koji služe kao logorske vatre aktuelna je i danas upravo zbog toga što se televizija optužuje kao najagresivniji medij u prenošenju sadržaja. Njena beskontekstnost i fragmentiranost u prenošenju vesti mogu joj samo škoditi u trci sa veb novinarstvom. Ipak, rezultat kontinuiranog tehnološkog napretka medija je, kako je medijska praksa sa televizijom pokazala, gubitak „aure“ poruke, odnosno elementa važnog u poruci. To proističe otuda što je na televiziji mogućnost stvaranja asocijacija gotovo nulte vrednosti jer su nam one već date. Uzevši u obzir brzinu smenjivanja slika (frejmova) kao i to da televizija zaokuplja više čula, konzument nema vremena za razmišljanje ostajući hipnotisan viđenim. Usudićemo se reći da je savremeni čovek pod tako velikim uticajem televizije da je slika preuzela dominaciju nad stvarnošću.

„Posledica mešanja fantazije i realnosti a što pothranjuje beskrajni tok televizijskog nasilja u mozgu stvara nagomilane slike agresije što dovodi do toga da i stvarni prizor nasilja doživljavamo kao sliku.“ (Rot 1994: 282).

U svetu medija koji ne odražavaju stvarnost, već je kreiraju po želji vlasnika, vidljivih i nevidljivih, ljudska radoznalost i potreba za stvarnim životom, ipak nije nestala. Paradoksalno, potvrda za to stiže nam iz sveta umetnosti. Norveški pisac Karl Uve Knausgord odlučio je da piše isključivo memoarsku prozu. Tako je nastala autobiografija u šest tomova na 3622 strane, objavljena u Oslu u periodu između 2009. i 2011. godine. Delo pod provokativnim naslovom „Moja borba“, istim pod kojim je Adolf Hitler objavio svoje zloglasno delo, prodato je u Norveškoj u 500 hiljada primeraka, a ova zemlja ima svega pet miliona stanovnika! Delo je već prevedeno na više od 20 jezika, jedna je od najčitanijih knjiga na engleskom govornom području koje obuhvata svet od Velike Britanije do Amerike i Australije. Prvi tom ovog autobiografskog romana objavljen je na srpskom jeziku u izdanju beogradske „Lagune“ 2015. godine.

Šta nam ovo govori? Ništa drugo nego da ljudi žele da čitaju i slušaju istinite iskaze. Mediji iz ovog primera moraju da izvuku pouku ili će se pretvoriti u opsearske, cirkuske šatre. Možda od svih najveću šansu da budu mediji budućnosti, najbrži i najobjektivniji, imaju veb-portali, koji će davati informacije koje se mogu analizirati, promišljati i donositi zaključci – sopstvenom glavom.

Strah od novih medija treba prevladati, jer je i pojava štampane knjige bila praćena otporom da će time biti ugroženo ljudsko pamćenje. A tu je i filozofsko mirenje sa činjenicom da neke stvari, zapravo mnoge, ne zavise od nas.

„Postoji mnogo dokaza koji ukazuju na to da su nove tehnologije, jednostavno, neophodne i neizostavne u životu savremenog čoveka. Najviše zbog toga što nude veoma velike tehničke i ekonomske prednosti u širokom opsegu industrijskih delatnosti i usluga (...) Kao što je naslutio Harold Inis, u centru tehnološkog napretka uvek stoje tehnologije komunikacija.“ (Crnobrnja 2010: 283).

5. Zaključak

Razmatrajući specifičnu medijsku stvarnost došli smo do zaključka da se „oaze spasa“ od sveopšteg haosa informacija mogu pronaći u alternativnim interaktivnim portalima koji neguju kritičku misao i doprinose povećanju kredibiliteta medija. Analizom medijskih veb sadržaja o slučaju plagiranog doktorata ministra Nebojše Stefanovića potvrdili smo tezu da je dominantan princip po kome funkcionišu današnji mejnstrim (tradicionalni) mediji – koncept *fabula rasa* (*prazna priča*).

Usudivši se da nadogradimo tezu o medijamorfozama (transformaciji medija) koju je postavio američki teoretičar medija Rodžer Fidler još 1998. godine, a dopunio je 2004. godine, utvrdili smo da je srž medijamorfoze da svaka tehnološka inovacija dovodi do reorganizacije medija uz prilagođavanje najnovijem, tako da u medijskoj trci za što detaljnijim informacijama koje treba što pre isporučiti javnosti dolazi do neprestanog strujanja nemarno filtriranih informacija. One dovode do višeznačnosti jedne iste vesti i do gubitka značaja nekog događaja, te da u tom vrtlogu informacija kojima smo svakodnevno „zatpani“ dolazi do transformacije značenja

– procesa u kome se poruka pojednostavljuje, pa i iskrivljuje. Pri tome, zbog obilja informacija koje pojedinac ne stiže da obradi, on često prestaje da razlikuje važne informacije od nevažnih, čime neosetno pristaje da bude izmanipulisan. Tu odluku ne donosi na svesnom nivou, ali odustajanje od tumačenja medijskih sadržaja je pokušaj da se zaštiti od „bombardovanja čula“ vestima i tako očuva integritet ličnosti.

Izvesno je da će u bližoj budućnosti doći do transformacije medija, kako zbog treće faze *pravila trideset godina*²³ tako i zbog promene životnih navika uslovljenih tehnološkim napretkom i ekranizacijom društva, što će nesumnjivo ugroziti opstanak tradicionalnih medija. S obzirom na to da je kompanija *Majkrosoft (Microsoft)* najnovijim operativnim sistemom *Windows 10* prvi put primenila u praksi *Holo lens* (hologramsku) tehnologiju²⁴, koja objedinjuje i gledanje televizije i korišćenja interneta, s pravom se možemo zapitati da li su hologramski veb-portali početak nove metamorfoze medija.

Literatura

- Brigs, A., Kobli, P. 2005. *Uvod u studije medija*. Beograd: Clio. (Title of the original: The media: an introduction)
- Bogdanović, J. 2013. *Građansko novinarstvo u Srbiji, CM: Communication Management Quarterly: Časopis za upravljanje komuniciranjem*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Crnobrnja, S. 2010. *Estetika televizije i novih medija*. Beograd: Clio.
- Džajls, D. 2010. *Psihologija medija*. Beograd: Clio.
- Eko, U. 1989. Glose i druga ogledala. *Treći program* br. 80–81, Radio Beograd, str. 161–220.
- Fidler, R. 2004. *Mediamorphosis – Razumevanje novih medija*. Beograd: Clio.
- Dorđević, J. 2012. *Studije culture*. Beograd: Službeni glasnik.
- Hermida, A. 2012. *Social Journalism: Exploring How Social Media is Shaping Journalism in The Handbook of Global Online Journalism*, 309–328. Wiley-Blacwell.
- Mek Kvin, D. 2000. *Televizija*. Beograd: Clio.
- Pseudo Longin. 1980. *O uzvišenom*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Perniola, M. 2005. *Estetika XX veka*. Novi Sad: Svetovi.
- Platon. 2013. *Država*. Beograd: Dereta.

²³ Pol Safo, direktor Instituta za budućnost u Menlo Parku u Kaliforniji utvrdio je da količina vremena potrebna da se nove ideje potpuno uklope u neku kulturu uvek u proseku iznosi oko tri decenije već pet vekova unazad iznevši tezu o *pravilu trideset godina*. Safo je utvrdio tri tipične faze unutar pravila trideset godina. Prva dekada: mnogo uzbuđenja, mnogo zbnunjenosti, ne mnogo prodiranja u društvo. Druga dekada: mnogo protoka, počinje prodiranje proizvoda u društvo. Treća dekada: O pa šta? Samo standardna tehnologija i svi je imaju. (Fidler 2004: 24, 25).

²⁴ Tehnologija koja korisniku omogućuje da uz pomoć virtuelnih naočara ili VR (virtual reality) uređaja vidi stvarni svet oko sebe u koji su umetnuti virtuelni delovi (aplikacije). Za razliku od 3D kacige *Oculus Rift* ili *Google glasses* stakla, na *Hololens* uređajima su providna čime se postiže impresivan efekat „unapredene realnosti.“ (dostupno na linku: http://www.b92.net/tehnopolis/vesti.php?yyyy=2015&mm=01&nav_id=949552)

- Rot, N. 1994. *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Todorović, N. 2002. *Novinarstvo, interpretativno i istraživačko*. Beograd: Čigoja.
- Vukadinović, M. 2013. *Zvezde supermarket culture*. Beograd, Clio.
- Vuksanović, D. 2007. *Filozofija medija: ontologija, estetika, kritika*. Beograd: Čigoja štampa.
- Zelizer, B. 2004. *Taking Journalism Seriously: News and the Academy*. London: Sage.

Veb izvori (posećeni u maju, junu, avgustu i septembru 2015)

<http://pescanik.net/>

<http://www.istinomer.rs/>

<http://www.teleprompter.rs/>

<http://www.politika.rs/>

<http://www.kurir.rs/>

<http://www.blic.rs/>

<http://www.domen.rs/>

<http://www.b92.net/>

Milan Dojčinović, Velibor Petković

TECHNOLOGICAL PROGRESS OF THE MEDIA AS A PRECONDITION OF AMBIGUITY

Summary

Since the media represent mediators in interpersonal communication, crisscross the world and influence us to experience time and space asynchronously, one of the tasks of modern journalism and media theory is to study the specific reality of the media and media discourse that place certain, often preferred meanings, influencing the opinions, attitudes and behaviour of people. The technologically and media-literate audience is all the more demanding in terms of the analysis of events, social movements and upheavals, and therefore the contemporary journalist is expected to be an interpreter and explicator of current and socially important topics. However, in the time in which infotainment journalism is the dominant form of journalistic expression, and the media are a part of a conglomerate-capitalist machinery that treats information as a commodity, there has been an overemphasis on entertainment functions of the media at the expense of the informative and educational. Reporting in the new media order is carried out according to the concept *fabula rasa* (*empty talk*), which involves the accumulation of pictures and plenty of information whose transmission does not provide answers to the question “why something happened” but only to the question “how something happened”. The age of digital media caused the rapid flow of huge amounts of information, led to the diffusion of meanings and increased the number of media.

velja.petkovic@gmail.com
dojchaaa@gmail.com

ZNAČENJE PORUKE U PROPAGANDNOJ KOMUNIKACIJI

Sažetak: Propaganda je komunikacija koja teži da pokrene mase da deluju u sebičnom interesu propagandiste. Poput klasičnog modela komunikacije koji sadrži komunikacijsku nameru, i propagandni model komunikacije takođe sadrži nameru koja može biti skrivena ili ne. Uspešnost propagande zavisi od pripremljenosti terena za delovanje – pod tim se podrazumeva kontekst u kome će propaganda izgledati prirodno. Cilj rada je da ispitamo modele komunikacija na kojima se zasniva propagandna komunikacija, uporedimo ih sa performativnim modelom Džona Ostina i Grajsovim modelom komunikacije i objasnimo kako se određuje značenje poruke u propagandnoj komunikaciji. S obzirom na to da ne skriva svaka propaganda svoje namere i pravo značenje poruke, npr. bela propaganda, zatim da postoji propaganda koja je vremenski neograničena, pasivna propaganda, pitamo se koliko se svakodnevna komunikacija razlikuje od propagandne komunikacije? U zaključku autori navode da performativni model komunikacije može da se primeni kao propagandni model komunikacije i da prepoznavanje namere i konteksta omogućava razumevanje značenja poruke u propagandnoj komunikaciji, što odgovara svakodnevnoj komunikaciji.

Ključne reči: propaganda, značenje, poruka, komunikacijski model, namera

1. Propagandna komunikacija

Prvu definiciju komunikacije dao je još Aristotel, 333. godine pre naše ere. Prema njoj komunikacija je proces u kome su govornik, govor i publika glavne komponente komunikacijskog čina (Tadić 2005). Takođe, značaj ubeđivanja datira još iz ovog perioda. Prema Aristotelu svrha ubeđivanja je rasprava o određenoj tački gledišta, a logika može pomoći na putu ka znanju.

Ubeđivanje je neophodno kako bi se došlo do istine, smatrao je Aristotel. Da komunikacija i ubeđivanje imaju svojih loših strana pokazao je još Platon, ali i sofisti. Dok je Platon pisao o zloupotrebi jezika i jeziku kao rdavom oruđu, sofisti su koristili razne logičke greške kako bi ljude zavodili, pri čemu su imali finansijsku korist od tog ubeđivanja.

Prvi oblik u kom se pojavila propaganda je retorika. Tadić (2005) izdvaja savremene tehnike propagande: „stvaranje pravog usmerenja“ i „postavljanje pozornice za propagandu“, koje su postojale u sudnicama antičke Grčke u obliku sadržaja ugovora, svedočenja žrtve i sl. One bi predstavljale podlogu za valjane argumente, dok bi ovakav teren usmeravao pitanja i obezbeđivao taktiku.

Mnogo vekova kasnije počinje da se upotrebljava pojam *propaganda*. To je prvi učinio papa Grgur XIII u buli *Juckustabili divine* (1582) gde je zapisano da je zadatak jezuita da propagiraju i brane veru (Slavujević 2002).

Savremeni teroetičari su saglasni sa mišljenjem da propaganda uključuje intenzivnu upotrebu slika, slogana i simbola koji utiču na naše emocije i uverenja, zatim, da propaganda predstavlja smišljenu komunikaciju sa određenom tačkom gledišta, koja ima za cilj da primalac poruke dobrovoljno usvoji željene pozicije i uverenja kao sopstvene i da dela u skladu sa njima (Tadić 2005). Propaganda se razlikuje od ubeđivanja po tome što koristi laži ali i prljave trikove, bilo da je to foto-šop ili logičke greške. Ubeđivanje odlikuje argumentacija. Takođe, propaganda u pozadini krije egoizam i ličnu korist, dok ubeđivanje ima demokratski karakter. Ovo je gruba distinkcija koja se pravi između propagande i ubeđivanja, ipak u praksi je to malo drugačije: propaganda se obično vezuje za ratove i ratna područja, politiku i političare dok se za sferu ekonomije vezuju pojmovi reklama, ubeđivanje ili prosto informisanje. Propaganda koristi sličan komunikacijski model kao i svaki drugi oblik komuniciranja, ipak ima posebne tehnike i modele, smatra Tadić (2005). Ona može biti otvorena¹ (u formi reklamnih poruka) ili prikrivena.²

„...Da bi bila uspešna propagandna komunikacija mora da pripremi teren za svoje delovanje, ambijent u kome će biti efikasna i u kojoj će njen direktni pozivi na akciju biti potpuno prirodni i ne prepoznati kao propaganda. U svakom slučaju, bez obzira na način ili izbor definicije njenih, obično pojavnih oblika, kakva god podela se primeni propaganda će uvek predstavljati pokušaj da se vrši uticaj na mišljenja i stavove ljudi kojima se obraća i to bi trebalo da predstavlja početnu tačku i sastavni deo svake definicije njenih prepoznatljivih formi delovanja“ (2005: 31).

1.1. Propagandna poruka

Posredstvom medija možemo čuti vesti, dobiti nove informacije kao i poruke. To je ono najosnovnije, a i najvažnije, jer na osnovu njih formiramo kritički sud, stavove, ukuse.

„Jedan od načina da se istakne razlika između vesti i informacija – što je, po mišljenju nekih, težak zadatak – jeste da se kaže da su informacije sirovi materijal koji novinari koriste da bi napravili vest. Na najosnovnijem nivou informacija je činjenica koja nam otkriva nešto o svetu. Uopšte uzev, potrebno nam je mnogo informacija da bismo došli do zaključak o nekom licu, mestu ili događaju“ (Tjurou 2012: 98).

U svakodnevnoj komunikaciji termin informacija se pre koristi u smislu sadržaja komunikacije, nego u izvornom smislu kao proces oblikovanja misaonog sadržaja (Tomić 2007). Informacija sadrži: novo znanje, formu i svrsishodnost, dok je poruka oblikovana informacija koja sadrži *redundancu*.³ Da bi sistem značenja bio

¹ U ovom obliku propagandna namera je očigledna, vrednosni stavovi su naglašeni i izražena je retoričnost.

² Koristi legalne kanale ali ih prilagođava svojim egoističnim potrebama.

³ U teoriji informisanja redundanca se objašnjava kao suvišna razumljivost i ponavljanje.

isti ili sličan za sve primaoce, zadatak redundance je da suzi semantičko polje tj. da smanji višeznačnost, objašnjava Jovanović (2012). To dalje znači da ne donosi svako saznanje dovoljan broj činjenica koje bi ga učinile jasnim, to pak dovodi do poluinformacija koje se lako preoblikuju u dezinformaciju.

„Dezinformacija nije uvek plod nedovoljne obaveštenosti, već nastaje i kao posledica svesnog poturanja lažnih podataka. Otuda svaka informacija (novo saznanje) nije nužno i istinita, a njena istinitost će zavisiti koliko od potpune prezentacije podataka, toliko i od intencija samog komunikatora“ (Jovanović 2012: 111).

Bitna razlika između informacije i komunikacije je ta što se informacija shvata kao sadržaj komunikacije odnosno predmet poruke, dok je komunikacija proces slanja simbola i uspostavljanja konkretnih društvenih odnosa.

Značaj poruke u propagandi je veliki. Otuda i velika ulaganja energije i finansijskih sredstva u kreiranje iste. Ukoliko je poruka neadekvatna ili loše oblikovana, propaganda postaje neuspešna, odnosno neefikasna. Uspešna komunikacija podrazumeva razumevanje značenja poruke od slušaoca ili grupe slušalaca. S obzirom na to da je broj slušalaca u masovnim medijima daleko veći od svakodnevne komunikacije, otuda su neuspesi mnogo veći ako se poruka ne oblikuje valjano. Prvo i osnovno je da poruka bude jasna, odnosno nedvosmislena. Jedan od preduslova uspešne propagande je i odsustvo šuma. Svakako, zanimljivost, atraktivnost i aktuelnost jesu bitni elementi poruke. No, ljudi su često nostalgični pa su im privlačni i motivi koji više nisu u modi ali ih podsećaju na njihovo detinjstvo, mladost i slično. Teoretičari propagande smatraju da je neophodno da propagandna poruka da odgovore na sledeća pitanja: šta treba reći, kako to reći, kako oblikovati poruku i ko treba da je saopšti.⁴ Porukom se prenosi određeni apel, odnosno ideja. Struktura poruke je dvostrana, jednostrana ili tačkasta. Prva dva oblika se odnose na objektivnost dok se poslednji oblik odnosi na važnost informacija. U propagandi je od velikog značaja kreativnost jer je oblikovanje poruke jedan od ključnih poslova propagandiste. U ovoj fazi dolazi do sublimacije propagandne teme u jednostavnu rečenicu koja se naziv sloganom. Recimo u političkoj propagandi teoretičari prave razliku između slogana-tema, imidž slogana i slogana poziva. U prvima se na atraktivan način prezentuje suština političkog programa kao i cilj. Imidž sloganima se naglašavaju kvaliteti kandidata i partije, dok se sloganima-pozivima poziva na akciju, tipa „Glasajte za...“ (Slavujević 2002).

Poruka može biti deformisana kao i informacija. Razlozi su neadekvatna prezentacija činjenica i neadekvatno usvajanje sistema značenja (Jovanović 2012).

2. Svakodnevna komunikacija

O svakodnevnoj komunikaciji možemo govoriti na dva načina: kao o običnom govoru koji koristimo svakodnevno u komunikaciji sa ljudima i o komunikaciji posredovanoj medijima. Teoretičari komunikacija imaju sklonost da svakodnevnu

⁴ Ovde se misli na sadržaj poruke, strukturu, oblik i izvor.

komunikaciju nazivaju međuljudskom komunikacijom. Postoje brojne vrste komunikacija unutar nje, poput komunikacije malih grupa, poslovne komunikacije, javne komunikacije itd. Džozef Tjurou (2012) pravi razliku između: međuljudske komunikacije, posredovane međuljudske komunikacije i masovne komunikacije.⁵ U njegovoj komparativnoj analizi gde posmatra sličnosti i razlike između poruke, izvora, kodiranja, kanala, prijemnika, dekodiranja, povratne sprege i šuma u ovim vrstama komunikacija, zapaža se da posredovanu i masovnu komunikaciju prati prisustvo tehnologije dok masovne komunikacije odlikuju i organizacije.⁶ Iz njegove analize nazire se zaključak, da jedino prvi oblik, odnosno međuljudska komunikacija, ispunjava pretpostavke slobodne i nezavisne komunikacije: manje su šanse da se vrši pritisak, da dođe do smetnje, postoji rasterećenost po pitanju sumnje u prisluškivanje i mogućnost samog prisluškivanja, i prosto postoji nezavisnost od civilizacijskih tekovina (struja, tehnologija).

Što se tiče nauke, a naročito filozofije, u XX veku javila se tendencija za analiziranjem običnog jezika. Filozofi dolaze do saznanja da su mnogi filozofski problemi zapravo jezički problemi. Vitgenštajn je smatrao da će proučavanjem jezika svi filozofski problemi nestati (filozofija običnog jezika). Dolazi do tzv. jezičkog obrta. Okretanje filozofiji jezika, jeziku morala a ne moralu, jeziku nauke a ne nauci itd. stavlja filozofiju jezika u središte filozofije (Devit, Sterelni 2002). Filozofija je počela da se bavi značenjem pa time i jezikom. Logički pozitivisti, manje negativni od Vitgenštajna, smatrali su da metafizika može biti zamenjena filozofskim problemima jezika. Majkl Damet npr. izjednačava filozofske probleme i probleme jezika. Shvatanje filozofije kao pojmovne analize predstavlja pozitivni aspekt filozofije običnog jezika. Međutim, Devit i Sterelni smatraju da je ovakvo shvatanje filozofije pogrešno. Prema njihovom mišljenju, proučavanje jezika jeste bitno ali se ne može izjednačiti sa filozofijom. Jednostavno, jezički obrt je greška (2002: 317).

Mi se ovde ne bavimo pitanjem: da li su svi filozofski problemi jezički? S obzirom na to da je naše polje istraživanja komunikacija, u sličnom maniru tvrdimo da su problemi komunikacije problemi jezika. S tim u vezi od značaja je istraživanje značenja, konteksta i komunikacijskih namera. Jedno od značajnijih filozofskih dela iz teorije komuniciranja jeste delo *How to do things with words? (Kako delovati rečima?)* Džona Ostina (John L. Austin). Zapravo, Ostin analizira ceremonijalne činove kao što su činovi venčanja, krštenja, suđenja itd. Ipak, njegova teorija performativa predstavlja koristan test i oruđe za analizu običnog govora. Zapravo, sam Ostin u pomenutom delu analizira svakodnevnu komunikaciju (primer često korišćenog konstativa – *The cat is on the mat*). Inspirisan njegovom teorijom, Džon Serl (John Searle), razvija teoriju govornih činova prema kojoj je osnovna jedinica komunikacije govorni čin. I Ostin i Serl posebnu pažnju posvećuju značajnom filozofskom i lingvističkom problemu – značenju. Značenje je pre svega određeno kontekstom

⁵ Iako savremeniji teoretičari izbegavaju da koriste termin *masovna komunikacija* zbog pojave interneta, kablovske, kućnih magnetoskopa itd. i sve većeg usitnjavanja publike, Džozef Tjurou zadržava ovaj pojam.

⁶ Više o ovome u tabeli 1.1. Razlike među raznim vrstama komunikacija, u Dž. Tjurou, (2012) *Mediji danas, uvod u masovne komunikacije*, Beograd: Clío, 41.

ali i komunikacijskom namerom. Nezaobilazna figura za diskusiju o komunikaciji je Pol Grajs (*Paul Grice*). Prema teoriji komuniciranja, komunikacija predstavlja govorni čin kojim se proizvodi osnovna komunikacijska namera. Govorni činovi u stvari predstavljaju objavljivanje namera. Primarni cilj je stvaranje govornih činova po sebi koji su javno percipirani ali i pojedinačno. Da bismo razumeli govorni čin, potrebno je prepoznati njegovo značenje. Osnovno pitanje je: Čime su određena značenja rečenice i govornog čina? Glavna razmimoilaženja postoje oko mišljenja da je pravo značenje doslovno značenje (tzv. teoretičari doslovnosti) i da je značenje određeno kontekstom (tzv. kontekstualisti). Unutar ove podele javljaju se još neke podele. Recanati pravi razliku između: doslovne teorije i unutar nje indeksikalizma i sinkretizma (Borgova, Kapelan, Lepor), i kvazikontekstualizma i kontekstualizma (Vitgenštajn, Ostin, Strosn, Trevis, Serl) (Recanati, 2004). Ova podela je ustvari podela između semantike i pragmatike. Dok su značenja prema prvima određena jezičkim pravilima, dotle su prema pragmatičarima značenja određena verovanjima i namerama. Treba istaći, da obe strane uzimaju u obzir kontekst kada govore o značenju. Ipak, semantičari su skloni da prihvataju trajne rečenice (*eternal sentences*), tj. one rečenice koje imaju isto značenje u različitim kontekstima.

2.1. Filozofski problemi značenja

Svuda gde istražujemo jezik potrebno je ispitati značenje: lingvistika, filozofija, teorija medija, komunikologija itd. Ovde ćemo ukratko predstaviti filozofske probleme značenja.

Jedna od hipoteza o značenju jeste da je osnova značenja jezičkog simbola u činjenici da simbol nešto reprezentuje odnosno predstavlja, npr. Ajnštajn reprezentuje jednog od najvećih svetskih naučnika. Ako se pitanje proširi na rečenicu, i to indikativnu, obično se smatra da je njeno značenje određeno njenim istinitosnim uslovima odnosno rečenica je istinita ako je u trenutku izgovaranja prisutna situacija koju saopštava, ako nije, onda je nesitinita. Rašireno je mišljenje da ova teorija mora biti kompozicionalna jer rečenice ne učimo pojedinačno već učimo elemente i načine konstruisanja pomoću različitih elemenata. Istinitosni uslovi rečenice zavise od njene sintaksičke strukture ali i referenta do koga nas vodi značenje reči (reprezentacionalizam). Nedostatak ovih teorija se ogleda u činjenici da nisu sve rečenice indikativne i da nemaju sve rečenice referenta. Ostin i Serl se okreću analizi govornih činova poput pitanja, obećanja, saveta, imperativa i dr.⁷ Rezultati analize neindikativnih rečenica pokazuju da u značenju rečenice ima više od samog svojstva reprezentovanja određene situacije. Objašnjenje značenja neindikativnih rečenica je različito. Tako Smart. J. J. C. (1984) uvodi uslove udovoljavanja koji bi zamenili istinosne uslove. Imperativ reprezentuje situaciju koja bi mu udovoljila. Na primer, ljudi bi rekli da dva imperativa zasigurno imaju isto značenje ako imaju iste uslove udovoljavanja a ti uslovi su objašnjeni u terminima sintaktičke strukture imperativa

⁷ Smatramo da analiza govornih činova i performativa može pomoći pri analiziranju propagandnih poruka koje su često neindikativnog oblika, poput: „Glasajte za nas!“ u političkim kampanjama ili u reklamama „Kupite ovaj proizvod i verujte se sami!“ itd.

i referencijskih reči, kako ističu Devit i Sterelni (2002: 25). Drugo rešenje je određenje značenja pomoću deontičke logike odnosno, poistovećivanje tvrdnji, o tome šta treba činiti, sa indikativima. Belnap i Stel daju predlog da se značenje pitanja odredi prema terminima mogućih odgovora. Pitanje bi bilo istinito ako ima istinit odgovor a neistinito ako je odgovor neistinit.

Džon Ostin se, u ranoj fazi svoje filozofije, zalaže da o činovima kojima opisujemo situacije (konstativi) govorimo kao o istinitim/lažnim a o performativima kao o uspešnim/neuspešnim. U svojoj drugoj fazi, on ruši distinkciju performativ/konstativ i kaže da i konstativi zavise od namera, konteksta i drugih elemenata kao i performativi te da se i o njima može govoriti kao o uspešnim/neuspešnim činovima dok se o performativima može govoriti kao o istinitim/lažnim jer zavise od stanja stvari, odnosno, određeni su nekom situacijom. Ipak, prvobitno Ostinovo stanovište o performativima je relevantnije za naše potrebe, od kasnijeg stanovišta, te se odlučujemo da, o komunikacijskim činovima, govorimo – kao o uspešnim/neuspešnim, jer se njihova uloga ogleda u tome da prenesu neku poruku i da se ta poruka razume, dok bi pitanje istinitosti/neistinitosti bilo od sekundarnog značaja.

3. Komunikacijski modeli

Osnovne elemente komuniciranja naveli smo u komparativnoj analizi Tjuroua §2. Budući da je propagandna komunikacija složeniji oblik komunikacije od svakodnevnne i zahteva određene pripreme, jedan deo tih priprema tiče se odabira odgovarajućeg komunikacijskog modela. Suština modela jeste da omoguću što bolju prezentaciju poruke. U masovnoj komunikaciji poruka predstavlja skup simbola oblikovanih tekstualno, vizuelno, auditivno ili kombinovano. Propagandna komunikacija je takođe specifična po svojim ciljevima i namerama tj. da slušaoce ili publiku dovede u stanje akcije. Tadić (2005) kaže da propaganda teži da proces komunikacije zasnuje na tri načina reakcije publike: spoznajna, emocionalna i bihejvioristička. On izdvaja četiri modela komuniciranja: model AIDA⁸, model „hijerarhije efekata“, model „prihvatanja inovacije“, model „komuniciranja“.⁹

„Ono što je svim modelima zajedničko jeste postojanje sve tri faze predviđenih reakcija publike, s tim što su varijacije određene akcentima n pojedinim fazama. U suštini, veći deo tih razlika je semantičke prirode. Tako model AIDA prikazuje primaoca poruke koji prolazi kroz faze upoznatosti, odnosno skretanja pažnje, zatim interesa, želje i akcije. Model „hijerarhije efekata“ sprovodi publiku kroz faze upoznatosti, poznavanja, dopadljivosti, preferencije, uverenja i akcije. Model „prihvatanja inovacija“ vodi primaoca poruke kroz faze upoznatosti, procene, probe i prihvatanja, dok model „komuniciranja“ prikazuje publiku kako prolazi kroz faze izlaganja, prihvatanja, spoznajne reakcije, stava, namere i ponašanja“ (2005: 180).

⁸ AIDA je skraćenica od *attention, interes, desire, action*.

⁹ Vidi tabelu 4 u: Tadić, D. (2005) *Propaganda*, Beograd, Spektrum Books, str. 180.

3.1. Grajsov komunikacijski model

Grajs pravi razliku između pojmova „Ono što je rečeno“ (“*What is said*”) i „Ono što je implicirano“ (“*What is implicated*”). Ovo bi bile dve strane izricanja. „Ono šta je rečeno“ je povezano sa semantičkom analizom rečenice i određeno je istinosnim uslovima dok je „Ono što je implicirano“ prećutno značenje, koje izlazi izvan semantičke analize i određeno je namerom. Grajs uvodi i pojam „govornikovog značenja“ (“*Speaker meaning*”). To je ono što govorno lice podrazumeva. Kasnije nastaju različite interpretacije govornikovog značenja. Grajsova definicija je: Izricanjem e, G podrazumeva da p.¹⁰ Govorno lice ima nameru koju će, kako se očekuje, publika prepoznati.

Da bi komunikacija bila uspešna, nije dovoljno da slušalac (S) prepozna nameru govornog lica (G), da nešto učini izricanjem¹¹ (da naredi, obeća, zamoli i sl.) već on mora da prepozna da govorno lice ima nameru da ga razume i da se njemu obraća (Grajs).

Prema Grajsu, namere se razlikuju od konteksta do konteksta. Grajsova osnovna ideja jeste da se značenje rečenice može prikazati onakvim, kakvim ga govorno lice predstavlja – pojam govornikovog značenja – i da se može izraziti nesemantičkim pojmom govornikovih namera. Grajsovu osnovnu ideju možemo izložiti na sledeći način: *izricanjem lingvističkog izraza x, govorno lice (G) nešto podrazumeva (p)*.

Grajs zastupa stanovište da je značenje izricanja određeno namerama, i uvodi pojam *refleksivne komunikacijske namere*, koji opisuje na sledeći način: govorno lice (G) pod izricanjem nešto podrazumeva (p), samo ukoliko namerava da taj čin proizvede neki efekat na slušaoce, i tako što će slušaoci prepoznati njegovu nameru. Refleksivna komunikacijska namera deo je komunikacijske namere. Osobnost refleksivne namere ogleda se u tome da se njeno ispunjenje sastoji u njenom prepoznavanju od slušaoca, uz delimičnu pretpostavku da govorno lice namerava da njegova namera bude prepoznata.

Verovanje u istinitost iskaza (i govornog lica, i slušaoca), za Grajsa je bitan element komunikacije.

Da bi proces komunikacije bio uspešan, Grajs uvodi sledeće uslove: 1) princip kvaliteta ili istinito izricanje; 2) princip kvantiteta, odnosno informativnost; 3) princip relacije ili relevancije i 4) princip načina jasnog izgovaranja. Kada S prepozna da je takvo izricanje upućeno njemu, da bi razumeo značenje, potrebno je da prepozna da G veruje u izricanje x. Zatim S treba da prepozna nameru da G želi da mu nešto saopšti, i kada shvati da je poruka upućena njemu i da G namerava da mu saopšti govornikovo značenje (u čiju tačnost veruje), S zaključuje koje je značenje izricanja.

Autor ističe da kada kažemo „U kaže da p“, to povlači „U je rekao x, pomoću kojeg U podrazumeva da p“ (Grice 1995).¹² Grajs primećuje da postoje mnoge situacije koje ne uključuju lingvistički čin, kao npr. kada vozač u automobilu ablenduje pešaku na pešačkom prelazu, želeći da mu saopšti da može da pređe ulicu.

¹⁰ Gde su „e“ izricanje, „G“ je govorno lice, „p“ je ono što govorno lice podrazumeva.

¹¹ Izricanje je naš prevod reči *utterance* i znači „izgovorena rečenica“.

¹² U je skraćenica od *uterer* – onaj koji izriče ili izgovara rečenicu.

3.2. Ostinov komunikacijski model – teorija performativa

Pojam *performativ* vodi poreklo od engleske reči *to perform*, što znači „izvesti“.

„Oni: A. Ništa ne ’opisuju’, ni o čemu ne ’izveštavaju’, niti šta ’konstatuju’, dakle, nisu ’istiniti’ odnosno ’lažni’, a zatim B. Iskazivanje rečenice predstavlja neku vrstu obavljanja¹³ radnje (ili je barem njen deo), što se, opet, ne može na uobičajen način opisati, ’samo’ kao kazivanje nečega“ (Ostin 1994: 15).

Ostin pravi razliku između implicitnih i eksplicitnih performativa. Eksplicitni performativi počinju performativnim glagolom, na primer „imenujem“, „obećavam“ i slično. Ovi izrazi ukazuju na nameru govornog lica. Implicitni performativi su sledeće rečenice: „Idi!“, „Slušaj šta ti govorim!“ i tako dalje. Ovi performativi ne sadrže performativne glagole, u ovim slučajevima to bi bio glagol „naređivati“, odnosno „Naređujem ti da ideš“ i „Naređujem ti da me slušaš“ ali **imaju karakter naređenja**. Da bi slušalac prepoznao da li rečenica predstavlja naređenje ili molbu, on, po pravilu, uzima u obzir ton, kada je u pitanju govor, i znakove interpunkcije, kada se radi o pisanom govoru.

Druga podela performativa je na uspešne i neuspešne i napravljena je s obzirom na ispunjenost/neispunjenost uslova **uspešnosti performativa** koje Ostin postavlja. Ukoliko performativ ne ispunjava neke od nužnih uslova za njegovo uspešno izvođenje, to dovodi do različitih nepodesnosti (*infelicities*). Uspešnost/neuspešnost performativa Ostin ispituje pomoću raznih testova. Budući da u komunikaciji učestvuju govorno lice i slušalac, na prvom mestu, neophodno je da govorno lice ima iskrenu nameru da izricanjem nešto saopšti slušaocu, dok slušalac treba da prepozna da se govorno lice obraća njemu.

„(A.1) Mora postojati prihvaćeni konvencionalni postupak, sa određenim konvencionalnim učinkom, pri čemu taj postupak mora uključivati i iskazivanje određenih reči, od određenih osoba, u određenim okolnostima. (A.2) Uz to, te posebne osobe i okolnosti, u datom slučaju, moraju biti podesne za prizivanje posebnog postupka, o kojem je reč. (B.1) Taj postupak moraju izvesti svi učesnici, jednako tačno, i (B.2) potpuno. (Γ.1)¹⁴ Budući da je, kao što to često biva, taj postupak oblikovan tako da ga primenjuju osobe sa određenim mislima, osećanjima i namerama, odnosno da služi za utvrđivanje doslednog ponašanja svakoga od učesnika, to sve osobe, koje su podesne za prizivanje određenog postupka, i koje učestvuju u njemu, moraju, u stvari, posedovati i pominjane misli i osećanja, ali i nameru da se tako i same ponašaju, a uz to, (Γ.2) moraju se i same stvarno dosledno, tako ponašati“ (Ostin 1994: 25).

Ovi uslovi zadiru u psihologiju učesnika u komunikaciji. Govorno lice lako može obmanuti slušaoca, dok slušalac može imati problema, ukoliko ne razume misli, osećanja ili namere govornog lica.

Osećanja je teško prepoznati, recimo kada osoba X upućuje čestitke osobi Y, teško je videti da li su čestitke iskrene. Ukoliko je osoba neiskrena, reč je o neiskre-

¹³ U prevodu citata stoji „vršenje radnje“, mi smo se odlučili za „obavljanje radnje“.

¹⁴ Ostin ističe da je najpre bitna distinkcija između prva četiri pravila A i B, i da su ta pravila u opoziciji prema preostala dva Γ (otuda upotreba latiničnih i grčkih slova).

nom činu. Kada izostaju misli (recimo kažemo „Savetujem ti...“, a ne mislimo da je to dobro za datu osobu), takođe je reč o neiskrenom činu.

Namere su najkompliciranije, jer, da bismo ih otkrili, ne posmatramo samo govorni čin već i narednu radnju. Ostin kaže da je teško odrediti odnos između izgovorene rečenice „Prodajem“ i same prodaje, ili „Da, uzimam ovu ženu za suprugu“ i stupanja u brak. Ovde je bitna namera da bi se izvela naredna radnja. Postoje namere da se izvede neki čin i namere da se neki čin započne. Mladoženja ne bi mogao da stupi u brak, ako mlada ne bi prepoznala njegove namere i odgovorila sa „Da“. Prodavac zemljišta ne bi mogao da proda zemlju, ukoliko kupac ne bi prepoznao njegovu nameru da to učini.

Izgovorene rečenice prate odgovarajuće okolnosti, osobe, i naravno činovi: govorni i pragmatički čin, odnosno čin na koji **ukazuje** performativni glagol.

Kada kažemo „Izvinjavam se“, to može mnogo toga da podrazumeva. Ostin predlaže da se pođe od različitih stvari, koje moraju biti istinite, da bi čin bio uspešan (Ostin, 1994).

Ako ja kažem „Izvinjavam se“, ja to činim u slučajevima: „(1) Ukoliko je istina, a ne laž da nešto činim (ili sam učinio), zapravo mnoge stvari, ali naročito ono zbog čega se izvinjavam (ili sam se izvinjavao). (2) Kada je istina, a ne laž da su se određeni uslovi za to ispunili, osobito oni koji pripadaju vrsti, specifikovanoj našim pravilima A.1 i A.2. (3) Ako je istina, a ne laž da su se i određeni drugi uslovi ispunili - oni koji pripadaju našoj vrsti C, naročito uslov da nešto mislim. (4) Kada je istina, a ne laž da sam u obavezi da činim neku narednu radnju“ (Ostin 1994: 56).¹⁵

Prepoznavanje značenja izricanja, možemo predstaviti na sledeći način:

			osećanja			
		izgovara	misli	prepoznaje		
G	→ u K	→	I → namere	→ S	→	namere → Z. I u K

Govorno lice G, u kontekstu K, izgovara izricanje I, sa određenim mislima, osećanjima i namerama, slušaocu S koje prepoznaje njegovu nameru, time i značenje izricanja u kontekstu K.

3.2.1. Ostinova klasifikacija ilokucionih snaga

Ostin je odustao od pravljenja liste eksplicitnih performativa i predložio da se pređe na klasifikovanje ilokucionih snaga.¹⁶ Jedan od razloga za odustajanje jeste to što postoji mnogo performativnih glagola. Bez obzira na nepotpunost Ostinove liste, ona je izvršila uticaj na kasnije klasifikacije (Rekanatijevu, Bahovu i dr.)

¹⁵ Ostin ovde nedvosmisleno dovodi u vezu istinu sa performativima, ali prema našem mišljenju ne treba mešati čin tvrdnje sa, u ovom slučaju, činom izvinjenja. Istina je da sam ja nešto učinio i da se zbog toga izvinjavam, ali čin koji izgovaram nije čin tvrdnje da se ja izvinjavam već čin izvinjenja. Protiv ovakvog mišljenja je Kent Bah.

¹⁶ Ostin razlikuje tri strane jednog iskaza: lokuciju, ilokuciju i perlokuciju. Prva se odnosi na kazivanje nečega i može biti fonetički, fatički i retički; ilokucija se odnosi na nameru da se neka radnja izvede i treća na efekat na isli, osećanja i postupke.

Performativnu hipotezu, Jul predstavlja na sledeći način:

I (hereby) Vp you (that) U (Yule 1997: 51).

„I“ [„ja“] označava govorno lice, i u prvom je licu jednine. Prilog „hereby“ označava da je izgovaranje izricanja, u stvari, akcija. *Vp* bi bio performativni glagol, i on je u sadašnjem vremenu. „You“ je indirektni objekat, u drugom licu jednine. Performativna hipoteza razvija se sa idejom da se deklarativni činovi odvoje od nedeklarativnih činova. S obzirom na to da je, nakon testiranja performativa, Ostin zaključio da su i nedeklarativni činovi performativni, čime je relativizovao distinkciju performativ/konstativ, hipoteza performativa koja podrazumeva postojanje performativnog glagola u prezentu, kao i prvo lice jednine, pokazala se nepotpunom.

Ostinova lista klasa ilokucionih snaga izgleda ovako: „1. verdiktivi, 2. egzercitivi, 3. komisivi, 4. behabitivi, i 5. Ekspozitivivi“ (Austin 1962: 150). Verdiktivi su određeni davanjem presuda, od suda ili sudije. Ova klasa se može proširiti na svakodnevnu komunikaciju, npr. upotreba glagola: biram, odričem se, preporučujem, odbacujem itd. Te presude ne moraju biti konačne. Egzercitivi propisuju moć nekom licu, na primer naredba, glasanje, savetovanje itd. U komisive spadaju obećanja i obavezivanja; u behabitive spadaju činovi, poput čestitanja, izvinjenja, i sličnog. Poslednja klasa su ekspozitivivi, gde spadaju glagoli, poput pretpostavljati, dokazivati, postulirati, i drugi – rečju, glagoli kojima se nešto izlaže ili objašnjava.

Ostin je smatrao s razlogom, da ne mogu svi performativi biti eksplicitni, npr. činovi insinuiranja, podrazumevanja i dodaćemo ubeđivanja. Ukoliko možemo postaviti pitanje „kakvo ilokuciono izvođenje čin predstavlja“, onda imamo posla sa pukim činom [*mere act*], to jest jasno nam je „Ono što je rečeno“ i „Ono što je implicirano“. Kada imamo posla sa „lukavim posledicama“, mi nagoveštavanjem ne pomažemo slušaocu samo da razume šta smo izgovorili već i šta smo nagovestili. Vornok kaže da je to odvojen i neizgovoren iskaz. Onda čin nagoveštavanja nije ilokucija, i nije eksplicitan. Ako bi pak izgovoreno izricanje eksplicitno izražavalo šta je nagovešteno, onda ne bismo mogli govoriti o činu nagoveštavanja, kao i u slučaju insinuiranja, ili podrazumevanja (Warnock 1981).

Serl je kritikovao Ostina zato što nije objasnio kako performativi označavaju radnje. On se pita kako kazivanje može konstituisati radnju, i zašto izgovaranjem performativa ne možemo izreći laž, kao što je slučaj sa konstativima? „Obećavam da ću doći i videti te sledeće nedelje“, može biti neiskren čin, ali govorno lice ne može slagati da je obećalo, niti pogrešiti u tvrdnji da je reč o snazi obećanja, jer je rečenica doslovna. Ovakav karakter rečenice Serl naziva „samogarantujućim“ karakterom (*self-guaranteeing*). Iz ovoga proizlazi da performativom ne možemo lagati i stvarati pogrešne tvrdnje o vrsti govornog čina.

Jedna od osobenosti konstativa, jeste njihova povezanost sa činjenicama. Za konstativne kažemo da opisuju određeno stanje stvari. Međutim, konstativi mogu biti istiniti ili lažni. Možemo reći da istinitost konstativa zavisi, osim od stanja stvari ili činjenica, i od namera govornog lica. Kada govorno lice ima nameru da nekoga informiše, onda je konstativ istinit. Ukoliko pak govorno lice ima nameru da nekoga obmane, onda ne možemo reći da je čin istinit već uspešan a iskazni sadržaj je neisti-

nit. Čini se da je, kada govorimo i o konstativima, kao i performativima, primerenije reći da su konstativi uspešni ili neuspešni. Onda bi se istinitost/lažnost ticale iskaznog sadržaja, a ne govornih činova.

Govorni činovi izazivaju *feedback* ili povratnu reakciju. Kada izgovorimo „Izvinjavam se“, slušalac može prihvatiti ili ne prihvatiti izvinjenje. Kada govorno lice kaže slušaocu „Pozdravljam vas“, slušalac je pozdravljen, iako to možda nije želeo, ali on može otpozdraviti, ili samo ćutati. Ovo nas sada navodi na zaključak, da nisu važne samo namere i osećanja govornog lica već i slušaoca.

4. Sličnosti i razlike propagandne i svakodnevne komunikacije

Ovde želimo ukazati na neke podele propagandne komunikacije, kako bismo bolje prikazali sličnosti i razlike između propagandne komunikacije kao specifičnog oblika komunikacije i svakodnevne komunikacije, pri čemu mislimo na međuljudsku komunikaciju.

Osnovna podela propagande je na *aktivnu*¹⁷ i *pasivnu*¹⁸ propagandu.

Prvu odlikuju posebne tehnike i metode, direktan poziva na akciju, kratkoročnost. Poruke aktivne propagande su eksplicitne. Motivi i namere propagandiste su jasne, nedvosmislene i u interesu samog propagandiste. On sam ima potrebu da bude jasan i shvaćen, u protivnom njegova poruka neće imati povratnu reakciju odnosno propaganda će biti neefikasna ili neuspešna. Propagandist mora da veruje u ono što govori (Grajsov uslov uspešne komunikacije) ili da bar tako zvuči, da bi mu publika poverovala. Aktivna propaganda se nikada ne obraća pojedincu i postoji organizovanost (koja pomaže u sprovođenju propagande), mada su u današnje vreme ovu organizovanost zamenili masovni mediji (Tadić 2005). Ova propaganda upotrebljava što jednostavnije komunikacijske modele, koristeći stereotipe, društvene mitove, vladajuće kulturne obrasce i slično.

Pasivna propaganda je spora, prefinjena, vremenski neograničena, namera nije očevidna. Poznata je još i kao indirektna propaganda.

„Moć propagande je, dakle, u veštačkoj eksploataciji i prilagođavanju postojećih stavova i uverenja ljudi, a ne u njihovom korenitom i radikalnom menjanju, što je veoma dugotrajan, komplikovan i neizvestan proces, i čemu bi se većina ljudi usprotivila i verovatno oduprla, te bi tako propaganda bila neefikasna. U tom smislu uspešna propaganda je uvek neprimetna, jer kod većine ljudi ostavlja utisak da ustvari oni sami delaju na osnovu dostupnih „činjenica i podataka“, svojom voljom i bez pritisaka sa strane“ (Tadić 2005: 36).

¹⁷ Tu spadaju reklame, političke kampanje, humanitarne i druge akcije.

¹⁸ Ovde spada obrazovanje, filmovi.

Druga raširena podela je na *belu*¹⁹ i *crnu*²⁰ propagandu. Prva koristi legalne izvore informacija (radio i TV stanice, novinske agencije), jasne poruke, obično imaju kredibilan izvor, selektivno odašiljanje informacija, upotreba simbola, jednosmeran model komuniciranja. Crna propaganda se povezuje sa lažnim izvorima informacija, izmišljenim vestima i obmanama. Postoji i *siva propaganda*, koja se nalazi negde na sredini, između bele i crne. Vezuje se za oglašavanje i advertajzing, ali i diplomatiju.

Ostin je rekao da do obećanja dolazi činom izgovaranja. To znači da onaj ko obećava ne mora imati iskrene namere, niti mora doći do ispunjenja obećanja. Ukoliko je govorno lice iskreno onda imamo uspešan performativ, ako nije onda se radi o neuspešnom performativu. Većina propagandnih poruka ostvaruje svoj efekat na sličan način, samo je pitanje koliko će se slušalaca „upecati“. Bez obzira na iskrenost/neiskrenost propagandiste, propaganda se događa – kratkoročno ili dugoročno. Ako su namere jasne i neskrivene onda imamo kratkoročnu propagandu, ako namere nisu eksplicitne radi se o dugoročnoj propagandi. Dugoročna propaganda se obično služi deskripcijama i kondicionalima bilo na predavanjima u školi ili na fakultetu, ili u filmovima itd. Ona ne poručuje: „Hajde da se menjamo!“, već: „Bilo bi lepo kada bih napravio/la neke promene u životu“. Ona je dvosmerna, otvara mogućnost promišljanja i odlučivanja.

Grajsove maksime su primenjive u propagandnoj komunikaciji, izuzev maksime kvaliteta odnosno istinitosti. Zato se od propagandiste ne očekuje da veruje u ono što izgovara, ili u poruku koju šalje ali se očekuje da zvuči „kao da veruje“. Ipak, ono što je korisno kako u Grajsovoj teoriji komuniciranja tako i u Ostinovoj, jeste uloga komunikacijke namere. Ona jeste psihološki uslov ali se može odrediti pomoću znanja koje publika ima o propagandi, a to znanje imaju svi – propaganda ima ulogu da nas ubedi u poruke koje šalje. Tako bi značenje poruke „Šveps – piće za žene ne za devojke“, bio implicitni performativ koji ima snagu ubeđivanja da je šveps piće za žene a ne za devojke, a ne konstativ koji opisuje kako je šveps piće za žene a ne za devojke, itd.

Možemo zaključiti da pasivna propaganda ima izgleda za najveći uspeh i to zbog toga što je neprimetna, implicitna i dugoročna. Takođe, ističemo bitnu razliku između propagandne i svakodnevnice komunikacije a to je priprema terena, koja u propagandnoj komunikaciji obično duže traje.

Literatura

- Austin, J. L. 1962. *How to Do Things With Words?* Oxford: Oxford University Press.
 Devit, M., Sterelni, K. 2002. *Jezik i stvarnost. Uvod u filozofiju jezika.* Zagreb: Kruzak.
 Grice, H. P. 1995. *Studies in the Way of Words.* 2nd. Edition, Oxford: Blackwell.

¹⁹ Tu spadaju nacionalni praznici, proslave, sportska takmičenja, uglavnom međunarodna, Olimpijada i sl.

²⁰ Ovu propagandu je koristio Gebels, služeći se jakim emotivnim nabojima jer je smatrao da tako može postići veći efekat nego pomoću umerenih tvrdnji.

- Jovanović, Z. 2012. *U vrtovima dodira. Primalna komunikacija*. Beograd, Niš: Čigoja, Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.
- Ostin, Dž. 1994. *Kako delovati rečima?* Novi Sad: Matica srpska.
- Recanati, F. 2004. *Literal Meaning*. Cambridge: CUP.
- Slavujević, Đ. Z. 1990. *U traganju za savremenom koncepcijom propagande – kritička valorizacija političkog marketinga*. Beograd: Radnička štampa.
- Smart, J. J. C. 1984. *Ethics, Persuasion and Truth*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Tadić, D. 2005. *Propaganda*. Beograd: SPEKTRUM BOOKS.
- Tjurou, Dž. 2012. *Mediji danas. Uvod u masovne komunikacije*. Beograd: Clio.
- Tomić, Z. 2012. *Komunikacija i javnost*. Beograd: Čigoja.
- Warnock, G. J. 1981. A questions about Illocutions. *Philosophia* 10 (3–4), 275–281.
- Yule, G. 1997. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

Ivana Stojanović Prelević, Vladeta Radović

THE MEANING OF MESSAGE IN PROPAGANDA COMMUNICATION

Summary

Propaganda is communication which longs for change in mass behavior, in accordance with egoistic propagandist interest. Like the classic communicative model that contains communicative intention, the propaganda communicative model contains hidden or not hidden intentions. Successful propaganda depends on preparing the ground for influence to appear natural.

The aim is to investigate the communicative models on which propaganda communication is founded. Also, to compare them with John Austin's performative model and Grice's communicative model to be able to explain the way we determine the meaning of a propaganda message. Concerning that white propaganda does not hide its intentions and timeless propaganda does, we are asking the next question: How much does everyday communication differ from propaganda communication? Authors infer that the performative communicative model can be used as a propaganda communicative model. Recognizing the intention and context enables the audience to understand the meaning of the message in propaganda communication, like in everyday communication.

ivana.stojanovic.prelevic@filfak.ni.ac.rs
vladeta.radovic@filfak.ni.ac.rs

УДК 81'42:316.774(497.11)

81'42:32

808.51:32

Добривоје Станојевић¹

Универзитет у Београду

Факултет политичких наука

ЗНАЧЕЊЕ ХУМОРА И МЕДИЈСКИ ДИСКУРС

Сажетак: Аутор се у раду бави описом реторичких својстава појединих облика хумора у тзв. политичком дискурсу српских медија. Такође се разматра дејство такве духовитости на пажњу реципијената. Један од важних елемената нашег схватања медијског хумора јесте одређење смешног као озбиљности која се крије иза недоследности и неозбиљности политичког говора. Немар према језику, међутим, условљава значењске падове у медијском дискурсу и предоченом хумору. Заступљеност хумора у српским медијима је све већа, али је квалитет и разноврсност реторичких обрта све нижи. У циљу да се дође до потпуније изражајности често се прибегава устаљеној еристичкој рецептури. Тако долази до несадржајности и губитка праве информативности, професионалности и умереног значења.

Кључне речи: хумор, дискурс, реторика, еристика, значење

Увод

Све разнолике области медијских делатности повезане су са употребом хумора. Веза између хумора, црног хумора, смешног, анегдоталног и медија данас у Србији постаје све јача. Медијски хумор забавља, али често и забрињава водећи према елементима гротеске и сатире. Када се на почетку вишестраначја деведесетих година 20. века хумор полако почео да увлачи у медијски дискурс, то је деловало као пријатно освежење. Хумор и смешно (као нижи облик комике) постепено су потискивали извесне грозоте стварности и понекад представљали својеврсни вентил. Наступило је време многих разговорних (ток-шоу) програма у којима су, претежно политичари, на местима где се не очекује, у жару вишестраначких надмудривања, извесним хумористичким испадима исмевали политичке противнике, изазивали реакције са супротне стране и били спремни да на њих одговоре на еристички начин, свадљиво и надмено, али са извесним духом и посебном метафориком. На тај начин се између духовитости, медија и политичког дискурса створио необични жанровски хибрид у коме је хумористичко и иронично иступање, чак и малим својим про-

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 179076: *Политички идентитет Србије у регионалном и глобалном контексту*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

порцијама, веома иновативно деловало. Тако се постепено створило очекивање да политички и сродни разговори, заправо, постану део забавног програма и да једним својим делом који се напето ишчекивао, допринесу сугестивности идеја које су се излагале. Током трајања таквих емисија хумор је стално био у покрету или латентном ишчекивању.

Хумористичка активност говорника је деловала и својим одсуством, била је ефектна и онда када се бескрајно одлагала. Медијски дискурс се све више богатио елементима ишчекиване „зачудности“ приказаног хумора. Поједине емисије су постепено постајале полигон за хумористичка и еристичка надгорњавања. Посредно, ипак, као да су постепено ослобађале „најскривеније тајне“ (Максимовић 2003: 171) јавних актера и богатиле медијски дискурс. Имале су своју посебну естетику која је проистицала из испуњавања схема очекиваног хумора (написи Бодана Тирнанића и Александра Тијанића, неки говори Зорана Ђинђића...). Несумњиво је да треба правити разлику између, најчешће политичког, садржаја и хумора као окоснице неког облика жудње за атрактивношћу. Медијски дискурс и хумористичка очекивања јесу својеврсна назнака сензационалистичке жеље да се ужива у нечему што, по основном одређењу, не подразумева пуко уживање, јер „читаочево препознавање игре речима и различитих врста алузија и двосмислености... зависи од заједничке културе и заједничког знања“ (Ерић 2009: 200).

Медијски хумор и хипербола

Медијски хумор се у понечему разликује од других врста хумора. Непходно је присуство говорника који се постепено од политичког делатника преображава и у забављача који се служи иронијом и хиперболама (примери Ненада Чанка и Војислава Шешелја). То није био само нови жанровски облик емисије него и посебни ријалити који је доводио у реторичко искушење учеснике у емисији, па и саме гледаоце.

Постепено увођење хумора са елементима пренаглашавања у медијски па и јавни дискурс Србије имало је своје развојне фазе.

Најпре је наступила фаза бирања учесника који су обећавали реторичка претеривања. Индикативно је да је Слободан Милошевић веома ретко био гост Јавног сервиса, а никада није учествовао ни у једној емисији где би сучелио своје становиште са неким другим.

Водитељ је већ избором гостију бирао две нарцистичке и политички супростављене стране између којих обично није било могуће велико поверење. То је обећавало нову жанровску и структурну функционалност медија који је требало да забави и на информативном пољу. Гости су на свој начин у еристичком заносу заводили публику. У том завођењу било је и знатних значењских празнина и произвољности. Медијска еристичност је постепено почела да добија својства нове привлачности која је недостајала о социјалистичком периоду, лишавајући се могуће дубине у име реторичке заводљивости и популизма.

То је значило нестајање стварне озбиљности некадашњих округлих столова или дискусија о некој теми. Тематски оквир је постављан веома широко само да би се бескрајно гранао у складу са еристичком инвенцијом говорника. Емисије на Јавном сервису и другим ТВ и радио каналима почеле су да личе на дуге скупштинске говоре и једна на другу. Хумор, анегдота и досетка постали су својеврсни поетички медијски проседе. Еристички хумор се, међутим, исцрпљивао у себи самом јер се понављао у сталном оповргавању политичког противника и истицању његових преувеличаних негативности. Тако се постепено назирао унутрашњи жанровски сукоб духовног, информативног, интелектуалног, естрадног и сензационалистичког.

Медијски хумор у то време постаје стални састојак медијског дискурса у коме и политички говор може постати стециште смешног посредством истицања карикатуре, хиперболе и гротеске. У томе је било извесне свежине новог, али се с временом политички хумор на медијима претварао у властито разарање и прелазео у специфични нарцистички климакс. Налазећи се у међуположају између саопштавања политичких идеја и жеље да се свет политичког претвори у омиљено средиште свакодневног, медијски дискурс се жанровски позиционирао према прелазним облицима медијске и политичке комуникације. При томе је била угрожена истинитост обавештавања и потрпа танка граница између стварности и забаве. Наметнута забава је постепено постајала друга политичка стварност.

Запажена је била и фаза препричавања антирежимских вицева. Она се, иначе, из Титове ере и времена Слободана Милошевића постепено преливала у ново време (пример емисије „24 минута“ Зорана Кесића). Кад га обавесте да је стигао и-мејл, Томислав Николић ће, наводно, рећи – нека га пусте да уђе.

Хумор из субјективне сфере постепено прелази и област привидно објективног посматрања ствари. Преувеличавање постаје комично јер се недостаци преувеличавају до гротеске. Тиме се утиру путеви за необавезнију слободу говора. Тако се знатно релативизује смисао и значење озбиљног медијског дискурса иако неке од емисија имају предзнак уметничких. Чињеница је да је медијски хумор у каснијим фазама постао посебни унутрашњи говор медија којим се релативизовао смисао духовитости. Постепено је дошло до његовог понављања. Гостовање политичара са медијским звездама проблематичне образваности довело је до жанровског разливања медијског дискурса упркос чињеници да „различити социјални слојеви поседују различито осећање хумора“ (Проп 1984: 31).

Руморна комуникација и над-еристички хумор

Потом се наставила фаза континуираног препричавања онога што је некада било, нарочито после Петог октобра. Неке од тих шала имале су и судске епилоге (случај адвоката Баровића и Шешелја у причи о кори банане). Необавезно ћаскање је добило оштрије жанровске контуре ближе свакодневној ко-

муникацији (случај препричавања досетки Велимира Илића у вези са Медлин Олбрајт, што је медијски било дуго експлоатисано). Хумор постепено губи чак и привидне естетске димензије и постаје вулгарно, опсцено, ласцивно обележје политичке еристике чувајући „жанровску експресију речи“ (Бахтин 1980: 259) из ранијег контекста. У том препричавању често се избегавају чињенице и знање. Чињенице се у еристичком надахнућу измишљају, а знање кривотвори. Вулгаризми постају важно мерило изражајности. Медији као посредници у сукобима који су често настајали ван медија постају само полигон за наставак политичких борби. Све је мање непосредности, а све више изрежираних сукоба, спинованих решења и нападних ефеката, па и провидних комичних трикова.

Нови мотиви медијске комике показују да се збивају промене у медијском дискурсу које воде према кичерским па и шунд садржајима. Примењени еристички облици (као што су аргументи *ad hominem*) исто су тако разноврсни као и области различитих делатности. Занемарују се основна морална начела и етика извештавања. Наглашеним анафорама и сродним „референтним индексима“ (Huddleston 1984: 7) понављају се исти реченички низови о брзоплетости Зорана Ђинђића, спорости Војислава Коштунице, причљивости Велимира Илића... Честе су параномазије којима се стиже до таутолошког политичког говора преовлађујућег у медијском дискурсу. Сукобљавају се истозвучне и сродне речи различитих па и контрастних значења. Тако се долази до својеврсних маниристичких формализама и канонског мишљења, до духовитости која губи изворност и постаје супротност сама себи. Уводи се својеврсна површна *надеристичност* којом се прикривају стварне неетичке намере говорника, а медији се повремено скривено, повремено скоро отворено приклањају одређеним групама (данас је готово очита веза између неких емисија на ТВ „Пинк“ и владајуће врхушке, као и некадашња веза између програма РТС-а и Слободана Милошевића).

Све је то основ за продужену руморну политичку и медијску комуникацију. Медијски дискурс, оперважен политичком лексиком и новим смислом за духовито, настоји да се прикаже као користан и поучан. Медијски исказ изражава посебне услове и циљеве у оквиру којих делује говорник, не само избором лексичких и фразеолошких средстава већ, најпре, композицијом. У ствари, реч је о уској функционализацији теме и стила, па и медијског говора. Често се симулира стање посебног хумористичког надахнућа и ирационално стање узбуђености (пример Војислава Шешеља, Александра Вучића, Томислава Николића, Ненада Поповића, Драгана Ј. Вучићевића...) да би се постигли нарочити ефекти.

Честе кованице и игре речима (инсистирање на језику Владимира Павићевића), без обзира на повремену корисност и ефекте, говоре о прециозностима за које се зна да ће оставити трага и у медијском дискурсу. Овде се „смех узима за озбиљно“ (Morreal 1983).

Медијски говор се, под дејством продужене руморне комуникације, налази на раскрсници неизвесних реторичких напетости. Реч је о поновном еристичком сукобу различитих странака при чему се медијски дискурс инови-

ра тако да се налази у незавидној функционализованој навијачкој улози. Колико год то изгледало парадоксално, језик власти и опозиције су веома сродни пратећи управо параметре лексике, фразеологије, граматичких, композиционих и реторичких средстава.

Прописивање еристичких садржаја

Наредна фаза се односи на извесно прописивање садржаја где су у својеврсној двострукој игри спојени аутентични хумор и пожељни цензурирани хумор. Хумор се постепено скривено демонизује. Он постаје посредник између стварности и медијског доживљаја стварности. Извесна „карневализација“ (Михаил Бахтин) исказује се као спона са земаљским. Својом недуховитошћу, усиљеним хумором и неистанчаном логиком неки говорници извргавају истину руглу и оштро се косе са елементима нормираног говора. Све чешће су учесници у емисијама чувени ликови Рака и Бица, или они којим им наличе (слични учесници разних ријалитија од Микија до извесног Змаја). Они не престају да разоткривају немоћ да се буде у оквирима подразумеваних реторичких медијских парадигми, већ намећу своје локалне колорите и преузете реторичке елементе својеврсне ситуационе комедије

Оваквим хумором бежи се од тражења нових реторички путева. Иако оваква употреба језика ствара елементе нових медијских „говорних жанрова“, ретко у њима преовладава форма „новога“. На тај начин медији беже од ризичне новине. Медијски еристичари се устремљују једни на друге, али без правих исхода којима би се унапређивао јавни дијалог. Повремена опседнутост једних другима личи на црно-бело сликање стварности и медијску схематичност. Медијски дискурс, захваљујући тако пласираном хумору, збуњује публику. Машта гледалаца, слушалаца и читалаца се опија нестварним, измишљеним фингираним догађајима који су производ стварног или политичког ријалитија. Највише се прича о ономе што се никада није догодило, ономе што нема готово никакве важности за стварни политички и аутентични медијски живот. Тако неистина и фикција постају важније од истина које се крију дубоко у илегали. Грозоморност, гротескност и карикатуралност постају посебно поетичко средиште новог медијског дискурса које успешно исмевају Драгољуб Дража Петровић, Светислав Басара, Воја Жанетић, Виктор Иванчић, Ведрана Рудан, Предраг Кораксић Коракс у својим карикатурама...

Разноврсност „говорних жанрова“ се губи. Мишљења постају прегледна. На тај начин као да се изједначавају противничке стране. Долази до уједначавања смисла који се медијски смишљено производи. Петар Луковић и Весна Пешић, делимично и Светислав Басара као да одједном постају заговорници новонасталих идеја оних медијских делатника који су сасвим другачије мислили у ранијем периоду. Истина се додатно релативизује истородним говором неразнародних. Дијапазон хумора иде у ширину, а не у дубину. Као кад се познавањем новога језика зна још један назив за исту ствар, али се не зна шта са тим даље.

Еристичка схема савремених медија

Овакав приступ хумору се и даље еристички разрађује свакодневним дијалозима и предвидљивим причама. Развијање овакве хуморне медијске сфере додатно динамизује и реторичку схему савремене политике. То омогућава да се и у локалним медијима фаворизује низ нових говорника који се држе спасоносне смехотворне позиције. Чешће се појављују говорници попут Маријана Ристичевића који на свој начин естетизују своју беседу, боје је локалним колоритом и динамизују медијски дискурс стварајући нови реторички разводњени дијапазон. Губи се из вида само једно. Ако се зна на којој је страни говорник, смех, без обзира на духовитост, обавезно изостаје. Навијачке страсти неизоставно ометају ефекат комичног. Прича у свим својим разноврсним облицима делује предвидљиво. Живост могуће непредвидљивости је изостала.

Смешно у медијским говорима се тумачи као партијско навијање иако је још Квинтилијан сматрао да нико не зна како настаје смех (Квинтилијан 1985: 187). Смех, међутим, не подноси било какву обојеност. Обојеност може бити тек градиво за могућу самоироничност која готово редовно изостаје у политичком говору. Разарање властитих митова могао би бити поступак нове аутентичне духовитости у медијском дискурсу. Савремена медијска еристика се данас, код нас, ослања углавном на неумерено противљење другоме и унапред одређеној мети, уместо да се препусти слободи повезивања сродних појава. У недостатку самоперспективе, савремени медијски говорник све чешће постаје симбол свега што је са моралне стране проблематично у реторици. Он се очекивано понаша попут плиме и осеке, неумерено хвали своје надређене, а куди све који би могли засметати Вођи. У стању вечне располућености и немира због прихватања владајуће еристичке схеме, без потребне жанровске разновродности, медијски дискурс се налази у сталним неприродним противуречним променама. Медијски дискурс у Србији се обликује попут течности: иде тамо где га вуку силе теже. Отуда се и његови производи доживљавају као да су писани на води и то је његово тренутно стање.

Већ у наредној фази овакав модел медијског говора се шире прихвата као функционална разноликост, а суштинска поновљивост типова исказа. Он постаје све привлачнији за некритичку публику. Тако настаје доминантни реторички модел у медијима. Хумор који увек спада у поетику опречности постаје пожељан ако иде на руку властима или ако га производи неко ко је проглашен за „шарлатана“ или „дворску луду“. Континуитет духовитости на српским медијима налази се, тако, у сталним меандрима ослобођен заједништва са аутентичношћу.

Еристичко и гротескно

У фази непосредне и учестале примене на локалним нивоима овакав модел се разрађује понекад до гротескности. Новогворници постају све привлачнији без обзира на повремену извештаченост говора и понављање реторичких

модела у коме се говор додатно разликује од језичке норме, а насилан хумор представља доминантно стилско обележје.

Учестала примена сировог хумора доводи до готово неконтролисаног ширења реторичког модела који погубно утиче на медијски дискурс. Неки од главних јунака постају јунаци ријалити програма (Ненад Чанак, Марјан Ристичевић...). Они за себе присвајају модел увесељавања нације при том представљајући непожељне облике говора када се утиче на слушаоца, а не очекује његово повратно реаговање на исказ. За њих је смех „и средство и циљ“ (Лешић 1981: 235) за постизање „политичких пројеката“ и нехотично истицање нарцисоидности.

На тај начин се понуђене реторичке схеме посебно негују. Оне се огледају у широким играма речима од Шешелјевог термина *досманлије* до клетви, пророчанстава и бацања ципела које у датом политичком и медијском контексту делују смешно. Уместо да нас засмејава хумор, почињу да нас засмејавају поступци оних који настоје да негују већ виђене облике засмејавања нације. Више није у питању пуко поливање водом, као у Шешелевом случају. Сада се прелази на гађање ципелама. По комичкој номенклатури, све што се иде по вертикали наниже, смех је простији. Специфичност медијских жанрова заклања њихову схематичност.

Неограничени реторички ирационализам влада у српској медијској сфери с обзиром на чињеницу да се држи специфичности усменог свакодневног говора. Почињући од елемента посебне естетизације, политички хумор на медијима је постао опште место масовне забаве и политичких вицева. Тако политичари (понекад виђени сатиричним очима у емисији нпр. „Шта радите, бре“) често говоре о „великом кораку напред“ у тренутку када су се нашли на ивици провалије. Обузетост критиковањем претходног стања омета логичко резонување и представља очито реторички пад који постаје ефектан несвесни инерцијски самоподсмех. То условљава бујање политичких вицева као паралелни ток условљен прећутном цензуром на медијима.

„Сви смо ми овце, само је Александар Вучић“ јесте ефектни контрастни духовити слоган. Набијен супротностима и саморионијским значењем, овај виц указује на некохерентност политичког и медијског живота.

Необична повезивања једноставних облика и жанрова јесу својствена овим облицима хумора. Улични разбојници, на пример, у вицу препадају политичаре да би дошли до *својих* пара. Тако настаје реторички лавиринт испразне игре речима различитих жанрова, али са сродним значењским усмерењем. Гротескност се у недостатку префињенијег хумора полако увлачи на врата јавног дискурса. Њоме се прерађују елементи различитих једноставних жанрова. Тако медијски дискурс добија другачије значење. Он постепено губи непосредан однос према укупној стварности и прилагођава се политичкој стварности. Патетични изливи нагле емоционалности на медијима јесу добар аутопортрет (данас би се рекло „селфи“) савременог политичког говорника на медијима. Реторичка изобличеност говора упућује на гротеску као наше тренутно стање. Својства ових говора јесу жеља да се обичне ствари прикажу као невероватне,

а невероватне као обичне. Двосмисленост иновираних свакодневних изрека омогућава да се политички говор на медијима схвати као фигуративни, па и петијски када је то потребно. Тамне метафоре свакодневице сведоче о баналности поимања света политичког говорника и рецепцијском хоризонту оних који га прате. Стална алузија на политичке противнике, или конкурентне медије, говори о опседнутости Другим из које се не може изнедрити ништа самосвојно (гротескно је такмичење у гледаности нарочито кад је реч о ријалити програма најниже вредности и важним међународним утакмицама које би се гледале ма на ком програму да се приказују).

Једноставна оријентација на духовитост онда када то одговара говорном субјекту доводи до постепене вулгаризације хумора.

Закључак

У медијском дискурсу Србије има све мање покретачке оштроумности и духовитости. Све је више еристичких софизама и плитких досетки. То, несумњиво, води реторичком осиромашењу медијског дискурса. Српски медији, очито, више не живе у духовном континуитету традиције коју би требало да представљају. То пружа посебан увид у однос између значења хумора и идеологије данас.

У оквиру ових етапа било је покушаја валоризације облика насилног, најчешће политичког, мешања у јавни и медијски дискурс. Љубав према духовитости није, међутим, сводљива, на насиље које се, понекад, у име хумора чини.

На таквом терену, ипак, настају веома профилисане Кораксове карикатуре. Такође је израсла сатира Драгољуба Петровића „Жвака у пепељари“, колумна Светислава Басаре „Фамозно“ у листу *Данас*, емисија Зорана Кесића „24 минута“ на Телевизији Б92 као и неколико емисија на Првом и Другом програму Радио Београда којима се хумор додатно естетизује и добија ново значење.

Реторичко какофонично црнохуморно раслојавање у које се данас, такође, понекад упада, има значење нове антивредности. Политички делатници намећу често говор насиља у који се уграђују елементи ироније, сарказма, гротеске и бурлеске. И у томе има све мање ограничења. Вербално насиље, макар било и хумором обогаћено, постепено прераста и у физичко насилништво којим се укидају основне претпоставке за било какав облик слободног говора.

Данашњим медијским и политичким простором Србије доминира прекомерје патетичности и самохвалисавости. Све афектирано (*поносан сам* данас изјављују готово сви: од председника Владе до управника биоскопа), патетично, неуверљиво, популарно и сензационалистичко слива се данас у медијски дискурс Србије. Отуда је он рецепцијски хладан, доноси изврнута обавештења о стварности, инфантилан у својој лакимислености, празан, очекиван, непрофесионалан и досадан у информативном смислу; помпезан са елементима некуса; неподобан за саопштавање било какве дубине; запетљан у својим противуречностима („смешан може постати сваки контраст између суштинског

и његове појаве“, Хегел 1986: 605); понекад бесраман у удворишту; смешан уместо да буде духовит; помодан (размотримо само неумерену употребу варваризама) уместо да буде модеран. Нема унутрашње снаге, изворности (осим у ретким пламсајима), неопходне сажетости (посреди је бескрајна ужурбаност прекидана водитељском спорошћу), мало је јасности и оштроумља... А без тога нема ни праве духовитости ни континуитета. Али не мисли се ваљано ни о појавама прекида ни о различитости као елементима развоја. Не мисли се ни о значају осмишљеног дисконтинуитета за шта се залагао још Мишел Фуко (1998: 10). Јер, хумор улази у медије конкретним исказима. А медији у Србији често беже од конкретности. У медијском дискурсу Србије има све мање праве оштроумности и духовитости. Све је више еристичких софизама и плитких досетки. То, несумњиво, води реторичком осиромашењу медијског дискурса. Српски медији, очито, више не живе у духовном континуитету традиције коју би требало да представљају. Али не мисле ни о феноменима прекида ни о различитости као елементима развоја.

Литература

- Бахтин, М. 1980. Проблем говорних жанрова, Трећи програм Радио Београда.
- Ерић, А. 2009. Лексичка двосмисленост као извор хумора у британским новинама, *Језик, књижевност, идентитет*, Зборник радова, Филозофски факултет Ниш, ур. Биљана Мишић Илић и Весна Лопичић.
- Квинтилијан, М. Ф. 1985. *Образовање говорника: Одабране стране*. Веселин Маслеша: Сарајево, превод, предговор и коментари Петар Пејчиновић.
- Лешић, З. 1981. *Нушићев смијех*. Нолит: Београд.
- Максимовић, Г. 2003. *Тријумф смијеха (Комично у српској умјетничкој прози од Доситеја Обрадовића до Петра Кочића)*. Просвета: Ниш.
- Huddleston, R. 1984. *Intoduction to the Grammar of Enlisch*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morreal, J. 1983. *Taking Laughter Seriously*. New York: State University of New York Press.
- Проп, В. 1984. *Проблеми комике и смеха*. Нови Сад, Дневник / Књижевна заједница Новог Сада, превео Богдан Косаљновић.
- Фуко, М. 1998. *Археологија знања*. Београд / Нови Сад, Плато / Издавачка књижарница Зорана Стојановића, превео Младен Козомара.
- Хегел, Г. В. Ф. 1986. *Естетика 3*. Бигз: Београд, превео Никола Поповић.

Dobrivoje Stanojević

THE MEANING OF HUMOUR AND MEDIA DISCOURSE

Summary

The author deals with the analysis and description of the rhetorical qualities of some forms of humour in the Serbian media. It also discusses the effect of wittiness on the attention of the recipients. Negligence towards language causes meaning downfalls in media discourse. The representation of humour in Serbian media is growing, but the quality and variety of rhetorical skills are lower. In order to come to a fuller expression, journalists often resort to settling for a known eristic recipe. Thus there is a real loss of true informativity, professionalism and meaning.

dobrivoje.stanojevic@fpm.bg.ac.rs

(C)OVERT MEANINGS OF INTERTEXTUALITY IN NEWS INTERVIEWS

Abstract: The notion of intertextuality has been one of the central ideas in modern literary and cultural theory as well as in linguistics. Within the field of Critical Discourse Analysis, it is one of the key elements. In its widest meaning, intertextuality represents the use of other texts or other individual's words in discourse. It is an omnipresent phenomenon used in spoken and written discourse, both formal and informal, in most cases without any other purpose but to report what someone said or wrote. However, when used with a specific purpose, it becomes the subject of study for critical discourse analysts. In this research we analyze the meanings of intertextuality in television interviews. Television is the medium where intertextuality is most widely used with a specific purpose – discourse control and is therefore one of the most appropriate corpora for critical analysis of media discourse. Since Critical Discourse Analysis attempts to disclose hidden meanings in discourse, this research focuses on covert meanings of intertextuality in the discourse of both the interviewers and the interviewees.

Key words: critical discourse analysis, intertextuality, spoken discourse, television interviews

1. The notion of intertextuality

The notion of intertextuality has been one of the central ideas in modern literary and cultural theory as well as in linguistics. It has been widely exploited in contemporary literary and cultural studies since its conception in the 1960s. The basic idea that texts are interrelated, interconnected and interdependent has also been used in the philosophy of language and various linguistic disciplines, e.g. critical discourse analysis in order to establish power relations and explore covert and overt meanings of intertextuality in news interviews.

This notion was originally conceived in the late essays of Mikhail Mikhailovich Bakhtin (written in the early 1950s, published in 1986), Russian theorist and analyst of literature, culture and language. The term itself was however coined and further developed by Julia Kristeva in the late 1960s on the basis of his work. Bakhtin claimed that

[t]he speaker is not the biblical Adam, dealing only with virgin and still unnamed objects, giving them names for the first time [...] In reality [...] any utterance, in

addition to its own theme, always responds (in the broad sense of the word) in one form or another to others' utterances that precede it. The speaker is not Adam, and therefore the subject of his speech itself inevitably becomes the arena where his opinions meet those of his partners (in a conversation or dispute about some everyday event) or other viewpoints, world views, trends, theories, and so forth (in the sphere of cultural communication). World views, trends, viewpoints, and opinions always have verbal expression. All this is others' speech (in personal or impersonal form), and cannot but be reflected in the utterance. The utterance is addressed not only to its object, but also to others' speech about it (Bakhtin 1986: 93–4).

This theoretical orientation is closely related to Bakhtin's (1986) concept of dialogicality of voice. According to Bakhtin, our speech, that is, all our utterances, come to us already filled with the words of others, with varying degrees of awareness and detachment. These words of others carry with them their own expression and evaluation tone, which we 'assimilate, rework and reaccentuate' (Bakhtin 1986: 89). Thus, when speakers engage in talk-in-interaction, they also engage in a dialogic process with former users and uses of particular language code in the same or similar contexts.

Scholars interested in this concept can roughly be divided into two groups: those engaged in literary semiotics (Kristeva; Riffaterre 1978; Frow 1986; Culler 1981; Chandler 2005 and others) and those dealing with discourse analysis and critical discourse analysis (Fairclough 1992a,b,c, 1995a,b, 2003; Scollon 2004; Bazerman 1993, 2004; Beaugrande and Dressler 1981 and others). Fairclough says that "the intertextuality of a text is the presence within it of elements of other texts, and therefore potentially other voices than the author's own, which may be related to (dialogued with, assumed, rejected, etc.) in various ways." (Fairclough 2003: 218).

In discourse, be it spoken or written, we often use other people's words or other texts without being aware of doing so. However, sometimes we do it intentionally. This raises the question of whose words we actually use and why, what their functions and meanings are. Since one of the main goals of critical discourse analysis is

the attempt to uncover, reveal or disclose what is implicit, hidden or otherwise not immediately obvious in relations of discursively enacted dominance or their underlying ideologies. That is, CDA specifically focuses on the strategies of manipulation, legitimation, the manufacture of consent and other discursive ways to influence the minds (and indirectly the actions) of people in the interest of the powerful (Van Dijk 1995: 18).

Any research a critical discourse analyst undertakes focuses on hidden meanings in discourse. Thus, in this paper we tried to identify the obvious as well as hidden meanings of intertextuality.

We notice that Bakhtin uses the term 'utterance'. In this paper we will use the term that closely corresponds to utterance that Fairclough uses – text. Fairclough uses the term "text" in a very broad sense, as any instance of language in use, from written and printed texts, transcripts of spoken communication and interviews to web-pages and shopping lists. In this study, we analyze transcripts of television interviews and will refer to them as the text.

2. Forms and techniques of intertextuality

This paper contrasts different meanings of intertextuality within the confrontational discourse of television interviews in English and Serbian. The corpus consists of BBC *Hardtalk* television interviews and its Serbian counterpart B92 *Poligraf* interviews. The style of this type of interviews presumes tough questioning, provocative, confrontational and sometimes controversial.

The aim of this research is to explore the meanings of intertextuality in its function of power control in speech. The meanings can be overt, i.e. literal and obvious, but also covert, as we will see in the examples.

The research is based on the work of two CDA scholars Norman Fairclough and Charles Bazerman. Fairclough distinguishes between two forms of intertextuality: ‘manifest’ and ‘constitutive.’ “In manifest intertextuality, other texts are explicitly present in the text under analysis; they are ‘manifestly’ marked or cued by features on the surface of the text, such as quotation marks” (Fairclough 1992a: 104). However, the text that one draws upon need not be explicitly cued. “The constitutive intertextuality of a text, however, is the configuration of discourse conventions that go into its production” (Fairclough 1992a: 104). Fairclough suggests another term for this type of intertextuality – interdiscursivity. Interdiscursivity refers to the intertextual relation of genres and discourses within a text. In the present study, we will focus on the manifest intertextuality because the interview as a genre is structured in the way that leaves little room for mixing of genres. As far as interdiscursivity is concerned the rigid structure of turn-taking in any form of interview forces the participants to stick to the main discursive features of an interview as a genre. The only mixing there is the shift from the rather formal discourse of confrontational television interviews to informal or casual speech that occurs from time to time, but has no apparent power function.

According to Fairclough (2003) manifest intertextuality comprises the following:

1. Direct reporting: Quotation, purportedly the actual words used, in quotation marks, with a reporting clause (e.g. *She said: ‘He’ll be there by now’*).¹
2. Indirect reporting: Summary, the content of what was said or written, not the actual words used, no quotation marks, with a reporting clause (e.g. *She said he’d be there by then*). This type of intertextuality results in the shifts in the tense (only in English) and deixis (both in English and Serbian) of direct reports.
3. Free indirect reporting: Intermediate between direct and indirect — it has some of the tense and deixis shifts typical of indirect speech, but without a reporting clause. It is mainly significant in literary language (e.g. *Mary gazed out of the window. He would be there by now. She smiled to herself*). These examples do not occur in confrontational interviews.
4. Narrative report of speech act: Reports the sort of speech act without reporting its content (e.g. *She made a prediction*). This form rarely occurs

¹ The examples are taken from Fairclough 2003: 49

in the discourse of news interviews, and when it does it has no power function.

Although we focus on direct and indirect reporting (the other two forms are insignificant for the present research), the techniques of intertextuality that Bazerman proposes somehow round up the analysis. Bazerman's techniques correspond up to a point to Fairclough's manifest intertextuality (direct and indirect quoting), and they are indeed almost the exclusive forms of intertextuality found in news interviews. However, the third of Bazerman's techniques is also present in the corpus researched. The other techniques (4-6) are mainly found in written discourse, and fall into the domain of interdiscursivity.

Bazerman's techniques of intertextual representation:

1. Direct quotation;
2. Indirect quotation;
3. Mentioning of a person, document, statements;
4. Comment or evaluation on a statement, text, or otherwise invoked voice;
5. Using recognizable phrasing, terminology associated with specific people or groups of people or particular documents;
6. Using language and forms that seem to echo certain ways of communicating, discussions among other people, types of documents. (Bazerman 2004: 88–89)

Although intertextuality cannot be simply reduced to direct and indirect reporting in the majority of cases, in news interviews they are almost the exclusive instances of this phenomenon. In this corpus, intertextuality is mainly the feature of the discourse of interviewers, particularly direct quoting, since they can prepare their questions as well as quotations beforehand. However, intertextuality is equally present in the discourse of interviewees, less in the form of direct quoting but mostly in the form of indirect reporting and mentioning of a person, document or statements.

Although Fairclough's notion of *manifest* intertextuality implies that it is easily seen, heard or detected, it is not always the case. It is even more true to say that it is very often NOT the case. We tested the following hypotheses while analyzing overt and covert meanings of instances of intertextuality in the twenty-hour-long corpus of television news interviews in English and Serbian (10 hours each).

3. Overt and covert meanings of intertextuality in news interviews

The starting hypotheses of this research were the following: (1) In the case of direct quoting intertextuality is obvious, but is its meaning obvious as well? (2) In indirect quoting intertextuality is less obvious, and therefore its meaning should be covert. (3) As for other techniques mentioned previously they are hardly even recognized as intertextuality; therefore their meanings can hardly be overt. The research will be presented according to the frequency of the above-mentioned techniques in the corpus.

3.1. Mentioning a document

The least frequent instances of intertextuality are those mentioning a document. Since this technique is rarely observed as intertextuality in spoken discourse we assumed that its meaning is mostly covert. However, mentioning documents throughout our corpus has overt meaning. Speakers mention them with the purpose of taking over or retaining control in discourse by presenting strong arguments or facts. There is no need to comment on our first example. It is taken from the interview with Noam Chomsky about the US bombing of Afghanistan after 9/11.

Example 1

IR: Why do you believe it was unlawful for the United States to fight back against a foreign attacker?

IE: It wouldn't've been unlawful to fight against a foreign attacker but it is unlawful to carry out revenge actions.

IR: They did fight back, though. They went after al Qaeda, didn't they?

IE: Well, first of all, they hadn't identified al Qaeda as the source. But, secondly, *international law does not permit that*. It does not permit retaliatory acts. It's pretty clear, actually. *The Charter, the basis of international law, permits the use of force when authorized, specifically, by the United Nations Security Council*, which didn't happen, or – this is *Article 51 – in self-defence against an armed attack until the Security Council is able to act*.²

(IR: Tim Sebastian; IE: Noam Chomsky)

By mentioning the UN Charter, and specifically the exact article, the IE uses intertextuality overtly to purport his position and opinion. It cannot go unnoticed by the audience and it, therefore, also strengthens his position in the conversation.

3.2. Direct reporting

One of the main purposes of using other people's words is to detach the speaker from the point they are making particularly when the point made is a negative one. Reported speech is often used to make negative comments less personal. By using or reporting other people's words, the speaker can confront, accuse or even attack their interlocutor while keeping their hands relatively clean. This is true for both direct and indirect reporting.

In the present corpus, direct reporting is used less frequently than indirect. This is normal because in order to use direct quotes one needs to prepare beforehand. In the case of news interviews this is only possible for the IRs while the IEs do not have that opportunity. Consequently, direct reporting is almost exclusively the privilege of the IRs. There are cases where the IEs also use it, but they are very rare. Our task here is to show whether the meaning of direct quotes is always overt as one might expect since the very instance of it is obvious and explicit.

Our second example proves the above hypothesis to be true.

² The instances of intertextuality are italicized.

Example 2 - overt

IR: Privredna aktivnost je ključno pitanje za Srbiju u narednih godinu dana. Premijer kaže: „*Ovaj program mera će podstaći privrednu aktivnost.*“ Na koji način će podstaći, gde je ta veza između direktna veza između ovog programa mera i privredne aktivnosti u Srbiji u narednih godinu dana?³

(IR: Jugoslav Ćosić; IE: Slobodan Ilić)

Although this might be a delicate question for a politician (the IE is the State Secretary in the Ministry of Finance) the meaning of intertextuality here is absolutely clear – as Fairclough says: manifest. The IR asks a question by using a direct quote; there are no hidden meanings; not at this stage of the interview at least. The meaning of this quote is overt.

The following example (3) shows that a direct quote can also be used with a covert meaning.

Example 3 - covert

IR: I'm gonna start with a quote from a leading writer on the papacy of the Vatican John Cornwell and he suggested recently as a result of the child sex abuse scandals we've seen unfolding. *He said: "Catholicism is facing its greatest crisis since the Reformation."* Would you agree?

IE: [...] I wouldn't describe it as a crisis, but certainly as a serious challenge. (IR: Stephen Sackur; IE: Archbishop Vincent Nichols)

The question comprising a direct quote was designed for the Archbishop Vincent Nichols, the most senior catholic in England. Unlike the previous example where the IR starts the interview with a relatively neutral question, leaving the IE a wide choice of ways in which he could answer, here he asks for his personal opinion. However, IEs usually cannot speak just for themselves, since they are in most cases representatives of an institution, company or a social group. Furthermore, the question was asked just before the first Papal visit to the UK since 1982 and at the time when the world wide Catholic church was battered by revelations of child sex abuse by priests and by allegations of institutional cover-up.

Drawing on the words of an expert, the IR does not simply ask a question; he provokes and challenges his guest. The meaning of the quote is not overt which is also obvious from the answer the IE gives. After an explanation he says: "I wouldn't describe it as a crisis, but certainly as a serious challenge." When we say that it is not overt, we do not refer to the original statement by John Cornwell. Its meaning becomes covert in the context of this particular interview. The IR goes on to further expand on the subject and challenges the IE throughout the interview.

³ Translation of example 2

IR: The economic activity is the key issue for Serbia in the following year. The Prime Minister says: "*This programme of measures will stimulate the economic activity.*" In what way will it stimulate it, where is the direct link between this programme of measures and the economic activity in Serbia in the following year?

3.3. Indirect reporting

Examples abound in indirect speech in both English and Serbian corpora. It is often used by both the IRs and the IEs. The IRs use it mainly to make a negative statement or to accuse or attack, while the IEs use it to defend themselves either by explaining something or trying to state facts, which is difficult for them since they cannot prepare in advance for the interview; although they are generally informed what they will be talking about, they never know in what direction the interviewer will lead the conversation.

In example 4, the IR uses an indirect quote as an accusation to which the IE should respond. The IE is British Immigration and Borders Minister. The voices quoted here are the voices of the asylum seekers and of the people who take care of them. These voices are indirectly present; their statements match; the reporting verbs *claim* and *allege* show that indirect reporting can be as overt and forceful as the direct one. The accusations are intended for the government, and its representative – the IE – is supposed to account for them.

Example 4 - overt

IR: But there is a principle here, isn't there? And it's in a sense a bit like the sort of messages coming on the war on terror. Is Britain or is it not prepared to absolutely stand by international conventions on the treatment of asylum seekers and *people who claim they've been tortured in far-off-lands*? And it seems at the moment the record is not good. For example, we, *according to people who work with them, we routinely at the moment put people who have suffered torture into detention centres where they allege they are abused all over again.*

(IR: Stephen Sackur; IE: Phil Woolas)

The next excerpt is an example of defence on the part of the IE. The IR accuses the IE (the Rector of the University of Belgrade) that he urged students to go out of their classrooms if the State remains firm in its requirements. The IE denies that and reports his own words:

Example 5 - covert

IR: To je tačno, ali Vi ste ih pozvali na ulicu u jednom trenutku, rekavši da „ukoliko država bude ostala na svojim zahtevima, nema nema vam druge nego da izađete na ulicu“. Da li ih zaista vidite na ulici?

IE: Nisam ih, ne, nisam ih ja pozvao na ulicu. *Ja sam rekao da će oni, po prirodni stvari, izaći na ulicu kad se bude raspao školski sistem, a onda ja neću biti tu, nego ću biti kući.*⁴

(IR: Jugoslav Ćosić; IE: Slobodan Ilić)

⁴ Translation of example 5

IR: That is true, but you called for street protests once saying that “if the State remains firm in their requirements, you have no other option but to go out”. Do you really see them in the streets?

IE: I didn't, no, I didn't call them out. I said that they will, in due course, go out when the educational system falls apart, and that then I won't be here, I'll be home.

(IR: Jugoslav Ćosić; IE: Slobodan Ilić)

We can see that the IR attacks by quoting the IE's words uttered on a previous occasion. In order to defend himself, the IE uses the same words which he reports indirectly. This is usually done either because one does not remember the exact words or because they need to create the impression that the direct quote is not accurate. In this case it would be highly inappropriate for a Rector to urge students to a street protest.

3.4. Reporting mix

Sometimes the IRs mix direct and indirect reporting. Their goal is mainly to set the scene for an open attack. However, the IRs are not allowed to attack his guest themselves. Therefore, they use all sorts of techniques to make it less direct. Reporting other people's words is one of the most frequent ways to achieve this as we can see from the following example. The IE is Oliver Stone, film director and the present excerpt is about his film *JFK*.

Example 6

IR: And it's an incredibly persuasive movie it's it's complex and your sort of case, Jim Garrison the prosecutor from New Orleans, his case about what happened and how the truth was never told about the killing of JFK is persuasive, but *many many people who've studied this much longer than I have say it has very little relationship to the truth* and does that matter?

[...]

IR: I know you did an enormous amount of research but other people have done enormous amount of research too and come to very different conclusions. One of them er Vincent Bugliosi who I'm sure you've read I mean you read the book *Reclaiming History*.

IE: Yes. Yes.

IR: Looking again in '07 at the assassination of John F. Kennedy. And he said of your movie and er theories like yours, he said: "*Unless,*" and I'm quoting him, "*this fraud is finally exposed, belief will have become unchallenged fact*", that is the belief that there was a conspiracy, "*and the faith of the American people in their institutions will be further eroded.*"

This is an excellent example of covert meaning and covert use of indirect reporting as well as of overt meaning of direct reporting. The indirect quote represents an introduction into the IR's attack with a direct quote. The IR questions the authenticity of data the director used in his movie about the assassination of the US President J. F. Kennedy. Stone explicitly expresses his opinion that the US government was behind the assassination, while the IR suggests that "*many many people who've studied this much longer than I have say it has very little relationship to the truth.*" The stress is on *many people*. A couple of minutes later in the interview, he attacks more directly. The previous subject *many people* becomes a well known writer and lawyer Vincent Bugliosi, preceded by the comment that "*other people have done enormous amount of research too and come to very different conclusions,*"

and followed by a direct quote with which the IR finally makes his point and attacks the IE directly. Thus, the IR accuses the IE that he is undermining the faith of the American people in their institutions. The effect of such a reporting mix is far greater than if the two types of reporting were used separately.

This technique of intertextuality has not been found in the Serbian corpus, nor in the discourse of IEs in the English corpus.

4. Conclusion

Intertextuality assumes the presence within a text of multiple other texts and voices. Those other texts and voices are often used for specific purposes, from the point of view of CDA mainly for the purpose of discourse control. Bazerman says that “intertextuality is not just a matter of which other texts you refer to, but how you use them, what you use them for, and ultimately how you position yourself as a writer to them to make your own statement” (Bazerman 2004: 94). This implies various forms, techniques and functions⁵ of intertextuality that can be used in discourse. In this paper, we have tried to present the meanings intertextuality can have in discourse.

The starting hypotheses have not been fully proved. (1) In the case of direct quoting intertextuality is obvious, the meanings are mostly overt, but there are many cases of covert meanings. (2) In indirect quoting intertextuality is less obvious, and therefore its meaning is normally covert, although there are cases of overt meanings. (3) As for the other techniques only mentioning documents (laws, rules, regulations, charters, etc.) is common in the corpus; however, contrary to our starting hypothesis, the meanings of these instances of intertextuality are always overt.

There are numerous other examples of intertextuality with both overt and covert meanings in every interview in both languages of the present corpus. It is impossible to show them all but hopefully we have managed to present a broad picture of the meanings intertextuality can have in spoken discourse of the news interviews.

We have come to the conclusion that intertextuality in all its forms is not used simply to report other people’s words. When this is the case, its function is usually to serve as an introduction to a topic and its meaning is then overt. In the majority of cases, however, intertextuality is used with specific purposes, usually to provoke, challenge or even accuse the interviewee or, on the other hand, from the part of the interviewee, most often with the purpose of self-defense or argumentation. Consequently, its meanings are in most cases, even if at the surface they look like a simple quote, more covert than we may assume. They almost always carry an additional meaning that becomes obvious later in the discourse.

Therefore, one should be very careful when analyzing and interpreting intertextuality. The previous examples show that any instance of using other people’s word can carry additional meaning apart from the obvious one. This research can

⁵ Different functions of intertextuality have been analyzed in detail in Nikolić 2013.

further be used in the analysis of any other instance of intertextuality in spoken discourse and in any other type of interviews, spoken or written, in order to establish the power relations between the participants in discourse which is one of the main goals of CDA.

References

- Allen, G. 2000. *Intertextuality*. London and New York: Routledge.
- Bakhtin, M. M. 1986. The problem of speech genres. In C. Emerson & M. Holquist (Eds.), *Speech genres and other late essays*. Austin: University of Texas Press.
- Bazerman, C. 1993. Intertextual self-fashion: Gould and Lewontin's representation of the literature. In J. Selzer (Ed.), *Understanding scientific prose*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Bazerman, C. 2004. Intertextuality: How texts rely on other texts. In C. Bazerman & P. Prior (Eds.), *What writing does and how it does it: An introduction to analyzing texts and textual practices*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. 83–96.
- Beaugrande, R.-A. de, & Dressler, W. 1981 [1972]. *Introduction to text linguistics*. Austin, TX: University of Texas Press.
- Chandler, D. 2005. *Intertextuality in semiotics for beginners*. Available: <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/S4B/sem09.html> [2012, September 30]
- Culler, J. 1981. *The pursuit of signs: Semiotics, literature, deconstruction*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Fairclough, N. 1992a. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. 1992b. Discourse and Text: Linguistic and Intertextual Analysis within Discourse Analysis. *Discourse and Society* 3(2), 193–217.
- Fairclough, N. 1992c. Intertextuality in critical discourse analysis. *Linguistics and Education*, 4, 269–293.
- Fairclough, N. 1995a. *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Fairclough, N. 1995b. *Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language*. London: Longman.
- Fairclough, N. 2003. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Frow, J. 1986. *Marxism and literary history*. Oxford: Blackwell.
- Kristeva, J. 1986. *The Kristeva Reader*. T. Moi (ed.). New York: Columbia University Press.
- Nikolić, M. 2013. *Jezička sredstva za izražavanje moći u konfrontacionom diskursu*. Unpublished doctoral dissertation. Filološki fakultet. Beograd.
- Riffaterre, M. 1978. *Semiotics of poetry*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Scollon, R. 2004. Intertextuality across communities of practice: Academics, journalism and advertising. In C. L. Moder & A. Martinovic-Zic (Eds.), *Discourse across languages and cultures*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 149–176.
- Van Dijk, T. A. 1995. Aims of Critical Discourse Analysis. *Japanese Discourse*, 1, 17–27.

BBC, Hardtalk, Internet site

Available:

<http://www.bbc.co.uk/programmes/b006mg2m> [2013, December 15]

B92, Poligraf, Internet site

Available:

http://www.b92.net/lica/bio.php?nav_id=211661 [2013, December 15]

Melina Nikolić

(NE)PRIKRIVENA ZNAČENJA INTERTEKSTUALNOSTI U TELEVIZIJSKOM INTERVJUJU

Rezime

Pojam intertekstualnosti predstavlja jednu od centralnih ideja u savremenoj teoriji književnosti i jezika. U okviru kritičke analize diskursa njemu se pridaje veliki značaj. U svom najširem značenju intertekstualnost označava upotrebu drugih tekstova i tuđih reči u diskursu. To je sveprisutna pojava koju srećemo u pisanom i govornom diskursu, formalnom i neformalnom, koja u većini slučajeva nema nikakvu drugu funkciju osim da prenese šta je neko drugi rekao ili napisao. Međutim, kada se koristi sa određenom svrhom, postaje predmet proučavanja kritičke analize diskursa. U ovom radu smo pokušali da analiziramo značenja intertekstualnosti u televizijskom intervjuu. Televizija je medij gde se intertekstualnost u velikoj meri koristi sa određenim ciljem – kontrolom diskursa, i stoga je to korpus veoma prikladan za kritičku analizu medijskog diskursa. Pošto kritička analiza pokušava da razotkrije prikrivena značenja u diskursu, ovo istraživanje je fokusirano na prikrivena značenja upotrebe intertekstualnosti u diskursu učesnika u intervjuima. Rezultati analize ukazuju na činjenicu da se intertekstualnost ne može posmatrati jednostrano, samo kao upotreba tuđih reči ili pominjanje nekog dokumenta, već se mora sagledati iz mnogo različitih uglova uključujući osobe čije su reči upotrebljene, s kojim svrhom, ko ih upotrebljava, kakve su posledice i konačno, kako intertekstualnost utiče na odnose moći u diskursu.

nikolicmelina@ikomline.net
melina.nikolic@alfa.edu.rs

УДК 811.163.41'373.49:070

81'42:070

81'38:81'42

Стефан Тодоровић

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

ЗНАЧЕЊА И СТИЛСКИ ЕФЕКТИ ЕУФЕМИСТИЧКИХ ПЕРИФРАСТИЧКИХ ИЗРАЗА У ПУБЛИЦИСТИЧКОМ СТИЛУ¹

Сажетак: У раду се са лингвостилистичког аспекта разматра употреба еуфемистичких перифрастичких израза у језику новинарства, односно план стилематичности и стилогености: показује се најпре структурно-семантичка типологија ових јединица, а потом и њихови ефекти у тексту. Пошто је новинарство дискурс најотворенији за уплив разнородних система, јавља се читава мрежа значења која се могу груписати у системе према лексичко-семантичком и стилистичко-прагматичком критеријуму. С тим у вези преиспитује се употреба одређених стилских средстава, као и стилогеност коју ови изрази могу оставити у тексту.

Кључне речи: значење, еуфемизам, перифраза, публицистички стил, стилске фигуре, контекст, табу, двоструки говор

1. Увод

У раду се са лингвостилистичког аспекта разматра употреба еуфемистичких перифрастичких израза – вишечланих описа који замењују непристојне речи и разне неприкладне изразе – у језику публицистичког стила. Полазиште рада чини лингвостилистичка дихотомија на стилематичност и стилогеност (Ковачевић 2000): показује се најпре структурно-семантичка типологија ових јединица, а потом и њихови ефекти у тексту. Пошто је новинарство дискурс најотворенији за уплив разнородних система, јавља се читава мрежа значења која се могу груписати у системе према лексичко-семантичком и стилистичко-прагматичком критеријуму. Стога, задатак је најпре испитати семантичке типове перифрастичких еуфемизама, као и начин на који се структуришу ти искази (употреба језичко-стилских јединица). Друкчије речено, показаће се стилематични потенцијал ових јединица. Други задатак је испитати како ове језичке јединице као стилогене улазе у суоднос са осталим елементима текста, како се контекстуално укључују и како одређују стилску маркираност текста у целини (ауторска обојеност дискурса као и репартиција унутар жанровског система). С тим у вези, показаће се и извесна интенционална и идеолошка позадина.

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Динамика структура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Истраживање је спроведено на корпусу публицистичког функционалног стила, а за потребе рада ексцерпирани су примери што из рубрика дневне и недељне штампе, што из разноврсних часописа.²

2. О еуфемистичким перифразама

Еуфемизам представља фигуру за ублажавање или замену непожељних и неодговарајућих речи у одређеним околностима које обично имају неугодну асоцијацију засновану на страху од нежељених/опасних ефеката и непристојног изражавања, а њихово је порекло повезано са сујеверјима и табуима (в. Solar 1984: 72; Поповић 2010: 203; Kuna 2007: 95 итд.). Традиционално се еуфемизми одређују као лексички процес који означава двосмислене, благе и милозвучне речи. Новија истраживања указују на то да су еуфемизми контекстуално условљени (Crespo Fernández 2005, 2011; Chamizo Domínguez 2005; Allan & Burridge 2006).

Сваки вишечлани опис који се користи као замена за непристојне речи и неприкладне изразе био би **еуфемистичка перифраза**/еуфемистички перифрастички израз. У овом раду перифраза се посматра као језичко-стилска категорија. Перифраза укључује појаву декомпоновања јединица (нпр. *мушки полни орган*): стилски немаркиране јединице које представљају декомпоноване продукте перифрастичких синонима (*пенис*). Поред тога, ова појава укључује и перифразу у ужем смислу, тј. стилску фигуру која поседује експресивну функцију и сигнификативно значење (*она ствар/алатка у гаћама, моја маленкост/мој најбољи пријатељ*).

3. Значења еуфемистичких перифраза

Еуфемистичке перифразе данас најчешће служе за умањивање особина и радњи карактеристичних за човеково понашање из домена **табуа** – подразумевајући сва неконвенционална друштвена понашања и процесе санкционисане у друштву, или који дубоке корене имају у репресивној свести колектива. С друге стране, користе се за обележавање оних радњи које спроводи институција, па оне имају функцију ублажавања, манипулације и пропаганде, доводећи до **двоструког говора** (*doublespeak*).³ Еуфемизми су карактеристика свих стилова, за разлику од њима супротних дисфемизама⁴, који карактеришу књижевноуметнички, разговорни и делом публицистички стил. Из тог разлога, еуфемизми

² Примери који се у раду наводе добијени су из тематски и жанровски различитих новина. Детаљан списак корпуса и скраћеница које су коришћене у тексту дат је на крају рада у поглављу *Извори*.

³ За Креспо Фернандеза (Crespo Fernández 2005) то је дискурзивна тактика којом се модификује понашање у складу са очекиваним конвенцијама.

⁴ О дисфемизмима в. Ковачевић 2006, Chamizo Domínguez 2005.

су далеко бројније али и структурно⁵ разноврсније јединице од дисфемизама (Ковачевић 2006: 146).

3.1. Табу речи

У прву групу еуфемизама улазе сви изрази настали да замене речи са увредљивом конотацијом – праве табу речи, које подразумевају различите вулгаризме, опсцене лексеме, псовке и сл. (в. Ковачевић 2006). Табу се најчешће везује за смрт, секс, болести, телесне функције људи и излучевине итд. Табу теме представљају неисцрпан извор настанка нових еуфемизама који су за момент у којем настају иновативни и креативни (в. Allan & BurrIDGE 2006; Crespo Fernández 2011). Ипак треба нагласити да се оне мењају временом, што је подстакнуто културним револуцијама и променом друштвеног става према одређеним тематским оквирима који су подлога настанка еуфемизације.

За еуфемизацију се везује и **учтивост** (politeness) (Crespo Fernández 2005), која ступа у суоднос са табуом. Наиме, то је однос између употребе одређених језичких категорија у комуникацији и норми понашања које налаже друштво. Стога, еуфемизација није искључиво лексички процес који се везује чисто за лингвистички план, већ превазилазећи у екстралингвистички домен представља дискурзивну димензију употребе. Зато га треба посматрати као дискурзивни поступак који контролише уљудност у комуникацији, утичући на стварање слике **образа** (*face*) појединца (Crespo Fernández 2005; Kuna 2007). Неки аутори еуфемизацију везују за политички коректан говор (Allan & BurrIDGE 2006).

а) Највећу групу еуфемистичких перифраза везаних за табу чине оне које се тичу **сексуалности**, људских гениталија, физиолошких радњи итд. Избор језичких средстава разноврстан је колико и стил појединца: од најтипичније глаголске еуфемистичке перифразе *водити љубав, имати секс, упражњавати секс, бити интиман, орално задовољавати, доживети оргазам/врхунац* и сл., до назива *вођење љубави, сексуална искуства, полни односи, сексуална активност, полна радња, интимни односи, сексуални односи, орални и анални секс*. Овај ред јединица треба сврстати у стилистички немаркиране јединице, с обзиром на чињеницу да не поседују експресивни потенцијал јер представљају еуфемистичке изразе који се могу наћи у речницима. Сликвитије су перифразе типа *гужвати постељу, провести ноћ, наћи се поред некога, увести у спаваћу собу, увући се неком у кревет/гаће*. Док су неке од ових јединица калкови према страним језицима (енглеском), друге престављају околионалне форме, које аутори текстова осмишљавају како би постизали неки од ефеката. Када се говори о гениталијама и њиховим функцијама најчешћа је перифраза *полни орган (Црвени бан)*⁶, *семена течност, мокраћни канали, анални отвор, сексуална дисфункција*, глаголске перифразе типа *(из)вршити нужду*, али је могуће наћи и креативније изразе: *приватни сектор, тамо доле* итд. У овај круг спадају и све еуфемистичке перифразе о трудноћи и рађању, као и абортусу са најфреквент-

⁵ О начину творења в. Ковачевић 2006 и Kuna 2007.

⁶ О употреби и пореклу еуфемизма *Црвени бан* в. Тодоровић 2014б.

нијим бити у другом/благословеном стању, али и оне везане за брак/развод (изговорити судбоносно да, стати на луди камен).

[...] da organizuju *intimna druženja* [...] da se malo *povalja po krevetu* [...] *završe goli isprepletene nogu*. (K, 2. 11. 2011, 12); [...] *da bi se bilo kome uvukla u guzu. Niti u gaćice*. (D, 20.4.2012, 21); *Novotarije pod ljubavnim pokrivačem* [...] *svaka seksi utakmica* [...] (S, 15.11.2011 16); [...] *uskaču tuđi krevet* [...] (P, 8.9.2009, 25); [...] zbog *'naših' pet minuta u krevetu* [...] (L, 5.11.2009, 15); *Tako si talentovan za [...] radnje u krevetu*; [...] *on brže završiti igricu!*; [...] *ulazeći devojci sa zadnje strane*. (CO, 2015); [...] *akcije iza zatvorenih vrata* [...] *Ako ste često "zauzeti" u spavaćoj sobi* [...] (MH, 2015)

Prevaranti, lažovi, smutljivci, golaći, *ženski polni organi* [...] (D, 30.4-1.5.2012, 20); [...] *odsecanjem sopstenog Crvenog bana*. Koje, pak, zaboli *Crven ban* što su čobani odsekli *polne organe*. (D, 9.5.2012, 28); [...] паги од *еректилне дисфункције* [...] (BH, 21.12.2009, 42); [...] *pojačava i stimuliše seksualne funkcije*. (S, 15.11.2011 30); [...] *infekcija mokraćnog kanala*. (L, 18.6.2009, 48); [...] *otvoreni plamen oko mog ogoljenog privatnog sektora* [...] (L&Z, maj 2012, 146); [...] *pristup njenoj vaginalnoj zoni*; [...] *predeo između ženinih nogu* [...] (MH, 2015); [...] *proširene vene oko analnog otvora* [...] (B, 7.12.2009, 23); *Muškarci ejakuliraju semenu tečnost* [...] (CO, 2015) *Plač bebe se neće čuti* 2012. [...] (A, 30.1.2012, 10); [...] *hvatam posledni voz za rađanje*. (L&Z, maj 2012, 14); [...] *ne ostajte u drugom stanju* [...] (MB, decembar 2009, 58); [...] *kad ćete se ostvariti u ulozi majke? Znači li to da će mirno more uskoro uzburkati svadbeni talas?* (S, 8.11.2011, 21); [...] *нелегални прекид трудноће* [...] (BH, 28.1.2012, 10); [...] *da štiti od neželjene trudnoće* [...] о овим *"gumenim zaštitnicima"* *kruže* [...]; [...] *zablude о gumenoj zaštiti* [...] (CO, 2015); [...] *da stavi tačku na brak* [...] (P, 21.6.2012, 21); [...] *da га одведе пред олтар*. (П, 18–24.2012, 33)

Неки од ових израза представљају праве стилистичке категорије, обележене многобројним ефектима (иронија, сарказам, хумор). Иако имају циљ да замене изразе који би можда били непристојни, или сасвим обични, улазе у контекст са таквим склоповима да некад одају дозу шовинизма и сексизма. Њихов циљ обично губи сврху, с обзиром на то да их контекст преобликује.

[...] *koja se drži biserske mantre da idealna 'cica' odgovara šaci, a ne lopati*. [...] *koja, gledaj čuda, otključava sve brave*. [...] *ali će malo koji baja u praksi u razmatranje pre uzeti oznaku IQ koeficijenta nego oznaku na korpi grudnjaka*. [...] *dobre grudi jesu ključ za svaku bravu* – od banalnosti poput gratis pića u kafiću uz osmeh konobara, preko *dekolteom utabane staze do fotelje* [...] (P, 27.4.2012., 23).

б) Други тип чине психолошке (и физичке) карактеристике и поступци попут алкохолизма, криминала, наркоманије, крађе, убиства и сл. као друштвено неприхватљиви облици понашања. Често се јављају перифразе *починити/чинити крађу, вршити кривично дело, уностити алкохол*, изрази *психоактивне супстанце, особа зависна од наркотика/ психоактивних супстанци, у пијаном стању, под дејством алкохола* итд. У овакву групу ваља сврстати и многе јединице које се везују за повреде, лечења, смртоносне болести итд. Превара, проституција, сексуално искоришћавање и сл. (в. Rawson 1981: 6) најчешће

се дефинишу као *ускакање у туђи кревет, брати забрањено вође, ићи преко нечијег кревета, сексуално напасти, вршити забрањене полне радње над неким*, а ту су и еуфемистички изрази којима се покушава превазићи стереотипни страх од различитости у погледу сексуалног опредељења, па су радо коришћена средства у превазилажењу било каквих несугласица изрази: *хомосексуално искуство, геј особе, топла браћа* итд. Слично се односи и на маргинализоване групе попут расних или верских мањина, болесних људи итд., с циљем остваривања верске, расне, сексуалне и родне равноправности.

Onako pod gasom, upadao je ostalim gostima u reč [...] (SK, 8.12.2009, 15); *Група је имала широку лезеу криминалних послова* [...] (BH, 15.10.2009, 13); [...] подметне експлозивну нараву. (BH, 15.10.2009, 13); [...] стечена криминалним активностима. (BH, 11.2.2010, 12); *Lisice na ruke juče su stavljene* [...] (A, 20.4.2012, 6); [...] *stavljanje u promet droge*. (B, 7.12.2009, 14); [...] *bio pod mogućim dejstvom psihoaktivnih supstanci*. (P, 24.3.2012, 6); [...] *да је извела серију бомбашких напада* [...] (BH, 22.3.2012, 8); [...] *да је урао u probleme sa drogom*. (S, 8.11.2011, 28); [...] *задобио је повреде опасне по живот* [...] (BH, 11.2.2010, 17); [...] *priključeno na aparat za ventilaciju* [...] (B, 7.12.2009, 9); [...] *ima povrede bešike* [...] (K, 15.12.2011, 15); [...] *postoji mogućnost da ima oštećenje vida*. (K, 27.10.2011, 27); [...] *oboleva od ove opake bolesti* [...] (P, 25.4.2012, 9)

[...] *кривично дело недозвољених полних радњи над малолетним особама* [...] (П, 17.2.2012, 9); [...] *и поседовање порнографског материјала*. (BH, 29.9.2011, 12); [...] *да је vozač snimljen u nečasnoj radnji*. (P, 24.3.2012, 4); [...] *да im pruži seksualne usluge*. (P, 25.4.2012, 12); *Бије их већ глас* [...] (П, 30.1.2012, 9); [...] *снавао са половином женске популације*. (П, 5–11.5.2012, 17); *Da ljubav prodajem za novac* [...] (S, 15.11.2011, 88); [...] *fizičke potrebe sam rešavao na drugom mestu* [...] (CO, 2015); [...] *u Domu za odrasla telesno invalidna lica* [...] (BŽ, 17–23.8.2009, 7); *osobe sa invaliditetom* (BŽ, 17–23.8.2009, 30); [...] *да učitelj stavi romsko dete u poslednju klupu* [...] (D, 9.5.2012, 9); [...] *položaja romske populacije*. (D, 20. 4. 2012, 5); *питање хомосексуалности* (BH, 28.1.2012, 33); *osobe sklone istom polu* (A, 20.4.2012, 20); [...] *mogućnost susreta s homoseksualnim ili lezbijским iskustvom*. (A, 14.5.2012, 10)

в) Трећи тип еуфемистичности тиче се **смрти**. Међу глаголима умирања честе су перифразе *изгубити живот, подлећи повредама*, потом *извршити самоубиство, дићи руку на себе, однети својом руком, давати знаке живота, извући живу главу* као и многе друге експресивније форме. Експресиван су и канонизовани обрти из религијског проседеа (в. Тодоровић 2014б). Леш покојника најчешће се именује као *беживотно тело* или *посмртни остаци* у рубрикама из црне хронике, криминала и сл. Гроб се означава као *вечна кућа, свето место*, управо оним реализацијама које су прешле из дискурса читуља. Треба нагласити да када је реч о рубрикама са читуљама и некролозима многи перифрастички глаголи еуфемистичког типа спадају у немаркиране јединице с обзиром на чињеницу да су постали део дискурса читуља у којима је смрт датост (в. Тодоровић 2014а; Crespo Fernández 2006).

[...] *Павлово свето христољубиво срце престало да куца*. (П, 16.11.2009, 3); *Српски народ остао је без духовног поглавара* [...] (П, 16.11.2009, 4); *Васкрсење христово је дочекао* на ВМА. (П, 16.11.2009, 4); *Зоран није извукао живу главу* [...] (ВН, 12.2.2010, 30); [...] *губитак толиких људских живота*. (ВН, 30.9.2011, 7); [...] *imalo 'smrtonosne posledice'* [...] (К Stars, 2. 11. 2011, 10); [...] *који дигну руку на себе* [...] (ВН, 30.9.2011, 10); *Beživotno telo nesrećnog momka* [...] (А, 11.4.2012, 4); [...] *ali je izgubio borbu* [...] *podlegla povredama*. (А, 6.4.2012, 7); [...] *što je svojom rukom u smrt oterao* [...] (D, 20.4.2012, 5); [...] *'враћања' посмртних остатака* [...] *око места вечног сна* [...] (ВН, 15.10.2009, 11); *На вечни починак* испратили су га [...] (ВН, 15.10.2009, 12); [...] *посмртни остаци* буду пренети [...] (ВН, 22.3.2012, 12); [...] *posetila je juče njenu večni kući...* (P, 27.4.2012, 24); [...] *nad nečijim svetim mestom* [...] (P, 27.4.2012, 25)

3.2. Двоструки говор

Појам двоструког говора (*doublespeak*) потиче од Луца (Lutz 1989), који је проучавајући политички дискурс увео овај израз, комбинујући два значења – *нови говор* (*newspeak*) и *двострука мисао* (*doublethink*), из Орвеловог романа *1984*. Двоструки говор представља тип говора који лоше чини добрим, негативно претвара у позитивно, а од неугодног прави привлачно и подношљиво, па у њему долази до скривања мисли. Он је опасан када се успешно употребљава зарад довођења других у заблуду, када се појављује у комуникацији а да то заправо не чини што људи не примећују (Lutz 1989: 352–353). Еуфемизација је једна од могућих дискурзивних тактика којом се постиже двоструки говор.⁷

Употребом ових језичких јединица долази до редефинисања идентитета. Постоје две поделе у оквиру двоструког говора: док са једне стране постоји прави двоструки говор, везан за пропаганду, може се наћи и једна прелазна категорија, а то су сви они изрази који се користе за опис физичког изгледа. Они потичу из табуа, у којем постоји забрана да се о физичким карактеристикама са неугодном конотацијом проговара експлицитно, истовремено представљајући и изразе уљудне комуникације.

г) Физички изглед је битан у савременом друштву, па се, стога на страницима популаризоване науке о здрављу, фитнесу, спорту и сл., препоручују, саветују и представљају здрав живот, исхрана и физичка активност нормалним и неопходним. (Де)пласирајући приче о познатима из 'шоу-бизниса' као узорима за довођење тела у слично стање, препоручују се естетске операције. На тај начин врши се један вид манипулације, а некад и стварање друштва спектакла (Debor 2003). Жене нису више *дебеле* већ су *пуније даме/жене*, оне *имају вишак килограма* којих се треба *ослободити*, немају *сало*, већ *масно ткиво* и *носе шлауф*, и вечито се *боре* (*воде борбу*) *са прекомерном тежином*, да би, коначно, *изгубиле* – *вишак килограма/тежину*. Такође, оне нису више *старе*, већ у *старијим годинама*, или су у њих *ушле/заиле* итд. Дискурс женских новина крије једну опасну идеологију, а она се тиче манипулисања женским телом, што об-

⁷ Луц (Lutz 1989: 348–351) издваја четири типа: ту су еуфемизми, жаргон (*jargon*), језик бирократије (*gobbledygook* или *bureaucratese*) и 'напувани' језици (*inflated language*).

ично има за циљ развој одређених трендова (и продаје брендова), због чега и јесте прелазна категорија између тзв. двоструког говора и табуа.

[...] имају *прекомерну тежину* [...] (П, 30.1.2012, 9); [...] глуми жену у *зрелим годинама*. (П, 18–24.2012, 3); *Ako imate višak kilograma* [...] (БŽ, 17–23.8.2009, 14); [...] *da se u procesu starenja pogoršavaju*. (БŽ, 17–23.8.2009, 26); [...] *do topljenja masnih naslaga*. (БŽ, 19–25.4.2010, 12); *Mnogi imaju probleme s mašćenjem kose* [...] *ima i specifičan miris*. (Б, 7.12.2009, 22); *Tamni kolotovi ispod očiju* [...] (Б, 11.4.2012, 34); [...] *brzo sagorite višak masnoće*. (Р, 27.4.2012, 28); [...] у смислу *губитка тежине* [...] *viška masnih naslaga u oblasti stomaka* [...] (L&Z, мај 2012, 166); [...] *ušao u zrele godine* [...] (L, 5.11.2009, 29); [...] *da se dobije na težini*. [...] *da se oslobodite viška kilograma* [...] *sagorevaju masne naslage*. (S, 15.11.2011 29); [...] *tokom perioda starenja* [...] (S, 15.11.2011 31); [...] *nije još za staro gvožđe* [...] (S, 15.11.2011, 76)

д) Све политикализоване структуре које врше **пропаганду**, стварајући себи својствено јавно мњење, обично бивају прекриване, што формира идеолошко обележје језика чија је основна функција усмерена на промену не само свести, већ и понашања људи (Јовановић 20120: 326). Најчешће се *изговара неистина, улепшава/ скрива/ заобилази истина*, лако се *прибегава лажу, фарба/ маскира стварност и причају бајке*, док појединац као реципијент изговореног обично носи *ружичасте наочаре* или *кроз њих гледа*. Јавља се велики број израза како би се прикриле праве намере: *ставити новац у свој џеп, разрешити дужности, бележити пад, имати политичке амбиције, демонстрирати политичку силу* итд.

[...] *да направи профит* [...] (П, 4.5.2012, 8); [...] *евро је забележио највећи пад* [...] *после инјекције капитала* [...] (ВН, 1.10.2011, 11); [...] *чека зелено светло* [...] (ВН, 22.3.2012, 8); [...] *бразилски везиста ће добити „зелено светло“*. (СЖ, 31.1.2012, 4); [...] *помаже са солидном новчаном светом*. (СЖ, 31.1.2012, 7); [...] *под знаком питања је Лампард...* (СЖ, 31.1.2012, 10); [...] *lekari traže kovertu od 500 evra* [...] (А, 11.4.2012, 2); [...] *japanski gigant beleži gubitke* [...] (Б, 11.4.2012, 6); [...] *u svoj džep stavio oko deset miliona dinara*. (Б, 11.4.2012, 21); [...] *ali izostanak dobre volje* [...] (D, 20.4.2012, 10); [...] *vodila se oštra polemika* [...] (D, 3.2.2012, 4); [...] *koja prefarbava, odnosno maskira stvarnu političku nameru*. (Р, 27.4.2012, 6); [...] *ali da ima jake političke ambicije*. [...] *koji su ostali bez fotelje*. (Р, 24.3.2012, 3); [...] *'po partijskoj i rođачкој линији' zaposlio* [...] (Р, 24.3.2012, 5); [...] *bio je čin agresije i demonstracija političke sile* [...] (Р, 24.3.2012, 7); [...] *ukazuju na mogućnost da se zaobide istina*. (S, 15.11.2011 21)

Овакви еуфемизми се још називају и *неискреним еуфемизмима (dishonest euphemisms)* (Rawson 1981: 4) – њима се чини превара и прикривање. Они могу имати још једну функцију. Ако се крене од претпоставке да постоје новинари који не пишу по директивама владајуће врхушке, могло би се рећи да употреба еуфемизма може имати супротну тенденцију. Употребљени у некој колумни, они ауторском дискурсу доносе индиректно упућивање на неисправност одређених догађаја (нпр. *запослити по партијској и рођачкој линији*).

4. Стилске фигуре

Експресивност и сликовитост овим јединицама дају стилска средства у њиховој бази. Ту је најпре перифраза као стилска фигура, али и друга средства.

Често је могуће израз ублажити слабијим и то негативним и супротним вишечланим описом, односно **литотом**, па се ради о литотизираној перифрази која има еуфемистичко значење (Solar 1984: 79; Поповић 2010: 407). Овој фигури често се прибегава онда „kada se želi biti obazriv, kad se želi ublažiti neka ocena, kada se želi sakriti gola istina u datom jezičkom ili društvenom kontekstu“ (Mladenov 1980: 263).

није немогуће постићи успех. (П, 30.1.2012, 22); *није баш у сјајном аспекту* (ВН, 15.10.2009, 36); *не можемо да будемо баш најрадоснији* (ВН, 11.2.2010, 10); *није могао да прође без повреде*. (СЖ, 8.4.2012, 26); *не потпуно у складу са правилима* (СЖ, 24.4.2012, 26); *није у потпуности задовољан* (СЖ, 3.5.2012, 7); *не тако лепу страну* (А, 14.5.2012, 16); *немају толико јак састав*. (Д, 3.2.2012, 24); *не иде баш најбоље* (К, 27.10.2011, 34); *нимало пријатну ситуацију* (Р, 24.3.2012, 37); *финансијска ситуација није баш сјајна* (S, 8. 11. 2011, 8)

Један од средстава јесте и **фразеологизам**. Пошто су фразеологизми устаљени везани скупови од најмање две лексеме, које су се, изгубивши мањевише своју значењску аутономност, удружиле на секундарном, конотативном семантичком плану у нову, значењски јединствену целину, а њихово основно категоријално обележје јесте експресивност, они омогућавају говорнику да изражава различите емоције (в. Мршевић Радовић 1987; Петровић 1989). Они се могу везати за многе еуфемистичке перифразе (*гледати кроз прсте, показати зубе, пресавити табак, ударити по џепу, смејати се у лице* итд.). Ваља истаћи посебно спортски дискурс у којем се често се говори и о поразима, номинованим разним изразима метафоричког или метонимијског порекла: *напустити терен погнуте главе, положити оружје, изаћи с белом заставом, истаћи белу заставу/ бели барјак* и сл., где неке јединице потичу из разговорног језика, књижевне фразеологије или војно-политичког контекста (в. Тодоровић 2014в). Ако се посматра на плану стилогености, некада је боље вест о поразу донети сликовитије, неголи рутински и телеграфски, стога су ефекти које остварују управо разиграност и сликовитост текста, а некада и прикривање побуда аутора (спортски новинари су често навијачки настројени, стога могу оцењивати негативно или позитивно).

Очекивана је употреба **синегдохе** у значењима када се на целину денота-та указује посредно наглашавањем неког њеног дела (Ковачевић: 2000: 163). Таквих примера има на страницама популарне науке, где се трудноћа или операциони захтеви замењују еуфемизмима.

Ne krivim nijednu ženu koja ide po nož zbog lepote [...] (Р, 8.9.2009, 26); *[...] zbog čega se nije plašila da svojevremeno ode 'pod nož' [...]* (K Stars, 14. 3. 2012, 4); *[...] zbog toga što vam je stomak do zuba [...]* (МВ, децембар 2009, 47)

Кад је реч о примерима *ићи под нож/на операциони сто* употреба израза зависи од става говорника, стога донесе и одређене емоционалне компоненте – у првом случају је реч о негодовању (омаловажавање, неслагање, чуђење), за разлику од другог који може имати позитивну конотацију.

Метонимија као промена значења речи по логичкој вези има способност многих чланова једне тематске групе да по истом моделу преносе своја имена на друге појмове из истог домена (Драгићевић 2007: 167). Велики број еуфемизама везаних за секс настали су управо овако (*одвући неког у кревет*).

Метафора је преношење назива/номинације (Драгићевић 2007: 149), па у еуфемистичким изразима насталим метафором долази до сажимања семантичких компоненти које нису предмет трансфера. Ако се пође од претпоставке да метафора комуникатору даје могућност да спаја две предметности, изражавајући став (Mladenov 1980: 244), овакви изрази могу разнолико бојити дискурс: опречност, интертекстуалност, псеудоинтелектуализација итд. Уз то, метафора је често прожета и **хиперболом** како би се одређена конотација интензивирала. Пошто је реч о језику који има за циљ преувеличавање, или чак скривање унутар дискурса, онај који пише ствара нову слику, замагљујући основна значења. Свакако се највећи број примера везује за двоструки говор и говор о смрти. У политичком дискурсу комуникатор користи хиперболичке конструкције у тематици везаној за рат, политичке преговоре и слична дешавања која се могу негативно одразити на егзистенцију људи, стога њихова функција и јесте одлагање неугодног. Може се приметити и прожетост **иронијом**, а намера је у оваквим текстовима подривати друштвено-политичке структуре. Пошто је иронија контекстуалноусловљена, односно не постоји један механизам који би упућивао да се о њој ради, најчешће је реч о реченицама. Иронија испреплетена са другим стилским средствима ствара хумористичке ефекте и у одређеним колумнама утиче на разбијање убеђења везаних за тзв. друштво спектакла. Поред тога, њој се често придружује **алузија**, која може исијавати разноврсним ефектима, почев од иронијских, преко духовитих и шарматних, до шовинистичких итд.

У административном и правном клупку мало ко има слуха [...] (П, 17.2.2012, 5); *Пишући о Хрватској као 'меки' за српске криминалце [...]* (П, 17.2.2012, 9); *Дугме за ресетовање односа Москве и Вашингтона је прорадило.* (П, 16.11.2009, 9); *Америком је већ протутњао први талас берзанског цунамија.* (П, 16.11.2009, 10); *У загрљају америчког империјализма нашли су се сви који су до тада грцали под излизаним ђоном совјетске чизме.* (П, 16.11.2009, 12); *Први већи пројекат постаје разбијање Југославије као традиционалног трна у оку.* (П, 16.11.2009, 12); *'Метла' ће најпре да ради у Г 17 плус. Код радикала није било 'сече' вождовачког дебакла.* (ВН, 21.12.2009, 3); *У касама српских трговаца све мање шушти новац.* (ВН, 21.12.2009, 4); *Из Републике Српске дувају другачију дипломатски ветрови.* (ВН, 1.10.2011, 10); *Srbija je u proteklih 12 godina postala talac onih koji su došli 5. oktobra kao oslobodioci.* (А, 6.4.2012, 3); *Oni su srbijanski nosači muslimanskih fesova.* (А, 30.1.2012, 3); *[...] Tadić i Vlada vode politiku lažnog pomirenja prema bivšim jugoslovenskim republikama [...]* (D, 3.2.2012, 6); *Postoji crvena linija ispod koje više ne treba da se ide [...]* (K, 15.12.2011, 3); *Usledio je*

recital kompletne Vlade sa tužbalicama, kao dodole u vreme velike suše. Tu lekciju iz nove demokratije najteže uči premijer Cvetković. Mora da je premijer ovu ideju čuvao pod otrovnom pečurkom. (P, 8.9.2009, 2)

На крају, један од механизма који припомаже стварању идеолошки кодираних јединица јесте **декомпоновани предикат** (Радовановић 1977). Иза постизања еуфемизације крије се намера оних који кроз текстове прокламују да се одређене друштвене структуре сакрију унутар дискурса, па се стварају лажни ефекти попут интелектуализације језика. Иако је разлог за многе од ових употреба рецимо несинонимичност или непостојање истокоренског глагола, идеолошко кодирани публицистички текстови подразумевају висок степен еуфемистичког изражавања. У те сврхе увек се користи неутралисање обавезне транзитивности (*председник је дао кратко саопштење* уместо *председник је кратко саопштио* – што изоставља потпуну цитатност и дозвољава новинару да парафразира садржај и прилагоди га дискурсу) или детерминација предиката (везивање детерминатора за именицу *изнети оштре увреде* → *оштро увредити*) (в. примере двоструког говора).

4. Закључна разматрања

На корпусу жанровски разноврсних текстова показано је да се еуфемистичке перифразе на плану значења односе на све оне речи које су санкционисане или непримерене у друштву, или на оне изразе који представљају чин персуазије и пропаганде. Стога су значењски сви еуфемизми подељени у две групе: они који потичу из табуа и они који се односе на двоструки говор, а у прелазни тип сврстава се онај који се односи на физички изглед. Оваква семантичка потка еуфемизама говори о високом степену њихове антропоцентричности: односе се било на човека као појединца, било на човека као друштвено биће које се креће унутар одређених идеолошких и политичких структура. Од стилских средстава који остварују стилематични потенцијал бележе се: метафора, метонимија, синегдоха, иронија, фразеолоизми, литота, декомпоновани предикати, алузија итд. Показало се да еуфемизми унети у одређени дискурс боје текстове разноврсним ауторским тоналитетима: ублажавање дискурса, учтиво обраћање, сарказам, иронија, алузија, редефинисање идентитета, укидање или стварање друштва спектакла, подривање стереотипа, или насупрот томе стварање стереотипа (сексизам и шофинизам), стварање трендова, исказивање личног става базираног на навијачким побудама у језику спорта, сучељавање са смрћу у дискурсу читауља итд. Показује се да стилски ефекти нису једночлани и да еуфемизми у зависности од дискурса стварају вишезначне алузије, али свакако треба увек имати на уму да је то ипак питање идеолошке позадине оног који пише. Независно од тога да ли свесно (пропаганда, образ, учтивост) или несвесно (страх од табуа), у питању су увек идеолошки кодирани рефлексије.

Извори

A – *Alo*; B – *Blic*; BŽ – *Blic Žena*; CO – *Cosmopolitan* (www.cosmopolitan.rs); D – *Danas*; L – *Lisa*; L&Z – *Lepota & zdravlje*; MB – *Moja beba*; MH – *Men's Health* (www.menshealth.rs); P – *Press*; S – *Story*; SK – *Scandal*; BH – *Вечерње новости*; П – *Политика*; СЖ – *Спортски журнал*.

Литература

- Allan, K. and K. Burridge. 2006. *Forbidden Words. Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge: Cambridge UP.
- Chamizo Domínguez, P. 2005. Some theses on euphemisms and dysphemisms. *Zeszyt, Studia Anglica Resoviensia*, 25, 9–16.
- Crespo Fernández, E. 2005. Euphemistic strategies in politeness and face concerns. *Pragmalingüística*, 13, 77–86.
- Crespo Fernández, E. 2006. The language of death: euphemism and conceptual metaphorization in Victorian obituaries, *SKY Journal of Linguistics* 19, 101–130.
- Crespo Fernández, E. 2011. Conceptual metaphors in taboo-induced lexical variation, *Revista Alicantina de Estudios Ingleses* 24, 53–71.
- Debor, G. 2003. *Društvo spektakla*. Beograd: A. Golijanin.
- Kuna, B. 2007. Identifikacija eufemizama i njihova tvorba u hrvatskom jeziku. *Fluminensia*, 19/1, 95–113.
- Lutz, W. 1989. The World of Doublespeak, 347–356. Доступно на: <http://www.cvhsfalcons.com/cms/lib6/ca01001107/centricity/moduleinstance/807/doublespeak.pdf> [2015, Јул 15]
- Mladenov, M. 1980. *Novinarska stilistika*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Rawson, H. 1981. *A Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk*. New York: Crown Publishers, Inc.
- Solar, M. 1984. *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Драгићевић, Р. 2007. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Јовановић, Ј. 2010. *Лингвистика и стилистика новинског умећа*. Београд: Јасен.
- Ковачевић, М. 2000. *Стилистика и граматика стилских фигура*. Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић, М. 2006. *Списи о стилу и језику*. Бања Лука: Књижевна задруга.
- Мршевић Радовић, Д. 1987. *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Петровић, В. 1989. *Новинска фразеологија*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Поповић, Т. 2010. *Речник књижевних термина*. Београд: Логос Арт/ Едиција.
- Радовановић, М. 1977. Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика). *Јужнословенски филолог*, 33, 53–80.

- Тодоровић, С. 2014а. Језичко-идеолошка прича о мртвима: лингвокултуролошке карактеристике новинских читуља. У *Филологије vs. идеологије*, Драган Бошкових (ур.), 79–90. Крагујевац: ФИЛУМ.
- Тодоровић, С. 2014б. Утицај језичко-стилских процеса у творењу језичко-идеолошких особености фразеолошких перифраза у језику новинарства, *Лунар*, 53, 33–48.
- Тодоровић, С. 2014в. Фразеолошке перифразе у српском спортском новинарству. У *Са-времена проучавања језика и књижевности*, књ. 1, М. Ковачевић (ур.), 317–327. Крагујевац: ФИЛУМ.

Stefan Todorović

MEANING AND STYLISTIC EFFECTS OF EUPHEMISTICALLY PERIPHRASTIC EXPRESSIONS IN PUBLICISTIC REGISTER

Summary

In this paper we analyzed the use of euphemistically periphrastic expressions from the linguo-stylistic point of view. Firstly, we considered the ‘stylematic’ potential on the basis of the structural-semantic typology of these units (semantic groups and figures of speech), and then ‘stylogenic’ function as well, i.e. their effects on the text (the way in which an author colors the discourse, as well as the distribution of the system within the genre of journalism).

Analysing the semantic system of euphemisms, we divided these units into two groups: those based on taboo and those based on doublespeak. Research conducted on different kinds of newspapers showed that euphemistic periphrasis serves to mitigate qualities and actions characteristic of human behavior related to taboos (sex, delinquency, death, pregnancy, physical appearance, etc.), signifying unconventional social behavior and the processes that are usually not accepted in society. On the other hand, they are often used to mark those actions undertaken by the society, institution or political structures, with the aim of mitigation, agitation, manipulation and propaganda: the so-called doublespeak.

The most dominant linguistic mechanisms that form the basis for a periphrastic unit are metaphor and metonymy, but certainly other figures of speech can be found, such as phraseologisms, irony, hyperbole, litotes, etc. Based on the dominant stylistic means that form these expressions, our research showed that these units are necessarily semantically more specific, that they convey more vivid and creative signification than non-periphrastic ones. The study of these units led us to the conclusion that they may have different stylistic effects when applied in a newspaper article: civility, avoiding rude and vulgar expressions, avoiding the truth, creating comic-satirical effects and ironic conclusions, redefining identity, creating a society of the spectacle, etc. which complements the already adopted research results from the last century.

stodorovic@rocketmail.com

UDC 81'42:766(497.11)
811.163.41'373.48:32
766:32(497.11)

Strahinja Stepanov
University of Novi Sad
Faculty of Philosophy

MULTIMODAL DISCOURSE ANALYSIS OF SERBIAN ELECTION POSTER¹

Abstract: In recent years (political) sociology and linguistics have vested some interest into the research of political slogans. Even if these explorations led to a number of important insights and conclusions concerning the essence of slogans, this genre (type of text) still remains an object for further analysis. Though slogans are a kind of “primitive symbolic action” (McConnell 1971: 69), and (maximally) condensed and sublimated short texts, they still embody an amount of linguistic material worth investigating. Precisely because of their compressed and elliptic form (language data), slogans are convenient for “expressing” hidden (implicit) meanings. When we take into account a “material substrate” of a slogan, as for example on a billboard/hoarding or poster, and when we include other semiotic elements in the analysis, then implicit and explicit meanings become enriched or modified (via these other semiotic [visual/pictorial] codes) – and discourse analysis, at the same time, becomes more complex and demanding. The corpus for this study consists of campaign posters used by one presidential candidate in the 2012 elections. This paper argues that a (political) poster – containing a short text (=slogan + possibly some other textual inscription) – relies obviously also on other semiotic code(s) leading to the pragmatic and semiotic enrichment of (complete or incomplete) proposition(s) expressed in a slogan. The analysis examines the interplay and interdependencies between these different codes on the poster and the outcome of this interaction for the overall political/communicative function of a political poster.

Key words: (presidential) campaign poster, multimodal analysis, systemic-functional grammar

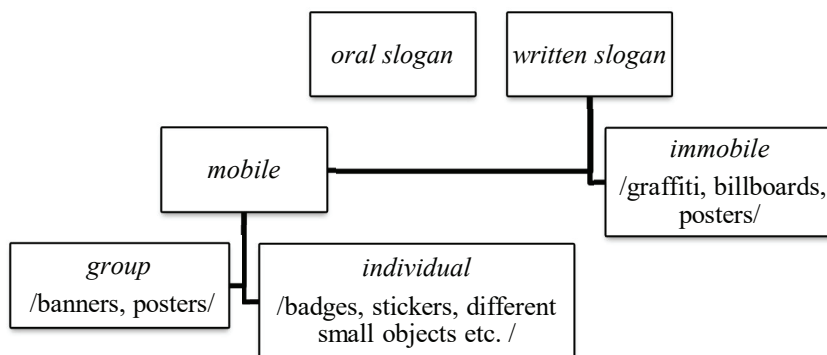
1. Posters and its place in the system of (pre-election) political communication

1.1.

In order to pin down the genre of posters in the field of political communication, it would be quite useful to consider the rapport between the following text types and genres (regularly and superficially taken as synonyms or co-hyponyms): *slogan*,

¹ This paper is part of an ongoing research project – *Standard Serbian Language: Syntactic, Semantic and Pragmatic Research (178004)* [*Standardni srpski jezik: sintaksička, semantička i pragmatička istraživanja*] – funded by The Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia.

billboard (hoarding), graffiti, poster, leaflet, flyer, etc. As Šeigal (2000: 346) notices, a slogan is frequently used in collocations and phrases, e.g. “the protestors went out in the streets carrying slogans and posters...”, which cannot be defined *sensu stricto* correct. In these cases slogans and posters seem to be (wrongfully) lumped together and co-hyponymized, instead of differing slogans, which represent just a textual component, from posters (or leaflets, flyers, billboards), which are “material carriers” of textual inscriptions. A possible correlation between slogans and their material carriers can be represented as it was done in this schema (cf. Šeigal 2000: 347):

Neglected in this schema are some of the other aspects, which seem to be relevant when discussing the nature of posters: the first and certainly most important one for our analysis is the visual aspect that posters (and not only posters) possess. However, there are also other distinctive features of posters (cf. Šeigal 2000: 346–347): (a) the size (billboards tend to be larger than any other material carriers of slogans – posters, leaflets, badges, stickers etc.), (b) mobility / stationarity (billboards are stationary material carriers of slogans, like graffiti, whereas some material carriers of slogans can be both mobile and motionless – for example: posters), and (c) duration / longevity (the “lifetime” of a political billboard is limited by the price or money given to rent it, whereas the longevity of posters or, even more, of oral slogans is limited to the particular communicative event: demonstration, party rally, etc.).² Certainly, the two most important common (material) features for posters and billboards are their (a) textual + image/pictorial component, and (b) relatively larger dimension (in comparison with the other genres),³ but only the first characteristic is important for the following analysis.

² Needless to mention that slogans – if they are quite distinctive and memorable – can have “prolonged life” and be re-used in future campaigns or even become a piece of folklore heritage (“wild literature” as Ivan Čolović would call it).

³ For example, Sillion (2006: 625) compares billboards with posters pointing out these similarities (“they are placed in an outside public place, they are used for advertising or for announcing something, both of them contain photos or drawings which capture attention [...], the text contained by both of them is very short, often reduced to a single word or a slogan”), but also underlining differences (dimension, location etc.).

1.2.

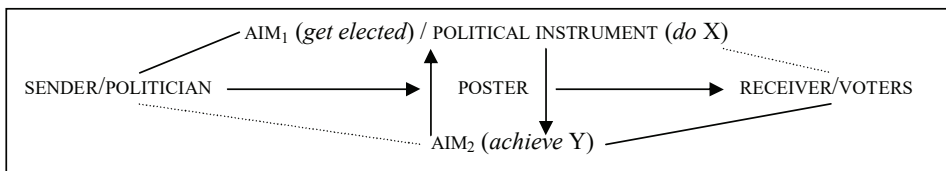
Let this analysis begin with the definition of a (campaign) poster and then proceed to locate the poster in the broader field of political communication (PC); a *poster*, as an online Encyclopediadefines, is

[...]any piece of printed paper designed to be attached to a wall or vertical surface. Typically posters include both textual and graphic elements, although a poster may be either wholly graphical or wholly text. Posters are designed to be both eye-catching and informative. Posters may be used for many purposes. They are a frequent tool of advertisers (particularly of events, musicians and films), propagandists, protestors and other groups trying to communicate a message. (Poster 2015)

The “physical” aspects of posters, however, need to be correlated with their functional, i.e. communicative, aspects: they are designed “to catch a person’s attention and create a memorable impression very quickly, leaving the reader thinking about the advertisement [...]” (ibid. 2015). Precisely because of such a desideratum, structural characteristics of posters consist of: (a) “distilled” text, typically only a few words (in large print), and (b) a distinctive (humorous or arresting) visual component (image/photo) in (usually) radiant color.

When the purpose of campaign posters is addressed, some authors stress that they “play [alongside with electoral billboards] a major part in spreading information and in convincing people to give their votes to a certain party or candidate” (Ansary 2000, after Silion 2006: 627). Silion sums up these aims in three theses: (a) assurance of the fast spreading of the ideas they contain, (b) creation of a good image of the party they are made for, and (c) persuasion of the electors (ibid.). Still, it is questionable and not easily determinable exactly how much electoral billboards and posters contribute to the dissemination of information, and it is even more doubtful to claim that they play such an extensive role in persuading the voters.⁴

The relations between a sender (politician), a receiver (potential voter), and a textual/pictorial message (poster) could be, in a simplified manner, captured by the following scheme (adapted from Vasić 2011):

⁴ Though it was impossible to find out what were the costs of billboard and poster campaign in 2012 elections, Transparency Serbia (2012) issued following statement concerning the costs of advertising using billboards and posters in these elections: “the expenditure of advertising in newspapers is not negligible – in the first round of elections costs exceeded the amount of 1.3 million Euros. The same can be said for billboards, where, according to estimates based on a sample that included nearly half of the available places [...] only in Belgrade political parties had to pay more than the 1.3 million Euros for billboard (and poster) advertising, and in Novi Sad close to 300.000 Euros”. Transparency Serbia concludes its report by claiming that “these costs are already much higher than in previous election campaigns” (ibid.).

The sender's aim is to get elected, whereas the receiver's aim is to achieve something on the basis of the political program that a politician is promoting. A poster – like many other political genres – is used to attract the receiver's attention and additionally to try to convince an undecided voter for whom to vote. The poster then appears to be a connective element/instrument, at least one of them, between the aims of a politician and the political objectives/wishes of a voter.

2. Preliminary facts: theoretical and methodological standpoints and the genre of poster

2.1.

The structural and functional (communicative) facets of an (electoral) poster can be thoroughly –linguistically and discursively – captured in the frame of a multimodal systemic – functional analysis. O'Halloran (2011: 120) says that

Multimodal discourse analysis (henceforth MDA) is an emerging paradigm in discourse studies which extends the study of language per se to the study of language in combination with other resources, such as images, scientific symbolism, gesture, action, music, and sound.

The necessity to include different semiotic elements or resources in the discursive analysis is nowadays widely acknowledged in the scientific community, as Lemke (2002) notes:

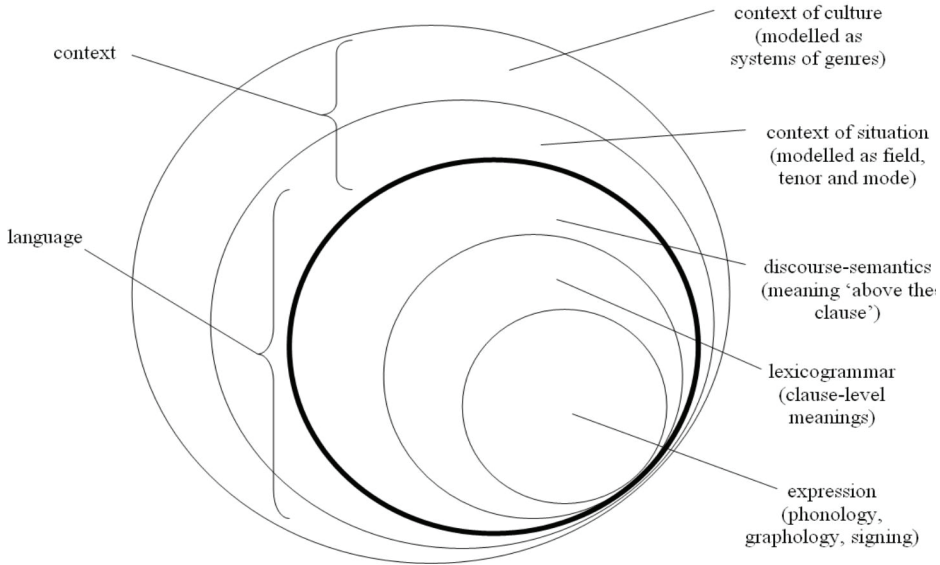
[...] you cannot make meaning that is construable through *only one analytically distinguishable semiotic resource system*. Even if for many purposes we analytically distinguish the linguistic semiotic system from that of depiction or visual-graphic presentations, and both from others such as the music-sound system or the behavioral-action system, the fact that all signifiers are material phenomena means that their signifying potential cannot be exhausted by any one system of contrasting features for making and analyzing meaning. (Lemke 2002: 302, after Knox 2009: 94–95)

Similar argumentation can be found in the study of Wee (1999), who states that

[...]compared to text with a single semiotic code, the meaning potential of multi-semiotictexts is greatly expanded. Hence, meaning creation becomes an interactive, dynamic, and symbiotic process. (Wee 1999, after Yuen 2004: 163)

In order to understand the political poster message and its contextual aspects, I turn to basic postulates of Halliday's (1985) systemic-functional theory (SFT). The fundamental idea behind this approach postulates that in any given culture its members participate in different social activities, and these activities might be achieved through (different) language structures, i.e. patterns of the employed language, speech rituals, etc. This means that there is a correlation between language and social events, and more precisely, that certain conventional patterns emerge by which such social activities are achieved. This may be captured by the stratal model

provided in SFT (cf. Halliday & Matthiessen's 2004 or Martin & White's 2005 five-level diagram):

Martin's model of co-tangential-circles clearly depicts the relations between language and context, making it available to understand a certain type of text as complex discursive or societal activity. As Martin and Rose (2008: 6) point out, genres are perceived as recurrent configurations of meanings "and [...] these recurrent configurations of meanings enact the social practices of a given culture". Thus, political poster can be given a status of a genre, i.e. *recurrent configuration of meaning*, since it is repeatedly used in political campaign (narrower context of situation), which is again rooted in a broader context of (political) culture and ideology.

This theoretical perspective allows us to understand and analyze two (lower) strata of the verbal aspect of an electoral poster as a genre: (a) *expression* (mainly alphabet and typography), and (b) *lexicogrammar* (elements of "undeveloped" sentences or clauses with verb-ellipses), occasionally hinting at some of the aspects of (c) the *discourse-semantic* properties of a campaign poster. This analysis will be complemented by the analysis of (d) the other – *image (photo) – semiotic aspect* of the poster. After all, as Halliday says (1978: 123), semiotic resources are "system[s] of meanings that constitute the reality of the culture", and in this case these two semiotic resources (text + image) form "reality" of a poster.

2.2.

Following O'Holloran (2011: 120), I will use this terminology: *semiotic resource* is used to name the resource or mode (e.g. language or photo/image) which integrates across *sensory modalities* (in this case only one: visual) of *multimodal phenomena* (multimodal texts, i.e. discourses).⁵

3. Corpus. Theoretical and methodological frame of the analysis

In this paper, I will attend to the analysis of three presidential electoral posters used in the election campaign in 2012. These elections were carried out for all four of the governmental instances: (a) for the president of the Republic, (b) for the parliament, (c) for the provincial parliament (Vojvodina Province) and for the municipal MPs. Since this is a case of different branches of the governmental system, posters in question exhibited textual and visual variations, having been focused on different issues: from national to municipal (local) problems. Textual and pictorial semiotic expressions were aimed at different desires, problems, or wishes of people (the inhabitants of the capital city and the residents of a small village express different needs and demands) that politicians promise to resolve or fulfill.

Though many presidential candidates and political parties or coalitions participated in these elections (there were twelve presidential candidates, eighteen parties or coalitions at the parliamentary elections, and in the provincial elections – fourteen parties/coalitions took part), as mentioned, I limited myself only to a closer inspection of the posters of the Democratic Party [Demokratska stranka], the ruling party at that time on all governmental levels (presidential, parliamentary, regional, and local). My corpus was obtained from the internet presentations of the parties which participated in the elections, and also by photographing posters on the streets of Novi Sad. Since the corpus was plentiful, I restricted myself exclusively to the analysis of three presidential electoral posters (in the first round of elections) of Boris Tadić, at that time the president of Serbia and the Democratic Party.

4. Analysis and discussion

4.1.

Pre-election posters represent a directed action focused on the potential consumers, i.e. potential voters. It is then expected that a poster contains a rich and

⁵ O'Holloran (2011: 120) also introduces in her MDA terminology the notion of *medium*, which represents the means through which the multimodal phenomena materialize (e.g. newspaper, television etc.), and in this paper her notion of medium would refer to the same object as my usage of the term genre, i.e. to the electoral or campaign poster.

diverse spectrum of linguistic and visual means, which include graphology, lexical, phraseological, semantic, syntactic, and stylistic (rhetorical questions, verbless clauses etc.) means. These linguistic and semiotic units dictate the scope of my analysis. I will take into consideration the following parameters: (a) the alphabet of the textual inscriptions in posters, (b) the linguistic element (lexicogrammar), and (c) visual elements (photos, colors). The aim of the paper is therefore to show how inter-semiotic expansions of meaning as semiotic choices integrate in multimodal phenomena such as the political/electoral poster.

4.2.

Following are the three posters used in the first round of the elections that are going to be analyzed in this paper:

poster 1

poster 2

poster 3

It is obvious that the three posters are composed in the same manner: they are all divided into three fields (frames); horizontal lines split each poster into a segment above and a segment below. The latter segment is partitioned by a vertical subdivision into a left and right field, which mirrors *the visual: textual dichotomy* of the posters. According to van Leeuwen (2006: 7) it is useful to introduce the notion of *framing* when discussing different elements of visual and textual composition, since framing might have semiotic potential. Since the picture and text occupy different spaces (they are entirely disconnected), but signify same or similar elements in some respects, this type can be named (cf. van Leeuwen 2006: 12) *separation*. But it could also be an instantiation of *rhyme* (ibid.) – where two elements, although separate, have mutual relevant quality: in this case color similarity – blue and white.

4.2.1.

To begin let us take a closer look at the (basic) linguistic segment of the posters. An important point when undertaking a systemic-functional analysis of posters is the level of expression, in this case mainly graphology, i.e. the type of the used alphabet. This parameter would not play a significant role if the question of alphabet had not been heavily politicized in the last two decades. Since it has become political issue, this parameter has gained significant symbolic value and importance. To use Barthes' terminology, thought inscription is denotatively the same, connotatively it sends another (additional) message. Or, as Halliday would say, alphabet becomes a *semiotic resource*, because it is used – at least at the level of connotation – to produce meaning.

Some parties always choose to write their slogans on posters and billboards in Cyrillic letters (mainly traditionalist and rightwing parties), while both Cyrillic and Latin alphabet is used by moderate and some (at least nominally) leftist parties. The Latin alphabet was exclusively used by the Liberal-Democratic Party. On the billboards in question we see that the text is written in Cyrillic. This is interesting since other billboards of the Democratic Party use the Latin alphabet or both of them interchangeably (those concerning provincial and local elections in Vojvodina Province). As such, the decision to choose one among several options becomes political and symbolic decision and the choice of Cyrillic letters supports and connotes, more or less, clear national/traditional sentiments.

4.2.2.

When it comes to the analysis of the second linguistic element (=grammar and semantics), i.e. what the slogans are about, it is possible to highlight several things. If the reader/voter follows the initial textual “instruction”, it would become clear to him/her that by voting for Boris Tadić, he/she would VOTE FOR A BETTER LIFE. Though highly elliptical (completely verbless), the “missing” elements of the text (slogan) are compensated by the context. The deverbative noun CHOICE [ИЗБОР] has two meanings in the Serbian language (according to the *Dictionary of Serbian Language*): (a) it denotes (general, local, presidential) elections, as a democratic

institution, the possibility of voting for any candidate in free and democratic elections, and (b) it also denotes an autonomous choice, a decision of an individual to make a selection from among various options.

Since the grammar of the Serbian language allows for the first meaning ‘elections’ to be realized only when the noun is used in the plural (*избори*), then the second meaning is the one invoked in the example. The voter (though neither explicitly addressed nor even mentioned) is the one to whom belongs the decision: he/she is the one who makes a choice, and by doing that he/she is opting for, as the message says, a better life, or, presumably, if he/she chooses the rival candidate(s) the nation will – and that is an implication – experience a certainly worse life. This is not, however, the whole textual inscription on the billboard. The phrase BETTER LIFE might sound too general, too unspecified and even worn-out. It is so frequently used (especially in political discourse) that it might produce a negative effect. That is probably why all the posters contain additional text in the form of three captivating words: JOB. INVESTMENTS. CERTAINTY. [ПОСАО. ИНВЕСТИЦИЈЕ. СИГУРНОСТ.]

Graphically and orthographically they are very distinct: written in capital letters, they are of the same size as the letters of the major slogan (CHOICE FOR A BETTER LIFE). The letters are in black ink on a white surface, thus being easily readable. Since these letters are of the same size as the letters used for the major slogan, this leads us to the conclusion that this piece of textual inscription is equally as important as the initial one. This is fairly logical: after all, a better life is achieved by mobilizing foreign investments, which will generate new jobs, and this would eventually lead to greater certainty in our lives. The font size is also interesting; namely, the name of the candidate (*Борис Тадућ*) is not written in capital letters but in lower case or script, as if, one might speculate, he is not (that) important: he is merely at the voter’s service, though still accountable for making all these promises come through. Or, one could hypothesize, the real choice a voter makes does not pertain to a person, but rather to a political platform. Additionally, these three buzz-words JOB. INVESTMENTS. CERTAINTY. are accompanied by a notable orthographic sign: at the end of each of them there is a full stop, creating an impression of forming three syntactically well-formed, separate sentences. This reinforces the idea of decisiveness and confidence when these three words are pronounced individually by each person who sees and reads this text, as if they are self-explicable. Furthermore, written in that way they seem really like argumentative facts to the conclusion already reached.

4.2.2.1.

To elaborate more on the content of posters, I apply Halliday’s theoretical stance. According to Halliday (1985), there are three major metafunctions of language: the *ideational*, the *textual*, and the *interpersonal* function. The ideational function pertains to the use of language to express content and to communicate information. Now, these slogans do not contain any verbs. Underneath the universal slogan [JOB. INVESTMENTS. CERTAINTY.] each of these three posters contain the same formulaic verbless clause with a small variation: PLAN FOR THE BETTER LIFE OF YOUTH (ПЛИАН ЗА

БОЉИ ЖИВОТ МЛАДИХ), PLAN FOR THE BETTER LIFE OF FAMILY (ПЛАН ЗА БОЉИ ЖИВОТ ПОРОДИЦЕ), PLAN FOR INFRASTRUCTURE (ПЛАН ЗА ИНФРАСТРУКТУРУ). Although these texts lack predication processes, which makes it more difficult to postulate some kind of Hallidayan transitivity system, it can be supposed that the processes are of *material* type, i.e. the politician (and his party) will undertake everything in his power to guarantee new jobs, and more (foreign) investments in the country. If the supposition is correct, then the Agent or Actor of this implicit material process is the presidential candidate (this could be reconstructed on the basis of the candidate's name in the upper part of the posters). To be more precise, the Agent of this material process could be called the Enabler or Provider, since his purpose is to enable or stimulate foreign and domestic investors to put in enough money so that businesses can flourish, creating new jobs.

In such a reconstruction of transitivity system, which is only hinted by nominal phrases, the true Agent/Actor of these processes remains unidentified and unknown, allowing also the interpretation of the presidential candidate as the Initiator of the action, which should be then conducted by someone else. There are two elements of transitivity system which are explicitly realized in slogans on posters: the Goal/Recipient: JOBS and INVESTMENTS, which should enable the nation to experience existential CERTAINTY, and the Beneficiary or Client: the citizens of Serbia (the Beneficiary is explicitly realized: YOUTH, FAMILIES, and metonymically workers [=INFRASTRUCTURE]).⁶

It is obvious that the aforementioned slogan JOB. INVESTMENTS. CERTAINTY.is, from the point of view of a recipient, universal and that is why this textual segment is the same on all the posters. It has significance for all social groups designated in the pictures: for the youth, for the young ones (children), and for the workers. For the youth it signifies job certainty in the future, since there will be enough jobs for them. For workers it means continuous investments, which will enable them to hold their jobs and earn more money. As for the children – the real addressees, one can conjecture, are actually their parents, who can now carefully plan their future, who can settle down and have their own family, and raise children not fearing that they might remain without jobs and steady income.

4.2.2.2.

The interpersonal function is, as Halliday (1985: 68) says, the use of language to establish and maintain social relations. According to him, “the most fundamental types of speech roles [...] are just two: giving and demanding” (ibid.). So, “either the speaker is giving something to the listener, or he is demanding something from him” (ibid.). But, this distinction (giving vs. demanding) is made more complex down the

⁶ On the other hand, the last linguistic fragment (plan for...) in posters could be reconstructed as a part of an intensive identifying relational clause, with the ellipsis of the auxiliary verb (*to be*). The relational clause does not contain the Carrier or Identified, but only the Attribute or Identifier (plan for...). The Identified could be summarized in the following way: *our bringing new jobs, investments etc. is a plan for a better life of* but it remains still a kind of grammatical metaphor (nominalization) with the hidden (non-explicated) Agent.

line, since the nature of the commodity exchanged is also relevant. The commodity may be goods-&-services or information (ibid.). This forms four possible speech act variables: offer, command, statement, and question. Yet again, since linguistic elements on posters do not contain predications, i.e. it is impossible to establish the mood and finite element, one has to stipulate what kind of speech acts are involved here. It could be said that it is the case of a commissive speech act (promises), and in that case it is a recommendation by which the addresser offers his services. On the other hand, it could be also said that it is an assertive speech act (a declarative sentence that is used for giving facts, judgments, etc.), and then it is a case of statement, i.e. giving the information. If that is a proper interpretation, then the exchange of information involves an intangible, verbal commodity, and language is the end in itself. Depending on the possible choices, the addressee can either accept or reject the offer, or acknowledge or contradict the statement.

The preliminary conclusion concerning the textual aspect of these three posters is that they have been (textually) composed in a same manner: similar or identical phrases and identical constructions have been used. And the two language metafunctions⁷ exhibit significant resemblances on all the posters: Goal (JOB. INVESTMENTS. CERTAINTY) and Client/Recipient are overtly expressed (respectively: YOUTH, FAMILY, INFRASTRUCTURE), the Actor or Enabler is reconstructed (BORIS TADIĆ), whereas the speech role corresponds to the commissive (or assertive) speech act (offer or statement).

4.2.3.

Let me proceed to other semiotic resources on the posters. The colors dominating the posters are blue and red with the white color in the background corresponding to the colors of the Serbian flag. The posters contain also a picture of the actual flag, pulled through a circle of yellow stars. The yellow stars are a clear association to the European Union (the colors of the flag of the Democratic Party are blue and yellow, and this can also be linked to the colors of the flag of EU). Thus, the visual effect of the whole picture (the Serbian flag passing through a circle of stars) expresses one of the basic programmatic principles of the Party: the need and desire for Serbia to join the European Union.

Following the relevant literature (Kress & van Leeuwen 2006, van Leeuwen 2006), I shall first investigate the ideational aspect of these poster images/photos, i.e. the designing and representation of social action and actors. Kress and van Leeuwen (2006: 47) stress, however, that “visual structures do not simply reproduce the structures of ‘reality’”. Instead, they say, these structures produce such images of reality that are “bound up with the interests of the social institutions within which images are produced, circulated, and read” (ibid.).

⁷ The third metafunction is not of importance for the analysis since textual element on posters is relatively limited and from the point of cohesive devices used in it – rudimental.

4.2.3.1.

In the first picture/poster we can distinguish two represented participants (social actors): the presidential candidate and the youth (three recognizable persons) behind him. Whereas he is presented as an individual, in the process of social representation called *individualization*, the youth are not individuated but presented as a group (in the process of *assimilation*). For discourse analysis this is of importance, since great value “is placed on individuality in many spheres of our society” (van Leeuwen 2008: 37). Differentiating between two types of assimilation – *aggregation* and *collectivization* – one can conclude that this is the case of collective representation of social actors.

What kind of ideation does this picture send to viewers – is it a *narrative* or *conceptual* one? A distinctive (obligatorily) characteristic of narrative processes is that they possess some kind of vector in a picture, and these “vectors are formed by depicted elements that form an oblique line, often a quite strong diagonal line” (Kress & van Leeuwen 2006: 59). In the first poster there is no such vector in the photo. However, there is perceptible vector formed by the eyelines of two young men in the rear of the picture (behind the presidential candidate). Thus, there is a type of narrative process – a *reactional* process. The Reacter (the participant who looks at the other person) observes the other person (presidential candidate) – Phenomenon. The Reacters are depicted as admirers of the presidential candidate, without focus on a particular action that the Phenomenon is undertaking. However, since they are in the background and he is foregrounded, it can be said that he is the center of relational or conceptual representation. But, what kind of conceptual representation? Certainly not the analytical representation, since there are no highlighted part-whole relations, i.e. no possessive relational concept in the picture. Instead, the image could better be referred to as symbolic representation. Kress and van Leeuwen (2006: 105) say that “symbolic processes are about what a participant *means* or *is*.” This participant is the Carrier of a symbolic attribute(s), or it is at least suggested that he is the Carrier of such an attribution. One can notice that Boris Tadić has in this picture a smiling face, he is casually dressed which conventionally renders association with the following political or axiological stances: modernity, the relaxing of tense relations, a new start...

The second metafunction is interpersonal. Visual semiotics classifies the way participants are represented in these photos as a medium close shot (subject cut off approx. at the waist). More importantly, the subject is never alone in any of these three photos: the presidential candidate is surrounded by people (of different age and social status): young people, a child, or workers. He does not address us; instead he is being “displayed” to us. In the terms of systemic-functional linguistics, ‘demands’ and ‘offers’ relate to the linguistic system of person. Whereas ‘demand’ pictures address the viewer directly, realizing a visual ‘you’ (Kress & van Leeuwen 2006: 122), ‘offer’ pictures depict participants. In Hallidayan terms, these photos would represent either the speech function of (a) ‘offering information’ or (b) ‘offering goods-and-services’. Actually, this dual interpretation is fully in compliance with the theory of “pictorial” speech acts:

When images ‘offer’, they primarily offer information. Of course, an image, say an advertising image, may show someone offering something to the viewer, and this offer may in fact be a real offer, which can be obtained by writing to an address specified in the advertisement. But if there is such an ‘offer of goods-and-services’ in images, it must take the form of an ‘offer of information’. It must be represented. It cannot be enacted directly. (Kress & van Leeuwen 2006: 123)

In the first poster none of the represented participants looks directly at the viewer. This means that the image in the poster is not a demand (in a Hallidayan sense), but an offer. The viewer is not the object of the gaze, but the subject. Whether this aspect is interpreted as ‘offering goods-and-services’ or ‘offering information’ is of no matter, since an offering of goods/services must be represented, i.e. “must take the form of an offer of information” (Kress and van Leeuwen 2006: 123).

Finally, the third aspect of visual systemic-functional analysis consists of taking into account the compositionality of the pictorial segment. Composition, as Kress and van Leeuwen state (2006: 177), “relates the representational and interactive meanings of the image to each other” on the basis of (an) information value, (b) salience, and (c) framing. Information value pertains to the placement of elements (left/right, top/bottom, centre/margin). In our culture, the left side is the “topical” side, the side of the already given, the known, whereas the right side is the new one, the new information. In this picture, however, the horizontal structure, as a visual parallel to a sequential language information structure, seems to be of no relevance. The vertical axis also is not relevant in this picture. The third binary opposition – between the centre and margin – is the one exploited in the picture, but it is done more through the opposition between foreground and background than between the real centre and margin. Still, if somebody is placed in the centre, then that person is “the nucleus of the information to which all the other elements are in some sense subservient” (Kress & van Leeuwen 2006: 196). On the other hand, persons who are in the background, who are Margins, “are ancillary, dependent elements” (ibid.). Being foregrounded, the presidential candidate is also the most salient element in the picture, and the rest of the elements are less salient. The placement of his picture in the centre of visual field makes him appear ‘heavier’ than the rest of the persons in the picture. And finally, the third element of the composition is framing. It seems that the elements here are connected, joined together. Such absence of strict division signifies group identity, that the presidential candidate is one of them (otherwise, he would be strongly disconnected from them, signifying his individuality and differentiation).

The conclusion derived from this image is that the presidential candidate is a central participant, observed and welcomed by the youth, who still play, though backgrounded, a very important role. They are his allies. The presidential candidate and youth are close or familiar to each other; they are interconnected, as if he is one of them, as if they are equal. And such a world ideation is then offered to the voters.

4.2.3.2.

In the second picture we can clearly distinguish two represented participants, i.e. social actors: the presidential candidate and a child. Unlike the first picture/poster, where the candidate was represented as an individual, and the other social actor is assimilated, i.e. represented as a collective Actor, this picture has two plainly individualized actors. This certainly brings the significance onto the second actor. There is, however, a third participant in this picture, also individualized, but this time it is not a human participant but non-human object – a ball. The ball is centered in the picture, so it has to be qualified as important in the overall process in the picture.

This time a process represented in the picture is a narrative one. It is characterized by the vector in the picture, formed both by the eyelines (of both human participants) and by the direction of the stretched hands. These vectors form a quite strong and perceptible line. The rolls of participants are the following: the Actor, as the participant “from which the vector emanates”, is the presidential candidate. The Receiver (Recipient) is a small child. Since there is a second participant, this process fits the group of transactional processes. But since there is also a third participant, namely the ball, this transactional process is even more complex: it encompasses an Actor, a Receiver and an Object of transaction (a ball). This brings us to the interpersonal metafunction: the viewer is not the object of the gaze, but the subject. Represented interactants observe each other (Kress & van Leeuwen 2006: 123). This means that the Actor and the Receiver are also participants in a minor reactional process, behaving simultaneously as a Reactor and a Phenomenon.

What can be said of the compositionality of the pictorial segment in the second poster? Information value clearly pertains to all of the three binary elements: left/right, top/bottom centre/margine. On the left side there is a presidential candidate. This is the “topical” side, so he is the already “given”, or “known”, whereas on the right side there is a child, “new” one. This creates also the idea that the behavior of the presidential candidate is something that is known, what the viewer is familiar with. After all, the presidential candidate is aiming for his third time in the office, so his actions must already be well-known to us. He also occupies the position of somebody who is above the other participant. This suggests that he is in position to do something for those who are beneath him, who are subordinated to him. But an interesting thing in this picture is that the central position occupies the third participant – an Object (ball). It could represent exactly what he is capable of doing: this is what he will do if he is elected president. He will provide everybody with the things they need. Thus, metaphorically the ball represents his future actions as a president if he is chosen by ballot. In this picture there seems to be a not that strong, but still perceptible, disconnected framing. The candidate is separated from the child, and such presence of division signifies his individuality and his future unique (presidential) position, from which he could do much for “ordinary” people.

The conclusion derived from the second poster image is that the presidential candidate is – unlike in the first poster – much more industrious and active. He is doing all he can to help the others, so that the rest of the nation can live a better and

more prosperous life. Again, he and his activities are being displayed (offered) to voters. He is portrayed as diligent politician caring for all the people, even for the “small” ones.

4.2.3.3.

In the third picture/poster the viewer is faced with the picture of the presidential candidate and a construction worker / engineer in the foreground, and with an amorphous group of workers in the background. So, in comparison with the previous two poster pictures, in the third a new participant’s configuration is established: two actors are presented as individuals in the process of *individualization*, whereas the third participant – taken as a whole – is not individuated but presented assimilatively as a group, i.e. as a collective.

The narrative process is quite distinctively marked by the vector formed by the stretched hand of the worker/engineer. There is also a second vector formed by the eyelines of the presidential candidate. These vectors are at a ninety-degree angle. This means that there are actually two processes: a major and a minor one. The protagonist of the major process is the worker/engineer. It is, however, a non-transactional process, since there is no Goal, i.e. it is “not done to or aimed at anyone or anything” (Kress & van Leeuwen 2006: 63). Since this non-transactional process is Goalless, the recipients, the voters (viewers of the poster) are left to imagine what the Participant is communicating. However, this major process (the worker/engineer and his gesturing) becomes in minor the Phenomenon, while the presidential candidate becomes the Reacter (or Senser). Such pictorial composition, with the candidate’s little smile and facial expression of understanding, like he is following the worker’s/engineer’s speech/explanation with the most attention and admiration, forms the representation of a presidential candidate who respects the experts (of possible different social classes) and grounded opinions.

As for the interpersonal metafunction, this picture renders the following interpretation: the viewer might look like an object of the gaze, but there seems to be a small discrepancy between the vector of the Participant’s eyelines and the vector of his hand. If we observe the direction of his eyelines, then the viewer is not the object of the gaze, but the imaginary line beginning from the Participant’s eyes passes just next to the imaginary viewer. In that case, he is not demanding anything from the viewers; they are again the subjects. However, the other participant, the Reacter, is observing the Actor, since his eyelines are directed towards the Actor. Therefore, the picture again renders the interpretation of offering information.

What can be said of the compositionality of the pictorial segment, i.e. information value vested in the binary (left/right) orientation in the third poster? On the left side there is a presidential candidate. This is the “topical” side, so he is the already “given”, or “known”, whereas on the right side there is a worker/engineer, the “new” one. This again creates also the idea that the behavior of the presidential candidate is something that is known, what the viewer is familiar with. This suggests that if he is elected, a new thing would happen: the opening of new work places,

new jobs for people, new infrastructure being built... In this picture there seems to be a not that strong, but still perceptible, disconnected framing. The candidate is separated from the worker, and such presence of division signifies his individuality and his future unique (presidential) position, from which he could do much for the working people. Finally, as for the third aspect of visual systemic-functional analysis, one has to pay attention again to the compositionality of the pictorial segment. Once more, the presidential candidate is on the left, topical side, whereas the right side – representing the new information – is occupied by the worker/engineer. This time, the gesticulation of the second participant really seems to be pointing out to the explanation of something new, of giving new information. Thus, in this picture, horizontal structure is relevant. And the framing here – in comparison with the other two posters – is most underlined. It seems that the elements here are disconnected. The strong presence of a dividing line between them, highlighted by the difference in the color of their outfits (the candidate's dark blue jacket, and the worker's white and yellow uniform) is here the fact that makes the framing strongly suggesting of individuality and differentiation.

The conclusion resulting from the analysis of the third poster image is slightly different from the previous two. In this image the presidential candidate is marginalized; he is not the central participant in the picture, but instead it is the worker with whom he is talking. They distinctly occupy different social roles or different lifeworlds (*Lebenswelt*).

4.3.

As a final point, the relationship between the photo and the linguistic part of the posters must be accounted for. Several facts have to be pointed out. Barthes (1977: 38) says that since the appearance of the book, both text and image have been linked, and that there are two functions of the linguistic message with regard to the (twofold) iconic message: *anchorage* and *relay*. According to this author (*ibid.*), anchorage denotes the relationship where text pins down the meaning of images, since they are polysemous, i.e. with a “floating chain” of signifieds. On the other hand, relay indicates another kind of text-image relations: here they stand in a complementary relationship, “[t]he words, as well as the images, are fragments of a more general syntagm, and the unity of the message is realized at a higher level, namely, at the level of the story, the anecdote, the diegesis” (*ibid.*, 41).

In the terms of MDA, image-text relations are expounded based on Systemic Functional Multimodal Analysis framework. In Halliday's theory there are two main types of logico-semantic relations: *projection* and *expansion*. It can be said with certainty that the *projection* image-text relation does not occur in these posters. They are all examples of an *expansion* type of image-text relation. However, among Halliday's three main types of expansion – *elaboration*, *extension* and *enhancement* – it is not easy to ascertain which image-text relation occurs. I would claim that the dominant image-text relation is of elaboration type, but there is also in one instance extension kind of relation between text and image. Elaboration could be

detected in the relation between the youth, child, and worker in the pictures and the corresponding noun phrases – LIFE OF YOUTH (*жизнот младих*), LIFE OF FAMILY (*жизнот породице*), FOR INFRASTRUCTURE (*инфраструктура*). This would be an example of a text more general than an image, since the participants in the pictures cannot encompass all different types of young people, families, or workers (as noun phrases denote). To be precise, since the images make the texts more specific this is a kind of *illustration (exemplification)*. Furthermore, in the case of the second poster where the third participant/object is introduced – the ball – the content of the image adds further information to that of the text, so one can speak of *extension* or *complementation*. In the same poster the child stands for the family, so a kind of extension based on *similarity* or *pars pro toto* relation is also present.

To conclude the analysis of the relations between image and text, one can see that the dominant relation is of the anchorage type, and only scarcely does the relay type appear. This means that the creator of the posters doubles the semiotic resources used to carry the political message. Or, in other words, there is an underlining of a single textual message with another semiotic resource (image).

5. Conclusions

The purpose of this paper is demonstrate how a multimodal analysis of a multimodal phenomenon (political poster) could be conducted. The approach to the three posters used in the 2012 presidential elections was anchored in systemic functional and multimodal linguistics.

In the first step of the analysis, only linguistic/textual elements were examined. Following SFL postulates, the author investigated firstly the level of expression (alphabet), proceeding to the analysis of the ideational and interpersonal function of textual inscriptions on posters.

In the second step of analysis, the pictorial/image aspect of the posters was examined. This was done following Kress and van Leeuwen's methodology (representational aspect: narrative or conceptual ideation; interpersonal aspect: offering information or goods-&-services, or demanding information or goods-&-services; compositionality: positions, salience, framing).

The overall conclusion is that there is, as expected, a close "cooperation" between the text and the image on posters. There is a great deal of elaboration (exemplification, specification) between the meaning expressed through words and the meaning expressed through other semiotic resource(s). The text is more general, and the image is more specified; the text is more exposed to additional meanings, whereas the image restricts the proliferation of these additional meanings. The combination of different semiotic resources enables the voter to grasp the sense of the political message transcended via the poster.

References

- Barthes, R. 1977. *Image, Music, Text* [Essays selected and translated by Stephen Heath]. London: Fontana Press; An Imprint of Harper Collins Publishers.
- O'Halloran, K. 2008. Systemic functional-multimodal discourse analysis (SF-MDA): constructing ideational meaning using language and visual imagery. *Visual Communication* 7, 443–475.
- O'Halloran, K. 2011. Multimodal Discourse Analysis. In: *Continuum Companion to Discourse Analysis*, Hyland, K., B. Paltridge, eds., 120–137, London – New York: Continuum.
- Halliday M.A., K. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday M.A.K., C. Matthiessen. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Hodder Arnold.
- Кнох, J. S. 2009. *Multimodal discourse on online newspaper home pages: A social-semiotic perspective*. University of Sydney – Department of Linguistics: Unpublished PhD Doctorate.
- Kress, G., T. van Leeuwen. 2001. *Multimodal Discourse: The Model and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold.
- Kress, G., T. van Leeuwen. 2006. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. New York: Routledge.
- Martin, J. R., P.P.R. White. 2005. *The language of evaluation: Appraisal in English*. London: Palgrave.
- Martin, J. R., D. Rose. 2008. *Genre relations: Mapping culture*. London: Equinox.
- Poster 2015. *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Retrieved January 2, 2015, from <http://en.wikipedia.org/wiki/Poster>
- Šeigal, E. [Шейгал Елена Иосифовна] 2000. *Семиотика политического дискурса*. Волгоград: Волгоградский государственный педагогический университет – Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук.
- Silion, Felicia-R. 2006. The Electoral Billboards from Image to Text. In: *Jezik i mediji – jedan jezik : više svjetova*, Granić, Jagoda, ur., 625–633, Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Transparency Serbia 2012. <http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti/tekui-projekti/28-monitoring-finansiranja-izbora-u-srbiji-2012/188-monitoring-finansiranja-izborne-kampanje-2012-39430945>
- van Leeuwen, T. 2006. *Introducing Social Semiotics*. New York: Routledge.
- van Leeuwen, T. 2008. *Discourse and Practice – New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Vasić, V. 2011. Modeli kontekstualizacije izbornih flajera. In: *Jezik u upotrebi / Language in Use – Applied Linguistics in Honour of Ranko Bugarski*, Vasić, V., ed., 201–218, Novi Sad: Društvo za primijenjenu lingvistiku Srbije, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Wu, S. 2014. A Multimodal Analysis of Image-text Relations in Picture Books. *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 4, No. 7, 1415–1420.

Yuen, C. T. 2004. The construal of ideational meaning in print advertisements. In: *Multimodal Discourse Analysis. Systemic-Functional Perspectives*, O'Halloran, K., ed., 163–195, London – New York: Continuum.

Strahinja Stepanov

MULTIMODALNA ANALIZA SRPSKOG POLITIČKOG POSTERA

Rezime

U radu *Multimodalna analiza srpskog političkog postera* autor proučava srpske političke postere s pragmalingvističkog i semiotičkog stanovišta. Poslednjih su godina (politička) sociologija i lingvistika pokazale značajnije interesovanje za prirodu i funkciju političkih slogana u (političkoj) komunikaciji. Iako su ta istraživanja polučila relevantne rezultate i dovela do bitnih spoznaja o ovom žanru/tipu teksta, sam poster ipak nije – u svim svojim aspektima – bio detaljnije proučavan. Imajući u vidu da slogan predstavlja vid „osnovnog simboličkog (političkog) delanja“, i (maksimalno) kondenzovanu/sublimativnu tekstualnu formu (s čestim elipsama), te da je otud u velikoj meri zasićen impliciranim značenjima, smatrali smo da bi bilo adekvatno te kratke tekstualne forme povezati s „materijalnim supstratom“ slogana, tj. proučiti kako tekst (slogana) zajedno s drugim semiotičkim elementima (slikom, fotografijom itd.) stvara značenja i kako ga primalac poruke odgonetava.

U radu smo pošli od „jednačine“ prema kojoj je *politički poster = slogan* (i moguće još nekakva druga tekstualna inskripcija) + *netekstualni semiotički input*, i pokušali da utvrdimo kakav se međuodnos formira između ovih elemenata, kako jedni utiču na druge i kako se formira značenje koje primalac te poruke dekodira.

straxstepanov@yahoo.com

KARIKATURA KAO MULTIMODALNO SREDSTVO U SLUŽBI ZNAČENJA

Sažetak: Karikatura kao sredstvo multimodalnog, medijskog diskursa, sve više se koristi u oslikavanju aktuelnih društveno-političkih dešavanja. Cilj ovog rada jeste da se na primeru analize multimodalnog diskursa o Evropskoj uniji, prikaže koliko karikatura, kao svojevrsan nosilac metaforičnosti, doprinosi intertekstualnom/kontekstualnom, tj. dubinskom značenju teksta (Renkema 2009). Analizom multimodalnih tekstova (MT) na engleskom i srpskom jeziku koji se posmatraju kao tekstovi u kojima je prisutno više različitih semotičkih izvora koji utiču na konačno značenje celovitog teksta (Kress and van Leeuwen 2006), takođe je utvrđena frekventnost karikatura u medijskom diskursu. Posebna značenja karikatura razmatrana su u okviru Šilperurdove (Schilperoord and Maes u Forceville and Urios-Aparisi 2009) kategorizacije karikatura koja je uslovljena kako kognitivnim, tako i društveno-istorijskim činiocima. Neophodno je naglasiti da se kontekstualno/pragmatičko znanje razlikuje od gledaoca do gledaoca i može biti uzrok složenih problema prilikom interpretacije karikatura.

Ključne reči: medijski diskurs, multimodalnost, multimodalna metafora, karikatura, kritička analiza diskursa

1. Uvod

Mediji predstavljaju fenomen koji je neraskidivo povezan sa svim aspektima života savremenog čoveka. Jedna od najaktuelnijih tema kako domaćih, tako i stranih medija u ovom trenutku, jeste Evropska unija, evropske integracije novih članica, te tako i integracija Srbije u ovaj entitet. Štampa, televizija i drugi oblici masovnih medija svakodnevno plasiraju novosti vezane za pomenute teme. Ova sredstva masovnog informisanja saopštavaju informacije na različite načine i u različitim formama kako bi ih približile širokom auditorijumu i učinile razumljivijim i prijemčivijim.

Cilj ovog rada je utvrditi na koji način i u kojim oblicima je Evropska unija predstavljena u srpskim i stranim medijima, kao i u kojoj meri se multimodalna sredstva, sa posebnim osvrtom na karikaturu, koriste u medijskom diskursu kao nosioci posebnih značenja i ideoloških implikacija. Polazna hipoteza u istraživanju jeste stav Normana Ferkla (Fairclough 1995, 2001) da je medijski diskurs ideološki obojen diskurs čime utiče na stvaranje određene slike o stvarnosti, a da multimodalna sredstva doprinose posebnoj interpretaciji diskursa (Kress and van Leeuwen 2006: 17).

Istaživanje koje je sprovedeno za potrebe ovog rada izvedeno je u okvirima kritičke analize diskursa koja se pokazala kao najadekvatniji teorijsko-metodološki aparat ovakve teme koja je od lingvističkog i društvenog značaja.

2. Medijski diskurs

2.1. Osnovne karakteristike medijskog diskursa

Budući da je medijski diskurs najzastupljeniji tip diskursa današnjice (Garret and Bell 1998), on zahteva detaljniju analizu sa aspekta karakteristika koje ga razlikuju od ostalih tipova, učesnika u njegovom kreiranju, česte ideološke obojenosti kao i relacija moći i politike koje se u njemu prepliću.

Medijski diskurs je širok pojam koji se odnosi na način kako je prikazana stvarnost u određenoj vrsti diskursa (jeziku, slici, boji, itd.) u štampanim i elektronskim medijima, od novina do televizije. On je oduvek privlačio veliku pažnju lingvиста zbog svoje kompleksnosti i značaja. Osnovne karakteristike medijskog diskursa bile bi sledeće (Garret and Bell 1998: 3):

1. Medijski diskurs je dostupan i pristupačan javnosti.
2. On oblikuje i vrši uticaj na kompletan društveni život jedne govorne zajednice.
3. Medijski diskurs formira i projektuje mnoge društvene i kulturne stereotipe.
4. Medijski diskurs je posrednik između javnog i privatnog domena života savremenog čoveka.

Na ovom mestu je potrebno naglasiti da se medijski diskurs svojim posebnim karakteristikama razlikuje od drugih oblika diskursa, a da njegove karakteristike umnogome zavise od tehnologije kojom su mediji podržani (Thompson 1990). Različitim tehnologijama se ostvaruje prva karakteristika medijskog diskursa, a to je njegova dostupnost i pristupačnost javnosti.

Pored karakteristika medijskog diskursa koje uslovljava tehnologija, pri analizi medijskog diskursa potrebno je razmotriti i odnos medija prema dominantnoj ekonomiji i politici zemlje, jer će od njega zavisiti i programska orijentacija medija, a sa njom i medijski diskurs. Tako oblikovan, medijski diskurs će vršiti uticaj na sav društveni život jedne govorne zajednice što predstavlja još jednu karakteristiku medijskog diskursa. Zato je veoma značajno utvrditi korelacije između medija i države, odnosno politike koja vlada u medijskoj kući, bilo da je u pitanju radio, štampa ili televizija. Od toga će u velikoj meri zavisiti stavovi i mišljenja javnog mnjenja.

Do sledeće karakteristike medijskog diskursa, tj. njegove sposobnosti da projektuje društvene i kulturne stereotipe, dolazimo širom analizom društveno-kulturoloških odnosa i relacija, kao i vrednosti i normi u jednoj zajednici. Pomenuti odnosi i norme utiču na formiranje društvenih i kulturoloških stereotipa koji su projektovani u medijskom diskursu. Ovi stereotipi se preslikavaju na život pojedinca i on počinje da ih usvaja i živi po njihovim obrascima.

Sa druge strane, medijski diskurs često funkcioniše kao posrednik između javnog i privatnog domena, jer ima veliki uticaj na formiranje granice između javnog i privatnog života i institucija (Thompson 1990, Fairclough 2006). Zadatak medijskog diskursa je, u ovom smislu, da premosti jaz između odnosa unutar javne medijske produkcije i onih koji vladaju u privatnim sferama života, time što će kreirati, prema Ferklafu (Fairclough 2006: 37) „komunikativni etos“ i „komunikativni stil“ koji se prilagođavaju prioritetima i vrednostima privatnog života. Da bi se to ostvarilo, potrebno je razviti „javno-kolokvijalni“ jezik, odnosno jezik koji se koristi u medijima i koji je modeliran prema zahtevima neformalnog, kolokvijalnog, konverzacijskog govora (Leech 1966). U takvom jeziku česta je i upotreba multimodalnih metafora, jer se njihovom upotrebom manje pristupačne ili implicitne stvari čine pristupačnijim, eksplicitnijim i postiže veća neposrednost između javnog i privatnog u pogledu medijskog diskursa (Forceville and Urios-Aparisi 2009). U tom smislu, štampa i štampani medijski diskurs se, pored svog pisanog dela, pomažu vizuelnim kao što su fotografije, grafički dizajn, dok radijski diskurs koristi usmeni kanal i govorni jezik, proizvedeći zvuk, a televizija kombinuje sve vidove tehnologije. Ukoliko uzmemo u obzir masovnost publike u slučaju televizije, utoliko pre možemo razumeti potrebu za što pristupačnijim vidom komunikacije u smislu kako jezika, tako i vizuelnih elemenata.

Medijski diskurs, njegova produkcija i distribucija zavise od više raznovrsnih i raznorodnih elemenata, a ljudski faktor ima najznačajniju i najodgovorniju ulogu u tom procesu.

2.2. Društveno-kulturološko oblikovanje konteksta medijskog diskursa

Jedan od veoma značajnih problema kada govorimo o analizi medijskog diskursa jeste pitanje društveno-kulturološkog konteksta. Česta tema proučavanja konteksta je i sama situacija komunikativnog događaja („kontekst situacije“ (Fairclough 2006)) koja može da se odnosi na pojedine elemente institucionalnog konteksta, ali ne daje dovoljno informacija o širem društvenom i kulturološkom kontekstu. Analiza medijskog diskursa ukazuje na činjenicu da se društveno-kulturne promene veoma jasno oslikavaju u njemu. Medije oblikuje društvo u širem smislu, ali mediji sa svoje strane igraju bitnu ulogu u društvenim i kulturološkim promenama. Ovo je značajna karika u analizi medijskog diskursa i njegovog konteksta.

Promene u medijima u pogledu uređivačke politike, tj. programske orijentacije, takođe utiču na formiranje „promotivne“ ili „konzumerske“ kulture (Wernick 1991), a sami mediji predstavljaju svojevrstne barometre društveno-kulturnih promena (Fairclough 2006). Promene u društvu se realizuju u svojoj nesavršenosti, nekompletnosti i kontradiktornosti u heterogenoj i promenljivoj diskursnoj medijskoj praksi. Sve ove osobenosti medijskog diskursa lakše i jasnije se mogu analizirati u okvirima kritičkog pristupa analizi medijskog diskursa. Ovakav pristup omogućava formiranje veze između analize medijskog diskursa kroz prizmu društvenih dešavanja, njihovog lingvističkog oblikovanja i ideološkog pozicioniranja što doprinosi boljem razumevanju medijskog diskursa.

Medijski diskurs, pored svojih osnovnih formi govornog i pisanog jezika, sve češće koristi i multimodalna sredstva kako bi svojoj publici približio kompleksne teme i ujedno doprineo novim interpretacijama poruka koje šalje.

3. Teorijske postavke multimodalnosti i multimodalnog teksta u medijskom diskursu

3.1. Teorijske osnove i koncepti multimodalnosti

Sve definicije multimodalnosti polaze od osnovnog značenja koji ovaj termin ima na engleskom jeziku, a to je više (eng. *multy*) modaliteta, načina (eng. *modality*). Engleski rečnik *Merriam Webster*, na primer, definiše pojam multimodalnost kao upotrebu ili posedovanje više modaliteta ili načina. Ovi modaliteti mogu biti tekstovi, slike, dijagrami i zvukovi.

Lingvistički posmatrano, multimodalnost je interdisciplinarni pristup u kome komunikacija predstavlja nešto više od čisto jezičke interakcije (Kress 2009). Ona se bavi analizom vizuelnih, auditivnih i prostornih aspekata interakcije i okruženja i njihovim odnosima (Kress 2009, Jewitt 2009).

Osnovna teorijska polazišta multimodalnosti bila bi sledeća (Kress 2009):

- Multimodalnost se temelji na više modaliteta od kojih svi na svoj način doprinose značenju. Multimodalnost analizira i opisuje kompletan skup svih izvora značenja (vizuelnih, govornih, gestovnih, pisanih, prostornih, itd.) u različitim kontekstima.
- Multimodalnost polazi od pretpostavke da su semiotički izvori značenja društveno oblikovani. Što se više koriste u društvenom životu, ovi izvoru postaju distinktivniji i reprezentativniji.
- Ljudi su ti koji daju značenja različitim modalitetima, te stoga celokupna komunikacija zavisi od normi i pravila koje oni postavljaju, a koja važe u trenutku formiranja modaliteta. Norme i pravila su proizvod interesa ljudi u specifičnom društvenom kontekstu.

Iz osnovnih teorijskih polazišta multimodalnosti proističu i osnovni koncepti multimodalnosti i njihovi izvori. U multimodalnom istraživanju najčešće se navode sledeći koncepti: a) modalitet, b) semiotički izvor, v) modalna dostupnost i g) intersemiotički odnosi (Kress 2009). **Modalitet** se posmatra kao način kulturološkog oblikovanja materijalne stvarnosti u svakodnevnoj društvenoj interakciji među ljudima. Tako, na primer, ukoliko posmatramo gest kao modalitet u komunikaciji, onda ga moramo analizirati i njegovo značenje interpretirati sa kulturološkog aspekta konkretne životne situacije i društvenog momenta. **Semiotički izvor** predstavlja vezu između modaliteta i onog što ljudi čine sa njim. Gest kao modalitet iz prethodnog primera jeste, istovremeno, i semiotički izvor koji dobija svoje značenje koje mu ljudi dodeljuju. **Modalna dostupnost** se odnosi na materijalne i kulturne aspekte modaliteta, tj. ono što je dostupno i koliko je moguće lako izraziti i predstaviti jednim modalitetom. To je koncept koji se podjednako vezuje i za materijalni, kao i za

kulturno-istorijski aspekt modaliteta. Tako, na primer, jedan gest se može tumačiti na različite načine u zavisnosti od njegove društveno-istorijske i kulturne pozadine, dok u nekim ljudskim zajednicama taj isti gest neće imati nikakvo značenje, kao ni svoju materijalnu realizaciju. **Intersemiotički odnosi** se kreiraju i ostvaruju u posebnim društvenim kontekstima.

Što se tiče izvora multimodalnosti u kojima se realizuju njeni osnovni koncepti, kombinaciju multimodalnih, semiotičkih izvora možemo naći u: štampi (novinskim člancima), političkim animiranim filmovima, fotografijama koje prate vesti, televizijskim komentarima i intervjuima, televizijskim video klipovima i animacijama za vesti, skupštinskim debatama, službenim dokumentima, štampanim oglasima, televizijskim oglasima, dokumentima vezanim za nevladine i druge neprofitne organizacije, itd. (Kress and van Leeuwen 2006). Analizom pomenutih medija, dolazimo do zaključka da se većina dominantnih diskursnih ideologija u današnje vreme distribuira putem većeg broja multimodalnih izvora. Ovo se posebno odnosi na ideološko-političke efekte koji bi se teže percepirali ili bili manje prijemčivi ukoliko se ne bi prikazali na pomenuti način. Princip multimodalnosti svoj najjasniji izraz nalazi u multimodalnom tekstu.

3.2. Multimodalni tekst kao formalni oblik multimodalnosti

Multimodalni tekst (MT) se definiše kao tekst koji sadrži više od jednog semiotičkog izvora ili kanala komunikacije. Članak u časopisu je reprezentativni primer takvog teksta, jer on sadrži i reči i slike. U filmu se koriste reči, pokretne slike, muzika i zvučni efekti. Celokupna ljudska komunikacija je, u stvari, multimodalna. Bilo da čitamo, pišemo, primamo ili šaljemo poruke, mi koristimo više modaliteta.

Elementi koji se najčešće javljaju u MT-u su sledeći: 1) pisani ili govorni jezik, 2) intonacija, 3) slike (fotografije, dijagrami, crteži) i posebni aspekti slike (boja, oštrina fokusa, prostorna kompozicija, itd.), kao i ostali vizuelni elementi (logo, vrsta slova, itd.), 4) gestovi, 5) izrazi lica i 6) akcioni pokreti (posebno u filmu).

Zbog svega navedenog, MT dobija sve veći značaj i važnost kako kod lingvиста, tako i kod komunikologa uopšte. Postoje, takođe, i stanovišta da multimodalni izvori neprestano šire svoj značenjski potencijal. Sa tim u vezi, potrebno je pomenuti Lemkeov (Lemke 1998) princip *neproporcionalnosti* tvrdeći da je apsolutno nemoguće da dva semiotička izvora daju potpuno isto značenje u jednom tekstu. Drugim rečima, slika nikada ne može svojim značenjem apsolutno odgovarati datoj reči, frazi ili rečenici. Takva raznolikost u pogledu značenja koju nude multimodalni izvori je veoma značajna sa stanovišta „unutrašnjeg“ dijaloga i veza datih izvora. Ova činjenica je, takođe, relevantna za postizanje intertekstualnog potencijala značenja, odnosno, njegove sposobnosti da izađe iz konteksta.

Osnovni problem koji se tiče MT-a i njegove analize jeste to što je MT složeniji, slojevitiji u odnosu na kvazimonomodalni tekst koji se, uglavnom, bazira na lingvističkim, verbalnim jedinicama (Renkema 2009), a bavljenje samo jezičkim, odnosno, verbalnim izvorima, zanemarujući sve ostale, skriva intertekstualno/kontekstualno značenje koje je u samoj srži teksta.

Zalazeći u dublju analizu diskursnih aspekata MT-a, suočavamo se sa zahtevom da je potrebno ići u analizu ispod površinskih slojeva teksta. Mogućnost MT-a da kombinuje različite semiotičke modalitete je ujedno i prednost ovakvog teksta, kao dodatni moment koji doprinosi kompleksnosti. Velika kombinatorika različitih modaliteta postavlja pred istraživača velike zadatke i zahteve, jer različiti semiotički modaliteti unutar MT-a ujedno stvaraju i široko polje metaforičnosti poruke koju MT prenosi.

4. Multimodalna metafora

4.1. Osnovni teorijski koncept multimodalne metafore

Pod terminom *multimodalna metafora* podrazumeva se da metafora ne mora biti samo jezička jedinica, već nosilac određenih stavova i aktivnosti, a čiji cilj i izvor su isključivo ili dominantno prikazani različitim modalitetima (Forceville and Urios-Aparisi 2009). Kod multimodalne metafore poruka se može inkodirati i drugim sredstvima ili znakovnim modalitetima kao što su: a) slika, b) govor, v) gest, g) zvuk, d) muzika, đ) miris, e) ukus i ž) dodir. Time je metafora izašla iz svog okvira čisto jezičkog proučavanja, te se prema njoj zauzima nov, specifičniji pristup. Nabrojani modaliteti doprinose značenju ili ga potpuno menjaju (Forceville and Urios-Aparisi 2009: 23).

U današnje vreme, verbalne poruke i tekstovi u (masovnoj) komunikaciji sve češće se dopunjavaju ili čak potpuno zamenjuju informacijom drugih modalnih, znakovnih sistema. Štampani materijali (oglasi, priručnici, vesti) obično kombinuju verbalne i slikovne informacije, dok se u filmovima i TV programima dodaju muzika i neverbalni zvukovi. Govorni jezik je često praćen gestovima. Iz tog razloga, sve više akademskog istraživanja posvećeno je ne samo isključivo verbalnom tekstu, već njegovoj kombinaciji sa drugim modalitetima poruke.

Prema rečima Lejkofa (Lakoff 1993: 210) metafora nije samo stilska figura, već izraz misli i stava. Fokusiranje isključivo na jezik predstavlja neku vrstu predrasude da se značenje nalazi samo u rečima. Na primer, gestovi i slike su, takođe, nosioci značenja. Forsvil (Forceville and Urios-Aparisi 2009: 4) smatra da je multimodalna metafora, čiji izvori potiču od najmanje dve forme poruke, od kojih je jedan najčešće verbalne prirode, izraz koji na odgovarajući način opisuje novonastalog nosioca značenja poruke. U zavisnosti od reakcije koja se želi izazvati kod publike, a pri tom utičući na njene emocije, poimanje i estetski doživljaj, potencira se više na određenom obliku ili modalitetu poruke, bilo da je to reč, zvuk, gest, slika ili boja.

Govorni jezik i gestovi se sve više istražuju kao neraskidiva celina i time metafora postaje konceptualni fenomen. Stoga, multimodalne metafore u odnosu na monomodalne metafore pojačavaju značenje i doživljaj poruke ili ga čak razjašnjavaju. Svako značenje, kao i modalitet metafore, ima svojih prednosti i ograničenja i zato je najbolje posmatrati modalitete komunikacije u okruženju svih ostalih modaliteta i oblika komunikacije, kao i njihovih funkcija (Kress and van Leeuwen 2006: 17).

Preporučljivo je integrisati vizuelne, verbalne i ostale modalitete i utvrditi na koji način formiraju značenje koje se prenosi publici. Ključni faktori u formiranju i interpretaciji metafore su, u stvari, kanali informacije koji se mogu realizovati putem jezika, zvuka, vizuelnih efekata, gestova i slično.

O kompleksnosti i značaju multimodalne metafore govori i činjenica da je prošireno osnovno značenje monomodalne metafore, tako da ona, u novijim istraživanjima, uključuje i piktoralnu ili vizuelnu metaforu.

Što se tiče multimodalne metafore, Forsvil (Forceville and Urios-Aparisi 2009) smatra da je značajno utvrditi iz kojih multimodalnih izvora data metafora potiče (vizuelnih: gest, karikatura, boja, ili auditivnih: zvuk, muzika i slično), kao i kako su multimodalni izvori povezani, kako se kombinuju da bi postigli novo značenje i kakvo je, u stvari, novo značenje.

4.2. Komponente multimodalnih metafora: verbalna prema vizuelnoj metafori

Kada se govori o multimodalnom prikazu i interpretaciji multimodalnog teksta (MT), potrebno je rasvetliti i pojedine aspekte komponenti, odnosno metafora, kako verbalnih, tako i vizuelnih da bi se što bolje razumelo njihovo značenje. Treba krenuti od sledećeg pitanja: do koje mere se može verbalna retorika (odnosno, metaforika) izučavati na isti način kao i vizuelna?

Kada se multimodalnost izražava putem metafore, sve njene komponente: verbalne, vizuelne i ostale multimodalne metafore treba istovremeno analizirati, jer one uključuju iste mentalne procese (Yus u Forceville and Urios-Aparisi 2009: 147). Iako se percepiranje slika razlikuje od jezičkog dekodiranja, interpretacija metafora u oba slučaja zahteva prilagođavanje konceptualnih informacija teksta, slika i multimodalnih kombinacija, nezavisno od inputa. Na ovom mestu neophodno je razumeti proces ljudskog poimanja. Tako, na primer, Sperberova i Vilsonova (Sperber and Wilson 1995) *teorija relevancije* (u daljem tekstu TR) zagovara da se ljudsko poimanje odvija u dve faze:

1. U prvoj fazi se, uz najmanje napora, sprovodi testiranje interpretativnih hipoteza (višeznačnost, referentne rezolucije, proširenja, implikature).
2. U drugoj fazi se ovaj proces završava i to onog trenutka kada se postigne zadovoljavajuće razumevanje i interpretacija u odnosu na relevantna očekivanja.

Prema TR, razumevanje ne počinje u komunikacijskom vakuumu, već se to dešava u kontekstu prethodnih interpretacija koje se nalaze u kratkoročnoj memoriji i na čijim osnovama se bazira nova informacija (Yus u Forceville and Urios-Aparisi 2009: 149). Kognitivisti naglašavaju značaj konteksta za razumevanje metafora. Sol Vort (Worth 1981: 161) tvrdi da mi usvajamo već utvrđena pravila o stvaranju određenog značenja u okviru specifičnih konteksta što, u stvari, čini metaforu mogućom. Iz tog razloga, kontekst ima veliki uticaj na izbor metafore, njen oblik i tumačenje.

Ovaj kumulativni kontekst, koji je u pozadini prethodno izgovorenih rečenica nije prisutan kada govorimo o vizuelnim metaforama ubačenim u medijski diskurs

kao što su novine, bilbordi, časopisi koje posmatrač mora da tumači bez prethodnog konteksta i bez pomoći koju mu pruža raspoloživo kratkoročno skladište informacija. Ovo nikako ne znači da vizuelne metafore ne zahtevaju izvesno predznanje za uspešnu interpretaciju. Na primer, da bismo razumeli pravo značenje pojedinih metafora, potrebno je da budemo u toku sa društvenim, političkim i drugim aktuelnostima.

TR razlikuje dve jasno razgraničene faze koje se javljaju u procesu interpretacije:

- fazu dekodiranja i
- fazu inference.

Prva faza je u domenu jezičkog modula našeg uma koji se bavi lingvističkim sekvencama i proizvodi detekstualizovanu, ali gramatički logičku formu, koja mora biti dopunjena da bi imala značenje (Fodor 1993). Prema TR dalje se ne vrši kodiranje misli, već se samo daju nagoveštaji koji dalje omogućavaju primaocu da shvati misao govornika, koja je često kompleksnija nego bukvalno značenje kodirano u govoru.

U drugoj fazi um primaoca započinje inferencioni proces, tj. proces donošenja zaključaka na osnovu obostranog paralelnog podešavanja eksplicitnog sadržaja, implikatura i konteksta uključujući inference iz prethodnih razgovora ili tekstova dok se ne postigne zadovoljavajuća interpretacija i tada se proces završava. Jus (Yus u Forceville and Urios-Aparisi 2009) smatra da se ovaj model tumačenja može primeniti i kod razumevanja vizuelnih i svih ostalih multimodalnih metafora, te tako i karikature koja je u fokusu našeg istraživanja u ovom radu.

5. Karikatura kao multimodalno sredstvo i nosilac metaforičnosti

U prethodnim poglavljima smo naveli da se metafora može realizovati ne samo u jeziku, već i u slici, boji, gestovima, zvuku i drugim semiotičkim izvorima. Prvi koji je istakao karikaturu kao izvor neverbalnih metafora je psiholog Kenedi (Kennedy 1982). Karikatura pripada vizuelnim multimodalnim izvorima, te iz tog razloga predstavlja svojevrsnu vizuelnu metaforu.

Čuveni politički karikaturista u *Dejli telegrafu* (*The Daily Telegraph*), Nikolas Garland (Nicholas Garland), smatra da karikatura predstavlja mešavinu metafore, distorzije, nadrealizma, ismevanja i namernog pogrešnog shvatanja. To je ilustracija koja prenosi političku ili društvenu poruku a koja se često odnosi na aktuelne ličnosti i događaje (Schilperoord and Maes u Forceville and Urios-Aparisi 2009). Stoga znači da karikature imaju za cilj formiranje uverenja, stavova i pogleda na društveno politička dešavanja pre nego što menjaju ili utiču na određeno ponašanje. Većina karikatura predstavlja vizuelne metafore kojima se prezentuju komplikovane političke situacije i na taj način rezimira aktuelni događaj na humoristički način. Analiza interpretacije karikatura zahteva kompleksnu mešavinu političkog, kulturnog, istorijskog i kontekstualnog znanja. Ono što je najvažnije jeste da one skoro uvek izražavaju određeni kritički, ako ne radikalni negativan stav prema određenoj temi.

Interpretacija metafora u karikaturama se do određenog stepena bazira na pragmatiki i žanru. Na primer, posmatrač će manje-više očekivati da će se u karikaturi kritikovati ili ismevati situacije ili osobe, što bi podrazumevalo da interpretacije karikatura zavise od predznanja gledaoca u smislu prepoznavanja likova, objekata, situacija, kulturnih, istorijskih i slično. Interpretacija metafora, takođe, zavisi i od kognitivne perspektive. Gledalac treba da poseduje sposobnost da pronikne u pravo značenje karikature u smislu dubinske interpretacije poruke koju karikatura nosi. To znači da posmatrač treba da obradi karikaturu, tj. sliku. Ukoliko karikaturu prati određeni tekst, za čitaoca je neophodno da neprekidno povezuje ova dva aspekta teksta, pisani i grafički (Stainbrook 2003). Da bi se postigla celovita interpretacija, neophodno je da veza između crtača i čitaoca, kao i čitaoca i scenariste teče paralelno (Stamenković i Tasić 2015). Potrebno je naglasiti da se kontekstualno/pragmatičko znanje razlikuje od gledaoca do gledaoca i može biti uzrok složenih problema prilikom interpretacije karikatura.

Šilperurd (Schilperoord and Maes u Forceville and Urios-Aparisi 2009) analizirajući karikaturu tvrdi da postoje tri načina na koja su domeni izraženi unutar karikature:

1. zamenom (*replacement*), gde je ciljani domen prikazan nekim drugim simbolom, kao na slici 1.
2. upoređivanjem ili kombinovanjem potpuno različitih koncepata, simbola, slika ili situacija (*juxtaposition*). Ovaj princip se koristi da bi se postigao ironični efekat, izazvalo iznenađenje ili podstakao humor.
3. integrisanjem različitih simbola i slika koje zajedno doprinose posebnom značenju cele karikature (*fusion*).

Slika 1. Primer karikature gde je primenjen princip zamene

Srpska odiseja u svemiru © 2014 Goran Milenković

Na slici 1 vidimo monolitnu građevinu koja simboliše EU (princip direktne zamene), a čitava scena je urađena po ugledu na scenu iz filma „Odiseja u svemiru 2001.“ (eng. *2001: A Space Odyssey*) Stenlija Kjubrika (Stanley Kubrick) u kojoj majmun stoji ispred monolita u koji ne može da uđe.

Slika 2. *Primer karikature gde je primenjen princip jukstapozicije (juxtaposition)*

Splav Meduza © 2010 Jovo Škomac

Na slici 2 prikazan je splav na kome se nalaze srpski brodolomnici koji očekuju spas sa broda koji ide ka njima. Međutim, potpuno neusaglašeno i donekle trigikomično, brod nosi naziv „Titanik“.

Slika 3. *Primer primene principa integrisanja u karikaturi*

BLIC STRIP broj 11.03.2011. © 2011 Marko Somborac

Na slici 3 prikazano je više situacija vezanih za skupštinska pitanja, koje sve zajedno prikazuju suštinsku rekonstrukciju Vlade.

Potrebno je naglasiti da karikature često prate savremene trendove u piktografiji, kao i da oslušuju preference javnosti. Tako možemo naći i sledeće karikature (slika 4 i 5):

Slike 4 i 5. *Junaci crtane serije Simpsonovi (The Simpsons) u vizuelnom diskursu o EU*

UKIP Daily November, 2013 © 2013 Rory Broomfield

Na slikama 4 i 5 vidimo junake američkog crtanog serijala Simpsonovi (*The Simpsons*) koji su iskorišćeni u komičnom prikazu EU i komentaru. Prva karikatura sa Bartom Simpsonom pripada drugoj vrsti prikazivanja domena EU, tj. upoređivanjem ili kombinovanjem različitih koncepata, dok druga karikatura pripada prvom tipu prikazivanja domena EU, zamenom.

6. Metodologija i istraživanje

Izbor metodologije istraživanja umnogome zavisi od samog korpusa istraživanja, konteksta u kome je korpus nastao, kao i od istraživačkih pitanja i ciljeva. Za naše istraživanje upotrebe karikature kao multimodalnog sredstva i nosioca metaforičnosti medijskog diskursa na temu Evropske unije, pokazalo se da je kritička analiza diskursa najadekvatniji kako teorijski, tako i metodološki okvir analize, jer naglašava povezanost diskursa, multimodalnosti i društvene stvarnosti, kao i da kritički ispituje specifične situacije gde se odnosi moći i dominacije odražavaju u diskursu, često na skriven način (Flowerdew 1997: 455). Kritička analiza diskursa nije ograničena samo na određene strukture tekstualne ili govorne komunikacije, već uključuje i multimodalni aspekt i na sistematičan način povezuje ove strukture u društveno-politički kontekst. Kao relativno nov pristup koji se koristi metodama i tehnikama iz različitih graničnih transdisciplinarnih, interdisciplinarnih i multidisciplinarnih oblasti, kritička analiza diskursa se uspešno može primeniti na analizu različitih tema, te je stoga, adekvatna za istraživanje sprovedeno za potrebe ovog rada.

Polazeći od osnovnih postulata kritičke analize diskursa koja jezik, tj. tekst posmatra kao društvenu praksu, sprovedeno je istraživanje korpusa koji sadrži tekstove koji se odnose na Evropsku uniju i aktuelnosti vezane za ovaj entitet. Pregledani tekstovi su objavljeni u periodu od 2010. do 2014. godine. Istraživanje se sastojalo iz nekoliko faza:

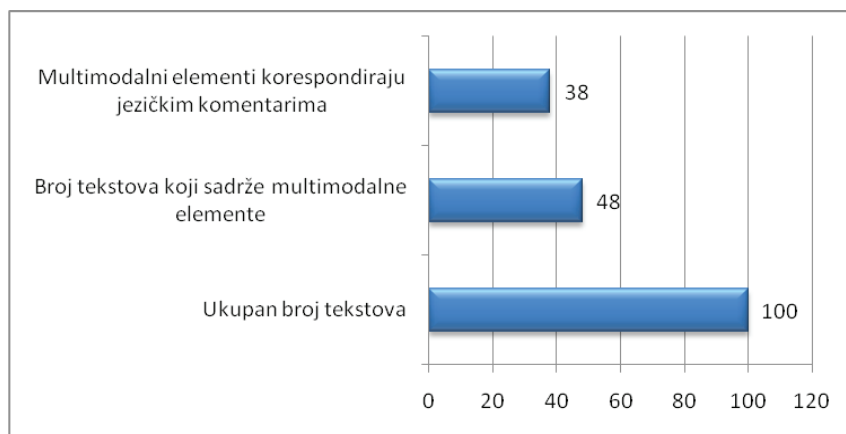
1. Prikupljeni su tekstovi koji se odnose na Evropsku uniju.
2. Izdvojeni su tekstovi koji sadrže multimodalne elemente.

3. Od tekstova koji sadrže multimodalne elemente, posebno su izdvojeni tekstovi kod kojih multimodalni elementi korespondiraju sa jezičkim komentarima, tj. služe kao ilustracija jezičkog saopštenja.
4. Daljom analizom je utvrđen broj tekstova kod kojih je fokalni multimodalni element karikatura.
5. Na kraju je utvrđeno koje su najčešće teme i akteri prikazani na karikaturama.

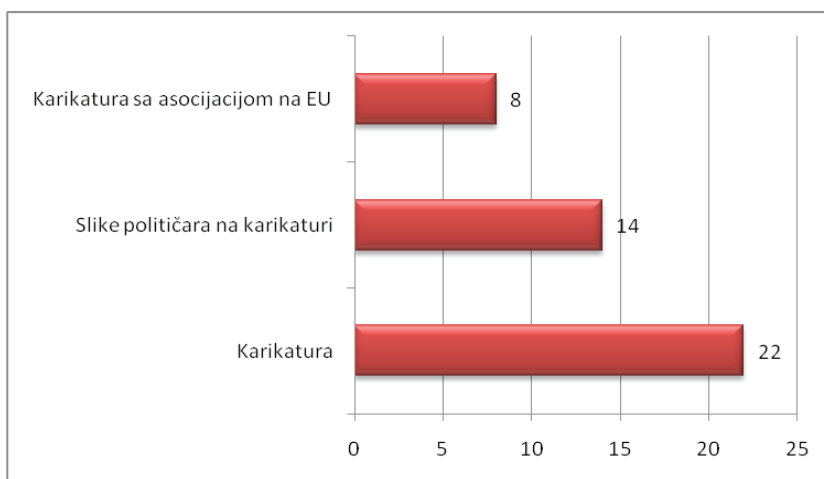
U okviru prve faze istraživanja, tekstovi su prikupljeni, iz najaktuelnijih (na osnovu tiraža) kako srpskih medijskih izvora, kao što su *Politika*, *Novosti*, *NIN* i ostalih, tako i stranih medijskih izvora kao što su *The Daily Telegraph*, *CNN*, *BBC* i drugi. Pored velikog broja tekstova koji su se, u navedenom periodu, odnosili na Evropsku uniju i Srbiju u evrointegracijama, izdvojeno je 195 tekstova koji su bili približno jednaki u odnosu na tehničke parametre teksta.

U drugoj fazi istraživanja izdvojeni su samo tekstovi koji su sadržali multimodalne elemente kao što su fotografije, simboli, karikature i sl. Statistički je obrađeno 100 tekstova koji su sadržali multimodalne elemente. Tekstovi sadrže približno jednak broj stranica (1,5–2 stranice, oko 1700 reči), prosečno 1,3 primera multimodalnih elemenata (slika, boja, gest, karikatura) i različit broj multimodalnih jezičkih metafora.

Rezultati treće i četvrte faze istraživanja su grafički prikazani.

Slika 6. Grafički prikaz ukupnog broja tekstova, tekstova sa multimodalnim elementima i multimodalnim elementima koji korespondiraju jezičkim komentarima

Slika 7. Grafički prikaz ukupnog broja karikatura, broja karikatura na temu EU i karikatura sa slikama političara

Analizom slika (slika 6 i slika 7) možemo zaključiti sledeće:

- Od 100 analiziranih tekstova, utvrđeno je da 48 tekstova sadrže multimodalne elemente, od kojih u 38 slučajeva multimodalni elementi korespondiraju jezičkim komentarima, odnosno služe kao ilustracija jezičkog saopštenja. U ovakvim slučajevima, možemo zaključiti da postoje poklapanja između jezičkog i multimodalnog u tekstu, tj. da multimodalno ne donosi novo značenje pisanom tekstu, već ga samo pojačava. Ukoliko ovakvog poklapanja nema, nameće se zaključak da su multimodalni elementi upotrebljeni kao sredstvo kojim je autor hteo da prenese neku neizrečenu poruku.
- Ostali tekstovi sadrže multimodalne elemente koji nemaju direktnu ili nikakvu upućivačku vezu sa jezičkim saopštenjem. Najčešći slučaj su slike mapa Srbije ili Beograda. One nemaju direktnu, kao ni skrivenu vezu ili poruku, već služe više kao prateći deo teksta.
- Daljom analizom je utvrđeno da od 48 tekstova sa multimodalnim elementima, 22 teksta kao fokalne multimodalne elemente ima karikaturu. Ovaj podatak ukazuje na to da su karikature u značajnoj meri zastupljene u multimodalnom medijskom diskursu na temu Srbije i Evropske unije.
- U pogledu tema i likova prikazanih na karikaturama, može se zaključiti da karikature prikazuju raznolike ilustracije koje asociraju na EU, a da se najčešće prikazuju političari (14 tekstova). Ovaj podatak se mogao očekivati, jer se neretko čitava nacija ili čak i entitet kao što je EU poistovećuju sa likom njihovih predstavnika. Karikature političara su veoma često upotunjene njihovim specifičnim gestovima koji doprinose posebnim interpretacijama karikatura.

7. Zaključak

Istraživanje je pokazalo da se na osnovu uzorka, multimodalni elementi dosta koriste u medijskom diskursu. Može se, takođe, zaključiti da karikature zauzimaju značajno mesto u medijskom diskursu koji se odnosi na Evropsku uniju, a njihovom analizom zaključujemo da one veoma često doprinose posebnim, skrivenim i metaforičnim interpretacijama teksta, kao i da tekstu daju šaljiv i neretko podsmešljiv prizvuk. Poseban zaključak se odnosi na činjenicu da na učestalost karikatura utiču društveno-politička dešavanja, odnosno promene pravca i fokusa u pregovorima o pristupanju Srbije u Evropsku uniju. Karikature u potpunosti oslikavaju fokus aktualnih dešavanja u pregovorima.

Ovakav zaključak može sugerisati da savremena istraživanja medijskog diskursa pored verbalnog teksta neizostavno treba da uključe i njegovu kombinaciju sa drugim modalitetima poruke, jer utvrđivanje i interpretacija multimodalnih metafora, često prisutnih u jeziku medija, može biti prvi korak u nastojanju da se medijski diskurs sagleda na jedan nov način. Multimodalne metafore ne samo da pojačavaju značenje i doživljaj poruke, već ga čak i razjašnjavaju (Black 1979, Lakoff 1993).

Sprovedeno istraživanje, takođe, potkrepljuje stanovište Kresa i Van Leeuwen (Kress and van Leeuwen 2006: 17) da ukoliko želimo da postignemo celovito razumevanje medijskog diskursa, neophodno je da njegovom analizom obuhvatimo sve verbalne, vizuelne i druge multimodalne modalitete, jer svi oni doprinose metaforičnosti medijskog diskursa.

Literatura

- Black, M. 1979. More about Metaphor. In: Ortony, A. (Ed.) *Metaphor and Thought*. Cambridge University Press.
- Fairclough, N. 1995b. *Media Discourse*. London: Hodder Arnold.
- Fairclough, N. 2001. *Language and Power* (2nd edition). London: Longman.
- Fairclough, N. 2006. *Language and Globalization*. London: Routledge.
- Flowerdew, J. 1997. The Discourse of Colonial Withdrawal: A Case Study in the Creation of Mythic Discourse. *Discourse and Society*, 8 (4), 453–477.
- Fodor, J. 1983. *the Modularity of Mind*. Cambridge, MA: The MIT Press
- Forceville, J. C. and E. Urios-Aparisi. 2009. Introduction. In *Multimodal Metaphor*; C. Forceville, E. Urios-Aparisi, eds., 3–17. Berlin/New York: Mouton de Gruyter
- Garrett, P. and A. Bell. 1998. Media discourse: A critical overview. In *Approaches to media discourse*, A. Bell, P. Garrett, eds., 1–21. Oxford, UK: Blackwell.
- Jewitt, C. 2009. *The Routledge handbook of multimodal analysis*. London: Routledge.
- Kennedy, J. M. 1982. Metaphor in pictures. *Perception*, 11(1), 589–605.
- Kress, G. 2009. Assessment in the perspective of a social semiotic theory of multimodal teaching and learning. In *Educational Assessment in the 21st Century*, C.M. Wyatt. Smith, and J.J. Cummings, eds. Springer.
- Kress, G. and T. van Leeuwen. 2006. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.

- Lakoff, G. 1993. The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and thought*, 2(2), 202–251.
- Leech, G. N. 1966. *English in advertising: A linguistic study of advertising in Great Britain*. London: Longman.
- Lemke, J. L. 1998. Metamedia Literacy: Transforming Meanings and Media. In *Handbook of literacy and technology: Transformations in a post-typographic world*, D. Reinking, M.C. McKenna, L. D. Labbo, R.D. Kieffer eds., 283–301 Mahwah, NJ: Erlbaum..
- Maes, A. and Schilperoord, J. 2009. Schemes and tropes in visual communication. In *Discourse, of Course: An overview of research in discourse studies*, J. Renkema, eds., Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Renkema, J. 2009. *The texture of discourse: Towards an outline of connectivity theory*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Sperber, D. and D. Wilson. 1995. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Schilperoord, J. and A. Maes. 2009. Visual metaphoric conceptualisation in editorial cartoons, In *Multimodal Metaphor*, C. Forceville, E. Urios-Aparisi, eds., 213–243. Berlin/New York: Mouton de Gruyter
- Stainbrook, E. J. 2003. *Reading Comics: A Theoretical Analysis of Textuality and Discourse in the Comics Medium*. Doctoral Dissertation. Indiana County: Indiana University of Pennsylvania.
- Stamenković, D. i M. Tasić. 2015. Analiza diskursa u vizuelnom jeziku stripa. U: Mišić Ilić, Biljana i Vesna Lopičić (ur.). *Jezik, književnost, diskurs – Jezička istraživanja*: 203–218. Niš: Filozofski fakultet.
- Thompson, J. B. 1990. *Ideology and modern culture*. Cambridge: Polity Press.
- Wernick, A. 1991. *Promotional culture: Advertising, ideology and symbolic expression*. London: Sage Publications, Inc.
- Worth, S. 1981. *Studying visual communication*. Gross L. P. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Yus, F. 2009. Visual Metaphor versus verbal metaphor: A unified account, In *Multimodal Metaphor*, C. Forceville, E. Urios-Aparisi, eds., 147–173. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Sandra Stefanović

CARTOONS AS MULTIMODAL ELEMENTS IN THE SERVICE OF MEANING

Summary

Cartoons as multimodal media elements are frequently used to illustrate current social and political events. This paper offers an insight into and analysis of cartoons as multimodal elements which contribute to intertextual/contextual meanings which are in the very core of the texts (Renkema 2009) referring specifically to the EU. Our research proves that cartoons are usually present in multimodal texts (MT) which are defined

as texts containing more semiotic sources or channels of communication (Kress and van Leeuwen 2006). Specific meanings and interpretations of cartoons are analysed according to Schilperoord's typology of cartoons (Schilperoord 2009). The typology embeds cognitive and social factors which sometimes may cause different interpretations of the cartoons in the audience.

sandra_stef@yahoo.com

УДК 81'23:81'373.612.2

741.5:32

81'42:741.5

Вања Миљковић

Институт за српски језик САНУ, Београд

(ДЕ)КОМПРЕСИЈА КАО СЕМАНТИЧКИ МЕХАНИЗАМ У ПОЛИТИЧКОЈ КАРИКАТУРИ¹

Сажетак: У раду се разматра однос компресије и појмовне интеграције у Фо-конијеовој и Тарнеровој когнитивнолингвистичкој терији. Аутор сматра да појмовна интеграција и компресија, иако се често преплићу, нису исти механизми и предлаже минимални тропросторски модел за проучавање директне компресије. Са друге стране, индиректна компресија се ослања на метафоричке везе и остварује се у моделу појмовне интеграције. Разлику између директне и индиректне компресије аутор илуструје примерима политичких карикатура из опуса познатог српског карикатуристе Предрага Кораксића Коракса. Детаљна анализа одабраних карикатура показала је да се предложеним моделима директне и индиректне компресије могу осветлити различити (де)компресивни механизми и објаснити потенцијалне варијације у разумевању сликовног наратива.

Кључне речи: компресија, појмовна интеграција, примарне метафоре, политичка карикатура, когнитивна лингвистика

Политичка карикатура представља изазовно поље мултидисциплинарних истраживања. Шездесетих година она је привлачила пажњу социолога² и теоретичара хумора³, а нешто раније за њу су се занимала и психоанализа.⁴ Како социолошки оријентисана теорија политичке карикатуре разматра спољашње чиниоце који се рефлектују у овом културном артефакту (друштвено-историјски контекст у коме се карикатура објављује, сам карикатуриста, издавач, публика), не чуди што се почетком осамдесетих јавила и потреба за конституисањем теорије која ће у фокус истраживања ставити комуникативну димензију карикатуре. Тако се у раду Медхурста и Десоузе (Medhurst & Desousa 1981) карикатура посматра као реторичка форма, чиме је посебна пажња усмерена

¹ Rad je urađen u okviru projekta 178009: *Lingvistička istraživanja savremenog srpskog književnog jezika i izrada Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU*, koji u finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Видети, на пример, радове Streicher L. "On a Theory of Political Caricature" (1967) и Coupe W. A. "Observation on a Theory of Political Caricature" (1969).

³ Овде мислимо, пре свега, на студију А. Кестлера „Act of Creation“ из 1964. године, у којој аутор разматра три реализације креативности: уметност, хумор и науку. Пишући о хумору, аутор се дотиче и питања карикатуре.

⁴ Medhurst & Desousa (1981) као пример психоаналитичког приступа карикатури наводе Kris E. *Psyhoanalytic Explorations in Art*, New York: International University Press, 1952.

на елементе графичког убеђивања. Такав угао посматрања ауторима је омогућио да и пре когнитивнолингвистичког приступа говоре о компресији као механизму настанка карикатуре и *отпакивању* као механизму њеног разумевања (Medhurst, Desousa 1981: 219–220). У том светлу они даље објашњавају и чињеницу да једна карикатура може имати више различитих читања, у зависности од тога са којим слојевима компресоване структуре читалац „резонује“.

Развој теорије појмовних метафора и успостављање теорије појмовних интеграција проширили су видокруг интересовања лингвиста и на нејезичке продукте човековог мишљења. Фоконије и Тарнер (Fauconnier, Turner 2002: 8) експлицитно наводе да њихова теорија обухвата низ разноврсних језичких и нејезичких феномена, међу којима су и карикатуре. У анализи политичких карикатура о 11. септембру, Берген (Bergen 2003) карикатури прилази управо као креативној употреби когнитивних механизма као што су појмовна интеграција, појмовна метафора и културни модели. Коулсон (Coulson 2005) у раду о хумору и појмовној интеграцији разумевање карикатуре види као растављање бленде на улазне просторе, од којих је један апстрактни наративни сценарио, а други простор релевантних информација акивираних друштвено-политичким визуелним садржајем. Теорија појмовних интеграција коришћена је и како би се објаснила модификација идиомских израза као стратегија у осмишљавању карикатуре (Džanić 2013). Иако су, очигледно, различити аспекти теме већ испитивани из когнитивнолингвистичког угла, мало пажње је, колико нам је познато, посвећено управо оном когнитивном феномену који је примећен већ на почецима разматрања комуникацијске димензије карикатуре: компресији и декомпресији.

Корпус за наше истраживање чине карикатуре познатог домаћег аутора Предрага Кораксића Коракса, добављене из двају извора: из штампане антологије Corax Danas (Dan Graf, Београд, 2007) и са сајта www.pescanik.com. Како циљ нашег истраживања није опис Кораксовог опуса нити анализа рефлексije друштва у његовом делу – већ разматрање (де)компресије као појмовног механизма, у раду ћемо детаљније приказати анализу девет репрезентативних карикатура. Поред тога, пошто је у фокусу нашег интересовања у овом раду (де)компресија а не појмовна интеграција – којом ћемо се бавити онолико колико разматрање компресије то буде захтевало – питање је колико је методолошки оправдано преузети аналитички апарат који је изворно конструисан за истраживање појмовне интеграције. Због тога ћемо прво преиспитати статус компресије у Фоконијеовом и Тарнеровом аналитичком моделу.

1. Теоријска разматрања

1.1. Ка моделу за анализу компресије: компресија и појмовна интеграција

Фоконије и Тарнер компресију виде као један од основних циљева принципа достизања људске мере (Fauconnier, Turner 2002: 312). Ови аутори сматрају да су појмовни оквири *по људској мери* лако когнитивно доступни јер

припадају нашем основном, свакодневном искуству – то су обрасци једноставних, најчешће чулних, интенционалних ситуација са јасном и директном каузалношћу и малим бројем актера (Fausonnier, Turner 2002: 312). У том смислу свођење више улазних простора на једнопросторски амалгам (бленду) несумњиво представља и претварање когнитивно сложеније у когнитивно једноставнију структуру. Најједноставнији облик компресије се уочава у тзв. једнооквирним мрежама – један улазни простор је давалац организационог оквира, који се попуњава појмовним материјалом другог улазног простора, што Фоконије и Тарнер називају *компресијом позајмљивањем*. Скаларним виталним релацијама (као што су хронологија и удаљеност⁵), без обзира на то да ли су оне део структуре једног улазног простора или су међупросторске, може се мењати хронотопска величина – просторно удаљени догађаји могу се компресовати у догађаје на истом месту, као што се и хронолошки удаљени догађаји могу компресовати у сукцесивне или симултане. Поред скалирања⁶, компресија може бити постигнута и *синкопом* – квантитивном редукацијом, односно свођењем целе структуре на њен појединачни конституент. Компресију позајмљивањем уочавамо, рецимо, у једном секундарном значењу глагола *измрцварити*: да бисмо разумели шта глагол у примеру *Професор је измрцварио студента на испиту* значи, неопходно је да ситуацију декомпресујемо – да схватимо да се иза предиката који упућује на деструктивни физички контакт налази ситуација нефизичког, менталног контакта. Другачија је компресија омогућила стварање сцене у исказу *Марко од пре неколико година би се супротставио Марку данас* – реч је, очигледно, о синхронизацији временски удаљених ентитета („Марко некад“ и „Марко данас“). Употреба глагола *ићи* у примерима као *Синоћ смо ишли у биоскоп*, очигледан је пример синкопе – ситуацијом кретања, која је само део сложеног догађаја, именује се *део догађај*. Три наведена примера јасно показују да се компресија делимично преклапа са метафором и метонимијом – метафора је очигледна када је реч о компресији позајмљивањем, док синкопска компресија илуструје метонимију. Са друге стране, у скалирању се не примећује ни метафорички ни метонимијски ефекат.

Иако је довођење компресије у фокус лингвистичких истраживања неоспорно повезано са теоријом појмовне интеграције⁷, неопходно је поставити питање у каквом су односу та два сазнајна феномена. Јасно је да појмовна интеграција која је вођена принципом достизања људске мере увек повлачи и компресију. Међутим, да ли је компресија без појмовне интеграције могућа? Може ли се, речено Фоконијеовом и Тарнеровом терминологијом, једна сло-

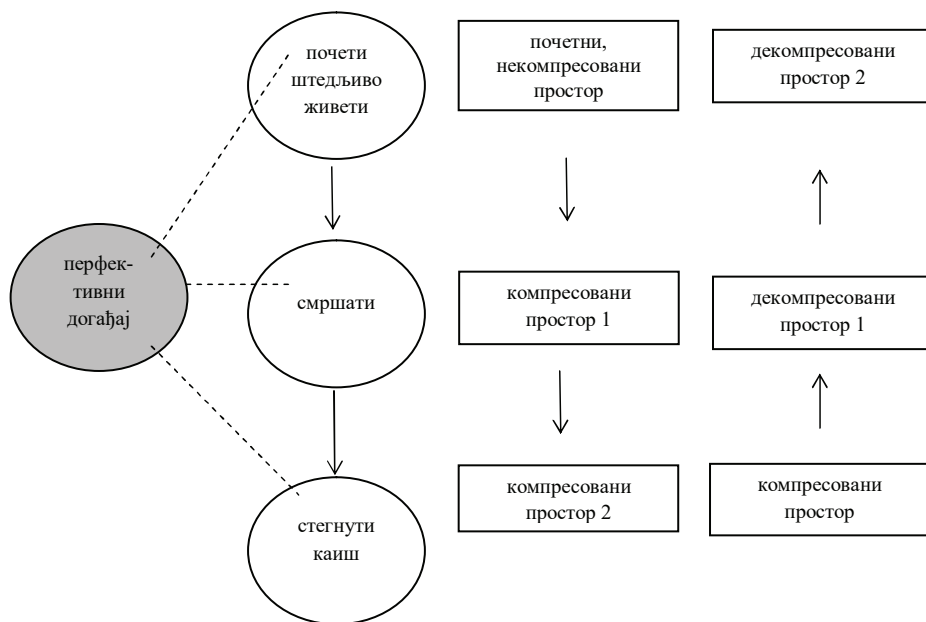
⁵ Фоконије и Тарнер говоре о виталним релацијама *времена* и *простора*. Ми смо овде те релације означили као *хронологију* и *удаљеност*, како би њихова скаларна природа била видљивија.

⁶ Како се компресија скале може остварити и њеним сабијањем и њеним ширењем, сматрамо да је боље користити неутрални термин *скалирање* (према енгл. *scaling*), него, имајући у виду само једну варијанту скалирања, термин превести као *сабијање* или *сажимање*. У истом, неутралном значењу користимо и термин *манипулација скалама*.

⁷ Како то Фоконије и Тарнер кажу – компресија и интеграција су једно лице новчића, декомпресија и дезинтеграција друго (2002: 119).

женија једнопросторска структура компресовати у једну мање сложену, човеку ближу, једнопросторску структуру директно, без посредовања тзв. даваоца оквира? Будући да су у фокусу Фоконијеовог и Тарнеровог интересовања разноврсне инстанце појмовне интеграције, а не компресија сама по себи, разумљиво је да у њиховој типологији експлицитно не налазимо ту могућност. Она је, додуше, имплицитно присутна у принципу *метонимијског стешњивања* (Fauconnier, Turner 2003: 479) који предвиђа да се метонимијски повезани елементи истог простора у бленди могу приказати ближим него што то заиста јесу у свом матичном улазном простору (чиме се њихова изворна корелативност може „сузити“ чак до амалгамске истости). Ову појаву Фоконије и Тарнер илуструју примером персонификације СМРТИ као КОСЦА УБИЦЕ. Улазни простори ове мреже су: КОСАЦ, УБИЦА и СМРТ. Косац убица у бленди има тело есхумираног леша (само скелет), у чему Фоконије и Тарнер (Fauconnier, Turner 2002: 302; 2003: 479) виде управо метонимијском стешњивање: сложени догађајни ланац *умирање – сахрањивање – распадање*, посредством кога се у улазном простору СМРТИ успоставља индиректна релација између узрока смрти и скелета леша, у бленди се компресује у однос део-целина (косац убица, као узрочник смрти – *његово* тело). Слично, и далека улазна метонимијска веза између смрти и свештеника који обично учествује у обреду сахрањивања у бленди је трансформисана у директну везу: смрт косац носи свештеничку одору (Fauconnier, Turner 2002: 303).

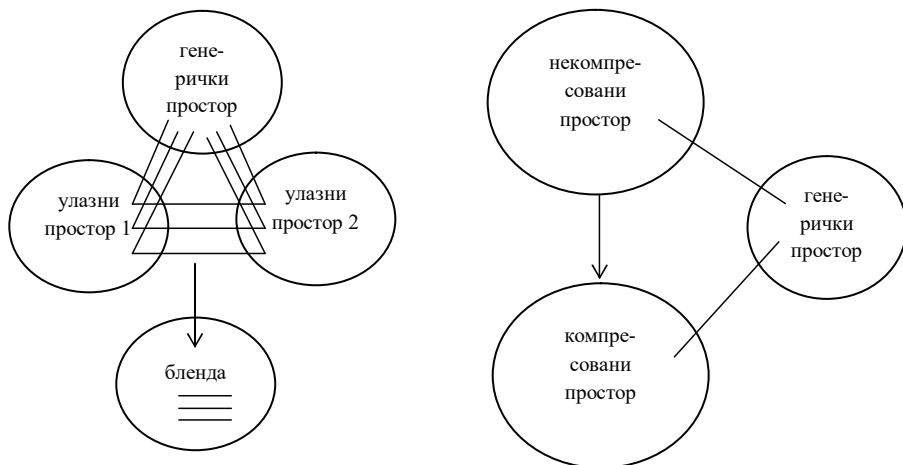
Размотримо однос појмовне интеграције и компресије на једном једноставном примеру – на фразеологизму *стезати / стегнути каиш*, који се дефинише као „*почињати (почети) скромније живети*“. Имамо ли разлога да овај фразеологизам видимо као бленду? Анализа у моделу појмовне интеграције значила би издвајање три ситуације повезане временско-узрочном везом: *почети штедљиво живети* (УП1) → *смршати* (УП2) → *стегнути каиш* (УП3). Међутим, такво линеарно устројство не успева да истакне суштину: улазни простори се овде битно разликују по степену перцептибилности сцене – УП1 је апстрактан, без конкретног перцептибилног садржаја, УП2 доноси чулну представу која је једна од типичних импликација оквира УП1, док је УП3 конкретан, кратак и у целости перцептибилан догађај. У том смислу, УП3 је највише међу понуђеним улазним просторима *по човековој мери*. Посматрање поменутих менталних простора као улазних бацило је, дакле, у сенку њихову међусобну зависност: компресија је на обама нивоима директно видљива у сажимању временско-узрочне скале – УП1 претходи и узрокује УП2, док УП2 претходи и узрокује УП3. Стога би прикладније било говорити о некомпресованом и компресованим него о улазним просторима. Притом, требало би и линеарност у њиховом представљању заменити вертикалношћу.

Дијаграм 1. Компресија и декомпресија на примеру фразеологизма *стегнути каиш*

Можемо, стога, насупрот минималном четворопросторском моделу појмовне интеграције (два улазна, генерички и амалгамски простор) дефинисати минимални тропросторски модел појмовне компресије, који се састоји од *некомпресованог (улазног)*, *генеричког* и *компресованог (излазног)* простора. Излазни простор у том моделу нема статус бленде јер модел располаже само једним улазним простором. Са друге стране, и овај модел захтева постојање генеричког простора који обезбеђује структурну стабилност компресије: у поменутом примеру глаголски вид фразеологизма *стезати / стегнути каиш* подударан је са глаголским видом декомпресоване структуре „почети / почињати штедљиво живети“.

Компресија и појмовна интеграција, како то сугеришу разлике у минималним аналитичком моделима, нису исти процеси. Међутим, они могу здружено дејствовати – сетимо се Фоконијеове и Тарнерове компресије позајмљивањем, која јесте појмовна интеграција јер подразумева постојање два улазна простора. Они, додуше, немају исти статус – један (онај који даје оквир бленди) више је по човековој мери. Тај улазни простор бисмо, због његове специфичне улоге, могли назвати *компрсивном призмом (K-призмом)*, чиме бисмо додатно потцртали његову функцију у интеграционој мрежи: садржај фокусираног улазног простора се кроз њега рефлектује у бленду. Ако имамо у виду минимални модел компресије, оваквој појави би пристајало одређење *индиректна компресија* или *компресија појмовном интеграцијом*.

Дијаграм 2. Минимални модели појмовне интеграције и компресије

1.2. Примарне метафоре и појмовна компресија

Термин *примарне метафоре* сковао је Џ. Грејди, разрађујући питање мотивације метафоричких веза. Под примарним метафорама овај аутор подразумева искуствено мотивисане релација између двају појмова који припадају човековом основном искуству, при чему је изворни појам чулне природе, а циљни представља натчулну надградњу⁸ (в. Grady 2002; Grady 2005; Grady 2008; Lakoff, Johnson 1999). Изворни и циљни појам су корелационо повезани – могуће је реконструисати тзв. примарну сцену (Grady 2002) у којој су оба појма коактивирана. Како то Грејди (Grady 2005) наводи, списак Фоконијеових и Тарнерових виталних релација требало би допунити *корелацијом* – појмовним односом који се може сматрати подлогом за развој метонимијских и примарно-метафоричких веза. Тако су, рецимо, појмови ВЕЛИКО и БИТНО искуствено повезани (објекти који заузимају велики део човековог видног поља често се намећу његовој пажњи као битни), а стабилност те корелације омогућила је да се о БИТНОСТИ говори у терминима ВЕЛИЧИНЕ и онда када БИТНОСТ није њена последица. Не може, наводи Грејди (Grady 2005), свака корелација постати примарна метафора, а услови које мора задовољити су: 1. изворни појам припада *чулном*, а циљни *не-чулном* искуству; 2. оба појма морају делити заједничку суперсхему; 3. појмови морају бити коваријантни (промена везана за један појам повлачи промену код другог: рецимо, смањивање физичке величине – умањивање значаја). Термином *суперсхема* Грејди (Grady 2008) означава апстрактну структуру заједничку изворном и циљном појму примарне метафоре – реч је, очигледно о типу информације који у теорији појмовне интеграције бележи генерички простор. Тако су, рецимо, у метафори ЈАСНО ЈЕ ВИДЉИВО

⁸ За ову дистинкцију Лејкоф и Џонсон (1999) користе термине *објективно* и *субјективно искуство*. Грејди говори о *чулном* и *не-чулном искуству* (2005), односно *сликовном* и *одазивном садржају* (2008). Ми смо се, ипак, одлучили да ту дистинкцију означимо као *чулно* : *натчулно*.

оба појма *скаларна својства*, док су у метафори **ОСТВАРИВАЊЕ ЦИЉА ЈЕ КРЕТАЊЕ КА ОДРЕДИШТУ** оба појма *теличне активности*. Грејди је своју теорију примарних метафора експлицитно повезао са Фоконијеовом и Тарнеровом теоријом (Grady 2005) налазећи да су примарне метафоре, заправо, трајне појмовне везе између чулног и натчулног домена, које, стога, могу представљати лако доступну улазну структуру за појмовну интеграцију.

У том смислу, примарне метафоричке везе можемо очекивати између не-компресованог простора и К-призме. Примарна метафора се, стога, може сматрати основним механизмом индиректне компресије.

2. Директна (де)компресија у политичкој карикатури

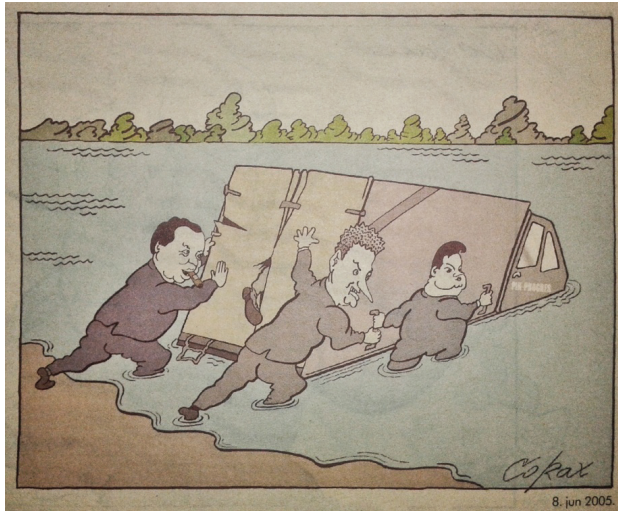
Расправљајући о извору хумора, Кестлер (Koestler 1964: 35) је закључио да се хумористички ефекат постиже узајамним деловањем *неочекиваности* и *савршене логичности*, који је назвао *бисоцијацијом* – мисаоним процесом који се истовремено дешава на два појмовна плана. И, заиста, преглед Кораксових политичких карикатура показао је да оне доносе дисонантни визуелни наратив, у коме свест о политичком идентитету актера није у складу са датом сценом. Разумети карикатуру, у том смислу, значи превазићи поменути дисонанцу, откривши у њој прикривену логичност. Иако се Кестлерове идеје о креативним процесима могу сматрати претечом Фоконијеове и Тарнерове појмовне интеграције, сматрамо да бисоцијација не мора бити тумачена као појмовна интеграција. Два истовремено активна мисаона поља која Кестлер помиње нису улазни простори – први, који представља директни наратив карикатуре, јесте компресовани простор, а други, онај у коме се неочекиваност претвара у логичност, јесте декомпресовани. Веза између тих *бисоцијативних* простора пак може бити директна или индиректна, што ћемо у наставку рада илустровати одговарајућим примерима.

О директној декомпресији карикатуре говоримо када је ишчитавање друштвено-политичке поруке из визуелног наратива ослоњено само на механизме директне декомпресије (манипулацију скалама, метонимијско стешњивање, синкопу). Овај процес ћемо илустровати примерима 1 и 2, а потом ћемо пажњу посветити нешто сложенијем случају вишеструке директне компресије (примери 3).

2.1. Пример 1

Ова Кораксова карикатура, настала 2005. године, приказује тројицу политичара како у воду гурaju камион-хладњачу из које вире људске ноге. Дисонанца у овом примеру потиче из смештања политичких актера у крајње бруталну улогу физичких каузатора заташкавања злочина. Асоцијација је јасна – карикатура се надовезује на наратив о хладњачи са људским лешевима која је 1999. откривена у Дунаву, у близини Кладова. Могло би се рећи да декомпресија

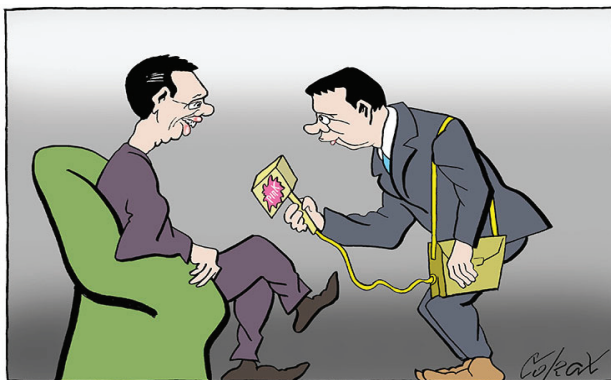
карикатуре почива на каузалном усложњавању – оно што је карикатуриста приказао као директну физичку каузацију (тројица људи гурају хладњачу у реку) развија се у представу о ратном злочину са сложеним каузалним ланцем који отпочиње носиоцима политичке одговорности а завршава се извршиоцима злочина и заташкивачима. Довођењем политичких актера на место директних физичких каузатора у први план се истиче одговорност политике коју они заступају. Примећујемо да декомпресија у оваквом „читању“, очигледно, почива на сажимању темпорално-каузалне скале и синкопи (појединци репрезентују политику којој припадају).

Карикатура 1. Извор: Sorax Danas, 108. страна

2.2. Пример 2

Карикатура, објављена у јануару 2015. године, доноси алогичну сцену: актуелни премијер интервјуише самог себе. Та алогичност је једини извор дисонанце, будући да организациони оквир (телевизијски интервју) припада домену очекиваних делатности савременог политичара. Дисонанца се разрешава разбијањем једноставног алогичног наратива на сложенију темпорално-спацијално-каузалну структуру – из јединственог догађаја у коме је иста особа и новинар и интервјуисани добијамо хронолошки низ који обухвата два хронотопски раздвојена догађаја: утицај на новинара током припреме за интервју и сам чин интервјуисања. Језгро декомпресије у овом случају чини метонимијско стешњивање: особа која врши утицај (премијер) и особа на коју се врши утицај (новинар) у карикатури су стопљени у једног актера (премијер у улози новинара).

Карикатура 2. Извор: www.pescanik.net

2.3. Пример 3

Карикатура 3. Извор: www.pescanik.net

Карикатура, настала у априлу 2015. године, приказује председника Србије како орденом одликује олупину. Организациони оквир наратива – додељивање ордена, упућује на реални и у тренутку настанка карикатуре актуелни догађај: председник Србије је након хеликоптерске несреће, која се догодила у марту 2015. године, погинуле (пилота, медицинско особље и бебу) постхумно одликовао. Шири наратив на који упућује карикатура укључује хеликоптерску несрећу, захтев јавности да се пронађу одговорни, потом јавна позивања појединих носилаца власти на одговорност праћена одбијањима владајућих структура да се та одговорност прихвати. Декомпресија почива на следећим механизмима:

1. *Сажимање темпоралне скале наратива*: у декомпресованом простору временски размак између несреће и одликовања износи око месец дана, док се у наративу карикатуре одликовање десило одмах по паду хеликоптера;

2. *Сажимање спацијалне скале наратива*: јасно је да се несрећа и одликовање нису десили на истом простору – у компресованој варијанти, они се дешавају у заједничком хронотопу, председник додељује ордење непосредно након пада и на месту саме несреће;
3. *Метонимијско стешњивање*: у компресованој верзији ордење је додељено самој олупини (што је омогућено метонимијом контакта САДРЖАТЕЉ ЗА САДРЖАНЕ ОБЈЕКТЕ);
4. *Догађајна синкопа*: наратив о хеликоптерској несрећи, који подразумева пад, реакцију јавности и одликовање, сведен је само на чин одликовања.

Какви су пак ефекти овакве компресије? Сажимања су сцену учинила бизарном, а бизарност (која је појачана веселим изразом председниковог лица) подстиче „читаоца“ на преиспитивање чина одликовања. Свођењем временског размака на минимум, карикатура „брише“ из компресоване варијанте наратива реакцију јавности (поменуте позиве на одговорност), сугеришући тиме да би само одликовање могло имати манипулативну функцију.

Пажњу привлачи још један бизарни детаљ: председник иза уха има заденуту зарђалу кашику. Реч је о амблему који у Кораксовим карикатурама прати политичаре који су спроводили и подржавали програм Српске радикалне странке, а који је, заправо, окидач за присећање на „виц“ о клању зарђалом кашиком, који је почетком рата деведесетих у једној телевизијској емисији испричао лидер те партије. Видимо да је реч о засебној, додатној, декомпресији коју, очигледно, није могуће извршити без одговарајућег позадинског знања. Она је пак вишеструка: амблем нас подстиче на актуализацију сећања на поменути „виц“, што, даље, упућује на политику мржње и рата која се симболички у њему огледа. Две декомпресоване структуре (једна централна: критички однос према чину одликовања погинулих у паду хеликоптера; и друга која додатно контекстуализује централну: политика која се базира на убијању и рату) могу се међусобно повезати дајући закључак о континуитету политике која не мари за људске жртве. У том смислу, декомпресија коју подстиче поменути амблем представља допунски контекст у коме се сагледају друштвени догађаји на које реферише наратив карикатуре.

Дијаграм 3. Централна и бочна декомпресија у примеру 1 и њихова потенцијална интеграција

3. Индиректна (де)компресија у политичкој карикатури

У свим досада представљеним примерима декомпресија је подразумевала узрочно и хронотопско развијање наратива карикатуре: уместо да наратив буде разбијен на два засебна ментална простора, актери су из позиције директних физичких каузатора померани у област узрочног политичког делања. Примери који следе другачији су јер генерисање значења карикатуре не почива на таквом усложњавању наратива. Сцена коју карикатура доноси у овим случајевима представља позајмљени образац посредством ког се елементи некомпресованог простора преводe у компресовану структуру. Овако настале, амалгамске наративне структуре варирају од изузетно једноставних перцептибилних догађаја без онтолошког мутирања идентитета политичких актера (примери 4 и 5) до сложенијих догађајних образаца у којима политички актери постају носиоци онтолошки мешовитог идентитета (примери 6 и 7).

3.1. Пример 4

Карикатура 4. Извор: Corax Danas, 87. страна

Карикатура доноси крајње бизарну сцену: током руковања један политичар уједа другог. Карикатура је настала 2004. године и говори о антиципацији политичке штете коју ће Демократској странци и њеном лидеру нанети коалиција са Демократском странком Србије. Ту идеју о политичкој штети карикатуриста је интересовао са К-призмом УЈЕСТИ НЕКОГ захваљујући појмовној метафори ШТЕТА ЈЕ ФИЗИЧКА ПОВРЕДА. Треба, ипак, приметити да је овим, индиректним, путем настао само део наратива бленде. Остатак је попуњем директном компресијом. Примећујемо две синкопе – лидери странака репрезентују саме странке, а чин руковања репрезентује склапање коалиције. Темпорално-каузално сажимање је такође очигледно: склапање коалиције (руковање) у тренутку настанка карикатуре представља актуелни догађај, док се штета коју ће та коалиција нанети ДС-у налази у будућности (као Кораксово предвиђање) – на карикатури склапање коалиције и трпљење штете су истовремени.

3.2. Пример 5

Овај пример је посебно занимљив јер показује како активирањем различитих примарнометафоричких веза иста, крајње једноставна ситуација (један човек стоји иза другог и својим шакама му прекрива очи) може генерисати мање-више различита декомпресована значења. Табела 2 показује основна читања дате карикатуре, а комбинацијом наведених примарних метафора могуће је усложњавати декомпресовану информацију.

Карикатура 5. Извор: Corax Danas, 68. страна

Структура у наративу карикатуре	Примарне метафоре између улазног простора и К-призме	Декомпресована структура
Коштуница не види где је Младић јер му је Младић шакама прекрио очи	ЗНАТИ ЈЕ ГЛЕДАТИ + ИМАТИ КОНТРОЛУ ЈЕ ДРЖАТИ У РУКАМА	Коштуница не зна (не жели да зна) где је Младић јер је под утицајем политике коју он репрезентује
Младић рукама држи Коштуничину главу	ИМАТИ КОНТРОЛУ ЈЕ ДРЖАТИ У РУКАМА	Коштуничине политичке одлуке су под утицајем политике коју репрезентује Младић
Коштуница је испред Младића	ШТИТИТИ ЈЕ СТАЈАТИ ИСПРЕД	Коштуница (политика коју он спроводи) штити Младића
Коштуница и Младић су збијени један уз другог	БЛИСКОСТ ЈЕ БЛИЗИНА	Коштуница дели Младићеве политичке идеје
Коштуница не може јасно да види шта се око њега догађа јер су му очи прекривене Младићевим шакама	РАЗУМЕВАТИ ЈЕ ГЛЕДАТИ	Коштуница не може да разуме стварност јер је заслепљен политиком коју репрезентује Младић

Табела. 1. (Де)компресија у примеру (5)

3.3. Пример 6

Карикатура с почетка 2000. године приказује Слободана Милошевића коме два тадашња члана владе, представљена као људи-пси, доносе у устима новине (као што пси доносе газди бачени штап). Карикатура је, несумњиво, бленда, а њена структура дата је у следећој табели:

Карикатура (бленда)	УП1: декомпресовани простор друштвених збивања	УП2: компресорска призма	Међупросторска релација
људи-пси	потпредседник владе и министар за информисање	дресирани пси	аналогија

Слободан Милошевић – дресер паса	Слободан Милошевић, председник државе	дресер паса	аналогија
новине које пси доносе	извештај о медијима	предмет који пси доносе власнику	аналогија
дресирање паса	Милошевић има потпуну контролу над политичким делањем Шешеља и Вучића	дресер има потпуну контролу над физичким понашањем паса	ИМАТИ КОНТРОЛУ НАД НЕЧИЈИМ РАДОМ ЈЕ ДРЕСИРАТИ ГА
држање новина у зубима	Шешељ и Вучић контролишу медије	пси држе предмет у устима	ИМАТИ КОНТРОЛУ НАД НЕЧИМ ЈЕ ДРЖАТИ ТО

Табела 2. (Де)компресија у примеру (6)

Карикатура 6. Извор: Corax Danas, 31. страна

3.4. Пример 7

Носилац мешовитог идентитета на овој карикатури из 2006. године јесте тадашњи премијер, приказан у улози сликара који израђује портрет-потерницу Ратку Младићу. Структура интеграционе мреже дата је у табели.

Карикатура (бленда)	УП1: декомпресовани простор друштвених збивања	УП2: призма компресије	УП1-УП2 везе
премијер-сликар	премијер	сликар	аналогија
оптужени-модел	оптужени	модел	аналогија
сликање портрета-потернице	влада одржава формалну сарадњу са Хагом	сликање модела	аналогија
сликар види свог модела	премијер има информације о Младићу	сликар види свог модела	ЗНАТИ ЈЕ ВИДЕТИ

Табела 3. (Де)компресија у примеру (7)

Карикатура 7. Извор: Сорах Danas, 122. страна

3.6. Пример 8

Карикатура 8. Извор: www.pescanik.net

На овој карикатури из септембра 2014. дисонантни елемент је авион-крава. К-призма представља оквир МУЖЕЊА, чијим елементима „особа која музе“, „крава“, „млеко“ одговарају следећи елементи почетног простора: „вла-сник авио-компаније“, „авио-компанија“, „профит“. Декомпресовани простор и К-призма су повезани примарном метафором ОСТВАРИВАЊЕ КОРИСТИ ЈЕ ДОБАВЉАЊЕ КОРИСНЕ МАТЕРИЈЕ, која омогућава да ПРОФИТ буде концептуализован као МЛЕКО.

Карикатура (бленда)	УП1: декомпресовани простор друштвених збивања	УП2: призма компресије	Међупросторске везе
авион-крава	авио компанија	крава	аналогија
млеко	профит	млеко	ОСТВАРИВАЊЕ КОРИСТИ ЈЕ ДОБАВЉАЊЕ КОРИСНЕ МАТЕРИЈЕ
Арапин који музе	власник авио-компаније	човек који музе краву	аналогија
процес мужења	профитирање	мужење	аналогија

Табела 4. (Де)компресија у примеру (8)

Треба још приметити да поред појмовне интеграције и у овом примеру уочавамо и директну компресију: авио-компанија из простора друштвених збивања се, пројектујући се у бленду заједно са кравом из К-призме, синкопом сужава на авион.

3.7. Пример 9

Карикатура 9. Извор: www.pescanik.net

Ова карикатура из јануара 2015. године приказује необичну ситуацију: градоначелник Београда вози трамвај у који улеће премијер носећи у рукама пензионера (који је, заправо, сам карикатуриста). Већ је на први поглед јасно да је реч о статусу пензионера у наплати вожње у јавном градском превозу у Београду. Наиме, крајем 2014. године најављено је смањење повластица које су у ГСП-у београдски пензионери могли да остваре, да би се у јануару 2015. огласио премијер тражећи од градоначелника Београда да се питање повластица у градском превозу реши у корист пензионера. Механизми (де)компресије дати су у следећој табели:

Елемент карикатуре	Декомпресована информација	Механизам
Коракс није могао сам да уђе у трамвај	београдски пензионери, којима се укидају повластице у коришћењу ГСП-а	немогућност коришћења превоза > немогућност уласка у трамвај: примарна метафора + синкопа; сви пензионери > Коракс: синкопа
градоначелник вози трамвај и не зауставља се како би Коракс ушао	градска управа је најавила укидање повластица пензионерима у ГСП-у	онемогућавање коришћења политичком одлуком > онемогућавање коришћења физичким поступком (брзом вођњом): примарна метафора + синкопа
премијер у трку уноси Коракса у трамвај	премијер тражио од градоначелника да се проблем реши у корист пензионера	омогућавање коришћења политичком одлуком > омогућавање коришћења физичким поступком (уношењем у возило): примарна метафора + синкопа

Табела 5. (Де)компресија у примеру (4)

Пример је специфичан јер показује како примарне метафоре могу бити удружене са механизмима директне компресије у успостављању К-призме. Наиме, очигледно је да су структуре „брзо возити трамвај“ и „донети одлуку о укидању повластица пензионерима“ повезане примарном метафором ОНЕМОГУЋИТИ НЕКОМЕ КОРИШЋЕЊЕ НЕЧЕГА ЈЕСТЕ СПРЕЧИТИ ЊЕГОВ ФИЗИЧКИ КОНТАКТ СА НЕЧИМ, као што су структуре „унети у трамвај“ и „донети одлуку о враћању повластица“ повезане примарном метафором ОМОГУЋИТИ НЕКОМЕ КОРИШЋЕЊЕ НЕЧЕГА ЈЕСТЕ ДОВЕСТИ НЕКОГ У ФИЗИЧКИ КОНТАКТ СА НЕЧИМ. Ипак, видимо да примарна метафора, заправо, само апстрактно структурира К-призму појмовима „омогућити/онемогућити физички контакт“, чија је конкретизација, заправо, производ синкопе: хронотоп трамваја, у коме се одигравају ситуације „возити брзо“ и „уносити“, метонимијски је повезан са некомпресованом информацијом.

Као и у примеру 3, и овде постоји елемент који нас подстиче на још једну, бочну декомпресију. Реч је о капуту који носи главни актер и који се лако декомпресују у наратив о премијеровом спасавању детета из сметова код Фекетића (реч је о догађају с почетка 2014. године). Овај нови бочни ментални простор, који је настао директном декомпресијом, контекстуализује централну декомпресовану структуру, наводећи „читаоца“ да у тим два догађаја учини слични наративни образац о политичару спасиоцу.

4. Закључак

У теоријском уводу овог рада разматран је статус компресије у теорији појмовне интеграције. Уочено је да овај сазнајни феномен не морамо увек посматрати као појмовну интеграцију и предложен је минимални тропросторски модел за проучавање директне појмовне компресије. Такав модел пажњу истраживача ус-

мерава на сам чин (де)компресије и механизме који га омогућавају. Индиректна компресија пак укључује појмовну интеграцију, па се четворопросторски модел чини прикладним за њен опис (при чему би се, ако нас занима сама компресија, уместо два улазна простора могло говорити о некомпресованом простору и призми компресије кроз коју се он пројектује у бленду). Као што директна компресија почива на механизмима скалирања, синкопе и метонимијског стешњивања, тако се примарне метафоре могу одредити као основни механизам индиректне компресије. Директну и индиректну компресију смо, потом, илустровали на примерима политичких карикатура Предрага Кораксића Коракса.

Политичка карикатура доноси визуелно испрличани наратив, а њено разумевање, заправо, представља његово усложњавање. Окидачем тог усложњавања, како су то показали издвојени примери, може се сматрати организациона дисонанца сцене. Учили смо неколико извора те дисонанце: 1. неусаглашеност политичке улоге актера и наративизоване ситуације (нпр. политичари гурају хладњачу у реку, политичар вози трамвај); 2. бизарност ситуације (политичар уједа другог политичара, политичар је сервиран као храна тужиоцу); 3. алогичност ситуације (политичар интервјуише самог себе). Дисонанца се, како то показује анализа у предложеном моделу, може разрешити директним или индиректним путем. Док први тип декомпресије представља развијање каузалне и хронотопске структуре наратива, други подразумева издвајање наративне схеме и њено читање у метафоричком кључу. Притом, и у случајевима индиректне компресије често се само део наратива карикатуре структурира посредством К-призме, док остатак представља продукт директне компресије.

Анализа је показала да компресија и појмовна интеграција, као два когнитивна феномена у чијој се основи уочава Фоконијеов и Тарнеров принцип довођења на људску меру, могу стајати у различитим односима. Прво, директна компресија се може посматрати као процес који не зависи од интеграције засебних менталних простора. Са друге стране, индиректна компресија је специфична варијанта појмовног интегрисања. Међутим, видели смо да појмовна интеграција није повезана само са индиректном компресијом: ако у датој појмовној структури постоји неколико окидача за независне директне компресије, декомпресовани ментални простори могу се потом интегрисати у јединствену значењску целину. Поред тога, учили смо и да у процесу конкретизације К-призме, као улазног простора, значајну улогу могу имати механизми директне компресије. Таква врста појмовне зависности (К-призма је, тада, заправо и сама компресована варијанта простора друштвено-политичких збивања) оправдава вертикално устројство улазних простора у компресији интеграцијом.

Литература

Bergan, B. 2004. To Awaken a Sleeping Giant. Cognition and Culture in September 11 Political Cartoons. In *Language, Culture, and Mind*, Michel Achard and Suzanne Kemmer, eds. Stanford: CSLI Publications. [Online] Доступно на:

- https://www.researchgate.net/publication/254304620_To_Awaken_a_Sleeping_Giant_Cognition_and_Culture_in_September_11_Political_Cartoons [2015, January, 6]
- Coulson, S. What's so funny?: Conceptual integration in humorous examples. [Online] Доступно на: <http://www.cogsci.ucsd.edu/~coulson/funstuff/funny.html> [2015, January, 6]
- Coupe, W. A. 1969. Observation on a Theory of Political Caricature. *Comparative Studies in Society and History*, 11/1, 79–95.
- Džanić Delibegović, N. Who was born with a silver foot in his mouth? Modified idiomatic expressions in political cartoons. *Jezikoslovlje*, 14/2–3, 323–336.
- Fauconnier, G. & Turner, M. 2002. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Fauconnier, G. & Turner, M. 2003. Metaphor, metonymy, and binding. In *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, R. Driven, R. Parings, eds., 469–487. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Grady, J. 2003. Converging evidence for the notions of subspace and primary space. In *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, R. Driven, R. Parings, eds., 533–554. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Grady, J. 2005. Primary metaphors as inputs to conceptual integration. *Journal of Pragmatics*, 37, 1595–1614.
- Grady, J. 2008. Image schemas and perception: Refining a definition. In *From Perception to Meaning*, B. Hampe, ed., 35–56. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Koestler, A. 1964. *The Act of Creation*. London: Hutchinson & Co.
- Lakoff, G. & Johnson, M. 1999. *Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books.
- Medhurst, M. J. & Desousa, M. A. 1981. Political Cartoons as Rhetorical Form: A Taxonomy of Graphic Discourse. *Communication monographs*, 48, 197–236.
- Streicher, H. L. 1967. On a Theory of Political Caricature. *Comparative Studies in Society and History*, 9/4, 427–445.

Vanja Miljković

(DE)COMPRESSION AS THE SEMANTIC MECHANISM IN THE POLITICAL CARTOON

Summary

In this paper we discussed the relationship between compression and conceptual integration within Fauconnier and Turner's theory. We found that these two conceptual phenomena are distinguishable despite the fact that both are the result of the same guiding principle of achieving a human scale. Thus, the minimal model for analyzing compression has three mental spaces (unlike Fauconnier and Turner's minimal model of conceptual integration which consists of four spaces): the decompressed, the compressed, and the generic space. In this model there is no need for two inputs because the standard mechanism of compression

(the scaling, the syncopation, and the metonymic tightening principle) are sufficient to explain the relationship between the decompressed and the compressed structure. On the other hand, compression and integration act together if the frame of the compressed space could not be derived directly from the decompressed one. In that case, there is actually a fourth space – *the prism of compression* – and this process could be called *indirect compression*. Further, we showed, on the examples of the political cartoons, what direct and the indirect (de)compressions look like. For that propose we used the cartoons of the well-known Serbian caricaturist Predrag Koraksić Corax. The trigger of the decompression in both cases is a dissonant element in the visual narrative of the cartoon. If that element is an unstable conceptual mixture, it will be naturally decomposed in the input spaces. Otherwise, if dissonance could be eliminated by direct conceptual “translating” of the compressed cartoon narrative into the decompressed one with decompression mechanisms, there is no need for the complex model of integration of two input spaces.

vanja.miljkovic@isj.sanu.ac.rs
pablo_astrid@yahoo.com

UDC 81'1

811.111'373.74:34

81'42:34

Nina Manojlović

University of Kragujevac

Faculty of Philology and Arts

FUZZY EXPRESSIONS IN LEGAL TEXTS

Abstract: Compared to vague and ambiguous language in legal texts (Witczak-Plisiecka 2009; Čutura & Stevanović 2014), fuzziness and its effect on meaning in legal context have not been a subject of much discussion, in spite of the fact that fuzziness is an inherent property of language and cannot be avoided (Radovanović 2013) even in registers which require the use of precise language. The aim of this paper is to examine the meaning of the fuzzy term *reasonable* as used in Title 18 – Crimes and Criminal Procedure and Title 49 – Transportation (USA Public Law) and the pragmatic factors affecting its denotation or reference. Furthermore, we shall examine the application of a numerical and non-numerical approach to the fuzzy expression in question (Zadeh 1965, 1983; Zhang 2005). In pragmatic terms, especially from the point of view of Relevance Theory, one of the most prominent differences between legal language and other registers is the fact that the context is almost never pre-given, which greatly affects the meaning of the expression used, as shall be seen in this paper.

Key words: legal language, fuzzy expressions, relevance, context, explicature

1. Introduction

In this paper we shall try to explore fuzzy linguistic expressions employed in the register one would not expect them to be – legal texts (more specifically laws and regulations). We shall first briefly present what fuzzy expressions are for the purpose of this paper and afterwards present the analysis of the fuzzy term *reasonable* based on the examples taken from Title 18 – Crimes and Criminal Procedure and Title 49 – Transportation (USA Public Law). Special attention shall be given to the relevance-theoretic approach to fuzzy expressions and how these expressions are affected within legal communication.

2. Fuzzy expressions

First of all, it is important to try and establish a distinction between the terms *vague*, *ambiguous* and *fuzzy*. For the purpose of this paper, we shall adopt the differentiation made by Zhang (2005: 73–75) who states that a fuzzy expression has no clear-cut meaning boundary and (unlike vagueness, generality or ambiguity) cannot be resolved

in the context. He furthermore explains that there is normally no problem to reach an agreement regarding the sense of a fuzzy expression, however, difficulty arises when trying to establish the reference or denotation of such an expression. Therefore, it can be concluded that the extension of a fuzzy expression is a fuzzy set, a class of objects with a continuum of grades of membership ranging from 0 to 1 (Zadeh 1965: 338).

As noted by numerous researchers in the field (Radovanović 2009; Zadeh 1968; Zhang 2005) human categorisation of the world is primarily fuzzy. In systematization of different variations observable in the world humans have often tried to be exclusive but failed in doing so, and language, much as human cognition, is fuzzy “per definitionem” (Radovanović 2009: 11–12). Departing from Aristotle’s logical system, we have admitted the existence of at least three levels of truthfulness – true, false and undetermined (Radovanović 2009: 17–18). Zadeh (1983: 152) notices that almost everything depending on natural languages represents a matter of degree. In his other work (Zadeh 1968: 421) he notices that everyday events are usually fuzzy, without defined edges, like in *It’s a warm day*. The interpretation of *warm* largely depends on expectation – it would be assigned different values in Toronto and Madrid, for example. On the other hand, the term *warm* would again be assigned different values when modifying *coffee* for example. Similar principles apply for fuzzy expressions in legal language. We shall see that interpretation of a fuzzy expression depends on numerous factors such as expectation, cultural influences, linguistic surrounding etc., but in this paper we shall focus mainly on the item being modified by the expression in question.

Researchers who have dealt with vagueness and/or ambiguity in a legal context (Witczak-Plisiecka 2009; Čutura & Stevanović 2014) did not give much attention to fuzziness. Witczak-Plisiecka (2009: 232) defines vagueness as unclear and underspecified reference and ambiguity as presence of multiple reference. Even though she does mention fuzziness as defined by Zhang (2009: 233), in her paper the term reasonable is classified under vague specialized terms and expressions (2009: 238).

Accepting that sometimes there is no clear-cut distinction between fuzzy and vague, we shall consider an expression to be fuzzy if it cannot be resolved in the context. As previously stated, one does not expect expressions without clear denotation or reference to be common in legal language. This is because legal language strives to be explicit and unequivocal (Čutura & Stevanović 2014; Shane 2002; Tiersma 2008) and not fuzzy and unclear. However, fuzziness is inherent to human thinking and, hence, language (Zadeh 1965: 338; Zadeh 1968: 421; Radovanović 2009: 11–12) and cannot be avoided even in registers striving to be precise in what is being communicated.

3. Reasonable

Before we present the results of our analysis, we shall first attempt to roughly define the term *reasonable* in legal context. The definitions used in this paper are taken from a legal dictionary (dictionary.law.com):

adj., adv. in law, just, rational, appropriate, ordinary or usual in the circumstances. It may refer to care, cause, compensation, doubt (in a criminal trial), and a host of other actions or activities.

As can be seen from the given definition, the terms employed in defining the term reasonable are themselves fuzzy and/or vague. What is deemed *rational*, *ordinary*, etc. or what falls under *other actions or activities*? Even expressions involving the term reasonable are defined in similar unspecified manner, although these expressions are specialized legal terms:

beyond a reasonable doubt – adj. part of jury instructions in all criminal trials, in which the jurors are told that they can only find the defendant guilty if they are convinced “beyond a reasonable doubt” of his or her guilt. Sometimes referred to as “to a moral certainty”, the phrase is fraught with uncertainty as to meaning, but try: “you better be damned sure”. By comparison it is meant to be a tougher standard than “preponderance of the evidence”, used as a test to give judgment to a plaintiff in a civil (non-criminal) case.

reasonable care – n. the degree of caution and concern for the safety of himself/herself and others an ordinarily prudent and rational person would use in the circumstances. This is a subjective test of determining if a person is negligent, meaning he/she did not exercise reasonable care.

However, there are instances when the term reasonable can be resolved, perhaps not in a linguistic, but in the real-world context:

reasonable speed – n. the speed of an automobile determined to be lower than the posted speed limit due to the circumstances, such as rain, icy road, heavy traffic, poor condition of the vehicle or gloom of night. Exceeding reasonable speed under the circumstances can result in being cited for speeding. In the law of negligence, exceeding reasonable speed in the prevailing conditions may be found to be negligent even though below the speed limit.

Here we can see that *reasonable speed*¹ is a natural number lower than a number (speed) which can be determined in the actual context, and here the term *reasonable* can almost be regarded as a fuzzy quantifier as defined by Zadeh (1983: 152). But, we shall get back to this point later on in the paper. This is the reason we are examining whether the term *reasonable* can be analyzed using both the numeric and non-numeric approach. Our analysis will comprise those instances of use of the term *reasonable* that can be regarded as numeric and those that cannot, in order to investigate if there is any difference in meaning of the term, and, if so, how the meaning is affected.

The term *reasonable* is sometimes labeled as ‘flexible’ term by legal experts (Tiesma 1999: 79) which is very useful in certain situation, since what is “reasonable” cannot be always precisely articulated in advance. Tiersma writes (1999: 3):

¹ Similarly Witzak-Plisiecka (2009: 235) notices that semantics of the expression *safe speed* and resulting legal operational value is not vague but relative to the situation.

Lawyers find themselves in a linguistic dilemma: Should they strive to be as precise as possible, or is it better to be more general or even vague? Strategic concerns may dictate one choice over another. As we will see, general or vague language – most notoriously the word “reasonable” – leaves room to maneuver and is adaptable to unforeseen future circumstance.

4. Analysis

In this section of the paper we shall first divide the examples taken from our corpus into two main groups. The first group comprises expressions that convey only the sense suggested by the definition given in the previous section. The second group comprises expressions that still retain the above mentioned sense but also suggest their extension is a set of numbers (a fuzzy set nevertheless).

The following examples belong to the first group:

[1] The Administrator shall make available to the Council or Committee such staff, information, and administrative services and assistance as may **reasonably** be required to enable the Council or Committee to carry out its responsibilities under this subsection. (Title 49)

[2] If the Director has **reasonable** grounds to believe that there has been a violation of Federal criminal law, the Director shall report the violation expeditiously to the Inspector General. (Title 49)

[3] The Secretary may dismiss a complaint the Secretary determines does not state **reasonable** grounds for investigation and action. (Title 49)

[4] Such notice shall describe with **reasonable** particularity the nature of the violation found and the provision which has been violated. (Title 49)

[5] [...] imposing **reasonable** restrictions on the future activities or investments of any such person, including prohibiting engagement in the same type of endeavor as used to commit the offense (Title 18)

[6] [...] intentionally places a person in **reasonable** fear of the death of, or serious bodily injury to that person, a member of the immediate family (as defined in section 115) of that person, or a spouse or intimate partner of that person by a course of conduct involving threats, acts of vandalism, property damage, criminal trespass, harassment, or intimidation (Title 18)

[7] Whoever transfers a select agent to a person who the transferor knows or has **reasonable** cause to believe is not registered as required by regulations under subsection (b) or (c) of section 351A of the Public Health Service Act shall be fined under this title, or imprisoned for not more than 5 years, or both. (Title 18)

[8] [...] in a manner **reasonably** calculated to convey the impression that such advertisement, circular, book, pamphlet or other publication, product, or item, is approved, endorsed, or authorized by or associated in any manner with, the United States Secret Service, or the United States Secret Service Uniformed Division. (Title 18)

When discussing these examples we should notice the difference in the “the level of fuzziness”. Namely, if we compare the expressions *reasonable restrictions* and *reasonable fear/belief* it becomes evident that the former is easier to determine in a given real-world situation – there is a set of prescribed restrictions that fall under civil remedies and usually there are further instructions (found in other laws, annexes or amendments) on the type of restriction to apply depending on the type of fraud (in this case). The recipient of texts containing such expressions may find it difficult to determine the full scope of instances these expressions can apply to – whether a layman or an attorney or a judge. If we look at the example with the expression *in a manner reasonably calculated to convey the impression that* (example [8]) it becomes clear why some cases regarding trademark and copyrights last over a decade and why it is sometimes difficult to prove copyright violation. What these expressions have in common is the fact that the term *reasonable* retains its core meaning (which does not cease to be fuzzy) – ‘in accordance with reason’.

The second group of examples are those expressions containing the term *reasonable* and which can be numerically expressed:

[9] Security Administration may impose a **reasonable charge** for the lease of real and personal property to Transportation Security Administration employees and for use by [10] Transportation Security Administration employees and may credit amounts received to the appropriation or fund initially charged for operating and maintaining the property, which amounts shall be available, without fiscal year limitation, for expenditure for property management, operation, protection, construction, repair, alteration, and related activities. (Title 49)

[10] Unless otherwise provided in subtitle IV, the Board may determine, within a **reasonable time**, when its actions, other than an action ordering the payment of money, take effect. (Title 49)

[11] [...] for the **reasonable cost** of repeating any experimentation that was interrupted or invalidated as a result of the offense. (Title 18)

[12] [...] such biological agent, toxin, or delivery system, is of a type and quantity **reasonable** for that purpose.. (Title 18)

[13] The Secretary shall, by regulation, authorize reimbursement of the fair market value of samples furnished pursuant to this subsection, as well as the **reasonable costs** of shipment. (Title 18).

As can be seen, since *charge*, *cost*, *quantity*, *time*, etc. can be measured and expressed through numbers, one might expect that the expressions in which the term *reasonable* modifies these nouns can be numerically expressed as well. Even so, it would be difficult, if not impossible to apply the computational approach proposed by Zadeh (1983)² since the term *reasonable* cannot be viewed as a fuzzy quantifier

² For example, in the case of a proposition QA's are B's where Q is a fuzzy quantifier and A and B are labels of fuzzy or non-fuzzy sets, Q may be interpreted as a fuzzy characterization of the relative cardinality of B and A. If we have a proposition *Some girls are tall*, Q = *Some*, A = *girls* and B = *tall* (Zadeh 1983: 159).

in the sense suggested by Zadeh. However, the expressions in the second group, i.e. the ones modifying nouns like *time*, *fee*, *cost* etc. can often be resolved in a broader context. For example, *reasonable quantity* depends on the biological agent in question and can be determined in a specific situation. Furthermore, *cost* and *time* set the level of fuzziness for the term *reasonable* lower on the scale, since the expressions *reasonable time* and *reasonable cost* acquire more precise readings when in the context of a real-life situation. The definition for the term *reasonable time* reveals that it is most frequently determined within specific documents regulating specific situations:

reasonable time – n. in contracts, common custom in the business or under the circumstances will define “reasonable time” to perform or pay. It is bad practice to draft a contract using such a vague term.

As the example above shows, expressions containing a fuzzy term that has numeric value are often ‘defuzzified’ in other regulations, contracts etc. Since our corpus comprises legal documents of a general type – laws – these expressions can be useful in creating a rule applicable to a wide array of possible situations. This analysis, however, cannot be complete without the involvement of a legal expert, since, as Witzak-Plisiecka notices (2009: 233–234) it is questionable whether linguists should discuss legal language in depth, for they are not familiar with the intricacies of the legal system.

Nevertheless, in this paper we shall try to provide a linguistic analysis of the said expressions from a relevance-theoretic perspective. Zhang (2005: 73) advocates that fuzzy expressions in everyday communication conform with optimal relevance since a greater positive effect with less processing effort can be achieved. He also identifies that the relevance-theoretic approach has, apart from cultural differences, neglected the issue of group relevance, which is the case with legal language. When laws are in question, both the audience and context (apart from the linguistic one) are unknown a priori. One of the possibilities for use of fuzzy language could be that of trying to cater to as many possible posteriori contexts. A similar explanation could apply to other distinct characteristics of legal language, such as nominalizations, passivization, thematization and different types of generalization. Of course, the very nature of language – it being largely fuzzy - cannot be overlooked here.

Much like the loose use of language, fuzzy expressions convey a range of weak implicatures (Zhang 2005: 78; see also Sperber & Wilson 1987; Wilson 2003), although we argue that the fuzzy expressions do not have a *non-fuzzy* meaning, unlike *square* or *flat*. According to Zhang (2005) what can affect the interpretation of fuzzy expressions (among other parameters) is the item being modified. We have shown how the level of fuzziness of the term *reasonable* is affected depending on the noun it modifies. It can be said that in modifying nouns like *belief*, *grounds*, *doubt* etc. the term *reasonable* is “ultrafuzzy” and poses a problem in interpreting and executing regulations. One can argue what is reasonable and what is not, it is not set in stone, as texts governing people’s lives are expected to be. This leaves a window open for attorneys to manipulate the proceedings. However, this need not be

a negative state of affairs. We can identify two main reasons for the overwhelming presence of fuzzy expressions in legal language – the nature of the human cognitive system and achieving optimal relevance.

Apart from expectation and the item being modified, when it comes to interpreting fuzzy expressions in legal texts, another parameter needs to be taken into consideration – the level of expertise of the recipient. This is very similar to the cultural influence Zhang proposes (2005: 77). Namely, the same expression is less fuzzy to a legal expert than to a person without any legal training. If we take example [11], the term *reasonable time* would have clearer boundaries to someone with experience in a similar situation, or to, let's say, a member of the said Board. Similarly, even “ultrafuzzy” expressions such as in example [8] would be less fuzzy to a person whose area of expertise is trademark or copyright. Regardless of the level of fuzziness or the interpretation of fuzzy expressions, fuzzy terms cannot be avoided in any communication or any texts, even those striving to achieve the highest level of explicitness.

According to the RT, language is inherently underdetermined and the majority of linguistic expressions need to be disambiguated or resolved in the context. Pragmatic inference occurs not only at the level of implicatures, but at the level of explicatures as well. Inference prevails in human communication and code plays a minor role. As said previously, fuzzy expressions are in some respects similar to the instances of loose use of language and certain pragmatic processes are involved in the construction of explicatures. Since strong explicatures are those that are recovered mainly through the decoding process, the use of fuzzy terms weakens the explicature. If we look at the example [4] the recovery of explicature would imply, among other pragmatic processes, the free enrichment of the term *reasonable particularity*.

[4] Such notice shall describe with [particularity involving enough details but not overly detailed in accordance with notices usually submitted in such cases] the nature of the violation found and the provision which has been violated. (Title 49)

Similarly, for example, the expression *reasonable time* in [11] needs pragmatic inference:

[11] Unless otherwise provided in subtitle IV, the Board may determine, within a [time it usually takes the Board to determine when the said actions take effect, unless specified differently by another regulation, act or contract], when its actions, other than an action ordering the payment of money, take effect. (Title 49)

Depending on the situation and legal context, free enrichment may yield different results – [not exceeding 10 days], [before the actions in question are to take effect as specified in another legal document] and so on.

The relevance of an input is proportional to the positive cognitive effects achieved by processing an input, and inversely proportional to the processing effort expended. When it comes to optimal relevance, we can safely assume that legal documents and their content are relevant to anyone needing to read them and/or

use them. However whether these texts are the most relevant ones compatible with the communicator's abilities and preferences depends on the audience. As said previously, not much attention was dedicated to group relevance.

The effect on relevance of fuzzy expressions in everyday communication is the increase of relevance (Zhang 2005: 73). However, in the legal context, the situation is more complicated. Namely, although it is true that the description *tall, slim, around 20 years old* requires less processing effort and has greater positive cognitive effects than the description *height is 1.67m, weight is 60.5 kilos, and 19 and a half years old*, a comparison of the expressions *reasonable time* and *time specified by individual contracts* or *10 days* does not provide unequivocally the same results. This is mainly due to differences in knowing the legal system and educational and/or social background of the recipients of legal texts, just as much as it is a matter of the nonexistence of a precise context a priori.

Even though fuzzy terms weaken the explicature since they require pragmatic inference apart from mere decoding, in terms of optimal relevance in the context of use of laws and regulations, these expressions contribute to achieving greater positive effects and, in fact, reducing the processing effort. As previously said, the context of legal texts we are examining is not given beforehand, nor is the audience. This is why fuzzy expressions are desirable, since they cater to a multitude of possible real-world situations. Apart from that, if the term *reasonable* were to be substituted with a more precise explanation (as suggested above), it would burden the text with additional words (and legal texts are already wordy), hence increasing the processing effort. Moreover, it is frequently not possible to predict and enumerate all the possible instances that would count as being reasonable, which would in turn create an even larger hole in the legislation and allow more manipulation. The term *reasonable*, as used in the analysed documents, leaves room for adjusting context and interpretation of the parties involved, according to the needs of particular situations.

5. Conclusion

This brief analysis has shown that the RT approach is favoured and more explanatory than the numeric approach when it comes to analysing fuzzy expressions, specifically here the term *reasonable*. This is true even if the expression can have a value expressible in numbers (such as *cost, quantity, time*, etc.) and even in the context of legal texts (which is, as we have previously stated, are expected to be precise and the very opposite of fuzzy).

Apart from this, we have identified two main reasons for using fuzzy expressions in legal language – the very nature of language and human cognition and achieving optimal relevance. When it comes to relevance, the term *reasonable* can be said to help reduce the processing effort by reducing the number of words needed for a longer and more precise description. Furthermore, the said term has an effect of increasing a positive cognitive effect by catering to numerous possible contexts due to the specific nature of communication represented in legal texts.

References

- Charrow, V. R. and J. Crandall. 1990. 'Legal Language: What Is It and What Can We Do about It?' [Online].
Available: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED318247.pdf> [2014, December 11]
- Čutura I. and J. Stevanović. 2014. Višeznačnost teksta zakona i podzakonskih akata u sferi poljoprivrede i ruralnog razvoja. In *Srpski jezik, književnost, umetnost: zbornik radova sa VIII međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu*, M. Kovačević (ed.), 121–133. Kragujevac : Filološko-umetnički fakultet.
- Radovanović, M. 2009. *Uvod u fazi lingvistiku*. Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića (Novi Sad: Sajnos).
- Sperber, D. and D. Wilson. 1987. Précis of relevance: Communication and cognition. *Behavioral and Brain Sciences*, 10/4, 697–710.
- Tiersma, P. M. 1999. *Legal Language*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tiersma, P. 2008. The nature of legal language. *Dimensions of Forensic Linguistics*, 5, 7–26.
- Wilson, D. 2003. Relevance and lexical pragmatics. *Italian Journal of Linguistics*, 15, 273–292.
- Witczak-Plisiecka, I. 2009. A Note on the Linguistic (In)determinacy in the Legal Context. *Lodz Papers in Pragmatics*, 5/2, 201–226.
- Wydick, R. C. 2005. *Plain English for Lawyers*. Durham, NC: Carolina Academic Press.
- Zadeh, L. A. 1965. Fuzzy sets. *Information and Control*, 8/3, 338–353.
- Zadeh, L. A. 1968. Probability measures of fuzzy events. *Journal of Mathematical Analysis and Applications*, 23/2, 421–427.
- Zadeh, L. A. 1983. A computational approach to fuzzy quantifiers in natural languages. *Computers & Mathematics with Applications*, 9/1, 149–184.
- Zhang, G. 2005. Fuzziness and relevance theory. *Foreign Language and Literature Studies (Quarterly)*, 22/2, 73–84.

Nina Manojlović

FAZI IZRAZI U PRAVNIM TEKSTOVIMA

Rezime

U poređenju sa neodređenim i dvosmislenim izrazima u tekstovima koji pripadaju pravnoj struci (Witczak-Plisiecka 2009; Čutura & Stevanović 2014), fazi izrazi i njihov uticaj na značenje u okviru pravnog konteksta nisu bili predmet mnogih razmatranja, uprkos činjenici da su takvi izrazi inherentna osobina jezika kao takvog i da se ne mogu izbjeći (Radovanović 2013) čak i u registrima gde se zahteva precizna upotreba jezika. Cilj ovog rada jeste da se ispita značenje fazi izraza *reasonable* i to kako je upotrebljen u okviru dva zakonska akta Sjedinjenih Američkih Država (Title 18 – Crimes and

Criminal Procedure i Title 49 – Transportation), kao i pragmatički faktori koji utiču na denotaciju i ekstenziju datog izraza. Pored toga, pokušaćemo da ispitamo mogućnost primene numeričkog i nenumeričkog pristupa navedenom fazi izrazu (Zadeh 1965, 1983; Zhang 2005). Iz perspektive pragmatike, posebno kada govorimo o Teoriji relevancije, jedna od najuočljivijih razlika između jezika pravnih akata i jezika drugih funkcionalnih stilova jeste činjenica da kontekst gotovo nikada nije unapred dat, što u velikoj meri utiče na značenje upotrebljenih izraza, kao što ćemo videti u radu.

manojlovic.nina@gmail.com

UDC 811.111'27:316.42
811.111:378.1
316.42:316.7

Jelica Tošić

University of Niš

Faculty of Occupational Safety

CREATING MEANINGS IN INTERSPACES – ‘PLURALIZATION CONTINUED’

Abstract: The phrase ‘pluralization continued’, taken from Canagarajah’s paper title, shows the directions in which the world processes are going. It is simply not possible to ignore globalization as a pronounced goal of the modern world. It involves global intermixing in all the spheres of life and work. The assumptions, principles, concepts and meanings are being changed accordingly, reflecting the presence of the *plural* and *difference* even in the spheres that have previously been untouched in this sense. The noun *English*, for example, was thought to be unique and singular. The relatively new phrase *World Englishes*, however, suggests that even grammar is affected. This paper is going to deal with globalization as reflected in different aspects of academic practice and the English language.

Key words: English as a Lingua Franca, globalization, difference, pluralization, destandardisation, negotiation of meanings

1. Introduction

English *is* the lingua franca and that makes all the difference when the status of other major¹ languages in the world are concerned. In 1997, when David Graddol first wrote his ‘guide to forecasting the popularity of the English language in the 21st century’, he could not have been fully aware of the scale of its future development. The notion of foreign language popularity could fit the formerly wide-spread view that reflected the world powers’ spheres of interest. In this view, the popularity of the language involved political influence of the native country. The more influential the country, the more its language deserves to be learned as a foreign language. The present-day dominance of English is an unprecedented phenomenon, and world powers that view the place of their languages in terms of language hierarchy feel threatened. The French, Russians, and Germans are, for example, trying to popularise their languages, which show a marked lag behind English. On the other hand, minor languages also feel threatened because English easily enters their languages in the form of borrowings and ‘spoils’ them. Although attitudes to the rising position of English may differ, its use in the world is undisputedly dominant compared to other

¹ The adjectives *major* and *minor* are used here to denote their proportion in the school curricula, and the number of their native speakers.

languages. However, when used so widely, the language has to undergo various changes in a short span of time so that even the English feel threatened in the sense that very often they are unable to recognise their language in its international use. In this respect, other languages are luckier – it seems easier for them to maintain their integrity. Whichever the feelings, globalization is a fact and not a ‘chimera’ (Vidanović 2008: 20) as it might have seemed almost a decade ago. For the global world to function properly a common language is certainly necessary.

2. Standardisation, plurilingualism, pluralization, variety

In light of the facts, four concepts that deal with English and its relationship with other languages seem important to consider: standardisation, plurilingualism, pluralization and variety. When a language is used within a relatively homogenous linguistic environment, standards are easy to maintain. The whole world, which is the place of use of lingua franca, is highly heterogenous and the maintenance of native speaker linguistic standards is extremely difficult. If misunderstandings are to be avoided, some standards of comprehensibility or acceptability should ensure the right meaning communication. However, “the stigma attached to using incorrect forms results in discrimination, and it is this interrelationship between linguistic form and social discrimination that enables us to refer to the conceptualisation of *Standard English* as ideological in its nature“ (Bex and Watts 1999: 13).

Plurilingualism is the term appearing in the *Common European Framework of Reference for Languages*, referring to the knowledge and learning of a “wider variety of European languages” (CEF 2001: 2). The awareness that English occupies the dominant position in international communication and that a lot of European languages are neglected in use and education was the initial step for the Council of Europe to launch the *Framework*. In other words, they wanted to enable learners to go through “the enriching experience of otherness in language and culture” (ibid.: 1) The “other” therefore refers to ‘another language, another culture, other people or new areas of knowledge’ (ibid.: 12). In general, the intention of the Council was to “improve the quality of communication” (ibid.: XI), which can also be regarded as an attempt at maintaining the standards of communication. The important assumption in both of these attitudes is that for the native speaker of English or any other language stands as a model, so the criteria reflected in teaching and learning are quite high. They are achievable though for those learners who want to achieve them. However, the majority of the learners of English do not bother to sound like or similar to a native speaker. Non native speakers of different linguistic backgrounds are being engaged daily in international communication, and their common language is mostly English. Therefore, they are continually coping with linguistic and cultural differences, making their native languages and cultures overtly or covertly present. They seem to converge into English (making it a plural language).

English varieties have been developing all over the world and their regional distinctiveness is undebatable. There is also ELF (English as a Lingua Franca)

referring to the use of English among interlocutors whose native tongues are different. The “changing demography of English” (Canagarajah 2006: 589) has given rise to a crucial change in the mindsets of native speakers of prestigious mainstream English: varieties don’t have to look exactly like their English. “From this point of view, ‘standard’ Indian English, Nigerian English, and Trinidadian English would enjoy the same status as British English or American English, all of them constituting a heterogenous system of Global English” (ibid.).

Cultural diversity, therefore, characterises today’s global world. Within it, the notions of English pluralisation and its varieties testify to multiplicity or otherness being recognised.

3. What do we mean by English?²

Languages are ordinarily associated with the nations that speak them as a mother tongue. Thus nations become part of their identity or their difference from others. There is usually only one nation ‘owning’ the language: the Germans speak German, the French speak French, etc... There is no plural of these nouns denoting languages. English, on the other hand, has become pluralized as a noun: the phrases ‘new Englishes’, ‘World Englishes’, ‘English languages’ (Crystal 1998: 84) are quite frequent in literature with occasional examples such as ‘an English’ and ‘each English’ (ibid.).

English is in a peculiar position because its transformations have led and are still leading to different outcomes:

NS English	World Englishes
	ELF (English as a Lingua Franca)

English in its native speaking countries undergoes language inherent changes, that are relatively slow and allow the language to be kept within certain national standards. On the other hand, English is divided into various World Englishes, which might be said to have their own forms, as developed in a specific blend between the mainstream English and the native language(s) of each country (mostly former British colonies), and ELF, which is a blend of English and practically all world languages. For the co-existence of the three varieties in the illustration, it is of crucial importance that they be kept separate, meaning ‘the owners’ (Widdowson 1994) of English do not impose their standards on the two remaining varieties. Native speaker standards, if extended to English in the world, prove to be difficult to maintain and are not necessary, as shown in use.

‘Destandardisation’ (Graddol’s term, p 56) of English covers both native speaking [NS] countries and its outside use. Computer-mediated communication has led to the curious blending of the traditionally divided spoken (more casual) and written (formal) English. The modern world’s change in attitude shows a new shift

² Brumfit’s question.

towards the acceptance or tolerance of diversity and individuality, and the notion of authority or standard in any area of social activity and communication seems to be out of place. This cultural ideology has given rise to all sorts of blends including the linguistic ones: within native speaking countries, standard forms exist alongside local or non-standard forms, whereas the outside world sees the mixing of standard English forms with any other world language(s).

David Graddol has noticed that young people are more likely “to experiment with particular varieties of English in order to present or experience particular social identities” and goes on commenting on the decision of MTV to promote the use of foreign-language varieties of English as identity markers: “by employing young presenters with distinctive French, German and Italian English accents, alongside British presenters with regional accents. Such cultural exploitation may indicate that standard, native varieties will be the least influential for the global teenage culture” (Graddol 1997: 49). Linguistic strangeness is becoming an everyday occurrence and people are getting used to it. The English “have learned to ignore it” (Crystal 1990: 109). Or most of them. The fast-changing world and translingual communication calls for redefining the notion of what is standard.

Translingual communication shows that “it is reasonable to take ‘good users’ as a standard” (Mauranen 2007: 33). Good ELF users are “primarily oriented to meaning rather than form” (ibid.: 46). Meanings are created and inferred within a broad context of different background languages and cultures of mostly constantly changing interlocutors. The term *translingual communication* denotes that communication transcends individual languages and that it also transcends words, which are supported by other extralinguistic means of communication. “Therefore, treating language as a tightly knit system that stands free of other semiotic resources, detached from the environment, a self-standing product, and autonomous in status distorts meaning-making practices” (Canagarajah 2013: 7). The meanings and forms that are created daily in English as a global language show that English “is constantly being remade” (Pennycook 2008: 30.7) owing to the circumstances and participants in communication.

4. What do we mean by English in the classroom?

English in the classrooms also reflects the changes the language is going through. The classroom is a microworld, a place, which with the widely-proclaimed mobility and heterolingual classrooms, is a mixture of different languages and cultures. It is an educational setting that is to prepare students for coping with the differences they are to encounter afterwards. That makes classrooms and English teaching a complex endeavour. The first change to be carried out is exposing students to non-native uses of English so that they can understand what problems they may encounter when they start communicating in the global community. The second change refers to the different roles learners of English will be assigned in the classroom. In the face of the on-going changes, John Brumfit dared to express his vision of the English

classroom: “The kind of language which I am suggesting we have neglected in the FL class for far too long is ‘exploratory’ language, ‘groping’ language. For too long we have demanded accuracy by criteria which are only appropriate for native speakers at the expense of both fluency and appropriacy *to the FL speaker*” (Brumfit 1978: 23). The adjectives used describe a revolution in the classroom. “To facilitate creativity in the classroom our task is to approximate the classroom environment to the conditions of untutored learning, when bisociation processes are encountered” (Prabhu and Czarnocha 2014: 12).

As English users in the world shape the language to their needs, “it would make sense for English language teaching to move away from its almost exclusive focus on native varieties of English” (Jenkins 2009: 10). Teaching is thus faced with newly set tasks, still unresolved by methodologists. The relationship between the student, the teacher and the language has to be redefined to suit the needs of the learners and the time. “Students learn to communicate by communicating” (Larsen-Freeman 2000: XIII) and therefore methodology needs to set the initial principles so as to enable them to really communicate, by using English actively with the constant negotiations of meanings. The standard of native speaker English, although necessary to a great degree, may frequently be a stumbling block to effective communication. Although possible, achieving that standard is not easy. Students, just like interlocutors in real life, use the language to convey a meaning to someone. They have a purpose and pursuing that purpose makes them shape the language in a way that, according to their realisation, is effective. Adherence to the native speaker norm, which mostly refers to formal correctness, can sometimes be a more difficult form for the speaker to formulate or for the listener to understand. An important point is made by Sandra Savignon:

Communication cannot take place in the absence of structure, or grammar, a set of shared assumptions about how language works, along with a willingness of participants to cooperate in the negotiation of meaning... Rather, the replacement of structure drills in a language laboratory with self-expression focused on meaning was found to be a more effective way to develop communicative ability with no loss of morphosyntactical accuracy. (Savignon 2002: 7)

Therefore, mutual negotiation of meaning frequently leads to self-correction and learning. As for the evidence, Savignon’s research on the effectiveness of encouraging learners to “ask for information, to seek clarification, to use circumlocution and whatever other linguistic and nonlinguistic resources they could muster to negotiate meaning” (ibid.: 3) proves that those students performed quite well on discrete-point tests of grammatical structure.

Academic education is particularly convenient as a site of multiculturalism and multilingualism because of academic mobility schemes. “The medium of communication for this growing group is ELF” (Björkman 2011: 82). Likewise, Jennifer Jenkins envisions a difference to the approach that would call itself academic:

A genuinely international academic approach would mean accommodating (to) the diverse multilingual and multicultural populations that inhabit English-medium

universities instead of expecting these populations themselves to accommodate (to) a narrow assimilationist model of English. (Jenkins 2011: 927)

Whatever the setting, school classroom or academic environment, new vistas seem to be present in the minds of both students and teachers. Both groups are, however, still rather reluctant to change the existing assumptions about the prospective linguistic outcomes. Different findings show that students, in the majority of cases, are oriented towards a native-speaker standard (Mollin 2006: 52; Mukherjee 2006: 211). Teachers, being used to a native speaker model as the target norm, are also hesitant. The whole pedagogy of foreign language learning is still based on the native speaker targets and teaching materials. They may also believe that they are doing their students a disservice by not observing native speaker authenticity. Anyway, “the default assumption is that teaching is prescriptive” (Björkman 2011: 91). In spite of that, it is reasonable to predict that ELT will have to react to the changed scene and values.

5. Meanings in interspaces

The creation or construction of meaning is, for most people, an obvious basis of human communication. Unfortunately, this part of language resists objective methods of description and measurement and everything semantic is characterized by unreliability (Chafe 1970: 60). The simplified version of meaning, as the relationship between the linguistic sign and what it stands for, has been enriched by the addition of the conceptual background as a crucial but elusive element, which gets in when meaning is construed or when it is interpreted. The complexity of the nature of meaning is corroborated by the fact that it is generally a threefold relationship which is not easily resolved in a simple schematic representation. The external world, embedded in the system of language, is reflected in the associations that arise when people communicate with each other. Because communication can be taken to be deterministic in the wide sense of the word, conveying and interpreting meanings are highly subjective activities rooted in the whole conceptual experience of the interlocutors. Therefore, apart from the investment in the form of “language, intelligence, consciousness, the self, and social and cultural interaction” (Jackendoff 2002: 268), you have to deal with “one’s sense of the communicative context, including one’s sense of one’s interlocutor’s intentions” (ibid. 273). In other words, conveying and interpreting the broad context of communication involves the intricate interrelationships between interlocutors who have to decide on the relevance of the chosen words. Meanings stand behind the utterances; their realisations in the language or interpretations in the mind of the interpreter are context-dependent.

The process of exchanging meanings is further complicated when communication takes place in a foreign language. International communication is different so that intralingual considerations should be broadened to include interlingual considerations as well. An additional element of linguo-cultural specificity interferes

with communication, making it a unique negotiation between different background languages and cultures. If we take assume the language of communication is a third language i.e. the language foreign to both interlocutors, then the third linguistic and cultural system ought to be included in the process of mutual accommodation and understanding. This is the global context of using English as an international language. In order to communicate, interlocutors have to create new conceptions and make them operable in the exchanges. The European concept of plurilingualism, although not involving a third language, is a useful invention because the acceptance and use of another language in communication makes people aware of the cultural differences embedded in the language as well. Learning other languages thus widens people's perspectives and helps them accept different structuring of the world in language forms. This can just be a way of training oneself to increase one's ability to better see, and linguistically and culturally negotiate the meanings.

The term *negotiation of meaning* suggests that native-like processing and communication is out of place in international communication in English. Therefore, if one insists on a systematic explanation of this process, then some other common denominator ought to be found or devised. The concept of the native speaker norm is no longer applicable to the purposes for which English is used internationally. International community is nationless and native-speakerless. Within the international community, native speakers of English seem to be at a disadvantage as their capacity to carry out the linguistic negotiations was shown to be inferior. They often experience the linguistic manipulations of WEs and ELF users as an unallowable simplification of the original. The simplification, according to Crystal, consists of the following:

A common feature, evidently, is to accommodate to an increasingly syllable-timed rhythm. Others include the use of simplified sentence constructions, and the avoidance of idioms and colloquial vocabulary; a slower rate of speech, and the use of clearer patterns of articulation (avoiding some of the assimilations and elisions which would be natural in a first-language setting. (Crystal 1999: 15).

In spite of that, although simplified compared to the richness of original English, English as a lingua franca has a simple purpose for its users: to provide a reliable means of communication compared to the unavoidable blind alleys appearing when they are exposed to native speaker varieties, which are less understandable to most English users. ELF is therefore different and it is "at best code-referenced rather than code-bound." (Rajagopalan 2004: 115).

When people communicate in a foreign language, it is a demanding task for them. They do not strive to approach the native speaker level, instead they strive to reach an agreement between their differing languages and find a new symbiotic meaning. What is at the centre of attention for them is intercultural transfer or the blending of their languages and conceptions so that they achieve effective communication. According to Fauconnier and Turner, "conceptual blending is a basic mental operation that leads to new meaning, global insight, and conceptual compressions useful for memory and manipulation of otherwise diffuse ranges of

meaning” (Fauconnier and Turner 2003: 57). The units that blend to create a new meaning are two or more mental spaces, or frames in Langacker’s terms, containing the inputs of the participants in communication. In the process of negotiating the meaning in ELF communication, the mental spaces of the interlocutors establish some connections and blend. The blended mental space or interspace represents the meaning that has been reached and, naturally, understanding between interlocutors. During the discourse, language users continuously create frames or mental spaces. Langacker maintains that “a discourse comprises a succession of frames each representing the scene being ‘viewed’ and acted on by the speaker and hearer at a given instant.” (Langacker 2001: 151). The current discourse space (CDS) is his term for the frame that is currently operable. Both the speaker and the hearer have to deal with both a conceptualisation and vocalisation, the two basic ‘poles’ of an utterance. If they reach the intended meaning, their personal and separate mental spaces should end in a blend that represents the identical images for both. With a foreign language particularly, the complete overlap of frames is rare (unless they are both highly proficient and actually have a native speaker competence). The interlocutors’ separate frames usually partially overlap. The rest of the frames, the parts that stick out, are the places where misunderstandings arise and if they are to be disambiguated, negotiation of meaning has to go on. In this process, the mental frames slide, as to overlap completely. The more successful the negotiation, the larger the overlap. This process involves the interlocutors’ dissimilar cultural and linguistic investments. Getting to the intended and obtained meaning is an outcome of a willing effort on the part of the interlocutors.

In communication based on native speaker models, discourse expectations are well-defined. Even though they are not easy to reach, once they are, communication proceeds within the predictable boundaries and the default values. In that case, international communication seems to be easy compared to communication where there is no applicable standard to direct the creation of meaning, where constant negotiations converge in the meaning construction. Considering the differences between interlocutors, this involves a much greater effort in communicating. Interlocutors have to be on alert all the time. The suitable analogy between mental spaces and Koestler’s bisociative matrices drawn by Vidanović (2012), shows the functioning of the process. The interlocutors have to constantly make ‘semantic leaps’ (Coulson 2001) because communication is not smooth. Likewise, if the classroom is to resemble the world, or to be the world in miniature, teaching will have to change and, instead of being prescriptive, it will have to become negotiating.

6. Conclusion.

Standards serve quality, and their primary purpose is to ensure that no product goes below the line called standard. Standardization wants “to make things of the same type all have the same basic features” (Cambridge Advanced Learner’s Dictionary). Standardization in a language can basically be defined in these terms:

language users do not have the same basic features nor do they want to or can they be made into the same type users. This especially maintains to the English language at the time when the contacts in the world have surpassed the bravest of predictions. In 2001, when the CEF was worded, it still seemed as though English could be superseded as the supremely dominating language. In 2015 we see that it is too late for that – it simply got loose thanks to the uses that broadly proliferated because of the globalization processes.

When the Council of Europe conceived of the document, variety was equated with variousness or diversity of languages existing within Europe.³ A decade and a half later, when English has forced its way to the highest place on the scale of the world dominance, variety is the notion that is still operable. Nowadays, with all the different rights given to individuals in general, variety could be anyone's right to their individual uses of English, provided they function in the way to communication. Variousness or diversity can therefore be viewed as the realisation of the people's rights to be different in their use of English. The ordinary man of the world's reference point is generally not the native speaker any more.

A step further in this direction is the pedagogical perspective. As for the attitude now, "every time teachers insist on a uniform variety of language or discourse, we are helping reproduce monolingualist ideologies and linguistic hierarchies." (Canagarajah 2006: 587). And, as there are already attempts to theoretically "develop an internationalist perspective capable of understanding the study and teaching of... English in relation to other languages and to the dynamics of globalization" (Horner and Trimbur 2002: 624), a broader pedagogical orientation is likely to permeate the educational policies and curricula. Nowadays it may still be unrealistic to teach ELF, but with the world communication increasing daily, the goal might become quite realistic in a decade's time.

References

- Bex, T. and R. J. Watts. 1999. *Standard English: The Widening Debate*. London: Routledge.
- Björkman, B. 2011. English as a lingua franca in higher education: Implications for EAP. *Ibérica* 22, 79–100.
- Brumfit, C. J. 1978. The English Language, Ideology and International Communication. In *The British Council: English as an International Language*, 15–24.
- Brumfit, C. 1985. English as an international language: What do we mean by English? In *Language and Literature Teaching: From practice to principle*, Oxford: Pergamon Press.
- Cambridge Advanced Learner's Dictionary*, Third Edition. 2008. Cambridge: Cambridge University Press.
- Canagarajah, A. S. 2006. The Place of World Englishes in Composition: Pluralization Continued. *CCC* 57:4, June 2006, 586–619.

³ By analogy, the variousness could extend to the whole world, as the problem of small languages is even more acute throughout the other continents.

- Canagarajah, S. 2013. *Translingual Practice. Global Englishes and Cosmopolitan Reactions*. London: Routledge.
- Chafe, W. 1970. *Meaning and the structure of language*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. 2001. Strasbourg: Council for Cultural Cooperation, Education Committee, Modern Languages Division.
- Coulson, S. 2001. *Semantic Leaps. Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. 1990. Linguistic Strangeness. In *On Strangeness*, Swiss Papers in English Language and Literature 5, Margaret Bridges (ed.), 109–120. Tübingen: Narr.
- Crystal, D. 1998. Moving towards an English family of languages. *Folia Anglistica*, No.2, 84–95.
- Crystal, D. 1999. Prologue: The Future of Englishes. In *Innovation and best in practice*, Chris Kennedy (ed.), 9–22. London: Longman.
- Fauconnier, G and M. Turner. 2003. Conceptual Blending, Form and Meaning. *Recherches en communication*, No. 19, 57–86.
- Graddol, D. 1997 and 2000. *The Future of English? A guide to forecasting the popularity of the English language in the 21st century*. London: The British Council.
- Horner, B. and J. Trimbur. 2002. English Only and U.S. College Composition. *CCC* 53: 4, June 2002, 594–630.
- Jackendoff, R. 2002. *Foundations of Language. Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. Oxford: Oxford University Press.
- Jenkins, J. 2009. (Un)pleasant? (In)correct? (Un)intelligible? ELF Speakers' Perceptions of Their Accents. In *English as a Lingua Franca: Studies and Findings*. Mauranen, A. And E. Ranta (eds.), 10–36. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Jenkins, J. 2011. Accomodating (to) ELF in the international university. *Journal of Pragmatics*, 43 (4), 926–936.
- Langacker, R. W. 2001. Discourse in Cognitive Grammar. *Cognitive Linguistics* 12–2, 143–188.
- Larsen-Freeman, D. 2000. *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Mauranen, A. 2007. Discourse Reflexivity and International Speakers – How Is It Used in English as a Lingua Franca?. *Jezik in slovstvo*, Vol. 52, Issue 3–4, 33–51.
- Mollin, S. 2006. English as a Lingua Franca: A New Variety in the New Expanding Circle? In *Nordic Journal of English Studies*, Vol. 5, No.2, 41–57.
- Mukherjee, J. and J-M. Rohrbach. 2006. Rethinking Applied Corpus Linguistics from a Language-pedagogical Perspective: New Departures in Learner Corpus Research. 205–232.
- Available: www.uni-giessen.de/anglistik/ling/Staff/mukherjee/pdfs/Mukherjee-Rohrbach-2006.pdf [2015, March 4]
- Pennycook, A. 2008. Translingual English. *Australian Review of Applied Linguistics*, Vol. 31, Number 3, 30.1–30.9.

- Prabhu, V. and B. Czarnocha. 2014. THE AIM: To introduce new 'authoritative definition of creativity' in mathematics. *Mathematics Teaching-Research Journal Online*, Vol. 7, No.1, 1–13.
- Rajagopalan, K. 2004. The concept of 'World English' and its implications for ELT. *ELT Journal*, Volume 58/2, April 2004, 111–117.
- Savignon, S. 2002. *Interpreting Communicative Language Teaching*. New Haven: Yale University Press.
- Vidanović, Đ. 2012. Conceptual Blending and Intentionality. *Facta Universitatis. Series: Linguistics and Literature*. Vol. 10, No. 1, 41–52.
- Vidanović, Đ. 2008. Can Globalization Be a Referential Object in Semantics or Not? In *Language, Literature, Globalization*, Proceedings, Mišić-Ilić, Biljana and Vesna Lopičić (eds.). Niš: Filozofski fakultet.
- Widdowson, H. G. 1994. The ownership of English. *TESOL Quarterly*, Vol. 28, No.2, (Summer 1994), 377–389.

Jelica Tošić

KREIRANJE ZNAČENJA U MEĐUPROSTORIMA – PLURALIZACIJA SE NASTAVLJA

Rezime

Fraza 'pluralizacija se nastavlja', preuzeta iz naslova Kanagaradžinog rada, ukazuje na pravce kojima se svetski procesi kreću. Jednostavno nije moguće ignorisati globalizaciju kao izraženi cilj modernog sveta. Ona podrazumeva globalne međudnose u svim sferama života i rada. Pretpostavke, principi, pojmovi i značenja menjaju se u skladu sa tim izražavajući prisustvo *plurala* i *različitosti* čak i u sferama koje su ranije bile nedodirljive u tom smislu. Sintagma *engleski jezik*, na primer, smatrala se jedinstvenom i jedinom. Međutim, relativno nova fraza *svetski engleski jezici* ukazuje na to da je čak i gramatika pogođena. Ovaj rad se bavi globalizacijom i njenim odrazima u raznim aspektima akademske prakse i engleskog jezika.

jelica.tosic@znrfak.ni.ac.rs

УДК 81'42:81'33
316.663:305
81'37

Снежана Грујић

Универзитет у Београду
Филозофски факултет

ПРОМЕНА РОДНОСТИ, ГОВОРНИ ЧИНОВИ И ЗНАЧЕЊЕ

Сажетак: Идеја рада је да се, пошавши од Серлове теорије, сагледа родни аспект говорних чинова и могуће импликације у односу на значење. Шири друштвени оквир, као и вредносне компоненте додељене лицима која обављају говорне чинове, у складу са њиховим друштвеним улогама, институционализоване су путем конвенција и правила. Теза рада је да промена родности, сагледана у ширем социјалном контексту датих конвенција, може да проузрокује измене значења условљене непрепознавањем илокуционе снаге говорног чина, што је теоријски названо *илокуционо утишавање*. Зависност илокуционе снаге говорног чина од родности, односно друштвених конвенција којима су родне улоге у друштву институционализоване, посматра се на примеру обећања које изговара жена. Псовке такође потврђују закључак да на значење утичу општи, директно неискazани вредносни ставови; значење се инференцира из њих.

Кључне речи: говорни чинови, илокуциона снага, конвенција, значење

1. Увод

У раду се као теоријски оквир подразумева теорија Џона Серла (Searle), (односно Остиновска парадигма теорије говорних чинова) и то као полазна основа на коју се надограђује социјални аспект. Говорни чинови, као основне јединице комуникације се увек одвијају у одређеном ширем друштвеном контексту. Тај шири контекст подразумева постојање извесних универзалних етичких и аксиолошких ставова из којих су изведени и конкретизовани пожељни облици људског понашања и њихових међусобних релација. Они се манифестују као конвенције, правила или договори и имају круцијалну улогу у идентификовању перформативности говорних чинова. Како у традиционалним друштвеним оквирима постоји различита дистрибутивност моралних вредности и очекивања условљена родношћу, може да се претпостави да ће се импликације ове диференцираности испољити и у комуникацијској сфери, односно на говорним чиновима као њеним базичним елементима. Зато се у раду посматрају говорни чинови са аспекта промене родности субјекта, тј. лица које обавља говорни чин. Конкретније, прати се перформативност на основу додељене илокуционе снаге од говорног лица и препознате од слушалаца. Претпоставља се да родност може да утиче на промену значења изговореног. Иако би родна

промена, у суштини, требало да буде ирелевантна, како се говорни чинови посматрају у контексту конкретних друштвених услова, остаје да се испита шта утиче на различитост њихове перформативне снаге.

2. Теоријске парадигме говорних чинова

Једна од значајнијих теорија коју је изнедрила филозофска мисао 20. века је теорија говорних чинова. Корени теорије говорних чинова се свакако налазе у Витгенштајновим размишљањима о језику као игри у којој језички изрази различитом употребом добијају другачија значења. Традиција која се потом негује и развија у Оксфорду, у оквиру тзв. филозофије обичног језика води до Остиновог (Austin 1962) запажања да језик није само средство за описивање неке појаве или радње, већ и сама та радња. Говор, посматран као природна појава може да се доживи као пуко физичко дешавање, *flatus vocis*¹, али он упркос томе има и снагу да представља одређени социјални чин, јер друштвене конвенције могу да му доделе ту моћ. Ова идеја је у Остиновој теорији резултирала дистинкцијом језичких израза на перформативе и констативе, при чему први не могу да буду носиоци истиносне вредности, јер ништа не описују, нити утврђују, већ самим изговарањем обављају неку активност, док други обавештавају о извесном чињеничком стању, што им дозвољава да буду истинити или лажни. (Разлика је довољна да исказима додели и различит логички статус.) На Остиновој дистинкцији су своје теорије потом градили и други: Серл (Searle 1969, 1979), Вандервекен (Vanderveken 1979), Алстон (Alston 2000). Серлово гледиште је специфично, јер са аспекта теорије говорних чинова сагледава неке од кључних филозофских проблема, између осталог, проблем извођења вредносних исказа из чињеничких, односно статуса моралних израза.

Иако је скоро сваки помак у теорији носио и неку своју термилошку, а тиме и појмовну промену, Остинова терминологија из касније фазе: локуција – илокуција – перлокуција је теоријски најприхваћенија. По њему, говорење подразумева фонетски, фатички и ретички аспект, јер га чини произвођење скупа гласова, који су обликовани у скаду са правилима граматике једног језика и њихова смислена употреба, односно одговарајућа референција. Ова три аспекта заједно чине локуциони чин који се извршава казивањем. Локуције могу да се употребљавају на различите начине: као тврђење, заповест, опомена, питање, саветовање и слично, тј. могу да имају различите илокуционе снаге. Тиме је, по Остину, одређено значење изговореног. Изговорено утиче на средину у којој се говорни чин одиграо и ти ефекти су идентификовани као његова перлокуциона снага. Серл је, међутим, пошавши од Остинових запажања, битно проширио домен перформатива, прогласивши и друге врсте израза за перформативне димензије јединствене активности, активности говорних чинова. У том смислу, по Серлу, треба сагледавати и значење, а не, као неке друге теорије, у светлу употребе или и психолошких мотива.

¹ Омиљени израз средњовековних номиналиста, буквално: таласање ваздуха.

„Из ових разлога проучавање значења реченице се у принципу не разликује од проучавања говорних чинова. Ако их правилно схватимо, ради се готово о истом. Пошто свака смислена реченица по свом значењу може да се употреби у извођењу посебног говорног чина (или низа говорних чинова), и пошто сваки могући говорни чин може у принципу бити тачно формулисан неком реченицом или реченицама (под претпоставком да се оне изричу у одговарајућем контексту), проучавање значења реченица и проучавање говорних чинова нису два независна проучавања са два различита становишта.“ (Серл 1991: 63)

Другачији теоријски приступ говорним чиновима је имао Грајс (Grice 1975), који је акценат ставио на намере говорника при комуникацији. Испитујући однос формалне логике и њене примене у свакодневном језику, Грајс уводи појам имплицатуре који треба да диференцира говор у односу на логичке импликације и скрене пажњу на контекст и вањјезичке особености које утичу на значење. Имплицатуре се односе на кршење максима конверзације, а ради потпуне интерпретације изреченог. У оквиру ове, другачије теоријске парадигме, која наглашава психичку компоненту говорника, своје идеје су обрађивали и Стросн (Strawson 1964), Шифер (Schiffer 1972), Харниш (Harnish 1979).

Оно што је опстало као суштинско у свим теоријским нијансама је откриће да се о језику не мора говорити само и искључиво као метанивоу стварности, јер он, самим својим чином изговарања продире у друге, онтолошке слојеве и реализује саму стварност. У том смислу је теорија говорних чинова утицала на широк спектар теоријских области, како у филозофији, тако и у лингвистици, антропологији, теорији рода, теорији уметности.

3. Друштвене конвенције и значење

Поимање језичке комуникације као система чије су основне јединице речи и симболи са јасно утврђеним значењем, код Серла је могло да буде промењено у: систем произвођења стварности путем говорних чинова као основних јединица, једино сагледавањем целокупне стварности кроз призму правила. Сем природним законима, којима је приморан да се повинује, човек је изложен деловању и друштвених правила и конвенција, које сам ствара и поштује, да би му олакшале функционисање у сферама које су израз људских креативних моћи. Усвојена правила или регулишу (већ од раније) постојећу активност или је конституишу. Терминологија, преузета иначе од Канта (1781), из *Критике чистота ума*, има за циљ да нагласи значај конститутивних правила иза којих увек стоји одређена институција. Ова правила имају улогу да установе нове облике понашања, дефинишу и регулишу односе у друштвеној стварности, а као таква, дају моћ говорним чиновима да могу да преузму функцију значења речи у реченици. Сагледана у светлу ових правила, односно људских конвенција, описана, протумачена и језиком изражена стварност добија сасвим ново значење. Не оно које би ове појаве имале уколико бисмо могли да их сагледамо са пре-институционалног аспекта, већ ново, изведено деловањем људских

конвенција. Узвик: „Овим кошем побеђујемо!“ у тренутку шутирања лопте ка мрежи, добија своје значење тек уколико су претходно усвојене конвенције о игри кошарке. У супротном, постаје збуњујућа изјава која прати нечији покрет руке и путању бачене лопте. Апстрактна логичка форма сваког конститутивног правила је:

„X важи као Y“ и „X важи као Y у контексту C“ (Серл 1991: 80).

Примењена на значење наведеног узвика, постаје: „Пролазак лопте кроз обруч са мрежицом важи као победоносни поен“, односно „Пролазак лопте кроз обруч са мрежицом важи као победоносни поен у контексту вечерашње кошаркашке утакмице“. Саме чињенице могу да буду сагледане као сирове (физикалне, менталне, аналитичке) и са аспекта неке институције, о чему је најпре писала Ескомб (Anscombe 1958), у свом чувеном раду, а што је и Серл усвојио овом дистинкцијом правила.

3.1. Конвенције, значење и илокуциона снага

Исти изрицај може да има различите илокуционе снаге, тј. да се употребљава на различите начине: као тврђење, наређење, савет, обећање, опомена, а све то у зависности од подразумеване конвенције. У случајевима када се говорни чинови реализују под тачно одређеним условима (при изговарању), значење се поклапа са постигнутом илокуционом снагом исказа. Пажљивија анализа показује да тамо где су значење и илокуциона снага срасли, може да се уочи правило – друштвена конвенција, која је заправо постала део значења. Након извршеног говорног чина, не очекује се да може да дође до промене значења. Односно, Серл сматра да на значење не утиче перлокуциона снага, која се односи на ефекте већ изговореног и протумаченог израза. Неидентификовање праве, намераване илокуционе снаге говорног чина може да има за последицу грешке у тумачењу, закључивању, односно поступању. Коришћењем различитих илокуционих снага исказа приликом аргументације, могуће је да, на први поглед исправно закључивање, наведе на погрешан закључак, управо због неразумевања илокуционе снаге премиса.

Ову своју идеју је Серл искористио приликом демонстрирања аргументације о могућности извођења „треба“ из „јесте“, односно вредносног из чињеничког исказа. Још од Хјума у етици као нерешив важи проблем порекла свих наших вредносних исказа. Ако се стварност сазнаје преко конкретних опажаја, који се потом уопштавају и генерализују, постаје необјашњиво одакле онда закључујемо о вредностима појединих појава, када их нисмо при опажању сазнали као вредности, већ као описе. Дакле, одакле у закључку оно што нисмо имали у премисама? Серлов одговор је да је то ипак могуће, јер један исти исказ – премиса може да има различите илокуционе снаге. Пошавши од изјаве обећања Џона да ће Смиту вратити 5\$, дакле од описа стања давања обећања, Серл у пет корака таутолошким премисама, долази до закључка да Џон треба да плати Смиту 5\$. Закључак о обавези враћања дуга подразумева дело-

вање моралне конвенције обећања. Током образлагања своје аргументације о могућности извођења „треба“ из „јесте“, Серл уводи у два наврата методски корак *ceteris paribus*. Њиме се обезбеђује да емпиријске услове, који би могли да утичу на исход закључивања, држи непромењеним. Њима се подразумева да је Џон у таквој физичкој, менталној и социјалној позицији да може да дато обећање и испуни: свестан је, будан, не глуми, способан и у могућности да дође до новца који је позајмио.

Без претензија да се оспорава логичка исправност Серловог аргумента, мада је озбиљних критика било, а нарочито се издваја Херова (Hare 1964), рад претпоставља промену једне од варијабли које су *ceteris paribus* условом држане под контролом, а то је да онај ко обавља говорни чин не буде мушког, већ женског рода. Серл би рекао да ова промена не погађа снагу његовог аргумента, јер он посматрао логички ниво. Али, и сама чињеница да је Серл своје касније радове усмерио ка анализи конструисања управо друштвене стварности, указује да је, можда већ и одмах по настанку првобитне верзије теорије говорних чинова, био свестан да се ни човек, ни његов језик, ни функције говора, не могу посматрати једнодимензионално и независно од целине социјалног окружења у којем говорни чинови настају и реализују се.

Да би појаснио снагу деловања конвенција на значење изговореног, Серл питање о томе како изговарање обећања ствара неку обавезу остварења изговореног, изједначава са питањем о томе како се постизањем гола добија шест поена. Иако ово изједначавање може да изгледа у најмању руку чудно, ако не и збуњујуће, смисао примера је да се питања о основама моралности могу посматрати као једнородна са техничким питањима функционисања једне игре, јер је, по Серлу, одговор о њиховом пореклу исти. Ради се, дакле, о неком договору људи да то буде тако. Улога језика је да реализује и манифестује тако установљене конвенције.

Међутим, Серл у првобитној верзији теорије превиђа да говорник није изложен само утицају те једне једине конвенције приликом говорног чина. Он је под утицајем или чак обавезом и других институционалних правила, која могу да стоје и у међусобном конфликту, а сва она утичу на коначно значење изговореног. Такође, да је могуће разликовати нивое социјалних норматива, од једноставних правила, преко конвенција, које су скупови правила, па све до најопштијих друштвених вредности и ставова. Пример венчања може да илуструје ове нивое нормативности: правило (које не мора да буде испоштовано) је да девојка на венчању носи белу хаљину; конвенција, која сем овог подразумева и низ других правила је само венчање (који ће говорном чину доделити опште прихваћено друштвено значење); установљене моралне вредности и принципи у ширем социјалном контексту даће оправдање постојања дате конвенције: венчање је добро, односно, друштвено пожељно или неопходно понашање, јер заједнички живот парова треба да буде институционализован. Дакле, битно је запазити да конвенције имају своје друштвено оправдање изведено из општих, пре свега моралних ставова које дели једна друштвена заједница.

3.2. Конвенције, родне улоге и илокуциона снага

Како социјално окружење управо и постоји деловањем многобројних општих принципа, институција, конвенција и правила и говорни чин треба разумети у том ширем контексту. Управо зато се, при говорним чиновима које обавља жена, треба обратити на све конвенције које говорни чин прате. Као што је за Серловог Цона важно да, сем да у том друштву постоји институција обећања, он буде свестан, искрен, будан, у могућности да може да испуни обећање, све то исто би требало да буде важно и за актерку женског рода (назовимо је нашом, женском варијантом истог имена), за Јовану. Али, промена рода лица које обавља говорни чин подразумева читав низ нових друштвених конвенција, које би требало пратити ради добијања коначног значења изреченог. Приликом обећавања које изговара жена, идентификује се нужност испуњења важног додатног услова – да социјално окружење потврђује да жена може да се нађе у тој позицији. Док се у случају обећања мушкараца потпуно спонтано, на основу постојећих, друштвено установљених вредности, слушалац ослања на говорничково самопоуздање, има пуно поверење у његове намере и говорни чин сматра испуњеним, могуће је да, и поред искрене уверености жене да изговарањем она даје обећање, друштвено окружење заправо не дозвољава да тај говорни чин и заиста буде прихваћен. Иако, са субјективног аспекта говорнице он јесте извршен, слушаоци, припадници одређеног социјалног миљеа и поштоваоци конвенција у њему, могу да га не доживе као таквог. Могуће је да Јована самоуверено и искрено обећава да ће вратити позајмљени новац, а да социјална средина својим већ формираним ставовима о домену и моћима деловања једне жене у јавној сфери, у тој изјави препозна обећање које не може да буде испуњено: жене у том друштву не поседују имовину, не располажу новцем, не зарађују или се, једноставно, оно што оне изговарају не узима за озбиљно. У оваквом ширем друштвеном контексту и традиционалном вредносном миљеу подељених родних улога и моралних очекивања се, заправо, дешава да изговарање није праћено одговарајућом илокуционом снагом, на основу чега говорни чин бива осујећен, односно не постиже намеравано значење већ на основу конвенција приписано значење. Зашто долази до овог комуникацијског неспоразума?

3.3. Конвенција обећања у патријархалној култури

Оповргавајући Серлов аргумент, Хер (1964) је напоменуо да он важи тек уколико се унапред прихвати да обећање подразумева обавезу. Логички појашњено, претпоставља се важење велике премисе, која експлицитно није наведена у полисилогизму.² Исто тако, приликом сваког обећавања које даје лице женског рода, може да се претпостави да ће слушалац претпостављати велику премису којом ће се додатно вредновати сама та чињеница (да говорни чин обавља лице женског рода). Она ће бити присутна у свести слушалаца као

² Полисилогизам је сложено дедуктивно закључивање; форма у која има више од две премисе.

усвојена вредност, стереотип или предрасуда која генерално важи за женски род. Супротно претпостављеној премиси у Серловом примеру, подразумевана општа премиса у примеру родно промењеног обећања, може да гласи:

„Ниједно обећање које изговори жена не подразумева обавезу“.

И заиста, у патријархалној култури, чак и данас, се сматра да је једна од кључних одлика женског карактера недоследност, лакомисленост и превртљивост. (Једна од најчешће цитираних мисли из књижевности на српском језику је Његошева да је „ћуд женска смијешна работа“ (Његош 1847)). Како морални чин обећања може да изврши само зрела личност, која има ненарушен морални интегритет, у патријархалној култури је сасвим очекивана малопре наведена велика премиса о неспојивости обавезе и обећања са женским родом. На женски карактер се у патријархалним друштвима гледа као на инфантилни, дакле недозрео, а самим тим и некомпетентан за давање обећања. Чак је и у науци 20. века било речи о женској моралној инфериорности. Колбергова (Kohlberg 1981) истраживања психичког моралног развоја личности резултирала су уочавањем паралеле између њих и диференцирањем шест ступњева моралности класификованих у три нивоа. Само шести ступањ, деонтолошки, показује пуну психичку зрелост личности и когнитивну способност схватања вредности општих моралних принципа и дужност њихове примене у животу. По Колберговом резултату истраживања, тај ниво најчешће достижу мушкарци, док се жене углавном у свом моралном развоју заустављају на претходном нивоу, конвенционалном, у којем брига за групу добија већи значај над индивидуалним интересима. Теорија је због својих родно дискриминаторских ставова одмах изазвала бурне критике, најпре реакцијом Керол Галиган (Galigan 1982), а потом и других феминистички оријентисаних ауторки. Упркос томе, Колбергова теорија је и данас прихваћена као важан допринос разјашњењу проблема људске моралности.

Као што, у складу са Херовом примедбом, у Серловом аргументу може да се препозна претпоставка експлицитно непоказане, али подразумеване велике премисе, која као опште место даје коначни вредносни тон изведеном закључку, тако и у случају говорних чинова које су извршиле жене, скривено делује претпостављени општи став социјалне заједнице о жени уопште, а тиме и њеним могућностима да намеравано при изговарању заиста буде и остварено. Илокуциона снага говорног чина обећања се у традиционалној патријархалној култури различито препознаје у зависности од родности њеног извођача.

У својој општој, родно неутралној форми, говорни чин обећања се јасно ослања на илокуциону снагу испуњења обавезе коју слушалац прижељкује, а у својој партикуларној, женској варијанти, та обавеза може да прерасте у осуду слушалаца. Формулисан аналогно Серловом примеру за извођење аргументације о преласку „јесте“ у „треба“, следећи пример треба да укаже на разлику која настаје при конкретизовању обавезе на чин који је друштвеним конвенцијама жени непримерен или чак забрањен:

1. Јована: „Овим обећавам да ћу вратити Стефану оно што му дугујем.“
2. Јована је обећала да ће вратити Стефану оно што му дугује.

3. Јована је преузела обавезу да врати Стефану оно што му дугује.
4. Јована је под обавезом да врати Стефану оно што му дугује.
5. Јована ТРЕБА да врати Стефану оно што му дугује.

Док су у општој формулацији ток премиса и закључак прихватљиви, при конкретизовању дуга на прељубу, враћање дуга постаје морално неприхватљиво и закључак да то треба да буде испуњено моралном неконзистентношћу. Та неконзистентност се појављује као функција друштвених конвенција и у зависности је од друштвеног миљеа и родности говорника. Док би у оквиру патријархалних култура, али и ван њих, у складу са општим моралним ставовима о важности очувања друштвене позиције, било пожељно да мушкарац овакав дуг мора да врати, за жену би обећање о враћању дуга прељубе било осуђено као морално неисправно и неприхватљиво.³ Тако, илокуциона снага постаје различита у зависности од родности говорника. Значење изговореног тиме постаје функција родности лица које обавља говорни чин.

4. Псовке и илокуционо утишавање

Могућност жене да свом говорном чину додели одговарајућу моћ се заправо, умањује непрепознавањем или неприхватањем дате илокуционе снаге. У одређеним говорним ситуацијама та инфериорност имплицира комично, односно иронично значење. Типични примери који илуструју ову врсту потискивања намераване илокуционе снаге говорног чина су псовке. Псовке, као што је и Серл напоменуто имају једну исказну, а сасвим другу илокуциону снагу. Серл каже: „Можда су најбољи примери разлике између значења и употребе псовке ...“ (1991: 241). По лингвистичкој дефиницији:

„Псовке су формулаички (стереотипни) изрази једноставне синтаксичке структуре са опсценим речима у основи, чији је вулгарни садржај експлицитно или скривено реализован, зависно од различитих социолингвистичких и психолингвистичких фактора комуникације. Оне припадају говорном чину експресива и испољавају различите конверзационе навике (доминантније лоше), изражавају различите емоције (доминантније агресивне) и различите ставове говорника према саговорнику (доминантније непопустљиве)“ (Ристић 2010: 197).

Велики део опсцених речи и псовки у српском језику су везане за опсе сексуалних активности. Готово као универзално својство псовки у нашем језику може да се запази подразумевана мушка родност, односно, мушкарац у улози субјекта који врши претећу сексуалну радњу. Иако су формулисане у првом лицу, што би омогућавало универзалност употребе, њихов садржај је такав да јасно указује на надмоћност и намеру унижавања саговорника, односно интегритета његове личности. Стана Ристић у својој анализи српских

³ Наравно, могуће је навести читав низ других примера у којима се доводи у питање да ли нешто треба да буде испуњено иако је обећано и ван проблема родног аспекта говорних чинова, као нпр. да је дуг враћање крвне освете и сл, али то превазилази оквире теме овога рада.

псовки наводи више аутора, лингвиста и књижевника који запажају да псовке нарочито балканских народа, али и других, Француза нпр., изражавају доминацију мушкарца коју подразумева патријархални друштвени модел (Ристић 2010: 201–204). Вербална претња насилним сексуалним чином, шаље поруку да саговорник, као пасивни објекат, треба да очекује одређену врсту казне и мучења. Данко Шипка ово тумачи као „андроцентричност псовке у српском језику“, односно да се ради о „доказу дубоке мушкошовинистичке природе ове културе“ (1999: 35–50).

Традиционална родна улога жени и не дозвољава употребу опсцених речи. Своје неслагање са том улогом и освајање мушког простора, исказује, између осталог, употребом псовки, како у приватном, тако и у јавном животу. У случајевима изговарања истих псовки, могуће је, зато, уочити значајну разлику у њиховој перформативности у зависности од пола говорника. Нека изговорена псовка гласи:

„Ј...ћу ти нану нанину“.

Када је изговара мушкарац, псовка спонтано изражава његова емотивна стања и намере, а таквом бива доживљена и од слушалаца, дакле, као опомена, претња, експресија беса или само фраза. Тиме локуција ове псовке може да добије различите илокуционе снаге. Ова псовка која је, по самом свом карактеру андрогина и шовинистичка, уколико је изговори жена, не може да постигне све ове могуће, и у случају мушког субјекта и остварене, илокуционе снаге. При изговарању псовки са експлицитном насилном сексуалном поруком, једино експресивност као илокуциона снага бива препозната и од слушалаца. Али претећа порука, која је при говорном чину мушкарца у оваквим случајевима псовања, најјачи утисак, свакако да изостаје. Преузимање улоге моћности и надмености уз претњу агресивним сексуалним чином, жену говорницу не доводи заиста у намеравану позицију – позицију моћи, већ најчешће, у сасвим супротну, позицију комичне инфериорности. Говор жене која вербално жели да науди саговорнику, а друштвене конвенције одређују да она не може да буде у таквој позицији, биће маргинализован. Њен говорни чин ће бити говорно утишан. Значење које се при томе самом изговореном изразу придодаје је изведено на основу претходно усвојених вредности, тј. на основу целине закључака и ставова које та друштвена заједница дели о женама.

У феминистичкој теорији од деведесетих година фигурира аргумент женског утишавања. Израз је уведен да би скренуо пажњу на доминантност говора женског тела у социјалним релацијама над вербалним изражавањем. Перформативну улогу преузима женска сексуалност којој средина даје предност. Како се тиме потискују друге врсте и могућности женског изражавања, говори се о својеврсном утишавању. Порнографија тако може да потпуно „надгласа“ сексуално одбијање или незаинтересованост, односно да се таква порука превиди и „утиша“. Она тиме спречава да локуција израза: „Не“ или „Не желим“ добију илокуциону снагу одбијања. Говорна ситуација је аналогна Дејвидсоновом (Davidson) примеру где глумац за време представе упозорава публику на пожар

koji je zaista izbio, a publika tu ilokucijonu snagu ne препознаје. Главни разлог утишавања је по Лангтону и Хорнсбију (Langton & Hornsby 1998), а потом и Бирдсу (Birds 2002) тај што није дошло до „упијања“ илокаторне снаге од слушалаца. Перлокциони чин због тога не показује ефекте који су очекивани или намеравани.

Ситуација утишавања која је иницијално разматрана на примеру одбијања сексуалних активности, може да се прошири и на друге случајеве комуникације у којима учествују жене.

5. Закључак о инференцијалности значења говорних чинова

Инспирисани основном идејом новије, инференцијалне теорије значења, могуће је објашњење за илокучионо утишавање при говорним чиновима жена, пронаћи у спонтаном закључивању које врши слушалац.⁴ Друштвено установљени табуи, санкције и вредности уопште испољавају се у говору жене паралелно или упркос садржају њеног говора, односно ретичкој снази изговореног.

Значење изговореног зависи од ретичког акта, илокучионе снаге, али и дедуктивних процеса на основу општих, подразумеваних ставова одређене културе, усвојених као општа места и полазне премисе у закључивању. Као и свим појавама око себе, тежећи да их уреди и схвати, човек и говорним чиновима придодаје улогу логичких елемената које треба повезати у циљу разумевања опаженог. Спонтано их повезује са својим другим сазнањима и употпуњава их својим премисама. Ова спонтаност је део когнитивних способности и очекиваних активности при сазнавању. У случајевима говорних чинова које обавља жена, наизглед универзалне друштвене конвенције, у партикуларним, женским оквирима, добијају и своја партикуларна значења. Говорни чин којем присуствује, слушалац разумом уклапа, као делове мозаика, у своју већ постојећу „слику света“, тј. посматра га као ентимем⁵ који допуњава општим ставовима са улогом велике премисе у дедуктивном закључивању. Значење израза које није засновано само на експлицитно израженом у говорном чину, већ и на значењу изведеном из претпостављених премиса вредносног карактера (велика

⁴ У оквиру прагматичке теорије се развија гледиште које значење посматра као функцију логичког закључивања, односно доказивања и оповргавања. Аутор који би се могао сматрати утемељивачем, Роберт Брендом (Brandom 1985, 2002) језик схвата као „игру тражења и пружања разлога“. И само име новој теорији: инференцијализам, изводи из глагола „to infer“ са значењем *закључити, извести закључак*. Иако се најпре појављује у контексту симболичке логике, као објашњење семантике логичких константи, Брендом је проширује на језик уопште; живот у људском друштву посматра као мрежу нормативима уређених социјалних односа које уједињује језик. Он је оруђе за социјалне реакције, процене саговорника и учесника. Разумети језик значи бити устању да добијемо резултате (*scorekeeping*) од њега. Али, да би то било могуће, пресудну улогу игра наша способност закључивања. Када чујемо: „Ово је пас“, одмах ћемо знати и „Ово је животиња“ или, на основу: „Палада је киша“ да: „Улице су мокре“.

⁵ Непотпуни силогизам; дедуктивна форма у којој је изостављен један од три неопходна суда.

премиса) је инференцијално. Оно је увек добијено дедукцијом, односно, применом општих друштвених и институционалних конвенција на појединачне особине и случајеве. Тако да, коначно значење говор поприма тек уклопљен у целину наших раније формираних, пре свега вредности, али и општих модела опажања саме стварности. Све док традиционални општи културни образац вредновања жене истрајава, не може се очекивати да и њен говор добије значење и значај који му она сама приписује.

Коначно изведен закључак о условљености значења говорних чинова родношћу говорника, могао би да буде прихваћен и од самог Серла. Он је већ дозволио могућност извођења вредности из чињеница и обрнуто, променом илокуционе снаге у премисама приликом закључивања. Његов каснији рад на идентификовању чинилаца изграђивања друштвене стварности (1995) управо наглашава човеково додељивање функција феноменима стварности око нас и потом тумачење на основу тих пројектованих улога. Друштвена реалност може да се разуме само увођењем разлике интринсичних и релативних карактеристика. Она настаје колективном интенционалношћу да се одређеним, било друштвеним, било природним елементима, додељује нека функција, која, при томе, не мора да буде интринсично својство те ствари. Језик, по њему доприноси тој интенционалности.

Литература

- Anscombe, G. E. M. 1958. *On Brute Facts*, in *Analysis*, vol. 18, n. 3 pp. 69–72. Доступно на: http://www.jstor.org/stable/3326788?seq=1#page_scan_tab_contents [2015. мај, 12.]
- Austin, J. L. 1962. *How to do thinks with Words*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. Доступно на: <http://www.ling.upenn.edu/~rnoyer/courses/103/Austin.pdf> [2015, март 11.]
- Bird, A. 2002. Illocutionary Silencing. *Pacific Philosophical Quarterly* 83 (1):1–15. Доступно на: <http://philpapers.org/rec/BIRIS> [2016, јануар 11.]
- Galligan, C. 1982. *In a Different Voice: Psychological Theory and Women`s Delevopment* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982) Доступно на: <http://courseweb.stthomas.edu/sjlaumakis/Reading%204-GILLIGAN.pdf> [2013. јануар 16.]
- Grice, P. 1967. *Logic and Conversation*. Доступно на: <http://www.ucl.ac.uk/ls/studypacks/Grice-Logic.pdf> [2015, април 14.]
- Hare, R. M. 1964, *The promising game*, *Revue internationale de Philosophie*, Vol. 18, No. 70pp. 398–412. Доступно на: [https://www.google.rs/webhp?sourceid=chromeinstant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=Hare,+R.+M:+The+promising+game,+Revue+internationale+de+Philosophie,+Vol.+18,+No.+70+\(4\)+\(1964\),+pp.+398-412](https://www.google.rs/webhp?sourceid=chromeinstant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=Hare,+R.+M:+The+promising+game,+Revue+internationale+de+Philosophie,+Vol.+18,+No.+70+(4)+(1964),+pp.+398-412) [2015, јун 20.]
- Langton & Hornsby. 1998. Free spech and illocution. *Legal Theory* 4 (1):21–37 (1998), Доступно на: <http://philpapers.org/rec/LANFSA> [2016, јануар 11.]
- Петровић, П. Њ. 1847. *Горски вијенац*, Доступно на: <http://www.njegos.org/petrovics/gvijenac.htm> [2015. август 8.]

- Ристић, С. 2010. Дискурс псовки у српском језику, у *Дискурс и дискурси*: зборник у част Свенки Савић (уредник В. Васић). Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду. Доступно на <http://sr.scribd.com/doc/220447298/Zbornik-Svenka-Savic#scribd>[2015.април 8.]
- Серл, Ј. Р. 1991. *Говорни чиновни – оглед из филозофије језика*. Београд: Полит.
- Searl, J. R. 1964. *How to derive ought from is*. The Philosophical Review, Vol.73, No.1, pp.43–58. Доступно на:http://www.collier.sts.vt.edu/5424/pdfs/searle_1964.pdf[2015. јануар 28.]
- Searl, J. R. 1979. *Expression and meaning*. Cambridge University Press. Доступно на: <http://www.iiit.ac.in/~bipin/files/Dawkins/New1/John%20R%20Searle%20-%20Expression%20And%20Meaning.pdf> (12.04.2015.)
- Шипка, Д. 1999. *Опцене речи у српском језику*. Београд/ Нови Сад: ЦПЈ, Прометеј.

Snežana Grujić

GENDER CHANGES, SPEECH ACTS AND MEANING

Summary

Starting from Searle's theory, this paper aims to observe the gender aspects of speech acts, as well as possible implications regarding meaning. A wider social framework, in addition to the valuable components given to individuals speaking according to their social role, has been institutionalized through conventions and rules. This paper focuses on the change in one of the empirical elements of gender studied within a wider social context that can cause changes in meaning, questioning the performativity of the speech act which has theoretically been called illocutionary silencing. The dependability of illocution force of the gender speech act, that is, the social conventions of the gender roles in a society which have been institutionalized, is observed through promises given by a woman. Curses also support the conclusion that the meaning is affected by general value attitudes which are not directly stated in the speech act.

snezagruijic@gmail.com

УДК 305:316.772.4
81'27:305-055.1/.2
316.647.8:305-055.2]:81'27

Сања Вулетих

Висока школа струковних студија за васпитаче, Шабац

РОДНЕ РАЗЛИКЕ КОМУНИКАТОРА И ЗНАЧЕЊЕ КОЈЕ ПРИПИСУЈЕМО ЊИХОВОМ ГОВОРУ

Сажетак: Језик утиче на ставове које имамо о мушкарцима и женама, као и на начин на који они доживљавају једни друге. Популарна веровања да жене говоре више и брже од мушкараца или да је женски говор мекши, емоционалан, али и тривијалан, за разлику од рационалног и сврсисходног „мушког“ говора заправо указују на замишљене карактеристике говорника неког језика, а не његову стварну употребу.

Полна дискриминација (сексизам) као друштвена чињеница огледа се у виду својеврсног „сексизма“ у језику на различите начине и на различитим нивоима (прагматичком, фонетском, фонолошком).

У раду се описују начини употребе родно осетљивог језика и различите говорне стратегије које користе жене и мушкарци, те значења која им се приписују. Истраживање је спроведено са циљем да се утврди да ли род представља пресудан фактор у употреби стандардне језичке варијанте, односно, да ли жене у просеку чешће користе стандардну варијанту или престижни изговор него мушкарци, да ли жене имају богатији речник од мушкараца, да ли у већој мери контролишу своје језичко понашање и какви су ставови жена и мушкараца према дијалекатски маркираном и жаргонском говору.

Кључне речи: ставови, родне разлике, стандардна језичка варијанта, употреба језика

1. Конструисање језичког значења

Значење није инхерентно свету који нас окружује, нити пак јединицама језичке структуре, већ се конструира у свести оних који тај језик користе. Оно се не крије у самим речима, већ значење речима приписују људи. У току комуникације, заправо преводимо значење у сам језик како би и саговорник реаговао на исказ конструишући значење слично нашем. За слушаоца ово значи да језичке јединице користи као подстицај и из њих ствара значењски концептуалне представе (Gamble and Gamble 2002: 105).

Процес конструисања значења обично се сагледава са становишта слушаоца, док се занемарује улога говорника. Међутим, потребно је узети у обзир перспективу и говорника и слушаоца, јер су обе стране укључене у конструкцију значења. У планирању језичког израза, идеални говорник антиципира значења које ће креирати слушалац. Процес конструисања значења обухвата,

према томе, и самог говорника и оцену стања ума слушаоца, његово знање и емоције (Radden, Köpcke, Thomas and Siemund 2007: 4).

2. Род и говорни стил

Сексизам у језику одражава постојање предрасуда према једном роду (најчешће женском), а у корист другог (најчешће мушког). Сматра се да је настао као последица сексизма у друштву. Језик утиче на ставове које имамо према мушкарцима и женама, као и начину на који они перципирају једни друге. Сексистички језик подгрева негативне стереотипе и негативно утиче на нашу комуникацију.

Још један од видова сексизма у језику јесте начин на који се речи користе у обраћању женама. Њима се чешће обраћа путем израза који испољавају умиљавање, додворавање него што се то чини у комуникацији са мушкарцима (енг. *honey, cutie, and sweetie*), чија је функција да се омаловаже жене лишавањем имена и обраћањем тривијалним изразима.

У контексту анализирања везе социјалних чинилаца и језичког понашања у овом одељку ћемо се детаљније осврнути на родне разлике у начину говора, ставовима према родно осетљивом језику и променама које су се одиграле у појединим језицима.

Озбиљнија истраживања посвећена полном диференцирању у језику јављају се тек у 20. веку. Уз местимичне емпиријски установљене објективне разлике, ова изучавања су разоткрила и велики број укореењених стереотипа и предрасуда, заснованих на традиционалним вредносним судовима о мушкарцима и женама. Наиме, таква истраживања, обављена у друштвима која се разликују по географском положају, културним обележјима, социјалној структури и степену цивилизацијског развоја, показала су значајну уједначеност у погледу статуса и вредновања припадника једног и другог пола (Бугарски 2005: 53; Tannen 1990, 1993)

За наше истраживање значајно је питање интеракције пола/рода и језика, те последице такве интеракције. Пол, односно род је као социокултурна категорија повезан са одређеним понашањем и одговара енглеском термину *gender* који има и значење граматичког рода. С друге стране, пол као биолошка категорија одређен је још пре рођења, те тако представља природан род (одговора термину *sex*). Биолошке разлике врло мало доприносе језичким разликама у поређењу са социолошким елементима (Granić 2005: 195).

Популарна веровања – иначе емпиријски тешко проверљива – да жене, на пример, говоре више и брже од мушкараца, или да је „женски“ говор мекши, емоционалан, али и тривијалан, за разлику од рационалног и сврсисходног „мушког“ говора, заправо сведоче о замишљеним карактеристикама говорника неког језика, а не о његовој стварној употреби. Будући да је у великој већини култура мушки пол изразито доминантан, а женски подређен, не изненађују поређења која, у језику као и у многим другим сферама друштвеног живота, иду

на штету женског пола. На један или други начин, у мањој или већој мери, отворено или прикривено, жене бивају дискриминисане. Утолико се може рећи, лингвистичким терминима, „да је женско маркирани члан полне опозиције, а мушко немаркирани: мушкарац се имплицитно види као норма, а жена као пра-тећа појава, ако не и као директно одступање од те норме“ (Бугарски 2005: 54).

Жене, на пример, обично поседују врло истанчан вокабулар за боје, на супрот мушкарцима који су често несигурни у вези са значењем речи као што су *беж*, *резеда* или *скарлетно*. Фреквенција употребе појединих придева или прилога (као *божанствено*, *бајно* или *сладак*) већа је код жена. Међутим, у развијеном савременом свету ипак не постоје језичке особености које би се везивале искључиво за припаднике једног или другог пола; може се говорити само о релативној учесталости појединих језичких облика или образаца (Бугарски 2005: 56).

Присутна је и тенденција да се у језичкој пракси преобликују већ постојеће лексеме и стварају нове, родно необележене. Ауторка Ј. Гранић наводи примере да се све мање користе именице са типичним суфиксом за женски род именица у енглеском –*ess* (*waitress/hostess/stewardess*, а чак и облик за мушки род *steward* замењује се родно неутралним изразом *flight attendant*), а већ су одавно распрострањени родно неутрални облици *spokesperson*, *salesperson*, *chairperson*.

С друге стране, у српском, као и у хрватском, све више се инсистира на облицима за женски род (*деканица*, *конзулица*, *посланица*, а у хрватском се појављује чак и облик *академкиња*) (Вујас, Ж. 2001, према Granić 2005: 195).

Како наводи Јелена Филиповић (2009а: 116) сматра се да је мушки род немаркиран, неутралан, генерички, а женски род маркиран, ограничен; мушкарац је субјекат и према томе активан, а жена објекат, односно, пасивна што утиче на „скривеност“ жена у јавном и професионалном дискурсу и тиме на њихову невидљивост домену друштвене моћи и престижа.

Разлике су уочљиве у прагматичком приступу и невербалној комуникацији: жене више користе невербалне знаке и говор тела, чешће цртају руком у ваздуху, разлика има у фонетици и фонологији (изговор, ритам, интонација, боја и висина гласа) (Granić 2005: 198).

Америчка лингвистикања Робин Лејкоф (Robin Lakoff) је седамдесетих година описала говор Американки као обележен узлазном интонацијом с чешћом употребом фраза: *you know, kind of, sort of*; упитних фраза *isn't it/don't you*. Жене више користе и модалне изразе који доприносе елеганцији израза. Такав говор је уљудан, култивисан, пун еуфемизама, комплимената, са извињењима (*sorry*), придевима (*lovely, sweetly*). Жене такође бирају неодређене форме *should/would*, као и изразе *really, maybe, perhaps*, док мушкарци користе *want*. Слично је и у хрватском – жене радије бирају кондиционал (*ја бих жељела*) него презент (*хоћу, желим*) који је типичнији за мушкарце, њихов је говор „емоционалнији, а мушки агресиван и рационалан.“ (Ибид 199)

Слична запажања наводи и Џенет Холмс (Holmes 2001: 185) у свом истраживању родних разлика. Жене су у давању комплимената користиле реторички

образац *What (a) (ADJ) NP!* (*What lovely children!*) у значајно већем броју него мушкарци. Они су користили минимални образац (*INT ADJ (NP) great shoes*). Први израз је синтаксички маркирана формула: узвик и интонација, а у другом случају се синтаксички образац своди на минимум.

Реторички образац као *What a splendid hat!* може се сматрати емфатичним и појачава говорни чин. Минимални образац као *nice bike*, који су више користили мушкарци настоји да умањи снагу комплимента. Занимљиво је да нису запажени примери сложенијег реторичког обрасца (*What lovely children!*) у интеракцијама мушкараца (Holmes 2001: 185).

Резултати истраживања показују да се у комуникацији најчешће упућују комплименти о физичком изгледу (*I like your outfit Beth. I think I could wear that*), о способностима (*WOW, you played well today Davy!*), власништву (*Is that your flash red car?*), пријатељству (*I'm very lucky to have such a good friend*). Видљива је, међутим, тенденција да жене више добијају комплименте о изгледу него мушкарци, као и да жене чешће дају комплименте, тако да се 61% свих комплимената између жена односило на изглед, у поређењу са само 36% комплимената између мушкараца (Ибид 187)

Уочено је, такође, да се највише комплимената упућује људима истог статуса и истог узраста. Ауторка сматра да чињеница што жене добијају више комплимената одражава њихов подређени положај у друштву. Жене користе комплименте како би успоставиле, одржале и ојачале друштвене односе, а за мушкарце су то мање позитивна средства љубазности која се пажљиво користе, нарочито према другим мушкарцима. Чињеница да мушкарци више комплимената упућују женама него мушкарцима, казује да су мушкарци свесни значаја комплимената у женским очима (Ибид 192–193).

Многа истраживања вршена у различитим друштвима потврђују да у једнаким условима у погледу образовања, социјалног статуса, узраста и осталих чинилаца жене говоре „правилније“ – у смислу придржавања имплицитно или експлицитно прихваћених норми – од одговарајућих мушких чланова истог колектива. Од жена се очекује да више пазе на своје поступке у језику, као и иначе, с обзиром на улоге које обављају у чувању домаћинства, подизању деце и осталим улогама које им у друштву припадају. Насупрот томе, мушкарцима се често толерише и прашта слободније понашање, па тако и „неправилан“ говор – уз то још прошаран вербалним грубостима (Бугарски 2005: 59).

Постоје интригантни сугестивни докази о разликама у неурофизиолошком процесу аспеката језика између мушкараца и жена. У недавним студијама које су се служиле снимањима магнетном резонанцом, фонолошки процеси код мушкараца били су лоцирани у левој половини мозга, а код жена су обухватале и леву и десну страну мозга. Није било разлике у ефикасности, нити има доказа да било какве неурофизиолошке разлике могу да објасне постојање разлике у говору мушкараца и жена. Узроци су социјалне, а не биолошке природе (Spolsky 2010: 37).

Традигил (2000: 70) наводи податке истраживања вршених у Британији, САД, Аустралији, Јужној Африци и Новом Зеланду који потврђују тезу да уз

варијабле као што су класна припадност, етничка група и узраст, род представља пресудан фактор у употреби стандардне језичке варијанте. Наиме, жене у просеку чешће користе стандардну варијанту или престижни изговор него мушкарци. У једној од студија о говорницима у америчком граду Детроиту установљено је да припадници виших слојева ређе користе нестандартну вишеструку негацију (*I don't want none.*), док, уопштено посматрано, жене ређе користе овакве облике од мушкараца без обзира на класну припадност.

Процент употребе вишеструке негације показује да су жене осетљивије према стигматизованој природи ове граматичке особености од мушкараца, чак и када припадају нижим слојевима друштва:

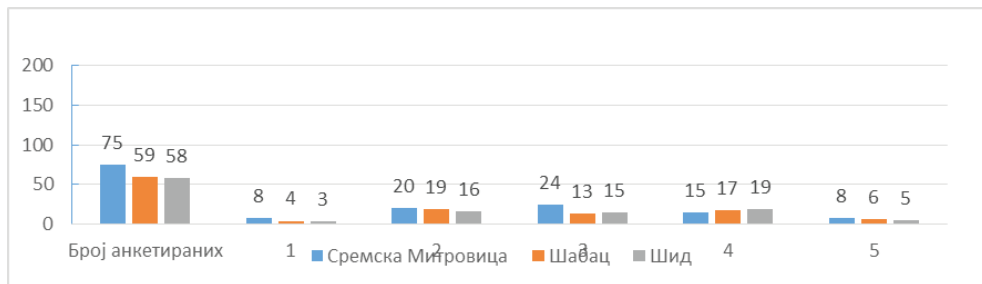
	Виша средња класа	Нижа средња класа	Виша радничка класа	Нижа радничка класа
Мушкарци	6.3	32.4	40.0	90.1
Жене	0.0	1.4	35.6	58.9

Многе студије о родним разликама су доказале моћ стереотипа, па се тако *песник* схвата озбиљније од *песникиње*. У хебрејском на пример, само називи за ниже чинове у армији (до чина поручника) имају и женске облике. Употреба мушког рода у општем значењу и свеобухватном смислу као у примерима *'Everyone should bring his lunch'* или *'We need to hire the best man available'*, ма колико била добронамерна и неутрална позиција говорника, појачава другоразредни статус жене у друштву. Како јача социјална свест у овој области, тако се јављају и настојања да се превазиђе оваква стереотипна употреба језика (Spolsky 2010: 38).

3. Резултати теренског истраживања

У циљу утврђивања чињенице да ли род представља пресудан фактор у употреби стандардне језичке варијанте у српском језику, односно, да ли жене у просеку чешће користе стандардну варијанту или престижни изговор него мушкарци, те да ли жене имају богатији речник од мушкараца, да ли у већој мери контролишу своје језичко понашање и какви су ставови жена и мушкараца према дијалекатски маркираном и жаргонском говору, спровели смо истраживање у току маја 2014. године на територији градова Сремска Митровица, Шабац и Шид. Своје одговоре на упитник доставило је 192 испитаника оба пола, свих узрасних категорија, различитих нивоа образовања и занимања, староседелаца и досељених у место анкетирања. Своје слагање, односно, противљење у односу на изнете тврдње изражавали су одабиром понуђених одговора на петостепеној скали: 1 – *уопште се не слажем*, 2 – *не слажем се*, 3 – *неодлучан сам*, 4 – *слажем се*, 5 – *у потпуности се слажем*.

Тврдња 1. Жене настоје да чешће говоре књижевним језиком него што то чине мушкарци, јер сматрају да је књижевна варијанта престижнија од локалног говора

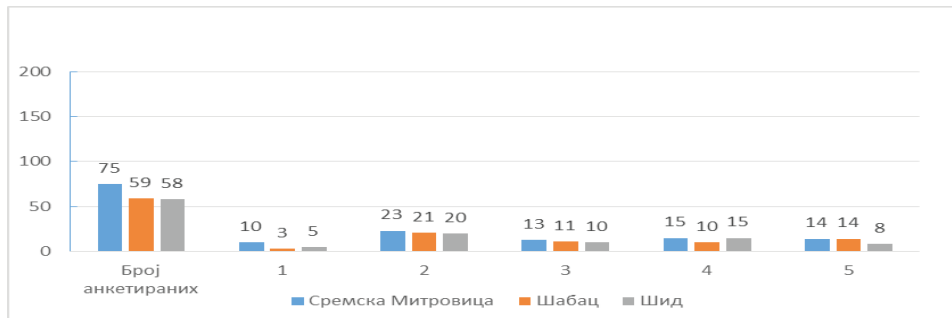

Дијаграм 1. Жене настоје да чешће говоре књижевним језиком него што то чине мушкарци, јер сматрају да је књижевна варијанта престижнија од локалног говора

Тврдња да жене у већој мери користе књижевну варијанту језика него мушкарци, није изразито нити прихваћена, ни негирана. Наиме, из табеларних података видимо да су резултати готово симетрично подељени (за слагање и неслагање са тврдњом) и то на укупно посматраном узорку, као и у сва три града у којима је вршено истраживање. Тако се од 192 испитаника са тврдњом уопште не слаже 15 (7,81%), не слаже се 55 (28,65%), неодлучно је 52 (27,08%), слаже се 51 (26,56%), а потпуно се слаже 19 (9,9%).

На основу наведеног, не можемо да закључимо да жене више воде рачуна о свом начину говора и да се труде да се правилније изражавају од мушкараца. Тешко је утврдити да ли је заиста тако, без прецизних инструмената мерења, те је отуда вероватно велики број испитаника несигуран у вези са овом тврдњом. Са друге стране, могло би се закључити да наши испитаници не испољавају изразите предрасуде према родним разликама у говору.

Тврдња 2. Жене имају богатији речник од мушкараца

Дијаграм 2. Жене имају богатији речник од мушкараца

Када је реч о богатству речника жена и мушкараца, испитаници испољавају умерено негативан став: уопште се не слаже 18 (9,38%) испитаника, не слаже се 64 (33,33%), неодлучно је 34 (17,71%), док се слаже 40 (20,83%), а потпуно се слаже 36 (18,75%). Дистрибуција одговора по градовима је, такође, слична и нема уочљивих одступања. Добијени одговори не потврђују устаљено мишљење да жене обраћају више пажње на своје изражавање и богатство речника. Но, разлика између ставова *против* и *за* наведену тврдњу је незнатна, што показује да испитаници нису сасвим сигурни да је речник жена богатији.

Ставовe према горе наведеним тврдњама смо анализирали и у односу на релевантне социјалне варијабле, а подаци су приказани табеларно:

1-1. Жене настоје да чешће говоре књижевним језиком него што то чине мушкарци, јер сматрају да је књижевна варијанта престижнија од локалног говора						
1. Пол	A1	B2	B3	Г4	Д5	Укупно
Женско	7 (5.98 %)	34 (29.06 %)	28 (23.93 %)	36 (30.77 %)	12 (10.26 %)	117
Мушко	8 (10.67 %)	21 (28 %)	24 (32 %)	15 (20 %)	7 (9.33 %)	75
2. Узраст	A1	B2	B3	Г4	Д5	Укупно
15–30	8 (11.11 %)	18 (25 %)	25 (34.72 %)	15 (20.83 %)	6 (8.33 %)	72
31–60	5 (5.95 %)	25 (29.76 %)	20 (23.81 %)	25 (29.76 %)	9 (10.71 %)	84
61	2 (5.56 %)	12 (33.33 %)	7 (19.44 %)	11 (30.56 %)	4 (11.11 %)	36
3. Образовање	A1	B2	B3	Г4	Д5	Укупно
Високо	4 (7.84 %)	23 (45.1 %)	10 (19.61 %)	11 (21.57 %)	3 (5.88 %)	51
Основно	0 (0 %)	6 (33.33 %)	5 (27.78 %)	4 (22.22 %)	3 (16.67 %)	18
Средње	11 (8.94 %)	26 (21.14 %)	37 (30.08 %)	36 (29.27 %)	13 (10.57 %)	123
4. Послодавац	A1	B2	B3	Г4	Д5	Укупно
Државна фирма	3 (5.36 %)	19 (33.93 %)	15 (26.79 %)	14 (25 %)	5 (8.93 %)	56
Незапослен	8 (10.39 %)	18 (23.38 %)	27 (35.06 %)	19 (24.68 %)	5 (6.49 %)	77
Пензионер	2 (5.13 %)	12 (30.77 %)	7 (17.95 %)	13 (33.33 %)	5 (12.82 %)	39
Приватна	2 (10 %)	6 (30 %)	3 (15 %)	5 (25 %)	4 (20 %)	20
5. Порекло	A1	B2	B3	Г4	Д5	Укупно
Досељен	3 (5.88 %)	21 (41.18 %)	6 (11.76 %)	13 (25.49 %)	8 (15.69 %)	51
Рођен у месту	12 (8.51 %)	34 (24.11 %)	46 (32.62 %)	38 (26.95 %)	11 (7.8 %)	141

1.1. Испитанице женског пола имају позитиван став о свом начину говора и то у већем проценту од мушкараца: слаже се 30,77% и потпуно се слаже 10,26%, у поређењу са 20% потврђених одговора мушкараца, односно, 9,33% анкетираних који се потпуно слажу. Када је реч о узрасту ставови су скоро једнако подељени, али запажамо висок проценат неопређених у све три узрастне категорије. Високо образовани испитаници су изразито против ове тврдње, док су код осталих група одговори скоро уједначени, али такође постоји приличан број неопређених. У оквиру категорије професионалне припадности, пензионери представљају групу која у највећем проценту заступа позитиван став

према овој тврдњи. Лица досељена у место истраживања, углавном, имају негативан став – већи је проценат оних који се не слажу у поређењу са ставовима староседелаца.

2-1 Жене имају богатији речник од мушкараца						
1. Пол	A1	B2	B3	G4	D5	Укупно
Женско	8 (6.84 %)	30 (25.64 %)	18 (15.38 %)	31 (26.5 %)	30 (25.64 %)	117
Мушко	10 (13.33 %)	34 (45.33 %)	16 (21.33 %)	9 (12 %)	6 (8 %)	75
2. Узраст	A1	B2	B3	G4	D5	Укупно
15–30	10 (13.89 %)	26 (36.11 %)	11 (15.28 %)	12 (16.67 %)	13 (18.06 %)	72
31–60	4 (4.76 %)	27 (32.14 %)	17 (20.24 %)	19 (22.62 %)	17 (20.24 %)	84
61	4 (11.11 %)	11 (30.56 %)	6 (16.67 %)	9 (25 %)	6 (16.67 %)	36
3. Образовање	A1	B2	B3	G4	D5	Укупно
Високо	4 (7.84 %)	19 (37.25 %)	11 (21.57 %)	10 (19.61 %)	7 (13.73 %)	51
Основно	1 (5.56 %)	4 (22.22 %)	3 (16.67 %)	5 (27.78 %)	5 (27.78 %)	18
Средње	13 (10.57 %)	41 (33.33 %)	20 (16.26 %)	25 (20.33 %)	24 (19.51 %)	123
4. Послодавац	A1	B2	B3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	2 (3.57 %)	21 (37.5 %)	10 (17.86 %)	12 (21.43 %)	11 (19.64 %)	56
Незапослен	12 (15.58 %)	24 (31.17 %)	12 (15.58 %)	15 (19.48 %)	14 (18.18 %)	77
Пензионер	2 (5.13 %)	12 (30.77 %)	8 (20.51 %)	10 (25.64 %)	7 (17.95 %)	39
Приватна	2 (10 %)	7 (35 %)	4 (20 %)	3 (15 %)	4 (20 %)	20
5. Порекло	A1	B2	B3	G4	D5	Укупно
Досељен	5 (9.8 %)	14 (27.45 %)	7 (13.73 %)	15 (29.41 %)	10 (19.61 %)	51
Рођен у месту	13 (9.22 %)	50 (35.46 %)	27 (19.15 %)	25 (17.73 %)	26 (18.44 %)	141

2.1. Мушкарци су изразито против тврдње да жене имају богатији речник (не слаже се 45,33%, а уопште се не слаже 13,33%), док је код жена позитиван став (слаже се 26,5%, а потпуно се слаже 25,64%). Код узрасних категорија нема изразитих одступања – одговори су прилично једнако дистрибуирани. Запажа се позитиван став испитаника са основним образовањем – у највећем проценту се слажу са тврдњом. Особе које су у радном односу имају нешто израженији негативан став у поређењу са осталима.

3.1. Ставови о сопственом језичком понашању у корелацији са родним статусом испитаника

Тврдња 1.а. Књижевну варијанту српског језика користим само у јавној комуникацији (школа, установе...)

Пол	A1	B2	B3	G4	D5	Укупно
Женско	8 (6.84%)	13 (11.11%)	27 (23.08%)	32 (27.35%)	37 (31.62%)	117
Мушко	3 (4%)	12 (16%)	19 (25.33%)	18 (24%)	23 (30.67%)	75

1.a. Већина испитаника изјављује да књижевну варијанту српског језика користи у званичној комуникацији (школи, јавним установама и слично), а жене се са овом тврдњом слажу у нешто већем проценту него мушкарци.

Тврдња 2.a. Дијалекатску варијанту користим у свим приликама (и у јавној комуникацији и породици)

Пол	A1	B2	B3	Г4	Д5	Укупно
Женско	20 (17.09%)	25 (21.37%)	19 (16.24%)	27 (23.08%)	26 (22.22%)	117
Мушко	12 (16%)	13 (17.33%)	22 (29.33%)	17 (22.67%)	11 (14.67%)	75

2.a. Када је реч о употреби дијалекта у свим приликама, испитаници, углавном, имају подељене ставове, а многи су и неопредељени. Жене се у нешто већој мери слажу са наведеном тврдњом него мушкарци.

Тврдња 3.a. Дијалекатску варијанту користим само у оквиру породице

Пол	A1	B2	B3	Г4	Д5	Укупно
Женско	22 (18.8%)	22 (18.8%)	30 (25.64%)	19 (16.24%)	24 (20.51%)	117
Мушко	15 (20%)	13 (17.33%)	20 (26.67%)	13 (17.33%)	14 (18.67%)	75

3.a. Одговори су приближно једнако дистрибуирани када је реч о родним разликама, а не примећује се претежна опредељеност испитаника у односу на изнету тврдњу.

Тврдња 4.a. Свесно контролишем своје језичко понашање (могу да говорим или књижевном варијантом или дијалектом, зависно од ситуације)

Пол	A1	B2	B3	Г4	Д5	Укупно
Женско	15 (12.82%)	14 (11.97%)	22 (18.8%)	41 (35.04%)	25 (21.37%)	117
Мушко	8 (10.67%)	6 (8%)	24 (32%)	15 (20%)	22 (29.33%)	75

4.a. Особе женског пола тврде, у мало већем проценту него мушкарци, да могу да контролишу употребу језика зависно од ситуације у којој се налазе (међу испитаницима мушког пола налазимо велики проценат неопредељених – 32%).

Тврдња 5.a. Сам/а радо користим неке од жаргонских (нестандардних) облика који су сада модерни (бус, комп...)

Пол	A1	B2	B3	Г4	Д5	Укупно
Женско	24 (20.51%)	38 (32.48%)	21 (17.95%)	21 (17.95%)	13 (11.11%)	117
Мушко	17 (22.67%)	18 (24%)	20 (26.67%)	10 (13.33%)	10 (13.33%)	75

5.a. Жене се у већој мери противе употреби жаргонизама у сопственом говору, мада је код мушкараца велики број неопредељених (вероватно нису обраћали пажњу на учесталост употребе оваквих израза).

Тврдња 6. Стране речи и изразе радо користим у свом говору јер је то знак престижа

Пол	A1	B2	B3	G4	D5	Укупно
Женско	40 (34.19%)	38 (32.48%)	23 (19.66%)	11 (9.4%)	5 (4.27%)	117
Мушко	28 (37.33%)	21 (28%)	11 (14.67%)	10 (13.33%)	5 (6.67%)	75

6.a. Испитаници у принципу избегавају употребу страних речи као обележја престижа – ставови су изразито негативни према овој тврдњи, али се са тврдњом више слажу мушкарци него жене.

Тврдња 7.a. Бринем се да не погрешим у употреби или изговору нових речи и израза страног јер не знам њиховоправо значење (посебно из енглеског, нпр. Фејсбук, Твитер...)

Пол	A1	B2	B3	G4	D5	Укупно
Женско	40 (34.19%)	26 (22.22%)	22 (18.8%)	15 (12.82%)	14 (11.97%)	117
Мушко	27 (36%)	15 (20%)	10 (13.33%)	15 (20%)	8 (10.67%)	75

7.a. Уопштено говорећи, највећи проценат испитаника има одричан став према овој тврдњи, односно, не страхује од употребе новијих речи и израза (нарочито англицизама). Овакав одговор помало изненађује, с обзиром на то да су код ранијих тврдњи наводили да нерадо користе стране речи или жаргонизме, а уочавамо да већу дозу несигурности испољавају мушкарци од жена.

4. Закључна разматрања

Резултати истраживања показују да је родна припадност врло утицајна на ставове испитаника и то не само када је у питању говор или речник жена и мушкараца. Жене сматрају да говоре боље, али и да имају богатији речник.

Оне, такође, више обраћају пажњу на свој начин говора, чешће користе књижевну варијанту у јавној комуникацији, боље контролишу своје језичко понашање, противе се неформалном говору (премда им је говор омладине разумљивији него мушкарцима) и у већој мери се залажу за језичко чистунство, мање страхују од употребе страних речи у говору (вероватно боље познају значења страних речи). Жене се теже привикавају на говор друштвене средине и сматрају да локални начин говора треба мењати само уколико значајно одступа од језичке норме. Мушкарци су осетљивији на престижан говор, али у смислу положаја, угледа и моћи у друштву.

Закључујемо да се родна припадност показала као једна од утицајнијих варијабли на ставове говорника о сопственом и говору средине, те би, свакако, требало посветити више пажње истраживањима у овој области.

Јелена Филиповић (2009a: 118) посебно истиче даље смернице у оквиру језичког планирања које се тиче родно осетљивог језика и залаже се за успостављање консензуса између свих заинтересованих страна уз оправдану аргументацију за увођење промена у овој области, узимајући у обзир различите друштвене факторе, научно-методолошку традицију и културно-историјски

тренутак. Ауторка сматра да је „потребно аргументовано изложити ставове о сексизму у употреби језика, потребу за увођењем женског виђења света и реалности у језик и изнаћи средства за промену језичких форми и језичког понашања, како би се постигла симетрична и равноправна заступљеност жена и мушкараца у језику“.

С друге стране, хомогеност женског и мушког идиома није остварива самим тим што све жене или сви мушкарци немају исто порекло, ни образовање, статус, занимање, те се не може говорити о идиому са којим ће се сви они идентификовати. Динамичност и променљивост језика прожима се са динамичношћу укупног друштвеног контекста у коме пол као биолошка и социолошка категорија има своје место.

У језику се рефлектује друштвена чињеница да се положај мушкараца и жена у разликује, те да се самим тим од њих очекују и другачији обрасци понашања. Уколико се друштвене улоге мушкараца и жена измене, као што се већ дешава у многим савременим друштвима, нестаће родне разлике и у језику.

Литература

- Bugarski, R. 2005. *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Gamble Kwal T. and M. Gamble. 2002. *Communication Works. Chapter 5 - Language and Meaning: Helping Minds Meet*. Boston: McGraw Hill: 104–133.
- Granić, J. 2005. Muške i ženske varijante jezika. U *Jezik u društvenoj interakciji. Zbornik radova sa savjetovanja održanoga 16. i 17. svibnja u Opatiji*, Stolac Diana, Nada Ivanetić, Boris Prichard, ur., 193–204. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Filipović, J. 2009. *Moć reči: ogledi iz kritičke sociolingvistike*. Beograd: Zadužbina Andrejević, Filološki fakultet.
- Filipović, J. 2009a. Rodno osetljive jezičke politike: teorijske postavke i metodološki postupci. *Anali Filološkog fakulteta*, (21): 109–127. Beograd.
- Holmes, J. 2001. *Introduction to Sociolinguistics*. 2nd Edition. Edinburgh: Longman Publishing Company.
- Spolsky, B. 2010. *Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Tannen, D. 1990. *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. New York: Ballantine Books.
- Tannen, D. 1993. *Gender and Conversational Interaction*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Trudgill, P. 2000. *Sociolinguistics*. London: Penguin Books.
- Radden, G., Köpcke, K-M, B. Thomas and P. Siemund. Eds. 2007. The Construction of Meaning in Language. Introductory article in *Aspects of Meaning Construction*. John Benjamins Publishing: 104–133. Amsterdam/Philadelphia.
- Dostupno na: https://www.uni-muenster.de/imperia/md/content/germanistik/lehrende/koepcke_k/the_construction_of_meaning_in_language.pdf[10. april 2015.]

Sanja Vuletić

GENDER DIFFERENCES AMONG COMMUNICATORS AND THE MEANING WE ASSIGN TO THEIR SPEECH

Summary

Language affects the attitudes we hold about men and women as well as the way they perceive each other. Popular beliefs that women speak more and faster than men or that female speech is softer, emotional but trivial in comparison to rational and purposeful male speech actually indicate presupposed characteristics of the speakers of a language but not about its real use. Gender discrimination (sexism) as a social fact is reflected, as a specific type of sexism, in language in different ways and on different levels (pragmatic, phonetic, phonological).

In the paper we describe the use of gender sensitive language and various speech strategies used by women and men and their meanings. The research was conducted with the aim to determine whether gender represents a crucial factor in the use of a standard language variant i.e. whether women, on the average, more often use the standard variant or prestigious pronunciation than men, whether women possess richer vocabulary than men and to what extent they can control their language use and what kind of attitudes women and men hold towards dialectically marked and substandard speech.

vuleticsanja01@gmail.com

THE INDIVIDUAL CONSTRUCTION OF MEANING THROUGH THE PERCEPTION OF IMPOLITENESS – THE ASPECTS OF FACE MOST FREQUENTLY ENDANGERED IN SERBIA

Abstract: Using the framework of pragmatic theory of impoliteness (Bousfield 2008; Culpeper 1996), this paper addresses the issue of how the meaning of impolite utterances is constructed by individuals through the perception of face attack. Face, the central concept of impoliteness, is defined as the positive social value a person effectively claims for himself/herself by the line others assume he/she has taken during a particular contact (Goffman 1967: 5). The aim of this paper is to ascertain how individuals attribute meaning to an impolite utterance by exploring which of the five aspects of face defined by Spencer-Oatey (2000) is primarily targeted by impoliteness in Serbia. The analytical framework used is Spencer-Oatey's "rapport management" (e.g. 2000), which postulates various aspects of face. A clarification of this framework is presented along with the way it was accommodated for a quantitative analysis of ambiguous situations, the whole framework being adapted from Culpeper et al. (2010). A corpus of 100 entries containing impoliteness situations gathered via an online survey was analyzed following the previously established guidelines and methodology in order to determine the prevalent aspect of face that is attacked in impoliteness situations.

Key words: pragmatics, impoliteness, construction of meaning, face, aspects of face, rapport management

1. Introduction

The final decade of the twentieth century witnessed the emergence of linguistic impoliteness as a separate branch of pragmatic theory. If politeness "like formal diplomatic protocol (for which it must surely be the model), presupposes that potential for aggression as it seeks to disarm it and makes possible communication between potentially aggressive parties" (Brown and Levinson, 1987: 1), impoliteness is the "use of strategies that are designed to have the opposite effect – that of social disruption – [and which] are oriented towards attacking face, an emotionally sensitive concept of the self" (Culpeper 1996: 350). Using the framework of the pragmatic theory of impoliteness (Bousfield 2008: 72–73), this paper addresses the issue of how the meaning of impolite utterances is constructed by individuals through the perception of face attack. In other words, the aim of this paper is to ascertain

how individuals attribute meaning to an impolite utterance by exploring which of the five aspects of face defined by Spencer-Oatey (2000) is primarily targeted by impoliteness in Serbia.

This will be achieved by using the analytical framework of Spencer-Oatey's "rapport management" (e.g. 2000), which was adapted for analytical purposes based on the research by Culpeper et al. (2010). The analysis will be performed on a corpus of 100 diary entries containing perceived impoliteness collected via an online survey. The aim of the analysis is to determine the primary aspect of face that was endangered in every entry and to quantify the aspect of face that is predominantly endangered in the case of Serbian interlocutors. This research replicates the research of Culpeper et al. (2010) and the results will be interpreted within the context of this paper in order to determine the position of Serbia regarding the perception of impoliteness. The secondary goal of this research is to additionally test the hypothesis disproved by Culpeper et al. (2010) which stated that the differences that would emerge between the cultural datasets would show the existence of two blocks – an "Eastern" and a "Western" one. This will give certain insight into the way Serbian interlocutors construct the meaning of impolite utterances when faced with potentially offensive communicative behavior.

2. Theoretical Framework

Brown and Levinson (1987) were among the first researchers to study linguistic politeness as an independent branch of pragmatics. At the core of Brown and Levinson's (1987) approach to politeness is the concept of "face," which is best understood as an individual's feeling of self-worth or self-image (Bousfield 2008: 33). They subdivided it into "Positive Face" and "Negative Face," which can be summarized in the following way:

- *Negative face*: the want of every 'competent adult member' that his/her actions be unimpeded by others.
- *Positive face*: the want of every member that his/her wants be desirable to at least some others.

(Brown and Levinson 1987: 62)

According to Brown and Levinson (1987: 62), members of a certain society treat 'face' not as rules or values which members of the society adhere to, but as basic wants which every member of a society, on some level, knows every other member requires, and which, in general, are in the interests of every member to, at least, partially satisfy.

However, their theory of politeness did not account for the possibility of impolite utterances. The only aspect of their theory that incorporated the possibility of impolite utterances was the politeness strategy of "Bald on record politeness" (Brown and Levinson 1987: 69), which does not even begin to explain the rich variety of intentional impoliteness utterances that are used in everyday communication (Bousfield 2008: 62).

After impoliteness emerged as a separate field of study (Culpeper 1996), face was again a central subject, and it was defined as:

[...]the positive social value a person effectively claims for himself [sic] by the line others assume he has taken during a particular contact. Face is an image of self delineated in terms of approved social attributes – albeit an image that others may share, as when a person makes a good showing for his profession or religion by making a good showing for himself.

(Goffman 1967: 5).

As can be seen, the definition used in impoliteness research was coined roughly two decades before politeness was constituted as a separate area of linguistic research. The author of this definition, Erving Goffman, was an anthropologist who studied polite and impolite behavior in human interaction. Even though he was not a linguist, he realized that impolite utterances were present in human communication on an equal level with polite ones (Goffman 1967: 14).

For a long time, only two aspects of face were recognized – the aforementioned *positive* and *negative face*. However, Helen Spencer-Oatey (e.g. 2002) introduced a new, more detailed framework for the understanding of face called “rapport management.” Spencer-Oatey writes that “rapport management (the management of harmony–disharmony among people) entails three main interconnected components: the management of face, the management of sociality rights and obligations, and the management of interactional goals” (2008: 13). The first two components offer a means of classifying types of impoliteness offense, so they are the focus of this paper. Spencer-Oatey’s framework consists of three types of Face, and two types of “Sociality Rights.”¹ Here is a brief summary with quotes from Spencer-Oatey’s papers:

Face – defined with reference to Goffman (1967: 5): “the positive social value a person effectively claims for himself [sic] by the line others assume he has taken during a particular contact” (2008: 13)

- **Quality Face** – (related to the self as an individual): “We have a fundamental desire for people to evaluate us positively in terms of our personal qualities, e.g. our confidence, abilities, appearance etc.” (2002: 540)
- **Relational Face** – (related to the self in relationship with others): “[s]ometimes there can also be a relational application; for example, being a talented leader and/or a kind-hearted teacher entails a relational component that is intrinsic to the evaluation” (2008: 15)
- **Social Identity Face** – (related to the self as a group member): “We have a fundamental desire for people to acknowledge and uphold our social identities or roles” (2002: 540); “[Social Identity Face involves] any group

¹ From this point on, the term “face” will be used in a broad sense and denote Spencer-Oatey’s entire concept which encompasses both her vision of Face and Sociality Rights. If referring to her concept of face, which consists of Quality Face, Relational Face and Social Identity Face, it will be specially noted by capitalizing the word.

that a person is a member of and is concerned about. This can include small groups like one's family, and larger groups like one's ethnic group, religious group or nationality group" (2005:106)

Sociality Rights – defined as the “fundamental social *entitlements* that a person effectively claims for him/herself in his/her interactions with others” (2008: 13)

- **Equity Rights** – “We have a fundamental belief that we are entitled to personal consideration from others, so that we are treated fairly: that we are not unduly imposed upon, that we are not unfairly ordered about and that we are not taken advantage of or exploited” (2008: 16)
- **Association Rights** – “We have a fundamental belief that we are entitled to social involvement with others, in keeping with the type of relationship that we have with them” (2008: 16)

Culpeper et al. (2010) most successfully adopted this framework and adapted it for analytical purposes. This paper analyzed cross-cultural variation in the perception of impoliteness based on 500 impoliteness events reported by students in England, China, Finland, Germany and Turkey. The impoliteness events were gathered using survey forms and were also in the form of field notes/diary entries. The present research is largely based on this paper and is an attempt to complement the results for the five mentioned cultures with the results gained from Serbian respondents. The former paper demonstrated that “rapport management” is an efficient way for analyzing preferential tendencies for particular offence types. The results of this research will be presented in more detail along with the Serbian results in section 4.

3. Methodology

3.1. The Corpus

The corpus used for the research was assembled in the form of diary entries (field notes) in order to gather as much contextual information from the respondents so as to understand the offense that they perceived and the way it affected them, i.e. which aspect of their face was primarily endangered. The questionnaire that was supposed to guide respondents through the process of describing was a slightly modified version of the questionnaire used by Culpeper et al. (2010: 602), which was another attempt to reach comparable Serbian results to be placed within the context of the aforementioned research. The questionnaire consisted of the following questions (which were in Serbian, but were translated for the reader's convenience):

- Please describe a situation in which somebody said something to you that made you feel bad (e.g. hurt, offended, embarrassed, humiliated, threatened, put upon, obstructed, or ostracized). Narrate in your own words; perhaps write it as a play dialogue: we are not looking for a technical description.
- (1a) What was actually said, implied or done?

- (1b) How was it said, implied or done (e.g. was it something about the pronunciation)?
- (2a) Where was it said, implied or done (e.g. in class, on the bus)?
- (2b) By whom was it said, implied or done (e.g. what was your relationship with them)?
- (2c) Were there were others who heard it too?
- (3) What were your reactions (e.g. what did you say, imply or do)?
- (1) We know you felt “bad”, but describe your feelings
- (2) Why did this particular behavior make you feel bad?
- How would you describe the behavior of the person who made you feel bad (how would you label this kind of behavior)?

The questionnaire was set up as a Google Form, which facilitated its online distribution. The online survey was distributed through Facebook, while the target groups were Facebook groups mainly consisting of university students or graduates, so as to achieve uniformity with the results from Culpeper et al. (2010). The goal was to reach 100 viable responses, the criterion for “viable” being that more than 70% of the questions were answered. Apart from that, no other form of selection was performed, and the goal was to gain authentic results.

The downside of this data collection procedure was the fact that there was no way to control the target group that the forms were distributed to, as was performed in Culpeper et al. (2010) with university students. This is noticeable in Table 1, where there is an evident disbalance in the number of respondents aged 30–59:

	Under 18	18–29	30–59	Over 60
China	0	100	0	0
England	0	98	2	0
Finland	0	99	1	0
Germany	0	99	1	0
Turkey	0	100	0	0
Serbia	2	80	16	2

Table 1 The age of the respondents in Culpeper et al (2010: 602) and the corpus of this research (shaded)

Despite the obvious differences, the 18–29 age group is dominant, which is in line with the results from the other countries. On the other hand, the gender distribution shows no obvious regularity, apart from the fact that female respondents were more dominant, which was in line with the results in the current research.

	Female	Male
England	79	21
China	67	33
Finland	89	11
Germany	73	27
Turkey	64	36
Serbia	60	40

Table 2 The gender of the respondents in Culpeper et al (2010) and the corpus of this research (shaded)

3.2. The Analytical Framework

It was already noted that Spencer-Oatey's understanding of face follows that of Goffman (1967). What distinguishes her framework is that she proposes three sub-categories – Quality, Relational and Social Identity Face. These categories were based on the difference between an individual level of self-representation where we find the “personal self,” an interpersonal level where we find the “relational self,” and a group level where we find the “collective self” (Spencer-Oatey 2007: 641). On the other hand, Sociality Rights are based on the fact that people expect that others should do or not do certain things in certain contexts (Spencer-Oatey 2005: 98–100; 2007: 651–653). The foundation of these expectations can be semi-legal, associated with a particular role, or simply just a social convention developed on the basis of something that normally happens (Spencer-Oatey 2008: 15). Sociality Rights are not considered face issues, and this is why Spencer-Oatey presents them as a separate category.

In order to facilitate the analysis of the corpus material, certain questions were constructed in order to differentiate whether Face or Sociality Rights were at stake and what aspect of Face or Sociality Rights was endangered. When deciding whether face is involved in a potentially impolite interaction, the question to be asked is “Does the interaction evoke an understanding that something counters a positive attribute (or attributes) which a participant claims not only to have but to be assumed by other participant(s) as having?” or, in its negative form “Does the interaction evoke an understanding that something affirms a negative attribute (or attributes) which a participant claims not only not to have but to be assumed by other participant(s) as not having?” In the case of Sociality Rights, the question to be asked is “Does the interaction evoke an understanding that something counters a state of affairs which a participant considers to be considerate and just?” (Culpeper et al. 2010: 606). The following sub-sections are going to deal with the description of the individual aspects of Face and Sociality Rights in greater detail, explaining the process of analysis and illustrating the process with examples from the corpus.

3.2.1. Quality Face

Spencer-Oatey's (2002: 540) notion of Quality Face cited above is quite similar to Goffman's (1967) definition of face, and it is clearly comparable to Brown

and Levinson's (1987) concept of positive face. What distinguishes Spence-Oatey's concept of Quality Face is the fact that it is based on the individual and that its values pertain to the constellation of personal attributes that distinguish a person as a unique individual in their social world (Culpeper et al. 2010: 605). The question designed to identify the potential attack on Quality Face is "Does the interaction evoke an understanding that something counters positive values which a participant claims not only to have as a specific individual but to be assumed by other participant(s) as having?" (607). Here is an example from the corpus:

In high school, when my teacher told me in front of the whole class that I was stupid and that I was empty-headed. He wanted to make fun of me in front of everyone so as to inspire me to study, but his sentence had a completely opposite effect. His tone was quite serious, but he was smiling to the other students. I did not dare say anything, he was my teacher. I was hurt and angry, tears came rolling down my cheeks, but I managed to control my emotions so he would not notice. I was aggravated because he said that in front of everyone and because it's not nice to talk to students in this manner.

Even though this example shows a significant attack on the students Relational Face due to the fact that the teacher-student relationship conventions were not honored, the accent was placed on the taboo words and the fact that the teacher ascribed a negative personal value to the student ("stupid" and "empty-headed"), so this is a clear example of the Quality Face being primarily endangered.

3.2.2. Social identity face

In contrast with Quality Face, Social Identity Face is based on the group or the collective (Spencer-Oatey 2005: 106–107) and it presupposes a shift towards the "perception of self as an interchangeable exemplar of some social category and away from the perception of self as a unique person" (Culpeper et al. 2010: 607). However, social roles (such as teacher-student, parent-child or friends) should be excluded from this category, since they entail particular relational bonds between people with social functions, and not just membership of a social collective. Social roles overlap with Relational Face, which will be discussed below.

The question to be asked when determining whether Social Identity Face is endangered is: "Does the interaction evoke an understanding that something counters positive values which a participant claims not only to have in common with all other members in a particular group, but to be assumed by other participant(s) as having?" (608). Here is an example from the corpus:

I was traveling with my colleagues to school when I started a conversation with a colleague about the characteristics of our colleagues. The colleague teaches a subject related to economy. In the middle of the conversation, she called me cranky. She did not even make it sound like a joke. Then he began to generalize about all the people that share my profession (I teach mathematics) and said that we were all the same. It went so far that she finally asked me what has to be wrong with a person in order for him/her to decide to study mathematics, since she saw no point in that. The generalization was very insulting, how can one make such a conclusion based on your profession?

The respondent took offence by the fact that her colleague offended an entire group that she belonged to. Although it was not a direct attack on her, she saw herself as a member of the offended group and felt endangered.

3.2.3. Relational Face

Spencer-Oatey writes about relational self: “Sometimes there can also be relational application; for example, being a talented leader and/or a kind-hearted teacher entails a relational component that is intrinsic to the evaluation” (2008: 15). Note that Relational Face entails social roles, which were excluded from Social Identity Face. Chen, Boucher and Tapias (2006: 160) give a better explanation of the distinction between Social Identity Face and Relational Face:

Like relational selves, then, collective selves entail some degree of connection with others. However, whereas relational selves involve a connection with known, identifiable significant other or group of significant others, collective selves designate connections with individuals whose identities may not be known [...]

So, the collective selves (Social Identity Face) deal with shared characteristics among members of a group, while relational selves entail unique relations between individuals. The question to be asked when deciding whether Relational Face is involved in a potentially impolite interaction is: “Does the interaction evoke an understanding that something counters positive values about the relations which a participant claims not only to have with a significant other or others but to be assumed by that/ those significant other(s) and/ or other participant(s) as having?” (Culpeper et al. 2010: 611). Examples include someone being thought of as a good friend, a valued family member or a good teacher – so, not only is someone a member of a group with which he/she identifies, but he/she also has a particular relationship/role with the interlocutor, i.e., the “significant other”

The mother of a student of mine said that I was not able to cope with a group of children which included her son. Everybody had problems with this group of students due to their (lack of) discipline. She implicitly wanted to say that I was not capable. I said that I did not agree with her attitude because everybody had problems with this group, and everybody was complaining about them and their behavior. I was the only one trying to solve this problem. I did not agree with her attitude and I do not want to be talked about as an incapable teacher while the mother did not see her own fault in raising her child which caused him to have a lot of problems in school.

This is not an attack on teachers in general, which would be an attack on the respondent’s Social Identity Face, but an attack on the social role that involves a certain relationship – in this case, with a particular student. This introduces the component of the “significant other,” so this is clearly an attack on Relational Face.

3.2.4. Equity Rights

Equity Rights are the first subcategory of Sociality Rights and Spencer-Oatey defines them in the sense that

[...] people have a fundamental belief that they are entitled to personal consideration from others and to be treated fairly; in other words, that they are not unduly imposed upon, that they are not unfairly ordered about, and that they are not taken advantage of or exploited. (2005: 100)

Brown and Levinson's (1987) concept of negative face corresponds primarily with the concept of Equity Rights, in the sense that they are related to issues of imposition and costs/benefits. In order to decide whether Equity Rights are involved in a potentially impolite exchange, the question to be asked is: "Does the interaction evoke an understanding that something counters a state of affairs in which a participant considers that they are not unduly exploited, disadvantaged, unfairly dealt with, controlled or imposed upon?" (Culpeper et al. 2010: 612). The example from the corpus illustrates this issue:

I was paying for the goods I purchased in a store. I was paying with my debit card and I gave it to the cashier.

Her: Tell me your PIN code.

Me: What do you mean? I cannot tell you that. I'll type it myself.

Her: (impertinently) Well, we have a short cable.

Me: I'll stretch my arm, then.

I stretch out my hand and I type in the PIN.

She: (sarcastically) Ha! I can see the PIN all the same.

I really do not know what she wanted. She was probably hoping to look smart and make it seem like she's right, and she turned out to be rude. It was very insolent, arrogant and spiteful. The problem was that I did not respond. I was speechless. I was so stunned by her rude behavior and vulgarity that I couldn't speak a word.

The cashier's insistence on publicly exposing a private thing such as a PIN code created the sense of an unfair imposition on the respondent's independence and privacy. Equity Rights, just like all Sociality Rights, have a moral dimension because they are related to people's sense of fairness.

3.2.5. Association Rights

Spencer-Oatey (2005: 100) defines Association Rights as follows:

[...] people have a fundamental belief that they are entitled to an association with others that is in keeping with the type of relationship that they have with them. This principle [...] seems to have three components: involvement (the principle that people should have appropriate amount and types of "activity" involvement with others), empathy (the belief that people should share appropriate concerns, feelings and interests with others), and respect (the belief that people should show appropriate amounts of respectfulness for others).

The question designed to facilitate determining whether Association Rights are involved in a potentially impolite exchange is: “Does the interaction evoke an understanding that something counters a state of affairs in which a participant considers that they have an appropriate level of behavioral involvement and sharing of concerns, feelings and interests with others, and are accorded an appropriate level of respect?” (Culpeper et al. 2010: 612). The example from the corpus illustrates this category:

I was in the hospital for some examinations during my pregnancy because there was a risk of diabetes. I spent the whole night and an entire day in the hospital, and a friend, who had not called for months and who I considered to be one of my best buddies, contacted me asking if I would soon be going on a shopping tour that we mentioned ages ago. When I told him that I had a problem and that I was in the hospital, he just told me that it’s probably not a big deal and continued to talk about the trip. He did not care about my health condition. He spoke to me in an indifferent tone, as if he did not care how I feel. I think my health is more important than that stupid trip, I was under a lot of stress about these examinations and I needed the support of friends, which was lacking. I thought that friends should take care of each other.

The respondent feels that she is entitled to an appropriate level of consideration from her close friend, and that his level of empathy and involvement does not correspond to the relationship they share.

4. Results and Discussion

The results that the Serbian study reached are presented in the final row of Table 3 below, along with the results for the primary offence type from Culpeper et al. (2010: 615). The goal of the group overview was to place Serbia in the context of the five cultures from the initial research, and create a unified image of the aspect of face that is most vulnerable.

	Quality Face	Social Identity Face	Relational Face	Equity Rights	Association Rights
China	33	4	5	34	24
England	54	11	0	14	16
Finland	40	7	0	24	22
Germany	37	2	4	23	33
Turkey	58	8	3	16	12
Serbia	36	10	14	28	12

Table 3 Variation in primary types of perceived offence in impoliteness events across five countries from Culpeper et al. (2010: 615) and Serbia²

² It can be seen that the number of results for the five countries in Culpeper et al. (2010) does not add up to 100. This was due to certain situations that were too ambiguous to determine the primary offence type, which were disregarded. However, “these represent less than 5% of any dataset and so in no way

These results lead to the following general observations:

- The Serbian results show the dominance of the category of Quality Face, which is in line with the rest of the results, excluding China. This shows the power of Goffman's (1967) notion of face, which is closest to Spencer-Oatey's interpretation of Quality Face. However, Sociality Rights prove to be a significant factor, too.
- The data from Culpeper et al. (2010) show that Quality Face, Equity Rights and Association Rights are by far the most frequently relevant categories, while Social Identity Face and Relational Face show little significance. This is in contrast with the Serbian data, where Relational Face is the third most significant category, seemingly at the expense of Association Rights.
- There seems to be a distribution pattern for a) the English and Turkish datasets, because when Quality Face is high, Sociality Rights (Equity + Association Rights) are low, and b) the Chinese and German data, such that when Sociality Rights are high, Quality Face is low. The Serbian data does not follow this pattern, since this relation is more balanced, just like the Finnish dataset.
- Quality Face shows the highest differences among the datasets, with Turkey and England standing out. Serbia is roughly in line with China, Finland and Germany.
- Before adding the Serbian data, China dominantly stood out regarding Equity Rights; however, Serbia now takes second place and is closest to China.
- Association Rights also exhibit significant differences, the German data having the most instances. The number of instances in the Serbian data for this category is among the lowest.
- Social Identity Face is most prominent in the English and Serbian data, while Serbian data exhibits the most examples of Relational Face, its count being greater than the sum of all other countries combined.

Culpeper et al. started out with a hypothesis that the two “non-Western” groups, Turkey and China, would diverge from the three “Western” groups, England, Germany and Finland, which was eventually proven wrong. The hypothesis was overruled by the Turkish group, since the results for the Turkish respondents showed similarities to the three cultures deemed to be “Western.” This was further confirmed by the addition of Serbian data – on the one hand, the Serbian dataset shows the sensitivity of the speakers Quality Face, which is characteristic of “Western” cultures; on the other hand, it also displays great similarity to China, the only true “Eastern” culture, regarding Equity Rights. Apart from that, Serbia shows the greatest prominence of Relational Face, a characteristic not shared by any of the other cultures.

This can lead to several conclusions regarding the mechanisms Serbian speakers use when constructing meaning in impolite exchanges. Firstly, the dominance

impact on the results discussed below” (2010: 614).

of Quality Face offence in Serbia was fairly expected in a European culture that primarily values individual qualities. However, the prominence of Equity Rights was not expected, having in mind that it is one of the main characteristics of the Chinese dataset and that Serbian and Chinese cultures are not deemed quite similar. Culpeper et al. (2010) explain the dominance of Equity Rights in the Chinese dataset by two characteristics of the Chinese culture – Confucianism and the single-child family planning policy. As neither is typical of Serbia, some guesswork needs to be applied. Since Equity Rights are largely based on reciprocity, it is safe to say that it is a characteristic of both cultures. The communist ideology in China is based on equality and reciprocity, while Serbia was a part of a communist country in its recent past, so an assumption can be made that the analogous ideological background might be responsible for this similarity.

Furthermore, the dominance of the Relational Face in comparison to the other countries' datasets proves that social roles play a significant part in Serbia. Nevertheless, one has to approach this claim with caution, since this might be a consequence of the respondents' background. Namely, since the Facebook groups where the form was distributed turned out to mainly consist of students and graduates working as teachers, it implies a special relation with students, i.e., their "significant others." This situation is an excellent basis for Relational Face damage.

Finally, Germany's dataset shows an importance of Association Rights, which was attributed to the fact that German students form friendships limited to a small group of 'selected' and long-standing 'real' friends, as opposed many informal associations of a friendly character. Since Serbia is one of the lowest ranked cultures regarding Association Rights, one could conclude that the latter form of friendship relations is dominant in Serbia.

The Serbian data does not seem to exhibit such sharp discrepancies like the other datasets, and in this manner is similar to the Finnish data. Of course, these conclusions are the result of analyzing this particular dataset, and the results should be additionally verified by further research. Furthermore, the dataset consisted mostly of university students and graduates, and further research should be directed towards expanding this to other age and social groups in order to get a better representation of the way native speakers ascribe meaning to potentially impolite utterances by examining the aspect of face that is most sensitive in these contexts.

5. Conclusion

This paper further confirmed that the "rapport management" analytical framework is adjusted for quantitative analysis, especially through devising questions that facilitate classifying respondent field notes. However, the analysis still proved to be difficult due to the ambiguity that was present in almost every entry, since issues of Face and Sociality Rights often overlap in authentic interaction. This was solved by limiting the scope of the work only to the primary aspect of face that was endangered in the offensive situation, and by devising a detailed questionnaire which

gave additional contextual information to classify each primary offence. The proof of this is the fact that all 100 entries were classified regarding the primary aspect of face endangered, which was not the case in Culpeper et al. (2010).

The aim of this quantitative analysis was to reveal any tendencies towards particular aspects of face responsible for the offence in Serbian and to compare these tendencies with those of the five cultures studied in Culpeper et al. (2010). This would potentially reveal whether there is variation in the ways in which different groups of people take offence and give insight into the inclinations of the Serbian interlocutors.

The results confirmed the failure of the initial hypothesis of Culpeper et al. (2010) that assumed there would be a difference between “Western” (England, Finland and Germany) and “Eastern” cultures (China and Turkey), since the Serbian dataset showed characteristics pertaining to both sides. The dominance of the Quality Face offenses connects it to the general European tradition of individuality, while the importance of Equity Rights shows its similarity to the Chinese dataset. The proposed explanation is the common communist background, which would explain the tendency towards reciprocity in both cultures. The most conspicuous difference in the Serbian dataset is Relational Face, which shows the importance of social roles in Serbia; however, this can also be the consequence of the fact that the respondents are mainly members or future members of the teacher population, which presupposes strong teacher-student relations.

Of course, it is important to again emphasize that the data contains only 100 entries from a population predominantly consisting of students and university graduates, which means this cannot accurately represent the cultural diversity in the country. Apart from that, the explanations of the differences in the data are generalizations that are probably not true for all cultural groups in Serbia. Nonetheless, this respondent sample is probably not a closed group, so it could be safely assumed that it at least partially represents the culture attitude of the general population in Serbia. Of course, this calls for further analytical confirmation.

References

- Bousfield, D. 2008. *Impoliteness in interaction*. Philadelphia & Amsterdam: John Benjamins.
- Brown, P. and Levinson, S. C. 1987. *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chen, S., Boucher, H. C. & M. Parker Tapias. 2006. The relational self revealed: Integrative conceptualization and implications for interpersonal life. *Psychological Bulletin*. 132(2). 151–179.
- Culpeper, J. 1996. Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics* 25: 349–367. Amsterdam: Elsevier.
- Culpeper, J., Marti, L., Mei, M., Nevala, M. and Schauer, G. 2010. Cross-cultural variation in the perception of impoliteness: a study of impoliteness events reported by students in England, China, Finland, Germany and Turkey. *Intercultural Pragmatics* 7(4): 597–624. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

- Goffman, E. 1967. *Interaction ritual*. Chicago: Aldine Publishing.
- Spencer-Oatey, H. 2002. Managing rapport in talk: Using rapport sensitive incidents to explore the motivational concerns underlying the management of relations. *Journal of Pragmatics* 34: 529–545. Amsterdam: Elsevier.
- Spencer-Oatey, H. 2005. (Im)politeness, face and perceptions of rapport : unpackaging their bases and interrelationships. *Journal of Politeness Research* 1 (1): 95–119. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Spencer-Oatey, H. 2007. Theories of identity and the analysis of face. *Journal of Pragmatics*. 39. 639–656.
- Spencer-Oatey, H. 2008. *Culturally speaking: Managing rapport through talk across cultures* (2nd. edn.). London: Continuum.

Ivan Stamenković

INDIVIDUALNA KONSTRUKCIJA ZNAČENJA KROZ PERCEPCIJU NEUČTIVOSTI – ASPEKTI LICA NAJČEŠĆE UGROŽENI U SRBIJI

Rezime

Ovaj rad proučava lingvističku neučtivost na kvantitativan način i pokušava da reši pitanje kako pojedinci konstruišu značenje neučtivih iskaza percepcijom napada na lice. Cilj ovog rada je da ustanovi kako pojedinci pripisuju značenje neučtivom iskazu istraživanjem toga koji od pet aspekata lica koje je definisala Spenser-Outi u svom okviru „upravljanja prisnošću“ (Spencer-Oatey 2000) predstavlja primarni cilj neučtivosti u Srbiji. Istraživanje je sprovedeno na 100 svedočanstava ispitanika prikupljenih putem onlajn ankete koji su pojedinačno analizirani kako bi se utvrdio primarni aspekt lica koji je ugrožen u cilju otkrivanja najosetljivijeg aspekta u srpskoj kulturi. Ovo istraživanje je u velikoj meri zasnovano na istraživanju koje je obavio Kalpeper sa saradnicima (Culpeper et al. 2010), pa su rezultati za srpske podatke stavljani u kontekst skupova podataka za pet zemalja koje su analizirane u pomenutom radu. Kao i istraživanje Kalpepera i saradnika (2010), ovo istraživanje je opovrglo hipotezu da zemlje mogu da se podele u pogledu toga kako njihovi članovi interpretiraju uvredljive iskaze prema geografskom položaju, pošto su srpski rezultati pokazali sličnost kako sa engleskim, tako i sa kineskim rezultatima. Sa jedne strane, dominantnost „kvalitativnog lica“ u podacima trebalo bi da povezuje Srbiju sa individualnošću karakterističnom za evropske nacije, a sa druge strane, veliki broj situacija u kategoriji „prava na jednakost“ pokazuje znatnu sličnost sa kineskom tradicijom reciprociteta u lingvističkoj komunikaciji. Veliki broj ispitanika čije je „relacijsko lice“ bilo ugroženo pokazuje da srpski ispitanici cene društvene uloge, što obuhvata i „druge ličnosti od značaja“. Ipak, potrebna je dalja analiza da bi se potvrdili rezultati dobijeni na ovom malom uzorku.

shubbyo@gmail.com

UDC 811.111'373.23:165.212
821.111-31-93 Rowling J. K.
81'37

Katarina Milenković, Maša Mladenović

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

NAME SYMBOLISM IN “HARRY POTTER” BOOK SERIES

Abstract: The possibility of explaining proper name symbolism with the help of the descriptivist theory of names (Russell 1991; Frege 1991) and the causal theory of reference (Kripke 1980) has led us to investigate this language phenomenon. Throughout history, name-givers have attributed various properties to the namees, which is why names themselves may have both social and descriptive significance. This study is concerned with the sources of names which reflect different functions of naming (Anderson 2007; Blanar2009). It examines proper names in J. K. Rowling's book series “Harry Potter” to determine how the goals of naming systems may be reflected in the encyclopedic information associated with names. Results suggest that proper names in “Harry Potter” become symbols when the properties of the original referents are transferred to them. They were obtained by examining the names of biblical, literary and mythological characters and creatures, as well as how they are used to name and refer to “Harry Potter” characters.

Key words: name, symbolism, reference, referent, descriptivist theory, causal theory

1. Introduction

The present paper aims to investigate proper names in J. K. Rowling's book series “Harry Potter” in order to show how the goals of naming systems may be reflected in the information (such as the encyclopedic information) associated with proper names. The chosen names will be classified into two groups: personal names and toponyms. Each name will be analyzed with the help of online dictionaries in order to trace the original name bearers. It will also be analyzed with the help of excessive knowledge of biblical, literary and mythological characters, creatures and locations, as well as how their names are used to name and refer to the “Harry Potter” characters.

Firstly, the paper will outline the basic tenets of the theoretical framework by relying on the main guidelines of the descriptivist theory of names, the causal theory of reference as well as the sources of naming and functions of naming. Secondly, the paper will offer a detailed classification and description of the chosen proper names. Each name's symbolism will be explained by identifying the original referent and parallels will be drawn between the characteristics and actions of the original name bearers and the characters to whom the author wanted to refer. Finally, based on the obtained results, the paper will offer some of the main conclusions relevant for this topic.

2. Theoretical Framework

The most obvious example of nominals which have reference are names. Names are labels for people, places, etc. and most often do not carry any other meaning. Context plays an important role in the use of names: by using a name, the speaker assumes that the audience will be able to identify the referent in question (Saeed 2003).

Throughout history, name-givers have attributed various properties to the names, which is why names themselves may have social, historical and descriptive significance. According to Anderson (2007), in the Middle English period, there began the development of structuring names into first or personal name and surname or family name. These onomastic combinations constitute distinctive compounds that involve largely distinct subsystems of personal names and surnames. The two components of such a compound may be used for the same referent in combination, or singly, or together with a title and other elaborations. The development of surnames also shows that it is possible for an individual to have more than one name, depending on the context: the same person may be John, or the compounded John Smith, or the titled Mr. (John) Smith, or the simple Smith. The assigning of basic personal names mostly originates in the use of common vocabulary. Pulgram (1954: 9) describes this as Hilka's "fairly comprehensive list" of sources for personal names (Anderson 2007: 98):

1. The realm of the gods
 - a. Deva-'God' (in compounds)
 - b. Divine names (in compounds)
2. The realm of nature
 - a. Plants
 - b. Animals
 - c. Minerals
 - d. Other elements
3. Time and circumstances of birth
4. Time of life; kinship
5. Geographical situation; ethnic relation
6. Dress; finery
7. Physical appearance
8. Human mind
 - a. General attributes
 - b. Intelligence or lack of it
 - c. Character; temperament
9. Human conditions
 - a. Way of life; food
 - b. Happiness; luck

- c. Wealth
- d. Joy; love
- e. Activities
 - (1) Religion; cult
 - (2) Science; philosophy
 - (3) Public service
- 10. Various other concreta
- 11. Titles (sovereign; honorary)
- 12. [Women's names]

In addition, Anderson (2007: 99) claims that:

The sources of names reflect different functions of naming. And the aims of naming systems may be embodied in the information associated with names. This includes encyclopaedic information (such as the circumstances of birth) and lexical information (such as gender). Names primarily have a referential, identificatory function; but they nevertheless are also the receptacle for a network of information of various kinds.

For instance, Bagby and Sigalov (1987) claim that there are three types of significance inhering in the proper name: first, its etymological meaning, that is, the real meaning of its root; second, the name's signifying meaning, or more precisely, the real function of the proper name, and third, its social meaning, or the symbolism of a name which has acquired some specific historical meaning within the given culture. According to this, all proper names possess the second, signifying meaning which is considered to be the most important. The etymological significance can also be recognized, but it must be restored in most cases, and, sometimes, names actually possess symbolic cultural meaning.

Proper names that aim to refer (or attach) to particular objects or individuals are "referring terms." A referent is that item to which the reference is made, whereas reference can be defined as a relation between reality in the broadest sense and the language. It is safe to assume that most names in literature have actual preceding referents and through them symbolic meanings are embedded in the names.

This paper's main focus is to explain how names bear significance by intertwining the descriptivist theory of names and the causal theory of reference. In the description theory, a name is taken as a label for knowledge about the referent or for one or more definite descriptions. In this theory, understanding a name and identifying a referent are both dependent on associating the name with the right description or knowledge (Saeed 2003: 28). Spear (1970: 4) presents Frege's view by claiming that:

Proper names express a sense that is a uniquely identifying definite description for the object they are names of, and it is in virtue of this description being true of the object that the name refers to it. The descriptive theory provides a fuller account of the reference relationship. Whether an object is i) present in experience, ii) has been experienced but is currently not present or iii) has never been experienced, the name of that object can be used to refer to it just in case the descriptive sense of the name is uniquely true of that object.

In other words, the descriptivist theory of proper names suggests that successful reference depends on speakers attaching to each some descriptive content which uniquely singles out some specific object in the world. On the other hand, when speakers fail to associate a sufficiently precise description with a name, reference fails. Classical descriptivists, like Frege (1991) and Russell (1991) pointed out that the descriptive content in question might vary to a large extent from one speaker to the next. However, in either case, the individual referred to by means of the name is picked out by the particular descriptive content that the speaker associates with that name. Because the descriptive content is typically characterized by means of a definite description, such theories are often known as “descriptivist theories” of proper names.

The causal theory was outlined by Kripke (1980) as an alternative to the descriptivist theory of nominal reference. In it, names are socially inherited or borrowed in such a way that all name bearers who share a particular name form a causal chain. The central idea of this theory is that the use of a name refers to whatever is linked to it in the appropriate way, which means that speakers are not required to associate any identifying descriptive content with the name.

The causal theory consists of two components: one component deals with reference fixing, whereas the other deals with reference borrowing. Reference fixing can be achieved by perception (when a speaker says: “You are to be called ‘N’”) or by description (when a speaker says: “Whatever is the unique such-and-such is to be called ‘N’”). After this reference fixing, speakers are able to make successful references to something through the links in a causal chain stretching back to the primary object or individual with that name. Subsequent speakers thus effectively borrow their reference from speakers earlier in the chain, though borrowers do not have to be able to identify lenders. All that is necessary is that borrowers are linked through appropriate communicative exchanges.

By combining these two theories of naming, we can conclude that the reference of a proper name is the dominant causal source of the descriptive information that the speaker associates with the name. However, a name refers to something different from its original bearer. A name becomes a broader symbol for a concept, idea or object, and, therefore, conveys metaphoric messages to today’s readers. It is important to emphasize the difference between the function of giving a name and the use of names, though naming may rely on the use of some encyclopaedic information. Names are a lexical “hook” for all kinds of encyclopaedic information concerning the referent that is not based on naming.

In addition, from the social aspect and the aspect of communication, what is important for the identification and differentiation of a proper name are the characteristic properties and signs of every individual of a given onymic class. The encyclopaedic information available in the name is just one component of the onymic content of a proper name which is present at the level of communication.

According to Blonar (2009), there are two groups of phenomena that should be distinguished within an open set of information elements of a proper name. The first group includes individually different elements of information which enable

the identification and differentiation of individual onymic objects in use (e.g. age of the person named, his or her height, his or her appearance, address, etc.). This knowledge is not the same for the hearer and the speaker, but there is a certain amount of information that is common to both. The second group is comprised of socially recognized elements of meaning, which are independent of the individual and are exclusively characteristic of a particular onymic class. Moreover, Anderson (2007: 104) claims that:

We have also observed concerning the non-lexical information conveyed by names that use of a name may have a directly pragmatic role, as in the use of a diminutive rather than the corresponding non-diminutive, or the reverse, as an affective term, to express (dis-)affection. And a name may serve, commonly serves, simply to identify, to call up a particular referent – a question of reference, not sense.

When applied to a proper name, the above-mentioned postulates allow for a detailed analysis of the name's significance. A character's name can be traced back to the beginning of the causal chain by identifying the original name bearer. The name bearer is associated with a certain number of descriptions, which can be transmitted to subsequent referents who carry the same name. These descriptions become attached to the new namee which, in turn, conveys the information relevant for the identification of the character in question.

3. Classification of proper names and their symbolism

The following section examines 17 proper names in J. K. Rowling's book series "Harry Potter" in order to show how the goals of naming systems may be reflected in the encyclopedic information associated with proper names.

There are several reasons why these particular names have been chosen for the research. Firstly, the names whose symbolism is explored in this paper represent the most prominent figures and locations throughout the entire book series, and are, therefore, well-known both to the readers and those who are not quite familiar with the novels. Secondly, the names and toponyms analyzed in this research paper belong to the characters and sites whose name predecessors left a strong mark in history, mythology and literature. As such, there is an abundance of information related to the original name bearers of the chosen characters and places which makes this analysis rich in content. Thirdly, although most of the proper names from the novels are symbolic to a certain extent, the emphasis was placed on these 17 names in particular in order for the research to be quality, rather than quantity-oriented.

Names do not serve only as means of reference but also as symbols for various concepts and ideas thus conveying metaphoric messages to today's well-informed readers. Some names (like Harry) are so common that they conjure up too many possible referents, however, others are quite specific and can be traced to one referent in particular. J. K. Rowling carefully selected and masterly manipulated symbols, which allows us now to explore the relationships between ideas, concepts

and the world where they have been, or attempted to be, put to practice. The central notion is “showing”—instead of describing an object, then, Rowling resorts to “showing” or “pointing the object out.” By examining the names of biblical, literary and mythological characters and creatures, as well as how they are used to name and refer to “Harry Potter” characters, it has been established that proper names in “Harry Potter” do indeed become symbols when the properties of the original referents are transferred to them.

The table below presents the classification of the chosen proper names from the “Harry Potter” book series based on the type of the referent (person or location).

Personal names
1. Albus Dumbledore
2. Bellatrix Lestrange
3. Draco Malfoy
4. Godric Gryffindor
5. Hedwig
6. Hermione Granger
7. Lucius Malfoy
8. Minerva McGonagall
9. Remus Lupin
10. Ronald Bilius Weasley
11. Salazar Slytherin
12. Severus Snape
13. Sirius Black
14. Voldemort
Toponyms
1. Azkaban
2. Durmstrang
3. Knockturn Alley

Table 3.1. *Proper names from the “Harry Potter” novels*

3.1. Personal names

To start with, we will examine the first proper name, Albus Dumbledore, who is the headmaster of Hogwarts School of Witchcraft and Wizardry. *Albus* is the Latin word for “white”. It is possibly also inspired by *Albion*, the old Arthurian and Celtic name for Britain (which goes back to an Indo-European root word also meaning “white” – pure, good) (Latdict, OD). On the other hand, *Dumbledore* is an old English word for “bumblebee” (Dict). J. K. Rowling once said that it “seemed to suit the headmaster, because one of his passions is music and I imagined him walking around humming to himself.” In historic terms, Clodius Albinus was Governor of

Britain at the death of the Emperor Pertinax in the 2nd century. Albinus attempted to seize the throne but ended up in alliance with another imperial contender, Septimius Severus (Birley 1999). Likewise, in the books, the characters of Albus Dumbledore and Severus Snape formed an alliance to protect Harry.

Bellatrix Lestrange is the most loyal follower of Lord Voldemort. *Bellatrix* is the Latin word for “warrioress” (Latdict). In addition, it is also the name of the third brightest star in the Orion constellation, sometimes called the Amazon or Conqueror. This symbolism perfectly fits Bellatrix’ characterization in the novel. Lestrange is a possible reference to Roger L’Estrange, a 17th century English journalist who strongly opposed religious tolerance. Parallels could be drawn between his stance on religious tolerance and Bellatrix’s stance on blood tolerance (Cousin 1910). In the light of the descriptive and causal theories, we observe that Bellatrix’s name can be related to the beginning of the causal chain by identifying the original referents – the star of the Orion constellation and a famous historical figure. By giving her the particular first and last name, the associated descriptions are transferred to this specific referent in order to qualify it as such. In this case, the symbolism can be recognized in the fact that, just like the most prominent star, Bellatrix was the most passionate follower of Lord Voldemort.

Draco Malfoy’s name comes from the Latin word for a “dragon or snake” (Latdict). In addition, Draco was the name of a cruel Athenian lawmaker. His harsh legal code punished both trivial and serious crimes with death. From this, the expression “draconian laws” has been coined, meaning unnecessarily harsh laws (Carawan 1998). Moreover, *malfoi* means “bad faith” in French, which mirrors his family’s destiny to follow one of the darkest wizards of all times (FD).

Godric Gryffindor is one of the four founders of Hogwarts. Godric is derived from the Old English word for “god” combined with *ric*, meaning “power and rule” (Dict). Also, Godric of Finchale was an Anglo-Saxon saint. Gryffindor comes from French *griffin d’or*, which means “golden griffin” (Dict, FD). Griffins are mythological creatures depicted as half-lions, half-eagles. They are also a symbol of the dual nature (divine and human) of Jesus Christ, precisely because of their mastery of both earth and sky. The griffin thus also became the opponent of serpents and basilisks, both of which were seen as embodiments of satanic demons (Colbert 2008). Interestingly enough, Gryffindor and Slytherin are the archenemies in the books.

Harry’s pet owl’s name Hedwig was inspired by a 12th century German saint who founded the Sisters of St. Hedwig, an organization which saw to the education of orphaned and abandoned children. As such, she was very pious, noble, virtuous and good to the poor. St. Hedwig’s association with orphaned and abandoned children is fitting as Harry was both orphaned and abandoned (Kirsch 1910). It is also important to point out that Hedwig was the first to die for Harry in “Deathly Hallows,” which marks Harry’s transition from childhood to adulthood.

The next character we will examine is Hermione Granger. J. K. Rowling reportedly named her after the unlucky queen in Shakespeare’s “The Winter’s Tale,” but the name is ultimately derived from the Greek god Hermes, originally a messenger-god of thieves, the marketplace, and all-around cleverness who became in the late classical period the patron god of alchemists, magicians and magic (Brown 1990). As previously stated, Hermione’s

name can be traced back to the beginning of the causal chain by identifying the original name bearer, in this case Hermes. The primary name bearer is associated with a certain number of descriptions such as “magic” and “cleverness” which are then transferred to this particular referent. These descriptions become attached to Hermione, and serve as a means of identification and portrayal of the character. In the novel “Fahrenheit 451,” a famous dystopian novel written by Ray Bradbury, there is a man named Granger, who has a photographic memory that he uses only for memorizing books. Similarly, Hermione’s portrayal as a real know-it-all parallels this character.

As far as Lucius Malfoy is concerned, his first name is derived from the Latin word *lux* meaning “light” or “lightbringer” (Latdict). This is because originally Lucifer was just a minor Roman demigod, the Roman name for the planet Venus at dawn. However, Christians borrowed his name for the fallen angel. Taking into account Lucius’s affiliation with the Dark Lord, the name Lucius might be a nod to Lucifer, the devil from Christian mythology (Bamberger 2006). In literature, Lucius is the servant of Brutus, the leader of the conspirators who plot against and assassinate Caesar in Shakespeare’s play “Julius Caesar”. Similarly, in the book, Lucius conspires against Dumbledore by allowing his son to be his executor.

Minerva McGonagall’s first name is Latin for Athena, a cerebral and formidable goddess of war, wisdom, shrewd intellect, tactics, weaving and crafts (Latdict). In Greek mythology, she sometimes befriended Greek heroes and served as a guide or protector (Graves 1992). This description fits Minerva greatly considering the fact that she serves as a guide to Harry, someone he looks up to and respects immensely. The last name is Scottish (also written as McGonigle or McGonegal) and comes from the Celtic name *conghail* which means “the bravest” (AFB).

The next character we elaborate on is Remus Lupin. Remus was one of the two legendary founders of Rome who was exposed at birth, rescued and suckled by a she-wolf. His last name, Lupin, is derived from the Latin word *lupus* and refers to a wolf-like quality (Latdict). Rowling has cleverly molded his name in order to make a reference to his malady. This makes the third book ironic due to the fact that it is partially centered around the mystery of Lupin’s monthly sickness. As previously noted, names are socially inherited in such a way that all name bearers who carry the same name form a causal chain. This causal chain may contain the reference fixing component which allows the speaker to make successful references to something or someone based on certain descriptions associated with the original name bearer. Therefore, Lupin’s first name can be traced back to the primary link in the causal chain, in this case, Remus, the founder of Rome. The famous founder brothers are commonly associated with the fact that they were raised by a she-wolf, a description which clearly relates to Remus Lupin and his werewolf condition.

In an old Arthurian legend, Ron is the name of King Arthur’s trusty spear (Anderson 2004). Ron’s middle name Bilius, and last name Weasley seem most symbolic. Bilius being Ron’s middle name is keenly reflective of his personality, due to the fact that he is always quick to be angered and annoyed (TFD). The meaning of Weasley is also of note as it is reflective of the perceptions of the family, especially that of Malfoy, who sees them as poor and invasive in numbers.

Salazar Slytherin is the creator of the “pureblood” mentality and one of the four Hogwarts founders. Historically, Antonio Salazar was the fascist dictator of Portugal who lived at the same time as Mussolini, Franco, and Hitler. He had the same extremist ideology as the others, exercised great prejudice, and ruled using fear. Though never officially proclaimed an ethnic cleanser, he was a colonialist who ruthlessly put down ethnic uprisings in his country’s colonies in Africa (Raby 1988). His first name is perhaps used as a reference to the dictator’s past because he believed in ethnic purity, just as Slytherin did. His last name is derived from the word *slither* which refers to a snake-like quality (TFD).

Severus Snape is initially one of the most despised characters in the novels, which is why his first name is Latin for “strict, stern, grim, terrible, and severe” (Latdict). In ancient history, Lucius Septimius Severus restored stability to the Roman Empire after the tumultuous reign and the civil wars that erupted in the wake of his precedent’s murder (Birley 1999). Similarly, Severus Snape played a key role in ending the wizarding war. As already mentioned, Severus Snape’s name can be traced back to the beginning of the causal chain by detecting the original name bearer – Lucius Septimius Severus. The characteristics and actions of the original name bearer, who was known for his ability to maintain piece in the turbulent Roman Empire, can be recognized in this particular referent.

Sirius Black’s name comes from the brightest star in the Canis Major (Great Dog) constellation, which is reflective of his ability to transform into a dog as an Animagus. Sirius’s brightness was embodied in him representing Harry’s guiding star and protector in the time of need. Also, the star was respected as a god or goddess in many ancient cultures, due to its notable brilliance. In Egyptian mythology, the star Sirius was the final destination which the souls of humans reached after death.

The last personal name that we examine is Voldemort. In French, *vol de mort* stands for “flight from death” meaning escaping death (FD). The “vol” could also be connected to the Latin *volo* meaning “death wish” (Latdict). In Arthurian legends, there was a dark wizard during medieval times named Voldermortist. Legend has it that Voldermortist once tried to destroy Merlin before the time of King Arthur by bewitching good people (Anderson 2004). The conflict between Merlin and Voldemortist parallels the conflict between Dumbledore and Voldemort in the novels. The possibility of going back to the beginning of the causal chain accounts for the transfer of numerous descriptions associated with the original referent to the referent in question. Therefore, the malevolent characteristics and actions of the primary name bearer, the infamous Voldemortist, can be recognized in Rowling’s portrayal of Lord Voldemort.

3.2. Toponyms

As far as toponyms are concerned, we will elaborate on three famous locations from the “Harry Potter” universe.

Azkaban is the dementor-guarded wizard prison which serves the magical community as a penitentiary for convicted criminals. Its name was inspired by the

former Californian prison Alcatraz, located on an island in the San Francisco Bay. Similarly, Azkaban is located on an island in the middle of the North Sea.

Durmstrang is a wizarding school located in Eastern Europe. Its name comes from the German phrase “Sturm und Drang,” meaning “storm and urge” which refers to a genre of German plays that were famous for their sense of foreboding and ill-fate (Leidner 1992). In the books, Durmstrang is well-known for its bad reputation and a number of dark wizards who have walked its halls. As previously shown, this toponym’s name can be traced back to the beginning of the causal chain by identifying the original referent, in this case the German phrase “Sturm und Drang”. This phrase is associated with a number of descriptions such as “ominous” and “threatening” which are then transferred to this particular referent and serve as a warning about the nature of the school.

Finally, Knockturn Alley is the author’s attempt on word play since when pronounced, the name sounds the same as the word “nocturnally”. To be nocturnal means to be active during the night, and since many dark wizards gather in this alley in search for dark magic, it seems reasonable that J. K. Rowling named it Knockturn Alley.

4. Conclusion

The aim of this paper was to explain the name symbolism in “Harry Potter” with the help of the descriptivist theory of names and the causal theory of reference. The present study showed how the goals of naming systems are reflected in the encyclopedic information associated with these proper names.

The chosen names were classified into two groups: personal names and toponyms. Each name was analyzed with the help of online dictionaries in order to trace the original name bearers. The study also relied on the excessive knowledge of biblical, literary and mythological characters, creatures and locations.

The results of the analysis showed that each name carries certain descriptions and information, which can be traced to the original name bearer through the causal chain. Therefore, a character’s name can be traced back to the beginning of the chain by recognizing the original name bearer. The name bearer carries a certain number of descriptions which can be transmitted to the following referents with the same name. These descriptions convey the information relevant for the identification of the character.

The results also support our claim that the information in question is relevant for the portrayal of each character because each name mirrors its character’s thoughts, actions and ideals.

References:

- Anderson, G. 2004. *King Arthur in Antiquity*. London: Routledge.
- Anderson, J. M. 2007. *The Grammar of Names*. Oxford: Oxford University Press.
- Anonymous (Interviewer) & Rowling, J. K. (Interviewee). 1999. Barnes and Noble [Interview transcript]. Retrieved from Accio-Quote Web site:<http://www.accio-quote.org/articles/1999/0399-barnesandnoble.html>
- Bagby, L., Sigalov, P. 1987. The semiotics of names and naming in Tolstoj's "The Cossacks". *The Slavic and East European Journal*, 31 (4), 473–489.
- Bamberger, B. J. 2006. *Fallen Angels: Soldiers of Satan's Realm*. Philadelphia: The Jewish Publication Society.
- Birley, A. R. 1999. *Septimius Severus: The African Emperor*. London: Routledge.
- Blanár, V. 2009. *Proper Names in the Light of Theoretical Onomastics*. Martin: Matica Slovenská.
- Brown, N. O. 1990. *Hermes the Thief: The Evolution of a Myth*. Great Barrington: Steiner Books.
- Carawan, E. 1998. *Rhetoric and the Law of Draco*. Oxford: Clarendon Press.
- Colbert, D. 2008. *The Magical Worlds of Harry Potter*. New York: Berkley Books.
- Cousin, J. W. 1910. *A Short Biographical Dictionary of English Literature*. London: J.M. Dent & Sons.
- Frege, G. 1991. On Sense and Nominatum. In *Meaning and Truth: Essential Readings in Modern Semantics*, J. L. Garfield and M. Kiteley, eds. 35–53. New York: Paragon House.
- Graves, R. 1992. *The Greek Myths*. Westminster: Penguin Books.
- Kirsch, J. P. 1910. St. Hedwig. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. Available: <http://www.newadvent.org/cathen/07189a.htm>[2015, August 11]
- Kripke, S. 1980. *Naming and Necessity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Leidner, A. C. 1992. *Sturm Und Drang: The German Library*. New York: The Continuum Publishing Company.
- Pulgram, E. 1954. *Theory of Names*. Berkeley, California: American Name Society.
- Raby, D. L. 1988. *Fascism and Resistance in Portugal: Communists, Liberals and Military Dissidents in the Opposition to Salazar, 1941-1974*. Manchester: Manchester University Press.
- Russell, B. 1991. On Denoting. In *Meaning and Truth: Essential Readings in Modern Semantics*, J. L. Garfield and M. Kiteley, eds. 87–103. New York: Paragon House.
- Saeed, J. I. 2003. *Semantics*. 2nd ed. Blackwell Publishing.
- Spear, A. D. 1970. 'Searle and Kripke on the Description Theory of Proper Names' in *Grand Valley State University Library* [Online]. Available: http://faculty.gvsu.edu/spear/Andrew_D._Spear/Research_files/SearleKripkeonReferenceMA.pdf [2015, August 11]

Dictionaries:

Latdict (Latdict): <http://latin-dictionary.net/>

AmFaclairBeag (AFB): <http://www.faclair.com/>

Dictionary.com (Dict): <http://dictionary.reference.com/>

French Dictionary (FD): <http://www.french-linguistics.co.uk/dictionary/>

The Free Dictionary (TFD): <http://www.thefreedictionary.com/>

Oxford Dictionaries (OD): <http://www.oxforddictionaries.com>

Katarina Milenković, Maša Mladenović

SIMBOLIKA IMENA U ROMANIMA O HARIJU POTERU**Rezime**

Mogućnost objašnjavanja simbolike vlastitih imena uz pomoć deskriptivne teorije imenovanja (Russell 1991; Frege 1991) i kauzalne teorije imenovanja (Kripke 1980) navelo nas je da istražimo ovaj jezički fenomen. Kroz istoriju, davaoci imena su tim činom pripisivali različite osobine onima koji su ta imena od njih dobili, zbog čega imena mogu imati i društveno i opisno značenje. Ovo istraživanje se bavi izvorima imena koja odražavaju različite funkcije imenovanja (Anderson 2007; Blonar 2009). Rad proučava vlastita imena u romanima „Hari Poter“ autorke Dž. K. Rouling kako bi se utvrdilo da li se svrha sistema imenovanja ogleda u enciklopedijskim informacijama koje su povezane sa imenima. Rezultati pokazuju da vlastita imena u „Hariju Poteru“ postaju simboli ukoliko se osobine prvobitnih referenata koji su nekada bili nosioci istih prebace na njih. Rezultati su nastali analizom imena biblijskih, književnih i mitoloških likova i stvorenja, kao i načina na koji ta imena upućuju na mnogobrojne likove iz romana.

katarina_m92@yahoo.com

mashamm91@hotmail.com

UDC 81'25:81'37
316.774:070:32
81'42:32

Jasmina Dorđević
University of Nis
Faculty of Philosophy

TRANSLATION ISSUES: BRIDGING MEANING IN POLITICALLY SENSITIVE TEXT

Abstract: A politically sensitive text is not a text that is sensitive by itself, but rather a piece of discourse reflecting the sensitivity of people regarding certain attitudes, ideologies, religious beliefs, identity issues, etc. The problem of expressing various aspects of sensitivity is intensified when such texts are to be translated into a target language the speakers of which do not recognize the sensitivity in the same manner it has been expressed in the source language. In cases like that, the translator will have to resort to “bridging” the meaning rather than “translating” it whereby focusing on prominent cognitive and cultural aspects of the source language speakers. The aim of this research is to identify the extent to which this sensitivity is “bridged” rather than “translated” so as to make it understandable to particular target language speakers. Therefore, a comparative analysis has been conducted on a corpus of newspaper article headlines containing pieces of politically sensitive text. The corpus has been compiled from article headlines with identical topics published in three different languages in the period from October 1 to December 31, 2014 – the online editions of the Serbian *Politika*, the British edition of *The Guardian* and the German *Der Spiegel*.

Keywords: Translation, politically sensitive text, meaning, cognitive and cultural aspects

1. Introduction

Although considerable available research has been directed at the analysis of political communication, most of these investigations seem to have been reduced to the study of ‘political rhetoric’ (Billig 1991, Bitzer 1981, Campbell & Jamieson 1990, Hirschman 1991, Kiewe 1994, McGee 1985, Tetlock 1993). In comparison to that, less research can be found on the topic of meaning in politically sensitive texts (Chilton 2004, Fowler et al. 1979, Kress & Hodge 1993) and the translation of meaning across linguistic and cultural boundaries (Schäffner and Bassnett 2009). Most investigations seem to have in common that they predict that “meanings reflect political contexts” so that it may be assumed that meanings in political discourse denote “politicians, as well as political institutions, organisations, actors and actions, decisions, politicians and so on” (van Dijk 1997: 30).

However, one of the main hurdles to be overcome in the investigation of meaning in politically sensitive texts lies in the obvious fact that it is difficult to

determine the borderline between meaning in political texts in general and meaning in sensitive political text in particular. Furthermore, even if this rather subtle and fragile distinction is identified, how is it transferred from one cultural context to another? Or, how is meaning in politically sensitive texts translated from one language into another?

If political discourse is to be studied in the context of the media, yet another important aspect has to be considered because when applied linguistics is investigating the discourse of the media, a new subdiscipline is being encroached - that of media linguistics (Perrin 2013). Within this emerging subdiscipline, two approaches can be identified, the first dealing with the language of the media (Bell 1991, Kress & van Leeuwen 2001, Zelizer 2010) and the second with language in the media (Johnson & Ensslin 2007, Johnson & Milani 2010). The former aims at examining how news media use language to represent various aspects of society, politics, culture, etc. and the latter how language standards, language ideologies and language change are represented in the news media.

A more in-depth review of available literature in the area of discourse in the media reveals that Bednarek (2006) identified eight major analytic approaches to the language of news discourse:

1. Critical with a focus on power relations and ideology often invoking a call to social responsibility;
2. Narrative/pragmatic/stylistic, focusing on discourse-level elements and explanations (pragmatic analyses, presentation and perspective, genre status, style, register, etc.);
3. Corpus-linguistic based on corpora;
4. Practice-focused, investigating aspects of newsmaking practices;
5. Diachronic, focusing on the history of newspaper discourse;
6. Socio-linguistic, studying the correlation between style and social factors;
7. Cognitive, analysing the relations between cognitive processes, conceptual metaphor, social meaning and discourse;
8. A conversationalist approach focusing on media discourse based on methods of conversation analysis (Bednarek 2006: 11–12).

Fetzer and Lauerbach (2007) added comparative analysis across language boundaries focusing on the realisation of specific discursive features in languages. The obvious conclusion to be drawn is that the analysis of politically sensitive text across two or more languages and cultures should actually be a combination of all the above-mentioned approaches.

And yet, a more prominent problem noticed in most modern studies of political discourse in the media across different languages and cultures is that the role of translation is not addressed in depth and often not mentioned at all. Schäffner and Bassnett (2009) recognised the subtle and very important role of translation in international news reporting. Their investigation is based on recontextualisation, which they see as a tool of transformation “determined by goals, values and interests” (Schäffner and Bassnett 2009: 8). More than that, they recognise that “[m]ass media

enable communication across languages and cultures, but in doing so, they can privilege specific information at the expense of other information, and they can also hinder and prohibit information from being circulated” (ibid.: 8).

The very sensitive intersection where the meaning as presented in the source text may either be presented faithfully or get lost in the target text is based on the fact that “translation is normally invisible in media reports, although the practice of reporting politicians’ words in translation is common” (ibid.: 9). According to Schäffner and Bassnett, translation in the field of politics is actually an integral part of political activity whereby the decision regarding which texts get translated from and into which languages is itself already political by nature. In the attempt to offer deeper insight into the understanding of political decisions related to the translation of political text, Schäffner recently identified four strategies of recontextualisation referring to them as strategies of “bridging the ideological abyss” in politically sensitive text:

1. Selection of information (omissions, additions)
2. Restructuring, re-ordering, rearrangement of information
3. Transformation of genre (e.g. interview into a report on an interview)
4. Incorporation of (selected) information in a new text, including syntactic (and stylistic) adaptation (Schäffner 2013).

By identifying these strategies in the translation of political discourse into one or more target languages, it might be possible to identify not only the subtle nuances between the meaning in the source and the target text, but also the reasons why certain media opt for a recontextualisation of a certain piece of news, i.e. why meaning in politically sensitive texts is not translated faithfully. In brief, media reports focusing on political topics do not “simply report on political events in a neutral way, but they provide evaluations and thus can have an impact on public opinion about politics and also on policy making” (Schäffner and Bassnett 2009: 4). Obviously, in the field of translation, this fact is of even greater relevance.

1.1. Research questions

As has been indicated, thorough research on political discourse can be found (Chilton and Schäffner 2002, Chilton 2004, Fairclough and Fairclough 2013, Musolff 2004, Obeng and Hartford 2008, van Dijk 1997), but a lack of literature can be observed in the area of translating political discourse (Chilton 2004, Fowler et al. 1979, Kress and Hodge 1993) and a yet greater lack of relevant literature is obvious in the area of translating meaning in politically sensitive text (Schäffner and Bassnett 2009).

A rather widespread consensus in modern linguistics is that meanings are not inherent to words, neither are they stable (van Dijk 2002). What is more, language users seem to assign meanings in communicative contexts, and in this process of meaning construction, the information presented in the text interacts with previously stored knowledge and mental models (ibid.). Therefore, it seems more than obvious that the speakers of a target language cannot be assumed to recognize political

sensitivity in the same manner it has been expressed in the source language which imposes the problem of this research: How does a translator express political sensitivity in a respective target language?

In order to justify the choices a translator obviously has to make when translating a political text, they have to apply certain strategies. The outcome of preliminary comparative research¹ conducted on a small corpus of 20 more or less identical newspaper headlines published in digital news media presenting the same topic in Serbian, German and English, revealed the presence of all four strategies of recontextualisation suggested by Schäffner (2013). The decision to analyse a larger corpus seems more than justified whereby the primary aim is to provide answers to the following research questions:

1. Do translators of a politically sensitive text have to resort to “bridging” the meaning rather than “translating” it?
2. How much do they have to focus on prominent cognitive and cultural aspects of the target language speakers?

The cross-linguistic and cross-cultural analysis of the final corpus consisting of 100 news headlines compiled from the online edition of the Serbian daily newspaper *Politika* published from October 1 to December 31, 2014 and then compared to their respective equivalents published during the same period in the online editions of the British edition of *The Guardian* and the German *Der Spiegel*, should confirm the hypothesis that translators have to recontextualise the meaning of a certain text to provide an interpretation of the already existing evaluations that Schäffner and Bassnett (2009) identified as present in political discourse. In other words, translators have to bridge the meaning rather than translate it so as to provide a perspective corresponding to the cognitive and cultural aspects of the target language speakers.

2. Research

Due to the specific problem presented in this article, a small-scale empirical research was conducted to examine to what extent translators have to recontextualise the meaning of politically sensitive text, that is, to what extent they bridge the sensitivity rather than translate it so as to provide a perspective corresponding to the cognitive and cultural aspects of the target language speakers. The following sections will be focused on a more detailed presentation and discussion of the research as well as the conclusions drawn from it.

2.1. Corpus

For the purpose of this research, a corpus of newspaper headlines was compiled out of headlines published in three different newspapers in three different languages. In the first step, a total of 100 Serbian headlines (SH) were selected from the section

¹ Examples from the preliminary research were presented at the conference *Language, Literature, Meaning* at the Faculty of Niš, April 24 and 25, 2014.

“World” [Svet] of the online edition of the Serbian daily newspaper *Politika* where a total of 276 headlines, i.e. approximately 3 headlines per day were published in the period from October 1 to December 31, 2014 (92 days). As this research is about meaning in politically sensitive text, all of the selected headlines reported on a political topic. In the second step, the selected SH were compared to their respective equivalents published in the online editions of the British edition of *The Guardian* and the German *Spiegel*² during the same period.

The comparison of the headlines yielded a final corpus of 76 headlines that were then analysed in detail. When annotated and coded, the headlines could be divided into three subcorpora:

- 1) A total of 25 Serbian headlines (SH) (161 words) ranging from SH01-SH25,
- 2) A total of 25 respective headline equivalents in English (EH) (296 words) ranging from EH01-EH25
- 3) and a total of 26 headline equivalents in German (GH) (228 words) ranging from GH01-GH26³ (Table 1):

Sources	<i>Politika</i>	<i>The Guardian</i>	<i>Der Spiegel</i>
Language	Serbian	English	German
Period studied	1 October - 31 December 2014/ 92 days		
No. of analysed headlines	25	25	26
No. of analysed words	161	296	228
Total No. of analysed headlines	76		
Total No. of analysed words	685		

Table 1: Overview of the corpus analysed in the research

In Section 3 below, a detailed presentation of the headlines compared and analysed in this research, as well as a discussion of all the results obtained based on the analysis, shall be presented.

2.2. Methodology

The outcome of the preliminary comparative research⁴ conducted on a small corpus of a total of 20 more or less identical newspaper headlines published in digital news media presenting the same topic in Serbian, German and English revealed the presence of all four strategies of recontextualisation suggested by Schäffner

² The author of this research is a native speaker of the German language.

³ The difference in the number of headlines occurred due to the fact that in some cases more than one headline could be found in the English and the German newspapers. In some instances, several SH had more than 3 respective equivalents among the EH and the GH. In some instances even dozens of various equivalents could be found in the English and the German language. In Section 3, these differences will be pointed out.

⁴ See note 1.

(2013). However, a detailed identification of all strategies in the final corpus would have exceeded the scope of this research, which is why the analysis was limited to determining to what extent the meaning expressed in one language had been recontextualised in comparison to the meanings expressed in the other two respective languages.

The method of corpus-based content analysis (Kutter and Kanter 2012) was applied to establish the scope of recontextualisation identified in the separate headlines. This type of analysis is a “standardised hermeneutic procedure of text interpretation [based on] abstract categories [assigned] to propositional contents [but] categories do not correspond to the ‘observable’ (linguistic) characteristics of the text, but to hypotheses derived from social theory [whereby] the necessary validity and reliability of assignment (coding) is assured by a classification system” (Kutter & Kanter 2012: 7). Following Kutter & Kanter’s recommendation to apply a classification system when performing the corpus-based content analysis, three criteria based on Schöffner’s bridging strategies were defined for that purpose:

- C1. Identical key words referring to one and the same news item appearing in the three corpus sources,
- C2. The publication date as an indication of how current the issue in the respective sources was and
- C3. Selection, restructuring, adaptation of information.

Pursuant to the extent to which the headlines had been recontextualised when translated from one language to the other, it could be established how the meaning of the news items was adapted to the particular recipients of the news, i.e. the speakers of Serbian, English or German. This adaptation was primarily evident in the focus that the authors of the headlines put on the content presented in the respective news item. In other words, depending on the differences and the similarities discovered in the way the authors presented the content in the various news reports, it could be established to what extent the meanings of the politically sensitive text were recontextualised, i.e. bridged to provide a perspective corresponding to the cognitive and cultural aspects of the target language speakers. Section 3 below will provide a detailed qualitative analysis of the results that this research yielded.

3. Results and discussion

As indicated in section 2, a qualitative analysis of the compiled corpus was performed based on the three established criteria: C1. identical key words referring to one and the same news item appearing in the three corpus sources⁵, C2. the publication date as an indication of how current the issue in the respective sources was⁶ and C3. selection, restructuring, adaptation of information⁷. The aim was to

⁵ The identical keywords are underlined in the presented examples.

⁶ For each example, the dates are supplied in brackets.

⁷ The particular focus as well as an explanation for the identified recontextualisation are provided

identify the scope of recontextualisation of the meaning presented in the news items as a clear indication of a certain perspective corresponding to the cognitive and cultural aspects of the target language speakers⁸.

3.1. Bridging meaning

Most of the headlines selected from the Serbian *Politika*, i.e. a total of 15 headlines, pointed to an almost identical focus in their English and German equivalents indicating the bridging of meaning expressed through a slight recontextualisation with respect to the way the content of the news item has been presented to their audiences, i.e. based on the selection, restructuring, adaptation of information (C3). This more or less identical focus is accompanied by more or less identical publication dates (C1) and almost identical key words (C2), as shown in the following examples:

[1] NATO presreće ruske avione (SH06, Oct 31)

Nato jets intercept Russian warplanes following ‘unusual level of air activity’ (EH04, Oct 30)

Einsatz nahe Portugal: Nato-Kampffjets fangen erneut russische Bomber ab (GH05, Oct 31)

Focus: NATO jets intercept Russian warplanes.

Recontextualisation: The EH refers to “unusual activity” indicating that the public do not have to fear escalation and the GH stresses that Nato bombers “once again” [erneut] intercept Russian bombers suggesting that NATO is powerful enough to deal with the problem.

[2] Fijasko Obaminih demokrata (SH08, Nov 5)

US midterm elections: wave of defeats leave Democrats reeling (EH07, Nov 4)

Debakel für Demokraten bei US-Kongresswahlen: Goodbye, Mr. President (GH07, Nov 5)

Focus: anticipating the end of democratic government in the USA

Recontextualisation: The SH describes the situation as a “fiasco” [fijasko] and the GH as a “debacle” [Debakel] suggesting a disaster. Unlike that, the EH refers to a “wave of defeats” indicating that this might only be temporary.

[3] Raskrinkan poreski raj u Luksemburgu (SH09, Nov 7)

Havens like Luxembourg turn ‘tax competition’ into a global race to the bottom (EH08, Nov 5)

Steuerparadies Niederlande: Mindestens so dreist wie Luxemburg (GH09, Nov 10)

following each set of examples.

⁸ The illustrations of recontextualisation in the analysed headlines will be presented in their most general sense because a detailed sociocultural analysis of the references of the various instances of recontextualisation to the particular cultural, social or political background in any of the readership’s countries might be highly subjective and thus by far exceed the scope of this article.

Focus: tax fraud in Luxembourg

Recontextualisation: The SH and EH refer to the fact that the fraud has been discovered whereas the GH refers to the outrageousness of the fraud saying it is “at least as impudent as” [mindestens so dreist wie].

[4] Pet banaka štimovale kurseve 10 valuta (SH11, Nov 13)

Foreign exchange fines: banks handed £2.6bn in penalties for market rigging (EH10, Nov 12)

Devisenskandal: 3,4 Milliarden Dollar Strafe für fünf Banken (GH11, Nov 12)

Focus: bank scandal referring to market rigging

Recontextualisation: The SH refers to the fraud in a rather general sense whereas the EH and GH point out the penalty. In addition, the GH describes the fraud as a “scandal” [-skandal] pointing out how outrageous such activity is.

[5] Zapad zastrašen ebolom (SH03, 6 Oct)

The problem with the west’s Ebola response is still fear of a black patient (EH02, Oct 16)

Angst vor Ebola: Afrikanischer Nationalspieler verlässt sein Team (GH02, Oct 2)

Focus: fear of Ebola

Recontextualisation: The GH mentions the disease for the first time in the sports section and the EH admits that the disease has become a problem only 10 days after the SH, and 14 days after the GH reported on it which might be an indication of the intention to prevent panic among the readership.

[6] Putin: Odustajemo od „Južnog toka” (SH15, Dec 1)

Putin blames EU as Russia abandons plans for South Stream gas pipeline (EH14, Dec 1)

South-Stream-Leitung gestoppt: Russland düpiert, Türkei profitiert (GH15, Dec 2)

Focus: Russia abandoning plans about the South Stream gas pipeline.

Recontextualisation: The SH reports on the news in direct speech, i.e. by quoting Putin as if wanting to stress that this is Putin’s decision. The EH reports on the news in indirect speech adding that Putin says the EU is responsible for this decision and the GH refers to the economic aspect of this decision by stressing that Turkey will profit from this decision.

In comparison to these, a total of 5 headlines selected in the Serbian language pointed to a more or less identical focus in their English and German equivalents but contained a slightly more elaborate recontextualisation with respect to the way the news had been presented to their audiences, i.e. indicating more elaborate selection, restructuring, adaptation of information (C3), accompanied by more or less identical publication dates (C1) and in some instances even completely different key words (C2), as shown in the following examples:

- [7] Kanađani u šoku zbog terorističkog napada (SH15, Oct 24)
Condolences pour in for Nathan Cirillo, Canadian guard shot dead in
Ottawa (EH03, Oct 23)
Anschlag in Ottawa: Kanadas Premier will Einsatz gegen Terroristen
verstärken (GH03, Oct 23)

Focus: Murder of Canadian guard

Recontextualisation: The SH stresses the shock of the people referring to the general emotional aspect, the GH immediately announces the Prime Minister's activity suggesting that something will be done about the dreadful event and the EH is interested in the sympathy that the event arose.

Note: Dozens of reports followed in both the English and the German sources, but none in the Serbian one.

- [8] DOSIJE: NEJEDNAKOST - Male plate koče ekonomski rast (SH21, Dec 16)
Revealed: how the wealth gap holds back economic growth (EH21, Dec 9)
OECD-Bericht: Kluft zwischen Arm und Reich lähmt deutsches Wachstum
(GH21, Dec 9)

Focus: Although the SH appeared almost five days later, all three headlines refer to the OECD report on the gap between the rich and the poor in the world.

Recontextualisation: The SH stresses that the differences in salaries hold back economic growth, the EH reports that the gap prevents economic growth in general and the GH states that the gap has a bad influence on the economic growth in Germany.

- [9] Rusija pokazuje vojne mišiće u komšiluku SAD (SH12, Nov 14)
Close military encounters between Russia and the west 'at cold war levels'
(EH11, Nov 10)
Konflikt mit dem Westen: Russland will Bomber-Patrouillen bis nach
Amerika schicken (GH12, Nov 12)

Focus: Russia showing their military strength

Recontextualisation: The SH clearly points out that Russia is a strong force by means of a metaphor - Russia is playing with their "military muscles" [vojne mišiće]. Unlike that the GH is rather cautious and reports on the fact that Russia is about to send jets to America. The EH is more neutral in the tone, yet points to the presence of danger by referring to Russia's activity being "at cold war levels".

- [10] Gde su Rumuni četvrt veka od Čauševskuovog pogubljenja [SH25, Dec 27)
Twenty-five years after Nicolae Ceausescu was executed, Romanians seek
a 'revolution reborn' (EH25, Dec 7)
Der Tod Ceausescus Verfluchter Diktator (GH26, Dec 14)

Focus: anniversary of Ceausescu's execution.

Recontextualisation: The SH reports on the news on the very day of the anniversary, the EH twenty days earlier and the GH about two weeks earlier. Further,

the SH puts emphasis on the people a quarter of a century later, the EH refers to the people's wish for a new revolution and the GH says Ceausescu is a "cursed dictator" [verfluchter Diktator].

A total of 5 headlines selected from the Serbian *Politika*, when compared to their English and German equivalents, indicated quite elaborate recontextualisation with regard to C2 and C3, as presented in the following examples:

[11] Kina: protesti će dovest do haosa (SH02, Oct 2)

China censors images of Hong Kong protests in TV broadcasts to mainland (EH01, Sept 29)

Massive Proteste, leere Geschäfte: Hongkongs Wirtschaft leidet (GH01, Oct 3)

General focus: protests in Hong Kong

Recontextualisation: The SH emphasises the most general negative impact of the protests anticipating "chaos" [haos], the EH is more interested in the censorship imposed on the TV reports suggesting a possible cover-up of the event and the GH puts the stress on the negative impact of the protests on China's economy.

[12] Amerika ukida poluvekovni embargo prema Kubi (SH22, Dec 17)

Barack Obama announces thaw in US-Cuba relations (EH22, Dec 17)

Annäherung zwischen den USA und Kuba: Obama und Castro schreiben Geschichte (GH23, Dec 17)

General focus: possibility of lifting the embargo against Cuba

Recontextualisation: The SH seems confident by announcing that the embargo is being abolished, the EH is more cautious announcing a "thaw" in US-Cuba relations and the GH refers to Obama and Castro "getting closer" [Annäherung] to each other thus only hinting at the possibility of lifting the embargo.

[13] Đulijani: Policija je rasistička (SH24, Dec 23)

Two NYPD cops get killed and 'wartime' police blame the protesters.

Have we learned nothing? (EH24, Dec 21)

US-Polizeigewalt gegen Schwarze: New Yorks Ursünde (GH25, Dec 17)

General focus: escalation of violence after two New York police officers get killed

Recontextualisation: The SH directly states racism quoting the former mayor of New York thus suggesting that racism is the cause, the EH is rather reserved but introduces a rhetoric question at the end of the headline indirectly referring to white America repeating the same mistakes. In comparison to that, the GH openly reports on police violence against the Black referring to it as being "New York's ancient sin" [New Yorks Ursünde].

Apart from the examples illustrated above, many more examples could be identified in the corpus following the pattern of using the same or similar key words (C2), having a similar publication date (C1) but indicating the elaborate selection, restructuring, adaptation of information (C3). For instance, the first reports following

the killing of an African American boy in Ferguson in 2014 focused more or less on the demands for justice, but the EH pointed out that the National Association for the Advancement of Colored People (NAACP) was seeking not only justice in this particular case but also systemic reforms (EH13, Nov29) and the GH stressed that the “Black discuss violence” thus openly labelling the event as violence against the Black (GH14, Nov27). Similarly, the first week in December showed much interest in the recognition of the Palestinian state. However, the SH focused on Palestinians “wanting” their own state (SH16, Dec 3) while the EH/GH focused on institutional activities in the Australian Parliament (EH14, Dec 1) and the French National Assembly (EH15, Dec 1) (GH16, Dec 2) suggesting the necessity of imposing a democratic solution to the issue. In the third week of December, the news reported on Angela Merkel and her standpoint regarding sanctions to Russia. The SH reported that Merkel thought the sanctions to be unavoidable (SH23, Dec 18), the EH referred to Merkel “facing down the Russian bear in the battle for Europe” (EH23, Dec 22) as if intending to stress that Merkel is not afraid of Putin and the GH simply stated that Merkel defended the sanctions against Russia, which might be a reflection of the fact that the Germans had yet not reached a general consensus regarding the matter at the time (GH24, Dec 18).

Each of the analysed example clearly shows that although the focus in the news report might seemingly be identical as far as key words (C2) and the publication date (C1) are concerned, the particular way the news have been presented, i.e. selected, restructured and adapted (C3) clearly points to recontextualisation. Therefore, even when newspaper headlines in various languages appear to be referring to one and the same news item, the meaning to be inferred from them has been bridged, i.e. adapted to some extent, so as to provide a perspective corresponding to the cognitive and cultural aspects of the target language speakers.

4. Conclusion

Research shows that it is difficult to determine the borderline between meaning in political texts in general and meaning in sensitive political text in particular (Chilton 2004, Fowler et al. 1979, Kress & Hodge 1993). Moreover, a more prominent problem is that the role of translation, a rather frequent tool in presenting political discourse across languages and cultures is not addressed in depth and often not mentioned at all. Schäffner and Bassnett (2009) recognised the subtle and very important role of translation in international news reporting so that they defined the term “recontextualisation” as a tool of transformation “determined by goals, values and interests” (2009: 8). In order to justify the choices a translator obviously has to make when translating a political text, they have to apply certain strategies and Schäffner recently defined four strategies of recontextualisation (2013). By identifying these strategies in the translation of political discourse into one or more target languages, it might be possible to identify not only the subtle nuances between the meaning in the source and the target text, but also the reasons why certain media

opt for a recontextualisation of a certain piece of news, i.e. why meaning in politically sensitive texts is not translated faithfully.

The preliminary research conducted for the purpose of this article revealed the presence of all four strategies of recontextualisation suggested by Schäffner (2013) so that a more thorough research on a larger corpus was warranted. In the first step, a total of 100 Serbian headlines (SH) were selected from the section “World” [Svet] of the online edition of the Serbian daily newspaper *Politika* where a total of 276 headlines, i.e. approximately 3 headlines per day were published in the period from October 1 to December 31, 2014 (92 days). As this research is about meaning in politically sensitive text, all of the selected headlines reported on a political topic. In the second step, the selected SH were compared to their respective equivalents published in the online editions of the British edition of *The Guardian* and the German *Spiegel* during the same period. The comparison of the headlines yielded a final corpus of 76 headlines which were then analysed in detail.

The corpus was analysed based on Kutter & Kanter’s corpus-based content analysis (2012: 7). The authors recommend a classification system for this type of analysis so that for the purpose of this research, three criteria based on Schäffner’s bridging strategies were defined:

- C1. Identical key words referring to one and the same news item appearing in the three corpus sources,
- C2. The publication date as an indication of how current the issue in the respective sources was and
- C3. Selection, restructuring, adaptation of information.

The final qualitative analysis clearly showed that pursuant to the extent to which the headlines had been recontextualised when translated from one language to the other, it could be established how the meaning of the news items was adapted to the particular recipients of the news, i.e. the speakers of Serbian, English or German. Each of the analysed examples clearly showed that although the focus in the news report might seemingly be identical as far as key words (C2) and the publication date (C1) are concerned, the particular way the news have been presented, i.e. selected, restructured and adapted (C3) clearly points to recontextualisation. Therefore, even when newspaper headlines in various languages appear to be referring to one and the same news item, the meaning to be inferred from them has been bridged, i.e. adapted to some extent, so as to provide a perspective corresponding to the cognitive and cultural aspects of the target language speakers.

References

- Bednarek, M. 2006. *Evaluation in Media Discourse*. London/NewYork: Continuum.
- Billig, M. 1991. *Ideology and Opinions: Studies in Rhetorical Psychology*. London: Sage.
- Bitzer, L. 1981. Political rhetoric. In *Handbook of Political Communication*, D. D. Nimmo,

- K. R. Sanders, eds, 225–248. Beverly Hills, CA: Sage.
- Campbell, K. K., K. H. Jamieson. 1990. *Deeds Done in Words: Presidential Rhetoric and the Genres of Governance*. Chicago: University of Chicago Press.
- Chilton, P., C. Schäffner. 2002. *Politics as Text and Talk. Analytic Approaches to Political Discourse*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins.
- Chilton, P. 2004. *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. Routledge: New York.
- Fairclough, I., N. Fairclough. 2013. *Political Discourse Analysis: a Method for Advanced Students*. Routledge: New York.
- Fowler, R., B. Hodge, G. Kress, T. Trew. 1979. *Language and Control*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hirschman, A. O. 1991. *The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility and Jeopardy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kiewe, A. 1994. *The Modern Presidency and Crisis Rhetoric*. New York: Praeger.
- Kress, G., B. Hodge. 1993. *Language as Ideology*. Second Edition. London: Routledge & Kegan Paul.
- McGee, M. C. 1985. Some issues in the rhetorical study of political communication. In *Political Communication Yearbook 1984*, K. R. Sanders, L. L. Kaid, D. Nimmo, eds, 155–182. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Musolff, A. 2004. *Metaphor and Political Discourse: Analogical Reasoning in Debates about Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Obeng, G. S., B. A. S. Hartford. 2008. *Political Discourse Analysis*. New York: Nova Science Publishers.
- Perrin, D. 2013. *The Linguistics of Newswriting*. Amsterdam: John Benjamins.
- Schäffner, C. 2004. Political Discourse Analysis from the point of view of Translation Studies. *Journal of Language and Politics*, 3/1, 117–150.
- Schäffner, C. 2007. Politics and translation. In *A Companion to Translation Studies*, P. Kuhiwczak, K. Littau, 134–147. Clevedon: Multilingual Matters.
- Schäffner, C., S. Bassnett. 2009. *Political Discourse, Media and Translation*. Cambridge Scholars Publishing.
- Available: <http://www.myilibrary.com?ID=258518> [30 March 2015]
- Schäffner, C. 2013. Bridging the ideological abyss – translation strategies in politically sensitive texts. [PDF document]. Presented in Liege, May 2013.
- Available: https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB0QFjAAahUKEwjlg7K54PDGAhWqpnlKHZt_CuM&url=http%3A%2F%2Fwww.l3.ulg.ac.be%2Fcolloquetraduction2013%2Ftextes%2Fschaeffner.pdf&ei=35qwVaWYHarNygOb_6mYDg&usq=AFQjCNGtsFDmqhTsEo-FVktWUxiSVUVudg&sig2=LVO1q500prnyMS3BxP-ZfA&bvm=bv.98476267,d.bGQ&cad=rjt [30 March 2015]
- Tetlock, P. E. 1993. Cognitive structural analysis of political rhetoric: Methodological and theoretical issues. In *Explorations in Political Psychology. Dulce Studies in Political Psychology*, S. Lyengar, W. J. McGuire, eds, 380–405. Durham, NC: Duke University Press.

- van Dijk, T. A. 1997. What is Political Discourse Analysis? *Belgian Journal of Linguistics*, 11/1, 11–52.
- van Dijk, T. A. 2002. Political discourse and political cognition. In *Politics as Text and Talk. Analytic Approaches to Political Discourse*, P. Chilton, C. Schäffner, eds, 203–237. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins.
- van Hout, T., P. Burger. 2015. Mediatization and the language of journalism. *Tilbourg Papers in Culture Studies*.
- Available: https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&ved=0CEAQFjAG&url=https%3A%2F%2Fwww.tilburguniversity.edu%2Fupload%2F3cdc9bf7-8e54-4c8e-a318-d249b9165e47_TPCS_131_Van%2520Hout-Burger.pdf&ei=QS6aVaWR Eaq7ygOssLO4Cw&usq=AFQjCNFr51FNC49UT6ulatNsuZg5UsTm0g&sig2=WeJk3yoMYuM0jFwRbenPaw [21 July 2015]

Jasmina Đorđević

PREVODILAČKO PITANJE: KAKO PREMOSTITI ZNAČENJE OU TEKSTU SA OSETLJIVOM POLITIČKOM TEMOM?

Rezime

Tekst sa osetljivom političkom temom nije tekst koji je sam po sebi osetljiv nego diskurs koji oslikava osetljivost ljudi u vezi sa njihovim stavovima, ideološkim ubeđenjima, verskim opredeljenjima, pitanjem identiteta i sl. Pitanje u vezi sa tim kako bi trebalo prikazati različite aspekte osetljivosti dodatno se usložnjava u postupku prevodenja i to naročito kada govornici ciljnog jezika ne prepoznaju osetljivost teksta na isti način na koji je ona izražena na izvornom jeziku. U tom slučaju prevodilac mora pokušati da „premosti“ značenje, a ne da ga „prevede“, pritom ne gubeći iz vida pojedinačne kognitivne i kulturne aspekte govornika ciljnog jezika. Ovo istraživanje ima za cilj da identifikuje do koje mere se neka osetljiva tema „premošćava“ umesto da se „prevede“ kako bi bila razumljiva govornicima određenog ciljnog jezika. Iz tih razloga je urađena komparativna analiza naslova novinskih članaka koji sadrže tekst sa osetljivom političkom temom. Korpus se sastoji od naslova novinskih članaka sa istom temom koja je objavljena na tri različita jezika u periodu od 1. oktobra do 31. decembra 2014. u digitalnim izdanjima srpske *Politike*, britanskog *The Guardian* i nemačkog *Der Spiegel*.

jasmina.djordjevic@filfak.ni.ac.rs

UDC 81'25

81'371

Milena Sazdovska-Pigulovska

Ss. Cyril and Methodius University

Faculty of Philology "Blaze Koneski" Skopje, Macedonia

THE IMPACT OF LITERAL AND FREE TRANSLATION ON THE RE-CREATION OF MEANING

Abstract: Technical translation significantly differs from literary translation in terms of various lexical and morphological categories. This particularly refers to the technical terminology that is characteristic for a particular professional field and its standardized meaning. One of the main tasks in the translation process is to discover the meaning of words in context – whether they have acquired a new meaning or whether they have been used with a metaphorical or specialized meaning, etc. Based on the theoretical framework provided by Newmark, Vinay and Darbelnet, the research in this paper focuses on the use of various literal and free translation procedures and how they affect or change the meaning when it is re-created in the target text, i.e. in the translation. For that purpose, the analysis is performed on a contemporary corpus, with specific examples demonstrating which translation procedures provide semantic equivalence with the original.

Keywords: translation procedures, specialised terminology, semantic equivalence

1. Subject and Purpose of the Research

Under the influence of the contemporary developments in today's modern society, many countries are facing an increased need for translations in technical fields as opposed to literary translations. This is especially the case with the field of economics and finance, as it is one of the most dynamic sectors in every country, considering the latest economic developments on the global scene, such as the global financial crisis and the European debt crisis. These economic phenomena have had a global influence on almost all world economies as well as on the terminology in numerous languages for denoting new economic concepts and processes.

When it comes to translations in the abovementioned technical fields, the use of specialised lexis is one of the main distinguishing features of all technical translations, which results in great difficulties in the translation process regardless of the language combination. This type of lexis has a narrow specialised meaning in economic context, and it often acquires a new meaning that is usually metaphorical and connected with the novelties in the economic sphere. However, literal translation of the specific lexis and professional idioms often changes the meaning of the source text in such a way that it leads to loss of the specialised meaning or to completely wrong meaning. Hence, the subject of research in this paper is the application of

several literal translation procedures and free translation procedures in the process of technical translation and their effect on meaning in the target text. More specifically, the purpose of the paper is to analyse which translation procedures are adequate for use in the field of technical translations and how they affect or change the meaning when it is re-created in the target text, i.e. in the translations from English to Macedonian language.

The analysis in this paper is performed on a corpus composed of the commonly used economic terminology in two books in the field of economy and finance, originally written in English by renowned economists, which are translated from English to Macedonian language by different translation agencies. Text 1 is composed of two chapters from the book “Economics of Money, Banking and Financial Markets” (Mishkin 2010) and its Macedonian translation, and Text 2 is composed of two chapters from the book “International Business: Competing in the Global Marketplace” (Hill 2010) and its Macedonian translation. Both books are used as international student books at the most renowned universities worldwide, whereas their Macedonian translations have great practical use because they are intended for the general public, in particular for undergraduate and postgraduate students of economics and finance, as well as for the expert public, such as economists, economic and financial analysts, etc. This contemporary corpus serves as the ground on which the practical analysis and conclusions will be based, also accompanied with a proper theoretical framework.

2. Methodology and Questions of the Research

The theoretical framework for the research is based on the model of Newmark (1988), which contains 15 translation procedures, such as literal translation, transference, adaptation, cultural equivalent, functional equivalent, descriptive equivalent, synonymy, through translation, transposition, modulation, recognised translation, translation label, paraphrase, etc. This model enables the analysis to be based on three levels: the lexis, the grammatical structure, and the meaning of the message that is conveyed. Furthermore, a comparison is also made with the model of Vinay and Darbelnet (1995), which contains 7 translation procedures, such as borrowing, calques, literal translation, transposition, modulation, equivalence and adaptation. Both applied models are focused on two main translation methods: literal translation and free translation. Hence, the main question of the paper is which procedures are more applicable in the case of technical translations when it comes to conveying the meaning in the target text – the literal or free translation procedures?

In terms of the theoretical basis, literal or direct translation is defined as a form of word-for-word translation and is deemed acceptable only if the meaning is fully preserved in the target text (Vinay and Darbelnet in Munday 2008: 57). Contrary to this, free or oblique translation implies conveying of the meaning without maintaining the form of the original in terms of grammar and lexis and it often involves paraphrasing (Newmark 1988: 40), whereas the main purpose is to achieve equivalence in meaning, not equivalency in structure.

Considering the previously stated definitions, we begin the analysis with the thesis that the free translation procedures will be more applicable for this type of technical translations than the literal translation procedures, bearing in mind that free (or indirect) translation does not imply strict compliance to the form of the original (or the source text), but it rather aims towards achieving equivalence in meaning. This initial thesis will serve as a starting point on which the analysis will be based, whereas the results of the conducted research in the paper will confirm or discard this initial thesis.

3. Results of the Qualitative Analysis

The analysed examples demonstrate that the literal translation procedures applied in the translations of the two books that make up the corpus of this paper, have often resulted in preserving the identical forms of the original in terms of the grammatical structure (for example, adjective + noun + verb) and the primary meaning of the words, collocations and even idioms (instead of conveying their narrow specialised meaning in economic context). This was mainly visible in the translations of Text 2 where the procedures of *literal (direct) translation* have been mainly applied at the level of the lexis as well as the grammar. This is often possible and suitable, however numerous examples show that this is rarely applicable at the semantic level.

The above statement can be demonstrated with several comparative examples of specialised terms, collocations and idioms in English and Macedonian, as elaborated with the examples bellow:

(i) The investors lost their shirts.

Инвеститорите ги загубија кошулите од грбот.

The professional idiom *The investors lost their shirts* cannot be translated word-for-word, as the translator did in Text 2, because in this way the primary meaning of all constituent words of the idiom from the source language is also conveyed in the target language (Newmark 1988: 69) and in that way the wrong meaning is conveyed in the translation. This professional idiom has a metaphorical meaning signifying that ‘the investors have lost all their invested money’, not literally their shirts. This is a very simple but demonstrative example, whereas another example is given in addition:

(ii) Short-selling

Кратка продажба.

Another illustrative example is the collocation “*short-selling*”, which is typically found in stock exchange terminology, and cannot be conveyed in the target language as one-to-one translation. This is because in one-to-one translation the meaning of the two constituent words matches in the collocation, but outside of that context they are not semantic equivalents (Newmark 1988: 69). Translated in this way as *кратка продажба*, the collocation is deprived of its specialised meaning of

‘selling without coverage on the stock exchange.’ In both examples analysed above, the literally translated message acquires new meaning or has no meaning at all in the target language, and thus a completely wrong meaning is conveyed in the translation, which has nothing to do with the economic context.

The most commonly used literal translation procedures in the corpus of the paper include the following ones: borrowing, through translation (*calque translation*) and transference, and they have been mainly applied in the translation of Text 2 (which is characterised by lower quality). The procedure of **borrowing** involves direct transferring of a word from the source culture or language into the target culture or language (Vinay and Darbelnet in Munday 2008: 56). This is often the case with loanwords, which are regularly encountered in economic discourse and terminology, especially from English language as it is the *lingua franca* on the international business scene. A typical example from the corpus that can demonstrate this is the following, even though it can be easily translated by providing a description of its function as *инвестиција од нула*:

(iii) Greenfield investment

Гринфилд инвестиција.

The specific example proves that loanwords from English are not always necessary and they can often be replaced by a domestic term, whether it is an equivalent term or a descriptive translation as previously suggested. However, the prestige and domination of the English language when it comes to doing business is irrefutable among economists, and this is also reflected in the translations of this kind due to the fact that translators cooperate with the economic experts. Furthermore, the foreign term is not as easily understood by non-experts as a domestic term.

In that respect, a similar situation is created with the procedure of **through translation** (also called *calque translation*) as another form of literal translation of the constituent parts of collocations, names of organisations, noun compounds, etc. (Newmark 1988: 84). This translation procedure was often used in the corpus for translation of certain economic concepts as well as for translation of names of organizations, acronyms and abbreviations as shown in the example, especially for terms and concepts that do not exist in the target language:

(iv) NASDAQ

НАСДАК.¹

A translator must recognize that in certain examples it is more appropriate to borrow the foreign term, than to coin a new term in the target language, in order to avoid confusion and drifting away from the original concept. Another similar translation procedure that was often applied in the corpus is **transference**, which involves direct conversion of a text from the source language into the target language and this is often the case with conversion from Latin to Cyrillic alphabet. This was often applied in the corpus, especially when the translators were not familiar with the economic definition or the recognised translation of new emerging economic terms in the target language, for example:

¹ National Association of Securities Dealers Automated Quotations.

(v) swap
своп.

To sum up what was previously explained, the analysed examples excerpted from the corpus show that literal translation is possible in the following cases:

- for translation of certain technical terms or specialised terms that have been accepted in that way by the general public, and which cannot be replaced by a more suitable domestic term, for example: *consumer basket* > *потрошувачка кошница*; *galloping inflation* > *галопирачка инфлација*; *economic tigers* > *економски тигри*; *daughter company* > *фирма- ќерка*;
- for translation of some cases of calques and phraseological calques that are an example of word-for-word translation because the primary meaning of the words from the source language is suitably conveyed in economic context, for example: *in-the-name-of-higher-profits* > *во-име-на-повисоки-профити*;
- for translation of certain collocations and phraseological expressions that are an example of one-to-one translation because every word from the source language has a direct equivalent in the target language (but outside of the collocation they are not semantic equivalents), for example: *credit crunch* > *кредитна криза*;
- for translation of culture-specific terms in the relevant economic field that cannot be substituted because they would lose their specialised meaning in the target language, such as: *NASDAQ* > *НАСДАК*.

The results of the research conducted in the paper lead to another important conclusion – that the most applicable translation procedures in the corpus are those that provide semantic equivalence or equivalence in meaning. This was mainly achieved in the translation of Text 1, which is characterised by higher quality, by applying the free translation procedures. This was mainly achieved by providing a descriptive equivalent or a functional equivalent, thus providing a description that is connected with the function of the economic term. Specifically, a **descriptive equivalent** provides a description that is connected with the function of the specialised term (Newmark 1988: 84). The economic terms that are often confusing and unintelligible to non-experts or the general public are much better explained in that way and thereby much better understood by the readers, whereas their literal translation would lead to loss of the specialised meaning. An adequate example to demonstrate this is the following term that does not even have a standardised translation in many languages:

(vi) swap
размена на готовински текови.

Even though economists are well familiar with swaps and their function, a simple conversion of the letters of the word from Latin to Cyrillic alphabet is not sufficient if we want the term to be understood by non-experts. Furthermore, apart from descriptive equivalents, a **functional equivalent** is frequently used when an equivalent word or concept does not exist in the target language or culture and a more general term is

therefore used instead (Newmark 1988: 83). To be more precise, in this case it is best to use a term that has a similar function and already exists in the target language, as in the case with *limited partnership*, as a form of company that only exists in certain countries. Its direct translation as *ограничено партнерство* is inadequate because it leads to loss of meaning, whereas *командитно друштво* is a form of company that has a similar function in certain European countries and it conveys the correct meaning:

- (vii) limited partnership
командитно друштво.

The degree of equivalency in terms of function differs, which means that certain terms are not always full equivalents but they can be partial or approximate equivalents because they only have a similar function (Šarčević, 1997: 236). Cultural equivalents, on the other hand, can rarely be found in the translations of both texts of the corpus because this is seldom possible in technical translations, especially in economic context. An attempt was often made by the translators to use the procedure of *equivalence and adaptation* in order to achieve a so-called situational equivalence and cultural equivalence with the original, which is especially suitable for translation of idioms, fixed noun phrases, etc. (Vinay and Darbelnet 1995: 38), such as:

- (viii) To be penniless
Нема ниту скршена пара.

This translation procedure is much more suitable than using calques or literal translation of the meaning of idioms or phraseological expressions because by providing a phrase that originally exists and is used in the target language the translators succeeds in providing equivalency in meaning, not equivalency with the form of the original. In terms of the other translation procedures applied in the corpus, the grammatical structure and the word order have usually undergone changes in the target text, in both translations of the corpus, with the procedure called *transposition*. Thus, the exact same structure or form of the source text was avoided in the translation of Text 1, for example the English gerund was often avoided by using the following grammatical structure: adjective + noun + verb, because gerund is not typically used in Macedonian:

- (ix) making foreign goods cheaper on the market
странските добра поефтинија на пазарот.

Furthermore, the procedure of *recognised translation* has been favoured in the translation of Text 1 instead of resorting to literal translation, which implies using the official translation or the generally accepted name (Newmark 1988: 90) instead of providing a direct translation or a solution that is not yet accepted and recognised by the readers and the target audience. A recognised or an accepted translation solution is always the best choice in order to avoid confusion and ambiguity that is typical for technical translations with standardised meaning, for instance:

- (x) Pay-as-you-go social security
Пензиско осигурување на генерациска солидарност.

The procedure of *paraphrase* is similar with the descriptive and functional equivalent, however its advantage is that it involves a more detailed clarification or explanation of the meaning of a certain term or segment of the text and thus it provides a much more precise explanation than the descriptive equivalent (Newmark 1988: 90). For example, we can paraphrase with our own words that meaning of the term *outsourcing*, even though it can be quite longer than the original term:

(xi) Outsourcing

Користење надворешни соработници.

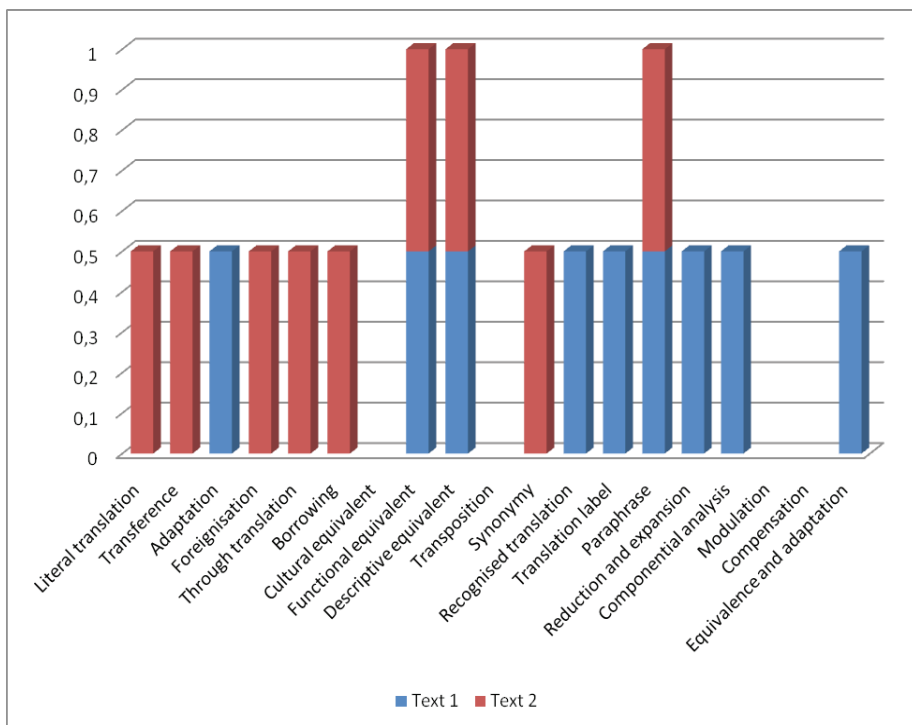
This procedure – and the previously analysed procedures – was mainly used in the translation of Text 1, especially when the translators were not able to find a descriptive equivalent that shortly describes the function of the term or when no similar terms or concept exist in the target language as in the previous examples.

To sum up in a few general conclusions, the analysed examples excerpted from the corpus show that free translation is mostly suitable for translation of the following:

- informative texts, such as specialised literature of this type indented for both experts (economists, economic and financial analysts, etc.) and non-experts (students), where it is of crucial importance to convey the precise specialised meaning of the economic terms and professional phrases in a manner that is understandable and acceptable for the readers and that will not change the original meaning in economic context: for example: *business-to-business arena* > *тргување меѓу различни дејности* (incorrect: бизнис-до-бизнис арена);
- terms that signify specific economic concepts which exist or may not exist in the target language or culture having in mind the novelties in the propulsive and evolving sectors of economy and finance, especially under the influence of the global developments, for instance: *publically held corporation* > *корпорација во јавна сопственост* (incorrect: корпорација достапна за сите);
- technical translations abundant in metaphorical terms and expressions, for instance: *stock-price bubble* > *надувување на цената на акциите* (incorrect: меур во цената на акциите);
- new terminology without standardised or recognised terms in the target language, such as: *anti-dumping policies* > *политика на ценовна дискриминација* (incorrect: антидампинг политики); etc.

4. Results of the Quantitative Analysis

In the quantitative analysis, an estimation is made whether a certain translation procedure is mainly applied in the translation of Text 1 or Text 2 or whether it is applied in both texts comprising the corpus. For a precise estimation, the results of the quantitative analysis are based on the previous qualitative analysis supported with indicative examples. For that purpose, a graphic presentation of the predominantly applied translation procedures in the corpus is provided bellow.

Graph 1 – Applied Translation Procedures in the Corpus

As it is visible in the graphic presentation, the results of the quantitative analysis suggest which procedures prevail in the translation of Text 1 and Text 2. The previously mentioned literal translation procedures prevail in Text 2, mainly those which primary purpose is to preserve the form of the original, such as borrowing the foreign term, using a calque as literal translation of a part or of all constituent parts of the term or phrase, as well as direct transcription of the term into Cyrillic. Contrary to this, the free translation procedures are mainly applied in Text 1, whereas three of these procedures are applied in the translations of both texts. This shows that the most applicable procedures for translation of the informative texts comprising the corpus are those that provide equivalence in meaning (not equivalence with the form of the original), such as describing the function of the term, a detailed paraphrase of the meaning or using a different term that already exists in the target language but has a similar function with the original economic concept.

The previously analysed examples indicate that literal translation of the specific lexis and idioms has often changed the meaning of the source text in such a way that it has led to loss of the specialised meaning or to completely wrong meaning. In this manner, the translators of Text 2 have often failed to achieve semantic equivalence with the original and have thus produced wrong meaning and a low-quality translation. This, on the other hand, clearly demonstrates that the application of specific translation procedures significantly affects how the meaning

of the message is conveyed when it is re-created in the target text, in this case in the technical translations from English to Macedonian language.

5. Conclusions

On the basis of the quantitative and qualitative results of the research, it is possible to draw conclusions that support or discard the initial thesis on which the research in this paper is grounded. Primarily, one of the main conclusions in this paper is that the application of literal (direct) translation procedures is more adequate when the main focus in the translation process is put on the aesthetic dimension of the language, i.e. on the form of the message that is conveyed. The most commonly used literal translation procedures in the corpus of the paper include the following: borrowing, through translation (calque translation) and transference, and they have been mainly applied in the translation of Text 2 (which is characterised by lower quality). The analysis shows that literal translation of the lexis and the grammatical structure has often led to literal conveying of the meaning.

However, many translators often have the wrong impression that literal translation is adequate for technical translation due to the standardised and narrow meaning of the technical terms, thereby disregarding the numerous so-called scientific metaphors and other lexical categories. But as the previous examples have demonstrated, the free (oblique) translation procedures are suitable when the main focus in the translation process is put on achieving equivalence in meaning (rather than equivalence in terms of the form of the message that is conveyed). In this way it is possible to provide an answer to the main question of the paper – that the free translation procedures are more applicable for technical translations because they provide equivalence in meaning and do not imply strict compliance to the form of the original. Furthermore, the initial thesis on which the research in the paper is grounded is hereby supported, that the free translation procedures are more applicable for this type of technical translation than the literal translation procedures.

The lexis or professional terminology and idioms play a very important role in technical translations and if they are inadequately translated they be inadequately accepted by the expert and general public, especially in dynamic and evolving sectors, such as those of economy and finance. Furthermore, the numerous changes and developments in these sectors are also reflected in the terminology in terms of creation of new terms and expressions, whereas the existing ones often acquire new technical meaning. Therefore, conveying their correct and precise meaning is of crucial importance in such a manner that they are understandable for the readers, whereas literal translation of the meaning is only seldom applicable in limited cases.

To sum up, the results of the research confirm the initial thesis that free translation procedures are more applicable for this type of technical translation than literal translation procedures because free translation does not imply strict compliance to the form of the original, but it rather aims towards achieving equivalence in meaning. Therefore, the suitable translation procedures are the descriptive and functional equivalents, paraphrase, adaption and others, whereas borrowing and transference

have proven to be useful only in limited cases.

References

- Hill, C. W. L. 2010. *International Business: Competing in the Global Marketplace*. McGraw-Hill/Irwin
- Mishkin, F. S. 2010. *Economics of Money, Banking and Financial Markets*. New York and London: Prentice Hall International
- Munday, J. 2008. *Introducing Translation Studies: Theories and Application*. 2 Ed. London and New York: Routledge
- Newmark, P. 1988. *A Textbook of Translation*. New York and London: Prentice Hall International
- Šarčević, S. 1997. *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International
- Vinay, J-P., Darbelnet, J. 1995. *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins B. V.
- Мишкин, Ф. С. 2010. *Економија на пари, банкарство и финансиски пазари*. Осмо издание. Превод: Магор. Скопје
- Хил, Ч. В. Ј. 2010. *Меѓународен бизнис: Нампреварување на глобалниот пазар*. Шесто издание. Превод: Магор. Скопје

Milena Sazdovska-Pigulovska

UTICAJ DOSLOVNOG I SLOBODNOG PREVODA NA PONOVO STVARANJE ZNAČENJA

Rezime

Tehnički prevod se značajno razlikuje od doslovnog prevoda u smislu različitih leksičkih i morfoloških kategorija. To se posebno odnosi na tehničku terminologiju koja je karakteristična za neku konkretnu stručnu oblast i njena standardizovana značenja. Jedan od glavnih zadataka u procesu prevodenja je otkriti značenje reči u kontekstu – da li su poprimile novo značenje ili se koriste sa metafrličkim ili specijalizovanim značenjem, itd. Na osnovu teorijskog modela koji daju Newmark, Vinay i Darbelnet, ovo istraživanje se fokusira na korišćenje procedura doslovnog i slobodnog prevodenja i kako one utiču na ili menjaju značenje kada se ono ponovo stvara u ciljnom tekstu, tj. u prevodu. U tu svrhu, urađena je analiza savremenog korpusa, sa specifičnim primerima koji ilustruju koji prevodilački postupci obezbeđuju semantičku ekvivalenciju sa originalom.

milena.sazdovska@gmail.com

UDK 81'25:791.228
81'25:81'271.14
81'371

Olga Panić Kavgić, Aleksandar Kavgić

Univerzitet u Novom Sadu

Filozofski fakultet

TEDI JE U BIZNISU: KAKO GREŠKE U PREVODU ANIMIRANIH SERIJA *PEPA PRASE* I *TRAKTOR TOM* UTIČU NA ZNAČENJE¹

Sažetak: Rad se bavi semantičkim, pragmatičkim i gramatičkim greškama u prevodu popularnih kratkometražnih animiranih filmskih serijala *Pepa Prase* (*Peppa Pig*) i *Traktor Tom* (*Tractor Tom*) sa engleskog na srpski jezik. Cilj rada je da utvrdi, opiše i klasifikuje pronađene pogreške, te da ukaže na promene u značenju koje nastaju u prevedenoj verziji, u odnosu na izvorni tekst koji likovi izgovaraju na engleskom jeziku, istovremeno nudeći adekvatnija prevodilačka rešenja. Dvojezični korpus sastoji se iz teksta izgovorenog u šezdeset epizoda serije *Pepa Prase* i dvadeset epizoda *Traktora Toma*. Metodologija istraživanja je kvalitativna i oslanja se na deskriptivnu analizu pronađenih primera. Očekuje se da se u radu otkrije relativno velik broj slučajeva u kojima, usled prevodilačkih grešaka – semantičkih, pragmatičkih i gramatičkih, može biti dovedeno u pitanje razumevanje nameravanog značenja, naročito kod srpskih gledalaca u predškolskom uzrastu, koji još nisu u potpunosti ovladali svojim maternjim jezikom.

Ključne reči: *Pepa Prase*, *Traktor Tom*, semantička greška, pragmatička greška, gramatička greška, doslovno prevođenje, strukturno preslikavanje, diskursna formula, anglosrpski, terminološka nekonzistentnost

1. Uvod

Poznato je da današnja deca odrastaju i svoj maternji jezik u velikoj meri usvajaju ispred TV ekrana, gledajući i slušajući junake svojih omiljenih animiranih filmova. U slučaju neengleskog govornog područja, u koje spada i srpska sredina, animirane serije bez izuzetka bivaju sinhronizovane na maternji jezik ciljne populacije, pošto je ovaj vid audiovizuelnog prevođenja jedini kojem deca predškolskog uzrasta mogu biti izložena, budući da u ovom periodu najintenzivnije usvajaju maternji jezik, i to skoro isključivo auditivnim putem.

Početna pretpostavka autorâ ovog rada, kad su 2010. godine započeli istraživanje normativnih prevodilačkih grešaka u animiranoj seriji *Pepa Prase*, bila je da je tekst u njoj toliko jednostavan da je praktično nemoguće pogrešiti u prevodu, a

¹ Rad je urađen u okviru projekta 178002: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

čak i ako grešaka ima, one ne bi trebalo mnogo da utiču na značenje i razumevanje sadržaja kratkometražnog filma. Ona se, međutim, pokazala kao netačna već prilikom spomenute analize normativnih prevodilačkih grešaka, sprovedene 2010. godine (Kavgić 2011). Stoga je ovo istraživanje pokrenuto uz izmenjen početni stav: pretpostavka je da prevod animiranih serija neretko obiluje greškama koje ne samo da utiču na značenje i otežavaju razumevanje, već verovatno imaju uticaja i na usvajanje jezika. Prvobitna usredsređenost na normativne aspekte prevodenja u Kavgić (2011), poput terminološke konzistentnosti, ovde je proširena i na druga obeležja kvaliteta prevoda, dok je, istovremeno, analiza prevoda animirane serije *Pepe Prase* upotpunjena poređenjem s prevodom *Traktora Toma*. Načelna ideja jeste da se poredi „devojačka“ serija *Pepa Prase* i „dečački“ *Traktor Tom*, jer zajedno daju uvid u uticaj prevodilačkih grešaka na značenje jezika koji se preko TV ekrana usvaja u obe dečje populacije. Istraživanje se, stoga, sastoji iz pronalaženja, opisivanja i klasifikovanja grešaka, te analiziranja promena u značenju do kojih one dovode u prevedenoj verziji.

Sporedna hipoteza u ovom radu jeste da prevodilačke greške i, pre svega, doslovni prevodi verovatno dovode do usvajanja anglosrpskog varijeteta kao prihvatljive norme kod novih generacija, ili, u najmanju ruku, utiču na njegovo lakše usvajanje i prihvatanje. Uticaj grešaka čije se posledice ispoljavaju na semantičkoj ravni ciljnog jezika na usvajanje jezika kod predškolske dece teško je analizirati i s tačnošću predvideti. Zato je bitno napomenuti da cilj ovog rada, imajući u vidu tematska i prostorna ograničenja, nije da se taj uticaj zapazi i opiše. Namera autora ovde jeste da se sprovede pilot-istraživanje uticaja prevodilačkih grešaka na značenje iskazâ na ciljnom jeziku, što bi kasnije omogućilo da se pristupi i analizi mogućih posledica na usvajanje maternjeg jezika kod dece koja redovno prate spomenute animirane serije.

2. Teorijski okvir

Na početku analize autorima je na raspolaganju bilo nekoliko teorija prevodenja, između ostalih: strukturno-lingvističke teorije koje počivaju na pojmu ekvivalencije, teorije prenosa značenja (eng. *translation shift*), Vermirove funkcijske teorije skoposa (Vermeer 1996), diskursni i registarski pristupi poput onog Hatima i Mejsona (Hatim, Masona 2005), te sistemski pristupi, kao što su Turijeve deskriptivne prevodilačke studije (Toury 1995). Kako je ovde u pitanju teorijski neutralno, sistemsko istraživanje, odlučeno je da teorijska osnova budu deskriptivne studije, koje za cilj imaju da analiziraju postojeće prevode tekstova i opišu pravila po kojima su ti prevodi najverovatnije nastali. Prema ovom pristupu, prevodilačke norme su „skrivena“ pravila (eng. *hidden rules*) koja mogu da se uoče deskriptivnom analizom većine istraživanih prevoda. Ove norme su specifične za određeni kontekst, tako da se neprestano menjaju.

Kao najširi okvirni princip, biće primenjen pristup koji se može nazvati komunikativnim, kako ga naziva Najda (Nida 1964), odnosno, pragmatičkim ili kontekstualnim, kako ga je okarakterisao Prčić (2005). Prema ovom autoru, „prevodenje

se sastoji iz prenošenja raspoloživih čestica informacija (tj. značenja) izraženih oblicima engleskog jezika u datom rečeničnom i situacionom kontekstu“ (Prčić 2005: 196). Ono što je bitno jeste da „suštinu tog procesa otuda predstavlja utvrđivanje najbližeg i najprirodnijeg funkcijsko-komunikativnog ekvivalenta u srpskom jeziku za poruku (tj. sadržaj) izraženu na engleskom, čime se postiže ravnoteža između izvornog i ciljnog jezika“ (Prčić 2005: 196–197). Pri tome, prevodilac mora da pokuša da uspostavi ravnotežu između, s jedne strane, bliskosti izvornom tekstu i, s druge, prirodnosti jezičkog izraza u jeziku na koji se tekst prevodi.

Kako je naglašeno u Panić Kavgić (2011a), da bi prenošenje sadržaja s jednog jezika na drugi uopšte bilo moguće, prevodilac se, u okvirima odabranog pristupa prevodenju, odlučuje za jedan od postupaka koji mu stoje na raspolaganju – onaj koji je u datom jezičkom i vanjezičkom kontekstu najadekvatniji. Ovom prilikom najčešći prevodni postupci biće samo nabrojani jer bi svako njihovo opsežnije razmatranje izlazilo iz okvira teme ovog rada. Detaljan pregled prevodnih postupaka daje Njumark (Newmark 1981), dok Prčić (2005, 2008) uvodi novu klasifikaciju delimično utemeljenu na Njumarkovoj. Prevodilac, dakle, može da se odluči za direktno prevođenje, strukturno prevođenje (kalkiranje), funkcijsku aproksimaciju, kulturnu supstituciju, definiciono (opisno ili deskriptivno) prevođenje, transpoziciju ili, u krajnjem slučaju, pozajmljivanje, koje samo po sebi nije prevodni postupak u pravom smislu reči. Prilikom diskusije o prevođenju naslovâ analiziranih epizoda biće pak reči o postupku kontekstualne reformulacije (Panić Kavgić 2010).

U ovom radu, uočene greške u prevodima podeljene su na semantičke, pragmatičke i gramatičke, prema istim kriterijumima i na slične podgrupe kao u Panić Kavgić (2011a, 2012). Naime, u semantičke greške spadali bi primeri doslovnog prevođenja (pre svega idioma i kolokacija), promašeno deskriptivno ili asocijativno značenje, pojava lažnih parova, neadekvatno prevođenje kulturno-specifičnih reči (prema Prčić 2008), kao i terminološka nekonzistentnost. Neke uočene greške koje su naizgled semantičke prirode zalaze u domen pragmatičkih, pošto se ogledaju u upotrebi uvezenih diskursnih formula i neretko dovode do promene konceptualizacije. Gramatičke greške bi obuhvatale upotrebu pogrešne konstrukcije u instrumentalu, nekonzistentnu upotrebu vokativa stranih ličnih imena, strukturno preslikavanje izvorne sintagme, pogrešnu upotrebu povratne zamenice, te pogreške nastale kao usled nepoštovanja preskriptivnih gramatičkih pravila srpskog jezika. Kako se radi o sinhronizaciji kao pre svega auditivnom vidu prevođenja, ovom prilikom nije bilo moguće baviti se pravopisnim greškama.

2. Istraživanje

2.1. Korpus

U centralnom delu ovog odeljka biće predstavljeni rezultati analize paralelnog englesko-srpskog korpusa sastavljenog od šezdeset transkribovanih kratkometražnih televizijskih epizoda animirane serije *Pepa Prase* i dvadeset epizoda *Traktora*

Toma. Efektivno trajanje jedne epizode filma *Pepa Prase*, iz prve i druge sezone ove animirane serije, jeste oko četiri i po minuta (270 sekundi analiziranog materijala po epizodi). Što se pak tiče *Traktora Toma*, iz prve dve sezone prikazivanja, epizode traju oko deset i po minuta (630 sekundi analiziranog materijala po epizodi).

Korpus je obrađivan i analiziran u šest sukcesivnih faza:

- 1) izrada transkripata na dva jezika;
- 2) kritičko gledanje epizoda;
- 3) anotacija;
- 4) analiza paralelnog englesko-srpskog korpusa;
- 5) klasifikacija uočenih grešaka;
- 6) generalizacija.

Za sve analizirane epizode izrađeni su transkripti na engleskom i srpskom jeziku, čime je stvoren paralelni korpus. Za svaku od odabranih epizoda sprovedeno je njeno kritičko gledanje na srpskom jeziku, usredsređeno na identifikaciju sintagmi i rečenica koje „zvuče čudno na srpskom“ kao potencijalnih grešaka u prevodu. Sve sintagme i rečenice identifikovane tokom faze kritičkog gledanja anotirane su u korpusu. Konačno, anotirani izrazi u srpskom delu korpusa analizirani su u poređenju sa izvornim engleskim tekstom u paralelnom korpusu, kako bi se utvrdilo da li je zaista reč o grešci u prevodu i, ako jeste, o kom se tipu greške radi. Na osnovu klasifikacije pronađenih grešaka obavljena je načelna generalizacija o mogućim načinima na koje ove greške utiču na značenje.

2.2. Semantičke i pragmatičke greške

Tipične semantičko-pragmatičke greške primećene u epizodama serije *Pepa Prase* uključuju u najvećoj meri primere doslovnog prevođenja, koje se, pored doslovnog prevođenja sintagmi i kolokacija, pa i čitavih rečenica, najočitije ispoljava prilikom „upotrebe uvezenih diskursnih formula u situacijama kada za njih postoje sasvim odgovarajuće i ustaljene domaće formule“ (Prčić 2005: 83).

Pepa Prase:

1. *Tatina filmska kamera (Daddy's Movie Camera):*²

Narator: Džordž je napravio film.

(*George made a movie.*)

Umesto: Džordž je snimio film.

2. *Školska predstava (School Play):*

Narator: Svi su došli da vide školsku predstavu.

² Prilikom prikazivanja primera, greške će biti numerisane, da bi se na njih lakše upućivalo u tekstu rada. Prvo je na srpskom i engleskom jeziku kurzivom dat naziv epizode u kojoj je greška uočena. Zatim je naveden pogrešno preveden deo teksta, pri čemu je podvučena ona reč, sintagma ili klauza koja u datom rečeničnom kontekstu predstavlja samu pogrešku. U trećem segmentu predstavljanja svakog primera dat je izvorni iskaz koji je (ili čiji je deo) pogrešno preveden. Na kraju je ponuđen adekvatniji prevodni ekvivalent.

(Everybody came to see the school play.)

Umesto: Svi su došli da pogledaju školsku predstavu.

3. *Pepa se razbolela (Not Very Well):*

Doktor Braun Medved³: Bojim se da nema lep ukus.

(I'm afraid it doesn't have a nice taste.)

Umesto: Bojim se da nema fin ukus.

4. *Zubar (The Dentist):*

Narator: Ovo je Džordžova prva poseta zubaru.

(This is George's first visit to the dentist.)

Umesto: Ovo je Džordžov prvi odlazak / pregled kod zubara.

5. *Džordžov rođendan (George's Birthday):*

Pepa: Džordže, još je rano, vrati se nazad u krevet!

(... go back to bed!)

Umesto: Džordže, još je rano, vrati se u krevet!

6. *Mala stvorenja (Tiny Creatures):*

Baka Prase: O, Bože, šta to imamo ovde?

(Oh, my God, what have we here?)

Umesto: O, Bože, šta je ovo ovde?

7. *Kancelarija Tate Praseta (Daddy Pig's Office):*

Pepa (Pritiska dugme na interfonu): To sam ja!

(It's me!)

Umesto: Ja sam!

8. *Papagaj Poli (Polly Parrot):*

Mama Prase: O, moj Bože!

(Oh, my God!)

Umesto: O, Bože!

9. *Visoka trava (The Long Grass):*

Pepa: Da li je tvojoj kosilici ime Betsi?

(Is your mower's name Betsy?)

Umesto: Da li se tvoja kosilica zove Betsi?

Deka Prase: Tako joj je ime.

(That's its name.)

Umesto: Tako se zove.

10. *Misterije (Mysteries):*

Tata Prase: Da li želiš da ti ja napravim misteriju?

Pepa: Da, molim.

³ Sva imena likova u ovoj seriji su dvočlana, pri čemu je drugi član obeležje životinjske vrste koju lik predstavlja i naizgled bi trebalo da bude na prvom mestu (npr. Slonica Emili), ali pošto ima status prezimena, uvek je na drugom mestu i piše se velikim početnim slovom (na primer: Pepa Prase, Emili Slonica, Braun Medved, itd.)

(*Yes, please.*)

Umesto: Da, molim te.

11. *Na plaži (At the Beach):*

Pepa: Moj red! Moj red!

(*My turn, my turn!*)

Umesto: Sad ja, sad ja! / Na mene je red!

12. *Očni test (The Eye Test):*

Umesto: *Pregled vida*

Pepa: Pedro mi je napravio očni test i trebaju mi naočari.

(*Pedro gave me an eye test.*)

Umesto: Pedro mi je pregledao vid i trebaju mi naočari.

Tata Prase: Džordž, da li i ti želiš očni test?

(*George, would you like an eye test, too?*)

Umesto: Džordž, da li i ti želiš da ti pregledaju vid?

Pepa: Treba mi očni test, molim.

(*I need an eye test, please.*)

Umesto: I ja bih, molim te, da mi pregledaš vid.

Traktor Tom:

13. *Telefonska melodija (Ringtone):*

Fi: Što pre sagradimo ovaj stog sena, pre ćemo moći da idemo i rashladimo se.

(*The sooner we build this hay stack....*)

Umesto: Što pre napravimo/skupimo ovaj stog sena

14. *Telefonska melodija (Ringtone):*

Fi: Nazad u štali, svi su ponovo dremali ili su bar pokušali..

(*Back at the barn, everybody....*)

Umesto: A za to vreme u štali, svi su...

15. *Bazen za Fi (The Big Hole):*

Fi: Mete, imamo problem ovde!

(*Mat, we have a problem here.*)

Umesto: Mete, nešto ovde nije u redu!

16. *Mesečarenje (The Wheezy Flies):*

Met: U-hu-hu, izgleda da smo u biznisu!

(*Oh-oh-oh, it looks like we're in business!*)

Umesto: U-hu-hu, izgleda da smo počeli / krenuli!

Takođe, pre svega u seriji *Pepa Prase*, uočene su semantičke greške koje su rezultat nerazumevanja deskriptivnog značenja, odnosno osnovnih dijagnostičkih obeležja leksema (primeri 17, 18), među kojima su neke uslovljene nerazumevanjem kulturno uslovljenih specifičnosti. Tako, u primerima 19 i 20 *cousin* je kulturno-specifična reč

koja se odnosi na braću i sestre od strica/ujaka/tetke, dok se dati prevod – *rođaka* – najčešće odnosi na članove dalje rodbine. U kontrastivnoj analizi i prevođenju ove reči, usled leksičke praznine u srpskom, imajući u vidu da je *tertium comparationis* osoba muškog ili ženskog pola koja je dete očeve ili majčine sestre ili brata, dolazi do pojave divergencije jer se jedan izraz na engleskom jeziku grana na više mogućih prevodnih ekvivalenata na srpskom. Sličan je slučaj s rečju *aunt*, tj. *aunty*, koja u prevodu na srpski može biti ili strina ili ujna ili tetka, što znači da prevodilac mora biti upoznat s porodičnim odnosima filmskih likova da bi izabrao adekvatno rešenje, što se u primerima 20 i 21 nije dogodilo. Do divergencije dolazi i prilikom prevođenja reči *teacher*, koja se, u zavisnosti od konteksta, može prevesti bilo kao *vaspitačica* (u vrtiću) – kako bi trebalo da bude u primeru 22, *učiteljica* (u nižim razredima osnovne škole), *nastavnica* (u višim razredima osnovne škole) ili, pak, *profesorica* ili *profesorka* (u srednjoj školi i na fakultetu).

Pepa Prase:

17. *Uspavana princeza (The Sleepy Princess)*

Umesto: Pospana princeza

18. *Oblačenje (Dressing Up)*

Umesto: *Prerušavanje*

19. *Moja rođaka Kloi (My Cousin Chloé):*

Umesto: *Moja sestra Kloi*

Mama Prase: Pepa, Džordž, danas vam u posetu dolazi velika rođaka Kloi!
(...*big cousin Chloe.*)

Umesto: Pepa, Džordže, danas vam u posetu dolazi vaša velika sestra Kloi!

20. *Moja rođaka Kloi (My Cousin Chloé):*

Narator: Teta Prase je dovela Kloi da provede dan u Pepinoj i Džordžovoj kući. Kloi je Pepina i Džordžova rođaka. (*Aunty Pig... George's cousin.*)

Umesto: Strina Prase... Džordžova sestra od strica.

21. *Beba Prase (The Baby Piggy):*

Narator: Dolazi Ujna Prase sa bebom Aleksandrom.
(*Aunty Pig is...*)

Umesto: Dolazi Strina Prase sa bebom Aleksandrom.

22. *Vremenska kapsula (The Time Capsule):*

Madam Gazela: Da, sećam se kad sam bila njegova nastavnica.
(...*when I was his teacher.*)

Umesto: Da, sećam se kad sam bila njegova vaspitačica.

23. *Misterije (Mysteries):*

Pepa: Mala riba, Tedi, Džek u kutiji i Gospodin Dinosaurus.
(...*Teddy, jack-in-the-box⁴...*)

⁴ 'Jack-in-the-box' je igračka specifična za anglosaksonsko kulturno područje, a sastoji se od kutije iz koje, kad joj se otvori poklopac, iskoči figura na opruzi, nalik na lutka. Kako je ovo kulturno-specifična

Umesto: Mala riba, Meda, lutak u kutiji i Gospodin Dinosaurus.

Zabeležen je i jedan lažni par koji je, pošto se radi i o naslovu epizode, znatno uticao na značenje prevedenog teksta:

24. *Garaža Deke Psa (Granddad Dog's Garage):*

Umesto: Radionica Deke Psa

U garaži Deke Psa ima puno stvari na prodaju...

(*In Granddad Dog's garage...*)

Umesto: U radionici Deke Psa ima puno stvari na prodaju...

Konačno, valja naglasiti da mnoge epizode obe serije sadrže veoma uočljive primere terminološke nekonzistentnosti, poput već spomenutog prevoda reči *aunty* kao *teta* i *ujna* (umesto *strina*), u primerima 20 i 21. Slede još neki upadljivi slučajevi nemotivisane i teško objašnjive nekonzistentnosti u imenovanju likova i predmeta na koje se u epizodama stalno upućuje i koji su u ovim serijama stekli status svojevrsnih termina:

25. *Klizanje na ledu (Ice Skating):*

Narator: Tu su... Emili Slonica i Pedro Poni. (*Emily Elephant*)

Zoi Zebra, poštareva ćerka (Zoë Zebra the Postman's Daughter):

Narator: Tu su Deni, Suzi, Pedro, Rebeka i Emili Slon. (*Emily Elephant*)

Umesto: Tu su Deni, Suzi, Pedro, Rebeka i Emili Slonica.

26. *Oluja sa grmljavinom (Thunderstorm):*

Pepa: Evo ti malo soka od pomorandže, Medo! Kako se kaže? Mnogo ti hvala, Pepa! Nema na čemu, Medo! (*Teddy*⁵)

Zubar (The Dentist):

Pepa: Pravim čajanku sa Tedijem. (...with *Teddy*)

Umesto: Pravim čajanku sa Medom.

Tedijev dan u prirodi (Teddy's Day Out):

Umesto: *Medin dan u prirodi*

27. *Bazen za Fi (The Big Hole):*

Fi: Nije ti potrebno u prikolici! (...in the caravan!)

Narator: Tom je tada ugledao gomilu stvari ispred Metovog karavana.

(...in front of *Mat's caravan*.)

Umesto: Tom je tada ugledao gomilu stvari ispred Metove prikolice.

Posebno upečatljiv primer nekonzistentnosti u prevodu predstavlja krajnje ne-logičan, ali kod naših distributera ne toliko redak slučaj (videti Panić Kavgić 2012:

reč, u nedostatku odgovarajućeg pojmovnog ekvivalenta u ciljnoj kulturi, najbolje ju je prevesti kao 'lutak u kutiji'.

⁵ 'Teddy' je na engleskom jeziku lično ime, ali i zajednička imenica kojom se označava igračka – plišani medved, tj. 'meda', u dečijem govoru.

77), da film na DVD izdanju bude naslovljen na dva različita načina. Naime, pojedine epizode jedan naslov imaju u pisanoj verziji prevoda, na omotu DVD-a, a drugi na početku samog filma, u sinhronizovanom obliku. U analiziranim epizodama serije *Pepa Prase* uočeni su sledeći primeri ovog tipa nekonzistentnosti:

28. *School Bus Trip: Izlet ili Izlet školskim autobusom*
29. *Mr Dinosaur is Lost: Dinosaurus se izgubio ili Gospodin Dinosaurus se izgubio*
30. *Polly Parrot: Papagaj Poli ili Poli Papagaj*
31. *Cleaning the Car: Pranje automobila ili Čišćenje automobila.*

2.3. Gramatičke greške

Tipične gramatičke greške uslovljene preslikavanjem izvorne strukture na engleskom jeziku primećene pre svega u filmu *Pepa Prase*. One uključuju pogrešnu upotrebu predložkih sintagmi (instrumentala društva) umesto imeničke sintagme (instrumentala sredstva) u primerima 32 i 33, nepravilnu upotrebu povratne zamenice u primerima 34, 35, 36, 37 i 40, preslikavanje predložko-imeničkih struktura u primeru 38, kao i uočljivo nekonzistentnu upotrebu vokativa ličnog imena *Džordž* (primer 39):

32. *Beba Prase (The Baby Piggy):*

Kloi: Moći ćeš da se igraš i sa svim mojim igračkama.

(...with all my toys)

Pepa: A kad stignemo kući, moći ćeš da se igraš sa mojim igračkama.

(...with my toys)

Umesto: ... da se igraš svim mojim igračkama.

33. *Na plaži (At the Beach):*

Mama Prase: Pepa, Džordž, hoćete li da se igrate sa kofama i lopaticama?

(... with your buckets and spades...)

Umesto: Pepa, Džordže, hoćete li da se igrate kofama i lopaticama?

34. *Vožnja biciklom (The Cycle Ride):*

Pepa: Ali mi želimo da vozimo naše bicikle!

(...our bicycles)

Umesto: Ali mi želimo da vozimo svoje bicikle!

35. *Skrovišta (Dens):*

Pepa: Ja ostajem u mojoj kućici na drvetu.

(... in my tree-house)

Umesto: Ja ostajem u svojoj kućici na drvetu.

36. *Misterije (Mysteries):*

Narator: Pepa i njena porodica gledaju njihov omiljeni televizijski program...

(... their favourite TV show.)

Umesto: Pepa i njena porodica gledaju svoj omiljeni televizijski program...

37. *Visoka trava (The Long Grass):*

Mama Prase: A da pitam Deku Praseta da nam pozajmi njegovu kosilicu?
(...to lend us his mower?)

Umesto: A da pitam Deku Praseta da nam pozajmi svoju kosilicu?

38. *Uspavana princeza (The Sleepy Princess):*

Mama Prase: Hvala za tu priču, Tata kralju!
(Thank you for the story...)

Umesto: Hvala ti na toj priči, Tata kralju!

39. *Kukavica (Cuckoo Clock):*

Mama Prase: Ti si jedna bučna kukavica, Džordže!

Zoi Zebra, poštareva ćerka (Zoë Zebra the Postman's Daughter):

Gospodin Zebra: Uskačite, Pepa i Džordž!

Umesto: Uskačite, Pepa i Džordže!

Traktor Tom:

40. *Bazen za Fi (The Big Hole):*

Narator: Ne, srećna sam i kad ležim pored mog bazena.
(...when I lie back next to my pool.)

Umesto: Ne, srećna sam i kad ležim pored svog bazena.

Takođe su primećene i gramatičke greške koje su rezultat nepoštovanja preskriptivnih gramatičkih pravila srpskog jezika ili odstupanja od uobičajenih kolokacijskih i/ili kolostrukturnih normi, te stoga nisu direktno uslovljene prevodilačkim procesom.

Pepa Prase:

41. *Maglovit dan (Foggy Day):*

Tata Prase: Naša kuća bi trebala da bude baš... ovde.

Umesto: Naša kuća bi trebalo da bude baš... ovde.

42. *Vožnja biciklom (The Cycle Ride):*

Deni Pas: Idemo da se trkamo našim biciklama!

Umesto: Idemo da se trkamo svojim biciklima!

43. *Bicikle (Bicycles):*

Umesto: *Bicikli*

Pepa je poželela da nema pomoćne točkice na bicikli.

Umesto: Pepa je poželela da nema pomoćne točkice na biciklu.

Tata Prase je skinuo pomoćne točkice sa Pepine bicikle.

Umesto: Tata Prase je skinuo pomoćne točkice sa Pepinog bicikla.

Traktor Tom:

44. *Mesečarenje (The Wheezy Flies):*

Met: Poneo sam kafu da bi ostao budan i kameru da bi snimio sve što budemo videli.

Umesto: Poneo sam kafu da bih ostao budan i kameru da bih snimio sve što budemo videli.

45. *Bazen za Fi (The Big Hole):*

Narator: Pokupio je sve Metove stvari i odložio u ambar...

Umesto: Pokupio je sve Metove stvari i odložio ih u ambar...

Posebnu podgrupu gramatičkih grešaka predstavljaju one koje su nastale pre-slikavanjem izvorne engleske strukture inače nesvojtvene srpskom jeziku, poput obrtanja redosleda imenice i naziva institucije ili organizacije (primer 49), ili, pak, danas veoma čestog direktnog prenošenja pridevske sintagme postmodifikovane pri-logom *ever* (primeri 46 i 47):

46. *Mehurići (Bubbles):*

Narator: Tata Prase je napravio najveći balon ikada!

(...*the biggest bubble ever.*)

Umesto: Tata Prase je napravio najveći balon ikad viđen.

47. *Potraga za blagom (Treasure Hunt):*

Pepa: Bako, Deko, ovo je najbolja potraga za blagom ikada.

(...*the best treasure hunt ever.*)

Umesto: Bako, Deko, ovo je dosad najbolja potraga za blagom. /

Bako, Deko, ovo je najbolja potraga za blagom koju smo ikad doživeli.

48. *Vreme za spavanje (Bedtime):*

Pepa: Ooo, mislim da je našim zubima potrebno još malo pranja...

(...*our teeth need a little more washing.*)

Umesto: Ooo, mislim da bi još malo trebalo da peremo zube...

Traktor Tom:

49. *Zec (Heywire Hens):*

Narator: Bio je lep dan na Springhil farmi.

(... *Springhill Farm*)

Umesto: Bio je lep dan na farmi Springhil.

2.2. Kontekstualna reformulacija kao adekvatan prevodni postupak

Na samom kraju analize prevodilačkih grešaka, valja skrenuti pažnju na činjenicu da je, kod obe crtane serije, uočen znatan broj primera naslovâ analiziranih epizoda koji su prevedeni primenom postupka kontekstualne reformulacije, što se često, bez osnova, proglašava neprihvatljivim načinom na koje je filmsko ostvarenje naslovljeno u ciljnom jeziku. Prema Panić Kavgić (2011b: 136), suština postupka koji je prvi put nazvan kontekstualnom reformulacijom u Panić Kavgić (2010: 85)

jeste da se filmskom delu u ciljnom jeziku daje sadržinski i/ili strukturno nov naslov, koji se delimično ili u potpunosti razlikuje od izvornog, a koji je u skladu sa jezičkim i vanjezičkim kontekstom u kom dati prevod nastaje. Jezički kontekst diktirao bi upotrebu optimalnih jezičkih sredstava u ciljnom jeziku, odnosno, odgovarajući izbor leksičkih jedinica i gramatičkih struktura u jeziku na koji se naslov prevodi. S druge strane, vanjezički kontekst, po pravilu znatno složeniji i za prevodioca često izazovniji od jezičkog, sačinjavalo bi kompleksno preplitanje dve njegove podvrste: situacionog i kulturološkog.

Primere uspešne primene kontekstualne reformulacije nalazimo, između ostalih, u sledećim naslovima analiziranih epizoda:

- *Pepa se razbolela (Not Very Well)*
- *Zec (Heywire Hens)*
- *Bazen za Fi (The Big Hole)*
- *Mesečarenje (The Wheezy Flies)*

4. Zaključak

Na osnovu rezultata analize odabranih epizoda dve dečije animirane serije, može se zaključiti da je potvrđena početna pretpostavka i da praktično ne postoji epizoda koja ne sadrži barem po jedan primer semantičkih, pragmatičkih i/ili gramatičkih grešaka. Većina uočenih grešaka nastala je kao rezultat površnog prevođenja i preslikavanja engleskih struktura koje često podrazumevaju diskursne formule, pa i čitave rečenice. Takvo prevođenje u znatnoj meri doprinosi daljem jačanju anglo-srpskog jezika, sociolektu koji se ispoljava „u razvijanju paralelne običajne norme u srpskom jeziku, zbog uticaja norme iz engleskog i nedovoljnog poznavanja propisane norme u srpskom, pri čemu postoji izvesna, ali jasna, tendencija da uvezena norma postepeno prevlada u svakodnevnoj upotrebi“ (Prčić 2005: 78).

Za razliku od uticaja neadekvatnog prevoda na značenje drugih vrsta teksta, greške u sinhronizovanom prevodu popularnih animiranih serija imaju znatno veću težinu pošto je ovakav televizijski program namenjen deci predškolskog uzrasta koja još uvek usvajaju maternji jezik i „upijaju“ svaku reč i strukturu koju čuju, naročito ako se s njom u omiljenoj seriji sreću praktično svakodnevno. Po proces usvajanja jezika još je, međutim, nepovoljnija pojava terminološke i gramatičke nekonzistentnosti, koja je u ovom radu ilustrovana mnogobrojnim primerima.

S druge strane, primeri uspele primene postupka kontekstualne reformulacije u prevođenju naslova pojedinih epizoda ukazuju na činjenicu da prevodioci i te kako mogu da budu vešti i kreativni, te da naslove poput *Not Very Well* ne prevedu kao *Ne baš dobro*, već da to urade „baš dobro“, kao *Pepa se razbolela*. Valjalo bi se ovakvih principa pridržavati i prilikom prevođenja diskursnih formula, koje su mahom prenošene doslovno i bez prilagođavanja takvih ustaljenih funkcijskih iskaza ciljnom jeziku i njegovim normama.

Izvori

Peppa Pig 1, 2, 3, 4, 5, 6. 2009. Beograd: ASF International.

Tractor Tom. 2008. Beograd: Luxor Co.

Literatura

- Hatim, B., I. Mason. 2005. *The Translator as Communicator*. London: Routledge.
- Kavgić, A. 2011. Uticaj računarskih programa za prevođenje na normativnu ispravnost sinhronizovanih i titlovanih prevoda. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 36/1, 151–161.
- Panić Kavgić, O. 2010. Filmski naslovi i njihovi prevodi: šta se promenilo u poslednjih trideset godina? U *Jezik, književnost, promene – jezička istraživanja*, Zbornik radova, B. Mišić Ilić, V. Lopičić (ur.), 83–96. Niš: Filozofski fakultet.
- Panić Kavgić, O. 2011a. Prevodilačke greške u novinskim člancima u rubrici „Meridijani“ nedeljnika *Vreme*. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 54/1, 312–317.
- Panić Kavgić, O. 2011b. Kontekstualna reformulacija kao prevodni postupak prilikom prevođenja filmskih naslova. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 36/1, 135–149.
- Panić Kavgić, O. 2012. Greške u prevođenju filmskih naslova sa engleskog jezika na srpski. *Primenjena lingvistika*, 13, 73–83.
- Prčić, T. 2005. *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
- Prčić, T. 2008. Culture-Specific Words and How to Deal with Them in Bilingual Dictionaries. In *International Conference “English Language and Literature Studies: Structures Across Cultures”*. *ELLSSAC Proceedings*. Volume I, K. Rasulić, I. Trbojević Milošević, eds., 415–421. Belgrade: Faculty of Philology.
- Newmark, P. 1981. *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press.
- Nida, E. 1964. *Towards a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Vermeer, H. J. 1996. *A Skopos Theory of Translation: Some Arguments for and against*. Heidelberg: TextconText-Verlag.

Olga Panić Kavgić, Aleksandar Kavgić

**TEDI JE U BIZNISU: HOW TRANSLATION ERRORS
IN TWO ANIMATED SERIES (*PEPPA PIG* AND *TRACTOR TOM*)
INFLUENCE THE INTENDED MEANING**

Summary

The paper deals with semantic, pragmatic and grammatical errors in dubbed translations into Serbian of two popular British preschool animated television series – *Peppa Pig* and *Tractor Tom*. Following the introductory hypothesis that there would be numerous translation errors that may significantly affect the intended meaning of the original text, especially since the target audience are young children who have not yet fully acquired their mother tongue, the forthcoming analysis is placed within an appropriate theoretical framework. The central section of the paper first gives a description of the analysed corpus: it consists of annotated English and Serbian transcripts of sixty episodes of *Peppa Pig* and twenty episodes of *Tractor Tom*. Following a short discussion of the methodology which was applied in analysing this parallel English-Serbian corpus, a classification of errors is proposed in the main part of the central section. Semantic, pragmatic and grammatical errors are exemplified and described, along with recommendations of more adequate translation equivalents. Finally, it is also stressed that several episode titles were appropriately translated by means of applying the procedure of contextual reformulation. The conclusion brings a summary of the points discussed and thus corroborates the initial hypothesis that the intended meaning of the source text is seriously affected by numerous errors occurring in the process of translation into the target language.

olgapk@sbb.rs
sasa.kavgić@gmail.com

UDK 811.111'25:378

81'33:81'374

Kimeta Hrnjak Hamidović

Državni univerzitet u Novom Pazaru

Ivana Nešić

Visoka poslovna škola strukovnih studija, Blace

ULOGA REČNIKA U NASTAVI PREVOĐENJA NA UNIVERZITETSKOM NIVOU

Sažetak: U ovom radu obrađuje se proces dolaženja do odgovarajućih engleskih ekvivalenata koristeći konkretne primere iz savremene srpske književnosti. Korpus čini deset odlomaka književnih dela koji se koriste u svrhu vežbi prevođenja sa 20 studenata treće godine studijskog programa Engleski jezik i književnost, na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru. Naime, uočeno je da studenti imaju poteškoća prilikom izbora odgovarajuće lekseme engleskog jezika kao ekvivalenta određene lekseme srpskog jezika. U interakciji sa studentima, kao i na osnovu analize grešaka studentskih prevoda sa srpskog jezika na engleski jezik, primećuje se da su uočene greške najčešće rezultat pogrešne interpretacije leksema maternjeg jezika, zatim oslanjanja na onlajn ili rečnike u mobilnim telefonima, zanemarivanja uloge konteksta, kao i zanemarivanja značaja jednojezičnih rečnika, kako srpskog, tako i engleskog jezika. Takođe treba napomenuti da se tokom zimskog semestra akademske 2014/2015 godine poseban akcenat stavlja na faktore koji utiču na formiranje i interpretaciju značenja određenih leksema maternjeg, odnosno, srpskog jezika da bi se došlo do odgovarajućih ekvivalenata u engleskom jeziku, koji što je moguće vernije prenose denotacije i konotacije lekseme polaznog jezika. Takođe, studenti su ispunili upitnik gde su ispoljene njihove navike i stavovi kada je u pitanju korišćenje rečnika prilikom prevođenja. Na kraju se izvode zaključci u cilju podizanja svesti o značaju pravilne upotrebe rečnika prilikom prevođenja, posebno sa maternjeg na strani jezik.

Ključne reči: nastava prevođenja, upotreba rečnika, tumačenje, kontekst

1. Uvod

Učenje leksike, odnosno vokabulara jednog jezika jeste dugotrajan i kompleksan proces koji zahteva temeljan pristup leksičkim jedinicama datog jezika. Nažalost, praksa u učenju stranog jezika putem memorisanja reči u izolaciji održala se i do danas, iako u sve manjem obimu, uz težnju da polako nestane iz moderne prakse. Stoga pristalice gramatičko-prevodnog pristupa¹ nastavi u učenju vokabulara engleskog kao stranog jezika preporučuju učenje što je moguće većeg broja novih reči i njihovih značenja. Kao posledica toga dolazi se do pogrešnih ekvivalenata, kao i

¹ Gramatičko prevodna metoda, koja se koristila za podučavanje latinskog i grčkog jezika u XVIII i XIX veku, takođe je bila dominantna u toku Drugog svetskog rata, a prisutna je čak i današnjoj nastavnoj praksi, iako u manjem obimu.

pogrešnog izbora rečničkih spojeva (frazza, idioma i kolokacija). U ovom radu posebna pažnja posvećuje se prvenstveno ulozi rečnika prilikom prevođenja tekstova sa srpskog jezika na engleski jezik, ispituju se navike studenata kada je u pitanju korišćenje rečnika, tipovi rečnika koji se najčešće koriste, kao i načini pristupanja prevodu originala. Nakon analize i diskusije rezultata upitnika, pristupa se leksičko-semantičkoj analizi najčešćih grešaka u studentskim prevodima, na osnovu koje se dolazi do uvida u moguće uzroke nastalih grešaka, a istovremeno se pokazuje na koji način se pravilnom upotrebom rečnika može doći do odgovarajućih prevodnih ekvivalenata.

2. Teorijska razmatranja

2.1. Problemi u nastavi prevođenja

Kada je u pitanju prevođenje, Bugarski (1975) pre svega postavlja pitanje šta se podrazumeva pod prevođenjem, gde kaže da neki smatraju da se prevode ideje, drugi reči, dok ima i onih koji se odlučuju za prevođenje rečenica ili pak celih pasusa. Na kraju Bugarski zaključuje da svi oni: „...u stvari prećutno podrazumevaju proces prenošenja iz jednog jezika u drugi onog najkonkretnijeg referencijalnog značenja (denotacije), uz onoliko pratećeg značenja (konotacije) koliko je, *leksički gledano*, odmah uočljivo“ (Bugarski 1975: 236).

U svojoj doktorskoj disertaciji, pozivajući se na dugogodišnji rad na polju studija prevođenja profesora Džeremija Mandeja (Munday 2001), Tijana Vasiljević Stokić (2012: 31) navodi najzastupljenije probleme koji se javljaju prilikom prevođenja, i to:

- 1) Leksičko značenje, gde se skreće pažnja na postojanje pravog i prenese-nog značenja, kulturoloških razlika između leksema maternjeg i stranog jezika, kao i na problem homonimije i lažnih prijatelja.
- 2) Gramatičko značenje, gde se u zavisnosti od jezika na koji se prevodi ubacuju ili izbacuju određene informacije da bi se što vernije prenela poruka iz polaznog jezika.
- 3) Stil, koje takođe može uticati na značenje, i
- 4) Ekvivalencije u različitim kulturnim kontekstima

2.2. Ekvivalencija u prevođenju

Problemi ekvivalencije javljaju se kao rezultat „semantičkih, socio-kulturnih i gramatičkih razlika između polaznog jezika i jezika cilja“ (Vasiljević Stokić 2012: 32). Nije redak slučaj da se ove tri razlike javljaju zajedno, a njima se dodaje i elemenat kulturološke obojenosti pojedinih reči koji predstavlja dodatnu poteškoću u iznalaženju odgovarajućih ekvivalenata. Iz ovoga su proistekle različite podele između različitih vrsta ekvivalencija. Dok Najda (Nida 1964) smatra da ekvivalenciju treba podeliti na formalnu i dinamičku, odnosno, funkcionalnu, kod Kolera (Koller 1991: 198) nalazimo podelu na konotativnu, denotativnu, pragmatičku, estetičku,

kao i tekstualno-strukturalnu ekvivalenciju.² Koler takođe ukazuje na problem stil-ske ekvivalencije, gde navodi da treba težiti stilskoj podudarnosti originala i prevo-da, iako se ona ne može uvek postići istim sredstvima i na istom delu teksta kao što je to postignuto u originalu.

2.3. Dosadašnja istraživanja

Ranija istraživanja koja su isticala moguće koristi u procesu usvajanja reči stranog jezika u nastavi pisanja i prevođenja, pokazuju da je potencijalna upotreba rečnika neminovna (Beer, Loyd-Jones 1995) iako je vidno izostavljena iz naučno-istraživačkog rada u nastavi pisanja (Bruton 2007) i većine modela pisanja.

Kaui (Cowie 1979) tvrdi da bi rečnici trebalo da pomognu studentima da izbe-gnu pravljanje grešaka prilikom transfera sa polaznog na ciljni jezik, dok Ard (Ard 1982) smatra da upravo sama upotreba rečnika dovodi do pojave još većeg broja gre-šaka. Bez obzira na takav stav, on ipak ne smatra da treba zabraniti upotrebu rečnika, već tvrdi da su dvojezični rečnici instrument za pronalaženje upotrebe određenih reči u određenim kontekstima.

Ebanegar i Musavu (Ebanégar & Moussavou 2008) su sproveli istraživanje o upotrebi rečnika kod gabonskih studenata, kao i o njihovim stavovima i navikama kada je u pitanju njihova upotreba. Rezultati do kojih su došli su pokazali da studenti upotrebljavaju i jednojezične i dvojezične rečnike još u osnovnoj školi, a mnogo manje elektronske rečnike. Takođe ističu da je veoma važno da studenti nauče kako da koriste rečnike, odnosno, kako da pronađu relevantne informacije.

Dešmuk (Deshmukh 2011) u rečniku prepoznaje centralnu ulogu u prevođe-nju, pa tako smatra da je rečnik vredan izvor lingvističkih informacija i da je, ukoliko se pravilno upotrebljava, veoma informativan.

Još jedno istraživanje u vezi sa ulogom rečnika u prevođenju sproveli su Jelveh i Nejandasari (Jelveh & Nejadansari 2013). Oni se u radu bave rečnicima i njihovom ulogom u poboljšanju kvaliteta prevođenja. Naime, istraživanje je sprovedeno među studentima koji koriste jednojezične, dvojezične, kompjuterske rečnike i rečnike u mobilnim telefonima. Na kraju se dolazi do zaključka da su rečnici u mobilnom te-lefonima najefikasniji u smislu ispunjavanja potreba koje prevodioci imaju prilikom prevođenja informativnih tekstova.

² Denotativna i konotativna ekvivalencija se odnose na denotativno i konotativno značenje lekseme. Pragmatička se ekvivalencija odnosi na jezički specifične obrasce tekstualizacije koji determinišu konkretnu vrstu teksta i na druge norme za kodifikovanje komunikativne funkcije; estetska ekvivalencija na odgovarajuće karakteristike svojstvene individualnom stilu autora polaznog teksta, a tekstualno-strukturalna ekvivalencija (nem. *textnormative Äquivalenz*) tiče se jezički specifičnih obrazaca tekstualizacije (Koller 1991: 198–199).

3. Metodologija istraživanja

3.1. Korpus

Korpus čini deset odlomaka književnih dela savremene srpske književnosti koji se koriste u svrhu vežbi prevođenja sa srpskog na engleski jezik. Odlomci su pruzeti iz sledećih dela: Slobodan Selenić *Očevi i oci*; Slobodan Selenić *Prijatelji*; Dušica Lukić *Zemlja je u kvaru*, Mileta Prodanović, *Pleši, čudovište, na moju nežnu muziku*; Mihajlo Pantić *Sedmi dan košave*; i Borislav Pekić, *Argonautika: fantazmagorija*.

3.2. Ispitanici

Istraživanje je sprovedeno na dvadeset studenata treće godine studijskog programa Engleski jezik i književnost, na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru. Svi ispitanici su izvorni govornici srpskog jezika koji su pohađali časove nastave prevođenja sa srpskog na engleski jezik, u trajanju od jednog semestra, tri časa nedeljno.

3.3. Instrument istraživanja

Na kraju zimskog semestra studenti su ispunili upitnik koji se sastojao iz sledećih tematski oblasti:

1. prvi susret sa rečnicima;
2. rečnici koje studenti poseduju kod kuće;
3. tip rečnika koje koriste prilikom vežbi prevođenja;
4. vreme provedeno u prevođenju;
5. poteškoće na koje nailaze prilikom potrage reči u rečnicima;
6. uloga konteksta, kao i
7. načini pristupanja prevodu.

Upitnik je preuzet iz istraživanja koje je sproveo Hartman (Hartmann 2000): “Case study: The Exeter University survey of dictionary use”, s tim što su pojedina pitanja izmenjena i prilagođena ciljevima ovog istraživanja. Cilj upitnika jeste da se stekne uvid u navike i stavove koje studenti imaju prema upotrebi rečnika u svrhu vežbi prevođenja tekstova sa srpskog jezika na engleski jezik.

4. Analiza i interpretacija rezultata

4.1. Rezultati upitnika

Na osnovu analize rezultata upitnika može se zaključiti da se većina ispitanika (čak 80%) prvi put susrela sa rečnicima u osnovnoj školi. Naravno, reč je o dvojezičnim, najčešće džepnim rečnicima, dok su na pitanje da li im je ikada u toku školovanja objašnjena pravilna upotreba rečnika svi studenti odgovorili odrično. Prema Robertsu (Roberts 1992), kao i drugim stručnjacima, za ljude koji se bave proučavanjem stra-

nog jezika veoma je bitan način na koji konsultuju rečnike, kao i efikasno korišćenje rečnika kako bi proces prevođenja bio uspešan. Od rečnika koje studenti poseduju kod kuće najčešći jednojezični rečnici su *Oxford Advanced Learner Dictionary*, *Longman* i *Collins Cobild*, dok se od dvojezičnih izdvajaju *Srpskohrvatsko-engleski rečnik*, čiji je autor M. Benson i *Englesko-hrvatski ili srpski rječnik*, čiji je autor R. Filipović.

Rezultati, prikazani u tabeli 1, pokazuju da se svi studenti služe dvojezičnim rečnicima, dok samo četvrtina njih koristi jednojezične rečnike.

Tabela 1: *Vrste rečnika kojima se studenti služe*

Tip rečnika	Broj studenata %
Jednojezični	25
Dvojezični	100
Obe vrste	56
Standardni pisani	23
Onlajn rečnici	72
Rečnici u mobilnom telefonu	76
Elektronski rečnici	67

Jedan od mogućih razloga zbog kojih studenti pogrešno prevode reči sa srpskog jezika na engleski jezik je upravo zanemarivanje jednojezičnih rečnika kako engleskog tako i srpskog jezika. Naime, dvojezični rečnici nisu uvek pouzdani, jer većina njih samo nabraja moguća značenja jedne lekseme, bez dodatnih objašnjenja niti primera upotrebe ponuđenih leksema, dok jednojezični rečnici daju više informacija o njenoj upotrebi, kao što je davanje primera, najčešćih kolokacija, fraza, idioma sa tom rečju i sinonima. Što se tiče vrste rečnika, većina studenata koristi onlajn rečnike, kao i rečnike u mobilnim telefonima, što je i razumljivo s obzirom na popularnost onlajn tehnologije u savremenom svetu. Prema rezultatima istraživanja sprovedenog među 98 španskih studenata prve i druge godine studija prevođenja (Sánchez Ramos 2005) prednost elektronskih rečnika je njihova laka dostupnost, brzina kojom se pristupa traženim podacima dok se njihovim glavnim nedostatkom može smatrati nepreciznost prilikom pružanja ekvivalenata.

Svi ispitanici se slažu da je uloga konteksta veoma bitna prilikom odabira ekvivalenta u ciljnom jeziku. Jasno je da reč u izolaciji može da ima niz različitih značenja dok je kontekst taj koji ukazuje koje od mogućih značenja je relevantno u određenoj situaciji.

Način na koji student pristupa prevođenju predstavlja bitan momenat prilikom procesa prevođenja. Naime, više od polovine studenata (64%) priznaje da se prilikom prevođenja teksta fokusiraju na rečenicu, a ne na ceo tekst, dakle, prevodi se rečenica po rečenica. Nijedan ispitanik nije se opredelio za opciju prevođenja reč po reč, što je i očekivano s obzirom na to da se radi o studentima treće godine engleskog jezika tako da se smatra da na ovom stupnju poseduju određen nivo samosvesti o neispravnosti bukvalnog prevođenja, pogotovu kada su u pitanju književni tekstovi. Zanimljivo je da se oko 40% ispitanika opredelilo za treću opciju, a razlog tako relativno malog broja

studenata koji studiozno prilaze prevodu, čitaju ceo tekst, podvlače potencijalno problematične delove, stilski doteruju tekst možemo tražiti u vremenu koje zahteva takav način pristupa. Usled nedostatka vremena, studenti pribegavaju bržem načinu prevodenja, rečenicu po rečenicu, i tako se gubi na kvalitetu prevoda kao krajnjeg produkta.

4.1. Greške u prevodenju – leksičko-semantička analiza

Ovo poglavlje rada sadrži najčešće greške koje su studenti pravili prilikom prevoda odlomaka tekstova iz korpusa, a to su: greške usled pogrešnog tumačenja teksta na srpskom jeziku i pogrešan prevod na prvi pogled poznatih reči sa promenjenim, odnosno, pomerenim značenjima. Greške prilikom prevodenja *Argonautike* Borislava Pekića, obrađuju se zasebno usled specifičnosti leksike, sintakse i stila samih odlomaka.

4.1.1. Greške u prevodu usled pogrešnog tumačenja leksema srpskog jezika

Pre svega, studentima se mora skrenuti pažnja da se prevod književnog teksta umnogome razlikuje od prevoda ostalih vrsta tekstova, kao na primer novinskih članaka, stručnih i naučnih tekstova i slično.³ Prilikom prevodenja književnih tekstova sa srpskog na engleski jezik potrebno je tumačenje sopstvenog jezika, dakle srpskog jezika, kako bi se došlo do odgovarajućeg ekvivalenta u engleskom jeziku. U tabeli 2 date su najčešće reči koje su studenti pogrešno prevodili upravo zbog pogrešnog tumačenja leksema sopstvenog maternjeg (srpskog) jezika.

Tabela 2: Najčešće greške usled pogrešnog tumačenja teksta na srpskom jeziku

Selenić	Prodanović	Lukić	Pantić
<p>„...iz njega je već odavno sva odlučnost iščilela.“ Had already faded away Had already vanished Had already melted away Had already died out Had evaporated</p>	<p><u>Nedoumice</u> u vezi sa načinom na koji je dobila to mesto <i>Doubts</i> about the way she had got the job <i>Concerns....</i> <i>Worries.....</i></p>	<p>Tog dana su se bliznakinje <u>sporečkale</u> s mamom On that day the twins <i>had a clash</i> with their mother <i>argued</i> <i>quarreled</i></p>	<p>Verovatno je potrebno vreme da se događaji <u>zgusnu</u> u priču <i>To make up a story</i> <i>To condense into a story</i></p>
<p>„Robert je kroz zatvorena vrata <u>cvileo</u>,...“ <i>Whining</i> <i>Moaning</i> <i>Crying</i></p>		<p>Da one nisu uvek dizale toliku <u>graju</u> If they did not always <i>make such a fuss</i> <i>Make such a noise</i> <i>Make such a roar</i></p>	<p>Potvrdi <u>verodostojnost</u> onog što govorim Certify the <i>reliability</i> The <i>credibility</i></p>
<p>Priliku za <u>razjašnjenje</u> <i>To clear things up</i> <i>To clarify things</i> <i>To explain thing</i></p>		<p><u>ćudi</u> svoga muža... her husband's <i>moods</i> <i>Whims</i> <i>Humors</i></p>	

Najviše alternativa za prevod imamo kod reči *iščileti*. Naime, pod odrednicom *iščileti* u Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika stoji sledeće objašnjenje:

³ Opširnije o prevodenju književnih tekstova u Stojnić 1980.

- (1) ишчилети 1. *Изгубити се, нестати, ишчезнути*. Једва ишчиљели осмех одаваше неку сатрвену доброту. Њен лик је као привиђење неповратно ишчилео. 2. *Изгубити снагу, ослабити*. Очи нам ишчилеше чекајући да то видимо.

(Речник српскохрватскога књижевног језика 1990: 548)

Sledeći korak bi bio proveriti u dvojezičnom rečniku koja značenja pokriva leksema „iščileti“. Prema rečniku autora Mortona Bensona, koji studenti najčešće konsultuju, dat je sledeći niz ekvivalenata za datu leksemu:

- (1a) Iščileti – *to disappear, fade from memory, to evaporate, to die out*.

(Benson 1993: 55)

Na ovom mestu postavlja se pitanje kako izabrati pravu reč od niza ponuđenih ekvivalenata. Iz konteksta datog odlomka iz dela *Prijatelji* zaključuje se da leksema „iščileti“ ima značenje *izgubiti se, nestati*. U ovom slučaju radi se o odlučnosti, odnosno, akcenat je na slabljenju odlučnosti tokom nekog vremena sve dok potpuno ne iščezne. Takođe, mora se uzeti u obzir da je stil odlomka krajnje neformalan, u nekim segmentima na granici žargona, tako da je potrebno izabrati jedan od ponuđenih fraznih glagola. Problem je što ovaj dvojezični rečnik navodi glagol *to fade*, ali ne i frazni glagol *fade away* koji najbolje dočarava proces nestajanja i postepenog gubljenja emocija. Kako bi dobili potvrdu o relevantnosti izabranog ekvivalenta, potrebno je konsultovati neki od navedenih jednojezičnih rečnika. Longmanov rečnik (Longman Dictionary) daje sledeće objašnjenje za glagol *fade away*: *to gradually disappear* (Longman 2005: 492), što nam potvrđuje da upravo ovaj ekvivalent prenosi kako semantičku komponentu, tako i stilsku obojenost lekseme „iščileti“.

Ovakav sled koraka jeste ključan u dobijanju relevantnog i kvalitetnog prevoda, međutim, on se retko kada upotrebljava što je i potvrđeno rezultatima upitnika. Dakle, potrebno je ohrabrivati studente da više vremena posvete tumačenju značenja leksema sopstvenog jezika u datom kontekstu, zatim odabiru odgovarajućeg ekvivalenta, kao i obraćanju pažnje na stil i registar teksta koji se prevodi.

4.1.2. Poznate reči sa promenjenim/ pomenim značenjem usled registra, stila ili konteksta

Sledeća poteškoća koja se uočava prilikom prevodenja sa maternjeg, srpskog jezika na ciljni, engleski jezik jeste nedovoljno posvećivanje pažnje na prvi pogled poznatim rečima. Naime, najčešći prevod jedne lekseme nije uvek i jedini mogući, tako da se posebna pažnja mora pokloniti i naizgled poznatim rečima koje će se drugačije prevesti u zavisnosti od konteksta, registra ili stila datog teksta. Najčešće greške iz ove kategorije prikazane su u tabeli 3.

Tabela 3: Greške pri prevodenju na prvi pogled poznatih reči

Selenić	Prodanović	Lukić	Pantić
<p><u>Izvođenje</u> ove psihološke diverzije <i>Execution of this psychological diversion</i> <i>Performance</i> <i>Making of</i></p>	<p><u>Izvršavao</u> najrazličitije zadatke <i>Execute all kinds of assignments</i> <i>Fulfilling all kinds of tasks</i></p>	<p>Nemoj odbiti novinare Don't turn down the press Don't reject the journalists Don't refuse the journalists Don't deny the journalists</p>	<p>Svejedno da li su obični ili <u>neobični</u> <i>Ordinary or out of ordinary</i> <i>Regular or irregular</i></p>
<p><u>Obuzda</u> svoj gnev <i>Restrain his rage</i> <i>Restrain his anger</i> <i>Restrain his wrath</i></p>	<p>Svet u kojem nema nikakvih zakonitosti World in which there were no <i>legality</i> No <i>laws</i></p>	<p><u>Društvo</u> ih je već čekalo Their <i>company</i> was already waiting for them Their <i>friends</i></p>	<p>Pozdravi ga i upita koji <u>broj</u> nosi Which <i>size</i> he is Which <i>number</i> he wears</p>
<p><u>Udarajući</u> o zidove i vrata <i>Battering against the walls and doors</i> <i>Hitting walls and doors</i></p>	<p>Nije mogla da se bori protiv mladih She wasn't able to compete against younger To fight To face with</p>		
<p>dati <u>priliku</u> za razjašnjenje give a <i>chance</i> to clear things up give an <i>opportunity</i></p>	<p>Što nikoga zapravo ne zanima, barem nikog <u>normalnog</u> Something no one is actually interested in, at least no one <i>sane</i> At least no one <i>normal</i></p>		

Najviše ponuđenih odgovora imao je segment „**nemoj odbiti novinare**“ preuzet iz odlomka dela *Zemlja je u kvaru*. Leksema „odbiti“ može imati različita značenja; reč nije nepoznata studentima ali većina njih nije obraćala pažnju na kontekst niti na stil teksta već je samo ređala ekvivalente koji su im padali na pamet, bez konsultovanja rečnika. S obzirom na to da je stil teksta neformalan, da se radi o obraćanju supruge svom mužu, logičan izbor u ovom slučaju bio bi frazni glagol *turn down*. Drugu reč *novinari* skoro svi studenti preveli su pogrešno, jer su smatrali da je ta reč poznata i da se nije trebalo njome baviti, već su vođeni intuicijom preveli tu reč kao *journalists*. Predočeno im je da se u ovom slučaju leksema „novinari“ zamenjuje koncept pisanih medija tako da bi tačan prevod bio *the press*.

Glagol *boriti se* u primeru „**Nije mogla da se bori protiv mladih, agresivnih naučnika**“ je takođe jedan od onih za koje studenti smatraju da je poznat te mu stoga ne treba posvećivati posebnu pažnju, tako da ga većina njih prevodi njegovim najučestalijim ekvivalentom u engleskom jeziku *to fight*. Kada uzmemo u obzir kontekst i stil odlomka shvatićemo da glagol *to fight* ne prenosi verno sve ono što je zapravo rečeno u originalu. Potrebno je zapitati se kakva je to borba koja se vodi u odlomku, da li je to fizička, nasilna ili se pak radi o nekoj vrsti nadmetanja, odnosno, takmičenja sa ostalim ljudima sličnih interesovanja. Dakle, potrebno je u rečni-

ku potražiti ekvivalente za nadmetanje, takmičenje sa drugima, a dvojezični rečnik Benson (1993: 296) nudi jedan ekvivalent i to glagol *to compete*. Jednojezični rečnik nam nudi još korisnih informacija što se tiče glagola *to compete*, jer daje alternative za to koji se predlog koristi sa ovim glagolom, pa tako dolazimo do krajnjeg rešenja, a to je *to compete against*.

4.1.3. Greške prilikom prevođenja odlomaka iz dela *Argonautika: fantazmagorija* Borislava Pekića

Najviše problema i nedoumica, ali i neprevedenih segmenata studenti su imali prilikom prevođenja odlomaka iz *Argonautike*. Razlog tome jeste što je *Argonautika* pisana jednim posebnim stilom, izrazi koji se u njoj koriste su arhaični i uzvišeni, a konstrukcije krajnje poetične i dramatične što zahteva izmenjen red reči i tako dolazi do slabijeg razumevanja onoga što je pisac hteo da prenese. Kako Jasmina Lukić primećuje, kod Pekića je prisutna posebna retorika ironije, pomoću koje on želi da izvrši dekonstrukciju izvornog, biblijskog mita o Argonautima (Lukić 2001: 199). U tabeli 4 su prikazane neke od najčešćih grešaka koje su studenti pravili.

Tabela 4: Greške prilikom prevođenja odlomaka iz *Argonautike*

Nekog reda držao Followed certain <i>procedure</i> Followed some <i>order</i> Stick to some <i>procedure</i>	Obično bi <u>besedu</u> izrekao He would <i>deliver a sermon</i> <i>Make a narration</i> <i>Make a speech</i>	Da objasni dela što će ih preduzeti To explain <i>deeds</i> that he was to <i>undertake</i> To explain <i>actions</i> that he was to <i>take</i> To explain <i>measures</i> that he was to <i>take</i>
Pokazaće se njihov <u>razum</u> <i>reasonableness</i> <i>reason</i> <i>sensibility</i> <i>sensibleness</i>	Veliki <u>poduhvat</u> Great <i>enterprise</i> Huge <i>undertaking</i> Great <i>project</i>	S kojim su Bogovi stalno <u>vojevali</u> Which Gods were constantly <i>waging war with</i> Were constantly <i>at war with</i> Were constantly <i>fighting war with</i>
<u>Nesvrshodnog, nekorisnog</u> <i>Purposeless, futile</i> <i>Inappropriate, unhelpful</i> <i>Useless, unhelpful</i>	<u>Zamutile</u> su vodu <i>Made water turbid</i> <i>Stir up the water</i>	Bio tek nezadovoljan svojim stanjem Just but dissatisfied with his state of being With his state

U ovom slučaju prevodilac mora biti naročito obazriv i pokušati da što vernije prenese semantička, sintaksička i stilska značenja navedenih odlomaka. Uzmi-mo kao primer segment „...pokazaće se njihov razum“ što u nekom od prethodnih odlomaka ne bi predstavljalo nikakav problem i verovatno bi se prevelo njegovim najučestalijim i najviše korišćenim ekvivalentom *reason*. Međutim, zbog arhaičnosti izraza i uzvišenog tona kojim je delo pisano, u ovom slučaju, bolji izbor predstavljao bi ekvivalent *reasonableness* – fair and sensible thinking (Longman: 1179).

U primeru „...s kojim su Bogovi stalno vojevali“ imamo leksemu „vojevati“ za koju Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika daje sledeće objašnjenje *Voditi rat, ratovati, sudjelovati, učestvovati u ratu* (411) tako da je kolokacija „wage war with“ najverniji ekvivalent u ovom slučaju. Studenti su najčešće pribegavali uobičajenoj frazi *be at war with* (Longman: 1608), ne obraćajući pritom pažnju na stil i registar u kojem je tekst pisan, te se tako gubi na vernosti prevoda originalu. Ovde se takođe može primetiti da studenti nisu koristili rečnik, budući da je prvo značenje odrednice *vojevati* u dvojezičnom rečniku Benson upravo kolokacija „wage war“ (708), dok je tek kao drugo značenje data alternativa *to fight*.

Zaključak

Osnovni cilj istraživanja bio je da se utvrdi uloga rečnika pri prevodenju tekstova sa srpskog jezika na engleski jezik kod studenata anglistike putem ispitivanja njihovih stavova prema rečnicima, tipova rečnika koje koriste, kao i načina pristupanja datom tekstu. Na osnovu leksičko-semantičke analize najčešćih grešaka u studentskim prevodima, ukazuje se na moguće uzroke nastalih grešaka, dok se istovremeno predlaže na koji način se pravilnom upotrebom rečnika može doći do odgovarajućih prevodnih ekvivalenata. Nakon analize i diskusije dobijenih rezultata može se izvesti zaključak da glavni uzroci poteškoća prilikom prevodenja jesu zanemarivanje uloge rečnika u prevodenju, kao i stila, registra i konteksta dela koje se prevodi. Naime, na osnovu upitnika zaključuje se da se studenti najčešće služe onlajn rečnicima i rečnicima u mobilnim telefonima. Zatim, način pristupa prevodenju je takođe bitan momenat prilikom procesa prevodenja, a utvrđeno je da studenti najčešće pristupaju tekstu tako što prevode rečenicu po rečenicu, pri tom ne uzimajući u obzir širi kontekst odlomka u kome se date rečenice nalaze. Na kraju, sveopšti utisak je da rečnici mogu biti korisni ako se pravilno koriste, što znači da studenti moraju konsultovati kako dvojezične, tako i jednojezične rečnike i engleskog i srpskog jezika, koristiti više od jednog rečnika, a posebno obratiti pažnju na razne onlajn rečnike koji su često neprovereni i nepouzđani. Takođe, uočeno je da je neophodno podizanje svesti studenata o ulozi svih gore pomenutih faktora koji utiču na prevod, dakle, konteksta, stila, registra, kao i konotacija koje jedna reč potencijalno može posedovati, što se postiže neprestanim ukazivanjem na važnost uticaja tih faktora na proces prevodenja, a sve u cilju postizanja što vernijeg i preciznijeg prevoda izvornog jezika koji je u duhu jezika cilja.

Rečnici

Benson, M. 1993. *Srpskohrvatsko-engleski rečnik*, 3. Izdanje. Beograd: Prosveta.

Longman. 2005. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Great Britain: Clays Ltd, Suffolk.

Речник српскохрватског књижевног језика. 1990. Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска.

Izvori

- Lukić, D. 1977. *Zemlja je u kvaru*. Gornji Milanovac: Dečje novine.
- Pantić, M. 2002. *Sedmi dan košave*. Beograd: Stubovi kulture.
- Pekić, B. 1989. *Argonautika: fantazmagorija*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Prodanović, M. 2000. *Pleši, čudovište, na moju nežnu muziku*. Beograd: Stubovi kulture.
- Selenić, S. 1980. *Prijatelji*. Novi Sad: Matica srpska.
- Selenić, S. 1985. *Očevi i oci*. Beograd: Prosveta.

Literatura

- Ard, J. 1982. The use of bilingual dictionaries by ESL students while writing. *ITL: Review of Applied Linguistics* 58: 1–27.
- Beer, J., K. Loyd-Jones. 1995. *Translation and the Transmission of Culture between 1300 and 1600*. Kalamzoo, Michigan: Western Michigan University.
- Bruton, A. 2007. Vocabulary learning from dictionary referencing and language feedback in EFL translational writing. *Language teaching research*, 11: 413–431.
- Bugarski, R. 1975. *Lingvistika o čoveku*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Cowie, A. P. 1979. The treatment of polysemy in the design of a learner's dictionary. In *Dictionaries and their users*, R.R.K. Hartmann, editor 82–88. Exeter, UK: University of Exeter Press.
- Deshmukh, D. L. 2001. The Pivotal Role of Dictionary in Translation, *The Criterion: An International Journal in English* II: 1–4.
- Ebanégar, G. E., F. T. Moussavou. 2008. A Survey of the Dictionary Use of Gabonese Students at two South African Universities. *Lexikos* 18: 349–365.
- Hartmann, R. R. K. 2000. The Exeter Case Study of Dictionary Use among University Students, against the Wider Context of the Reports and Recommendations of the Thematic Network Project in the Area of Languages (1996–1999), *Proceedings of EURALEX*, 385–391.
- Jelveh, R., D. Nejadansari. 2013. The Role of Dictionaries in Translation Performance: A Case of English to Persian Translation. *International Education Research*, 1/2: 34–42.
- Koller, W. 1991. The Concept of equivalence and the object of translation studies. *Target*, 7 (2), 191–222.
- Lukić, J. 2001. *Metaproza: čitanje žanra – Borislav Pekić i postmoderna poetika*. Beograd: Stubovi kulture.
- Munday, J. 2001. *Introducing Translation Studies: Theories and applications*. London and New York: Routledge
- Nida, E. 1975. *Language Structure and Translation*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Roberts, R. P. 1992. Translation pedagogy: strategies for improving dictionary use. *TTR*, 5, 1: 49–76.

- Sánchez Ramos, M. 2005. Research on Dictionary Use by Trainee Translators, *Translation journal*, 9(2) [Online]. Dostupno na: <http://translationjournal.net/journal/32dictuse.htm> [2015, July 26]
- Stojnić, M. 1980. *O prevođenju književnog teksta*. Sarajevo: Svjetlost.
- Vasiljević Stokić, T. 2012. Metalingvistička kompetencija u nastavi prevođenja na univerzitetskom nivou (na materijalu engleskog i srpskog jezika). Doktorska disertacija [Online]. Dostupno na: <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:6441/bdef:Content/get> [2015, Avgust, 12]

Kimeta Hrnjak Hamidović, Ivana Nešić

ROLE OF DICTIONARIES IN TEACHING TRANSLATION AT THE UNIVERSITY LEVEL

Summary

This paper investigates procedures students use during their search of the proper English equivalents using examples from modern Serbian literature. The corpus is comprised of 10 excerpts from literary works that are used in translation classes with third-year students of English language and literature at the State university of Novi Pazar. The students completed a questionnaire containing questions about their habits and attitudes towards the use of dictionaries during the translation process, about the type of the dictionaries they use, as well as the way they approach the translation. After the analysis and discussion of the results of the questionnaire, the lexical and semantic analysis of the most frequent errors in student translations has been carried out as well. According to the analysis, the perceived errors resulted from the improper interpretation of the lexemes of the students' own language, then the improper use of online and mobile dictionaries, disregarding the role of context, as well as neglecting the importance of monolingual dictionaries of Serbian and English language respectively. The use of a dictionary could be beneficial only when it is used properly; thus, students should be given better instructions on the proper use of dictionaries, together with raising their awareness on how the context, style and register can influence the meaning of a given text.

khamidovic@np.ac.rs
ivana0801@hotmail.com

8. Razlog(zi) zbog kog konsultujete rečnik je (su)
- a) traganje za nepoznatim rečima
 - b) traganje za ostalim značenjima poznatih reči
 - c) traganje za idiomima
 - d) traganje za kolokacijama
 - e) traganje za frazeologizmima i frazalnim glagolima
9. Koliko je važna uloga konteksta prilikom prevođenja?
- veoma važna važna nije važna
10. Načini Vašeg pristupanja prevodu su
- a) prevodim redom, reč po reč
 - b) prevodim redom, rečenicu po rečenicu
 - c) najpre pročitam ceo tekst, podvučem nepoznate reči i problematične konstrukcije, a zatim pristupam prevodu

HVALA VAM NA SARADNJI!

UDC 81'272::316.774:32

159.947.5.072-057.874:371.213.3

Slobodanka Gligorić

University of Belgrade

Faculty of Philology

THE INFLUENCE OF LANGUAGE POLICY AND SOCIO-POLITICAL CONTEXT ON INTERPRETING THE MEANING OF STUDENT AUTONOMY – THE TEACHERS' PERSPECTIVE

Abstract: Ever since the Council of Europe introduced its language policy, encouraging learners to take an active role in the learning process by setting their own goals and taking responsibility for the learning outcomes, expressions such as *life-long learning* and *student autonomy* have become catchphrases, cited and referred to in official language policies, curriculums and coursebook standards. It is also universally accepted that teachers will be the ones guiding their students on this path to autonomy, offering instruction and guidance. What is commonly not taken into consideration is the possibility that *student autonomy* could mean different things to teachers from different cultural and socio-political contexts.

This paper presents the overview of a research study of teachers' attitudes on student autonomy and self-assessment conducted among primary school teachers in Serbia and the region with a view to distinguish the different ways this concept is interpreted depending on the socio-political circumstances of the interviewees.

Key words: learner autonomy, self-assessment, teachers' beliefs, didactic materials

1. Introduction

Even though it has been around for at least 35 years, the issue of learner autonomy is more relevant than ever. In order to meet the demands of modern life in an increasingly smaller world, schools need to assist students on the path to autonomy at a relatively young age. This called for the re-defining of the term and the adjustment of methods and materials to suit this new group of stake-holders. As with any other novel approach, the bulk of responsibility for its application fell into the teachers' lot. Since there is a correlation between teachers' beliefs and their classroom practices, we have conducted a small-scale research among ESL teachers from Serbia, Hungary, Bosnia and Montenegro in order to learn about their attitudes and practices regarding student autonomy and explore the ways different language policies influenced not only the practical applications of the principle, but also how the term was defined.

2. Student autonomy in language learning

One of the first and most influential definitions of autonomous language learners is the one made by Henri Holec in his seminal work *Autonomy and foreign language learning* (1981)¹ where he famously states that an autonomous learner is “able to take charge of one’s own learning” (Holec 1981: 3), which is further explained as being responsible for “all decisions concerning all aspects of [one’s] learning” (ibid.). This marked the beginning of Council of Europe’s focus on learner autonomy, which entered a new phase in 1991, following the Rüsçhlikon Symposium. The symposium, which was held under the heading “*Transparency and Coherence in Language Learning in Europe: objectives, evaluation, certification*”, resulted in the recommendations for the creation of a Common European Framework (CEF) for describing language competences at different levels, together with the European Language Portfolio (ELP) for recording individual language learning experiences. One of the main ideas behind the ELP project was the notion of “facilitating self-direction in language learning” (Kohonen 1992: 71) or the call for supporting learner autonomy. The learner to whom these ideas were directed, however, was an adult language learner and it was his autonomy that the early endeavors of the Council of Europe wished to support. With the great European integration under way and the increasing mobility of population, the need for effective communication became a priority. The EU citizens had to be able to fully integrate into its society and workforce and take an active role in public and political life. As a result, foreign language learning became a priority of European educational systems and the idea of *individual plurilingualism* was promoted, which denoted acquiring a level of competence in at least two foreign languages. The way to achieve this was not necessarily through formal education, which led to the notion of *life-long learning* - the idea that if a person could be trained to learn on his/her own, the learning process could continue long after the end of their formal education. Hence the necessity for autonomous language learners.

It is important to bear in mind that the language learner described in these documents is an adult language learner, “taking charge of his or her learning” by making valid assessments of their own abilities, setting academic goals to match these assessments, choosing educational materials to help them achieve these goals and continuously monitoring and evaluating their progress through all the stages of learning. In other words, in its original meaning learner autonomy implied an adult individual learning a foreign language for a particular purpose outside or in addition to the formal educational system, using self-access materials and monitoring and charting his or her own progress with the help of ELP self-assessment grids in order to integrate into the EU multilingual society. Its key components were threefold: (1) focus on the individual; (2) “reflective approach to the learning process” (Vrhovac & Đigunović 2010: 273); and (3) self-assessment as a process of evaluating one’s own achievements.

¹ Reprint: first published 1979, Strasbourg: Council of Europe

ELP as a tool to assist these processes was developed in a growing number of languages in order to allow the learners' easy access, since the metalanguage in its self-assessment grids was not likely to be familiar to the learners on diverse levels of knowledge if delivered in L2. We might, therefore, add the fourth component to this view of learner autonomy, and that is (4) absence of a direct connection between autonomy and the user's language proficiency (Little 2013: 13).

During the pilot stage, however, some of the drawbacks came to light, most particularly the lack of consideration for the most numerous group of language learners – children learning a foreign language in primary and secondary schools. Portfolios needed to be developed to suit the young language learners, and these had to be further diversified since lower primary and upper secondary school students do not possess identical metacognitive abilities or language skills. More importantly, the definition of learner autonomy had to be revised in order to accommodate the specific circumstances of young learners. Language learning could no longer be seen as an individual process, since the youngsters learning a language in the classroom setting – as opposed to self-access centres – construct their knowledge socially, through mutual collaboration. This interactive dimension of language learning appears to be of utmost importance for re-defining the meaning of autonomy. It further suggested that the “reflective approach to the learning process” had to include Vygotskian elements of social constructivism with the teacher as a facilitator – demonstrating, “scaffolding” (Bruner 1976) and actively monitoring the students on their path to reflection. It also reverberated through the idea of self-assessment, which was now observed as a process in its own right, achievable through the collaborative stages of co- and peer-assessment. Last, but not least, based on the research of Dam (1995) and Thomsen (2000, 2003) David Little postulated target language use as one of the three key factors of learner autonomy² (Little: 2007). We can therefore see how the four components of learner autonomy mentioned earlier in the text translated into a new version for this specific group of learners.

In the next chapter, we shall look closely onto the issue of self-assessment as a necessary precondition of autonomy.

3. Self-assessment as a prerequisite for student autonomy

In order to become autonomous, language learners need to be able to develop an awareness of the learning process and the ways in which they can influence it. It is debatable whether learners can ever achieve full autonomy or only various degrees of it, depending on their personal abilities and the support and training provided. Nonetheless, in either one of these cases the elements required for the autonomous learning to take place are those of self-reflection and self-assessment. Klenowski defines self-assessment as “the evaluation or judgement of the ‘worth’ of one's performance and the identification of one's strengths and weaknesses with a

² The other two being *learner involvement* and *learner reflection*

view to improve one's learning outcomes" (cited in Ross 2006: 3). To this day, there have been a number of definitions and accompanying terms in an attempt to narrow down the number of possible interpretations, often in relation to its purpose in the educational system. Some authors, like Saito (2003: 12) make a distinction between *performance-oriented* and *development-oriented self-assessment* depending on whether students evaluate their language competence at a particular moment of their language study or chart their gradual progress during an entire language course. Others distinguish between *self-evaluation* and *self-assessment*, where the former type represents a summative type of assessment, the results of which form a part of the students' final grade and the latter a formative type of assessment, without direct influence on the grading system (Andrade, Valcheva 2008: 13). In this text, we use the term *self-assessment* to denote development-oriented formative self-assessment with no influence on formal grading and seen as an integral step in achieving student autonomy.

3.1. The role of coursebooks in the development of learner autonomy

Even though most authors define an autonomous student as one capable of choosing the materials he or she uses in order to achieve desired learning goals, in the case of young learners it is necessary to be a bit lenient with this definition as most of them do not have a say in choosing their primary language learning material. It is possible for the students to decide on supplementary materials or even influence the way a coursebook is used in class, but the decisions for choosing a coursebook is generally outside their area of influence. Depending on the educational policies of the country, potential coursebooks generally need to be approved by a minimum of three instances: the Ministry of Education, the Language Departments of individual schools and finally, the language teachers who make the final choice based on their personal preferences and with their particular students in mind. In this respect, we can hardly consider "choosing one's own study materials" as a prerequisite for learner autonomy among young learners.

Bearing in mind the great influence coursebooks have on the general quality of education and the scope of their reach, it is not surprising that a great deal of effort and financing goes into their design. Since the pragmatic shift in educational theory calls for the learner-centered approach and the modification of established roles of teachers and students, language coursebooks tend to promote the idea of learner autonomy which is most evident in task-design. The tasks and activities in coursebooks nowadays call for active participation of students in constructing their knowledge, encourage student cooperation and collaborative learning and call for student reflection both indirectly – in questions asking for students' opinions – and directly through self-assessment tasks.

In this way, one of the most important vessels of language learning – the coursebook – has altered its didactic apparatus (Ivić; Pešikan; Antić 2012: 24) to accommodate the needs of contemporary education and help create independent learners. This does not mean that the role of the teachers is diminished and the students,

now in possession of learner-centered materials, need only follow the “yellow-brick road” of carefully planned activities in order to reach the ideal, that is, autonomy. It is the teachers who are central to the implementation of these changes in the classrooms and ultimately, it is they who bear the responsibility for their success or failure. The choice of coursebooks, the practical application of tasks and activities in the classroom, the time and energy dedicated to each of them all depend on teachers’ personal beliefs and attitudes. The small-scale research described in this paper was conducted with a view of exploring teachers’ beliefs on learner autonomy and the self-assessment tasks promoting it, as well as comparing the results in order to see in which way different language policies influenced the way learner autonomy is interpreted.

4. Research into teachers’ beliefs

4.1. Research methods

The study took place between March and April 2015. An online questionnaire was created aiming at three types of data: *demographic questions* with a view of collecting information about the respondents’ background: age, gender, teaching qualifications and language learning history; *behavioral questions* aimed at their teaching practice concerning student self-assessment, and *attitudinal questions* aiming at their beliefs regarding student autonomy and the role of self-assessment in achieving it. Demographic and behavioral questions consisted of closed-ended multiple choice items, with an open-ended option marked ‘other’ for replies which did not fit into the options provided. Attitudinal questions were Likert scale closed-ended items (67%) or open-ended questions (33%), the latter generally seeking clarification of an opinion or a definition of a term.

The study sought to investigate the attitudes of primary school English language teachers concerning student autonomy and self-assessment and the related practice and attempted to answer the following research questions:

- (1) What are the teachers’ practices concerning student self-assessment activities?
- (2) Do the teachers possess adequate training in order to carry out these activities?
- (3) How do the teachers’ define student autonomy?
- (4) Is there a difference between the results of the respondents from different countries?

The questionnaire was then piloted in a group of 10 language teaching professionals in order to test its reliability and validity. The internal consistency of the scales was tested by means of Cronbach’s Alpha, and as a result two of the questions were deleted, and the reliability coefficient (.786) showed relatively high internal consistency.

The questionnaire was then distributed online via several ELT organisations: English Language Teacher’s Association, Serbia (ELTA); Faculty of Philology in

Belgrade, Serbia – Centre for Post-graduate Studies; Institute of Foreign Languages and the Society of Applied Linguistics, Montenegro and IATEFL Hungary.

4.2. Participants

During the testing period (March-April 2015), a total of 49 respondents of both sexes answered the questionnaire (M=8, F=41). The majority of the respondents (70.5%) were between 31 and 50 years of age with 27.1% of respondents younger than 31 and only 2.3% over 50. Most of them came from Serbia (74.3%), with 25.7% from Hungary, 7% from Bosnia and Herzegovina and 4.7% from Montenegro. Concerning their teaching qualifications, most of the respondents had a Master's degree in Education (54.5%) with less than a third (29.5%) with a Bachelor's degree. All of them taught English at a primary education level, about half of them (47.7%) in state primary schools and the rest in private primary or private language schools, almost evenly distributed between lower (1st - 4th) and upper primary levels (5th - 8th). More than 50% of the respondents had over 10 years of teaching experience: 29.5% of them had been teaching English for less than 5 years, 15.9% had between 6 and 10 years of teaching experience, 25% had spent between 11 and 15 years working as teachers and 29.5% had been working in education for more than 15 years.

As we can see from the demographic data, the participants of the study were relatively equally distributed across categories of school type, grades taught and teaching experience with greatest differences concerning the country of employment and gender. The latter is indicative of the actual situation in the profession which traditionally employs a predominantly female workforce.

4.3. Research results – teaching practice

In order to learn about the teaching practices of the respondents, we asked them about the coursebooks they use for teaching English as a foreign language and the incorporation of student self-assessment activities in their classroom work.

The majority of the participants (63.6%) had a final say in the choice of the coursebooks for language instruction. The chart in Figure 1 shows that less than 10% of the preferred teaching materials do not offer any activities for student self-assessment. As for the other 90.9%, the offered self-assessment activities do not tend to fulfill the teachers' expectations – almost 50% of the respondents stated to be neither satisfied nor dissatisfied or somewhat dissatisfied with the existing forms of self-assessment tasks, with 4.5% claiming to be extremely dissatisfied. 31.8% of the respondents were somewhat satisfied, with only a small minority (6.8%) stating that they were extremely satisfied with the student self-assessment tasks in their coursebooks.

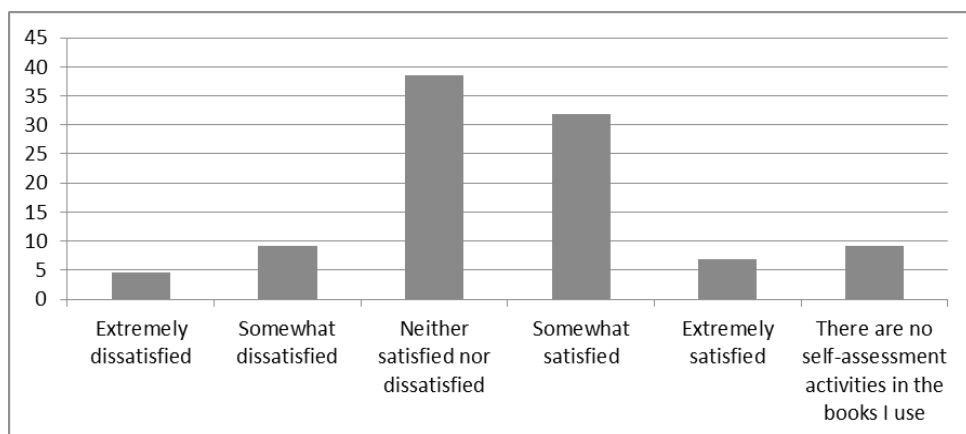

Figure 1. – Teacher satisfaction with the self-assessment activities in coursebooks

When it comes to the actual application of these activities in the classroom, the results show that about 56% of the respondents regularly do these activities with their students (most of them in class after every unit or module), with 27.3% doing them only occasionally, while 15.9% of the participants rarely or never engage their students in this kind of task. It has also been shown that around 10% of the respondents assign self-assessment tasks as a homework activity for students. Those who take the time to do these activities in the classroom generally do not spend more than 20 minutes on them (the majority of the respondents stated that self-assessment activities only take up between 5 and 10 minutes of their classroom time). Also, in the schools where these teachers work, students generally do not keep portfolios of their work.

The results obtained from this part of the questionnaire show that the teachers do not place great value on student autonomy in their language classrooms – or that they do not believe student self-assessment to be conducive to it. As we have seen, a large number of respondents claim to be less than satisfied with this type of activity in their preferred coursebooks, yet they apparently do not see it as an important enough feature to influence the choice of didactic materials for the classroom. Also, of the 56% of teachers stating that they regularly cover self-assessment activities with their students, 10% assign them for homework and 36.4% devote less than 10 minutes to their completion. If we bear in mind the suggestion that ‘self-assessment depends on a complex of skills that must be mediated by the teacher’ (Little 2005: 322) and that the capacity for self-assessment as well as its credibility depends on the level of instruction involved through such strategies as teacher explanations and modelling prior to students practice (Ross 2006: 9), teacher monitoring during the actual performance of students attempting to self-assess their learning process and finally, teacher feedback after the activities have been completed, we can say that based on the data received most of the teachers who took part in this study include

the self-assessment activities into their teaching practice in name only, without fully understanding the idea behind it or its didactic implications.

In order to go deeper behind the reasons for such practice, we had to look into teachers' beliefs which underlie it and the ways in which different socio-political contexts influence these beliefs.

4.4. Research results – teacher attitudes

One of the most significant findings of the attitudinal section of the survey was the overall favourable opinion on the importance of self-assessment. As we can see from Figures 3 and 4, more than 72% of the respondents believe that self-assessment activities are beneficial to both students and teachers. The reasons for such answers were also rather encouraging, generally revolving around three main topics:

- ◆ Self-assessment helps raise students' awareness of their own learning
- ◆ It helps students monitor their progress throughout the school year
- ◆ It provides valuable feedback to teachers

Those who disagreed with the statements, generally mentioned students' youth and incapability of objectively assessing their own work, together with the lack of interest they display. A number of teachers connected this lack of student objectivity with how beneficial self-assessment activities are for their own teaching practice, saying that *'It is helpful only if the students are honest in completing self assessment, which is often not the case.'*

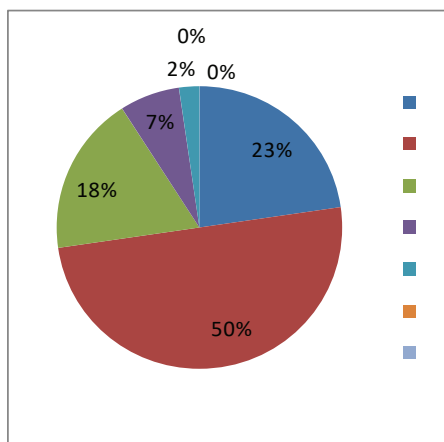

Figure 2. – SA benefits to teachers

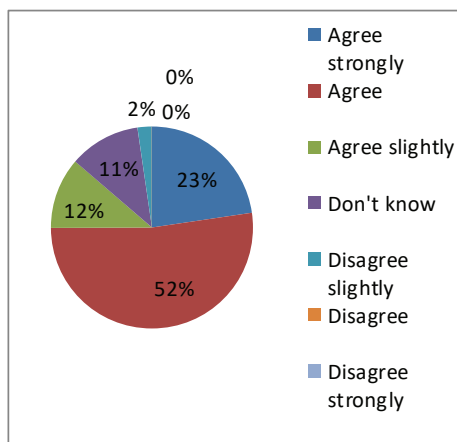

Figure 3. – SA benefits to students

One of the statements which brought about the greatest number of negative responses was related to the individual school policies concerning student autonomy. 22.8% of the respondents believe that student autonomy is not encouraged at their schools and another 22.7% do not know if this is the case. Some of these teachers expressed clear concern on the matter:

- *'Where I work the traditional models and approaches concerning this matter (and many other issues) are preferred. P.S. I wouldn't even say that teacher autonomy is encouraged'*
- *'Well, on the paper yes, but still there aren't established mechanisms for that.'*
- *'Based on what I see, it is neither openly encouraged nor discouraged. It seems that everything is bound to and done according to the curriculum and often that seems to be the ultimate goal for a school year. Definitely, there isn't any strategy we work on.'*
- *'I have the impression that they are only concerned with the statistical data.'*
- *'They don't have any autonomy'*

In some of the cases where the teachers did not give overtly negative responses, their replies made it clear that they were unable to link the two concepts, saying that *'Students have nothing to do with school administration'* or *'I don't see any way of not encouraging it'*.

Another important question was concerned with the nature and frequency of the training they received in the area of student self-assessment. We were curious to learn in which ways the teachers were prepared for organising these activities in their classrooms and how they were instructed. The options they were offered to choose from were: *in regular training seminars, in a single training seminar, through the research papers I read, through the Teachers' Edition of the coursebook I use and I haven't had any instruction*. They were also allowed to choose multiple options if applied to them. The results showed that only 25% of the respondents received regular training through professional seminars, more than two thirds of which came from the neighbouring countries: Hungary, Bosnia and Montenegro.

When it comes to Serbian respondents, their results can be seen in the graph in Figure 4: the vast majority (76%) were mostly self-taught, using the Teachers' Edition of their coursebooks as a basis for their knowledge on student self-assessment. A worrying 16% claimed to have had no instruction whatsoever, while 8% mentioned a single training seminar. Yet, when asked to agree or disagree with the statement *'I feel that I have adequate training for organizing self-assessment activities for students'*, only a third of them said they felt the need for additional instruction. It is interesting to note that 97.1% of Serbian language teachers who admitted to regularly visiting teacher training seminars or reading research papers on the topic, in addition to using the Teachers' Books, work in private language schools.

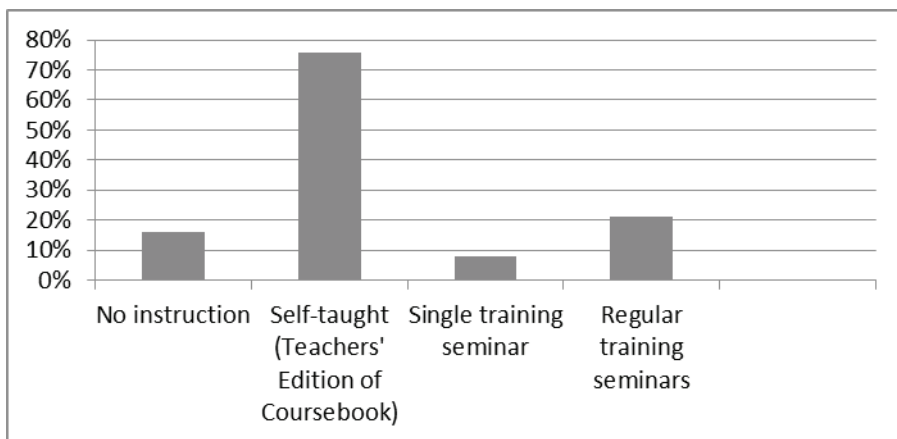

Figure 4. Student self-assessment training: Serbian respondents

As we can see, when it comes to self-assessment, teaching practices generally agree with teachers’ attitudes: it appears that most teachers believe these activities to be useful for all parties involved, yet complain about the students’ lack of objectivity; they have had little formal training outside their Teachers’ Books, yet do not feel the necessity for further instruction; they do not think they have the institutional support to promote student autonomy, yet they are unsure of what this support should be. In similar manner, they include self-assessment activities in their teaching practice, but not consistently and without devoting necessary time and attention to them. This, in turn, raises the question of whether they know exactly what the phrase ‘learner autonomy’ entails.

4.5. Research results – defining autonomy

The final question of this study dealt with the definition of ‘student autonomy’ from the teachers’ perspective as the participants of the study were invited to give their own interpretations of the term. A small percentage either did not feel up to the task or stated in utmost sincerity that they did not know how to define the phrase, but most of them took the time and effort to give relatively detailed definitions. Since it is a study in autonomy, the majority of explanations included words such as ‘self’ or ‘own’, ‘independent decision-making’ and ‘raising awareness’, yet if we look at the table in Figure 5 we can see some of the subtle differences in its interpretation between Serbian teachers and their neighbours.

Serbia	HU, MNE, BH
<i>‘taking responsibility for one’s own learning’</i>	<i>‘students are allowed to choose the topic and form of project tasks and get the opportunity to show what they are good at’</i>
<i>‘the learner is independent, studies on his own’</i>	<i>‘with the help of the teachers, students can in time learn to make their own decisions about their learning process’</i>
<i>‘student is responsible for all the decisions concerning his learning process’</i>	<i>‘raising students awareness of their goals and methods of learning’</i>

<i>'student is able to use grammar and vocabulary without help'</i>	<i>'developing students' skills to choose their own materials and motivate themselves'</i>
<i>'not applicable to young students'</i>	<i>'The ultimate goal in education. Teachers should provide a framework and structure in which personalised learning can flourish.'</i>

Serbian teachers generally tended to go with the original Holec definition of learner autonomy in which the focus is indeed transferred to the learner, but in such a way as to expect him or her to study on their own, without any outside help. It calls for students to 'take responsibility' and 'make decisions', 'take control' or 'be in charge' of the learning process. This kind of a definition takes the demands made on an adult language learner studying on his own outside a teaching institution and transplants them onto a young student learning a language at the primary school level in an organised fashion within the educational system. On top of it all, a few of the responses make mention of the students' age as the discriminating factor, which comes as no surprise since the autonomy as they perceive it was never meant to apply to this particular age group in these particular circumstances.

On the other hand, the replies given by other respondents show a somewhat greater insight into the matter. They talk about learner autonomy not as a thing achieved, but rather as a process to be worked on in collaboration with the students. There is an awareness of the longitudinal and gradual nature of this process and the emphasis is placed on teacher involvement. The specific examples of what could be involved in promoting student autonomy demonstrate that the teachers who gave them have spent time working towards this goal and invested time and effort into it. It also suggests that there is an amount of institutional backing and teacher training involved that might not exist at such level in all the countries in the region.

5. Discussion

Returning to the four research questions stated at the beginning of this paper, we can see that in a number of ways the practice of self-assessment as a prerequisite of learner autonomy still lags behind the theory. The number of individual studies conducted in the area and the research materials produced keeps increasing, yet the practical pedagogical implications are far from satisfactory. The reason for this might be the lack of a unifying theory and the great diversity of research in the field; however, certain generally accepted postulates do not seem to be positively reflected in the teaching practice in the region. This might be traced to inadequate training offered to teaching professionals on the topic, but also to the lack of precise legislation in individual countries: should learner autonomy be given its rightful place in the curriculum, teachers would not face the challenge of finding the time to conduct them.

One of the most indicative findings of this study concerned the interpretation of learner autonomy provided by the respondents from these four countries. It shows that the understanding of the term varied depending on the country they work in,

which is a clear indication of the way different language policies and socio-political contexts influence the interpretation of meaning.

Even though the present study was limited in scope and further research is needed to fully comprehend the ways in which language policies affect teachers' beliefs and attitudes, we might conclude that in order to tackle the problem of integrating student autonomy into language learning programmes it is necessary to find support on three administrative levels: the Ministries of Education through clear definitions of goals, guidelines for materials design and the organisation of pre- and in-service teaching training scheme; the individual schools by allotting space in the syllabus and providing time and facilities for teacher-student feedback, as well as encouraging the parents to take an active part in the process; and finally, the individual teachers through attending the training seminars, networking with their colleagues and devoting attention to the issue of self-assessment and development of student autonomy. It is clear from the findings of this study that the will to implement this approach is there, but it needs to be guided and supported by the policy-makers.

References

- Andrade, H., Valcheva, A. 2008. Promoting Learning and Achievement Through Self-Assessment. *Theory Into Practice*, vol. 48/1, 12–19.
- Dam, L. 1995. *Learner autonomy 3: From theory to classroom practice*. Dublin: Authentik.
- Holec, H. 1981. *Autonomy in Foreign Language Learning*. Oxford: Pergamon.
- Ivić, I., Pešikan, A., Antić, S. 2012. *Vodič za dobar udžbenik – opšti standardi kvaliteta udžbenika*. Beograd: Klett.
- Klenowski, V. 1995. Student Self-evaluation Processes in Student-centred Teaching and Learning Contexts of Australia and England. *Assessment in Education*, vol 2/2, 145–163.
- Kohonen, V. 1992. Foreign Language Learning as Learner Education: Facilitating Self-Direction in Language Learning, *Transparency and coherence in language learning in Europe – Objectives, evaluation, certification. Report on the Rüsclikon Symposium*. Strasbourg: Council of Europe, 71–87.
- Little, D. 2005. The Common European Framework and the European Language Portfolio: Involving Learners and Their Judgements in the Assessment Process. *Language Testing*, vol 22/3, 321–336.
- Little, D. 2007. Language learner autonomy: Some fundamental considerations revisited. *Innovation in Lanugage Learning and Teaching* 1/1, 14–29.
- Little, D. 2013. Language learner autonomy as agency and discourse: the challenge to learning technologies. *Independence 59 IATEFL Learner Autonomy Special Interest Group Newsletter*, 13–15.
Available: <http://lasig.iatefl.org/uploads/1/1/8/3/11836487/little.pdf> [2015, Feb. 20]
- Ross, J. A. 2006. The Reliability, Validity and Utility of Self-Assessment. *Practical Assessment, Research and Evaluation*, vol 11/10.[Online]
Available: <http://pareonline.net/pdf/v11n10.pdf> [2011, Feb.02]

- Saito, Y. 2003. The Use of Self-assessment in Second Language Assessment. *Teachers College, Columbia University Working Papers in TESOL & Applied Linguistics*, vol. 3/1.
Available: <www.tc.columbia.edu/academic/tesol/WJFiles/pdf/Saito_Forum.pdf>[2011, Feb.12]
- Thomsen, H. 2000. Learners' favoured activities in the autonomous classroom. In *Focus on learning rather than teaching: Why and how?*, D.Little, L.Dam and J. Timmer, eds., 71–86. Dublin: Trinity College, Centre for Language and Communication Studies.
- Thomsen, H. 2003. Scaffolding target language in use. In *Learner autonomy in the foreign language classroom: Teacher, learner, curriculum and assessment*, D. Little, J. Ridley and E. Ushioda, eds., 29–46. Dublin: Authentik.
- Vrhovac, Y., Mihaljević Djigunović, J. 2010. Stavovi kao indikatori učenikove samostalnosti u učenju stranoga jezika – prikaz rada s Europskim jezičnim portfolijom. U *Autonomija učenika i nastavnika u nastavi jezika i književnosti, Zbornik radova*, J. Vučo; B. Milatović (ur.), 236–249. Nikšić: Filozofski fakultet.
- Wood, D., Bruner, J. & Ross, G. 1976. The role of tutoring in problem solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 17, 89–100.

Slobodanka Gligorić

UTICAJ JEZIČKE POLITIKE I SOCIOPOLITIČKOG KONTEKSTA NA INTERPRETACIJU ZNAČENJA UČENIČKE AUTONOMIJE IZ PERSPEKTIVE NASTAVNIKA

Rezime

Otkako je Savet Evrope predstavio svoju jezičku politiku u kojoj ohrabruje učenike da uzmu aktivno učešće u procesu učenja time što će postavljati sopstvene ciljeve i preuzeti odgovornost za rezultate učenja, izrazi kao što su *celoživotno učenje* i *učenička autonomija* postali su opšteprihvaćene fraze, navođene u zvaničnim dokumentima, nastavnim planovima i programima i standardima izrade udžbenika. Pod ovim se često podrazumeva da će nastavnici biti ti koji će voditi učenike na njihovom putu ka autonomiji, obučavati ih i pružati im podršku. Međutim, ono što se često ne uzima u obzir je mogućnost da *učenička autonomija* označava različite stvari nastavnicima iz različitih kulturoloških i sociopolitičkih okruženja.

U ovom radu daćemo pregled istraživanja stavova nastavnika prema učeničkoj autonomiji i samoevaluaciji među nastavnicima osnovnih škola u Srbiji i regionu, sa ciljem poređenja različitih načina na koje se ovaj termin interpretira u zavisnosti od sociopolitičkih okolnosti ispitanika.

slobodankagligoric@gmail.com

THE MEANING OF MOTIVATION IN AN ESP COURSE AT THE TERTIARY LEVEL¹

Abstract: Research has convincingly shown that there is a primacy of instrumental over integrative motivation within ESP students, which mainly results from their different learning objectives when compared to those of general English learners. This is even more pronounced at the tertiary level, where students are supposed to be trained to use English in their future professions, the learning outcomes are more clearly defined and conform to the learners' needs. Our own teaching experience, however, has shown that ESP economics students often attribute varied factors to the meaning of motivation, which in turn may strongly affect the creation of effective teaching materials. Therefore, on the basis of a purposely designed questionnaire administered to a total of 134 students at the Faculty of Economics of the University of Belgrade, this paper aims to establish the following: (1) the level of integrative and instrumental motivation in ESP courses of students at the Faculty of Economics of the University of Belgrade; (2) how the two types of motivation shape the design of ESP teaching materials at the tertiary level. Some pedagogical implications and practical solutions are offered, which may result in more motivated ESP economics students.

Key words: motivation, meaning, instrumental motivation, integrative motivation, English for Specific Purposes, economics

1. Introduction

It is now widely accepted that language learners differ in regards to the two motivational orientations in language learning – instrumental and integrative. Research has convincingly shown that there is a primacy of instrumental over integrative motivation within ESP students, which mainly results from their different learning objectives when compared to those of general English learners. With the aid of a purposely designed questionnaire, in this paper we aim to establish the meaning and the type of motivation prevalent within ESP students who study at the Faculty of Economics, University of Belgrade, so that the findings we obtain can be used for the creation of more effective teaching materials and hopefully to raise the number of highly motivated ESP economics students.

¹ The paper is the result of research conducted within project no. 178002 *Languages and cultures across space and time* funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

This paper is structured in the following way: after the introduction we briefly recount the most influential models and approaches to language learning motivation, highlighting the concepts and aspects pertinent to our topic. Then, we give a cursory account of the studies that investigate motivation with ESP learners, particularly at Serbian universities. The central part of our paper is the empirical research we conducted, followed by the discussion of its results. Before concluding, we offer several practical solutions which may result in the creation of more efficient ESP economics course materials and consequently render more motivated ESP students.

2. Motivation in Language Learning

The study of motivation as a predictor of foreign/L2 learning has been on the constant increase over the last few decades. The most influential model of motivation in language learning is Gardner and Lambert's socio-psychological and educational model (Gardner & Lambert 1972; Gardner 1985). The model postulates that motivation is an important cause of variability in L2 learning, motivation is independent of cognitive characteristics such as ability or language aptitude, but compounded of effort, and desire to achieve the goal – learning the language, consisting of favourable attitudes towards that goal (Gardner 1985: 10).

Foreign/L2 learning draws on important social and psychological dimensions, which makes motivation in this regard different from other types of learning motivation “since learners are expected not simply to acquire knowledge of the language but to identify with the target language community and adopt their distinctive speech behaviors and styles” (Ushioda & Dörnyei 2012: 396). Hence, Gardner and Lambert introduce two types of motivational orientation in language learning – *instrumental* and *integrative* (Gardner & Lambert 1972: 132). Instrumental motivation, or instrumental motivational orientation (as more precisely termed in Gardner & MacIntyre 1991), reflects the practical, utilitarian values and advantages of learning a new language (when it comes to students it may be the use of specialised literature in foreign/L2 learning, passing the exam, translation work, or, when it comes to employees, the prospects of promotion, financial remuneration, achieving a higher social status, etc. (Đurović & Silaški 2014: 165)). On the other hand, integrative motivation or orientation reflects “a sincere and personal interest in the people and culture represented by the other group, and in its strong form, a desire to integrate into their community” (Ushioda 2012: 3763; see also Ushioda & Dörnyei 2012: 396–397).

It is important to note that while orientation is just one of the motivation factors and addresses causes, i.e. reasons for foreign language learning, motivation is a combination of three characteristics – attitudes toward language learning, desire to learn the language, and motivational intensity, it may or may not be related to any particular orientation (Gardner 1985: 54). Usually, integrative orientation is followed by a high degree of motivation, but not necessarily. It is also evident that a high level of integrative orientation is coupled with a low level of language learning

motivation, and vice versa. In other words, it is better to talk about two types of motivational orientation – integrative and instrumental, and not about motivation in itself. It is very important to emphasise that foreign language/L2 motivation should not be regarded as a forced option between the two types of motivation – instrumental and integrative. For successful language learning, the existence of instrumental motivation does not preclude the existence of integrative motivation, or vice versa; however, a lack of either of them is highly disadvantageous.

Noels (2001) makes a distinction between two types of motivation in language learning contexts – *intrinsic* or internal motivation, i.e. “performing a behavior for its own sake (e.g. to experience pleasure or to satisfy one’s curiosity), and *extrinsic* or external motivation, “pursuing something as a means to an end (e.g. to receive some extrinsic reward such as good grades or to avoid punishment)” (Dörnyei 2014: 520). This intrinsic-extrinsic distinction, which, though similar to the previous integrative-instrumental one, is not fully equivalent to it. Thus, learners with intrinsic motivation perform certain activities for personal satisfaction, they learn language without any external inducement or reward (Deci 1975; Ryan & Deci 2000; Noels 2001); on the other hand, extrinsic motivation is more instrumental and learners learn a foreign language because they believe that it will lead to a pleasant outcome or reward, e.g. good grades, acquiring knowledge necessary for their future profession, etc. Brown (2000: 165) stresses that the intrinsic-extrinsic dualism should be distinguished from Gardner’s integrative-instrumental dichotomy. The same author points out that although there is a significant overlap between intrinsic and integrative motivation, a learner with a highly developed intrinsic side may wish to learn a foreign language in order to advance their career or be successful in an academic environment, which is parallel to instrumental motivational orientation. Similarly, one may develop a positive attitude towards a foreign/L2 learning for purely extrinsic reasons, such as, e.g. incentivizing by the professor, which in turn means that integrative motivation may be extrinsically founded.

ESP researchers and practitioners strive to apply the latest theoretical models and approaches to language learning motivation. As already mentioned, previous research has already proved that there should be a difference between ESP learners and those of general English as to the type of motivation. More specifically, empirical evidence has convincingly shown that there is a primacy of instrumental over integrative motivation with ESP students (Strevens 1988; Dudley-Evans & St John 1998; Evans & Morrison 2011; Kantaridou, Papadopoulou & Mahili 2006; Vuković-Vojnović & Knežević 2007; Radojičić 2007; Topalov 2008, 2011; Topalov & Radić-Bojanić 2011; etc.). This mainly results from different learning objectives of ESP students when compared to those of general English learners. This is even more pronounced at the tertiary level, where students are supposed to be trained to use English in their future professions, so the learning outcomes are clearly defined and conform to the learners’ needs, previously defined in line with their future field of expertise and the jobs they are expected to perform after graduation.

Thus, in Vuković-Vojnović and Knežević (2007), Radojičić (2007), Topalov and Radić-Bojanić (2011), the authors aim to investigate the role of attitudes as well

as integrative and instrumental factors among students of the Faculty of Mathematics and the Faculty of Philosophy in Novi Sad respectively, while Đorđević (2013) studies the role of computers as a vehicle for raising ESP student intrinsic motivation and designing the teaching process. In addition, Đurović and Silaški (2014) explore the motivation of ESP economics students and Knežević and Halupka-Rešetar (2014, 2015) investigate one of the factors strongly influenced by motivation – willingness to communicate and the related willingness to read among ESP students of humanities and students of sciences.

3. Research: Purpose, Participants and Research Instrument

The main goal of our research is to establish the type of motivation prevalent within ESP students at the Faculty of Economics, University of Belgrade, so the findings we obtain can be used for the creation of more effective teaching materials. The reason for the research was because many students who study at the Faculty of Economics in Belgrade have chosen to study Economics due to reasons which sometimes go beyond their own aptitudes and preferences – there is parental and/or peer pressure involved, other studies may not seem so lucrative these days as economics or business studies, the diploma in Economics is a good way to find a well-paid job unlike a graduate degree in some other fields, etc. These are only some of the reasons why we cannot automatically assume that instrumental motivation is prevalent in economics students. Quite on the contrary – both types are there. The question is: to what extent is each of the motivation types present?

To answer this question, we used a somewhat modified purposely designed questionnaire (already used in its original form to establish the motivation level with ESP students of natural sciences, see Vuković-Vojnović & Knežević 2007), which we administered to students of the Faculty of Economics, University of Belgrade with the aim of (1) establishing their level of integrative and instrumental motivation, starting from a hypothesis that a fair number of students will manifest integrative and not only instrumental motivation; (2) pointing out how the two types of motivation may shape the design of ESP teaching materials at tertiary level.

The questionnaire was administered to 83 economics students in their second year of studies (26 male and 57 female students) and 51 students in their fourth year of studies (15 male and 36 female students). We assumed the level of integrative and instrumental motivations of these two groups of students would vary by their year in studies, which would consequently result in the different needs for ESP learning between these two groups.

The questionnaire consisted of 20 items, which tested both instrumental and integrative motivations. All students who participated in the survey had English as a mandatory subject in both primary and secondary school. The items pertaining to instrumental or integrative motivation were randomly arranged, while the students' responses were assessed by using a 6-point Likert scale, number 1 indicating the lowest level of agreement (*I totally disagree*), and number 6 the highest (*I totally*

agree) (the scale was designed in such a way so that it contained 3 positive responses – *I totally agree* (6), *I agree* (5) and *I mainly agree* (4), and 3 negative responses – *I mainly disagree* (3), *I disagree* (2), and *I totally disagree* (1)).

The comparison of results for the two tested groups has shown that both students in the second and fourth year of studies have confirmed our initial hypothesis that they would display both instrumental and integrative motivations for learning English. Though there is a certain difference in attitudes regarding the type and level of motivation between the two groups. This difference may stem from the heightened appreciation in the fourth-year students for both utilitarian aspects of ESP learning directly related to their prospective and imminent employment (instrumental motivation) as well as their desire to become integrated into the society of the target language (integrative motivation).

4. Results and discussion

Table 1 below shows comparative results obtained by summarising the responses to 20 statements given by students of the second and fourth year of studies respectively. A comparison of the data, obtained by means of the questionnaire, results in interesting insights into the degree of integrative and instrumental motivation of ESP students at the Faculty of Economics, University of Belgrade.

	STATEMENT	YEAR OF STUDIES											
		II	IV	II	IV	II	IV	II	IV	II	IV	II	IV
1	For me, learning English is a pleasure, not a duty.	6 37%	6 25%	5 30%	5 49%	4 20%	4 22%	3 11%	3 2%	2 2%	2 2%	1 0%	1 0%
2	I believe that my knowledge of English will be useful for my future career.	6 89%	6 94%	5 6%	5 4%	4 7%	4 0%	3 4%	3 2%	2 2%	2 0%	1 1%	1 0%
3	The feeling of satisfaction after I have mastered course material is a sufficient incentive for learning English.	6 29%	6 19%	5 46%	5 33%	4 22%	4 33%	3 5%	3 13%	2 2%	2 0%	1 1%	1 2%
4	I wish to learn English well so I can achieve better success in my studies.	6 42%	6 27%	5 33%	5 41%	4 22%	4 18%	3 1%	3 8%	2 2%	2 4%	1 0%	1 2%
5	While learning English I like to learn about my future profession.	6 37%	6 53%	5 34%	5 21%	4 23%	4 20%	3 5%	3 6%	2 1%	2 0%	1 0%	1 0%
6	I wish to learn English well so I can watch films from English-speaking countries without subtitles.	6 27%	6 27%	5 25%	5 33%	4 30%	4 14%	3 10%	3 4%	2 4%	2 16%	1 5%	1 6%

7	I wish to learn English well so I can apply for master/doctoral studies abroad.	6 27%	6 29%	5 22%	5 22%	4 24%	4 24%	3 14%	3 14%	2 8%	2 2%	1 5%	1 8%
8	I wish to learn English well because my general knowledge is important to me.	6 60%	6 55%	5 29%	5 33%	4 7%	4 6%	3 1%	3 4%	2 2%	2 2%	1 0%	1 0%
9	I learn English only because it is my compulsory university course.	6 2%	6 2%	5 2%	5 4%	4 6%	4 4%	3 16%	3 14%	2 25%	2 33%	1 48%	1 43%
10	I wish to learn English well so I can read books in English.	6 7%	6 4%	5 13%	5 12%	4 19%	4 35%	3 29%	3 20%	2 23%	2 20%	1 8%	1 10%
11	I wish to learn English well so I can find a job abroad.	6 24%	6 20%	5 31%	5 22%	4 22%	4 29%	3 14%	3 16%	2 6%	2 10%	1 2%	1 4%
12	I wish to learn English well so I can find a well-paid job.	6 46%	6 47%	5 35%	5 33%	4 16%	4 14%	3 1%	3 2%	2 1%	2 4%	1 1%	1 0%
13	I learn English because it will be useful for my studies.	6 39%	6 41%	5 33%	5 35%	4 23%	4 20%	3 5%	3 4%	2 0%	2 0%	1 1%	1 0%
14	While learning English I also like to learn about the way of life and the civilisation of the English-speaking countries.	6 18%	6 24%	5 19%	5 29%	4 31%	4 24%	3 19%	3 12%	2 8%	2 8%	1 4%	1 4%
15	My main incentive for learning English is getting a good mark in the exam.	6 7%	6 12%	5 19%	5 16%	4 30%	4 24%	3 20%	3 35%	2 12%	2 4%	1 11%	1 10%
16	I wish to learn English well so I can watch TV programmes without subtitles.	6 22%	6 24%	5 20%	5 25%	4 39%	4 18%	3 18%	3 14%	2 7%	2 10%	1 5%	1 10%
17	I wish to learn English well so I can improve my professional skills abroad.	6 33%	6 25%	5 33%	5 49%	4 24%	4 14%	3 6%	3 6%	2 2%	2 4%	1 2%	1 2%
18	I wish to learn English well so I can talk to native English speakers.	6 69%	6 63%	5 22%	5 25%	4 7%	4 8%	3 2%	3 0%	2 0%	2 4%	1 0%	1 0%
19	I wish to learn English well so I can feel comfortable when travelling abroad.	6 66%	6 55%	5 23%	5 33%	4 8%	4 10%	3 2%	3 2%	2 0%	2 0%	1 0%	1 0%
20	I wish to learn the terms in English which are used in my profession.	6 61%	6 63%	5 23%	5 27%	4 10%	4 4%	3 1%	3 2%	2 0%	2 4%	1 0%	1 0%

4.1. Instrumental Motivation

By far, the highest number of students (89% students in the second year of studies and as many as 94% students in the fourth year of studies) believe *the knowledge of English will be useful for their future careers* – item no. 2, which attests to a high degree of instrumental motivation of students who learn ESP. This is directly corroborated by results referring to item no. 20 (*I wish to learn the terms in English which are used in my profession*), with 61% of students of the second year and 63% of those of the fourth year of studies opting for *I totally agree*. Items, no. 5 and no. 12, where the former refers to learning English as a vehicle for gaining knowledge linked to the future profession and the latter refers to learning English as a vehicle for finding a well-paid job, rank high with both groups of students, with a percentage difference between them. For example, as many as 53% of the fourth-year students totally agree to item no. 5 as opposed to 37% of the second-year students. Similarly, there is a very interesting result regarding item no. 17, which relates to the importance of knowing English for professional development abroad, where students in the fourth year of studies exhibit a higher level of motivation in comparison to their younger peers. This finding is quite expected given their imminent completion of studies and career plans closely related to a specialised training within their field of expertise. A significant overlap of responses with both tested groups can be noted with reference to two items, no. 11 – the possibility of finding the job abroad thanks to good knowledge of English, and no. 7, which reads as follows: *I wish to learn English well so I can apply for master/doctoral studies abroad*.

4.2. Integrative Motivation

As already noted, both groups of students manifest integrative motivational orientation as well. This is attested by their responses to item no. 1, which undoubtedly shows that they find learning English enjoyable and not something they *have* to do. The high level of integrative motivation is also confirmed by the students' responses to item no. 18 (*I wish to learn English well so I can talk to native English speakers*) and no. 19 (*I wish to learn English well so I can feel comfortable when travelling abroad*) respectively, where 63% of students in the fourth year of studies agree to no. 18, compared to 69% of the second-year students, i.e. 66% of the second-year students opt for no.19 as opposed to 55% of the fourth-year students. This discrepancy in results pertaining to item no. 19 in the questionnaire may be explained by an increasing awareness amongst the senior students of the importance of knowing English for their prospective jobs and careers, which is suggestive in their responses above to items no. 2, 5, 12, and 20, those pertaining to instrumental motivation.

Integrative motivation profiles high with both groups of the tested students, this becomes noticeable upon analysing results obtained from responses to three items: no. 6 (*I wish to learn English well so I can watch films from English-speaking countries without subtitles*), no. 10 (*I wish to learn English well so I can read books in English*) and no. 16 (*I wish to learn English well so I can watch TV programmes*

without subtitles). These are directly related to students' personal desires and their intrinsic needs to accomplish their goals, which are not solely profession-oriented, thus integrating into the target language culture and society. Therefore, expressed as percentages, 22% of the second-year students responded positively to item no. 16, in comparison to 24% of the fourth-year students, who also confirmed their desire to watch TV programmes without subtitles, which may be considered a very important indicator of the level and type of students' motivation.

Furthermore, only 2% of students in their second and fourth year of studies agreed to item no. 9, which pertains to learning English only because it is a compulsory course at the Faculty. Or, to put it differently, as many as 48% of the second-year students, and 43% of the fourth-year students totally disagree on this item. Our hypothesis that instrumental motivation will be followed by a high level of integrative motivation within ESP economics students is again validated by responses to item no. 15, where 7% of students in the second year of studies totally disagree when it comes to the idea that getting a good mark on their exam is their strongest incentive for learning English at the Faculty, while the percentage value for students of the fourth year of studies regarding the same item is 12%.

5. Pedagogical Implications

As already mentioned, one of the aims of this research was to point out how the responses obtained from both groups of students, those at their second and fourth year of studies, who manifested both instrumental and integrative motivational orientations, though not to the same extent, may be utilised to shape the design of ESP teaching materials at the tertiary level. The ultimate goal of any ESP course at the tertiary level is to satisfy the students' needs and motivate them in an authentic and empirical way to not only learn and improve their knowledge of English for specific and professional purposes, but also to make the whole learning process more interesting, efficient and effective.

We will now consider some pedagogical implications that arise from the results of our questionnaire and offer some practical solutions, which may result in more motivated ESP economics students. Most of the suggestions in the list below refer to the creation of an ESP textbook which will be used in an ESP economics course.

First, it is necessary to expand the main texts in the textbook, which deal with specialised topics in areas such as economics, banking, marketing, management, statistics, etc., and include more general content, i.e. texts on music, films, sport, etc. This would help to cater to different students' needs, in addition to the main one – mastering specialised vocabulary and developing skills in a particular professional area. These texts, which may be offered for extensive reading, would target an integrative aspect of motivation.

Secondly, the textbook needs to contain the content which would address cultural differences between the students' (Serbian) and British/American culture. This may be done, among other things, by pointing out the differences in: specialised

terminology between British and American variants of English; conducting meetings; business correspondence; negotiation styles; non-verbal communication; social skills, etc.

Thirdly, it is necessary to insist that students in the second year of studies acquire specialised vocabulary which is characteristic of their particular module at the Faculty, and continue this tendency with the senior students, taking into account Robinson's (2007) classification of ESP vocabulary into technical, semi-technical and non-technical terms.

Fourthly, it is important to introduce authentic materials closely related to the future profession and career of senior students. Such materials may refer to writing CVs, application letters, motivation letters, etc. In this way, students would learn discourse features of written and spoken genres, essential for their academic and/or professional careers.

Fifthly, in both the teaching process and the textbook it is important to introduce a greater number of different authentic written and spoken genres, which clearly and unambiguously reflect real life/business/professional situations. For example: newspaper articles, authentic materials from different domains of business (advertisements, international trade and shipping documents, meeting and negotiation role plays, business letters, financial statements, etc.).

Sixthly, specialised materials need to be related to everyday life. For example: situations via a case study method, focusing on discussions, debates, oral presentations of students, for-and-against argumentation, etc.

Lastly, it is desirable to devote one part of the textbook to biographies of famous entrepreneurs, innovators and businessmen. It is supposed that such texts may have a beneficial influence on students' motivation (e.g. Henri Ford, Bill Gates, Jeff Bezos, Mark Zuckerberg, etc.).

All these activities help to create more authentic situations in the classroom, which would consequently enhance not only students' integrative motivation and the level of their identification with the target, Anglophone culture and society, but also instrumental motivation, pertaining to their professional or career orientation. As a consequence, the proposed activities would help students become more motivated for the overall process of ESP learning.

6. Conclusion

In this paper an attempt has been made to establish the level of instrumental and integrative motivation within ESP economics students at the Faculty of Economics, University of Belgrade. Using a purposely designed questionnaire as a research instrument, we have obtained feedback from more than 100 students giving their preferences and opinion on twenty statements pertaining to the reasons why they learn English and what goals they strive to achieve by mastering English as their obligatory university course. Hopefully, the results we obtained and the insights we received from students' feedback may help to create more motivating teaching

materials and design an ESP Economics course at the tertiary level which will help to increase the motivation of students and consequently result in the improvement of their English skills.

References

- Brown, H. D. 2000. *Principles of Language Learning and Teaching*. 4th ed. New York: Addison Wesley Longman, Inc.
- Deci, E. L. 1975. *Intrinsic Motivation*. New York: Plenum.
- Dörnyei, Z. 2014. Motivation in second language learning. In *Teaching English as a second or foreign language*, 4th ed., M. Celce-Murcia, D. M. Brinton & M. A. Snow, eds., 518–531. Boston, MA: National Geographic Learning/Cengage Learning.
- Dudley-Evans, T., M. St John. 1998. *Developments in ESP. A Multidisciplinary Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dorđević, J. 2013. Računar u nastavi engleskog jezika struke kao sredstvo podsticanja unutrašnje motivacije studenata. U *Aktuelne teme engleskog jezika nauke i struke u Srbiji*, N. Silaški, T. Đurović (ur.), 277–288. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta.
- Đurović, T., N. Silaški. 2014. Motivacija studenata ekonomije u nastavi engleskog jezika struke. U *Afektivna dimenzija u nastavi engleskog jezika*, B. Radić-Bojanić (ur.), 162–182. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Evans, S., B. Morrison. 2011. Meeting the challenges of English-medium higher education: The first-year experience in Hong Kong. *English for Specific Purposes* 30, 198–208.
- Gardner, R. C. 1985. *Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation*. London: Edward Arnold.
- Gardner, R. C., W. E. Lambert. 1972. *Attitudes and Motivation in Second Language Learning*. Rowley, MA: Newbury House.
- Gardner, R. C., P. D. MacIntyre. 1991. An instrumental motivation in language study. *Studies in Second Language Acquisition* 13, 57–72.
- Kantaridou, Z., I. Papadopoulou, I. Mahili (Eds.). 2006. *Motivation in Learning Language for Specific and Academic Purposes*. Macedonia: University of Macedonia.
- Knežević, Lj., S. Halupka-Rešetar. 2014. Spremnost za komunikaciju i orijentacija ka učenju engleskog jezika kod studenata prirodnih i društvenih nauka. U *Afektivna dimenzija u nastavi engleskog jezika*, B. Radić-Bojanić (ur.), 143–162. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Knežević, Lj., S. Halupka-Rešetar. 2015. The influence of orientation and perceived language competence on ESP students' willingness to read. *ESP Today* 3(1), 64–82. Available: http://www.esptodayjournal.org/pdf/current_issue/2015/4.%20KNEZEVIC%20&%20%20HALUPKA-RESETAR%20-%20full%20text.pdf [2015, July 1]
- Noels, K. A. 2001. New orientations in language learning motivation: Towards a model of intrinsic, extrinsic, and integrative orientations and motivation. In *Motivation and second language acquisition*, Z. Dörnyei, R. Schmidt, eds., 43–68. Honolulu, HI: University of Hawaii Press.

- Radojičić, S. 2007. Uloga stavova i motivacije u učenju engleskog jezika na primeru studenata PMF. *Primenjena lingvistika* 8, 328–337.
- Robinson, N. 2007. Bridging the information gap: content and vocabulary in the ESP classroom. Available: www.besig.org/events/conf2007/downloads/Robinson.ppt [2013, April 5]
- Ryan, R. M., E. L. Deci. 2000. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist* 55, 68–78.
- Stevens, P. 1988. ESP after twenty years: A re-appraisal. In *ESP: State of the art*, M. Tickoo, ed., 1–13. Singapore: SEAMEO Regional Centre.
- Topalov, J. 2008. Motivation and its role in foreign language learning. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* XXXIII(2), 351–362.
- Topalov, J. 2011. *Motivacija u nastavi stranog jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Topalov, J., B. Radić-Bojanić. 2011. Uticaj povoljnih i nepovoljnih stavova prema izvornoj i ciljnoj kulturi na učenje stranog jezika. *Pedagogija* 1, 113–120.
- Ushioda, E. 2012. Motivation in Second Language Acquisition. In *The Encyclopedia of Applied Linguistics*, C. A. Chapelle, ed., 3763–3768. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Ushioda, E., Z. Dörnyei. 2012. Motivation. In *The Routledge handbook of second language acquisition*, S. Gass, A. Mackey, eds., 396–409. New York: Routledge.
- Vuković-Vojnović, D., Lj. Knežević. 2007. Ispitivanje motivacije u nastavi engleskog jezika struke. *Primenjena lingvistika* 8, 337–344.

Nadežda Silaški, Tatjana Đurović

ZNAČENJE MOTIVACIJE U NASTAVI ENGLSKOG JEZIKA NAUKE I STRUKE

Rezime

Rad se bavi jednom od varijabli u učenju engleskog jezika nauke i struke – motivacijom, u nastojanju da ustanovi vrstu, stepen i značenje motivacije u nastavi engleskog jezika kod studenata ekonomske struke, kao i da predloži praktična rešenja koja bi se mogla iskoristiti u kreiranju nastavnog materijala u nastavi na visokoškolskom nivou. Uz pomoć unekoliko prilagođenog upitnika koji je već korišćen za ispitivanje motivacije studenata prirodnih nauka u nastavi engleskog jezika struke (Vuković-Vojnović & Knežević 2007) istražujemo stepen integrativne odnosno instrumentalne motivacije u istoj vrsti nastave kod studenata Ekonomskog fakulteta u Beogradu, sa početnom hipotezom da će priličan broj studenata ekonomije, iako pohađa kurs u kome je cilj učenja precizno definisan i usklađen sa potrebama polaznika, ispoljiti u velikoj meri i integrativnu a ne samo instrumentalnu motivaciju. Budući da upitnik obuhvata studente II i IV godine Ekonomskog fakulteta u Beogradu, dobijeni rezultati omogućavaju nam da ustanovimo i da li i u kojoj meri se integrativna i instrumentalna motivacija razlikuju u zavisnosti od nivoa učenja engleskog jezika struke, odnosno kako se menja značenje

pojma motivacije u dva različita perioda učenja. Rezultati istraživanja mogu u velikoj meri doprineti pravilnom i učinkovitom osmišljavanju nastavnog materijala, što kao krajnji efekat ima zadovoljnije i inspirisanije, a samim tim i studente prijemčivije za nova saznanja u domenu engleskog jezika nauke i struke.

silaskin@sbb.rs
tdjurovic@sbb.rs

UDC 81'33

811.111'276.6:378

Maja Stanojević Gocić

High School of Applied Professional Studies Vranje

INFERRING THE MEANING OF UNKNOWN WORDS AS A READING STRATEGY IN ESP COURSE

Abstract: Inferring the meaning of unknown words or lexical inferencing is an important reading strategy and it is also a part of language learning strategies as a much broader term. Concurrently, it can be regarded as a vocabulary learning strategy, which is used for discovering the meaning of unfamiliar words and thus belongs to discovery strategies. It is commonly associated with guessing the meaning of unknown words from the context, even though lexical guessing can be performed on the basis of both linguistic knowledge, e.g., the morphological analysis of the word, and extralinguistic knowledge, which encompasses world knowledge and strategic knowledge. The empirical research has been conducted among a group of students from College of Applied Vocational Studies in Vranje in order to investigate to what extent students use inferencing the meaning of unknown words as a reading strategy, and how strategy-based instruction as a part of English for Specific Purposes course can help them use this strategy more effectively and become successful readers.

Key words: inferencing, reading, vocabulary, strategies

1. Introduction

Irrespective of the fact that unknown words in the text can hamper reading comprehension, successful readers do not read the text word-by-word, but use various reading strategies, as they are aware of the fact that they do not need to know the meaning of every single word in the text in order to understand its message or the overall meaning. Reading comprehension can thus be achieved without decoding the meaning of all the words in the text. In that respect, Scrivener (2005: 184) explains that many readers approach reading texts in order to read it thoroughly and to stop only when they have understood every word. This way they can improve their vocabulary, but won't become better readers by using this plodding word-by-word approach. He concludes that the teacher could help them read faster, not worrying about the meaning of every word, and even if they do not know many words, they could achieve specific reading goals.

Reading comprehension is directly dependent on vocabulary knowledge. In other words, vocabulary knowledge is the most important factor for achieving reading proficiency. Second or foreign language learners need to have not only a large vocabulary size for this purpose, but also the ability to implement strategies for interpreting, determining or deducing the meaning of unknown vocabulary. Upon seeing

an unknown lexical item in a text, the reader can ignore it, that is, skip it and move on, look up its meaning in a dictionary or try to infer its meaning and use the surrounding context. In addition, successful inference of unknown vocabulary may lead to its retention and subsequent acquisition.

Nassaji (2004: 111) emphasizes that vocabulary knowledge is one the best predictors of reading ability, whereas Paribakht and Wesche (1999: 196) outline their symbiotic relation, or reading as both the cause and consequence of vocabulary acquisition. Moreover, vocabulary learning strategies (VLS) are interrelated with reading strategies (RS), and both of them are sub-branches of language learning strategies (LLS). RS are used by foreign language learners in order to assist them in enhancing their reading comprehension, developing their reading skills and becoming expert, proficient or strategic readers who, in turn, effectively exploit reading strategies. They may also result in students' vocabulary enlargement through reading.

Inferencing the meaning of unknown words is called lexical inferencing, and may be regarded as a VLS, or a type of inferencing, which is a RS. Lexical inferencing is thus both RS and VLS.

Inferencing is a much broader term; it is a cognitive process and cognitive strategy that takes place at sentence level and word level. As a much broader category, inferencing refers to making judgments and conclusions about people, events and situations, and does not exclusively refer to LLS. According to O'Malley and Chamot (1990: 138), inferencing means using available information to guess meanings or using unfamiliar language items associated with a language task, to predict outcomes, or to fill in missing information.

The paper is aimed at investigating to what extent students of College of Applied Vocational Studies in Vranje use lexical inferencing, i.e., inferring the meaning of unknown words as a RS and how strategy-based instruction as a part of English for Specific Purposes (ESP) course can help them use this strategy more effectively and become successful readers. It explores the process of reading in ESP from strategic perspective.

2. Language learning strategies (LLS)

As soon as it has been noticed that some language learners are more successful and efficient than the others, investigation has been conducted to determine whether this is a result of their abilities or exploitation of different LLS. It has been assumed that the abilities aren't the only factor affecting students' success. Today the term LLS almost exclusively refers to second or foreign language learning. LLS are usually employed by successful learners, since all learners use strategies but successful learners use them more efficiently. In addition, students often use LLS implicitly, so explicit strategic instruction, provided by an English teacher as a part of ESP course, can be very useful and beneficial.

Minor controversies in defining LLS appeared, as their influential definitions slightly differ. In general, LLS are specific tools students use in order to solve

specific problems, fulfill language learning tasks and improve language learning. O'Malley and Chamot (1990:1) think that strategies are special thoughts and actions people use for understanding, learning and memorizing new information, while Cohen (1998: 4) defines them as processes consciously selected by learners or actions taken to enhance the learning or use of a second or foreign language by means of storage, retention, recall and application of information about the language. Oxford (1999: 518) refers to learning strategies as specific actions, behaviours, steps or techniques used by students in order to improve the development of language skills in a second or foreign language.

Despite discrepancies as to whether strategies are conscious, willing and deliberate, or subconscious, it is also disputable whether they are visible or invisible processes that cannot be observed directly, and whether they are concrete and physical activities, or mental operations. Most researchers regard strategies as conscious activities, which sometimes may include subconscious steps. Therefore, Ehrman et al. (2003:316) claim that virtually all definitions of strategies imply a conscious movement toward a language goal. O'Malley and Chamot (1990: 43) stress learners consciously choose means for active improvement of their learning, which are guided by self-regulation, while Griffiths (2008: 87) defines strategies as activities consciously chosen by learners for regulating their own learning. Furthermore, Gunning and Oxford (2014: 82) claim that most researchers agree that strategies are goal-directed, have a metacognitive component which involve learner responsibility and require some degree of consciousness. Also, Gass and Selinker (2008: 440) assert that language learning strategies are described as effortful, goal-directed, intentional. They maintain that learning strategies involve internal mental actions but may also involve physical actions.

Students use language learning strategies in order to improve their communicative competence as their primary learning goal. The most important factors affecting the use of strategies include, among others, age, gender, learning style, motivation, teachers' requests and the purpose of learning (Oxford, 1990: 13).

When it comes to classification of language learning strategies, the most influential taxonomies are given by O'Malley and Chamot (1990), who have identified cognitive strategies (taking notes), metacognitive strategies (planning or self-evaluation) and social strategies (cooperation with the teacher or fellow students, and asking them for help), and Rebecca Oxford (1990), who proposes six types of strategies grouped into direct strategies (cognitive, metacognitive, memory-related) and indirect strategies (compensatory, affective and social strategies) (Oxford 1990: 17).

2.1. Reading skills and reading strategies

Grabe (2009: 221) underscores that it is difficult to distinguish between reading skills and reading strategies as in many cases what is a strategy and what is a skill is not clear. A skill is usually regarded as a strategy that has become automatic, whereas strategies are processes that are consciously controlled by readers to solve reading problems. However, he underlines that this interpretation does not adequately

ly captures what a fluent reader does while reading, as many skills were originally explicitly learned and were not automatized processes as such. Second, processes that are labeled as strategies are often employed in a non-conscious way, and third, strategies are often applied in combination.

Reading is a highly complex skill that is regarded not only as a cognitive and active process of meaning construction, involving many coordinated skills required for the processing of the written text, but also as a social process by which people communicate ideas and emotions (Bloome, 1983). In that respect, communication, or rather a dialogue, between the writer and the reader, in which the writer encodes a message that the reader decodes, is being established. Reading is also a cognitive ability that involves comprehension and subsequent interpretation of the written text.

Grabe and Stoller (2011: xvi) maintain that reading can be thought of as a way to draw information from the a text and to form an interpretation of that information. In addition, Koda (2007) argues that the ultimate goal of reading is to construct text meaning based on visually encoded information. Essentially, it entails converting print into language and then to the message intended by the author.

RS can help learners to identify which textual cues to focus on, and to solve the problems of text comprehension. Inferring word meaning is regarded as one of the simplest strategies, along with scanning, whereas the complex ones are different forms of summarizing or identifying writer's tone or intention. In that respect, the following strategies can be used in order to develop reading skill: *previewing* (becoming familiar with contents and goals of the text), *prediction* (the use of background knowledge about the content or subject area which is connected to new information or newly gained knowledge; the previous knowledge is being activated and matched with reader's schema), *skimming* and *scanning* (forms of quick browsing of the text in searching for specific information), *inferring* or making inferences and *self-monitoring* (being aware of using certain strategies and monitoring their progress).

O'Malley and Chamot (1990: 179) assert that principle strategies taught for reading comprehension are inferencing (using immediate and extended context to guess new words), deduction (using grammar rules to identify word forms), elaboration (using prior knowledge), and transfer (recognize, use cognates). Janzen and Stoller (1998: 251) explain that expert readers are also strategic readers, able to manage a wide variety of strategies and use them flexibly and in conjunction with one another both consciously and unconsciously to enhance their understanding and monitor comprehension, which may range from local actions, such as guessing the meaning of unknown words in context to more global behaviours, such as evaluating the text according to the reader's purpose.

3. Inferencing

The verbs *infer* and *guess* are used interchangeably, since the expressions "lexical inferencing" and "guessing the meaning" of unknown words are generally regarded as synonymous and interchangeable, referring to the same strategy. Nev-

ertheless, the term “guessing” is mostly associated or identified with guessing the meaning of unknown words from the context. In this paper, the term “inferencing” is used because it emphasizes the cognitive aspects of the strategy and fully describes the underlying cognitive process. The usage of one term over another depends on the scholar, as some think the term guessing better or more accurately describes the mental activity involved (Barnett, 1989), while the others use both terms (Qian, 2004). In recent research, the term infer is predominant, and today the term lexical inferencing is unarguably prevalent.

Nuttal (2005) asserts that inference can be used to draw conclusions, to identify presuppositions and to interpret new words. Also, Grabe (2009: 68–69) mentions inferencing is not limited to a skill we use when reading. Namely, inferencing is one of the fundamental cognitive mechanisms. It connects what we are currently attempting to understand with memory resources that provide our background knowledge. Barnett (1989: 79) outlines the verb “to infer” is used to mean “to draw inferences beyond the actual words of a text,” adding to the writer’s stated meaning. Moreover, Nassaji (2004: 108) stresses it occurs at all levels of reading comprehension process, involving prediction and interpretation of the text for meaning that conceptualize reading as an active meaning-construction process and a creation of a mental representation of the text.

3.1. Lexical inferencing

Oxford (1990) argues that lexical inferencing belongs to compensatory strategies that help compensate for the missing knowledge. According to her, compensatory strategies are guessing from the context, gestures and pause words that help make up for missing knowledge. O’Malley and Chamot (1990) claim it belongs to cognitive strategies, whereas Schmitt (1997) considers it to be a determination strategy, which is used to determine the meaning of unknown words in the text. In his comprehensive taxonomy of vocabulary learning strategies, it also belongs to discovery strategies, which indicate how students deal with unfamiliar words.

According to Fraser (1999), lexical inferencing is one of the lexical processing strategies, while the other two are ignoring the word and consulting a dictionary. In that sense, Nassaji (2003: 647) suggests that readers use a variety of strategies when they encounter new words in their reading which include ignoring unknown words, consulting a dictionary for their meaning, writing them down for further consultation with a teacher, or attempting to infer their meaning from context, and it is widely used among learners. Nassaji (2003: 647) underlines Fraser (1999) and Paribakht and Wesche (1999) found that lexical inferencing was the most frequent and preferred strategy their second language learners used to learn the meanings of new words when reading. It is closely associated with incidental vocabulary learning, that is, learning vocabulary through reading natural texts. Therefore, Nation (2013) employs the term contextual learning, which he considers to be incidental and not deliberate.

However, while lexical inferencing in both listening and reading has a favourable role in the first language acquisition, its role in second language acquisition

(SLA) is still unclear. Namely, although the importance of lexical inferencing as a VLS is recognized (Nation 2008), some researchers think reading is a powerful source of vocabulary acquisition for second and foreign English language learners (Hu and Nassaji 2014: 27). The others regard vocabulary acquisition through reading as a slow and uncertain process that requires repeated encounters with unknown vocabulary in different contexts (Paribakht and Wesche 1999) in order to become an efficient or productive strategy, while the others claim it can be efficient for those language learners that read a lot (Nation 2013).

Lexical inferencing is usually defined as informed guessing of unknown words on the basis of contextual clues in the text, as well as linguistic knowledge, extralinguistic knowledge and knowledge of the word (Qian 2004: 156). Linguistic knowledge involves the morphological analysis of the words (the root, prefixes and suffixes) and determining what part of speech the word (or surrounding words) belongs to. It is especially effective with respect to complex words (e.g., downhearted). World knowledge includes knowledge of the subject or content area, i.e., previous knowledge on the area the text is about.

Oxford (1990: 19) uses the term “guessing intelligently” to describe compensation strategies (along with overcoming limitations in speaking and writing) and argues that guessing can be performed by using linguistic and non-linguistic clues. Furthermore, Oxford (1990: 49–50) claims that language-based clues may come from aspects of the target language the learner already knows, from the learner’s own language or from another language. On the other hand, non-language clues may come from a wide variety of sources: knowledge of context, situation, text structure, personal relationships, topic, or general world knowledge. In a discussion on the factors involved in lexical inferencing, Nagy (1997) considers the role of learners’ pre-existing knowledge bases and how these knowledge bases influence learners’ strategy use and success. Therefore, Nagy (1997) groups learners’ knowledge bases into three main categories: *linguistic knowledge*, *world knowledge*, and *strategic knowledge*. The *linguistic knowledge* category covers all knowledge that learners possess about the linguistic context in which the word has occurred, including their syntactic knowledge, lexical knowledge, and knowledge of word schema (i.e., knowledge of the possible meanings of the word). *World knowledge* is the learner’s understanding and use of the relevant domains of knowledge. *Strategic knowledge* is knowledge of the actual strategies learners employ during the act of inferencing and attempting to deduce the meaning of the unknown word from context. He suggests that strategic knowledge may not be necessary for acquiring word meaning from context. It is defined as knowledge about language learning strategies and is sometimes regarded as a part of communicative competence (Oxford, 1990: 7). According to, Nassaji (2003: 648) knowledge sources range from knowledge of grammar, morphology, phonology, and knowledge of the world, to knowledge of punctuation, word association, and cognates.

As some words with complex morphological structure can be analysed by breaking them into parts, and these processes are called word analysis skills, raising students’ morphological awareness is of prime importance for lexical inferencing.

Morphological awareness can be defined as recognition, understanding and using of word parts, which carry meaning or most simply the study of word structure involving the ability to manipulate and combine morphemes. In addition to contextual clues, learners' ability to use linguistic cues or morphological information in words also serves as a foundation for successful inference of meaning (Zhang and Koda 2012: 1198).

Although lexical inferencing can be used during intensive reading, which usually takes place in the classroom, supervised by the teacher, it is also significant for extensive reading. Nation (2013: 348) claims contextual learning involves learning from extensive reading, which usually takes place outside the classroom and is associated with reading for pleasure (Harmer 2007: 99). It is also known as free voluntary reading (Krashen 2003). Snow (2007: 140–141) argues that during extensive reading the use of dictionary should be minimum, because over use of dictionary interrupts the flow of thoughts and ideas. Therefore, students should develop practice of guessing the meaning of unknown words or skip them and move on. He maintains that the development of extensive reading skills may mean that students regularly start reading books, newspapers or magazines in English, and thus naturally develop their language skills, vocabulary and knowledge of culture. Therefore, there are two aspects of developing extensive reading skills: enhancing reading speed and guessing the meaning of unknown words. Unfortunately, he stresses students reach that level after considerable practice and studying.

4. Methodology

The participants in our experiment are 79 (51 male and 28 female) students studying at College of Applied Vocational Studies in Vranje, Serbia. Survey of reading strategies (Mokhtari and Sheorey 2002) was utilized to examine students' metacognitive awareness of RS. It contains 30 statements, and the respondents were supplied with five frequency choices: always or almost always, usually, sometimes, only occasionally and never or almost never, so a Likhert scale is used. This survey divides strategies into global RS, problem solving RS and support RS. 3.5 or higher is considered to be a high score, 2.5 to 3.4 is a medium and 2.4 or lower is a low score, while the overall average indicates how often a strategy is used when reading academic materials. On the other hand, VLS are investigated by means of Qian's (2004) Questionnaire with two types of questions, comprising eight ways of dealing with new words and six lexical inferencing strategies. The respondents were also supplied with five frequency choices: always, often, sometimes, rarely and never.

Vocational texts from textbook materials (Ibbotson 2009) were used to conduct two reading comprehension tests: at the beginning of ESP course, and after the students received strategic input.

5. Results and analysis

The average for each subscale of the Survey (in Table 1) shows which group of strategies (Global, Problem Solving or Support strategies) students use. The results show that problem-solving strategies are the most-employed strategies. Gender criteria are used to explore the use of certain strategies. The results are satisfactory, as students have positive attitudes toward reading, and have metacognitive awareness that is important for self-regulation of their learning.

Group of strategies	AM	SD
Global reading strategies	3.55	0.58
Problem solving strategies	3.67	0.58
Support reading strategies	3.42	0.67
Overall reading strategies	3.54	0.51

Table 1. *Descriptive analysis of Survey of reading strategies*

Strategies	AMm	SDm	Amf	SDf	t	P
I use reference materials (e.g. a dictionary) to help me understand what I read. SUP	3.16	1.33	3.54	1.10	-1.353	0.090
I use context clues to help me better understand what I am reading. GLOB	3.47	1.06	3.89	1.03	-1.721	0.045
I try to guess what the content of the text is about when I read. GLOB	3.53	0.99	4.00	1.09	-1.898	0.032
I check to see if my guesses about the text are right or wrong. GLOB	3.37	1.22	3.43	1.14	-0.204	0.419
When I read, I guess the meaning of unknown words or phrases. PROB	3.57	1.19	3.75	0.97	-0.734	0.233

Table 2. *Statistical differences in using certain strategies according to the gender criteria*

The central strategy examined (in Table 2) is a problem solving strategy: *When I read, I guess the meaning of unknown words or phrases*. Its average score is high, which means that it is used very often by both male and female participants. However, there is a statistically significant difference between male and female participants, as female participants employ this strategy more frequently. On the other hand, it can be seen that there is not a statistically significant difference between male and female participants in using the following two global strategies related to inferencing: *I try to guess what the content of the text is about when I read* and *I use context clues to help me better understand what I am reading*. Nevertheless, there is a statistically

significant difference between male and female participants in using another strategy associated within ferencing as a RS: *I check to see if my guesses about the text are right or wrong*, since the findings show that male participants use it more frequently. The results of the study indicate that both male and female students guess the meaning of unknown words or phrases when reading more often than using dictionaries. In addition, another questionnaire also proved that students would rather use dictionaries than trying to guess the meaning of unknown words.

Descriptive statistical analysis shows VLS that Serbian students use in their reading (in Table 3 and Table 4). N1 indicates the frequency according to which participants always, often, sometimes or rarely apply certain type of activity. N2 indicates the frequency according to which participants always and often use a particular activity. AM is arithmetic mean, and SD is standard deviation.

When dealing with unknown words in the text, students mostly skip unknown words. Guessing word meaning comes second, and looking for its meaning in dictionaries is less frequently used than the previous two strategies. Guessing the meaning according to the clues in the word itself is not employed enough, which indicates that students' morphological awareness is low, and thus needs to be improved.

Strategy	N1	N2	AM	SD
Ignore the word	71	8	3.59	0.87
Guess its meaning from the context	62	14	3.52	1.07
Look up the word in an English-Serbian dictionary	67	28	3.09	1.21
Look up the word in an English-only dictionary	75	31	2.76	1.03
Look for clues to meaning in the word itself	74	42	2.68	1.04
Ask a friend if they know the word	79	34	2.58	0.91
Ask the teacher for assistance	75	41	2.49	1.05
Make a note of the word (i.e. write it down)	73	48	2.43	1.12

Table 3.

Strategy	N1	N2	AM	SD
I examine the unknown word to see if it contains any grammatical clues to tell me what part of speech it belongs to	71	28	2.95	1.14
I use the meaning of other words in the same sentence to help me guess the meaning of the unknown word	76	34	2.72	0.92
I use my background knowledge of the topic of the text to guess the meaning of the unknown word	76	37	2.58	1.05
I examine the unknown word to see if any part of it is familiar in meaning	76	46	2.33	0.97
I make use of the meaning of the paragraph or text as a whole to guess the meaning of the unknown word	78	49	2.29	0.99
I look for grammatical clues in the surrounding sentence to help me guess the meaning of the unknown word	78	51	2.24	0.98

Table 4.

A reading comprehension test was performed before and after strategic input or explicit strategic teaching programme. Strategic input consisted of strategy-based

instruction, with special emphasis on lexical inferencing. The average scores on the reading comprehension test before the input was 43%. After receiving strategic input from the teacher, the students achieved higher scores on the same type of reading comprehension test (67%), so the findings confirm the importance of RS instruction.

6. Conclusion

Students should be aware of LLS and use them properly, so Ehrman et al. (2003: 316) underline that the use of learning strategies is related to students' achievement and proficiency, as the students who frequently employ LLS enjoy a high level of self-efficiency, which is their perception of being successful as learners. Less able learners usually use strategies in a random, unconnected and uncontrolled manner, whereas more effective students show carefully selected, targeted strategies. In a word, the use of LLS by the students is directly linked to their success.

Strategic input or strategic instruction (strategy-based instruction), results in developing students' strategic competence, and it is one of the means of mastering language skills. It is believed that strategic area is a part of individual language learning approaches by which students use information, overcome the problems of learning, and achieve learners' autonomy; nevertheless, strategic input should also be an integral part of the curriculum in its explicit form. When strategic reading is integrated in instruction, students can undoubtedly benefit from such instruction (Janzen and Stoller 1998: 251).

Readers often assign meaning to unfamiliar words or phrases, but the contribution of reading to vocabulary building in SLA and ESP is still unclear. Lexical inferencing requires the development of morphological awareness, and it is also essential for the development of extensive reading skills. In that respect, extensive reading implies that students should resort to dictionary use only for those words that are important for text comprehension.

The paper has practical or pedagogical implications as the results may be used to upgrade ESP instruction. The findings also indicate student should have explicit instruction in a form of strategic input, since their implicit knowledge is insufficient. Student can thus benefit from both strategic teaching and strategic learning in an endeavour to become strategic readers. In that respect, if students' morphological awareness is raised, they will equally rely on both context clues and morphological structures of unknown words, as well as their previously gained knowledge. In addition, if their metacognitive awareness is raised, they will analyse the inferences they made more often in order to come up with the appropriate meaning.

References

- Barnett, M. A. 1989. 'More Than Meets The Eye: Foreign Language Reading'. Language and Education: Theory and Practice. ERIC Publications. Available: <http://eric.ed.gov/?id=ED321555> [2014, March 30]

- Bloome, D. 1983. Reading as a social process. *Advances in Reading/Language Research*, 2, 165–195.
- Cohen, A. 1998. *Strategies in Learning and Using a Second Language*. London: Longman.
- Ehrman, M. E., Leaver, B. L., Oxford, R. 2003. A brief overview of individual differences in second language learning. *System*, 31, 313–330.
- Fraser, C. A. 1999. Lexical processing and vocabulary learning through reading. *SSLA*, 21, 02, 225–241.
- Gass, S. M., L. Selinker. 2008. *Second Language Acquisition*. New York: Routledge.
- Grabe, W. 2009. *Reading in a Second Language: Moving from Theory to Practice*. Cambridge: CUP.
- Grabe, W., F. L. Stoller. 2011. *Teaching and Researching Reading*. Second edition. Paerson.
- Griffiths, C. 2008. Strategies and good language learners. In *Lessons from good language learners*, C. Griffiths, ed., 83–98. Cambridge: CUP.
- Gunning, P., R. L. Oxford. 2014. Children’s learning strategy use and its effects of strategy instruction on success in learning ESL in Canada. *System*, 43, 82–100.
- Harmer, J. 2007. *How to teach English*. Harlow: Pearson Longman.
- Ibbotson, M. 2009. *Professional English in Use – Engineering With Answers: Technical English for Professionals*. Cambridge: CUP.
- Janzen, J., F. L. Stoller. 1998. Integrating strategic reading in L2 instruction. *Reading in a Foreign Language*, 12(1), 251–268.
- Koda, K. 2007. Reading and Language Learning: Crosslinguistic Constraints on Second Language Reading Development. *Language Learning*, 57, 1–44.
- Krashen, S. 2003. *Explorations in Language Acquisition and Use: The Taipei Lectures*. Portsmouth: Heinemann.
- Mokhtari, K., R. Sheorey. 2002. Measuring ESL students’ awareness of reading strategies, *Journal of Developmental Education*, 25 (3), 2–10.
- Nagy, W. E. 1997. On the role of context in first- and second-language vocabulary learning. In *Vocabulary: Description, acquisition, pedagogy*, N. Schmitt, M. McCarthy, eds., 64–83. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nassaji, H.** 2003. L2 vocabulary learning from context: Strategies, knowledge sources, and their relationship with success in L2 lexical inferencing. *TESOL Quarterly*, 37, 645–670.
- Nassaji, H.** 2004. The relationship between depth of vocabulary knowledge and L2 learners’ lexical inferencing strategy use and success. *Canadian Modern Language Review*, 61, 1, 107–134.
- Nation, I. S. P. 2008. *Teaching Vocabulary: Strategies and Techniques*. Boston: HeinleCengage Learning.
- Nation, I. S. P. 2013. *Learning Vocabulary in Another Language*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nuttal, C. 2005. *Teaching Reading Skills In a Foreign Language*. Macmillan.
- O’Malley, J. M., A. U. Chamot. 1990. *Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oxford, R. 1990. *Language Learning Strategies – What Every Teacher Should Know*. Boston: Heinle & Heinle Publishers.

- Oxford, R. 1999. Learning strategies. In *Concise Encyclopedia of Educational Linguistics*, B. Spolsky, ed., Oxford: Elsevier, 518–522.
- Paribakht, T. S., Wesche, M. 1999. Reading and Incidental L2 Vocabulary Acquisition, An Introspective Study of Lexical Inferencing. *SSLA*, 21, 195–224.
- Qian, D. 2004. Second language lexical inferencing: Preferences, perceptions and practices. In *Vocabulary in a second language: Selection, acquisition and testing*, P. Bogaards, B. Laufer, eds., 155–169. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Schmitt, N. 1997. Vocabulary learning strategies. In *Vocabulary: Description, acquisition and pedagogy*, N. Schmitt, M. McCarthy, eds., 199–227. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scrivener, J. 2005. *Learning Teaching: The essential guide to English language teaching*. Oxford, UK: Macmillan.
- Snow, D. 2007. *From Language Learner to Language Teacher: An Introduction to Teaching English as a Foreign Language*. TESOL Publications.
- Zhang, D., K. Koda. 2012. Contribution of morphological awareness and lexical inferencing ability to L2 vocabulary knowledge and reading comprehension: Testing direct and indirect effects. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 25, 1195–1215.

Maja Stanojević Gocić

ZAKLJUČIVANJE ZNAČENJA NEPOZNATIH REČI KAO STRATEGIJA ČITANJA U NASTAVI ENGLESKOG JEZIKA STRUKE

Rezime

Zaključivanje značenja nepoznatih reči ili leksička inferencija je važna strategija čitanja, ali i deo strategija učenja jezika kao mnogo šireg pojma. Istovremeno predstavlja strategiju učenja vokabulara koja se koristi za otkrivanje značenja nepoznatih reči i na taj način pripada strategijama otkrivanja. Obično se povezuje sa pogađanjem značenja nepoznatih reči iz konteksta, iako se pogađanje značenja leksičkih jedinica može vršiti na osnovu jezičkog znanja, kao, na primer, pomoću morfološke analize reči, i vanjezičkog znanja, koje obuhvata znanje o svetu oko nas i strateško znanje. Empirijsko istraživanje je sprovedeno sa grupom studenata Visoke škole primenjenih strukovnih studija u Vranju u cilju ispitivanja u kojoj meri studenti koriste zaključivanje značenja nepoznatih reči kao strategiju čitanja, i kako nastava zasnovana na primeni strategija kao dela engleskog jezika struke može da im pomogne da efikasnije koriste ovu strategiju i postanu uspešni čitaoci.

majastanojevic30@gmail.com

UDC 811.111'243:378.1

811.111'373.32

Jelena Milovanović

University of Niš

Faculty of Philosophy

EFL LEARNERS' IDIOM COMPREHENSION: PROCESSING STRATEGIES AND FACILITATING FACTORS

Abstract: Idioms, due to their frequency in both spoken and written language, as well as various shades of meaning that they possess, represent a very important phenomenon of the English language. The present study aims to investigate how EFL learners comprehend idiomatic expressions, which strategies they use in processing them and what are some of the facilitating factors that affect the understanding of idioms. Sixty students were given a questionnaire where they had to interpret the meaning of 20 idioms both in isolation and in a given context. The selected idioms varied in terms of familiarity, transparency and similarity with the L1. The first two sections of the questionnaire were multiple choice tasks where the students had to choose the correct meaning of the idioms – while in the third section the students had to explain what strategies they had used to understand the meaning of the given idioms. The purpose of the questionnaire was to examine the starting assumption that familiarity, transparency, context and similarity with L1 affect comprehension. Students of different ages were chosen in order to investigate whether the age of the participants had any influence on the processing strategies employed in comprehending idiomatic expressions.

Key words: idiom comprehension, meaning, EFL learners, facilitating factors, processing strategies

1. Introduction

Idiomatic expressions are considered by various linguists and language experts to be an important part of language. One reason is their frequency and the ever-increasing role they have in both written and spoken language. Moreover, the etymology of many idiomatic expressions used on a daily-basis dates back to folk tales and commonly shared beliefs and practices - which implies that idioms do not only enrich the vocabulary of the language in question with their various shades of meaning, but also preserve the cultural heritage of native speakers of English.

The complexity of their nature on all levels of language organization has inspired numerous linguists and lexicographers to try to define idioms in terms of morphology, syntax and semantics. However, despite various attempts and many contrasting results, and due to different theoretical classification criteria and approaches adopted in the definition, language experts are still not able to agree on a single, universally accepted definition.

Owing to the importance of the idiomatic expressions and the complexity of their nature, there have been many studies and research papers in an attempt to examine and explain how idioms are comprehended, which strategies are employed and what are some of the factors that affect comprehension. Caccari and Levorato (1989), Nippold and Rudzinski (1993), Nippold and Taylor (1995), Gibbs (1987), in their developmental studies, examined how the comprehension of idioms differ during early childhood, adolescence and adulthood as well as how familiarity, context and transparency influence comprehension. Although many linguists came to the conclusion that learning and understanding idioms is a never-ending process, for native speakers they acquire idioms almost unconsciously as a part of their natural linguistic development, while for EFL learners, who have to invest a conscious effort and in whose language there might not be equivalents for idiomatic expressions, they have one of the most difficult tasks. All of the previously mentioned studies concentrate on the native speakers investigating how context, familiarity, transparency, as well as the age of the participants, influence comprehension. On the other hand, very few studies investigate how foreign language learners understand idiomatic expressions.

The aim of the present study is to contribute to the better understanding of the process of idioms comprehension by EFL learners and to point to some of the facilitating factors that influence the understanding of idiomatic expressions. Beginning with the first assumption that transparency, familiarity, context and L1 (in the cases where there are equivalents in the mother tongue) have an important role in facilitating idiom comprehension. Secondly, it is assumed that younger students choose different processing strategies and rely on translation into L1 and the literal meaning of the constituents more frequently than older students.

The aforementioned paper will be organized into several sections: firstly, the current introductory section is to briefly present the subject and the aim of the study. In the second section – a theoretical background and a framework is to be given where various definitions of idioms in terms of morphology, syntax and semantics will be presented. This section will also contain a subsection which will present the works of the leading authors – primarily those who shift the focus of their attention from native speakers to EFL learners. Lastly, in the final subsection the previously discussed facilitating factors that affect comprehension will be listed and briefly defined. The third subsection will present the methodology of the research as well as the results obtained. Section four will contain the discussion of the results and conclusions, specific issues such as, the importance of the research and the results obtained, as well as the certain guidelines for further investigation, will be addressed.

2. Theoretical background

2.1. Definitions of idioms

It has already been stated in the introductory section that although various scholars and language experts consider idioms an important part of the English

language, and in spite of many research papers and studies, linguists have not yet been able to agree on the definition of the term. In traditional terms, an idiom is defined as a multi-word, phraseological unit that is fixed and whose meaning of the whole is not determinable from the meanings of its individual constituents. However, Mantyla (2004) indicates that this difficulty in defining idioms lies in their complex nature on all levels of language organization, as well as in many features that idiomatic expressions possess. She further implies that the definition depends on the feature that a researcher concentrates on or on the feature that is considered the most important. While some of the language experts concentrate on the structure of idioms, their fixedness more precisely, others emphasize their meaning going from those who consider idioms non-compositional to those who recognize idioms' compositionality. Uriel Weinreich (1969) in his study "Problems in the Analysis of idioms" defined idioms as phraseological units that consist of at least two polysemous constituents, and in which there is a reciprocal contextual selection of subsenses. The example that Weinreich uses in his paper to explain the definition of idioms is *red herring* which has three possible ways of being read. It can be understood literally, as a fish coloured the colour of red, secondly, by selecting the subsense of red, it can be interpreted as a fish smoked and cured with saltpeter, and thirdly it can be seen as an idiom and paraphrased as *aphony issue*. Another well-known linguist, Fraser (1970), in his study defines an idiom as "...a constituent or series of constituents for which the semantic interpretation is not a compositional function of the formatives of which it is composed." He aimed to discover how the meanings of idioms can be represented in the deep structure of a sentence and how idioms and their constituents behave in connection with particular syntactic transformations. What he discovered during his research is that idioms have the same deep structure analysis as their literal counterparts but that their constituents do not preserve their literal meaning within the idiomatic expression. In other words, according to Fraser (1970), the meaning of an idiom cannot be determined from the meanings of its constituents. In terms of fixedness or frozenness, Fraser takes a step forward as he recognizes that not all idioms are completely fixed or frozen. Fixedness is traditionally understood as an inherent attribute of an idiom and it implies that idioms show resistance to internal manipulation – they show such a strong stability (frozenness) in terms of structure and lexical arrangement that variations are not recognizable and accepted. Nevertheless, Fraser (1970: 39) proposes a scale – a Frozenness Hierarchy of idioms that indicates what linguistic operations an idiom can undergo. The scale goes from the level L6 (unrestricted) which allows any linguistic operation, through L5 (reconstitution), L4 (extraction), L3 (Permutation), L2 (insertion), L1 (adjunction) to LØ which is completely frozen and does not allow any linguistic operations. When it comes to more contemporary authors and studies, Mantyla (2004) and Fernando (2006) will be mentioned as they challenge traditional definitions and views and offer different perspectives on the phenomenon of idioms. In her work, Mantyla (2004) presents and discusses the five most prominent features of idioms (metaphoricity, non-compositionality, fixedness of form, level of formality, and multi-word units), which have been taken into consideration in many previous definitions and studies.

Metaphoricity is commonly regarded as the most essential feature of idioms and it implies that all idioms are metaphorical in nature. Non-compositionality implies that the meaning of an idiom cannot be derived from the meanings of its constituents. In other words, this feature indicates that idioms are ‘dead’ and that their meanings are arbitrary, rather than figurative. Fixedness of form, or frozenness, as it has been previously explained in this paper, refers to the strong stability in terms of structure and lexical arrangement and implies that idioms do not tolerate any variation in their structure. The last two features imply that idioms consist of more than one word and that these expressions are considered informal. Mantyla challenges these views as she claims that not all idioms are frozen, dead metaphors. There are idioms in which there is a clear connection between a figurative meaning of the idiom and the literal meanings of its constituents. Idiomatic creativity, on the other hand, proves that certain variations in terms of structure are possible and that many idiomatic expressions are flexible. Creativity in linguistics is often understood as involving a break with the norms, the reshaping of patterns in order to create newness. In connection with idioms, idiomatic uses that are not in their traditional forms but reshaped and changed, to fit specific communicative purpose or to create a special effect are believed to be the core of idiomatic creativity. Fernando (2006), in her research, concentrated on the semantic dimension of idioms and her definition is not determined by structure. She opposes the traditional views of idioms as multi-word units whose meaning is not related to the meaning of their constituents and recognizes the degree of opacity/transparency in these expressions. In terms of transparency she classified idioms into three categories: literal, semi-literal and non-literal. The meaning of the idioms within the first category can be directly deduced from the meaning of their constituents. Idioms do not only represent what is implied by the expression but something in general (e.g. *to lay one's cards on the table* means “to show one’s ideas without reservation”). The idiomatic meaning of the idioms in the semi-literal category is metaphorically extended from the literal meaning of their constituents (e.g. *button one's lips* means “to keep silent”). The third group of idioms are those that are traditionally believed to be the only multi-word expressions for which the term idioms could be used and their meaning cannot be deduced from the meaning of their constituents, there is little or no connection between the two (e.g. *shoot the breeze* means “to engage in an idle conversation”).

For the purpose of this research, idioms are understood as multi-word units whose meaning may vary from transparent, that can be directly deduced from the meaning of its constituents, to highly idiomatic, that is not the sum of the meanings of its constituents. Idioms are not understood as dead metaphors whose meanings are completely arbitrary. In terms of fixedness of form, Fraser’s and Mantyla’s views are adopted, which means that not all idiomatic expressions are frozen and that certain variations in terms of form are possible and acceptable. In the same manner, as Fraser (1970) states in his paper, certain linguistic operations are tolerated and can be performed.

2.2. Factors affecting idiom comprehension

Familiarity has been described as the frequency of occurrence – how frequent an individual speaker encounters a particular idiomatic expression. For example, *having a soft spot* is very frequently used in the English language and thus labelled as a high-familiarity idiom while *take a powder* is a low-familiarity idiom, as it's rarely used (Nippold and Taylor 2002).

Transparency is concerned with the connection between literal and figurative meanings of an idiom. In transparent idioms the figurative meaning is directly related to the literal meanings of the constituents. On the contrary, in opaque idioms the figurative meaning is thoroughly unrelated to the literal meanings of the constituents. The meaning of fully opaque idioms is arbitrary and cannot be analyzed into meaningful components.

Context is a very important factor in idiom comprehension as it allows the reader/listener to extract necessary semantic information from which he can more easily infer the meaning of an idiomatic expression. Cain et al. (2005) claim that context is even more important for the less familiar idioms that cannot be heard so often and essential in comprehending opaque idioms whose meaning cannot be deduced from the meaning of their constituents.

The role of L1 in L2 idiom comprehension has been the subject of several studies whose authors have come to the conclusion that L1 does indeed affect L2 idiom comprehension but those effects may be both positive and negative. Namely, L1 may enhance idiom comprehension when it comes to those idioms that have translational equivalents in the mother tongue. However, it can also mislead the reader/listener when that is not the case, as idiomatic expressions present in L2 will not preserve meaning when literally translated into L1.

2.3. Similar research

Many research papers and studies have been done in an attempt to thoroughly explain idiom acquisition, comprehension and interpretation. They focused on context, idiom familiarity and idiom transparency as key factors affecting idiom comprehension. The number of studies concerned with the way non-native speakers acquire process and comprehend idiomatic expressions is by far smaller than those of studies dealing with native speakers.

Irujo (1986) investigated the influence of L1 in L2 idiom comprehension and divided idiomatic expression into three categories based on the similarity between L1 and L2. The first group of idioms consists of identical idioms that are called such because they have translation equivalents in L2. They are the easiest for L2 learners to comprehend because there is one to one correspondence between L1 and L2. Similar idioms have similar meaning and form in L1 while the third group of idioms, different idioms, has no similarity to L1. Irujo suggests that L1 may enhance idiom comprehension with identical and similar idioms, while when it comes to different idioms that have no equivalents in L1, relying on the knowledge of L1 may only make comprehension harder.

Gibbs (1995) claimed that non-native speakers learn idiomatic expressions by establishing arbitrary links between idiom forms and their figurative meanings. This view is shared by Matlock and Heredia (2002), they suggest that idiom comprehension in non-native speakers at the early stage of L2 learning consists of three stages. First, the non-native speaker translates literal idiomatic expressions into L1. Secondly, he/she tries to make sense of the literal meaning of idiomatic expressions. Lastly, during the final stage, the figurative meaning is taken into consideration and chosen as the correct one. Furthermore, the authors imply that when the learner is at the later stages of L2 learning he can process the meaning of figurative idioms in the same manner as native speakers. Mantyla (2004) examined how native and non-native speakers understand idioms. 180 Finnish university students had to complete a three-part questionnaire. Their task was to judge the acceptability of idioms, the appropriateness of idioms in different contexts, and in the last part of the questionnaire they had to choose the correct meaning of idioms. Her results showed that those idioms that had translation equivalents in Finnish were easily comprehended. Additionally, it was discovered that non-native speakers, as expected, had more difficulties in recognizing idiomatic expressions than native speakers of English.

3. The present study

3.1. Research Methodology

For the purpose of the present study 60 Serbian students were chosen and divided into two groups based on their age. The first group consisted of children, aged 14, who were in the eighth grade of primary school and the second group consisted of fourth year, high-school students ages 17-18. Different age groups were selected in order to determine whether age has any effect on idiom comprehension and idiom processing strategies but also because the older students were exposed much longer to idiomatic expression and consequently were expected to have better results in understanding the correct meanings.

Both groups were presented with a three-part questionnaire. For the first two parts, which were in the form of multiple-choice tasks, twenty idioms were selected from the *Oxford Dictionary of English Idioms* (1993), ranging from highly-transparent to completely opaque and from high-familiarity to low-familiarity idioms. Different idiomatic expressions in terms of transparency, frequency and the similarity with the L1 were chosen in order to examine whether these factors enhance comprehension. In the first part of the questionnaire, the selected idiomatic expressions were presented in isolation, in the form of a multiple-choice test, where the students had to choose the correct meanings of twenty idiomatic expressions. The second part of the questionnaire had the same form as the aforementioned part, only the idioms were presented in a linguistic context. This was done in an attempt to discover whether context facilitates comprehension. In the third part of the questionnaire, the students had to choose the strategy they used in understanding and choosing the meaning

they chose for each idiom in the second part of the questionnaire. Keeping in mind that it is hard to explain the process of comprehension, especially for the young students, four different answers were offered: a) *I translated the idiom into my native language*, b) *I interpreted the meaning of the idiom based on the meanings of the words which constitute the given idiom*, c) *I understood the meaning of the whole sentence so I chose the meaning of the idiom that best fitted the given context*, d) *other (write your answer)*.

3.2. The results of the research

The results of the research generally shown that the older group of students had better results in choosing the correct meaning of the idioms presented both in context and isolation. Among the younger group not one idiomatic expression presented in isolation was comprehended by every student, while among the older group the correct meaning of six idioms was comprehended by each individual. Nevertheless, both groups had better results when the selected idioms were presented in context. The number of idioms whose meanings were correctly interpreted when presented in a context by each students of the group rose to three, while in the older group it was eleven which accounts for 55% of the total number of idiomatic expressions examined.

When it comes to the younger group of students, the results show that comprehending idioms in isolation was a very challenging task. The correct meanings of 12 idioms out of 20 were comprehended by less than 15 students which further implied that more than 50% of all students were not able to understand correctly more than half of the selected idioms. Idioms *neither fish, nor flesh nor good red herring* and *a banana republic* were the most problematic as in both cases only one student out of thirty chose the correct meanings of ‘something that is unsuitable for anyone or anything’ and ‘a small, poor country with a weak, corrupt or dishonest government’. The idioms *live hand to mouth*, *bell the cat* and *to kick the bucket* come second with 2, 4 and 5 students (respectively) who correctly interpreted their meaning. It is important to point out that the most problematic idioms were all both opaque and low-frequency idioms.

The idioms that were the easiest for the students to comprehend when in isolation were *to keep a straight face* whose meaning was correctly interpreted by 25 students, *to look for a needle in a haystack* and *rose-colored spectacles* correctly interpreted by 23 and 22 students respectively and *to carry one's cross* whose meaning was comprehended by 20 students out of 30. The results also indicated that all of the idioms that were the easiest to comprehend have translation equivalents in Serbian. Additionally, all these idioms are very frequently used in the English language thus all of them belong to high-frequency idioms.

The results were much better in the second part of the questionnaire as the correct meanings of 16 out of 20 idioms were comprehended by more than 15 students out of 30. Three idioms (*rose-colored spectacles*, *to look for a needle in a haystack* and *to keep a straight face*) were comprehended by each and every student

from the group. However, the two most problematic expressions (*neither fish, nor flesh nor good red herring* and *a banana republic*) kept the low score as only 2 and 5 students respectively comprehended their meaning. The idiom *to kick the bucket* was affected by context the most, as it was comprehended by 17 students compared to being comprehended by 5 students when presented in isolation.

The older group, as it has already been mentioned, had better results in both tasks. When presented in isolation, only seven idioms failed to be comprehended by more than 15 students. Six idioms (*a red letter day, rose-colored spectacles, carry one's cross, rain cats and dogs, to look for a needle in a haystack* and *keep a straight face*) were comprehended by each and every student. The most problematic idioms were, similarly to the younger group, *neither fish, nor flesh nor good red herring* comprehended only by four students and *bell the cat* correctly interpreted by nine students.

When it comes to the second task the older group had excellent results in comprehending the correct meanings of idioms presented in a context. The results show that 11 idioms out of 20 were correctly interpreted by each and every student from the group. Nevertheless, *neither fish, nor flesh nor good red herring* and *bell the cat* remained the most difficult for comprehension even when presented in a context with 10 and 14 students (respectively) who correctly interpreted their meaning.

The results for the third part of the questionnaire, where the students had to choose the strategy they used in comprehension of the selected idioms, indicated that among the younger students the most common answer was, 'I translated the idiom into my native language,' chosen by 65% of the students. 'I interpreted the meaning of the idiom based on the literal meanings of the words which constitute the given idiom,' was selected by 20% of the students. In favor of these results, is the fact that those idioms which had translation equivalents in Serbian were the easiest to comprehend for the students. The results for the older group of students were slightly different as the largest number chose 'other' (40%) and 'I understood the meaning of the whole sentence so I chose the meaning of the idiom that best fitted the given context' (30%). These results indicated that the older learners do not employ the same processing strategies as the younger learners.

4. Discussion and conclusions

The aim of the present study was to shed some light on the process of idiom comprehension by EFL learners as well as to examine whether transparency, familiarity, context and the similarity with the L1 have any influence on idiom comprehensions. Additionally, it aimed at examining the second assumption that younger learners rely more on the translation into L1 and on the literal meaning of constituents than older students. The results obtained point to the following conclusions:

- The first assumption was confirmed: context, familiarity, transparency and similarity with the L1 affect and facilitate idiom comprehension.

- Both groups of students had better results in comprehending the correct meanings of the selected idioms in a context compared to the same idioms given in isolation. Consequently, it can be concluded that context facilitates comprehension by allowing the reader, or the listener, to extract the necessary semantic information from which he/she can infer the correct meaning of an idiomatic expression.
- When it comes to transparency and familiarity the results showed that idioms whose correct meanings were comprehended by the largest number of students in both groups were high-transparency and high-familiarity idioms. This leads to the conclusion that idioms whose figurative meaning is directly related to the literal meaning of their constituents make more sense to the students and are, thus, easier to comprehend than opaque idioms, whose meaning is arbitrary and cannot be analyzed into meaningful components.
- The results of the research also point to the importance of L1 in comprehending idiomatic expressions and leads to the conclusion that L1 facilitates comprehension when it comes to idioms which have translation equivalents in the L1. Idioms with translation equivalents in Serbian proved to be the easiest to comprehend for both groups of students.
- The second assumption was also confirmed, the results indicate that younger students employ different processing strategies from older students when it comes to idiom comprehension. It was noticed that the predominant strategy among younger students was translation into L1. In cases where this strategy did not make sense, where idioms did not have translation equivalents in Serbian, the students opted for the literal translation of individual constituent words through which the meaning of the whole was comprehended. The literal translation of constituent words was the predominantly chosen strategy for comprehending transparent idioms. When faced with opaque idioms, that did not have translation equivalents in Serbian, the students relied on context.
- Finally, it can be concluded that comprehension improves with age and that older learners are more successful in comprehending idioms both in isolation and in a given context.

When it comes to teaching, it is more than certain that idiomatic expressions represent one of the most challenging tasks an EFL teacher may encounter. Due to their complexity on all language levels, especially when it comes to semantics, foreign language learners face numerous difficulties when trying to learn and comprehend the correct meanings of idioms. This is especially prominent when it comes to those idioms whose meaning of the whole is opaque and in no way related to the literal meaning of constituent words. However, the results obtained led to the conclusion that even fully opaque idioms were comprehended with almost no difficulties if they were high-frequency idioms. Consequently, EFL teachers should include idiomatic expressions in their curriculum as much as they can and in that manner make their

students more and more familiar with many different idioms which will help them in learning and comprehending them earlier and easier.

Although the results of the research, as well as many other results that different researchers have obtained, only proved the complexity of the phenomenon of English idioms, and despite the fact that various scholars have come to different conclusions about various aspects of this phenomenon, there is still a belief that further research may shed some light on the troublesome aspects of idiomatic expressions. The present study – the results obtained and conclusions reached may serve as a starting point for further research. One possible suggestion is to try to discover more facilitating factors and to account for the factors that were not examined in this study.

Finally, despite various difficulties that anyone engaged in deciphering the enigma of the idiomatic expressions is bound to encounter, it is still a journey worth the effort.

References

- Cowie, A. P., and Mackin, R. 1993. *Oxford Dictionary of English Idioms*. Oxford University Press. Oxford.
- Fernando, C. 1996. *Idioms and idiomaticity*. Oxford: Oxford University Press.
- Fraser, B. 1970. Idioms within a transformational grammar. *Foundations of Language*, 6, 22–42.
- Gibbs Jr., R.W. 1995. Idiomaticity and human cognition. In: Everaert, M., van der Linden, E., Schenk, A., Schreuder, R. (Eds.), *Idioms: Structural and Psychological Perspectives*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ, 97–116.
- Irujo, S. 1986. Don't Put Your Leg in Your Mouth: Transfer in the Acquisition of Idioms in a Second Language. *TESOL Quarterly* 20 (2), 287–304.
- Mäntylä, K. 2004. Idioms and language users: the effect of the characteristics of idioms on their recognition and interpretation by native and non-native speakers of English. University of Jyväskylä.
- Matlock, T., & Heredia, R. R. 2002. Lexical access of phrasal verbs and verb-prepositions by monolinguals and bilinguals. In R.R. Heredia & J. Altarriba (Eds.), *Bilingual sentence processing*. Amsterdam: Elsevier Science Publishers B.V.
- Swinney, D.A. and Cutler, A. 1979. The access and processing of idiomatic expressions. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 18, 523–534.
- Weinreich, U. 1969. Problems in the analysis of idioms. In Puhvel, J. (ed.) *Substance and Structure of Language*, CA: University of California Press: 23–81.

Jelena Milovanović

**RAZUMEVANJE IDIOMA KOD GOVORNIKA ENGLESKOG
KAO STRANOG JEZIKA: STRATEGIJE KOJE SE KORISTE PRI
RAZUMEVANJU I OLAKŠAVAJUĆI FAKTORI**

Rezime

Idiomi, kako zbog svoje velike učestalosti i u govornom i u pisanom jeziku tako i zbog različitih nijansi u značenju koje poseduju, predstavljaju jako bitan deo engleskog jezika. Data studija ima za cilj da istraži kako govornici engleskog kao stranog jezika razumeju idiome, koje strategije koriste pri razumevanju i koji su neki od olakšavajućih faktora koji utiču na razumevanje. Ukupno 60 učenika je imalo zadatak da popuni upitnik u kom je trebalo izabrati tačno značenje 20 idioma kako u izolaciji tako i u datom kontekstu. Dati idiomi su se razlikovali u pogledu učestalosti, transparentnosti značenja i sličnosti sa maternjim jezikom. U trećem delu upitnika, ispitanici su morali da objasne koju strategiju su koristili pri razumevanju datih idioma. Upitnik je korišćen kako bi se ispitala početna pretpostavka da učestalost, transparentnost značenja, kontekst i sličnost sa maternjim jezikom utiču na razumevanje, dok su učenici različitog uzrasta izabrani kako bi se ispitalo da li godine starosti ispitanika utiču na strategije koje se koriste pri razumevanju idioma.

blue_girl_89@live.com

ULOGA ZNAČENJSKO-KOMUNIKATIVNOG KONTEKSTA U NASTAVI GRAMATIKE ENGLESKOG JEZIKA – POGLED IZ UGLA UČENIKA

Sažetak: Značenje unutar komunikativnog konteksta čini suštinu savremene, komunikativne nastave gramatike stranog jezika i sastoji se u tome da učenicima omogući da jezičke oblike upotrebljavaju povezujući značenje s formom i društvenim kontekstom. U okviru dve preovlađujuće metodičko-didaktičke orijentacije: 'usmerenost na formE' (*focus on formS*) i 'usmerenost na formU' (*focus on form*), gramatika se tretira na različite načine. Prvospomenuta orijentacija zagovara eksplicitno podučavanje gramatičkih oblika, tj. formalno objašnjavanje pravila koje odvlači pažnju od značenja i komunikacije. Usmerenost na formu, s druge strane, podrazumeva implicitno podučavanje gramatike u značenjsko-komunikativnom kontekstu. Drugim rečima, ovaj postupak potencira predstavljanje i forme i značenja kroz komunikativne zadatke koji doprinose tumačenju i razumevanju značenja kroz upotrebu gramatičkih oblika.

Cilj ovog rada je da istraži da li i u kojoj meri učenici engleskog kao stranog jezika na srednjoškolskom nivou daju prednost implicitnom ili eksplicitnom nastavnom modelu ili, pak, kombinaciji oba. Poseban naglasak će se staviti na ispitivanje efikasnosti implicitnih nastavnih tehnika za podučavanje gramatike u značenjsko-komunikativnom kontekstu.

Ključne reči: značenje, komunikativni kontekst, nastava gramatike engleskog jezika, usmerenost na formu, percepcija učenika

1. Uvod

Prema rečima primenjenog lingviste Thornburija (Thornbury 1999: 3) gramatika je „jedna od nekoliko konstanti u životu nastavnika jezika“. I teoretičari nastave stranih jezika i nastavnici-praktičari će se složiti da gramatika predstavlja osnov jezika budući da generiše značenje kroz odnose između leksičkih jedinica. U nastavi stranih jezika bi stoga pažnja učenika trebalo da bude usmerena ne samo na gramatičke oblike već i na značenja koja ovi oblici izražavaju (Ellis 2002: 19; Thornbury 1999: 4). Larsen-Friman (Larsen-Freeman 2003: 143, 2007, navedeno u Pérez-Llantada 2007: 158) koristi termin *gramatikovanje* (eng. *grammaring*) kako bi predstavila ideju da je gramatika dinamični sistem koji treba da se podučava kao peta jezička veština (pored čitanja, pisanja, govora i slušanja). Gramatikovanje, po Larsen-Frimanovoj (Larsen-Freeman 2003: 143–144), predstavlja učenikovu spo-

sobnost upotrebe gramatičkih struktura na precizan, smislen i prikladan način. A da bi se precizno, smisleno i prikladno govorio i koristio jezik neophodno je da se nauče sve tri dimenzije gramatike: forma, značenje i upotreba ili funkcija (Larsen-Freeman 2007, navedeno u Pérez-Llantada 2007: 159; Purpura 2004: 260). Kontekst je izuzetno značajan za uspešnu nastavu gramatike stranog jezika jer može da pruži informacije o upotrebi određenih gramatičkih struktura, o gramatičkim odnosima u koje one stupaju, kao i da pomogne u održavanju pažnje i motivacije učenika. Bez konteksta veoma je teško razumeti značenje jedne reči, fraze pa čak i rečenice (Thornbury 1999: 69–70). Po Lakiću (2010: 270) jezičke jedinice dobijaju svoje puno značenje samo u okviru nivoa koji je viši od onog kome pripadaju, a pod terminom značenje Dauti i Vilijams (Doughty, Williams 1998: 244) podrazumevaju leksičko, semantičko i pragmatičko značenje.

U savremenoj nastavi stranog jezika učenje gramatike treba da se odvija u kontekstu koji ima smisao i svrhu, i gde učenici nastoje da ostvare tačnu i tečnu komunikaciju. Iako su mesto i uloga gramatike u učenju i podučavanju stranog jezika neosporni, najviše kontroverzi izazivaju pitanja na koji način i koliko često bi trebalo predavati gramatiku (Thornbury 2005: 7). Predmet brojnih naučnih rasprava primenjenih lingvisti i/ili metodičara nastave stranih jezika bila je dilema da li gramatiku treba podučavati *eksplicitno* – kroz formalno predstavljanje ili objašnjavanje gramatičkih pravila, ili *implicitno* – kroz spontanu, prirodnu izloženost smislenoj upotrebi jezika (Nassaji, Fotos 2011: 1–2). Ova dilema je stara, čini se, koliko i sama nastava jezika (Kelly 1969, navedeno u Nassaji, Fotos 2011: 1; Andrews 2007: 49). Krašen (Krashen 1985) se, na primer, oštro protivi formalnoj nastavi gramatike smatrajući da nastava gramatike ne doprinosi značajno usvajanju jezika, već naprotiv da ga dodatno otežava. Suprotno njemu, Elis (Ellis 2004) u svojim istraživanjima zaključuje da postoje neoborivi dokazi u prilog nastavi gramatike – ali nastavi koja treba da se bazira podjednako na formi, značenju i upotrebi različitih gramatičkih struktura. U svakom slučaju, gramatička kompetencija je sastavni deo komunikativne jezičke sposobnosti i gramatiku treba posmatrati kao neophodan preduslov za efikasnu komunikaciju u stvarnim životnim situacijama. To podrazumeva eklektički nastavni pristup koji će omogućiti nastavnicima stranih jezika da iz bogatog repertoara nastavnih metoda, tehnika i aktivnosti izaberu one najefikasnije kako bi se postigao uspeh u učenju jezika.

Rad će, pre svega, pružiti pregled savremenih pristupa gramatici u metodici nastave stranih jezika, s naglaskom na dve jasno izdiferencirane i preovlađujuće metodičko-didaktičke orijentacije: usmerenost na formE i usmerenost na formU. Potom će detaljno biti predstavljeno istraživanje sprovedeno među srednjoškolskom populacijom, s ciljem ispitivanja njihovih stavova u vezi s eksplicitnim i implicitnim nastavnim modelima i njihovim nastavnim tehnikama.

2. Pristupi nastavi gramatike stranog jezika u primenjenoj lingvistici

S razvojem metodike nastave stranih jezika i uvođenjem različitih metoda učenja stranih jezika menjalo se mesto i uloga gramatike u nastavi jezika. Promene pristupa gramatici bile su rezultat razvoja lingvističkih teorija i empirijskih istraživanja, kao i frustracija zbog ishoda jezičke nastave koja nije osposobljavala učenike za uspešnu komunikaciju van učionice (Doughty, Williams 1998: 190; Nassaji, Fotos 2011: 1–3). U načelu, postoje tri pristupa nastavi gramatike koji su označili konceptualne promene: 1) pristup zasnovan isključivo na formi/gramatici, 2) pristup zasnovan na izloženosti smislenoj komunikaciji, i 3) pristup zasnovan na formi/gramatici i značenju.

Pristup koji je zasnovan isključivo na gramatici bio je dominantan u 18. i 19. veku, kao i početkom 20. veka, a oličen je uglavnom u Gramatičko-prevodnom i Audio-lingvalnom metodu. Zagovornici ovog pristupa su verovali da se jezik sastoji od sistema gramatičkih pravila, a poznavanje gramatičkih pravila se izjednačavalo sa znanjem stranog jezika. I kasniji nastavni metodi koji su nastajali tokom 20. veka, npr. Oralni i situacioni metod, Tihi pristup, Totalni fizički odgovor, bili su strukturno orijentisani tj. jezička nastava je uglavnom bila zasnovana na analizama jezičkih oblika bez mnogo posvećivanja pažnje jezičkim funkcijama ili stvarnoj komunikaciji (Nassaji, Fotos 2011: 3). Nastavu gramatike u okviru svih navedenih metoda za Batstona (Batstone 1994) je nastava gramatike kao *produkta*.

Drugospomenuti, komunikativni, pristup nastao je 80-ih godina 20. veka kao reakcija na neuspeh tradicionalnog pristupa nastavi gramatike. Glavni cilj komunikativno orijentisane nastave jezika jeste razvijanje komunikativne sposobnosti upotrebe jezika i tumačenja značenja u stvarnoj komunikaciji, a ne puko učenje formalnih gramatičkih pravila i struktura. Komunikacija, dakle, predstavlja kompleksnu smisaonu aktivnost upotrebe jezičkih funkcija kako bi se uspešno izrazilo, tumačilo i razumelo značenje. Komunikativni pristup, pogotovo u svojim počecima, stavlja naglasak isključivo na značenje te se ubrzo došlo do spoznaje da je gotovo nemoguće dostići visok nivo znanja stranog jezika bez uključivanja nastave gramatike. Stoga su se u okviru komunikativnog pristupa javile dve struje/verzije: jača i slaba verzija komunikativnog pristupa (Howatt 1984). Jača verzija zagovara učenje jezika kroz komunikaciju, tj. kroz nastavne aktivnosti koje su usmerene isključivo na značenje. Pobornici ove verzije smatraju da komunikacija predstavlja i cilj i sredstvo jezičke nastave (Brumfit 1984; Krashen 1981; Krashen, Terrell 1983; Prabhu 1987). Prabhu (Prabhu 1987) je začetnik modela jezičke nastave zasnovane na zadacima (eng. *task-based language instruction*), prema kojem je prenošenje nameravanog značenja osnov jezičke upotrebe i gde su aktivnosti zasnovane na značenju slične onim u stvarnim životnim situacijama (Nassaji, Fotos 2011: 8). I u slabijoj verziji komunikativno orijentisane nastave krajnji cilj je, takođe, komunikacija, međutim učenici uče strani jezik na kontrolisani način, upotrebljavajući ga i uvežbavajući u komunikativnim kontekstima. Primenjeni lingvisti su 90-ih godina 20. veka počeli

da preispituju ulogu nastave koja je zasnovana samo na značenju, a ne i na formi (Ellis 1993; Long 1991; Richards 1984; Rutherford 1987), što je dovelo do tzv. pristupa zasnovanog na formi koji se odvija u komunikativnim kontekstima (eng. *form-focused instruction*).

Dominaciju trećeg pristupa nastavi gramatike najavio je Long (1991, 1997) 90-ih godina 20. veka, predlaganjem dve metodičko-didaktičke orijentacije: 'usmerenost na formE' (eng. *focus on formS*) i 'usmerenost na formU' (eng. *focus on form*). Oba nastavna modela uključuju nastavu gramatike jer su mnoga empirijska istraživanja dokazala da su neadekvatni svi nastavni pristupi koji su se orijentisali isključivo na značenje bez razmatranja gramatičkih oblika. Usmerenost na formE/gramatičke oblike podrazumeva eksplicitno podučavanje gramatike koje polazi od jasno definisanog, unapred pripremljenog ili planiranog sistematskog izlaganja pravila nakon čega sledi upotreba ili uvežbavanje određene gramatičke strukture u komunikativnoj aktivnosti. Gramatičkim pravilom se formulišu najbitnija svojstva jezičkog oblika koji se razmatra, njegova tvorba i upotreba – značenje i funkcija. Učenici na ovaj način razvijaju metajezičku svest o pravilu (DeKeyser 1995; Ellis 2009). To se, u okviru eksplicitne nastave, može postići deduktivnim putem, kada se učenicima objasni gramatičko pravilo koje kasnije primenjuju, ili induktivnim, kada se učenicima pomogne da sami otkriju pravilo na osnovu datog konteksta (Purpura 2004: 42). Prema rečima Elisa (Ellis 2009: 17–22) eksplicitna nastava predstavlja direktnu intervenciju i, prema tome, može biti eksplicitno-deduktivna i eksplicitno induktivna (Ellis 2009: 17–22; Purpura 2004: 42).

Usmerenost na formu ili još preciznije usmerenost na značenje i komunikaciju podrazumeva učenikovo obraćanje pažnje na jezičke oblike kada se oni slučajno jave u toku nastave koja potencira značenje ili komunikaciju (Long 1991). Ti jezički oblici nisu unapred određeni, već su rezultat spontanog toka časa i interakcije učenika i nastavnika (Nassaji, Fotos 2011: 11; Purpura 2004: 27; Sheen 2002: 303). Ovaj pedagoško-didaktički model nastave počiva na činjenici da su procesi usvajanja maternjeg i stranog jezika slični i da oba obuhvataju izloženost razumljivim ulaznim informacijama (eng. *comprehensible input*) nastalim u prirodnoj interakciji. Pored termina 'focus on form' koji je Long (Long 1991) predložio, u literaturi se u istom značenju upotrebljavaju pojmovi 'form-and-meaning focused instruction' (Purpura 2004: 27) i 'implicit instruction' (DeKeyser 1995; Ellis 2009: 16). Implicitna nastava gramatike podrazumeva semantičku obradu dobijenih informacija s bilo kojim stepenom svesti o gramatičkom obliku (Purpura 2004: 42). Veruje se da će učenici primetiti gramatičke oblike i identifikovati vezu forma-značenje kako bi dati oblici na kraju postali sastavni deo učenikovog međujezika. Ukoliko je, međutim, neophodna duža obrada gramatičke strukture onda se predlaže upotreba gramatičkih problemskih zadataka (eng. *grammar problem-solving tasks*), a ne direktna ili eksplicitna obrada datog oblika. Problemski zadaci su komunikativno orijentisani i omogućavaju upotrebu određene gramatičke strukture u svrhu rešavanja postavljenog problema.

U svakom slučaju, može se govoriti o međusprezi usmerenosti na gramatičke oblike i značenje, a Šin (Sheen 2003) tvrdi da se oba nastavna modela smenjuju u zavisnosti od, pre svega, potreba učenika, kao i potrebe nastavnika da pažnju uče-

nika usmeri na razumevanje gramatike u procesu komunikacije. Sledeći ovaj trend, mnogi istraživači su došli do zaključka da obradu gramatike nikako ne treba isključiti iz komunikativne nastave stranih jezika i otuda su danas razvili različite modele za njeno podučavanje koji usmeravaju pažnju učenika na tzv. gramatiku u smislenoj komunikaciji (Cullen 2008; Larsen-Freeman 2001; Ellis 2006; Nassaji, Fotos 2004).

2.1. Značenjsko-komunikativni kontekst i nastava gramatike engleskog jezika

Kao što je nagovešteno na početku rada, jezički kontekst je izuzetno značajan za uspešnu nastavu gramatike stranog jezika. Upotreba konteksta se u nastavi jezika uglavnom svodi na tekst koji se čita ili sluša i takav materijal nije mnogo zahtevan za korišćenje, potom može da se kontroliše i varira po težini, i pre svega prilagođava različitim nivoima jezičkog znanja. Van Paten i Glas (VanPatten and Glass 1999: 95) smatraju da učenici treba da budu svesni važne uloge koju ulazne informacije igraju u usvajanju gramatike. Pod ulaznim informacijama ovi istraživači podrazumevaju razumljiv kontekst koji nosi značenje, tj. jezik koji učenici čuju i vide i koji je komunikativne prirode, a neophodan je kako bi učenici izgradili jezički sistem. Međutim, ako ulazne informacije nedostaju ili su manjkave onda će razvoj gramatičke kompetencije biti osujećen (VanPatten and Glass 1999: 96). Prilikom izbora i upotrebe konteksta treba biti obazriv jer iako gotovo sve može predstavljati kontekst, ne može sve biti dovoljno dobar i bogat kontekst za određeni nivo jezičkog znanja. Tekstovi predstavljaju korisno i „gusto“ kontekstualno okruženje, a Thornburi (Thornbury 1999: 72) razlikuje četiri moguća izvora tekstova: udžbenik, autentične tekstove (novine, književne tekstove, Internet, pesme, i sl.), potom nastavnika i same učenike.

Udžbenički tekstovi se uglavnom posebno konstruišu i odabiraju kako bi se olakšalo njihovo razumevanje i nadasve valjano predstavile ciljne gramatičke strukture, što ponekad može da izgleda neprirodno. Tu spadaju i snimljeni dijalozi koji učenicima dočaravaju osećaj upotrebe jezika u stvarnom životu. Zagovornici upotrebe autentičnih tekstova smatraju da udžbenički tekstovi nisu zanimljivi i podsticajni i da daju pogrešnu predstavu o tome kako se jezik upotrebljava u stvarnim životnim situacijama (Thornbury 1999: 72–73). Međutim, problem sa autentičnim tekstovima može biti taj što su ponekad toliko složeni da i jedan gust novinski članak na nižem stadijumu učenja engleskog kao stranog jezika može biti prilično jezički problematičan, kako u pogledu nepoznatog vokabulara tako i u pogledu sintaksičke kompleksnosti. Stoga se kao kompromisno rešenje predlaže pojednostavljivanje autentičnih tekstova ali tako da zadrže autentičnost, što danas rade i autori udžbenika.

Podjednako dobar kontekst može stvoriti i sam nastavnik pažljivo koncipiranim pitanjima i diskusijom u kojoj će učenici uzeti učešća. I nastavnikov govor se smatra jednom vrstom autentičnog konteksta (Woodward 2001: 57; Graves 2003: 235), posebno personalizacija nastavnog sadržaja – uključivanje nastavnikovog iskustva, planova, želja, odluka, mišljenja, ideja i sl. Na taj način se kontekst čini realnijim, bliskijim i pristupačnijim učenicima, i učenici su dodatno motivisani da obrate pažnju na ciljne strukture, da ih uspešno usvoje i dugoročno memorišu. Bitno

je da nastavnik uvek definiše cilj komunikativne aktivnosti usmerene na formu i značenje i pažljivo je usmerava kako bi imala smisla i doprinela trajnijem usvajanju znanja (Ur 2006: 19–25). Postavljanjem pitanja otvorenog tipa (koja počinju upitnim rečima: *What?*, *Why?*, *Where?*, *To what extent?*, *When?*, *How?*, *Under what circumstances?*), u jezičkom smislu se potencira značenje, refleksivno razmišljanje i kritičko rezonovanje učenika, podstiče učenikova znatiželja, i stoga veća jezička produkcija i aktivno učenje jezika. I konačno, kako to Tornburi (Thornbury 1999: 73–79) naziva *tekstovi učenika* ili jezik koji upotrebljavaju učenici, najefikasniji su izvor jer se teme koje učenici sami nametnu brže i bolje pamte nego one zastupljene u udžbeniku ili koje predloži nastavnik. Nastavnik u tim slučajevima preuzima ulogu savetnika koji pomaže učenicima u vezi s jezikom kako bi uspešno izrazili svoja značenja, bez obzira na programom propisane gramatičke jedinice. Podsticanje učenika da sami otkriju pravila po kojima funkcionišu gramatički elementi može se postići uz pomoć raznih tehnika induktivnog postupka obrade gramatike: demonstriranjem i posmatranjem, potom pomoću predmeta iz stvarnog života (eng. *realia*), mini situacija (situacionim pristupom), kao i vizuelnog predstavljanja pomoću slika, šema, tabela i sl. Posredstvom nabrojanih izvora i tehnika kao sredstava kontekstualizacije jezika vrlo efikasno i verno mogu se ilustrovati značenja gramatičkih pojava kako bi se učenici što bolje praktično osposobili za upotrebu jezika u komunikaciji.

3. Metodologija istraživanja

Istraživanje u ovom radu imalo je za cilj da ispita stavove učenika na srednjoškolskom uzrastu u vezi s nastavom gramatike i proveri da li prednost daju implicitnoj ili eksplicitnoj nastavi gramatike. Postavljena je hipoteza da su učenici svesni značaja gramatike ali da će im više odgovarati implicitni nastavni model, tj. predstavljanje gramatičkih struktura kroz značenjsko-komunikativni kontekst jer je komunikativna aktivnost osnova jezičke aktivnosti u savremenoj nastavi stranih jezika.

Metod. Sprovedeno istraživanje je anketnog tipa (v. Prilog 1). Za potrebe ovog kvantitativnog istraživanja konstruisan je upitnik od 27 anketnih tvrdnji, od kojih su prvih 25 tvrdnji zatvorenog tipa, testiranih Likertovom skalom procene s rasponom od 1 (uopšte se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Tvrdnje 26 i 27 su bile otvorenog tipa i zahtevale su tekstualni odgovor od ispitanika. Pitanjima su prethodile demografske varijable. Upitnik je bio anoniman kako bi se omogućila objektivnost i validnost istraživanja. Postupak anketiranja realizovan je popunjavanjem anketnih listova koji su učenicima doneti direktno u školu, i sproveden je u martu 2015. godine. Svi podaci su obrađeni deskriptivnim statističkim metodama, predstavljanjem srednjih vrednosti ispitivanih varijabli (M) i njihovom uporednom analizom. Zbog mnogo statističkih podataka prikazaće se samo indikativni rezultati, tj. statistički najznačajnije vrednosti na nivou celog uzorka i na nivou dva poduzorka – učenika I i učenika III razreda, kao i između muške i ženske populacije na nivou celog uzorka.

Uzorak. U anketnom istraživanju učestvovalo je 168 ispitanika (N = 168) iz Gimnazije „Isidora Sekulić“ u Novom Sadu. Odabir uzorka je nasumičan. Od tog

broja ukupno je bilo 96 ispitanica (57,1%) i 72 ispitanika (42,9%). Ispitanici su bili učenici I i III razreda gimnazije.

Pol	Muški	Ženski
I razred	31 (18,46%)	47 (27,98%)
III razred	41 (24,40)	49 (29,16)

Tabela 1. Struktura ispitanika prema polu

Prosečna starost ispitanika na nivou celog uzorka je 16,23 godine, a prosečna dužina institucionalizovanog učenja engleskog jezika na nivou celog uzorka je 10,37 godina. Na pitanje da li, osim u školi, engleski jezik uče i na neki drugi način, ispitanici su odgovorili na sledeći način:

Učenje engleskog jezika	
Pohađanje privatne škole stranih jezika	59 (35,12%)
Uzimanje privatnih časova	16 (9,52)
Neki drugi način ...	93 (55,36%)

Tabela 2. Učenje engleskog jezika van sistema formalnog obrazovanja

Kao što se iz priložene tabele može videti najveći broj ispitanika, pored formalnog učenja engleskog jezika, jezik uči preko televizije (gledanjem filmova), slušanjem muzike i čitanjem knjiga (55,36%).

3.1. Rezultati istraživanja i diskusija

Kao što je već ranije rečeno, cilj istraživanja je ispitivanje stavova učenika o efikasnosti tehnika implicitne i eksplicitne nastave gramatike engleskog jezika. U radu se pošlo od pretpostavke da će učenici, s obzirom na stadijum učenja engleskog jezika, obrazovni kontekst i kognitivnu zrelost, prednost dati implicitnim tehnikama obrade gramatike. Međutim, istraživanje je dovelo do vrlo zanimljivih rezultata. U tabeli 3 koja sledi prikazane su srednje vrednosti ispitivanih varijabli na nivou celog uzorka, i na nivou poduzoraka: učenika I i III razreda gimnazije. Za potrebe rada biće analizirane srednje vrednosti na nivou celog uzorka, te statistički značajne vrednosti dobijene komparativnom analizom dva poduzorka – po polu i razredima.

Pitanje	1. i 3. razred	Pitanje	1. razred	Pitanje	3. razred
P25	4.71	P25	4.77	P25	4.67
P2	4.27	P10	4.21	P2	4.34
P1	4.21	P2	4.19	P1	4.24
P16	3.96	P1	4.17	P15	3.89
P6	3.95	P6	4.14	P16	3.87
P4	3.87	P7	4.08	P24	3.86
P24	3.86	P16	4.08	P12	3.81
P15	3.85	P4	3.95	P4	3.80
P7	3.81	P24	3.86	P13	3.79
P10	3.80	P13	3.81	P6	3.78
P13	3.80	P15	3.79	P21	3.76
P12	3.74	P23	3.79	P23	3.64
P23	3.71	P12	3.65	P7	3.58
P21	3.60	P17	3.60	P11	3.52
P11	3.52	P11	3.51	P3	3.47
P5	3.47	P5	3.50	P5	3.44
P3	3.45	P3	3.43	P10	3.44
P17	3.40	P21	3.42	P9	3.40
P9	3.39	P9	3.38	P14	3.29
P20	3.22	P18	3.37	P17	3.22
P8	3.18	P20	3.27	P8	3.18
P18	3.17	P8	3.19	P20	3.18
P14	3.10	P14	2.87	P18	2.99
P19	2.73	P19	2.77	P19	2.70
P22	2.63	P22	2.55	P22	2.70

Tabela 3. Srednje vrednosti odgovora na pitanja sortirane po veličini

Tako se učenici I i III razreda gimnazije u najvećoj meri slažu u sledećem:

P25: Smatram da je bitno **tačno** i **tečno** upotrebljavati engleski jezik. (M = 4,71)

P2: Za učenje gramatičkih oblika veoma je bitna upotreba **konteksta**. (M = 4,27)

P1: Gramatika je veoma važna za učenje engleskog kao stranog jezika. (M = 4,21)

Ispitanici su pokazali veoma razvijenu svest o važnosti uspešne komunikacije na engleskom jeziku. Naime, podjednako su im bitne i jezička tačnost i tečnost (M = 4,71), zatim za učenje gramatičkih oblika veoma je bitna upotreba konteksta (M = 4,27), i gramatiku smatraju bitnim aspektom učenja engleskog jezika (M = 4,21) koja nije sama sebi cilj, već sredstvo za postizanje cilja – razvijanje komunikativne kompetencije. Učenici su svesni da je razvijanje gramatičkog znanja bitno jer ono predstavlja osnovu za dalje usvajanje i usavršavanje jezika. Ukoliko je ta osnova loša ili nepostojeća dalji napredak će biti teško moguć. Kod ispitanika III razreda

gimnazije, redosled prve tri varijable klasifikovane po bitnosti potpuno je identičan, za razliku od ispitanika I razreda koji su posle tačne i tečne upotrebe engleskog jezika prednost dali objašnjavanju gramatičkog pravila na maternjem jeziku. Ovo i nije tako neočekivan rezultat budući da se gradivo u I razredu gimnazije, u odnosu na osnovnu školu, usložnjava, tj. kvantitativno i kvalitativno proširuje i produbljuje primereno stepenu kognitivnog i psihofizičkog razvoja učenika, njihovoj dobi i interesovanjima. Na ovom stadijumu učenja engleskog jezika njihovo razumevanje engleskog nije u dovoljnoj meri razvijeno pa je moguće da učenici ne mogu da shvate gramatička pravila predložena na engleskom jeziku. Učenicima, stoga, mnogo znači kada im nastavnik tvorbu, značenje i funkciju određene strukture objasni na maternjem jeziku. U tim slučajevima mnogo je manja verovatnoća da se određene greške okamene i postanu deo učenikovog međujezika. Učenici svakako moraju da budu izloženi engleskom jeziku kako bi ga uspešno savladali, pa samim tim nastavnici treba da objašnjavaju gramatička pravila na engleskom jeziku.

U svakom slučaju, važno je to što su svi učenici svesni značaja predstavljanja gramatičkih struktura kroz kontekstualizovane sadržaje, što između ostalog dokazuje i četvrta po bitnosti tvrdnja br. 16 ($M = 3,96$) da učenici vole kada im profesor uvodi gramatičke oblike kroz situacije. Pomoću šireg jezičkog konteksta ili situacija (stvarnih ili izmišljenih) može se predstaviti veći broj gramatičkih struktura u odnosu na pojedine tehnike induktivnog pristupa. Situacija, kao jedno od sredstava kontekstualizacije jezika, pomaže da se bolje ilustruje značenje određene gramatičke pojave. Ono što ovu tehniku čini zanimljivom i efikasnom jeste to što učenici mogu da budu uključeni u „proces razvijanja“ situacije ili priče, kao i u rešavanje 'gramatičkog problema'. Međutim, predstavljanje gramatičke pojave na ovaj način može da oduzme više vremena od, recimo, njenog eksplicitnog objašnjavanja. Vreme utrošeno na predočavanje novog gramatičkog oblika može da bude nauštrb njegovog uvežbavanja. U svakom slučaju, ova tehnika je vrlo korisna na svim nivoima jezičkog znanja.

Prilikom obrade gramatičke građe učenici podjednako podržavaju formu, značenje i funkciju određene gramatičke pojave, što je pokazala visoko pozicionirana tvrdnja 6 i njena izračunata srednja vrednost ($M = 3,95$). Sve ovo govori u prilog činjenici da učenici podržavaju upotrebu konteksta u obradi gramatike. A u kontekst su direktno utkane jezičke funkcije koje su pokazatelj da učenici umeju da koriste odgovarajuće gramatičke oblike u određenu svrhu. Učenici verovatno intuitivno znaju da se upotrebom gramatike kroz značenjski kontekst realizuju konkretni komunikativni zadaci, što je suština komunikativnog pristupa nastavi stranog jezika, a samim tim i nastavi gramatike.

Nadalje, na šestom mestu po bitnosti nalazi se tvrdnja 4 ($M = 3,87$) kojom učenici dokazuju da prednost daju obradi gramatike u sklopu ostalih jezičkih veština i elemenata. Učenici se uvek trude da novostečeno gramatičko znanje povežu s praktičnom jezičkom upotrebom, tj. da gramatičke strukture upotrebljavaju u konkretnoj komunikaciji, prilikom usmenog i pismenog izražavanja – u razredu i van razreda (tvrdnja 24, $M = 3,86$). Jezička produkcija ili mogućnost da se samostalno i kreativno primeni stečeno jezičko znanje od suštinskog je značaja za uspešan pro-

ces učenja i podučavanja stranog jezika. Kao što se da zaključiti na osnovu do sada prikazanih srednjih vrednosti, zanemarljive su razlike između pojedinih varijabli, što opet dokazuje da su učenicima mnogi aspekti obrade gramatike u značenjsko-komunikativnom kontekstu bitni. Potom sledi osma po bitnosti tvrdnja 15 da učenici vole kada im nastavnik nove gramatičke oblike uvodi kroz lične doživljaje. I ovde se radi o značenjskoj upotrebi gramatičkih struktura koje kroz personalizaciju dobijaju još jednu zanimljiviju dimenziju. Na taj način, učenici bi trebalo da efikasnije usvoje gramatičke strukture koje će posledično duže ostati u sećanju učenika.

Od ukupno 25 varijabli, na devetom mestu po bitnosti je tvrdnja 7 ($M = 3,81$), kojom učenici prilikom obrade gramatičkih oblika prednost daju eksplicitnom pravilu/definiciji pa onda primerima. Iako pojedine implicitne nastavne tehnike prethode eksplicitnoj obradi gramatike, ipak eksplicitno objašnjavanje ili kako ga Thornburi naziva učenje zasnovano na pravilima (eng. *rule-driven learning*) (Thornburi 1999: 30) zauzima visoko deveto mesto. Prednost deduktivnog pristupa jeste to što gramatičko pravilo pogađa u srž, može se jednostavno i brzo objasniti i otuda može nastavniku da uštedi mnogo vremena za uvežbavanje gramatičke građe i njenu konkretnu upotrebu. S druge strane, gramatička objašnjenja podrazumevaju frontalni oblik rada i pasivan odnos učenika, što je često nauštrb njihove aktivnosti i interakcije. Stoga je najbolje ako se omogućući da učenici aktivno učestvuju u procesu formulisanja pravila i izvođenja zaključaka.

Deseto i jedanaesto mesto po značaju dele varijable 10 i 13 ($M = 3,80$) koje se odnose na objašnjavanje pravila na maternjem jeziku i uvođenja novih gramatičkih oblika kroz priče. Vrlo je verovatno da većina učenika može bolje da shvati gramatička pravila ukoliko su im predstavljena na maternjem jeziku, a što se tiče tehnike kontekstualizovanja sadržaja posredstvom priča slična je situacionom pristupu koji je veoma vrednovan. Dvanaesto i trinaesto mesto zauzimaju implicitne nastavne tehnike uvođenja gramatičkih oblika kroz dijaloge i kroz jezičke igre (tvrdnje 12 i 23, $M = 3,74$ i $M = 3,71$). U oba slučaja radi se o interaktivnim aktivnostima koje mogu da doprinesu bržem i lakšem savladavanju gramatičkih struktura u značenjskom kontekstu, pogotovo jezičke igre koje mogu da budu i nagrada u sklopu koje učenici treba da primene novo znanje. Sve ovo govori da bi nastavnici, s obzirom na stavove učenika, trebalo što češće da koriste dijaloge i raznovrsne igre koje bi motivisale učenike na još efikasnije učenje engleskog jezika. Četrnaesto i petnaesto mesto po značaju učenici su dodelili učenju gramatičkih struktura kroz dijalog s drugim učenicima iz odeljenja (varijabla 21, $M = 3,60$) i uvođenju gramatičkih struktura kroz autentične tekstove (s interneta, iz engleskih časopisa, književnih dela i sl.) (varijabla 11, $M = 3,52$). Kao što se vidi iz priloženih rezultata učenici, pre svega, vole da uče gramatiku kroz dijalog s drugim učenicima. Naime, kroz vršnjačko učenje može efikasno da se usvaja gramatička građa jer učenici jedni drugima mogu da ukažu na greške koje prave, i pri tom da razvijaju komunikativnu kompetenciju. Što se tiče autentičnih tekstova, oni nude učenicima primere stvarne jezičke upotrebe i značenja, i veoma su korisni na svim nivoima jezičkog znanja, s tim što bi na nižim nivoima trebalo da budu pojednostavljeni kako se učenici ne bi demotivisali.

Šesnaesto i sedamnaesto mesto pripadaju obradi gramatičkih pojava ako se pažnja posvećuje *formi* (obliku) (varijabla 5, $M = 3,50$) i obradi gramatike na po-

sebnim časovima (varijabla 3, $M = 3,43$). Oba modela su po prirodi tradicionalna i podrazumevaju direktno predstavljanje gramatičkih pravila – formi, izdvojenih od ostalih jezičkih veština i elemenata. Osamanesto i devetnaesto mesto po efikasnosti nastavnih tehnika iz perspektive učenika pripadaju varijablama 17 ($M = 3,40$) i 9 ($M = 3,39$), tj. uvođenju gramatičkih oblika pomoću slika i samostalnom otkrivanju gramatičkih zakonitosti kroz komunikativnu aktivnost. Srednja vrednost prve varijable govori da učenici podržavaju povremenu upotrebu slika za podučavanje gramatičkih oblika jer one mogu znatno da olakšaju usvajanje gramatičkih znanja. Učenici lako pamte vizuelni prikaz ili utisak. Ako se taj vizuelni prikaz prokomentariše ili ako se obrazloži upotreba oblika prikazanih na slici onda se oni bolje razumeju i duže pamte. Budući da u okviru induktivnog pristupa – samostalnog otkrivanja pravila kroz komunikativnu aktivnost – učenici nisu pasivni već aktivno uključeni u proces učenja stranog jezika ovakvi rezultati su donekle iznenađujući. Objasnjenje za ovakav rezultat može biti strah od pogrešne formulacije pravila. Međutim, ako se uporede odgovori učenika koji se odnose na deduktivni pristup (7. Volim kada prilikom obrade gramatičkih oblika profesor/ica prvo da **eksplicitno pravilo/definiciju**, pa onda primere) moglo bi se zaključiti da učenici uglavnom podržavaju upotrebu deduktivnog, a ne induktivnog pristupa. S druge strane, ima nekoliko razmatranih tehnika induktivnog pristupa koje su odnele prevagu nad deduktivnim pristupom, ali izgleda da ova konkretna tehnika samostalnog otkrivanja učenicima nije baš najprikladnija.

Na dvadesetoj poziciji se nalazi varijabla 20. *Volim kada profesor/ica nove gramatičke oblike uvodi **pokazivanjem predmeta*** ($M = 3,22$). Čini se da ni ova tehnika induktivnog pristupa učenicima nije dovoljno zanimljiva i efikasna. Demonstriranjem predmeta i posmatranjem može se efikasno preneti značenje određenih gramatičkih oblika, učenici lakše stiču predstavu i izgrađuju pojmove o gramatičkim pojmovima, predmeti bude radoznalost kod učenika i povećavaju njihovu pažnju. Međutim, prilično je ograničen broj gramatičkih struktura koje se mogu predstaviti pokazivanjem predmeta. Nakon ove, sledi dvadeset prva po značaju varijabla 8 ($M = 3,18$) kojom učenici pokazuju da uglavnom ne podržavaju obradu gramatičkih jedinica kada profesor/ica prvo daje primere pa tek onda pravilo/definiciju. Stiče se utisak da učenicima na višem nivou jezičkog znanja više odgovara deduktivni nego savremeni induktivni pristup, odnosno pojedine njegove tehnike. Ova tehnika, konkretno, tipičan je predstavnik induktivnog pristupa pa ipak učenicima nije prikladna. Jedan od razloga može biti to što su učenici već dobro savladali osnovne gramatičke strukture pa im više odgovara direktno, eksplicitno objašnjavanje prave adekvatnim komunikativnim aktivnostima. Dvadeset druga po značaju tvrdnja 18 ($M = 3,17$) u zanemarljivom je zaostatku za prethodnom varijablom i ukazuje na to da učenicima nije baš zanimljiva ova važna tehnika induktivnog pristupa – predstavljanja gramatičkih oblika posredstvom postera, mapa i plakata. Predstavljanjem gramatičkih struktura na ovaj način može da se ublaži apstraktnost pravila i objašnjenja, ali očigledno da su učenici kognitivno prerasli ovakav vid obrade gramatike.

Tri poslednje, i učenicima najmanje zanimljive, tehnike (14, 19, 22) odnose se na uvođenje gramatičkih oblika kroz pesme ($M = 3,10$), pomoću tabela i dijagrama ($M = 2,73$), i kroz kratke gramatičke diktate ($M = 2,63$). Moguće je da učenicima

ovog uzrasta i nivoa jezičkog znanja prva tehnika nije mnogo zanimljiva i efikasna, već više učenicima mladih uzrasta. U svakom slučaju, učenici kroz pesme ne usvajaju samo gramatičku građu već i vokabular, što je od suštinskog značaja za nastavu stranog jezika. Rezultati istraživanja takođe ukazuju na to da učenicima ne odgovara upotreba kratkog gramatičkog diktata tzv. dikto-kompa ili diktoglosa (eng. *dictation-composition*). Diktoglos se razlikuje od tradicionalnog diktata po tome što nastavnik čita tekst od jednog ili dva paragrafa u celosti i to dva ili više puta, u zavisnosti od težine teksta (Thornbury 1999: 84). Nakon toga učenici treba da rekonstruišu ili reprodukuju tekst koristeći reči i konstrukcije što je vernije moguće, ali i dodajući svoje na mestima koja nisu uspeli da memorišu. Drugim rečima, da bi učenici uspešno rekonstruisali tekst treba da shvate značenje teksta, iako se verovatno neće setiti tačnih oblika pomoću kojih se značenje prenosi. Do one mere do koje su učenici u stanju da rekonstruišu originalni tekst može se reći da pišu diktat, a one reči i izrazi koje samostalno upotrebljavaju da bi preneli značenje i popunili praznine u memoriji čine da učenici pišu nešto nalik sastavu. Ovo je inače vrlo korisna integrativna tehnika usmerenosti na formU, koja promovise aktivno i kolaborativno učenje i omogućava razvijanje sve četiri jezičke veštine, i kojom se učenicima usmerava pažnja na precizno značenje i pravilnu upotrebu gramatike. Pretpostavlja se da učenici nisu često koristili ovu tehniku ili ih možda više podseća na tehniku testiranja nego na korisnu tehniku podučavanja gramatike u komunikativnom kontekstu pa otuda njihov relativno negativan stav.

Konačno, komparativnom analizom dva poduzorka, tj. učenika I i III razreda, kao i razlike između ženske i muške populacije ustanovljeni su sledeći rezultati:

Razred	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8
1	4.17	4.19	3.43	3.95	3.50	4.14	4.08	3.19
3	4.24	4.34	3.47	3.80	3.44	3.78	3.58	3.18
svi	4.21	4.27	3.45	3.87	3.47	3.95	3.81	3.18
Ž	4.35	4.30	3.58	3.84	3.47	4.10	4.02	2.83
M	4.01	4.24	3.27	3.90	3.47	3.74	3.53	3.65
Δ 1,3	-0.08	-0.15	-0.04	0.15	0.06	0.36	0.50	0.01
Δ Ž, M	0.34	0.07	0.32	-0.06	0.00	0.37	0.49	-0.82

Razred	P9	P10	P11	P12	P13	P14	P15	P16
1	3.38	4.21	3.51	3.65	3.81	2.87	3.79	4.08
3	3.40	3.44	3.52	3.81	3.79	3.29	3.89	3.87
svi	3.39	3.80	3.52	3.74	3.80	3.10	3.85	3.96
Ž	3.38	3.86	3.44	3.68	3.84	3.18	4.02	4.18
M	3.42	3.71	3.63	3.82	3.74	2.99	3.61	3.68
Δ 1,3	-0.02	0.76	-0.01	-0.16	0.02	-0.42	-0.09	0.21
Δ Ž, M	-0.04	0.16	-0.19	-0.14	0.11	0.19	0.41	0.50

Razred	P17	P18	P19	P20	P21	P22	P23	P24	P25
1	3.60	3.37	2.77	3.27	3.42	2.55	3.79	3.86	4.77
3	3.22	2.99	2.70	3.18	3.76	2.70	3.64	3.86	4.67
svi	3.40	3.17	2.73	3.22	3.60	2.63	3.71	3.86	4.71
Ž	3.56	3.22	2.76	3.24	3.54	2.64	3.64	3.96	4.85
M	3.18	3.10	2.69	3.19	3.68	2.63	3.82	3.72	4.53
Δ 1,3	0.38	0.38	0.07	0.09	-0.33	-0.15	0.15	0.00	0.10
Δ Ž, M	0.38	0.12	0.07	0.05	-0.14	0.01	-0.18	0.24	0.33

Tabela 4. Srednje vrednosti odgovora na pitanja po razredima i polovima, i razlike u srednjim vrednostima unutar tih grupa

Tako je ustanovljeno da za razliku od učenika I razreda gimnazije kojima više odgovara eksplicitno objašnjavanje pravila, učenici III razreda uopšteno uzevši, manje potenciraju ovaj nastavni postupak $|\Delta 0,50|$; i ženska populacija više podržava objašnjavanje pravila u odnosu na mušku populaciju $|\Delta 0,49|$ što se verovatno može pripisati ženskom mentalnom konstrukt i želji da u svemu pronađu određeni sistem, hijerarhiju, pravilo koji pomažu boljem razumevanju. Na taj način neće pogrešno formulisati pravilo pa su samim tim eventualne greške predupređene. Nadalje, učenici I razreda gimnazije mnogo više vole od učenika III razreda gimnazije kada se pravilo objašnjava na maternjem jeziku $|\Delta 0,76|$, što se može pripisati njihovoj želji da izgrade čvrst jezički temelj sa što manje jezičkih grešaka. Interesantno je primetiti da je u odnosu na mušku, ženska populacija ispitanika naklonjenija situacionom pristupu, tj. uvođenju gramatičkih oblika kroz situacije $|\Delta 0,50|$. Može se pretpostaviti da ženska populacija ima razvijeniju socijalnu inteligenciju, sklonija je verbalnoj komunikaciji bilo da u njoj posredno ili neposredno učestvuju, i bolje koristi jezik u društvenim situacijama.

Pitanjem otvorenog tipa br. 26 proveravao se stav učenika o najefikasnijoj tehnici za učenje gramatike engleskog jezika, pa su tako učenici objektivno odgovorili:

(U)čenik 50: Najefikasnija tehnika po meni je kada profesorka objašnjava na maternjem jeziku zato što je tako najrazumljivije i lakše se savlada. (I razred gimnazije)

U 95: Zbog lakšeg razumevanja najbolje je kada profesor da formu, tj. pravilo, potom i primere, a nakon toga vežbe. (III razred gimnazije)

U 99: Smatram da se najefikasnije uči kroz pesme, igrice, i lične doživljaje jer to nama drži pažnju. (III razred gimnazije)

U 106: Najefikasnije je kroz dijalog jer tako smo svi uključeni i osim što učimo gramatiku razvijamo i govor. (III razred gimnazije)

Odgovori učenika variraju od podržavanja izrazito implicitnih do izrazito eksplicitnih nastavnih tehnika, i naravno, variraju od ispitanika do ispitanika. Njihovi opisi se uglavnom poklapaju s izborom tehnika iz prvog dela istraživanja kvantitativne prirode. Poslednje pitanje br. 27 ticalo se najmanje efikasne tehnike za učenje gramatike engleskog jezika, pa su učenici iskreno i koncizno odgovarali:

- U 22: Kroz tabele i dijagrame jer su suvoparni i dosadni. (I razred gimnazije)
U 68: Da nam profesorka objašnjava samo na engleskom. (I razred gimnazije)
U 82: Učenje pravila napamet, zato što neće biti upotrebljivo u životu. (III razred gimnazije)
U 88: Davanje definicija bez primera. (III razred gimnazije)

Bitno je istaći da je stav više od 80% učenika da je učenje napamet najmanje efikasna tehnika učenja gramatike jer su svesni da će se pravila samo kratkoročno zapamtiti i da neće znati da ih primene u stvarnim životnim situacijama. Takođe, kvalitativnom analizom dobijenih odgovora ustanovljeno je da većina ispitanika podržava objašnjavanje pravila prvo na engleskom pa na maternjem jeziku kako bi ih bolje razumeli. Ispitanici su saglasni da davanje pravila bez primera uopšte nije svrsishodno te posebno naglašavaju značaj konkretnih primera kroz koje uvežbavaju formu, značenje i funkciju određene gramatičke strukture.

Na kraju, budući da je u samom istraživanju bilo zastupljeno mnogo više tehnika implicitnog od eksplicitnog nastavnog postupka ne bi bilo validno izvoditi konačne zaključke. Kao što je prikazano u radu, ispitanici su u principu prednost dali implicitnim tehnikama (P 16, 6, 4, 24, 15), ali na visoko pozicioniranom sedmom mestu nalazi se tipičan predstavnik eksplicitnog modela (P7, predstavljanje pravila/definicije pa tek onda primera), u odnosu na tipičnog predstavnika implicitnog modela (P8, predstavljanje primera pa tek izvođenje pravila/definicije) pozicioniranog na dvadeset prvom mestu. U tom smislu, hipoteza koju smo postavili na početku istraživanja delimično je potvrđena jer učenici, uopšteno uzevši, jesu svesni značaja gramatike i činjenice da je treba podučavati u značenjsko-komunikativnom kontekstu, ali ipak ne podržavaju u potpunosti upotrebu induktivnog pristupa. Ovo navodi na zaključak da bi induktivni pristup trebalo učiniti prijemčivijim i prilagoditi ga potrebama učenika tako što će ga nastavnici kombinovati s nekim aspektom deduktivnog pristupa koji učenicima odgovara.

4. Zaključak

Na osnovu svega rečenog, ostaje još jednom da se zaključi da gramatika ima važno mesto u nastavi stranog jezika i da uspešno učenje jezika u velikoj meri zavisi od nastavnih metoda kojima se gramatika promovise i podučava. Gramatičke oblike uvek treba učiti i podučavati u kontekstu njihove stvarne upotrebe, tj. **značenja** jer izbor jednog gramatičkog oblika nad drugim zavisi upravo od značenja koje pošiljalac poruke namerava da prenese, usmeno ili pismeno. Može se sa sigurnošću konstatovati da ne postoji jedan najprikladniji način podučavanja ili učenja gramatike. Način na koji će se obrađivati zavisi od brojnih faktora kao što su: cilj i zadaci nastave, uzrast učenika, nivo jezičkog znanja, složenost gramatičkog gradiva, individualni stilovi učenja i dr. Istraživanje koje smo sproveli na uzorku od 168 učenika gimnazije pokazuje da nije moguće govoriti o jednom opšteprihvaćenom pristupu gramatičkom gradivu, ili nastavnoj tehnici, u procesu njegovog objašnjavanja i uvež-

bavanja. Komparativnom analizom dobijeni su zaista zanimljivi rezultati, međutim treba uvažiti činjenicu da navedene rezultate nije opravdano uopštavati iz nekoliko razloga. Prvo, radilo se o istraživanju malog opsega sprovedenom na prikladnom uzorku u samo jednoj gimnaziji, što ga ne čini reprezentativnim za sve učenike u Republici Srbiji. Nadalje, primenjen je samo jedan merni instrument čiji rezultati u potpunosti zavise od iskrenosti ispitanika. Istraživanje kvalitativnog tipa koje bi uključilo intervjue s nastavnicima i učenicima na srednjoškolskom uzrastu, posmatranje časova obrade i uvežbavanja gramatičke građe, te longitudinalno istraživanje mogli bi značajno da pomognu u tumačenju najčešće upotrebljivanih tehnika, posebno implicitnih, podučavanja gramatike. U svakom slučaju, svi rezultati upućuju na to da je podučavanje gramatike složen proces, te da ju je neophodno podučavati upotrebom raznovrsnih tehnika koje će usmeravati pažnju učenika podjednako na formu, značenje i funkciju gramatičke pojave.

Literatura

- Andrews, S. 2007. *Teacher Language Awareness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Batstone, R. 1994. *Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Brumfit, C. 1984. *Communicative Methodology in Language Teaching: The Roles of Fluency and Accuracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cullen, R. 2008. Teaching Grammar as a Liberating Force. *ELT Journal*, 62(3), 221–230.
- DeKeyser, R. 1995. Learning Second Language Grammar Rules: An Experiment with a Miniature Linguistic System. *Studies in Second Language Acquisition* 17(3), 379–410.
- Doughty, C., J. Williams (Eds.). 1998. *Focus on Form in Classroom Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellis, R. 1993. Interpretation-Based Grammar Teaching. *System* 21, 69–78.
- Ellis, R. 2002. The Place of Grammar Instruction in the Second/Foreign Language Curriculum. In *New Perspectives on Grammar Teaching in Second Language Classrooms*, E. Hinkel and S. Fotos, eds., 17–34. New York and London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ellis, R. 2004. The Definition and Measurement of L2 Explicit Knowledge. *Language Learning* 54 (2), 227–275.
- Ellis, R. 2009. Implicit and Explicit Learning, Knowledge and Instruction. In *Implicit and Explicit Knowledge in Second Language Learning, Testing and Teaching*. R. Ellis et al., eds., 3–25, Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.
- Graves, K. 2003. Coursebooks. In *Practical English Language Teaching*. D. Nunan, ed., 225–247. New York: The McGraw-Hill Companies
- Howatt, A. 1984. *A History of English Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Kelly, L. G. 1969. *25 Centuries of Language Teaching: An inquiry into the science, art, and development of language teaching methodology, 500 B.C.-1969*. Rowley, MA: Newbury House Publishers.
- Krashen, S. 1981. *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. Oxford: Oxford University Press.

- Krashen, S. 1985. *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. Oxford: Pergamon Press.
- Krashen, S., T. Terrell. 1983. *The Natural Approach: Language Acquisition in the Classroom*. Oxford: Pergamon.
- Lakić, I. 2010. Analiza medijskog diskursa o ratu. U *Diskurs i diskursi, Zbornik u čast Svenki Savić, V. Vasić (ur.)*, 269–282. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu i Ženske studije i istraživanja.
- Larsen-Freeman, D. 2001. Teaching Grammar. In *Teaching English as a Second or Foreign Language*, M. Celce-Murcia, ed., 251–285. MA: Heinle & Heinle.
- Larsen-Freeman, D. 2003. *Teaching Language: From Grammar to Grammmaring*. Boston: Thomson Heinle.
- Long, M. 1991. Focus on Form: A Design Feature in Language Teaching Methodology. In *Foreign Language Research in Cross-Cultural Perspective*, K. DeBot, R. Ginsberge, C. Kramersch, eds., 39–52. Amsterdam: John Benjamins.
- Long, M. 1997. Construct Validity in SLA Research. *Modern Language Journal* 8, 318–323.
- Nassaji, H., S. Fotos. 2004. Current Developments in Research on the Teaching of Grammar. *Annual Review of Applied Linguistics* 24, 126–145.
- Nassaji, H., S. Fotos. 2011. *Teaching Grammar in Second Language Classrooms*. New York and London: Routledge.
- Pérez-Llantada, C. 2007. New Trends in Grammar Teaching: Issues and Implications. An Interview with Prof. Diane Larsen-Freeman. *Atlantis* 29, 157–163.
- Prabhu, N. S. 1987. *Second Language Pedagogy*. Oxford: Oxford University Press.
- Purpura, J. E. 2004. *Assessing Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards, J. 1984. The Secret Life of Methods. *TESOL Quarterly*, 18(1), 7–23.
- Rutherford, W. 1987. *Second Language Grammar: Learning and Teaching*. New York: Longman.
- Sheen, R. 2002. ‘Focus on form’ and ‘focus on forms’. *ELT Journal* 56(3), 303–305.
- Sheen, R. 2003. Focus on Form – a Myth in the Making. *ELT Journal* 57(3), 225–233.
- Thornbury, S. 1999. *How to Teach Grammar*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Thornbury, S. 2005. *Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Ur, P. 2006. *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VanPatten, B. and W. R. Glass. 1999. Grammar Learning as a Source of Language Anxiety: A Discussion. In *Affect in Foreign Language and Second Language Learning: A Practical Guide to Creating a Low-Anxiety Classroom Atmosphere*, D. Jesusita Young, ed., 89–105. Boston: McGraw-Hill College.
- Woodward, T. 2001. *Planning Lessons and Courses*. Cambridge: Cambridge University Press.

Radmila Bodrič

**THE ROLE OF THE SEMANTIC-COMMUNICATIVE
CONTEXT IN EFL GRAMMAR TEACHING FROM
THE STUDENTS' PERSPECTIVE**

Summary

Meaning within the communicative context represents the essence of communicative foreign language grammar teaching and involves enabling students to utilise linguistic forms by linking meaning with form and social context. Within the two prevalent methodological orientations: focus on formS and focus on form, grammar is treated in different ways. Focus on formS advocates the explicit teaching of grammatical forms, namely the formal explanation of rules, which distracts the students from meaning and communication. Focus on form, on the other hand, involves the implicit teaching of grammar in a semantic-communicative context. In other words, this approach insists on representing both form and meaning via communicative tasks, which contribute to the interpretation and comprehension of meaning through the use of grammatical forms.

The aim of this paper is to examine whether and to what extent secondary-school EFL students prefer the implicit or the explicit teaching model or whether they prefer a combination of the two. A special emphasis will be placed on determining the effectiveness of implicit grammar teaching techniques in a semantic-communicative context.

radmila.bodric@gmail.com

Prilog 1 – Upitnik

Upitnik za učenike

Dragi učenici,

Upitnik pred vama je osnov istraživanja koje se bavi **ulogom značenjsko-komunikativnog konteksta u nastavi gramatike engleskog jezika**. Upitnik je anonimn, a dobijeni podaci biće korišćeni isključivo u naučne svrhe. Molimo vas da što iskrenije odgovorite na postavljena pitanja, zaokruživanjem jedne od ponuđenih opcija ili dopisivanjem odgovora na liniji (tamo gde se to traži).

Pol: M Ž

Godine starosti:

Razred:

1. Koliko godina učite engleski jezik?

2. Da li, osim u školi, engleski jezik učite i na neki drugi način i koji?

a) Idem u privatnu školu stranih jezika

b) Uzimam privatne časove

c) Navesti neki drugi način (koji?)

Molimo vaš da na tvrdnje navedene u tabeli ispod date svoje mišljenje **ZAOKRUŽIVANJEM SAMO JEDNOG** od sledećih brojeva:

1 (uopšte se ne slažem),

2 (delimično se ne slažem),

3 (nemam stav),

4 (delimično se slažem),

5 (u potpunosti se slažem)

1. Gramatika je veoma važna za učenje engleskog kao stranog jezika.	1	2	3	4	5
2. Za učenje gramatičkih oblika veoma je bitna upotreba konteksta .	1	2	3	4	5
3. Volim kada profesor/ica gramatiku obrađuje na posebnim časovima .	1	2	3	4	5
4. Volim kada profesor/ica gramatiku obrađuje u sklopu ostalih jezičkih veština (čitanje, pisanje, govor, slušanje) i elemenata (vokabular, izgovor).	1	2	3	4	5
5. Volim kada se prilikom obrade gramatičkih pojava pažnja posvećuje <i>formi</i> (obliku).	1	2	3	4	5
6. Volim kada se prilikom obrade gramatičkih pojava pažnja podjednako posvećuje <i>formi, značenju i funkciji</i> date pojave.	1	2	3	4	5
7. Volim kada prilikom obrade gramatičkih oblika profesor/ica prvo da eksplicitno pravilo/definiciju , pa onda primere.	1	2	3	4	5
8. Volim kada prilikom obrade gramatičkih oblika profesor/ica prvo da primere , pa onda pravilo/definiciju.	1	2	3	4	5

9. Volim kada mi profesor/ica dozvoli da sam/a otkrijem gramatičko pravilo kroz komunikativnu aktivnost.	1	2	3	4	5
10. Volim kada profesor/ica pravilo objašnjava na maternjem jeziku .	1	2	3	4	5
11. Volim kada profesor/ica nove gramatičke strukture uvodi kroz autentične tekstove (s interneta, iz engleskih časopisa, književnih dela...)	1	2	3	4	5
12. Volim kada profesor/ica nove gramatičke oblike uvodi kroz dijaloge .	1	2	3	4	5
13. Volim kada profesor/ica nove gramatičke oblike uvodi kroz priče .	1	2	3	4	5
14. Volim kada profesor/ica nove gramatičke oblike uvodi kroz pesme .	1	2	3	4	5
15. Volim kada profesor/ica nove gramatičke oblike uvodi kroz lične doživljaje .	1	2	3	4	5
16. Volim kada profesor/ica nove gramatičke oblike uvodi kroz situacije .	1	2	3	4	5
17. Volim kada profesor/ica nove gramatičke oblike uvodi posredstvom slika .	1	2	3	4	5
18. Volim kada profesor/ica nove gramatičke oblike uvodi kroz postere, mape i plakate .	1	2	3	4	5
19. Volim kada profesor/ica nove gramatičke oblike uvodi pomoću tabela i dijagrama .	1	2	3	4	5
20. Volim kada profesor/ica nove gramatičke oblike uvodi pokazivanjem predmeta .	1	2	3	4	5
21. Volim da učim gramatičke strukture kroz dijalog s drugim učenicima iz odeljenja.	1	2	3	4	5
22. Volim da učim gramatiku kroz kratke gramatičke diktate .	1	2	3	4	5
23. Volim da učim gramatiku kroz igre .	1	2	3	4	5
24. Uvek se trudim da nove gramatičke strukture engleskog jezika koristim prilikom usmenog i pismenog izražavanja , u razredu i van razreda.	1	2	3	4	5
25. Smatram da je bitno tačno i tečno upotrebljavati engleski jezik.	1	2	3	4	5

26. Koja je, po vašem mišljenju, **najefikasnija tehnika** za učenje gramatike engleskog jezika? Zašto?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

27. Koja je, po vašem mišljenju, **najmanje efikasna tehnika** za učenje gramatike engleskog jezika? Zašto?

.....

.....

.....

.....

.....

Hvala na izdvojenom vremenu!

TESTING EFL LEARNERS' UNDERSTANDING OF CONVERSATIONAL IMPLICATURES¹

Abstract: The present paper aims to establish whether there is a significant correlation between EFL learners' level of proficiency and their ability to recognize and understand conversational implicatures. To this end, a research was conducted among four groups of EFL learners, whose level of general linguistic competence ranged from B1 to C2. Performance data were elicited using a test aimed at determining the participants' ability to interpret the non-literal meaning of utterances.

The analysis of the results obtained in the research proves that the pragmatic competence of EFL learners correlates with their level of language proficiency. Thus, pragmatic comprehension develops over time regardless of the learning context (Taguchi 2008), even in an instructional setting, especially if it is coupled by explicit instruction.

Key words: pragmatic competence, conversational implicature, EFL learners, learning context, correlation with language proficiency

1. Introduction

The works of language philosophers like Austin (1962), Grice (1957,1975), Searle (1965, 1969, 1975, 1979), Leech (1983) and Levinson (1983) have revealed that pragmatic knowledge and ability is an inherently complex socially constructed phenomenon. As a result of this, several subfields of pragmatics have developed over the years, investigating various linguistic topics such as direct vs. indirect speech acts (Levinson, 1983; Searle 1965, 1969, 1975), relevance, deixis and indexicality (Levinson 1983; Sperber & Wilson 1981b; Wilson and Sperber 1986), presuppositions (Karttunen 1974; Levinson 1983; Stalnaker 1974), metaphor and irony (Lakoff & Johnson 1980, Searle 1982, Sperber & Wilson 1981a), and politeness theory (Brown & Levinson 1987; Leech 1983) (Tsutagawa 2015). The distinction Leech (1983) and Thomas (1983) made between pragmalinguistics, as the grammatical and linguistic resources people utilize to convey "communicative acts and relational and interpersonal meanings" (Kasper & Rose 2001: 2), and sociopragmatics, as the "social perceptions underlying participants' interpretation and performance of communicative action" (Kasper & Rose 2001: 2), was a breakthrough in the field of assessing pragmatics. As Tsutagawa (2015) points out, these theoretical concepts

¹ The author acknowledges funding from project no. 178002 of the Ministry of Education, Science and Technology of the Republic of Serbia, entitled *Languages and Cultures in Time and Space*.

soon branched out into two highly productive and closely related applied research strands, cross-cultural pragmatics (CCP, Blum-Kulka, House and Kasper 1989) and interlanguage pragmatics (ILP, Kasper & Blum-Kulka 1993). While the former studies intralingual variation in speech acts and how these differences affect communication (Blum-Kulka, House and Kasper 1989), the latter is an interdisciplinary field which focuses on the developing pragmatic competence of L2 learners and addresses issues such as transfer from L1 to L2 and explores the phenomenon of pragmatic failure (Kasper & Blum-Kulka 1993).

It is this latter field that the current research pertains to. Namely, it has long been established that learning a language implies much more than the acquisition of correct forms and sounds and necessarily includes attaining knowledge of how language is pragmatically used in the target (L2) culture. This knowledge, often termed pragmatic competence, is an uncontroversial part of general L2 communicative competence (Bachman 1980; Bachman & Palmer 1996) and it includes the ability to perform speech acts, to convey and interpret non-literal meanings, to perform politeness functions and to perform discourse competence (Jung 2002). The present paper focuses on the interpretation of non-literal meanings (implicatures), the use of which in cross-cultural interaction is a potential barrier to effective communication, according to Keenan (1976). This is why the EFL/ESL classroom should focus on developing the learners' skill in the interpretation of English language implicatures and also the motivation behind conducting the research described here, which was aimed at finding out whether a correlation can be established between the pragmatic competence of EFL learners and their level of general language proficiency in an instructional setting.

The paper is structured in the following way: Section 2 gives a brief outline of Grice's Cooperative Principle, as the theoretical background for the discussion of implicatures. Section 3 summarizes the empirical research studies aimed at assessing L2 implicature. The next two sections describe the present research (Section 4) and its results, implications and limitations (Section 5). Section 6 concludes the paper and points at further directions of research.

2. Grice's (1975) conversational implicatures

A conversational implicature, defined by Yule (1996: 28) as "An additional unstated meaning that has to be assumed in order to maintain the cooperative principle . . . [so that] the hearer must assume the speaker means to convey more than is being said" is thus a type of indirect communication, first described by Grice (1975) and based on his Cooperative Principle, which states: "Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose and direction of the talk exchange in which you are engaged" (Grice 1975: 45). In other words, Grice assumes "that people taking part in a conversation will make what they say appropriate to the mutually accepted purpose of the conversation and to the direction it is taking at the moment" (Bouton 1999: 47). According to

Grice (1975), people are expected to show cooperative social behaviour, mutually understood by the participants in the conversation. This is achieved by adhering to the four basic maxims (and associated submaxims) listed below:

1. *The maxim of quantity*:

- (i) Make your contribution as informative as is required for the current purposes of the exchange.
- (ii) Do not make your contribution more informative than is required.

2. *The maxim of quality*: Try to make your contribution one that is true

- (i) Do not say what you believe to be false.
- (ii) Do not say that for which you lack adequate evidence.

3. *The maxim of relation (relevance)*: Be relevant.

4. *The maxim of manner*: Be perspicuous

- (i) Avoid obscurity of expression.
- (ii) Avoid ambiguity.
- (iii) Be brief.
- (iv) Be orderly.

A speaker may violate a maxim and thus create misunderstanding, he/she may not be willing to communicate, may opt for one maxim over another when the two clash or he/she may flout (i.e. deliberately not adhere to) a maxim, which results in creating a conversational implicature, where the listener is required to make inferences. Grice further introduces a distinction between two types of conversational implicatures: generalized as opposed to particularized implicatures. A particularized implicature is an implicature “carried by saying that *p* on a particular occasion in virtue of a special feature of the context” (Grice 1975: 56). On the contrary, generalized conversational implicatures are implicatures that are “NORMALLY carried by saying that *p*” (Grice 1975: 56).

Tests of implicature primarily focus on violations of Grice’s maxim of relevance, requiring that the speaker’s words be relevant to the interlocutor’s previous utterance. “Where the contribution is *prima facie* unrelated, and the interlocutor operates on the assumption that the cooperative principle (Grice, 1975) is still in force, the interlocutor needs to activate her knowledge of the context to discover implicated meaning. This context can be the immediate situational context or the larger sociocultural context (see also Sperber & Wilson, 1995)” (Roever 2013: 44). But while the processing of some implicatures requires very little background knowledge, there are also implicatures that cannot be processed without a great deal of background knowledge or knowledge “specific to the speaker and the hearer in terms of their history or shared knowledge about aspects of the world, academic field, work experience, sporting interests etc.” (Roever 2013: 44). Research has shown that there are rules which underlie all conversational interaction in any language (Grice 1975, Fraser 1980, Brown & Levinson 1987), however, the rules for using language pragmatically may also significantly vary crossculturally. Similarly, while forms of implicit meaning commonly occur in social discourse through the use of conversational implicature, the process of interpreting implicatures is especially problematic to EFL learners due to the fact that people from different cultural

backgrounds may derive different messages from the same utterance in the same context. Avoiding such wrong inferences is the primary reason why EFL learners need to attain not only linguistic but also pragmatic competence.

The present research is an attempt at assessing the ability of EFL students at various levels of linguistic proficiency to interpret various types of implicatures, discussed in detail in Section 4.

Having briefly outlined Grice's theoretical framework, we next give an overview of existing research focusing on the assessment of L2 implicatures.

3. Assessment of L2 implicatures

Not all implicatures found in natural communication are conversational, as meanings can be manifested and attributed to signs and gestures as well (Mey 2001). However, to the best of our knowledge, tests of implicature do focus on conversational implicatures and they assess to what degree test takers can comprehend a speaker's likely implicated meaning (Roever 2013).

Keenan (1976) was the first study to address the question whether speakers of different languages will employ implicature in interpreting an utterance, given essentially the same external context. She found that, unlike the American society, where the primary objective of communication is to exchange information, in Malagasy culture, speakers are expected to say less than required in order to avoid providing incorrect or damaging information (i.e. flouting the quality maxim does not result in implicature).

Unlike the ethnographic approach Keenan (1976) assumed, Bouton's (1988, 1994, 1999) groundbreaking work in the area of L2 implicature testing has been rather pedagogical and acquisitional. In the longitudinal study he began in 1986, he used a written elicitation instrument administered to a large number of international students (non-native speakers, NNS) on their arrival to campus in the US in order to compare their ability to interpret implicatures with that of American native speakers of English. The research instrument followed a multiple choice format, in which subjects were given a series of situations containing a dialogue in which one of the utterances required resorting to implicature in order for it to be interpreted appropriately. Four possible interpretations followed each dialogue and the research participants' task was to opt for the one they thought was closest to the message the utterance conveyed. Bouton (1988) went to great lengths to develop a test with items that contained "sufficient contextual information to permit American native speakers (NS) to recognize and interpret the implicatures present in the dialogues" and to ensure "that in each case, there was a single interpretation that most of those NS would assign to the implicature involved" (Bouton 1994: 158). The results of this study showed that the NNS had arrived at the same interpretation of the implicatures as the American NS only about 79% of the time. These results were also supported by replications of the study 5 and 12 months later, which made it clear that, as Keenan (1976) had suggested, the use of implicature in cross-cultural

interaction was a potential barrier to effective communication and that developing NNS skill in the interpretation of English language implicatures should be one of the objectives of the ESL classroom. Given that at the time very few instances of EFL texts were found in which any real attempt was made in this direction (Bouton 1990), the question to address next was how NNS, who are not systematically taught to interpret implicatures in English, learn to do so effectively on their own. In search of an answer to this question, Bouton (1994) conducted a follow-up study four and a half years later, with 30 research participants who had taken the test when it was first given in 1986. The test battery was exactly the same one which had originally been used and the results suggested that the number of items that were interpreted differently by NS and NNS was greatly reduced, and that there was no longer any specific type of implicature that was, in itself, a serious problem for the NNS. Also, pedagogical intervention was shown to improve NNS ability to interpret formulaic implicature (following a reutilized schema, e.g. indirect criticism, irony, topic change, etc. to be discussed below), but not idiosyncratic implicature (generalized conversational implicature), which however was found to improve over time without instruction (Bouton 1999).

Roever (2005, 2006) used a modified version of Bouton's test instrument, with only 12 multiple choice items to test the pragmalinguistic ability of NS and NNS of English. He found that idiosyncratic implicature was significantly easier to learn than formulaic implicature for the NNS group of research participants (Ross & Kasper 2013: 45) but he also concluded that it is the increase in L2 proficiency that leads to improvement of performance on measures of implicature comprehension (McNamara & Roever 2006: 59) rather than length of stay in the target language country.

Based on a series of studies he conducted in order to determine the speed and accuracy of NNS in comprehending idiosyncratic and formulaic implicatures, Taguchi (2005, 2007, 2008) also reached the conclusion that higher proficiency is conducive to comprehending implicature accurately and quickly (Roever, Fraser & Elder 2014: 37) since it allows learners to exclude lack of vocabulary comprehension as a reason for difficulties in interpreting an utterance, which leads them to look for implied meanings. In contrast, proficiency is less important for learning routine formulae as these can be learned as chunks and they allow learners to perform beyond their L2 competence. Naturally, with more exposure to L2, learners will produce an increasingly wider repertoire of formulae, including less frequent formulae, in an increasingly target-like way (Bardovi-Harlig 2009, Bardovi-Harlig & Bastos 2011, Roever 2012). However, as Bardovi-Harlig (2009) points out, even advanced learners may not use routine formulae at the same frequency or in the same situations as native speakers.

As shown above, there is no consensus among researchers regarding the correlation between general linguistic competence in L2 and the ability of learners to interpret implicatures. While Bouton (1988, 1994, 1999) has repeatedly shown that (long term) L2 immersion is what enables NNS to effectively recognize and interpret implicatures in English, Roever (2005, 2006, 2012) and Taguchi (2005,

2007, 2008) have suggested that there is a strong link between higher proficiency and the ability to comprehend implicature accurately and quickly. Of course, numerous other theorists and practitioners have addressed this issue but due to lack of space, we will not discuss this matter further. Rather, we refer the reader to Ross & Kasper (2013), Roever, Fraser & Elder (2014) and the works cited therein.

4. The present research

As pointed out earlier, the aim of the present research was to establish whether there is a correlation between the pragmatic competence of EFL learners, more precisely their ability to recognize and interpret implicatures accurately and their level of general language proficiency. Very importantly, the research was conducted in an instructional setting, hence length of stay in the target language country was excluded as a variable. Such an approach is in sharp contrast with Bouton's (1988, 1994) longitudinal study, which suggests that immersion is needed in order to attain native-like competence in understanding and interpreting conversational implicatures and that even then some culture-specific implicatures could only be successfully dealt with if given the opportunity to live in an English-speaking community like the U.S. long enough - say 4,5 years. Nevertheless, we attempted to provide an answer to the following three research questions:

1. Does EFL learners' pragmatic competence correlate with their overall language proficiency?
2. To what extent does the understanding of conversational implicatures of Serbian EFL learners at different levels of proficiency differ from that of (American English) native speakers?
3. Can native-speaker competence in understanding conversational implicatures be attained in an instructional setting?

Corresponding to these research questions, we propose the following three hypotheses:

1. EFL learners' pragmatic competence positively correlates with their overall language proficiency.
2. The understanding of conversational implicatures of Serbian EFL learners significantly differs from that of (American English) native speakers at lower levels of proficiency but this difference decreases with linguistic proficiency.
3. It is possible to attain near-native-speaker competence in understanding conversational implicatures in an instructional setting.

Note that what we take to be an instructional setting is private language schools, in which there are normally up to 8 students per group, the teachers (and the students) are generally more motivated and the course materials are usually more up-to-date than in state schools.

4.1. Participants

A total of 98 Serbian EFL learners participated in this research (N=98). They had all studied EFL only in instructional settings (school and/or private language school) and had not spent extended periods of time in an English-speaking country. They had had no experience in studying conversational implicatures during their formal education or in their English classes.

There were in total 42 (42.85%) male and 56 (57.14%) female research participants. The overwhelming majority of them were aged 15-25 (80, i.e. 81.63%), and there were only 12 whose age ranged between 25 and 35 (12.24%), five who were over 35 years of age (5.1%) and one research participants failed to note their age (1%). The level of the research participants' education corresponded with their age: 47 of them (47.96%) were high school pupils, one participant (1%) was attending college, 44 were at university (44.89%) and 6 subjects provided no data regarding their education (6.12%). Finally, regarding their general linguistic proficiency in English, which was based on standardised placement tests,² the research participants were evaluated as being at the level B1-C2 according to the Common European Framework of Reference for Languages.

Table 1 below summarizes the distribution of the research participants according to sex, age, education and level of general linguistic proficiency:

Distribution by sex			
Male		Female	
42 (42.85%)		56 (57.14%)	
Distribution by age			
15-25	25-35	over 35	N/A
80 (81.63%)	12 (12.24%)	5 (5.1%)	1 (1%)
Distribution by education			
high school	college	university	N/A
47 (47.96%)	1 (1%)	44 (44.89%)	6 (6.12%)
Distribution by level of proficiency			
B1	B2	C1	C2
22 (22.45%)	32 (32.65%)	34 (34.69%)	10 (1.2%)

Table 1. Overview of the distribution of research participants, N=98

4.2. Instruments

As pointed out above, the test instrument used in this research was a questionnaire including 4 background questions (age, sex, education, level of EFL proficiency), followed by a conversational implicature test consisting of 20 items. Each item in the test consisted of a situation, a dialogue and a question containing the conversational implicature (CI) that students were to interpret. The items were selected from those of

² Each of the two language schools where the research was conducted uses its own placement tests, which however closely resembles and is based on the *Quick Placement Test* (OUP, 2001).

the CI test items designed by Bouton (1994) and used by other researchers, including Lee (2002) and Tuan & Hsu (2012). The items in the test covered implicatures based on the violation of one of the four Maxims, resulting in a Pope Question (quality, item (8), see the Appendix), understated negative criticism (quantity, item 6), flouting of the maxim of relevance (item 9), irony (quality, item 11), sequence of events (manner, item 17), etc.

4.3. Procedure and data analysis

The research participants were allowed 20 minutes to complete the test. Their task was to choose one of the four interpretations following the dialogue. Each participant was given a score of 1 for each task if their answer matched the correct answers, provided in Bouton's (1988) research and Tuan and Hsu's (2012) study, where the ones mark each correct answer. The total scores ranged from 0-20 on the conversational implicature test, though none of the participants scored less than 6.

The test scores were analyzed by using descriptive statistics, namely percentage, mean, and standard deviation. Following this, they were compared with the results of a reference group of 10 native speakers, whose performance data were taken from Tuan and Hsu (2012).

5. Results and discussion

Bouton (1988) found that even reasonably proficient NNS of English (with an average TOEFL score of 550, corresponding to B2/C1 in CEFR) interpret implicatures differently from American native speakers (NS) 21% of the time. In this study, we replicated the implicatures test used by Tuan and Hsu (2012) and the NSs these authors used in their research were not as successful in interpreting implicatures. We have not been able to obtain the detailed results of the NS who participated in Tuan and Hsu's (2012) study, but their mean scores and standard deviation will be used here as a basis for the comparison of NNS performance with NS performance.

The following table gives an overview of the descriptive analysis of the data obtained in this research.

	Non-native speakers (NNS)				Native speakers (NS)
	B1	B2	C1	C2	
N	22	32	34	10	10
Total score	330/440	496/640	568/680	177/200	N/A
%	75%	77,5%	83,5%	88,5%	N/A
Mean score	15	15.5	16.7	17.7	16.9
SD	3.16	2.96	2.05	6.64	2.33

Table 2. Descriptive statistics of NNS and NS data

Clearly, the NNS groups were not of the same size and the reason for this is that C2-level learners are scarce. Nevertheless, the results do reveal a very interesting pattern that could easily be taken as support for the claim that there is a strong link between

higher proficiency and the ability to comprehend implicature accurately and quickly (Roever 2005, 2006, 2012; Taguchi 2005, 2007, 2008). This claim is corroborated by the percentage of correct answers the research participants provided, but also the mean score of correctly interpreted implicatures per level of general linguistic proficiency. It is surprising to see that the C1-NNSs who participated in this research had approximately the same mean score as the NS. In fact, in spite of the generally very high standard deviance (SD) between the participants in the C2 group (which is largely due to the small number of participants, compared to the other three groups), their mean score was even higher than that of NSs. This result might suggest that the participants in the C2 group paid more attention to the interpretation of non-literal language than NSs, who may have taken some of the statements at face value. However, this is only a stipulation, as the NS results reported are fully taken from Tuan and Hsu (2012).

Looking at correlations between the research participants' pragmatic competence and their overall language proficiency, we find a positive correlation (total $r=.308^{**}$, $p=.002$). In other words, the learners' pragmatic competence is a crucial element of language proficiency prediction. Therefore, if students' English proficiency is to be adequate, their understanding and conveyance of implicature must correspond.

Regardless of the reason why the NS participants underscored in Tuan and Hsu's (2012) research (which was based on Bouton's (1988, 1994) research instrument, which in turn rested on NS choices of the correct way to interpret implicatures; cf. Lee 2002), the steady rise in the percentage of correctly interpreted implicatures among the four groups of research participants is remarkable and certainly needs more attention, especially with respect to the types of implicatures the NNS failed to interpret correctly, both at lower levels and at higher levels, too. This is what we turn to next by giving an overview of the percentage of correct answers per group and per item in the implicatures test:

Success at interpreting implicatures (%)						
Maxim violated		item	B1	B2	C1	C2
Relevance		1	82	78	88	100
		2	100	100	100	100
		3	91	94	100	100
		4	73	59	82	70
		5	91	90	97	100
		9	86	87	97	90
		10	91	100	97	90
		12	82	87	100	100
		14	77	72	79	70
		18	86	78	73	70
Quality	Pope Q	8	77	75	85	90
		13	86	90	97	90
	Irony	11	41	37	44	80
Quantity	Understated criticism	6	22	37	41	70
		7	64	78	91	100
		16	59	62	79	90
	Truism	20	73	87	82	100
Manner	Sequence	17	59	75	73	90
	Obscurity	19	68	75	70	80

Table 3. Overview of successfully interpreted implicatures per type of CI and level of research participants' general linguistic proficiency

As the above table reveals, the types of CIs that proved to be most difficult to master at all levels of proficiency (dark shaded cells) were formulaic implicatures/ understated negative criticism (items 6, 7 and 16) and irony/sarcasm (e.g. item 11). Compared to other types of CI, research participants scored much lower in the case of these four items. On the other hand, implicatures which result from violating the maxim of relevance generally seemed to pose least difficulty for the subjects in this research. Although occasionally they did score below 79% (light shaded cells) which, in Bouton's (1988) study was the frequency with which reasonably proficient NNSs interpreted implicatures the same way NSs did, overall, their performance was very good, revealing that most students can interpret implicature based on logical reasoning without much difficulty and that NNSs perform similar pragmatic strategies as NSs to arrive at the same interpretation of this kind of conversational implicature which appears to be logically universal in its use (Lee 2002). Still, one note is in order here: the relatively low score of the C2 group with respect to items 4, 14 and 18 is probably due to the fact that there were only 10 participants in this group and thus, any incorrect answer had a significant effect on the results of the group.

What the above table also reveals is that the percentage of correctly interpreted conversational implicatures steadily rises with the development of general linguistic ability. This is especially obvious in the case of the most problematic types of CIs, understated negative criticism and irony. This result supports the conclusions reached in earlier studies, namely that regardless of the length of exposure to the target culture (which, in our study, equaled zero exposure), learners with high linguistic proficiency seem to have the linguistic and pragmatic strategies that will allow them to derive the meanings as native speakers (cf. Lee 2002: 7). It also corroborates Lee's (2002) claim that conversational implicatures which are sensitive to cultural context and suprasegmental features (often accompanying e.g. sarcastic remarks) are more difficult for EFL learners to interpret.

Comparing the results of the present study to earlier research, in Bouton (1988), the difference between NS and NNS interpretations was found to be quite systematic. Whole sets of implicatures were found that seemed to be more difficult for the NNS to interpret than they were for the NS, especially understated criticism, implicatures involving a sequence of events, and the Pope Q implicature (seemingly unrelated response indicating that the answer is obvious). When the same test was run 4,5 years later, however, "the only items that were still causing trouble were related to *specific points of American culture* in the *substance* of the test item and not to the *type* of implicature involved, and in that sense, the problems caused by these items were arbitrary and idiosyncratic" (Bouton 1994: 163). This does not fully correspond with the results obtained in this study even though the test items were the same. Namely, value judgements (understated criticism) and sequence implicatures were reported to pose a problem to EFL learners but in our study, this only proved true at lower levels (B1 and B2). Similarly, the Pope question implicature turned out to cause slight difficulties only at levels B1 and B2, but even these are negligible as 75-77% of these participants derived the implicatures correctly. On the other hand, relevance based implicatures have generally been found to be relatively easy to

understand and interpret. In the present research the C2-level group scored worse than all other groups with respect to items 14 and 18. This, however, is probably due to the small number of participants in this group, a conclusion which is supported by the extremely high standard deviation, compared to all other groups of participants.

The results obtained in this study thus largely contradict those of Bouton (1988, 1994) and support the opposite line of research, e.g. Kasper and Rose (2002) by showing that spending time in the target community is not a must, and length of residence is not a reliable predictor of the development of pragmatic competence. Thus, learning context is not the most important influence on learners' pragmatic awareness (Niezgoda & Roever 2001) and pragmatic comprehension seems to develop over time regardless of the context (Taguchi 2008).

The reason why the learning context no longer seems to play such a crucial role in the pragmatic development of EFL learners and their ability to understand and interpret implicatures could lie in the fact that curricula and textbooks have changed substantially over the past 25 years. Today, developing pragmatic competence is one of the goals of language teaching and is an integral component of all EFL coursebooks, making residence in the target community much less important than it used to be in the last decades of the 20th century.

6. Closing remarks

The present research focused on determining whether a significant correlation can be established between EFL learners' level of proficiency and their ability to recognize and understand conversational implicatures. The results of the research suggest that although certain types of conversational implicatures do appear to be more difficult than others to understand, a steady increase can be observed in the number of correctly interpreted implicatures with the increase of general linguistic ability of the research participants, even in an exclusively instructional setting. In other words, all three initial hypotheses were confirmed: (1) EFL learners' pragmatic competence positively correlates with their overall language proficiency, (2) the understanding of conversational implicatures of Serbian EFL learners significantly differs from that of (American English) native speakers at lower levels of proficiency but this difference decreases with linguistic proficiency, and (3) it is possible to attain near-native-speaker competence in understanding conversational implicatures in an instructional setting.

However, due to the limited sample size and the non-availability of NSs and the type of tests used to measure the general linguistic proficiency of the research participants, the findings of this research should be interpreted carefully. Extensive, large-scale follow-up studies should be conducted in order to reach sounder conclusions as limited sample size, placement tests to determine the linguistic competence of the participants and the type and number of test items used to measure the overall pragmatic competence in terms of implicature will make generalization of the findings to a larger population impossible.

References

- Austin, J. L. 1962. *How to do things with words: The William James lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Bachman, L. F. 1990. *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Bachman, L. F. & Palmer, A. S. 1996. *Language Testing in Practice*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Bardovi-Harlig, K. 2009. Conventional expressions as a pragmalinguistic resource: Recognition and production of conventional expressions in L2 pragmatics. *Language Learning*, 59/4, 755–795.
- Bardovi-Harlig, K., & Bastos, M. T. 2011. Proficiency, length of stay, and intensity of interaction and the acquisition of conventional expressions in L2 pragmatics. *Intercultural Pragmatics*, 8, 347–384.
- Blum-Kulka, S., House, J., & Kasper, G. 1989. Investigating cross-cultural pragmatics: An introductory overview. In *Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies*, S. Blum-Kulka, J. House, G. Kasper, eds., 1–34. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corp.
- Bouton, L. F. 1988. A cross-cultural study of ability to interpret implicatures in English. *World Englishes*, 7/2, 183–196.
- Bouton, L. F. 1990. The effective use of implicature in English: Why and how it should be taught in the ESL classroom. In *Pragmatics and language learning: Monograph series*, L.F. Bouton, Y. Kachru, eds., 43–52. Urbana, IL: University of Illinois.
- Bouton, L. F. 1994. Conversational implicature in the second language: Learned slowly when not deliberately taught. *Journal of Pragmatics*, 22/2, 157–167.
- Bouton, L. F. 1999. Developing nonnative speaker skills in interpreting conversational implicatures in English: Explicit teaching can ease the process. In *Culture in second language teaching and learning*, E. Hinkel, ed., 47–70. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Brown, P., & Levinson, S. C. 1987. *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Fraser, B. 1980. Conversational mitigation. *Journal of Pragmatics*, 4, 341–350.
- Grice, H. P. 1957. Meaning. *Philosophical Review*, 66, 377–388.
- Grice, H. P. 1975. Logic and conversation. In *Syntax and semantics 3: Speech acts*, P. Cole, J. L. Morgan, eds., 41–58. New York: Academic Press.
- Jung, J. 2002. Issues in Acquisitional Pragmatics. *Working Papers in TESOL & Applied Linguistics*, 2/3, 1–13.
- Karttunen, L. 1974. Presupposition and linguistic context. *Theoretical Linguistics*, 1, 181–194.
- Kasper, G., & Blum-Kulka, S. 1993. Interlanguage pragmatics: An introduction. In *Interlanguage pragmatics*, G. Kasper, S. Blum-Kulka, eds., 3–17. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Kasper, G., & Rose, K. R. 2001. Pragmatics in language teaching. In *Pragmatics in language teaching*, K. R. Rose, G. Kasper, eds., 1–9. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Kasper, G. & Rose, K. R. 2002. *Pragmatic development in a second language*. Michigan: Blackwell.

- Keenan, E. O. 1976. The Universality of Conversational Postulates. In *Pragmatics vol. IV*, A. Kasher, ed., 215–229. London: Routledge.
- Lakoff, G., & Johnson, M. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Lee, J. S. 2002. Interpreting conversational implicatures: A study of Korean learners of English. *The Korea TESOL Journal*, 5/1, 1–25.
- Leech, G. N. 1983. *Principles of pragmatics*. Essex, UK: Longman Group UK Limited.
- Levinson, S. C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- McNamara, T., & Roever, C. 2006. *Language testing: The social dimension*. Malden, MA & Oxford: Blackwell.
- Mey, J. 2001. *Pragmatics*. Oxford: Blackwell.
- Niezgoda, K., & Roever, C. 2001. Pragmatic and grammatical awareness: A function of the learning environment. In *Pragmatics in Language Teaching*, K. R. Rose, K. Kasper, eds., 1–12. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Quick placement test: Paper and pen test, User manual*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Roever, C. 2005. *Testing ESL pragmatics*. Frankfurt: Peter Lang.
- Roever, C. 2006. Validation of a web-based test of ESL pragmalinguistics. *Language Testing*, 23/2, 229–256.
- Roever, C. 2012. What learners get for free (and when): Learning of routine formulae in ESL and EFL environments. *ELT Journal*, 66/1, 10–21.
- Roever, C. 2013. Testing implicature under operational conditions. In *Assessing second language pragmatics*, S. Ross, G. Kasper, eds., 43–64. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Roever, C., Fraser, C., & Elder, C. 2014. *Testing ESL sociopragmatics: development and validation of a web-based test battery*. Frankfurt: Peter Lang.
- Ross, S. J. & Kasper, G. 2013. *Assessing second language pragmatics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Searle, J. R. 1965. What is a speech act? In *Philosophy in America*, M. Black, ed., 221–239. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Searle, J. R. 1969. *Speech acts*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. 1975. Indirect speech acts. In *Syntax and semantics 3: Speech acts*, P. Cole, J. L. Morgan, eds., 59–82. New York: Academic Press.
- Searle, J. R. 1979. Referential and attributive. *Monist*, 62, 190–208.
- Searle, J. R. 1982. Metaphor. In *Metaphor and thought*, A. Ortony, ed., 92–123. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Sperber, D., & Wilson, D. 1981a. Irony and the use-mention distinction. In *Radical pragmatics*, P. Cole, ed., 295–318. New York: Academic Press.
- Sperber, D., & Wilson, D. 1981b. *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Blackwell.
- Stalnaker, R. C. 1974. Pragmatic presuppositions. In *Semantics and philosophy*, M. K. Munitz, P. K. Unger, eds., 197–214. New York: New York University Press.
- Taguchi, N. 2005. Comprehending implied meaning in English as a foreign language. *The Modern Language Journal*, 89/4, 543–562.

- Taguchi, N. 2007. Development of speed and accuracy in pragmatic comprehension in English as a foreign language. *TESOL Quarterly*, 41/2, 313–338.
- Taguchi, N. 2008. Cognition, language contact, and the development of pragmatic comprehension in a study-abroad context. *Language Learning*, 58/1, 33–71.
- Thomas, J. 1983. Cross-cultural pragmatic failure. *Applied Linguistics* 4/2, 91–112.
- Tsutagawa, F. T. 2015. Pragmatic Knowledge and Ability in the Applied Linguistics and Second Language Assessment Literature: A Review. *Teachers College Columbia University Working Papers in TESOL & Applied Linguistics*, 13/2, 1–20.
- Tuan, J. H., & Hsu, H. J. 2012. Does Fish Swim? Teaching conversational implicature in the EFL classroom. *Electronic Journal of Humanities and Social Sciences Shuter* VII/2: 77–100. Available: <http://www.css.stu.edu.tw> [2014, June 14]
- Wilson, D., & Sperber, D. 1986. Inference and implicature. In *Meaning and interpretation*, C. Travis, ed., 45–75. Oxford, UK: Basil Blackwell.
- Yule, G. 1996 *Pragmatics*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Sabina Halupka-Rešetar

RAZUMEVANJE KONVERZACIONIH IMPLIKATURA KOD UČENIKA ENGLESKOG JEZIKA KAO STRANOG

Rezime

U radu se ispituje veza korelacija između opšte jezičke kompetencije učenika engleskog jezika kao stranog i njihove pragmatičke kompetencije, tačnije sposobnosti da razumeju i tačno protumače konverzacione implikature. Istraživanje je sprovedeno na četiri grupe ispitanika čija je jezička kompetencija na nivou B1, B2, C1 odnosno C2 Zajedničkog evropskog okvira za žive jezike, koristeći kao instrument unekoliko modifikovanu verziju Boutonovog (1988) testa konverzacionih implikatura. Rezultati istraživanja pokazuju postojanje pozitivne korelacije između opšte jezičke kompetencije i pragmatičke kompetencije ispitanika, što je značajan rezultat s obzirom na to da su svi ispitanici učili engleski jezik samo u školi. Ovakav rezultat takođe potvrđuje da se pragmatička kompetencija razvija vremenom i bez boravka u sredini u kojoj se dati jezik koristi kao maternji, naročito ukoliko se u nastavu jezika uključuje i eksplicitna instrukcija.

halupka.resetar@ff.uns.ac.rs

Danica Jerotijević Tišma

University of Kragujevac

Faculty of Philology and Arts

SERBIAN EFL LEARNERS' UTTERANCE MEANING INTERPRETATION BASED ON INTONATION CUES

Abstract: Most of the EFL intonation studies focus on the production level, slightly disregarding the level of perception. The present study hence aims at exploring Serbian EFL learners' ability to interpret foreign language utterances relying on the intonation of native speakers. The participants listened to the examples from the corpus and had to decide upon the meaning of the articulated sentence depending on the intonation contour of the utterance. The listening material was collected from British TV shows and films, combined with native speakers' utterances from the previously recorded material, and the results were compared and discussed. Having in mind that the correct perception precedes accurate production, we sought to explore the level of Serbian EFL learners' proficiency in perception of L2 intonation and thus provide possible suggestions for the enhancement of production.

Key words: L2 intonation, utterance meaning, Serbian-English interlanguage

1. Introduction

Compared to the already considerable number of studies dealing with segmental interphonology which is currently still increasing (Flege 1995; Logan, Pruitt 1995; Bradlow et al. 1999; Derwing, Munro 2005), research concerning the issues related to the acquisition of L2 suprasegmental features is noticeably smaller in amount (Mennen 2004), especially papers directly connected to the perception of L2 intonation. One of the principal causes of the current situation may be the fact that researchers worldwide have not conceded upon an L1 intonation acquisition model, either (Ritchie, Bahtia 2009). The lack of research further results in the deficiency of appropriate and equipped instruction, in terms of suitable teaching materials, such as textbooks e.g., which is why suprasegmentals remain insufficiently taught compared to segmentals, as well. Some researchers suggest that the current state of affairs is even worsened by the fact that intonation is more elusive than phonemes, hence more difficult to learn and acquire (Amayo 1981).

English contains various types of intonational phrases and each one of them depicts variations in levels of pitch, hence drawing attention to the intention of the speaker. Whenever a word is to be emphasized, there is a tonic syllable making the phrase conspicuous by representing the strongest pitch change (Ladefoged 2006). A tonic syllable customarily marks the novel information or the part of an utterance

which the interlocutor should pay special attention to. It seems particularly important for EFL learners to realize the differences in pitch variations not only in statements but in questions as well, since the intonation of questions is quite flexible in English and responsible for the emphasis of meaning.

The present study thus aims to investigate Serbian EFL learners' attained ability to perceive English intonation, more precisely, to interpret utterance meaning based on intonation cues.

2. Intonation and the Interpretation of Meaning

The problem with analyzing the meaning of intonation lies in the fact that it is not precisely clear, even after an appreciable number of investigations, what type of meaning is to be taken into account or what to ascribe the particular kind of meaning to. Moreover, there is a query regarding context-independence of intonation contours, i.e. whether it is possible and how to characterize it. Related to the first problematic area, Selting's study, for instance, focused on the effect of intonation on discourse organization (Selting 1995), whereas other studies included information about the emotional meanings of intonation (Couper-Kuhlen 1986) or the analysis of its structure (Féry 1993). Regarding the issue of what to assign the intonation meaning to, there have been two possible viewpoints to date. Namely, one view suggests ascribing the meaning to the whole stretch of an intonational phrase, hence better known as the contour approach (Gussenhoven 1984), and the other claims that meaning should be attributed to single elements such as the boundary tone, e.g., which is why it is known as the compositional approach (Pierrehumbert, Hirschberg 1990). By altering the nuclear stress position in an utterance, the focus may alter, hence the interpretation of the utterance will invariably change (Gussenhoven 1984). Additionally, the importance of intonation for the interpretation of utterance meaning is evident in numerous studies investigating the following issues: the variation of intonation may point to information status distinctions in terms of theme and rheme, alterations in pitch range, pausal duration and speaking rate result in the overall discourse structure variations, diverse speech acts and variations in tune and contour are interrelated, and intonation contour, pausal duration and final lowering are believed to strongly correlate with turn-taking (Selting 1995).

Another important issue concerning the meaning of intonation open to dispute is the question whether the meaning of intonation may be considered universal, which would be evident in phonetics, or language-specific, which would be exercised by phonology (Gussenhoven 2002). The author suggests three biological codes to explicate the universal tendencies in the interpretation of pitch variations. The first, Frequency Code, underlines the fact that larynxes vary in size, thus the speech of adults and children, males and females will differ. Related to interpretation, lower pitch may indicate affective information in line with dominance, aggressiveness or confidence e.g., while higher pitch may point to submission, i.e. friendliness or politeness, hence the rising pitch in interrogatives and the falling one in assertive utterances. The Effort Code is related to the interrelation between an increased effort of speech production and precision of articulation as well as the wider

pitch range, which can be interpreted as speaker's tendency to emphasize the importance of the particular segment in an utterance as opposed to others. The final, Production Code explains the speaker's increased effort at the beginnings of phrases, with higher subglottal pressure resulting in a gradual drop in intensity and fundamental frequency, known as declination. The interpretation of information borne by the utterance is dependent on the high beginnings and low endings of phrases, i.e. high endings indicate continuations, whereas low endings indicate topic finalization.

A generally adopted description of English tone units, the one learnt by the participants of our study as well, is the one suggested by J. D. O'Connor and G. F. Arnold (1973) who delineated ten tone groups characterized by distinct pitch variations. For the purpose of conciseness, we shall only briefly mention them in relation to the attitudinal information they convey. The *Low Drop* points to definiteness and Completion, used in statements, wh-questions, yes/no questions (when the speaker sounds serious), and in commands. The *High Drop* also points to definiteness, the variation of pitch is greater, thus the speaker is more involved in an utterance. The *Take-Off* invites the listener to participate in conversation or to repeat what has just been said in the case of questions. The *Low-Bounce* is an intonational contour pointing to reassurance and questions indicate the interest of the listener. The *Switchback* containing a fall-rise intonational pattern expresses contrast in statements, and bewilderment and astonishment in questions. Commands comprising *the Switchback* tone unit represent a warning, while interjections express scorn. The *Long Jump*'s high fall contains definiteness of falling intonational contours, with an additional impression of protest. Commands with the *Long Jump* are perceived as recommendations, not as actual orders. The *High-Bounce* is a typical interrogative pattern in European languages. The *Jackknife* underscores the speaker's impressed state and the sense of awe. The *High Dive* containing a high fall followed by a low rise is used to emphasize that the first part of an utterance carries the important information or idea, not the second. Finally, the *Terrace* is characterized by a level pitch and it often indicates non-finality.

3. Methodology

3.1. The Goal of the Study

The current study aims at investigating the perception of English intonation by Serbian EFL learners, more precisely, the goal is to explore the learners' utterance meaning interpretation based on the intonation cues provided. We also attempted at comparing the results of two different proficiency level groups of participants to provide insight into whether the perception of intonation advances with the advancement of overall English proficiency.

3.2. Research Questions

Having the previous research in mind and in order to potentially attain the proposed goal of the study, we formulated several research questions:

- Are the participants in the study able to correctly perceive English intonation, i.e. are they able to recognize the nucleus or the type of intonation pattern employed in an utterance?
- Are the participants able to recognize the underlying meaning of the utterance and the type of speech act based on the provided intonation pattern?
- Are there any intonation patterns and meanings associated with them that are especially problematic for the participants?
- How well do the participants perceive the attitude and emotional state of the speaker based on the utterance intonation?
- Is there a significant difference between the participants belonging to different proficiency groups, i.e. first-year and final-year English major students?
- What are the attitudes of the very participants on the way they perceive English intonation?

3.3 Participants

The participants in the study were first-year and fourth-year English majors at the Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac. A total of 41 first-year and 32 fourth-year students participated in the study. The first-year students had a slight temporal advantage since they had just completed their English phonetics course, i.e. the segment of the course dealing with mastering English intonation with a predominant focus on colloquial British English intonation patterns as described by J.D. O'Connor and G.F. Arnold (1973). The students were presented with theoretical notions regarding the structure and functions of English tone units along with practical exercises in terms of listening to and producing intonation patterns from the previously mentioned source combined with additional instructor's material from the internet data bases or British TV shows. Having in mind that the fourth-year students might have forgotten the types and names of the intonation patterns due to the time span of three years, we disregarded the results of the part of the research where they were supposed to name the intonation pattern.

3.4 Measuring instruments

The primary instruments in the study were excerpts from British TV shows containing the required intonation patterns combined with native speakers' recorded utterances from different internet archives and just a few samples from the class material by O'Connor and Arnold (1973), for we were not able to find adequate examples of instances of intonation contours in the corpus. The secondary instrument was a questionnaire comprising statements with Likert scale answers designed to obtain students' views regarding the overall acquisition of English intonation and particularly their ability to perceive English intonation and interpret utterance meaning based on it.

The perception experiment consisted of two parts and in each of them students listened to recordings and answered multiple choice questions related to them. In the first part the students had to recognize the general structure of the tone unit via three tasks after listening to various utterances with different intonation patterns: to recognize the nucleus (three examples), to recognize whether the tone is rising or falling (five examples) and to precisely

recognize the tone unit (six examples). The level tone was excluded from the second task of part one since it is rare in spoken English and not considered as functional tone. In the second part, which also comprised three tasks, students had to interpret meaning according to the provided intonation contour. In task one, the students had to recognize the actual meaning of the uttered sentence (ten examples). In task two the students had to choose a correct option representing the speakers' attitude or feeling based on the intonation of the given utterance (eight examples). In task three of the perception experiment the students were offered explanations of the speakers' attitude and meanings of utterances and they were to choose the correct option of the intonation suitable for the particular meaning (six examples).

3.5 Procedure

The participants underwent the perception experiment (listening to the recordings and answering the related questions) during two of their regular classes (during the 2012/2013 academic year) and the questionnaire was distributed subsequently.

3.6 Statistical Data Processing

The data gathered from the corpus of the study were analyzed through percentage counts and the student's t-test for obtaining the statistical significance of the difference between the compared groups.

4. Results and Discussion

For purposes of clarity, the results of the perception experiments are provided in tables containing the percentage scores for both groups of participants along with the results of the statistical analysis.

Part 1: Perception of the General Intonation Structure

Task Type	The First Year Accuracy (%)	The Fourth Year Accuracy (%)	Statistical Significance
Recognizing the nucleus	55.28	73.96	Mean 53.6900 62.6733 SD 16.6720 16.4894 SEM 9.6256 9.5202 N 3 3 P=0.2272 t = 1.7220 df = 2 s.e.o.d. ¹ = 5.217
Recognizing the falling nucleus	36.28	43.75	
the rising nucleus	69.51	70.31	

¹ Standard error of difference

Recognizing the tone unit <i>The High Drop</i> HH+HF	56.25	43.9	Mean 54.4817 46.3383
<i>The Long Jump</i> LH+HF	65.63	39.02	SD 29.7119 24.5831
<i>The High Bounce</i> HH+HR	90.63	78.04	SEM 12.1298 10.0360
<i>The Take off</i> LH+LR	84.37	73.17	
<i>The Switch Back</i> HH+FR	21.88	26.83	
<i>The Jackknife</i> HH+RF	17.07	28.13	N 6 6 P=0.6162 t = 0.5173 df = 10 s.e.o.d. = 15.743

In the first task of the first part of the perception experiment, students listened to three sentences with nuclei in different positions and the results demonstrate that the fourth year students perceive nuclei slightly better (73.96%) yet with no statistical significance whatsoever, even though the first year students (55.28%) have just completed their phonetics course focusing on the structure of the tone unit. However, both groups did not achieve high accuracy scores which points to the lack of adequate intonation perception training. No statistical significance was found in the second and third tasks either ($P=0.2272$ and $P=0.6162$). Nevertheless, differences in performance can be noticed. The second task showed an even lower perception level especially for the perception of falling intonation, which goes in line with some of the previous SLA research regarding L2 intonation (Fariás 2013). The falling intonation, especially in wh-questions proved to be more difficult to perceive than the rising, which may be explained by the deficiency in distinction between intonations in yes/no and wh-question types, since students generalize rising intonation for all question types. The production of falling intonation of wh-questions likewise seemed to be problematic in previous studies (Gokgoz-Kurt, Medlin 2013). The two groups of participants scored almost identically in perceiving the rising intonation; however, although the results were more favourable than the ones with falling intonation, the level of achievement was still not satisfactory, especially for the fourth year. Expectedly enough, the first year students predominantly demonstrated more accurate performance in the third task in which they had to recognize and name the tone unit, since the relevant pieces of information had been studied more recently than was the case with the fourth year students. The results did not prove statistically significant, yet the only segment where the fourth year participants performed more correctly was *The Switch Back*, i.e. the fall-rise, notoriously difficult intonation contour for EFL learners to acquire (Ward, Hirschberg 1985; Toivanen 2001). The scores for rise-fall were equally disconcertingly low, even for the first year students who had previously spent several classes practicing both the perception and production. Evidently, more systematic and time-consuming training is a prerequisite for the participants in our study. The best achievement with both groups was the tone units containing the rising nucleus, *The High Bounce* and *The Takeoff*.

Part 2: Perception of Meaning and Speakers' Emotions Based on Intonation

Task Type	The First Year Accuracy (%)	The Fourth Year Accuracy (%)	Statistical Significance
Recognizing the meaning Falling	28.57	45.31	Mean 26.7825 42.5800
Rising	38.09	78.13	SD 8.9854 26.1274
Fall-rise	23.8	28.13	SEM 4.4927 13.0637
Rise-fall	16.67	18.75	N 4 4 P=0.1670 t = 1.8158 df = 3 s.e.o.d. = 8.700
Recognizing speakers' attitude and emotions			
Disbelief	29.27	31.25	
Reassurance	17.07	31.25	Mean 42.1856 59.8400
Disconcertion	26.83	43.75	SD 20.3014 23.8573
Surprise	34.15	84.38	
Bewilderment	68.29	93.75	SEM 6.7671 7.9524
Reprimand	59.38	70.73	N 9 9
Disappointment	65.85	87.5	
Irony/Condescension	34.15	59.38	P=0.0142 t = 3.1206 df = 8 s.e.o.d. = 5.657
Recognizing the adequate intonation pattern for a given meaning	33.33	47.92	

In the first part of the second part of the perception experiment, the participants had to recognize the meaning of the utterance based on the provided intonation they listened to in the recorded material. The fourth-year students performed better in both falling and rising intonation examples, even though the results were not significantly different in statistical terms. In the examples with rising intonation the percentage

score is twice as high in favor of the fourth year (78.13% as opposed to 38.09%). The situation can be explained by the higher overall proficiency level, hence the better comprehension of meaning and pragmatic aspects of the utterance. We do not dare make a more certain conclusion that the current results were due to higher attainment of the perception of intonation since the following results concerning the complex forms would prove us wrong. Both groups scored poorly with merely a third of the total number of participants recognizing the meaning of fall-rise utterances, even less so in the case of rise-fall intonation contours. The sole part of the experiment where the results between the two groups of participants proved to be statistically significant was the task in which students had to recognize speakers' attitudes or emotions based on the articulated intonation. The general difficulties the students in our study encountered in perceiving the meaning based on intonation are not surprising since they support the findings of previous studies (Toivanen 2001; Atoye 2005; Trimble 2013). The fourth-year students performed better in all the examples probably due to more considerable foreign language experience and familiarity with pragmatic aspects of discourse. The greatest accuracy was demonstrated in recognizing surprise and bewilderment on the part of the speaker; nevertheless, detecting disbelief and reassurance was the most demanding for both groups. Ironic utterances expressing condescension towards the interlocutor were likewise quite difficult to perceive which was demonstrated in other studies as well (Shively et al. 2008). The final part of the perception experiment was reverse, i.e. the aim was to determine the intonation pattern when the utterance meaning was given beforehand. The results were again in favor of the fourth year, and yet significantly low, which underscores the participants' poor level of target language intonation perception. Having the interrelatedness and interdependency of perception and production in an interlanguage system in mind, we would not expect better results in the production aspect of English intonation from the participants in our study. The demonstrated low level of proficiency in terms of intonation is not restricted to Serbian EFL learners, judging by the supporting conclusions from the previous research (Chen 2013).

Taking the presented results of the experiment into consideration, we sought to discover the attitudes and views of the very participants regarding the issues related to the perception of English intonation. The results of the questionnaire are presented in the following table with a comparison of the results of both groups of participants, except for the statistical analysis which was omitted, since the answers were supporting data for our claims not essential for the primary topic of the paper. Furthermore, the results were similar for both groups for most of the statements.

Part 3: Questionnaire: Students' Attitudes on the Perception of Intonation

Statement		Answers (%)				
		Strongly agree	Agree	Don't know	Disagree	Strongly disagree
Intonation acquisition is necessary for successful use of English.	I	17.07	53.66	12.2	17.07	/
	IV	37.5	62.5	/	/	/
I need to use intonation correctly to be understood by others.	I	29.27	21.95	7.32	35.59	4.88
	IV	31.25	12.5	/	46.88	12.5
I need to use intonation correctly to sound like a native speaker.	I	24.39	41.46	9.76	12.2	12.2
	IV	37.5	56.25	/	3.13	3.13
Acquiring English intonation is difficult.	I	19.51	70.73	2.44	4.88	2.44
	IV	15	46.88	/	9.38	/
I find it difficult to produce English intonation patterns.	I	14.63	78.05	/	4.88	2.44
	IV	37.5	37.5	9.38	15.63	/
I aim to use English intonation the way native speakers use it.	I	29.27	53.66	4.88	9.76	2.44
	IV	31.25	53.13	/	15.63	/
I can distinguish meanings in a sentence based on different intonation patterns.	I	2.44	9.76	17.07	46.34	24.39
	IV	34.38	46.88	9.38	6.25	6.25
I have problems recognizing rising intonation.	I	36.59	39.02	9.76	9.76	4.88
	IV	25	46.88	6.25	18.75	6.25
I have problems recognizing falling intonation.	I	43.9	43.9	9.76	2.44	/
	IV	12.5	53.13	6.25	15.63	12.5
I have problems recognizing complex patterns, e.g. fall-rise.	I	43.9	48.78	7.32	/	/
	IV	59.38	31.25	3.13	3.13	3.13
I find it difficult to recognize all the English intonation patterns.	I	26.83	43.9	12.2	12.2	4.88
	IV	18.75	37.5	6.25	15.63	21.88
I practise English intonation outside University classes.	I	12.2	24.39	9.76	29.27	24.39
	IV	/	37.5	12.5	25	25
When I listen to native speakers, I pay attention to the intonation of their utterances.	I	14.63	39.02	12.2	24.39	9.76
	IV	18.75	56.25	6.25	9.38	9.38

Intonation influences the interpretation of meaning.	I	34.15	48.78	9.76	4.88	2.44
	IV	37.5	53.13	9.38	/	/
Speakers express their emotions and attitudes via intonation of an utterance.	I	34.15	51.22	4.88	4.88	4.88
	IV	46.88	50	6.25	/	/

The majority of the participants agree that acquiring intonation is necessary for the successful use of English. However, they do not believe that correct use of intonation is required for comprehension. Nevertheless, they deem the acquisition of intonation necessary for native-like accent attainment, and most of them aim at achieving native-like intonation use. The greatest number of participants agrees that acquiring and producing English intonation is demanding. A small number of first-year students believe that they can distinguish meanings based on intonation, whereas the fourth-year students' opinion is exactly the opposite. Both groups, however, find it difficult to perceive either falling, rising or complex intonation patterns, yet it can be noticed that the greatest majority regards complex tones as the most problematic to perceive, which goes in line with the actual performance on the perception experiment. The possible explanation for the poor results on the perception testing may be found in the statement regarding the time spent practicing intonation outside university classes, since the majority of participants from both groups reported not spending much time practicing outside regular classes. A slightly larger percentage of the fourth-year students (as opposed to the first-year students) pays attention to intonation while listening to native speakers, yet the greatest percentage of both groups believes that intonation affects the interpretation of meaning as well as that speakers can express their emotions by using appropriate intonation. All in all, the results of the questionnaire seem understandable judging by the results of the perception experiments.

5. Conclusion

The results of the study demonstrated poor level of perception of English intonation by Serbian EFL learners even at the tertiary level. The current state of affairs points to the lack of appropriate learning and practice and underscores the need for adequate intonation training which would incorporate real-life situations and activities focused on the communicative value of intonation. Instruction should equally include perception and production practice, with the aid of modern technology that would provide various materials for intonation training. Furthermore, intonation training should be introduced earlier than college, at the very beginning of L2 learning, with the aim of facilitating acquisition and making students comprehend intonation as an integral part of L2 learning.

The present study had possible limitations in the design of the research instruments. Perhaps the results would have been different had we not chosen multiple choice answers in the perception experiment, since this way the answers were suggestive or too helpful or distracting. Other limitations may have been the number and choice of participants, maybe a different sample would have yielded statistical difference in

other perception tasks. Further research may focus on the effect of explicit instruction, with predominant concentration on communicative goals of intonation learning, as well as on the perception and production of L2 English intonation.

References

- Amayo, A. 1981. Tone in Nigerian English. In: *Papers from the Sixteenth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, J. Kreiman and A. Ojeda (eds.). Chicago, Illinois: University Press.
- Bhatia, T. K., Ritchie, W. C. 2009. Second language acquisition: Research and application in the information age. In W.C. Ritchie, & T. K. Bhatia (Eds.), *The new handbook of second language acquisition*, 545–565. Bingley: Emerald Group.
- Bradlow, A. R., Akahane-Yamada, R., Pisoni, D. B., Tohkura, Y. 1999. Training Japanese listeners to identify English /r/ and /l/: Long-term retention of learning in perception and production. *Perception & Psychophysics*, 61, 977–985.
- Braun, B. 2004. Answers to the perception of thematic contrast and questions regarding the perception of thematic “non-contrast”. In *Proceedings of the 2nd International Conferences on Speech Prosody*. Nara, Japan. 685–688.
- Cauldwell, R., Hewings, M. 1996. Intonation Rules in ELT textbooks. *ELT Journal*50(4): 327–334.
- Chen, W. 2013. An Empirical Study on the Acquisition of English Rising Tone by Chinese EFL Learners. *English Language Teaching*; Vol. 6, No. 6. 97–102.
- Couper-Kuhlen, E. 1986. *An introduction to English prosody*, Tübingen, Max Niemeyer-Verlag.
- Cruz-Ferreira, M. 1984. Perception and interpretation of non-native intonation patterns. In M. P. R. van der Broecke & A. Cohen (Eds.), *Proceedings of the 10th International Congress of Phonetic Sciences*, 565–569. Dordrecht, the Netherlands: Foris.
- Derwing, Tracey M., Munro, Murray J. 2005. Second Language Accent and Pronunciation Teaching: A Research-Based Approach. *TESOL Quarterly*, Vol. 39, No. 3 (Sep., 2005), 379–397.
- Fariás, Maria Gabriela Valenzuela. 2013. A comparative analysis of intonation between Spanish and English speakers in tag questions, wh-questions, inverted questions, and repetition questions. *Revista Brasileira de Linguística Aplicada* 13 (4), 1061–1083.
- Féry, C. 1993. *German intonational patterns*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- Flege, J. 1981. The phonological basis of foreign accent. *TESOL Quarterly*, 15, 443–455.
- Flege, J. E. 1995. Second Speech Learning: Theory, Findings, and Problems. In W. Shange, *Speech Perception and Linguistic Experience – Issues, Cross-Language Research*, Timonium: York Press, 233–277.
- Flege, J.E., Bohn, O.S. 1989. An instrumental study of vowel reduction and stress placement in Spanish accented English. *Studies in second language acquisition* 11-, 35–62.
- Gilbert, J. B. 1995. Pronunciation practice as an aid to listening comprehension. In: Mendelsohn, D. J., Rubin J. (Eds.), *A guide for the teaching of second language listening*. San Diego, CA Dominic Press, Inc., San Diego, CA, 97–112.

- Gokgoz-Kurt, Burcu, Julie Medlin. 2013. The perception of prosodically ambiguous intonation patterns by L2 English learners and the effects of instruction. *The International Symposium on the Acquisition of Second Language Speech, New Sounds 2013*, May, 2013, Concordia University, Montreal, Canada.
- Graham, R. 1978. *Intonation and emphasis in Spanish and English*. Walled Lake, MI: Association of Teachers of Spanish and Portuguese.
- Gussenhoven, C. 2002. Intonation and interpretation: Phonetics and phonology. In *Proceedings of Speech Prosody 2002*, Aix-en-Provence, 2002.
- Gussenhoven, C. 1984. *On the grammar and semantics of sentence accents*. Dordrecht: Foris Publications.
- Kimura, Takuya, Sensui, Hiroataka, Takasawa, Miyuki, Toyomaru, Atsuko, Atria, José J. 2010. *A pilot study on perception of Spanish stress by Japanese learners of Spanish*. Papers presented at the Interspeech 2010 satellite workshop on “Second language studies: Acquisition, learning, education and technology”, Tokyo, Japan.
- Levis, J. M. 1999. Intonation in Theory and Practice. *TESOL Quarterly*, Vol. 33, 1999: 37–63.
- Logan, S., Pruitt, J. 1995. Methodological issues in training listeners to perceive non-native phonemes, in W Strange (Ed), *Speech Perception and Linguistic Experience*, York Press, Baltimore, MD, 351–377.
- Mennen, I. 2004. Bi-directional interference in the intonation of Dutch speakers of Greek. *Journal of phonetics* 32, 543–563.
- O’Connor, J.D., Arnold, G.F. 1973. *Intonation of Colloquial English*, Longman.
- Pennington, M. C., Ellis, N. C. 2000. Cantonese speakers’ memory for English sentences with prosodic cues. *The Modern Language Journal*, 84(3), 372–389.
- Pickering, L. 2001, The role of tone choice in improving ITA communication in the classroom. *TESOL Quarterly* 35, 233–255.
- Pierrehumbert, J., Hirschberg, J. 1990, The meaning of intonational contours in the interpretation of discourse, in Cohen, R. P. et al. (eds.), *Intentions in communication*, Cambridge, MIT Press, 271–311.
- Selting, M. 1995. *Prosodie im Gespräch*, Tübingen, Niemeyer.
- Shively, R. L., Menke, M. R., Manzón-Omundson, S. M. 2008. Perception of irony by L2 learners of Spanish. *Issues in Applied Linguistics*, 16(2), 101–132.
- Spail, G., Hermes, D. 1993. A visual display for the teaching of intonation. *CALICO Journal*, v. 10, n. 3.
- Toivanen, J. 2001. Perspectives on intonation: English, Finnish and English spoken by Finns. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Trimble, John Copin. 2013. Perceiving intonational cues in a foreign language: Perception of sentence type in two dialects of Spanish. *Selected Proceedings of the 15th Hispanic Linguistics Symposium*, 1–15.
- Vaissière, J., De Mareüil, P. B. 2004. Identifying a language or an accent: from segments to prosody. *Identification des langues et des variétés dialectales par les humains et par les machines*, 1–4.
- Ward, G., J. Hirschberg. 1985. Implicating uncertainty: The pragmatics of fall-rise intonation. *Language* 61, 747–776.

Danica Jerotijević Tišma

**INTEPRETACIJA ZNAČENJA ISKAZA NA OSNOVU
INTONACIJE GOVORNIKA KOD SRPSKIH UČENIKA
ENGLSKOG KAO STRANOG JEZIKA**

Rezime

Iako se broj studija vezanih za međujezičku fonologiju i usvajanje fonologije stranog jezika stalno povećava, usvajanje intonacije stranog jezika je još uvek nedovoljno istražena oblast primenjene lingvistike, mada je nesporan značaj upoznavanja sa prozodijskim obeležjima ciljnog jezika za sveobuhvatno ovladavanje istim. Naš rad ima za cilj da istraži percepciju intonacije engleskih iskaza kod srpskih učenika engleskog kao stranog jezika, tačnije, fokusirali smo se na analizu postignutog nivoa interpretacije značenja iskaza i emocionalnog stava govornika, na osnovu različitih intonacionih obrazaca iz korpusa. Rezultati su pokazali nizak opšti nivo percepcije intonacije, što objašnjava poteškoće koje studenti imaju pri usvajanju engleskih prozodijskih karakteristika i ukazuje na neophodnost detaljnijeg vežbanja percepcije, koja bi postepeno dovela do napretka u produkciji.

danicajerotijevic@gmail.com

UDC 81'342.9

81'322.6

81'23:159.9.072

Bojana Jakovljević, Nataša Milićević

University of Novi Sad

Faculty of Philosophy

COMPREHENSION OF NATURAL AND SYNTHESIZED SPEECH: THE INFLUENCE OF SYNTAX-PROSODY INTERFACE¹

Abstract: Speech comprehension is a highly complex process which, apart from cognitive factors such as memory and general ability to infer meaning, largely depends on linguistic factors. Accordingly, the paper presents the results of a pilot study which aims at examining the comprehension of natural and synthesized speech as well as the linguistic factors influencing the processes in question. The research involved a comprehension test based on the same piece of text produced by a professional actor and the TTS AlfaNum synthesizer. In order to analyze the comprehension of natural and synthesized speech in more detail, the subjects were also asked to complete a questionnaire which involved estimating speech quality and confidence in answering the questions on a 5-point scale as well as describing comprehension difficulties. Considering that the results of the comprehension test and the questionnaire revealed lower ability of the listeners to derive meaning of the synthesized piece of text, as well as that the absence of pauses at some points in the text was stated as the major comprehension difficulty, we measured the pauses at the boundaries of different syntactic structures. The measurements corroborated the questionnaire results, suggesting that syntax-prosody interface could be a significant factor influencing the comprehension of natural and synthesized speech.

Key words: speech comprehension, natural speech, synthetically generated speech, syntax-prosody interface, pause

1. Introduction

The quality of synthetically generated speech has been analyzed in relation to intelligibility, i.e. the ability to identify individual phonemes and words in a sentence, and comprehension, i.e. the ability to derive meaning from spoken language (Chang 2011). This paper focuses on the latter. Therefore, our goals are to compare the comprehension of natural and synthesized speech, to test subjects' attitudes towards them as well as to identify which linguistic factors influence the level of comprehension of synthesized speech.

¹ The present research was conducted as part of the project *Development of Dialogue Systems for Serbian and other South Slavic Languages* (TR32035), funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

The comprehension of spoken language, both natural and synthesized, is a highly complex cognitive process, which includes a number of subordinate processes: the encoding of auditory sensory information, the retrieving of previously stored information and, finally, the interpretation of the message (Pisoni 1997). Accordingly, listeners' performance in speech comprehension tasks depends on a number of factors. Among cognitive factors, the most widely discussed one is short-term memory. According to Jonides et al. (2008), the term 'short-term memory' in the narrow sense refers only to the memory which is used for storing a small amount of information of which we are aware for a dozen seconds. However, in any kind of task which requires solving problems, short-term memory tends to be combined with 'working memory' whose function is to hold the information needed for solving a problem (Chein & Fiez 2010). For this reason, Chang (2011) considers the concept of short-term memory as one of the most significant factors in comprehension tasks in general, which is responsible for temporary storing pieces of information until the entire message is completely understood.

In the analysis of speech comprehension by Goldstein (1995), there are two levels of short-term memory: 'nominal short-term memory', i.e. the short-term memory used in intelligibility tasks, and 'supra-nominal short-term memory', i.e. the short-term memory which is required for identifying, processing and understanding the message. Thus, according to Goldstein, the notion of supra-nominal short-term memory includes both short-term memory in the narrow sense and working memory, which are used together in speech comprehension tasks.

In addition to memory, the performance in comprehension tasks largely depends on the degree of familiarity of the topic to the listeners (Chang 2011, Lai, Wood & Considine 2000). For this reason, in the evaluation of the comprehension of synthesized and natural speech, Chang (2011) suggests the use of texts and topics which are assumed to be less familiar to the subjects who participate in a research.

The previous exposure of listeners to synthetically generated speech is also a rather significant factor which can influence their performance in comprehension tasks. The experiments by Pisoni & Hunnicutt (1980) and Winters & Pisoni (2004) show that the ability to understand synthetic speech considerably improves with experience and training.

Lastly, speech comprehension heavily depends on linguistic factors. According to Ralston et al. (1991), the comprehension of synthetically generated speech is poorer than natural speech due to the fact that synthesized speech tends to be of lower quality, thus placing greater workload on listeners. Lower quality and poorer comprehension of synthesized speech may result from poorer intelligibility of the language produced by TTS synthesizers in comparison to natural language (Pisoni, Nusbaum & Greene 1985). However, Duffy & Pisoni (1992) explicitly state that it is the lack of the appropriate prosody which most often causes comprehension difficulties. Among the prosodic factors, the most significant ones are the use of contrastive stress and de-accentuation of given information (Monaghan & Ladd 1990) as well as the use of pauses at the boundaries of intonation phrases (IPs) and the appropriate temporal structure of speech (Zellner 1994).

2. Methodology

The subjects were 30 first year students of the English Department at the Faculty of Philosophy in Novi Sad. They were divided into 2 groups of 15. The subjects in the first group were asked to do a comprehension test based on the text produced by a professional actor and the second group did the same test based on the same piece of text produced the TTS AlfaNum synthesizer. The text contained 521 words and it was divided into 6 paragraphs. Considering that the subjects were students of English language and literature, we chose a text which we assumed to be less familiar to them. The text was a short description of Plato's life and it contained less familiar biographical details. Before listening, the subjects who were supposed to do a comprehension test based on the synthesized text were exposed to a short synthesized passage which consisted of 41 words (duration of 15,85 s), so that they can get used to the synthetic speech. After listening, the subjects were asked to complete a comprehension test which contained 10 multiple choice questions with 4 choices offered. Following the classification given by Chang (2011), the test included: (a) high proposition factual questions, requiring the derivation of more general ideas on the basis of the information provided in the text, (b) low proposition factual questions, which require memorizing more detailed information provided in the text, and (c) inference questions, which test if the subjects can draw a conclusion from the text.

After the comprehension task, the subjects were also given a short questionnaire where they were supposed: (a) to estimate their feeling of speech quality, (b) to estimate the level of confidence in answering the questions (both on the 5-point Likert scale, scaling from 1, i.e. very low, to 5, i.e. extremely high), and (c) to describe comprehension difficulties.

Considering that most of the subjects who were exposed to synthesized speech stated that the absence of pauses represented the major comprehension difficulty, the research also included measuring the duration of pauses at the boundaries of IPs characterized by different syntactic structures in both synthesized and natural speech. In order to obtain more reliable results, the measurements had to be performed on a larger sample of audio material, which was subsequently produced. All naturally produced texts were read by the same speaker.

The results were statistically analyzed. In the analysis of comprehension performance, which involved comparing the number of correct answers in the tasks based on natural and synthesized speech, we used the t-test². In the analysis of ordinal variables, i.e. the estimation of speech quality and confidence on a 5-point scale, we used the Mann-Whitney U test. In both cases, the grouping variable was the type of speech to which the subjects were exposed, i.e. natural or synthesized.

² The reason for using the t-test despite the relatively small number of subjects was the fact that the values of skewness (-0,26 for natural and 0,22 for synthesized speech) and kurtosis (-0,07 for natural and -0,45 for synthesized speech) indicated a normal distribution.

3. Research results

The results of the research are provided in the following three subsections. In Subsection 3.1, we compare the results of the comprehension test based on natural and synthesized speech. The analysis of the subjects' evaluation of speech quality and confidence in the answers they provided as well as the description of comprehension difficulties are discussed in Subsection 3.2. Finally, in Subsection 3.3, we provide the results of the measurements, focusing primarily on the factors which tend to influence the duration of pauses.

3.1. Results of the comprehension test

The results of the comprehension test (Table 1) point to a statistically significant difference between natural and synthesized speech ($t=4,07$; $p<0,001$). Thus, it can be concluded that natural speech is more successfully processed and understood than synthetically generated speech.

Table 1: The results of the comprehension test based on natural (N) and synthesized (S) speech.

N (N) = N (S)	Mean (N)	Mean (S)	t-value	p (2-tailed)
15	7,72	6,12	4,07	0,000349

3.2. Estimating speech quality and confidence

The results of the questionnaire point to higher speech quality (Table 2) and greater confidence in answering the questions (Table 3) in the case of the subjects who were exposed to natural speech. The results of the Mann-Whitney U test show that there is a statistically significant difference between the evaluation of natural and synthetic speech concerning both variables ($p<0,01$), although the difference is far more significant in the estimation of speech quality (cf. Table 2 and Table 3).

Table 2: The estimation of quality for natural (N) and synthesized (S) speech.

N (N) = N (S)	Rank Sum (N)	Rank Sum (S)	U	Exact p (2-tailed)
15	327	138	18	0,000020

Table 3: The estimation of confidence for natural (N) and synthesized (S) speech.

N (N) = N (S)	Rank Sum (N)	Rank Sum (S)	U	Exact p (2-tailed)
15	304	161	41	0,002

Considering comprehension difficulties, the comments provided by the majority of the subjects who did the comprehension task based on synthesized speech clearly point to the problems with pauses. The most frequent comments were: “pauses are short”, “there are no pauses between words”, “the words sound as if they were glued

together”, “she speaks too fast which makes it difficult to memorize information”, and “she speaks without breathing”. Accordingly, it can be concluded that the problems with pausing involve both their number, which is insufficient, and duration, which is too short. In addition to the problems with pauses, the comments provided by a number of subjects also point to the absence of the variations in pitch, which results in difficulties concerning the identification of given and new information and, consequently, in the overall comprehension of the text. The comments which describe the problem in question include the following: “intonation is flat”, “everything in the text seems to be equally important”, and “flat intonation makes it difficult to detect important information”. On the other hand, the subjects who were exposed to natural speech most often did not report any comprehension difficulties. The difficulties caused by linguistic factors were not reported at all and only 4 subjects stated that their comprehension efforts were slightly aggravated by the information overload.

3.3. The results of the measurements

The measurements of pauses in the synthesized text point to their presence only between sentences, which corroborates the comprehension difficulties described by the subjects in the questionnaire. In addition, the pauses between the sentences are of almost identical duration. The results of the measurements indicate the length of 500 ms on average.

On the other hand, the analysis of natural speech reveals a significantly larger number of pauses and, accordingly, a larger number of IPs. In addition, it was possible to establish a relation between the types of syntactic structures constituting IPs and pause duration. The analysis of the mean values of pauses points to 3 most significant categories (Table 4).³

Table 4: Mean duration of pauses in natural speech with respect to the type of syntactic structure (ms).

Duration of pauses of the first category			
TYPE OF STRUCTURE	THE POINT OF MEASUREMENT	MEAN	STDEV
Sentences	after	916,59	82,14
Paragraphs	after	2527,33	232,08
Duration of pauses of the second category			
TYPE OF STRUCTURE	THE POINT OF MEASUREMENT	MEAN	STDEV
Apposition	before	511,25	69,84
	after	590,29	64,72
Appositive relative clauses	before	450,92	55,42
	after	577,33	39,00
Initial adverbial clauses	after	614,06	69,40
Copulative coordinated clauses	before	515,00	60,94
Adversative coordinated clauses	before	609,40	40,82
Contrastive second conjuncts	before	668,00	12,73

³ It should be pointed out that the results of the measurements are based on the speech produced by a single speaker. For this reason, they should not be understood as universal.

Clitic-delaying subjects	after	448,33	27,38
Left-peripheral phrases	after	455,80	80,39
Duration of pauses of the third category			
TYPE OF STRUCTURE	THE POINT OF MEASUREMENT	MEAN	STDEV
Final adverbial clauses	before	308,67	18,93
Second conjuncts	before	303,75	39,74
Phrases in a list	after	311,92	54,75

The first category refers to the longest pauses whose mean duration is above 900 ms. This category includes pauses after paragraphs, which are by far the longest, as well as pauses after sentences. Also, it was observed that the pauses after sentences tend to be longer if the sentences themselves are longer or syntactically more complex, which points to the significance of syntactic heaviness.⁴

The second category includes pauses of medium duration, which is within the range of approximately 450-600 ms. The category in question involves pauses placed at the boundaries of a rather large number of syntactic structures: before and after apposition and appositive relative clauses, after initial adverbial clauses, before copulative and adversative coordinated clauses, before contrastive second conjuncts, after clitic-delaying subjects as well as after left-peripheral phrases. As for apposition and appositive relative clauses, the measurements show that the pauses following the structures in question tend to be longer than the pauses preceding them, which is a tendency observed rather consistently in the analysis of natural speech. Furthermore, the pauses before adversative coordinated clauses are consistently longer in comparison to the pauses before copulative coordinated clauses, which is probably caused by the influence of contrastive meaning observed in the former case. The influence of contrast is also rather obvious in the duration of pauses preceding second conjuncts, which are rather long if the structure in question represents the contrastive focus (1). Finally, the results again point to the influence of heaviness on the duration of pauses regardless of the type of syntactic structure, i.e. heavy structures tend to be followed by longer pauses. At the same time, syntactic heaviness alone can be the reason for pronouncing a particular sequence as IP (2).

- (1) Proton je sačinjen od dva kvarka gore |
 Proton is made of two quarks above |
 i jednog kvarka dole.
 and one quark below
 'A proton is made of two quarks above and one quark below.'
- (2) Sudbina Je htela da se tada
 Fate AUX.CL wanted that REFL at that moment
 Na trgu za prodaju robova | slučajno
 On square for sale of-slaves | accidentally
 zatekne imućni stranac.
 finds-himself wealthy foreigner
 'It was fate that a wealthy foreigner accidentally found himself at the square for the sale of slaves at that moment.'

⁴ It was also observed that the duration of pauses after sentences tends to increase in the course of the paragraph, i.e. from the beginning to the end. However, considering that this tendency was not consistently observed, the relation between the duration of pauses and their position within a paragraph needs to be analyzed in more detail.

The third category includes relatively short pauses whose duration is approximately 300 ms. The pauses of this length were observed before final adverbial clauses, second conjuncts as well as after phrases in lists. However, it should be pointed out that the act of pausing occurs consistently only in lists. As for final adverbial clauses and second conjuncts, pauses are most often introduced when the constituents in question immediately follow heavy syntactic structures or in order to achieve stylistic emphasis (3).

- (3) a. Sekvoja je zaista čudo prirode | jer
 sequouia is really miracle of-nature | because
 već milionima godina odoleva svim
 already for-millions of-years withstands all
 klimatskim promenama na Zemlji.
 climate changes on earth
 ‘A sequoia is really the miracle of nature because it has been withstanding all climate changes on Earth for millions of years.’
- b. On predstavlja postojanost u veri | i
 It represents consistency in faith | and
 vrlinama.
 Virtues
 ‘It represents the consistency in faith and virtues.’

Summarizing the observations given above, it can be concluded that in addition to the type of syntactic structure, the features which significantly influence the duration of pauses are syntactic heaviness, stylistic emphasis and the presence of contrastive meaning. Accordingly, the IPs which have the same syntactic structure and which are characterized by these features tend to be characterized by longer pauses.

4. Conclusions and suggestions for further research

The results of the research point to a better comprehensibility of natural speech, which is supported by a statistically significant difference between the results of the comprehension task based on the natural and synthesized text as well as by the subjects' own estimation of speech quality and confidence in the answers they provided. In the latter case, there is a statistically significant difference between the evaluation of natural and synthesized speech concerning both variables, although the difference is far more significant in the estimation of speech quality.

Furthermore, the comments provided by the subjects who participated in the research suggested that an insufficient number of pauses in synthesized speech represents the major comprehension difficulty. Considering the role of pauses in the comprehension of natural speech, the results are hardly surprising. Pauses are significant for syntactic parsing (Kjelgaard & Speer 1999), the identification of given/new information (Swerts & Geluykens 1994, Hirschberg 2002) as well as the organization of discourse in general (Cutler, Dahan & Donselaar 1997), which consequently results

in their importance in the comprehension of synthetically generated speech.⁵ On the other hand, the comments provided by the subjects who participated in the task based on natural speech were not of linguistic nature considering that the comprehension difficulties referred only to the information overload of the text.

The significance of pauses in speech comprehension was corroborated by the measurements which showed that natural speech contains a considerably larger number of pauses. In addition, the measurements pointed to a strong relation between the type of syntactic structure and the length of pauses, which made it possible to establish 3 major categories of syntactic structures with respect to pause duration. In addition to the type of syntactic structure, the analysis also points to the relation between the duration of pauses on the one hand, and syntactic heaviness, stylistic emphasis and contrastive meaning on the other hand.

Considering the observations given above, we believe that the implementation of temporal properties of syntax-prosody interface, which we identified in the analysis of natural speech, can significantly improve the quality of the TTS AlfaNum synthesizer and, consequently, the comprehensibility of the synthesized texts.

As for the recommendations for further research, we suggest a study which would corroborate the significance of pauses in the comprehension of synthesized speech. The study would include the third group of subjects, who would be asked to do a comprehension task based on modified synthesized speech. The modification would involve the additional insertion and durational corrections of pauses in a synthetically generated text in accordance with their position and duration in the corresponding naturally produced text.

Moreover, in order to achieve more reliable results concerning the distribution and duration of pauses in the Serbian language, the measurements will have to be conducted on the speech produced by a larger number of speakers. At the same time, we believe that the acoustic analysis performed on a larger sample would provide deeper insight into the relation between the duration of pauses after sentences and their position within the paragraph.

Future studies should also include analyzing other prosodic features which were listed as comprehension difficulties by the subjects who participated in the research as well as examining if there is a relation between subjects' performance in the comprehension tasks based on natural and synthesized speech and the type of questions used in them: high proposition factual questions, low proposition factual questions and inference questions. The prosodic feature in which we are primarily interested is pitch and the influence of the variations in pitch on the identification of given/new information and the comprehension of synthesized speech in general. On the other hand, examining how the choice of questions influences subjects' performance in the comprehension tasks based on natural and synthesized texts should shed some light on the cognitive side of speech comprehension and its relation to the temporal and other prosodic flaws observed in synthetically generated speech.

⁵ According to Pfauwadel (1986), synthetically generated language is perceived as far more fluent and Zellner (1994) describes it as "more pleasant to listen to when pauses are systematically integrated into the verbal stream".

References

- Chang, Y. Y. 2011. Evaluation of TTS Systems in Intelligibility and Comprehension Tasks. In *ROCLING, Proceedings of the 23rd Conference on Computational Linguistics and Speech Processing*, 64–78. Taipei, Taiwan.
- Chein, J. M. & J. A. Fiez. 2010. Evaluating models of working memory through the effects of concurrent irrelevant information. *Journal of Experimental Psychology: General*, 139 (1), 117–137.
- Cutler, A., Dahan, D., & W. van Donselaar. 1997. Prosody in the comprehension of spoken language: A literature review. *Language and Speech*, 40, 141–201.
- Duffy, S. A. & D. B. Pisoni. 1992. Comprehension of synthetic speech produced by rule: A review and theoretical interpretation. *Language and Speech*, 35, 351–389.
- Goldstein, M. 1995. Classification of methods used for assessment of text-to-speech systems according to the demands placed on the listener. *Speech Communication*, 16, 225–244.
- Hirschberg, J. 2002. Communication and prosody: Functional aspects of prosody. *Speech Communication*, 36, 31–43.
- Jonides J., Lewis R. L., Nee D. E., Lustig C. A., Berman M. G. & K. S. Moore. 2008. The mind and brain of short-term memory. *Annual Review of Psychology*, 59, 193–224.
- Kjelgaard, M. M. & S. R. Speer. 1999. Prosodic facilitation and interference in the resolution of temporary syntactic closure ambiguity. *Journal of Memory and Language*, 40, 153–194.
- Lai, J., Wood, D. & M. Considine. 2000. The Effect of Task Conditions on the Comprehensibility of Synthetic Speech. In *ACM SIGCHI CHI 2000 Proceedings*, 321–328. The Hague, Netherlands.
- Monaghan, A. I. C. & D. R. Ladd. 1990. Symbolic output as the basis for evaluating intonation in text-to-speech systems. *Speech Communication*, 9, 305–314.
- Pfauwadel, M.-C. 1986. *Etre bègue*. Paris: Retz.
- Pisoni, D. B. 1997. Perception of synthetic speech. In *Progress in Speech Synthesis*, J.P.H. van Santen, R.W. Sproat, J. P. Olive & J. Hirschberg, eds., 541–560. New York: Springer-Verlag.
- Pisoni, D. B. & S. Hunnicutt. 1980. Perceptual evaluation of MITalk: The MIT unrestricted text-to-speech system. In *1980 IEEE Conference Record on Acoustics, Speech and Signal Processing*, 572–575. New York: IEEE Press.
- Pisoni, D. B., Nusbaum, H. & B. G. Greene. 1985. Perception of synthetic speech generated by rule. In *Proceedings of the IEEE*, 73, 1665–1676.
- Ralston, J. V., Pisoni, D. B., Lively, S. E., Greene, B. G. & J. W. Mullennix. 1991. Comprehension of synthetic speech produced by rule: word monitoring and sentence-by-sentence listening times. *Human Factors*, 33, 471–491.
- Swerts, M. & R. Geluykens. 1994. Prosody as a Marker of Information Flow in Spoken Discourse. *Language and Speech*, 37, 21–45.
- Winters, S. & D. Pisoni. 2004. Perception and comprehension of synthetic speech. *Research on Spoken Language Processing Report*, 26, 95–138. Bloomington: Indiana University, Speech Research Laboratory, Department of Psychology.
- Zellner, B. 1994. Pauses and the temporal structure of speech. In *Fundamentals of speech synthesis and speech recognition*, E. Keller, ed., 41–62. Chichester: John Wiley.

Bojana Jakovljević, Nataša Milićević

RAZUMEVANJE PRIRODNOG I SINTETIZOVANOG GOVORA: UTICAJ SINTAKSIČKO-PROZODIJSKOG INTERFEJSA

Rezime

Razumevanje govora je izuzetno složen proces na koji pored kognitivnih faktora u velikoj meri utiču i jezički faktori. U radu su prikazani rezultati pilot istraživanja koje ima za cilj da uporedi uspešnost u razumevanju prirodnog i sintetizovanog govora, kao i da ispita jezičke faktore od kojih ona zavisi. U istraživanju je učestvovalo 30 studenata Odseka za anglistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, koji su bili podeljeni u dve grupe u zavisnosti od toga da li su bili izloženi prirodnom govoru ili govoru koji je generisan pomoću AlfaNum sintetizatora za srpski jezik. Ispitanici su slušali isti tekst u obe grupe. U cilju prikupljanja podataka korišćen je test razumevanja odslušanog teksta i upitnik u kome se od ispitanika tražilo da na skali od 1 do 5 ocene kvalitet govora odslušanog teksta i stepen pouzdanosti u date odgovore, kao i da opišu teškoće u razumevanju. Rezultati istraživanja ukazali su na viši stepen uspešnosti u razumevanju prirodnog govora, koji je takođe bolje ocenjen u skalarnom delu upitnika. Budući da se odsustvo pauza pokazalo kao najveća teškoća u razumevanju sintetizovanog teksta, istraživanje je takođe podrazumevalo merenje trajanja pauza u prirodnom i sintetički generisanom govoru. Rezultati merenja ukazali su na značajnije prisustvo pauza u prirodnom govoru, kao i na vezu između trajanja pauza i vrste sintaksičke strukture. Stoga se može zaključiti da temporalne odlike sintaksičko-prozodijskog interfejsa imaju veoma bitnu ulogu u procesu razumevanja govora, kao i da njihova primena može značajno popraviti kvalitet AlfaNum sintetizatora za srpski jezik.

bjn.jakovljevic@gmail.com
natasa.milicevic459@gmail.com

SYNTHETIC AND NATURAL SPEECH INTELLIGIBILITY AND COMPREHENSION: EFFECTS OF PROSODY¹

Abstract: The paper presents the results of a pilot study of the relationship between intelligibility (word/segment identification) and comprehension (deriving meaning) of synthesized and natural speech. We hypothesize that in synthesized speech intelligibility does not correlate with the comprehension of meaning, since obtaining meaning from speech is a more complex cognitive process than segmental recognition. Besides the various factors which facilitate the derivation of meaning of the spoken message (familiarity with the topic/voice, optimal conditions etc.), prosody has also been recognized as a powerful means for identification of the semantic content of spoken language. In order to test the hypothesis we conducted a pilot study in which we compared the results of intelligibility and comprehension tasks on synthesized and natural spoken Serbian language. The results indicate that intelligibility scores are similar for natural and synthesized speech, whereas the comprehension test scores are higher for natural language. The acoustic analysis reveals that the reason for this may be in the different prosodic markers of pauses in the respective forms. We conclude that approximating the prosodic features of synthesized to those of natural speech may enhance the comprehension of the semantic content of synthesized speech.

Key words: meaning, speech comprehension, natural speech, synthetically generated speech, syntax-prosody interface, pause

1. Introduction

Despite a significant and constant advancement in the development of new speech technologies, speech synthesizers and speech recognition systems are still facing a number of challenges. Apart from technological requirements, text-to-speech systems (TTS), whose ultimate goal is to convey linguistic message, also need to incorporate a number of significant linguistic features and are highly language dependent, i.e. they have to be developed for a specific language in order to reach a necessary level of naturalness and comprehensibility. With the goal of improving the performance of TTS systems for a specific language, their performance has to be evaluated from different aspects, such as intelligibility, naturalness, and

¹ The present research was conducted as part of the project *Development of Dialogue Systems for Serbian and other South Slavic Languages* (TR32035), funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

preference of synthetic speech (Pisoni 1997; 1987; 1981; Duffy and Pisoni 1992). Intelligibility, i.e. segmental recognition, is undoubtedly a significant factor which affects the comprehension of the message conveyed (Pisoni 1985). While the evaluation of intelligibility is a relatively easy task, and therefore successfully researched in a number of studies (Pols et al. 1998; Chang 2011), assessing comprehension, i.e. the derivation of meaning from a spoken stretch of speech, is a serious challenge, since it involves a number of cognitive processes that are rather difficult to be captured and accounted for on the basis of speech quality alone. In recent studies post-perceptual comprehension tests have been used to measure listeners' comprehension, but many have failed to distinguish between TTS systems and natural speech. As recently as 2011, Chang (2011) claims that an appropriate strategy for evaluating the comprehension has still not been found.

The pilot study we present here aims to investigate the relationship between intelligibility and comprehension for the AlfaNum TTS system developed for the Serbian language, as well as to come up with an adequate comprehension test for speech synthesis evaluation. The TTS system for the Serbian language (developed by AlfaNum) is based on unit selection and hidden Markov models (HMMs), while the durational features are assigned by a modified CART methodology (Classification and Regression Tree used in predicting prosody for the selected units). The units used for synthesis are extracted directly from the speech inventory and concatenated together to generate new utterances. The units are mainly diphone sized, and therefore carry better acoustic features and higher level linguistic information than the phone sized units. They are generally well-chosen allophones in specific phonological contexts. Such units are concatenated together and prosody is superimposed by applying F0 variation and durational features. The linguistic information the system contains is the phonological makeup of words, morphological features based on the comprehensive morphologically annotated dictionary, together with the accentual patterns of words throughout the inflectional paradigms. It also contains the rules of stressing lexical words and deaccenting function words. Bearing in mind the high quality of the speech synthesizer investigated, we expected that intelligibility tasks designed for synthesized and natural speech would result in rather similar scores in the experiments conducted, while due to certain prosodic features, which still seem to pose difficulty to listeners, we expected different results in comprehension scores, i.e. we expected that the participants would encounter difficulties understanding the linguistic content delivered by synthesized speech.

The paper is organized as follows. The second section describes the factors which affect the comprehensibility of spoken language, including the significance of prosody for conveying the message. Section 3 gives the experimental setup, including the participants, materials and procedures applied. In the subsequent section we discuss the results of the pilot study and give some of the implications of the findings. This chapter also sums up the conclusion reached, including some guidelines for future research.

2. Speech comprehension: factors contributing to the derivation of meaning

Although widely studied by cognitive psychologists, the process of understanding spoken language is still insufficiently understood. It is a very complex cognitive process which starts from the encoding of auditory sensory information. While the pieces of the utterance heard (and linguistically decoded) are temporarily held in our short-term memory, deriving meaning essentially requires the retrieval of previously stored information from long-term memory, and the interpretation and integration of various sources of knowledge at the listener's disposal (Chein and Fiez 2010).

It is a common assumption that listeners primarily rely on the raw acoustic signal in the process of decoding the message. They then proceed with the appropriate phonetic/phonological segmentation of the incoming signal, upon which they turn to the higher levels of linguistic knowledge – matching what has been heard with the best candidate within the mental lexicon. This sequence of decoding spoken message is the basis of the bottom-up model of speech perception. Therefore, one of the factors that certainly plays a crucial role in listening comprehension is the quality of the initial acoustic-phonetic signal – that is, segmental intelligibility of the speech, assumed to affect the earliest stage of processing, the encoding stage.

However, it is well-known that while listening, the speaker greatly relies on his/her knowledge and continuously makes assumptions and predictions about what is going to be said, and does an on-line verification of his/her predictions while listening to spoken language. Thus, higher levels of (linguistic) knowledge also affect the encoding stage, attested in experiments on the phonemic restoration effect (Warren 1970, Warren and Obusek 1971), which point to the top-down processing of speech comprehension. Thus, it has long been known that the acoustic-phonetic properties of the signal are only one source of information used by listeners in speech perception and spoken language understanding.

Apart from the quality of the segments, another significant feature of spoken language is its prosody, including stress, pitch and pausing strategies. Their appropriate usage enables the listener to interpret the message with relative ease. Pausing strategy is important for proper syntactic segmentation of the message (Selkirk 1984; Kjelgaard and Speer 1999) in the process of speech comprehension, for signaling information structure in discourse (focus/topic, old/new information) (Swerts and Geluykens 1994; Hirschberg 2002; Shriberg et al. 2000), as well as generally organizing discourse in spoken language (Cutler et al. 1997). Pauses of varying length are also an important perceptual cue to the listener, as they tend to increase the listener's perception of the information delimited by longer pauses (Swerts and Geluykens 1993).

It thus seems that prosody has evolved not only for the benefit of the speaker, enabling him/her to synchronize the organization of spoken language with his/her biological and psychological needs (breathing and mental planning of what is going to be uttered), but also for the sake of the listener, who immensely relies on the pro-

sodic temporal features in the process of understanding the meaning of the message. Spoken language is organized within prosodic units, commonly referred to as intonation phrases (IP), which are delimited by boundaries, usually including pauses of varying lengths.² According to Tench (1996), the duration of IPs is generally between one and two seconds. This, however, does not reflect the physiological necessity of the speaker, but seems to be a tool facilitating the listener to process the message fluently. The duration of IPs, as suggested in Tench (1996), seems to coincide with the capacity of our short-term memory, which has been recognized as an important stage in the general comprehension of spoken language (Jonides et al. 2008).

3. Experiment

3.1 The participants

The participants of the pilot study were 30 native speakers of Serbian, divided into 2 groups of 15. One of the groups was exposed to natural speech (group N), and the other to synthesized speech (group S). All of the participants were first year students of English at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad. All of them were between the ages of 19 and 23 (mean 20). In group N, there were 9 female and 6 male participants, and in group S, there were 10 female and 5 male participants. None of the participants reported any hearing impairment, and their participation in the experiment was voluntary.

3.2 Materials

One of the widely used methods of evaluating the intelligibility of synthesized speech is the employment of semantically unpredictable sentences (SUS), which are grammatically well-structured. The purpose of using semantically unpredictable sentences is to prevent the listeners from being influenced by linguistic cues while assessing intelligibility, i.e. from judging from the wider context. In this way, the listener has no bias which might originate from the context, his/her personal background and general knowledge.³ The experiment contained 10 SUS sentences in Serbian for intelligibility evaluation (recorded by the TTS and a professional actor). The structure of all the sentences was “(Adjective) + (Noun)plural + (Aux)past tense + (Verb) + (Adjective) + (Noun)singular”. The words used in the SUS sentences are generally low in frequency, in order to prevent the listeners from predicting the meanings easily. For example, one of the sentence used in the experiment was “*Raznoliki oprašivači postali su nepredvidiva endemija*”. As the example shows, the intelligibility task tends to make it difficult for the listeners to foretell the unheard

² Pauses in the form of silence are not the only significant indicators of IP boundaries; the other common cues of IP boundaries are the lengthening of final segments (pre-boundary lengthening) and the presence of a specific boundary tone.

³ The method of using SUS's has been widely accepted, and some of the results are reported in Benoît, et al. (1996), Miller and Isard (1963) and Chang (2011).

information. The listeners were allowed to listen to the sentences only once. Upon listening, their task was to type in the text as they memorized it.

For the evaluation of speech comprehension we used 10 shorter texts (80 – 115 words) and one longer text (521 words) produced both by TTS and a professional actor. The texts were carefully chosen so as to satisfy the following criteria: to be rich in facts, to reduce the text familiarity to the listeners (including topics in popular science, mythology, culture, history), but which are easy to follow and contain as few story line cues as possible.

The participants were allowed to listen to the text only once and then answer a set of questions about the contents of the texts. Each of the short texts was followed by 4 comprehension questions and the long one by 10 questions. The questions following the short texts included one fill-in question, while the other three were multiple-choice questions. After the long text, there was one fill-in question, and the other nine were multiple-choice. The answers to the questions were envisioned based on the assumption that there was no global or general knowledge of the articles. In other words, the participants could not learn the answers to questions without listening attentively. The types of questions were factual high proposition questions, examining whether listeners could get a general idea from the speech content; low proposition questions asking detailed information about the speech content; and inference questions, measuring whether the listeners could draw a conclusion from the speech.

The material for synthesized speech evaluation was generated by using the on-line AlfaNum module for text-to-speech synthesis, while for evaluating natural speech a professional actor was recorded in the studio at the Faculty of Philosophy in Novi Sad.

3.3 Procedure

The whole experiment contained several segments, incorporating the SUS sentences, short and long texts, but also two additional tasks for purposes which are not reported in this paper. Since the experiment was rather demanding in concentration, and therefore difficult, in addition to being rather time-consuming (approximately 40 minutes), we included two breaks (10 and 5 minutes) to allow the participants to recuperate.

The group of listeners whose task involved synthesized speech were asked to listen to a short piece of synthesized speech beforehand, in order to give them a chance to get familiarized with such speech, as recommended in the literature.

The participants were informed in advance that the sentences in the intelligibility task might not be meaningful to them.

The pilot study took place in the computer lab at the Faculty of Philosophy in Novi Sad. Each participant used a set of headphones, and the experiment was carried out by applying an online webpage in which the test was created.

4. Results

4.1. Intelligibility scores

For assessing intelligibility scores, the number of typed correct sentences was calculated for each participant. We disregarded typographic errors if it was obvious that the word meant was correct. After that the numbers of correct sentences for each group were statistically analyzed.

The T-test conducted on the intelligibility scores showed no statistical difference between the groups of listeners exposed to natural or synthesized speech. The results are given in Table 1.

Mean1 (N)	Mean2 (S)	t-value	p	Valid N1 (N)	Valid N2 (S)	Std.Dev.1 (N)	Std.Dev.2 (S)
5.40	5.53	-0.19	0.85	15.00	15.00	2.13	1.64

Table 1: The results of the intelligibility test based on natural (N) and synthesized (S) speech.

In addition to the comparison of the absolute number of correct answers, we analyzed the types of errors that occurred in both groups. The errors found were of five distinct types, including the repetition of a word (usually the adjective in the subject and complement noun phrase, less frequently of the head noun in the two phrases), the omission of a word or several words, an incorrect word used, the omission of a whole sentence and a clear segmental error which resulted in a different word.⁴ The analysis of each error type again revealed no statistically significant difference between the groups.

Such findings fully corroborated our hypothesis that there would be no difference in the performance of the participants exposed to synthesized vs. natural speech. The task showed that both groups faced the same difficulty, which did not stem from the speech quality, but rather from the lack of a wider linguistic context.

4.2. Comprehension scores: short texts

The analysis of the scores of the shorter texts, interestingly, did not show statistical significance between the groups, but as the figures in table 2 indicate, they approximate this difference very closely.

Mean1 (N)	Mean2 (S)	t-value	p	Valid N1 (N)	Valid N2 (S)	Std.Dev.1 (N)	Std.Dev.2 (S)
28.000	28.389	-2.014	0.054	15.000	15.000	3.385	3.271

Table 2: The results of the comprehension test of short texts based on natural (N) and synthesized (S) speech.

⁴ These instances were not regarded as typographic errors.

Overall, the results of the comprehension of the short texts did not prove to be statistically different between the groups. However, the analysis of some question types revealed a significant difference ($p < 0.05$) in favor of the group exposed to natural language. Those were mainly factual high proposition questions, and low proposition questions. No significant difference were determined between the groups in the case of inference questions .

4.3. Comprehension scores: long text

The analysis of the scores of the long text, on the other hand, showed that the two groups performed differently with statistical difference. The results are given in Table 3.

Mean1 (N)	Mean2 (S)	t-value	p	Valid N1 (N)	Valid N2 (S)	Std.Dev.1 (N)	Std.Dev.2 (S)
7.72	6.12	4.07	0.000349	15	15	1.06	1.10

Table 3: The results of the comprehension test of the long text based on natural (N) and synthesized (S) speech.

As can be seen from the table, the results point to a statistically significant difference between natural and synthesized speech ($t = 4.07$, $p < 0.001$). The difference was found in factual high proposition question types, as well as in low proposition questions, while inference questions were answered with a similar number of correct answers. The results fully corroborated our hypothesis that longer texts do tend to pose difficulty for the listener.

5. Discussion and conclusions

The results of the scores of the SUS sentences indicate that segmental intelligibility is rather high in the synthesized speech analyzed, since there are no significant differences in the performance of the groups of participants who listened to synthesized and natural speech. This indicates that the quality of segments of the AlfaNum synthesized speech is sufficiently high and comparable to the segments of natural spoken language.

Although in a number of earlier studies segmental intelligibility was generally found to correlate with comprehensibility of synthesized speech (Chang 2011), our findings point to different results. In our study, overall comprehension scores are significantly higher for the participants who listened to natural speech than for those exposed to synthesized speech. The difference between our findings and those of similar studies in the past may be the consequence of our experimental design, and the types of questions asked about the texts. Since longer texts are generally more cognitively demanding for the listener, we hypothesized that this may be due to the temporal prosodic structure of longer stretches of speech. While synthesized speech uses relatively simple rules of assigning prosodic breaks, natural speech is charac-

terized by much more versatile and complex prosodic patterns of pausing between intonational units.

To conclude, we may say that inappropriate pausing strategies in synthesized speech obviously make too heavy a load on the listeners' short-term and working memory, since the listeners' capability to process information is not harmonized with the sizes of intonational chunks delivered by the synthesizer. In other words, new pausing algorithms should take the cognitive demands of the listener into consideration as well.

The questions and problems that we encountered during the experiments conducted indicated guidelines for future research. Such issues mainly involve the types of texts and questions appropriate for this type of research, since the participants' performance does not necessarily need to be related to the quality of the speech tested, but can be attributed to various other factors (familiarity, disposition to the topic/voice, fatigue of the listener, lack of concentration, etc.). In order to test more precisely how the prosodic structure of spoken language correlates with the capacity of processing the semantic content of the message, different test designs should also be thought of, including simultaneous, rather than post-perceptual evaluation of the process of comprehension. Response latencies should also be measured in order to give us more fine-grained and in-depth insights into the questions of spoken language cognition.

In addition to the procedures mentioned above, future experiments should also test the effects of the message size and naturalness on understanding the meaning. Experiments in noise conditions and under differing attentional demands would also be revealing in the research of natural and synthesized speech perception.

Another question that awaits thorough investigation is the question of pauses in the Serbian language, which should be researched on a vast corpus of spoken language, and should include the measurement of silent periods, as well as the other prosodic cues that indicate intonational boundaries – fundamental frequency changes, final lengthening and boundary tone types. This research should give answers about the relation of prosody and syntax, but also, about the role of prosodic segmentation in structures above the sentence level – i.e. the prosodic organization of discourse.

References

- Benoît, C. et al. 1996. The SUS test: A method for the assessment of text-to-speech synthesis intelligibility using Semantically Unpredictable Sentences. *Speech Communication*, 18, 381–392.
- Chang, Y. Y. 2011. Evaluation of TTS Systems in Intelligibility and Comprehension Tasks. In: *ROCLING, Proceedings of the 23rd Conference on Computational Linguistics and Speech Processing*, 64–78. Taipei, Taiwan.
- Chein, J. M., & J. A. Fiez. 2010. Evaluating models of working memory through the effects of concurrent irrelevant information. *Journal of Experimental Psychology: General*, 139 (1), 117–137.
- Cutler, A., Dahan, D., Donselaar, W. van. 1997. Prosody in the comprehension of spoken language: A literature review. *Language and Speech*, 40, 141–201.

- Duffy, S. A. & D. B. Pisoni. 1992. Comprehension of synthetic speech produced by rule: A review and theoretical interpretation. *Language and Speech*, 35, 351–389.
- Hirschberg, J. 2002. Communication and prosody: Functional aspects of prosody. *Speech Communication*, 36, 31–43.
- Jonides, J., Lewis, R. L., Nee, D. E., Lustig, C. A., Berman, M. G., Moore, K. S. 2008. The mind and brain of short-term memory. *Annual Review of Psychology*, 59, 193–224.
- Kjelgaard, M. M., Speer, S. R. 1999. Prosodic facilitation and interference in the resolution of temporary syntactic closure ambiguity. *Journal of Memory and Language*, 40, 153–194.
- Miller G. A. and Isard S. D. 1963. Some perceptual consequences of linguistic rules. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 2, 217–228.
- Pisoni, D. B., Nusbaum, H., Greene, B. G. 1985. Perception of synthetic speech generated by rule. In: *Proceedings of the IEEE*, 1665–1676.
- Pisoni, D. B. 1997. Perception of synthetic speech. In: Santen, J.P.H. van, Sproat, R.W., Olive, J.P., Hirschberg, J. (eds.) *Progress in Speech Synthesis*, 541–560. Springer-Verlag, New York.
- Pisoni, D. B. 1987. Some measures of intelligibility and comprehension. In: Allen J, Hunicutt MS, Klatt DH, editors. *From Text to Speech: The MITalk System*, 151–171. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Pisoni, D. B. 1981. Speeded classification of natural and synthetic speech in a lexical decision task. *Journal of the Acoustical Society of America*, 70–98.
- Pols, L. C. W., Santen, J. P. H. van, Abe, M., Kahn, D., Keller, E. 1998. The use of large text corpora for evaluation text-to-speech systems. In: *Proceedings of the First International Conference on Language Resources and Evaluation*, 637–640, Granada, Spain.
- Selkirk, E. 1984. *Phonology and Syntax: The Relation between Sound and Structure*, Cambridge, Mass., MIT Press.
- Shriberg, E., Stolcke, A., Hakkani-Tur, D., Tur, G. 2000. Prosody-Based Automatic Segmentation of Speech into Sentences and Topics. *Speech Communication*, 32, 127–154.
- Swerts, M., Geluykens, R. 1993. Local and global prosodic cues to discourse organization in dialogues. In: *Proceedings of the ESCA Workshop on Prosody*, 108–111. Lund, Sweden.
- Swerts, M., Geluykens, R. 1994. Prosody as a Marker of Information Flow in Spoken Discourse. *Language and Speech*, 37, pp. 21–45.
- Tench, P. 1996. *The Intonation System of English*, Cassell, London, U.K.
- Warren, R.M., Obusek, C. 1971. Speech perception and phonemic restorations. *Perception and Psychophysics*, 9, 358–363.
- Warren, R.M. 1970. Perceptual restoration of missing speech sounds. *Science*, 167, 392–393.

Maja Marković, Tanja Milićev

**SEGMENTATSKA RAZUMLJIVOST I RAZUMEVANJE
ZNAČENJA U PRIRODNOM I SINTETIZOVANOM GOVORU:
UTICAJ PROZODIJE**

Rezime

Ovaj rad prikazuje rezultate pilot studije odnosa između razumljivosti (identifikacije reči, odnosno segmenata) i razumevanja značenja (lingvističkog sadržaja poruke) u sintetizovanom i prirodnom govoru. Autori polaze od hipoteze da u sintetizovanom govoru segmenatska razumljivost nije u direktnoj korelaciji sa razumevanjem značenja, budući da shvatanje smisla poruke predstavlja složeniji kognitivni proces od prepoznavanja fonemsko-fonoloških jedinica. Pored različitih faktora koji olakšavaju shvatanje značenja izgovorene poruke (upućenost u temu, poznat glas, optimalni komunikacijski uslovi, itd.), u literaturi se takođe zapaža da prozodija u velikoj meri utiče na razumevanje značenja govornog jezika. Da bismo testirali ovu hipotezu, sproveli smo pilot istraživanje u kom smo poredili rezultate segmenatske razumljivosti i razumevanja značenja na sintetizovanom i prirodnom govornom srpskom jeziku. Analiza pokazuje da su ispitanici imali slične rezultate u testu segmenatske razumljivosti za prirodni i sintetizovani govor, dok je razumevanje značenja znatno bolje kod ispitanika koji su slušali prirodni govor. Akustička analiza snimljenih materijala ukazuje na to da je razlog verovatno u različitim oznakama pauza u prirodnom i sintetizovanom govoru. Zaključci upućuju na to da bi inkorporiranjem prirodnih prozodijskih sredstava u sintetizovanom govoru moglo da se doprinese razumevanju značenja sintetizovanog govora.

markovic_maja@yahoo.co.uk
tanjamilicev@yahoo.com

**Spisak učesnika konferencije *Jezik, književnost, značenje*, april 2015.
List of participants of the Conference *Language, Literature, Meaning*,
April 2015:**

1. Jasmina Ahmetagić (jaca.a@eunet.rs)
2. Jelena Andrejić (jelenaandrejic10@gmail.com)
3. Boban Arsenijević (b.arsenijevic@gmail.com)
4. Nada Arsenijević (mikinada@yahoo.com)
5. Danijela Babić (danijela.babic@fil.bg.ac.rs)
6. Željka Babić (zeljka.babic@unibl.rs)
7. Mariya Bagasheva-Koleva (m_bagasheva@abv.bg)
8. Monika Bala (moniballa@gmail.com)
9. Sofija Bilandžija (sofibi75@gmail.com)
10. Radmila Bodrić (radmila.bodric@gmail.com)
11. Hana Bogdanová (hanabogdanova@yahoo.com)
12. Mirjana Bojanić Ćirković (mirjanab027@gmail.com)
13. Eleni Bužarovska (elenibuzarovska@t-home.mk)
14. Dragana Cvijović (cvijovicdragana@gmail.com)
15. Milena Čomić (comicmilena@gmail.com)
16. Dragana Dimitrijević (dragana_dim77@hotmail.com)
17. Draško Došljak (drasko.d@t-com.me)
18. Andrijana Đordan (andrijana.djordan@alfa.edu.rs)
19. Jasmina Đorđević (djordjevic.jasmina@gmail.com)
20. Miloš M. Đorđević (milosdjordj@yahoo.com)
21. Selma Đuliman (selma.djuliman@gmail.com)
22. Miloš D. Đurić (djuric@etf.bg.ac.rs)
23. Ana Elaković-Nenadović (aelakovic@yahoo.com)
24. Vladimir Figar (vladimir.figar@filfak.ni.ac.rs)
25. Dušan Stamenković (dusan.stamenkovic@filfak.ni.ac.rs)
26. Milan Milošević (mmilan@svetnauke.org)
27. Dušica Filipović (dusica.zena.sumatra@gmail.com)
28. Meysun Gharaibeh Simonović (mey_gar@yahoo.com)
29. Slobodanka Gligorić (slobodankagligoric@gmail.com)
30. Sanja Golijanin Elez (snjelez@gmail.com)
31. Vladislava Gordić Petković (vladysg@yahoo.com)
32. Snežana Grujić (snezagrujic@gmail.com)
33. Snežana Gudurić (guduricsn@gmail.com)
34. Dorijan Hajdu (dorijan.hajdu@fil.bg.ac.rs)
35. Ana Halas (anahalas@gmail.com)
36. Sabina Halupka-Rešetar (halupka.resetar@ff.uns.ac.rs)
37. Kimeta Hrnjak Hamidović (khamidovic@np.ac.rs)
38. Ivana Nešić (ivanadjokic@vpskp.edu.rs)
39. Bojana Jakovljević (bjn.jakovljevic@gmail.com)
40. Nataša Milićević (natasa.milicevic459@gmail.com)
41. Aleksandra Janić (aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs)
42. Marina Janjić (marina.janjic@filfak.ni.ac.rs)
43. Ilijana Čutura (ilijana.cutura@gmail.com)

44. Danica Jerotijević Tišma (danicajerotijevic@gmail.com)
45. Tamara Jevrić (tamarajevric@yahoo.com)
46. Dragana Jevtić (draganajevtic88@gmail.com)
47. Radojka Jevtić (green.piano.in.blue@gmail.com)
48. Zoran Jevtović (zoran.jevtovic@filfak.ni.ac.rs)
49. Zoran Aracki (zoran.aracki@filfak.ni.ac.rs)
50. Ivan Jovanović (ivan.jovanovic@filfak.ni.ac.rs)
51. Jovana Jovanović (j.jovanovic85@gmail.com)
52. Ana Jovanović (jovanna762004@yahoo.com)
53. Divna Tričković (divnaili@gmail.com)
54. Kais A. Kadhim (kaisamir@um.edu.my)
55. Sofija Kalezić-Đuričković (pgstudio@t-com.me)
56. Jasmina M. Katinski (jasmina.katinski@gmail.com)
57. Milica M. Kočović (milicak@hotmail.com)
58. Danijela Kostadinović (danijela.kostadinovic@filfak.ni.ac.rs)
59. Milena Kostić (mkostic76@gmail.com)
60. Vesna Lopičić (lovevuk@gmail.com)
61. Darko Kovačević (dax1978@gmail.com)
62. Miloš Kovačević (mkovacevic31@gmail.com)
63. Ranko Kozić (kozic.ranko@open.telekom.rs)
64. Marija Kusevska (marija.kusevska@ugd.edu.mk)
65. Irena Kužnik (irenakuznik@gmail.com)
66. Maja Đukanović (maja.djukanovic@fil.bg.ac.rs)
67. Ivana Lazić-Konjik (ivana.konjik@gmail.com)
68. Jovanka Milošević (atlant81@yahoo.com)
69. Jelena Lepojević (jelena.lepojevic@filfak.ni.ac.rs)
70. Danica Igić (danica.igic.85@gmail.com)
71. Joanna Lozinska (teraztu@wp.pl)
72. Maja Luković (mmilutinovic@kg.ac.rs)
73. Milena Kranjec Jovanović (mkranjec@kg.ac.rs)
74. Gordana Ljubičić (gordanalj.ue@gmail.com)
75. Sanja Macura (sanja_macura@yahoo.com)
76. Sergej Macura (sergej.macura@fil.bg.ac.rs)
77. Goran Maljan (goranmaljan@yahoo.com)
78. Ana Mandić Ivković (anamandic73@gmail.com)
79. Nina Manojlović (manojlovic.nina@gmail.com)
80. Jelena Marković (jelena.markovic.78@gmail.com)
81. Maja Marković (markovic_vuk@yahoo.co.uk)
82. Tanja Milićev (tanjamilicev@yahoo.com)
83. Milena Marojević (j.bajovic@yahoo.com)
84. Zhanna Maslova (maslovajeanna@mail.ru)
85. Tijana Matović (tijana_matovic@yahoo.com)
86. Sena Mihailović (sena.mihailovic@gmail.com)
87. Nenad Miladinović (nenad_miladinovic@yahoo.com)
88. Nataša Milanov (natasa.milanov@isj.sanu.ac.rs)
89. Vesna Milenković (vesna_milenkovic1@yahoo.com)
90. Katarina Milenković (katarina_m92@yahoo.com)

91. Maša Mladenović (mashamm91@hotmail.com)
92. Nataša Milivojević (natasazinger@gmail.com)
93. Vanja Miljković (vanja.miljkovic@isj.sanu.ac.rs)
94. Jelena Milovanović (blue_girl_89@live.com)
95. Denis Minakhin (06_07_05@mail.ru)
96. Lidija Mirkov (lidijami@yahoo.com)
97. Đukica Mirković (djukica.m@hotmail.com)
98. Tijana Vasiljević Stokić (tijanastole@hotmail.com)
99. Marijan K. Mišić (marijanmistic@yahoo.com)
100. Biljana Mišić Ilić (bmisicilic@gmail.com)
101. Milica Radulović (mlcradulovic2@gmail.com)
102. Marija Mitić (marymitic@hotmail.com)
103. Petra Mitić (petra.mitic@filfak.ni.ac.rs)
104. Irena Mitrović (irenamitrov@yahoo.com)
105. Marina Mladenović (marinamladenovic@hotmail.com)
106. Ana Mumović (djordj_ana@yahoo.com)
107. Predrag Mutavdžić (predrag.mutavdzic@fil.bg.ac.rs)
108. Ana Sivački (ana.sivacki@fil.bg.ac.rs)
109. Anastassios Kampouris (akampouris@upatras.gr)
110. Ivana Nemet (ivana_panic@hotmail.com)
111. Časlav Nikolić (caslav.nikolic@gmail.com)
112. Ivan Nikolić (ivan.nikolic@filfak.ni.ac.rs)
113. Melina Nikolić (nikolicmelina@ikomline.net)
114. Predrag Novakov (predragnovakov@sbb.rs)
115. Radmila Obradović (radmilaobradovickm@gmail.com)
116. Merima Osmankadić (merima_o@yahoo.com)
117. Stefan Pajović (stefan@capsred.com)
118. Ivana Palibrk (ipalibrk@gmail.com)
119. Olga Panić Kavgić (olgapk@sbb.rs)
120. Aleksandar Kavgić (sasa.kavgic@gmail.com)
121. Žolt Papišta (zsolt.papista.91@gmail.com)
122. Vladan Pavlović (vladanp2@gmail.com)
123. Vladimir Perić (vladimirperic99@gmail.com)
124. Danijela Petković (danij.petkovic@gmail.com)
125. Ivana Petković (iva212965@gmail.com)
126. Velibor Petković (velja.petkovic@gmail.com)
127. Milan Dojčinović (dojchaaa@gmail.com)
128. Viktorija Petkovska (vpet40@yahoo.com)
129. Jelena Petrović Desnica (petrovicdesnica@yahoo.com)
130. Jelena Pilipović (abaridovastrela@gmail.com)
131. Martina Podboj (m.v.podboj@gmail.com)
132. Milena Podolšak (milena.podolsak@gmail.com)
133. Dubravka Popović Srdanović (dubravka.popovic.srdanovic@filfak.ni.ac.rs)
134. Sergey Potemkin (prolexprim@gmail.com)
135. Danijela Prošić-Santovac (d.prosic.santovac@gmail.com)
136. Ivana Ralović (ralovic@gmail.com)
137. Alina Resceanu (aresceanu@yahoo.com)

138. Gordana Ristić (goca33@yahoo.de)
139. Mirjana Zarifović (mirjanche1712@gmail.com)
140. Nataša Ristivojević Rajković (natasa.ristivojevic@fil.bg.ac.rs)
141. Jelena Ristović (zlocko83@live.com)
142. Tanja Rusimović (tanjarusimovic@yahoo.co.uk)
143. Vladislava Ružić (vlaslo@ptt.rs)
144. Amira Sadiković (amira.sadikovic@ff.unsa.ba)
145. Milena Sazdovska-Pigulovska (milena.sazdovska@gmail.com)
146. Ana Sentov (ana.sentov@gmail.com)
147. Nadežda Silaški (silaskin@sbb.rs)
148. Tatjana Đurović (tdjurovic@sbb.rs)
149. Radoje D. Simić (jelenajo@bitsyu.net)
150. Jelena R. Jovanović Simić (jelenajo@bitsyu.net)
151. Yana Slavcheva Manova-Georgieva (manova.yanabg@abv.bg)
152. Milica Spremić Končar (mspremic@eunet.rs)
153. Ivan Stamenković (shubyo@gmail.com)
154. Sava Stamenković (savastamenkovic@gmail.com)
155. Zoran Stamenković (z.stamenkovic@studenti.unibg.it)
156. Trajce Stameski (tstameski@gmail.com)
157. Branimir Stanković (branimir.stankovic@filfak.ni.ac.rs)
158. Dobrivoje Stanojević (dobrivoje.stanojevic@fpn.bg.ac.rs)
159. Vedrana Stanojević (vedrana_stanojevic@yahoo.com)
160. Maja Stanojević Gocić (majastanojevic30@gmail.com)
161. Sandra Stefanović (sandra_stef@yahoo.com)
162. Strahinja Stepanov (straxstepanov@yahoo.com)
163. Marija Stepanović (marija.xd@gmail.com)
164. Nemanja Stevanović (nemtscha@gmail.com)
165. Buba Stojanović (bubast@ucfak.ni.ac.rs)
166. Jelena Stojanović (jelenajelena86@gmail.com)
167. Milica Stojanović (milica.stojanovic@isj.sanu.ac.rs)
168. Ivana Stojanović Prelević (ivana.stojanovic.prelevic@filfak.ni.ac.rs)
169. Vladeta Radović (vladeta.radovic@filfak.ni.ac.rs)
170. Violeta Stojičić (violeta.stojicic@filfak.ni.ac.rs)
171. Ivana Stojković (stojkovicsi@yahoo.com)
172. Miljana Nikolić (miljana.nikolic1005@gmail.com)
173. Bilyana Todorova (b_stoianova@hotmail.com)
174. Stefan Todorović (stodorovic@rocketmail.com)
175. Slávka Tomaščíková (slavka.tomascikova@upjs.sk)
176. Bojana Tomić (bojana.mojsilovic@gmail.com)
177. Jelica Tošić (jelica.tosic@znr fak.ni.ac.rs)
178. Tiana Tošić Lojanica (tiana_tosic@yahoo.com)
179. Jasna Trajić (jasna_trajic@yahoo.com)
180. Đorđina Trubarac Matić (djordjina.trubarac@ei.sanu.ac.rs)
181. Nataša Tučev (natasamlk@gmail.com)
182. Sonja Urošević (urosevic.sonja@gmail.com)
183. Jelena Veljković-Mekić (vmjelena@yahoo.com)
184. Djordje Vidanović (vidanovic@gmail.com)

185. Katerina Vidova (vidovakaterina@yahoo.com)
186. Milena Vladić Jovanov (milena.vladicjovanov@live.fr)
187. Biljana Vlašković Ilić (biljanavlaskovic@gmail.com)
188. Marija Vučković (marivu74@gmail.com)
189. Marija Vujović (marija.vujovic@filfak.ni.ac.rs)
190. Maja Vukić (maja.vukic@filfak.ni.ac.rs)
191. Sanja Vuletić (vuleticsanja01@gmail.com)
192. Ljubiša Zlatanović (zlatanovic1301@yahoo.com)
193. Aleksandra Žeželj Kocić (aleksandra.zezelj@gmail.com)
194. Ana S. Živković (ja.zanita@yahoo.com)
195. Mile Živković (milezivkovic@yahoo.com)

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ZNAČENJE
Jezička istraživanja
april 2015

Izdavač
Filozofski fakultet u Nišu
Ćirila i Metodija 2

Za izdavača
Prof. dr Goran Maksimović, dekan

Lektura
Marija Šapić (srpski)
Marta Dimitrijević (engleski)
Kelsey Montzka (engleski)

Dizajn korica
Darko Jovanović

Prelom
Milan D. Ranđelović

Format
17x24

Štampa
SCERO PRINT - Niš

Tiraž
100 primeraka

ISBN 978-86-7379-409-9

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41:811(082)

811.163.41'37(082)

81'27(082)

81'42(082)

JEZIK, književnost, značenje. Jezička istraživanja : zbornik radova / urednice Biljana Mišić Ilić, Vesna Lopičić. - Niš : Filozofski fakultet, 2016 (Niš : Scero print). - 824 str. : ilustr. ; 24 cm. - (Biblioteka Naučni skupovi / [Filozofski fakultet, Niš])

Prema predgovoru publikacija sadrži radove sa skupa Jezik, književnost, značenje održanom 24. i 25. aprila 2015. godine. na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu. - Radovi na srp. i engl. jeziku. - Tiraž 100. - Str. 11-27: Značenje od reči do diskursa / Biljana Mišić Ilić i Vesna Lopičić. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries; Rezimeji.

ISBN 978-86-7379-409-9

1. Лопичић, Весна [уредник] [аутор додатног текста] 2. Мишић Илић, Биљана [уредник] [аутор додатног текста] а) Српски језик - Страни језици - Компаративна анализа - Зборници б) Српски језик - Семантика - Зборници в) Дискурс анализа - Зборници д) Социolingвистика - Зборници
COBISS.SR-ID 222937612